FROM MAHENDRA SHANTILAL

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી ગ્રંથમાળા.

ભાલણસુત ઉદ્ધ ... વેછે. પાછળ

રામાર

ગ્રંથો લખનાર કવિઓ થયા
એજ ગ્રંથો છે. કથાસરિત્
ખોરાક આપ્યો છે ખરો;
વળી શકયો નથી. રામાયણની કથા
માંના થોડાજ લોક અજાણ્યા હશે

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી ...પ્રિય ઇતિહાસની
...ટો અને વ્યા

શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ફંડમ... સાજ સા...
વિષય મ...

રા. સા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાં...
...ટે છે, એ
તથા
... ગ્રંથોમાં
નાથાશંકર પૂજાશંકર શા... હૃદયમાં

એમની પાસે અનેક પ્રતો ઉપરથી ... સંશોધન કરાવી છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

અમદાવાદ—"આર્યોદય પ્રેસ"માં છાપ્યું.

સંવત્ ૧૯૫૦—સને ૧૮૯૩

કીમત રૂ. ૧-૧૨-૦

પ્રસ્તાવના.

જૂનામાં જૂનાં ઐતિહાસિક કાવ્યોમાં રામાયણ તથા મહાભારત એ બે પ્રસિદ્ધ છે. ઘણાંક કાવ્યો, નાટકો, આખ્યાયિકાઓ, અને એવાંજ પુસ્તકોનાં મૂળ એ બે મહાન્ ગ્રંથોમાંથી નીકળી આવેછે. પાછળના વખતમાં જે જે સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રંથો લખનાર કવિઓ થયાછે, તેમનો ન ખૂટે એવો ખજાનો બહુધા એ બેજ ગ્રંથો છે. કથાસરિત્સાગર જેવા ગ્રંથોએ પણ તે પછીના કવિઓને ખોરાક આપ્યો છે ખરો; તથાપિ આ બે મહાકાવ્યોનો બદલો તેમનાથી વળી શકયો નથી. રામાયણની કથા અને પાંડવકૌરવની કથાથી હિંદુસ્તાનમાંના થોડાજ લોક અજાણ્યા હશે. છેક નાનાં ગામડાંના અભણ લોકોમાં પણ આ લોકપ્રિય ઇતિહાસની વાતો થોડી ઘણી પણ જાણીતી હોયછે. કથા કહેનારા માણભટો અને વ્યાસજીઓ પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગ્રંથોની કથા મોઢેથી કે પુસ્તક વાંચીને સાજ સાથે કે તે વિના ઠામ ઠામ કહેતા નજરે પડેછે. તેઓનો મુખ્ય વિષય મહાભારત કે રામાયણ હોયછે.

આ ગ્રંથોની એટલી બધી લોક પ્રિયતા શામાટે છે, એ વિષે વિશેષ સમર્થન નહિ, કરીએ તોપણ ચાલે એમ છે. બન્ને ગ્રંથોમાં વીરરસ પ્રધાન છે, અને બીજા રસો કરતાં વીરરસ મનુષ્યના હૃદયમાં વિશેષ પ્રશંસાની વૃત્તિને ઉશ્કેરનારો છે, તેથી સૌને તે રસની કથાઓ પસંદ પડેછે. ધર્મ તરફ પ્રીતિ અને અધર્મ તરફ દ્વેષ એ મનુષ્ય માત્રની સ્વાભાવિક પવિત્ર વૃત્તિ છે. આ વૃત્તિને ઉત્તેજન વીરરસ કાવ્યથી મળેછે. વીરરસ ઉપરાંત અનેક જાતના બોધ મળે એવાં દૃષ્ટાંત, નીતિ ધર્મ આચરણ ઉપર અસર કરે એવાં વર્ણન, અને નવેરસ જેમાં સમાયલાછે એવો કથા ભાગ હોવાથી લોકો એવા ગ્રંથોને બહુ ચહાયછે. રામાયણમાં રામ અને મહાભારતમાં યુધિષ્ઠિર સાક્ષાત્ ધર્મસ્વરૂપ વર્ણ્યાછે. બન્નેને વનવાસનું કષ્ટ વેઠવું પડ્યુંછે. બન્નેની સ્ત્રીઓનું વનમાંથી હરણ થયુંછે. અને બન્ને હરણ કરનારનો પરાજય કરી વિજયી થયાછે. એમ છતાં રામનું ધર્માત્માપણું વિશેષ વર્ણાયલું છે. તેમ મહાભારત કરતાં રામાયણ અતિપ્રાચીન ગ્રંથ પણ છે.

એમ કહે છે કે રામનો જન્મ થતાં પહેલાં વાલ્મિકી મુનિએ રામાયણનો ગ્રંથ લખીને મૂકયો હતો. એ વાત કેમ બની હશે એ બાજુપર રાખી આપણે એ કાવ્યનું અવલોકન કરીએ છીએ તો તેમાં આપણને

અદ્‌ભુત રચના કરેલી માલમ પડેછે. કથાનાં મૂખ્ય પાત્રો રામ, લક્ષ્મણ, સીતા, હનુમાન, વગેરેના એવા ઉચ્ચ ભાવ વર્ણ્યા છે કે તેમના વિષે શ્રોતાઓની પૂજ્યબુદ્ધિ થયા વિના રહે નહિ. પ્રતિનાયક રાવણને પણ એવો ચીતર્યો છે કે શ્રોતા તેને બળવાન વીર પરંતુ દુરાચારી અભિમાની પોતાની મેળેજ કલ્પી શકેછે. એ સૌમાં રામને તો એવા ઉત્તમ વર્ણ્યા છે કે જેથી લોકોની તેમને વિષે ઇશ્વિર બુદ્ધિજ થઇ ગઇ છે. અને એ ઇશ્વરતા એટલી સર્વ માન્ય અને પ્રબળ થઈ ગઇ છે કે હજી પણ સહુ લોકો રામ લક્ષ્મણ સીતા અને હનુમાનને દેવ તરીકે ભજેછે અને પૂજે છે. રામ નામનો મોટો મહિમા મનાય છે. રામનામ તારક મંત્ર ગણાય છે. તથા રામ ભક્તિ સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

શા માટે રામાયણનો ગ્રંથ આટલો બધો પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય છે તે વાંચનારને સમજાયું હશે. રામાયણ એટલે ઇતિહાસ કે કાવ્યનો ગ્રંથ નહિ પણ ધર્મનો ગ્રંથ છે, એમ ઘણા લોકો માને છે. રામાયણ સાંભળવાથી પાપ નાશ પામેછે તથા રામભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષ મળેછે એમ ઘણા સમજેછે. રામાયણનું પારાયણ કરવામાં, તેનું ગાન કરવામાં, તેની કથા શ્રવણ કરવામાં, તે બીજાને સંભળાવવામાં, તથા તેનાં આખ્યાન લખવામાં કે રચવામાં મહત્પુણ્ય થાયછે એમ તેઓ કહેછે. એક પંડિત કહેછે. કે

"तार्किकाघटपटेतिघटेरन्
शाब्दिकाः खफछठेतिरटेयु : ।
मादृशैस्तुसततंस्मरणीयौ
रामचंद्र चरणौरमणीयौ ॥

"અર્થ—નૈયાયિકો "ઘટ, પટ," એ પ્રમાણે ભલે ઘુટાવ્યા કરો, તથા વૈયાકરણો ख, फ, छ, ठ, એ રીતે ભલે બોલ્યા કરો, પરંતુ મારા સરખાએ તો નિરંતર શ્રીરામચંદ્રનાં રમણિક ચરણનું સ્મરણ કરવું, એજ શ્રેયસ્કર છે."

વાલ્મિકી રામાયણ વિના બીજો એક અધ્યાત્મ રામાયણ નામે વ્યાસ મહાત્માનો રચેલો પણ રામાયણનો ગ્રંથ છે; તથા બીજા પણ નાના મોટા રામાયણની કથાના ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં અનેક છે. મરાઠી ભાષામાં પણ રામાયણનાં પુસ્તકો છે તથા હિંદી ભાષામાં પણ છે. હિંદીમાં તુળસીદાસનું

કરેલું રામાયણ કાવ્ય ઘણું ઉત્તમ તથા સુપ્રસિદ્ધ છે. ગૂજરાતી ભાષામાં પ્ર- ણ વડોદરાના ગિરિધર કવિકૃત રામાયણ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. વિષ્ણુદાસે રા- માયણ લખ્યું છે, એમ કોઇ કહેછે, પણ તે ગ્રંથ અમને ઉપલબ્ધ થયો નથી. કદાચ તે વિષ્ણુદાસ, જેણે રામાયણનો ઉત્તરકાંડ લખ્યો છે તે, ભા- લણનો પુત્ર પણ હોય. બીજા કોઇએ રામાયણ રચ્યું હશે એમ ભાગ્યેજ કોઇ જાણતું હશે. પ્રખ્યાત ભાલણ કવિના પુત્ર ઉદ્ધવનું રચેલું આ રામા- યણ અમે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. ગિરિધરના રામાયણ કરતાં આ ઘણું મોટું છે. ગિરિધરે રામાયણ રચવામાં તુળસીદાસના રામાયણનો આધાર લીધો હોય એમ લાગે છે; પણ આ ગ્રંથ તો મૂળ વાલ્મિકી કવિના રચેલા રામાયણ ઉપરથી કર્યો હોય તેવો છે. વાલ્મિકીનું આ ભાષાંતર તો નથીજ, પરંતુ તેમાંના તમામ પ્રસંગ યથાસાંગ આ કાવ્યમાં કવિએ વર્ણ્યા છે. રામાયણમાં આડકથાઓ ઘણી છે, તે કેટલાક કવિએ છોડી દીધી છે, પણ આ ગ્રંથ- માં ઉદ્ધવે તેમ કર્યું દેખાતું નથી.

ઉદ્ધવકવિ ભાલણનો પુત્ર છે એવું આ ગ્રંથમાં દરેક કાંડની અંતે લ- ખ્યું છે. જેમ અયોધ્યાકાંડની અંતે,—

"અયોધ્યાકાંડ કહે સાંભળે, તેને હોય વૈકુંઠ વાસ;
કર જોડીને વીનવે, ભાલણ સુત ઉદ્ધવદાસ."

અરણ્યકાંડની અંતે.—

"અરણ્યકાંડ થયું પરિપૂરણ, સુણતાં (સઘળી) પહોચે આશ;
કરજોડીને વીનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ."

કિષ્કિંધાકાંડની અંતે,—

"ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ, આશ એક રઘુનાથની રે;
મનસા ધરો મહારાજ, સેવકજન સાથની રે."

સુંદરકાંડની અંતે,—

"રામકથારસ પાવન પીતાં, ઉપજે અતિઉલ્લાસ;
કર જોડીને વીનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ."

પ્રાચીનકાવ્યમાળામાં ભાલણનું ચરિત્ર આપેલું છે તેમાં લખ્યું છે કે ભાલણને ત્રણ પુત્ર હતા તેમાંનો એક ભીમભટ્ટ કરીને હતો, તેણે ઉદ્ધવના નામથી રામાયણ લખ્યુંછે. ભલે કદાચ તે ભીમભટ્ટ અને આ ઉદ્ધવ એક-

જ પુરૂષ હોય; એમ છતાં યુદ્ધકાંડની અંતે જે ભીમજી લખ્યોછે તે કોઇ બીજોજ હોવો જોઇએ. યુદ્ધકાંડની અંતે લખ્યું છે કે—

"ગુર્જર ભાષાએ કહ્યું, બુધસાર મધુસૂદન;
કર્ણપુર ગ્રામ તાતનું, મોસાલ પાટણપુર પાવન.
જ્ઞાત સર્વ ભટ વર્તિયો, વાગ્ વાણીનો દાસ;
તેની પુત્રીને પુત્રે કહ્યું, કહી કથા ભીમજી વ્યાસ.
જ્ઞાત રામસ્થળ વાડવ વાર, મુજાલદે નામે વ્યાસ;
તેના કુળમાં રામજી, મુખે શારદાનો વાસ.
હરખા સ્ત્રી તેને સાધવી, કુંવર જન્મ્યા ચાર;
તે માંહે એક ભીમજી, યુદ્ધકાંડ સંભળાવ્યું સાર.
પ્રાકૃત ભાષાએ સુણીને, કહ્યું મધુસૂદન
સંવતસોળ સત્યાશીએ, ફાલ્ગુન વદી તૃતીયાદિન.
ગુરૂવાર તે દિવસ હતો, પૂરણ ગ્રંથ કર્યો સહી;
સત્તાવન કડવાં કર્યાં, સાડી અઠ્ઠાવીસેં ચોપાઈ કહી.
સાંભળતાં સુખ ઊપજે, પાતક સઘળાં જાય;
વાગ્વાણી પ્રસાદે રામજીના ગુણ, મધુસૂદનજન ગાય."

ભાલણનો જન્મ સંવત ૧૪૯૫ માં થયો હશે એમ અનુમાન થાયછે. તો સંવત સોળ સત્તાશીમાં, જ્યારે આ યુદ્ધકાંડ પૂરો થયો, ત્યારે તેનો પુત્ર ઉદ્ધવ જીવતો હોય એ સંબદ્ધ લાગતું નથી. તે ઉપરથી યુદ્ધકાંડ પૂરો કરનાર કોઈ બીજો હોવો જોઇએ. રામાયણના પેહેલા ચાર કાંડની રચના અને આ કાંડની રચનામાં કાંઇ તફાવત માલમ પડતો નથી. દરેક કડવાની બહુધા પચાસ કે તેથી એક બે વત્તી ઓછી કડીઓ આ ગ્રંથમાં જેમ પેહેલા ચાર કાંડમાં છે, તેમ આમાં પણ છે; કવિતાની રચના તથા તેની ભાષા પણ સરખી છે; દેશીઓ અથવા રાગ પણ તેવાજ છે; એમ છતાં આ કાંડની અંતે "ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ" નું નામ નથી, પરંતુ કોઇ મધુસૂદનનું નામ છે. તે મધુસૂદન પણ ઉદ્ધવ નથી, એ ઉપર કહેલી સાલના તફાવતથી માલમ પડેછે. ભાલણનો જન્મ મોડામાં મોડો ૧૫૦૦ ની સાલમાં માનિયે અને તેની મોટામાં મોટી ૫૦ વરસની વયે ઉદ્ધવનો જન્મ માનિયે, તોપણ ૧૬૮૭ માં ઉદ્ધવ જીવતો હોય એ સંભવિત નથી. તેથી એક અનુમાન એમ થાય કે યુદ્ધકાંડ લગભગ પૂરો કરીને ઉદ્ધવે ર-

હેવા દીધો હોય, અને તે પછી કેટલેક વરસે મધુસૂદને પૂરો કર્યો હોય. મધુસૂદન કોણ હતો, તે ઉપર લખેલી કવિતામાં જણાવ્યું છે. પાટણ તેનું મોસાળ હતું. તેણે ભીમજી વ્યાસ પાસેથી કથા સાંભળીને પદ્યબંધ રામાયણ લખ્યું છે. મધુસૂદને સત્તાવન કડવાં કહ્યાંછે એટલે આખો યુદ્ધકાંડ કહ્યોછે, એમ ઠરેછે. જો એમ હોય તો ઉદ્ધવે સુંદરકાંડ સુધી રામાયણ લખ્યું અને પછી અપૂર્ણ રહેલું તે પૂરૂં કરવાને તેનેજ પગલે ચાલીને યુદ્ધકાંડ મધુસૂદને લખ્યો. અને ઉત્તરકાંડ પોતે ન રચતાં ઉદ્ધવના ભાઈ વિષ્ણુદાસે લખી મૂકેલો તે તેમાં ઉમેરી લીધો, અને એ રીતે ઉદ્ધવનું રામાયણ પૂરૂં કર્યું; વિષ્ણુદાસે ઉત્તરકાંડ લખ્યો, ત્યારે યુદ્ધકાંડ પણ કાં ન લખ્યો હોવો જોઇએ? લખ્યો હશે, પણ તે મધુસૂદનને પ્રાપ્ત નહિ થયો હોય, તેથીજ તેણે ભીમજી વ્યાસ પાસે કથા સાંભળીને યુદ્ધકાંડ રચી તેમાં ઉમેરી લીધો હોવો જોઇએ.

અયોધ્યાકાંડની શરૂઆતમાં એટલે રામાયણની શરૂઆતમાં ઉદ્ધવ લખે છે કે—

"મધુસૂદન આશ્રમ સંન્યાસી, સમરી તેનું નામ;
પિતાને પ્રેમે પ્રણામ કરીને, ગાવા હરિગુણ ગ્રામ."

એમાં લખેલા મધુસૂદન સંન્યાસી, તે ઉદ્ધવના ગુરૂ હશે; પણ જેણે યુદ્ધકાંડ લખ્યો તે તો નજ હોવા જોઇએ, એ સ્પષ્ટ છે. વિષ્ણુદાસ પોતાને 'રામજનકુંવર કે જનકુંવર' દરેક કડવાને અંતે લખે છે. જેમ,—

"કરતો હવો સિંહનાદ રાવણ, અગસ્ત્યે વાણી કહી રે;
જનકુંવર કહે લંકાપતિ પછે, રસાતળ ચાલ્યો સહી રે."

વળી—

"કહ્યો સહુ વિસ્તાર એવી, શુકસારણે વાણી કહી;
શ્રીરામજનકુંવર કહે, પછે દશાનન બોલ્યો સહી."

ઉત્તરકાંડ સંપૂર્ણ કરતાં વિષ્ણુદાસ લખેછે કે,—

"સંવત પંદર પંચોતરે, શુકલપક્ષ કાર્તિક માસ;
પંચમી તિથિ બુધવાસરે, પૂર્ણ ગ્રંથ ઇતિહાસ.
ઉત્તરકાંડ સંપૂર્ણ સુણતાં, ઉપજે મન ઉલ્લાસ;
કરજોડી ભાલણસુત વીનવે, નિજસેવક વિષ્ણુદાસ."

શા કારણથી વિષ્ણુદાસે પોતાને જનકુંવર કે શ્રીરામજનકુંવર લખ્યો છે, તે કાંઇ સમજાતું નથી. પણ તે ભાલણનો પુત્ર છે એ તો નક્કી. વિષ્ણુદાસ અને ઉદ્ધવ એકજ પુરૂષ હશે, એમ તર્ક કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. તે તો એની કવિતા ઉપરથીજ ભિન્ન માલમ પડી આવે છે. વળી ઉદ્ધવે જ્યારે દરેક કડવાની પચાસ કડી કરવાનો નિયમ રાખેલો માલમ પડેછે, ત્યારે વિષ્ણુદાસે તેવો કાંઇ નિયમ રાખ્યો નથી, એ ઉપરથી પણ તે કૃતિ ભિન્ન પુરૂષોની છે એમ જણાય છે. એમ છતાં ઉદ્ધવનું કરેલું રામાયણ અપૂર્ણ રહેલું અથવા તેના પાછલા બે કાંડ અપ્રાપ્ય થયેલા, તેથી વિષ્ણુદાસે તે પૂરા કર્યા છે એ તો નક્કી છે, કેમકે વાલ્મીકિ રામાયણના બાળકાંડ, અયોધ્યાકાંડ, અરણ્યકાંડ, કિષ્કિંધાકાંડ, સુંદરકાંડ, યુદ્ધકાંડ (લંકાકાંડ), અને ઉત્તરકાંડ, એવા સાત કાંડ છે. એ કાંડનાં નામ બહુધા સ્થળ પરત્વે જણાય છે, એમ ધારીને બાળકાંડ તથા અયોધ્યાકાંડ ઉદ્ધવે એકઠા ગણીને બત્રીશ કડવાં કર્યાં છે. એકવીશ કડવાં સુધીમાં બાળકાંડ પૂરો થાય છે, પણ 'બાળકાંડ પૂરો થયો' વગેરે કાંઇ ન લખતાં બાવીશમા કડવાથી અયોધ્યાકાંડની કથા ચાલુ કરી છેવટે અયોધ્યાકાંડ પૂરો થયાનું લખે છે. એટલે રામાયણના કુલ છ કાંડ કરીને ગ્રંથ રચ્યો છે. એજ તેની રચના કાયમ રાખીને વિષ્ણુદાસ ઉત્તરકાંડ પૂરો કરતાં લખે છે કે—

"આ કાંડ મળી રામાયણ પૂરણ, કર્તા શ્રીગોવિંદ;
ગાય સુણે ચિત્ત ભાવ આણી, તે પામે પરમાનંદ"

એ ઉપરથી વિષ્ણુદાસે જાણે ઉદ્ધવનો આરંભેલો છઠ્ઠો કાંડ પૂરો કરી ગ્રંથ સમાપ્ત કર્યો. વિષ્ણુદાસે રામાયણ આદિથી લખ્યું હોત તો કદાચ છ કાંડ નહિ, પણ સાતકાંડ લખત.

ભાલણ ગૂજરાતના જાણીતા કવિઓમાં નરસિંહ મેહેતાની પેઠે પ્રાચીન કવિ છે, અને ઉદ્ધવ તેનો પુત્ર હોવાથી તે પણ પ્રાચીન છે. તેની કવિતા પણ તેવીજ છે, જો કે લેખક પરંપરાથી કવિની મૂળ ભાષામાં કેટલોક ફેરફાર થયો હશે ખરો, તથાપિ કેટલાક શબ્દો તેમાં એવા સચવાઇ રહેલા છે કે જે તેના પૂરાતનપણાની સાખ પૂરેછે. વળી એની સાથે એક વાત એ પણ નવાઇ સરખી છે કે કેટલાક શબ્દો જે હાલ વપરાય છે, તેજ એ કવિએ મૂકયા છે, તથા કેટલીક શૈલી પણ હાલનાજ સરખી છે, તે ઉપરથી એમ પણ અનુમાન થાય કે ભાષાની અંદર એટલી લાંબી મુદતમાં ઘણો ફેર પડયો નથી.

અમને જે પાંચ પુસ્તકો મળ્યાં હતાં, તેમાં એક પ્રત તો ઠેઠ પાટણથી મહંત નારાયણભારતી યશવંતભારતી મારફત મળી હતી, તે ઘણી શુદ્ધ હતી. બીજી એક રા. રા. અમિધર રણછોડજી દેસાઇ તરફથી મળી હતી. ત્રીજી એક બાળબોધ અક્ષરે લખેલી તથા બે ગૂજરાતી અક્ષરે લખેલી પ્રતો અહીંથી મળી આવી હતી. પાટણવાળી પ્રત ઉપરથી નકલ કરાવી લીધા પછી બીજી બે પ્રતો મળેલી હોવાથી પાઠાંતર જોવામાં તેમનો પાછળથી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ રામાયણના ગ્રંથમાં શો વિષય વર્ણાયો હશે એ કહેવાની જરૂર નથી, કેમકે રામાયણની કથા જેણે સાંભળી ન હોય એવો ભાગ્યેજ કોઇક હશે. રામાયણ વિષે કહેતાં કોઈક કવિ કહે છે કે—

"आदौरामतपोवनादिगमनंहत्वामृगंकांचनं
वैदेह्याहरणंजटायुमरणंसुग्रीवसंभाषणम् ।
वालेनिग्रहणंसमुद्रतरणंलंकापुरीदाहनं
पश्चाद्रावणकुंभकर्णमरणह्येतत्तुरामायणम् ॥

અર્થ—" પ્રથમ રામનું તપોવન વગેરેમાં જવું, ત્યાં સોનાના મૃગને મારવું, સીતાનું હરણ થવું, જટાયુનું મરણ થવું, સુગ્રીવ સાથે વાતચિત થવી, વાલિને જીતવો, સમુદ્રને તરવો, લંકાને બાળવી, અને પછી રાવણ તથા કુંભકર્ણને હણવા, એ રામાયણમાં વર્ણાયું છે."

રામાયણનો સુંદરકાંડ ઘણો રસિક છે. તે વિષે તેના જાણનારા કહે છે કે "सुंदरे किन्नसुंदरम् ?" "સુંદરકાંડમાં શું શું સુંદર નથી?" વાલ્મિકી સુંદરકાંડનું કેટલાક વિધિપૂર્વક વારંવાર પારાયણ કરે છે. તે પણ એજ હેતુથી હશે. ઉત્તરકાંડમાં રાવણનું પૂર્વવૃત્તાંત તથા રામનું રાજ્યાસનપર બેઠા પછીનું વૃત્તાંત વર્ણાયું છે.

રામાયણનું પુસ્તક મનુષ્યને ધર્મ અને મોક્ષનો માર્ગ બતાવવામાં જેમ ઉત્તમ છે, તેમ તે લોકવ્યવહાર, સદાચાર અને રાજનીતિનું પણ અપ્રતિમ પુસ્તક છે. ગૂજરાતી ભાષાનું આ કાવ્ય ગૂજરાતી ભાષાના અભ્યાસીઓને અત્યંત ઉપયોગી છે. એ પુસ્તક વાંચનારને વિશેષ ઉપયોગી થવા માટે પ્રત પાઠાંતર ઉપરાંત તેના કઠણ ભાગની સંક્ષિપ્ત ટીકા પણ આપવામાં આવી છે.

તા. ૨૬ ડીસેમ્બર ૧૮૯૩. હ. દા

॥ श्रीजगदीश्वरायनमः ॥

भालण सुत उद्धव कृत

रामायण.

बाळकांड अने अयोध्या कांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

પ્રથમે પ્રણમું સીતાપતિને, જોડીને બે પાણ;
શ્રીગુરૂ પદપંકજને સેવું, આપો અવિચળ વાણ. ૧
મધુસૂદન આશ્રમ સંન્યાસી, સમરી તેનું નામ;
પિતાને પ્રેમે પ્રણામ કરીને, ગાવા હરિગુણ ગ્રામ. ૨
રામકથારસ અતિશે પાવન, પીતાં પાતક જાય;
જેને નામે અબુધ મહાજન, પાપી પાવન થાય. ૩
નામતણો છે મહિમા મોટો, સમ્યક્ શંકર જાણે;
રામ રામ શ્રીરામ જપે ને, રૂપ હૃદેમાં આણે. ૪
અજામિલ સરખો મહાપાપી, નામ માત્ર ઉદ્ધરિયો;
અધમ વ્યાધ જીવ હિંસારી તે, મુક્તિઅધિકારી કરિયો. ૫
શુક પઢાવતાં નામકી ગણિકા, રામ કહેતાં તારી;
ચરણરેણુથી શુદ્ધ શલ્યા, ઉદ્ધારી ગૌતમ નારી. ૬

---

૧. પાણ-(પાણિ) હાથ. પદપંકજ—ચરણરૂપી કમળ. ૨. મધુસૂદન ઈ૦—મધુ નામે દૈત્યને મારનાર વિષ્ણુને અને સંન્યાસીના આશ્રમને, અથવા સંન્યસ્ત લીધેલા મધુસૂદન નામે કવિના કોઇ ગુરૂને. ગ્રામ—સમૂહ. ૩. અબુધ—મૂર્ખ. મૂર્ખ હોય તે મહાજન થાય. પ્રતમાં 'અબધ' છે તે લેખક દોષ હશે. ૪. સમ્યક્—સારી રીતે. ૫. વ્યાધ—પારધિ. હિંસારી—હિંસા કરનાર. ૬. ચરણરેણુથી ઈ૦—પગની રજથી શલ્યારૂપ થયેલી ગૌતમની સ્ત્રીને શુદ્ધ કરીને ઉદ્ધારી. અથવા શુદ્ધ (સાફ) શલ્યારૂપ. (કર્મધારય).

ગ્રાહગ્રસિત ગજ દુઃખી થઇને, ચરણકમળ અનુસરિયો;
સ્મરણ માત્રથી સ્વામી પધાર્યા, શોક મોહ સર્વ હરિયો. ૭

કામે ગોપી ક્રોધે રાક્ષસ, મેલ્યાં ભવજળ વારી;
ત્યમ હું અલ્પ એક અપરાધી, લેજો રામ ઉગારી. ૮

વંદું વાલ્મીકિ કવિ કોકિલ, રામકથારસ કુંજ;
કવિતાશાખા વડી મધુરાક્ષર, હરિપદ પંકજપુંજ. ૯

રામાયણ રૂપી નાવ કરીને, સંસારસાગર તરિયે;
તે વાલ્મીકિને વંદીને, નાંગરનો કુચો કરિયે. ૧૦

ભાર ધરી વસુધા વ્યાકુળ થઇ, ધરી ગાયનું રૂપ;
થરથર ધ્રૂજે કંઈ ન સૂઝે, સેવ્યો બ્રહ્મા ભૂપ. ૧૧

વિધાતા કહેછે અવનિ તું, આવડું ક્યાં કષ્ટાણી;
આંખે આંસુ દેહ દૂબળી, શામાટે સિદાણી. ૧૨

પૃથ્વી 'કે'છે સુણો પિતામહ, મુજ પર ભારે ભાર;
પાતાળમાં પાછી પેસુંછું, આજ દો આધાર. ૧૩

---

૭. ગ્રાહગ્રસિત–મગરે ગળેલો. ૮. કામે ઇ૦. ગોપીઓએ કામભાવે ભક્તિ કરી અને રાક્ષસોએ ક્રોધથી તમારૂં ચિંતન કર્યું, તો તે બન્નેને, તમે ભવજળ સંસારરૂપી સમુદ્રના પાણીથી (મધ્યમપદલોપી) વારી મેલ્યાં–તેમાં ડૂબતાં અટકાવ્યાં. 'પારી મેલ્યાં' એમ હોય તો અર્થ સ્પષ્ટ છે. ૯. વંદુ ઇ૦–વાલ્મીકિ કવિરૂપી કોકિલ (કોયલ)ને હું વંદુ છું. કોકિલ શબ્દવડે વાલ્મીકિ પૂર્વજન્મે કોળી હતા એમ શ્લેષથી ધ્વનિત કર્યું છે માટે મુદ્રાલંકાર. કોકિલ તો ઝાડના કુંજમાં બેસે છે, ત્યારે આ કવિ કોકિલનો કુંજ કયો છે? તે વિષે કહે છે: રામકથા ઇ૦–રામકથાના રસરૂપી (તે કોકિલને રહેવાના) કુંજને હું વંદુછું. વળી મધુર અક્ષરવાળી કવિતારૂપી વડી શાખા–ડાળી (તે કોયલને બેસવાની) ને હું વંદુછું. અને હરિપદ રૂપી પંકજના પુંજ (સમૂહ) ને હું વંદુછું. આ કડીમાં ગ્રંથનો કર્ત્તા (વાલ્મીકિ), વિષય (રામકથા), જાતિ (કાવ્યરૂપ), અને પ્રયોજન (હરિના ચરણની ભક્તિ), એટલાં વાનાં વર્ણ્યાં છે. ૧૦. નાંગરનો–લંગરનો. કૂચો કરિયે–ઉપાડી લેઇએ (?) ૧૧ ઉપર પ્રમાણે દશ કડીઓથી વસ્તુનિદર્શન તથા નમનરૂપ મંગળાચાર કરીને હવે કવિ ગ્રંથારંભ કરે છે: ભાર ઇ૦. ભાર–પૃથ્વી ઉપર થતા અધર્મ રૂપી ભારને. વસુધા–પૃથ્વી. સેવ્યો–અર્થાત બ્રહ્મા પાસે ગઈ. ૧૨. સીદાણી–દુઃખી થઇ

ગિરિ જળ માનવ પશુ પાદપનો, ભાર લગાર ન લાગે;
સદા સર્વદા સેંજ વહુંછું, જે તમે નિર્મી આગે. ૧૪
રાવણ કુંભકર્ણ બે બળિયા, તે મેં વહ્યા ન જાય;
જગ્ન જાપ ને યજ્ઞ અધ્યાપન, ધ્યાન (ધારણ) ક્રિયા ન થાય. ૧૫
કો કશું સાધન કરી શકે નહિ, તે માટે દુઃખ પામી;
શર્ણાગત આવી છું સુધે, કૃપા કરો મુને સ્વામી. ૧૬
અમર સહુ એકઠા મળીને, આવ્યા સાગર ક્ષીર;
આસન વાળી અમર સહુ બેઠા, સમરે શ્યામશરીર. ૧૭
બ્રહ્મા ધ્યાન ધરે પરબ્રહ્મનું, અચ્યુત વ્યાપક એક;
નિરંજન નિરાકાર નિરામય, ન લહે વેદ વિવેક. ૧૮
અક્ષર અકળ અનંત અવિગત, આદ્ય અલક્ષ્ય અચ્યુત;
વિશ્વંભર વ્યાપક સત્ય સનાતન, આનંદઘન અદ્ભુત. ૧૯
સરજે પાળે ને સંહારે, તું હું એક નહિ એહ;
ત્રય લોકને પાળવા પ્રભુજી, ધરિયે પ્રત્યક્ષ દેહ. ૨૦
અંતર ધ્યાન ધર્યું શ્રીપતિનું, હૃદે ચિંતવ્યું રૂપ;
ગરૂડ ચઢી ગોવિંદ પધાર્યા, સ્વામી અકળ સ્વરૂપ. ૨૧
કોટિ સૂર્ય કોટિ ચંદ્રમા, કોટિ અગ્નિનું તેજ;
કંદર્પ કોટિ સરખા સુંદર, આવ્યા આણી હેજ. ૨૨
વિરંચી વિમાસે મનમાં, દેખી થયો દિગ્મૂઢ;
સ્વામી તમો જોયા જાવ નહિ, પ્રભા તમારી પ્રૌઢ. ૨૩
જાણો જો દર્શન દેખાડું, તો જોયા સરખા થાઓ;

---

૧૪. આગે-પૂર્વે. ૧૫. અધ્યાપન-ભણાવવું. ૧૬. સુધે-(શોધે) શોધ કરતી કરતી. ૧૭. સાગરક્ષીર-ક્ષીર સાગરને (કાંઠે). શ્યામશરીર-વિષ્ણુ (કળિયુગમાં શ્યામ વર્ણના હોવાથી). ૧૯. અક્ષર-ખરે (અર્થાત્ નાશ થાય) નહિ એવા. અવિગત-જે કોઇના સમજવામાં નહિ આવેલો એવો-ઇશ્વર. આદ્ય-સર્વથી પહેલાંનો. અલક્ષ્ય-જેનું લક્ષણ કરી શકાય નહિ એવો, અથવા જેને કોઈ લક્ષ્યમાં ન લેઇ શકે એવો. અચ્યુત-ચવે (પડે) નહિ એવે સનાતન-પ્રાચીન-અનાદિ કાળનો. આનંદઘન-કેવળ આનંદમય. ૨૦. ઈ૦-તારે વિષે એક તું અને હું એ માત્ર નથી. અર્થાત્ તું દ્વૈત રહિત ૨૩. વિરંચિ-બ્રહ્મદેવ. પ્રભા-કાંતિ.

ગ્રાહગ્રસિત ગજ દુ:ખી થઇને, ચરણકમળ અનુસરિયો;
સ્મરણ માત્રથી સ્વામી પધાર્યા, શોક મોહ સર્વ હરિયો. ૭
કામે ગોપી ક્રોધે રાક્ષસ, મેલ્યાં ભવજળ વારી;
ત્યમ હું અલ્પ એક અપરાધી, લેજો રામ ઉગારી. ૮

વંદું વાલ્મીકિ કવિ કોકિલ, રામકથારસ કુંજ;
કવિતાશાખા વડી મધુરાક્ષર, હરિપદ પંકજપુંજ. ૯
રામાયણ રૂપી નાવ કરીને, સંસારસાગર તરિયે;
તે વાલ્મીકિને વંદીને, નાંગરનો કુચો કરિયે. ૧૦
ભાર ધરી વસુધા વ્યાકુળ થઇ, ધરી ગાયનું રૂપ;
થરથર ધ્રૂજે કંઈ ન સૂઝે, સેવ્યો બ્રહ્મા ભૂપ. ૧૧
વિધાતા કહેછે અવનિ તું, આવડું ક્યાં કષ્ટાણી;
આંખે આંસુ દેહ દૂબળી, શામાટે સિદાણી. ૧૨
પૃથ્વી ક'છે સુણો પિતામહ, મુજ પર ભારે ભાર;
પાતાળમાં પાછી પેસુંછું, આજ દો આધાર. ૧૩

---

૭. ગ્રાહગ્રસિત–મગરે ગળેલો. ૮. કામે ઇ૦. ગોપીઓએ કામભાવે ભક્તિ કરી અને રાક્ષસોએ ક્રોધથી તમારૂં ચિંતન કર્યું, તો તે બન્નેને તમે ભવજળ સંસારરૂપી સમુદ્રના પાણીથી (મધ્યમપદલોપી) વારી મેલ્યાં–તેમાં ડૂબતાં અટકાવ્યાં. 'પારી મેલ્યાં' એમ હોય તો અર્થ સ્પષ્ટ છે. ૯. વંદુ ઇ૦–વાલ્મીકિ કવિ રૂપી કોકિલ (કોયલ)ને હું વંદુ છું. કોકિલ શબ્દવડે વાલ્મીકિ પૂર્વજન્મે કોળી હતા એમ શ્લેષથી ધ્વનિત કર્યું છે માટે મુદ્રાલંકાર. કોકિલ તો ઝાડના કુંજમાં બેસે છે, ત્યારે આ કવિ કોકિલનો કુંજ કયો છે? તે વિષે કહે છે: રામકથા ઇ૦–રામકથાના રસરૂપી (તે કોકિલને રહેવાના) કુંજને હું વંદુછું. વળી મધુર અક્ષરવાળી કવિતારૂપી વડી શાખા–ડાળી (તે કોયલને બેસવાની) ને હું વંદુછું. અને હરિપદ રૂપી પંકજના પુંજ (સંમૂહ) ને હું વંદુછું. આ કડીમાં ગ્રંથનો કર્ત્તા (વાલ્મીકિ), વિષય (રામકથા), જાતિ (કાવ્યરૂપ), અને પ્રયોજન (હરિના ચરણની ભક્તિ), એટલાં વાનાં વર્ણ્યાં છે. ૧૦. નાંગરનો–લંગરનો. કૂચો કરિયે–ઉપાડી લેઇએ (?) ૧૧ ઉપર પ્રમાણે દશ કડીઓથી વસ્તુનિદર્શન તથા નમનરૂપ મંગળાચાર કરીને હવે કવિ ગ્રંથારંભ કરે છે: ભાર ઇ૦. ભાર–પૃથ્વી ઉપર થતા અધર્મ રૂપીભારને. વસુધા–પૃથ્વી. સેવ્યો–અર્થાત્ બ્રહ્મા પાસે ગઈ. ૧૨. સીદાણી–દુ:ખી થઇ.

ગિરિ જળ માનવ પશુ પાદપનો, ભાર લગાર ન લાગે;
સદા સર્વદા સે'જ વહુંછું, જે તમે નિર્મી આગે. ૧૪
રાવણ કુંભકર્ણ બે બળિયા, તે મેં વહ્યા ન જાય;
જગન જાપ ને યજ્ઞ અધ્યાપન, ધ્યાન (ધારણ) ક્રિયા ન થાય. ૧૫
કો કશું સાધન કરી શકે નહિ, તે માટે દુઃખ પામી;
શરણાગત આવી છું સુધે, કૃપા કરો મુને સ્વામી. ૧૬
અમર સહુ એકઠા મળીને, આવ્યા સાગર ક્ષીર;
આસન વાળી અમર સહુ બેઠા, સમરે શ્યામશરીર. ૧૭
બ્રહ્મા ધ્યાન ધરે પરબ્રહ્મનું, અચ્યુત વ્યાપક એક;
નિરંજન નિરાકાર નિરામય, ન લહે વેદ વિવેક. ૧૮
અક્ષર અકળ અનંત અવિગત, આદ્ય અલક્ષ્ય અચ્યુત;
વિશ્વંભર વ્યાપક સત્ય સનાતન, આનંદઘન અદ્ભુત. ૧૯
સરજે પાળે ને સંહારે, તું હું એક નહિ એહ;
ત્રય લોકને પાળવા પ્રભુજી, ધરિયે પ્રત્યક્ષ દેહ. ૨૦
અંતર ધ્યાન ધર્યું શ્રીપતિનું, હૃદે ચિંતવ્યું રૂપ;
ગરૂડ ચઢી ગોવિંદ પધાર્યા, સ્વામી અકળ સ્વરૂપ. ૨૧
કોટિ સૂર્ય કોટિ ચંદ્રમા, કોટિ અગ્નિનું તેજ;
કંદર્પ કોટિ સરખા સુંદર, આવ્યા આણી હેજ. ૨૨
વિરંચી વિમાસે મનમાં, દેખી થયો દિગ્મૂઢ;
સ્વામી તમો જોયા જાવ નહિ, પ્રભા તમારી પ્રૌઢ. ૨૩
જાણો જો દર્શન દેખાડું, તો જોયા સરખા થાઓ;

---

૧૪. આગે–પૂર્વે. ૧૫. અધ્યાપન–ભણાવવું. ૧૬. સુધે–(શોધે) શોધ કરતી કરતી. ૧૭. સાગરક્ષીર–ક્ષીર સાગરને (કાંઠે). શ્યામશરીર–વિષ્ણુ (કળિયુગમાં શ્યામ વર્ણના હોવાથી). ૧૯. અક્ષર–ખરે (અર્થાત્ નાશ થાય) નહિ એવા. અવિગત–જે કોઇના સમજવામાં નહિ આવેલો એવો–ઇશ્વર. આદ્ય–સર્વથી પેહેલાંનો. અલક્ષ્ય–જેનું લક્ષણ કરી શકાય નહિ એવો, અથવા જેને કોઈ લક્ષ્યમાં ન લેઇ શકે એવો. અચ્યુત–ચવે (પડે) નહિ એવો. સનાતન–પ્રાચીન–અનાદિ કાળનો. આનંદઘન–કેવળ આનંદમય. ૨૦. તું ઈ૦–તારે વિષે એક તું અને હું એ માત્ર નથી. અર્થાત્ તું દ્વૈત રહિત છે. ૨૩. વિરંચિ–બ્રહ્મદેવ. પ્રભા–કાંતિ.

એ શોભા જોઇ જાયે નહિ, તેજ રૂપ પળાઓ.
શંખ ચક્ર ને ગદા પદ્મ રે, પીતાંબર ભુજ ચાર;
મસ્તક મુકુટ ને કર્ણ કુંડળ, તેજતણો અંબાર. ૨૫
રાજીવદળલોચન દુ:ખમોચન, ઈંદીવર ઘનશ્યામ;
ઉપમા ઉપર ઉતારી નાખું, કોમળ કોટિક કામ. ૨૬
કૌસ્તુભમણિ વૈજયંતીમાળા, રમાજી અર્ધાંગ;
ભૃગુલાંચ્છન કટિ મેખળા, શોભિત શ્રી શ્રીરંગ. ૨૭
નંદ સુનંદ કેશવ સાથે, જપે જયજયકાર;
માગ્ય માગ્ય મુખ કે'તા આવ્યા, જીવન જગદાધાર. ૨૮
બ્રહ્મા કે'છે કૃપા કરી તો, આપો એ વરદાન;
મહીમંડળ મનુષ્ય થઇ પોતે, સુંદર શ્યામળવાન. ૨૯
રાવણ કુંભકર્ણને મારી, ભૂનો ભાર ઉતારો;
ત્રયલોકકંટક તે પાપી છે, અર્થ એટલો સારો. ૩૦
જો કહેશો મનુષ્ય ક્યાં થાઉં, અહો કહીને મારૂં;
ના સ્વામી તમને ઘટે નહિ, હું પુત્ર તમારો હારૂં. ૩૧
મેં એને વરદાનજ આપ્યું, માયામનુષ્યથી મરણ;
તે માટે અવતાર ધરી એમ, કરવું અશરણ શરણ. ૩૨
નારાયણ કે' નિશ્ચે થાવું, માયામાનુષ્ય વેષ;

---

૨૪. દર્શન દેખાડું–દર્શન આપું (એમ જો જાણતા હો). તેજ રૂપ ઇ૦–કેવળ તેજ રૂપછો, તે પળાઓ–મટી જાઓ. અથવા જે તમારૂં રૂપ છે તેજ રૂપે તમે પળાઓ–અર્થાત્ પ્રકટ થાઓ. ગીતામાં પણ અર્જુને વિશ્વરૂપદર્શન વખતે આવુંજ કહ્યું છે. જેમ "तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्त्रबाहो भव विश्वमूर्त्ते!"–"હે વિશ્વરૂપધારી ભગવાન્! તમારા તેજ ચાર ભુજવાળા રૂપે પ્રકટ થાઓ." ૨૬. રાજીવદળ–કમળપત્ર. ઈંદીવર ઇ૦–ઈંદીવર (કાળા કમળ)ના સરખા તથા ઘન (મેઘ)ના સરખા શ્યામ. ૨૮ નંદ સુનંદ–એ બે નામના બે પાર્ષદો. ૨૯. મહીમંડળ ઇ૦–મહીમંડળમાં (પૃથ્વીમાં) પોતે મનુષ્ય થઇને રાવણ કુંભકર્ણને મારીને ભૂનો ભાર ઉતારો (૩૦ મી કડી સાથે અન્વય). ૩૧. અહો કહીને–અર્થાત્ એક શબ્દ બોલીને. પુત્ર–(નારાયણની નાભિમાં થયેલા કમળમાં બ્રહ્મા ઉપજ્યા છે, માટે). હારૂં–(વચન). ૩૨. માયામનુષ્યથી–માયાવડે જેણે મનુષ્યરૂપ ધર્યું છે એવાથી

રાક્ષસકુલ નિકંદન કરીને, કરશું કાજ વિશેષ. ૩૩
સ્વામીજી શી પેરે જાણું, (જે) અહીં તમે અવતરિયા;
આણી વેળા આણે ઠામે, અવનિએ ઉતરિયા. ૩૪
સૂર્યવંશી દશરથ રાજા, તેને સુત શ્રીરામ;
કૌશલ્યા કુંવર કહેવાઇશ, કરવા સુરનાં કામ. ૩૫
સ્વામીજી શા માટે કહો મુજને, બીજાના નહિ તન;
દશરથના દીકરા થશો તે, કહો જગજીવન. ૩૬
કશ્યપ ને અદિતિ એ છે, એણે દમિયો દેહ;
દશ સહસ્ર વર્ષ તપ કીધું, એણે માગ્યું એહ. ૩૭
રામ લક્ષ્મણ ભરત શત્રુઘ્ન, એ ધરાવાને નામ;
ચાર મળી એક જાણજો, એહ એકહું ધામ. ૩૮
મિથિલ દેશનો જનક રાજા, સીતા નામ સુકુમારી;
ત્ર્યંબક ચાપ ચઢાવી પરણીશ, નૃપના નાદ ઉતારી. ૩૯
રાવણ કુંભકર્ણને મારીશ, સીતા હરણ કરાવી;
વાનર વીર ઉતારીશ સહુએ, પા'ણની પાજ બંધાવી. ૪૦
એમ કરી આવીશ હું અહિંયાં, વાનર થાજો દેવ;
વનમાંહે મુજ સાથે આવી, સાચી કરજો સેવ. ૪૧
અંતર્ધાન થયા એમ કહીને, બ્રહ્મા ગયા સુર પાસ;
વાનર વેષ થઇ અવતરજો, એવી દીધી આશ. ૪૨
આપ આપણે સ્થાનક સૌ પો'ત્યું, ભાર્ગવવંશી કોય;
વાલ્મીકિ નામે તાપસ હુતો, શિષ્ય સહિત છે સોય. ૪૩
તમસાની તીરે બેઠો છે, આસનવાળી આપ;
ધ્યાન ધરતો ધરણિધરનું, જપતો અજપાજાપ. ૪૪
ક્રૌંચ નામે કોઇ એક પંખી, તેને વ્યાધે કીધો પ્રહાર;

---

૩૪. અહીં–અર્થાત્ અમુક જગોએ. અવનિએ–અવનિમાં ૩૫. વિ-ષ્ણુ કહે છે: સૂર્યવંશી ઇ૦ ૩૬. બ્રહ્મા કહેછે: સ્વામીજી ઇ૦. ૩૭. વિષ્ણુ વાક્ય: કશ્યપ ઇ૦. અદિતિ–કશ્યપની પત્ની. ૩૮. ધરાવાને–કહેવા માત્ર. અર્થાત્ મારી મૂર્તિઓ જે ચતુર્વ્યૂહ કહેવાય છે તેમાંથી રામ એ વાસુદેવનું, લક્ષ્મણ એ સંકર્ષણનું, ભરત એ પ્રદ્યુમ્નનું, અને શત્રુઘ્ન એ અનિરુદ્ધનું રૂપ જાણવું. ધામ–તેજ. ૩૯. નાદ–ગર્વ. ૪૦. ઉતારીશ–(સમુદ્રની પાર). ૪૪. તમસા–એ નામની નદી.

કરા કરા તે કરવા લાગ્યો, શ્લોક ઉપન્યો સાર. ૪૫
ભરદ્વાજ નામે શિષ્ય સૂધો, તેને શ્લોક ભણાવ્યો;
સાવજનો જે શ્લોક ઉપન્યો, અર્થ એટલો આવ્યો. ૪૬
હા! હા! ક્રૌંચ તું મરણ પામિયો, જીવેછે તે પાપી;
હું વિરહ સહું શી પેરે, તે ગયો તુંને સંતાપી. ૪૭
એવે નારદ ઋષિ ત્યાં આવ્યા, કહ્યું રામાયણ તું રચજે;
જે પરાક્રમ પ્રભુજી કરે તે, મહિમા મહીમાં રચજે. ૪૮
સ્વામીજી શું જાણું તેનાં, પ્રૌઢ હશે પ્રાક્રમ;

---

૪૫. ક્રૌંચ–ચક્રવાક–વહીલાં. વ્યાધે–પારધિએ. કરા, કરા–'કરા કરા' એવો ઉચ્ચાર. શ્લોક ૪૦.–પારધિએ પક્ષીને માર્યો તેથી તે (અથવા તેની માદા) ચીસો પાડવા લાગી. તે જોઇને દયાળુ વાલ્મીકિના મુખથી આ પ્રમાણે વાણી સહજ નીકળી ગઇ:—

"मा निषाद ! प्रतिष्ठास्त्वमगमः शाश्वतीः समाः।
यत्क्रौंचमिथुनादेकमवधीः काममोहितम्"
(વા. રા. બા. અ. ૧ લો).

આ વાણી તે આઠ અક્ષરના અનુષ્ટુપ્ છંદ રૂપ હતી. તે શ્લોક વાલ્મીકિએ પોતાના શિષ્ય ભરદ્વાજને ભણાવ્યો. એ છંદોમય પેહેલોજ શ્લોક હતો, માટે બ્રહ્મદેવે એવાજ શ્લોકબદ્ધ કાવ્યથી રામાયણની રચના કરવાની ભલામણ કરી, અને વાલ્મીકિની વાણી નિષ્ફળ ન જાય માટે એ શ્લોકને રામાયણમાં મંગળાચરણ રૂપે મૂકવાનું કહ્યું. (જુઓ રા. બા. કાંડ. અ. ૧ લો). એ શ્લોકનો જે અર્થ ધારીને વાલ્મિકી બોલ્યા હતા તે તથા રામાયણને લાગુ પડે તે, એવા બન્ને અર્થ આ નીચે બતાવ્યા છે:—

૧ લો અર્થ—હે પારધિ! ક્રૌંચ પક્ષીના જોડામાંથી કામવડે મોહિત એવાં એક પક્ષીનો તેં વધ કર્યો છે માટે તું અનંતકાળ સુધી સ્થિર થઈશ નહિ–સુખ પામીશ નહિ.

૨ જો અર્થ—હે લક્ષ્મીપતે! રાક્ષસના જોડામાંથી કામમોહિત એવા એક (રાવણ)નો તમે વધ કર્યો છે માટે અનંતકાળ સુધી તમે સ્થિર થાઓ!

૪૬. સાવજનો–જાનવરનો–ક્રૌંચનો. શ્લોક–પ્ર. ૨ જીમાં "શોક" એવો પાઠ છે. અર્થાત્ સાવજ સંબંધી શ્લોક ઉપજ્યો.

જે જે કહીશ તું કથામાં તે, તે કરશે પરબ્રહ્મ. ૪૯
બ્રહ્માજી એભે ત્યાં આવ્યા, શતશ્લોકી રામાયણ;
બ્રહ્માએ સંભળાવી સમીપ, જે કહી નારાયણ. ૫૦

કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી.

શતકોટિ રામાયણ કરી, ત્રણ લોકમાં તે વિસ્તરી;
સૂર્યવંશી દશરથ રાય, મહીમંડળ મોટો મહિમાય. ૧
તેને હવાં ચાર સંતાન, તેમાં જ્યેષ્ઠ શ્રીરામ રાજાન;
એણે જનકસુતા જઇ વરી, સ્વયંવરમંડપ પરાક્રમ કરી. ૨
પિતા વચને વશ્યા વળી વન, સંગ સીતા સુમિત્રાતન;
પછે રાવણે સીતા હરી, ગયા રામ સાગર ઊતરી. ૩
રાવણ કુંભકર્ણને હણી, સીતા લઈ આવ્યા ઘર ભણી;
પરિચટવચને સીતા વન, મેલી મોહ પામીને મન. ૪
પુત્ર બે પ્રસવ્યા જાનકી, પાળ્યા પાવન યતિ વાલ્મીકિ;
શતકોટિ રામાયણ ભણી, જેમાં લીલા રાઘવતણી. ૫
રામચંદ્રે આરંભ્યો જાગ, અશ્વમેધ નામે બડભાગ;
ત્યાં વાલ્મીકિ સાથે વિદ્યારથી, લવકુશ કથા કે'છે કેથી. ૬
એક વીણા એક વાયે તાલ, રામાયણ ગાયછે રસાળ;
બ્રાહ્મણ સહુ કો ભણતા સહી, સુણવા લાગ્યા સંદેહ નહિ. ૭
રામ સુણે ને લવકુશ કહે, સુણતાં આંખે આંસુ વહે;
સરયૂતીરે અયોધ્યા ગામ, દશરથ તે રાજાનું નામ. ૮
નગર વસે દ્વાદશ યોજન, મણિ મેહેલ સુવર્ણ સદન;

---

૪૯. પરબ્રહ્મ-રામ. સમીપ-પાસે (રહીને). નારાયણે બ્રહ્માને, અને બ્રહ્માએ વાલ્મીકિને રામાયણ કહી. શતશ્લોકી-સો શ્લોકમાં સંક્ષેપ રૂપે રચેલી.

૧. શતકોટિ-શતકોટિ શ્લોક જેટલા પૂરની. કરી-(વાલ્મિકીએ). ૨. તેમાં-"તે માંહે" પ્ર. ૨ છે. ૩. સુમિત્રાતન-લક્ષ્મણ. ૪. મોહ પામીને-વિવેક વીસરીને. ૫. યતિ-મુનિ. ૬. બડભાગ-મોટા ભાગ્યવાળો. (જાગ-યજ્ઞ). ૮. વાલ્મિકી સાથે ગયેલા લવ અને કુશ રામને રામાયણ ગાઈ સંભળાવે છે: સરયૂતીરે ઇ૦.

વાપિ કૂપ સર વાડી વન, વાસ વસે ત્યાં ત્રિગુણુ પવન. ૯
સુખીઆ નગરનિવાસી લોક, આધિ વ્યાધિ કોને નહિ શોક;
દશ સહસ્ર વર્ષ ભોગવે આય, જે મરે તે સ્વર્ગે જાય. ૧૦
બ્રાહ્મણુ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર, કોઇ કર્મ કરે નહિ ક્ષુદ્ર;
પાળે વર્ણાશ્રમના ધર્મ, સહુ કરે કુળોચિત કર્મ. ૧૧
મહીએ માગ્યા વરસે મેહ, ઉગે અન્ન ન આવે છેહ;
એક વાર વાવે ને છ વાર લણે, છઠ્ઠો ભાગ રાય લે નેહે ઘણે. ૧૨
નરનારી ન બોલે અશુદ્ધ, દૂઝે ગાય સવા ઘડો દૂધ;
સતી સાધવી સઘળી નાર, વર્ણસંકર નહિ દેશ મોઝાર. ૧૩
બંધ નામે પુષ્પ ને કેશ, માર નામે સોગટી દેશ;
દંડ નામે છત્રનો દંડ, ખંડ નામે કહીએ નવખંડ. ૧૪
પ્રજાપાળે પુત્રની પેર, સહુ સુખિયું આપઆપણે ઘેર;
ચૌદ સહસ્ર સત્તર પ્રધાન, મહામોટો દશરથ રાજાન. ૧૫
કોટિ ઈંદ્ર વૈભવ તિરસ્કાર, કરે દશરથતણો અપાર;
ઈંદ્રને પડે દશરથનું કામ, સા'ય કરવા તેડે સંગ્રામ. ૧૬
દશરથ માટે નામ દશરથ, વેરીવધ કરવા સમરથ;
અધિકારી આઠ પ્રધાન, તેમાં સુમંત્ર વડો અભિધાન. ૧૭
ત્રણ તારૂણી પટરાગની, સેવે રાજાને એકે મની;

---

૯. નગર ઇ૦—બાર યોજનના વિસ્તારમાં તે નગર વસ્યું હતું. સુવર્ણુ સદન—સોનાનાં ઘર. વાપિ—વાવ્ય. સર—સરોવર. ત્રિગુણુ—ત્રણ ગુણુવાળો; શીતળ, મંદ અને સુગંધી. ૧૦. આય—(આયુ) આવરદા. ૧૧. ક્ષુદ્ર—અધમ—હલકું. વર્ણાશ્રમના—બ્રાહ્મણુ વગેરે વર્ણને ઘટતા તથા બ્રહ્મચારી વગેરે આશ્રમને ઘટતા. ૧૨. મહીએ—પૃથ્વીપર. છેહ—અર્થાત્ ઉપદ્રવ—વિઘ્ન. છઠ્ઠો ભાગ—(પ્રજાના ઉત્પન્નમાંથી રાજાએ છઠ્ઠો ભાગ લેવો, એવું શાસ્ત્ર વચન હોવાથી) ૧૪. દશરથના રાજ્યમાં પ્રજાપાલન કેવું થતું હતું તે વર્ણે છે: બંધ ઇ૦. હાર કરવામાં પુષ્પને અને સ્ત્રીઓના કેશનેજ બંધન હતું; અર્થાત્ કોઈ બંધીખાનામાં પડવાનો ગુનોહ કરતું નહોતું. એ પ્રમાણે માર અને દંડ વગેરેનો અર્થ સમજવો. ૧૬. દશરથ તણો ઇ૦—દશરથનો વૈભવ એવો હતો કે તેના આગળ કોટિ ઇંદ્રનો વૈભવ પણ વિસાતમાં નહોતો. ૧૭. દશરથ—દશ રથી તુલ્ય બળવાળો. અભિધાન—નામ (સુમંત્ર નામે).

કૌશલ્યા કૈકેયી નામ, ત્રીજી સુમિત્રા સુખધામ. ૧૮

એ ત્રણને રાજાનું માન, એકેને નવ હોય ઓધાન;

દિવસ રાત ઝૂરે રાજાન, ધિઃક ધિઃક હું અપુત્રવાન. ૧૯

બહુ જગ્નજાપ સુરને 'દેઇ' માન, તોય નવ આવે સંતાન;

અપુત્રિયાનું મંદિર સ્મશાન, નિશ્ચે પામે નરક નિદાન. ૨૦

પૂર્વજ તેના થાય નિરાશ, રૈ રૈ નરકવિષે કરે વાસ;

રાત્ર દિવસ રાજા આવટે, હવે મેં કરવું શું ઘટે. ૨૧

એવે તે આવ્યા પરશુરામ, ક્ષત્રિયવધ કરવાનું કામ;

દશરયતણું સાંભળી નામ, જાણ્યું એ કરશે સંગ્રામ. ૨૨

રાજા મન પામ્યો આનંદ, મુને કૃપા કરી ગોવિંદ;

ક્યાં દશરથ પામું હું મંદ, પ્રત્યક્ષ પધાર્યા પરમાનંદ. ૨૩

આમે અપુત્રિયો હું મરૂં, નરક પડું સંસાર ધન્ય કરૂં;

હવે પરશુરામ મુને મારશે, મુજ પાપીનો ઉદ્ધારજ હશે. ૨૪

સુમંત્રને સોંપી સર્વ રાજ, ચાલ્યો રાય કરી સર્વે તાજ;

રાયે કર્યું મરવાનું મન, નગર તજીને આવ્યો વન. ૨૫

સાથે નગરનિવાસી લોક, વિરહે વગુતા મેલે પોક;

રૂધિર ભરી ફરશી કર ધરી, ભૃકુટિ ભાળ રીસ છે ખરી. ૨૬

દશરથ રાજા સામો જાય, જઇ લાગ્યો ભૃગુપતિને પાય;

સ્વામીજી મુજને કરો પ્રહાર, જેમ મારો થાય ઉદ્ધાર. ૨૭

પરશુરામ ત્યાં વિસ્મય થયા, માર્યો નહિ મન આણી દયા;

એમ પ્રધાનને પૂછ્યો પ્રપંચ, એ મરણ તણો શોધે ક્યાં સંચ ? ૨૮

---

૧૮. પટરાગની–(પટ્ટરાજ્ઞી) પટરાણી. મની–મન વડે. ૧૯. ઓધાન–ગર્ભ. ૨૦. જગનજાપ–(કર્યા, અધ્યાહાર). નિદાન–છેવટે–મુઆ પછી. ૨૧. આવટે–અટવાય (મનમાં). ૨૩. ક્યાં ઇ૦–હું મંદ દશરથ આવો પ્રસંગ ક્યાંથી પામું કે સાક્ષાત્ ભગવાનને હાથે મારૂં મરણ થાય. (પરશુરામ વિષ્ણુનો અવતાર હોવાથી). ૨૪. નરક ઇ૦–હું નરકમાં પડું (તેના કરતાં) પરશુરામને હાથે મૃત્યુ પામીને મારા સંસારને ધન્ય કરૂં–જીવિત સફળ કરૂં. પ્ર. ૩ જીનો 'ધન' પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે. ૨૬. વગુતા–વ્યગ્ર અથવા વગોવાવાના અર્થમાં (?). ભૃકુટિ ઇ૦–રીસ ખરી છે તેથી પરશુરામની ભૃકુટિ ભાળ (કપાળે) ચઢી ગઈ છે. ૨૭. ભૃગુપતિ–પરશુરામ. (ભૃગુકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા માટે). ૨૮. પ્રપંચ–વિસ્તાર (વાતનો).

કો વઢે કો નાશી જાય, એ મરવા મન કરે કાં રાય? ૨૯

વળતો સુમંત્ર કહે સ્વામિન, અપુત્રિયો એ છે રાજન.

અપુત્રિયો નિશ્ચે નારકી, એ ઉદ્ધાર પામે તમથકી; ૩૦

અપુત્રિયો નિશ્ચે નારકી, એ ઉદ્ધાર પામે તમથકી;

વચન સુણી વળતા વદે પરશુરામ, એને માર્યાનું કોણ કામ? ૩૦

વચન સુણી વળતા વદે પરશુરામ, એને માર્યાનું કોણ કામ?

અપુત્રિયો તે જીવતો મુઓ, વંશતણો ઉચ્છેદજ થયો; ૩૧

રાજા મન પામ્યો વૈરાગ, હું માર્યો નહિ મૂર્ખ મંદભાગ્ય!

અપુત્રિયો માટે નવ હણ્યો, મહાપાપી મુઓ મન ગણ્યો; ૩૨

હવે હું તો જાઇશ વન, અતિશે શોક પામતો તન.

નગરનિવાસી નિંદા કરે, કો પરશુરામ આગળ ઉગરે? ૩૩

મૃગયા કેરૂં લઇ નામ, સુમંત્રને સોંપ્યું સર્વ કામ.

જ્યાં લગે સુત આવ્યાની આશ, ત્યાં લગે વેઠીશું વનવાસ; ૩૪

એવું કહી રાજા વન જાય, પુત્ર વિના કષ્ટાણી કાય.

મૃગ સૂકર વરૂ ને વાઘ, મારી હાર મનાવા ડાઘ; ૩૫

યજ્ઞદત્ત નામે દ્વિજ કોય, સુશીળા નારી છે સોય.

શ્રવણ નામે તેને તન, સેવા કરેછે સૂધે મન; ૩૬

માત પિતા બેહુ આંધળાં, વૃદ્ધપણે બહુ આકળાં.

સાવિત્રી સુતની સુંદરી, પીએર વળાવી સુખે ભરી; ૩૭

કુંવરે એક કાવડ કરી, માંયે રૂનાં પેલવાં પાથરી.

કુરૂક્ષેત્ર કાશી પ્રયાગ, અયોધ્યા મથુરાં યામાગ; ૩૮

રેવા તાપી ગોદાવરી, ક્ષિપ્રા સિંધુ સરસ્વતી ખરી.

અડસઠ તીર્થ એમ આદરી, માત પિતાને પાવન કરી; ૩૯

કાવડ સ્કંધે વનમાં વહે, સુખ દુઃખ સે'જે પડે તે સહે.

એક સમે તરશી છે માત, પ્રેમે પુત્રને પૂછે વાત; ૪૦

આતા! કંઇથી લાવો નીર, તરશી છું નવ ખમે શરીર.

કાવડ વળગાડી તરૂડાળ, કુંવર તે વળ્યો તત્કાળ; ૪૧

મધ્યરાત્રે કુંભ કર ધરી, પાણી ભણી આવ્યો પરવરી.

---

૩૦. વદે–પ્ર૦ ૨જીમાં તથા ત્રીજીમાં આ શબ્દ નથી. ૩૩. નિંદા કરે–(પરશુરામ આગળ કોઈ ઉગરે નહિ, તેમ છતાં એને મહાપાપી જાણી પરશુરામે પણ ન માર્યો, એવી). ૩૪. આવ્યાની–ઉત્પન્ન થયાની. ૪૦. આતા!–હે પુત્ર! (ઉલાસણાનું નામ).

સુણી સાવજ કેરો નાદ, આવ્યો ત્યાં આણી ઉલ્લાદ;
વરૂણતણું લઈ નામ, જળ માંહે પેઠો તે ઠામ. ૪૨
ભટ ભટ શબ્દ થયો જેટલે, રાયે શર સાંધ્યું તેટલે;
જાણ્યું જળ પીએછે વાઘ, મેલ્યું બાણ જોઇને લાગ. ૪૩
શબ્દવેધી માર્યું મુખ વદે, વાગ્યું તે વાડવને હૃદે;
શર લેવા ને જોવા જાય, દ્વિજ દેખી મન દુખિયો થાય. ૪૪
જોય તો ધડા ઉપર ઘટ પડ્યો, હાય! હાય! કહી રાજા રડ્યો!
કહે રે કોણ મેં મૂર્ખે હણ્યો? તું તાપસ અણજાણે અણગણ્યો.૪૫
આણે બાણે જીવતો રહ્યો, પ્રાણી કહે તું પાવન થયો;
શ્રવણ કહે છે મારી માત, તરસ્યા અંધ છે વળી તાત. ૪૬
તેને જો કોઇ પાણી પાય, તો જંત મુજ સોહલે જાય;
હું તેને પાણી પાઇશ, તું હતો તેમ હું થાઇશ. ૪૭
કાંઠે નાખ્યું મૃતક શરીર, હૃદે માંહ્યથી કાઢ્યું તીર;
કુંભ ભરી તે કુશળ રાય, માંડમાંડે માંડે પાય. ૪૮
મા તો કે' નવ આવ્યો તન, પાણી ભરવા ગયો કંઈ વન;
કંઇ ન થાય વાર આવડી, શું ભાઇ રીસ એને ચડી. ૪૯
શ્રવણ ! શ્રવણ ! કહી કરે સાદ, સ્ત્રીભર્તારે માંડિયો વાદ;
દુઃખે કરી અતિ આતુર થાય, એવે આવ્યો દશરથ રાય. ૫૦

---

૪૨. સાવજકેરો—જળચર પ્રાણીઓનો. (અંધારૂં હોવાથી). ઉ-લ્લાદ—હર્ષ. વરૂણતણું ઇ૦—રાત્રે જળાશયમાં પેસવાથી જળનો દેવતા વ-રૂણ કોપેછે, એમ લૌકિક કથન છે, માટે વરૂણની સ્તુતિ કરીને તે જળા-શયમાં પેઠો. ૪૪. શબ્દવેધી—શબ્દ સાંભળીને ફેંકેલું શબ્દ કરનારને વાગે એવું તીર.

૪૫. ઘટ—દેહ. અણગણ્યો—અવગણ્યો અર્થાત્ મેં અજાણતાં તેં તા-પસને માર્યો છે !! ૪૬. પ્રાણી ઇ૦—રાજા કહેછે કે હે પ્રાણી! આ બાણ વાગતાં કોઈ જીવતું રહેતું નથી; તેમ છતાં કદાચ જો તું જીવતો રહે, તારે એમ જાણવું કે તું પાવન થયો !! 'થયો' ને ઠામે 'હતો' એવો પાઠ બરાબર લાગતો નથી. ૪૭ જંત—જીવ. સોહલે—સેહેલથી. તેને ઇ૦—(દશર-થવચન). ૪૮. મૃતક—મરી ગયેલું. માંડમાંડે ઇ૦—તે માંડમાંડ પગલાં માંડે છે. (શ્રવણનાં અંધ માતપિતાના શાપભયથી).

કડવું ૩ જું.

દોહરી.

મોઢેશુ કહે માતાજી, આ કીજે જળપાન જી;
સાદ નહિ એ શ્રવણકેરો, હૃદે વિચાર્યું જ્ઞાન જી. ૧
આઇજી! એ હું દશરથ રાજા, મેં મૂર્ખે શ્રવણ માર્યો જી;
અણજાણે મેં બાણજ મૂક્યું, વરાંસે વિદાર્યો જી. ૨
સુણતાં સૂતી કાવડ માંહે, અચેત થઇ તે માત જી;
પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો માનીને, રૂદન કરે છે તાત જી. ૩
ફટ રે પાપી! એ શું કીધું, માર્યો વણ અપરાધ જી;
એ ત્યાં તારૂં શું લેતો' તો, શે સંહાર્યો સાધ જી. ૪
અમો પહેલાં માર્યા કાં નહિ, જો તું દીસે દોષી જી;
પ્રાણજીવન સુત શુદ્ધ શ્રવણ, સેવાએ સંતોષી જી. ૫
આંધળાકેરી એ દેહ અમારી, એ વણ જીવ્યું ન જાય જી;
લઈ જા અમને ક્યાં સૂતોછે, કુંવર કોમળ કાય જી. ૬
ઉપાડી કાવડ ત્યાં આણી, ખોળામાં મેલ્યો તન જી;
ઉત્તર ક્યાં આપે નહિ અમને, ઉઘાડી લોચન જી. ૭
એવડી નિદ્રા તું કહીંએ કરતો, આળસ આણે આજ જી;
બેઠા થાઓ પાણી પાઓ, કોની કરોછો લાજ જી. ૮
પપૈયાની પેરે બોલે, લેઇ લેઇ સૂતનું નામ જી;
ટીટુડીની પેરે ટળવળે, રે શું સૂતા છો આમ જી. ૯
અભાગણી હું છું રે અકર્મણ, મારા પાપતણો નહિ પાર જી;
દિકીને રોતી રાખોની, માતા કહી એકવાર જી. ૧૦
મેં અપરાધ કર્યો છે કુંવર, જે ભરવા મોકલ્યો નીર જી;
મેં જાણ્યું તું વેહેલો આવીશ, વિપરીત થયું મારા વીર જી. ૧૧
રાજન કહેછે માતા મારી, હું તમારો તન જી;
સેવા કરૂં શ્રવણની પેરે, એ મુજ સત્ય વચન જી. ૧૨
અરે મૂરખ એ શું બોલ્યો, વળતી બોલી માત જી;

---

૧. મોઢેશુ–મોઢેથી. ૨. વરાંસે–(વાઘને) વરાંસે. ૪. સાધ–સાધુ. ૫. દોષી–દોષ કરનારો. પ્રાણજીવન ઇ૦–અમારા પ્રાણના જીવનરૂપ સુત શ્રવણ શુદ્ધ અને 'અમારી સેવા 'વડેજ સંતોષી હતો.

આક્રંદ કરે ને અંગ પછાડે, આંખે આંસુપાત જી. ૧૩
ટોળાવછોઈ જેમ મૃગલી, વચ્છવછોઈ ગાય જી;
પાણી વિણ જેમ માંછલી, તેમ ટળવળે માય જી. ૧૪
રાજા પાસે ઇંધણ અણાવ્યાં, ચિતા કરાવી એહ જી;
મારા બાળકને ધવરાવા જાવું, છેહ્ડું પડેછે છેહ જી. ૧૫
દશરથ કહેછે માતા મારી, કાંઇએક દીજે શાપ જી;
મેં માર્યો એ વણઅપરાધે, પ્રૌઢું કીધું પાપ જી. ૧૬
માતા કહેછે પુત્ર વિયોગે, અમો મરૂંછું જેમ જી;
પુત્રતણો વિરહ પામે તું, મરણ પામજે તેમ જી. ૧૭
રાજા કહેછે શાપ નહિ એ, મુજને દીધું માન જી;
તેને વિરહે તો મરીશ જો, હશે મુજ સંતાન જી. ૧૮
આઇજી હું તો અપુત્રિયો છું, એ આપ્યું વરદાન જી;
હું પાપીને કરૂણા કીધી, રિઝયો મન રાજાન જી. ૧૯
એમ કરતાં બેહુએ મૃત્યુ પામ્યાં, ત્રણને દીધું દેન જી;
નગર ભણી આવ્યો ઉજાતો, ચંચળ કરતો ચેન જી. ૨૦
જાણ્યું મારે પુત્ર આવશે, મિથ્યા ન બોલે માત જી;
અયોધ્યા આવ્યો આનંદે, સચિવે સાંભળી વાત જી. ૨૧
રાજાને સામું સહુ આવે, નગર સર્વ શણગાર્યું જી;
વનિતા વધાવે રાજા આવે, સજ્જન સહુકો ઠાર્યું જી. ૨૨
બંદીજન માગધ બહુ બોલે, વાજે છે વાજીત્ર જી;
અંતઃપુરમાં રાજા આવ્યો, કરતો વાત વિચિત્ર જી. ૨૩
કૌશલ્યા કૈકેયી સુમિત્રા, પાવન છે પટરાણી જી;
તે સાથે સંભોગ કરેછે, પુત્ર પામવો જાણી જી. ૨૪
રળિયાત ઘણું થાયે મનમાં, રંગે રમતાં રાણી જી;
જાણ્યું એ સ્વપ્નું કે સાચું, માતાએ કહી વાણી જી. ૨૫

---

૧૪. વછોઇ–(વિચ્છેદિતા) જૂદી પાડેલી. ૧૫. ચિતા–'ચતાં' પાઠાંતર પ્ર. ૨ જી. "ચતાં કરાવી એહજી" પાઠાંતર પ્ર. ૩ જી. ૧૮. મુજ–મારૂં અર્થાત્ મને. ૨૦. ત્રણને–માતા, પિતા અને પુત્રને. દેન–(દહન) અગ્નિસંસ્કાર. ઉજાતો–હર્ષ પામતો. ચેન–(ચિન્હ) આનંદના અભિનય. ૨૩. બંદીજન–સ્તુતિપાઠક. માગધ–ભાટચારણ. ૨૫. રળિયાત ઇ૦–'રળિયાત થાયે' પ્ર. ૩ જી.

હર્ષદુઃખથી નિદ્રા આવી, રાજાને તેણી વાર જી;
એ કથા રહી એટલેથી, આગળ કહું વિસ્તાર જી. ૨૬
એક સમે ત્યાં વિમાને, બેશી સુમંત્ર પ્રધાન જી;
સુરસભામાં વેગે આવ્યો, ઈંદ્રે દીધાં માન જી. ૨૭
અપ્સરા ત્યાં ગાન કરે છે, હોયે થેઇ થેઇકાર જી;
એવે હરિગુણ ગાતા આવ્યા, સનકાદિક ત્યાં ચાર જી. ૨૮
ઊઠી ઈંદ્રે આસન આપ્યું, ચરણે નામ્યું શીશ જી;
તમો આવ્યે અમો એમ જાણુંછું, જે પધાર્યા જગદીશ જી. ૨૯
અર્ઘપાદ્ય લઈ પૂજા કીધી, પખાળ્યા ત્યાં પાય જી;
કરજોડીને કરે વિનતિ, સાંભળો કહું ઋષિરાય જી. ૩૦
રાવણ કુંભકર્ણ બે બળિયા, અસુરતણા અવતાર જી;
યજ્ઞભાગ સર્વ તે ભોગવે, દિક્પતિનો અધિકાર જી. ૩૧
વચન સુણી સનકાદિક બોલ્યા, સાંભળ કહું સુરરાય જી;
પુરૂષોત્તમજી પ્રગટજ થાશે, તેહ કહું ઉપાય જી. ૩૨
સપ્તપુરીમાં મુખ્ય અયોધ્યા, જાણો સરયૂતીર જી;
સૂર્યવંશી દશરથ રાજા, કહાવે ત્યાં મહાધીર જી. ૩૩
કશ્યપ અદિતિ ત્યાં એ છે, કૌશલ્યા દશરથ જી;
પૂર્વે એણે તપ કર્યું છે, એવાં તેહ સમર્થ જી. ૩૪
તેણે પાવન કર્યો દશરથ, અવતરિયા શ્રીરામ જી;
ભૂનો ભાર ઉતારવા, કરવા સુરનાં કામ જી. ૩૫

---

૨૬. હર્ષ દુઃખથી–પુત્ર મળશે એવા હર્ષથી તથા શ્રવણ અને એનાં માતપિતા મરી ગયાં તેના શોકથી. ૩૧. દિક્પતિનો–દિશાઓના દેવતાઓનો–દશદિગ્પાળોનો. ૩૩. સપ્તપુરીમાં. ઇ૦–મોક્ષ આપનારી સાત પુરીઓ તે સપ્તપુરી કહેવાયછે. જેમ,

"अयोध्या मथुरा माया काशी कांचीह्यवंतिका ॥
पुरीद्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायकाः ॥"

"અયોધ્યા, મથુરા, માયા (હરદ્વાર), કાશી, કાંચી (શિવકાંચી અને વિષ્ણુકાંચી), ઉજ્જયિની અને દ્વારકા, એ સાત પુરીઓ મોક્ષ આપનારી છે." ૩૪. કશ્યપ ઇ૦–દશરથ એ કશ્યપનો અને કૌશલ્યા એ અદિતિનો અવતાર છે.

ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ ત્રણ, આદિ પુરૂષના અંશ જી;
પુરૂષોત્તમજી પ્રકટ જ થાશે, સુંદર સૂરજવંશ જી. ૩૬

સનકાદિકે કહ્યું સભામાં, સુમંત્રે સાંભળિયું જી;
મન માંહે અતિ આનંદ પામ્યો, દેહનું દુઃખ ટળિયું જી. ૩૭

વિમાને બેશીને વળિયો, આવ્યો અયોધ્યા માંય જી;
સભામાં બેઠો સુખ પામી, સર્વજન મળ્યું તે ત્યાંય જી. ૩૮

નિદ્રામાંથી દશરથ જાગ્યો, પીવા માગ્યું પાણી જી;
મુખ પખાળી દાઢી ધોઈ, આગળ ઊભી રાણી જી. ૩૯

કુચકળશ બે દેખ્યા ઉજ્વળ, નયને ચાલ્યાં નીર જી;
અચેત થઈને અવનિ સૂતો, થર થર ધ્રુજે શરીર જી. ૪૦

વૃદ્ધ થયા ને કુંવર ન આવ્યો, હવે શી કરૂં આશ જી;
માતાએ કહ્યું તે મિથ્યા, હવે હું રહ્યો નિરાશ જી. ૪૧

કૌશલ્યા કરે વીંજણો, ને સ્તને તળાંસે ચરણ જી;
સ્વામી ! શા માટે સૂતા છો, વિરહે પામશો મરણ જી. ૪૨

કાલાવાલા કોટિ કરે છે, તોય નાથ ન જાગે જી;
સદા સ્વામી વે'લા ઊઠતા, કહીંએ વાર ન લાગે જી. ૪૩

સુમંત્રે સાંભળિયું શ્રવણે, રાજાને નહિ સાન જી;
પટરાણીને પરાં કાઢી, ત્યાં આવ્યો પ્રધાન જી. ૪૪

કહ્યું કાનમાં પેશી રાયને, ચાર હશે સંતાન જી;
ઊઠીને બેઠો થયો હળવે, રળિયાતે રાજાન જી. ૪૫

સનકાદિકે કહ્યું તે સૂધું, સંભળાવી સર્વ વાત જી;
વસિષ્ઠ ગુરૂને તેડાવ્યા રાયે, સુખ પામ્યા સાક્ષાત જી. ૪૬

પુત્રેષ્ટિ નામ યજ્ઞ યજાવે, જેમ પુત્ર હું પામું જી;
નવ સહસ્ત્ર વર્ષ વિત્યાં ઝૂરતાં, વિરહવેદના વામું જી. ૪૭

સરયૂને કાંઠે અતિ સુંદર, હાટકહળ ગ્રહી હાથ જી;
યજ્ઞભોમ ત્યાં શુદ્ધ કરેછે, વેગે વસુધાનાથ જી. ૪૮

---

૩૭. દેહનું–"દોહ્યું" પાઠાંતર પ્ર. ૩ જી. ૪૦. અચેત—"અ-ચિંત" પાઠાંતર પ્ર. ૨ જી. ૪૨. વીંજણો કરે–વાયુ ઢોળે. સ્તને–(સું-વાળા માટે). "સ્રવે" પાઠાંતર પ્ર. ૧ લી. ૪૭. વિરહવેદના–(પુ-ત્રસંબંધી) ૪૮. હાટકહળ–સોનાનું હળ. યજ્ઞભોમ–યજ્ઞ કરવા માટે પસંદ

મોહ પામ્યા મુનિ મોં દેખીને, ઉઘાડ્યાં લોચન જી;
જાણે હું એને કયમ ન પામું; સાચું થયું સાધન જી. ૭
જેટલે ઋષિજી ગ્રહેવા જાયે, તેટલે નાઠી નારી જી;
વન વન જોતાં હીંડે તેને, મદને મૂક્યા મારી જી. ૮
થરં થર ધ્રૂજે અંગે અમૂઝે, પામ્યા અંતર ખેદ જી;
હાય ! હાય ! મિથ્યા થયું મારે, જે વ્રત કીધું છેદ જી. ૯
કેડે થઇ જાતાં ઋષિને, થયો વીર્યનો દ્રાવ જી;
તે કોણે ટળે નહિ ટાળ્યો, (જે) વિધિએ લખિયો ભાવ જી. ૧૦
અપ્સરાને ત્યારે શાપજ દીધો, તું વસુધા વેશ્યા થાજે જી;
મૃત્યુલોકમાં માનુષી થઇને, રામા રૂપે રાજે જી. ૧૧
એમ સુણીને અબળા આવી, સ્વામીએ દીધો શાપ જી;
વેશ્યાપણું તો હું પમાડી, કીધું પ્રૌઢું પાપ જી. ૧૨
ઈંદ્રિ કહેછે એહના સુતને, છળ પાડી અહીં આવે જી;
અંગદેશમાં પિંગળા નામે, વેશ્યા વારૂ ભાવે જી. ૧૩
ઋષિ આશ્રમ આવ્યો દુઃખ પામી, મિથ્યા થયો મુજ શ્રમ જી;
પુનરપિ આસન વાળી બેઠો, ભય પામ્યો અતિ મર્મ જી. ૧૪
તૃણ વિષે જે વીર્ય દ્રવ્યું છે, તે મૃગલીએ ચાટ્યું જી;
ઉદર વિષે આધાન થયું, જાણીએ ઘડચું ઘાટ્યું જી. ૧૫
પ્રસવ્યો તેજપુંજ મૃગલીએ, જાણે અરણિથી યજ્ઞ જી;
શું ભાઇ સૂર્ય પ્રાચી દિશથી, પ્રકટ્યો પાવનપ્રજ્ઞ જી. ૧૬

---

૮. મદને–કામદેવે. ૯. છેદ–છેદ પામ્યું–છિન્ન થયું–તૂટ્યું. ૧૦. કેડે થઈ–(અપ્સરાની) પાછળ પડીને. "કેડે થયું" (પાઠાંતર પ્ર. ૧ લી)–રસ્તે જતાં ઋષિને આ અપ્સરારૂપ લફરૂં કેડે થયું. ૧૧. વસુધા–વસુધા (પૃથ્વી)માં. રાજે–તું રાજે. અર્થાત્ તું રાજજે. ૧૨. સ્વામીએ–મુનિએ. ૧૩. છળ ઈ૦–એના પુત્રને છળ પાડી (છળવડે વ્રતભંગ કરીને) તું અહીં આવજે. (શાપનો પરિહાર). અંગ ઈ૦–અંગ દેશમાં તું વારૂ (સુંદર) વેશ્યા થઇશ તે અમને ભાવે. ૧૪. પુનરપિ–ફરીને. મર્મ–મર્મ (હૃદય)માં. ૧૬. તેજપુંજ–તેજનાં ઢગલા જેવો (પુત્ર). યજ્ઞ–યજ્ઞના સાધન રૂપ અગ્નિ. પૂર્વે ઋષિઓ અરણીનાં લાકડાં પરસ્પર ઘશીને દેવતા પાડતા હતા. પ્રાચી–પૂર્વ. પ્રજ્ઞ–જ્ઞાનવાન્. મુનિ ઈ૦–મુનિનું વીર્ય હતું માટે તે હરણ ન અવતરતાં મનુષ્ય અવતર્યો, પણ હરણીનો પુત્ર હતો માટે તેને માથે એક શીંગડું થયું.

એકશૃંગી અભિધાનજ તેનું, તે મહી મેહ વરસાવે જી. ૩૦
મહીપતિ કહેછે મોકલો માણસ, જો તમે તેને જાણો જી;
એ તો સુગમ વાત છે સ્વામી, આદર કરી અહીં આણો જી. ૩૧
બ્રાહ્મણ કહે એમ નહિ આવે, મનુષ્ય દેખી નાસે જી;
શીશ શૃંગ તાપસને વેષે, તાળી પાડચે ત્રાસે જી. ૩૨
તો કહું વ્યાધ જાળ લેઇ જાશે, મૃગ સાથે જો સા'શે જી;
જ્યમ ત્યમ અહીં આવવા જોઇએ, વેગે વારૂ થાશે જી. ૩૩
તાપસ કહેછે તીવ્ર શાપ દે, બાળીને કરે ભસ્મ જી;
અંધકારના ઓઘને ટાળે, જ્યમ સૂર્યના રશ્મ જી. ૩૪
રાયે પુરમાં પડો વજડાવ્યો, જે એને લેઇ આવે જી;
તેને રાજા સર્વસ્વ સોંપે, ભુવનભાર ભળાવે જી. ૩૫
પડો વાજતો વાજતો આવ્યો, વેશ્યાકેરે દરબાર જી;
પિંગળાએ પૂછાવ્યું પાસે, એક મોકલી નાર જી. ૩૬
કહ્યું શૃંગીને લેઇ આવે, વસુધા વરસે મેહ જી;
રાજાજી રળિયાતજ થાશે, એમાં નહિ સંદેહ જી. ૩૭
પડો છબ્યો પિંગળા વેશ્યાએ, રાયને કીધું જાણ જી;
બ્રહ્માદિકને વશ કરી આવે, એ તો પામર પ્રાણ જી. ૩૮
હાસ્ય કર્યું સભામાં સહુએ, વેશ્યા મેહ વરસાવે જી;
સતી સાધવી શિરોમણિ એ, અર્થ એટલે આવે જી.! ૩૯
નાનું સરખું નાવ કરાવ્યું, તે માંહે બહુ ચિત્રામ જી;
નાનાવિધની રચના કીધી, દેખી મોહે કામ જી. ૪૦
સોળ વર્ષની સોળ સુંદરી, સાર્યા સોળ શૃંગાર જી;

---

૩૦. અભિધાન–નામ. ૩૩. રાજા કહેછેઃ તો ઇ૦–ત્યારે વ્યાધ (પારધિ) જાળ લેઇને જશે અને શૃંગીને પકડી લાવશે. ૩૪. અંધકારના ઇ૦–જેમ સૂર્યના રશ્મ (રશ્મિ–કિરણ) અંધકારનો નાશ કરે, તેમ એ શાપથી તમને ભસ્મ કરે એવો છે. ૩૫. ભુવન ઇ૦–રાજા તેને જગતમાં ભારવજનવાળો માણસ કરે–પ્રતિષ્ટા મેળવી આપે. છબ્યો–અટકાવ્યો (?) ૩૮. પ્રાણ–પ્રાણી. ૩૯. સતી ઇ૦–એ સતીશિરોમણી સાધવી ખરીકની, એટલે અર્થમાં આ-વશેજ તો! (વક્રોક્તિ). અર્થાત્ એ નીચ વેશ્યાથી શું થવાનું છે? ૪૦. ચિત્રામ–(ચિત્રામણના અર્થમાં).

સ્વામી પર્ણકુટી પાવન કરવા, પધારો મુનિજન;
પિતા મારો નથી આશ્રમ, હું એકલો આણે વન. ૩
વેશ્યાએ જાણ્યું વાત વારૂ, નથી એહનો તાત;
આશ્રમ જોઈ આવિયે, વિશદ તેહ વિખ્યાત. ૪
માંહોમાંહે હાસ્ય કરતી, નિરખંતી એણે નેહ;
આપણને નથી જાણતો, અજ્ઞાન દીસે એહ. ૫
વારમુખ્યા આવી આશ્રમ, મુનિએ દીધાં માન;
કુશ પાથરી કહ્યું અહિં બેસો, સમ્યકે સન્નિધાન. ૬
પોયણ પાયે કાયા કોમળ, કાંટા ખુંચે ક્રૂર;
જાણે સંન્યાસીને શું ઘટે, ભેદ ન જાણે ભૂર. ૭
બીલી બોરાં આમળાં, કરપટા કાકચ કોઠ;
આગળ આણી અંબાર કીધા, મહિલા મરડે હોઠ. ૮
ખાટાં ખારાં કડવાં કસાયલાં, તે ન ભાવે નિર્ધાર;
અમૃત આ'ર કરે સદા, તે કયમ કરે ફળ આ'ર. ૯
આજ અમો છું અપવાસી, અશન કીજે એહ;
આસન પણ બેઠા નહિ, મુનિને મન સંદેહ. ૧૦
કમંડળ લઇ આવિયો, પખાળવાને પાય;
ચરણામૃત પીવા સહી, [illegible]લટ અંગ ન માય. ૧૧
વેશ્યા કહેછે વેગળા રો', આભડશો મા ચરણ;
અમો અડવા દીજે નહિ, વારૂ જાણી વરણ. ૧૨
વેશ્યાએ માંહોમાંહે વાત કીધી, આપણે પાપ કીધાં ઘોર;
વનિતાને વળી વેશ્યાપણું, કીજે કર્મ કઠોર. ૧૩
વળી એ જો ચરણ આભડે તો, પાપતણો નહિ પાર;
રૈરવ નરકે પિંડ પચાએ, કહીંએ નહિ ઉદ્ધાર. ૧૪

---

૩. પર્ણકુટી–ઝૂંપડી. ૪. વારૂ–ઠીક. એ વાત તો ઠીક છે કે એનો તાત આશ્રમમાં નથી. વિશદ–નિર્મળ. ૫. એણે ઇ૦–એની સાથે નેહ રાખીને. [illegible]. વારમુખ્યા–સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણિકા. કુશ–દર્ભ. સમ્યકે–સારી રીતે. સન્નિધાન–પાસે. પોયણ પાયે–પોયણા સરખા કોમળ પગમાં. ૮. કરપટા–કરમદાં (?) કાકચ–(?) કોઠ–કોઠાં. ૯. કસાયલાં–તુરાં (कषाय ઉપરથી). ૧૦. અશન કીજે–ખાઓ.

વૈશ્વદેવ કરી ફળઆ'ર કીધો, કરી કર્મ વિહિત. ૨૭

તારૂણીએ ત્યાં તાંડવ માંડ્યું, તાન તન્તી તાર;

મૃગ સાથે મુનિપુત્ર આવ્યો, મોહ પમાડે માર. ૨૮

વાજીંત્ર રાખ્યાં વાજતાં, શૃંગીને કીધો સાર;

આવોજી (આજ) અમો આતિથ્ય કીજે, આણી અતિ ઉલ્લાદ. ૨૯

સોનાનું સિંહાસન મણિ જડ્યું, ચાકળો દૂધનું ફીણ;

તે ઉપર બેસો મારા નાથજી, હવે ન થાશો હીણ. ૩૦

કનકઝારી કર ગ્રહી, નારી પખાળે પાય;

ચરણોદક પ્રેમે પીએ ને, મન મોદ ન માય. ૩૧

બાવનાચંદન કેસર ઉત્તમ, અર્ચ્યું ઋષિનું અંગ;

કોટે ધાલી કુસુમમાળા, બાળાને મન રંગ. ૩૨

શેલડીનો રસ શ્રીકાર આણ્યો, કહ્યું કીજે પાન;

આશ્રમ (અમારે) એવી ગંગા વે'છે, તેણે વપુ વારૂ વાન. ૩૩

અમો જ્યાં જઇએ ત્યાં સાથે આવે, અમારો આશ્રમ;

તે તો મુને દેખાડો, હું મોહ પામ્યો મર્મ. ૩૪

નાવમાં લેઇ નાર ગઇ, કહ્યું આ અમારે ઝાડ;

પાંદડાં પ્રાશન કરો, તે લાલચે લાગ્યો લાડ. ૩૫

ફીણા ફેણી ને ખાજલાં, અમૃત કીધાં આ'ર;

મોટા મોદક મર્મે બાંધ્યા, એ અમારે ફળ સાર. ૩૬

ચીર પીતાંબર ક્ષીરોદક, ઉકેલે તે છાલ;

ફૂલી સેંથા પદકડી, ઝુમણું ને ઝાલ. ૩૭

એ વૃક્ષતણો ત્યાં ગુંદ એવો, અમો વસુએ વન;

ઇક્ષુરસ જળ જાણીને, મોહ પામ્યો મન. ૩૮

---

૨૭. વિહિત—(શાસ્ત્રે)આજ્ઞા આપેલું. ૨૮. તંતી—(તંત્રી વીણા). માર—કામદેવ. ૩૦. ચાકળો ઇ૦—દૂધના ફીણજેવો ઉજળો ચાકળો (ગાદી) તે પર મૂક્યો હતો. ૩૩. તેણે ઇ૦—તેણે અમારા વપુનું વાન (વર્ણ) વારૂ (સુંદર)છે. ૩૫. લાડ—લાડથી. ૩૬. ફીણાફીણી—સૂત્રફેણી (?). ખાજલાં—ખાજાં. ખાજાંરૂપી પાંદડાં પ્રાશન કરો, એમ ૩૫ મી કડી સાથે અન્વય. ૩૭. ક્ષિરોદક—ખીલોદર નામનું ઉત્તમ વસ્ત્ર. ૩૮. ફલી—ફણફલ, વગેરે વૃક્ષનો ગુંદર છે એમ સમજાવેછે.

આસન ન બેઠાં ફળ ન ખાધાં, પૂજા ન ગ્રહી પ્રેમ;
ઋષ્યશૃંગ થયો શરમણો, ક્યાં અવગણો છો એમ ? ૧૫
મુખચુંબન કો સ્તન ઉપર, મેલે મુનિનો હાથ;
કંઠે વળાવે બાંહુડી, ભરે બેવ્ળી બાથ. ૧૬
મીઠા મીઠા બોલ બોલે, કરે સુંદર સાદ;
કાનમાં પેશી કહે કાંઇએક, માંડ માંડ ત્યાં વાત. ૧૭
છ કમળ વાહે ને છળ કરે, હસે માંહોમાંય;
શૃંગીને વિહ્વળ કર્યો, બળે સાહી બાંય. ૧૮
જાણે તાત એનો આવશે, તો તીવ્ર દેશે શાપ;
એ તો કાંઈ નથી પ્રિછતો, સર્વ જાણે એનો બાપ. ૧૯
જાતી મન લેતી ગઇ, શૃંગીને નહિ સાન;
પિતા આશ્રમ આવિયો, તે નિત્ય કરી મધ્યાન. ૨૦
કાં રે કુંવર કાયર થઇને, સૂતો છે શા માટ;
અણમણો એમ કાં દીસેછે, અંગ અતિ ઉચ્ચાટ. ૨૧
વળતો શૃંગી વદે વાણી, અહીં અતિથિ આવ્યા આજ;
મન મારૂં ગયા ચોરતા, મેં કાંઇએ ન થાયે કાજ. ૨૨
અતિ સુંદર ને સૂક્ષ્મ તનુ, અધિક તેમાં તેજ;
મને આલિંગન ચુંબન કર્યું, હઇએ આણી હેજ. ૨૩
પૂજા તેણે નવ ગ્રહી, ફળ ન કીધાં ભક્ષ;
મુને વિસરતા તે નથી, મહાનુભાવ મોટા રૂખ. ૨૪
જાણુંછું તે કને જાવું, મારૂં ન રહે મન;
શૃંગી રોતો રહે નહિ, પછે વદે વાત વચન. ૨૫
એવાં ઘણાંએક આવશે, છે માર્ગમાં આશ્રમ;
કો મૂર્ખ રાક્ષસ માયાવી આવે, મૂઢ ન લહે મર્મ. ૨૬
આતા એમ કીજે નહિ, પ્રીછવા આણી પ્રીત;

---

૧૮. છ કમળ ઈ૦–બે હાથ, બે પગ અને બે નેત્ર, એ છ કમળવડે વાહે–છેતરે. ૨૦. નિત્ય ઈ૦–મધ્યાહ્ન સમયનું નિત્યકર્મ (સંધ્યાવંદનાદિ) કરીને. ૨૧. અણમણો–અનમનો–શૂન્ય (ઉદાસ) મનવાળો. ૨૪. મહાનુભાવ–મોટા પ્રતાપવાળા.

વૈશ્વદેવ કરી ફળઆ'ર કીધો, કરી કર્મ વિહિત. ૨૭
તારૂણીએ ત્યાં તાંડવ માંડયું, તાન તન્તી તાર;
મૃગ સાથે મુનિપુત્ર આવ્યો, મોહ પમાડે માર. ૨૮
વાજીંત્ર રાખ્યાં વાજતાં, શૃંગીને કીધો સાર;
આવોજી (આજ) અમો આતિથ્ય કીજે, આણી અતિ ઉલ્લાદ. ૨૯
સોનાનું સિંહાસન મણિ જડયું, ચાકળો દૂધનું ફીણ;
તે ઉપર બેસો મારા નાથજી, હવે ન થાશો હીણ. ૩૦
કનકઝારી કર ગ્રહી, નારી પખાળે પાય;
ચરણોદક પ્રેમે પીએ ને, મન મોદ ન માય. ૩૧
બાવનાચંદન કેસર ઉત્તમ, અર્ચ્યું ઋષિનું અંગ;
કોટે ઘાલી કુસુમમાળા, બાળાને મન રંગ. ૩૨
શેલડીનો રસ શ્રીકાર આણ્યો, કહ્યું કીજે પાન;
આશ્રમ (અમારે) એવી ગંગા વે'છે, તેણે વપુ વારૂ વાન. ૩૩
અમો જ્યાં જઇએ ત્યાં સાથે આવે, અમારો આશ્રમ;
તે તો મુને દેખાડો, હું મોહ પામ્યો મર્મ. ૩૪
નાવમાં લેઇ નાર ગઇ, કહ્યું આ અમારે ઝાડ;
પાંદડાં પ્રાશન કરો, તે લાલચે લાગ્યો લાડ. ૩૫
ફીણા ફેણી ને ખાજલાં, અમૃત કીધાં આ'ર;
મોટા મોદક મર્મે બાંધ્યા, એ અમારે ફળ સાર. ૩૬
ચીર પીતાંબર ક્ષીરોદક, ઉકેલે તે છાલ;
ફૂલી સેંથા પદકડી, ઝુમણું ને ઝાલ. ૩૭
એ વૃક્ષતણો ત્યાં ગુંદ એવો, અમો વસુએ વન;
ઇક્ષુરસ જળ જાણીને, મોહ પામ્યો મન. ૩૮

---

૨૭. વિહિત-(શાસ્ત્રે)આજ્ઞા આપેલું. ૨૮. તંતી-(તંત્રી વીણા). માર-કામદેવ. ૩૦. ચાકળો ઈ૦-દૂધના ફીણજેવો ઉજળો ચાકળો (ગાદી) તે પર મૂક્યો હતો. ૩૩. તેણે ઈ૦-તેણે અમારા વપુનું વાન (વર્ણ) વારૂ (સુંદર) છે. ૩૫. લાડ-લાડથી. ૩૬. ફીણાફીણી-સૂત્રફેણી (?). ખાજલાં-ખાજાં. ખાજાંરૂપી પાંદડાં પ્રાશન કરો, એમ ૩૫ મી કડી સાથે અન્વય. ૩૭. ક્ષિરોદક-ખીલોદર નામનું ઉત્તમ વસ્ત્ર. ૩૮. ફૂલી-કર્ણફૂલ, વગેરે વૃક્ષનો ગુંદર છે એમ સમજાવેછે.

સાકરનો અંબાર આગળ, મૃતિકા મારે એહ;
સુખમાં મૂકતાં મધુરૂં લાગે, વળી વળી માગે લેહ. ૩૯

ઉજળી ખાંડનો અનુપમ, આગળ એક અંબાર;
અમારે વન આવી વેળું છે, આદરે કીજે આ'ર. ૪૦

તે ખાતાં આવાં અંગ થાયે, જાયે તનનો તાપ;
આ તપતણાં ફળ ઉદે પામ્યાં, પ્રકટ પુણ્ય પ્રતાપ. ૪૧

વિહ્વળ થયો ને વિસ્મય પામ્યો, તેડી જાવો ત્યાંય;
નાકુયાને નાર કહેછે, શું રહીશ બેશી આંય? ૪૨

નાવ ચલાવ્યું નદી માંહે, એ થઈ વારૂ વાત;
લોમપાદને તે આવિયા, વધામણી વરસાત. ૪૩

રાજા સામો સાંચર્યો, વાજતે વાજીત્ર;
મંગળ ગાયે માનિની, લઈ વધાવા વિચિત્ર. ૪૪

દશરથ રાજાની દિકરી, શાંતા સુંદરી નામ;
મિત્ર માટે આપી લોમપાદને, એ કશે આવે કામ? ૪૫

નાવમાંથી નીસરી, શૃંગીનો સાહી પાણ;
રાજાને કહ્યું એકલશૃંગી, જપી જે જે વાણ. ૪૬

અપ્સરા થઇ અંતરિક્ષ ગઇ, બેશી દિવ્ય વિમાન;
પછે શાંતાસુતા શૃંગીને, રાયે દીધું કન્યાદાન. ૪૭

અંગદેશનું અખિલ આપ્યું, શૃંગીને સર્વ રાજ;
આણ વર્તાવી દેશમાં, અપુત્રિયા માટે આજ. ૪૮

મુદ્રા છત્ર સહી આસન ચમ્મર, મુકુટ કુંડળ કાન;
શૃંગાર સજી રહ્યો રાજી, થઈ બેઠો રાજાન. ૪૯

રાજકાજ રિદ્ધસિદ્ધ સંપદા, દેશ દળ વ્યાપે આનંદ;
પ્રજા પાળે પુત્રની પેરે, આણી અતિ આનંદ. ૫૦

---

૪૨. નાકુયાને-નાખુદાને (હોડીવાળાને). ૪૩. વધામણી વરસાત-વધામણી રૂપી વરસાદ. ૪૬. જપી હ૦-તમે જે જે વાણ જપી (ઉચ્ચારી) હતી, તે તે થઈ. ૪૮. લોમપાદ અપુત્રિયો હતો માટે તેણે જમાઇના નામની આણ વર્તાવી. ૪૯. મુદ્રા-(?) ૫૦. દળ-સેના 'દેશદળવાપે' પાઠાંતર પ્ર. ૨. ૭. શત્રુના દેશને દળવામાં આનંદ માનતો હતો.

કડવું ૬ ઠું.

તાલ • જીતમાન.

વિભાંડક આસન આવિયો, દીઠો નહિ તન;
કુંવર મારો ક્યાં ગયો, જેહ પ્રાણુજીવન. ૧
હાય! હાય! હવે શું કરૂં, મેં રહ્યું ન જાય;
હીંડે સઘળે શોધતો, દુઃખ ક્યમ સહેવાય! ટેક. ૨
આક્રંદ કરેછે અતિ ઘણું, નયને વહે નીર;
ઉભો થઈ અંગ આશટે, ન રહે મન ધીર. હાય. ૩
પર્વતને પૂછે ઘણું, કરે વેલીશુ વાત;
તરૂવર કાં કે'તાં નથી, થાઈશ ભૂપાત. હાય. ૪
પાણી વિના જેમ માછલો, ટોળા વિના કુરંગ;
વત્સ વિના જેમ ગાવડી, વણ પ્રાણ જેમ અંગ. હાય. ૫
પછે જ્ઞાન દ્રષ્ટે રે વિચાર્યું, કરી પ્રાણાયામ;
લોમપાદ ઘર એ ગયો, વેશ્યાનાં એ કામ. હાય. ૬
હું હમણાં ભસ્મ કરૂં સહી, આખો અંગદેશ;
શાપવા કારણ સાંચર્યા, મન પામી ક્લેશ. હાય. ૭
આઘા જઈને પૂછિયું, અહીં કોનું રાજ;
કહ્યું શૃંગી રાજા એહનો, બેઠો છેજી આજ. હાય. ૮
વિસ્મય મન પામી રહ્યો, ગયો ગામે ગામ;
સઘળે આણ શૃંગીતણી, બીજું નહિ નામ. હાય. ૯
પછે રાજ્યસભામાં આવિયો, ત્યાં દીઠો તન;
સિંહાસન સોનાતણે, મહામોહ્યું મન. હાય. ૧૦
માગ્ય માગ્ય મુખ ઉચ્ચરે, એકને દે દંડ;
રાજ્યચિન્હ રાજે ઘણું, જીતિયા નવ ખંડ. હાય. ૧૧
અર્ધાંગ શાંતા સુંદરી, મહામનોહર રૂપ;
સેવક થઈ સેવા કરે, જેહ ત્યાંનો ભૂપ. હાય. ૧૨
પિતા દીઠો આવતો, જઈ લાગ્યો પાય;
પ્રેમશુ પૂજા કરી, અતિ આશ્ચર્ય થાય. હાય. ૧૩
કુંવર ત્યાં તું આવજે, વસવાને પન;

---

૪. ભૂપાત-પૃથ્વી ઉપર પડેલો.

એ જાણે સર્વે કારમું, મોહીશ મા મન. હાય. ૧૪
ઇમાં તો તું ઇમ રહે, પાણીમાં પા'ણ;
ભાજે પણ ભીજે નહિ, તું થાજે અજાણ. હાય. ૧૫
જ્યમ કમળ રહે પાણી વિષે, ત્યમ રહેજે વીર;
સ્પર્શ કરી શકે નહિ, ઘણું વાધે નીર. હાય. ૧૬
દીસે છે તે વણસશે, અવિનાશી એક;
જોતાં બીજું કો નથી, એ વિષય અનેક. હાય. ૧૭
એ સંસાર અસાર છે, એમાં શું સાર;
માયા બળ માંડી રહ્યો, આણી અહંકાર. હાય. ૧૮
રાતે કો જાતો હતો, તગતગતી તેહ:—
છીપો તો દીઠી સહી, રૌપ્યવત્ એહ. હાય. ૧૯
જાણ્યું કો એક દેખશે, જોઇ નહિ જેહ;
મનમાં પણ રીઝ્યો ઘણું, આણીને નેહ. હાય. ૨૦
વાણામાં જોયું વળી, તે થયો રે નિરાશ;
(અરે) સંસારનાં સુખ ઇમ છે, મિથ્યા એ આશ. હાય. ૨૧
અંધારે દીઠું દોરડું, મન માની સાપ;
હાય! હાય! હવે શું કરૂં, તન પામ્યો તાપ. હાય. ૨૨
બીજા પણ બીહાવિયા, પછે આણ્યો દીવો;
સાપ નહિ એ સીંદરૂં, સહુએ ઘણું જીવો!! હાય. ૨૩
મનુષ્ય કો તરસ્યો હતો, વેહેતો રણવાટ.
જ્યાં જૂવે ત્યાં જળ ભર્યું, આવટે ઉચ્ચાટ. હાય. ૨૪
કોને સોણામાંહે ધન જડ્યું, નહિ જાગ્યો જ્યારે;
આકાશ ફૂલ્યું ફૂલડે, મન માન્યું ત્યારે. હાય. ૨૫
સસાને શિર શીંગડું, અછતું કરી સત્ય;
ગદ્ધપણે માન્યું સહી, વિષયાગો ગત્ય. હાય. ૨૬

---

૧૪. એ—આ સર્વ રાજ્યરિદ્ધિ વગેરે. ૧૫. ઈમાં ઈ૦—અને એમાં રહેવું હોય તો જેમ પાણીમાં પથ્થર (ભીનો થયા વગર) રહે છે તેમ નિર્લેપ રહેજે. ૧૯. સંસારની અસત્યતા રૂપું અને છીંપના દૃષ્ટાંતથી બતાવે છે. રાતે ઈ૦ ૨૦. જોઈ૦—જેણે જન્મારામાં છીપ દીઠી નથી તેણે એમ જાણ્યું કે રખેને એને કોઈ બીજો દેખશે તો લેઈ જશે! ૨૫. સોણામાં—શમણામાં.

કરોળિયાની પેરે સહી, પોતાની લાળ;
આપોપું બંધાવિયું, પછે આવ્યો કાળ. હાય. ૨૭
કો છૂટે લોહશૃંખલા થકી, બાંધ્યો વજ્રલેપ;
સ્નેહબંધન છૂટે નહિ, જેહ ચોટચો લેપ. હાય. ૨૮
એક પુત્ર આપીને આવજે, સંતોષી વહુ;
રાજ્ય રૂડીપેરે પાળજે, સુખ પામે સહુ. હાય. ૨૯
રાજ્ય આપી તું તનને, વેહેલો આવે વન;
વાટ જોઉંછું તાહરી, મોહીશ મા મન. હાય. ૩૦
સ્વસ્તિ કહીને સંચર્યો, આવ્યો આશ્રમ;
બ્રહ્મવિદ્યા કેવળ કહી, ભૂલે નહિ બ્રહ્મ. હાય. ૩૧
તે શૃંગી આવી જોય જે, પુત્રેષ્ટિ પૂર્ણ;
પુત્ર પણ પામે સહી, દુઃખ થાયે ચૂર્ણ. હાય. ૩૨
લોમચરણને તેડિયો, એ સાથે જામાત્ર;
કાગળ લખીને કા'વિયું, પ્રાહુણા હે પાત્ર. હાય. ૩૩
આવ્યા તે ઉતાવળા, જેટલે થયું જાણ;
દશરથ રાજા સામો ગયો, વાજે ઘણાં નિઃસાણ. હાય. ૩૪
ધન્ય ધન્ય જીવ્યું માહરૂં, જઈ લાગ્યો ચર્ણ;
પુત્ર વિના ઝૂરે ઘણું, નયને નીરઝર્ણ. હાય. ૩૫
લોમપાદ રાજા કહે, સસરો દશરથ;
પાલક પુત્રી માહરે, હવે કરો કંઇ અર્થ. હાય. ૩૬
યજ્ઞ યજાવો એહને, જેમ પામે પુત્ર;
સૂર્યવંશી રાજા થઇ, સર્વ રાખે સૂત્ર. હાય. ૩૭
હોમ દેવા હર્ષે કરી, બેઠો જઇ શૃંગી;
હવે હોમ હર્ષે કરી, પ્રભુ કીજે અંગી. હાય. ૩૮
બ્રહ્મજ્ઞાને કરી જે જાણિયે, ચિંતવી તે રૂપ;
યજ્ઞપુરૂષ જે જાગતો, એ અકળ સ્વરૂપ. હાય. ૩૯
બ્રહ્માદિક પામે નહિ, તેનું દરશન;

---

૨૭. આપોપું ઇ૦–પોતે પોતાની મેળે બંધાયો. ૨૮. લોહશૃંખલા–લોઢાની બેડી. ૩૨. લોમચરણ–લોમપાદ. ૩૬. હવે ઇ૦–"હવે કાંઇ અર્થ" પાઠાંતર પ્ર. ૨ જી. ૩૮. અંગી–અંગીકાર.

પરિપૂર્ણ પ્રેમે થયા, પ્રભુ પરમ પ્રસન્ન. હાય. ૪૦
એકસ્થાલી પાત્ર ચરે ભરી, દીઠી તે મુન્ય;
પુરૂષોત્તમ પ્રેમે કરી, પ્રત્યક્ષ તે પુણ્ય. હાય. ૪૧
શૃંગીએ લીધી સહી, તેડચો રાજાન;
તેને તે તું આપજે, જેને બહુ માન. હાય. ૪૨
ત્રણ પટરાણી તેહને, તેમાં વા'લાં બેય;
તેનું કહ્યું લોપે નહિ, વા'લાં છે તેય. હાય. ૪૩
મે'લમાં દશરથ ગયો, તે હસતો હસતો;
સાદ કર્યો કહી સુંદરી, તે હૈયે વસતો. હાય. ૪૪
કૌશલ્યા ને કૈકેયી, સુમિત્રા સાચી;
રહી દ્વારને ઓળવે, રામા રંગે રાચી. હાય. ૪૫
ત્યારે બે ભાગ રાજાએ કર્યા, ત્રીજાને તલપે;
બી'તાં કરી શકે નહિ, મન માંહે કલપે. હાય. ૪૬
કૌશલ્યા ને કૈકેયી, રખે હું દુભાએ;
સુમિત્રા ત્યાં શું કરે, શણમણી સીદાએ. હાય. ૪૭
ભાગ બે આપ્યા બંનેને, કૌશલ્યા કોડ;
સુમિત્રા સામું જુવે, અમ લાગે ખોડ. હાય. ૪૮
એહની આશ તેટલી, જે આવે તન;
મારે તો આમે આવશે, એહને આપું અન્ન. હાય. ૪૯
કૌશલ્યાએ આપિયું, કૈકેયીએ આપ્યું;
બે ભાગ પામી ભલે, તેજ તેણીએ વાપ્યું. હાય. ૫૦

---

૪૧. ચરે–યજ્ઞમાં રાંધેલા ચોખાએ. ૪૨. "કહું તેને તે તું આપજે" પાઠાંતર પ્ર. ૧ લી. ૪૫. ઓળવે–પડખે–આડ્યે. ૪૬. ત્રીજાને ઇ૦–ત્રીજો ભાગ કરવાને તે ઇચ્છતો હતો, પણ કરી શક્યો નહિ; કેમકે રખેને અળખામણી સુમિત્રાને સરખો ભાગ કરીને આપતાં કૌશલ્યા અને કૈકેયી હુંથી દુભાય! ૪૭. શણમણી–દલગીર થઇને. સીદાયે–ખેદ પામે. વાલ્મીકિ રામાયણમાં એમ કથા છે કે "દશરથ રાજાએ અર્ધો દૂધપાક કૌશલ્યાને આપ્યો, તથા અર્ધમાંથી અર્ધો સુમિત્રાને આપ્યો, અને બાકીના અર્ધામાંથી અર્ધો કૈકેયીને આપ્યો, અને બાકીનો અષ્ટમાંશ ફરીને સુમિત્રાને આપ્યો." કૌશલ્યા ઇ૦–અહીં કૌશલ્યાને એમ કોડ (અભિલાષ) થયો કે અમે બે ખાઇએ અને સુમિત્રા સામું જોઇ રહે તો અમને ખોડ લાગે. ૫૦. તેણીએ–તેના શરીરમાં.

કડવું ૭ મું.

રાગ સામેરી.

યજ્ઞ પરિપૂરણ થયો, શૃંગીને દીધાં માન રે;
આપ આપણે આશ્રમ ગયા, દશરથે દીધાં દાન રે. ૧
શૃંગી ઋષિ સંતોખિયા ને, સંતોખિયો લોમપાદ રે;
ગર્ભ ધરિયો ત્રણ તારુણી, પામી પરમ પ્રસાદ રે. ૨
કૌશલ્યા કોડામણી, સોહામણી શુભ નાર રે;
તેજે તરણિ સમાન તપતી, આનંદની અંબાર રે. ૩
જાણે લોહ તાતું ધગધગે, એવો દીસે દેહ રે;
દશરથ દેખી મોહ પામી, ધરે અંતર નેહ રે. ૪
આદ્યપુરુષે એ કહ્યો, માયા પ્રત્યે મર્મ રે;
હું કૌશલ્યા કુખ ઉદે પામીશ, સ્થાપવાને ધર્મ રે. ૫
તું જનકને ઘેર અવતરે, જેમ જગત્ પામે મોહ રે;
આપણ એ પ્રપંચ કરી, રાવણનો કીજે દ્રોહ રે. ૬
કૌશલ્યાની કાયા માંહે, વશ્યા વિશ્વાવાસ રે;
નવનીતમાં જેમ ઘૃત વસે, યથા કાષ્ઠ હુતાશ રે. ૭
સંદેહ અહિયાં ઉપન્યો, જગત્ કરતા જેહ રે;
બીજ વિષે જેમ વટ વસે, એમ સમાણો એહ રે. ૮
જગત્તનું જેમ ધન આપી, આપ્યું એક રતન રે;
ત્યમ સમાણો ઉદર માંહે, રાખીએ તેહ જતન રે. ૯
પંચમાસી પછે થયું, વાધવા લાગ્યું તેજ રે;
રાજા બહુ ભંડાર ખરચે, આણી અંતર હેજ રે. ૧૦
કૌશલ્યાના કોડ પૂરે, સદૃશી ઇચ્છાય રે;
કરડે કાચાં ઠીકરાં, મધુરં માટી ખાય રે. ૧૧
એમ કરતાં અધરણી થયું, પેરાવ્યું આખું ગામ રે;
જે માગે તે તેને આપે, નન્નાનું નહિ નામ રે. ૧૨

---

૩. તરણિ–સૂર્ય. ૭. વિશ્વાવાસ–જગત્ના સ્થાનરૂપ–ઇશ્વર. કાષ્ઠ–કાષ્ઠમાં: ૮. સંદેહ ઇ૦–આખું. વિશ્વ જેમાં સમાયલું છે એવા ઇશ્વર કૌશલ્યાંની કુખમાં કેમ માયા?–સમાધાન કરે છેઃ બીજ ઇ૦. ૧૧. સદૃશી ઇ૦–તેની ઇચ્છા સદૃશી (સરખી) આણી આપે. "સદ્ય શીશી થાયરે" પાઠાંતર–પ્ર. ૨ જી. ૧૨. પેરાવ્યું–વસ્ત્રાલંકાર આપી સંતુષ્ટ કર્યું.

ભારેવાયી ભામિની, જ્યારે મંદિર આવે રાય રે;
રાણી મારાં સમજો બેઠાં થાઓ, અતિ દોહલે ઉઠાય રે. ૧૩

'એક સમે કૌશલ્યા સૂતી હતી, મધ્યાને મો'લ માંય રે;
એકલી આતુર થઇ, ગર્ભ માટે તે ત્યાંય રે. ૧૪

એવે આદ્યપુરૂષ આગળ દીઠા, મુખે કહેતા માત રે;
બ્રહ્માદિક ત્યાં સ્તુતિ કરેછે, કહીને જગતાત રે. ૧૫

અજ ઇશ્વર તું સનાતન, તારો વેદ ન લહે ભેદ રે;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને વેદ રૂપે, અકળ તું અકલેદ રે. ૧૬

કૌશલ્યા કર જોડી કે'છે, છો કો કારણ રૂપ રે;
જોયા મેં જાયે નહિ, ભય પામુંછું ભૂપ રે. ૧૭

એવું મેં દીઠું નથી, થરથર ધ્રુજે દેહ રે;
ચતુર્ભુજ ને ચાર લોચન, વદે વળતા નેહ રે. ૧૮

માતા તું મન ભય ન પામીશ, હુંજ તારો તન રે;
ભૂનો ભાર ઉતારવા, અહીં અવતર્યો હું ધન્ય રે. ૧૯

કૌશલ્યા કે' (હું) જોઇ ન શકું, એવું તમારૂં તેજ રે;
તો સુત કહું હું શી' પેરે, જ્યારે રૂપ રાખો એજ રે. ૨૦

કોટિ સૂર્ય કોટિ ચંદ્રમા, કોટિક હુતાશન રે;
એવાને ક્યમ કહું કુંવર, મોહ પામે મન રે. ૨૧

બીજે કંઇ હુતો નહિ, રહેવા રૂડો ઠામ રે;
હું નારીનું અધમ ખોળિયું, જોવા જોગ નહિ શ્યામ રે. ૨૨

કિરીટ કુંડળ પીતાંબરધર, સુંદર શ્યામળવાન રે;
બ્રહ્માદિકને દર્શન દુર્લભ, (તો) હું ક્યમ માનું ભગવાન રે. ૨૩

મેં એવડાં શાં તપ કર્યાં તે, મુને કહો મહારાજ રે;
ઉદર મારે અવતર્યા, તે કોણ કરવા કાજ રે. ૨૪

વિષ્ણુ વાણી વદે વળતા, તું અદિતિ છે આપ રે;
તપ તીવ્ર વ્રત તમે કર્યાં, તેણે થયાં (મુજ) માબાપ રે. ૨૫

---

૧૩. ભારેવાયી–ગર્ભવતી. રાણી ઇ૦–"ત્યારે રાણી ઊઠીને ઊભી થવા જાય તે જોઇ રાજા કહે કે"–અધ્યાહાર. ૧૬. અકલેદ–(અકલેદ્ય) જળ વગેરેથી કોહી ન જાય એવો–અર્થાત્ અવિનાશી. ૨૫. અદિતિ–કશ્યપની પત્ની. (કૌશલ્યાના પૂર્વભવની વાત.)

સુરનાં કારજ કરવા કારણ, મેં ધર્યો અહીં અવતાર રે;
રખે તું ભયભીત થાતી, ધરે પ્રેમ અપાર રે. ૨૬
કૌશલ્યા વળતી કહે, જો માનો મુજને માત રે;
તો તો નાના બાળક થાઓ, જોવાઓ જગતાત રે. ૨૭
એમ તો સહુ ઉપહાસ્ય કરશે, ક્યાં કૌશલ્યાનો તન રે;
ગર્ભ ગળિયો એહનો, એ તો જગજીવન રે. ૨૮
બાળક થાઓ તો હુલાવું, કરાવું પયપાન રે;
મુખ ચુંબન હૃદે ચાંપું, ધરી ન શકું ધ્યાન રે. ૨૯
ચૈત્ર સુદી નવમીને દિન, પુષ્પ નક્ષત્ર મંગળવાર રે;
કૌલવ કરણ ને કરકટ લગ્ને, જન્મ્યા જુગદાધાર રે. ૩૦
ઉંઆ ઉંઆ હળવે કહ્યું, નાના થયા નિરધાર રે;
ન જાણીએ તે ક્યમ પ્રકટ્યા, કો ન પામે પાર રે. ૩૧
થાળી વાગી સહિયાણી આવી, વધામણિયા જાય રે;
પંચ શબ્દ વાજીત્ર વાજે, મન રીઝ્યો રાય રે. ૩૨
વૃદ્ધિશ્રાદ્ધ કીધું કાજ સીધ્યું, આપે ઘી ને ગોળ રે;
હય હાથી રથ રત્ન આપે, હોયે છાકમછોળ રે. ૩૩
માનિની ત્યાં મંગળ ગાયે, તરિયાતોરણ બાર રે;
ધીએ ઉમર ધોવાયે, અતિ રીઝ્યાં નરનાર રે. ૩૪
બંદીજન માગધ ભાટ ચારણ, જપે જય જયકાર રે;
ભણે વાડવ વેદ વાદે, આશિષ દે અપાર રે. ૩૫
વસિષ્ઠ ગુરૂ (તે) મન મોદ પામ્યા, સુખ પામ્યો સુમંત્ર પ્રધાન રે;
નાચતો રાય રહે નહિ, મારે શું સંતાન રે! ૩૬
કહ્યું કૈકેયીએ, કુંવર જણિયો, સુમિત્રાએ બેહ રે;
ચાર પુત્ર હવા રાયને, આશ્ચર્ય સરખું એહ રે. ૩૭
વધાઇ આવી વળી, ઘેર ઘેર ઉત્સવ હોય રે;
અષ્ટમાસિદ્ધિ ને નવનિધિ, સહુ પામ્યો સોય રે. ૩૮
દધિ કાદવ નગરે આખે, શણગાર્યું સર્વ ગામ રે;

---

૨૯. ધરી ૪૦–'આ રૂપનું' અધ્યાહાર. ૩૦. પુષ્ય–વાલ્મીકિ રામાયણમાં 'પુનર્વસુ' નક્ષત્ર છે. કર્કટ–કર્કરાશિ. ૩૨. સહિયાણી–સૂઈયાણી. પંચશબ્દ–પાંચ પ્રકારના વાદ્યના અથવા પંચધાતુના ઘડિયાળના શબ્દ. ૩૭. બેહ–બે.

ધ્વજા પતાકા ફરેહરે, ચંદ્રવા ચિત્રામ રે. ૩૯
બારાંબાળિયાં બાળકને, મેલિયાં બહુભોણ રે;
બાળક પોરાડચો પારણે, કહો કહી શકે કોણ રે. ૪૦
દશરથને મન હર્ષ ઝાઝો, કુંવર જોવા કોડ રે;
સભામાંહે સુત અણાવ્યો, જેની જગતમાં નહિ જોડ રે. ૪૧
દાસીએ તે આણી મેલ્યો, રાયને ઓછંગરે;
અધર પાણિ ને પાની રાતી, ઈંદિવરઘન અંગ રે. ૪૨
શું ભાઇ આ સોણું કે સાચું, મારે કયાંથી તનરે;
આંધળો જેમ આંખ પામ્યો, નિર્ધન પામ્યો ધન રે. ૪૩
રીઝતો રાજા રહે નહિ, એનું શું ધરીશું નામ રે;
વસિષ્ઠ ઋષિને પૂછિયું, હું થયો પૂર્ણકામ રે. ૪૪
વસિષ્ઠ વિમાસે વિશેષે, એ વિણ નહિ ઠાલો ઠામ રે;
રમી રહ્યો એટલા માટે, રામ એનું નામ રે. ૪૫
દશરથમુખ રામ કહીને, બોલાવ્યો તે બાળ રે;
ત્રણ કૃત્યા પ્રકટી ત્યારે, જાણે કોપ્યો કાળ રે. ૪૬
દશરથ રાજા મૂઢ થયો, દેખી દારુણ રૂપ રે;
નીલાં વસ્ત્ર ને લોહનાં કુંડળ, કાય ક્રૂર કુરૂપ રે. ૪૭
દશરથ રાજા પડચો ઉપર, કહ્યું કરો મુને આ'ર રે;
પ્રાણજીવન છે પુત્ર મારો, એજ છે આધાર રે. ૪૮
કૃત્યા કહેછે કુંવર તારો, નામ એનું રામ રે;
હવે હત્યા ત્રણ જઇએ (છીએ) અમો, નહિ રે'વા ઠામ રે. ૪૯
નામે તું નિઃપાપ થયો, આજ્ઞા માગી આપ રે;
અંતર્ધાન ત્રણે થઇ, ટળ્યો તનનો તાપ રે. ૫૦

કડવું ૮ મું.

રાગ આશાવરી.

હત્યા ત્રણગઈ તાતની રે, વાતની વાતે રે.
જાતાં તે હત્યાએ એમ કહ્યું રે. ૧.

---

૪૦. બારાંબાળિયાં–પુત્ર બાર દિવસનો થાય ત્યારે તેને પારણામાં સૂવાડી હીંદોળવાની એક ક્રિયા. ૪૨. ઈંદીવરઘન ઇ૦–કાળા કમળ સરખું કે ઘન (મેઘ) સરખું.

ઢાળ.

હત્યાએ જાતાં એમ કહ્યું, એ નહિ તારો તન;
માયામાનુષ્ય વેષ ધરિયો, જાણે જગજીવન. ૨
સહુ કો ત્યારે સ્વસ્થ થઇને, વદે જયજય વાણ;
દશરથ પૂછે વસિષ્ઠ ઋષિને, જોડીને બે પાણ. ૩
સ્વામી જન્મપત્રિકા કરો એની, યોગ જેવા હોય;
કહોજી કુંવર કેવો થાશે, સૂર્યવંશી સોય. ૪
વસિષ્ઠ વળતા વદે વાણી, એના જન્મનાં જે ચિન્હ;
રૂડીપેરે નથી લહેતો, મોહ પામું મન. ૫
મારો પિતા એના નાભિકમળથી, ઉપન્યો કંઇ વાર;
અજન્મા એ ઉદય પામ્યો, હરવાને ભૂભાર. ૬
સરજે પાળે સંહારે, એનો કોણ પામે પાર;
રમી રહ્યા માટે રામ એહનું, નામ ધર્યું નિર્ધાર. ૭
રા કહેતાં મોં મોકળું, મ કહેતાં મેળાય;
પે'લે અક્ષર પ્રાયશ્ચિત પ્રૌઢાં, જન્મ કોટિનાં જાય. ૮
ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ, એ ત્રણનાં ધર્યાં નામ;
અપ્સરા નાચે ગંધર્વ ગાયે, જાપ જપે જયજય વામ. ૯
દિવસ કેટલા વહી ગયા, દશરથને મન આનંદ;
રિખતા આવે રામજી, ચકોર ને જ્યમ ચંદ. ૧૦
પટશાળામણિભૌમ્ય મોહન, પેખીને પ્રતિબિંબ;
રામજીએ રાઢ માંડી, આવી તેડે અંબ. ૧૧
માગે છે મુખ આ છાઇયાતું, તેડે દશરથ તાત;
આંગળીએ વળગાડી પગ મંડાવે, જેની વેદ લે' વાત. ૧૨
ત્રિભુવન ક્રીધું ત્રણ પગલે, એણે ત્યાં એકવાર;
તેને શીખવે છે હીંડતાં, આશ્ચર્ય એજ અપાર. ૧૩
વિશ્વંભર જે નામ કહાવે, જગતને જમાડે જેહ;
દશરથ ફીણી કરી ચટાડે, સંદેહ મોટો એહ. ૧૪

---

૮. પે'લે ઇ૦–અને બીજે અક્ષરે મોં બંધ થવાથી તે પાછાં પ્રવેશ કરે નહિ. ૧૦. રિખતા—પેટે ચાલતા. (रिंखनं Creeping of children.) ૧૨. આ છાઇયાતું–આ પરછાયાતું મુખ આણી આપો, એમ કહેછે. ૧૩. ક્રીધું–માપી લીધું. એક વાર.–(વામનાવતારમાં).

ધ્વજા પતાકા ફરેહરે, ચંદ્રવા ચિત્રામ રે. ૩૯
બારાંબાળિયાં બાળકને, મેલિયાં બહુભોણ રે;
બાળક પોરાડચો પારણે, કહો કહીં શકે કોણ રે. ૪૦
દશરથને મન હર્ષ ઝાઝો, કુંવર જોવા કોડ રે;
સભામાંહે સુત અણાવ્યો, જેની જગતમાં નહિ જોડ રે. ૪૧
દાસીએ તે આણી મેલ્યો, રાયને ઓછંગરે;
અધર પાણિ ને પાની રાતી, ઈંદિવરઘન અંગ રે. ૪૨
શું ભાઇ આ સોણું કે સાચું, મારે કયાંથી તનરે;
આંધળો જેમ આંખ પામ્યો, નિર્ધન પામ્યો ધન રે. ૪૩
રીઝતો રાજા રહે નહિ, એતું શું ધરીશું નામ રે;
વસિષ્ઠ ઋષિને પૂછિયું, હું થયો પૂર્ણકામ રે. ૪૪
વસિષ્ઠ વિમાસે વિશેષે, એ વિણ નહિ ઠાલો ઠામ રે;
રમી રહ્યો એટલા માટે, રામ એતું નામ રે. ૪૫
દશરથમુખ રામ કહીને, બોલાવ્યો તે બાળ રે;
ત્રણ હત્યા પ્રકટી ત્યારે, જાણે કોપ્યો કાળ રે. ૪૬
દશરથ રાજા મૂઢ થયો, દેખી દારુણ રૂપ રે;
નીલાં વસ્ત્ર ને લોહનાં કુંડળ, કાય ક્રૂર કુરૂપ રે. ૪૭
દશરથ રાજા પડયો ઉપર, કહ્યું કરો મુને આ'ર રે;
પ્રાણજીવન છે પુત્ર મારો, એજ છે આધાર રે. ૪૮
હત્યા કહેછે કુંવર તારો, નામ એતું રામ રે;
હવે હત્યા ત્રણ જઇએ (છીએ) અમો, નહિ રે'વા ઠામ રે. ૪૯
નામે તું નિઃપાપ થયો, આજ્ઞા માગી આપ રે;
અંતર્ધાન ત્રણે થઇ, ટળ્યો તનનો તાપ રે. ૫૦

કડવું ૮ મું.

રાગ આશાવરી.

હત્યા ત્રણગઈ તાતની રે, વાતની વાતે રે.
જાતાં તે હત્યાએ એમ કહ્યું રે.

---

૪૦. બારાંબાળિયાં–પુત્ર બાર દિવસનો થાય ત્યારે તેને પારણામાં સૂવાડી હીંદોળવાની એક ક્રિયા. ૪૨. ઈંદીવરઘન ઇ૦–કાળા કમળ સરખું કે ઘન (મેઘ) સરખું.

ઢાળ.

હસાએ જાતાં એમ કહ્યું, એ નહિ તારો તન;
માયામાનુષ્ય વેષ ધરિયો, જાણે જગજીવન. ૨
સહુ કો ત્યારે સ્વસ્થ થઇને, વદે જયજય વાણ;
દશરથ પૂછે વસિષ્ઠ ઋષિને, જોડીને બે પાણ. ૩
સ્વામી જન્મપત્રિકા કરો એની, યોગ જેવા હોય;
કહોજી કુંવર કેવો થાશે, સૂર્યવંશી સોય. ૪
વસિષ્ઠ વળતા વદે વાણી, એના જન્મનાં જે ચિન્હ;
રૂડીપેરે નથી લહેતો, મોહ પામું મન. ૫
મારો પિતા એના નાભિકમળથી, ઉપન્યો કંઇ વાર;
અજન્મા એ ઉદય પામ્યો, હરવાને ભૂભાર. ૬
સરજે પાળે સંહારે, એનો કોણ પામે પાર;
રમી રહ્યા માટે રામ એહનું, નામ ધર્યું નિર્ધાર. ૭
રા કહેતાં મોં મોકળું, મ કહેતાં મેળાય;
પે'લે અક્ષર પ્રાયશ્ચિત પ્રૌઢાં, જન્મ કોટિનાં જાય. ૮
ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ, એ ત્રણનાં ધર્યાં નામ;
અપ્સરા નાચે ગંધર્વ ગાયે, જાપ જપે જયજય વામ. ૯
દિવસ કેટલા વહી ગયા, દશરથને મન આનંદ;
રિખતા આવે રામજી, ચકોર ને જ્યમ ચંદ. ૧૦
પટશાળામણિભૌમ્ય મોહન, પેખીને પ્રતિબિંબ;
રામજીએ રાઢ માંડી, આવી તેડે અંબ. ૧૧
માગે છે મુખ આ છાઇયાનું, તેડે દશરથ તાત;
આંગળીએ વળગાડી પગ મંડાવે, જેની વેદ લે' વાત. ૧૨
ત્રિભુવન ક્રીધું ત્રણ પગલે, એણે ત્યાં એકવાર;
તેને શીખવે છે હીંડતાં, આશ્ચર્ય એજ અપાર. ૧૩
વિશ્વંભર જે નામ કહાવે, જગતને જમાડે જેહ;
દશરથ ફીણી કરી ચટાડે, સંદેહ મોટો એહ. ૧૪

૮. પે'લે ઇં—અને બીજે અક્ષરે મોં બંધ થવાથી તે પાછાં પ્રવેશ કરે નહિ. ૧૦. રિખતા—પેટે ચાલતા. (रिङ्गनं Creeping of children.) ૧૨. આ છાઇયાનું—આ પરછાયાનું મુખ આણી આપો, એમ કહેછે. ૧૩. ક્રીધું—માપી લીધું. એક વાર.—(વામનાવતારમાં).

જગતપિતાને પુત્ર કહેછે, પ્રેમે દશરથ રાય;
જેનાં લોચન સૂર્ય ને ચંદ્રમા, તેની આંખ આંજે માય. ૧૫
એરખા પોંચી કટિમેખળા, ઘુઘરી ધમકાર;
દશરથ રાયના મેહેલ માંયે, રમે કુંવર ચાર. ૧૬
સોહે કેસરી સિંહ સરખા, શાળસ્કંધ અજાનબાહુ;
રમતા આવે રામજી, વેરીને મન રાહુ. ૧૭
શંખ ચકરડી ભમરડી, ગેડીદડે રમેછે રામ;
સરયૂને કાંઠે જઇ જાણે, જીત્યા કોટિક કામ. ૧૮
નાની સરખી ધનુષ્યડી, અતિશે નાનું બાણ;
વેજા વીંધી પરઠીને, જાણે ભૂનો ભાણ. ૧૯
નરનાર હરખે સહિત નિરખે, રમી આવે રામ;
જે જ્યાંથી ત્યાંથી જોવા આવી, તજ્યાં ઘરનાં કામ. ૨૦
એકાદશમું વર્ષ બેઠું, રાય થયા રળિયાત;
વસિષ્ઠ ગુરૂને તેડી પૂછે, શોભે સુમિત્રા માત. ૨૧
ઉપવીત દીજે રામજીને, મંગાવો ઉપહાર;
મણિમય મંડપ મોટા કરાવો, તેડાવો ઋષિપરિવાર. ૨૨
દિવસ ઉત્તમ જોઇને, દીજીએ ઉપવીત;
પછે વેદ ભણાવિયે, ધરીએ હૈયે હીત. ૨૩
મનોહર મુહૂર્ત ને લગ્ન રૂડું, ભણે વાડવ વેદ;
વામદેવ જાબાલ જમદગ્નિ, સરખા જાણે ભેદ. ૨૪
હવિ હોમ કીધું ઉપવીત દીધું, શીખામણ દે સાર;
ઝાડ ન ચઢીશ અશુચિ ન રહીશ, વાડવ કહે વારંવાર. ૨૫
જેણે જગત આખું શીખવ્યું, જેણે સરજી સઘળી રીત;
તેને વસિષ્ઠ ઋષિ શીખામણ દેછે, પ્રીછવી કે' પ્રીત. ૨૬
કુશશલાકા આંગળીએ, અત્યંત લીલી ને નર્મ;
પ્રાણાયામ કરવા નાસા સાહ્યું, જાણે એ શુક્ર વઢે છે શર્મ. ૨૭
સંધ્યા શીખવે રામને, ઓચરો ઓંકાર;.

---

૧૭. શાળસ્કંધ–શાળ નામે ઝાડના ગાળા જેવા ખભા, અથવા શાળ–શોભતા. આજાન–જાનુ (ઘૂંટણ) સુધી લાંબા. ૧૯. વેજા–નિશાન. ૨૧. શોભે—સાની સોધે પ્ર. ૧–૨. ૨૫. હવિ—હોમવાનું દ્રવ્ય. અશુચિ–અપવિત્ર. ૨૭. શલાકા–સળી. શર્મ–શાંતિ–સુખ.

ગાયત્રી કાનમાં કહેછે, વિષ્ણુ વિષ્ણુ વારંવાર. ૨૮
ન જાણે જે એજ છે, તે વસિષ્ઠનો નહિ વાંક;
માયાએ મોહ મનુષ્ય પામે, અહીં આડો આંક. ૨૯
એમ ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણને, ઉપવીત દીધ ઉલ્લાસ;
શીખ્યા સૂત્ર મૂંજીબંધન, આજ પો'ચી આશ. ૩૦
બંદીજન માગધ ચારણને, આપે બહુ ભંડાર;
વિપ્રનાં ત્યાં વૃંદ આવે, દશરથ છે દાતાર. ૩૧
વાજીંત્ર વાજે અમર ગાજે, પુષ્પની કરે વૃષ્ટ;
રામને ઉપવીત દેતાં, આનંદ પામી સૃષ્ટ. ૩૨
બ્રહ્મચર્ય પાળે ને ભણે, રામાદિક ચારે વેદ;
ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણે ચારે, પ્રીછે ભેદાભેદ. ૩૩
વિશ્વામિત્રે યાગ માંડ્યો, કૌશિકી કેરે તીર;
ઇઠયાશી સહસ્ર ઋષિ વર્યા, તે ભણે અતિ ગંભીર. ૩૪
સુબાહુ ને મારીચ રાક્ષસ, રાવણના મામા બેય;
વેદધૂનિ સુણી શ્રવણે, તત્ક્ષણ આવ્યા તેય. ૩૫
રૂધિર આમિષ પરૂ પુરીષ, મૂત્રના વરસાત;
શિલા શિખર ને વૃક્ષ નાખે, ઉપજાવે ઉત્પાત. ૩૬
રાક્ષસ કોના કાનમાં, જઈ કરે ધાડો નાદ;
વિપરીત વિપરીત વાણી બોલે, કરે અતિ ઉન્માદ. ૩૭
કોઈ એક ઋષિને ઉપાડી, પછાડે પાષાણ;
કુંડ પાડે મો'કમ ત્રાડે, કોઈ એકના લે પ્રાણ. ૩૮
યજ્ઞનો ત્યાં ભંગ કીધો, હોયે હાહાકાર;
દશોદિશ તાપસ નાઠા, નહિ કંઇ દાર. ૩૯
વિશ્વામિત્રે વિમાસ્યું, પ્રકટ થયા છે રામ;
ભૂનો ભાર ઉતારવા, સારવા સુરનાં કામ. ૪૦
તમો સહુકો રહો નાશી, હું જાઉં દશરથ પાસ;
ના મુજને નહિ કહે, અહીં આવશે અવિનાશ. ૪૧
કૌશિક ચાલી આવિયા, દશરથરાયને દેશ;
શોભા તેની શી કહું, જ્યાં રામપિતા નરેશ. ૪૨
એમ કહેતાં અયોધ્યામાં, કર્યો સભા પ્રવેશ;

જાણે ઇંદ્રની સભા માંહે, આવે છે દિનેશ. ૪૩
રાજા સામો સંચર્યો, પૂજાપો લઇ પાણ;
અર્ઘપાદ્ય વિષ્ટર કરીને, બોલે મધુરી વાણ. ૪૪
ગોદાન દીધું કાજ સીધ્યું, બેસાર્યા સિંહાસન;
કૃપા કરી પ્રભુ ભલે પધાર્યા, હું કર્યો પાવન. ૪૫
સર્વ સોંપી શરણ આવ્યો, આજ્ઞા આપો નાથ;
મુજ સરખું કંઈ વધતું દીજે, જાચું જોડી હાથ. ૪૬
પ્રાણ લગે ના નહિ કહું, પ્રતિજ્ઞા મુજ એહ;
એક માગશો મા રામજીને, જીવન મારે જેહ. ૪૭
ઘાડે દોહલે હું પામ્યો છું, ક્યમ આપું તે રામ;
બીજું જે જોઇએ તે માગો, રાજ્ય રિદ્ધ ધન ધામ. ૪૮
વિશ્વામિત્ર કહેછે બીજું મારે, કશે ન આવે કામ;
જો જાણે હું રામ આપું, તો મોકલ મારે ધામ. ૪૯
હૃષ્ટપુષ્ટાંગ આણી આપું, તેવા ને તેવા રામ;
લગાર હરિને હાલ નાવે, નીસરે મારૂં કામ. ૫૦

કડવું ૯ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

વચન સુણી દુઃખ પામ્યો રાય, આંખે આંસુ કાંપે કાય;
મૂર્ચ્છા પામી મહી સૂતો, હવે હુંતો ખરો વગૂતો. ૧
રામ વિના મેં રહ્યું ન જાય, ક્ષણ એક કોટિકલ્પ સમ થાય;
નિશાસા મૂકે નહિ સાન, ના કહી ન શકે રાજાન. ૨
સ્વામીજી શું તેહતું કામ, એ કોમળ બાળક છે રામ;
કહીંએ નથી દીઠું એણે વન, અતિ બીકણ એ છે અહન. ૩
સ્વામીજી હું આવું સાથ, સેના સહિત અયોધ્યાનાથ;
કહીં આવતું નથી કીધું એને, વન મોકલું કહો ક્યમ તેને. ૪.

---

૪૩. દિનેશ–સૂર્ય. ૪૪. વિષ્ટર–દર્ભાસન. ૫૦. "અષ્ટપુષ્ટાંગ આણી આપું, તે વિના એવા રામ; લગાર હરિ હાલે નહિ, 'નિસરે મારૂં કામ.'" એવો પ્ર. ૨ જીનો પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે. હૃષ્ટપુષ્ટાંગ–શરીરે તાજા થયેલા. હાલ નાવે–તેમના શરીરને કાંઈ ઈજા ન આવે.

૧. વગૂતો–વગોવાયો. ૩. અહન–પશુ–અજ્ઞાન ('અસાન'નો અપભ્રંશ હોય). ૪. આવતું–આવતું જતું.

વદે વળતો વિશ્વામિત્ર, તું સૂર્યવંશી પરમ પવિત્ર;
ન આપે તો તું કહે નકાર, મુજને ફોકટ લાગે વાર.
જો હોયે તાહારૂં કામ, તો દુઃખી થઇએ આમ;
તું નહોતો શું આટલા દિન, તો તુંને તેડી જઇએ વન. ૬
કહીંએ આવતા તારે ઘેર, જોને વિમાશી રૂડી પેર;
સુબાહુ મારીચ બળિયા બેહ, રાક્ષસસેનાનો નહિ છેહ. ૭
યજ્ઞ વિઘ્ન કરેછે આવી, નિત્ય પ્રત્યે જાય બીહાવી;
નર ન શકે તેને વારી, જગત ગયું તે આગળ હારી. ૮
તેને મારવા કારણ રામ, પ્રકટ થયા કરવાને કામ;
તેને મનુષ્ય માને તે મંદ, આદ્યપુરૂષ તે શ્રીગોવિંદ. ૯
સરજે પાળે ને સંહારે, એહ અવતર્યા અર્થ અમારે;
એ વિના ઉણું નહિ એક, મરે નહિ તે એ વત્રેક. ૧૦
એને તું ક્યાં જાણે તન, બ્રહ્માતણો પિતા એ ધન્ય;
એને વિઘ્ન કરે નહિ કોય, નિશ્ચે એ કરે તે હોય. ૧૧
રાજા કહે એ મારો પ્રાણ, ખમે ક્યમ રાક્ષસનાં બાણ;
કમળપાયને કોમળ કાય, પાળા પંથે પળ્યું ન જાય. ૧૨
વઢ્યાતણી નવ જાણે વાત, સહી ન શકે એ અતિ ઉત્પાત;
ના કાંઇએ નવ કહેવાય, જીવન પેહેલો જીવ ન જાય ! ૧૩
વારિ વિના ક્યમ જીવે મીન, રામ વિના હું અતિ આધીન;
મારૂં હૃદય થયું પાષાણ, નીસરી ન શકે પામર પ્રાણ. ૧૪
ત્યારે વસિષ્ટ બોલિયા વાણ, રાજા મન તું શોક મ આણ;
તારો પુત્ર નહિ એ રામ, માયામનુષ્ય ધરાવ્યું નામ. ૧૫
વિશ્વામિત્ર થશે તુષ્ટમાન, કૃપા કરી આપે વરદાન;
રખે તું કહેતો નકાર, સૂર્યવંશ વિષે અવતાર. ૧૬
વેગે વિશ્વામિત્ર દુભાશે, વંશ વિષે કલંક કહેવાશે;
એવે આવ્યા રાજિવનેન, સાથે લક્ષ્મણ ચંચળ ચિન્હ. ૧૭
ગૌર શ્યામ (મન) મનોહર એય, સિંહ સરીખા શોભે તેય;
શા માટે સૂતા છો તાત; મુજને સર્વ સંભળાવો વાત. ૧૮
બેઠા થાઓ મારા બાપ, શા માટે તમો પામો તાપ;
ઉઘાડી જોયે લોચન, આગળ ઉભા દીઠા તન. ૧૯

---

૧૫. મ–મા (નહિ). માયા મનુષ્ય ઇ૦–માયાવડે મનુષ્ય એવું નામ ધરાવ્યું છે. ૧૭. રાજીવ–કમળ. ૧૮. ગૌર–(લક્ષ્મણ). શ્યામ–(રામ).

જાણે ઇંદ્રની સભા માંહે, આવે છે દિનેશ. ૪૩
રાજા સામો સંચર્યો, પૂજાપો લઇ પાણ;
અર્ઘપાદ્ય વિષ્ટર કરીને, બોલે મધુરી વાણ. ૪૪
ગોદાન દીધું કાજ સીધ્યું, બેસાર્યા સિંહાસન;
કૃપા કરી પ્રભુ ભલે પધાર્યા, હું કર્યો પાવન. ૪૫
સર્વ સોંપી શરણુ આવ્યો, આજ્ઞા આપો નાથ;
મુજ સરખું કંઈ વધતું દીજે, જાચું જોડી હાથ. ૪૬
પ્રાણ લગે ના નહિ કહું, પ્રતિજ્ઞા મુજ એહ;
એક માગશો મા રામજીને, જીવન મારે જેહ. ૪૭
ધાડે દોહલે હું પામ્યો છું, ક્યમ આપું તે રામ;
બીજું જે જોઇએ તે માગો, રાજ્ય રિદ્ધ ધન ધામ. ૪૮
વિશ્વામિત્ર કહેછે બીજું મારે, કશે ન આવે કામ;
જો જાણે હું રામ આપું, તો મોકલ મારે ધામ. ૪૯
હ્રષ્ટપુષ્ટાંગ આણી આપું, તેવા ને તેવા રામ;
લગાર હરિને હાલ નાવે, નીસરે મારૂં કામ. ૫૦

કડવું ૯ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

વચન સુણી દુઃખ પામ્યો રાય, આંખે આંસુ કાંપે કાય;
મૂર્છા પામી મહી સૂતો, હવે હું તો ખરો વગૂતો. ૧
રામ વિના મેં રહ્યું ન જાય, ક્ષણુ એક કોટિકલ્પ સમ થાય;
નિશાસા મૂકે નહિ સાન, ના કહી ન શકે રાજાન. ૨
સ્વામીજી શું તેહનું કામ, એ કોમળ બાળક છે રામ;
કહીંએ નથી દીઠું એણે વન, અતિ બીકણુ એ છે અહન. ૩
સ્વામીજી હું આવું સાથ, સેના સહિત અયોધ્યાનાથ;
કહીં આવતું નથી કીધું એને, વન મોકલું કહો ક્યમ તેને. ૪.

---

૪૩. દિનેશ–સૂર્ય. ૪૪. વિષ્ટર–દર્ભાસન. ૫૦. "અષ્ટપુષ્ટાંગ આણી આપું, તે વિના એવા રામ; લગાર હરિ હાલે નહિ, 'નિસરે મારૂં કામ.'" એવો પ્ર. ૨ જીનો પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે. હ્રષ્ટપુષ્ટાંગ–શરીરે તાજા થયેલા. હાલ નાવે–તેમના શરીરને કાંઈ ઇજા ન આવે.

૧. વગૂતો–વગોવાયો. ૩. અહન–પશુ–અજ્ઞાન ('અસાન'નો અપભ્રંશ હોય). ૪. આવતું–આવતું જતું.

લક્ષ્મણજીએ નીલાંબર ધર્યાં, સોમ સંગે આભલાં આવર્યાં. ૩૨
મૂંજી મનોહર બાંધે કટિ, મેઘ માંહે વિદ્યુત આવટી;
નાની ધનુષ્ડી નાનું બાણ, ચંચળે ચાલે ચતુર સુજાણ. ૩૩
એટલે આવ્યા સરયૂતીર, વિશ્વામિત્ર સાથે બે વીર;
વિશ્વામિત્રે કીધું સ્નાન, નિત્યકર્મ કરવા મધ્યાન. ૩૪
અંધોળાવ્યા બાંધવ બેય, કંદર્પ કોટિ સરીખા તેય;
જાણ્યા પાવન વિદ્યારથી, એમાં દોષ એકે પણ નથી. ૩૫
બળા ને બીજી અતિબળા, કૌશિકે કહી તે કળા;
વઢતાં વીરને નહિ સાન, ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા નહિ જ્ઞાન. ૩૬
ઉત્તમ બે વિદ્યા આવડી, જાણે સોના સુમને જડી;
આગળથી રાઘવ ઉજાય, લક્ષ્મણ પળે પેખતો પાય. ૩૭
એમ કરતાં બે આવી વાટ, ઊભા ઋષિ આણી ઉચ્ચાટ;
એણે મારગ નહિ જઇએ નાટ, રાઘવજી પૂછે શામાટ? ૩૮
વળતા કૌશિક બોલે વાણ, સાંભળ સાચું શારંગપાણ;
વાટે એક વસે રાક્ષસી, કાળરૂપ તે કૃત્યા જશી. ૩૯
તાટકા એવું તેનું નામ, મનુષ્ય મારવા મોટી હામ;
દેવ યક્ષ ગુણી ગંધર્વ, મારી હાર મનાવ્યા સર્વ. ૪૦
કરી રહી છે મુખ મોકળું, જાણે છે જગતને ગળું;
મિટ પડ્યાને મારે સહી, આગળ આવ્યું ઉગરે નહિ. ૪૧
પીળી ચક્ષ કરઠવા કેશ, કાયા કાળી વરૂઓ વેશ;
મુખ ગુફા દંત ગિરિશૃંગ, જીવ્હા બા'ર નીસરે યોજન. ૪૨
ઓડે આળું હાથીનું ચર્મ, મનુષ્ય માથાની માળા પર્મ;

---

૩૨. નીલાંબર—લીલા રંગનાં વસ્ત્ર. સોમ ઇ૦—જાણે સોમ (ચંદ્ર)ની સાથે ાભલાં (વાદળ) આવર્યાં (છવાયાં) હોયની! ૩૩. મુંજી—મુંજની મેખળા. આ-ટી—મળી ગઈ. ૩૬. બળા ઇ૦—બળા અને અતિબળા, એ બે નામની બે ાદ્યાઓની કળા કૌશિકે કહી. એ બે વિદ્યાઓનું મહાત્મ્ય બતાવે છેઃ વઢતા ૦. ૩૭. જાણે ઇ૦—જાણે તે વિદ્યાઓ સોનાના સુમન (ફૂલ)માં જડી હોય ?) "સૂના સૂમન્યો" એવો પાઠ છે. ૩૮. બે ઇ૦—બે મારગ આવ્યા. ાટ—નિશ્ચય (?) ૪૦. ગુણી—"ગુણ" પ્ર. ૧ લી. ૪૧. ગળું—ગળી જાઉં. મેટ પડ્યાને—દૃષ્ટિએ પડેલાને. ૪૨. ચક્ષ—"ઉંચી" પ્ર. ૨ જી. ગિરિશૃંગ-ભુજંગ" પ્ર. ૧ લી. કરઠવા—બરછટ. શૃંગ—શિખર.

કૌશિક ઋષિ, માગેછે તુંને, તે માટે દુ:ખ મોટું મુને;
ક્ષ્મ આપું હું પ્રાણાધાર, કોણ કરે તુજ વિણ મુજ સાર. ૨૦
ધળતા વચન વદે રઘુવીર, પિતાજી મન રાખો ધીર;
હું વિશ્વામિત્રને આશ્રમ જાઉં, બુધબળ પરમ પરાક્રમી થાઉં. ૨૧
ઘેર બેઠાં વિદ્યા શી જાણું, કાયરપણું કાયાએ આણું;
મુજને આજ્ઞા આપો આંજ, જઈ કરૂં કૌશિકનું કાજ. ૨૨
વિદ્યાર્થી એનો થઇશ, ના ન કહેશો હું વન જઇશ;
કૌશલ્યા કને ગયા રામ, માતા મન પામી વિશ્રામ. ૨૩
આઇજી મુજને આજ્ઞા દીજે, અમો કાજ કૌશિકનું કીજે;
આવ્યા મુનિ રાજાને યાચે, મેં પણ વન જાવું છે સાચે. ૨૪
સુણતાં ભોંમ પડી તે માત, કુંવર કરે કયાં એવી વાત;
જાણે [વૃક્ષ] વછોઈ વેલી, મુને તું મા જાઇશિ મેલી. ૨૫
આપોપે શે ન ગયા નાથ, સેના સબળ લઇને સાથ;
રામ વિના રહું કયમ કરી, વિરહે વગૂતી જાઉં મરી. ૨૬
આઇજી મુને દ્યો આશિષ, નિશ્ચે વન તો હું જાઇશ;
કૌશિક મારી કરશે સાર, પામીશ વિદ્યા વિવિધ વિચાર. ૨૭
'વીરા' તું વે'લો આવજે, મહામનોહર વહુ લાવજે;
સુણતાં નગરનિવાસી લોક, જોવા આવ્યા થોકેથોક. ૨૮
રામવિરહે પામે અતિં શોક, હવે આપણું જીવ્યું ફોક;
વિશ્વામિત્ર સાથે સંચર્યા, જાણે પ્રજાના પ્રાણ નીસર્યા. ૨૯
વધાવે છે વનિતા બહુ, બોલાવા જાય છે સહુ;
ભણવા ચાલ્યા બાંધવ એહ, ગૌર શ્યામ મનોહર દેહ. ૩૦
જાણે પદ્મતણી પાંખડી, એવી અણિયાળી આંખડી;
ઉઘાડે માથે ચોટલી, રીસાઇને માગે રોટલી. ૩૧
પીતાંબર કીધાં પરિધાન, મેઘ સરીખા શ્યામળવાન;

---

૨૦. સાર–સાહાય. ૨૧. બુધબળ ઇ૦–બુદ્ધિમાં અને બળમાં પરમ પરાક્રમી થાઉં. અથવા બુદ્ધિનું બળ મેળવીને પરમ પરાક્રમી થઉં. ૨૪. આઇજી–માતાજી. કૌશિક–વિશ્વામિત્ર. ૨૫. ભોંમ–ભૂમિ ઉપર. વૃક્ષવછોઇ–વૃક્ષથી વિખૂટી પાડેલી. ૨૬. આપોપે ઇ૦ નાથ (દશરથ) પોતાની મેળે સેના લેઇને શા માટે ન ગયા ? ૩૦ એહ–એ (રામ અને લક્ષ્મણ). ૩૧. રીસાઇને ઇ૦–અર્થાત્ એટલી નાની ઉમરના હતા. "રોટલી" પ્ર. ૧–૨.

રાઘવજી ઉજાણા જાય, ઋષિજી વારે શ્વાસ ન ખાય. ૪
તાટકાએ તે આવતા દીઠા, ખાતાં મુખે લાગશે મીઠા;
મુખ મોકળે આવે ઉજાતી, મુનીશં મારવાને મદમાતી. ૫
દૈવે આજ આપિયું ભક્ષ, મહાનુભાવ આવે છે રક્ષ;
શું તમો ઘરથકી રીસાવ્યા, કે કાળે કાઢ્યા અહીં આવ્યા! ૬
મળસ્થળ જીંહાએ ચાટે, મુખ મોકળું જાણે નભ ફાટે;
દારૂણ દેહ નાદ કરે ઘોર, ત્રણ લોક સંભળાવે સોર. ૭
અંતરિક્ષ ઉભા તેત્રીશકોડ, રખે રામજી લાગે ખોડ;
વિશ્વામિત્ર તો થરથર ધ્રુજે, મંત્ર ભણે પણ કાંઇ ન સુજે. ૮
હોઇ રહ્યો હાહાકાર, ધાઇ કૃત્યા કરવા આહાર;
કામઠી કોમળ રામે તાણી, ત્રણ લોક દુઃખ પામ્યું જાણી. ૯
નાનું સરખું નાખ્યું તીર, વેધ્યું તાટકાતણું શરીર;
જાણે પર્વત વિડારી સાપ, પેલી પાસે આવ્યો આપ. ૧૦
લઘુ બાણ પેઠું પાતાળ, મજ્જન કરી આવ્યું તતકાળ;
પડતાં પડછંદો થયો પ્રૌઢ, દેખી દેવ થયા દિગ્મૂઢ. ૧૧
તે માંહેથી તેજ નિસરિયું, રામરૂપ વિષે પરવરિયું;
પડી તે પ્રૌઢી પર્વતપ્રાય, દેખી રીઝ્યા રાઘવરાય. ૧૨
ઈંદ્રાદિક સુર કરે સ્તવન, જય જય જય જય જગજીવન;
નિઃકંટ એ કીધું વન, પરમ પાપણી થઇ પાવન. ૧૩
વિશ્વામિત્ર રહ્યા આશ્ચર્ય પામી, મેં જાણ્યું નહિ એ અંતર્જામી;
મેં મનુષ્ય માટે માન્યો મોહ, પિતાપુત્ર કીધો છે વિછોહ. ૧૪
કોણ માત એને કોણ તાત, મેં એની કાંઈ ન લહી વાત;
ત્રણ ચાલ્યા ચતુરસુજાણ, વાટે સહુ કો કરે વખાણ. ૧૫
સ્ત્રીહત્યાકેરૂં જે પાપ, બાણ અગ્ર વળગાડ્યું આપ;
એહને પુણ્ય પાપ ન લાગે, વિશ્વપાળવા અવતર્યા આગે. ૧૬
સાર પૂઠે તે મારગ ચાલે, હરિ મારે તિને મુક્તિ આલે;
આવ્યા કૌશિકીકેરે તીર, કૌશિક સંઘાતે બે વીર. ૧૭

---

૪. ઉજાણા–ઉત્સાહયુક્ત થઇને. ૧૦. 'તાટકાને વીંધનારા રામના બાણને ઉત્પ્રેક્ષે છેઃ જાણે પર્વત ઈ૦. ૧૧. પડછંદો–પડઘા. ૧૨. પર્વતપ્રાય–પર્વત જેવી. ૧૩. નિઃકંટ–તાટકારૂપી કાંટા વગરનું.

દશરથસુત તમો કોમળ કાય, આપણ ત્રણને તે ખાય. ૪૩
મહાનુભવ જે મોટા રક્ષ, એણે એવા કર્યા છે ભક્ષ;
એણી વાટે કોઇ ન જાય, પ્રાણી માત્રને પીડા થાય. ૪૪
તમો આપવા આખેઅણી, લઇ નીસર્યો છું વન ભણી;
દશરથે કાઢી આપ્યા છે પ્રાણ, નથી હું એવો અજાણ. ૪૫
યદ્યપિ એ છે પાધરો શેર, આણી વાટે છે અતિ ફેર;
કુશલ આવ્યા પૂછે સહુ કોય, વે'લા કોઇ પૂછે નહિ જોય. ૪૬
મરણતણું એ મોટું મૂળ, પેટ ચોળી કો ઉપાયે શૂળ;
વળતા વચન વદે રઘુવીર, મહાનુભાવ મન માનો ધીર. ૪૭
સરજ્યું તે કહીંએ નવ ટળે, આય હશે તો એ ક્યમ ગળે?
દશરથ રાયતણા અમો તન, કહીંએ કાયર ન કીજે મન. ૪૮
માર્ગ મૂકયે લાગે લાજ, જો એથકા ઓસરીએ આજ;
અમને ઘેર પોંચાડો નાથ, શાને લઈ નીસરિયા સાથ. ૪૯
નહિ જઇએ મારગ તજી, હમણાં ગામ મેલ્યું છે હજી;
એ ભાગા જો જાઇશું આમ, (તો) રાક્ષસશુ શું કરશું સંગ્રામ. ૫૦

કડવું ૧૦ મું.

રાગ મારૂ.

લઈ જાઓછો શાને કાજ, જો એથી હું આવીશ વાજ;
સભામાં કેમ બેસાય, મહીમંડળ મહિમા મુજ જાય. ૧
ક્યમ પામું કોશલનું રાજ, જો હું એથી ઓસરૂં આજ;
સ્વામી તમને કંઈ ન લાગે લાજ, વાડવ વેષ વહો ઋષિરાજ. ૨
બહુ દિન થયા સેવતા વન, હજી મોહ પામો છો મન;
મુંજને નથી જાણતા નાથ, શું જાણી તેડોછો સાથ. ૩
ઋષિજી વ્યાકુળ થઈ વિમાસે, કહ્યું ન માને પડિયા સાંસે;

---

૪૩. આળું-લીલું. ૪૪. રક્ષ-રખા કે રાક્ષસ. ૪૬. શેર-શેરડો-રસ્તો. ૪૭. મૂળ-"દુઃખ" પ્ર. ૨ જી. ૪૮. આય-આવરદા. ૫૦. એ ભાગા-એનાથી. ૨. કોશળનું-કોશળ દેશનું.

યજ્ઞતણું ફળ હતું જેહ, ઋષિએ રામને સમર્પ્યું તેહ;
અધિકું વાસે એ બેહ, પછે રીઝ્યા બાંધવ જેહ. ૩૧
પછે પંદર વર્ષ ત્યાં વીત્યાં, સુખનાંવ આરે આવી છીત્યાં;
બહુ રાક્ષસનાં દળ જીત્યાં, તેહ વેદ પુરાણે વિદિત્યાં. ૩૨
એવે આજ્ઞા માગે રામ, સર્યાં વસર્યાં તમારાં કામ;
અમો જઇએ અમારે ગામ, હવે શે ન વેળાવો શ્યામ! ૩૩
ઋષિ આજ કાલ કહી રાખે, ન રહેવાયે રાઘવ પાખે;
વેળાવું વેળાવું ભાખે, ભક્ત ભાવ દીનપણું દાખે. ૩૪
એવે કંકોતરી એક આવી, તે તો કૌશિકને મન ભાવી;
તે તો રાઘવને સંભળાવી, અતિ હૈયે હર્ષ ઉપજાવી. ૩૫
મિથિલ દેશતણો મહારાજ, જનકે રચ્યો સ્વયંવર સાજ;
સુંદરી સીતાના ગુણ ગાજ, તમો આવો જોવા કાજ. ૩૬
જે કો ત્ર્યંબક ચાપ ચઢાવે, તેહને સીતા પરણાવે;
બહુ રાજા જોવા આવે, દેશદેશ વિષે સંભળાવે. ૩૭
સુણી રામ થયા રળિયાત, વિસ્તારી પૂછે છે વાત;
કયમ જનક સીતાનો તાત, હું આવીશ તમ સંગાત. ૩૮
એ પણ કીધું શા માટ, બીજાં શું નો'તાં નાટ;
એ અમને અતિ ઉચ્ચાટ, એ વાત ઘાલીએ ઘાટ. ૩૯
અહીં ક્યાંથી શિવનું ચાપ, એનો અતિશે અતુલ પ્રતાપ;
જેની વાત વિશ્વમાં વ્યાપ, એહ ઉત્તર આપો આપ. ૪૦
વળતા વદે વિશ્વામિત્ર, એહની વાત વિચિત્ર;
સુણીએ રામ પવિત્ર, હે ચતુર ચિત્રવિચિત્ર. ૪૧
એક જનક નામે રાજાન, તેને કંઇએ નહિ સંતાન;
મુનિ તેડ્યા દેઈ માન, યજ્ઞ યજે જોઇ શુભ સ્થાન. ૪૨
હળ સોનાનું ગ્રહી પાણ, ભોમ શુદ્ધ કરે ગુણજાણ;
જપે સુરીનર જે જે વાણ, અંતરમાં આનંદ આણ. ૪૩
એક અપ્સરા અંતર આવી, મેનકા મહીપતને ભાવી;

---

૩૨. વિદિત્યાં—વિદિત થયાં. 'વદીત્યાં' પ્ર૦ ૧ લી. હવે ઇ૦—હે સ્વામ!—હે મુનિ! હવે શે વળાવતા (વિદાય કરતા) નથી? ૩૮. કયમ-ક્યાંથી—શા કારણથી. ૩૯. પણ—પ્રતિજ્ઞા. નાટ—યુક્તિઓ, રચના. ઘાટ ઘાલીએ—સમજાવિયે.

રામ કહે ઋષિ માંડો યાગ, સુખે આપો સુરીનરને ભાગ;
હવે તમારૂં કોઇ નહિ લે નામ, સુખે સમાધે કરજો કામ. ૧૮
માંડવા ઉપર બાંધવ બેહ, ઊભા આનંદ પામી એહ;
વિશ્વામિત્રે યજ્ઞજ માંડયો, નિશાચરતણો ત્રાસ છાંડયો. ૧૯
વેદધ્વનિ ને હોયે હોમ, ધૂમાડો લાગ્યો જઇ વ્યોમ;
સર્વ નિશાચર સામટા આવ્યાં, આગળ અનેક વાર અહીં ફાવ્યા. ૨૦
તાપસ કહેછે જય જય રામ, આ અમારો ફેડે ઠામ;
રામે એક સાંધિયું બાણ, રાક્ષસદળ પડિયું ભંગાણ. ૨૧
સબળ સુબાહુ ને મારીચ, તાપસને તાડે તે નીચ;
રામે શર મૂકયું અતિ તાણી, ચાલ્યું તે પીવાને પાણી. ૨૨
સુબાહુના હૃદેમાં વાગ્યું, નીસરી સોંસરૂં રૂડું લાગ્યું;
મારીચને છબતું શું માર્યું, નાઠું દળ રાક્ષસનું હાર્યું. ૨૩
સુબાહુ મૃત્યુ પામિયો વીર, પડતો પડછંદો ગંભીર;
મારીચ પડ્યો સિંધુની તીર, વાગ્યું શર સાલે શરીર. ૨૪
બાણ બાહુને ભેદી આવ્યું, રામતણે કર રૂડું ભાવ્યું;
યજ્ઞતણી ત્યાં થઇ સમાપ્તિ, સુબાહુને થઇ મુક્તિની પ્રાપ્તિ. ૨૫
તાપસ પામ્યા અતિ આનંદ, જય જય ગરૂડધ્વજ ગોવિંદ;
તે તો મરણ પામિયો મંદ, છૂટયા ભવ બંધનના ફંદ. ૨૬
ત્યારે વિપ્ર વદે આશિષ, જય જય જગજીવન જગદીશ;
રાક્ષસ માર્યા આણી રીસ, સ્વામી સા'ય કરી રહી શીશ. ૨૭
સુર કરે પુષ્પની વૃષ્ટ, ત્યારે સુખ પામી સર્વ સૃષ્ટ;
મખની પરિપૂર્ણ ઇષ્ટ, હરિ તમે ટાળ્યું આજ અરિષ્ટ. ૨૮
દીધો રાઘવને અભિષેક, તું તેઃ આદ્ય પુરૂષ છે એક;
તારો ન લહે વેદ વિવેક, ન રહે કો હરિ વત્રેક. ૨૯
પછે ભણે રામજી ભેદ, સર્વ શીખ્યા ધનુર્વેદ;
વળતા વીર ન પામે ખેદ, એ છે અકલેદ્ય અચ્છેદ્ય. ૩૦

---

૧૮. સુરીનરને—સુરને (દેવને) અને સનકાદિક મનુષ્યોને ભાગ (બલિ) આપો. સમાધે—એકચિત્તે. ૨૮. મખ—યજ્ઞ. ઇષ્ટિ—(ઇષ્ટિ) યજ્ઞ હોમ. અરિષ્ટ—મૃત્યુ સૂચક ચિન્હ. ૩૦. રામને પરમાત્મારૂપે વર્ણે છેઃ અકલેદ્ય—કોહી જાય નહિ એવા. અચ્છેદ્ય—કપાય નહિ એવા.

યજ્ઞતણું ફળ હતું જેહ, ઋષિએ રામને સમર્પ્યું તેહ;
અધિકું વાસે એ બેહ, પછે રીઝયા બાંધવ જેહ. ૩૧
પછે પંદર વર્ષ ત્યાં વીત્યાં, સુખનાંવ આરે આવી છીત્યાં;
બહુ રાક્ષસનાં દળ જીત્યાં, તેહ વેદ પુરાણે વિદિત્યાં. ૩૨
એવે આજ્ઞા માગે રામ, સર્યાં વસર્યાં તમારાં કામ;
અમો જઇએ અમારે ગામ, હવે શેં ન વોળાવો શ્યામ! ૩૩
ઋષિ આજ કાલ કહી રાખે, ન રહેવાયે રાઘવ પાખે;
વોળાવું વોળાવું ભાખે, ભક્ત ભાવ દીનપણું દાખે. ૩૪
એવે કંકોતરી એક આવી, તે તો કૌશિકને મન ભાવી;
તે તો રાઘવને સંભળાવી, અતિ હૈયે હર્ષ ઉપજાવી. ૩૫
મિથિલ દેશતણો મહારાજ, જનકે રચ્યો સ્વયંવર સાજ;
સુંદરી સીતાના ગુણ ગાજ, તમો આવો જોવા કાજ. ૩૬
જે કો ત્ર્યંબક આપ ચઢાવે, તેહને સીતા પરણાવે;
બહુ રાજા જોવા આવે, દેશેદેશ વિષે સંભળાવે. ૩૭
સુણી રામ થયા રળિયાત, વિસ્તારી પૂછે છે વાત;
ક્યમ જનક સીતાનો તાત, હું આવીશ તમ સંગાત. ૩૮
એ પણ કીધું શા માટ, બીજાં શું નો'તાં નાટ;
એ અમને અતિ ઉચ્ચાટ, એ વાત ઘાલીએ ઘાટ. ૩૯
અહીં ક્યાંથી શિવનું ચાપ, એનો અતિશે અતુલ પ્રતાપ;
જેની વાત વિશ્વમાં વ્યાપ, એહ ઉત્તર આપો આપ. ૪૦
વળતા વદે વિશ્વામિત્ર, એહની વાત વિચિત્ર;
સુણીએ રામ પવિત્ર, હે ચતુર ચિત્રવિચિત્ર. ૪૧
એક જનક નામે રાજાન, તેને કંઇએ નહિ સંતાન;
મુનિ તેડ્યા દેઈ માન, યજ્ઞ યજે જોઇ શુભ સ્થાન. ૪૨
હળ સોનાનું ગ્રહી પાણ, ભોમ શુદ્ધ કરે ગુણજાણ;
જપે સુરીનર જે જે વાણ, અંતરમાં આનંદ આણ. ૪૩
એક અપ્સરા અંતર આવી, મેનકા મહીપતને ભાવી;

---

૩૨. વિદિત્યાં–વિદિત થયાં. 'વદીત્યાં' પ્ર૦ ૧ લી. હવે ઈ૦–હે સ્વામ!–હે મુનિ! હવે શે વળાવતા (વિદાય કરતા) નથી? ૩૮. ક્યમ–ક્યાંથી–શા કારણથી. ૩૯. પણ–પ્રતિજ્ઞા. નાટ–યુક્તિઓ, રચના. ઘાટ ઘાલીએ–સમજાવિયે.

તેણીએ કામકળા ઉપજાવી, શ્યામા અતિશે સોહાવી. ૪૪
રાજા ઉંચું સામું જોય, એક સુતા જોયાથી હોય;
તેની તુલના ન કીજે કોય, સર્વ સુખદાયી સોય. ૪૫
એથી પામીશ પુત્રી એક, બોલે આકાશવાણી વિવેક;
તે કરશે કળા અનેક, નહિ કો તેહ વત્રેક. ૪૬
અપ્સરા થઇ અંતર્ધાન, રાજાને ઘટ નહિ સાન;
ક્યાં ગયું કેવળજ્ઞાન, મોહ પામિયો મતિ માન. ૪૭
ચયો વીર્યતણો તવ દ્રાવ, કો ભાગી ન શકે ભાવ;
રાય નીચું જોય વિચારી, હળે વળગી એક કુમારી. ૪૮
નયને નિરખી સુખકારી, આનંદઘન અનુસારી;
રાજાએ તેડી તેહ, દીસે આશ્ચર્યકારી એહ. ૪૯
દિવ્ય દીપતો એહનો દેહ, સીતા કહી બોલાવી તેહ;
સીત વળગ્યાં માટે સીતા, તે વેદ પુરાણે વિદિતા. ૫૦

કડવું ૧૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી મેવાડો.

શીતતાએ શરીર ભર્યું સહીરે, તેણે સીતા નામ;
અવનિથકી ઉત્પત્તિ રે, સકળ કળા ગુણ ધામ. ૧

ઢાળ.

સકળ કળા સંપૂર્ણ સોહે, કન્યા કોમળ કાય;
મેહેલ માંહે લઇ આવ્યો, મન રીઝયો રાય. ૨
ત્રિપુર ભાંજવા ત્ર્યંબક નામે, ધનુષ્ કરાવ્યું એક;
વિશ્વકર્મા પાસે વિશેષે કરી વિશ્વેશ્વર વિવેક. ૩
કમઠપીઠકઠોર ધનુષ્ય, કોણે કલ્પ્યું ન જાય;
ત્રિપુર ભાંજી વરુણને ઘેર, મેલિયું શિવરાય. ૪
રાવણના ભય ભાગું મૂક્યું, જનકરાયને ધામ;
દેરાસર માંહે પૂજાએ, કશે આવે કામ? ૫

---

૫૦. સીત–હળની કોશ. સીતસાથે વળગી આવ્યાં માટે સીતા નામ પડ્યું.
૧. સીતા શબ્દની બીજી રીતે નિરૂક્તિ કરેછેઃ શીતતાએ ઈ૦. ૪. કમઠપીઠ કઠોર–કાચબાની પીઠ જેવું કઠણ.

છ વર્ષનાં થયાં જાનકી, રમે સહિયર સાથ;
ફૂદડી ખાયે હંબોડા લે, હમચી ખૂંદે હાથ.
એક વાર દાસી કરતી હુતી, ગોમયનું લેપન;
હોમશાળામાં ધનુષ્ય પાખે, નિશ્ચળ રાખી મન.
રમઝમ કરતી રમતી રમતી, આવી સીતા ત્યાંય;
ધાઈ ધસમસી પેરે પેઠી, હોમશાળા માંય.
અરે દીકરી દામણી તુંને, કાંઈ ન આવડે કામ;
દાડી તું આળસ આણીને, અબોટ દેછે આમ! ૯
ધનુષ્ય ને મજુસના પાયા હેઠળ, નથી દેતી નાટ;
આગળ પાછળ અબોટ દેછે, વારૂ જોઇ વાટ. ૧૦
વળતી દાસી એમ કહે છે, મેં ઉપડે કેમ એહ;
ત્રણ સહસ્ર યોધા મળી તાણે, ધનુષ્ય ભારે જેહ. ૧૧
આઘી રહે અરે અણુમણી, અબોટ દેઉં હું આજ;
જાનકી તે ધુનુષ્ય તોળી, કરવા લાગી કાજ. ૧૨
એક હાથે કર્યો પાયો ઉંચો, એક હાથે ગો લેપન;
દાસી આવી ઉજાતી, જ્યાં બેઠો છે રાજન. ૧૩
આ જુઓ રાજાજી કાંઇ એક કૌતક, વિસ્મય સરખી વાત;
ઉજાતો અવલોકવા, ત્યાં આવિયો તે તાત. ૧૪
આંગળી મગની ફળી જેવી, કમળપાય કોમળ પાણ;
એ શિવનું ધનુષ્ય કહો ક્યમ ઉપાડચું, લીલા લઘુવય જાણ. ૧૫
જનકે કીધી પ્રતિજ્ઞા, જે ચઢાવે શિવચાપ;
જાનકી તેહને પરણાવું, જે દેખાડે પ્રતાપ. ૧૬
ત્ર્યંબક તાણી બાહેર આણ્યું, સુંદર સભા મોઝાર;
નિરખવા આવ્યાં નગરનિવાસી, નેહશું નર નાર. ૧૭
મણિમય મોટા મંડપ કીધા, સોનાનાં સિંહાસન;
અમર આવે અવલોકવાથી, પેખી થાય પ્રસન્ન. ૧૮
એકવાર મંડપમાં મૈથિલી, રમે આણી રંગ;
ચુંદડી(નો) તાંતણો ધનુષ્યે વળગ્યો, ફરવા લાગ્યું સંગ. ૧૯

---

૯. દીકરી–દાસીનું સંબોધન. ૧૦. નાટ–નેટ–નિશ્ચય. ૧૨. અણુમણી–અનમની (કાળજી વગરની).

જનક આશ્ચર્ય પામિયો, દેખી થયો દિગ્મૂઢ;
સુતા નહિ તુ માતા મારી, પરાક્રમ તારાં પ્રૌઢ. ૨૦
દેશ દેશના રાય તેડ્યા, પત્રી લખીને પ્રીત;
ત્ર્યંબક ચઢાવે તે સીતા પરણે, એહ રૂડી રીત. ૨૧
રાતે રાવણ આવિયો, ઉપાડી જોયું એહ;
ધનુષ્ય હેઠળ હાથ ચંપાણા, નીસરે નહિ તેહ. ૨૨
રાવણ રોવા લાગ્યો રોષે, હોયે હાહાકાર;
ગાઢે કષ્ટે કાઢિયો, નાસી ગયો નિરધાર. ૨૩
વિશ્વામિત્રે કહી વારતા, (સુણી) રામ થયા રળિયાત;
પિતા પ્રત્યે પછે જાશું, આવશું તમ સંઘાત. ૨૪
કૌશિક સાથે રામ લક્ષ્મણ, ચાલ્યા ચતુરસુજાણ;
મધુમાર સરખા મનોહર, શોભા શશિ ને ભાણ. ૨૫
વાટે જાતાં વિશેષે, આવિયા ગંગાતીર;
કર જોડીને કૌશિક ઋષિને, પૂછે છે રઘુવીર. ૨૬
ગંગા એ ક્યમ ઉપની, ભાગીરથી ક્યમ નામ;
મૃત્યુલોકમાં એ ક્યમ આવી, બ્રહ્મલોક જેનો ઠામ. ૨૭
વિશ્વામિત્ર કહે વિસ્તારી, ગંગાની ઉત્પત્ત;
મહાપાપી પાવન થાયે, સાંભળતાં એ સત્ય. ૨૮
સહસ્ર વર્ષ સુરનાં સંપૂરણ, શિવે કર્યું મૈથુન;
પાર્વતી મન મોહ પામ્યાં, થાયે પરમ પ્રસન્ન. ૨૯
એવે સુર રાયશું મંડાણો, શત વર્ષ સંગ્રામ;
અમર સહુકો પ્રાજે પામ્યા, નાસવા નહિ ઠામ. ૩૦
શંકરજીને શરણ આવ્યા, રાખોજી મહાદેવ;
પશુપતિ! ત્ર્યંબક! શૂળપાણિ,! કરે સુર સહુ સેવ. ૩૧
નાદ સાંભળી લજ્જા પામ્યા, વિમાશી વિશ્વેશ;
વીર્યદ્રાવ વસુધાએ થયો, કાંઈક પામ્યા ક્લેશ. ૩૨
પાર્વતી મન ખેદ પામી, સુરને દીધો શાપ;
અમર સહુ અનપત્ય થાઓ, પ્રૌઢ કીધું પાપ. ૩૩

---

૨૫. મધુમાર-વિષ્ણુ. ૨૯. મૈથુન-'મહિમંથ' પ્ર. ૧-૨. ૩૩. અનપત્ય-(અપત્ય-છોકરાં) છોકરાં વગરના.

નાર તમારી વંઝા થાઓ, જેમ હતી હું સકામ;
અધવચ સુરતે શું કર્યું, ઉઠાડયો પ્રભુ આમ. ૩૪
પૃથ્વી કહે હું સહી શકું નહિ, પેસુંછું પાતાળ;
બાળીને મને ભસ્મ કરેછે, વીર્યબળ વિકાળ. ૩૫
નિર્જર કહે વૈશ્વાનરને, શિવવીર્ય ચણ તું ચાંચ;
કપોત કેરી કાયા કરીને, આપશું તુને લાંચ. ૩૬
હુતાશને તે તેમ કર્યું, વીર્ય સહ્યું ન જાય;
વૈશ્વાનર પામે વેદના, તન તાલાવેલી થાય. ૩૭
એક વારને સમે સપ્તઋષિએ, આરંભ્યો છે યાગ;
પાકદ્વારાએ અમરને, સમરપે છે ભાગ. ૩૮
સપ્તઋષિની સ્ત્રી સપ્ત ઊભી, સુંદરી શુભ શેષ;
વૈશ્વાનર વિહ્વળ થયો, નિરખી વદન વિશેષ. ૩૯
જાણ્યું એહને ભોગવું, જો મળે કંઇ એકાંત;
શું કરૂં ને કેમ પામું, ચિંતવે છે ચિંત. ૪૦
સ્વાહાએ જાણ્યું સ્વામી મોહ્યો, જોઈ સપ્તઋષિની નાર;
વૈશ્વાનર વનમાં ગયો, એકાંતે એક ઠાર. ૪૧
રૂપ લેઇ ઋષિપત્નીનું, સ્વાહા ગઈ તે ત્યાંય;
સ્વામીશુ સંભોગ કીધો, સ્નેહ ધરી મનમાંય. ૪૨
વળી પાછી ભાવે ભામિની, વીર્ય હુતું જેહ;
શરકટ કેરા થુમડામાં, તીવ્ર મૂક્યું તેહ. ૪૩
વળી બીજી વાર આવી, ધરી બીજું રૂપ;
ભજી તે ભરતાર સાથે, જાણે અન્યઅન્ય અનુપ. ૪૪
શરકટથુમડે શુક્ર મૂકી, એમ વેપ ધરી ખટવાર;
વીર્ય તે ત્યાં મૂકતી ગઇ, ઉગ્ર એકે ઠાર. ૪૫
સાતમી તે અરૂંધતી, વસિષ્ઠપત્ની જેહ;
રૂપ તેનું ન આંવડયું, અતિ સાધવી છે તેહ. ૪૬
લોક માંહે વાત વાગી, કૃત્તિકાએ કર્યો વ્યભિચાર;

---

૩૬. નિર્જર–દેવ. વૈશ્વાનર–અગ્નિ. ચણ–ચાંચે કરીને ખાઈજા. ૪૧. [સ્વ]ાહા–અગ્નિની પત્ની. ૪૩. થુમડામાં–ભોથામાં. ૪૫. શુક્ર–વીર્ય.

સપ્તઋષિએ સાંભળ્યું, ભજ્યો એણીએ જાર. ૪૭
મારી કાઢી મુને મહિલા, નથી અમારે કામ;
જો તમો વ્યભિચાર કીધો, નહિ લીજે તમારૂં નામ. ૪૮
વિશ્વાનરને શાપ દીધો, સર્વ ભક્ષી તું થાય;
અનાચાર! તું છે અનાચારી, કુંડથી તું જાય. ૪૯
સ્વાહાએ આવી સૌને કહ્યું, હું ઠાઇ એકવાર;
રૂપ ષટ્ કૃત્તિકાનાં ધરી, મેં ભજ્યો મુજ ભરતાર. ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ આશાવરી એકતાળી.

વળતો વિશ્વાનર કહે સુરને, મારો નહિ કાંઈ વાંક;
શિવશુક્ર સહ્યું શી પેર જાયે, એ પણ આડો આંક. ૧
શરકટ થુમડા વિષે મેલ્યું, વીર્ય જે ખટવાર;
તેથી પુરૂષ પ્રકટ થયો પોતે, તેજતણો નહિ પાર. ૨
દેખી દેવ દીન થયા સઘળા, ખટ માતૃકા ત્યાં આવી;
ષણ્મુખ થઇ પયજ પીધું, સુરસેના પરણાવી. ૩
મહાદેવ કહે એ મારો કુંવર, સ્વામીકાર્ત્તિક સાચો;
અસુર કુળ નિકંદન કરશે, સેનાપતિ એ જાચો. ૪
વૈશ્વાનરને વર આપીને, સહુને કર્યો સંતોષ;
સપ્ત ઋષિ નારી ઘેર આણે, જાણીને નિર્દોષ. ૫
દધીચ ઋષિને જઈ જાચે સુર, આયુધ અમારાં આપો;
અસુર ભાગાં બીતાં મૂકયાંતાં, સ્થિર કરીને સ્થાપો. ૬
દધીચ કહે મેં ઘોળી પીધાં, લીજે અસ્થિ અમારાં;
વિશ્વકર્મા પાસ કરાવો, આયુધ અનેક તમારાં. ૭
સુરભીએ સઘળું અંગ ચાટયું, ઉઘાડાં થયાં (એ) અસ્થ;
દધીચ ઋષિ તે મુક્તિ પધાર્યા, શરીર જણવી સ્વસ્થ. ૮
તેનાં આયુધ અતિ કીધાં, વજ્રાદિક વિખ્યાત;
સુરસેના સજ થઇ સાંચરે, કરવા દૈત્યદળ ઘાત. ૯

---

૪૭ કૃત્તિકા–સપ્તઋષિની પત્ની. મુને–મુનિએ. ૫૦. ઠાઇ–ઉભી હતી–હતી. ૩ સુ રસેના પરણાવી– અર્થાત્ તેને દેવનો સેનાપતિ કર્યો. ૭. ઘોળી–અહોળી પ્ર. ૧–૨.

પૃથ્વી આખી રથ કીધીને, મેરૂ મંદર ગિરિ જેહ;
નીસરણીઓ ખણી કીધી, પૈડાં પર્વત બેહ. ૧૦
ચાર વેદ વર્યા તે ઘોડા, વાસુકિ કીધો રાશ;
બ્રહ્માજી ખેડવા બેઠા, સાહ્ય શ્રી અવિનાશ. ૧૧
મહાદેવજી રથ ઉપર બેઠા, ત્રિશૂળ ત્ર્યંબક પાણ;
સ્વામીકાર્ત્તિક સેનાપતિ છે, જપે જયજય વાણ. ૧૨
શતવર્ષ પર્યંત મંડાણો, તારકા મય સંગ્રામ;
દૈત્ય સર્વ સમુદ્રમાં નાઠા, બીજે કંઈ નહિ ઠામ. ૧૩
અમર કહેછે બ્રહ્મા પ્રત્યે, સમુદ્ર જો સૂકાય;
તો દાનવ શોધી સર્વ હણીએ, ઉલટ અંગ ન માય. ૧૪
બ્રહ્મા કહે અગસ્ત્ય અહીં આવે, તો સિંધુને શોષે;
એક આચમન કરે આપે, પાણી અંતને પોષે. ૧૫
કુંભયોનિને કહ્યું જઇને, ત્યાં આવ્યા ઋષિજન;
લક્ષ યોજનનો સમુદ્ર શોષો, એક કરી આચમન. ૧૬
કલકલાટ કરે યાદોગણ, હોય હાહાકાર;
દાનવદળ સઘળું ક્ષય કીધું, પાડી પ્રૌઢા પ્રા'ર. ૧૭
દેવ કહેછે અગસ્ત્ય ઋષિને, જળનિધિ કરો પરિપૂર્ણ;
કાર્ય અમારાં સઘળાં સિધ્યાં, દુઃખ થયાં સર્વ ચૂર્ણ. ૧૮
લોપામુદ્રાપતિ એમ બોલે, સહેજે જે જળ જરિયું;
હુતાશન હવિની પેરે બાળ્યું, જેમ આચમનં કરિયું. ૧૯
સુરે વિજ્ઞપ્તિ કહી બ્રહ્માને, સિંધુ રહ્યો એ ઠાલો;
પાણી સર્વ પચ્યું પાવકમાં, બીજું આણી ઘાલો. ૨૦
પિતામહ કહે સૂર્યવંશી, સગર નામે શૂર;
તે થકી એ સાગર થાશે, ભરશે ગંગાપૂર. ૨૧
રામ કહે સ્વામી એ સંભળાવો, મુજને કૌશિક મુન્ય;
અમારા પૂર્વજ તણી કથાએ, સુણતાં પો'તે પુણ્ય. ૨૨
વિશ્વામિત્ર કહે વિશેષે કરી, ગંગાની ઉત્પત્ય;
(એક) બાહુક નામે બળિયો રાજા, નિર્મળ તેની મત્ય. ૨૩

---

૧૬. કુંભયોનિ–અગસ્ત્ય. ૧૭. યાદોગણ-જળજંતુનો સમુદાય. ૧૯. લોપામુદ્રા–અગસ્ત્યની પત્નીનું નામ.

અપુત્રીઓ ઝૂરે અનુદિન તે, એક ઉષ્મક નામે ઋખ;
તેતણી કરે પરિચર્યા, સેવક થઇ સન્મુખ. ૨૪
તેણે કૃપા કરી વર આપ્યો, સંહી હોશે સંતાન;
રાણીએ ત્યાં ગર્ભજ ધરિયો, મુદિત થયો રાજાન. ૨૫
શોક્યે જાણ્યું સુત જણશે તો, એને થાશે માન;
વનિતા બીજીએ વિષ દીધું, અધવચ રહ્યો ઓધાન. ૨૬
રોતી રામા ગઇ ઋષિ પ્રત્યે, (કહે) તન પામુંછું તાપ;
શોક્યે વિષ દીધું છે મુજને, પૂર્વ જન્મનું પાપ. ૨૭
વિષ સહિત જણીશ સુત તું, નહિ વણસે સંતાન;
ગર સહિત પ્રસવ્યા માટે, (તેનું) સગર ધર્યું અભિધાન. ૨૮
સૂર્યવંશી સગર રાજા, મોટો થયો મહારાજ;
પ્રભા સુપ્રભા નામે નારી, સકળ સંપત્તિ સાજ. ૨૯
તે રાજાને સંતતિ ન હોયે, દુઃખ પામે દિન રાત;
તે રોજ તાપસની કરે સેવા, નારી બે સંઘાત. ૩૦
પ્રસન્ન થઇને મુનિ મુખ બોલ્યા, એ આપું વરદાન;
એકનો એક પુત્ર આવશે, તેને નિર્મળ જ્ઞાન. ૩૧
બીજી સાઠય સહસ્રસુત જણશે, વર પામી રાય વળિયો;
અસમંજા નામે એક કુંવર, જણિયો બાળક બળિયો. ૩૨
બીજી બાળા અતિદુઃખ પામી, એહને આવ્યો તન;
ફૂટી પેટને તુંબી પ્રસવ્યું, મોહ પામિયું મન. ૩૩
સાઠય સહસ્ર ઈંડાળ નિસરી, રાયકહે એહને દો નાખી;
અર્થ આપણે શે આવશે, શું કીજે એહને રાખી ! ૩૪
ઋષિને પૂછાવ્યું રાયે, શું કરીશું સ્વામી;
સાઠય સહસ્ર ઈંડાળ નિસરી, પુત્ર ભલા એ પામી! ૩૫
ઋષિ કહેછે એને ઘીમાં નાખો, રાય ઘૃતકુંડી કરાવી;
તે માંહે ઈંડાળ નખાવી, વાત ભૂપને ભાવી. ૩૬
સાઠય સહસ્ર સુત સિંહ સરખા, પ્રકટ્યા તે અતિ પ્રૌઢ;
ત્રણ લોકને ત્રાસ પમાડે, દેવ થયા દિગ્મૂઢ. ૩૭

---

૨૪. ઋખ–ઋષિ. પરિચર્યા–સેવા. સન્મુખ–સમક્ષ. પ્ર. ૨ ૭. ૨૮. ગર–વિષ. ગર્ભ સહિત–પ્ર. ૨૭.

પ્રજા સર્વે પીડાવા લાગી, નગરમાંહે ન માય;
ઉચ્છૃંખળ ઉન્મત્તની પેરે, અરાપરા ઉજાય. ૩૮
અસમંજા નામે જે કુંવર, તે હુતો અતિ જ્ઞાની;
તેણે જાણ્યું ઓરમાઇ ભાઇ બળિયા, એ સઘળા અભિમાની. ૩૯
કરવા રાજ નહિ દે મુજને, ધિઃક ધિઃક એ સંસાર;
સાઠય સહસ્ર વેરીમાં વસવું, બળ્યો એ અવતાર. ૪૦
અસમંજાને એક પુત્ર આવિયો, અંશુમાન્ તેનું નામ;
ઉન્મત્ત થયો આપોપે હીંડે, સુતને સોંપી કામ. ૪૧
જાણ્યું હું કરૂં કુચેષ્ટા, રાજા કાઢે મારી;
નહિતર રાજભાર શિર સોંપે, નરકતણો અધિકારી. ૪૨
લોકતણાં છૈયાં નાનાંને, ઉંડે પાણી બોળે;
માથા પાછળ ફેરવી નાખે, ઉંધે માથે તોળે. ૪૩
રાજાને પ્રજા કહે આવી, અમો ઉચલી જાશું;
નગર તમારે વાસ કરીને, અપુત્રિયા અમો થાશું. ૪૪
રાજા કહેછે એક એ માટે, ઘણા દુઃખ જો પામે;
એક એને રાખી શું કીજે, ભૂર ભાળવો ભાંમે. ૪૫
દાસ પાસે દેશ માંયથી, મારી કઢાવ્યો મંદ;
નર નારી સહુકો સુખ પામ્યું, ઉદય થયો આનંદ. ૪૬
સાઠય સહસ્ર સહીએ શી પેરે, રોતા આવ્યા લોક;
રાજાએ જાણ્યું શું કરવું, સહુ પામે શોક. ૪૭
અશ્વમેધ આરંભ્યો રાયે, સુત મોકલ્યા સાથ;
ઘોડાને કો બાંધી ન શકે, પ્રણમે આપી માથ. ૪૮
નવાણું યજ્ઞ કર્યા નિરધારે, સોમો રહ્યો એક સાર;
ઇંદ્રે જાણ્યું આસન લેશે, કીધો મન વિચાર. ૪૯
હરિએ હય હરીને બાંધ્યો, જઈ પો'ત્યો પાતાળ;
સાઠય સહસ્ર શોધીને ભાગ્યા, કંઇ ન લાધી ભાળ. ૫૦

---

૩૮. ઉચ્છૃંખળ–બે કેદ. ૪૫. ભૂર ઇ૦–જેને ભૂર (ભૂરિ) ઘણા જણે ભામે (ભ્રમે) શંકાયુક્ત ભાળવો (જોવો) પડેછે તેને. ૪૮. પ્રણમે ઇ૦–માથું આપીને નમે–માથું નમાવે. ૫૦. હરિયે–ઇંદ્રે. કંઇ ન–'કંઈ તે' પાઠાંતર પ્ર. ૧ લી.

કડવું ૧૩ મું.

રાગ મારૂ.

સગર રાયને જઇ જણાવ્યું, લાધે નહિ તોખાર,
સ્વામી સઘળે શોધી આવ્યા, કહીં ન પામ્યા પાર. ૧
સગર કહે જઈ જુવો વેગે, હય હરખે લઈ આવો;
સમુદ્ર ખણી પાતાળે પેસો, જેમ તેમ કરીને લાવો. ૨
ઘોડા વણ તમો ઘેર ન આવશો, તમને કહીએ જાઓ;
સમુદ્ર ખણજો લક્ષ યોજનનો, મોટી પાંતે ખાઓ. ૩
ક્રૂર કોદાળા લઇને ધાયા, ખપે ખણવા લાગ્યા;
આગળ જાતાં દિગ્ગજ આવ્યો, બીન્યા નહિ તે ભાગા. ૪
ચારે ખૂણે ચાર દિગ્ગજ, તેને પ્રેમે મળિયા;
પછે પણ પાતાળે પળિયા, સાઠય સહસ્ર મહાબળિયા. ૫
જુવે તો એક તાપસ ઊભો, (એક) અંગુષ્ઠ ભેર ધરી ધ્યાન;
કપિલ દેવ એ કંઇ કાળનો, સમરે શ્રી ભગવાન. ૬
સમીપે વાજી બાંધ્યો છે, તસ્કર તેણે જાણ્યો;
આસન વાળી અહીં ઉભો છે, અશ્વ અમારો આણ્યો. ૭
પાપી પ્રહાર કરવાને લાગ્યા, એક કહે એને બાંધો;
ચોર આપણા અશ્વતણો એ, સબળ કરીને સાંધો. ૮
કપિલે ક્રોધ કરીને ત્યારે, ઉઘાડ્યાં લોચન;
સાઠય સહસ્ર બળી ભસ્મ થયા રે, પ્રકટ્યો હુતાશન. ૯
નારદે જઈ જણાવ્યું સગરને, સુત બળ્યા સુણ સાચું;
કર્દમસુતને કોપ ચઢાવ્યો, કામ કર્યું અતિ કાચું. ૧૦
રાજા કહે છે કોઇ એવો છે, જે ઘોડો લેઇ આવે;
કપિલદેવનો ક્રોધ ઉતારી, મુનિતું મન મનાવે. ૧૧
અંશુમાન્ આગળ ઊભો છે, અસમંજાનો જે તન;
સ્વામીજી મુજને આપો આજ્ઞા, પ્રીતે કરીને પ્રસન્ન. ૧૨
હું હવણાં હરિ લઈ આવું, આજ્ઞા માગીને ચાલ્યો;

---

૩. તમને-તદન પ્ર. ૧. પાંતે-પંક્તિએ. ખાઓ-ખાઇઓ. ૧૦. કર્દમસુત-કપિલ.

માન મોટું દઇ મોકલિયો, નિજ પસાયો પણ આલ્યો. ૧૩
દિગ્ગજને સંતોષી સઘળે, પેઠો પણ પાતાળ;
દેવહૂતિસુતની સ્તુતિ કીધી, ત્યાં જઈ તત્કાળ. ૧૪
એવે પ્રસન્ન થઈ મુનિ બોલ્યા, માગ માગ વરદાન;
એની સ્તુતિએ (હું) સર્વસ્વ આપું, એવો થયો તુષ્ટમાન. ૧૫
સ્વામીજી માગું (હું) તે આપો, તો સિંધવ સહી પામું;
પિતરાઇ મારા જે મુઆ, એ વસમી વેદના વામું. ૧૬
સૂર્યવંશી નરક પડે નહિ, દ્વિજનો શાપ ન લાગે;
બ્રાહ્મણને કંઇએ દૂભવે નહિ, એવું સાંભળ્યું આગે. ૧૭
એણે અપરાધ કર્યો સ્વામીજી, એને એવું લાગ્યું;
સૂર્યવંશીને કલંક ન થાયે, મુનિ માન હું માગું. ૧૮
કપિલ કહે ગંગા અહીં આવે, તો એ ઓધરે રાય;
બ્રહ્મજળ રેલ જો આવે, તો પૂર્વજ પાવન થાય. ૧૯
અંશુમાન્ તુરિ લેઇ ચાલ્યો, આવ્યો પિતામહની પાસ;
અશ્વમેધ કીધા પરિપૂરણ, રાય વસ્યો વનવાસ. ૨૦
સુરગણ સુમનસ્ કરી વરસે છે, વાજે છે નિશાન;
ઇંદ્રાસન અધિકારી રાજા, મુનિ જન કરે વખાણ. ૨૧
સગર કહે શું કરૂં સિંહાસન, જે માંહે એવું પાપ;
દેહ દમે કોઇ યજ્ઞ યજે જો, એટલે ઉપજે તાપ. ૨૨
અવિચળ પદ અનુદિન આરાધી, યોગબળે કરી જાણ;
પરલોક પામ્યા પોતે, પણ પરહરિયા પ્રાણ. ૨૩
અંશુમાન્ પ્રજા પાળે પ્રીતે, પિતામહની પેર;
દિલીપ નામે દિવ્ય દીકરો, નારી નિર્મળ ઘેર. ૨૪
સોંપી રાજ્ય સઘળું સુતને એ, અંશુમાન્ ગયો વન;
ગંગાનું ઉપાસન માંડ્યું, ધ્યાન ધરીને ધન્ય. ૨૫
કંઈ કાળ થયા તપ કરતાં, તોએ ન હોયે દર્શન;

---

૧૩. હરિ–ઘોડો. મોટું–મોત. પ્ર. ૨. પસાયો–પ્રસાદ. ૧૪. દેવહૂતિ-સુત–કપિલ. ૧૬. સિંધવ–ઘોડો. મુઆ–મૂકવા પ્ર. ૧. લી. ૨૧. સુમનસ્–પુષ્પ. નિશાન–(નિઃસાણ) નગારાં.

યોગ સિદ્ધિએકરી પ્રાણ પરહર્યો, પામ્યો પરમ પતન. ૨૬

દિલીપનો સુત ભગીરથ ભડ, તેને સોંપી રાજ;
આપોપે તે વન નીસર્યો, ગંગાકેરે કાજ. ૨૭

દારૂણ દેહ દમન કર્યું તેણે, તોએ ગંગા ના આવ્યાં;
પામ્યો મરણ શરણ ગયો સાચે, જાણે જઇ મનાવ્યાં. ૨૮

પિતાતણી પેર જાણી ભગીરથે, વન નીસર્યો વીર;
ગંગાતણું ઉપાસન માંડયું, ધીરજ ધરીને ધીર. ૨૯

ત્રણલોક ડોલ્યા દેહ દમતાં, સુર સર્વ ગયા બ્રહ્મલોક;
ગંગાજી દરશન દો એને, સહુ પામેછે શોક. ૩૦

ગૌર તન ઉજ્વળ પટ પહેર્યા, સજી સોળ શણગાર;
સોળ વરસની સરસ સુંદરી, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૩૧

જાણે શું લેહેરી ઉજ્વળ એ, કે અર્કતણી એ જ્યોત;
એમ ઉજાતી આવી હળવે, અતિ કરતી ઉદ્યોત. ૩૨

તેજપુંજ આગળ રહી ઊભી, માગ્ય મનોરથ પૂરૂં;
શામાટે કાયા કષ્ટે છે, દીનતણાં દુઃખ ચૂરૂં. ૩૩

માતા જો મને માગ્યું આપો, પૂર્વજ પ્રેમે પળાવો;
સ્વર્ગ મહીમંડળ થઈ પોતે, પછી પાતાળે આવો. ૩૪

સુરસરિતા વદે મુખ વાણી, પાણી પ્રૌઢ પ્રવાહ;
પૃથ્વી પણ પાતાળે પેસે, પર્વત ગળે જેમ ગ્રાહ. ૩૫

મારો ભાર ધરે એવો કો, પ્રકટ કરીને પ્રૌઢ;
પછે તું ત્યાં માગે મુને, ગમન કરૂં હું ગૂઢ. ૩૬

માતા હું તે કોને જાણું, ધરી શકે જે તમને;
દેખાડી દો દરશન પામું, કૃપા કરો એ અમને. ૩૭

જા તું કૈલાસવાસી કને, જે અવિનાશી મહાદેવ;
તે મુજને વેહેશે મસ્તકમાં, સાચી કર તું સેવ. ૩૮

અંતરધાન થયાં એવું કહી, પોહોચ્યો ગિરિકૈલાસ;

---

૨૬. યોગસિદ્ધિએ કરી–યોગકળાથી. યોગ સિદ્ધ કરી,–પાઠ પ્ર. ૨૭. ૩૪. પળાવો–મોક્ષે મોકલો. ૩૫. પર્વત ઈ૦–જેમ સમુદ્રમાં ગ્રાહ (મગર) હોય છે તેમ પર્વત ગળે (ગળીને નાના થઇ જશે).

સ્તુતિ કરવા માંડી શંકરની, યત્ર યોગાભ્યાસ. ૩૯
શંભવેનમો ભવાયનમઃ શિવ! નમો, રૂદ્રાયનમઃ શર્વનમઃ;
વ્યાપક વિશ્વેશ્વર વિશ્વંભર, વસો છો યો ગમ. ૪૦
કપર્દી કપાલિ પિનાકિ, ત્રિશૂલી ત્ર્યંબક ત્રિપુરારિ;
કર્પૂરગૌર વૃષભધ્વજ શંકર, ઉછંગે ઉમયા નારી. ૪૧
પંચવદન દશભુજ ત્રણ લોચન, સૂર્ય અગ્નિ ને સોમ;
આદિથી કાયા કૃપાકૃત્ય કરે છે, ઉંચાં અંબા વ્યોમ. ૪૨
છ મસવાડા થયા તન તપતાં, પ્રસન્ન થયા પશુપાળ;
માગ્ય માગ્ય વાંચ્છિત વર આપું, દીનાનાથ દયાળ. ૪૩
સ્વામી ગંગાપ્રવાહ અહીં ઉતરે, તમો મધ્ય માંડો શીશ;
આડાં થઇને અવનિ પડે, એમ માગું જગદીશ. ૪૪
મહાદેવે ત્યાં મસ્તક માંડ્યું, હિમાલયની કોર;
વિષ્ણુપાદોદકી ગંગા છે, બાંધ્યો પ્રેમનો દોર. ૪૫
જાણે હિમાલય પુત્રી પામ્યો, એમ ઉતર્યાં ગંગ;
મહાદેવને મસ્તક લેઇ મૂકી, જાણે પરણાવી (મન) રંગ. ૪૬
વામનજીએ વપુ વિસ્તાર્યું, અંગુઠો આકાશ;
બ્રહ્મરંધ્ર ફાડ્યું જળ ચાલ્યું, જાણ્યું થાશે નાશ. ૪૭
બ્રહ્માજીએ કમંડળ ભરિયું, ત્યાં વેહે છે પૂર;
ગંગાજી ઉતરી અહીં આવ્યાં, ઉજળી ઉરાઉર. ૪૮
પડતાં પડછંદો થયો પ્રૌઢો, મહાદેવ મસ્તક વીંટે;
નીઠે નહિ મોતીની માળા, ઉતરી ઉજળે લીંટે. ૪૯
સ્વામીજી હું શી પેર પામું, જટલી એકજ મેલી;
ભાગીરથી ભગીરથ કેડે, છે ન પામે રેલી. ૫૦

---

૩૯. યત્ર ઇ૦–જ્યાં યોગાભ્યાસ (યોગાભ્યાસી–શંકર) છે ત્યાં જઇને. 'મંત્ર' પ્ર. ૨ જી. ૪૦. શર્વ–શિવ. ૪૧. કપર્દી–(કપર્દ–જટાજૂટ). પિનાકી–(પિનાક–એ નામનું ધનુષ્ય): ત્ર્યંબક–ત્રણ અંબક (નેત્ર) વાળા. કર્પૂર ગૌર–કપૂર જેવા ગૌર. ૪૨. આદિથી ઇ૦–અંબા (ગંગા) વ્યોમમાં ઉંચાં છે, તે આદિથી (મૂળસ્થાનથી) પોતાની કાયાવડે કૃપાનું કૃત્ય કરે છે. "આદિથી કાયા કયા કૃત કહે છે" પાઠાંતર પ્ર. ૧–૨. ૪૮. ઉરાઉર–પાસે પાસે. ૫૦. જટલી–જટાની એક લટ. છે–પાર.

કડવું ૧૪ મું.

રાગ દેશાંખ.

આગળથી ભગીરથ પળે, કેડેથી જઇ ગંગા મળે;
જન્હુ નામે રાજ્યઋષિ કોય, વનમાં દેહ દમેછે સોય. ૧
ઉત્તમ છે તેનો આશ્રમ, પાછળ ખાઈ ખણી છે મર્મ;
તે માંહે લેઇ વાળી ગંગ, આકર્ષી આણી લેઇ અતિ રંગ. ૨
પુત્રી કરી કહી પાળવી પ્રીત; જાન્હવી નામ ધર્યું તે સરિત;
ભગીરથે કીધી વિનતિ, જન્હુ રાય જાચ્યો શુભમતિ. ૩
જાવા દીધાં ભાગીરથી, સાગર માંહે પાણી નથી;
સગર રાય ખણાવ્યો માટ, સાગર નામ ધરાવ્યું નાટ. ૪
લક્ષ યોજન ગંગાએ ભર્યો, પ્રવાહ પાતાળે પરવર્યો;
સાઠય સહસ્ર બાળ્યા જે માંય, ભોગવતી ગંગા છે ત્યાંય. ૫
પૂર્વજતણો કર્યો ઉદ્ધાર, પાપી સર્વ પમાડ્યા પાર;
ત્રિપથા ત્યાં ગંગા થઈ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે ગઈ. ૬
તમારે પૂર્વજે આણી એહ, ના'તાં નિર્મળ થાશે દેહ;
રામે તેમાં કર્યું સ્નાન, પામ્યો પોતે પરમનિધાન. ૭
ત્યાંથકા ત્રણે સાંચર્યા, આનંદ પામ્યા ને મન ઠર્યા;
એક આરો આવ્યો ઉત્તમ સ્થાન, વિશ્વામિત્ર ધારી રહ્યા ધ્યાન. ૮
રમવા ચાલ્યા બાંધવ બેહ, ગૌર શ્યામ મનોહર જેહ;
શિળા મોટી પડી ત્યાં એક, રમતાં રામે કર્યો વિવેક. ૯
વહાણુઇ પાગે પેરી'તી જેહ, શીળા ઉપર પખોડી તેહ;
શીળા ફાટી થઇ સુંદરી, આગળ ઊભી આનંદભરી. ૧૦
રામે ભલે ધર્યો અવતાર, કરવાને મારો ઉદ્ધાર;
એજ અક્ષર અવિનાશી એક, અચ્યુત વ્યાપક નહિવત્રેક. ૧૧
સ્વામી દીનાનાથ દયાળ, ભલે પ્રભુ કીધી સંભાળ;
અહલ્યા નામે ગૌતમનાર, શીળા થઇ પડી એણે ઠાર. ૧૨
રામચરણરેણે ઉદ્ધરી, મહાપાપણી પાવન કરી;

---

૩. જાન્હવી ઇ૦-જાન્હવીગ નોમધરૂર સરિત: પ્ર. ૧-૨. ૬. ત્રિપથા ત્રણ માર્ગે જનારી. ૧૦. વહાણુઇ.-(વાહની) પાવડી. પખોડી-પછાડી

ગૌતમ ઋષિને થયું જાણ, જાણે નાર ટળી પાષાણ. ૧૩
ઉજાતો આવ્યો તેણે ઠામ, જાણ્યું અહીં પધાર્યા રામ;
રામે જઇને કર્યો પ્રણામ, આશિષ દીધી પૂરણકામ. ૧૪
તમટાળી એવું કોણ કરે, મારા શાપથકી ઉદ્ધરે;
વિનય વિનતિ કહીને વળ્યા, બડ એ પોતાને આશ્રમ મળ્યા. ૧૫
વિશ્વામિત્ર મન વિસ્મય થાય, જય જય જગજીવન રાઘવરાય;
વિશ્વામિત્રને પૂછે વીર, સમર્થ સ્વામી શ્યામશરીર. ૧૬
સ્વામી શિલા થઇ શે ભણી, નારી નિર્મળ ગૌતમતણી;
વળતા બોલ્યા વિશ્વામિત્ર, સાંભળ રાઘવ પરમ પવિત્ર. ૧૭
ગૌતમ ઋષિ નિત્ય કરવા ગયા, ધ્યાન ધરવા તત્પર થયા;
આશ્રમ હતી અહલ્યા કામિની, મેઘ વછોઇ જ્યમ સૌદામિની. ૧૮
કામે કરી થઇ આકળી, વિમાસવા તે લાગી વળી;
સુરપતિશું પેરે ક્રીડા કર્યે, દેવ સંગે રંગ અનુસર્યે. ૧૯
કેવું સુખ ઉપજતું હશે, સુરનાયક સંગમ ઉલ્લસે;
કામિની ત્યારે કાયર થઈ, વિરહવેદના ન શકે કહી. ૨૦
ઈંદ્રે જાણ્યું ઇચ્છે છે એહ, મદનવ્યાકુળ કીધો દેહ;
ગૌતમ કેરૂં રૂપજ ધરી, આવ્યો આશ્રમ પ્રપંચ કરી. ૨૧
અરે ! અહલ્યા ઉઘાડ બા'ર, મને પાપી પીડે માર;
કામિનીએ કપટી જાણ્યો સહી, વિહ્વળ થઇ કાંઇ ન શકે કહી. ૨૨
પર્ણકુટીમાં પેઠો પ્રીતે, ભજવા ભાવે ભામિની (શુ) રીતે;
ગૌતમે સર્વ પ્રીછ્યો પ્રપંચ, સુરપતિ સાચો કીધો સંચ. ૨૩
ધ્યાન તજી તે આવ્યો ત્યાંય, (કહે) કામિની કોણ છે મઢીમાંય;
પૂછવા લાગ્યો વારોવાર, વળતી વાણી બોલી નાર. ૨૪
સ્વામીજી એ છે માંઝાર, કરવા મન ઇચ્છે વ્યભિચાર;
સુરપતિ કહેછે સુણ સુંદરી, તું ત્યાં મુજને જાણે હરિ. ૨૫
માંઝાર કેરૂં રૂપ ધરી, નાઠો તે આગળ ઊતરી;
ગૌતમ ઋષિને ચઢિયો કોપ, ધર્મ તણો એણે કીધો લોપ. ૨૬
એને ધણીએ છે અપ્સરા, તે શું સુખ પામે નિર્જરા;

---

૧૩. રેણે–રેણુએ. ૧૫. તમટાળી–તમારા વિના–અથવા તમો ગુણમય ગુણરૂપ ટાળીને. ૧૮. નિત્ય–નિત્યકર્મ. સૌદામિની–વીજળી.

મારે એકજ એક તાપસી, સુરપતિ તે તારે મન વસી. ૨૭
એટલી તારીએ ધરાયો નહિ, (જે) કામાતુર થઇ આવ્યો અહીં;
સહસ્ત્ર ભગ થાઓ તુજ તન, તેં શું નારી જાણી અન્ય. ૨૮
અહલ્યાને દીધો ત્યાં શાપ, શિલા થઇ તું પડજે પાપ;
જડ થઇ જો ન આવ્યું જ્ઞાન, શું તારી ટળી છે સાન. ૨૯
અહલ્યા કહે મેં કર્યો અપરાધ, અવગુણ મારા છે અગાધ;
કંઇએ મુજ થાશે ઉદ્ધાર, મારા પાપતણો નહિ પાર. ૩૦
ગૌતમ કહે રાઘવ આવશે, ત્યારે તુજ ઉદ્ધારજ થશે;
સહસ્ત્ર ભગ ઇંદ્રિને થયાં, શીપેરે તે જાયે સહ્યાં. ૩૧
માનસરોવર પેઠો જઈ, બેઠો કમળમાં નાનો થઇ;
રાત દિવસ સહસ્ત્ર ભગ ગળે, એ તો દુઃખ કોણે નવ ટળે. ૩૨
સુર સઘળા વિમાશણ કરે, સુરપતિ પાખે શી પેર સરે;
બૃહસ્પતિને જઇ પૂછે દેવ, સ્વામી વિના શી કીજે સેવ. ૩૩
કંઇ ઇંદ્રિની લાધે ભાળ, ત્યાં અમો જઇએ તત્કાળ;
બૃહસ્પતિ કહેછે માનસરમાંય, નાશીને પેઠો છે ત્યાંય. ૩૪
ગૌતમ ઋષિએ દીધો છે શાપ, સહસ્ત્ર ભગ થયાં અંગે આપ;
આવ્યા સુર સૌ માનસતીર, ઇંદ્રિનું ધ્યાન ધર્યું થઇ ધીર. ૩૫
સુરપતિ કહે ક્યમ આવું બહાર, આખું અંગ થયું છે નાર;
ગૌતમને પ્રસન્ન જઇ કરો, વિનય વચને દીન ઉચરો. ૩૬
જો ઋષિજીની રીસ ઉતરે, તો તમારૂં કારજ સરે;
આવ્યા સુર સહુ ગૌતમ ભણી, નાનાવિધ સ્તુતિ કીધી ઘણી. ૩૭
સ્વામી ઇંદ્રિ વિના સૂનું ત્રૈલોક, સુરવર સર્વ પામે છે શોક;
સ્વામી તમારે આવ્યા શરણ, પ્રેમ ધરીને પુજ્યા ચરણ. ૩૮
ગૌતમ ઋષિએ આપ્યું વરદાન, સહસ્ત્ર નેત્ર સુરરાજાન;
સુરપતિ થયો પછે સહસ્ત્ર લોચન, ગૌતમતણું મનાવી મન. ૩૯
રાઘવને કૌશિક ઋષિ કહે, બે બાંધવ તે શ્રવણે ગ્રહે;
નાવિક કહે નહિ ખેડું નાવ, પ્રભુ તમારો પ્રીછ્યો ભાવ. ૪૦
શિલા ટળી સુંદરી થઈ, નાવ નાર ક્યમ થાયે નહિ!

---

૩૫. થઈ ધીર—'સધીર' પ્ર. ૨ જી. 'ને તીર' પ્ર. ૧ લી. ૩૬. ના: નારી રૂપ. ૪૦. નાવિક—હોડી હાંકનાર.

પછી એ બેઠી શું ખાય, નાવ ફીટીને નારી થાય! ૪૧
આગે એકનું પેટ ન ભરાય, નારી થઇને નાવડું જાય!
રામ કહે નાર નાવ નહિ કરૂં, તારી દયા ધરી ઓસરૂં! ૪૨
ઢીમ્મર કહેછે દેવમોરાર, તમો નાવ કરો નહિ નાર;
તમારી ચરણરેણુંથી થાય, આજીવિકા અમારી જાય! ૪૩
એણીપેરે બોલ્યા અશરણશરણ, તો ત્યાં તું પખાળે ચરણ!
કહ્યું સગાં સાગવાં તેડું સહુ, મારો વાંક ન કાઢે વહુ! ૪૪
તેડયાં સજ્જન સર્વ પરિવાર, તેણે જોયા જગદાધાર;
માછી મન પખાળે પાય, રડથડતા તે રાઘવરાય. ૪૫
ઢીમ્મરને શિર મેલ્યો હાથ, મુજને દયા કરી જગન્નાથ;
લક્ષ્મી જે પદ પામે નહિ, બ્રહ્મા એને સેવે સહી. ૪૬
જે ચરણાંગુષ્ટ થકી થઇ ગંગ, મસ્તક મહાદેવે ધરી રંગ;
હરિના પાદ લીધા છે ઓછંગ, રખે નાવ થાયે નારીનું અંગ. ૪૭
પેલે કાંઠે ઉતર્યા ભગવાન, નાવ ફીટીને થયું વિમાન;
નાવિક સકુટુંબ પામ્યો મુક્ત, રામચરણ પામ્યાની યુક્ત. ૪૮
ત્યાંથી ત્રણે ચાલ્યા જાય, કૌશિક લક્ષ્મણ રાઘવરાય;
ગૌતમનો સુત શતાનંદ, તે સામો આવ્યો સાનંદ. ૪૯
માતાતણો સુણી ઉદ્ધાર, જાણ્યું રામે ધર્યો અવતાર;
પાવન કીધી મારી માત, શિષ્યદ્વારાએ સાંભળી વાત. ૫૦

કડવું ૧૫ મું.

રાગ આડોતાળ.

શતાનંદ આવી મળ્યો, રામે પ્રેમે કર્યો પ્રણામ;
ગૌતમ સુતે આશિષ દીધી, જય જય રઘુપતિ રામ. ૧
વિશ્વામિત્રે વિનય કીધો, માંહો માંહે મળિયા મુન્ય;
લક્ષ્મણજી ચરણે નમી કહે, મારે પોતે પુણ્ય. ૨
કૌશિક લક્ષ્મણ સાથે ચાલે, વાટે કરતા વાત;

---

૪૧. બે—એક તો મારી પરણેલી સ્ત્રી, અને બીજી તમારા ચરણ-પર્શથી સ્ત્રી બની જાય તે નાવ. ૨. મારે પો.—અર્થાત્ તમને ચરણે લાગવાથી મને પુણ્ય મોહોચે—પ્રાપ્ત થાય.

રામ ને શતાનંદ એ બેહુ, સાથ મળ્યો સાક્ષાત. ૩
લક્ષ્મણ કૌશિક વહી ગયા, પછે પડ્યા પાછળ બેહુ;
રઘુવીર પૂછે ગૌતમસુતને, મારે મન સંદેહ. ૪
વિશ્વામિત્ર તો ગાધિનો સુત, ક્યમ થયો ઋષિજન;
રાજ્ય કાં કીધું નહિ ને, સેવે શે એ વન. ૫
શતાનંદ કહે સાંભળો, સ્વામી જાણો સર્વ;
મનુષ્ય માટે મને પૂછો છો, નથી કરતા ગર્વ. ૬
કાન્યકુબ્જ પુરનો રાજા, ગાધિ તેનું નામ;
પ્રજા પાળે પ્રેમશુ, કરે રૂડાં કામ. ૭
બ્રહ્માનો સુત ભૃગુઋષિ, ઋચીક તેનો તન;
ગૃહસ્થાશ્રમનું મન થયું, તે સદા વસતો વન. ૮
ગાધિ રાયને દિકરી, સાંભળી શ્રવણે સાર;
સત્યવતીં ત્યાં નામ તેનું, જાણે રતિનો અવતાર. ૯
તે રાજાને જઇ જાચું, જો મુને દે કન્યાદાન;
પત્ની ભાવે ભજું ભામિની, જેમ હોય શુભ સંતાન. ૧૦
સભા પૂરી રાજા બેઠો છે, ત્યાં આવ્યા મુનિ મહંત;
રાજાએ પ્રણમી પૂજા કીધી, સબળ જાણી સંત. ૧૧
રાજા કહેછે કહો ઋષિ, કાંઈ અમ સરખું કામ;
કશે વિશેષે પધાર્યા છો, મુનિ મારે ગામ. ૧૨
ઋચીક કહેછે રાજાને, મેં સુણી કન્યા બાળ;
આવ્યો અહીં ઉતાવળો, હું જાચવાને ભૂપાળ ! ૧૩
સત્યવતી પરણાવો મને, (તમે) દોને કન્યાદાન;
ગૃહસ્થાશ્રમ કરવા ઇચ્છુછું, તેણે માગું માન. ૧૪
રાજા વળતો એમ કહે, સ્વામી ! બોલું સત્ય;
મારે કંઇ સંતતિ નથી, એક સુતા એ અપત્ય. ૧૫
રાજ્ય મારૂં ડગ્યું છે, વેરી થયા વિશેષ;
નિર્ધન હું નિશ્ચય થયો છું, ન મેલું તન લેષ. ૧૬
સહસ્ર ઘોડા અશ્વમેધ કરવાના, આણી આપે જેહ;
સત્યવતી તે સુતા મારી, પ્રેમે પામે તેહ.

૧૨. કશે વિશેષે—કયા વિશેષ કાર્ય માટે. ૧

જો તમને કંઇ મળે તો, પરણવા કરો પ્રીત;
નહિતર બીજે કંઇ જાઓ, જ્યાં જાણો રૂડી રીત. ૧૮
ઋચીક ત્યાં પાછો વળ્યો, આવ્યો વન મોઝાર;
રૂદન કરતો રહે નહિ, કયાં પામવી એ નાર. ૧૯
સહસ્ત્ર હય સામટા, ઉજ્વળ હોય કોને ઘેર;
જાણું નહિ તો જાચું કોને, કરૂં કેયી પેર. ૨૦
એવે નારદ આવિયા, મુખ મધુરૂં કરતા ગાન;
ઋચીકને રોતો દેખીને, મુનિએ દીધાં માન. ૨૧
ભૃગુસુત તું શે દુઃખ ધરેછે, તેનું કારણ કે' આજ;
ઋચીક કહી શકે નહિ, (તે) કાકાની કરે લાજ. ૨૨
ગાધિ ઘોડા સહસ્ત્ર માગે, કન્યા આપે એક;
એક એવો મળે નહિ તો, મળે ક્યાંથી અનેક. ૨૩
નારદ કહેછે વરૂણને ઘેર, વેગે જા તું વીર;
ઘોડા તુંને આપશે, તું મન રાખે ધીર. ૨૪
વચન સુણી વરૂણને ઘેર, આવ્યો અતિ આનંદ;
પૂજા કીધી પ્રેમશું, કયમ પધાર્યા કુલચંદ. ૨૫
મુજ સરખું કંઈ કામ કહો, સ્વામી ચઢાવું શીશ;
ઋચીક અતિ રળિયાત થઇ કે', સાંભળો જળઇશ. ૨૬
યજ્ઞ કરવા જેવા વાજી, સહસ્ત્ર માગું સાર;
ગાધિ પુત્રિ પરણાવે ને, પ્રેમનો નહિ પાર. ૨૭
વરૂણે ઘોડા સ્વસ્ત ભણાવ્યા, સેવક મોકલ્યા સાથ;
ઘોડા આણી ઉભા કીધા, લેજે કાન્યકુબ્જપુર નાથ. ૨૮
રાજા રળિયાત અતિ થયો, પુત્રી પરણાવી પ્રીત;
સત્યવતી સુખ પામજે તું, રમે રૂડી રીત. ૨૯
પરણીને તે પરવર્યો, આવ્યો પિતા કેરે પાસ;
વહુ વંદે શ્વશુરના પદ, ભૃગુએ દીધી આશ. ૩૦
દંપતી અતિ સુખ ભોગવે, આનંદ આણે મન;
સત્યવતી પિયર ગઇ, વન વસી બહુ દિન. ૩૧
માતા કહે સુણ સત્યવતી, તારો શ્વશુર મહામુહંત;

---

૨૮. સ્વસ્ત ભણાવ્યા—સ્વસ્તિ બોલીને આપ્યા.

સેવા તું સુધી કરે, અહરનિશ એક ચંત. ૩૨
જ્યારે પ્રેમ ધરીને પૂછે તને, ત્યારે માગજે તું પુત્ર;
એક ભાઇ તારે માગજે, જેમ રાખે ઘરનું સૂત્ર. ૩૩
સત્યવતી ગઇ સાસરે, શ્વસુરની કરે સેવ;
ઉત્કંઠા યુક્ત અવલોકી, મુનિ પૂછે અવશ્યમેવ. ૩૪
સાચું કહે વહુ શું જોઇએ છે? મુજ કને તું માગ્ય;
આપીશ હું ઉતાવળો, ને ભળ્યું તારૂં ભાગ્ય. ૩૫
વધૂ વળતી વદે વાણી, હ્રદે આણી પ્રેમ;
લાજનું સરખું મુખ કરીને, ઉચરી તે એમ. ૩૬
સ્વામી પુત્ર તમારો પુત્ર પામે, એક આવે મારે ભ્રાત;
હું તો કાંઈ જાણું નહિ પણ, મોકલી છે માત. ૩૭
હોમ ઋષિ દેતા હતા, પુરોડાશ અતિ પાવન;
આ અર્ધ તું આરોગજે, તારે આવશે શુભ તન. ૩૮
આ અર્ધ તારી માને આપે, ચરૂતણા કરી બે ભાગ;
રખે કરતાં પાલટો, આણીને અનુરાગ. ૩૯
સત્યવતી મા કને ગઈ, શ્વશુરે શીખવ્યું'તું સાર;
આ અર્ધ તારી માતને, આ અર્ધ કરે તું આહાર. ૪૦
માતા કહે સુણ સત્યવતી, તારે ભલો છે ભર્તાર;
ઋષિ પુત્ર તો પાવન હશે, તું જણીશ સુત સુકુમાર. ૪૧
કાંઇ એક તુને વધૂ માટે, કર્યો હશે વિશેષ;
ન્યૂન કાંઇક હશે મુજને, રંગ આણી રેશ. ૪૨
ભાગ તારો આપ્ય મુને, મારો કર તું ભક્ષ;
ભાઇ તારો ભલો આવે, દેશ રાખે દક્ષ. ૪૩
તારે તો આમે રૂડો હશે, ઋચીકનો જે તન;
ભાઈ ભલો હોય તો સાસર વાસો, કરે અતિ અનુદિન. ૪૪
દિવ્ય હશે તારો દિકરો, તું ભાગ તારો આપ્ય;
ભાગ મારો તું ભક્ષ કરીને, પિયરપનોતું થાપ્ય. ૪૫
સત્યવતી ત્યાં શું કરે, લાજે કાંઇ ન કહેવાય;

---

૩૮. પુરોડાશ—બલિદાન. ૪૨. વધૂ-વહુ. રંગ ઈ૦—માટે રેશ રંગ આણીને તારો ભાગ મને આંપ્ય. (૪૩ સાથે અન્વય).

ધણુંએ સસરે કહ્યું હતું પણ, માન માગે માય. ૪૬
ચરૂ ત્યાં તેણીએ પાલટયો, ભાગ કીધો ભક્ષ;
ગર્ભ તે બેહુએ ધર્યો, તે સકળ કળા સમક્ષ. ૪૭
એક વાર સ્નુષા વિષે દીઠું, તીવ્ર અતિશે તેજ;
ભૃગુ પૂછે ભાવશું, તે હૈયે આણી હેજ. ૪૮
વધૂ તેં એ શું કર્યું, ચરૂ પાલટયો શામાટ ?
તારે પુત્ર એવો આવશે, વાળશે તે દાટ. ૪૯
ક્ષત્રી કુલ નિકંદન કરશે, ફરશી ધરશે પાણિ;
ક્રોધ રૂપ કૃતાંત સરખો, માર માર મુખથી વાણી. ૫૦

કડવું ૧૬ મું.

ધનાશરી એકતાળી.

ભૃગુ કહેછે તારે ભાઇ આવશે, તે તો તાપસ રૂપ જી;
ઉગ્ર યોગ ત્યાં તે સાધશે, નહિ થાયે ભડ ભૂપ જી. ૧
ચરૂ પાલટયા માટે, એવા હશે અનુપ જી;
થરથર ધ્રુજે ને બાળા બોલે, યુક્ત નહિ એ જુપ જી. ૨
સ્વામી મારા એમ ઘટે નહિ, તાપસ તમારો તન જી;
તેનો પુત્ર ઘટે કયમ ક્રોધી, માને નહિ મુજ મન જી. ૩
મારે એવો પુત્ર ન આવે, માગુંછું મુનિજન જી;
તારા પુત્રનો પુત્ર હશે એવો, જે મેં કહ્યું વચન જી. ૪
જમદગ્નિ જણ્યો સુત વહુએ, તેની માએ વિશ્વામિત્ર જી;
ગાધિરાય મન આનંદ પામ્યો, પોતે પરમ પવિત્ર જી. ૫
વૃદ્ધાવસ્થાએ સુત આવ્યો, એ તો, વાત વિચિત્ર જી;
મળી માનિની મંગળ ગાયે, વાજે બહુ વાજિત્રજી. ૬
વિશ્વામિત્ર થયો અતિ મોટો, સુંદર વર સુકુમાર જી;
તેજપુંજ તરણિ સરખો, જાણે મન્મથનો અવતારજી. ૭
ગાધિરાય ત્યાં વન વસ્યો ને, સોંપી સુતશિર ભાર જી;
કૌશિક પ્રજા પ્રેમે પાળે, પુણ્ય તણો નહિ પાર જી. ૮

---

૪૮. સ્નુષા—વહુ. ૨. જુપ—જોડું (?) ૭. તરણિ—સૂર્ય. મન્મથ—કામદેવ.
૮ કૌશિક—વિશ્વામિત્ર.

સેવા તું સુધી કરે, અહરનિશ એક ચંત. ૩૨

જ્યારે પ્રેમ ધરીને પૂછે તને, ત્યારે માગજે તું પુત્ર;
એક ભાઇ તારે માગજે, જેમ રાખે ઘરનું સૂત્ર. ૩૩

સત્યવતી ગઇ સાસરે, શ્વસુરની કરે સેવ;
ઉત્કંઠા યુક્ત અવલોકી, મુનિ પૂછે અવશ્યમેવ. ૩૪

સાચું કહે વહુ શું જોઇએ છે? મુજ કને તું માગ્ય;
આપીશ હું ઉતાવળો, ને ભળ્યું તારૂં ભાગ્ય. ૩૫

વધૂ વળતી વદે વાણી, હૃદે આણી પ્રેમ;
લાજતું સરખું સુખ કરીને, ઉચરી તે એમ. ૩૬

સ્વામી પુત્ર તમારો પુત્ર પામે, એક આવે મારે ભ્રાત;
હું તો કાંઈ જાણું નહિ પણ, મોકલી છે માત. ૩૭

હોમ ઋષિ દેતા હતા, પુરોડાશ અતિ પાવન;
આ અર્ધ તું આરોગજે, તારે આવશે શુભ તન. ૩૮

આ અર્ધ તારી માને આપે, ચરૂતણા કરી બે ભાગ;
રખે કરતાં પાલટો, આણીને અનુરાગ. ૩૯

સત્યવતી મા કને ગઈ, શ્વશુરે શીખવ્યું'તું સાર;
આ અર્ધ તારી માતને, આ અર્ધ કરે તું આહાર. ૪૦

માતા કહે સુણ સત્યવતી, તારે ભલો છે ભર્તાર;
ઋષિ પુત્ર તો પાવન હશે, તું જણીશ સુત સુકુમાર. ૪૧

કાંઇ એક તુને વધૂ માટે, કર્યો હશે વિશેષ;
ન્યૂન કાંઇકિ હશે મુજને, રંગ આણી રેશ. ૪૨

ભાગ તારો આપ્ય મુને, મારો કર તું ભક્ષ;
ભાઇ તારો ભલો આવે, દેશ રાખે દક્ષ. ૪૩

તારે તો આમે રૂડો હશે, ઋચીકનો જે તન;
ભાઈ ભલો હોય તો સાસર વાસો, કરે અતિ અનુદિન. ૪૪

દિવ્ય હશે તારો દિકરો, તું ભાગ તારો આપ્ય;
ભાગ મારો તું ભક્ષ કરીને, પિયરપનોતું થાપ્ય. ૪૫

સત્યવતી ત્યાં શું કરે, લાજે કાંઇ ન કહેવાય;

---

૩૮. પુરોડાશ—બલિદાન. ૪૨. વધૂ—વહુ. રંગ ઇ૦—માટે રેશ રંગ આણીને તારો ભાગ મને આપ્ય. (૪૩ સાથે અન્વય).

પર્ણકુટીમાં પેઠો રાજા, જોવા કારણ જાય જી;
જુવે તો નંદિની નામે, એક અનુપમ ગાય જી. ૨૩
જાણ્યું આ દીસે છે તે થકી, અનુપમ સર્વ થાય જી;
કામદુધા કારણ દીસે છે, મહામોટો મહિમાય જી. ૨૪
વસિષ્ઠ આગળ આવી ઉભો, વિશ્વામિત્ર ભૂપાળ જી;
સ્વામી ધેનુ આપો એ મુજને, કૃપા કરી કૃપાળ જી. ૨૫
એ તો છાજે રાજાને ઘેર, અહીં તો આળપંપાળ જી;
નહિ આપો તોયે નહિ મૂકું, લસી લાંચી ભાળ જી. ૨૬
વસિષ્ઠ વળતા વાણી બોલ્યા, વિશ્વામિત્ર સુણ વાત જી;
તપોબળે ધેનુ એ આવે, પરાક્રમ નહિ વિખ્યાત જી. ૨૭
કામદુધાકેરી કુંવરી છે, સુરભિ તેની માત જી;
એ પ્રત્યે કાંઈ ન ચાલે, ઉપજશે ઉત્પાત જી. ૨૮
વિશ્વામિત્ર તે કોપ કરીને, બળે બાંધે ધેન જી;
અડવાડું અવનિ આવે છે, દેડવા સરખાં નેન જી. ૨૯
આગળ ઉંચી પાછળ નીચી, ઉજળી દૂધનું ફીણ જી;
પૂછડું નાનું ને ખરી નાની, શૃંગ શિરોમણ ચિન્હ જી. ૩૦
રાય સાહાવાને આવ્યો જેટલે, ગાય કોપ કરી ધાઇ જી;
સેવકને ત્યાં આપી આજ્ઞા, આપેપે ઉજાઈ જી. ૩૧
કર કાષ્ટ દોર લઇને બાંધો, જેમ તેમ જોઇએ સાહી જી;
આસપાસ ઉભા રહો સેવક, રખે જાએ વાહી જી. ૩૨
દુઃખ દે કાષ્ટ કશા કરી મારે, ગાય તે ગાઢે ત્રાડે જી;
ભાં ભાં કરીને ક્રોડી ખી'તાં, પાપી પૃથ્વી પાડે જી. ૩૩
ભૂપતિ કહેછે વેહેલા થાઓ, શું થાલ્યા છો ભાડે જી;
જેમ તેમ કરી એને લઈ જાઉં, એ ચઢી છે આડે જી. ૩૪
નન્દિની કહેછે વસિષ્ઠ ઋષિને, મહાપાપી મને મારે જી;
બાંધી બળ કરે મુજ સાથે, કો કાંઈ એ નવ વારે જી. ૩૫
તમો કાંઈ કહેતા નથી સ્વામી, શું નથી અર્થ તમારે જી;
કે કને મૂકાવશો પ્રભુજી, કે છૂટું બળ મારે જી. ૩૬
હું કષ્ટ પામું કાયાએ, પ્રૌઢ પડેછે પ્રહાર જી;

૨૮. સુરભિ—કામદુધા. ૨૯. અડવાડું—બાવડું. દેડવા—'જેવા' પ્ર. ૨ જી. ૩૧. આપેપે—પોતાની મેળે. ૩૩. કશા—કોરડો.

એકવાર મૃગયાએ મહીપતિ, રમવા ચાલ્યો રાન જી;
એક ક્ષૌહિણી કટક છે સાથે, સેના સુર સમાન જી. ૯
સાથે વ્યાધ જાળ-બહુ સાથે, હરણતણી કરે હાણ જી;
વિદારે વરાહ વ્યાઘ્રને, જાણે યમ રાજાન જી. ૧૦
એક મૃગ કેડે ઉજાણો, વિશ્વામિત્ર વસુધેશ જી;
અશ્વે ચઢયો ઉજાતો જાયે, કાંઈ પામિયો કલેશ જી. ૧૧
સેના સર્વ રહી ત્યાં પાછળ, એકલો પડયો નરેશ જી;
ભૂખ્યો તરસ્યો ભારે થાકયો, મધ્યાન્હે તપે દિનેશજી. ૧૨
માર્યો મૃગ ગયો તે નાશી, બાણે બળ કરી તેહ જી;
રાજા તેણે વન રહ્યો ઉભો, શાન્ત થયો અતિ દેહ જી. ૧૩
વસિષ્ઠ ઋષિનો આશ્રમ દીઠો, અંગ ઉપન્યો નેહ જી;
આવવે અતિ આદર કીધો, મોટો મહીપતિ એહ જી. ૧૪
આસન આપ્યું પૂજા કીધી, પાયું શીતળ પાણી જી;
આશ્વાસના અનેક દીધી, રાજા થાકયો જાણીજી. ૧૫
ઉતારો ઊતરવા આપ્યો, આદર અંતર આણી જી;
એટલે સેના સઘળી આવી, પાર ન પામે પ્રાણી જી. ૧૬
હય હાથી રથ પાળા પાલખી, સેના સર્વ ઊતારી જી;
ખટરસ ભોજન સહુએ માંડયું, જે જેવા અધિકારી જી. ૧૭
ન્યૂન કશી ન દીસે વનમાં, સકળ સંપત્તિ ભારી જી;
જે જોઇએ તે આગળ દીસે, મેલ્યું પુર વિસારી જી. ૧૮
મણિમય મેહેલ માળિયાં મંદિર, રિદ્ધ સિદ્ધ ભંડાર જી;
દાસી દાસ ને રાજલીલા બહુ, પરિજનનો નહિ પાર જી. ૧૯
બંદીજન ગાંધર્વ ગુણ ગાયે, જપે જયજયકાર જી;
વિશ્વામિત્ર રાય આશ્ચર્ય પામ્યો, વળી વળી કરે વિચાર જી. ૨૦
હું અહીંઆં આવ્યો ત્યારે હુતી, પર્ણકુટી ત્યાં એક જી;
આ તો અવાસ અનુપમ દીસે, ઇંદ્રિસભા પ્રત્યેક જી. ૨૧
હયશાળા ગજશાળા સોહે, રાજાના મેહેલ અનેક જી;
એવડી રિદ્ધ રાજાને ક્યાંથી? વિપરીત વાત વિવેક જી. ૨૨

---

૧૦. વ્યાધ-પારધિ. રાજાને ઇ૦-રાજાને પણ ક્યાંથી હોય?

પર્ણકુટીમાં પેઠો રાજા; જોવા કારણ જાય જી;
જુવે તો નંદિની નામે, એક અનુપમ ગાય જી. ૨૩
જાણ્યું આ દીસે છે તે થકી, અનુપમ સર્વ થાય જી;
કામદુધા કારણ દીસે છે, મહામોટો મહિમાય જી. ૨૪
વસિષ્ઠ આગળ આવી ઉભો, વિશ્વામિત્ર ભૂપાળ જી;
સ્વામી ધેનુ આપો એ મુજને, કૃપા કરી કૃપાળ જી. ૨૫
એ તો છાજે રાજાને ઘેર, અહીં તો આળપંપાળ જી;
નહિ આપો તોયે નહિ મૂકું, ભલી લાધી ભાળ જી. ૨૬
વસિષ્ઠ વળતા વાણી બોલ્યા, વિશ્વામિત્ર સુણ વાત જી;
તપોબળે ધેનુ એ આવે, પરાક્રમ નહિ વિખ્યાત જી. ૨૭
કામદુધાકેરી કુંવરી છે, સુરભિ તેની માત જી;
એ પ્રત્યે કાંઈ ન ચાલે, ઉપજશે ઉત્પાત જી. ૨૮
વિશ્વામિત્ર તે કોપ કરીને, બળે બાંધે ધેન જી;
અઉવાડું અવનિ આવે છે, દેડવા સરખાં નેન જી. ૨૯
આગળ ઉંચી પાછળ નીચી, ઉજળી દૂધનું ફીણ જી;
પૂછડું નાનું ને ખરી નાની, શૃંગ શિરોમણ ચિન્હ જી. ૩૦
રાય સાહાવાને આવ્યો જેટલે, ગાય કોપ કરી ધાઇ જી;
સેવકને ત્યાં આપી આજ્ઞા, આપેપે ઉજાઈ જી. ૩૧
કર કાષ્ટ દોર લઇને બાંધો, જેમ તેમ જોઇએ સાહી જી;
આસપાસ ઉભા રહો સેવક, રખે જાએ વાહી જી. ૩૨
દુઃખ દે કાષ્ટ કશા કરી મારે, ગાય તે ગાઢે ત્રાડે જી;
ભાં ભાં કરીને દ્રોડી બી'તાં, પાપી પૃથ્વી પાડે જી. ૩૩
ભૂપતિ કહેછે વેહેલા થાઓ, શું ઘાલ્યા છો ભાડે જી;
જેમ તેમ કરી એને લઈ જાઉં, એ ચઢી છે આડે જી. ૩૪
નન્દિની કહેછે વસિષ્ઠ ઋષિને, મહાપાપી મને મારે જી;
બાંધી બળ કરે મુજ સાથે, કો કાંઈ એ નવ વારે જી. ૩૫
તમો કાંઈ કહેતા નથી સ્વામી, શું નથી અર્થ તમારે જી;
કે મુને મૂકાવશો પ્રભુજી, કે છૂટું બળ મારે જી. ૩૬
હું કષ્ટ પામું કાયાએ, પ્રૌઢ પડેછે પ્રહાર જી;

---

૨૮. સુરભિ–કામદુધા. ૨૯. અઉવાડું–બાવેલું. દેડવા–'જોવા' પ્ર. ૨ જી. ૩૧. આપેપે–પોતાની મેળે. ૩૩. કશા–કોરડો.

હાય ! હાય ! હવે શું થાશે, કો નહિં રાખણહાર જી. ૩૭
આતુર થઇ આક્રંદ કરેછે, આંખે આંસુધાર જી;
વસિષ્ઠ ઋષિ ત્યાં વાણી બોલ્યા, વેગે તેણીવાર જી. ૩૮
અરે ! નન્દિની રહે તું રોતી, મારૂં મા લેઇશ નામ જી;
પોતાને બળે કરીને છૂટે, કળે કરીને કામ જી. ૩૯
હું તો ક્રોધ કરૂં નહિ કંઇએ, પામું મન વિશ્રામ જી;
ક્રોધે તપતણાં ફળ ચૂકું, મિથ્યા મેલું મામ જી. ૪૦
એ તો મારૂં કહ્યું કરે નહિ, હું તો ન કરૂં ક્રોધ જી;
જાણુંછું તું દુઃખ પામેછે, મારે મોટા જોધ જી. ૪૧
તું કોની બાંધી જાયે નહિ, તુને કંઇ નહિ રોધ જી;
સમય જોઈ સર્વે કરવું, બુધ વિચારી બોધ જી. ૪૨
પડી આખડી અને અડવડી, બાંધી બળીએ દોર જી;
ત્રટક ત્રટક તોડાવી નાઠી, થયો સબળો સોર જી. ૪૩
રોમ રોમથી અસુર ઉપજ્યા, ભીમ ભયંકર ઘોર જી;
વિશ્વામિત્રનું સૈન્ય સંહાર્યું, કરી કર્મ કઠોર જી. ૪૪
દશો દિશ દળ નાઠું જાયે, (જેમ) શિયાળ સિંહથી નાસે જી;
વિશ્વામિત્ર એકલો ઉજાણો, સેવક નહિ કો પાસે જી. ૪૫
નાશી જાતાં નથી છૂટતું, હવે ત્યાં શું થાશે જી;
એ અસુર એવા ઉપન્યા છે, મનુષ્ય માત્રને ખાશે જી. ૪૬
વિશ્વામિત્ર રાજા દુઃખ પામી, કાન્યકુબ્જપુર આવ્યો જી;
મહાનુભાવશુ વાદ માંડચો, તો ત્યાં તેવો ફાવ્યો જી. ૪૭
અંતર્ધાન પામ્યો આફણીએ, (જે) અસુર સાથ ઉપજાવ્યો જી;
વસિષ્ઠઋષિનો તાપજ ટળિયો, સઘળો શોક શમાવ્યો જી. ૪૮
વિશ્વામિત્રે વાત વિચારી, વસિષ્ઠને હું મારૂં જી;
પુનરપિ દળ લઇને ચાલ્યો, હઠ કરતો નહિ હારૂં જી. ૪૯
પર્ણકુટી પાડીને નાખું, વેગે વીર વકારૂં જી;
તપોબળ તેનું દેખાડે, હું વઢતાં નહિ હારૂં જી. ૫૦

---

૪૭. મહાનુભાવશુ–મોટા પ્રભાવવાળા વસિષ્ઠ ઋષિ સાથે.

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ગોડી ઢમણી.

વિશ્વામિત્ર આવ્યો દળ લેઇ, અનેક તાપસને દુઃખ દેઈ;
ખ્યાત બળ દેખાડતોય. ૧
વસિષ્ઠ ઋષિને આશ્રમ આવી, વિદ્યાર્થીને બળે બીહાવી;
સેનાની સંખ્યા નહિય. ૨
બાણતણા વરસે વરસાત, સાંગ તોમર મુશળના ઘાત;
અનેક આયુધ મે'લિયાંય. ૩
મહાનુભાવની મઢી ઢાંકી, પરાક્રમ પ્રૌઢ કરે હઠ હાંકી;
વસિષ્ઠ ઋષિએ તે જાણિયુંય. ૪
આશ્રમ માંહીથી આવ્યા બહાર, ઉભા પર્ણકુટીને દ્વાર;
અગ્નિ હોમ દેતા હતાય. ૫
દંડ કમંડળ સોહે પાણ, મહાનુભાવ મુનિ મોટા જાણ;
દેવ ઋષિ તે દીપતાય. ૬
જે જે આયુધ મે'લે મર્મ, આવી પડે ઋષિને આશ્રમ;
કર દંડ આયુધ તે ગ્રસેય. ૭
જેષ્ટિકા માંહે જે જે જાય, અસંખ્યાત આવતાં ખાય;
આયુધ સર્વ પરવરિયાંય. ૮
તાપસને તન ન લાગે ટાંકી, મહાનુભાવ મનમાં રહ્યો માંકી;
તોયે રીસ ચઢે નહિય. ૯
પછે અસ્ત્ર મે'લ્યાં રે અનેક, વિશ્વામિત્રે કરી વિવેક;
એહને કાંઇએ લાગે નહિય. ૧૦
હવે કહું ક્ષાત્ર બળ રૂપ બાજ્ય, મોહ મત્સર મમતા મદ ટાળ્ય;
તપ તીવ્ર મેં માંડવુંય. ૧૧
ધિક્ ધિક્ ત્રણે લોકનું રાજ્ય; મેં ગારૂં સર્વે કીધું તાજ્ય;
જટા શિર વાળી ભલીય. ૧૨
એકાકી જઈ ઊભો વન, કૌશિકીને કાંઠે દૃઢ મન;
વિશ્વામિત્ર તપસી ભલોય. ૧૩

---

૯. માંકી–શોભીને. (मक्–શોભવું) 'રહ્યો મનમાંકી' પ્ર. ૧ લી. ૧૧.
ક્ષાત્ર–ક્ષત્રિય સંબંધી.

પ્રજા ગઇ તેના પિતા પાસ, ગાધિરાય વસે વનવાસ;
પ્રજા પ્રભુ વિણ ક્યમ રહેય. ૧૪
ગાધિરાય તવ આવ્યો ગામ, આવીને ઉતરિયો ધામ;
રાજ્ય પાળે પોતાતણું એય. ૧૫
વિશ્વામિત્ર ઋષિ થયું નામ, રાજ્યકાજ મે'લ્યું સર્વે કામ;
પણ રાજઋષિ સહુકો કહેય. ૧૬
કહે મુને બ્રહ્મઋષિ કહો મુન્ય, મારે શું થોડું છે પુણ્ય;
શું તપોબળે એને પામિયેય. ૧૭
બીજા ઋષિ વળતા એમ બોલે, તું છે બ્રહ્મઋષિને તોલે;
જો વસિષ્ઠઋષિ મુખથી કહેય. ૧૮
વસિષ્ઠ કહે તો અમો કહીએ, આવો વસિષ્ઠ કને સહુ જઇએ;
તું સહુથી અધિક તપોબળેય. ૧૯
આવ્યા વસિષ્ઠઋષિ છે જ્યાંય, વિશ્વામિત્ર બોલિયો ત્યાંય;
બ્રહ્મઋષિ મુજને કહોય. ૨૦
વસિષ્ઠ કહે મેં ક્યમ કહેવાય, ક્ષત્રી કહીંએ બ્રહ્મઋષિ ન થાય;
રાજઋષિમાં તું વડોય. ૨૧
વસિષ્ઠઋષિ ઉપર ચઢી રીસ, હવે એહનું છેદું શીશ;
જો બ્રહ્મઋષિ કહેતો નથીય. ૨૨
સો પુત્ર વસિષ્ઠઋષિના જેહ, રાક્ષસ પાસે ખવરાવ્યા તેહ;
તોયે બ્રહ્મઋષિ કહે નહિય. ૨૩
સરસ્વતીને કૌશિક કહે છે, વસિષ્ઠને આશ્રમ તું વહે છે;
તાણી લાવ તું તેહનેય. ૨૪
જ્યારે તુમાં કરે સ્નાન, લોચન મીચીને ધરે ધ્યાન;
ત્યારે તું અહીં આણજેય. ૨૫
પછે ખડ્ગવડે મસ્તક છેદું, તુમાં વહેતું અંગ નિવેદું;
તો તો વેર મારૂં વળેય. ૨૬
સ્ત્રીનું રૂપ સરસ્વતીએ ધરિયું, વસિષ્ઠ પ્રત્યે વચન ઉચરિયું;
તો તમને ક્યમ તાણીએય. ૨૭
વિશ્વામિત્રે મારવા કાજ, એને અહીં તાણી આવો આજ;

---

૨૩. પાસે-પાચે. પ્ર. ૧-૨.

નહીંતર ઠામ તું કહીં કરૈય. ૨૮

વાસઠ કહે મુને લેઈ જાજે, તેનું કહ્યું કરી સોહ્યલી થાજે;
મારે કાજે ક્યાં તું બળેય. ૨૯

સરસ્વતી ગઈ વસિષ્ઠને તાણી, વિશ્વામિત્રને આપ્યો આણી;
હવે તમને ગમે તે કરોય. ૩૦

ખડ્ગ લેવા કૌશિક જવ જાય, પૂરે ગઈ તણાઇ કાય;
અસિ આશ્રમમાંથી આણિયુંય. ૩૧

સરસ્વતી લેઈ ગઇ પાછો, મારો બોલ તે કીધો કાચો;
તેમ મિથ્યા શ્રમ મારો થયોય. ૩૨

સરસ્વતીને દીધો શાપ, રૂધિરતણી તું વેહેજે આપ;
સપ્ત ઋષિએ સુધી કરીય. ૩૩

આશ્રમ જઈ હું એને મારૂં, પેહેલું પ્રહાર કરીને પ્રચારૂં;
કાં બ્રહ્મઋષિ કે'શો નહિય. ૩૪

રાતે ઊભો આશ્રમ આવી, ખડ્ગ ધરે કંઈ આપ છપાવી;
પ્રસ્તાવે પ્રાક્રમ કરૂંય. ૩૫

મધરાતે ઊભા મુનિજન, ઉઠો શિષ્ય કરો અધ્યયન;
નિશા દીસે નિર્મળીય. ૩૬

જેવું વિશ્વામિત્રનું તપે તેજ, વેરી વિષે આણવું હેજ;
સોળ કળા શશિ સમોય. ૩૭

વિશ્વામિત્રે સાંભળી વાત, હું એને કરવા આવ્યો ઘાત;
એ વેર ન ચિંતવેય. ૩૮

લાગ્યો જઇ વસિષ્ઠને પાય, મેં અતિશે કીધો અન્યાય;
જે હણવા મેં મતિ કરીય. ૩૯

(એ) અરૂણ રાજાનો એક તન, ત્રિશંકુ નામે તે રાજન;
ત્રણ શંકુ તેને હતાય. ૪૦

તેણે તપ તીર્થ દઈ દાન, ઘણા [એક] યજ્ઞ યજી રાજાન;
આશ્રમ ગયો વસિષ્ઠનેય. ૪૧

સ્વામી સ્વર્ગ જાઉં એણે દેહ, સાધન મને કરાવો તેહ;

---

૩૨. મારો બોલ ઇ૦–હેમે બોલ્જે કીધો કાછો. પ્ર. ૧–૨. ૩૩. સુધી કરી–શાપ મટાડી જળમય કરી. ૩૫. પ્રસ્તાવે–પ્રસંગ આવ્યે.

મુવા પૂઠે માનું નહિય. ૪૨

વસિષ્ઠ કહે એણે દેહે કોઇ ન જાય, મુવા પૂઠે દિવ્ય દેહ થાય;
સ્વર્ગે વસે કંઈ માનવીય. ૪૩

રીસ ચઢાવી રાજા ભાખે, અમારે ચાલશે તમ પાખે;
બીજો ગુરૂ અમો કીજીએય. ૪૪

વસિષ્ઠે ત્યારે દીધો શાપ, ચાંડાળપણું તું પામે પાપ;
જો મુજને તું અવગણેય. ૪૫

રાજા તતક્ષણ થયો ચાંડાળ, ઋષિનાં વચન થકી તતકાળ;
કિરીટ કુંડળ લોહતણાંય. ૪૬

ગળીનાં વસ્ત્ર થયો તન કાળો, રૂધિરે ખરડયો દીસે આળો;
ભયંકર ભાસે ઘણુંય. ૪૭

દુઃખ પામીને અતિ ઉજાણો, અયોધ્યા નગરીનો રાણો;
વિશ્વામિત્ર વાટે મળ્યાય. ૪૮

અરે! કહે રે કોણે કર્યો ચાંડાળ, હતો તું મોટો મહીપાળ;
સ્વામી વસિષ્ઠે હું શાપિયોય. ૪૯

મેં કહ્યું સ્વર્ગ જાવું સ્વદેહ, એવો યજ્ઞ યજાવો એહ;
અભાગ્યે અવળું થયુંય. ૫૦

કડવું ૧૮ મું

રાગ ગોડી ગિરિજા દેવીની દેશી.

વિશ્વામિત્ર વળતો એમ કહે રે, હું સ્વર્ગ પમાડું સાર;
એણે અંગ તને મોકલું રે, એવો કરૂં ઉપચાર. ૧

વિશ્વામિત્રે મખ માંડિયારે, તેડયા બહુ મુનિજન;
વાટે વિપ્ર કરેછે વારતા રે, શું થાશે સાધન. ૨

ચાંડાળે અધ્વર આરંભિયોરે, ક્ષત્રી કરશે હોમ;
અયુક્ત તો એ સહી રે, શરીર પામે વ્યોમ. ૩

હોમ કરેછે હર્ષે કરી રે, વિપ્ર ભણે છે વેદ;
ચાંડાળનું હવિ કયમગ્રહે રે, અમર પામિયા ખેદ. ૪

યજ્ઞની ઇષ્ટિ થાયે નહિ રે, વિશ્વામિત્રે કર્યો વિચાર;

---

૩. અધ્વર—યજ્ઞ.

સત્ર તે રાખ્યો એટલે રે, નહિ ક્ષત્રીનો અધિકાર. ૫
તીવ્ર તપ ફળ આપિયું રે, દશ સહસ્ત્ર જે વર્ષ;
એક પાગે ઉભો રહ્યો રે, હૈયે ધરીને હર્ષ. ૬
તે ફળ મેં તને આપિયું રે, સાચું પામે સ્વર્ગ;
ત્રિશંકુ અંતરિક્ષ ચાલિયો રે, પામિયો તે અપવર્ગ. ૭
સુરની સભામાં બેઠો જઈ રે, ઈંદ્રે દીઠો તેહ;
શ્વપચ અહીં તું ક્યમ આવિયો રે, આશ્ચર્ય સરખું એહ. ૮
વિશ્વામિત્રને તપોબળે રે, હું આવ્યો આણે ઠામ;
શાપે કરીને શ્વપચ થયો રે, ત્રિશંકુરાય મુજ નામ. ૯
પડ પડ સુરપતિ ઉચરે રે, થાવા લાગ્યો પાત;
અંતરિક્ષ મારગે આવતાં રે, કૌશિકે જાણી વાત. ૧૦
પાંચ સહસ્ત્ર વર્ષ તપ કર્યું રે, ઉભા એકે પાય;
તેણે પુણ્યે અંતરિક્ષ કરી રે, તું ત્યાં રહેજે રાય. ૧૧
ત્રિશંકુપુરી તે ત્યાં વસી રે; હરિશ્ચંદ્ર પાળે રાજ;
અયોધ્યા નામે નગરી ભલી રે, સરિયાં સહુનાં કાજ. ૧૨
હરિશ્ચંદ્ર રાયને સંતાન નહિ રે, ઝૂરે દિનને રાત;
યજ્ઞ યજી દ્વિજ સંતોખિયા રે, અતિ આનંદ સંઘાત. ૧૩
પ્રતિજ્ઞા રાયે કરી રે, જો આવે મારે તન;
તો તો પુત્રમેધ હું કરૂં રે, વરૂણ નિમિત્ત દૃઢ મન. ૧૪
એમ કરતાં દિન કેટલે રે, રાણીએ ધરિયો ગર્ભ;
પ્રતિષ્ઠા વસિષ્ઠે કરી રે, લેઈ જળ ને દર્ભ. ૧૫
દશમાસ પૂર્ણ થયા રે, રાણીએ જણિયો તન;
જેમ ચંદ્ર ઉદધિ થકી રે, કાષ્ટથી હુતાશન. ૧૬
વધામણિયા વેગે આવિયા રે, રાય થયો રળિયાત;
વરૂણ આવી ઊભા બારણે રે, સંગ જાદોગણ જાત. ૧૭
વરૂણ કહેછે વસુધાપતિ રે, કાં યજે નહિ યાગ;
પુત્ર તારો આવિયો રે, હું માગું મારો ભાગ. ૧૮
રાજા કહે મેં દીઠો નથી રે, કેવો છે તે બાળ;

---

૫. સત્ર–યજ્ઞ. ૭. અપવર્ગ–મોક્ષ–ઉત્તમલોક. ૮. શ્વપચ–ચાંડાલ. ૧૬ ચંદ્ર–'ઈંદ્રિ' પ્ર. ૨, ૭. ૧૭. જાદોગણ જાત–જળ જંતુઓના સમૂહની જાતો

મુવા પૂઠે માનું નહિય. ૪૨

વસિષ્ઠ કહે એણે દેહે કોઇ ન જાય, મુવા પૂઠે દિવ્ય દેહ થાય;
સ્વર્ગે વસે કંઈ માનવીય. ૪૩

રીસ ચઢાવી રાજા ભાખે, અમારે ચાલશે તમ પાખે;
બીજો ગુરૂ અમો કીજીએય. ૪૪

વસિષ્ઠે ત્યારે દીધો શાપ, ચાંડાળપણું તું પામે પાપ;
જો મુજને તું અવગણેય. ૪૫

રાજા તતક્ષણ થયો ચાંડાળ, ઋષિનાં વચન થકી તતકાળ;
કિરીટ કુંડળ લોહતણાંય. ૪૬

ગળીનાં વસ્ત્ર થયો તન કાળો, રૂધિરે ખરડયો દીસે આળો;
ભયંકર ભાસે ઘણુંય. ૪૭

દુઃખ પામીને અતિ ઉજાણો, અયોધ્યા નગરીનો રાણો;
વિશ્વામિત્ર વાટે મળ્યાય. ૪૮

અરે! કહે રે કોણે કર્યો ચાંડાળ, હતો તું મોટો મહીપાળ;
સ્વામી વસિષ્ઠે હું શાપિયોય. ૪૯

મેં કહ્યું સ્વર્ગે જાવું સ્વદેહ, એવો યજ્ઞ યજાવો એહ;
અભાગ્યે અવળું થયુંય. ૫૦

કડવું ૧૮ મું

રાગ ગોડી ગિરિજા દેવીની દેશી.

વિશ્વામિત્ર વળતો એમ કહે રે, હું સ્વર્ગ પમાડું સાર;
એણે અંગ તને મોકલું રે, એવો કરૂં ઉપચાર. ૧

વિશ્વામિત્રે મખ માંડિયારે, તેડયા બહુ મુનિજન;
વાટે વિપ્ર કરેછે વારતા રે, શું થાશે સાધન. ૨

ચાંડાળે અધ્વર આરંભિયોરે, ક્ષત્રી કરશે હોમ;
અયુક્ત તો એ સહી રે, શરીર પામે વ્યોમ. ૩

હોમ કરેછે હર્ષે કરી રે, વિપ્ર ભણે છે વેદ;
ચાંડાળનું હવિ ક્યમગ્રહે રે, અમર પામિયા ખેદ. ૪

યજ્ઞની ઇષ્ટિ થાયે નહિ રે, વિશ્વામિત્રે કર્યો વિચાર;

---

૩. અધ્વર—યજ્ઞ.

સત્ર તે રાખ્યો એટલે રે, નહિ ક્ષત્રીનો અધિકાર. ૫
તીવ્ર તપ ફળ આપિયું રે, દશ સહસ્ર જે વર્ષ;
એક પાગે ઉભો રહ્યો રે, હૈયે ધરીને હર્ષ. ૬
તે ફળ મેં તને આપિયું રે, સાચું પામે સ્વર્ગ;
ત્રિશંકુ અંતરિક્ષ ચાલિયો રે, પામિયો તે અપવર્ગ. ૭
સુરની સભામાં બેઠો જઈ રે, ઈંદ્રે દીઠો તેહ;
શ્વપચ અહીં તું ક્યમ આવિયો રે, આશ્ચર્ય સરખું એહ. ૮
'વિશ્વામિત્રને તપોબળે રે, હું આવ્યો આણે ઠામ;
શાપે કરીને શ્વપચ થયો રે, ત્રિશંકુરાય મુજ નામ. ૯
પડ પડ સુરપતિ ઉચરે રે, થાવા લાગ્યો પાત;
અંતરિક્ષ મારગે આવતાં રે, કૌશિકે જાણી વાત. ૧૦
પાંચ સહસ્ર વર્ષ તપ કર્યું રે, ઉભા એકે પાય;
તેણે પુણ્યે અંતરિક્ષ કરી રે, તું ત્યાં રહેજે રાય. ૧૧
ત્રિશંકુપુરી તે ત્યાં વસી રે; હરિશ્ચંદ્ર પાળે રાજ;
અયોધ્યા નામે નગરી ભલી રે, સરિયાં સહુનાં કાજ. ૧૨
હરિશ્ચંદ્ર રાયને સંતાન નહિ રે, ઝૂરે દિનને રાત;
યજ્ઞ યજી દ્વિજ સંતોખિયા રે, અતિ આનંદ સંધાત. ૧૩
પ્રતિજ્ઞા રાયે કરી રે, જો આવે મારે તન;
તો તો પુત્રમેધ હું કરૂં રે, વરૂણ નિમિત્ત દૃઢ મન. ૧૪
એમ કરતાં દિન કેટલે રે, રાણીએ ધરિયો ગર્ભ;
પ્રતિષ્ઠા વસિષ્ઠે કરી રે, લેઈ જળ ને દર્ભ. ૧૫
દશમાસ પૂર્ણ થયા રે, રાણીએ જણિયો તન;
જેમ ચંદ્ર ઉદધિ થકી રે, કાષ્ટથી હુતાશન. ૧૬
વધામણિયા વેગે આવિયા રે, રાય થયો રળિયાત;
વરૂણ આવી ઊભા બારણે રે, સંગ જાદોગણ જાત. ૧૭
વરૂણ કહેછે વસુધાપતિ રે, કાં યજે નહિ યાગ;
પુત્ર તારો આવિયો રે, હું માગું મારો ભાગ. ૧૮
રાજા કહે મેં દીઠો નથી રે, કેવો છે તે બાળ;

---

૫. સત્ર–યજ્ઞ. ૭. અપવર્ગ–મોક્ષ–ઉત્તમલોક. ૮. શ્વપચ–ચાંડાલ ૧૬. ચંદ્ર–'ઇંદ્રિ' પ્ર. ન્યુ ૭. ૧૭. જાદોગણ જાત–જળ જંતુઓના સમૂહની જાતો.

એટલે તમો અહિં આવિયા રે, કયમ યજ્ઞ યજું તતકાળ. ૧૯
એટલે વરૂણ પાછા વળ્યા રે; વીત્યા દિન દશ બાર;
અર્ભક ઉછંગે બેસારિયો રે, સુંદર વપુ કુમાર. ૨૦
વરૂણ આવી આંગણે રે, વાર લાગે વેધ;
શા માટે તું કરતો નથી રે, સાચો તે સુતમેધ. ૨૧
રાજા કહે સુણો જળપતિ રે, નથી કીધું અન્ન પ્રાશન;
બાળક બોલતો નથી સાંભળ્યો રે, મેં નથી રમાડ્યો તન. ૨૨
પાંચ વર્ષ પૂરણ થયાં રે. રોહિતાશ્વ ધર્યું નામ;
વરૂણ આવીને ઉભા રહ્યા રે, હવે વા'વાનું નહિ કામ. ૨૩
સ્વામી મેં સુત મૂકયો નથી રે, ભણવાને નિશાળ;
વળી વરૂણ ત્યાં આવિયો રે, પરઠયું તું તે પાળ. ૨૪
ઉપવીત એને દીધું નથી રે, મુને મોટી ખાંત;
ઉપવીતના દિન આવિયા રે, આવી કહે એકાંત. ૨૫
સ્વામી પરણાવું હું પ્રેમશું રે, એટલી પહોચે આશ;
પછે પુત્ર મેં મારવો રે, હું દીન દામણો દાસ. ૨૬
વિવાહના દિન આવિયા રે, જાણે જોતો તો વાટ;
રાજાએ વરૂણ આવ્યા સાંભળ્યા રે, હૃદે થયો ઉચાટ. ૨૭
રૂડી પેરે એ પરણ્યો નથી રે, નથી આવી ઘેર વહુ;
માંહોમાંહે મળ્યાં નથી રે, સ્વજન સંતોખ્યું સહુ. ૨૮
વિશ્વામિત્ર મળ્યા રોહિતાશ્વને રે, તને બાળશે બાપ;
નાશી જા તું નાર લઇ રે, વરૂણ આવશે આપ. ૨૯
રોહિતાશ્વ નાશી ગયો રે, લેઇને નાની નાર;
વરૂણ આવી ઊભા રહ્યા રે, હરિશ્ચંદ્ર રાયને દ્વાર. ૩૦
રોહિતાશ્વ નાશી ગયો રે, સહુ સાંભળી વાત;
સુતને સઘળે શોધાવિયો રે, કષ્ટ પામિયો તાત. ૩૧
વરૂણ કહે છે વારૂં કર્યું રે, હું વાલ્યો વારોવાર;
નેટ નસાડ્યો સુતને સહી રે, શું કહું તું સંભાર. ૩૨
રાયે પ્રધાનને પૂછિયું રે, દશ વિધિના છે પુત્ર;
તેમાં વેચાતો વિશેષે કરી રે, રાખે ઘરમાં સૂત્ર. ૩૩

---

૨૦. વપુ–શરીર. 'વર્ષ' પ્ર. ૨ જી. ૨૧. વેધ લાગે છે–અર્થાત્ સમય વીતી જાયછે.

બહુ ધન લેઇ (ને) સચિવ સંચર્યો રે, પૂછે પેરેપેર;
વેચાતો મળે કંઇ દીકરો રે, જઇને ઘેરેઘેર. ૩૪
લોક શોક પામી કહે રે, આ શું આળપંપાળ;
સુતને કાજે સરવસ્વ આપીએ રે, કો આપે નહિ નિજ બાળ. ૩૫
પ્રાણથકી પુત્ર વા'લો ઘણો રે, તે ક્યમ વેચ્યો જાય;
બીજું જે જોઇએ તે આપીએ રે, મનસા વાચા કાય. ૩૬
એવે એક બ્રાહ્મણ હતો રે, ત્રણ હતા તેને તન;
વચલો વેચવાનું મન કર્યું રે, દેખી ઝાઝું ધન. ૩૭
વડો વા'લો તાતને રે, નાનો વા'લો માત;
વચલો કોને વા'લો નહિ રે, વેચવાની કરે વાત. ૩૮
શુનઃપુચ્છ પેહેલો સહી રે, શુનઃશેપ બીજાનું નામ;
શુનોલાંગૂલ ત્રીજો સહી રે, માતાનાં કરે કામ. ૩૯
શુનઃશેપ વેચાતો આપિયો રે, લક્ષ લેઇને ગાય;
પછે પુત્રમેધ માંડિયો રે, રળિયાત થયો રાય. ૪૦
વિશ્વામિત્ર તેને મળ્યો રે, શુનઃશેપ સુણ્ય વાત;
તને મખમાં મારશે રે, આવી તારો તાત. ૪૧
વિદ્યા આપી વેગે કરી રે, યજ્ઞતણો ભણાવ્યો ભેદ;
તને મારી શકશે નહિ રે, મનમાં ન પામીશ ખેદ. ૪૨
યજ્ઞ સ્તંભે બાળક બાંધીઓ રે, મારે કોણ મુનિ તન;
તેનો પિતા કહે છે હું હણું રે, જો બમણું આપો ધન. ૪૩
રાજા કહે મેં તે આપવું રે, તન મારવો તેહ;
છુરિકા લેઇને આવિયો રે, મન ન આણે નેહ. ૪૪
મારવાનો મંત્ર ન આવડે રે, પુત્રે ભણ્યો તેણીવાર;
વરુણને ત્યાં કરુણા વસી રે, જીવતો જોઇએ કુમાર. ૪૫
રાયે આપ્યો દ્વિજ વરુણને રે, પ્રેમતણો નહિ પાર;
તે એ વિશ્વામિત્ર જાણજો રે, મેં વાત કહી વિસ્તાર. ૪૬
કૌશિકકેરી કથા સાંભળી રે, રળિયાત થયા રામ;
શતાનિકે માગી આગન્યા રે, મારે મોટાં કામ. ૪૭

---

૩૮. નાનો-'લોહોછો' પ્ર. ૧-૨ છ.

પુરોહિતપણું એ જનકતણું રે, વે'લા આવજો વીર;
ત્ર્યંબક ચાપ-ચઢાવજો રે, સુંદર શ્યામ શરીર.' ૪૮
આજ્ઞા માગી તે ગયો રે, આણી અતિ આનંદ;
મિથિલા નગરીએ આવિયા રે, સ્વામી શ્રી ગોવિંદ. ૪૯
નરનારી નિરખે સહુ રે, એમાં એક ગૌર એક શ્યામ;
કૌશિક કેડે આવિયા રે, વીર વસંત ને કામ. ૫૦

કડવું ૧૯ મું.

રાગ ધનાશ્રી એકતાળી.

વધાવે કૂલ વધુ વિશેષે, વય વપુને વખાણે;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ શંકર સરખા, કો પ્રાણી પાર ન જાણે. ૧
આ સમુદ્રાંત પૃથ્વીના રાજા, મળ્યા મણિમંડપ મોઝાર;
સીતાનું સહુ સ્મરણ કરે છે, કેવી હશે સુકુમાર. ૨
જનકરાયને શતાનિકે, સંભળાવી છે વાત;
કૌશિક કેડે દશરથના સુત, આવે છે બે ભ્રાત. ૩
જનકરાય સામો સંચર્યો, અર્ઘપાદ્ય લેઈ પ્રેમ;
વિશ્વામિત્રની પૂજા કીધી, પૂછ્યું કુશળ ક્ષેમ. ૪
વિદ્યાર્થી બે દશરથના સુત, આ લક્ષ્મણ આ રામ;
પિતામ્બર નીલાંબર પે'ર્યાં, એક ગૌર એક શ્યામ. ૫
વિદેહ રાજા ચરણ પખાળે, વળી વળી વિસ્મે થાય;
વજ્રાંકુશ ધ્વજ પદ્મ વિરાજિત, ચિન્હે અંકિત પાય. ૬
પુરૂષોત્તમ પ્રત્યક્ષ પધાર્યા, જેનું રહે ચિતવ્યું રૂપ;
પશ્ચાતાપ પામવા લાગ્યો, જાણી અકળસ્વરૂપ. ૭
કોણ કઠણ પણ કર્યું મેં મૂરખે, જે ચઢાવે શિવચાપ;
નહિ તો સીતા એહને પરણાવત, અલ્પ મતિ હું આપ. ૮
ક્યાં કઠણ ધનુ ક્યાં એ કોમળ, મિથ્યા કર્યું હું કોડ;

---

૫૦. કૌશિક ઈ૦.–જેમ વસંત અને કામદેવ આવ્યા હોય તેવા લક્ષ્મણ અને રામ કૌશિકની પાછળ આવ્યા. ૨. આ સમુદ્રાંત–ચારે પાસે સમુદ્ર સુધીની પૃથ્વીના. ૬. અંકિત–ચિન્હિત.

રામ સીતા દંપતીપણું પામે, સરખા સરખી જોડ. ૯
બાંધવ બેહુએ પૂજ્યા અરચ્યા, જનકે દીધાં માન;
રાજસભામાં કૌશિક સાથે, બાંધવ એ બળવાન. ૧૦
સિંહાસન બેઠા સુંદિર વર, એક સખી આવી ઉજાતી;
વધામણિ આપ તું જાનકી, ગુણ રાઘવના ગાતી. ૧૧
વિશ્વામિત્ર સાથે બે બાંધવ, એક ગૌર એક શ્યામ;
લક્ષ્મણ એવું નામ એકનું, રામ એકનું નામ. ૧૨
પીત વસન પરિધાન કર્યાં છે, એક ધનુષ્ એક બાણ;
પ્રાચી દેશથી પ્રકટ થયા છે, મહીમંડળ બે ભાણ. ૧૩
શીશ કિરીટ ને કાને કુંડળ, ભ્રૂધનુ નાસા કીર;
કંબુગ્રીવા આજાનબાહુ, ને ગિરા અતિ ગંભીર. ૧૪
પાની પાણિ અધર અતિ રાતા, કમળ દળ લોચન;
નિરખી નયનાં તૃપ્તિ ન પામે, મોહે મારૂં મન. ૧૫
સાંભળતાં સીતા સુખ પામી, અંતર્યામી એક;
ઉંચા ચઢી અવલોકન કીધું, વિસ્મે જોઇ વિવેક. ૧૬
મન કર્મ વચને એ મુજ સ્વામી, પામી પૂરવ પુણ્ય;
મોહન મુખ જોતાં મૂર્છિત થઇ, શરીર થયું અતિ શૂન્ય. ૧૭
ઋષિ કહે ઘેલી થઈ સીતા, પિતાનું પણ પ્રૌઢ;
આગળથી એને પરણે છે, દીસે છે દિગ્મૂઢ. ૧૮
સીતા કહે હું પ્રાણ તજું જો, પામું નહિ પતિ એહ;
પિતા ભ્રાતા પુત્રતણી પેરે, બીજા રાજા જેહ. ૧૯
શિવધનુષ્ય કુસુમ સરીખું થાજો, જયમ જાણે નહિ કો જન;
આપોપે કરોને એવું, જો છો જગજીવન. ૨૦
પિતાએ પણ દારૂણ કીધું, કયમ ધરૂં મન ધીર;
કમઠ પૃષ્ઠ કઠોર ધનુષ્ય એ, લલિત મૂરત રઘુવીર. ૨૧
સખી મળી પરણાવો મુને, રામ રૂડો ભર્તાર;
મીંઢળ બાંધો મંગળ ગાઓ, અધિક કરો આચાર. ૨૨

---

૧૩. પ્રાચી દેશથી—પૂર્વ દિશામાંથી. ૧૪. ભ્રૂધનુ—ભ્રૂકુટિ ધનુષ્ય જેવી છે. આજાનબાહુ—ઘૂંટણ સુધી લાંબા હાથવાળા. ૨૧. કમઠ ઈ૦—જુઓ હનુમાન નાટક. कमठ पृष्ठ कठोर मिदं धनुर्ललितमूर्त्तिरसौ रघुनंदनः। ૪૦."

અંગુઠીનું દર્પણ દેખાડે, માંહી દીસે રામનું રૂપ;
તેને નિરખે હૈયે હરખે, બીજો ન દીસે ભૂપ.' ૨૩
દેશ દેશના રાય મળ્યા છે, સીતા કેરે કાજ;
સીતા માટે સંન્યાસી થાશું, મે'લી મોટું રાજ. ૨૪
કો જપ માળા લેઈ નામ જપે છે, કો લખે છે ચિત્રામ;
કો કવિત ગાથા ગાય છે, હા હા સીતા નામ. ૨૫
કો સીતાની વાત પૂછે છે, કો સીતાને કહાવે;
કો સીતાનું રૂપ સંભારે, સોણા માંહે આવે. ૨૬
ત્ર્યંબક ધનુષ્ય સામું ન જોવાયે, તો કહો કોણ ચઢાવે;
જે ચોકે આવે સભામાં, ભલા ભલા થઈ ભાવે. ૨૭
જનકરાય ચિંતા મન પામ્યો, મેં મિથ્યા પણ કીધું;
આમે રામને દેત દીકરી, પણ એ પણ પ્રસિધ્યું. ૨૮
શતાનિક કહે સહુને વાળો, કહીને કઠણ વચન;
આફણીએ આપોપે જાશે, લજ્જા પામી મન. ૨૯
શતાનિક કહે સહુ સાંભળતાં, શું સાંસઇ રહો છો શૂર;
શિવધનુષ્ય ચઢાવી સીતા પરણો, નહિતર નાસો ભૂર. ૩૦
ઉપન્યો હોય જો ક્ષત્રી થકી કો, તો પરણે પણ પાળી;
જનકસુતા જોવા ક્યાં પામો, પરાક્રમ કીધાં ટાળી. ૩૧
ઉદાસી શીશ ઝાલીને બેઠા, બીજા બહુ રાજાન;
ઉકાંટો ચઢ્યો અતળીબળ, સુંદર શ્યામળવાન. ૩૨
ઉધડકી ઉઠ્યા આપોપે, જુગ્મ જોડી પાણ;
કૌશિક આગળ ઉભા રહીને, બોલ્યા મધુરી વાણ. ૩૩
સ્વામી હુંને આપો આજ્ઞા, એ તો અમને ગાળ;
સૂર્યવંશી દશરથના સુત, હળવે કીજે આળ. ૩૪
વિશ્વામિત્ર કહે વેહેલા થાઓ; ચઢાવો શિવચાપ;
આશિર્વચન અનેક ઊચરે, આશ્ચર્ય પામી આપ. ૩૫
લક્ષ્મણ કહે એટલાને કાજે, તમે શું ઊઠો રામ;
મુજ અનુજને આપો આજ્ઞા, કરી શકું એ કામ. ૩૬

---

૨૩. અંગુઠીનો દરપન દેખાડે પ્ર. ૧ ૨૮. પ્રસિધ્યું-પ્રસિદ્ધ કર્યું. ૩૦. સાંસઈ-સાંસે-વિમાશણમાં. ૩૨. ઝાલીને-ધાલીને પ્ર-૧ ૨. ૩૬. મુજ અનુજને-મને નાના ભાઇને.

રામ કહે છે ભાઈ માહરા, તારૂં કામ નહિ એહ;
કહેશે શંકરચાપ ચઢાવ્યું, બાંધવ મળીને બેહ. ૩૭
રાજા સહુકો હસવા લાગ્યા, એણે એ તો થાશે;
કઠણ કોદંડ ચઢાવી હમણાં, પ્રેમે પરણી જાશે ! ૩૮
(જ્યાં) રાવણ સરખા રંક થયા છે, ત્યાં એ કોણ માત્ર;
બીજા રાજા બળવણ બેઠા, એ થાશે જામાત્ર ! ૩૯
પંદર વર્ષના પરમ મનોહર, નવઘન તન શ્યામ;
ઉત્તરીય આરોપી નિજ ધનુષ્ય, આવી ઉભા રામ. ૪૦
જનકસુતા ત્યાં જોવા લાગી, કનકને કુસુમે વધાવે;
જો એ ત્ર્યંબક ચાપ ચઢાવે, તો મુને પિતા પરણાવે. ૪૧
રામે ધનુષ્ય પાછળ પ્રદક્ષિણા કરી, પૂજા કીધી પ્રીત;
જેમ હસ્તિ કમળનું નાળ ઉપાડે, લીધું એવી રીત. ૪૨
જેમ ગજ શેલડીના સાંઠાને, વાંકો કરીને વાળે;
તેમ શંકરનું ચાપ ચઢાવી, પ્રીત પાછલી પાળે. ૪૩
ચરણાંગુષ્ટ ઉપર અગ્ર મૂકીને, ચૌદ ભુવનનો ભાર;
જાણ્યું પૃથ્વી પાતાળે જાશે, કીધો મન વિચાર. ૪૪
ચઢાવતાં ચડચડાટ થયું રે, ક્રૂર થયું કડકડાટ;
ત્રણ લોક તરફડવા લાગ્યું, નાદ સાંભળી નાટ. ૪૫
ભાગ્યું ધનુષ્ય કર્યું બે કડકા, હવો હાહાકાર;
પડછંદો પ્રૌઢો થયો ત્યાં, સાંભળિયો સંસાર. ૪૬
ધનુષ્ય તાણતાં ત્રણ વાનાં તાણ્યાં, તાણ્યું સીતાનું મન;
બીજા રાજાનાં બળ તાણ્યાં, ચિંતા જનકરાજન. ૪૭
જનકસુતાએ આવી આરોપી, સુંદરવર વરમાળ;
ગંગા સિંધુ મળ્યાં જેમ બેહુએ, પાછી કરીને પાળ. ૪૮
જનકરાય મન આનંદ પામ્યો, વરત્યો જયજયકાર;
પંચ શબ્દ વાજિત્ર વાજે, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૪૯
ભૂંડાં મોં લેઇને ભૂપતિ, અફણીએ ઉજાણા;
દશરથનંદન સુરીનર વંદન, સુર થયા સપરાણા. ૫૦

---

૩૮. કોદંડ–ધનુષ્ય. ૪૦. ઉત્તરીય ઇ૦.–પોતાના ધનુષ્યને પોતાના અંગવસ્ત્રપર મૂકીને. ૪૮. સિંધુ–સમુદ્ર. ૫૦. સપરાણા–સાંપરાયણ–અનુકૂળ (?)

કડવું ૨૦ મું.

રાગ દેશાખ.

અહીંથી શતાનિક ચલાવો રે, દશરથ રાજાને તેડાવો રે;
મોટી જાન લેઈ અહીં આવો રે, કુંવર ચારેને પરણાવો રે. ૧
કૌશિક ઉતારે ઉતરિયા રે, લક્ષ્મણ રામચંદ્ર સહુ હરિયા રે;
દશરથ પામે છે તન તાપ રે, પુત્રને વિરહે કરે વિલાપ રે. ૨
કૌશલ્યાને કહે દશરથ રાય રે, મેં રામ વિના ન રહેવાય રે;
સોણામાં મેં દીઠા શ્રીરામ રે, સાથે લક્ષ્મણ પૂરણ કામ રે. ૩
રમતાં રમતાં આવ્યા રાજદ્વાર રે, હું તો મળવા ગયો સુણ નાર રે;
જાગ્યો તો દીસે નહિ સુત બેહ રે, મિથ્યા સોણું માન્યું એહ રે. ૪
વળતી કૌશલ્યા કહે કોડે રે, સ્વામી સાંભળો કહું કર જોડે રે;
એ બે લીલા મનુષ્ય વેષ રે, પ્રકટ્યા નારાયણ ને શેષ રે. ૫
એને તમે ક્યાં કરી માનો તન રે, એને જાણો જગજીવન રે;
દશરથ સંભારે અનુદિન રે, કૌશિક સાથે સંચર્યા વન રે. ૬
સણૂળા સુત સુંદર સાહસિક રે, એવે આવ્યા શતાનિક રે;
દશરથ રાજા સામો જાય રે, ગૌતમસુતના પૂજી પાય રે. ૭
ઋષિજન બેસાર્યા આસન રે, પ્રેમે પૂછે છે રાજન રે,
કહો કંઇ દીઠા લક્ષ્મણ રામ રે, એક છે ગૌર તન એક શ્યામ રે. ૮
વળતો ગૌતમ સુત કહે વાણી રે, જેમ મચ્છ મરતો પામે પાણી રે;
મેં તન તમારા દીઠા બેહ રે, કૌશિક સાથે સુંદર દેહ રે. ૯
અહીંથી ચાલ્યા ચતુરસુજાણ રે, જાણે એક ઇંદુ એક ભાણ રે;
એણે એક બાણે તાટકા તાડી રે, રાક્ષસી મૃતક કરી મહી પાડી રે.૧૦
કૌશિક પાસે યજ્ઞ યજાવ્યો રે, સુબાહુ સંહારી ભલો ભાવ્યો રે;
મારીચ મારી સમુદ્ર તટ નાંખ્યો રે, અધસરતો જીવતો રાખ્યો રે.૧૧
પછે રામે મારી માત ઉદ્ધારી રે, શુદ્ધ શિલા ચરણરેણુથી તારી રે;
ઢીમર મુક્ત મોકલ્યો રામે રે, પાવન થઇએ એકે નામે રે. ૧૨
પછે આવ્યા જનક રાયને ગામ રે, જ્યાં બહુ મળિયા મહીના સ્વામ રે;
લીલાએ શીવનું ચાપ ચઢાવ્યું રે, તે તો જનક રાયને (મન) ભાવ્યું રે.૧૩

---

૬. કૌશિક–કૌશલ્યા–પ્ર: ૧. ૧૨. મુક્ત–મુક્તિએ. ૧૩. લીલાએ–છટાથી.

સીતાએ આરોપી વરમાળ રે, જોતાં મહામોટા મહીપાળ રે;
સુણતાં દશરથ રાજા નાચે રે, શું ભાઈ સોણું કે સાચે રે: ૧૪
ત્યાં આવી ચાર પુત્ર પરણાવો રે, મોટી જાન લેઇને આવો રે;
સુણતાં રીઝે છે નરનારી રે, દશરથ આનંદ્યો અધિકારી રે. ૧૫
ત્યારે જાન તો જોતરાણી રે, દશરથ રાય ને ચૌદસેં રાણી રે;
સુંદર સત્તર છે પ્રધાન રે, વારૂ પેરે ચલાવો જાન રે. ૧૬
હય રથ શકટ પાલખી પાળા રે, આગળ માતા મેગળ કાળા રે;
વાજે વિવિધ પેરે વાજીંત્ર રે, જય જય વાણી વદે વિચિત્ર રે. ૧૭
જાંદરણીઓ સઘળી શણગારી રે, મંગળ ગાય મનોહર નારી રે;
સાથે આવે આખું જોવા ગામ રે, વાટે સહુકોનાં છે કામ રે. ૧૮
દશરથ શતાનિકની સાથે રે, વળગ્યા બેહુએ હાથોહાથે રે;
આ પેલી પડી તાટકા પ્રૌઢ રે, એકે બાણે મારી ગૂઢ રે. ૧૯
આ જુઓ રામચંદ્રજીનો ચરણ રે, બ્રહ્માદિક વાંચ્છે છે શરણ રે;
આ જુઓ કૌશિકનો આશ્રમ રે, અહીંયાં યજ્ઞ યજાવ્યો મર્મ રે. ૨૦
અહીંયાં ઉદ્ધારી મુજ માત રે, શાપી શલ્યા કરી મુજ તાત રે;
એટલે મિથિલા નગરી આવી રે, શતાનિકે વાત જણાવી રે. ૨૧
સહુકો સામૈયે આવે રે, દશરથ રાજાને મન ભાવે રે;
ચંદનનાં છાંટણાં છંટાવે રે, શતાનિક વાત જઇ જણાવે રે. ૨૨
વનિતા વિવિધ પેરે વધાવે રે, તરિયા તોરણ બંધાવે રે;
માનુની મધુરાં મંગળ ગાય રે, મિથિલાએ ઘેરઘેર ઉત્સવ થાય રે. ૨૩
જાનને ઉતારો અપાય રે, મે'લમાં ઉતર્યા દશરથ રાય રે;
મળવાને આવ્યા લક્ષ્મણ રામ રે, પિતાને પ્રેમે કર્યા પ્રણામ રે. ૨૪
માને મળિયા બાંધવ બેહ રે, કૌશિક કહેછે કુશળ એહ રે;
ભરત શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ રામ રે, ચાર કુંવર એકે ઠામ રે. ૨૫
પીઠી પીઠી કરે છે પિતરાણી રે, સૌભાગ્ય રેણી રે;
મગદળ મગદળમાં લાગણી રે, સૌભાગ્ય રેણી રે. ૨૬
કુશધ્વજ નામે જનકનો ભ્રાત રે, સૌભાગ્ય રેણી રે;
તેને બે પુત્રી પરમ વિખ્યાત રે, સૌભાગ્ય રેણી રે. ૨૭
દેશિની નામે કન્યા એક રે, તે તો જનકસુતાશુ બિવેક રે;

---

૧૭. માતા–મત્ત–મદવાળા.

લક્ષ્મણુને પરણાવો પ્રેમ રે, એણીએ વર વરિયો નેમ રે. ૨૮
ત્યારે વર વરઘોડે ચડિયા રે, ત્યારે ઘા નિશાને પડિયા રે;
દશરથ આપે અર્થ ભંડાર રે, ત્યારે વરત્યો જય જયકાર રે. ૨૯
જાંદરણી ચરિત્ર રામનાં ગાય રે, તેને ઉલટ અંગ ન માય રે;
વર વરઘોડેથી ઉતરિયા રે, માથે ખુંપ મનોહર ધરિયા રે. ૩૦
ધુસળ મુશળ ને રવાઈ રે, પિંડલી શરિયા ત્રાક સજાઈ રે;
વરને મુખે કાંચળી લુવે રે, પોંકતી પદ્મની સોહે રે. ૩૧
ગળે ધાટ ઘાલીને તાણ્યા રે, નાક સાહીને માંહ્યરામાં આંણ્યા રે;
જનકરાય પખાળે ચરણ રે, પટરાણી નામે છે વરણ રે. ૩૨
હાથેવાળો હરખે સાહે રે, સખી મળી સીતાજીને વાહે રે;
તું એને ચુંટીઓ ખણજે રે, સીતા કહે ખણશું ઇમ ગણજે રે. ૩૩
સીતા રાઘવનું મુખ જોય રે, રખે જાણી જાતાં કોય રે;
પ્રાણજીવન રઘુનાથ રે, ચુંટીઓ ક્યમ ખણે કોમળ હાથ રે. ૩૪
ગોધુલિક લગન રૂડી વેળા રે, કન્યાદાન દીધું હરખે હેલાં રે;
સૂર્યવંશી રાજા જેહ રે, વસિષ્ઠે કહી દેખાડ્યા તેહ રે. ૩૫
જનકે દીધાં કન્યાદાન રે, મોટો મિથિલા દેશ રાજાન રે;
ચોરી ચાર બંધાવે રે, તેમાં વર કન્યા પરણાવે રે. ૩૬
હરખે હુતાશનને થાપે રે, દક્ષણા બ્રાહ્મણને આપે રે;
વસિષ્ઠ આચારજ કરે હોમ રે, પુષ્પવૃષ્ટિ કરે સુર વ્યોમ રે. ૩૭

તાલજીતસાન.

પેહેલું મંગળ વરતિયું રે, પરણે સીતા રામ;
પ્રદક્ષિણા દે પ્રેમશું એ, જાણે રતિ ને કામ. ૩૮
છેડા બેહુના બાંધિયા એ, આગળ૦ પાછળ જાય;
વસિષ્ઠ વેદ ભણે સહીએ, માનુની મંગળ ગાય. ૩૯
મંગળ વરત્યું બીજું એ, લાજા હોમે પ્રેમ;
ઉપમા એની શી કહું એ, (જાણે) મરકત મણિ ને હેમ. ૪૦

---

૨૮. તે તો ઠ૦.–તેને જનકસુતા (સીતા) સાથે લક્ષ્મણને પરણાવો–જે વખતે રામને સીતા પરણાવો તે વખતે કેશિનીને લક્ષ્મણ સાથે પરણાવો. ૩૨. વરણ–(રંગવાળું) પાણી. ૩૫. ગોધુલિક–ગાયો ગામમાં આવતાં તેની ખરી ધૂળ ઉડતી હોય તે વખતે. હેલાં–હેલામાં–ઉતાવળે. ૩૭. આચારજ–'આચારે' પ્ર. ૧–૨ ૭. ૪૦. લાજા–ડાંગરની ધાણી.

આગળ એ મંગળ અતિ ભલું એ, સાળો સાહે પાગ;
(મણિ) માણેક મુક્તા આપિયાં એ, અહીં અમારો લાગ. ૪૦
ચોથું મંગળ ચિત્તશું એ, હૈયે હરખં અપાર;
વસિષ્ઠ ગુરૂ વેગે કરી એ, કોમળ કર્યો કંસાર. ૪૧
સમોવર સમોવર ભણે તહીં એ, સમોવડ હુઓ વિવાહ;
જનકરાયને માંડવે એ, આનંદ અતિ ઉત્સાહ. ૪૨
સીતા જમાડે રામને એ, રામ જમાડે સીત;
કોળિયો પડાવે કામની એ, હાડ હાડ કરી હીત. ૪૩
જે કો જમે ઉતાવળું એ, તેનો ઘરમાં ચાલ;
તિલક કર્યું શ્રી રામને એ, પિયળ પોહોળે ગાલ. ૪૪
ગોત્રજ કને આવી કરી એ, બેહુએ કર્યો નમસ્કાર;
એકી બેકી ત્યાં રમે એ, જીત્યા જુગદાધાર. ૪૫
મીંઢળનો ન છૂટે દોરડો એ, દશરથ બાપ બોલાવે;
તેડે કૌશલ્યા માવડી એ, અજરાજને તેડાવે. ૪૬
માંહોમાંહે છોડ્યા દોરડા એ, વરત્યો જયજયકાર;
વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠને એ, દશરથને હરખ અપાર. ૪૭
ગોરવ પડગોરવ કર્યા એ, જમાડી સર્વે જાન;
વસ્ત્ર આભૂષણ આપિયાં એ, યથાયોગ્ય દેઇ માન. ૪૮
એમ ચાર પુત્ર પરણાવિયા એ, જનક વળાવે જાન;
પેરામણી પૂરી કરી એ, સર્વ જાનને દેઈ માન. ૪૯
હાથી રથ ઘોડા ઘણા એ, બહુ દાસી ને દાસ;
હિરણ્ય હીરા મુક્તા મણિ એ, સહુની પૂરી આશ. ૫૦
માંડ રૂવે છે જાનકી એ, રામ સંઘાતે રંગ;
સહુ વળાવી પાછાં વળ્યાં એ, સોંપી સુંદર નંગ. ૫૧

---

૪૦. આગળ–'આંગણીએ' પ્ર. ૨ જી. ૪૨. સમોવઝ સમોવઝ ભણે. પ્ર. ૧ લી.

કડવું ૨૧ મું.

કાહાનજીની ધાત.[1]

વિવાહ કરીને વાટે જાતાં, આનંદ પામે નર ને નાર;
સીતા રામતણું મુખ જોયે, આડાં ફરીવળી વારોવાર. ૧
વાજિત્ર વાજે જાણે ઘન ગાજે, માનુની મધુરાં મંગળ ગાય;
બંદીજન માગધ જશ બોલે, સહુને ઉલટ અંગ ન માય. ૨
૭ વર્ષની છે જનકનંદિની, પંદર વર્ષના પ્રીતમ રામ;
ઉપમા એને એકે દેવાય નહિ, કાંઈ ન પોસાય કોટિક કામ. ૩
એવે અનુચર જાતા આવ્યા, કરતા ઓહોળો બૂમાટ;
સ્વામી અપશુકન અતિ થાયે, કાંઇ એક વિસ્મય સરખી વાત. ૪
વિપરીત સાવજ સામા આવે, અતિ વિપરીત વાયે છે વાય;
ઉલ્કાપાત ને અણવાંચ્છા મેહ, આભલા માંહે આદિત્ય જાય. ૫
પરશુરામ કોકણ સુતા'તા, ક્ષત્રીકુળનું કરી નિકંદન;
અવનિતળમાં યોધા નથી કો, જે સાથે વઢવા કરૂં મન. ૬
ત્ર્યંબક ભાંજતાં કર્યો કાટકો, જાગ્યા ભૃગુપતિ શો થયો સોર;
કોણે ત્ર્યંબકચાપ ચઢાવ્યું, કોણે એ કર્મ કર્યાં કઠોર. ૭
ઉકાંટો ચઢયો અતિ અંગે, રોમાંચ થયો રહ્યું ન જાય;
ક્રોધે અતિ રાતા દીસે છે, કોટિ અર્કસમ ઓપે કાય. ૮
ફરશી અતિ રૂધિરે ખરડી છે, ઉગામે ઉજાણા મુન્ય;
જમપુરી કરશે પરિપૂરણ, શું ભાઇ જગત કરીને શૂન્ય. ૯
કોપે કરી કાયા કાંપે છે, હોઇ રહ્યો છે હાહાકાર;
વળી ક્ષત્રી ઉપર અતિ કોપ્યા, સિંહનાદ કીધો તેણીવાર. ૧૦
દશરથરાયે શ્રવણે સાંભળ્યું, કોપ કરી આવે પરશુરામ;
આગે અપુત્રીઓ માટે મૂક્યો, હવે નાસવાનો નથી ઠામ. ૧૧
દશરથ કહે છે રાઘવજીને, તમો કંઇ નાશી જાઓ તન;
પરશુરામ પ્રત્યે નહિ ચાલે, ધીરજ ન રહે મારે મન. ૧૨
આ સુખ મારે અવિચળ નહિ રે', મંદભાગ્ય હું છું અતિ દીન;
રામ વિના મેં રહ્યું ન જાયે, વારિ વિનાં જેમ ન રહે મીન. ૧૩

---

૧. કાહાનજીની ધાત—એકત્રીસા સવૈયાની ચાલ. ૧૧. આગે ઇ૦—દશરથને સંતાન નથી એમ જાણીને પરશુરામે તેને માર્યો નહોતો. પણ હવે તો પરશુરામ જરૂર મારશે.

કુંવર તારી કોમળ કાયા, પરશુરામ કર ક્રૂર કુઠાર;
જેણે બહુ ક્ષત્રી ખાધા છે, દયા ન આવે મન લગાર. ૧૪
જો મને મારશે ભૃગુપતિ, તમે જીવતા રહેશો તન;
કૌશલ દેશનું રાજ્ય પામશો, સૂરવંશી શુભ રાજન. ૧૫
વરે વહુ પાલવ બાંધ્યા છે, નીલાં તોરણ મીંઢળ હાથ;
હજી અયોધ્યા હવે જઇએ, સર્વ સ્વજન સુખ પામે સાથ. ૧૬
કંઈ એક આપોપું ઓલપાવો, પિતુ માટે માગુછું માન;
એટલું કહ્યું કરોને મારૂં, જાણે દીધું જીવતદાન. ૧૭
વળતા રામ વદે સુખ વાણી, એ શી તાત કહોછો વાત;
બ્રાહ્મણ ભાગા નાશી જઇએ, કહીએ એ કરે છે ઘાત. ૧૮
સૂર્યવંશી વિષે અવતરિયા, વઢવાને કે ખાવા હાર;
જો પુત્રી તો પેટ આવતી, તો તો કોની થાતી નાર. ૧૯
નાશી જઈ જીવી શું કરીએ, કુળ વિષે લગાડી લાજ;
આ કુળમાં એમ કોણે કર્યું છે, જે મુજને તમે કો'છો આજ. ૨૦
એક વાર સહુએ મરવું છે, આજ કાલ કોણે કળ્યું ન જાય;
જય પ્રાજે કોને વશ છે નહિ, એહ જીતશે એ ન જણાય. ૨૧
જાણે બ્રાહ્મણથી ભય પામું, તો આગળ શું કીજે કામ?
ક્ષત્રીધર્મ તો શું સાચવીએ? તો કહો શું કીજે સંગ્રામ? ૨૨
આગે ક્ષત્રી શાના હુતા, પરશુ(રામ)ના માર્યા ગયા જેહ;
હું કોનો બીહાવ્યો બીહું નહિ, જોઇએ તો શું કરશે એહ. ૨૩
કોળાહળ કરે જન સહુકો, પામ્યા પરશુરામથી ત્રાસ;
ક્રૂર કુઠાર લઇ આવે છે, હવે કશી જીવ્યાની આશ. ૨૪
દશરથરાજા કરે કાલાવાલા, કૌશલ્યા કે' વારોવાર;
નાની વહુને નસાડો કંઇ એક, 'સીતા' સુંદરી છે સુકુમાર. ૨૫
રાઘવજીને ઢાંકે દશરથ, ઉપર આવી પડે છે આપ;
પરશુરામ! પેહેલા મને મારો, હું અપરાધી એનો આપ. ૨૬
એવે જામદગ્ન્ય ત્યાં આવ્યા, માર માર મુખ કે'તા વાણ;
થર થર તન ધ્રુજે છે રીસે, અધર ડસેછે પરશુ પાણ. ૨૭

---

૧૭. આપોપું–પોતાની જાતને. ઓલપાવો–સંતાડો. ૨૧. પ્રાજે–પરાજય. એ ન જણાય–'એમ મન જણાય, પ્ર. ૨ જી. ૨૭. જામદગ્ન્ય–પરશુરામ. જામદગ્નિ–જમદગ્નિ પ્ર–૧–૩.

કોણે ચાપ ચઢાવ્યું શિવનું, નો'તું સાંભળ્યું મારૂં નામ;
વળી કો વાધ્યો છે ક્ષત્રી, કો' કોણે એ કીધું કામ. ૨૮
દશરથ રાજા દીન દામણો, જઈ ભૃગુપતિને લાગે પાય;
સ્વામી સુત હું દોહલે પામ્યો, રખે વિઘ્ન તેને કાંઈ થાય. ૨૯
પેહેલા પ્રભુજી મને મારો, જીવડો જીવન પેહેલો જાય;
દશરથરાય અતિ દુઃખ પામે, વારી રાખે રાઘવરાય. ૩૦
પરશુરામ કે' કોણે કીધો, ત્ર્યંબક ધનુષ્યતણો ટંકાર;
નિશ્ચિંત થઈને હું સૂતો તો, ક્ષત્રીકુળનો કરી સંહાર. ૩૧
એવે રાઘવજી બોલ્યા મેં, ભુજબળે ભાગ્યું શિવ ચાપ;
તમારૂં અહિંયાં શું લાગે છે, [જે] આવડા આકળા થાઓછો આપ. ૩૨
બ્રાહ્મણ ભાગા અમો બીહું નહિ, (ને) બ્રાહ્મણને દૂભવું નહિ લગાર;
યુદ્ધ કરી બ્રાહ્મણ શું જાણે, એ તો ક્ષત્રીનો આચાર. ૩૩
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વેર કહીંએ નહિ, અમો સદ્‌વિપ્રને કીજે પ્રણામ;
યજ્ઞ વિષે યજુ બ્રાહ્મણને, તે સંઘાતે શો સંગ્રામ ? ૩૪
વળતા પરશુરામ એમ બોલ્યા, (તું) નથી જાણતો મારી વાત;
મેં ક્ષત્રીકુળ નિકંદન કર્યું છે, તે જાણે છે તારો તાત. ૩૫
ફરશી આ તેં સાંભળી જેણે, માર્યા મોટા મોટા યોધ;
તું જમસદન જોવા હીંડે છે, જે મુજને તેં ચઢાવ્યો ક્રોધ. ૩૬
હજુ કુઠાર રૂધિરે ખરડ્યો છે, તેમાં તેં વળી કીધું એમ;
બળિયો તે મૂકવો નહિ ક્ષત્રી, એ મારે છે મોટો નેમ. ૩૭
વળતા રામ એણી પેરે બોલ્યા, (અમો) બ્રાહ્મણનો આણું નહિ અંત;
તે માટે તમને મૂકુછું હું, જાણુંછું જે છો બળવંત. ૩૮
જ્યારે તમે ક્ષત્રી માર્યા'તા, ત્યારે હું હતો નહિ રામ;
નહિતર તમો મારત નહિ કોને, એવડું કદી કરત નહિ આમ. ૩૯
મિથ્યા મારી શું ફળ પામ્યા, એ શું [છે] બ્રાહ્મણનો ધર્મ ?
આપોપાનું આચરણ મેલી, ક્રૂરતણું કીધું શે કર્મ ? ૪૦
વળતા પરશુરામ એમ બોલ્યા, એવડું કાં કરો અભિમાન;
જૂનું ધનુષ્ય તે કંઇ કાળનું, તે ભાન્યા માટે શું બળવાન? ૪૧
આની જો ધનુષ્ય મારૂં ચઢાવે, તો [હું] તુજને માનું રામ;

---

૩૬. જમસદન–યમનું ઘર.

તે ધનુષ્ય તો હતું જાજરૂં, મિથ્યા મોહે બોલે ભામ. ૪૨
ઉપવીતની પેરે આરોપ્યું'તું, ઉતારીને લીધું તેહ;
ધનુષ્ય ચઢાવીને બાણ સાંધ્યું, કહે કોના ઉપર મેલું એહ ? ૪૩
શું કરૂં જો તું છે બ્રાહ્મણ, નહિતર તારો આણું અંત;
ધનુષ્ય તાણતાં તેજ તાણિયું, પરશુરામે જાણ્યા ભગવંત. ૪૪
આશિષ દેઇને આગળ ઉભા, ભલે પ્રકટયા પુરૂષ પુરાણ;
સ્વર્ગતણો ત્યાં મારગ ભાગ્યો, બળે કરી મેલ્યું તે બાણ. ૪૫
પરશુરામ આજ્ઞા માગીને, પોતાની ઇચ્છાએ જાય;
પોતાનું તેજ હરી લીધું, આનંદ પામ્યા રાઘવરાય. ૪૬
પરશુરામને જાતા જોઇને, દશરથ રાજાને મન મોદ;
જયજયકાર જાનમાં વરત્યો, રામે રૂડો કર્યો વિનોદ. ૪૭
સ્વર્ગતણો તો મારગ ભાગ્યો, એ બે મોટાં કીધાં કામ;
અમરગણ અંતર આવીને, જપવા લાગ્યા જયજય રામ. ૪૮
વસિષ્ઠ ઋષિને પૂછે પ્રેમે, ભૃગુપતિ ક્ષત્રી વેધ્યા શા માટ;
બ્રાહ્મણને શી રીસ આવડી, એ વાતનો ઘાલો ઘાટ. ૪૯
વસિષ્ઠ કહે તે રામ સાંભળે, પરશુરામ કેરૂં આખ્યાન;
વાટે જાતાં વાત કરે છે, જયજયકાર જપે છે જાન. ૫૦

કડવું ૨૨ મું.

રાગ આંદોલ ઝપતાલ.

આપ ઉચરે સાંભળો રામ એ;
નામ નિર્મળ ભૃગુપતિતણું એ. ૧

ઢાળ.

નામ નિર્મળ ભૃગુપતિતણું ને; ઋચીકનો જે તન;
જમદગ્નિ એવું અભિધાન તેનું, જાણે પ્રકટયો હુતાશન. ૨
એક પ્રસંનજીત રાજા ભલો, તેને તનયા બેહ;
સત્યવતી ને રેણુકા, સુંદરી શિરોમણ તેહ. ૩
રેણુકા દીધી જમદગ્નિને, સત્યવતી સહસ્રાર્જુન;
પુત્રી બેને પરણાવી રાય, થયો પરમ પ્રસંન. ૪

---

૪૨. જાજરૂં—જર્જર—જીર્ણ. ૪૮. અંતર—અંતરિક્ષમાં, ૪૯. ભૃગુપતિ—ભૃગુપતિએ—પરશુરામે.

રેણુકાને સુત ચાર થયા, તેનાં નિર્મળ નામ;
વસુ ને વિભાવસુ, મરૂત્વાન ને પરશુરામ. ૫
એક વાર રેણુકા નીર ભરવા, ગઇ રેવાતીર;
ઘાબળે જળનો પોટ બાંધ્યો, નીસરે નહિ નીર. ૬
સહસ્રાર્જુન સ્ત્રીએ પરવર્યો, કરે છે જળકેલ;
સહસ્ર ભુજ શોહામણા, જાણે વૃક્ષ વીંટી વેલ. ૭
રેણુકાએ રમતી દીઠી, સત્યવતી સ્વામી સાથ;
માતો ગજ જેમ હાથણીશુ, રમે લીલા હાથ. ૮
પિતા મારે કર્યો અંતર, માહરો શો વાંક;
આ પરણાવી રાજનને, મારે માંટી રાંક. ૯
તપ કરે વન દેહ દમે, વાંચ્છિત નહિ જે વિલાસ;
મનોરથ મારા મિથ્યા થાએ, હું કરૂં જે આશ. ૧૦
આ આમ આનંદ કરે છે, ભાગ્ય મારૂં મંદ;
રોહિણીની પેરે રમે છે, ચતુર જાણે ચંદ. ૧૧
બાળા તે બેમની થઇ, કાંબળે ન રહ્યું વાર;
રડથડીને પડી પૃથ્વીએ, થઇ રોવા સરખી નાર. ૧૨
આક્રંદ કરતી આવી આશ્રમ, પિયુ પ્રીછે પેર;
મહીપતિ દેખી મન મોહ્યું, રોતી આવી ઘેર. ૧૩
જમદગ્નિએ જાણિયું, ચંચળ કીધું ચંત;
ત્રણ તન તેડ્યા તાતે તત્ક્ષણ, વારૂ વિદ્યાવંત. ૧૪
(તમો) તમારી માતું મસ્તક છેદો, માનો મુજ વચન;
એણીએ અપરાધ કર્યો છે, તે જાણે છે મુજ મન. ૧૫
મસ્તક માતું કેમ છેદીએ, તન કહેછે તાત!
બીજું કહો તે કીજીએ, પણ વારૂં નહિ એ વાત. ૧૬
જમદગ્નિ કહે છે મરણ પામો, સુતને દીધો શાપ;
મૃતક થઇને મહી પડ્યા તે, (તેણે) દૂભવિયો નિજ બાપ. ૧૭
પરશુરામ આવ્યા રૂડા ભાવ્યા, તાતને કર્યો પ્રણામ;
અનુચરની પેરે આગળ ઊભો, કાંઇ એક દીજે કામ. ૧૮

---

૬. પોટ–પોટલો. 'મોટ' પ્ર. ૧ લી. ૭. સ્ત્રીએ–સ્ત્રીઓ સહિત. જળકેલ (જળકેલિ)–જળની ક્રીડા. ૧૨. બેમની—વ્યગ્ર ચિત્તવાળી.

જમદગ્નિ કહે તુજ જનુનીનું, તું શીઘ્ર છેદને શીશ;
અપરાધ એણે એક કર્યો છે, તેણે ચઢી મુજને રીસ. ૧૯
પરશુરામે ફરશીવડે, શિર છેદિયું તતકાળ;
માતા ભ્રાતા મરણ પામ્યાં, મિથ્યા મોહમયી જાળ. ૨૦
જમદગ્નિ એણીપેરે ઊચરે, તું માગ સુત વરદાન;
કહ્યું કર્યું તે માહરૂં, હું થયો અતિ તુષ્ટમાન. ૨૧
પરશુરામ વાણી વદે વળતા, જીવે માતા ભ્રાત;
માત મન જાણે નહિ જે, એણે કીધો ઘાત. ૨૨
મા માર્યાની હત્યા મુને, લાગે નહિ લગાર;
વર આપી કર્યાં જીવતાં, તપોબળે તેણીવાર. ૨૩
એટલે સહસ્રાર્જુન રાજા, મૃગયા રમતો રંગ;
જમદગ્નિને આશ્રમ આવ્યો, મારતો સારંગ. ૨૪
આવીને ત્યાં ઉતર્યો, મુનિએ દીધાં માન;
ઉતારો એક આપિયો, સુખિયો થયો રાજાન. ૨૫
કેડેથી સર્વ સેના આવી, તેનો ન આવે પાર;
જે જેવા તેને તેવા, ઉતરવાને ઠાર. ૨૬
હાથીને નીરવા શેલડી, ઘોડાને જવ જાણ;
ભક્ષ ભોજન ખટરસ મનુષ્યને, વિવિધ વિનય વખાણ. ૨૭
ઈંદ્રનો વૈભવ અવનિએ, શું આરોપે છે આજ;
જેને જે જોઇએ તે આલે, જાય માગવા કોણ કાજ. ૨૮
કાર્તવીર્ય વિસ્મય પામ્યો, આ આશ્ચર્ય અદ્ભુત;
હમણા હતું એક ઝૂંપડું ને, રહેતો ઋષિ અવધૂત. ૨૯
આવડો વૈભવ અહીં ક્યાંથો, આવ્યો અકસ્માત;
પર્ણકુટીમાં પેશી જોયું, કાંઈ કારણ વિખ્યાત. ૩૦
જુએ તો હોમશાળામાં, એક દિવ્ય દીઠી ગાય;
તેજપુંજ ઝળકાર કરતી, શોભા શી કહેવાય. ૩૧
એ ધેનુ આપે મુનિ મુને, રાજે રાજદ્વાર;
તાપસને શી ગાય એવી, જેવી એક સૃષ્ટ મોઝાર. ૩૨
જમદગ્નિ કહે છે તપોબળે કરી, પામીએ તો એહ;

૨૮. કાર્તવીર્ય—સહસ્રાર્જુન. ૩૨. સૃષ્ટ—'શિષ્ટ' પ્ર. ૧-૨.

આમ એ આવે નહિ, દમ્યા પાખે દેહ. ૩૩
રાજા કહે છે હું બળે લેઇશ, છોડવા ગયો ગાય;
ગાય ધાઇ ન શક્યો સાહી, બાહેર આવ્યો રાય. ૩૪
અનુચરને દીધી આજ્ઞા, બળે બાંધો એહ;
કાષ્ટના દુઃખદ પ્રહાર કીધા, દોરડે બાંધ્યો દેહ. ૩૫
ગાયે અતિશે રાવ કીધી, ભાંભાં કરી ભયભીત;
જમદગ્નિ રાખો સુને, હૈયે કરીને હીત. ૩૬
જમદગ્નિ કહે હું શું કરૂં, મેં ન ચાલે નાટ;
આપોપાને બળે ઉગરે, કોની કે'વા જુએ વાટ ? ૩૭
ખરીથકી ખુરાસાણી ઉપાયા, રોમથી રૂમી જાણ;
મુખથકી મુલતાની ઉપાયા, જાણે ઉમટી ખાણ. ૩૮
ગાય ઉત્પતી આકાશે ચાલી, ભંગ થયો ભૂપાળ;
કટક દોદશે ગયું નાશી, જાણે કોપ્યો કાળ. ૩૯
સહસ્રાર્જુને જમદગ્નિને, કીધા પારૂ પ્રહાર;
અધમુઓ કરી અવનિએ નાખ્યો, રાખ્યો પ્રાણ લગાર. ૪૦
પરશુરામ આશ્રય આવિયાને, પડ્યો દીઠો તાત;
કહો પિતા મારા કોણે માર્યા, પ્રેમે પૂછી વાત. ૪૧
સહસ્રાર્જુનતણું કારણ, કહ્યું કરી વિસ્તાર;
પરશુરામ કોપે ચાલિયા, હવે કુળ કરૂં સંહાર. ૪૨
ભૃગુપતિએ કર્યું યુદ્ધ દારૂણ, સહસ્રાર્જુન સાથ;
ફરશી વડે છેદિયા, સુંદર સહસ્ર હાથ. ૪૩
કાર્ત્તવીર્યનું નિકંદન કીધું, હવો હાહાકાર;
પછે પિતાને પ્રશંસી, સર્વે કહ્યો સમાચાર. ૪૪
પરશુરામ તપ કરવા ગયા, એકલો આશ્રમ તાત;
સહસ્રાર્જુનના સુત આવી, કરી ગયા ઉપઘાત. ૪૫
જમદગ્નિ મૃત્યુ પમાડિયો, આશ્રમ કર્યો ઉત્પાત;
પરશુરામ આશ્રમ આવિયા, તો પડ્યો દીઠો તાત. ૪૬
દાધાંજળ કીધું પિતાને, પ્રતિજ્ઞા કરી એહ;
ક્ષત્રીકુળનું નિકંદન કરવું, એમાં નહિ સંદેહ. ૪૭

---

૩૫. કાષ્ટના—કષ્ટદ્રષ્ટતના પ્ર. ૧–૨. ૪૫. ઉપઘાત–ઘાત. ૪૭. દાધાંજળ-દાહાંજલિ-અગ્નિસંસ્કાર કર્યા પછીની જલાંજલિ.

ફરશી પાણ ધરી કરી, કરતો હવો કદન;
પહેલ વેહેલા સંહારિયા, સહસ્ત્રાર્જુનના તન. ૪૮
પછે ક્ષત્રી માત્ર મારી, ચલાવ્યું શોણિતપૂર;
કુરૂ ક્ષેત્રમાં હ્રદ પાંચ ભરિયા, તેમાં શ્રાદ્ધ કીધું શૂર. ૪૯
એકવીસ વાર નક્ષત્રી પૃથ્વી, એણે કરી એટલા માટ;
તમો પૂછ્યું મને તે, વાત ધાલી ધાટ. ૫૦

કડવું ૨૩ મું.

રાગ કાલેરો.

* અયોધ્યાની સમીપ આવ્યા, જોવા સરીખી દીસે જાન;
નર નારી અતિ આનંદ પામ્યાં, જે સીતાપતિ શ્યામળવાન. ૧
વિવિધ પેરનાં વાજિત્ર વાજે, માનિની મધુરાં ગાયે ગીત;
ઈંદ્રાદિક સુર સહુકો જુવે, રામ સંધાતે રૂડી પ્રીત. ૨
નગર નિવાસી જનને જુવે, મિષોન્મિષ ન કરે લગાર;
રખે જોતા રહિએ અધક્ષણએ, જય (જય) જગજીવન જગદાધાર. ૩
ધન્ય કૌશલ્યા એહની માતા, ધન્ય દશરથ જે એનો તાત;
કોણ ભાગ્ય કહિએ સીતાનું, અર્ધાંગે જે સોહે સાથ. ૪
પુણ્યપુંજ કીધાં પણ આપણે, સાચે સફળ થયાં લોચન;
અયોધ્યાએ આગળથી ન જવાય, મોહ પામ્યાં છે સહુનાં મન. ૫
સાકેત જઇ શણગાર્યું કોણે, જો સાથે છે સઘળા લોક;

---

૪૮. કદન—નાશ. ૪૯. હ્રદ—દરા. ૧. રાગ કાલેરો—સવૈયા એકત્રીસાની ચાલે વંચાય છે.

* ૨૨ મા કડવા પછી બાલકાંડ પૂરો થવો જોઇએ. અમ[illegible]ેલી પાંચ પ્રતો તપાસતાં કોઈ પણ પ્રતમાં બાલકાંડ અને અયોધ્ય[illegible] પાડેલા નથી. તે પરથી લેખકોએ ભેળસેળ કરી નાંખ્યું હશે[illegible] હશે તે કંઈ સમજાતું નથી. બીજા કાંડો પૂરા કરતાં ક[illegible] લખે છે:—

"અરણ્યકાંડ થયો સંપૂરણ, સુણતાં સઘળી પો[illegible]
કરજોડીને વિનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ."

આવું કંઈ બાલકાંડ પૂરો કરતાં જણાતું નથી.

વાયે વાઇને કર્યું વાસીદું, સર્વે સમાર્યાં ચૌટાં ચોક. ૬
મેઘે મોટાં ફોરાં પાડી, છાંટયાં સઘળાં શેરેશેર;
સુમનસ સઘળે વસંત વરસે, તરિયા તોરણ ઘેરેઘેર. ૭
અમર વિમાન વિલંબી અંતર, (જાણે) ચંદરવા બાંધ્યા ચિત્રામ;
મદને આવી મેહેલ શણગાર્યા, અહીં સીતાશું રમશે રામ. ૮
ભાઇ ચાર પરણી ઘેર આવ્યા, પ્રેમે પોંખે કૌશલ્યા માત;
વહુઓ સહિત વધાવી સુતને, વાંસો થાબડી કાને વાત. ૯
વહુ આવ્યાં વહુઆરણુ આવ્યાં, એવું કહી કહી ગાયે નાર;
રાજા સહુકો સાથે આવ્યા, રાજે રઘુપતિ સભા મોઝાર. ૧૦
પે'રામણી વેંચીને આપે, યથાયોગ્ય જે જેવા રાય;
રાઘવ તિલક કરી સહુકોને, વૃદ્ધ વૃદ્ધને લાગી પાય. ૧૧
ગોત્રજની પૂજા કરી પ્રેમે, તેડી સીતાને છવાવ્યો મોભ;
આજ્ઞા દીધી પણ કોઇ ન જાયે, રામરૂપ જોવાનો લોભ. ૧૨
ઉછંગે બેસાર્યાં વર વહુ, આપે મણિ મુક્તાના હાર;
ઘણા ધની થયા જાચકજન, દશરથ રાજા અતિ દાતાર. ૧૩
સભામાંહે સહુકો બેઠું, આદિત્ય આવ્યો છે મધ્યાન;
રામ રૂપ જોતાં અતિ રીઝે, ચળે નહિ થોભ્યો તેણે સ્થાન. ૧૪
સેવકના હાથમાંથી લીધો, રામે ચાબખો આણી રંગ;
ઉગામીને માર્યો મો'કમ, આગળ ઊભો એક તુરંગ. ૧૫
સાયંકાળ સે'જે થયો એવે, સહુ આપોપે ઉઠી જાય;
આજ્ઞા આપ્યે કોઇ નો'તું જાતું, પછે રામે કર્યો એહ ઉપાય. ૧૬
સીતાને મળવાનું મન છે, એકાંત વિના કયમ પામે લાગ;
મુખ જોતાં મોહ્યા છે મહીપત, ઘેર ન જાય ન થાયે માગ. ૧૭
આદિત્યને એમ કેમ કે'વાયે, અસ્તાંગત થાઓ તમો ભાણ;
ઘોડાને ચાબખો મારી, પ્રીછવ્યો સપ્તમુખો કેકાણ. ૧૮
એવે આદિત્ય અશ્વ ઉજાણો, સમ દેઇને કીધી સાન;

---

૬. સાકેત–અયોધ્યા. ૭. શેરેશેર–શેરીએ શેરી. સુમનસ–પુષ્પ. ૮. વિલંબી–અટકી રહીને. અંતર–અંતરિક્ષ. ૧૨. છવાવ્યો મોભ–(?) પ્ર. ૧ લીમાં 'છબાવી ભોમ' છે; પણ તે પાઠ લેતાં પ્રાસ તૂટે છે. ૧૩. ઘણા ધની–'એક ભવી' પ્ર. ૧–૨. ૧૮. સપ્તમુખો કેકાણ–સાત મોઢાનો ઘોડો.

આપ આપને સ્થાનક સહુ પો'ત્યું, હૃદે રામનું રાખી ધ્યાન. ૧૯
મણિમય મેહેલ મનોહર માંહે, ઢાળ્યો છે પ્રૌઢો પર્યંક;
દૂધફીણ સરખી તળાઇ, ઓસીસાં ગાંલમશુરિયાં મયંક. ૨૦
ઠામ ઠામ રત્ન બહુ ઝળકે, ચંચળ ચળકે કોમળ કામ;
આગળથી શય્યાએ સૂતા, લીલા રમવા કારણ રામ. ૨૧
સખીજન શીખવે સીતાને, રોઇશ મા તું ધરજે ધીર;
આલિંગન આનંદે દેજે, રમવા સરખો છે રઘુવીર. ૨૨
સોનાની ઝારી સુંદર લેઈ, સીતા ચાલી કરતી લાજ;
મેહેલમાં પેસતાં પાછી નાસે, નાના સખી નહિ જાઉં આજ! ૨૩
પરાણે ઠેલીને મેલી, ચાલી દાસી દેઇ બાર;
રાઘવે સાન કરી સીતાને, આવી બેસો આણે ઠાર. ૨૪
સીતા ઊભી ઉત્તર ન આપે, તન ધ્રુજે સુજે નહિ વાત;
જાણે છે જે શુંયે થાશે, શાને સરજી મારા તાત. ૨૫
રામે હરખે હાથ સાહ્યો, સીતાને વાહી(ને) બેસારી સે'જ;
મુખચુંબન પરિરંભન પ્રેમે, વસ્ત અમુલક આપે હેજ. ૨૬
ઉકાંટા ચઢે સીતાને, રોમાવળી રાજે રતિરંગ;
રામ કહે મેં રહ્યું ન જાયે, પીડે છે મને અતિશે અનંગ. ૨૭
તારી વેણી દેખીને વાસુકી, જો તે પણ પેઠો પાતાળ;
ચંદ્ર લાજ્યો દેખી મુખની છબી, વાંચ્છે ભુવનમાં કરવા ભાળ. ૨૮
ધનુ મૃગ મીન મધુપ મોહ પામ્યાં, કમળદળ દેખી લોચન;
સારંગ શિશ સમાર્યા સુંદર, અતિ રીઝે છે મારૂં મન. ૨૯
નાસા દેખીને શુક લાજ્યા, તે વારે વારે કહેછે રામ;
અધર દેખી પરવાળી લાજી, કુસુમૃતણું ન રાખ્યું નામ. ૩૦
દાડમકળી રહી મળી એકઠી, દશન દેખીને મોહ્યું મન;
કંબુ ગ્રીવ દેખીને લાજે, વાજે હરિમંદિર અનુદિન. ૩૧
સ્તન દેખીને પૂગી લાજી, જટાને કંથા કીધી કોડ;

---

૨૮. ચંદ્ર–'ઇંદ્ર' પ્ર. ૧–૨. વાંચ્છે–અર્થાત્ જગતમાં એવી બીજી છબી શોધવા જાયછે. ૨૯. સારંગ ઇ૦–સારંગ શું શું તે સમાર્યા સુંદર. પ્ર. ૧. સારંગ સુતે સમારા સુર. પ્ર. ૨.

૨૯. સારંગ ઇ૦–સારંગ (કમળ, ફૂળ, ઘરેણાં કે વાળ) માથે સમાર્યાં. 'સીશાં' પ્ર. ૧–૨. ૩૧. કંબુ–શંખ.

કટિ દેખીને કેસરી લાજ્યો, લંઘન કરીને ટાળે ખોડ. ૩૨
જંઘા દેખીને કદળી લાજી, તે ફળે નહિ બીજી વાર;
ઉરૂ દેખીને હસ્તિ લાજ્યા, પાડે બૂમ ધાલે શિર છાર. ૩૩
ગતિ દેખી હંસ લાજ્યા, તે ધરે માનસરોવર ધ્યાન;
જાણે છે જે એવી ગતિ આવે, એથી શ્રવણે કરે અમૃતપાન- ૩૪
તારા ચરણકમળની કોમળતા દેખી, તરૂ ધરડાને પૂછે કંજ;
એવાં કોમળ અમો કયમ થઇએ, જે કોને કીજે મનરંજ. ૩૫
પાદપ કહે પેસો પાણીમાં, તે કમળે ખાધા ભૈરવજાપ;
અર્ધજળ રહી ઇશ ઉપાસે, આપોપું ખુંચાડી કાંપ. ૩૬
મધુપેકરી રૂદ્રાક્ષની માળા, કમળ જપે છે શિવનો જાપ;
તેથી તવ પદપંકજ કોમળ, અકૃત્રિમ અરૂણ અતિ આપ. ૩૭
સીતા તું છે સર્વસ્વ મારૂં, એમ કહી છોડાવે લાજ;
મુગ્ધા માટે મન મનાવે, સુરત સરસ રચ્યો સુખકાજ. ૩૮
એમ અનુદિન આનંદ અનુભવતા, સીતાશુ સુખ પામે રામ;
રતિ કોટિક તે દાસી સરખી, સેવક સરખા કોટિક કામ. ૩૯
અષ્ટાદશ વર્ષનાં સીતા થયાં, એમ રમતાં થયા બહુ દિન;
સતાવીશ વર્ષના રાઘવ, રાજે રાજીવદળ લોચન. ૪૦
દશરથ મનમાં મોહ ન માયે, યુવરાજ જાણી નિજ તન;
જાણે રાજ્ય રામને સોંપું, હું હવે કરૂં કશું સાધન. ૪૧
પેહેલું સચિવ સહુને પૂછ્યું, સુમંત્ર કહેછે સ્વામી સત્ય;
રામચંદ્રને રાજ્ય સોંપીએ, તમો વારૂ વિચારી મત્ય. ૪૨
પછે પ્રજા તેડીને પૂછ્યું, કહો તો રામને આપું રાજ્ય;
હું વૃદ્ધ થયો છું અતિશે, કુંવર કરશે મારૂં કાજ. ૪૩
પ્રજા કહે પ્રભુ એ શું પૂછો, રાજ્ય યોગ્ય છે રાઘવરાય;

---

૩૨. જટા—છોડાંનાં રૂવાંટાં. કંથા—છોડાં. લંઘન—લાંઘણ. ૩૫. કંજ—કમળ. જે ૯૦.—જેથી કોઇને મનમાં રંજન કરિયે. ૩૬. ખાધા—'ખાધી' પ્ર. ૧. લી. બાંધી' પ્ર. ૨ જી. આપોપું ૯૦—પોતાના અંગને કાંપ (કાદવ)માં ખુંચાડીને. ૩૭. મધુપેકરી—ભમરા રૂપ રૂદ્રાક્ષની માળા કરીને. તેથી ૯૦.—તેથી તે કમળ તારા ચરણ સરખાં કોમળ અને અકૃત્રિમ (સ્વાભાવિક) અરૂણ (લાલ) થયાં છે. ૪૦. રાજીવદળ લોચન—કમળ પત્ર સરખી આંખોવાળા રામ.

ઘણા દિવસના અમો ઇચ્છતા'તા, તે તમને ક્યમ કહેવાય. ૪૪
વસિષ્ઠ ગુરૂને તેડાવ્યા રાયે, આસન આપી દીધું માન;
કહો (કહીએ) રામને રાજ્ય આપીએ, પ્રેમ ધરી પૂછે રાજાન. ૪૫
મુનિએ મુ'ર્ત મનોહર આપ્યું, કાલે ઉગતે પેહેલે જામ;
દશરથરાય અતિ આનંદ પામ્યો, હવે પો'તી હૈયાની હામ. ૪૬
જાઓ તમે જઇ કહો કુંવરને, કાલ કોશલનું પામશો રાજ;
વસિષ્ઠ ગુરૂ વેગે કરી ચાલ્યા, સેવક પાસે સજાવે સાજ. ૪૭
તાપસને આવતા દેખી, રાઘવજી લળી લળી લાગ્યા પાય;
અર્ઘપાદ્યને પૂજા કીધી, હવે હઇડે હરખ ન માય. ૪૮
કહો સ્વામીજી ક્યમ પધાર્યા, આજ આજ્ઞા આપો નાથ;
અમો અનુચર છું રે તમારા, કહ્યું કીજીએ જોડે હાથ. ૪૯
વસિષ્ઠ કહે વા'ણામાં તમને, દશરથરાય આપશે રાજ;
હવિષ્યાન્નને ભૂમિશયન (કરી) બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળો આજ. ૫૦

કડવું ૨૪ મું.

રાગ રામગ્રી એકતાળી.

રામજી રળિયાત થયા રે, આજ પો'તી અમારી આશ રે;
પિતા પદવી આપશે રે, અયોધ્યાતણી ઉલ્લાસ રે. ૧
ધન ધન જીવ્યું આપણું રે, સાંભળ સીતા નાર રે;
વસિષ્ઠ ગુરૂ ત્યાં કહી વળ્યા રે, સુણી ઉલટ મન સુઝાર રે. ૨
અયોધ્યા આનંદ અતિ ઘણો રે, તરિયા તોરણ બાર રે;
ધ્વજા પતાકા ચંદ્રવા રે, રીઝયાં નર ને નાર રે. ૩
મંગળ ગાયે માનિની રે, વાજે પંચ શબ્દ નિશાણ રે;
બંદીજન જય જય ઉચરે રે, જગતમાં થયું જાણ રે. ૪
રાજા બહુ તેડાવિયા રે, તિલક કરવા કાજ રે;
જળ આણ્યું સિંધુ ચારનું રે, સર્વ ઔષધી સર્વ સાર રે. ૫
મહાનુભાવ દ્વિજ તેડિયા રે, પટ્ટાભિષેક છે કાલ રે;
દાન પુણ્ય કીધાં ઘણાં રે, એ સૂર્યવંશીની ચાલ રે. ૬
દેવ થયા સર્વ દૂમણા રે, દેવ થયા અતિ ઉચાટ રે;
રામ રાજ્ય જો પામશે રે, તો મનુષ્ય થયા શા માટ રે? ૭

---

૫૦. હવિષ્યાન્ન–હોમવામાં કામ લાગે એવાં અન્નનું ભોજન કરીને.

નિશા તે વીતી સહી રે, થયો તે પ્રાતઃકાળ રે;
રાજ્યસભામાં આવિયા રે, મહામોટા મહીપાળ રે. ૮
દાસી કૈકેયીતણી રે, મંથરા તેહતું નામ રે;
તે પણ બહાર નીસરી રે, કરતી ઘરનાં કામ રે. ૯
જુએ તો જયજય સહુ કહે રે, મધુરાં મંગળ ગાય રે;
અક્ષાણાં મુક્તામણિ રે, એ સુખ કહ્યું ન જાય રે. ૧૦
મંથરા કહે મુજને કો'રે, આજ કશો ઉલ્લાસ રે ?
એવડું ગાઓ છો શા ભણી રે, શે નથી ખાતાં શ્વાસ રે ? ૧૧
એ વધાવો શો કહેને રે, ત્યારે બોલી બીજી નાર રે;
બાઇ તું ક્યાંઇ નથી જાણતી રે, આજ પામશે રાજ્ય મુરાર રે.૧૨
મંથરાએ મોં મરડી રે, ભરતતણું લીધું નામ રે;
કૈકેયીનો કુંવર રાજા થશે રે, જુઓ મારાં કામ રે. ૧૩
મંથરા આવી મેહેલમાં રે, કૈકેયી કેરે પાસ રે;
અતિશે થઇ છે આકળી રે, મે'લે મુખ નિઃશ્વાસ રે. ૧૪
બાઇ તું બેઠી શા ભણી રે, આભરણ સર્વે ઉતાર રે;
આપણે બેહુએં વન જઇએ, કાં દૈવે સરજી નાર રે. ૧૫
હું તો દાસીની દાસી નહિ રે, હું તો પટરાણીની દાસ રે;
હવે તું ત્યાં તેટલી રે, વળી વળી વાત વિમાસ રે. ૧૬
એ જીવ્યા પેં મરવું ભલું રે, (જે) મહીપતિનું નહિ માન રે;
થાશે શોક્ય સર્વે ઉપરી રે, અહીં રહ્યાપેં રૂડું રાન રે. ૧૭
તું કૈકેયરાયની દિકરી રે, અને ભુંડું તારૂં ભાગ્ય રે;
અંગીઠી લાગી અહરનિશા રે, હોલાશે નહિ આગ રે. ૧૮
કૈકેયી વળતી કહે રે, કાં કઠણું બોલે બોલ રે;
એવું કહીંએ કે'તી નહિ રે, નહિ કો મુજ સમતોલ રે. ૧૯
મંથરા કહે હું શું કરૂં રે, આજ રામ પામશે રાજ્ય રે;
કૌશલ્યા પટરાણી ગણી રે, ત્યારે તારૂં શું કાજ રે? ૨૦
મંથરા માગ્ય કાંઈ મુજકને રે, વધામણી વિખ્યાત રે;
સોને ઘડાવું જીભડી રે, વારૂ કહી એ તેં વાત રે. ૨૧
મને ભરતથકી વા'લો ઘણું રે, કૌશલ્યાસુત રામ રે;

---

૧૦. અક્ષાણાં–અખિપાણાં. 'અષાણાં' પ્ર. ૧ લી.

હું રાજ્ય વાંચ્છુછું તે તણું રે, જેનું નિર્મળ નામ રે. ૨૨
ફટરે ભૂંડી પાપણી રે, તું અંતર કાં કરે આજ રે;
રામજી સર્વસ્વ માહરે રે, બીજાશુ કોણ કાજ રે. ૨૩
મંથરા મુખ ભૂંડું કરી રે, વળતી વદે વચન રે;
મારે કહ્યે નથી માનતું રે, મહિલા તારૂં મન રે. ૨૪
જે રાય તુજવણ રહેતા નહિ રે, તે નહિ લે તારૂં નામ રે;
કૈકેયી તે કોણ છે રે, તે સાથે શું કામ રે. ૨૫
તારે ઘેર આવતાં લાજશે રે, જાશે રાજમાતને ઘેર રે;
કૈકેયી ક્યાં નથી ચેતતી રે, હું તો કહુંછું રૂડી પેર રે. ૨૬
પછે પસ્તાશો ઘણું રે, જ્યારે દિકરો થાશે દાસ રે;
દીન દામણો દીસશે રે; આપ્યાની કરે એ આશ રે. ૨૭
બાઇ મેં તો રે'વાય નહિ રે, એ દુઃખ સહ્યું ન જાય રે;
રાજ્ય આપે ભરતને રે, (તો) મુજને સુખ થાય રે. ૨૮
કૈકેયી વળતી વદે રે, દુઃખ પામે મારૂં મન રે;
હું તો રહી શકતી નથી રે, સુણી તારાં કઠણ કથન રે. ૨૯
આગે બે વર આપ્યા મુને રે, તે મેળું રાયને પાસ રે;
એક રાજ્ય માગું હું ભરતને રે, બીજે રાઘવને વનવાસ રે. ૩૦
રાય રણયુદ્ધ કરવાને ચઢયા'તા રે, ત્યારે વાગ્યા પરના પ્રહારરે;
ત્યારે મેં સેવા કરી રે, બે વર આપ્યા અપાર રે. ૩૧
પાણે પીડા થઈ રાય ને રે, નવેલો પાકયો નખ રે;
આક્રંદ કરે અહર્નિશા રે, દેહે દારૂણ દુઃખ રે. ૩૨
કૌશલ્યાએ મેલ્યો મુખમાં રે, વદન ભરાણું પાચ રે;
સુખ શરીર રાયને થયું રે, વદને બોલે વાચ રે. ૩૩
મેં મુખ માંહી રાખિયો રે, એ ગઈ થુંકવા બા'ર રે;
રાજાજી ત્યારે જાગિયા રે, પૂછ્યું કેયી નાર રે. ૩૪
ત્યારે મેં વર માગિયા રે, તે સંભાર્યા આજ રે;
વન વાસો રઘુનાથને રે, ભરત વીરને રાજ રે. ૩૫
બાઇ વેર કે' શું (તારે) રામશુ રે, હદે વસી છે રીસ રે;
કઠણ કહે છે ક્યારની રે, રીસ ચઢાવે શીશ રે. ૩૬

---

૩૦. મેળું–મેળવું. પાસ–પાસેથી. ૩૧. પરના–શત્રુના. ૩૨. નવેલો–નવો. 'નાવેલો પાકો ઈ૦ નખરે' પ્ર. ૧ લી.

રામ હિંડોળે હિંચતા હતા રે, મને કહ્યું ધુમણી ઘાલ રે;
મેં વચન માન્યું નહિ રે, કહ્યું કીયા દેશની ચાલ રે. ૩૭
પછે પાટુપ્રહાર મને કર્યો રે, તહીંનો હૃદયે રોષ રે;
રામરાજ્ય પામતા સુણીને, શરીર ઉપન્યો શોષ રે. ૩૮
એવું કહી રંડા રહી રે, કૈકેયીએ કર્યો વિચાર રે;
ક્રોધાગાર ઘરમાં ગઇ રે, સર્વે ઉતાર્યો શણગાર રે. ૩૯
ઉજ્વળ વસ્ત્ર તે પે'રિયાં રે, વિધવાનો ધર્યો વેષ રે;
ઉંધી સૂઈ આક્રંદ કરે રે, તાડો લાગ્યો તેષ રે. ૪૦
એવે દશરથરાયે જાણિયું રે, ચઢયો કૈકેયીને ક્રોધ રે;
રાજ્ય આપતાં રામને રે, ઘણુ પૂછયે વાધ્યો વિરોધ રે. ૪૧
મહીપતિ મંદિર આવિયા રે, દાસીને પૂછી પેર રે;
કૈકેયી ત્યાં ક્યાં ગઇ રે, નથી દીસંતી ઘેર રે. ૪૨
રીસભરી દાસી કહે રે, શું છે તારે કામ રે;
મંદિર જાવ માનિનીતણે રે, જેને સુત શ્રીરામ રે. ૪૩
ભુવન સઘળું શોધિયું રે, પછે આવ્યા ક્રોધાગાર રે;
સૂતી દીઠી સુંદરી રે, આંખો વેહેતી વાર રે. ૪૪
બોલાવી બોલે નહિ રે, ઉત્તર ન આપે લગાર રે;
ઉપાડી ઉભી કરી રે, નમે નહિ નિર્ધાર રે. ૪૫
તું રીસાઇ છે શા ભણી રે, કહે છે કોનો વાંક રે;
તેને હું તત્ક્ષણ તજું રે, એ છે આડો આંક રે. ૪૬
તું વા'લી છે મુજને ઘણી રે, પ્રાણથકી પણ પ્રીત રે;
અબોલા લીધા કાં એવડા રે, રમો રૂડી રીત રે.
તું જે કહે તે હું કરૂં રે, જો ફરવા સરખું ન હોય રે;
તુલા તારી કામિની રે, અવર ન કીજે કોય રે. ૪૮
કૈકેયી વળતું વદે રે મારે, જીવતરનું શું કામ રે;
હું વન જઇને દેહ દમું રે, મા લેશો મારૂં નામ રે. ૪૯
વનફળ આપો મુજને રે, દંડ કમંડળ હાથ રે;
અનશન લેઇને દેહ દમું રે, મારે નથી જોઇતો નાથ રે. ૫૦

---

૩૭. ધુમણી ઘાલ–કપડું ઓઢાડીને સુવાડ. ૩૯. ક્રોધાગાર–'રીસાવાનું ભવન. ૪૦. તેષ–(અગ્નિના) તેજ જેવો. 'તેય' પ્ર. ૧ લી. ૪૮. તુલા–બરોબરી. ૫૦. અનશન–લાંઘણ.

કડવું ૨૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

રાયજી વળતા બોલ્યા વાણી જી;
રોતી રહે તું તો રાણી જી. ૧

ઢાળ.

રાણી તું તો રહે રોતી, તારે જે જોઇએ તે માગ;
હું અનુચર છું આજ્ઞાકારી, લાગું તારે પાગ. ૨
વળતી કૈકેયી કહે મુખ, મીઠા બોલો બોલ;
કપટ કળ્યું જાયે નહિ, નિષ્ઠુરપણું નીટોલ. ૩
મેં બે વર માગી મેલિયા, થાપણ તમારી પાસ;
જો વચન જાશે તમતણું તો, હું જાઇશ વનવાસ. ૪
માગ્ય રે તું માનિની, હું નહિ કરૂં નકાર;
વચન મુજ મિથ્યા નહિ થાયે, જો જાય સર્વ સંસાર. ૫
રામા રોતી રહી કહેછે, મારે આજ પડ્યું છે કાજ;
રામચંદ્રને વન વળાવો, ભર્ત ભડને રાજ્ય. ૬
વચન સુણી વસુધાપતિ, થયો પૃથ્વીપાત;
જમદંડ સરખો વજ્ર સરખો, વપુ વાગ્યો ઘાત. ૭
ફટ રે ભૂંડી પાપણી, મુજ પ્રાણની હરનાર;
કઠણ કહીને બોલ બોલે, ત્યમ મુજને માર. ૮
અરે રંડા! રામે તારો, શો કર્યો અપરાધ;
સદા સેવા કરે તારી, સેવક(ની) પેરે સાધ. ૯
ભરતને હું રાજ્ય આપીશ, રામને નહિ રાન;
તેની વતી વળી બીજું, માગ્ય તું વરદાન. ૧૦
શ્રીરામજી છે પ્રાણ મારા, વ્રેહે નવ વેઠાય;
જીવન પેહેલો જીવજ જાય, જો કરૂં ક્રોડ ઉપાય. ૧૧
કૈકેયી કહે કુંવર મારો, કરી શકે કયમ રાજ?
ચૌદ વર્ષ રામ વન વસે તો, સરે સઘળાં કાજ. ૧૨

---

૨. અનુચર–સેવક. ૩. નીટોલ–નિશ્ચય 'નિતુંરપણાનીટોબે' પ્ર. ૧ લી. ૮. કઠણ ઇ૦–તું આવાં કઠણ વચન બોલેછે તે કરતાં મને મારી નાખ.

જો જાણો વન નહિ મોકલું તો, નાથ કહો નકાર;
સત્ય વચન તો ગયું તારૂં, પ્રાપનો નહિ પાર. ૧૩
રહે રંડા અણબોલી, તૂટી પડે બ્રહ્માંડ;
રામને કહું વન પધારો, જીભ્હા કરૂં શતખંડ. ૧૪
એમ કહી અવની પડયો, શરીરે નહિ સાન;
સમાચાર સર્વે સાંભળ્યો, સુમંત્ર જે પ્રધાન. ૧૫
રામજીએ જાણ્યું રાયજીને, લાગી ત્યાં વડી વાર;
કૈકેયી કને ગયા છે, શો હશે સમાચાર. ૧૬
રામ બોલ્યા રાયજી કને, રાજ્યચિન્હ અંકિત અંગ;
મળસ્નાન કરીને સહી એ મંડન, હૃદયકમળ રસરંગ. ૧૭
પડયા પેખી પિતાને, રામજી પૂછે પ્રીત;
માતાજી કહો પિતા પડયા, વાત છે વિપરીત. ૧૮
કૈકેયી કહે પરઠયું પાળતાં, રાયને ચઢી છે રીસ;
આપે નહિ ને ના ન કહે, અવની પડિયા ઇશ. ૧૯
માતા મારી માગિયે, મેં આપવું એ આજ;
વચન પિતાતણું પાળે, કુંવર કેરૂં કાજ. ૨૦
કૈકેયી કહેછે રામને, મેં વર માગ્યા બેહ;
આજ મારે અર્થે પડિયો, તુંજ આપીશ તેહ. ૨૧
માગો મારી માતાજી, હું પાળીશ પિતાવચન;
પ્રાણ લગે મેં ના ન કહેવી, પ્રતિજ્ઞા પાવન. ૨૨
અપરમાતા એમ બોલી, તું ચૌદ વર્ષ વસે વન;
રાજ્ય કોશલ દેશનું, તે પામે મારો તન. ૨૩
રામજી રળિયાત થયા, મા માન્યું મારૂં મન;
આજે એમ ઇચ્છતો હતો, ત્યારે તેજ કર્યું કથન. ૨૪
માતા મારા મનની તમે, કેમ જાણી વાત!
ભાર સોંપું ભરતને, ભલો મારો ભ્રાત. ૨૫
આજ્ઞા આપો આઇજી, મને રીસ નથી લગાર;
ભરતશું મારે ભેદ છે નહિ, પ્રીતનો નહિ પાર. ૨૬
એવે લક્ષ્મણ આવિયો, સાથે સુમંત્ર પ્રધાન;

---

૧૭. મળસ્નાન-મંત્રરહિત શરીર શુદ્ધિ કરનારૂંસ્નાન.

જુએ તો રામજી (રહ્યા) છે ઉભા, પડ્યા છે રાજાન. ૨૭
લક્ષ્મણ કહેછે રામજી, ક્યાં વ્યગ્ર દીસો વીર;
પિતા આપણા આમ પડ્યા કાં, સકળ શિથિલ શરીર. ૨૮
રામજી કહેછે સૌમિત્રી સુણો, મેં પાળવું તાતવચન;
ચૌદ વર્ષ વન વેઠવું, માજીનું માને મન. ૨૯
વર એ માગી મૂક્યા'તા, તેનો આજ પડ્યો છે અર્થ;
ચૌદ વર્ષ વનવાસમાં હું, ને રાજ્ય પામે ભર્ત. ૩૦
સુણી અનુજ આતુર થયો, થર થર ધ્રુજે દેહ;
જાણે તરૂવર કાપી નાખ્યો, તેમ પડિયો તેહ. ૩૧
વળી બેઠો થઇને બોલિયો, સ્ત્રીજિત પાપી તાત;
પિતાને બાંધી બેસો આસન, મરણ પમાડી માત. ૩૨
વૃદ્ધપણે વનિતાને વશે, લંપટને નહિ લાજ;
કામી કાંઈ જાણે નહિ, એ અકૃત અકાજ. ૩૩
તમ વિમુખ જે પિતા મારે, તે નહિ મારો તાત;
માતા ભ્રાતા નહિ અમારે, તમ વિમુખે ભ્રાત ! ૩૪
રઘુનાથ કહેછે સુણો લક્ષ્મણ, એ નહિ આપણી રીત;
વિશદ વંશ વિષે અવતરિયા, પિતા ઉપર પ્રીત. ૩૫
એના આત્માથી ઉપન્યા, કેમ દીજીએ તે ગાળ;
ઉપર આરોહણ થઈ, કયમ છેદીએ ડાળ. ૩૬
યદ્યપિ સાગર સૂકાય ને, ઈંદુ ઊનો થાય;
અગ્નિ આદિત્ય શીતળ થાયે, વાયુ કર ગ્રહેવાય. ૩૭
મેરૂને કો કરેકરી, ઉપાડી લેઇ જાય;
સત્ય વચન પિતાતણું, મિથ્યા મારે ન થાય. ૩૮
સુમંત્રને ત્યાં શીખ દીધી, રથ સજ કરી લેઈ આવ;
ચૌદ વરસ વન વસવું મારે, વીરા તું બોલાવ. ૩૯
સુમંત્ર કે'છે સુણતાં સ્વામી, જે મારા ન જાયે પ્રાણ;
ફાટે નહિ તો ફાક સર્વે, હૃદે મહાપાષાણ. ૪૦
લક્ષ્મણ કે'છે સ્વામી મારા, હું આવીશ તમ સાથ;

---

૨૯. સૌમિત્રી—સુમિત્રાના પુત્ર—લક્ષ્મણ. ૩૨. સ્ત્રીજિત—સ્ત્રીથી જીતેલો. બાંધી—સાવધ્ધ કરી. ૩૫. વિશદ—નિર્મળ. ૩૬. આરોહણ થઈ—ચઢી

અધક્ષણુ અલગો રહી શકું નહિ, તમ વિના રઘુનાથ. ૪૧
રામ કે'છે ભ્રાત તું, કરે કૌશલ્યાની સેવ;
સુખ ભોગવે સંસારનાં, નાનો છે નરદેવ. ૪૨
વન વેઠવા જેવું તારૂં, વપુ છે નહિ વીર;
હું પિતાનું વચન પાળીશ, મન રાખી ધીર. ૪૩
સંસારની મારે શી પડી છે, ધિ:ક પડો સર્વ ભોગ;
તે સુખ માથે શલ પડો, પામિયે રામ વિયોગ. ૪૪
સેવા તમારી તે સુખ મારે, એકાકી થાઇશ દાસ;
જળફળ વનફુલ આણી આપીશ, સેવીશ દૃઢ વિશ્વાસ. ૪૫
જાનકીએ જાણીયું વન, વસે છે લક્ષ્મણ રામ;
ઉતાવળી ધાઈ ધસમશી, તે આવી તેણે ઠામ. ૪૬
સેવા કરવા સાથે આવીશ, કાયા છાયા જ્યમ;
અધક્ષણુ અલગી રહી શકું નહિ, નાથ તમ વિણુ ત્યમ. ૪૭
જળ વિના જીવે જો જળચરી, મૃગલી વિના કુરંગ;
તેલ વિના જો દીપક દીસે, તો તમ વિના આ અંગ. ૪૮
જો તેડી નહિ જાઓ તમો તો, પરહરીશ મારા પ્રાણુ;
વિપત પડે પિયુથી એમ, ન વદે વેદ પુરાણુ; ૪૯
રામ સીતા ને લક્ષ્મણ, વન વસતાં જાણી જન;
નગરનિવાસી ઉલટયાં, આપણે વસીશું વન. ૫૦

કડવું ૨૬ મું.

રાગ ધનાશરી.

રામ કૌશલ્યા કને આવીઆ રે, આઇજી આપો શીખ;
વન વસવું મારે પડયું રે, પરઠયાં ચૌદ વર્ષ. ૧

ઢાળ.

ચૌદ વરસ વન પરહિયાં, પાળવા તાત વચન;
ભરતને માથે ભાર સોંપી, અખિલ સોંઆસન. ૨
અપરમાતાએ માગીયા, પિતા કને વર એહ; ૧

એકાકી—એકાની પ્ર. ૧—૨. ૪૬. વસે છે—વસવા જાય છે. ૪૯ એમ—એમ છૂટાં પડવું. ૨. અખિલ—આખું.

નરનારી નિરંતર, ન મેહેલે કો નામ;
સૂતાં બેઠાં જાગતાં, અથવા કરતાં કામ. ૩૨
મધ્યરાતને સમે રામે, જગાડચો પ્રધાન;
સજ કરે રથને સંચર, ન જાણે કો કાન. ૩૩
અયોધ્યા ભણી ચલાવી, વાટે બીજી ચાલ;
નગર નિવાસી ન જાણે કો, ચાલ્યા એવી ચાલ. ૩૪
સંગ છોડી ચલાવ્યા, ચંચળ ઘોડા ચાર;
નગર નિકટ આવીને, ચાલ્યા ઉત્તર દિશ અપાર. ૩૫
તમસાતીરે વિકટ પર્વત, શૃંગવેર તેનું નામ;
વસેછે ગુહ ભીલ રાજા, તેણે જાણ્યા રામ. ૩૬
સામો ચાલી શરણે આવ્યો, પ્રભુને કર્યો પ્રણામ;
સ્વામીજી! હું સેવક તમારો, દિજિયે કાંઈ કામ. ૩૭
વન આણે એકલા ક્યમ, આવિયા કહો નાથ;
સવ્યગ્ર દીસો શા ભણી, સેના નહિ કો સાથ. ૩૮
રઘુનાથજીએ ભીલ આગળ, ભાગિયો સર્વ ભેદ;
પિતાવચને વન ચાલ્યો, એહ વાણી વેદ. ૩૯
ભીલ કહેછે ભાગ્ય મારૂં, પામિયો દરશન;
દીન જાણી દયા આણી, અહીં આવ્યા જગજીવન. ૪૦
હવે કામ દ્યો કાંઈ રામ મુને, આ વન પૂરો વાસ;
ગિરિભોમ સઘળી ભોગવો, હું તમારો દાસ. ૪૧
રઘુવીરજી વળતા વદે, હું શું દેઉં તુજને કાજ!
અયોધ્યા મેલી અરણ્ય આવ્યો, બીજું ન રૂચે રાજ. ૪૨
કોડીએ કને નથી, તજી ભર્યા ભંડાર;
જોઈતું નથી કાંઇએ, ઇંદ્રનો અધિકાર. ૪૩
આ ઘોડા છે દશરથના, લીલા જવ નીરો નેહ;
તમો રહોછો તેના દેશમાં, જ્યાં માગ્યા વરસે મેહ. ૪૪
મારે કાજ માગુંછું, સાંભળો તે શુદ્ધ;

---

૩૪. વાટે ઈ૦–થોડે સુધી અયોધ્યા ભણી જઈ પછી રસ્તામાંથી બીજી ચાલ લીધી–રસ્તો બદલ્યો. ૩૬. તમસા–એ નામની નદી. ૩૮. શા ભણી–શા કારણથી.

જટાવાળવા આણી આપો, વડતણું તો દૂધ; ૪૫
ડાભ આણી પાથર્યા, સાથરો શ્રીકાર;
જવ નીર્યા ને દૂધ લાવ્યા, વાર લાગી નહિ લગાર. ૪૬
રામજીએ જટાવાળી, સીતા પામ્યાં શોક;
જોતાં જો જીવ ન જાયે [તો], એહનું સુખ ફોક. ૪૭
પ્રજા લાગી રથને પેખવા, શ્રીરામ ગયા સાકેત;
ચીલા ચાલ્યા પુરભણી, હરિ ધરી હૈયે હેત. ૪૮
પાછા વળી પૂર આવિયારે, નિજ સદન સર્વે લોક;
રામ રાતે જાતા, રહેતા જાણી, ટળ્યા સઘળા શોક. ૪૯
મહારાજ છે જાણ્યું મેહેલમાં, હવે રાજ્ય કરશે રામ;
પ્રજા પુત્રની પેરે પાળશે, સર્યાં સઘળાં કામ. ૫૦

કડવું ૨૭ મું.

રાગ ધનાશરી એકતાળી.

જાગ્યા દશરથ રામ ન દીઠા, આતુર થયા અપાર;
કૈકેયી કને રહેવાતું, મન નથી લગાર. ૧
રામની માતા કને લેઇ જાઓ, આ વેરણને નહિ જોઉં;
ત્યાં રામનાં દર્શન પામું, દુષ્કૃત દેહનાં ધોઉં. ૨
એ રંડા મુને મારવા, માંડ કરેછે મન;
વાણી રૂપીઓ વૈશ્વાનર રે, બાળે મારૂં તન. ૩
દાસી બે વળગાડી રાયને, લાવી કૌશલ્યાઘેર;
પર્યંક ઉપર પડ્યા આવી, શવતણી ત્યાં પેર. ૪
કહે કૌશલ્યા કુંવર ક્યાં છે, શે રીસાવ્યા રઘુવીર?
દરશન મુને કાંઇ નથી દેતા, સુંદર શ્યામશરીર. ૫
કૌશલ્યા કહેછે સ્વામી, બળતાંને શું બાળો!
માનીતીને મંદિર જાઓ, તેનાં દુઃખ સર્વે ટાળો. ૬
હું દુર્ભાગણ દુઃખ પામુછું, પુત્રવિરહે પસ્તાઉં;
જાણુંછું જે જોગણ થઇને, વિરહિણી વનમાં જાઉં. ૭

---

૪૭ જોતાં જો–જોતાં તો પ્ર. ૨જી.

વા'લીને વચને વન વાસ્યો, રાજીવદળલોચન;
વણ અપરાધે કુંવર કાઢયો, માંડ મનાવો મન. ૮
માનીતીના સુતને સ્વામી, અખિલ આપતા રાજ્ય;
કહો કંથજી કોણે વાર્યા, રામ કર્યા કાં તાજ્ય ? ૯
દશરથ કહેછે કૌશલ્યાને, મારો નહિ કંઈ વાંક;
મારા મૃત્યુતણું નિમિત્ત છે, એ પણ આડો આંક. ૧૦
કૈકેયીને કાળે કહેવરાવ્યું, પ્રીતે મંથરા પ્રેરી;
આવરદાનો આંકો આવ્યો, હરિસુત રહ્યા છે હેરી. ૧૧
મુજ મરતાને શું મારેછે, બળતાને શું બાળે;
જાતાને કાં ઠેલી કાઢે, ટળતાને કાં ટાળે ! ૧૨
મુને શાપ માતાએ દીધો, શ્રવણનો સુણી ઘાત;
હું મૃગયા રમવા વન ગયો તે, સાંભળ સુંદરી વાત. ૧૩
દ્વિજ કો યજ્ઞદત્ત એવે નામે, અંધ હતાં નરનાર;
શ્રવણ નામે સુત એક તેનો, લેઈ ચાલ્યો વનસુઝાર. ૧૪
સાવિત્રી નામે સુંદરી, પિયર પો'ચતી કીધી;
કનકની કાવડ (કોમળ) પોલુઆં પાથરી, ખાંતે સ્કંધે લીધી. ૧૫
કાશી કાંચી માયા મથુરા અયોધ્યા, વેત્રવતી શુભક્ષેત્ર;
ગંગાદ્વાર કેદાર બદરિકાશ્રમ, નરનારાયણ શુભ નેત્ર. ૧૬
પુષ્કર આદિ તીર્થ બીજાં, શ્રવણે સર્વ કરાવ્યાં;
એમ કરતાં તે ઘોર વનમાં, મધ્યનિશાએ આવ્યાં. ૧૭
પાણી પાખે માતા તરશી, આતા આણો નીર;
જાણે ત્યાં તું જોવા જાજે, વહેલો આવે વીર. ૧૮
સાવજ શબ્દ સુણીને શ્રવણ, નીર ભણી નીસરિયો;
કાવડ વળગાડી તરડાળે, કુંભ ધરી પરવરિયો. ૧૯
સૌવરતીરે નિર્મળ નીરે, બોલે કોકિલ કીર;
સારસ ચાતક મોર મધુકર, નાદ કરે ગંભીર. ૨૦
શેવાળ ડોળે આર્ત આવે, જાણે જાતા જન;

---

૧૧. હરિસુત ઇ૦–હરિરૂપી પુત્ર હેરી(વનમાં જઈને) રહ્યા છે. (હિ-જવું). ૧૩. શ્રવણનો–'શ્રવણનું' પ્ર. ૨ જી. ૧૫. પોલુઆં–રૂની કોમળ ગાદી ૧૮. આતા–લાડકા

કુમળે વમળે જળ ભરિયું, મહાનુભાવનું મન. ૨૧
ઝખે મખે રખે ભરિયું, વાજે છે બહુ છોળ;
શીતળ મંદ સુગંધ વહેછે, પવન કરે કલ્લોલ. ૨૨
એવે સરોવર આવ્યો શ્રવણ, પાણી માંહે પેઠો;
ભટ ભટ શબ્દ થયો જળ ભરતાં, મુજ મનમાં ગજ બેઠો. ૨૩
શબ્દવેધી મેં બાણ મેલિયું, હૃદેકમળ જઈ લાગ્યું;
શર જોવા ને લેવા ચાલ્યો, મહાનુભાવને વાગ્યું. ૨૪
આરે આણી નાખ્યો શ્રવણ, મેં પછી પૂછી વાત;
નામ ગોત્ર રાતે કયમ આવ્યો? કુણ માત કુણ તાત? ૨૫
મારૂં બાણ વાગ્યા પછી, જીવે નહિ ક્ષણએ કોય;
માને પાણી પાવું પરઠી, મરણ પામિયો સોય. ૨૬
મેં માતપિતા તેનાં ત્યાં આણ્યાં, શ્રવણ સૂતો જ્યાંય;
પ્રાણ રહિત પડ્યો પેખે નહિ, કુંવર મારો ક્યાંય. ૨૭
શ્રવણની માતાએ ત્યારે, મને દીધો શાપ;
પુત્ર વિરહે મરણ તું પામે, પ્રૌઢું કીધું પાપ. ૨૮
માતપિતા બળી મુઆં બે, શ્રવણકેરે સાથ;
તે શાપ સાચો થાવાને, વનવસ્યા રઘુનાથ. ૨૯
રામચંદ્ર કહેછે લક્ષ્મણ, જટા મુજને વાળ્ય;
વનકુળ વારૂ પે'રણ પે'ર્યાં, રાજવેશ તું ટાળ્ય. ૩૦
ગુહને કહ્યું ત્રાપા બાંધી, અમે ત્રણને તાર;
હું લક્ષ્મણ ને સાથે સુંદર, સીતા નામે નાર. ૩૧

---

૨૧. શેવાળ ઈ૦–જે કોઈ આરે આવે તે શેવાળ ડોળે, અને તેથી જાતા જન જાણે કે કોઈ પાણી ડોળિછે. શેવાળે ડાળે આરે વારે પ્ર. ૨૭. શેવાળ ડોળો આવે વારે પ્ર. ૧ લી. મહાનુભાવનું ઈ૦–જેમ મહાનુભાવ પુરૂષનું મન ઉદારતાથી ભરેલું હોયછે તેમ આ જળ કુંમળ અને વમળથી ભરેલું હતું. અથવા આ શ્રવણરૂપી મહાનુભાવનું મન આ સરોવરનાં વમળ તથા કમળથી પરિપૂર્ણ થયું. ૨૨. ઝખે–(ઝષ–મત્સ્ય) મગર અને મચ્છથી. મખે–(મષે) મત્સ્યે. રખેને એ સરોવરમાં બહુ છોળ વાગેછે (પાણી ઉછળવાથી) માટે તે મગર અને મત્સ્યથી ભરેલું હોય, એવો વિચાર શ્રવણને થતો હતો. ૨૩. ગજ બેઠો–મારા મનમાં તે ગજ (હાથી) છે, એમ લાગ્યું.

સુમંત્ર (શીશ) નામી પિતાપદપંકજ, પ્રેમે કરે પ્રણામ;
ચૌદ વરસ વીત્યા પછી વનથી, ભુવન આવશે રામ. ૩૨
સુમંત્ર કહે જણ્યો હું શાને, ગર્ભ કાં નવ ગળિયો!
સાપે ખાધો નહિં વિષ પીધું નહિ, દાવાનળે નવ બળિયો! ૩૩
રામને વનવાશીને, નગરમાં નહિ જાઉં;
પુરમાં પંચઈટાળી કરે, હેલામાં હળવો થાઉં! ૩૪
ભુંડે મુંડે ભાગળ માંહે, પેસું કેઇ પેર;
રામ લક્ષ્મણ સીતા વિહોણો, કયમ જાઇશ હું ઘેર. ૩૫
હ્રદે મારૂં અતિ આકરૂં, ફાટે નહિ પાષાણ;
રામચંદ્રને વિરહે મારા, નથી જાતા પ્રાણ. ૩૬
ત્રાપા બાંધીને ત્રણને, તાર્યાં તમસાતીર;
સેના લેઇને સાથે આવું, ભીલ ભણે રઘુવીર! ૩૭
રામ કહેછે કટકકેરૂં, નથી કાંઇએ કામ; ૦
સેના સાથે શાને તેડિયે, શું કરવો છે સંગ્રામ? ૩૮
પેહેલે પગલે સીતા થાક્યાં, નયણે ઢાળ્યાં નીર;
બીજું ભરતાં લક્ષ્મણને પૂછ્યું, કેટલે જાવું વીર. ૩૯
રામચંદ્રની આંખે આંસુનો, [પ્રથમ] જન્મ થયો ત્યારે;
શેવાસરખું મુખ નથી કીધું, કષ્ટ પડે પણ ક્યારે. ૪૦
લક્ષ્મણ કહેછે માતા આપણ, વસશું પેલે વન;
ત્યાં આવ્યા પછી જનકનંદિની, મોહ પામેછે મન. ૪૧
માતા! તેં ત્યાં કહ્યું હતું મુને, તે વન આવ્યું વીર;
હજી તું તો હીંડે છે, ધરે નહિ કાં ધીર? ૪૨
આઈજી મેં તો એ વન તમને, નથી કહ્યું ત્યાં નાટ;
પેલે પર્વત આપણે રહેવું, વસમી છે નહિ વાટ. ૪૩
ધાહી વન લક્ષ્મણ સીતાને, ચતુરપણે ચલાવે;
કમળપત્ર પ્રાયે પદ કોમળ, ભમતાં ભલું ન ભાવે. ૪૪
તે રામચંદ્રના ચરણ તળાંસે, સીતા કોમળ હાથ;

---

૩૪. હેલામાં–હલ્લો પ્ર. ૩–૨. ૩૯. જુઓ હનૂમાન્ નાટક અં. ૩ લો:–"सद्यः पुरीपरिसरेषु शिरीषमृद्वी गत्वा जवात्रिचतुराणि पदानि सीता । गंतव्यमस्ति कियदित्यसकृद्ब्रुवाणा रामाश्रुणः कृतवती प्रथमावतारम्" ॥

કઠણુ કર જાણી પીડા પામે, સહ્યું ન જાએ નાથ. ૪૫

તે કોમળ ચરણે ચાલે, કંટકયુત ગિરિશૃંગ;
શીત આતપ ને તૃષા ત્રણે, સેહેજે સહેવા અંગ. ૪૬

રામચરણ જોઇ જાનકી, મધ્યે માંડતાં પાય;
લક્ષ્મણ પૂઠે પગલાં ભરતો, રખે ચરણ ચંપાય. ૪૭

તમસાથી ત્રીજે વાસે, પ્રાગવડ પ્રભુ આવ્યા;
ભરદ્વાજની ભક્તિ કરવા, ભૂધરજી મન ભાવ્યા. ૪૮

શિષ્ય સંઘાતે કા'વ્યું ઋષિને, આવ્યા લક્ષ્મણ રામ;
સાથે સીતા સેવા કરવા, પ્રભુને કરે પ્રણામ. ૪૯

વિદ્યારથીનાં વચન સાંભળી, ઋષિજી થયા રળિયાત;
રામચંદ્રને તેડી ન આવ્યો? વાર ન કીધી વાત. ૫૦

કડવું ૨૮ મું.

રાગ આશાવરી.

ભૂધર ભણી ભરદ્વાજજી, શિષ્ય લેઇ સેવા સાજજી;
મહારાજ મંદિર મારે આવિયા રે. ૧

ઢાળ.

મંદિર મારે મહારાજ આવિયા, આજ પો'તી આશ;
પૂજા કરી પધરાવિયા, ઋષિને દૃઢ વિશ્વાસ. ૨

અનુજ સીતા સહિત રામે, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ;
આશિષ દીજિયે તમને, પ્રભુ પૂરણકામ. ૩

શિષ્ય સાથે કહાવિયું, (કયમ) તમે ન આવિયા રઘુનાથ;
દરશન તમારૂં વે'લું પામત, અનુજ સીતા સાથ. ૪

રામ કહેછે જો અમો કીજે, મર્યાદાનો ભંગ;
પછી તમને કોણ પ્રશંસે, હદે આણી રંગ. ૫

ભલે ભુવન પધારિયા, કમળદળલોચન!
આટલા દિન અહીં દેહ દમ્યો, તે પામવા દરશન. ૬

તમટાળી કોણ પાળે, પિતાતણું વચન !

---

૪૬. યુત–યુક્ત. શૃંગ–શિખર. ૪૭–ચરણ–પગલાં.

રાજ્યસુખ તજી કોણ ચાલે, વીર વસમે વન ! ૭
જન્મતું દેહદમનફળ, અમો પામ્યા આજ;
તમો(વન વસતા)જાણી, અમો વસ્યા આ વન, કાંઇક દેવાકાજ. ૮
એક રસના નામ તમારૂં, હું શું કરૂં વખાણ;
શેષ મુખે કહી શકે નહિ, તમો પુરૂષપુરાણ. ૯
અજન્મા અચિંત્ય આત્મા, અવિનાશી તું એક;
માયા માનુષ રૂપ ધરિયું, મન કરી વિવેક. ૧૦
ધન્ય સીતા સાધવી તેં, ઓળખ્યા શ્રીઅનંત;
સેવા કરવા સાથે આવી, સદા શોભાવંત. ૧૧
ધન્ય લક્ષ્મણ સાહસિક સૌમિત્રે, તેં તજ્યા ભોગવિલાસ;
તેં રામ સીતા ઓળખ્યાં, થઇ નીસર્યો તું દાસ. ૧૨
રામ વિષ્ણુ સીતા લક્ષ્મી એ, લક્ષ્મણ તું શેષ નાગ;
સુરકારજ કરવા ભૂભાર હરવા, દીધા અવનિ પાગ. ૧૩
રાક્ષસની પીડા ઘણી છે, કો દમી ન શકે દેહ;
યજ્ઞ કો યજી શકે નહિ, તમો ટાળો તેહ. ૧૪
હું મારે તપોબળે કરી, વસું આણે વન;
રાક્ષસ કો આવી શકે નહિ, કરતાં દેહદમન. ૧૫
વનફળ લેવા વિદ્યાર્થી કો, જઈ શકે નહિ જન;
નિશાચર મારગ મળે, પ્રેમે કરે પ્રાશન. ૧૬
દેવ થયા છે દામણા, ઋષિ થયા છે રાંક;
કષ્ટ કહીએ કેટલું, એ દુઃખે આડો આંક. ૧૭
દશરથ ઉપર દુહવાશો મા, નહિ કૈકેયીનો વાંક;
મંથરાને મારશો મા, તમો ત્રિકમ ટાંક. ૧૮
અમ સરખા અનાથને, રાખવા શ્રી રામ;
સાધુને પ્રતિપાળવાને, નવખંડ કરવા નામ. ૧૯
તમો અવનિ અવતરંત નહિ, વસત નહિ જો વન;
જગત્ આખું જીવત નહિ, મરત મોહિત મન. ૨૦

---

૭. તમ ટાળી-તમવિના. ૮. તમો ઇ૦-તમો દેવ કાર્યાર્થે વનમાં જશો ત્યારે અમને તમારાં દર્શન થાશે એમ જાણી અમે આ વનમાં વસ્યાછીએ.
૧૮. ટાંક-લગારે. ૧૯. નવખંડ-નાવ પ્ર. ૧-૨

વળી વળી કરૂંછું વિનતિ, એટલું કીજે કામ;
જગત માંહે રાખવું નહિ, નિશાચરનું નામ. ૨૧
રામ કહે છે કામ મારૂં, જો જો હવે ઋષિરાય!
પાપ મને પ્રાઢ લાગે, પ્રજા જો પીડાય. ૨૨
રાક્ષસી સર્વ રંડા કરૂં, તો રામ મારૂં નામ;
જાણે જતુનીએ જણ્યા નથી, હું એમ ફેડું ઠામ. ૨૩
આજ્ઞા માગી ચરણ લાગી, ચાલિયા ચતુરસુજાણ;
વાલ્મીકિને આશ્રમ આવ્યા, જાણે ભૂના ભાણ. ૨૪
વાલ્મીકીને શિષ્ય સંઘાતે, કહાવિયું તે ત્યમ;
મહાનુભાવના આશ્રમમાં, અકસ્માત જઇએ કયમ? ૨૫
વાલ્મીકે આવી પૂજા કીધી, દીધી બહુ આશિષ;
લક્ષ્મણ સીતા સહિત રામે, ચરણ નામ્યું શીશ. ૨૬
કુશળ પ્રશ્ન પૂછ્યું વાલ્મીકે, વન આવિયા કોણ કાજ?
દશરથરાયે દિકરાને, ન આપિયું કયાં રાજ? ૨૭
રામ કે'છે રાય કને, કૈકેયીએ વર માગ્યા બેહ;
રાજ્ય ભરતને ચૌદ વરસ ને, વન મુજને એહ. ૨૮
ઋષિ કે'છે રામને, નિમિત્ત કૈકેયી માટ;
અહીં (અમો) કંઇ કાળના દેહ દમતા, વા'લાજી જોતા વાટ. ૨૯
ભૂનો ભાર ઉતારવા, સારવા સુરનાં કાજ;
અમ સરખાં રાંકને રાખવા, વન નીસર્યા મહારાજ. ૩૦
રામ તમારા નામનો, મેં જાણ્યો મહિમાય;
વાલ્મીકપણું પામિયો તે, તમ નામતણો પસાય. ૩૧
દરશન તમારા થકી સાંભરે, પૂર્વે જન્મની વાત;
ભીલતણો હું દાસ સંગી, કરૂં મનુષ્યનો ઘાત. ૩૨
ભીલડી ઘેર ભારજા, તજી વાડવ વેષ.
કામહું કર તીર તાણું, વિપ્ર વધું વિશેષ. ૩૩
લુંટી ચોરી આહાર આણું, પ્રેમદાશુ પ્રીત;
પુત્ર પુત્રી પરિવાર વાધ્યો, રમતો રૂડી રીત. ૩૪

---

૨૫. ત્યમ-ભરદ્વાજને કહાવ્યું હતું તેમ. ૩૧. વાલ્મીકપણું-અર્થાત્ આ મારી ઋષિની સ્થિતિ. ૩૩. વધું-વધ કરૂં-મારૂં. ૬

ભૂખે મરૂં ને ભમતો હીંડુ, અમિષ કરતો આહાર;
માર્યા પાખે શોધવું નહિ, એ અધિક આચાર. ૩૫
એવે સપ્તઋષિ આવતા દીઠા, અરૂન્ધતી છે સાથ;
કામઠું ને તીર તાણ્યું, હઠે સાહી હાથ. ૩૬
સપ્તઋષિ સામા આવ્યા, મુખે કે'તા મ માર;
અમકને કાંઇ છે નહિ, સંગ સાધવી નાર. ૩૭
તમને મારી આજ મારો, પોખવો પરિવાર;
બીજું બળે પામ્યા નથી, એકજ કરવા આહાર. ૩૮
સપ્તઋષિ કે'છે જઇ પૂછ પ્રજાને, જે હું કરી આવુંછું પાપ;
તમારૂં ભરણપોષણ કરવા, આતુર થઇને આપ. ૩૯
ભક્ષ સઘળું ભોગવોછો, કાંઈ પાપમાં તમારો ભાગ;
પછે અમને અહીં આવી, મારજે મન રાગ. ૪૦
પગલું એક પરઠશું નહિ, એ અમારૂં સત્ય વચન;
સત્યે શેષ ધરા ધરે છે, સત્યે શશિ હુતાશન. ૪૧
સત્ય વચન માની સાંચર્યો, પરિવાર પૂછો પ્રેમ;
સપ્તઋષે જે શીખવ્યો તે, ઉચર્યો જઇ એમ. ૪૨
પરિવાર કે'છે પાપ કરી, કાં ભર્યા અમારાં પેટ;
પુણ્ય કરી કાં ન લાવે, કાં નિષ્ઠુર થાયે નેટ. ૪૩
પાપપુણ્યતણા ભાગી નહિ, અમો કો નિરધાર;
તેં તારૂં કર્યું ભોગવવું છે, અમો ઇચ્છું આહાર. ૪૪
વૈરાગ્ય પામી પાછો વળ્યો, સપ્તઋષિને લાગ્યો પાય;
ઉપદેશ આપો સુજને એવો, અજ્ઞાન અંધારૂં જાય. ૪૫
સાધુ સમાગમતણો મહિમા, ટળ્યો તનનો તાપ;
અજાણે મેં અધમપણાથી, કર્યા પ્રૌઢાં પાપ. ૪૬
મરામરા સુને મંત્ર આપ્યો, નહિ રામનો અધિકાર;
આ પીપળા પાછળ પ્રદક્ષિણા દેજે, જ્યાં લગે અમો આવું આણે ઠાર. ૪૭
પીંપળા પાછળ પ્રદક્ષિણા દેતાં, પડી ઊંડી ખાડ;
શોણીત ત્વચા મેદ મજ્જા-રહિત કેવળ હાડ. ૪૮

૪૪. ભાગી-ભાગીયા. ૪૭. નહિ ઇ૦-કેમકે 'રામ' શબ્દ બોલવાને પણ હુ યોગ્ય નહોતો. આ પીપળા ઇ૦-અને કહ્યું કે તું આ પીપળા પાછળ ઈ૦

કંઈ કાળે ઋષિ આવ્યા, મુજમાં રમતો દીઠો રામ;
પછે હું તો મરણ પામ્યો, હૃદે નિર્મળ નામ. ૪૯
ભાર્ગવથી અવતાર પામ્યો, વલ્મીકમાં વીર્યદ્રાવ;
વાલ્મીકિ મારૂં નામ પાડ્યું, ભામનીએ ન કીધો ભાવ. ૫૦

કડવું ૨૯ મું.

રાગ મારૂણી તાલજીતમાન.

તે બે અક્ષર મેં બીજ કર્યા છે, રચ્યું રામાયણ રસાળ જી;
રામનામનો મહિમા મોટો, કાંઇક લહે પશુપાળ જી. ૧
પણ રાક્ષસતણો ભય છે ભારી, તેને વારી ન શકે કોય જી;
સ્વામી નાશ નિશાચરનો, તમ વિણુ કોણે ન હોય જી. ૨
તમે અવતર્યા છો એહજ કરવા, તમ યોગ્ય છે તેહ જી;
રાક્ષસ માત્રને મરણ પમાડો, અમે માગીએ એહ જી. ૩
રામ કહે તે મેં મારવા, દેઈ સત્ય વચન જી;
વાલ્મીકિને વંદી ચાલ્યા, વળી બીજે વન જી. ૪
પૂર્વદક્ષિણ કોણ આવ્યા, ગિરિચિત્રકૂટ પાવન જી;
મહાનુભાવ મુનિના ત્યાં આશ્રમ, જેનાં નિર્મળ મન જી. ૫
તલેટીયે મંદાકિની વહે, વિમળ તેહનું નીર જી;
આરા અનુપમ સ્વચ્છ છે, તરૂવર ફૂલ્યાં તીર જી. ૬
શેવાળ જળ જાંબુવા જાણો, જળ ઉંડાં અતિ ગંભીર જી;
માંહે મચ્છ કરે છે ક્રીડા, પીડા રહિત શરીર જી. ૭
નિર્મળ નીરમાં કમળ વિકાસિત, ભમર કરે ગુંજાર જી;
સારસ મોર બપૈયા બોલે, ચાતક શુકપિક સાર જી. ૮
વૃક્ષ સઘળાં વેલિયે વીંટ્યાં, નમી રહ્યાં ફળભાર જી;
રામચંદ્રને આવતા જાણી, વનસ્પતિ કરે નમસ્કાર જી. ૯
મૃગ શૂકર ને રોઝ સાબર, ખડ્ગ ખેટ વિખ્યાત જી;
રાઘવ કે' આ વન રૂડું, અહીં રહિયે એકાંત જી. ૧૦

---

૫૦. વલ્મીકમાં–રાફડામાં (ભાર્ગવ મુનિનો વીર્યદ્રાવ થવાથી). ૧. પ-શુપાળ–પશુપતિ–શંકર. ૫. કોણ–ખૂણો (અગ્નિ ખૂણો). ૭. જાંબુવાં–જાં-બુવા રંગનાં. ૮. પિક–કોયલ. ૧૦. સાબર–'સામરા' પ્ર. ૨ જી. ખડ્ગ–ગેં-ડો. ખેટ–શિકારી.

ચતુર ચઢ્યા (ચડવડી) ચિત્રકૂટ ઉપર, લેઇ વંશવૃક્ષની ડાળ જી;
ગિરિશૃંગ ઉપર ચઢી એ કીધી, પર્ણકુટી તતકાળ જી. ૧૧
વાસ્તુપૂજા (કરી) ત્યાં વસિયા, લક્ષ્મણ સીતા રામ જી;
મહાદેવ ભાગાં રહ્યાં રીસાવી, જાણે વસંતઋતુ ને કામ જી. ૧૨
તમસાતીરથકી સાંચરિયો, સાકેત ભણી સુમંત્ર પ્રધાન જી;
નગરમાંહી કહો કયમ પેશીશ, રઘુનાથ વળાવી રાન જી. ૧૩
અભાગિયો હું અલ્પ મતિછું, મારા પાપતણો નહિપાર જી;
પંચઈંટાલી મનુષ્ય મારશે, ઉતારશે અધિકાર જી. ૧૪
દશરથરાજા મને પૂછશે, ક્યાં મૂકી આવ્યો રામ જી;
મેં તુંને ક્યારે કહ્યું હતું, ક્યાં કૂડું કીધું કામ જી. ૧૫
તું પ્રાણજીવનને મૂકી આવ્યો, હવે મુજને માર જી;
ત્યારે હું શો ઉત્તર આપીશ, નયણાં વે'તાં વાર જી. ૧૬
જેમ કો જાણે નહિ તેમ જાઉં, કે'શે કોણ કરી આવ્યો કાજ જી;
રામ વન મેલીને આવ્યો, નથી આવતી લાજ જી. ૧૭
સાંજે સૂની શેરીએ થઇ, જ્યાં મનુષ્ય મળે નહિ કોય જી;
અપરાધીની પેરે આવે, ત્યાં રામ રામ કહી રોય જી. ૧૮
સાન વહોણા શય્યા ઉપર, સૂતા હુતા રાય જી;
સુમંત્ર આગળ આવીને ઉભો, પ્રભુ દિજે કર્ણપસાય જી. ૧૯
શુદ્ધિ વળી સુમંત્રને સાદે, જાણ્યું રોષે ભરાણા રામ જી;
આપોપે અહીં આવ્યા નહિ, ન ગમે મારૂં નામ જી. ૨૦
મુજ મંદમતિને જે કહાવ્યું હોય, તે તું કહે મારા વીર જી;
મેલી આવ્યો કે લેઈ આવ્યો, સુંદર શ્યામશરીર જી. ૨૧
સ્વામી રામચંદ્ર તો વન પધાર્યા, સાથે સીતા લક્ષ્મણ ભ્રાત જી;
તમને તો નમસ્કાર કહાવિયો, મનગમતું કર્યું માત જી; ૨૨
સુણતાં પ્રાણ ગયા રાજાના, મંચક ઉપર મરણ જી;
સ્નાન દાન ક્રિયા વિધિ કાંઇ, નહિ એકે આચરણ જી. ૨૩
કૌશલ્યા આક્રંદ કરી ઉઠી, વસિષ્ઠે વારી રાખી રાણી જી;
બીજો રાજા આવી બેસશે, દશરથ મુવો જાણી જી. ૨૪
કઢા મહામોટી એક આણી, ઘૃત માંહે નાંખી જી;

---

૧૯. કર્ણપસાય દીજે—સાંભળવાની કૃપા કરો. ૨૨. માત—માતા (કૈકેયી)ને

કૌશલ્યા સુમંત્રે સાહી, સુવાર્યો તે સ્વામી જી. ૨૫
તળી તનને બા'ર કાઢ્યો, લઇ ઘ્રુત કુંડીમાં નાંખ્યો જી;
જેમ કો નગરનિવાસી ન જાણે, તેમ ઘર માંહે રાખ્યો જી. ૨૬
દશરથ આ દેશાંતર લખ્યો રે, કાગળ સુમંત્રે સાચો જી;
સ્વસ્તિ શ્રી કૈકેયપુર સ્થાને, રાઘવ નામે રાચો જી. ૨૭
ભરત શત્રુઘ્ન બેહુએ ભાઇ, દુષ્ટ કાગળ અહીં આવ્યો જી;
વાટે થઇને પાણી પીઓ, ભૂપતિને મન ભાવો જી. ૨૮
કાસદ બે તે ચંચળ ચાલ્યા, સાતે દહાડે પોહોત્યા જી;
સમાચાર સર્વ કહ્યા ભરતને, સાંચરીએ સુર સમોતા જી. ૨૯
મામાજીને મોકલાવીને, હૈયે આણી હિત જી;
ઉંચમુંચ ચાલવું તે શું, પૂછે યુધાજીત જી. ૩૦
મોસાળું કીધું મામાજીએ, વસ્ત્ર વિવિધ શણગાર જી;
હય હાથીને રથ આપ્યા બહુ, શકટ ભરીને ભાર જી. ૩૧
વળાવા આવ્યો ચોદેશે, મજલ એકતું માન જી;
વળી વહેલાબે વીર આવજો, એમ કહી વળ્યો (યુધાજીત) રાજાન જી. ૩૨
વાટે વિમાસણ કરી મનમાં, ત્યાં મારૂં તે શું કામ જી;
રામ સિંહ છતાં હું શિયાળતણું તે, કોણે લીધું નામ જી. ૩૩
વાટે અપશુકન તો થાયે, ઉપજે અતિ ઉચ્ચાટ જી;
ડાબા જોઇએ તે જમણા જાયે, સાવજ વસમી વાટ જી. ૩૪
ઉકાંટો ને અંગ ઉધડકે, રોમ ઉપરાં થાય જી;
આંખેથી આંસુ ઝરે ને, થર થર ધ્રુજે કાય જી. ૩૫
માર્ગમાં તીર્થ બહુ આવે, વિધિપૂર્વક ત્યાં ના'ય જી;
બ્રાહ્મણને દક્ષિણા બહુ આપે, અનેક નદી અવધાય જી. ૩૬
સાત દિવસે સાકેત સમીપે, ભરત મહાભડ આવ્યા જી;
વાડી દેખી વિસ્મય પામ્યા, શું ભાઇ વનથી વસંત રીસાવ્યા જી! ૩૭

---

૨૭. દશરથ ઈ૦–દશરથના નામથી સુમંત્રે દેશાંતરમાં કાગળ લખ્યો. અથવા દેશાંતરમાં રહેલા દશરથના સંબંધમાં સુમંત્રે કાગળ લખ્યો. 'દશરથ આધે શાંત લખ્યોરે' પ્ર. ૨ જી. ૨૯. સમોતા–(સન્માનિતા)માન પામેલા. ૩૦. મોકલાવીને–(તે કાગળ) ઉંચમુંચ–ઉચમુચ પ્ર. ૨. ૩૫. ઉધડકે–ઉદ્રકે પ્ર. ૨–૩. ૩૬. અવધાય–અવધાન પૂર્વક (સ્નાન કરે.) ૩૭. વનથી ઈ૦–અર્થાત્ વસંતઋતુની શોભા રહિત આ વાડી ઉજડ કેમ છે?

વન ભોજન કરવાને વૈશ્યજન, જે આવતા અનુદિન જી;
તે આજ કાં નથી દીસતા, કાં વનફળ વિહોણું વન જી. ૩૮
વારમુખ્યા કાં નથી નાચતી, કે કામી થયા નિરધન જી;
અયોધ્યા અણમણી દીસે, જાણીએ નથી જીવતા જન જી ! ૩૯
જાણીએ તતકાળની રાંડી રામા, પે'ર્યા વિના પાગરણ જી;
અયોધ્યા એવી દીસે છે, શું ભાઈ દશરથ પામ્યા મરણ જી. ૪૦
ચંદ્ર વિહોણી યથા શરવરી, દીપક જ્યમ વણ તેલ જી;
વૃક્ષ વિહોણું વન શોભે જેમ, એવા અયોધ્યાના મે'લ જી. ૪૧
શું ભાઇ રામ નથી નગરમાં, ધ્વજા પતાકા ન દીસે જી;
આધા પગ અશ્વના ન ચાલે, મારૂં હૈયું ન હીસે જી. ૪૨
સામું કો શે નથી આવતું, શું ભાઇ નગર નથી વસ્તું જી;
રોવા સરખાં મુખ સહુકોનાં, કોનું વદન ન દીસે હસ્તું જી. ૪૩
એમ અનેક આલોચન કરે છે, પુરમાં કર્યો પ્રવેશ જી;
પ્રાચી દિશ જેમ દારૂણ દીસે, વણ ઉગે દિનેશ જી. ૪૪
નામ ન લે કો નગર માંહે, ન નામે કો શીશ જી;
આ કૈકયીનો કુંવર આવ્યો, લોક તણે મન રીસ જી; ૪૫
દાસી દાસ સહુ દીઠાં દામણાં, ઉંધે મોઢે માત જી;
વિધવાતણો વેશ ધર્યો છે, આંખે આંસુપાત જી. ૪૬
કાં માતા તું એવી દીસે, કે તેં દુભવ્યા રામ જી;
કે પિતાએ તું પરહરી, કાંઈ એક કૂડું કીધું કામ જી. ૪૭
અપરાધણ સરખી દીસે છે, દેવાયોગ્ય જમદંડ જી;
એક તારે અપરાધે દુખી દીસે છે, આખું એ બ્રહ્માંડ જી. ૪૮
માતા કહે મેં તારે કાજે, રચ્યો એક પ્રપંચ જી;
કહોને કહું જો કામણ બેહું, સબળો કરતાં સંચ જી. ૪૯
રાજા કને રાજ્ય મેં માગ્યું, કુંવર તારે કાજ જી;
રામચંદ્ર મેં વન ચલાવ્યા, તેને વિરહે મુવા મહારાજ જી. ૫૦

---

૩૯. વારમુખ્યા–વેશ્યાઓ. ૪૦. પે'ર્યા ધ્રુ૦–પે'રા વિણ પ્રાગણ જી. પ્ર. ૨. પાગરણ–વસ્ત્ર. ૪૯. કહોને–કહુને પ્ર. ૧. કામણ—કામણરૂપી આળ. બેહું–'વેહું' પ્ર. ૧ લી. ૫૦. તન વિરહે ઇ.–'દેવગત મહારાજ જી.' પ્ર. ૨ જી.

કડવું ૩૦ મું.

રાગ વેરાડી.

સુણી ભરત તે અવનિ પડચો, રામ રામ કહી ગાઢે રડચો;
ફટ માતા ભૂંડી પાપણી, હવે હું તને નાખું હણી. ૧
ભૂંડી તેં માર્યો ભરતાર, તારા પાપ તણો નહિ પાર;
માંટી મારતાં નવ સર્યું, રામ તજ્યા તે કૂડું કર્યું. ૨
દશરથ મુવાનું દુઃખ નથી, રામ વિરહે કોને કહું કથી;
તેં રાજ્યયોગ્ય જાણ્યા નહિ રામ, હું અનુચર યોગ્ય કરૂં સર્વે કામ. ૩
કાઢી ખડ્ગ છેદવા શીશ, ઉઠચો માતા ઉપર રીસ;
ઉગામીને ઉભો રહ્યો, બોલ એક ત્યાં એવો કહ્યો. ૪
માતા માર્યે મને નહિ પાપ, જે તેં માર્યો મારો બાપ;
માતહત્યા મનમાં નવ ગણું, રામ મુખ ન જુએ મુજતણું. ૫
રામવિમુખ મારે નહિ માત, રામવિમુખ મારે નહિ તાત;
નહિ પુત્ર કલત્ર (મારે) નહિ પરિવાર, રામ વિના સૂનો સંસાર. ૬
રામ ભ્રાતા માતા ત્રાતા તાત, રામ વિના સર્વ મિથ્યા વાત;
રામ સિંહ ને હું શિયાળ, રામ કલ્પતરૂ હું એરંડડાળ. ૭
રામ ચિંતામણિ હું તો કાચ, રામ ઉચ્ચૈઃશ્રવા હું ગર્ધવ સાચ;
રામ કનક ને હું કથીર, હું કઠણ કામળો રાઘવ ચીર. ૮
ગજપાખર ગર્ધવ ઉપર કો ધરે, કો કોડી ગ્રહી રત્ન પરહરે;
રામચંદ્ર અખિલ ઉદ્યોત, અર્ક ઉગ્યે જેમ ખદ્યોત. ૯
મેં રાખ્યું ન જાયે કોશલનું રાજ, મા તેં કીધું કૂડું કાજ;
એમ કહી કરે આક્રંદ, રામ વિરહે મરૂં નહિ મંદ !! ૧૦
પાપી પ્રાણ મારા નવ જાય, રામ વિના ક્ષણ યુગ સમ થાય;
સમીપે આવ્યો સુમંત્ર પ્રધાન, વસિષ્ઠ ગુરૂ આવ્યો સન્નિધાન. ૧૧
રોતો રહી પ્રજાને પાળ, વિરહવેદના તું તો ટાળ;
દાહાંજલિ દશરથને કરો, આતા શોક સર્વ પરહરો. ૧૨
શું કરૂં જો તમે એમ કહો, રામશું સ્નેહ લગાર ન લહું;

---

૬. મારે ૭૦—રામથી વિમુખ માતા વગેરેનો મારે ખપ નથી. ૮. ઉચ્ચૈઃશ્રવા-(ઉંચા કાનવાળો) અશ્વરત્ન. ૧૦. મરૂં નહિ—હું કાં મરતો નથી !! ૧૧. સન્નિધાન-પાસે.

રામ કરશે કોશલનું રાજ, મેં સેવક થઈ કરવું કાજ. ૧૩
આવ્યો દશરથરાયને પાસ, પિતાતણે વિરહે નિઃશ્વાસ;
કૌશલ્યા કહેછે કૈકેયીકુમાર, ધરો રાજ્યકાજ સહુ ભાર. ૧૪
માગી લીધું તારી માત, વડો વન ચલાવ્યો ભ્રાત;
ભરત ભણે તે ભૂંડું કામ, મુજ આગળ મા લેશો નામ. ૧૫
મારે રામ સંઘાતે રંગ, સુણી વચન થયું મન ભંગ;
જગત માંહે પાપ જેટલું, માતા મુને લાગે તેટલું. ૧૬
જો રાજ્ય કરવું મુજને મન ગમે, રામચંદ્ર વનમાંહી દમે;
વહાલા કને જાઈશ વન, અહીં રહીશ નહિ એક દિન. ૧૭
પછે રાણીએ પાડી રીર, દેખી દશરથરાયતણું શરીર;
ઉભી થઇ અંગ આછેટે, રાયવિના રહેવું ન ઘટે. ૧૮
હૈયું કૂટે ને હાથજ ઘસે, દશન દંશે ને અંગ ઉધરસે;
દશરથને લેઇ જાતાં શોક, માનવ માત્ર તે મૂકે પોક. ૧૯
કાષ્ટ અણાવ્યાં ચંદનતણાં, દશરથને દેન દેવાને ઘણાં;
દેન દેઇને કીધું સ્નાન, દાહાંજલિ દીધું જળદાન. ૨૦
અયોધ્યાથી એક અળગું ગામ,(ત્યાં) આવી રહ્યા સહુ રટતા રામ;
અયોધ્યાનિવાસી જન, ભરત સંઘાતે જાવા વન. ૨૧
ત્યાં રહીને ક્રિયા કરી, વસિષ્ઠે સર્વ વિધિ વિસ્તરી;
ગૌતમ જાબાળ ને જમદગ્ન, પૃથુશ્રવા પાસે છે પ્રજ્ઞ. ૨૨
એ આદિ મોટા મુનિજન, ભરત સંઘાતે ચાલ્યા વન;
વનમાં જોતા જોતા જાય, ગિરિ ગહ્‌વર પર્વત ચઢી પાય. ૨૩
હ્રદે ચિંતવતા રામના ચરણ, વિરહે વહાલા પામશું મરણ;
તજી નિદ્રા શ્રમ અંનપાન, શરીરતણાં ટળ્યાં અભિધાન. ૨૪
જોતા રોતા રટતા રામ, મુખથકી એ ન મેલે નામ;
નયનથકી ચાલે નીરઝરણ, એકમનાં અઢારે વરણ. ૨૫
વાટે પગલાં પેખતા જાય, આ આગળ રાઘવના પાય;
ષોડશ ચિન્હે અંકિત ચરણ, બ્રહ્માદિક વાંચ્છે જેનું શરણ. ૨૬
જેમ સહુએ સર્વસ્વ હાર્યું હોય, એમ શોધતાં સાંચરે સર્વ કોય;

---

૧૯. દશન–દાંતે. દંશે–કરડે. ઉધરસે–પાડે–પછાડે (?) ૨૨. પ્રજ્ઞ–જ્ઞાની.
૨૬. ષોડશ–સોળ (યવ, મત્સ્ય, ધ્વજા, વગેરે સામુદ્રિક ચિન્હ).

આ પગલાં સીતાજી તણાં, મધ્યે સોહે સોહામણાં. ૨૭
આપરા લક્ષ્મણના પાય, કેડેથી તે જોતા જાય;
લોટી મસ્તક મૂકે રેણ, નાચે ગાયે વાહે વેણ. ૨૮
જે જે રામે કીધાં ચરિત્ર, તે તો ગાતા પરમ પવિત્ર;
સુણિયું શૃંગવેલપતિ ભીલ, ગુહ નામે અતિ દારૂણ દિલ. ૨૯
ગુહ સંચર્યો ભરતજી ભણી, સાથે સેના લીધી ઘણી;
રણતૂર ને વજાડતે ઢોલ, માર માર મુખ બોલે બોલ. ૩૦
બાણતણા વરસે વરસાત, અનેક આયુધના આઘાત;
જેની માયે વન વળાવ્યા રામ, વળી જાયે કરવા સંગ્રામ. ૩૧
આયુધ વોહોણા પાયે પળે, જાણે કંઇ રઘુનંદન મળે;
ભીલ ભણી પ્રેર્યો પ્રધાન, સુમંત્ર કહેછે શૈલરાજાન. ૩૨
શા માટે મેલે આયુધ, રામભક્ત ભરત છે શુદ્ધ;
મનાવા રામને જાય, તું આગળ કાં આડો થાય. ૩૩
ભીલ ભરતને લાગ્યો પાય, જય જયજય રાઘવરાય;
અહીં જટા રામને કરી, રાજ્યવેશ સર્વે પરહરી. ૩૪
ઉતાર્યું સહુ તમસાતીર, ત્રાપા બાંધી નિર્મળ નીર;
પ્રાગવડ આવ્યા સહુ કોય, ભરદ્વાજ આશ્રમ જઈ જોય. ૩૫
મહાનુભાવને પૂછ્યો મર્મ, તીર્થનાં સર્વે કીધાં કર્મ;
ત્યાં થકી વળી જોતા જાય, ભીલરાય પેખે છે પાય. ૩૬
ઓ પેલા પર્વત ઉપર કોય, ઉજાતો કોઈએક જઈ જોય;
ન દીઠા મૂકે નિઃશ્વાસ, (વળી) આઘેરા જઇ તે કરે આશ. ૩૭
પર્વત પ્રૌઢા દીસે ઘણા, જાણે હસ્તી દશરથ તણા;
કો કાઢી આવેછે ભાળ, ત્યાં જોવા આવે તતકાળ. ૩૮
ધૂમાડો દેખીને ધસે, આણે પર્વત કોએક વસે;
નથી દીસતા થયા નિરાશ, વળી જોતા હીંડે વનવાસ. ૩૯
વાલ્મીકિને પૂછી વાત, નૃત્ય કરીને ચાલ્યા નાટ;
ચિત્રકૂટ પર્વત ભણી ભાળ. દર્શન દેશે દેવદયાળ. ૪૦

---

૨૮. લોટી—આલોટીને. રેણ—રેણુ (રામના ચરણની). ૩૨. શૈલરાજાન!—હે પર્વતના રાજા! ૪૦. નૃત્ય કરીને–અર્થાત્ વાલ્મીકિથી ભાળ મળી તેથી આનંદ પામીને.

લક્ષ્મણ પ્રત્યે કહે રઘુવીર, સીતા થયાં છે શ્રાન્ત શરીર;
કહે તો જઇ દેખાડું વન, મનાવું મહિલાનું મન. ૪૧
યહાં લગી તું નિપાવે પાક, ફળ મૂળ પત્ર નાના શાક;
લક્ષ્મણ કહેછે વારૂ વાત, વે'લા જઇ આવજો ભ્રાત. ૪૨
આગળથી તે ચાલ્યા રામ, કેડે સીતા સુખનું ધામ;
આઘેરા જઇ ઉભા રહ્યા, લક્ષ્મણથકી વેગળા વહ્યા. ૪૩
સીતાને સ્કંધે મેલ્યો હાથ, કૌતક કોટિક કરે રઘુનાથ;
વેલી વૃક્ષે વીંટાણી જેમ, સીતા તો વળગી રહે તેમ. ૪૪
આ જોરે જનકનંદિની, સુરીનર મુનિ જનને વંદિની;
આ જોરે વૃક્ષ રહ્યાં છે નમી, પામ્યાં ફળ વનમાં દેહ દમી. ૪૫
તેસ્ત કરે છે નમસ્કાર, આગળ ફળતણા અંબાર;
એ કોકિલા કરેછે (તુજ આગળ) ગાન, નાચે મોર મધુર ગતિ ગાન. ૪૬
કીર કરેછે મધુરા નાદ, બપૈયા કરે ધનને સાદ;
તું દેખી કોપે છે કેળ, જંઘા તારી વિષે રસરેલ. ૪૭
આ જો રે સિંહ કરેછે ઉપવાસ, તારા જેવી કટિ થવાની આશ;
કપોત કોકો કે'તા ભમે, ગ્રીવા તારી એને ગમે: ૪૮
આ મૃગનાં બાળક નાઠાં જાય, તારાં નયન દેખી વિસ્મય થાય;
આ જોરે જાસુનાં ફૂલ, આથી અધર અરૂણ અમૂલ્ય. ૪૯
કુસુમતણા ગુંથીને હાર, સીતાને આરોપે સાર;
તેહતણા ત્યાં દડા કરી, ઉછાળી રીઝે સુંદરી. ૫૦

કડવું ૩૧ મું.

રાગ દેશાખ દોહરી.

ફળ પ્રવાળ ને સ્તંબ કુસુમાવળી, નાના જે ગિરિધાત;
સીતાને સર્વ દેખાડે છે, વિવિધ કરેછે વાત. ૧
વેલી માંહે જઇ છપેછે, શોધી કાઢે રામ;
કુતૂહલ કરેછે ઘણાં, રતિશુ જયમ કામ. ૨

---

૪૨. યહાં ઇ૦—'જ્યાં લગે તું પણ પાક.' પ્ર. ૧. ૪૬. મધુર ગતિ ઇ૦.–મધુર ગતિથી તાન લેઇને. ૧. પ્રવાળ–કોમળ પીંદડાં. સ્તંબ—એકજ જ્યામાં ઉગેલા છોડ.

પછે આવ્યા મંદાકિની તીરે, ધીરે વહે સમીર;
આરા અતિશે અનુપમ છે, વહે જળ ગંભીર. ૩
કમળ ઉપર ભમર ભમે છે, અનેક કરે ગુંજાર;
જળચર જોવા સરખાં માંહે, વિવિધ કરે વિહાર. ૪
પછે પાણી માંહે પેઠાં બેહુએ, છાંટવા લાગ્યા છોળ;
જળ કેલિ કરેછે જાનકીશુ, કામની કરે કલોલ. ૫
કમળનાળે બહુ રમે છે, ભમે છે તીરે તીર;
ડૂબકી ખાએ છે જાનકી, શોધી કાઢે (છે) શ્યામશરીર. ૬
કર ગ્રહીને કાઢતાં, ઉપમા એવી થાય;
જાણે ઉદધિમાંથી રમાને, વરે વૈકુંઠરાય. ૭
વળી બાહેર નિસર્યા, રામ આણી રંગ;
એક શિલા ઉપર બેઉ બેઠાં, અતિ અનુપમ અંગ. ૮
રામજીએ જાનકીને, બેસારી ઉછંગ;
વાહાલાજીએ વેણી ગુંથી, હૃદે આણી રંગ. ૯
ગેરૂ મનશિલ ધાત બીજી, અને(ક) તારી આલ;
નાના વિધ ચિત્રામ કીધાં, ભામનીને ભાલ. ૧૦
હાસ્ય કૌતક કોટિ કીધાં, વિવિધ પેર વિનોદ;
રામ સીતા રમ્યાં રંગે, મનમાં પામ્યાં મોદ. ૧૧
જાનકી તું જીવન મારૂં, પ્રાણથકી અદકી પ્રીત;
સીતા તું મુને સાચું કહેજે, હું તને પૂછું રસરીત. ૧૨
અયોધ્યામાં સુખ હતું કે, અહીં સુખ છે આજ;
રૂડું તને ક્યાં લાગે છે, કહેજે મેલી લાજ. ૧૩
સીતા કહેછે શું કહું, જ્યાં તમો પાસે. રામ;
ત્યાં મારે સઘળાં સુખ, શું કરૂં અયોધ્યા ગામ. ૧૪
એમ કહીને વળ્યા પાછા, વીર જોતો હોશે વાટ;
અસુર એવડું ક્યાં કર્યું, અતિ કરશે ઉચ્ચાટ. ૧૫
મઢી સમીપે આવીને, વેગળાં થયાં બેહ;
લક્ષ્મણ રળિયાત થયો, નિકટ આવે નેહ. ૧૫

---

૧૦. ગેર ૯૦–ગેરૂ મણશ ધાત બીજી અને તારી આલ. પ્ર.૧. તા-રી–તારા તારાવાળી–વરગી. આળ–હરતાળ.

રામજી પછી આરોગ્યા, સીતા કરે ભોજન;
લક્ષ્મણજીએ પ્રસાદ લીધો, પરમ થઇ પ્રસન્ન. ૧૭

ઉગરતું તે ઉગવ્યું, સાચવે સીતા નાર;
જેષ્ટિકા તે કર ગ્રહીને, મરકલાં કરે મોરાર. ૧૮

ઈંદ્રનો એક દિકરો, જયંત જેનું નામ;
જાનકીજીને જોતાં, ઉપન્યો અતિ કામ. ૧૯

વાયસ થઇને આમિષ ખોટે, કરવા લાગ્યો આળ;
જાનકી કહેછે જારે પાપી, ભુવન બીજું ભાળ. ૨૦

તોએ આળ કરતો રહે નહિ, જાનકીને ચઢાવે રીસ;
વળી ઉડે ને આઘો આવે, જોતાં શ્રીજગદીશ. ૨૧

સ્તન ઉપર પાપીએ કીધો, ચંચતણો પ્રહાર;
વૈદેહી ત્યાં રોવા લાગ્યાં, વહે શોણિતધાર. ૨૨

રામજી નથી વારતા, મુને કષ્ટ દેછે કાગ;
વડી વારનો કેડે પડ્યો છે, હૃદે આણી રાગ. ૨૩

ઉગામે છે લાકડી, ત્યમ ત્યમ ઉડે આપ;
સીતા કહેછે મારૂં સત્ય જાયે, નહિતર દેતી શાંપ. ૨૪

વળી ધાઈ આવ્યો જેટલે, સીતા કરે વિલાપ;
ધાઓ લક્ષ્મણ રઘુપતિ, હું પ્રાણ કાઢીશ આપ. ૨૫

રામ સંધ્યા વંદતા'તા, રૂદન કરતી દીઠી નાર;
દર્ભશલાકા વાયસ પર નાંખી, વદન ભાખી માર. ૨૬

વૈશ્વાનરની જ્વાળા સરખી, જાણીએ જમદંડ;
શિવત્રિશૂળ સરખી ત્રણ શલાકા, સહી કરે શતખંડ. ૨૭

આગળથી ઉજાતો જાયે, અપરાધી તે આઘ;
પિતાને તે શરણ આવ્યો, સુરપતિ કહે નહિ સાધ્ય. ૨૮

વિષ ખાધું પાવકમાં પેઠો, બૂડ્યો ઉંડે નીર;
વાઘણે વિડારી ન નાખ્યું, તુજતણું સકળ શરીર. ૨૯

સીતા સિંહણી ને તું શિયાળ, દેવા ગયો આલિંગન;

---

૧૮. ઉગરતું તે ઉગવ્યું—બાકી રહેલા ભોજનની ઘટિત વ્યવસ્થા કરીને સફળ કર્યું. 'ઉતરતું' પ્ર. ૧ લી. ૨૦. આમિષ ખોટે—સીતાના માંસનો સ્પર્શ કરે. ૨૮. સાધ્ય—પ્રતિકાર કરવા જેવો (તું નથી). ૨૯. કેમકે તેં સીતાની મશ્કરી કરી તે વિષ ખાધા બરાબર છે: વાઘણે—સીતારૂપી વાઘણે.

સાપણને મુખ હાથ ઘાલ્યો, મરવા થયું તુજ મન. ૩૦
સીતા કોપી સ્વર્ગ બાળે, રામ કોપ્યા બાળે ત્રિલોક;
સૂતા સિંહને જગાડયો, તું સબળ પામ્યો શોક. ૩૧
રામબાણ છે અનિવારણ, ત્રિલોક પામે ત્રાસ;
મારે પુત્ર પાખે ચાલશે, તેં ઉપાયો ઉપહાસ. ૩૨
જગતમાતાને મળે જઇને, પ્રકટ કીધું પાપ;
ભસ્મ તું કાં કીધો નહિ, દીધો નહિ શે શાપ! ૩૩
મારી કાઢયો મહાપાપિષ્ટને, દેવદૂત વળગ્યા ચાર;
સ્વર્ગથી વેગળો જઈ, મૂકયો જયંતકુમાર. ૩૪
વળી આવ્યો વરુણ ભણી, રાખ જળપતિ આજ;
શરણ આવ્યો મારશે, તુને લાગશે અતિ લાજ. ૩૫
અજાણે મેં રામજીનો, એક કર્યો અપરાધ;
ચેષ્ટા કીધી સીતા સાથે, સાધવી જે સાધ. ૩૬
શત વજ્ર સરખી આવેછે, ત્રિશલાકા તતકાળ;
કોટિ અગ્નિ સરખી ભડકે, ઝળકી ઝાળે ઝાળ. ૩૭
અર્ધચંદ્ર કરી કઢાવ્યો, જાણે ચતુર્ભુજનું ચક્ર;
વઢવા આવે વપુવાયસ, વદન જેનું વક્ર. ૩૮
જમે જાણ્યું જેટલે, દંડવડે કરવા લાગ્યો પ્રહાર;
રામશત્રુ મેં રાખ્યો ન જાયે, હોય હાહાકાર. ૩૯
અગ્નિએ આવ્યો આવવા ન દીધો, ભમિયો સાગર સાત;
ગિરિશૃંગ ઉપર ગુફા ગહ્વર, કુબેરપુર થયો પાત. ૪૦
કુબેરે કાઢયો કઠણ કહીને, આવ્યો બ્રહ્મસદન;
વિધાતા તમો શરણ રાખો, હું તુરાષાડનો તન. ૪૧
બ્રહ્મા કહેછે જારે ભાઇ, તું રાખ્યો ન જાયે શર્ણ;
રામબાણ તે મને મારે, એટલે માગી લીધું મર્ણ. ૪૨
પછે પશુપતિજીને ચરણે લાગ્યો, રાખ્ય શંકર શર્મ;
રામબાણ મને મારવા આવે, જેમ ન મારે મર્મ. ૪૩

---

૩૩. જગતમાતાને ઇ૦—જગતમાતાનેજ મલે જૈઇને. પ્ર. ૧–૨. ૩૭. શત ઇ૦–સત્ય વ્રજ સરખી આવે છે ત્રિશાખા ઇ૦ પ્ર. ૧. ૩૮. અર્ધચંદ્ર કરી–ગળચી પકડીને. ૪૦. કુબેરપુર ઇ૦—કુવેરથપુર થયો પાત. પ્ર. ૧—૨. ૪૧. તુરાષાડ્–ઈંદ્ર.

મહાદેવ કહેછે શરણુ જા, રામને આણી રંગ;
શરણાગત વત્સલ પ્રભુ તુને, રાખશે શ્રીરંગ. ૪૪
બીજે દુભવાણો હોય તો રામ રાખે; રામ દુભવ્યો ન રાખે કોય;
રામજી છે સ્વામી સહુનો, જઇ જકતકર્ત્તા જોય. ૪૫
ભકતવત્સલ પતિતપાવન, દીનબંધુ દયાળ;
અશરણશરણ આનંદ ધન, શરણાગત કરે સંભાળ. ૪૬
જયંત જઇ પડયો જ્યારે, પુરૂષોત્તમને પાય;
અપરાધી છું રાખો રાઘવ, જાનકી મુજ માય. ૪૭
રામ કહેછે અસ્ત્ર મારૂં, કંઇએ નિષ્ફળ ન થાય;
મેરૂ ચળે ને અગ્નિ ટાઢો, સાગર જો સૂકાય. ૪૮
શરણુ આવ્યાને મરણ નહિ, એ માટે આપ તું એક અંગ;
આશા માંહે અંગ તારાનો, હમણાં થાશે ભંગ. ૪૯
કાગ કહેછે જો પાંખ આપું, તો મેં ઉડયું ન જાય;
પગ આપું તો પળી ન શકું, નાશ નિશ્ચય થાય. ૫૦
પછે લોચન આપ્યું એક કાગે, કરવા લાગ્યો રૂદન;
જમણી પાસે જણાશે નહિ, કરશે કોય કદન. ૫૧
રામને કરૂણા વસી, બીશ માં વાયસ વીર;
એ ડોળો બેહુ પાસે આવશે, ધરીશકીશ તું ધીર. ૫૨
વાયસ કહેછે ઇંદ્રિસુત હું, જયંત મારૂં નામ;
અપરાધ કોણ ક્ષમા કરે, તમ વિના રઘુપતિ રામ. ૫૩
આજ્ઞા માગી ઉઠયો વાયસ, સીતા કહે છે સ્વામ !
મહાપાપી કાં મરણ ન પામ્યો, કશે આવશે કામ. ૫૪
રામ કહેછે રાંક રોયો, તુજને કહી મુખવાત;
શરણુ આવ્યો મરણ પામે, ઉપજે ઉત્પાત. ૫૫

---

૪૯. આશા ઇ૦—આશા માંહે તારાનો પ્ર૦ ૧ આંખ્યોમાં તારાનો ઇ૦ પ્ર૦ ૨.

કડવું ૩૨ મું.

રાગ દેશાખ.

જો રે લક્ષ્મણ રેણુ શી ઉડે(છે), શું ભાઇ સેન આવે;
કે ભરત મળવા આવે છે, ભાઇ રૂડો ભાવે. ૧
લક્ષ્મણ ઉંચી ડાળ ચઢીને, અતિ ઉભા થઇ જોય;
હેઠ કરી હેઠો ઉતરિયો, તુલા ન કીજે કોય. ૨
ભાઇજી ! એ કૈકેયીસુત, ભરત આવિયો ભૂર;
આણે બાણે તમ દેખતાં, હમણાં કરૂં ચકચૂર. ૩
અશનિ સમ મુજ બાણ તરશાં, અસૃક ભરતનું પાઉં;
વનદેવતાને એનું આમિષ, આપી ઓશીંગણ થાઉં. ૪
વનભૂમિ છાંટી શોણિતે, જોગણી કરશે પાન;
કાયાને કરડી ખાશે, શત શિયાળ ને શ્વાન. ૫
જેની માતાએ વનમાં, તમો વાસ્યા સીતારામ;
તેના સુત તો સામા આવી, શું શુભ કરશે કામ. ૬
આપણને સહાંવા આવેછે, કે કરવા સંગ્રામ;
વન કાઢયાનું ફળ પમાડું, હૃદયે મોટી હામ. ૭
રામ કહેછે લક્ષ્મણ તુને, શું ટળી છે સાન;
જે તું કઠણ કહેછે ભાઇ, આણી અતિ અભિમાન. ૮
શું વેર આપણે તે સાથે, જે બાંધવ [લડવા] આવે;
આપણે કાંઈ અવિનય નથી કીધો, જે ભરત ભય જણાવે. ૯
તું કેવળ મારીશ કયમ તેને, શું બાંધ્યા છે તેના હાથ ?
તું એકલો વઢીશ તે સાશે, તે સાથે સેના સાથ. ૧૦
તારો વાંક નહિ કાંઈ વીરા, મુજશુ સાચી પ્રીત;
તે માટે તેને કઠણ કહેછે, સ્નેહતણી એ રીત. ૧૧
સ્વસ્થ થઈ ચઢી જો ઉપર, આવેછે વણ આયુધ;
કે રથ બેશી સેના પ્રેરી, કરવા કારણ યુદ્ધ ? ૧૨

રાગ દેશાખ ઇ૦–રાગ વૈરાડી પ્ર. ૨. ૨. તુલા ઇ૦–જેની તુલા (બરોબરી)માં કોઇને કરી શકાય નહિ એવો લક્ષ્મણ હેઠો ઉતર્યો. ૪. અશનિ–વજ્ર. અસૃક–લોહી.

ભરત મળવા મને આવતો હશે, માને છે મારૂં મન;
એની માએ કહ્યું એટલે, આપણું આવ્યા વન. ૧૩
મને ભરત ઘણું વા'લો છે, તેને શાની રીસ;
ભાઇતણો છે ભક્ત સદાએ, સહી નામશે શીશ. ૧૪
લક્ષ્મણ ઉંચો ચઢીને જુએ, સહુ પાળા પળેછે પાય;
રામ રામ કહેતા અતિ રોતા, વિરહ સહ્યો ન જાય. ૧૫
લક્ષ્મણ કહેછે આયુધ વહોણા, સહુ આવેછે પાળા;
ગાઢે ચરિત્ર તમારાં ગાતા, ફેરવતા જપમાળા. ૧૬
જો લક્ષ્મણ તું રીસ કરતો'તો, સહસા ન કીજે ક્રોધ;
જે કીજે તે વિચારી કીજે, યદ્યપિ તું છે યોધ. ૧૭
એટલે સેના આવતી દીઠી, સામા ચાલ્યા શ્રીરામ;
ભરતે ધાઈ ભાઇને ચરણે, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ. ૧૮
રામે ઉપાડીને લીધો, દીધું આલિંગન;
હૈયા સાથ ભારે ભીડચાં, માંહો માંહે મન. ૧૯
વળગ્યા તે અળગા નવ થાયે, રામ કરે રૂદન;
પિતા પિતા કહી રોવા લાગ્યો, કૈકેયીનો તન. ૨૦
રામે મરણ સાંભળીચું રાયનું, મૂર્છાગત મહી પડિયા;
હા હા તાત કહી તેણી વેળા; રામચંદ્ર તે રડિયા. ૨૧
આક્રંદ કરે અંગ પછાડે, નયને વહે નીર ઝરણ;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય હું તાતને વિરહે, નથી પામતો મરણ! ૨૨
રામ રોતે રોયું સહુકો, નગરનિવાસી જન;
રાણી સઘળી રોવા લાગી, ઢાંકીને વદન. ૨૩
રામચંદ્ર તે અંગ પછાડે, સીતા કરે આક્રંદ;
શ્વશુર કહીને સાદ કરે છે, દીન દામણી મંદ. ૨૪
રામ કહેછે રાજા દશરથ, મુને શીખામણ દ્યો તાત;
જાતાં કાંઈએ મેં ન કહેવાણું, તમ સાથે ન કરી વાત. ૨૫
વસિષ્ઠ ઋષિ વારી રાખે છે, ઘણું દુઃખ કીધે શું હોય;
રામ તુંને રોવું ઘટે નહિ, મન વિમાસી જોય. ૨૬
સપિંડી કર્મ કરો તાતનું, સરિતાએ કીજે સ્નાન;
બ્રાહ્મણ બહુ વર્યા છે આગે, દીજે દક્ષિણા દાન. ૨૭

મંદાકિનીમાં મજ્જન કીધું, શ્રદ્ધાએ સાર્યું શ્રાદ્ધ;
કૈકેયીએ મનમાં જાણ્યું, મેં કીધો અપરાધ. ૨૮
બ્રાહ્મણને જે સંકલ્પ કીધા, તે મંત્રી પાસે અપાવ્યા;
ભંડારી કોઠારી રાયના, તે સહુ સાથે આવ્યા. ૨૯
ગૌ રથ ને હાથીનાં, દશરથ નિમિત્તે દીધાં માન;
મણિ માણુક મુકતા હાટક હીરા, આપ્યા બ્રાહ્મણને દેઇ દાન. ૩૦
પ્રાણી માત્ર સહુને સંતોષી, માતા ત્રણ મનાવી;
રોષ તજીને રોતી રાખી, આપોપે ત્યાં આવી. ૩૧
પછે સભા પૂરી સહુ બેઠું, નગરનિવાસી લોક;
રામચંદ્રનું દરશન કરતાં, સઘળો જાયે શોક. ૩૨
મિષોન્મિષ રહિત સહુ કો, રૂપ રામનું દેખે;
દરશન દીનાનાથનું કીજે, તે દિન લાગ્યો લેખે. ૩૩
ઝાંખી આંખોમાં આરોપે, હૃદયકમળમાં રાખે;
નયન મીચીને નિર્ગુણ નિરખે, જાણે અમૃતફળને ચાખે. ૩૪
ભરત કહેછે ભાઇને ભુજ જોડી, પ્રજા પિતાની પાળો;
સ્વામિ વિના સદાયે સહુકો, વિરહવેદના ટાળો. ૩૫
રામ કહેછે રાજ્ય છે તારૂં, આપ્યું આપણે બાપે;
માતા તારીએ માગ્યું, અમને અરણ્ય કાઢી આપે. ૩૬
જો તું પ્રજાને નહિ પાળે તો, તુંને લાગશે પાપ;
પૂર્વજ પિતૃલોક નહિ પામે, પરમ પામશે તાપ. ૩૭
ચૌદ વરસ વીત્યા પછી હું, પ્રીતે પાળીશ રાજ;
સૂર્યવંશમાં શ્રેષ્ટ કહેવાઇશ, કરીને ઉત્તમ કાજ. ૩૮
પિતાવચન લોપ્યાનું પાતક, તુંને લાગશે વીર;
હું તો વન વેઠીને પાળીશ, મારૂં મન છે ધીર. ૩૯
ભરત સુણીને પડિયો પૃથ્વી, પ્રાણ તજું હું ભ્રાત;
જો પ્રભુ વન જાવાની, મુજ આગળ કહો વાત. ૪૦
રાજ્યયોગ્ય હું નહિ કહીએ, તમો વન યોગ્ય નહિ રામ;
મને આજ્ઞા આપો વનની, કરૂં તમારૂં કામ. ૪૧

---

૨૮. મજ્જન કીધું—સ્નાન કર્યું. ૩૧. આપોપે ઇ૦—જે ત્યાં પોતાની મેળેજ આવી હતી. ૩૪. આખી આંખે માયા રોપે પ્ર. ૧ લી. ઝાંખી—જોઇને.

સ્વામી સેવક પાસે કરાવે, તે સ્વામીએ કર્યું કહેવાય;
ગર્ધવ ઉપર ગુણજ નાખે, ગજપાખર નવ પથરાય;
તમો અરણ્ય ને હું અયોધ્યા, અઘટતું અપાર;
પ્રાણ તજું પણ એ કરૂં નહિ, તમોછો પ્રાણાધાર. ૪૩
માત પિતાને ભ્રાતા તું (વળી), ત્રાતા તું રઘુનાથ;
તુજ વિણ અધક્ષણ જીવું નહિ, નાથ ન મેલો હાથ. ૪૪
મેરૂ ચળે ને સાગર સૂકે, સવિતા શીતળ થાય;
તોએ પિતાવચન હું પાળું, ત્યાં લગે તું રાય. ૪૫

કડવું ૩૩ મું.

રાગ ધનાશરી.

ભરત કહેછે ભાઇ સુણો રે, મેં ન જાવું ગામ;
અયોધ્યા જાવું નહિ, તમ વિના મેં સ્વામ. ૧

ઢાળ.

સ્વામી તમ વિના મેં નગર ન જાવું, પુણ્ય અથવા પાપ;
જેણે તમો વન કાઢ્યા, તે શો મારે બાપ. ૨
એમ કહીને પડ્યો ચરણે, રોતો ન રહે વીર;
પ્રાણ તજું પણ ચરણ તજું નહિ, સ્વામી શ્યામશરીર. ૩
જાબાલિ નામે મુનિ મોટો, તે બોલ્યો એણીપેરે વાણ;
માંડ માયા માનુષ થઇ, શું રૂઓ શારંગપાણ. ૪
જગતપિતાને પિતા શો, અજન્માને શી માત;
કપટ કરી કાયા ધરી છે, વેદ ન જાણે વાત. ૫
પુરાણ પુરૂષોત્તમ પરબ્રહ્મ, પૂર્ણ પરમાનંદ;
મનુષ્યચેષ્ટા મેલી ભરતને, અતિ કરો આનંદ. ૬
તને એકે ન લાગે રાઘવ, શુભાશુભ બે કર્મ;
સત્વ રજ તમથી અલગો, મેં જાણ્યો છે મર્મ. ૭
બ્રહ્મા તારો વડો દિકરો તો, દશરથ શેનો તાત;
તું વચન પાળે કહે કોનું, સર્વજ્ઞ તું સાક્ષાત. ૮

ભરત ભલો ભક્ત છે તારો, અનન્યભાવે એહ;
વડી વારનો વિનતિ કરે છે, દુઃખે તજશે દેહ. ૯
અહીં આવ્યા એટલે, પળ્યું તાતવચન;
સ્વજન સહિત વળો તમે પાછા, વળ્યું એટલે વન. ૧૦
કૈકયીએ કહ્યું તે પો'ત્યું, ભલુ ભરતને ભાવે;
સર્વ પ્રજા પીડા પામે છે, રામ દયાળ જે કા'વે. ૧૧
નિંદા તમારી નહિ કરે કો, નગર આવતાં નાથ;
સેવા તમારી સહુકો કરશે, સ્વજન સહોદર સાથ. ૧૨
રામ કહેછે બીજો કોજે, બોલત એવા બોલ;
નિષ્ઠુર વચને નિભ્યું છે નહિ, ના કહી નીટોલ. ૧૩
શું કહું જે તમે કહોછો, મહામોટા મુનિ જન;
દશરથ કયમ પિતા નહિ મારો, જો ધરૂં માનુષતન. ૧૪
હું લોપું તો કોણુ પાળે, તાતતણાં વચન;
ધર્મ રાખવા પ્રકટ થયો છું, વંશ વિષે પાવન. ૧૫
હું તો મારૂં સત્ય પાળીશ, ન ચળે મારૂં મન;
ભરતને ભાવે તે કરો, આનંદે અનુદિન. ૧૬
વસિષ્ઠ કહેછે પગની, પાવડી આપો પ્રીત;
ભરત તેની સેવા કરશે, રહેશે રૂડી રીત. ૧૭
તમો ન આવો ને ભરત ન જાયે, પ્રજાની શી પેર;
ચૌદ વરસ વીત્યા પછી, વેહેલા આવજો ઘેર. ૧૮
વસિષ્ઠે કુસુમતણી કરી પાદુકા, રામે અડાડયો ચર્ણ;
ભરત આની ભક્તિ કરજો, રામે કહ્યું અશરણશર્ણ. ૧૯
રામ સહુને શીખ દેછે, રાખી કેટલાએક દિન;
જાતાં કોનો જીવ ન ચાલે, લાલચે લોચન. ૨૦
સ્વજન સહુકોને સંતોખી, માતાને દેઈ માન;
આલિંગન દેઈ ભરતને, કરી સહુનું સમાધાન. ૨૧
વળાવીને વળ્યા પાછા, આવિયા આશ્રમ;

---

૧૩. ના કહી:ઈ૦-મેં નિટોળ (નિશ્ચય) ના કહી છે, માટે તેનાં એવાં નિષ્ઠુર વચન નભત નહિ. ૧૯. અશરણશરણ-(રામનું વિશેષણ).

પાટે બેસારી પાદુકા, સોનાને સિંહાસન;
છત્ર ચામર આણ તેની, જણાવે સર્વે જન. ૩૬
આપોપે તે જટાવાળી, કુશતણી કરી કૌપીન;
દર્ભને વસ્ત્રે દેહ ઢાંક્યો, દામણો થઈ દીન. ૩૭
ગજ ભોમ તે ખાડખણી છે, કાંકરા પાથર્યા કોડ;
રામથી હું હેઠો સૂઉં, જગતમાં નહિ જોડ. ૩૮
જેષ્ટિકા કર ગ્રહી આગળ ઉભો, રામપાદુકાનો દાસ;
રઘુનાથની પેરે તેહને માને, ધરી દૃઢ વિશ્વાસ. ૩૯
ચિત્રકૂટગિરિવાસી વાડવ, ઉચલી સર્વે જાય;
ભૂપતિની કોણ કલ્પ છે, આપણ ન રહેવાય. ૪૦
રામ આડા ફરી વળ્યા, વિપ્રને પૂછે વાત;
ઉચલોછો અમભણી, કે કાંઇ ઉપન્યો ઉત્પાત. ૪૧
તમને ન ગમતા હોઇએ તો (અમો)જઇએ, તમે જાઓછો શામાટ?
અમારો તમને અચો હોય તો, નિકટ માટે નાટ. ૪૨
કે શુંભાવે સહુ સાંચરો છો, ઉત્તર દીજે આજ;
અમ માટે ઉચલો એ, અમને લાગે લાજ. ૪૩
બીજો કો બોલ્યો નહિ, સૌભર કહે શ્રીરામ;
અમો ઉચલુછું તમ માટે, તમો કાંઈ કરતા નથી કામ. ૪૪
તમો અવતર્યા છો ઉતારવાને, મહીકેરો ભાર;
અમને રાક્ષસ પીડા પમાડે, તમો ન કરો સંહાર. ૪૫
અબુધની પેરે બેશી રહ્યા છો, આવી આણે ઠામ;
રાક્ષસ અસંખ્યાત હણવા, ક્યારે કરશો કામ. ૪૬
રામ કહેછે રહો તમે, અમો ઉચલુંછું આજ;
નરાક્ષસી પૃથ્વી કરૂં, જુઓ મારાં કાજ. ૪૭
રામ કહેછે લક્ષ્મણ આપણ, જઇએ બીજે વન;
અહીં રહ્યાં ભરત સાંભરે છે, સ્વજન આવે મન. ૪૮
આપણે અહીં જાણ થયાછું, અયોધ્યાના લોક;

૪૦. ઉચલી–ઉચાલા ભરીને. ભૂપતિની ઇ૦–(?) ૪૧. અમભણી–અમારે લીધે. ૪૨. નિકટ ઇ૦–અમે તમારી નિકટ (પાસે) છીએ માટે નાટ (નિશ્ચય) તમને અમારો કાંઈ અચો (અડચણ) હોય તો અમો જઇએ.

દેશ મળી અહીં આવશે, સર્વે કરશે શોક. ૪૯
અહીં હાથી બાંધ્યા ભરતના, તેની લીદના અંબાર;
તે દેખીને ભરત સાંભરે, વીર વારો વાર. ૫૦
અરણ્યપાત્ર ઉપાડીને, તે વનને કરી પ્રણામ;
અયોધ્યાકાંડ થયું પરિપૂરણ, ત્યાંથી ચાલ્યા શ્રીરામ. ૫૧
અયોધ્યાકાંડ કહે સાંભળે, તેને હોયે વૈકુંઠવાસ;
કર જોડીને વિનવે છે, બ્રાહ્મણસુત ઉદ્ધવદાસ. ૫૨

અયોધ્યાકાંડ સમાપ્ત.

૫૧. અરણ્યપાત્ર-વનમાંનાં પાત્ર.

अरण्यकांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

શ્રીગુરૂને ચરણે નમું, લખચોરાશીમાં નહિ ભમું;
રંગે રમું રામકથારસ પાન કરૂં રે;
સીતારામ કરૂં નિત્ય ધ્યાન, વેદ કરેછે જેનું ગાન;
ધ્યાન ધરી રહ્યા દેવતા રે. ૧

ઢાળ.

ધ્યાન ધરી રહ્યા દેવતા, ને સ્તુતિ કરે અપાર;
નિશાચર અતિ પ્રકટ્યા છે, તેનો કરો સંહાર. ૨
ચિત્રકૂટથી રાઘવ ચાલ્યા, દારૂણ વન મોઝાર;
ભયંકર સાવજ બહુ બોલે, જાણો ઠારો ઠાર. ૩
વાઘ સિંહ ને ચીતરા, શૂકર ને શિયાળ;
કોતર માંહે મહાવિષધારી, ઠામ ઠામ બહુ વ્યાળ. ૪
કંથાર બાવળ બોરડી, ને જવાસાનાં વન;
બિહામણી ભોંયરીંગણી, ને કુશ વેધે તન. ૫
ઈંગોરિયાં ને આકડા, બહુ દિસે ભમર વિકાળ;
છાયા વૃક્ષ એકે નવ દેખે, દુઃખ ધરે દીનદયાળ. ૬
એવું જોતા રાઘવ ચાલે, કરે લક્ષ્મણને વાત;
દારૂણ શબ્દ કોણ બોલેછે, વેગે કરજો ઘાત. ૭
એમ કરતાં મહાપવન આવ્યો, અનુપમ અતિ ઘોર;
વંટોળિયો ને દવ દીસેછે, સાવજશબ્દ કઠોર. ૮
જુએ તો એક રાક્ષસ ઉભો, દારૂણ દીસે દેહ;
વિકટ વિષમ ને જીહ્વા મોટી, લોચન વસમાં એહ. ૯

---

૫. કુશ–દાભ. ૯. વિષમ–વદન પ્ર. ૨. વદનને પ્ર૦ ૩. વસમાં–ભીષમાં પ્ર. ૪.

નાસા ગિરિના શૃંગ સરખી, ભુજ તરૂની ડાળ;
ઉંચો અતિ આકાશે આવ્યો, જાણે કોપ્યો કાળ. ૧૦
સીતાજીને દેખી રાક્ષસ, મન પામિયો મોહ;
લક્ષ્મણ રામ રહ્યા અતિ પાછળ, પામી પરમ વિછોહ. ૧૧
રાક્ષસ કહેછે રામા તું તો, આણે વન કેમ આવી?
સકળ ગુણ સંપૂરણ શ્યામા, ભલી ભામિની ભાવી. ૧૨
દેવકન્યા કે જક્ષકન્યા તું, કિન્નરી છે કોય ?
કે તું વનદેવી દીસેછે, સત્ય બોલજે સોય. ૧૩
એવી નારી નયને ન નિરખી, સુણી નહિ કો કાન;
હવી નથી ને હમણાં નથી રે, શ્યામા તુજ સમાન. ૧૪
આણે વન એકલી ક્યમ આવી, કો નથી દીસતો નાથ;
ભમતી ભૂલી પડીછું વનમાં, શોધતી હીંડે સાથ. ૧૫
સુખ ભોગવવા સરખી દીસે છે, કાં દુઃખ પામે છે દેહ;
વિસ્મય વનપંથ પાળાં પળવું, છારી વળી છે છેહ. ૧૬
પટરાણીપણું પોસાએ તે, દીસે દામણી દીન;
હું તું દેખી મોહ્યો છું, લે'પામી થયોછું લીન. ૧૭
સીતા કહેછે જનકસુતા હું, રામચંદ્ર મુજ સ્વામી;
ભૂલી પડી આણે વન આવી, પરમ આપદા પામી. ૧૮
રાક્ષસ કહેછે જે આ વન આવે, તેનો કરૂં હું આહાર;
પણ તુજને હું યોગ્ય મળ્યો છું, ભજ જાણી ભર્તાર. ૧૯
ત્રૈલોક્યને હું જીતું એકલો, જક્ષ દૈત્ય ને દેવ;
મનુષ્ય બાપડા માત્રજ કંઇ, સુર સઘળા કરશે સેવ. ૨૦
એમ કરતાં તે જનકનંદિની, વળતી વદે વચન;
ફટરે પાપી મંદમતિ, તારૂં મરવા થયું છે મન. ૨૧
શ્રવણે તેં તો નથી સાંભળ્યું, શ્રીરામતણું તે તીર;
નાશી જારે નહિતર મારશે, તુંને લક્ષ્મણ વીર. ૨૨
સિંહણને સા'વા હીંડે છે, શુદ્ધિ વહોણાં શિયાળ;
દોરડા વરાંસે ઝાલેછે, વિષે વરસતો વ્યાળ. ૨૩

---

૧૦. આવ્યો–'આંબો' પ્ર૦ ૩૭. ૧૬. વિસ્મય ઇ૦–તારા સરખીએ વનપંથમાં પાળાં પળવું એ વિસ્મય છે. ૧૭. તું–તુંને. ૨૩. વહોણાં(વિહીન)–વિનાનાં.

પાવકમાં પેસે પ્રીતે કે, ઉંડે પાણી પડવા;
કે હિમાચળ હીંડી જાયે, ભૂરપણાથી ભડવા. ૨૪
એવું કહેતાં સીતાજીના, કરે કરી ગ્રહ્યા કેશ;
ઉત્સંગ બેસારી ઉત્પતિયો, બાળા જોબનવેશ. ૨૫
સીતાજી ત્યાં સાદ કરેછે, ધાઓ ધાઓ શ્રીરામ;
લક્ષ્મણ તું વા'રે ચઢ વીરા, ગાઢે લેછે નામ. ૨૬
આતુર થઈ આક્રંદ કરેછે, પાડે છે અતિ ચીસ;
અંગ આખુંએ ધ્રુજે છે, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય જગદીશ. ૨૭
જ્યમ મૃગલી વ્યાઘ્રને વશ આવી, તન તાલાવેલી થાય;
આંખે આંસુ ચાલેછે, અંગ આખું ભીંજાય. ૨૮
રાક્ષસ કહેછે રહે રોતી, માને મારૂં મન;
પરમ ઐશ્વર્ય તું તો પામીશ, વામીશ વસમું વન. ૨૯
મૂકાવા જે તને આવશે, તેનો કરીશ હું આહાર;
આલિંગન તું દે આનંદે, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૩૦
સીતા કહેછે હમણાં તુંને, ભસ્મ કરૂં હું શાપી;
રામસેવાતણું ફળ જાયે, મેલ મેલ તું પાપી. ૩૧
એમ કહીને વૈદેહી તે, રવભર પાડે રીર;
રામ લક્ષ્મણ ઉજાતા આવ્યા, ધનુર્ધારી ધીર. ૩૨
અંતરિક્ષ મારગ રહીને રાક્ષસ, ગાઢે કરેછે નાદ;
જાઓ રે એની આશા મૂકીને, પામી પરમ વિષાદ. ૩૩
જો આધા આવશો તો, તમને કરીશ હું ભક્ષ;
અહીં આવે તેનો આહાર કરૂં, હું સબળપણે સમક્ષ. ૩૪
રામ કહેછે લક્ષ્મણ પ્રત્યે, કરશું કશો ઉપાય;
હવે આપણ ખરા વગુતા, એ દુઃખ સહ્યું ન જાય. ૩૫
ભાઇ! આજ પૂરી પો'તી, કૈકેયીની આશ;
આપણને વન કાઢયાનું, ફળ પામી એહ ઉલ્લાસ. ૩૬
સીતા ત્યાંથી મરણ પામશે, હું પણ પામીશ મરણ;
મારે વિરહે તું જીવીશ નહિ, એમ કહે અશરણશરણ. ૩૭

---

૨૫. ઉત્પતિયો—ઊડ્યો. ૩૨. રવભર—મોટા શબ્દથી. રીર—ચીસ

કૌશલ્યા સુણી મરણ પામશે, પછે પો'ચશે આશ;
આ રાક્ષસ કોણ એને ભાગ્યે, આવ્યો આપણ પાસ. ૩૮
વળતો સૌમિત્રી એમ બોલ્યો, એ શું કહોછો ભ્રાત;
મુને આજ્ઞા આપો તો, હું કરૂં એનો ઘાત. ૩૯
એક બાણે મરણ પમાડું, તો હું તમારો દાસ;
સેવા કરવા સાથે આવ્યો, આણી દૃઢ વિશ્વાસ. ૪૦
તમને જે જાણતું ન હોયે, તે આગળ એમ ભાખો;
પુરૂષોત્તમ પરબ્રહ્મ પરમાનંદ, દીનભાવ કયાં દાખો. ૪૧
કોટિ બ્રહ્માંડ ઘડો ને ભાગો, રાજા રાઘવરાય;
તો એનું શું છે મારવું ? તમને ક્ષણએ ન થાય. ૪૨
વચન સુણીને રાઘવ રીઝયા, ભલો ભલો તું ભ્રાત;
મેં તો તારૂં મન ઓળખ્યું, વારૂ કહી તેં વાત. ૪૩
જનકસુતા કલ્પાંત કરેછે, ચઢી રામને રીસ;
આકર્ણાંત એક બાણ મૂકીને, છેદ્યું દુષ્ટનું શીશ. ૪૪
પ્રાણ રહિત તે પડ્યો પૃથ્વીએ, પડછંદો થયો પ્રૌઢ.
ભૂકંપી ને પર્વત ડોલ્યા, દિગપતિ થયા દિગમૂઢ. ૪૫
સાગરે મર્યાદા મૂકી, ઘોર વાયુ વાય;
પછે સહુકો સ્વસ્થ થઇને, રઘુપતિના ગુણ ગાય. ૪૬
દેવે દુંદુભિ વજાડીને, પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાં કીધી;
જય જય શબ્દ કરીને ગાઢે, આશિષ રામને દીધી. ૪૭
સ્વામીજી ભલે માર્યો, દુ:ખ જગતને દેતો;
ધર્મતણો વિધ્વંસજ કરતો, પ્રાણ પિયારા લેતો. ૪૮
સીતા રામકને વહી આવ્યાં, આંસુ લૂતાં આપ;
રઘુનાથે દેઇ આશ્વાસના, ટાળ્યો તનનો તાપ. ૪૯
રામે વન નિ:કંટક કીધું, ઉતાર્યો ભૂભાર;
મહાપાપી તે મરણ પમાડ્યો, વરત્યો જયજય કાર. ૫૦

---

૩૮. આશ પો'ચશે—(કૈકેયીની). ૪૧. તમને ઇ૦—'તમને તે જણાતું ન હોયે' પ્ર. ૩ જી. ૪૨. તો ઇ૦—તો એને મારવો એ તંમારે શી વિસાતમાં છે ? ૪૮. વિધ્વંસ—નાશ. પિયારા—પારકા. ૪૯. લૂતાં—લો'તાં.

કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી.

વધ કીધો તે રાક્ષસ તણો, મહિમા મહીમંડળમાં ઘણો;
રાક્ષસના તનથી દિવ્ય દેહ, પ્રકટ થયો અતિ સુંદર તેહ. ૧
અંતરિક્ષ માર્ગ ઉભો રહી, વાણી વદને એવી કહી;
ધન્ય ધન્ય રાજીવદળલોચન, ધન્ય ધન્ય કૌશલ્યાતન. ૨
જય જય જય દાશરથી રામ, પૂરણ બ્રહ્મ તું પૂરણકામ;
ઈંદીવરઘનસુંદરસ્યામ, નિત્ય નિરંજન નિર્મળ નામ. ૩
જય જય જનકસુતાના પતિ, કર જોડી કરે વિનતિ;
કાકુત્સ્થ કોશલેંદ્ર કરૂણાળ, દીનાનાથ તું દીનદયાળ. ૪
ભૂધર ભકતવત્સલ ભગવાન, પીતાંબર કીધાં પરિધાન;
જય જય જાનકી જગન્માત, વેદ બિધા વાણી વિખ્યાત. ૫
જય જય સૌમિત્રે શેષનાગ, પૂજે પરમ પુરૂપના પાગ;
તમ ટાળી કર્યો મારો ઉદ્ધાર, બૂડતો કોણ પમાડે પાર. ૬
જનકનંદિની મારે માત, કપટતણી નવ જાણું વાત;
જો હું કરૂં નહિ સીતાનું હરણ, પ્રભુ તમે કયમ પમાડો મરણ. ૭
અપરાધ કીધા વિના નવ હણો, જેને પોતાનો કરી ગણો;
મારી મુકત પમાડયો સહી, તમ તુલા તો કીજે નહિ. ૮
વૈરભાવ વિશેષે કરી, તમે કૃપા કરો શ્રીહરિ;
વડી વારનો જોતો વાટ, આવ્યા નહિ અતિશે ઉચ્ચાટ. ૯
મારગ રૂંધી આણે વન, રહ્યો પ્રભુ મોહ પામી મન;
રાઘવ પૂછે થઈ રળિયાત, કહે કુણ છે તારી જાત. ૧૦
શામાટે જોતો'તો વાટ, સીતાહરણ કર્યું શામાટ ?
વિરાધ કહેછે [ધરી] વિશ્વાસ, તમો પ્રભુ ને હું તો દાસ. ૧૧
તમતણું પામી દરશન, જાતિસ્મૃતિ હુઇ મુજ મન;
પૂર્વજન્મતણી કહું કથા, તમ પ્રત્યે સ્વામી સર્વથા. ૧૨

---

૪. કાકુત્સ્થ–કકુત્સ્થ રાજાના વંશના–રામ. કોશલેંદ્ર–કોશલ (અયોધ્યા) દેશના રાજા. ૬. તમ–તમોગુણ. ૮. મુકત–મુક્તિ(ને). ૧૧. વિરાધ–રામે મારેલા રાક્ષસનું નામ.

આગે હું તો હુતો દેવ, સુરપતિતણી ત્યાં કરતો સેવ;
સુદેવ એવું મુજ અભિધાન, વિનય વપુ બે વારૂ વાન. ૧૩
પળતો બેશી દિવ્ય વિમાન, અપ્સરા આગળ કરતી ગાન;
એવે આવ્યો ગંગાતીર, સુરસરિતા વહે નિર્મળ નીર. ૧૪
સ્થૂલશિરા નામે મહામુન્ય, દેહ દમતો'તો પોતે પુણ્ય;
તેને દેખીને હું હસ્યો, રૂપતણો ગર્વ મન વસ્યો. ૧૫
આ આએ જણ્યો સુત કરી, મેં વાણી એવી ઉચરી;
ઋષિ ખીજ્યા વાણી સાંભળી, મુજ પ્રત્યે બોલ્યા એમ વળી. ૧૬
જા તું દેહ પામે રાક્ષસી, મનમાં એ ઉત્કંઠા વસી;
પોતાની કાયા જો સ્તવી, અંગતણી ઉપમા કહી નવી. ૧૭
મારી જો તેં નિંદા કરી, રાક્ષસ તું અવતરજે મરી;
પછે હું જઈ લાગ્યો પાય, મને કૃપા કરો ઋષિરાય. ૧૮
મેં કીધો મોટો અપરાધ, આપ વખાણી નિંધા સાધ;
કાંઇએ મુજ થાશે ઉદ્ધાર, સેવક જાણી કીજે સાર. ૧૯
કરૂણા કરી ઋષિ વાણી વદે, વીરા દુઃખ પામીશ મા હૃદે;
રામચંદ્ર ધરશે અવતાર, હરવા ભૂમિતણો ત્યાં ભાર. ૨૦
પિતાવચનથી વન આવશે, ત્યારે તુંને દરશન હશે;
સીતાતણું તું હરણ કરીશ, રામતણો તું માર્યો મરીશ. ૨૧
ત્યારે તું દિવ્ય દેહ પામીશ, રાક્ષસપણાનું દુઃખ વામીશ;
તે માટે તે સાચું થયું, તમ દીઠે દુઃખ સઘળું ગયું. ૨૨
એમ કહી થયો અંતરધાન, ત્યાંથી ચાલ્યા શ્રીભગવાન;
આવ્યા અત્રિને આશ્રમ, ચોપાગે જ્યાં વરતે ધર્મ. ૨૩
વિદ્યાર્થીએ જઇ કીધું જાણ, પંધાર્યા છે પુરૂષપુરાણ;
પૂજાપો લેઈ પરવર્યા, અત્રિ ઋષિ સામા સંચર્યા. ૨૪
આસન આપ્યું પૂજા કરી, વિનયવચન વાણી ઉચરી;
રામચંદ્ર જઇ લાગ્યા પાય, આશિર્વાદ દેછે ઋષિરાય. ૨૫

---

૧૩. વિનય ઇ૦–"વને વપુ પે વારૂં વાન" પ્ર. ૩ જી. ૧૫. પુણ્ય–પુણ્યવાન. ૧૭. સ્તવી–વખાણી. ૧૯. આપ–પોતાને. ૨૩. ચોપાગે–ચાર પગ સહિત. સત્ય, દયા, અચૌર્ય અને અહિંસા એવા ધર્મના ચાર પગ કહેવાય છે. અર્થાત્ સત્યાદિ અવયવવાળો ધર્મ ત્યાં વરતુતો હતો.

જનકસુતા જઇ ચરણે નમી, વૈદેહી મુનિને મન ગમી;
ભલી ભલી તું સીતા સતી, તારી તો છે નિર્મળ મતિ. ૨૬
તું શુદ્ધ મને સેવે પતિ, તુંમાં દોષ ન દીસે રતિ;
ભુવનતણાં સુખ સઘળાં તજી, શ્રીરામચંદ્ર ભાવેશુ ભજી. ૨૭
ભલો ભલો રે લક્ષ્મણ વીર, વીરા તેં મન રાખ્યું ધીર;
સંસારસુખ સઘળાં પરહરી, રામભક્તિ મન નિશ્ચય કરી. ૨૮
કુશળ પ્રશ્ન કીધું ઋષિ જન, વળતા બોલ્યા રામ વચન;
પિતાવચન પાળવા વન, નીસરિયો દૃઢ રાખી મન. ૨૯
સ્વામીજી કરવા દરશન, આવ્યો અહીં થાવા પાવન;
ઋષિ કેહેછે રૂડું કીધું રામ, કરવા અમતણાં સર્વ કામ. ૩૦
માયાએ મનુષ્યનું રૂપ, પ્રકટ થયા છો અકળસ્વરૂપ;
અવિદ્યાનો કરવા અંત, ભલે પધાર્યા શ્રી ભગવંત. ૩૧
કોણ પિતા કોણ તારે માત, જેની વેદ ન જાણે વાત;
નિત્ય નિરંજન નિર્મળ સહી, વ્યાપક પૂરણને પેખે નહિ. ૩૨
સત્ય સનાતન સમર્થ સ્વામ, વૈકુંઠવાસે વસિયા નામ;
ધર્મ રાખવા કેરે કાજ, ચાલ્યા તન તજીને રાજ. ૩૩
અમો કંઇ કાળના દમિયે દેહ, આશા કરી બેઠાછું એહ;
સાધુતણી અનુકંપા કરી, દર્શન દેવા આવ્યા હરિ. ૩૪
બ્રહ્માદિકને દુર્લભ તમો, તે પ્રત્યક્ષ પામિયા અમો;
હવે અમારે કાંઇ કર્તવ્ય નથી, જોતાં વેદ પુરાણે કથી. ૩૫
સાધન સઘળાં સમ્યક્ થયાં, તમ દર્શન દીઠે દુઃખ ગયાં;
અત્રિ કહે સાંભળિયે રામ, એટલું તમો ત્યાં કરવું કામ. ૩૬
રાક્ષસતણો ભય ભારે સહી, તાપસ કો ન શકે અહીં રહી;
દેહદમન કરી નવ શકે, પામે ત્રાસ ભય રાક્ષસથકે. ૩૭
રામ કહેછે રાક્ષસ રણ હણું, તાપસને દુઃખ દેછે ઘણું;
પૃથ્વી કરવી નીરાક્ષસી, રીસ એ ઉપર અતિ વશી. ૩૮
એટલાને કાજે અવતાર, લીધો છે હરવા ભૂભાર;
વચન સુણી રીઝયા ઋષિજન, તમને ઘટે એમ જગજીવન. ૩૯
ઋષિ કહેછે સુણ સીતા સતી, તારી ગત નવ જાણે જતિ;
યોગમાયા તું તો ભગવતી, શ્રેષ્ઠ કરવા થાયે છે સતી. ૪૦

---

૩૧. રૂપ—રૂપ(લેઇને). ૩૪. અનુકંપા—દયા. ૩૮. નીરાક્ષસી—રાક્ષસ વિનાની. ૪૦. શ્રેષ્ઠ ઈ૦—તું સતીને શ્રેષ્ઠ કરવાને થાય છે.—પ્રકટે છે.

અનસૂયા નામે મુજ નાર, એ બેઠી છે એકે ઠાર;
આસનવાળીને એ આપ, જપે છે અતિ અજપા જાપ. ૪૧
તે તો છે શુદ્ધ સાધવી, એની વાત એક છે અવનવી;
એક શિલા ઉપર દશ સહસ્ર વર્ષ, બેશી રહી અતિ આનંદ હર્ષ. ૪૨
ક્ષુધા તૃષા ને નિદ્રા તજી, યોગતણી સંપત્તિ સર્વ સજી;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને મહાદેવ, આગળ આવ્યા અવશ્યમેવ. ૪૩
માતાજી માગો વરદાન, અમો ત્રણે દેવ થયા તુષ્ટમાન;
અનસૂયા કહે વર આપો આજ, માગું જે મારે છે કાજ. ૪૪
તમસરખા તીવ્ર ત્રણ તન, મુજ થકી થાય ઉત્પન્ન;
અમ સરખા બીજા નવ મળે, જે દીઠે દુઃખ સઘળાં ટળે. ૪૫
અમો ઉદરે ધરશું અવતાર, તમારા કા'વીશું કુમાર;
ચંદ્રમા બ્રહ્માનો અંશ, જે થકી વાધ્યો સોમવંશ. ૪૬
દત્તાત્રેય વિષ્ણુનું તેજ, તાપસ રૂપ ધર્યું ધરી હેજ;
દુર્વાસા તે તો ત્રિપુરાર, જેણે દૈત્ય મનાવ્યા હાર. ૪૭
તે અનસૂયાને કરો નમસ્કાર, આશિષ દેશે પ્રેમે અપાર;
વચન સુણી ઉત્કંઠા થઇ, સીતા અનસૂયા કને ગઇ. ૪૮
દંડવત્ ત્યાં કર્યો પ્રણામ, પોતાનું સંભળાવી નામ;
સીતાને આવી સાંભળી, અનસૂયાને ઉપની રળી. ૪૯
આથી આવ દેઉં આલિંગન, તુજ ઉપર છે મારૂં મન;
સીતાના સાહીને પાણ, અનસૂયા કહે અમૃત વાણ. ૫૦

કડવું ૩ જું.

રાગ ગોડી દોહરી.

અનસૂયા કહે જનકસુતા, કહે તારી ઉત્પત્ય જી;
રામ સ્વામીને તું કેમ પામી, જેની ઉત્તમ મત્ય જી. ૧
તારો વિવાહ વિસ્તારી કહે મને, સાંભળવા અતિ પ્રીત જી;
ઘણા કાળની ઇચ્છતી હતી, રૂડી થઈ એ રીત જી. ૨
સીતા કહેછે વૃદ્ધ તાપસી, સાંભળ સાચી વાત જી;
મહી શુદ્ધ કરવા હળ ખેડતો'તો, જનક મારો તાત જી. ૩
એટલે હું તો હળે વળગી, પ્રકટ થઈ દિવ્ય દેહ જી;

પિતાએ હું પ્રત્યક્ષ દેખી, પાળી અંતર નેહ જી. ૪
પછે પણ કીધું અતિ પ્રૌઢું, જે ચઢાવે શિવ ચાપ જી;
તેને હું સીતા પરણાવું, આનંદેશું આપ જી. ૫
વિશ્વામિત્ર સંઘાતે આવ્યા, બળિયા લક્ષ્મણ રામ જી;
રાઘવજીએ ધનુષ્ય ચઢાવ્યું, મોટું કીધું કામ જી. ૬
મેં વરમાળા ઉર આરોપી, સમસ્ત દેખતાં રાય જી;
વલખાં વદન કરીને તેતો, રાજા સઘળા જાય જી. ૭
પછે હું રામને પામી, વિરહવેદના વામી જી;
બાર વરસ ત્યાં રહ્યા અયોધ્યા, સાચે મન સેવ્યો સ્વામી જી. ૮
પિતુવચન વન ચાલ્યા રઘુપતિ, હું પણ આવી સાથે જી;
સુમિત્રાસુત સેવા કરવા, ધનુષ્ય બાણ ગ્રહી હાથે જી. ૯
અનસૂયા અતિ આનંદ પામી, સુણી સીતાની વાણી જી;
આઘી થઇ આનન અવલોકે, પ્રેમે સાહી પાણી જી. ૧૦
આલિંગન દેતાં અતિ આંખે, હર્ષાશ્રુ વહે ધાર જી;
તેણે કરીને સીતા અંઘોળાવી, અભિષેક દેવા અપાર જી. ૧૧
મુખચુંબન ખોળે બેસાડી, વળી વળી પૂછે વાત જી;
જરાજીર્ણ ડોશી દીસે છે, મળી જાણે માત જી. ૧૨
ઉગટ આપ્યું અતિ અનુપમ, દિવ્ય દીપતું દેહ જી;
માર્જન કરવાતે માતાએ, આણી અંતર નેહ જી. ૧૩
એક ચુંદડી ઓઢવા આપી, તેહ કહીંએ નવ ફાટે જી;
રંગ કહીંએ નવ જાયે તેનો, તે ગમ કીધા માટે જી. ૧૪
કુંકુમ અતિ આનંદે આપ્યું, કરવા તન લેપન જી;
બીજાં આભરણ સઘળાં આપ્યાં, માતા થઈ પરમ પ્રસન્ન જી. ૧૫
કમળતણી એક માળા આપી, જે કહીંએ ન કરમાય જી;
કનકતણાં કમળ છે સઘળાં, ગંધ કહ્યો નવ જાય જી. ૧૬
ઉગતા આદિત્ય જેવાં રાતાં, જાતા સહુ કો જાણે જી;

---

૭. વલખાં—(વીલક્ષ) વીલાં. ૧૦. આનન–મુખ. (ઘરડાં માણસ લગાર દૂર થઇને જુએછે એ પ્રસિદ્ધ છે) સ્વભાવોક્તિ. ૧૧. અંઘોળાવી–(આંસુથી) નવરાવી. ૧૨. જરાજીર્ણ–વૃદ્ધાવસ્થાથી જીર્ણ થઇ ગયેલી. ૧૩. ઉગટ–ઉદ્વર્તન–શરીરે ચોળવાનો વાનો. ૧૪. ગમ–તે તો પ્રસિદ્ધ માટે જી.પ્ર. ૨.

ભમર ભમે બીજાં વન મે'લી, જોતાં જગત વખાણે જી. ૧૭

કંચુકી અતિ કોમળ આપી, પે'રાવ્યું નૈતમ ચીર જી;
ચૂડો ચોળી ચીર ચુંદડી, સોહે સકળ શરીર જી. ૧૮

ભાલ તિલક કસ્તુરી કેરૂં, માંગે ભર્યું સિંદૂર જી;
અંગે સીતાને શણગારી, સુખસાગરનું પૂર જી. ૧૯

જાનકી રામ સમીપે આવી, આનંદ પામજો આજ જી;
શણગારીને શીખજ દીધી, સજી મન્મથસેન સમાજ જી. ૨૦

રામજી સીતાને દેખીને, પામ્યા અતિ આનંદ જી;
ચકોરની પેરે ચિત્ત વિરહી, સીતામુખ અંબુજ ચંદ જી. ૨૧

કો કહેશે કેવા દીસેછે, ઉપમા કહી ન જાય જી;
શેષ સરીખા કોટિ મળે તો, વર્ણન ત્યાં નવ થાય જી. ૨૨

એકજ ઉપમા ઉપની મને, જેવા સીતા રામ જી;
લક્ષ્મીનારાયણ સરખા છે, એહ જુજવાં નામ જી. ૨૩

અત્રિ ઋષિએ આજ્ઞા દીધી, ઉઠો સંધ્યાકાળ જી;
મઢી એક મનોહર આપી, રહેવાને તતકાળ જી: ૨૪

માંહે પો'ળું પાથર્યું છે, પાવન પરમ પરાળ જી;
સીતા રામ પ્રવેશ પામિયાં, જાણે મત્ત મરાળ જી. ૨૫

કામદેવનું કોણ ગજું, રતિ તે કોણ ગાત્ર જી;
સીતા રામ સરવ સુખ પામ્યાં, ભુજપટ ભીડી ગાત્ર જી. ૨૬

ચાર પહોર તે ચુરડામાં, કીધાં કૌતક ક્રોડ જી;
જગતમાં મળે નહિ કહીંએ, જોતાં જેવી જોડ જી. ૨૭

બ્રાહ્મમુહૂર્ત્તે ઉઠયા રઘુનંદન, નિત્યકર્મ ત્યાં કીધાં જી;
અત્રિતણે ત્યાં આસન આવ્યા, માન મોહ બહુ દીધાં જી. ૨૮

રાઘવ કહેછે રાક્ષસનો ક્ષય, મેં કરવો મહારાજ જી;
અવનિએ અવતાર ધર્યો છે, એહજ કરવા કાજ જી. ૨૯

સીતાજીને આશ્વાસના, અત્રિએ કીધી અપાર જી;

---

૨૦. સજી ઈ૦—મનમથ (કામ)ની સેનના સમાજની પેઠે સજી. ૨૩. એકજ ઈ૦—મારા મનમાં એકજ ઉપમા આવેછે. ૨૭. ચુરડામાં—'ઓરડામાં' હશે (?) ૨૮. બ્રાહ્મમુહૂર્ત્તે—પાછલી બે ઘડી રાત હોય તે વખતે. 'બ્રહ્મમૂર્ત્તિ' પાઠ લેખક દોષ જણાય છે.

લક્ષ્મણની પ્રશંસા કીધી, શીખ દીધી ત્યાં સાર જી. ૩૦
ત્યાં થકી ત્રણ જણ ચાલ્યાં, વિવિધ જોતાં વન જી;
શરભંગ ઋષિને આશ્રમ આવ્યાં, પેખીને પાવન જી. ૩૧
રામચંદ્ર કહેછે લક્ષ્મણને, અહીં ઉભા રહીએ આજ જી;
શરભંગ ઋષિને કાંઇક કહેવા, આવ્યો છે સુરરાજ જી. ૩૨
બે જણ એકાંત બેઠા હોય, કાંઈ એક કરવા વાત જી;
ત્યાં ત્રીજે કદીએ જાવું નહિ, સાંભળ સાચું ભ્રાત જી. ૩૩
સીતાપતિ કે' શાને જઇએ, સુરપતિને સંનિધાન જી;
અમર સહુ અવનિ આવ્યા છે, વિલંબ્યા વિમાન જી. ૩૪
મુહૂર્ત માત્ર પૂઠે તે સહુને, શરભંગે દીધી શીખ જી;
એવું કરજો જે રાક્ષસી સઘળી, માગતી હીંડે ભીખ જી. ૩૫
હવે રામચંદ્ર ત્યાં આવ્યા, મુનિએ દીધાં માન જી;
પૂજા કરીને આસન આપ્યું, સંતોષ્યા ભગવાન જી. ૩૬
રામ સીતા ને લક્ષ્મણ ત્રણે, પ્રેમે લાગ્યાં પાય જી;
આશિર્વચન ઋષિ દેતા, હૈયે હરખ ન માય જી. ૩૭
શરભંગ કહે છે જનકસુતાપતિ, પુણ્યતણો નહિ પાર જી;
જે તમો આણે આશ્રમ આવ્યા, જગજીવન જગદાધાર જી. ૩૮
પુણ્ય વિના પામે નહિ કોયે, જો કોટિ કરે ઉપાય જી;
બ્રહ્માદિકને દર્શન દુર્લભ, શિવ સરખા ગુણ ગાય જી. ૩૯
દીન જાણી દયા મન આણી અહીં આવ્યા અવિનાશ જી;
ઘણા દિવસના અમો ઇચ્છતા, પ્રભુ બેસવા પાસ જી. ૪૦
જે તમ આગળ ધરિયે વિનતિ, નેહ ધરીને નાટ જી;
આણે માર્ગે આશ્રમ કરીને, અમો રહ્યા એટલા માટ જી. ૪૧
ઈંદ્ર અહીંઆં આવ્યો હતો, કહેવા કાંઇએક કામ જી;
સીતાપતિ તો વન નીસરિયા, અહીં આવશે રામ જી. ૪૨
ત્યારે તમો ત્યાં કૃપા કરીને, કહેજો કશાં વચન જી;
રાક્ષસ માત્રને મરણ પમાડો, રાજિવદળલોચન જી. ૪૩
ત્રણ લોકને ત્રાસ પમાડે, એવો રાવણ રાય જી;
અમારૂં સરસ્વ લીધું છે, કોણે કળ્યો ન જાય જી. ૪૪

---

૩૨. સુરરાજ–ઈંદ્ર. ૩૪. સન્નિધાન–પાસે.

અમો એ અમારે કાજે, કરૂં વિનતિ એક જી;
વિઘારથી રાક્ષસે ખાધા, આગળ હૃતા અનેક જી. ૪૫
કુશ લેવા ને સ્નાન કરવા, એમ જાતાં કહીં ખાધા જી;
કરડીને કડકા કંઇ નાખ્યા, વળતા તે નવ લાધ્યા જી. ૪૬
મારે તપોબળે કરી હજી, અહીં લગી રાક્ષસ ના'વે જી;
મળે તેને મારી ખાયે, જમને સદન ચલાવે જી. ૪૭
રઘુપતિ કહેછે નિશાચરને, મરણ પમાડું માંડે જી;
રાક્ષસી સઘળી રોતી દેખાડું, રડવતી તે રાંડે જી. ૪૮
શરભંગે સઘળી પૂછી, વન વસ્યાની વાત જી;
મનુષ્ય માટે માની લ્યો છો, નહિતર શૂંનો તાત જી! ૪૯
અજન્મા તમો આદિ કર્ત્તા છો, વિધાતા છો વીર જી;
તો તો તમને શીખામણ શી, સ્વામી શ્યામશરીર જી. ૫૦

કડવું ૪ થું.

તાલ જીતમાન.

શરભંગના આશ્રમથી ચાલ્યા, સુતીક્ષ્ણને આશ્રમ આવ્યા જી;
વિદ્યાર્થી સંઘાતે કા'વ્યું, ભૂધરજી મન ભાવ્યાજી. ૧
પૂજાપો લેઇ પરવર્યા, સામા સુતીક્ષ્ણ ઋષિ જી;
કુશળી પ્રશ્ન કીધું રાઘવને, કરી સમાધાન સમક્ષ જી. ૨
સ્વામી શિષ્ય સાથે શે કાવ્યું ? કાં આવ્યા નહિ આપ જી;
દર્શન તો હું વે'લું પામત, વામત સઘળો તાપ જી. ૩
રામ પગે લાગી એમ કહેછે, મૂકું ક્યમ મરજાદ જી ?
આજ્ઞા વો'ણો ઘરમાં ક્યમ આવું, વિના કીધે સાદજી. ૪
સુતીક્ષ્ણ કહેછે રાઘવજી, ધર્મ ધુરંધર નામ જી;
સૂર્યવંશ વિષે અવતરિયા, સુરનાં કરવા કામ જી. ૫
વચન પાળવાને વન વસિયા, ધર્મ પાળવા ધીર જી;
અધર્મનો ઉચ્છેદ કરવા, ધરિયું મનુષ્ય શરીર જી. ૬
સ્વામી રાક્ષસનો ભય ભારે, દમી શકીએ નહિ દેહ જી;

---

૪૭. સદન-ઘર. ૪૮. માંડે-માંડ માંડ યુદ્ધ કરીને.

યજ્ઞ કાર્ય કાંઇ કરી શકીએ નહિ, પીડા પમાડે તેહ જી. ૭
કુશ લેવા કો જઇ શકે નહિ, વેદ ભણી ન શકાય જી;
શબ્દ સાંભળી રાક્ષસ આવે, સહુને મારી ખાય જી. ૮
વિનતિ કીજે કો આગળ, તમટાળી રઘુનાથ જી;
ભવસાગર માંહે બુડ્યા છું, હરજી દેઇએ હાથ જી. ૯
અહીં રહી શક્યા (છીએ) તે તપોબળે કરી, નહિતર રહ્યું ન જાય જી;
તમટાળી કાંઇ નથી દીસતો, જીવ્યાતણો ઉપાય જી. ૧૦
તમારૂં અજાણ્યું શું છે, જે તમ આગળ કહીએ જી;
આશાએ કરી દિવસ આટલા, દુઃખ સુખ સહી રહીએ જી. ૧૧
સ્વર્ગતણું તેડું આવ્યું હતું, બેસો દિવ્ય વિમાન જી;
મેં જાણ્યું અહીં રામ આવશે, સુંદર શ્યામળવાન જી. ૧૨
દર્શન દુર્લભ દે સુરને, કો પામે નહિ પુણ્ય પાખે જી;
વામન તાડતણું ફળ વાંચ્છે, તે આવ્યા વણ ક્યમ ચાખે જી. ૧૩
રામ કહેછે સુતીક્ષ્ણને, એ પ્રતિજ્ઞા પ્રૌઢ જી;
નરાક્ષસી પૃથ્વી કરવી, એ મારી ગતિ ગૂઢ જી. ૧૪
અહીં આગળ આશ્રમ કો'નો છે, કોતો જોવા જઇએ જી;
વિદ્યારથી સંધાતે મોકલો, પેખી પાવન થઇએ જી. ૧૫
આજ્ઞા માગી આશ્રમ જોવા, ત્યાંથી ચાલ્યા રામ જી;
શિષ્ય બે સાથે મોકલિયા, દેખાડવાને ઠામ જી. ૧૬
લક્ષ્મણ સાથે વારતા કરતા, શિષ્ય સાંચર્યા બેહ જી;
સીતા રામ થયાં એકલાં, વાત નીસરી નેહ જી. ૧૭
જનકસુતા કહેછે રઘુનંદન, મુને ચિંતા મોટી જી;
તમે પ્રતિજ્ઞા કરો છો સબળે, એ વાત તો ખોટી જી. ૧૮
તમો એકલા કેમ મારશો, રાક્ષસ ક્રોડાક્રોડ જી;
વચન તમારૂં જો મિથ્યા થાશે, તો લાગશે ખોડ જી. ૧૯
તમો તો કંઇ રાજા છો નહિ, જે લાગશે લાજ જી;
ઘણા સંધાતે બંધન કર્યાનું, શું છે તમારે કાજ જી. ૨૦
સેન વહોણા શી પેરે તમો, કરશો તેશુ યુદ્ધ જી;
રાક્ષસ માયા રચી જાણે, કાળ સરીખા શુદ્ધ જી. ૨૧

---

૯. તમટાળી—તમને મૂકીને. ૧૩. વામન—વામાંગતણું ફળ વાંછે. પ્ર. ૧. 'વામન ગંગતણું ફળ વાંચ્છે' પ્ર. ૩ જી.

છળ કરીને દગો દેશે, અણચિંતવ્યા કહીં આવી જી;
પછે મારી શી પેર થાશે, કે'શે ભલે ભીખાવી જી. ૨૨
આયુધ સઘળાં અળગાં મૂકી, તાપસનો ધરી વેષ જી;
દોહ્યલે સોહ્યલે દિવસ નિર્ગમો, ચૌદ વરસ વિશેષ જી. ૨૩
રડવડતા હીંડોછો શાને, કહીંએક રહીએ બેશી જી;
જેમ રાક્ષસ કો જાણે નહિ તેમ, ગિરિ ગહવરમાં પેશી જી. ૨૪
પછે તમો ત્યાં રાજ્ય પામીને, સેના લેઇને સાથ જી;
કહોછો તે કરજો સર્વ સાચું, સ્વામી શ્રીરઘુનાથ જી. ૨૫
વિધવાપણા ભાગી બીહુછું, ધિ:ક નારીનો દેહ જી;
જોબનપણે જો સ્વામી ન હોયે, દૈવે દીધો છેહ જી. ૨૬
પછે પ્રાણ તજીશ ક્યમ મારા, અબળા બળ નહિ પાસ જી;
એવાં સરખું હોય ત્યારે, પેહેલાં મારો કરજો નાશ જી. ૨૭
વચન સુણીને વ્યાકુળ થઇછું, તમને કાંઈ ન કહેવાય જી;
બ્રાહ્મણ કહેછે રાક્ષસ મારો, તેનું કાંઇએ ન જાય જી. ૨૮
મને તો મારી ચિંતા છે, તમ વિના નહિ નાથ જી;
સેવા કરવાને આવી છું, સ્વામી તમારે સાથ જી. ૨૯
કમળ પ્રાયે કોમળ છે, પ્રભુ તમારી કાય જી;
રાક્ષસવપુ વજ્ર સરીખાં, તે ક્યમ જીત્યાં જાય જી. ૩૦
એ ઘણા મળી તમ એક ઉપર, પ્રૌઢા કરશે પ્રહાર જી;
(તેથી) મારૂં મન મોહ પામેછે, સ્વામી કીજે સાર જી. ૩૧
એમ કહીને રોવા લાગ્યાં, આંખે વહેછે આંસુ જી;
શ્રીરામ કહેછે જનકનંદિની, શોક ધરેછે ફાંસુ જી. ૩૨
મને તું તો નથી જાણતી, માયા મોહિત મન જી;
ક્ષણ એકમાં સરજું ને પાળું, ભાંજું કોટિ ભુવન જી. ૩૩
જન્મ જરા મરણ નહિ મુને, હું છું અભેદ્ય અછેદ્ય જી;
સકળ ભૂત વિષે છું વ્યાપક, વાત ન જાણે વેદ જી. ૩૪
તું પ્રકૃતિ ને હું પુરુષ છું, કરવા સુરનાં કામ જી;
રાક્ષસ વધ કરવાને કારણ, મેં રામ ધરાવ્યું નામ જી. ૩૫

---

૨૭. અબળા ઇ૦—કેમકે હું અબળા છું, તેથી પ્રાણ તજવા જેટલું બળ મારામાં નથી. પાસને ઠામે 'વાસ' પાઠ પ્ર: ૩ જી. માં છે.

કૈકેયી પાસે કે'વરાવ્યું, એહ કરવા કાજ જી;
રાક્ષસ વિહોણી વસુધા કરીને, સુખે કરશું રાજ જી. ૩૬
પછે રૂપ દેખાડયું રામે, માન્યું મહિલામન જી;
અન્યોન્યે આનંદ પામ્યાં, વામા વિસમ્યાં વન જી. ૩૭
એટલે તાપસ ને લક્ષ્મણને, મારગ માંહે મળિયા જી;
એકઠા થઈ આઘેરા ચાલ્યા, પંથ પાધરે પળિયા જી. ૩૮
એમ કરતાં એક આગળ આવ્યું, સરોવર શ્રીકાર જી;
માંહે વાજાં વિવિધ વાજે, ગાજે શબ્દ અપાર જી. ૩૯
રામચંદ્ર પૂછે તાપસને, આ અલૌકિક વાત જી;
જોતાં હું વિસ્મય પામું છું, સ્વામી કહો સાક્ષાત જી. ૪૦
સરોવર સુંદર દીસેછે, નિર્મળ ભરિયાં નીર જી;
મહાનુભાવના મન સરખું, તે ઉંડું અતિ ગંભીર જી. ૪૧
માંહે કનકકમળ વિકાશ્યાં (છે), ભમર કરે છે ગુંજાર જી;
હંસ ચકોર સારસ આરે, શબ્દ કરે છે સાર જી. ૪૨
જળ જાંબુઆં શેવાળ વળ્યા છે, મચ્છ કચ્છનો નહિ પાર જી;
પગથિયાંને પાવઠ મણિમય, કનકમય પાળ પ્રકાર જી. ૪૩
માંહે કો નારી નાચે છે, મધુરાં ગાયે ગીત જી;
ઘોર મધુર સ્વર ગ્રામ મૂર્છના, રાગ રાગણી રીત જી. ૪૪
તાલ મૃદંગ ને વીણા વાજે, કહે મુખ થેઇ થેઇકાર જી;
કટિમેખળા ઘુઘરી ઘમકે, કો નાચે છે નિરધાર જી. ૪૫
અહીં અમો પહેલા આવ્યા છું, નથી જાણતા ભેદ જી;
અમને એનું કહોને કારણ, વાણી તમારી વેદ જી. ૪૬
વિદ્યાર્થી કહેછે રઘુનંદન, ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન જી;
અણજાણ્યું કાંઇ નથી તમારૂં, સ્વામી શ્રીભગવાન જી. ૪૭
અમારૂં જાણવું જોવાને, પૂછો છો અતિ પ્રેમ જી;
સાચું થવાને સંભળાવું, ઋષિ બોલ્યા એમ જી. ૪૮

---

૩૭. વિસમ્યાં—વિશ્રામ પામ્યાં. ૪૩. જાંબુઆં—(અતિ ઉંડાં પાણીમાં આકાશનું પ્રતિબિંબ પડવાથી જાંબુવા રંગનું દેખાતું પાણી). ૪૪. ગ્રામ—સ્વરના સમુદાય. મૂર્છના—એક સ્વરને બીજા સ્વરમાં લેઇ જવો તે. ૪૫. કટિ—'ઘટિ' પ્ર. ૪. થી. ૪૬. પેહેલા—પેહેલવહેલા.

માંડિકર્ણિ નામે મુનિ મોટો, અહીંઆં દમતો દેહ જી;
આ શિલા ઉપર એક આસન, બેઠો પંચ સહસ્ર વર્ષ તેહ જી. ૪૯
ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા નહિ નયને, ઇંદ્રિયો જીતી આપ જી;
નિમેષોન્મિષ વરજીત જે જુએ, નિશ્ચલ થઈ જપે જાપ જી. ૫૦
તેને તેજે દેવ દુખી થયા, આવ્યા સુરપતિ પાસ જી;
સ્વામી તાપસ દેહ દમેછે, તેજપુંજ પ્રકાશ જી. ૫૧

કડવું ૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

ઇંદ્રે પ્રેરી અપ્સરા પંચ જી, વશ કરવાનો જાણે સંચ જી. ૧

ઢાળ.

વશ કરવાનો સંચ જાણે, આણે અતિ અભિમાન;
માંડિકર્ણિના મુખ આગળ, આવી આરંભ્યું ત્યાં ગાન. ૨
એક નાચે એક વીણા વાયે, એક કરે કરતાળ;
એક મધુર મૃદંગ વજાડે, ગાયે ગીત રસાળ. ૩
મુનિનું મન મોહ પામિયું, ઉઘાડયાં લોચન;
આલિંગન દેવા આઘો થયો, તે કરવા મુખચુંબન. ૪
એવે વિશ્વકર્મા ત્યાં આવિયા, સ્વામી ! રચી આપું સદન;
આનંદે ક્રીડા કરો, જેમ માને તમારૂં મન. ૫
માંડિકર્ણિ કહે મારે માટે, એકાંત રચો અવાસ;
વિઘ્ન કો કરી શકે નહિ, કરતાં ભોગ વિલાસ. ૬
વિશ્વકર્માએ માંહી મે'લ રચીને, ઉપર કર્યું તલાવ;
અપ્સરા ને મુનિ માંહે, ભલા કરે છે ભાવ. ૭
પંચાપ્સરાસર એવું એ, સરોવરનું નામ;
માંહિ નાચે પંચ અપ્સરા, દેખી મોહે કામ. ૮
ત્યાં થકી તો વળ્યા પાછા, આવ્યા સુતીક્ષ્ણને આશ્રમ;
મુનિએ માન ત્યાં ઘણાં દીધાં, માંડી પૂછ્યો મર્મ. ૯
રામ કહે સુતીક્ષ્ણ કહો, એક અમને ભાળ;
અહીંથી અગસ્ત્યનો આશ્રમ કેટલે, અમો (ત્યાં) જઈએ તતકાળ. ૧૦

---

૧૦. રામ-'એમ' પ્ર. ૪ થી.

સુતીક્ષ્ણ કહે છે અહીંથી ચાર યોજન, એક રહે છે અગસ્ત્યનો ભ્રાત;
તહીંથી એક યોજન આશ્રમ અગસ્ત્યનો, તે વન વિશદ વિખ્યાત. ૧૧
ચાર યોજન કઠણુ મારગ, જાજો થઇ સાવધાન;
રાક્ષસનો ભય ભારે છે, કોઇ જઈ ન શકે રે નિદાન. ૧૨
એક યોજન અનુપમ વન, તે અગસ્ત્યતણો પ્રસાદ;
વાટે વિઘ્ન કશું ન હોયે, ઉપજે અતિ ઉલ્લાદ. ૧૩
આજ્ઞા માગી ચરણુ લાગી, પ્રભુએ કર્યું પ્રયાણુ;
રામ લક્ષ્મણુ જાનકી તે, ત્રણે ચતુર સુજાણુ. ૧૪
ચાપ બાણુ ચઢાવી બે બાંધવ, વિષમ વાટે જાય;
પ્રત્યંચાનો શબ્દ સુણતાં, દુષ્ટ દૂર પળાય. ૧૫
વાટે સીતા સબળ થાકયાં, કાંહી ના'વ્યું નીર;
રામ લક્ષ્મણુ બેહુએ બાંધવ, શ્રાન્ત થયા શરીર. ૧૬
સંધ્યા સમે તેણે આશ્રમ આવ્યાં, જ્યાં રહેછે અગસ્ત્યનો ભ્રાત;
રંગે ચાલ્યો રામ સામો, સાંભળીને વાત. ૧૭
મુનિએ માન ઘણાં દીધાં, રહ્યાં ત્યાંકણે રાત;
સહુકો ત્યાં સ્વસ્થ થઇને, પરવર્યા પ્રભાત. ૧૮
અગસ્ત્યના આશ્રમની વાટે, કેળનાં છે વન;
કેવડા કોમળ ઘણા, ત્યાં ત્રિગુણ વહે છે પવન. ૧૯
શુક પિક સારસ મોર મધુકર, કરે રુરવા સાદ;
વસંતવન શોભા રચી છે, વિરહી વૃંદ વિષાદ. ૨૦
આશ્રમ આવ્યો સમીપે તે, શોભા કહી ન જાય;
રામ કહે છે લક્ષ્મણુને, તે મહંતનો મહિમાય. ૨૧
એણે અગસ્ત્યે આગે કીધું, ઉદધિ એક આચમન;
લક્ષ જોજનનો સાગર શોષી, સંતોષ્યા સુરજન. ૨૨
વાતાપિ જેણે ભક્ષ કર્યો, ઇલ્વલનો લઘુ ભ્રાત;
લક્ષ્મણ પૂછે રામજીને, વિસ્તારી કહો વાત. ૨૩

---

૧૧. વિશદ—નિર્મળ. ૧૬. શ્રાંત—થાકેલા. 'શાંત' પ્ર. ૩ જી. ૧૮. ત્યાંકણે–ત્યાં આગળ. ૧૯. ત્રિગુણ—શીતળ, મંદ, સુગંધી, એવા ત્રણ ગુણુવાળો. ૨૦. પિક—કોયલ. મધુકર–ભ્રમર. વિરહી ઇ૦–વિરહીઓનાં વૃંદ (ટાળાં) ને વિષાદ (ખેદ) આપનારી (વસંતની શોભા) 'વિખ્યાદ' પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે.

મિત્રાવરૂણ નામે મહામુનિ, તપ કરતા હતા તેહ;
અપ્સરા દેખી મોહ પામ્યા, મન્મથ વ્યાપ્યો દેહ. ૨૪
વીર્યનો ત્યાં દ્રાવ થયો, આગળ કુંભ હતો એક;
તેમાં લેઇને વીર્ય મૂકયું, કરી મન વિવેક. ૨૫
વસિષ્ઠ ને અગસ્ત્યની, તે કુંભથી ઉત્પત્ય;
કંઈ કાળ તેણે તપ કર્યું, સાધન સઘળાં સત્ય. ૨૬
ઇંદ્રે એક કૂપ કીધો કારમો, અગસ્ત્ય દેહ દમે છે જ્યાંય;
એક વિપ્ર આવ્યો ઉજાતો, તે પડયો કૂવા માંય. ૨૭
કેડેથી એક વ્યાઘ્ર આવે, વદન અતિ વિકાળ;
કૂવામાં એક નાગ ફણીધર, જાણે કોપ્યો કાળ. ૨૮
વેલુને વેલે ટંગાઈ રહ્યો, તે વિપ્ર ઉંધે શીશ;
મૂષક કરડે વેલાનું થડ, હવે હુંય પડીશ. ૨૯
ઉપર મધપૂડો છે મોટો, અધર ઉપર પડિયું બુંદ;
તેણે કરી સુખ પામિયો, વામિયો દેહ દંડ. ૩૦
રાખ્ય અગસ્ત્ય રાખ્ય, એમ કરવા લાગ્યો સોર;
એક તન રહ્યો છે તાંતણો, હું પામ્યો કષ્ટ કઠોર. ૩૧
અગસ્ત્ય કહેછે તું કોણ છે, શે કરેછે સાદ;
હું તો તારો પૂર્વજ છું, પામ્યો પરમ વિષાદ. ૩૨
જો તું ગૃહસ્થાશ્રમ કરે તો, થાયે મુજ ઉદ્ધાર;
સંસારકૂપ માંહે પડયો છું, તું કરને મારી સાર. ૩૩
બ્રહ્માએ એક નાર નિર્મી, લોપામુદ્રા નામ;
તે પરણાવી અગસ્ત્યને, સુંદરતાનું ધામ. ૩૪
અગસ્ત્યે આશ્રમ આવી, કરી સુંદરીને સાન;
સંભોગ કરવા સાદ કીધો, વિનતા ધારૂ વાન. ૩૫
લોપામુદ્રા કહેછે ઋષિને, હું છું રાજકુમાર;
તમો જાણોછો તાપસી, જેમ હોયે બીજી નાર. ૩૬
મને મહીએ સૂતાં સંગમનું, સુખ ઉપજે નહિ લગાર;

---

૨૯. વેલુને ઇ૦–વેળુ (રેતમાં) ઉગેલા વેલા સાથે. મૂષક–ઉંદર. ૩૦. અધર–ઓઠ (ઉપર). દંડ–'દંદ' પ્ર. ૪ થી. ૩૧. તન–તંતુ (સૂક્ષ્મ). ૩૬. રાજકુમાર–રાજકુમારી.

મઢીમાં મને મન ગમે નહિ, કરવા વિવિધ વિહાર. ૩૭
અમો શૈયાનાં સૂનારાં, કૌતુકનાં કરનાર;
અમને સાથરે સૂવું ગમે નહિ, સાંભળો ભરતાર. ૩૮
મારા પિતાને ઘેર સંપત્તિ, જો તેવી તમારે થાય;
તો કામવાસના ઉપજે, મુજને ઋષિરાય. ૩૯
અગસ્ત્ય કે'છે હું ક્યાંથી કાઢું, નિરધન છું નિરધાર;
તપનો ક્ષય કરીને, ઇચ્છું નહિ ભંડાર. ૪૦
તો જાઓ કંઇએક યાચવા, લેઈ આવો દામ;
મુજ સમાગમના સુખતણું, જો હોય તમારે કામ. ૪૧
ત્રણ રાજા અગસ્ત્યે યાચ્યા, તે હતા નિર્ધન;
તેમને સાથે તેડિયા, એમ કરતાં આવ્યો વન. ૪૨
જ્યાં તાપસ ઘણા મળી બેઠા છે, ત્યાં આવ્યા અગસ્તિ;
આસન આપ્યું પૂજા કીધી, પૂછિયું ત્યાં સ્વસ્તિ. ૪૩
એવે ઇલ્વલ ત્યાં આવિયો, ધરી વાડવ વેષ;
અગસ્ત્યને ત્યાં નોતર્યા રે, પિતુશ્રાદ્ધ વિશેષ. ૪૪
વાતાપિ છે બોકડો, ઇલ્વલે કર્યો સંસ્કાર;
શ્રાદ્ધ કરી અગસ્ત્યને પીરસ્યું, આમિષ અમૃત આહાર. ૪૫
જમાડીને વાતાપિને, ઇલ્વલે કર્યો સાદ;
પેટ ફાડીને નિસરે ભાઈ, વિપ્ર પામે વિષાદ. ૪૬
અગસ્ત્યે એમ સાંભળીને, ગાઢે ભર્યો ઓડકાર;
મારા પેટ માંહે પચ્યો છે, તું સાદ મ કરીશ લગાર. ૪૭
બારણાં સાહી રહ્યો ઉભો, હવે છેદીશ શીશ;
ભ્રાત મારો ભક્ષ કીધો, કિતરે કેમ રીસ ? ૪૮
અગસ્ત્યે અવલોક્યું જેટલે, મોકળા રહ્યા હાથ;
પછે આવી પગે લાગ્યો, કરો કરુણા નાથ ! ૪૯
ધન તેણે આપ્યું ઘણું, પછે આવી કર્યો અવાસ;
લોપામુદ્રા નારીની, પછે અગસ્ત્યે પૂરી આશ. ૫૦

---

૪૧. તો ઇ૦-(લોપામુદ્રાનું વાક્ય). ૪૩. સ્વસ્તિ-કુશળકલ્યાણ. ૪૪. વિશેષ-અર્થાત્ નૈમિત્તિક. ૪૫. છે-થયો છે. સંસ્કાર-રસોઇ વગેરેનો. અર્થાત્ તેને રાંધ્યો. આમિષ-માંસ.

કડવું ૬ ઠું.

રાગ તાલજીતમાન.

વળી પરાક્રમ ત્રીજું કહું, જે અગસ્ત્યે કીધું;
વિંધ્યાચળ વાર્યો વાધતો, સુખ સુરને દીધું. ૧

નારદઋષિ ત્યાં આવિયા, મેરૂને મંદિર;
પૂજા કીધી પ્રેમશુ, હૈયે હિત હીર. ૨

પછે વિંધ્યતણે મંદિર ગયા, વિંધ્ય વદે વચન;
આજ્ઞા કાંઇ આપો સહી, મુજને મુનિજન. ૩

નારદ કહે ફટ રે ગિરિ, મિથ્યા કરે માન;
મેરૂ પર્વત મને મળ્યો, મોટેરો રાજાન. ૪

મેરૂ મળ્યા પછી શી રહે, ઉત્કંઠા આધિ;
તું કહે તો માગીએ રે, જો તારે હોયે સાધી. ૫

મેરૂ પાછળ ફેરા ફરે, સૂર્ય અને સોમ;
ગ્રહ નક્ષત્ર તારા સહુ, પ્રદક્ષિણા દે વ્યોમ. ૬

એમ કહી નારદ વળ્યા, વિંધ્યાચળ વાધ્યો;
મુજ પૂઠે ફેરા ફરો, એવો શ્વાસજ સાંધ્યો. ૭

રથ અથડાણો સૂર્યનો, સોમનો પણ સાથે;
ફેરા ફરતા ક્યમ રહે, જે પ્રેર્યા નાથે. ૮

વિંધ્યાચળ વળતો વદે, મુજ પૂઠે ફરજો;
આજથકી તમને કહું, એટલું કહ્યું કરજો. ૯

આદિત્ય કહે આજ્ઞા વિણ, અમો કહીંએ ન જઇએ;
જે મારગ દેખાડિયો, તે વાટે વહીંએ. ૧૦

દેવ થયા અતિ આકળા, કશું કામ ન ચાલે;
રાત દિવસ જાગ્રે નહિ, સહુને મન સાલે. ૧૧

દેવ સહુ મળીને ગયા, બ્રહ્માજી પાસ;
શું પ્રલયકાળ પ્રકટ થયો, કરશો શું નાશ!! ૧૨

---

૫. આધિ—ઉત્કંઠા રૂપ આધિ (મનોવ્યથા). સાધી ઇ૦—જો તારે સિદ્ધિઓ સાધી (સધાયલી હોય તો. ૭. મુજ પૂઠે ઇ૦—મારી પાછળ ફેરા ફરો એમ એકે શ્વાસે કહેવા લાગ્યો—હઠ કરીને કહેવા લાગ્યો. "મુજ પૂઠે ફેરા ફરો શ્વાસજ વાધ્યો" પ્ર. ૨.

વિંધ્યાચળ વાધે ઘણું, કો ન શકે વારી;
રવિ શશિ રાખી રહ્યા, હઠ કરતા હારી. ૧૩
બ્રહ્મા કહે જાઓ તમો, (સૌ) કુશળે કાશી;
અગસ્ત્ય ઋષિ તો ત્યાં રહે, થઇને ઘરવાશી. ૧૪
જઈ જાચો કુંભયોનિને, વાધતો વારી રાખે;
જજમાન છે ગિરિ જેહનો, ન રહે મુનિ પાખે. ૧૫
કાશીએ વહી આવિયા, અગસ્ત્યને આશ્રમ;
મુનિએ માન દઈ પૂછિયું, માંડી કહો મર્મ. ૧૬
વણારશીએ કરી રહ્યો, હું ક્ષેત્ર સંન્યાસ;
શ્રાદ્ધતણું કારજ ભલું, તેથી પુણ્ય પ્રકાશ. ૧૭
અગસ્ત્ય દીઠા આવતા, વિંધ્યે કર્યો પ્રણામ;
એમ રહે તું ત્યાં લગે, જ્યાં લગે આવું હું આણે ઠામ. ૧૮
એમ કહી અગસ્ત્ય ગયા, તે વળતા ન આવ્યા;
સોમ સૂર્ય સુખ પામિયા, સહુને મન ભાવ્યા. ૧૯
તે અગસ્ત્યનો આશ્રમ આવિયો, લક્ષ્મણને કહે રામ;
પૂજા કીધી પ્રેમશુ, ઋષિને કર્યો પ્રણામ. ૨૦
રાઘવને દીધી ઘણી, અગસ્ત્યે આશિષ;
કુશળ પ્રશ્ન પૂછ્યા પછે, જય જય જગદીશ. ૨૧
રામચંદ્રે માંડી કહી, સઘળી એ વાત;
અમને વન વાસ્યા પછી, મૃત્યુ પામ્યો તાત. ૨૨
તે એ દુઃખ સાલે ઘણાં, એક વસિયા વન;
મરણ હવું દશરથતણું, એ મોહ છે મન. ૨૩
અગસ્ત્ય વારે રામને, તમને ન ઘટે એમ;
તમારે પિતા માતા કો નહિ, નહિ પ્રીતિ પ્રેમ. ૨૪
નિરંજન તો છો તમો, નિરામય નીરાપેખે;
માયાએ માનુષ થયા, વપુ ધારી વિશેષે. ૨૫
તમો સરજો પાળો સંહારો, તમને નહિ એક;

૧૫. કુંભયોનિ–અગસ્ત્ય. ૧૮. "એમ કહીને પછી દેવોની વાત સાંભળીને અગસ્ત્ય વિંધ્યની પાસે ગયા" આટલી વાત અધ્યાહૃત માનીને આ કડીનો અન્વય કરવો. ૨૫. નીરાપેખે–નીરાપેષ પ્ર. ૧. વિશેષે–વિશેષ. પ્ર. ૧–૩. નિરાપેખે–(નિરપેક્ષ) અપેક્ષા રહિત.

અચ્યુત અવિનાશી તમો, કર્યાં ચરિત્ર અનેક. ૨૬
અમો વાટ જોતા હતા ઘણી, શું ભાઇ હરિ નાવ્યા;
રાક્ષસનાદ ઉતારવા, ભૂધરજી મન ભાવ્યા. ૨૭
પંચવટીએ રહે છે ઘણાં, રાક્ષસનાં વૃંદ;
તેને તમો ત્યાં મારજો, તો તો અતિ આનંદ. ૨૮
દંડકારણ્ય પાવન કરો, જે શુક્રે શાપ્યું;
વર્ત્તનમાં શૂર્પણખાને, રે'વા રાવણે આપ્યું. ૨૯
ત્યાં રહી રાક્ષસ મારજો, સારજો સુરકાજ;
ત્રૈલોક્ય નિઃકંટક કરી, આપજો ઇંદ્રિને રાજ. ૩૦
ભક્તવત્સળ ભૂધરા, તે બીરદજ પાળો;
રાક્ષસનો ભય છે ઘણો, દુઃખ સહુનાં ટાળો. ૩૧
કહો તો કરૂં એક વિનતિ, તમો છો સમર્થ સ્વામી;
તમારૂં અજાણ્યું કાંઇ નથી, રહો અંતરજામી. ૩૨
આ દિવ્ય ધનુષ્ય ત્યાં કર ધરો, શારંગ એવે નામે;
આગે દૈત્ય ઘણા હણ્યા, સબળા સંગ્રામે. ૩૩
દિવ્ય ધનુષ્ય વિણ નહિ મરે, રાક્ષસ તે બળિયા;
પાધરા પૂઠે પડશો નહિ, કોએ ન જાયે કળિયા. ૩૪
સવ્ય અપસવ્ય ભાથા ભલા, ભીડો ભગવાન;
આણે ખડ્ગે ઘાલજો, નિશાચર નસંતાન. ૩૫
આ સહના શરીરે પેહેરો પ્રભુ, હથરોટા ને ટોપ;
રાક્ષસ માત્રને મારજો, મન આણી કોપ. ૩૬
લક્ષ્મણને આપ્યાં સહી, સઘળાં આયુધ;
શેષનાગ ધરતા સદા, તે સાચાં શુદ્ધ. ૩૭
સીતાને સોંપ્યા સહી, સઘળા શણગાર;
બાજુબંધ ને બેરખા, કટિમેખળા હાર. ૩૮
એ તમારાં તમને સમરપિયાં, જે મૂક્યાં'તાં આગે;
થાપણ પિયારી રાખિયે, પણ પાતિક લાગે. ૩૯
પણ કાંઇ કાયરપણું કરતા રખે, રે'જો મન ધીરજ રાખી;

---

૨૯. વર્ત્તનમાં—જીવિકા ચલાવવામાં. ૩૪. પાધરા ઇ૦–પાધરી પઠે પડશે નહિ. (પ્ર. ૪ થી). પાધરા–એકદમ. ૩૫. સવ્ય—ડાબા. અપસવ્ય—જમણા. ૩૬. સહના–કવચ. હથરોટા—હાથના રક્ષણ માટે પેહેરવાના પંઝા. 'હવ્યથરોટા' પ્ર. ૪ થી.

જે તમને કહું છું અમો, જો મન દેછે સાખી. ૪૦

રામ કહેછે મેં મારવા, રણ રાક્ષસ માત્ર;
એટલાને કાજે ધર્યું, વને માનવગાત્ર. ૪૧

ભલા ભલા રઘુનાથજી, કરો પ્રતિજ્ઞા સત્ય;
પિતાવચને વન નિસર્યા, મહામોટી મત્ય. ૪૨

ધન્ય ધન્યરે જાનકી, ધન્ય ધન્ય લક્ષ્મણ વીર;
સેવા કરો રઘુનાથની, મન રાખી ધીર. ૪૩

તમ વિણ અણુ એકે નથી, કમળદળ લોચન;
પૃથ્વી પાણી ને તેજ તું, નભ ને રે પવન. ૪૪

સ્તુતિ કરી સંતોખિયા, દેખાડી વાટ;
પંચવટીએ પરવર્યા, શીખ દીધી માટ. ૪૫

રામ લક્ષ્મણ ને જાનકી, ત્રણે જણ જાય;
અનેક વન ઓળંધિયાં, પાળા પળી પાય. ૪૬

વાટે એક પંખી મળ્યો, પ્રૌઢો પર્વત પ્રાય;
ગૃધ્રરાજ તે જાણજો, કોણે કળ્યો ન જાય. ૪૭

સાથેથો તે સંચરે, પછે પૂછે વાત;
તમે કહો કુણ ક્યાંથી આવિયાં, ભલા દીસોછો ભ્રાત. ૪૮

વસ જોગ જણાતા નથી, મોટા મહીપાળ;
આણે વન કેમ આવિયા, રહે રાક્ષસ કાળ. ૪૯

યહાં મનુષ્ય કો મળે નહિ, આવી શકે નહિ દેવ;
કે અણજાણે આવ્યા અહીં, ભૂલા પડ્યા તતખેવ. ૫૦

કડવું ૭ મું.

રાગ રામગ્રી એકતાળી.

વળતા વદે રઘુનાથજી રે, સાંભળો ખગરાજ રે;
જે અમો અહીં આવિયા રે, તેનું કારણ કહું તુંને આજ રે. ૧

હું રામ આ જાનકીરે, આ સુમિત્રાસુત શૂર રે;

---

૪૭. ગૃધ્રરાજ—ગીધનો રાજા. ૫૦. તતખેવ—'ખેલ' પ્ર. ૪ થી.

પિતાવચન વન નિસર્યા, અમો ઉરાઉર રે. ૨

પંખી કહે ભલે પામિયો રે, પ્રભુ તમારૂં દર્શન રે;
આજ લગે ઇચ્છિતો હતો રે, આનંદ અનુદિન રે. ૩

પુણ્ય પ્રગટ થયાં મારાં રે, પાપ પ્રલે થયાં પ્રૌઢ રે;
નયન સફળ મારાં થયાં રે, જે જોઉં ગરૂઅરૂઢ રે. ૪

દશરથશું ઘણી રે, આગળ હતી પ્રીત રે,
સુરસેનામાં સાથે હતા રે, રાજા શું રસ રીત રે. ૫

તેમાં તમો વહાલા ઘણું રે, પરબ્રહ્મ પરમાનંદ રે;
આદિપુરૂષ ત્યાં અવતર્યા રે, મનુષ્ય માને મતિમંદ રે. ૬

હું સેવા તમારી શી કરૂં રે, પામર પંખી જાત રે;
જો આપો પ્રભુ આજ્ઞા રે, સદા રહું સંઘાત રે. ૭

રામ કહે પંખી પ્રત્યે રે, કોણ માત કોણ તાત રે;
આણે વન તમો કયમ રહો રે, શું જાણો મારી વાત રે. ૮

પંખી કહે ઉત્પત્ય કહું રે, દક્ષ પ્રજાપતિ તેર રે;
કશ્યપને દીધી દીકરી રે, તે માંહે અતિ ફેર રે. ૯

દિતિએ દૈત્ય જણ્યા ઘણા રે, અદિતિએ દેવ રે;
દનુએ ત્યાં દાનવ જણ્યા રે, અસંખ્યાતા એવ રે. ૧૦

ભાશી શ્યેની ઉષ્ટરી રે, શ્વગર્દભી સાર રે;
પરવતપાદપિએ જણ્યા રે, અસંખ્ય પુત્ર અપાર રે. ૧૧

કદ્રુ અહિ ઉપન્યા રે, ગરૂડ અરૂણ ત્યાં તેહ રે;
વિનતાથી પ્રગટ થયાં રે, અરૂણ અરૂણ દેહ રે. ૧૨

અરૂણના અમો દિકરા રે, જટાયુ સંપાત રે;
તેમાં જટાયુ મને જાણજો રે, ગૃધ્ર અમારી જાત રે. ૧૩

સાધુ અમો સેવ્યા ઘણા રે, સુણિયાં સકળ પુરાણ રે;
તેમાં ચરિત્ર તમારાં સાંભળ્યાં રે, વેદે કર્યાં વખાણ રે. ૧૪

---

૬. આદિપુરૂષ ઇ૦—માનુષ્યામાને મનરંદ પ્ર. ૧. માનુષ માને નંદ રે. પ્ર. ૨. ૯. તેર—'દીકરી' સાથે અન્વય ૧૧. ભાશી ઇ૦—સ્વગર્ભણી ત્યાર રે પ્ર. ૨. પરવત ઇ૦—પ્રવતી પાદપિએ. પ્ર. ૧. ભાશી—ભાસ પક્ષીની માતા. શ્યેની—શ્યેન (બાજ) પક્ષીની માતા. ઉષ્ટરી—ઉંટડી. શ્વગર્દભી—કૂતરી—ગધેડી. પરવતપાદપીએ—પર્વતની અને પાદપ(વૃક્ષ)ની માતાએ. ૧૨. કદ્રુ—કશ્યપની એક પત્નીનું નામ. અહિ—સાપ. વિનતા—કશ્યપની એક પત્ની—ગરૂડ તથા અરૂણની માતા. અરૂણ—રાતો. ૧૩. સંપાત—સંપાતિ.

ઉત્પત્ય સર્વ કશ્યપથકી રે, જે કહી કથા વિસ્તાર રે;
પગે લાગી પંખી પળ્યો રે, આનંદ પામ્યો અપાર રે. ૧૫
એવે પંચવટીએ આવિયા રે, ગોદાવરીની તીર રે;
મઢી મનોહર બે કરી રે, સુંદર શ્યામશરીર રે. ૧૬
એક મઢી અગ્નિહોત્રની રે, બીજી રહેવા કાજ રે;
વાસ્તુપૂજા કરીને ત્યાં વસ્યા રે, સ્વામી શ્રીમહારાજ રે. ૧૭
નિત્ય પ્રત્યે મૃગયા રમે રે, સબળ કરે સિંહનાદ રે;
ભય પામે રાક્ષસ સુણી રે, સુંદર શરવો સાદ રે. ૧૮
દશ વરસ પૂરણ થયાં રે, રહેતાં તેણે વન રે;
રામ લક્ષ્મણ ને જાનકી રે, આનંદે અનુદિન રે. ૧૯
એવે મળી એક રાક્ષસી રે, શૂર્પણખા તેનું નામ રે;
રૂપ સુંદર તેણીએ ધર્યું રે, દેખી મોહે કામ રે. ૨૦
સોળ વરસની સુંદરી રે, સજી આવી શણગાર રે;
ચોળી ચૂડી ચુંદડી રે, નમી રહી સ્તનભાર રે. ૨૧
બાજુબંધ ને બેરખા રે, કટિમેખળા હાર રે;
ખલકે કંકણ કંકણી રે, પદ નુપૂરઝમકાર રે. ૨૨
આગળ આવી ઊભી રહી રે, રાખો મુજને રામ રે;
પાપી તો કેડે પડયો રે, પંચશર પીડે કામ રે. ૨૩
મન્મથ માંચો તમથકી રે, દાઝે મારો દેહ રે;
હું શરણ આવીછું તમતણે રે, મારે વપુ પડેછે વેહ રે. ૨૪
તમ દીઠે મન મોહિયું રે, આલિંગન દો આપ રે;
મુખ ચુંબન મુજને કરો રે, ટળે તનનો તાપ રે. ૨૫
રૂપ કહો તેવાં ધરૂં રે, કરો વિવિધ વિલાસ રે;
જાણી આવી છું જાચવા રે, એટલી પૂરો આશ રે. ૨૬
હસી વદે શ્રીરામજી રે, સાંભળ સાચું નાર રે;
બેનાં કયમ પૂરાં પડે રે, વસવું વન મોઝાર રે. ૨૭
આગે એક આશ્રમમાં રે, બેઠી બાળા એહ રે;
વળી બીજીને શું કીજિયે રે, દુઃખ પામવા દેહ રે. ૨૮
વળતી કહે કામિની રે, જો નહિ કરો અંગીકાર રે;

---

૨૩. પંચશર—પાંચ બાણવાળો (કામ). ૨૪. માંચો તમ થકી રે—(?)

સ્ત્રીહત્યા તમને લાગશે રે, પાપતણો નહિ પાર રે. ૨૯
રામ કહે સુણ સુંદરી રે, આ પરો બેઠો મારો ભ્રાત રે;
તે તો તુજને રાખશે રે, વારૂ થાશે વાત રે. ૩૦
તેને સાથે સ્ત્રી નથી રે, કષ્ટ છે એ કાય રે;
લક્ષ્મણ કને જઇને રહી રે, પ્રેરી રાઘવરાય રે. ૩૧
થરથર થરથર ધ્રૂજતી રે, અનંગ વાપ્યો અંગ રે;
હાવ ભાવ કર્યા ઘણા રે, રમવા કારણ રંગ રે. ૩૨
લક્ષ્મણ હું તો મોકલી, ભજવા તારે ભ્રાત રે;
મકરધ્વજ મુને દમે રે, વિરહિણી છું વિખ્યાત રે. ૩૩
ભુજપટે ભીંડો તમો રે, વાગે પંચબાણના પ્રહાર રે;
શરણાગત છું તમતણે રે, આજ દો આધાર રે. ૩૪
લક્ષ્મણજી વાણી વદે રે, પેહેલું આવત મારી પાસ રે;
હવે તો તું મારી માતા થઈ રે, મહિલા મન વિમાસ રે. ૩૫
રામ કને પેહેલું ગઈ રે, તો તું કશે ન આવે કામ રે;
જારે તું પાછી વળી રે, તને રાખશે રામ રે. ૩૬
આવીને ઉતાવળી રે, કરતી નયનકટાક્ષ રે;
લક્ષ્મણ ત્યાં નથી રાખતો રે, રામચંદ્ર તું રાખ રે. ૩૭
રામ કહે હું શું કરૂં રે, આગે બેઠી એક રે;
મઢીમાં મનોહર સુંદરી રે, વિનતા કરો વિવેક રે. ૩૮
જારે તું તો તે પ્રત્યે રે, બાળા બીજી વાર રે;
કહીએ રામતણી છે આજ્ઞા રે, તું કરજે અંગીકાર રે. ૩૯
લક્ષ્મણ કને તે તો ગઇ રે, વિહ્વળ થઇ વિશેષ રે;
કર જોડીને ઉભી રહી રે, વામા વારૂં વેષ રે. ૪૦
તુજ કને વળી મોકલી રે, રામે કહ્યું વચન રે;
મારી આજ્ઞાથી રાખજે રે, મનાવે તું મન રે. ૪૧
લક્ષ્મણ કહે ઘેલી થઈ રે, ફેરા દે છે ફોક રે;
જો સ્ત્રી થઇશ માહરી રે, તો તું સબળ પામીશ શોક રે. ૪૨

---

૩૦. પરો–દૂર. 'પરે' પ્ર. ૩ જી. ૩૩. મકરધ્વજ–કામદેવ. વિરહિણી—પુરૂષના સંયોગ રહિત. ૩૫. પેહેલું ઇ૦—જો તું પ્રથમ મારી પાસે આવત (તો હું તારો અંગીકાર કરત. અધ્યાહાર).

હું સેવક છું રામનો રે, સીતાજીનો દાસ રે;
જો હું દાસી થઈશ તે તણી રે, નહિ પો'ચે મનની આશ રે. ૪૩
પટરાણીપણું પોસાય સહી રે, તે દાસી થઇ દીન રે;
વીતાગિરી સીતાતણી રે, લાલચ લાગી લીન રે. ૪૪
જો તું પરણે રામને રે, તો હું તારૂં કરૂં કાજ રે;
તુંને વરતાં તે ઘટે રે, મોટા છે મહારાજ રે. ૪૫
સુણી વચન પાછી વળી રે, વળતી બોલી વાણ રે;
હું તો રહી શકતી નથી રે, સાહો મારો પાણ રે. ૪૬
રામ કહેછે હું શું કરૂં રે, બાઇ રહ્યાં ઘરમાં બેહ રે;
તું સરખો કો શોધને રે, તારે જોઇએ તેહ રે. ૪૭
મારે તારો ખપ નથી રે, ગમે ત્યાં તું જાય રે;
ત્યારે બોલી રાક્ષસી રે, કામિની કોમળ કાય રે. ૪૮
કહો તો ખાઉં એહને રે, હું રહું સીતાને ઠાર રે;
ઘણા ભોગ હું ભોગવું રે, એકજ થઇને નાર રે. ૪૯
મોં કીધું અતિ મોકળું રે, પ્રૌઢી પર્વત પ્રાય રે;
ખાવાને ખાંતે કરી રે, તે મઢી માંહે જાય રે. ૫૦

કડવું ૮ મું.

રાગ સામેરી.

સીતાજીએ દીઠી રાક્ષસી, તે વદન અતિ વિકાળ રે;
દશન ગિરિના શૃંગ સરખા, જાણે કોપ્યો કાળ રે. ૧
હા! હા! હવે તો હું ભક્ષી, એમ કહી પાડે ચીસ રે;
રાખો શ્રી રઘુનાથ જી, આ રંડા કરેછે રીસ રે. ૨
મઢી માંહે માનિની, અરી પરી તે જાય રે;
જીભ લેઇને લબકાવી લેવા, રંડા આઘી થાય રે. ૩
ફ્રરકલા ખાતી હવી, બીતી હવી અપાર રે;
સ્વામીજી ત્યાં શું થયું, શે નથી કરતા સાર રે. ૪

---

૪૪. વીતાગિરી—(?) ૨. હું ભક્ષી—મને ખાધી. ૪. ફ્રરકલા ખાતી હવી—ફ્રરફ્રડતી હતી (?)

રામે ત્યાં કોપ કરીને, અર્ધચંદ્ર મેલ્યું બાણ રે;
નાસિકા ને કર્ણ છેદ્યાં, પણ ન લીધા પ્રાણ રે. ૫
વજ્ર વડે જેમ વાઢી નાખ્યાં, ગિરિતણાં જેમ શૃંગ રે;
આક્રંદ કરતી ઉજાણી તે, થઈ રહી મન ભંગ રે. ૬
કડકા લેઈ નાક કાનના, તાડી જાય તે નાટ રે;
શોણિતતણા ત્યાં પ્રવાહ વહે છે, ગુફા ગહવર વાટ રે. ૭
પસલા ભરીને પીએ છે, જીભે ચાટે છે ગાલ રે;
દારૂણ નાદે રૂદન કરતી, સકળ સુર ને સાલ રે. ૮
ખરદૂષણ કને ગઈ, રોતી રોતી રાંડ રે;
અપશુકન કરતી થકી, તે મરાવાને માંડ રે. ૯
બળહીન થઇ બેશી રહ્યા છો, કશે ન આવો કાજ રે;
મનુષ્યે મારાં નાક કાન વાઢ્યાં, એ અઘટતું થયું આજ રે. ૧૦
દેવ દેખતાં દુઃખ પામી, એમ જાય આપણી લાજ રે;
કશા વેમાં કો નહિ ગણે, કેમ કરી શકશો રાજ રે ? ૧૧
રાજ્યભ્રષ્ટ એક રામ રહે છે, સાથે સુંદરી સીતા નાર રે;
તુલા કીજે એવી તારૂણી, કો સરજી નહિ સંસાર રે. ૧૨
જાણ્યું મોહ પમાડી કરૂં, હરિણનયનીનું હર્ણ રે;
સામાં નાક ને કાન વાઢ્યાં, પમાડી નહિ મર્ણ રે. ૧૩
મેં જાણ્યું જઇ જાનકીને, કરૂં રાવણને ભેટ રે;
રાજાજી રળિયાત થાશે, નાર નિરખી નેટ રે. ૧૪
તમો તેમને હણી હવે, મારૂં મનાવો મન રે;
દાઝે છે મુજ દેહડી, તાલાવેલી તન રે. ૧૫
સીતા સોંપી રાવણને, તમો હણી લક્ષ્મણ રામ રે;
રાજાજી રળિયાત થાશે, જો એ કરશો કામ રે. ૧૬
વચન સુણીને શૂર્પણખાનાં, ખરને ચઢી ત્યાં રીસ રે;
મનુષ્યનું શું મારવું છે, હું હેલા માંહે હણીશ રે. ૧૭
ચૌદ સહસ્ર રાક્ષસ લેઇને, સજ્જ કરી સઘળા જાય રે;

---

૮. પસલા—ખોબા (પ્રસૃતિ—પોશ ઉપરથી). ૯. ખરદૂષણ—ખર અને દૂષણ નામના બે રાક્ષસો. ૧૧. વેમાં—વેતમાં. ૧૨. તુલા—બરોબરી. ૧૫. તેમને—રામ લક્ષ્મણને.

નિશાચરના નાદ સુણી, બોલિયા રાઘવરાય રે.
રામ કહેછે અનુજ પ્રત્યે, કશ્શું કરશો ઉપાય રે;
રાક્ષસ આવ્યા યુદ્ધ કરવા, પ્રૌઢા પર્વત પ્રાય રે.
આપણ તો હવે શું કરીશું, સેન નથી કો સાથ રે;
સીતાની કેમ રક્ષા થાશે, દુઃખ ધરે રઘુનાથ રે.
લક્ષ્મણ કહે છે રામજી, મને દો એ કામ રે;
તમો સીતાની રક્ષા કરો, ને હું કરૂં સંગ્રામ રે.
રામ કહેછે લક્ષ્મણ તું તો, જાનકીને રાખ રે;
મુજ ટાળી એ મરણ ન પામે, મારૂં મન દે સાખ રે.
એક ગુફા માંહે જાનકીને, પમાડયાં પ્રવેશ રે;
લક્ષ્મણ રહ્યો છે દ્વાર ઊભો, ધનુષ્ય બાણ ધરી નરેશ રે.
રઘુનાથજીએ પૂરિયો, પ્રત્યંચાનો નાદ રે;
મેઘ મળીને જેમ ગાજે, તેમ સંભળાવ્યો ત્યાં સાદ રે.
રામ ઉપર તે રાક્ષસ આવ્યા, ગાજતા ગંભીર રે;
બાણતણી ત્યાં વૃષ્ટિ કરતા, નિવારે રઘુવીર રે.
ચોફેર ફરી વળ્યા રાક્ષસ, વરસે મૂશળ લોહતણાં રે;
પરિઘ પ્રાસ ને પાશ તોમર, આયુધ મૂકે અતિ ઘણાં રે.
આખા આચ્છાદન કર્યા, રઘુનાથ બાણે કરી રે;
જાણે પડછાયો આભલે, રહ્યા પણ ધીરજ ધરી રે.
સામાં શસ્ત્ર મૂકી સામટાં, નિવારણ તેનું કર્યું રે;
બાણે મારી કર્યા વ્યાકુળ, બળ સઘળુંએ હર્યું રે.
કટક દીઠું નાસતું ત્યારે, ખરને ચઢિયો ક્રોધ રે;
દૂષણ ને ત્યાં ત્રીશ આવ્યા, બળવંત બીજા યોધ રે.
અન્યો અન્યે આરંભ્યું, યુદ્ધ ત્યાં મહાઘોર રે;
રઘુનાથ ઉપર ખરે કીધો, પ્રહાર પરમ કઠોર રે.

---

૧૯. અનુજ.—નાનો ભાઇ—લક્ષ્મણ. ૨૨. મુજ ટાળી—મને મારા વિના. ૨૪. પ્રત્યંચાનો—પણછનો. ૨૬. પરિઘ—ભોગળ. પ્રાસ જાતનું ફેંકવાનું હથિયાર. પાશ—ફાંસો. તોમર—એક જાતનું શસ્ત્ર. ૨૭ આચ્છાદન કર્યા—ઢાંકયા. ૨૯. દૂષણને ૪૦—દૂષણ અને વળી ત્રીશ રાક્ષસ ત્યાં સામા આવ્યા.

રામે સામું બાણ મૂકી, તેનાં છેદ્યાં બાણ રે;
ખર કર્યો અતિ આકળો, જાણે તજશે પ્રાણ રે. ૩૧

મૂર્છા ખાઇને મહી પડ્યો, ત્યારે દૂષણને ચઢ્યો કોપ રે;
બાણ વૃષ્ટિ કરે ભૈરવી, તે કરવા લાગ્યા લોપ રે. ૩૨

અંતરિક્ષ મારગ રહી ઊભા, કરે પ્રૌઢા પ્રહાર રે;
માંડ માયા રચે રાક્ષસ, હોય હાહાકાર રે. ૩૩

તે માયા મરદે રામજી, દૂષણતણો ત્યાં દેહ રે;
વિડારણ વેગે કર્યું, બાણે કરીને તેહ રે. ૩૪

મુહૂર્ત માત્રે ખરને, વળી શરીરે સાન રે;
આયુધ લઇને થયો ઊભો, આણી અતિ અભિમાન રે. ૩૫

વિકરાળ મુખ ને દંત લાંબા, જાણિયે ગિરિશૃંગ રે; ૧૧
પ્રલયના ઘન ચઢ્યા જાણે, એવો ઓપે અંગ રે.

રીસે શ્રીરઘુનાથ ઉપર, લોહ ભોગળ નાખી એક રે; ૧૨
રામે કીધી તે કડકા, મૂકી બાણ અનેક રે.

એક સાંગ મૂકી મહામોટી, તે છેદી તતકાળ રે; ૧૩
મૂઠીમાંથી મોગર છેદી, સ્વામી દીનદયાળ રે. જી;

અંતરિક્ષ મારગ દેવતા, જુએ આભલાં આડાં. ૧૪
રઘુનાથજીને વખાણે છે, ભય મન રાક્ષસતા લાગી જી;

ખરે ખરા પ્રહાર મૂકી, રઘુનાથજીનું સાટવ્યું માગી જી. ૧૫
રોમ રોમ ત્યાં બાણ વાગ્યાં, આયુધ કોણે મારી જી;

રાક્ષસનું બળ ઘણું દેખી, રામને દતાં કયમ હારી જી? ૧૬
[illegible] બાણ મૂકી, છેદ્યું ખર[illegible]ં છે મુખ ઢાંકી જી;

[illegible] પૃથ્વી દેખીને, દૂષણ પામ્યો દુ[illegible] છે હાંકી જી. ૧૭
[illegible]પન્યો ભારી જી;

વાળું વીરનું તો, સબળ પામું ર[illegible]ું કોણે મારી જી. ૧૮
એમ કહીને આવિયો, તે કરતો શ[illegible] મારી માંત જી;

રામ આચ્છાદન કર્યા, તે આવર્યું [illegible] મારો ભ્રાંત જી. ૧૯
રામે શર સઘળાં છેદ્યાં, સામાં મૂક્યા[illegible]કે ગર્ભ નવ ગળિયો જી;

---

૩૨. ભૈરવી–બીહામણી. ૩૩. માંડ–સે[illegible]કંઇ નવ વળિયો જી. ૨૦

૪૦. ખરે—ખર રાક્ષસે. ૪૧. આકર્ણાંતક—ક[illegible] (મરણનું). ૧૬. ભંડા–ભાંડ જેવી.
ચીને. ૪૩. આવર્યું ઇ૦—અરિષ્ટ આવર્યું (ઢાંક[illegible]

જઇને તું જાનકીને, ઉપજાવે અતિ રંગ. ૨૨
રામને મારવા મોકલશે, તું જાજે સાગરતીર;
મારે ત્યાં નાદ કરજે, ધાઓ લક્ષ્મણ વીર. ૨૩
પછે રામ ને લક્ષ્મણ જાશે, થાશે સીતા એકલી;
પછે હું ત્યાં હરણ કરીશ રે, ભામિની છે અતિ ભલી. ૨૪
મન માન્યા માટે મામા, તને કહુંછું વાત;
બીજા કોને કહેવાય નહિ, ભલા હોયે ભ્રાત. ૨૫
મારીચ કહેછે મૂરખ તને, મરવા થયું છે મન;
એ મતિ તુંને જેણે આપી, તેણે કર્યું કદન. ૨૬
હું તેનો માર્યો પડયો છું, તું તેનુંજ લેછે નામ;
પડી રહે તું ભુવન તારે, તો જીવે કરે કામ. ૨૭
વિશ્વામિત્રના આશ્રમ આગળ, અમો બેહુએ વીર;
યજ્ઞનો વિધ્વંસ કરતા, ગાજતા ગંભીર. ૨૮
એણે સબળપણે સુબાહુ માર્યો, મુને છબતું માર્યું બાણ;
પડ્યો પડ્યો પીડા પામુછું, પંરહરે નહિ પ્રાણ. ૨૯
મારગ જાતાં વીરા સહુકો, રાય કહે કો રાંક;
મ કહેતાં મરણજ પામું, એજ વડો છે વાંક. ૩૦
રા કહેતાં મુખ મોકળું, જેટલું ત્યાં થાય;
કંઠ પ્રાણ આવી રહે રે, મ કહેતાં તે જાય. ૩૧

---

૨૫. મન ઇ૦—મામા! તું આ કામ કરે એવો છે એમ મેં તને મનમાં માન્યો છે. ૨૬. કદન–નાશ. ૨૮. વિધ્વંસ–નાશ. ૨૯. છબતું–મર્મસ્થાનમાં ન લાગતાં ધા કરીને ચાલ્યું જાય એવું. પરહરે ઇ૦–પ્રાણ મને તજતા નથી–મોત નથી આવતું.

૩૦. રામથી મારીચને કેટલો ભય છે તે વર્ણવે છે; મારગ ઇ૦–મારીચ કહે છે કે હું પડ્યો છું તે મારગે થઇને જતા સહુકોઇ એમ બોલે છે કે આ રાય છે અથવા આ રાંક છે; પણ 'રાય' અને 'રાંક', ના 'ય' કે 'ક'ને ઠામે 'મ' અક્ષર બોલે–એટલે રામ બોલે તો હું મરણ પામું. રામનામનો મને એટલો ત્રાસ છે. ૩૧. રા ઇ૦–'રામ' શબ્દનો 'રા' અક્ષર બોલતાં મુખ જેટલું પોહોળું થાય છે તેટલામાં પ્રાણ કંઠ લગી આવી રહે છે, અને 'મ' અક્ષર બોલવાની સાથે મુખ બીડાઇ જવાથી પાછા તે પ્રવેશ કરી શકતા નથી માટે સદાને માટે જાય છે. અર્થાત્ રામનામ સાંભળતાં મારા તો પ્રાણ જાય છે, તો તેની સામે લઢવા જવાની તો વાતજ શી કરવી?

રૂડી પેરે તેતણા મેં, દીઠા છે ત્યાં હાથ;
પડ્યો પડ્યો હું કરણું છું, મેં ઓળખ્યા રઘુનાથ. ૩૨
તને ક્યાંથી કુમતિ આવી, ઉપની છે આજ;
જાણીએ છીએ પ્રકટ થયું છે, પેલા ભવનું પાપ. ૩૩
જાનકી તે જગતમાતા, જોગમાયા જાણ;
રાક્ષસકુળની કાળરાત્રિ છે, હવે કરશે હાણ. ૩૪
રૂડા માટે વારૂંછું, પ્રીછવી કહું પેર;
મરણને કો માથે ચઢાવી, લેઇ આવે ઘેર. ૩૫
વિષ હળાહળ હાથમાં ગ્રહી, કો કરે પ્રેમે પાન;
સૂતા સાપને મુખ હાથ ઘાલે, શું ટળી છે સાન! ૩૬
તારા આખા કુળનો, આણશે તે અંત;
રાક્ષસી સર્વે રાંડ થાશે, કોપશે ભગવંત. ૩૭
વચન સુણી મારીચનાં, રાવણને ચઢી રીસ;
વડી વારનો કઠણ કહેછે, હવે છેદું શીશ. ૩૮
અરે મૂરખ મનુષ્યનું, મુજ આગળ કરે વખાણ;
સ્વભાવે જે ભક્ષ આપણું, પીજે જેના પ્રાણ. ૩૯
મેં દેવ ને દૈત્ય જીત્યા, યક્ષ ગંધર્વ યોધ;
ભૂત પ્રેત પિશાચ રાક્ષસ, સહી શકે નહિ ક્રોધ. ૪૦
પરાક્રમ મારાં પ્રીછીને, આજ થયો અજાણ;
આગિયાને અધિક કહેછે, ભૂંડો કહીને ભાણ. ૪૧
દશવદન હું તે એક મુખ, તેને બે ભુજ મારે વીશ;
તે માનવ માત્રજ કહે, શું ચઢાવે રીસ. ૪૨
મારીચ કહેછે મારા મનમાં, સહી હતો સંદેહ;
તેં તો તે ટાળિયો, વાત કાઢી એહ. ૪૩
રામબાણે કરીને, ગયા નહિ મુજ પ્રાણ;
જે નાખ્યું નિષ્ફળ ન થાયે, રઘુનાથજીનું બાણ. ૪૪
તે રાખ્યો તને તેડવા, તું આવીશ તે સાથ;
માર્યો નહિ તે મૃગ થાવા, ઉગાર્યો રઘુનાથ. ૪૫
જો હું મૃગ થાઉં નહિ તો, તું કયમ પામે મરણ;
રઘુનાથ તુંને મારશે રે, કરાવીને હરણ. ૪૬
અપરાધ વિણ મારે નહિ રે, મિષ કરીને માંડ;

તારો વાંક કાઢી-રાક્ષસી, સઘળી કરશે રાંડ. ૪૭
જો જાણે રહું જીવતો તો, ઉપાય કર તું એક;
રઘુનાથજીને ચરણ જઇ પડ, કરી મન વિવેક. ૪૮
રામ તને આપશે, અખિલ ભુવનનું રાજ;
અચળ કરીને સ્થાપશે, સારશે સર્વે કાજ. ૪૯
જે દેવને તું ઉપાસે છે, તે છે એના દાસ;
રામને જઇ જાચે છે, તે તો પૂરે છે આશ. ૫૦

કડવું ૧૧ મું.

રાગ એકતાલી.

રામ દાતા રામ ભોક્તા, (રામ) યજ્ઞ ને યજમાન;
રામ કર્ત્તા રામ હર્ત્તા, ભક્તવત્સલ ભગવાન. ૧
(રામ) ધાતા વિધાતા (રામ) પિતા માતા, ભ્રાતા ભગવદ્દજન;
રાક્ષસકુળનો કાળ રઘુપતિ, માને મારૂં મન. ૨
તે માટે તું ત્યાં જઇ, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
સર્વસ્વ સોંપીને સંતોખે, રાજીવલોચન રામ. ૩
તારા કટકમાં કો નથી, સુમતિનો દેનાર;
સીતાજી છે જગતમાતા, કરશે કુળ સંહાર. ૪
દશે મસ્તક વાઢશે રાઘવ, ગેડી દડે ત્યાં રમશે;
મુઆ સઘળા સુત દેખી, અમરતણુ મન ગમશે. ૫
રાક્ષસકુળનું નામ નિવારી, રામ અયોધ્યા જાશે;
ત્રણ લોક તો તુજ વિના, સહુ નિઃકંટક થાશે. ૬
તે માટે તું ઓષડ પી, જેમ જાએ મનની વ્યાધ;
સકળ સંપત્તિ રઘુપતિ આપે, સુરપતિને નહિ સાધ્ય. ૭
પરનારી તે વિષવેલડી, મૂરખ મન વિચાર;
જાનકીને તેમ ધારે છે, જેમ કો બીજી નાર. ૮

---

૫૦. આશ—'સાક્ષ' પ્ર. ૪ થી. ૨. ભ્રાતા ઇ૦—રામ ભગવજ્જનના ભ્રાતા છે.

શાપીને તમે ભસ્મ કરશે, ક્રૂર કરી કટાક્ષ;
સહુ કુટુંબજનને મારશે, મારૂં મન દે સાક્ષ. ૯
સર્વ રાક્ષસને મારશે, ભક્ષશે શૂકર શ્વાન;
ભૂત પ્રેત પિશાચ નાચી, ગાઢે કરશે ગાન. ૧૦
શકિત સઘળું શોણિત પીશે, મુખમાં ચાંચ મારશે કાક;
નેત્ર વીશ કાઢીને પછે, કરડી ખાશે નાક. ૧૧
તે રૂડું કે સુખે કરવું રૂડું, લંકા કેરૂં રાજ;
બ્રહ્માદિકને સ્વપ્ન ન આવે, તે આવ્યા મહારાજ. ૧૨
વચન સુણી મારીચ મામાનાં, રાવણને ચઢી રીસ;
ખડ્ગ કાઢીને ઉપર ઉભો, હમણાં છેદું શીશ. ૧૩
મૂરખ મને મતિ શીખવે, પંડિત થઇને પોતે;
આદિત્ય આગળ કરૂં અજવાળું, ખરૂં કહ્યું ખદ્યોતે. ૧૪
મંદમતિ માટે માને છે, માનવને મહામોટો;
કાયર જેવો તું છે કુળમાં, ખપ ન આવે ખોટો. ૧૫
તને રામે તાડ્યો માટે, બીજાને શું મારે;
તું જેવા અકર્મી હોય, તે મનુષ્યથકી હારે. ૧૬
સ્વભાવે જે આહાર આપણો, તેને ક્યમ નામું શીશ;
મોઢે ચઢાવ્યો માટે મુજ આગળ, એને કહેછે ઇશ. ૧૭
મરવા ભાગો નથી બીતો, મૃતક થઇને સૂતો;
તેણે મૂક્યો પણ હું તો મારીશ, તોં તું ખરો વગુતો. ૧૮
મરતાં મૂરખ તને શું, થયો છે સન્નિપાત;
મુજ આગળ તેં મનુષ્ય વખાણ્યો, વારૂ ન કીધી વાત. ૧૯
હરૂં નહિ તો મરૂં વિરહે, સુણી સીતાની વાત;
મન હરી લીધું છે મારૂં, મદને કીધો ઘાત. ૨૦
સીતા હરી મનુષ્યને મારીશ, સારીશ મારૂં કાજ;
સીતા સહિત કરીશ હું, લંકા કેરૂં રાજ. ૨૧
જા તું ઉઠીને ત્યાં મૃગ થઈ, કોણ પૂછે છે બુદ્ધ;

---

૯. ક્રૂર ઈ૦—તારા ઉપર ક્રૂરતા ભરેલા કટાક્ષ (વક્રનેત્ર) કરીને. ૧૪. ખદ્યોતે–આગિયે. જેમ આગિયો કહે કે હું સૂર્યના આગળ અજવાળું કરૂં છું, તેના જેવું તારૂં કહેવું ખરૂં છે.

મુજ આગળ માઠું બોલેછે, શું થઈછે અશુદ્ધ? ૨૨
મારીચ કહેછે મરવા ભણિ, નથી બીતો નાટ;
આમે મારે મરણ આવિયું, બહુ એ વાનાં માટ. ૨૩
નહિ જાઉં તો તું તો મારીશ, જઈશ તો હણશે રામ;
રામ મારે તો મુક્તિજ પામું, જેનું નિર્મળ નામ. ૨૪
તારે હાથે જો મરણ પામું, તો નરકતણો અધિકારી;
માંડ મૃગ થઇ હું જાઈશ, મેં મન વાત વિચારી. ૨૫
આટલી વાર લગે જોતો'તો, રાવણ તારૂં મન;
રાક્ષસકુળને લાજ લગાડીશ, બોલી દીન વચન. ૨૬
ભલો ભલો ભાઈ તું તો, ભય ન પામ્યો ભાણેજ;
ઉત્કૃષ્ટ સ્વભાવે સહુ કોય, રાક્ષસનું એ સહેજ. ૨૭
એવું કહીને આજ્ઞા માગી, ઉત્પતિયો આકાશ;
સોનાનો સારંગ થઇ આવ્યો, જનકસુતાની પાસ. ૨૮
ચાર શૃંગ મણિમય અતિ સુંદર, સુખ મનોહર એહ;
બિંદુ ઈંદુ સરખાં રૂપાનાં, દિવ્ય દીપતો દેહ. ૨૯
નાચે ખુંદે ભરે થેકડા, ઉજાઇને આવે;
ઊભો રહીને પળે પાછે પગે, ભામનીને મન ભાવે. ૩૦
મોઢા આગળ ફેરા દેતાં, મોહે સીતાનું મન;
હાસ્ય કરે તે હરણ દેખીને, થઇને પરમ પ્રસન્ન. ૩૧
વળી વળી વપુનો વર્ણ વખાણે, સુંદર એહનાં શૃંગ;
આજ પેહેલો આવો નથી દીઠો, કહીંએ કુરંગ. ૩૨
વૈદેહી ત્યાં કરે વિનતિ, સાંભળિયે શ્રીરામ;
સહી આવો સોનાનો સારંગ, પૂરો હૈયાની હામ. ૩૩
એવો મૃગ મેં નયને નહિ નિર્ખ્યો, અને સુણ્યો નહિ કાન;
બ્રહ્માએ નવો નિરમ્યો છે, સારંગ શોભામાન. ૩૪
જો જીવતો ઝાલી આપો તો, સરે સર્વે કામ;
આશ્રમ આગળ કરે કૌતુક, અતિ પામું આરામ. ૩૫

---

૨૨. બુદ્ધ–અર્થાત તારી બુદ્ધિને કોણ પૂછેછે? તને કહ્યું એટલુંજ તું કરને! ૨૭. સેહેજ—(?) ૨૮. સારંગ–મૃગ. ૨૯. બિંદુ ઇ૦–તેને વિષે રૂપાનાં બિંદુ ઈંદુ સરખાં શોભતાં હતાં. ૩૩. સહી આવો–પકડી આવો.

જો હું તમને વા'લી હઉં તો, મૃગ મનોહર લાવો;
અથવા મારી કંચુકી, પ્રભુજી મુજને શીવડાવો. ૩૬
રામ કહેછે સીતા થઈ ઘેલી, માયા એ મૃગ જાણ;
કારમો કનકકુરંગ થઇ આવ્યો, એને તું ન વખાણ. ૩૭
સીતા કહેછે સ્વામી મારા, જો નહિ પૂરો આશ;
મેં તમકને કંઈએ માગ્યું છે, નિસર્યાં સંબંધ વનવાસ. ૩૮
પ્રભુ પ્રીછી પ્રીત તમારી, કહેતા છે અતિ વહાલી;
પ્રાણથકી અધિકી તું મારે, ઠઠ્ઠા કરોછો હાલી. ૩૯
જો જાણો એ રહે જીવતી, તો તો આણી આપો;
પોતાને પાણે કરીને, મસ્તક મારૂં કાપો. ૪૦
અરે સીતા તું એવું બોલી, મને થઇછે અશુદ્ધિ;
'વિનાશકાળે વિપરીત તુને, કાંઇક ઉપની બુદ્ધિ'. ૪૧
મુજ ઉપરથી મન ઉતારી, મૃગ ઉપર થયું મન;
તો કાંઇક તુંને ભુંડું હોનારૂં, માને સાચું વચન. ૪૨
તું મારો વિરહ પણ પામીશ, હોશે તારૂં હરણ;
તારે મિષે કરી રાક્ષસને, હું પમાડીશ મરણ. ૪૩
સરજ્યું (કો) છૂટે નહિ કોઇએ, જો કરે કોટિ ઉપાય;
ભુંડું હોનારૂં હોય ત્યારે, મોટાની મતિ જાય. ૪૪
હવે હું તો હરણ હણીને, તને આણી આલું;
પણ રાક્ષસ રૂપ ધરી આવ્યો, કેમ, જીવતો ઝાલું. ૪૫
સીતા કહેછે સ્વામી મારા, મૃગ હવે નહિ માગું;
તમો અહીંથી અલગા મ થાશો, ચરણ તમારે લાગું. ૪૬
વરાંસ્યું મેં વાહાલા મારા, મૃગ માગિયો મંદ;
તમ વિના મેં રહ્યું ન જાયે, અતિ કરૂં આક્રંદ. ૪૭
રાઘવ કહેછે જે તેં માગ્યું, તે મિથ્યા ક્યમ થાય;
પછે તું તો મને પામીશ, એક વારકો હરી જાય. ૪૮
સુણી સીતા રોવા લાગ્યાં, એમ ઘટે કેમ નાથ;

---

૩૮. નીસર્યાં સંબંધ–નીસર્યાં પછી આજ સુધીમાં. ૪૦. પોતાને ઈ૦–નહિ તો પોતાને હાથે કરીને. ૪૭. વરાંસ્યું ઈ૦—વરાંસેમે વહાલા મારા. પ્ર. ૧–૨.

સતીધર્મ કયમ સાચવું, જો તમે મેલો હાથ? ૪૯
એમ તમને લાજ લાગશે, જો હોશે મારૂં હરણ;
વિરહે તમારે વા'લા મારા, હું પામીશ મરણ. ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ રામગ્રી.

એ અપરાધ મેં કીધો માટે, બીજો દીજે દંડ જી;
મૂરખપણે મેં મૃગ માગિયો, જીહ્વા કરો શતખંડ જી. ૧
રામ કહેછે [હરશે] રાક્ષસ, એ વાણી તો વેદ જી;
હોનાર માટે મૃગ માગ્યો, ભલો થયો એ ભેદ જી. ૨
હું અહીંથી મૃગ મારવા જઇશ, રાક્ષસ આવશે એક જી;
અધ્યાત્મ રામાયણને આશે, વારૂં કહ્યો વિવેક જી. ૩
તું યજ્ઞકુંડમાં પ્રવેશ પામજે, એક છાયા સીતા સરજે જી;
વૈશ્વાનરને ભુવન જઇ રહેજે, કહું એટલું કરજે જી. ૪
એ રાક્ષસ તો હરી જાશે, દેખી છાયા સીતા જી;
તેનું મિષ કરી હું મારીશ, રાક્ષસ વેદ વદિતા જી. ૫
પછે તું તે મને પામીશ, વામીશ વિરહવેદન જી;
એ કાર્ય કરવાને કારણ, મેં ધર્યું માનુષ્ય તન જી. ૬
આપણ પ્રકૃતિ પુરૂષ બે પ્રકટ્યાં, હરવાને મહીભાર જી;
મેં માયાએ માનુષ્યનો, લીધો છે અવતાર જી. ૭
રાઘવ કહેછે જે એ મેં કોને, કહી નથી તો વાત જી;
તું જાણે કે હું આજ જાણું, ભેદ ન જાણે ભ્રાત જી. ૮
એમ કહીને રામચંદ્ર તે, ચઢાવી શર ચાપ જી;
સીતા યજ્ઞમાં પ્રવેશજ પામ્યાં, અંગ પાલટી આપ જી. ૯
લક્ષ્મણ પ્રત્યે કહેછે રામ જી, સીતાને રાખે જત્ન જી;
હું મૃગને મારવા જઉંછું, એનાં શૃંગે જડયાં છે રત્ન જી. ૧૦
અહીં રાક્ષસ વેરી વસમા છે, તે સીતાને હરશે જી;

---

૪૯. જો તમે ઈ૦—જો તમે મારો હાથ છોડી દ્યો તો. ૩. અધ્યાત્મ ઇ૦—વ્યાસકૃત અધ્યાત્મ રામાયણનો આશય લેઇને ગ્રંથકારે આ પ્રસંગ વર્ણ્યો છે. ૬. વેદન–વેદના. ૭. માયાએ—માયાવડે-કપટથી.

જો તું અહીંથી અળગો જાઇશ, તો પાપી છળ કરશે જી. ૧૧
એવું કહીને રામ ઉજાણા, મૃગ૰ મારવા ધશિયા જી;
અમર સહુકો આનંદ પામ્યા, ખડખડખડખડ હસિયા જી. ૧૨
આગળથી મૃગ નાઠો જાયે, કેડે ધાયે રામ જી;
જાણે માહાદેવ મારવા દોડ્યા, આગળથી નાસે કામ જી. ૧૩
આઘા જઇને આકર્ણાંત, એક પૂરિયું બાણ જી;
રાક્ષસના હૃદયમાં વાગ્યું, જાણે જાશે પ્રાણ જી. ૧૪
પર્વતપ્રાય પ્રૌઢો થઈ પડિયો, સાગરકેરી તીર જી;
ધાઓ ધાઓ લક્ષ્મણ ધાઓ, નાદ કર્યો ગંભીર જી. ૧૫
સીતા કહેછે વા'રે ધા રે, તું ત્યાં લક્ષ્મણ વીર જી;
આરત નાદે સાદ કરેછે, સ્વામી શ્યામશરીર જી. ૧૬
કો રાક્ષસે કર્યો દીસે છે, રામચંદ્રને પ્રહાર જી;
મેં મંદભાગણીએ મોકલિયા, મૃગ મારવા સાર જી. ૧૭
લક્ષ્મણ કહેછે ન હોયે ત્યાં, રાઘવજીનો સાદ જી;
રાઘવજી કહીંએ કોઇથી, પામે નહિ વિષાદ જી. ૧૮
મૃગને મારી, કુશળી ક્ષેમે, હમણા આવશે રામ જી;
અભેદ્ય અછેદ્ય અકલેદ્ય અનંત એ, નિર્મળ જેનું નામ જી. ૧૯
કોટિબ્રહ્માંડ ઘડે ને ભાગે, ક્ષણ ન લાગે વાર જી;
માયા મનુષ્ય રૂપ છે, હરવાને મહીભાર જી. ૨૦
આજ્ઞા રામે એ દીધી છે, મૃગ મારવા જાતાં જી;
અહીંથી હાલીશ મા લક્ષ્મણ, રીસે લોચન રાતાં જી. ૨૧
હમણાં હું તમને તજી જાઉં તો, રાક્ષસ કો હરી જાય જી;
ભાઈ મારાને પ્રાણ તમો છો, ક્ષણ વરસાં સો થાય જી. ૨૨
રામચંદ્ર ત્યાં રીસ કરે, તું મેલી ક્યાં આવ્યો જી;
સીતાનું તો હરણ હવું હશે, ભાઇ ભલો ન ભાવ્યો જી. ૨૩
આટલા દિવસની સેવા મારી, સઘળી થાયે ફોક જી;
સીતાજી તમ વિના અમો, સબળ પામીએ શોક જી. ૨૪
વચન સુણીને વૈદેહી તે, વળતી બોલી વાણી જી;

---

૧૫. ધાઓ ઇ૦–લક્ષ્મણ ધાયે સાદ પ્ર. ૨. ૧૯. અકલેદ્ય–કોહી જાય નહિ એવા. ૨૧. અહીંથી હાલીશ મા ઈ૦.–પ્ર. ૨-૭ માં એ લીટી નથી. ૨૨. ક્ષણ ઇ.–એક ક્ષણ તે સો વરસો જેટલી થાય. 'ક્ષણ વરાંસો' પ્ર. ૪ થી.

મુને દૈવે લેઈ નહિ જાયે, તું કરીશ મોકાણી જી ? ૨૫

મેં કપટી તારૂં મન ઓળખ્યું, મુજ ઉપર અતિ પ્રીત જી;
રામતણી રક્ષા નથી કરતો, એ તો કોની રીત જી. ૨૬

રામ વિના મુને રાખીને, થયો છે શું કરનાર જી;
તું કહેછે તેને કોય ન મારે, પ્રેમતણો નહિ પાર જી. ૨૭

કે તું અતિ આળસું દીસે છે, કે દીસે છે કામી જી;
તું જાણે છે એ મરે તો, હું થઇ બેસું સ્વામી જી. ૨૮

પ્રાણ તજું પણ પ્રીત તજું નહિ, રામ સંઘાથે રંગ જી;
પરપુરૂષશુ પ્રીત ન થાયે, જો થાયે ઘટ ભંગ જી. ૨૯

વચન સુણીને જનકસુતાનાં, લક્ષ્મણ પડિયો ભોમ જી;
ત્રાહે ત્રાહે કરી રૂદન કરવા લાગ્યો, ઉકાંટો ચઢયો રોમ જી. ૩૦

અરે સીતા એ શું બોલી, તું છું માતા મારી જી;
બાંધવ મારે હું કયમ મુકયો છું, રક્ષા કરવા તારી જી. ૩૧

એવાં વચન કહેતાં સીતા, જીહ્વા કરૂં શતખંડ જી;
માથે મારે શે નથી પડતો, તૂટીને બ્રહ્માંડ જી. ૩૨

હમણાં હું તો પ્રાણ તજું રે, આત્મહત્યાથી બીહું જી;
તેં તો કઠણ કહ્યું છે મુને, દુઃખ સંભારીશ કીહું જી. ૩૩

તુંને કાંઈ ભૂંડું હોનારૂં, હશે તારૂં હરણ જી;
તુજથકી તો વિમુખ થયો રે, સ્વામી અશરણશરણ જી. ૩૪

જો તું સીતા હોય તો એવા, ન કહે મુજને બોલ જી;
કાંઈ તુંને કુમતિ ઉપની, નિષ્ઠુર થઇ નિટોલ જી. ૩૫

હું તુંને મેલી જો જાઉં, ચઢે રામને રીસ જી;
આજ્ઞા ભંગ કરૂં નહિ કહીંએ, જે કહ્યું જગદીશ જી. ૩૬

સીતા કહેછે જો નહિ જાઓ, તો તજીશ હું પ્રાણ જી;
ભાઇ તારો ભય પામ્યો છે, કોઈકિનું વાગ્યું બાણ જી. ૩૭

લક્ષ્મણ કહેછે સહુ સાંભળજો, મારો નહિ કંઈ વાંક જી;
કઠણ વચન હું સહી શકું છું, કષ્ટે આડો આંક જી. ૩૮

વનદેવતા તમે શાખ પૂરજો, જ્યારે ખીજે રામ જી;
કહેશે કાં મેલીને આવ્યો, કૂડું કીધું કામ જી. ૩૯

---

૩૩. કિહું–કયું. ૩૫. નિટોળ–અત્યંત (?).

રામ કહીને લક્ષ્મણ ચાલ્યો, સીતાએ પણ પ્રેર્યો જી;
લક્ષ્મણ જાતાં રાવણ રાયે, હળવે હળવે હેર્યો જી. ૪૦
ત્રિદંડી સન્યાસી થઇને, આવ્યો રાવણ રાય જી;
ભવતિ ભિક્ષાં દેહિ કહી, અતિ તાપસ કાય જી. ૪૧
ભિક્ષા આપવા સીતા આવ્યાં, પર્ણકુટીને દ્વાર જી;
દેખીને દિગ્મૂઢ થયો તે, મહામનોહર નાર જી. ૪૨
રાવણ કહેછે કોની કુંવરી, કોણ તારો ભરતાર જી;
આ વનમાં ક્યમ રહી એકલી, કોણ [છે] રાખણહાર જી. ૪૩
કે તું વનદેવી દીસે છે, કે માંડ માનુષી રૂપ જી;
દેવકન્યા કે યક્ષકન્યા છે, કે કિન્નરી અનુપ જી. ૪૪
વનવસવા સરખી નથી દીસતી, સુખ ભોગવવા સરખી જી;
આગે મેં એવી નારી, નથી નયને નિરખી જી. ૪૫
સીતા કહે હું જનકસુતા છું, વૈદેહી મુજ નામ જી;
દશરથરાયનો વડો દિકરો, તે મુજ સ્વામી રામ જી. ૪૬
પિતાવચન પાળવા અર્થે, પંચવટીએ વસિયા જી;
કનકનો કુરંગ દેખીને રઘુપતિ, તેને હણવા ધસિયા જી. ૪૭
લક્ષ્મણ તેનો સાદ સાંભળી, કેડેથી ઉજાણો જી;
રામચંદ્રનો લઘુ ભ્રાત છે, શૂરપણે સપરાણો જી. ૪૮
મૃગ મારીને રામ આવશે, સેવા તમારી કરશે જી;
ત્યાર લગે આ ભિક્ષા લેજો, કારજ સઘળાં સરશે જી. ૪૯
સીતા કહેછે સન્યાસી તું, કોણ દીસેછે કાય જી;
વૃતાંત સઘળું તું પૂછે છે, સત્ય બોલજે સોય જી. ૫૦

કડવું ૧૩ મું.

રાગ વેરાડી.

હું રાવણ લંકાનો ધણી, મારી સેના છે અતિ ઘણી;
મેં જીત્યા દાનવ દેવ, ઈંદ્રાદિક કરે મારી સેવ. ૧
દશ મસ્તક મારે ભુજ વીશ, ત્રણ લોકનો હું તો ઇશ

---

૪૦. હેર્યો–(લક્ષ્મણને) દીઠો. ૪૧. ભવતિ ઇ૦ ભિક્ષા આપ. ...રાણો–તૈયાર થયો.
૪૫. વનવસવા ઇ૦–વનવાસ વાસ ઇ. પ્ર. ૨. ૪૮

સુણી શ્રવણે તારૂં રૂપ, આશ્ચર્ય પામ્યો અંગ અનુપ. ૨
મુને સંતાપે છે કામ, મન મારૂં ત્યાં ન રહે ઠામ;
એમ કરીને મૂળતું અંગ, ધર્યું મન આણીને રંગ. ૩
દશમુખ દીસે બીહામણાં, આશ્ચર્યકારી તે અતિ ઘણાં;
વીશ ભુજ ભોગળ સરખા સહી, કાય કુરૂપ ન જાયે કહી. ૪
દેખી સીતા બીન્યાં ઘણું, અરે આ શું બિહામણું;
જા રે ભિક્ષુક કહીને રડી, અચેત થઇને અવનિ પડી. ૫
રાવણ કહેછે એ સુંદરી, અચેત થઇ સૂતી દુઃખ ભરી;
બેઠી થઇને બાળા બોલ, નથી જગતમાં મુજ સમતોલ. ૬
ઉઠી બેસ આણે ઓછંગ, આલિંગન દે આણી રંગ;
વન વસવું તુંને નવ ઘટે, દેખી મારૂં મન આવટે. ૭
તું તો પોષાએ પટરાગણી, સાથે દિવ્ય દીસતી ઘણી;
ઘટે નહિ આ રહેવા મઢી, અતિ શોભે અટારીએ ચઢી. ૮
હું આજ્ઞાકારી તુજતણો, મારે વૈભવ છે અતિ ઘણો;
મારી સ્ત્રી જે મંદોદરી, તે તારી થાશે કિંકરી. ૯
સીતા ત્યારે બેઠી થઈ, મઢી માંહ્ય આઘેરી ગઇ;
વળતી સીતા વાણી વદે, અતિશે કઠણ કરીને હૃદે. ૧૦
નાશ નાશ રે તું દુરમતિ, એ આવેછે શ્રીરઘુપતિ;
લક્ષ્મણજી તુંને મારશે, મદ તારો સર્વે ઉતારશે. ૧૧
રામ આગળ તું તો કેઈમાત્ર, તારાં સર્વે છેદશે ગાત્ર;
સાવજ આગળ જેમ શિઆળ, ત્યમ તું રાવણ આળપંપાળ. ૧૨
મરવા તારૂં થયું છે મન, જવા હિંડે છે તું જમસદન;
સૂતી સાપણને મુખ હાથ, સિંહણીને ભરવા હીંડે બાથ. ૧૩
વિષ હળાહળ કરવા પાન, હિંડે છે તું અતિ અજ્ઞાન;
સમુદ્ર વચ્ચે રાખીને નાવ, બૂડી મરવા થયોછે ભાવ. ૧૪
પાવકમાં કરવા પ્રવેશ, કે તું હિમે હિંડી જાયેશ;

જારે ઇ૦—'તારે ભીક્ષિક કહી તે રડી. પ્ર. ૧. લી. ૮. પટરાગણી-પટર[ાણી]. સાથે ઇ૦-તે સાથે તું ઘણી દિવ્ય (કાંતિવાળી) દીસે છે. ૧૨. સાવજ-સિંહ, વગેરે શિકારી પશુ.

હું તો છું વિષની વેલડી, તું જાણેછે લાલમેહેલડી. ૧૫
રાક્ષસકુળતણી કાળરાત્ર, તું નહિ મુજ ભોગવવા પાત્ર;
વા'લી વસ્તુ જે સિંહતણી, શિયાળ થાયે તેનો ધણી? ૧૬
તુંને કામફુલ્યા વળગી ડાકણી, મૂકશે કેડો તુજને હણી;
જ્યાર પે'લા આવે શ્રીરામ, ત્યાર પે'લો જા તારે ઠામ. ૧૭
લક્ષ્મણ નહિ રાખે તુજ નામ, તેશુ તું શું કરશે સંગ્રામ;
રાવણ કહેછે કે'રે કામિની, મેઘ મળી જ્યમ સૌદામિની. ૧૮
તેમ તું મુજશુ રમતી રાજ, ઘણા દિવસ ઉછંગે છાજ;
શૂર્પણખાંએ કર્યું વખાણ, તેના મોહનાં વાગ્યાં બાણ. ૧૯
મારૂં મન તુજ ઉપર તપે, રસના તારો જાપજ જપે;
જોવા અતિ તલપ્યાં લોચન, મળવા મારૂં થયું છે મન. ૨૦
તું છું જનકસુતા મુજ પ્રાણ, કાં વાણી રૂપિયાં મેલે બાણ;
તુજ વણ મેં તો રહ્યું નવ જાય, તન તો તાલાવેલી થાય. ૨૧
તે દહાડાનું તેં મન હર્યું, જ્યારનું એહેને વર્ણન કર્યું;
મનુષ્ય મારે સ્વભાવે આહાર, તે મુજને કેમ કરશે પ્રહાર. ૨૨
રાજ્યભ્રષ્ટ રામનું કુણ ગજું, ગમે તે કરે તો તુંને નહિ તજું;
લક્ષ્મણને શામાં લેખવું, મનુષ્ય મારવું તે નહિ નવું. ૨૩
અઘટતું તો અતિશે એ છે, તું તો મુને જાણેશ પછે;
રાજે નહિ રામને ઓછંગ, રાજચિન્હ નહિ એક અંગ. ૨૪
જટાજૂટ વનકુળ પરિધાન, રાજભ્રષ્ટ સદા રહે રાન;
પર્ણકુટી માંહે પદ્મની, સોહે નહિ સુખ સદ્મની. ૨૫
છાજે નહિ રાંક ઘેર રત્ન, કશું કરી શકે નહિ જત્ન;
મારે ઘેર મનોહર મોહની, તું સોહે શ્યામા સોહની. ૨૬
ગુણવતી તું ગજગામની, અંગ અંગ અતિ અભિરામની;
મારે મણિમય મનોહર મો'લ, ત્યાં કીજે આપણ રંગરોળ. ૨૭
શત યોજન લંકાનો કોટ, દેવ દેઇ શકે નહિ દોટ;
સઘળો એ છે સોનાનો તણો, મણિ જડયો છે સોહામણો. ૨૮

---

૧૫. કે તું ઇ૦–કે તું હિમે (હિમાલયના બરફમાં) હીંડીને જઇશ. ૧૮. સૌદામિની–વીજળી. ૨૦. તલપ્યાં–'ત્રલજ્યાં' પ્ર. ૧ લી. 'અલજ્યાં'. પ્ર. ૪થી. વનકુળ–વકલ. ૨૫. સુખસદ્મની–સુખના સદ્મ(ઘર)ની–સુખયુક્ત ઘરમાં રહેનારી.

ખાઇ ખરી છે સાગરતણી, જેની લહરી વાધે ઘણી;
રાક્ષસ મારે અસંખ્યાત, સેધાકારી છે સુણ વાત. ૨૯
એકેકો દેવ માત્રને દમે, મનુષ્ય મારવાને મન ગમે;
દેવકન્યા યક્ષકન્યા હરી, પન્નગી કોટિક કિન્નરી. ૩૦
તે તારી થાશે દાસડી, સહુમાં તું પટરાણી વડી;
ઇંદ્રાણી ચરણે લાગશે, તું આગળ તે માન માગશે. ૩૧
સોનાનો ઢોલિયો શ્રીકાર, મણિ જડ્યો મનોહર સાર;
મશરૂતણી તળાઇ પાથરી, ગાલમશુરિયાં ઓસિસાં ધરી. ૩૨
ઉપર પછેડી ઉજળી, દૂધફીણ સરખી તે વળી;
તે ઉપર તું કરજે શેન, મુને આલિંગન દે એન. ૩૩
મુને કર તું મુખ ચુંબન, પ્રસન્ન થશે મારૂં મન;
ડાભસાથરો મારૂં મન દમે, તુજ કોમળ કાયા કયમ ખમે ? ૩૪
પાન પાથર્યાં પોહોળાં કરી, તે તુંને ઘટે સુંદરી ?
પટોળીને પેહેરણહાર, મૃગચર્મ ન ઘટે રે નાર ! ૩૫
ઘર આવી સરવ શણગાર, બાજુબંધ ને એરખા હાર;
આંભ્રણના આગળ અંબાર, હું મોટો માથે ભરતાર. ૩૬
રામને બે ભુજ મારે ભુજ વીશ, કાળ ઉપર કરૂં હું રીસ;
હું દશ શીશ રામને શીશ એક, મેં માર્યા છે મનુષ્ય અનેક. ૩૭
રામે ત્યાં આવ્યું નહિ જાય, વાટે કોટિક રાક્ષસ ખાય;
મેલી મુખ મનુષ્યનું નામ, મનથકી વીસારી રામ. ૩૮
એક મની થઈ મુજને મળે, ભાવ મનુષ્યથી તું ટળે;
મુજ સાથે તું રંગે રમે, રામતણો વિરહ તું ખમે. ૩૯
તપ કરવા જેવડી થઇ નથી, કાયા કોટિક કામ કહે કથી;
તું તારૂણી મુને ગમી, હું આવ્યો છું કેટલે ભમી. ૪૦
રામ થકી દહાડો નવ વળ્યો, કર્મજોગે હું આવી મળ્યો;
શે સુખે સંભારે રામ, પરણ્યા પછી તજાવ્યું ગામ. ૪૧
મહાવનમાંહે મેલી એકલી, ભૂંડે ભાગ્યો ભામિની મળી;
મારે ઘેર વા વાસીદું કરે, ધનદ પાથરણાં પાથરે. ૪૨

---

૩૨. મશરૂતણી–'હારાર તણી' પ્ર૦ ૧ લી. ૩૯. ભાવ મનુષ્યથી–મનુષ્યભાવથી. ૪૨. ભૂંડો ઇ૦—એ ભૂંડા ભાગ્યવાળો છે તેને તારા સરખી ભામિની મળી છે (?). ધનદ–કુબેર.

વરૂણ નિત્યે આણે વારિ, દાસીપણું કરે તેની નારી;
ઇંદ્ર આજ્ઞાકારી દાસ, જો કરે જીવવાની આશ. ૪૩
વૈશ્વાનર નિપાવે પાક, ખટરસ ભોજન સઘળાં શાક;
બ્રહ્મા ત્યાં પારાયણ કરે, આશિર્વાદ અમને ઉચ્ચરે. ૪૪
હાહા હૂહૂ ગંધર્વ જેહ, મુજ આગળ ત્યાં ગાયે તેહ;
અપ્સરા આગે નાચે ઘણી, તે દાસી થાશે તુજતણી. ૪૫
પરમ ઐશ્વર્ય તું ત્યાં પામીશ, વનતણી વેદના વામીશ;
હું ચતુર છું વિચક્ષણ વીર, ધનુર્ધારી માંહે મહાધીર. ૪૬
તુજને અમૃતતણું કરાવીશ પાન, નવજોબન તું રૂપનિધાન;
રાવણતણાં વચન સાંભળી, સીતા ઉત્તર દે છે વળી. ૪૭
ફટ રે પાપી મૂઢ અજાણ, શું કરે છે આપ વખાણ;
રામ સિંહ ને તું શ્વાન, તું ભૂંડો ભૂર રાઘવ ભગવાન. ૪૮
રામ કનક ને તું કથીર, તું ધાબળો ને રામ ચીર;
રામ પારિજાતક તું આવળ ફૂલ, તું કાંકરો રામ રત્ન અમૂલ્ય. ૪૯
રામ સમુદ્ર ને તું વેહેળો, રામ ચંદન તું દીવેલો;
રામ ગંગાજળ તું નગરનું નીર, તું છીળછળિયો રામ ગંભીર. ૫૦

કડવું ૧૪ મું.

રાગ રામગ્રી.

રામ સૂર્ય તું આગિયો, રામ દેવ તું દૈત્ય;
રામ નગર તું નેસડો, તું ડાળિયો રામ ચૈત્ય. ૧
રા 'મ કલ્પતરૂ તું ધંતૂરો, રામ કામધેનુ સુરગાય;
તું ભૂ ડણ ભૂંડો ભમતો હીંડે, ઉચ્છિષ્ટ અહરનિશ ખાય. ૨
રામ પં ડિત ને તું તે મૂરખ, તું ગાહા ગાથા રામ વેદ;
રામ ઉચ્ચૈઃ શ્રવા તું તો ગર્ધવ, ભૂર ન જાણે ભેદ. ૩

---

૪૪. વૈશ્વાનર —અગ્નિ. ૪૯. આવળ—'આલોપ' પ્ર. ૪ થી. ૫૦. વેહેળો—
"વહેકળો" અને દીવે લો—"એરંડો" પ્ર. ૪ થી. ૧. નેસડો—ભરવાડનો વાસ.
ડાળિયો—એક ડાળનું વૃક્ષ —ાતું ઝાડ. ચૈત્ય—મોટો વૃક્ષ. ૩. ઉચ્ચૈઃશ્રવા—સમ
ુખી ઘોડો.

તારાં દશે માથાના, દડા કરીને, રંગે રમશે રામ;
તુંને ડાધા કૂતરા કરડી ખાશે; સરશે સુરનાં કામ. ૪
મણિમય મેહેલ બળો તે તારા, મારે રૂડા રામ;
મઢી એક આ મનોહર, ધિઃક પડો તુજ ધામ. ૫
જા રે મૂરખ મુખ આગળથી, અરે શશા શિયાળ;
હમણાં રાઘવ સિંહ આવશે, તારો ખૂટચો કાળ. ૬
એવું કહેતાં રાવણને, કૂર ચઢચો ત્યાં કોપ;
મનુષ્યને મુજ આગળ વખાણે! મને કરેછે લોપ. ૭
એમ કહીને આઘો કર કીધો, ગ્રહવા ધાલી હામ;
સીતા મઢીમાં આધી નાઠી, હા હા લક્ષ્મણ રામ. ૮
કેશ ગ્રહીને અતિ આકર્ષી, આક્રંદ કરે અપાર;
ટીટોડીની પેરે ટળવળે, આંખે આંસુધાર. ૯
હા હા હવે હું ખરી વગુતી, કો નહિ રાખણહાર;
નીધણીઆની પેરે સાહી, કોણ કરશે હવે સાર. ૧૦
કટકા કોટિ થઇ નથી જાતું, હૃદે મુજ પાષાણ;
અમુઝાઇને રહ્યા છે, નીસરી ન શકે પ્રાણ. ૧૧
કહો કયી રીતે કોતણી હું, આજ થઇ અનાથ;
દુઃખસાગરમાં દૈવે બોળી, રઘુપતિ દેજો હાથ. ૧૨
બપૈયાની પેરે બોલે, રાખે મુને રામ;
મોકળે મોઢે ચીસજ પાડે, ગાઢે લેઈ લેઇ નામ. ૧૩
અરે ગોદાવરી તું મારી માતા, રામને કરે તું જાણ;
કહિયે તમારે વિરહે કરી, સીતા તજશે પ્રાણ. ૧૪
અરે વૃક્ષો વીરા મારાં, ઉંચાં છો અપાર;
વાટ દેખાડજો રાઘવજીને, જેમ કરે મારી સાર. ૧૫
અરે પર્વતો પ્રૌઢા છો, કહેજો રામને શુદ્ધ;
કહેજો મૃગ મારવાને મોકલિયા, વૈરાંની એ બુદ્ધ! ૧૬
અરે વેલીઓ તમે સહિયરો મારી, એટલો મારો વાંક;
તમો વૃક્ષે વળગી રહી છો, હું અળગી રહી છું રાંક. ૧૭
મહીમંડળમાં નહિ કો મારૂં, સગાં સંબંધી કોય;
અભાગણી અકરમણ છું, રામ કરે તે હોય. ૧૮

આણે જન્મે કાંઇ નથી કીધું, પેલા ભવનું પાપ;
શું કરૂં સત્યજ જાયે, નહિતર દેઉં શાપ. ૧૯
હું તો છું રે સતી સાધવી, વ્રતથકી નથી ચૂકી;
મેં અપરાધ કર્યો મોટો, તો રાઘવ ગયા મૂકી. ૨૦
વાઘ સિંહ ચીતરા વનચર, કો મુને મૂકાવો;
મેં અબળાએ કાંઈ નવ ચાલે, વા'રે ચઢવા આવો. ૨૧
અરે પંખીઓ ઉડી ઉંચાં, મારા સ્વામીને સંભળાવો;
કહિયે રાવણ સીતા હરી જાય, મહાનુભાવ મુનિ કહાવો. ૨૨
સીતા રોતે સર્વ વન રોયું, પંખી પ્રૌઢે નાદે;
કોલાહલ તે શબ્દ થયો છે, સાવજ કેરે સાદે. ૨૩
સ્કંધે બેસાડીને રાવણ, અંતરિક્ષ મારગ જાય.
એટલે એકજ ત્યાં રથ આવ્યો, પ્રૌઢો પર્વતપ્રાય. ૨૪
દશ સહસ્ર વેસર જુત્યા છે, ખેડે છે પ્રધાન;
પવનવેગે તે પંથ પળે છે, પ્રેર્યો છે રાજાન. ૨૫
આક્રંદ કરીને અંગ આછેટે, રવભર પાડે રીર;
વારે ચઢો રે વા'લા મારા, સ્વામી શ્યામશરીર; ૨૬
એમ કરતાં આઘેરો જાતાં, એક પંખી પર્વતપ્રાય;
વેગળેથી તેણે બૂમ સાંભળી, રાખો રાઘવરાય. ૨૭
રામચંદ્રનું નામ સાંભળી, ધાઇ આવ્યો તે ધીર;
જટાયુ નામે તે જાણો, પંખી પરમ પ્રવીર. ૨૮
જુવે તો સીતાનું રાવણ, કરી જાય છે હરણ;
જનકસુતા આક્રંદ કરેછે, રાખો અશરણશરણ. ૨૯
આડો ફરી વળ્યો તે પંખી, પહોળી કરીને પાંખ;
આગળ આડો બાંધી બેઠોછે, યુદ્ધ કરવાની ધાંખ. ૩૦
અરે રાવણ ભુંડા ભીખારી, સીતારત્નના ચોર;
શ્રીરામચંદ્રને નથી જાણતો, જે કીધું કર્મ કઠોર. ૩૧
મેલ મેલ સીતાને પાછી, હતી જેણે ઠાર;
તુજ જોગ તો તે ન હોયે, જો હોયે લંપટ નાર. ૩૨

---

૨૮. પરમ પ્રવીર–પામર પવીર પ્ર૦ ૧–૨. ૩૦. ધાંખ–ઇચ્છા. (!)
૨૫. વેસર–ઘોડા. જુત્યા છે–જોડયા છે.

સિંહણીને કહીં લેઈ જઇ શકે, સબળપણે શિયાળ;
રામચંદ્રશુ વેર વસાવ્યું, તારો ખૂટયો કાળ. ૩૩
જગતમાતાને નથી જાણતો, રાક્ષસકુળકાળરાત્ર;
મરણ માથે ચડાવી ચાલ્યો, વીંછી વળગાડચા ગાત્ર. ૩૪
મૂર્ખ મેલ્ય મેલ્ય સીતાને, કે કર મુજશુ યુદ્ધ;
હું છું રાઘવજીનો સેવક, કાળ સરીખો શુદ્ધ. ૩૫
રાવણ કહેછે રહે અળગો, મરવા થયું છે મન;
પંખી પામર પતંગની પેરે, હુત હુતાશન. ૩૬
મેં સીતાનું હરણજ કીધું, મનુષ્ય માની રામ;
તું તારી ખાંત ન રાખીશ, સબળ કરે સંગ્રામ. ૩૭
એમ કરતાં પંખીએ કીધો, પાંખતણો પ્રહાર;
રાવણ બાણના ઓઘજ મૂકે, હોયે હાહાકાર. ૩૮
પંખી આવતાં આયુધ ઝાલી, ચાંચે કરીને ભાજે;
નખે કરીને અંગ વલૂરે, મેઘતણી પેર ગાજે. ૩૯
રાવણે આખો આચ્છાવો, બહોળાં મેલી બાણ;
વિડારી વિહંગમ નીસર્યો, જાણે ભૂનો ભાણ. ૪૦
ચાંચે કરીને ચંચોડે છે, કઠણ છે અતિ કાય;
આવતાં આયુધ વચ્ચેથી ભાંજે, રઘુપતિના ગુણ ગાય. ૪૧
સાંગ તોમર ને મુશળ પરશુ, પરિઘ પ્રાસ ને પાશ;
આયુધ અસંખ્યાત મૂકે, કરવા ખગનો નાશ. ૪૨
તે પંખી સર્વે આયુધ આવતાં, ભાંજી ભૂએ નાંખે;
સામો પંખી પણ રીસે આવે, માર માર મુખ ભાખે. ૪૩
રાવણની સેના સર્વે તોડી, ઉઘાડું થયું અંગ;
હાથમાંથી ધનુષ્ય લેઇ ભાંજ્યું, મહીપતિ થયો મનભંગ. ૪૪
પછે લોહમુસળનો રાયે, વરસાવ્યો વરસાત;
તે આવતાં મુસળ મરડી ભાજ્યાં, વિસ્મય સરખી વાત. ૪૫
અંગ ઉઘાડે આયુધ વહોણો, રાવણ દીસે રાંક;
પંખી પાંખના પ્રહાર કરેછે, બળિયો આડે આંક. ૪૬

---

૩૫. શુદ્ધ–બુદ્ધ પ્ર૦ ૧–૨–૩. ૩૬. હુત–હોમાયો. ૪૦. વિડારી–(બાણના આચ્છાદનને) ૪૪. સેના–(રથની સાથે આવેલી).

પર્વત પહોળો પાણે કરીને, નાખે રાવણ રાણો;
રે'જે રે પંખી તું ઊભો, હવે ઘડો ભરાણો. ૪૭
પંખીએ પર્વતપા'ણા ભાંજ્યા, ઊડીને આકાશ;
રાવણતણું ત્યાં અંગ વિડાર્યું, નખે કરી પ્રકાશ. ૪૮
બાહુયુદ્ધ ત્યાં બહુ કરેછે, પંખીએ કીધો પ્રહાર;
રાવણતણા ત્યાં અંગથકી, ચાલી શોણિતધાર. ૪૯
પછે રાવણે મન વિચાર્યું, એ યુદ્ધે જીત્યો નહિ જાય;
પ્રપંચે કરી પ્રાણ લેવા, એવો કરી ઉપાય. ૫૦

કડવું ૧૫ મું.

રાગ દેશાખ.

રાવણે એક રચ્યો પ્રપંચ, પ્રાણ લેવાને સાચો સંચ;
પર્વત એક કર્યો ખંડખંડ, જાણે માંસતણા તો પિંડ. ૧
રૂધિરે ખરડી નાખ્યા તેહ, હનુમાન નાટકમાં છે એહ;
પંખી ત્યાં તે ગળતો જાય, જેમ જેમ નાખે રાવણ રાય. ૨
અંગ આખું પાષાણે ભર્યું, મારી તેહ જાજરૂં કર્યું;
પર્વત આખો એ તો ગળ્યો, પડ્યો અવનિ ભણી એકલો. ૩
રાવણ ત્યાં કને ધાઇને ગયો, પડ્યો પંખીને વિસ્મય થયો;
છેદી પાંખ ને ત્યાં ચાંચ, જાણે વનદેવ્યાને આપી લાંચ. ૪
જનકસુતા રથથી ઉતરી, પંખી સમીપે સાંચરી;
જટાયુ તું મારો ભ્રાત, હું માટે તને વાગ્યા ઘાત. ૫
મુજ અભાગણીની વા'રે ચઢ્યો, તો તો તું અવનિમાં પડ્યો !
તારૂં ઋણ હું ક્યાં છૂટીશ, કોટિ વાર જો પ્રાણ તજીશ. ૬
અનૃણ થાવા નથી ઉપાય, જે તેં ગુણ કીધો ખગરાય;
મુજ કારણ તેં તજીઆ પ્રાણ, એવો તું તો ચતુરસુજાણ. ૭
બ્રહ્મજ્ઞાનીને જે ગતિ હોય, તે ગતિ તું તો પામે સોય;
જે ગતિ પામે કનકદાતાર, તે ગતિ તું પામે નિર્ધાર. ૮
તાતથકી તું અધિકો સહી, તુલા તારીએ તો કો નહિ;

---

૭. અનૃણ—ઋણ રહિત. "ઉરણ" પ્ર. ૪ થી.

મારા સ્વામીને સંભળાવે વાત, ત્યાં લગી તું જીવે તાત! ૯
સીતાને રાવણ લેઇ જાય, મૂકાવોજી રાઘવરાય;
કાલાવાલા કોટિક કરે, નયનથકી જળધારા ઝરે. ૧૦
થર થર થર ધ્રુજે છે દેહ, વિરહે વપુ પરેછે વેહ;
રાવણે આવીને પાણિ ગ્રહી, રથ ઉપર બેસારી સહી. ૧૧
વેગે ચાલ્યો લંકા ભણી, જટાયુ પંખીને હણી;
આવ્યો રાવણ સાગરતીર, જળે ભર્યો ગાજે ગંભીર. ૧૨
અંતરિક્ષ માર્ગે ચલાવ્યો રથ, આકૂણિયે ઉપાયો અનર્થ;
સીતા જો ખાઈ લંકાતણી, જે માંહે લેરી છે ઘણી. ૧૩
શત યોજન લંકાનો ગિરિ, લંકા નગરી નિરમી ખરી;
ત્રીશ યોજન નગરી વિસ્તાર, ચૌટાં ચોવટાં પોળ પગાર. ૧૪
કનકકોસીસાં મનોહર (મન) જડ્યાં, વિશ્વકર્માએ નિજ કર ઘડ્યાં;
આ જો રે તું પૂરવ પોળ, રત્ને જડ્યાં અતિ અદ્ભુત ઓળ. ૧૫
ઉત્તર પશ્ચિમ દક્ષિણ દેશ, પંચવટી પરહરી ઉવેખ;
આ જો રે મહાદેવનું ધામ, મદનમહોલ કર્યો ચિત્રામ. ૧૬
આ મંદિર જો મહાપાર્શ્વતણું, કહી ન શકું વર્ણન છે ઘણું;
લંબકર્ણનો આ આવાસ, દિનકર કોટિએ કર્યો પ્રકાશ. ૧૭
ભાસ્કરકેરૂં ભલું ભુવન, જોતાં મન થાયે પ્રસન્ન;
અહીંઆ રહેછે પ્રહસ્ત પ્રધાન, શુકસારણ રહેછે એણે સ્થાન. ૧૮
જાંબુમાલી વિદ્યુન્માલી જેહ, માલ્યવાન્ સુમાલીનું ગેહ;
મકરાક્ષ વકરાક્ષ વિરૂપાક્ષ, એનાં ઘર જોતાં મન દે સાક્ષ. ૧૯
યૂપાક્ષ કુરૂપાક્ષ તો બેહ, અહીંઆં રહેછે આણીને નેહ;
અકંપન કંપન બે યોધ, જાણે મૂર્ત્તિવંતા ક્રોધ. ૨૦
અહીં વસેછે અક્ષયકુમાર, મારો સુત બળનો નહિ પાર;
ઇંદ્રજિત અહીં રહેછે મુજ તન, જાણે મૂર્ત્તિવંતો મદન. ૨૧
આ જો રે વિભીષણનું સદન, જોઈ સફળ કરો લોચન;

---

૧૩. ઉપાયો–ઉપજાવ્યો. ૧૪. ચોવટાં–ચાર માર્ગના ચકલા. પગાર–પગવટ (?) ૧૫. રત્ને ઇ૦—જેમાં રત્ને જડેલાં અતિ અદ્ભુત ઘરની ઓળ છે. ૧૬. પંચવટી ઇ૦—હવે તજેલી પંચવટીની તું ઉપેક્ષા કર. મદનમહોલ–કામદેવનુંગૃહ–ક્રીડાગાર. ૧૭, લંબકર્ણ–એક રાક્ષસ. ૧૮. ભાસ્કર–એ નામનો રાક્ષસ.

અહીં કુંભકર્ણ સૂતો છે ભ્રાત, જે જાગત તો જગને ખાત. ૨૨
આ જો રે તું પુષ્પક વિમાન, બ્રહ્માતણું લીધું છે નિદ્ધાન;
મન વાંચ્છિત પામિયે કામ, રમવાનાં નાના વિધિ ઠામ. ૨૩
મનવેગી એ પંથ પળાય, જ્યાં મન ચિંતવીએ ત્યાં જાય;
એમાં વસતાં કો વૃદ્ધ ન થાય, આધિ વ્યાધિ નવ પામે કાય. ૨૪
એમાં આપણ કીજે વિલાસ, પૂરૂં તારા મનની આશ;
સીતા કહેછે મારે ખપ નથી, રામ સાથે રમીશ મન મથી. ૨૫
બીજા કોણુ મારે નહિ કામ, પ્રાણજીવન વલ્લભ શ્રીરામ;
આ જો રે મારે વસવાનો મોહોલ, સ્વર્ગ કીજે નહિ સમતોલ. ૨૬
રત્ને જડયાં પાથરણાં-પર્યંક, હું બેસું તું આપે અંક;
પંચવટીની પર્ણકુટી વીસાર, સઘળી માંહે શિરોમણી નાર. ૨૭
છજાં જાળિયાં માળિયાં મણિ જડયાં, ઉંચાં જઇ આકાશે અડયાં;
એમાં આપણ કીજે કેલિ, જાણે વૃક્ષે વીંટાણી વેલી. ૨૮
સીતા કહે સઘળાં એ બળો, શ્રીરામ પ્રભુ મઢીમાં મળો;
હું તો છું સતી સાધવી, તું તો વાત કરે અભિનવી. ૨૯
તારૂં બોલ્યું મને નવ ગમે, મારૂં મન રાઘવમાં રમે;
રાવણ કહેછે સુણ સુંદરી, અહીં રામ આવે કેમ કરી? ૩૦
રાક્ષસ મારે અસંખ્યાત, દશે દિશ રહ્યા કરે ઘાત;
મેલ તું મનુષ્યનું નામ, મુજ સાથે પડિયું કામ. ૩૧
દેખાડી વાડી વન ઉપવન, અહીં તારૂં માને છે મન;
પછે અશોકવાટિકા જ્યાંય, સીતાને બેસારી ત્યાંય. ૩૨
આસોપાલવના તરૂ હેઠ, સીતા બેસાર્યાં જઈ ઠેઠ;
રઘુનાથ સંઘાતે લાગ્યો રંગ, બીજાને બોલાવા મન ભંગ. ૩૩
રાવણની સાડીત્રણ ક્રોડ રાક્ષસી, કાલરૂપ તે ફૂલા જશી;
સીતાની પાછળ તે ફરી વળી, મનગમતી માનુષી મળી. ૩૪
રાવણ કહે કે બીહાવજો, વધામણી ખાવા આવજો;
કહે તમ સાથે મન મળ્યું, મનુષ્યતણું ત્યાં સમરણ ટળ્યું. ૩૫
વેગળાં રહીને કરજો વાત, ઉગામજો પણ કરશો મા ઘાત;

---

૨૫. મનમથી—મનને મથીને—યત્ને કરી વશ રાખીને. અથવા મનમથી—મન્મથપત્ની—રતિ, રામ સાથે રતિ રમીશ.

સીતા મારે પ્રાણજીવની, મુજ ઉપર કરજો એકમની. ૩૬
જઇ તેને ચરણે લાગજો, મારી વતી માન માગજો;
રાજ્યભ્રષ્ટ રામને વીસાર, થા રાવણની પટોધર નાર. ૩૭
અન્યોઅન્ય કાયા કરડજો, માંડ ખાવાનું મુખ મરડજો;
એવું કહીને રાવણ ગયો, મંદોદરી કને જઈ રહ્યો. ૩૮
કુંથ કર્યું તેં કૂડું કામ, દૂભવ્યા મહાનુભાવ શ્રીરામ;
તેહતણી ધરણી તેં હરી, લાવ્યો મૃત્યુ તું માથે ધરી. ૩૯
વિષતણી તો વાવી વેલ, જઇ ચરણે રાઘવને મેલ્ય;
જો કરે જીવ્યાની આશ, નહિતર હું તો થઇશ નિરાશ. ૪૦
સીતા સોંપી રામને મનાવ્ય, પછી અમર થઇ ઘેર આવ્ય;
રૂઠે રામ કહેવાયે નહિ, ચૌદલોકમાં ન શકે રહી. ૪૧
કોણ દુર્મતિ તમને ઉપની, હું તમ ઉપર તો છું એકમની;
મુજ વિષે કાઢીને વાંક, વળી વિશેષે આડોઆંક. ૪૨
રાવણ કહે શું ચઢાવે રીસ, સર્વે પડશે તારે શીશ;
મારૂં તું લેઇશ મા નામ, મારે સીતા સાથે કામ. ૪૩
એવે સુરપતિ આવ્યો બ્રાહ્મણ થઇ, જ્યારે રાક્ષસીઓ અળગી ગઈ;
માતાજી પીઓ સુરભીનું ક્ષીર, જેમ રહે મન તમારૂં ધીર. ૪૪
ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા નહિ નડે, આધિ વ્યાધિ અંગે નહિ અડે;
શ્રાંત થાયે નહિ શરીર, વે'લી કૃપા કરે રઘુવીર. ૪૫
તમો કરવા અમને ઉપકાર, અવનિ ઉપર ધર્યો અવતાર;
તમો અજન્મા આદ્યછો એહ, પ્રકૃતિ પુરૂષ ત્યાં તમો તેહ. ૪૬
વળતાં વચન વદે જાનકી, તું કોણ આવ્યો ક્યાં થકી;
સીતાજી હું છું સુરપતિ, તમે દુઃખ મા ધરશો રતિ. ૪૭
સીતા કહે હું ઓળખતી નથી, જે તું કારણ કહેછે કથી;
રખે તું તો રાવણ હોય, કપટી થઇ આવ્યોછે કોય. ૪૮
સીતા કરે વિલાપ રૂદન, રાખો રાજીવદળલોચન;
ઈંદ્રે જાણ્યું બીની એહ, ઇંદ્ર થયો અધક્ષણમાં તેહ. ૪૯
મુહૂર્ત માત્ર પ્રકટ્યો સુરરાજ, આઈજી અમારૂં કરવા કાજ;
તમે કરાવી પોતાનું હરણ, રાવણને રામ પમાડે મરણ. ૫૦

---

૩૭. પટોધર–પટરાણી. ૪૫. શ્રાંત–થાકેલી. ૪૯. ઈંદ્ર થયો–ઈંદ્ર સ્વરૂપે થયો.

કડવું ૧૬ મું.

રાગ

ત્રિલોક નિઃકંટક કરી, તમને બેસારી ઉછંગ;
રામ અયોધ્યા પધારશે, મન આણી રંગ. ૧
માતા હું તો પુત્ર તમારો, હરિહરબ્રહ્માની તું માત;
તે ત્રણે તમારા ગુણ છે, વેદ ન લહે વાત. ૨
વચન સુણીને સુરપતિનાં, સીતા થયાં પરમ પ્રસન્ન;
દૂધ પીધું દયા આણી, માનિયું ત્યાં મન. ૩
ઈંદ્રિ અંતરધાન થયો, સીતાને કરી સંતોષ;
પરોપકાર કરવા હરણ કરાવ્યું, કો ન કાઢે દોષ. ૪
રઘુનાથ મારીચને મારી, પાછા વળ્યા ધરી પ્રીત;
લક્ષ્મણ દીઠા આવતા, એકાએક વિપરીત. ૫
રામ કહેછે રીસ કરીને, તમે કોણ કીધું કામ;
સીતાને એકલી મૂકીને, ડગ એક આવ્યો આમ. ૬
આપણે રાક્ષસશુ વેર વસાવ્યું, હવું હશે હરણ;
સીતાને વિરહે કરી, નિરધાર પામીશ મરણ. ૭
વીરા વેરી કરે તે તેં કર્યું, જે મળી આવ્યો મંદ;
એમ કહી રઘુનાથજી, કરતા હવા આક્રંદ. ૮
લક્ષ્મણ કહે છે રામજી, હું નથી ચૂકયો નાથ;
તમારૂં તો વચન પાળું, જુગમ જોડી હાથ. ૯
પણ જાનકીએ હુંને મોકલ્યો, કહીને કઠણ વચન;
તે મેં કહેવાયે નહિ ને, દાઝે મારૂં મન. ૧૦
મેં વનદેવતા સાખી કર્યા છે, સીતાએ કહ્યા છે બોલ;
તે હું સહી શકયો નથી, લાગે વિષ સમતોલ. ૧૧
આવ્યા આશ્રમ સમીપે, સૂનું દીસે વન;
શકે તો સીતા નથી, દાઝે મારૂં મન. ૧૨
સદા સામી આવતી, મને દેતી માન;
પ્રેમ ધારી પૂજા કરતી, આવી રે'તી સન્નિધાન. ૧૩
તે સીતા નથી દીસતી, મઢીમાં પેઠા રામ;

---

૧. રાગ-(લખ્યો નથી). ૧૨. શકે તો-રખેને. ૧૩. સન્નિધાન-પાસે.

છાની છપી રહી નથી, શોધ્યાં સઘળાં ઠામ. ૧૪
ગિરિ ગહ્વર ને ગુફા જોઈ, ન દીઠી કહીં નાર;
મૂર્છા ખાઇને મેદિની, તવ પડ્યા દેવ મુરાર. ૧૫
લક્ષ્મણજી બેઠા કરે, ઉઠો રાઘવરાય;
સીતાને શોધી કાઢીએ, કીજે કોટિ ઉપાય. ૧૬
જો તમે તો ધીરજ ધરશો, તો સરશે સર્વે કાજ;
સીતાને પણ પામશો, સુખે કરશો રાજ. ૧૭
સાવધાન થઇને સંચર્યા, તે જોતા જોતા જાય;
પર્વતને પૂછે જઇને, આતુર અતિશે થાય. ૧૮
હા સીતા! હા સીતા! કહીને, વિવિધ કરે વિલાપ;
ઉભા થઇને પડે અવનિ, પામિયા તન તાપ. ૧૯
અરે ગોદાવરી! તું માતા મારી, જો સીતાની કહે ભાળ;
જાતાં તુંને કહ્યું હોયે કાંઇ, તે તું કહે તતકાળ. ૨૦
વૃક્ષને પૂછે ને વેલીને, જો તમને કાંઈ કહ્યું હોય;
તો તો મુજને સંભળાવો, સીતાની શુદ્ધ સોય. ૨૧
પેરે પેરે પૂછે છે પંખીને, મૃગને પૂછે મર્મ;
કો કાંઇ કહેતું નથી, ભૂલા ભમિયે ભર્મ. ૨૨
વાધી વિરહે વેદના, તન તાલાવેલી થાય;
કહીંએ શોધ પામે નહિ, વન વન જોતા જાય. ૨૩
હા હા! વહાલી વૈદેહી! વિરહે વપુ પડેછે વેહ;
કર્વતે કાયા કપાય છે, તું ન જાણે તેહ. ૨૪
જે જાનકીને જોતા હશે, તેનું પહોચે પુણ્ય;
હું રહ્યો છું હારવી, શરીરે થયો છું શૂન્ય. ૨૫
હા હા મારી મૈથિલી, એકવાર દે દર્શન;
મુને અલજો અતિ થયોછે, ત્રાસ પામું તન. ૨૬
લક્ષ્મણજી ત્યાં પ્રશંસે છે, રામ કરેછે રૂદન;
સઘળે હીંડે નિરખતા, ગિરિ ગહ્વર ઉપવન. ૨૭
જુએ તો એક પંખી પડયો છે, પ્રૌઢો પર્વતપ્રાય;

---

૨૨. ભર્મ–ભ્રમમાં—ભરમાઇને. ૨૫. હારવી–હારીને. ૨૬. અલજો–(આર્જવ) ઉલ્કંઠા (?) ૨૭. પ્રશંસે છે–વખાણે છે (સીતાને).

શકે તો સીતા એણે ખાધી, જોવા જેવે જાય. ૨૮
લક્ષ્મણ એ તો જટાયુ, સીતા કેરે કાજ;
રાક્ષસ સાથે યુદ્ધ કરીને, પડ્યો છે ખગરાજ. ૨૯
આઘા આવીને પૂછિયું, સીતા શોધની વાત;
કહે રે તુંને આવડો, કોણે કર્યો છે ઘાત. ૩૦
આગળ જુએ તો પડ્યો છે, આયુધનો અંબાર;
પાંખનાં પીછાં પરાં કર્યાંછે, પ્રૌઢ વાગ્યા પ્રહાર. ૩૧
કાનમાં પેસી પૂછેછે, કર એટલો ઉપકાર;
હરણ કર્યું કોણે સીતાનું, સંભળાવે સમાચાર. ૩૨
ચાંચ કાપી કહેવાય નહિ, સમજાવે કરી સાન;
પછે પંખીએ પ્રાણ તજિયા, સાન્નિધ્ય શ્યામલવાન. ૩૩
અરે પંખી પામજે તું, મહામનોહર મુક્તિ;
જ્યાં યોગેશ્વર જાયે નહિ, જે જાણે સઘળી યુક્તિ. ૩૪
પિતાથકી તું અધિક મારે, સીતા નિમિત્ત નિર્મ્યા પ્રાણ;
હું તો તારો ઋણિયો રહ્યો, હવે કીજે કશું વખાણ. ૩૫
પછે ઇંધણાં અણાવ્યાં, દીધું તેહને દહન;
નામ લેઇને રોયા ગાઢે, આતુર થઈ અંબુજનયન. ૩૬
ગોદાવરી માંહે જઇ, સચૈલ કીધું સ્નાન;
પિતાની પેરે શ્રાદ્ધ સાર્યું, જથાવિધિ જપદાન. ૩૭
ત્યાં જોતા જોતા જાયે, ઉંચા ચઢી અપાર;
દેશ સઘળો અવલોકયો છે, શોધે સઘળા ઠાર. ૩૮
મૃગના બાળકને પૂછેછે, તમે કહો સીતાની ભાળ;
તારા જેવાં લોચન છે, સીતાનાં પરમવિશાળ. ૩૯
સાવજ સઘળાને પૂછે છે, સીતાકેરી શુદ્ધ;
ભમતાં કહીં ભાળ ન લાધી, શી વિચારે બુદ્ધ. ૪૦
એમ કરતાં આવિયું, એક મહામોટું વન;
વંટોળિયા ને દવ બળે છે, વાય ઘોર પવન. ૪૧
ભયંકર ભાસે ઘણું, અતિ ઉપજે ઉત્પાત;
અપશુકન તો અતિ થાયે, વિસ્મય સરખી વાત. ૪૨

---

૩૫. નિર્મ્યા–જાણે નિર્મ્યા હોયની તેમ તેં અર્પ્યા. ૩૭.સચૈલ–વસ્ત્ર સુદ્ધાં.

જુએ તો એક આગળથી, આકર્ષે છે અપાર;
પાછળથી કો ઠેલે છે, પ્રીછ્યું ન પડે લગાર. ૪૩
આઘાં જાતાં એક આવિયો, રાક્ષસ ત્યાં મહાઘોર;
પેટમાં માથું વળગ્યું છે, ને કબંધ કાય કઠોર. ૪૪
યોજન માત્ર તે જાણજો, તે પાપીના છે પાણ;
બથાવીને બળે શું, ઉદર આગળ આણ. ૪૫
એમ કરીને આહાર કરે, અવર નહિ ઉપાય;
પ્રાણીમાત્ર કો તે વનમાંથી, જીવતાં નવ જાય. ૪૬
રામ કહેછે લક્ષ્મણને, હવે કરશું કશો ઉપાય?
આ આપણને મારશે, ભય કષ્ટ પામ્યા કાય. ૪૭
એટલે રાક્ષસ આઘો આવ્યો, બાથમાં છે બેહ;
પેટ આગળ આણીને, ભક્ષ કરવા હીંડે તેહ. ૪૮
કે' કે તમો ત્યાં કુણ છે, ચઢાવી શર ચાપ;
જટા વનકુળ ધર્યાં છે, આતુર દીસે આપ. ૪૯
મુજ ભાગ્યા બીહીતા નથી, શું મરવા થયુંછે મન;
આણે વન આવે તે આ'ર મારો, આનંદે અનુદીન. ૫૦

કડવું ૧૭ મું.

રાગ મારૂણી.

જીવતો કોઇ જઇ શકે નહિ, જક્ષ કિન્નર મનુષ્ય દેવ;
હાથે બાથ ભરીને આણું, ઉદર આગળ એવ. ૧
કહો તમે તે ક્યાંથી આવ્યા, કે ખૂટ્યો છે કાળ;
મારૂં નામ કહ્યું નહિ કોણે, જાણ્યું નહિ જંજાળ. ૨
જો જટા વનકુળ પેહેર્યાં છે, તો કશાં ચાપને બાણ;

---

૪૪. કબંધ—ધડ-એક રાક્ષસનું નામ. એ રાક્ષસનું માથું તેના પેટ આગળ હતું અને તેની આકૃતિ માથા વિનાના ધડ જેવી હતી માટે તેને કબંધ નામથી ઓળખાવ્યો છે. ૪૫. પાણ—હાથ. આણ—આણે. ૪૯. આપ-તમારૂં પોતાનું (મન). ૨. જાણ્યું ઈ૦—"જાણ્યું નહિ જે જાય" પ્ર. ૧.

ચાપ આકર્ષી આવ્યાછો, લેશો કોના પ્રાણ. ૩

રામ કહેછે કે રે લક્ષ્મણ! આપણી કૈં ત્યાં વાત;

મેં ગદગદ કંઠે કહેવાતું નથી, અવલોકી ઉત્પાત. ૪

લક્ષ્મણ કહેછે સૂર્યવંશી, દશરથ નામે રાય;

તેહતણા તો અમો દીકરા, કષ્ટ પામિયા કાય. ૫

આ રામ ને હું તો લક્ષ્મણ, પાળવા તાતવચન;

અમે બેહુ તો વન નીસર્યા, તાપસનાં ધરી તન. ૬

સાથે સીતા જનકસુતા તે, રામચંદ્રની નારી;

વશ્યાં પંચવટીએ આવી, હું છું આજ્ઞાકારી. ૭

કનકકુરંગ દેખીને સીતા, મન પામી અતિ મોહ;

રઘુપતિ ચાપ બાણ ધરી ધાયા, કરવા તેનો દ્રોહ. ૮

હું કઠિન કહી સીતાએ કાઢચો, એવે આવ્યો રાક્ષસ કોય;

હરણ કરી ગયો સીતાનું, શુદ્ધ ન લાધે સોય. ૯

જોતાં જોતાં જનકનંદિની, અહીં લગે તો આવ્યા;

તું કોણ ને કહેછે તે શું, તેં તો અતિ બીહાવ્યા. ૧૦

રાક્ષસ કહેછે હું અહીં રહુંછું, કબંધ મારૂં નામ;

આજ આહાર અપૂર્વ પામ્યો, ભલે આવ્યા લક્ષ્મણ રામ. ૧૧

રામ કહેછે જ્યારે લક્ષ્મણ, એ આપણને ખાશે;

ભરત રાજ્ય નિઃકંટક કરશે, કૈકેયી સુખણી થાશે. ૧૨

સીતા તો દુઃખ પામશે, મૃત્યુ પામ્યા દશરથ તાત;

વન બોલાવ્યાનું ફળ પામી, ભરતતણી તો માત. ૧૩

લક્ષ્મણ કહેછે ભ્રાતજી તમો, કાયરપણું કાં આણો;

માંડ માયાએ મનુષ્ય થયા છો, સ્વામી સર્વે જાણો. ૧૪

એક હાથ છેદો તમે એનો, બીજો કર હું છેદું;

કહો તો એને એકલો મારૂં, બાણે કરીને ભેદું. ૧૫

ભલો ભલો તું ભાઈ મારો, જે તેં ધીરજ ધરિયું;

મેં તારૂં તો મન જોવાને, કાયર વચન ઉચરિયું. ૧૬

છેદ પાણ તું એક એહનો, બીજો હું તો કાપું;

---

૩. ચાપ આકર્ષી–ધનુષ્ય ખેંચીને. "આમ આકર્ષી" પ્ર. ૪ થી. ૪. આપણી ૪૦—"આપણ પાની વળી." પ્ર. ૧–૨.

ચડી વારનો એ આપ વખાણે, મૃત્યુતણે કર આપું. ૧૭

વચન સુણીને લક્ષ્મણજીએ, છેદ્યો તેનો પાણ;
રાઘવજીએ બીજો છેદ્યો, સુર બોલ્યા જયજય વાણ. ૧૮

મહાપાપી તે મૃત્યુ પામિયો, પડતાં પરછંદો થયો પ્રૌઢ;
ભૂ કંપી ને પર્વત ડોલ્યા, દેવ થયા દિગ્મૂઢ. ૧૯

પાપીને પડ્યો દેખીને, સ્વસ્થ થયું સહુ કોય;
પુષ્પવૃષ્ટિ ને દેવદુંદુભિ, આનંદ્યું સર્વે કોય. ૨૦

જયજય રામ જયજય રઘુનંદન, જાનકીજીવન;
જયજય શ્રીદશરથનંદન, જય કૌશલ્યાતન. ૨૧

કોશલેંદ્ર કાકુત્સ્થ કરૂણાનિધિ, રાજિવદળલોચન;
મહાપાપી લો મરણ પમાડ્યો, નિઃકંટક થયું વન. ૨૨

તે રાક્ષસની કાયામાંથી, દિવ્ય પ્રકટ્યો દેહ;
અંતરિક્ષ મારગ ઊભો રહીને, વાણી બોલ્યો તેહ. ૨૩

દિનકરના સરખું દીસેછે, જેના તનનું તેજ;
દિવ્ય વસ્ત્ર પરિધાન કર્યાંછે, હૈયે આણી હેજ. ૨૪

જય જય જય જાનકીજીવન, ભલે ધર્યા અવતાર;
તમટાળી મુજ પાપીનો, કોણ કરે ઉદ્ધાર. ૨૫

ઘણા દિવસનો વા'લા મારા, જોતો હુતો વાટ;
અવનીએ અવતરશો ક્યારે, એ મોટો ઉચ્ચાટ. ૨૬

આણે મારગ કંઈ કાળનો, કરતો'તો પ્રૌઢાં પાપ;
મહાનુભાવ મુનિ મોટા માર્યા, જે અહીં આવ્યા આપ. ૨૭

રાઘવ કહેછે શામાટે તું, વાટ જોતો'તો મારી;
તું તો મને શું જાણે જે, પ્રકટ્યા દેવમોરારિ. ૨૮

આગે તું તો શું હતો ને, ક્યમ પામ્યો એ અંગ;
પાપ બુદ્ધિ ટળી ક્યમ તારી, રૂડો દીસે રંગ. ૨૯

રાક્ષસ કહેછે સ્વામી સાંભળો, કર્મતણી કહું કા'ણી;
દશરથતન માર્યા થકી એ, મેં પૂર્વ કથા સર્વે જાણી. ૩૦

જાતિસ્મરણ હવું છે મુજને, વિસ્તારી કહું વાત;

---

૩૦. દશરથતન ઇ૦—મને દશરથતને માર્યો તેથી મેં મારી પૂર્વ કથા જાણીછે.

એકમના થઇને સાંભળજો, સ્વામી શ્રીજગતાત. ૩૧.
વિશ્વાવસુ નામે હુતો, આગે હું તો દેવ;
આગળ અપ્સરા નૃત્ય કરતી'તી, સુર કરતા'તા સેવ. ૩૨
અંતરિક્ષ માર્ગે હું જાતો'તો, બેસી દિવ્ય વિમાન;
સાથે અનેક અપ્સરા હતી, ગંધર્વ કરતા ગાન. ૩૩
એવે ગંગાતીરે કો એક, તાપસ દમેછે દેહ;
વરાંસતાં તે ઉપર થુંકાણું, તતક્ષણ કોપ્યો તેહ. ૩૪
જા રે પાપી તું રાક્ષસ થાજે, જો તું અભિમાને આવરિયો;
પછે તેણે શાપીને હું, રાક્ષસ દેહે કરિયો. ૩૫
હું પછે પસ્તાઇ પોતે, જઇને લાગ્યો ચરણ;
અજાણે અપરાધજ કીધો, સ્વામી આવ્યો શરણ. ૩૬
કહોજી કહીંએ મુજ મૂરખાનો, થાશે ત્યાં ઉદ્ધાર;
દુઃખસાગરમાં હું બૂડ્યો છું, કહીંએ પામીશ પાર. ૩૭
તાપસ કહેછે અયોધ્યામાં, પ્રકટ થાશે રામ;
ભૂતણો ભારજ હરવા, કરવા સુરનાં કામ. ૩૮
પિતાવચન પાળવા રાઘવ, વન વસશે બે ભ્રાત;
સાથે જનકનંદિની સુંદર, જે જગતની માત. ૩૯
તેનું હરણ કરાવી રાઘવ, વન વન જોતા જોતા;
એણે વન ત્યાં આવી ચઢશે, સીતા વિરહે રોતા. ૪૦
ત્યારે ત્યાં તું બાથજ ભરજે, કે'જે કઠણ વચન;
ત્યારે તુંને રામ મારશે, છૂટીશ રાક્ષસતન. ૪૧
તે માટે મેં તમો ઓળખ્યા, મનુષ્ય થઇ અવતરિયા;
મુને રાક્ષસપણું મૂકાવ્યું, અમર નિર્ભય કરિયા. ૪૨
રામ કહેછે મસ્તક તારૂં, કેમ થયું ત્યાં પેટ;
એ મારે મન સંદેહ મોટો, તે ટાળવો નેટ. ૪૩
રાક્ષસ કહેછે હું થયો રાક્ષસ, મેં વિચાર્યું મન;
એવો થઉં જે જીતી ન શકે, રણાંગણે કો અન્ય. ૪૪
મેં જાણ્યું કો માથે કરવો, મોટો સમર્થ સ્વામી;
પછી સુર સઘળાને સેવું, વર તેનો પણ પામી. ૪૫

---

૩૪. વરાંસતાં-વિચારમાં મન પડેલું હોવાથી અજાણ્યે. ૩૫. આવરિયો-ઢાંક્યો.

પછે એકમના થઇને, મેં મહા કીધું ઉપાસન;
બ્રહ્માજીનું ધ્યાન ધર્યું ને, વશ રાખ્યું ત્યાં મન. ૪૬
સહસ્ર વર્ષ લગી મેં કીધું, શુદ્ધ મને સાધન;
વર આપવા વિધાતા આવ્યા, થઇ પરમ પ્રસન્ન. ૪૭
પછે મેં ત્યાં એ વર માગ્યો, કોથી નહિ મુજ મરણ;
જન્મ તેને મરણ સૂધું, બોલ્યા અશરણશરણ. ૪૮
પછી મેં માગ્યું જે દેવ દૈત્યથી, રાક્ષસથી મરણ ન પામું;
ભૂત પ્રેત પિશાચથકી રે, જીવિતવ્ય સુખ નવ વામું. ૪૯
બ્રહ્માએ કહ્યું મનુષ્ય મારશે, તે મુજ મન કંઈ માત્ર;
સ્વભાવે જે ભક્ષજ મારો, શિથિલ જેનાં ગાત્ર. ૫૦

કડવું ૧૮ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

બ્રહ્મા વર આપીને વળિયા, મેં દેવ દૈત્ય જીત્યા બહુ બળિયા;
યજ્ઞતણો હું માગું ભાગ, કોઇએ યજી શકે નહિ યાગ. ૧
દુઃખ પામીને સઘળા દેવ, મળ્યા એકઠા અવશ્યમેવ;
મુજ સંઘાતે માંડ્યું યુદ્ધ, ઈંદ્રે મૂકયાં અતિ આયુધ. ૨
મેં પણ પ્રૌઢા કીધા પ્રહાર, અંતર અતિ આણી અહંકાર;
ઈંદ્ર ઐરાવત ચઢી આવ્યો, વજ્ર ઉગામી હું બીહાવ્યો. ૩
વજ્રવડે કર્યો શિર ઘાત, એ કહી અતિ વિસ્મય વાત;
પેટ માંહે પેઠું મુજ શીશ, મેં જાણ્યું હું શું કરીશ. ૪
થયો આકળો મરણ ન આવે, અમરતણે મન એમજ ભાવે;
ઈંદ્રે અતિ અનુકંપા આણી, કષ્ટ પામતો મુજને જાણી. ૫
ઉદર વિડારી કાઢ્યું મુખ, પછે હું અતિ પામ્યો સુખ;
કહ્યું તું તે બાથજ ભરજે, ઉદર આગળ આણી ભક્ષજ કરજે. ૬
જોજન માત્ર તો તારા હાથ, લે ઉસરડી એકે બાથ;

---

૪૮. આ કડીની બીજી લીટી પ્ર. ૨ જીમાં નથી. ૪૯. જીવિતવ્ય સુખ—જીવતરનું સુખ.

એમ કર્યો આટલા દિન આહાર, પછે કરી તમે સાં સાર. ૭
મારે કાજે કરાવ્યું હરણ, અહીં આવી પમાડયો મરણ;
સ્વામી તું છે દીનાનાથ, હું બૂડતો ઝાલ્યો હાથ. ૮
એક કરો મુજને ઉપકાર, અંગને દો અગ્નિસંસ્કાર;
રામ કહે અમો ન લહું રીત, રાક્ષસદહન જાણું વિપરીત. ૯
અણાવો પ્રભુ ઈંધણભાર, એક ઉંડી ખાડ ખણો અપાર;
માંહે કાષ્ટના કડકા નાખી, વૈશ્વાનર મધ્યે મેલો સાખી. ૧૦
ધગધગતા કરી અંગાર, અંગ માંહે નાખો નિરધાર;
તે તેમ રામે સર્વે કરિયું, રાક્ષસ કહે મુજ કારજ સરિયું. ૧૧
રામ કહે રાક્ષસ સુણ વાત, જો તું ગુણ માનેછે ભ્રાત;
એક મારૂં કરજે કામ, રહેતો સદા તું આણે ઠામ. ૧૨
જો સીતાની જાણે ભાળ, તો તો મને કહે તતકાળ;
વળતો વચન વદે એમ દેવ, હું નથી જાણતો અવશ્યમેવ. ૧૩
પંપાસર નામે સર એક, ત્યાં પધારો કરી વિવેક;
એક ભીલડી રહે તેની તીર, ધ્યાન ધરી બેઠી છે ધીર. ૧૪
શબરી એવું તેનું નામ, તે તમને ઈચ્છે છે રામ;
ત્યાંથી તમો પામશો શોધ, મુજને એ ઉપજે છે બોધ. ૧૫

દેશી ફેર.

એમ કહીને તે તો રાક્ષસ, થયો અંતરધ્યાન;
પંપાસર ભણી પધાર્યા, સમર્થ શ્રીભગવાન. ૧૬
વાટે જાતાં વન બહુ આવે, સાંભરે સીતા નારી;
વળી વળી વિલાપ કરે પણ, લક્ષ્મણ રાખે વારી. ૧૭
ચકોર ચકોરી જોડ જોઈ, ખીજ્યા અતિશે રામ;
નિશાએ વિયોગ પામજો, ન રહેશો એકે ઠામ. ૧૮
મુજને દેખીને ક્રીડા કરોછો, દેખાડો છો જોડું;
બેજણાં એકઠાં હીંડો છો, દુઃખ નથી દેતાં થોડું. ૧૯
આ જોરે લક્ષ્મણ બગ બાપડો, શનૈઃ શનૈઃ ભરેછે પાય;
જાણે છે પ્રાણી માત્ર કો, રખે ત્યાં દુખાય. ૨૦

---

૯. રાક્ષસદહન છ૦—રાક્ષસને દહન કરવાની ક્રિયા વિપરીત છે એમ હું જાણું છું. "રાક્ષસ દેહ ન જાણે વિપરીત" પ્ર. ૩. જી.

લક્ષ્મણ કહે સ્વામી એતો, કપટી છે ત્યાં કોય;
જાણે છે રખે નાશી જાતો, આહાર એનો જે હોય. ૨૧
શબરી ત્યારે સામી આવી, પ્રભુને લાગી પાય;
હૃદેકમળ માંહે દીઠા, જ્યારે રાઘવરાય. ૨૨
ચરણ પખાળીને પ્રેમે, પીધું પાવન પાણી;
લક્ષ્મણજીની પૂજા કીધી, ભાવભક્તિ મન આણી. ૨૩
કુશાસને બેસાડચા બેહુને, દંડવત્ કરી પ્રણામ;
ઘણા દિવસથી વાટ જોતી હતી, ભલે પધાર્યા રામ. ૨૪
સ્વામી આણે આશ્રમ રહેતા, માતંગ નામે મુન્ય;
આપોપે ત્યાં સ્વર્ગ પધાર્યા, કરીને પ્રૌઢાં પુણ્ય. ૨૫
મેં સેવા કીધી હતી ઋષિની, હું જાવા હીંડતી સાથ;
મને કહ્યું તું અહીંઆં રે'જે, આવશે શ્રીરઘુનાથ. ૨૬
ત્યારે તું તો સેવા કરજે, આ આપજે ડાભ;
રાઘવજીનું દર્શન પામીશ, મને મોટો લાભ. ૨૭
એ ત્યાં ફળ આપે રાઘવને, કરવા કારણ આહાર;
આ જળ શીતળ તું પ્રેમે પાજે, અમૃતથી અધિક અપાર. ૨૮
તે માટે હું કંઈ દહાડાની, વા'લાજી જોઉં વાટ;
દર્શનનો અલજો અતિ મુને, નેહ અંતરગત નાટ. ૨૯
મુજ દાસડીપરે દયા ધરીને, દેવાને દર્શન;
પ્રભુજી તમે ભલે પધાર્યા, માન્યું મારૂં મન. ૩૦
સ્વામીજી આ કુશ લેઇને, કરોની નિત્યકર્મ;
આ દર્ભ છે કંઇ દહાડાનો, મુનીતણો તો મર્મ. ૩૧
રામે નિત્યકર્મ ત્યાં કીધું, પછે આવ્યા આશ્રમ;
શબરીએ ત્યાં સેવા કીધી, ભારે ભાગ્યો ભર્મ. ૩૨
સ્વામી આ ફળ અમૃત સરખાં, આનંદે કરી આહાર;
મેં ચાખી ચાખી મૂકયાં છે, જે જાણ્યાં શ્રીકાર. ૩૩
કાપીને કરડી જોયાં છે, જે મને મીઠાં લાગે;
રામને કાજે એ રાખું, એમ વિચાર્યું આગે. ૩૪
તે દહાડાની છું અપવાસણ, એકે કર્યાં નહિ આહાર;

---

૨૪. કુશાસને–દર્ભની સાદડી ઉપર. ૨૯. અલજો–(આર્જવ) ઉત્કંઠા (?)

તમારે કાજે મેં રાખ્યાં, સંઘરીને સાર. ૩૫
રાઘવ કહે મુને મીઠાં લાગે, અમૃત પ્રાયે એહ;
એવાં એ કંઇએ નથી ખાધાં, તારો નિર્મળ નેહ. ૩૬
કૌશલ્યાનું પીરસ્યું કહીએ, એવો સ્વાદ ન આવે;
જેવાં તારાં બદ્રીફળ, મધુરાં મુજને ભાવે. ૩૭
સીતા પ્રેમે કરી પીરસતી, અમૃત સરખા આહાર;
તેથી આ મીઠાં લાગે છે, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૩૮
એવું મેં કહીએ નથી ખાધું, ભાવ ધરી ભોજન;
ઘણા દિવસનો હું ભૂખ્યો છું, પ્રેમે કરૂં પ્રાશન. ૩૯
પછે પાવન પાણી પીધું, સ્વસ્થ થયા રઘુવીર;
સીતાને વિરહે કરીને, નયને વહે છે નીર. ૪૦
કૌશલ્યાથકી તું અધિકી, શબરી સાંભળ સાચું;
સીતાનો વિરહ સહી શકું નહિ, મારૂં મન અતિ કાચું. ૪૧
કોઇ રાક્ષસ હરી ગયોછે, કંઈ ન લાધે ભાળ;
જો જાણું હું જનકનંદિની, ત્યાં જાઉં તતકાળ. ૪૨
શબરી તારી સેવાએ કરી, પામ્યો અતિ સંતોષ;
સઘળાએ ગુણ સાચા તુંમાં, એક ન દીસે દોષ. ૪૩
શબરી કહેછે સ્વામી મારા, શા ગુણ તમારા કહિયે;
જે દર્શન દેવા અહીં આવ્યા, ભક્તવત્સળ બિર્દ લહિયે. ૪૪
બ્રહ્માદિક સરખા નવ પામે, જે તમારૂં દર્શન;
તે હું ભીલડીભણી ભૂધર, (ભલે આવ્યા) કરૂણા આણી મન. ૪૫
સ્વામી હવે હું સ્વર્ગે જાઉંછું, આજ્ઞા મુજને દીજે;
અનુચર જાણી અંતરંગમાં, કેશવ કરૂણા કીજે. ૪૬
રામ કહેછે સાંભળ શબરી, એક અમને કર ઉપકાર;
હું સીતાની શોધ નથી જાણતો, શોધ્યા સઘળા ઠાર. ૪૭
જો તું કંઇ જાણતી હોય ત્યાં, અમને મોકલ માત;
તો અમો ત્યાં તતક્ષણ જઇએ, વારૂ થાએ વાત. ૪૮
શબરી કહેછે ઋષ્યમૂકગિરિ, ત્યાં વાનર રહેછે પંચ;
જે થકી ત્યાં શોધ પામશો, સઘળા જાણે સંચ. ૪૯

---

૪૬. અંતરંગમાં—મનમાં.

આજ્ઞા માગીને રઘુનંદન, ચાલ્યા બાંધવ બેહ;
(એટલે) શબરી વિમાને બેસી ચાલી, દિવ્ય પામી દેહ. ૫૦
જટા વનકુળ ધારી બેહુએ, એક ગૌર એક શ્યામ;
ચાપ બાણ ચઢાવી ચાલ્યા, સુંદર લક્ષ્મણ રામ. ૫૧
વાનર પાંચ રહેછે ગિરિ ઉપર, વાળી થકી તે નાસી;
આવતા દેવ સરિખા દીઠા, તેણે વાત વિમાસી. ૫૨
અરણ્યકાંડ થયું સંપૂરણ, સુણતાં સઘળી પહોંચે આશ;
કરજોડીને વિનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ. ૫૩

अरण्यकांड

સમાપ્ત.

किष्किंधाकांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

શ્રીગુરૂ સીતાપતિને, પ્રેમે કરૂં પ્રણામ;
સ્વામીજી મને કૃપા કરો, જેમ ગાઉં હરિગુણ ગ્રામ. ૧
સુગ્રીવ કહેછે એ છે કો એક, દિવ્ય ધરીને દેહ;
વાળીતણા પ્રેર્યા અહીં આવે, આદરપૂર્વક એહ. ૨
શકે તો સા'વા આપણને, આવેછે એ બળિયા;
ઇંદ્ર વરૂણ કે વાયુ વિશ્વાનર, કોણે ન જાયે કળિયા. ૩
ઇંદ્રિધનુષ્ય સરખું આકર્ષી, અલાતચક્ર આકાર;
મહાદેવને મનાવી મોહકમ, આવે છે મધુમાર. ૪
ભૃકુટિ ભાળ ચઢાવી બેહુએ, ક્રોધ શોકયુક્ત જાણ;
શંકર વિષ્ણુ ચઢે ચઢવઢી, હેલાં કરવા હાણ. ૫
તેજે તરણિ કોટિ સરખા, સોમ સરીખા સોય;
અગ્નિતણી ઉપમા શી દીજે, મુનિજનનાં મન મો'ય. ૬
એવું કહી સુગ્રીવ ત્યાં નાઠો, સાથેથા કપિ ચાર;
પાછળ વાળી જોતા નહોતા, આતુર થયા અપાર. ૭
ગિરિ ગહ્વર ને નદી ઓળંગી, ભય પામ્યા છે ભારી;
વાળી જેવા વર્યા છે કર, તે સર્વે સંભારી. ૮
હનુમંત કહે શું નાસોછો, અજાણપણે એમ આપ;
પ્રીછ્યા પાખે પલાયન કરો, પરહરી પરિતાપ. ૯
કોણ જાણે એ આવતા હશે, કરવા કશો ઉપકાર;
અણજાણે ઉજાઇ જઇએ, વિના કસો વિચાર. ૧૦
કહેશે સચિવ કો સાથે નહોતો, સંધિવિગ્રહગતિ જાણે;

---

૩. વિશ્વાનર-(વૈશ્વાનર) અગ્નિ. ૪. અલાતચક્ર-બળતા પદાર્થનું કુંડાળું. મધુમાર-વિષ્ણુ. વાલિનો પક્ષ કરવાને વિષ્ણુ મહાદેવને સાથે લેઇને આવે છે! ૬. તરણિ-સૂર્ય.

પછે અર્થે કશે આવશે, જો ઓસરીએ અવસર આણે. ૧૧
સ્વામીને વિપત્તિ પડેછે, સેવક શે ન આવે કાજ;
તે પછે પસ્તાએ સેવક, જ્યારે મહીપતિ પામે રાજ. ૧૨
અમ સરખા સેવક સંગાતે, ને તમો પામ્યા ત્રાસ;
અમો યૌવન હર્યું માતાનું કેવળ, ભોગવિયો ગર્ભવાસ. ૧૩
જાણ્યા વિણ જાવું તે તમને, આગળ અતિ અપમાન;
યદ્યપિ કો ગુણ કરવા આવે, દેવાને વરદાન. ૧૪
જો આજ્ઞા આપો પ્રભુ મુજને, તો હું જોવા જાઉં;
પૂછી પ્રીછીને અહીં આવું, તો સાચો સચિવ કહેવાઉં. ૧૫
તમને ભય ઉપજે નહિ કોનો, હું પણ ભય નવ પામું;
માંહોમાંહે મૈત્રી કરી આપું, વસમી વેદના વામું. ૧૬
એમ કહીને અંજનીનો સુત, ઉતપતિયો આકાશ;
તાપસવેષ ધરીને આવ્યો, જ્યાં ઊભા અવિનાશ. ૧૭
પેખ્યા પ્રભુને પદપંકજ જઇ, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ;
ઉપાડીને ઉચો લીધો, હૃદે ચાંપી રામ. ૧૮
આશિર આઘ્રાણ કરીને પૂછ્યું, કહેછે તું કોણ ભ્રાત?
કોણ કારણ આવ્યો છે અહિયાં, વિસ્તારી કહે વાત. ૧૯
હનુમંત કહેછે સ્વામી હું છું, અનન્ય તમારો દાસ;
ભાવે ભક્તિ માગું તમારી, અવર નહિ કાંઇ આશ. ૨૦
મેં મારૂં સર્વસ્વ સોંપ્યું છે, પ્રભુજી તમને પાણ;
કો એક કારણ પુરૂષ દીસો છો, ભાસો ભૂના ભાણ. ૨૧
જટા વલ્કલ ધર્યાં કોણ કારણ, દીસોછો રાજકુમાર;
એકે છત્રે ત્રણ લોકનો, અધિક નહિ અધિકાર. ૨૨
ચાપ બાણ તાણી કોણ ઉપર, કોને કરશો પ્રહાર?
ભ્રકુટિ કુટિલ કરી કો ઉપર, નયનાં અરૂણ અપાર. ૨૩
ચાપ બાણ ને જટા વલ્કલ, શોભે છે સંઘાત;

---

૧૧. સંધિવિગ્રહગતિ–'સધી વિધાગતિ' પ્ર. ૧ લી. ૧૯. આશિર આઘ્રાણ–માથું સુંઘવું. 'આશિર આગ્રહ' પ્ર. ૪ થી. ૨૨. એકે છ.–ત્રણ લોકનો સાર્વભૌમ અધિકાર પણ તમારાથી અધિક નથી. ૨૩. અરૂણ–'વરૂણ' પ્ર. ૧–૩.

બીજે કંઇ તો થારૂં દીસે, વિસ્મય સરખી વાત. ૨૪
આંખેથી આંસુ ચાલેછે, રસના રટે છે રામ;
સઘળાં સુખ ભોગવવા સરખા, કેમ અહીં આવ્યા આમ. ૨૫
માયિક તમને મનુષ્ય માને, તાપસ દેખે તેજ;
કારણ તમારૂં કહો વિસ્તારી, હૈયે આણી હેજ. ૨૬
રામ કહે છે લક્ષ્મણ તું કહે, મેં તો કાંઇએ ન કહેવાય;
ગદ ગદ કંઠ થાયછે મારૂં, અક્ષર નવ ઉચરાય. ૨૭
લક્ષ્મણ કહેછે સાંભળ તાપસ, હું લક્ષ્મણ આ રામ;
દશરથ રાજાના સુત બે છું, વસું અયોધ્યા ગામ. ૨૮
પિતાવચન પાળવા રાઘવ, વનચરનો ધરી વેષ;
હું સાથે સેવક થઈ આવ્યો, માની વચન વિશેષ. ૨૯
રામની સંઘાતે સીતા, સુંદર હુતી નારી;
તે સ્વામીની સેવા કરવા, શ્યામા અતિ સુખકારી. ૩૦
પંચવટી આવી ઉતરિયા, વરસ વસ્યા બે પાંચ;
પછે કનકતણો મૃગ દીઠો, સીતા થઇ રોમાંચ. ૩૧
રામ કને મૃગ માગ્યો મનોહર, ધાયા ધરીને ધીર;
મારતાં મૃગે નાદ અતિ કીધો, ધાઓ લક્ષ્મણ વીર. ૩૨
મુને કઠણ કહીને કાઢયો, એવે રાક્ષસ આવ્યો કોય;
હરણ કર્યું તે હરિણનયનીનું, હાહા વાણી હોય. ૩૩
અમો તેને શોધવા બેહુએ, શબરી સમીપે આવ્યા;
સમાચાર સઘળો સંભળાવી, ભીલડીને મન ભાવ્યા. ૩૪
સીતાની શોધ પૂછી પૂઠે, ભીલડીએ કહ્યો ભેદ;
તે માટે અમો અહીં આવ્યા, વાણી માને વેદ. ૩૫
હનુમંત કહેછે સ્વામી મને, સંભળાવો બીજી વાર;
જેમ સૂધો વિશ્વાસજ આવે, ફરી કહો વિસ્તાર. ૩૬
રામચરિત્ર સાંભળતાં સમ્યક્, ટળે તનનો તાપ;
પીતાં તૃપ્તિ ન પામે કાયા, આનંદેશુ આપ. ૩૭
લક્ષ્મણે સંભળાવ્યું સરવે, વળી કહી તે વાત;
કોણ તું ને ક્યાંથી આવ્યો, ભેદ કહે તે ભ્રાત. ૩૮

---

૩૩. હરિણનયની–હરનયની પ્ર. ૧.

ત્યારે વષ ધર્યો વાનરનો, પુનરપિ કરી નમસ્કાર;
સ્વામી હું હનુમંત સેવક છું, અંજનીતણો કુમાર. ૩૯
વાળી થકી તે નાશી સુગ્રીવ, રહેતો પર્વત આણે;
અમો ચાર વાનર સાથે હતા, જગત આખું જાણે. ૪૦
નલ નીલ ને તાર ત્રીજો, હું ચોથો હનુમન;
પાંચમો સુગ્રીવ સેનાપતિ, સમસ્ત કપિરાજન. ૪૧
તે તમો જો વાળી વેધીને, સુગ્રીવને આપો રાજ;
રૈમા સ્ત્રી પમાડો પહેલી, કરો એટલું કાજ. ૪૨
વાળી સુગ્રીવતણી સુંદરી, રેમા તેનું નામ;
મૂર્ત્તિવંતી રમા જાણે, દેખી મોહે કામ. ૪૩
તે મોકમ મારીને લીધી છે, એસારી ઓચ્છંબ;
સુગ્રીવનું તો શિથિલ થયું છે, એના પ્રહારે અંગ. ૪૪
બંધીખાનાથી અમો અહીંઆં, નાશી રહ્યા છું પંચ;
વાળીતણો ભય ભારે અમને, સુગ્રીવે કરી સંચ. ૪૫
કિષ્કિંધામાં રાજ્ય કરેછે, વાનરપુંગવ વાળી;
તેને તમો કૃપા કરીને, જો મારો તતકાળી. ૪૬
તો તમ સાથે સુગ્રીવ આવે, સેના લઈ સંઘાત;
રીંછ વાનર જગતમાં જેટલા, જે જે જુજવી જાત. ૪૭
શોધ લેવા આવે સાથે, જનકસુતાને અપાવે;
રાજ્ય પમાડે મન રમાડે, અર્થ ઘણે વળી આવે. ૪૮
પ્રાણ લગે પ્રીત પણ પાળે, જો કરો એટલી ચીજ;
તેને વિરહ વિશેષ થયો છે, રેમા સરશી રીઝ. ૪૯
તમને જેમ સીતાને વિરહે, અંગે આપદા આવી;
તેમ તે તારુણીને વિરહે ટળવળે, ભલી ભામિની ભાવી. ૫૦

---

૪૬. વાનરપુંગવ-વાનરમાં શ્રેષ્ઠ. ૪૯. જો કરો ઈ૦-'જે કરે એટલી પ્રીત' પ્ર. ૪ થી. રેમા ઈ૦-'રેમા સરશો રીત' પ્ર. ૪ થી.

કડવું ૨ જું.

રાગ વેરાડી.

વળતાં વચન ઉચરે રામ, પેહેલું અમે કરવું કામ;
પે'લે બાણે વિંધવો વાળી, જેમ તરૂવરની છેદે ડાળી. ૧
અપાવું રોમાને રાજ, પછી કરે મારૂં કાજ;
સીતાતણી અણાવી ભાળ, સાથે રહેવું સદાકાળ. ૨
હનુમંત કહેછે કરવું તેહ, પેહેલું તમને પછે એહ;
માંહોમાંહે મૈત્રી કરો, પ્રીત પરસ્પરે પૂરી ધરો. ૩
સુગ્રીવ સમીપે જઇએ સહી, રઘુનંદને એવી વાણી કહી;
વળતો વચન વદે હનુમંત, એ શું બોલ્યા શ્રીભગવંત. ૪
તમો કોટિબ્રહ્માંડ અધીશ, આદિ પુરૂષ અવિનાશી ઇશ;
હું એવો નથી અજ્ઞાન, તમને તેડી જાઉં ભગવાન. ૫
આફ્રણિયે અહીં આવશે, તેને તમારૂં દર્શન થશે;
બ્રહ્માદિકને દુર્લભ તમો, તે પ્રત્યક્ષ પામ્યા છું અમો. ૬
તેને તેડી આવું તમભણી, તમો અનુકંપા કરજો ઘણી;
રામ કહેછે તેડી આવ, માંહોમાંહે મૈત્રી કરાવ. ૭
એવું કહેતાં હનુમંત ઉછળ્યો, સુગ્રીવ ભણી તે વેગે પળ્યો;
સુગ્રીવે તે તજિયું વન, જાણ્યું જે પલટાએ મન. ૮
જાણ્યું જદ્યપિ આપે તેને ગ્રહી, વિશ્વાસ કોનો કરવો નહિ;
ગુફા માંહે નાશી રહ્યા, હનુમંત થકી અલોપજ થયા. ૯
હનુમંતે ત્યાં કીધી સાન, સુગ્રીવે જાણ્યો હનુમાન;
જોવાને મોકલિયો તાર, ભાઇ શો છે સમાચાર. ૧૦
એકલો છે કે કો છે સાથ, માથે કરી આવ્યો છે નાથ;
તાર કહેછે એકલો છે એહ, એમાં કાંઇ નહિ સંદેહ. ૧૧
સુગ્રીવ એવે આવી મળ્યો, સમાચાર સઘળો સાંભળ્યો;
હનુમંત કહેછે હવે પો'તી હામ, કૃપા કરી પધાર્યા રામ. ૧૨
સાથે સુંદર લક્ષ્મણ વીર, ગૌર શ્યામ શોભે શરીર;
વૈદેહીનું થયું છે હરણ, અહીં આવ્યા છે અશરણશરણ. ૧૩
જો તેની લઇ આવો ભાળ, વાળી વેધી આપે તત્કાળ;

એક બાણે કહેછે એહ, વેધું વાળીને નહિ સંદેહ. ૧૪
પહેલું રામા એ અપાવશે, કાજ તમારૂં સર્વ સારશે;
જો કરો ઉદ્યમ સીતા શોધકાજ, તો પહેલું અપાવે એ રાજ. ૧૫
સુણતાં સુગ્રીવ થયો રળિઆત, વીરા વારૂ કહી એ વાત;
જો એ વેધી આપે વાળ, તો શોધ આણી આપું તત્કાળ. ૧૬
એ માનજે સત્ય વચન, હનુમંતતણું માન્યું મન;
હનુમંત તું ત્યાં લેઇ જાય, રામતણું દર્શન મને થાય. ૧૭
રૂડું થયું જે આવ્યા રામ, સર્યાં સર્વે આપણાં કામ;
રામ ભણી સામા સંચર્યા, દર્શન દેખી દંડવત્ કર્યા. ૧૮
જઇ ચરણે રાઘવને નમ્યો, પાપ તાપ શરીરનો શમ્યો;
મિત્ર કહીને રાઘવ વદે, ઉપાડીને ચાંપે હૃદે. ૧૯
બેહુને સરખા છે શોક, મોકળે મોઢે મે'લી પોક;
સીતા સીતા કહીને રામ, સુગ્રીવ લેઇ રોમાનું નામ. ૨૦
કોટે વળગી બેહુએ પડયા, અલગા ન થાય જાણિયે જડયા;
વારી રાખે લક્ષ્મણ વીર, બેઠા કીધા શ્યામ શરીર. ૨૧
ગાઢે દોહલે વળી ધટસાન, વળતા વચન વદે ભગવાન;
સ્રીના વિરહતણી જે વાત, તુજ વિણ અવર ન જાણે ભાત. ૨૨
તેમ હું દુઃખ જાણું તમતણું, મને પણ સાલેછે ઘણું;
ત્રીજો કોઈ ન પ્રીછે ભેદ, વિનતાવિરહે પામે એ ખેદ. ૨૩
મેં એક બાણે વેધવો વાળી, પછે તું દુઃખ મારૂં દે ટાળી;
મેં સીતા વિરહ સહ્યો ન જાય, તનને તાલાવેલી થાય. ૨૪
સુગ્રીવ કહે મારે મન તાપ, વિરહે વળી વળી કરૂં વિલાપ;
અંગીઠીમાં અંગ ઓઢવ્યું હોય, પીડા એ નવ પ્રીછે કોય. ૨૫
મેં આણી આપવી સીતાની શુદ્ધ, બળ પ્રપંચ વિચારી બુદ્ધ;
દુઃખે બે મળ્યા સમતોલ, માંહો માંહે કીધા બોલ. ૨૬
રામ કહેછે તું મારે મિત્ર, પ્રાણપે તું પરમ પવિત્ર;
તુજ થકી અધિકો નહિ કોય, સખા મિત્ર સહોદર સોય. ૨૭
એમ કહી પર્વત ઉપર ચઢ્યા, નારીને વિરહે વળી રડ્યા;

---

૧૬. વાળ-વાલિ. ૨૬. શુદ્ધ-શોધ. પ્ર. ૧-૨.

આવ્યા ઋષ્યમૂક ગિરિ જત્ર, ચૂંટી તાડનાં પાથર્યાં પત્ર. ૨૮
બેઠા રામ લક્ષ્મણ દેહ દિવ્ય, સામો પણ બેઠો સુગ્રીવ;
મથી કાઢ્યો હુતાશન, મધ્યે રાખી વદે વચન. ૨૯
રામ કહે મેં વધવો વાળ, એક બાણે કરી તત્કાળ;
સુગ્રીવ કહે મેં શોધ આણવી, અહીં છે સીતા નિશ્ચે જાણવી. ૩૦
માંહોમાંહે મૈત્રી કરી, અન્યો અન્યે એમ ઉચ્ચરી;
સાનિધ્ય સાખી હુતાશન, માંહોમાંહે મનાવ્યાં મન. ૩૧
રામ કહે તું પામીશ રાજ, પોતાનું સર્વે સરશે કાજ;
પછે શીદ સંભારે રામ, મને મળ્યાતણું કોણ કામ? ૩૨
કારજ લગે પાળવી પ્રીત, એવી છે વનચરની રીત;
આતુર થકો એમ કહેછે આજ, પછી નથી રાખવી લાજ. ૩૩
સુગ્રીવ કહે સ્વામી શું કહો, તમો ગત સહુના મનની લહો;
અમો વાનરનું કોણ ગજું, કાજ સરે જે તમને તજું. ૩૪
તમો પ્રભુ પામશો રાજ, પછી કપિનું કોણ કાજ;
નગ્રમાંહે નવ રમાય, વાનર વન વેગળા જાય. ૩૫
મનુષ્ય તો અતિ કપટી હોય, તેને કળી શકે નહિ કોય;
કારજ લગે મળવું તે મૂલ, પછે મન લેખવે તૂલ. ૩૬
અખિલ પામીને અધિકાર, વાનર સાથે શો વ્યવહાર;
મનમાંહે લજ્જા પામશો, જ્યારે વિરહવેદના વામશો. ૩૭
મોટા મોટા રાજકુમાર, આવીને કરશે નમસ્કાર;
ત્યારે કોણમાત્ર ત્યાં અમો, બ્રહ્માદિકને દુર્લભ તમો. ૩૮
રામ કહેછે હું પાળીશ પ્રીત, મારૂં વચન નહિ વિપરીત;
વચન બોલું હું એકવાર, એકવાર કરૂં હું પ્રહાર. ૩૯
એકવાર આપું અપાર, માગવું ન પડે બીજીવાર;
મૂકું ત્યારે એકજ બાણ, ત્રણલોકનો ઉતારૂં ઘાણ. ૪૦
મારૂં કહ્યું મિથ્યા નવ થાય, જો સાગર સાતે સુકાય;
હુતાશન જો શીતળ થાય, ઉંડળમાં ગ્રહી રાખે વાય. ૪૧

---

૨૮. જત્ર—યત્ર—જ્યાં. ૨૯. મથી—અરણીનાં લાકડાં ઘસીને. મધ્યે-'મદ' પ્ર. ૧-૪. ૩૦. વધવો—મારવો. ૩૬. કળી-મોકલી. પ્ર. ૧. તૂલ-તૂર (જેવો હલકો. 'તુલ્ય-તુલ્ય' પ્ર. ૧ લી).

શશિ જો શીતળતા તજે, મેરૂ ચળે તોય હું અજે;
જેનો કર્યો મેં અંગિકાર, તેને તજું નહિ નિરધાર. ૪૨
માંહોમાંહે દેઇ બોલ બંધ, અન્યોઅન્યે કહી સંબંધ;
એટલે ત્યાં હનુમંત્ત આવિયો, શંગાર સીતાના લાવિયો. ૪૩
સ્વામી આ સુંદર શણગાર, સીતાના હોયે તે સાર;
પડ્યા એ લીધા છે પર્મ, માંહેલો નવ જાણું મર્મ. ૪૪
રામે ઓળખિયાં આભર્ણ, શું પોસાયે સવિતા કિર્ણ;
લક્ષ્મણને પૂછે છે રામ, મારૂં મન તો છે નહિ ઠામ. ૪૫
આભરણ એ સીતાનાં હોય, વીરા વારૂ પહેરે જોય;
લક્ષ્મણ કહે સુણો રાઘવરાય, મેં સીતાના નિરખ્યા પાય. ૪૬
નેપૂર મેં એ નિરખ્યાં આજ, મુખ નથી દીઠું મહારાજ;
નથી ઓળખતો કર્ણનાં આભરણ, તમો ઓળખો અશરણશરણ.૪૭
ઓઢણી એ તો સીતા તણી, જેણે ભાત ભરી છે ઘણી;
પછે રામ હૃદે ચાંપીને રોય, જાણે આભરણ આંસુએ ધોય. ૪૮
નિરખીશ આની ઓઢણહાર, દુર્લભ થઇ છે સીતા નાર;
એમ કહી કરે આક્રંદ, જેમ રોહિણીની પાખે ચંદ્ર. ૪૯
હનુમંતે રોતા રાખ્યા રામ, જુઓ કેવું કરૂં છું કામ;
સ્વામી ન મૂકો નિઃશ્વાસ, અમસરખા દુઃખ પામે દાસ. ૫૦

કડવું ૩ જું.

દોહરી.

સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી મારા, વાળી વધ્યો નહિ જાય જી;
મેરૂને ઉપાડી ઉડે, વશ કરી રાખે વાય જી. ૧
જદ્યપિ આદિત્ય ઉદયાચળથી, અસ્તાચાલ ઉગાવે જી;
પર્વત ઉપર કમળ કો એક, વારૂ પેરે વાવે જી. ૨
તોએ વાળી વધ્યો નવ જાયે, માને મારૂં મન જી;
એકઠા થઈ નિત્ય વઢવા આવે, ત્રૈણલોકના જન જી. ૩
રામ કહેછે સુગ્રીવ તારે, એવડું વેર કેમ પડિયું જી;

---

૪૨. અજે–અજેય. ૧. વધ્યો નહિ જાય–મારી નહિ શકાય.

ભાઈ માંહોમાંહે ભેદ થયો કયમ, કોને માથે ચઢિયું જી. ૪

અમારે એક આ અનુજ લક્ષ્મણ, સુખ મૂકી આવ્યો સાથ જી;
વાટે મુને પ્રાણ પાથરે, જોડીને રહે હાથ જી. ૫

આજ્ઞા મારી ઉલ્લંઘે નહિ, પરમ ધરે છે પ્રેમ જી;
તમારે તો માંહોમાંહે, વેર પડ્યાં કયાં એમ જી. ૬

સુગ્રીવ કહે છે સ્વામી સાંભળો, વિસ્તારી કહું વાત જી;
વિરજ વાનરના અમો દિકરા, વાળી વડો મુજ ભ્રાત જી. ૭

કિષ્કિંધાએ વાસ અમારો, કપિમાત્રના રાય જી;
હું સેવા કરતો હતો ભાઇની, પ્રેમે પૂજતો પાય જી. ૮

એક દુંદુભિ નામે દાનવ, મયદાનવનો તન જી;
ઉન્મતપણે ઉછળતો હીંડે, કોને લેખવે નહિ મન જી. ૯

સમુદ્રકાંઠે તે સબળો, નિજ ઇચ્છાએ ચાલે જી;
સાગર ગાજતો સાંભળીને, અસુરતણે મન સાલે જી. ૧૦

પૂંછડે કરીને ક્રોધ, પરમ કરેછે પ્રહાર જી;
પાડાને રૂપે વિચરેછે, આતુરથકો અપાર જી. ૧૧

ગિરિ ઉખેડી શૃંગ વડે તે, સાગરમાંહે નાખે જી;
ખરીએ કરી અવનિ ખણેછે, લગારે નવ રાખે જી. ૧૨

શૃંગે કરી મેઘને મારે, ઉંચો એવડો આંખે જી;
રવે ભર્યો તે રીકે છે, અતિશે સ્વર લાંબે જી. ૧૩

સાગર તો મર્યાદા મે'લે, રેલે સઘળાં ગામ જી;
ત્રણલોકને ત્રાસ ઉપજે, દેખી દુષ્ટનાં કામ જી. ૧૪

સાગરે જાણ્યું હું સૂકયો, આહારે કરવા લાગ્યો પાન જી;
પર્વત નાખીને પૂરે છે, મે'લાવવાને માન જી. ૧૫

દિવ્યદેહ ધરીને સાગર, સામો આવ્યો શીઘ્ર જી;
કર જોડીને આગળ ઊભો, વિનય કરી થઇ વ્યગ્ર જી. ૧૬

સાચું કહો મને સ્વામીજી, સૂકો છો શા માટે જી;
આવડો કોપ કર્યો કો ઉપર, વેર સંભારી સાટે જી. ૧૭

---

૧૦. અસુર ઇ૦–(અર્થાત્ મારાથી શું સાગર બળવાન્ છે કે ગાજે છે? એવી ઇર્ષ્યાથી). "સુર તણે મન" પ્ર. ૧ લી. ૧૩. આંખે–(?) રીકે–સાદ પાડે–બરાડે. '૧૭. સૂકો છો–સૂકવો છો.

દુંદુભિ કહેછે તું તો અર્ણવ, મુજ દેખી કાં ગાજે જી;
સંગ્રામ કર તું સામો થઇને, યુદ્ધ કરતાં કાં લાજે જી. ૧૮
ભુજબળે પીડિત છું ભારે, પરાક્રમનો નહિ પાર જી;
સંગ્રામની શ્રદ્ધા સાચી છે, આવરિયો અહંકાર જી. ૧૯
સમુદ્ર કહેછે સ્વામી જી, હું યુદ્ધ કરી નવ જાણું જીઃ
પાણી પાખે શું પાતળું, તે હું આપ વખાણું જી. ૨૦
રખે જાણતા એ ગાજે છે, મુજ માંહે છે સાલ જી;
વડવાનળ માંહે નાખ્યો છે, મારો ન ચાલે ચાલ જી. ૨૧
પાણી સારું સોસે છે, મિથ્યા કરેછે નાદ જી;
તે પ્રત્યે મેં નથી ચાલતું, તમ સાથે શો વાદ જી. ૨૨
દુંદુભિ કહેછે જળનિધિ તું, દેખાડી દે યોધ જી;
તુજથકી જે મોટો જાણે, સહી શકું નહિ ક્રોધ જી. ૨૩
સાગર કહેછે મારો સ્વામી, વરૂણ છે અતિ બળિયો જી;
હું તો તેનો આજ્ઞાકારી, તેતો તુંને મળિયો જી. ૨૪
ત્યાં થકી તે ચાલ્યો દુંદુભિ, વરૂણભણી વહી આવ્યો જી;
બારણે આવી અતિ આરડ્યો, સાદ તે સંભળાવ્યો જી. ૨૫
વરૂણે જાણ્યું વગુતો, દાનવ દેખી દુષ્ટ જી;
સમાધાન તે કરવા લાગ્યો, સમી પેરે સુષ્ઠ જી. ૨૬
શા માટે સ્વામી રીસાવ્યા, કાંઈ કહો અમારો વાંક જી;
અમો તમારા આજ્ઞાકારી, રહીએ છીએ થઇ રાંક જી. ૨૭
તમ સરખા બળિયા સંગાથે, તમે કરાવો કોપ જી;
તમ પ્રત્યે અમો કેમ ચાલે, ચિંતવતાં મન ચોંપ જી. ૨૮
દુંદુભિ કહેછે તુંથી બળિયો, તું તેનું લે નામ જી;
તે સંઘાતે હું અતિ આતુર, સબળ કરૂં સંગ્રામ જી. ૨૯
વરૂણ કહે છે હુંથી બળિયો, હઠે ભર્યોછે હેમ જી;
દુંદુભિ ત્યાંથી ઉજાણો, વરૂણ વળ્યો કહી એમ જી. ૩૦
હિમાચળને શૃંગે કરીને, આખોએ ઉખેડે જી;

---

૧૯. અહંકાર ઈં૦–મારામાં અહંકાર આવરિયો (છવાયો) છે. ૨૬. સુષ્ઠ–સુષ્ઠુ–સારી રીતે. ૨૮. ચોંપ–ચૂપ જી. પ્ર. ૨. ૩૦, હેમ–હિમાચળ.

મેઘતણી પેરે ગાજીને, યુદ્ધ કરવાને તેડે જી. ૩૧
હિમાચળ કહેછે હાથ જોડીને, દિવ્ય ધરીને દેહ જી;
એવડો ક્રોધ કર્યો શા માટે, કહોને કારણ તેહ જી. ૩૨
દુંદુભિ કહેછે બીજો બળિયો, તું થકો કો હોય જી;
તે તો મને દેખાડી દે, યુદ્ધ કરૂં જઇ સોય જી. ૩૩
હિમાચળ કહેછે બળિયો, વાનર વસમો વાળ જી;
તે તમારી ખાંત પૂરશે, ત્યાં આવ્યો તત્કાળ જી. ૩૪
કિષ્કિંધાને બારણે આવી, સબળો કીધો સાદ જી;
મેઘના પાખે પણ મોટો, નાનાનો નહિ નાદ જી. ૩૫
સુણી વાળી ઉધડકી ઉઠયો, બળિયો બારણે આવ્યો જી;
શું છે રે શાને આવ્યો છે, શો સાદ સંભળાવ્યો જી. ૩૬
દુંદુભિ કહેછે યુદ્ધ યાચુછું, જગ જેઠી જાણ જી;
સંગ્રામે જે સામો આવે, હેલામાં કરૂં હાણ જી. ૩૭
વાળી કહેછે રે મહા મૂરખ, મરવા થયું છે મન જી;
જે મુજ સાથે યુદ્ધ માંડે છે, જોવા જમસદન જી. ૩૮
દુંદુભિ કહેછે વાળિ વાનર, મિથ્યા એ કરેછે માન જી;
હમણાં નાદ ઉતારૂં તારો, શરીર વળે જેમ સાન જી. ૩૯
સામસામા સુંઢીને ઉભા, સબળા બેઉ શૂર જી;
વરૂતણી પેરે તે વળગ્યા, આવી ઉરાઉર જી. ૪૦
નખે વલૂરે દાંતે કરડે, પાટુના કરે પ્રહાર જી;
પાડો શૃંગવડે ઉકાંશી, મોહોકમ કરેછે માર જી. ૪૧
પડછંદે પર્વત ડોલેછે, ભૂકંપેછે ભારે જી;
ત્રણલોકને ત્રાસ ઉપજે, માંહોમાંહે મારે જી. ૪૨
દુંદુભિનું શૃંગ સાહીને, વાળીએ આઘો તાણ્યો જી;
પુનરપિ તે પણ પાછો ઠેલ્યો, વળી ઓરો આણ્યો જી. ૪૩
ઉપાડીને અવળો નાખ્યો, જઈ યોજન પડિયો ચાર જી;
ચાર યોજન પડ્યો તે જઇ, પડ્યો પ્રૌઢ અપાર જી. ૪૪
મુખથકી રૂધિર વામીને, પરહરિયા તે પ્રાણ જી;
વાળી જીતીને ઘેર આવ્યો, પરાક્રમ કરી પ્રમાણ જી. ૪૫

---

૩૭. જેઠી—જેઠીમલ્લ. ૪૦. વરૂતણી ઇ૦—'વરૂણ' પ્ર. ૧-૨. ૪૦. ઉરાઉર—સરસા.

દુંદુભિનો લઘુ ભ્રાતા, માયાવી તેહનું નામ જી;
અગ્રજતણું મૃત્યુ સાંભળી, હૈયે ઘાલી હામ જી. ૪૬
વેર વાળવા વેગે આવ્યો, વાળી સંઘાતે વાદ જી;
આવ અધમ મુજ સાથે લઢવા, સબળપણે કરે સાદ જી. ૪૭
ઓશીંકળ થાવા બાંધવને, આવ્યો છું અહીં આજ જી;
તુંને મારી ત્યાં મોકલું તો, સર્વે સરે કાજ જી. ૪૮
તારે શોણિતે કરીને, સહી સારવું શ્રાદ્ધ જી;
આમિષનું પિંડદાનજ દેવું, તો મમ પ્રીત અગાધ જી. ૪૯
વાળી કહેછે મળવાને મોકલું, વીર જુએ છે વાટ જી;
તને પ્રેમ પૂરો દીસે છે, અહીં આવ્યો એટલા માટ જી. ૫૦

કડવું ૪ થું.

તાલજીતમાન.

માંહો માંહે યુદ્ધ મંડાણું, પ્રૌઢ કરેછે પ્રહાર જી;
નખે વલૂરે દાંતે કરડે, મારે મુષ્ટિમાર જી. ૧
પછાડે ને પાગ ગ્રહીને, ઉછાળે આકાશ જી;
સામ સામા તે શર મારેછે, નથી થાતો નાશ જી. ૨
વૃક્ષ વચ્ચે આવે છે તે, થાયછે ચકચૂર જી;
ગિરિતણાં ત્યાં શૃંગ ઉખેડે, નીર ઝર્ણનાં વહે પૂર જી. ૩
વઢતા વઢતા બેહુએ બળિયા, એક ગુફામાં ઉતરિયા જી;
ઘોર યુદ્ધ માંહે મંડાણું, પ્રહાર પ્રૌઢ ત્યાં પડિયા જી. ૪
ગુફા દ્વાર અમો રહ્યા ઉભા, સાથે બીજા બળિયા જી;
ઠામ ઠામ વાનર નાઠા'તા, પછે એકઠા મળિયા જી. ૫
બાર દિવસ થયા યુદ્ધ કરતાં, સુણિયે ધુમ ધુમકાર જી;
કો એ માંહે પેશી ન શકે, આતુર થયા અપાર જી. ૬
એવે સમે ત્યાં શોણિતકેરાં, બુદબુદ આવ્યાં બા'ર જી;
અમે જાણ્યું એણે વાળી વધ્યો ને, અમને માર્યા ઠાર જી. ૭
ગુફાતણે બારણે મૂક્યો, પર્વત આણી પ્રૌઢ જી;

---

૪૬. અગ્રજ—મોટો ભાઇ. ૪૯. તો મમ-તો પણ. પ્ર. ૧.

સ્નાન કરી સહુ કો આવ્યા, ગુણ ગાતા તે ગૂઢ જી. ૮
પછે મુહૂર્ત મનોહર જોઈ, હું બેઠો આસન જી;
વૃદ્ધ વૃદ્ધ વાનર ત્યાં આવ્યા, મનાવા મુજ મન જી. ૯
જળ સાગર ચારે આણ્યું, સર્વ ઔષધી સાર જી;
સોળ કન્યા શણગારી રાખી, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી ચાર જી. ૧૦
લાજાહોમ હુઓ તેણી વેળા, વર્ત્યો જય જયકાર જી;
છત્ર ચામરે જે સૂર્ય સ્થંભ્યો, આણ્યા તેણીવાર જી. ૧૧
વાનરીઓ સર્વ ગીતજ ગાયે, વાગે બહુ વાજિંત્ર જી;
આશિરવચન વિપ્ર ઉચ્ચરે, વદી વેદ વિચિત્ર જી. ૧૨
આગળ અનેક અપ્સરા નાચે, ગંધર્વ કરેછે ગાન જી;
હું સિંહાસન સોનાને બેઠો, થઇ કપિકુળ રાજાન જી. ૧૩
તારા મેં ત્યારે તેડાવી, બેસારી ઉચ્છંગ જી;
બીજી પાસે રોમા બેઠી, અંતર આણી રંગ જી. ૧૪
દશ પ્રધાને મળી મને, આપ્યો અતિ અધિકાર જી;
નલ નીલ ને કુસુદ ત્રીજો, રશભ ને તો તાર જી. ૧૫
ગંધમાદન અને કેશરી, જોધા જાંબુવાન જી;
શતબળ તો સબળો વાનર, હાથી જેહનું માન જી. ૧૬
ભાલ તિલક કર્યું તે મારે, અખિલ પામિયો રાજ જી;
સમસ્ત વાનર ચરણે લાગ્યા, સરિયાં સઘળાં કાજ જી. ૧૭
એટલે વાળીએ વંધ્યો માયાવી, દ્વારે આવ્યો જોધ જી;
જુએ તો શલ્યા દીધી છે, ક્રૂર ચઢચો અતિ ક્રોધ જી. ૧૮
પાટુ પ્રહારે શલ્યા ઉડાડી, બળિયો બાહેર આવ્યો જી;
મને સિંહાસન બેઠો દેખી, મારનો મેહ વરસાવ્યો જી. ૧૯
પાછટવે બાંધીને પોતે, કર્યો પ્રહાર પ્રચંડ જી;
દશે પ્રધાન બાંધ્યા બળેશુ, જાણે દૈવે દીધા દંડ જી. ૨૦
મને માર કરે અતિ મોકમ, પાટુ ગડદા કોણી જી;
સૂતો ઉઠી મને મારે, પોતે પેહેલી બોણી જી. ૨૧
વજ્ર સમા વાગ્યા છે મને, પાટુ કેરા પ્રહાર જી;
વારે વારે મને મારે, હું આકળો થયો અપાર જી. ૨૨

---

૨૦. પાછટવે–હાથ પછવાડે બાંધીને. ૨૧. બોણી–બુણી પ્ર. ૧–૨.

દશે પ્રધાન તે મોકમ માર્યા, તે હું કીધા બંધ જી;
રોમા સ્ત્રી ઉચ્છંગે બેસાડી, સઘળો કહ્યો સંબંધ જી. ૨૩
મુને હજી નથી વિસરતા, વાળી તણા તે હાથ જી;
સંભારી સંભારી મારે, રમતાં રોમા સાથ જી. ૨૪
અરે સુગ્રીવ તું દુષ્ટ મને, મુઓ માની મન જી;
તારા તેં ઉચ્છંગે બેસાડી, બેઠો મુજ આસન જી. ૨૫
મને મરણ પાખે દુઃખ મોહું, સાલે પ્રહાર શરીર જી;
નાઠાનો પ્રસ્તાવ ન પામું, નયને ચાલે નીર જી. ૨૬
એક દહાડો તારાએ મને, વહાલે મૂકયો છોડી જી;
ચાર વાનર વા'વા પામ્યા ને, નાઠા બંધન ત્રોડી જી. ૨૭
અમો પાંચે પછે મળ્યા એકઠા, ગયા ઉત્તર સાગર નાશી જી;
ત્યાં વાળીનો વાઓડ સાંભળ્યો, પછે પેર વિમાસી જી. ૨૮
પશ્ચિમ સાગર ગયા પણ પાંચે, ત્યાંએ આવ્યો વાળ જી;
પછે દક્ષિણ સાગર નાઠા, ત્યાં આવ્યો તત્કાળ જી. ૨૯
પૂર્વ સાગર જઇને પેઠા, ગુફા માંહે ગૂઢ જી;
જ્યાં જઇએ ત્યાં વાત વાળીની, પછે થયા દિગ્મૂઢ જી. ૩૦
એક સંધ્યા ચાર સાગરે, પોતે કરી પરિપૂર્ણ જી;
પર્વત બે ઉછાળી હીંડે, ચાંપીને કરે ચૂર્ણ જી. ૩૧
જેણે કક્ષાપટમાં રાખ્યો, રાવણને (તો) ખટ માસ જી;
જેણે રહ્યો જાણ્યોએ નહિ, પછે થયો પ્રકાશ જી. ૩૨
પરાક્રમ એનાં કહું કેટલાં, જો મુખરસના એક જી;
શેષ સરખાએ કહી શકે નહિ, કરતાં મન વિવેક જી. ૩૩
રામ કહેછે વાળી વધવો, મે'લી એકજ બાણ જી;
એકવાર હું વચન ઓચરૂં, એકવાર લઉં પ્રાણ જી. ૩૪
આપું તેને એકજવાર આપું, વળતું તેહ ન માગે જી;
તે પ્રતિજ્ઞા મારે પૂરવી, કીધી છે તું આગે જી. ૩૫
તે માટે તું ત્યાં ચાલ રે, વાળીતણે તો પાસ જી;
દેખાડી દે તું મુજને, કરૂં તેનો નાશ જી. ૩૬
સુગ્રીવ કહેછે વાળી ન વધાએ, નવ માને મારૂં મન જી;

---

૨૬. પ્રસ્તાવ–પ્રસંગ. ૨૮. વાઓડ–વાવર (?). 'વાયડ' પ્ર. ૧ લી.

જદ્યપિ હિમાચળ હીંડે, ને ખાયે કોઈ પવન જી. ૩૭
ચંદ્રમા તો ઊનો થાયે, ટાઢી થાયે અગ્ન જી;
સાગર તો મરજાદા મૂકે, પરમ છે જે પ્રગ્ન જી. ૩૮
બીજું સર્વે આતું સ્વામી, વાળી વધવો ન માનું જી;
સહુ સાંભળતાં સાચું કહુંછું, વચન નહિ એ છાનું જી. ૩૯
તમો કહોછો ત્યાં જઇએ, હું નામ સુણીને નાસુ જી;
તમો ત્યાં જઇને તેને મારો, જો કરો અમારૂં પાસુ જી. ૪૦
રામ કહેછે શું કીધે, માને તારૂં મન જી;
જે તું કહે તે કરી દેખાડું, કરવા પરમ પ્રસંન જી. ૪૧
સ્વામી સપ્ત તાડ જો વેધો, મે'લી એકજ તીર જી;
તો કંઈ એક મારૂં મન માને, પણ પૂરૂં નહિ ધીર જી. ૪૨
રામ કહે વેધું હું હમણાં, શીઘ્ર થઇ શર સાંધ્યું જી;
અતિશે આકર્ષી મૂક્યું, માયાએ મન વાધ્યું જી. ૪૩
સાતે સમાં કર્યાં તે સાથે, શર સુંસરૂં ચાલ્યું જી;
કુંડળાકાર હતાં જે આગે, એમ અભયપદ આલ્યું જી. ૪૪
મૂરખ કહેછે નાગતણે શિર, હુતા તેતો સાત જી;
પાગ ચાંપીને કર્યાં પાધરા, એ તો મિથ્યા વાત જી. ૪૫
તીરે કરીને કર્યાં પાધરા, એક વેધ્યો પર્વત પ્રૌઢ જી;
પાતાળમાં પેશીને આવ્યું, દેવ થયા દિગ્મૂઢ જી. ૪૬
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી મારા, વાળી વધ્યો નવ જાય જી;
પૂરૂં મન માને નહિ મારૂં, કરૂં કવણ ઉપાય જી. ૪૭
રામ કહેછે તું કહે તે, કરી દેખાડું કામ જી;
એ થકી જે હોય આકરૂં, લે તું તેનું નામ જી. ૪૮
સુગ્રીવ કહેછે શું કહું સ્વામી, શે ટળે સંદેહ જી;
ચાર જોજન આ એક પર્વત છે, ઉપાડો તમો એહ જી. ૪૯

---

૩૮. પ્રગ્ન–જ્ઞાની. ૪૬. આવ્યું–(તીર).

પરાણે પણ પાણ સાહી, તાંણીને ત્યાં તેહ;
એક વાડીમાં જઈ વસ્યા વાસો, વિરહ વાધ્યો દેહ. ૧૪
તેડ રે તું તેહને, શીઘ્ર કરીને સાદ;
એક વારકા તમો બે જણા, માંહો માંહે માંડો વાદ. ૧૫
જ્યારે તું ત્યાં હાર ખાઇશ, ત્યારે હું મૂકીશ બાણ;
ઉપકાર કરીને તાહરો, લેઇશિ તેના પ્રાણ. ૧૬
વેર વિના વાળીને, હું વધું કેઇ પેર;
અપરાધ પાખે કેમ મારૂં, એ બેઠો એને ઘેર.' ૧૭
સુગ્રીવ કહે સ્વામીજી, મેં શી પેરે થાયે સાદ;
મોં દીઠે મરણ પામું, કેમ માંડું વાદ. ૧૮
રૂડી પેરે સાંભરે છે, જે પડયા છે મુને પ્રહાર;
વાંસો હૈયું અતિ દુખે છે, જે માર્યા છે મને માર. ૧૯
તમો તેને મરાએ તો, હૈયે ઘાલો હામ;
મેં તો મારૂં કહ્યું કારણ, સાંભળો શ્રીરામ. ૨૦
નારે ભાઇ નહિ મારે, શૂર થા સાવધાન;
એમ કાયરપણું તું કયાં કરેછે, મે'લ મા તું માન. ૨૧
પરાણે તે પ્રેરીઓ, આવ્યા ગુફાને દ્વાર;
સુગ્રીવે ત્યાં સાદ કીધો, આવ બળિયા બા'ર. ૨૨
શબ થઇ શું સૂઇ રહ્યો છે, શે ટળી છે સાન;
નાઠે તું તો નહિ છૂટે, હવે ઉતારૂં અભિમાન. ૨૩
મરણ આવ્યું મૂઢ તારૂં, કોપિયો ત્યાં કાળ;
સિંહ સાથે સાબરી, તેં આગે કીધી આળ. ૨૪
સાદ સુણી સુગ્રીવનો, ઉઠિયો અકસ્માત;
જેમ સાપ ચાંપ્યો પૂછડે, સિંહને શિર ઘાત. ૨૫
તારાએ તે વારી રાખ્યો, મ જાશો મારા નાથ;
વળી વળી કરૂંછું વિનતિ, યુગ્મ જોડી હાથ. ૨૬
અજાણે એ સંઘાતે, શીદ કરો સંગ્રામ;
બેશી રહો તમે બા'ર ન જાશો, જો જીવ્યાનું કરો કામ. ૨૭
જોવા દેરે તારા તું તો, સુગ્રીવિયો કરે સાદ;

---

૨૪. સાબરી–સાબરની સ્ત્રી સમાન (વાલી).

ઘણે દહાડે હાથ આવ્યો, હવે ઉતારૂં નાદ. ૨૮

એ મને તેડે વઢવા, હું ન જાઉં નાર;
કહેશે એનું બળ પરવાર્યું, હવે ખાધી હાર. ૨૯

જે મેં મારી મૂક્યો જીવતો, જાણીને તો રાંક;
તે તેડે મુજને યુદ્ધ કરવા, આજ આડો આંક. ૩૦

જો ન જાઉં નિ:સત્વ થઇને, તો આજ લાગે લાજ;
પુરૂષાર્થે જે પરવડ્યું, તે કશે આવે કાજ. ૩૧

તારા કહે છે વિચારો પ્રભુ, એ કરે તમને સાદ;
પ્રહાર તમારા વિસર્યો જે, વળી માંડે વાદ. ૩૨

જાણિયેછિયે જે એને માથે, સ્વામી સમર્થ કોય;
તેને બળે એ બોલે છે, સત્ય માનજો સોય. ૩૩

તે પ્રત્યે તમો નહિ ચાલે, જો ઉપર કરો ત્રૈલોક્ય;
તે માટે બેશી રહો, એ શ્રમ કરવો ફોક. ૩૪

તમે કહેશો એવો કોણ છે, જે એનો કરશે પક્ષ;
મેં દેવ દૈત્ય ને રાક્ષસ જીત્યા, વિદ્યાધર ને જક્ષ. ૩૫

તે સહુ થકી તો શિરોમણિ છે, દેવાધિ કેરો દેવ;
બ્રહ્મા ઈંદ્રિ ને સુરનર સઘળા, કરે તેની સેવ. ૩૬

હું વિધવાપણાથી બીહુંછું, અબળા બળ નહિ પાસ;
પ્રતિજ્ઞા તેણે કરી છે, નિરધાર કરશે નાશ. ૩૭

તમો કહેશો તે કોણ છે, તું શું જાણે નાર;
ઘરમાંહે બેશી રહે, ન જાયે વન મોઝાર. ૩૮

એ વાત તને ઉપજે છે, હૈયામાંથી જ્ઞાન;
યદ્યપિ કાળ કોપે આવે, તોએ ન મેલું માન. ૩૯

અયોધ્યાનો દશરથ રાજા, તેના સુત શ્રીરામ;
પુરૂષોત્તમજી પ્રગટ થયા છે, કરવા સુરનાં કામ. ૪૦

કો એક રાક્ષસે કર્યું છે, સીતાજીનું હરણ;
તેને જોતા જોતા આવ્યા, સ્વામી અશરણશરણ. ૪૧

હનુમાન જઇને ચરણે લાગ્યો, મનાવીને મન;
સુગ્રીવ સાથે કરી મૈત્રી, મધ્ય હુતાશન. ૪૨

---

૩૧. પરવડ્યું–અર્થાત્ આજ સુધી જે પુરૂષાર્થ હું રાખી રહ્યો હતો.

વાળી વધીને અપાવું તને, રોમા ને વળી રાજ;
પછે તું તો શોધ લાવે, કરે મારૂં કાજ. ૪૩
પાડો એ'ક્કે ખીલાને બળે, પ્રભુ સમર્થ શીશ;
નહિતર એ નથી જાણતો, જે તમારી છે રીસ. ૪૪
નાદ એ નથી કરતો, એણે સુગ્રીવિયે શું થાય;
પ્રતાપ એ રઘુનાથજીનો, તે જીત્યો નહિ જાય. ૪૫
તમો કહેશો તું શું જાણે, અંગદ ગયો'તો આજ;
રમવા કારણ વન માંહે, નિરખિયા મહારાજ. ૪૬
હજી હમણાં હેરી આવ્યો, હરિએ સાહ્યો હાથ;
સમાચાર જે સુણી આવ્યો, તે કહુંછું નાથ. ૪૭
જોબન જળ વાશે નહિ, જે કામ પુરિત કાય;
તમ વિના અધક્ષણ, તે કલ્પ કોટિ થાય. ૪૮
વળી અમે વનિતાએ, નોધારાં ન રહેવાય;
પંચબાણ પૂરી પીડે, હું કરૂં કવણ ઉપાય. ૪૯
તે તમને મારશે, મે'લી એકજ બાણ;
મે'લી જાશો મને તો, પરહરીશ હું પ્રાણ. ૫૦

કડવું ૬ ઠું.

રાગ જીતમાન.

અરે વાળી વળતો વાણી વદે, સાંભળ હે તારા;
ગુણ ગાય તું શત્રુના, ને વિસારી મારા. ૧
જદ્યપિ રામ બાણે કરી, મને જો મારે;
બળે બોલાવ્યા વિના, સર્વ સુકૃત્ય હારે. ૨
જણાવશે મને તો, તે જીતી નહિ જાય;
કપટે જે જીતે સહી, તે જીત્યા નવ કહેવાય. ૩
વહેવારે વાધે નહિ, વઢતાં કો વેરી;
છેહ દે છળે કરી, પાતિકને પ્રેરી. ૪

---

૪૪. પાડો એ'ક્કે ઇ૦—પાડો માંકે. પ્ર. ૧. પાડો મેંકે પ્ર. ૪ થી.

બી'તો હું જો કો થકી, તો ઘરમાં રહું બેસી;
તેણે જીવતો હું શું કરૂં, ગુફામાંહે પેશી. ૫
માન વહોણું જે જીવાએ, તે પાખે રૂડું મરણું;
જે હું સહુને રાખતો, સાચું થઇ શરણું. ૬
સુગ્રીવિયો મહાદુષ્ટ છે, હું આણીશ અંત;
હવે નહિ મે'લું જીવતો, અધરે દેઇ દંત. ૭
હું કો ભાગો બીહું નહિ, મે'લું નહિ મામ;
હાથ રહ્યા છે સળવળી, કરવાને સંગ્રામ. ૮
તારા ત્યારે એમ કહે, મને મારી જાઓ;
મેં વિરહ વેઠાએ નહિ, કાં કઠણજ થાઓ. ૯
રામ ભાગા બીન્યા ભણી, કો નહિ દે દોષ;
એ જગતનો છે આતમા, તે શું શો રોષ. ૧૦
જે સરજે પાળે સંહારે, એને નહિ એક;
માયાએ મનુષ્ય થયા, કરી મન વિવેક. ૧૧
કરજોડી કરૂં વિનતિ, ને માગુંછું માન;
હું દાસીછું તમતણી, દો જીવતદાન. ૧૨
વાળી કહે રહે વેગળી, જાવા દે જાણી;
વિઘ્ન મુજને ક્યાં કરે, સાંભળ સપરાણી. ૧૩
ટળવળતી તે તો તજી, અને છેટી નાંખી;
હું કાયર થઇ બેશી રહું, શા માટે સાંખી. ૧૪
એમ કહીને આવિયો, તે બળિયો બાહાર;
સુગ્રીવ ત્યાં સામો છે, જેણે તો તે ઠાર. ૧૫
વળતો વાણી ઉચર્યો, રહે રહે તું વાળ;
હમણાં તને હું હણું, તાડીને તતકાળ. ૧૬
વચન સુણી સુગ્રીવનાં વાળીને ચઢી રીસ;
ચરણ તણો જે ચાટકો, તે વાગ્યો શીશ. ૧૭
સુગ્રીવિયા તું એ વળી, કરીશ તે સંગ્રામ;

---

૧૩. સપરાણી—તૈયાર થઇ રહેલી (રોકવાને). ૧૫. જેણે ઇ૦—જેણે ઠાર (અન્વય).

મરવા મન તારૂં થયું, જોવા જમનું ધામ. ૧૮

આગેના તને વિસર્યા, જે પ્રૌઢા પ્રહાર;

હવે ન મેં'લું જીવતો, જો આવ્યો આ વાર. ૧૯

સુગ્રીવ કહે તું શું કરે, અરે આપ વખાણ;

સન્નિપાત તને શું થયો, તજવાને પ્રાણ. ૨૦

સામ સામા ઉભા રહ્યા, રીસે કરીને રાતા;

એહુએ વાહે બાકરી, ગોહકમ મદમાતા. ૨૧

માર માર મુખ ઉચરે, ઊભા ઉગામી;

સુગ્રીવ સામો રહી શકયો, સમર્થ છે સ્વામી. ૨૨

લોચન તરડાવી રહ્યા, અન્યો અન્યે તાકી;

માંહોમાંહે મારવા, નેત્ર જાણે થાકી. ૨૩

મુષ્ટિએ લાગ્યા મારવા, પાટુના પ્રહાર;

ઢીંચણિયાં ગડદા ઘણા, હોએ હાહાકાર. ૨૪

વળગીને વસુધા પડયા, બથાવે બળિયા;

અંધક ને શંકર વઢયા, આગે સાંભળિયા. ૨૫

પછાડે પાષાણ શું, ઉંચા ઉછાળે;

હડી મારે સામટી, વળી ભડવા ભાળે. ૨૬

કરડીને કરે કડકા, વળી નખે વલૂરે;

ચાંપે ને ચોળે સહી, ચગદે ને ચૂરે. ૨૭

શિલા શિખર ને વૃક્ષના, વરસાવે મેહ;

આચ્છાદન આખા કરે, મહા મોટા દેહ. ૨૮

ધમધમ થાયે મેદિની, પડછંદા વાજે;

ક્રૂર કરેછે કાટકા, અતિ અંબર ગાજે. ૨૯

ખુંદે ને ગુંદે ઘણું, ભાઇ મારે ભીડે;

ઉપાડી ઉંચા કરે, પ્રહારે પણ પીડે. ૩૦.

હૃદે મે'લી પાણિયો, ચઢી ઉપર નાચે;

કુણીએ કટકા કરે, રીસે ચઢયા રાચે. ૩૧

પાડાની પેરે સહી, માંહોમાંહે મારે;

હાથી પેઠે હઠે ચઢયા, હાંકતા નવ હારે. ૩૨

---

૨૬. હડી–'સડી' પ્ર. ૪ થી. ભડવા–ભીડવા.

અંતરિક્ષ જુએ છે દેવતા, એ દારૂણ યુદ્ધ;
અંતક ને જમ જાણે વઢે, સિંહસરખા શુદ્ધ. ૩૩
માંહોમાંહે મોકમ કરે, પૂછડાંના પ્રહાર;
માથામાં મારે સહી, મુષ્ટિના માર. ૩૪
સુગ્રીવ રહે તું સાંસતો, હવે કરૂં સંહાર;
વડી વારનો વલખાં કરે, વઢતાં થઈ વાર. ૩૫
હૈયામાં એક હીચળીને, પ્રૌઢ પાટું મારી;
સુગ્રીવ મૂર્ચ્છા પામિયો, હવે રહ્યો હારી. ૩૬
વાળી પણ પાછો વળ્યો, જીતી ઘેર આવ્યો;
તારા ત્યાં રીઝી ઘણું, માંટી મન ભાવ્યો. ૩૭
સાન વળી સુગ્રીવને, મુખ શ્વાસ ન માય;
ઉઠીને ઊભો થયો, કાંપે છે પણ કાય. ૩૮
રામ ભણી તે આવિયો, વારૂ કરી વાત;
મરાવાને મોકલ્યો, જાણીને જગતાત. ૩૯
આગળનું છે આપણે, કે હવડાંનું વેર?
પરાણે હું પ્રેરીઓ, કરવાને કેર. ૪૦
કો એક છો તમે વાળીના, સાચા સંઘાતી;
મોઢે મીઠું ઉચરો, કંઠ ઘા તો કાતી. ૪૧
પ્રીત પ્રીછી પ્રભુ તમતણી, મને માંડ મરાવો;
ઉપરાળું કેવું કર્યું, વેગે બાણ ચલાવો! ૪૨
હવે મારે ખપ નથી, તમે તમારે જાઓ;
શોધ જુઓ સીતાતણી, તમો તત્પર થાઓ. ૪૩
રામ કહે હું શું કરૂં, કયમ મેલું તીર;
તમો ઓળખાણા નહિ, સરખા એ વીર. ૪૪
વરાસતાં વાગે સહી, તને જો બાણ;
કહેશે મૈત્રી માંડીને, લીધા પણ પ્રાણ. ૪૫
એક વેલો શંખાઉલીનો, કંઠે ઘાલ્યો હાર;

---

૩૩. અંતક–કાળ. ૩૬. હીચળી—(?) ૪૧. કંઠ ઘા—કંઠમાં કાંતી. ઘા તો–મારો છો. ૪૨. ઉપરાળું—'ઉપરનો' પ્ર. ૪. થી.

એણે ઇંધાણે કરી, વાજે નહિ પ્રહાર. ૪૬

વીર વઢવા જાઓ વળી, બળિયા બીજી વાર;
આ વારકો હું એહને, સહી કરૂં સંહાર. ૪૭

સુગ્રીવ કહે સ્વામી હવે, પ્રીછી મેં પેર;
મને મરાવીને મોકલો, જમરાયને ઘેર. ૪૮

તમારે કૌતુક મિષે, કરાવો વાદ;
પશુ પશુમાં વઢે, ઉપજે ઉલ્લાદ. ૪૯

રાજકુંવરને રમત એ, રીબાવવાં રાંક;
મરમે કરી મરાવવા, જોવો નહિ વાંક. ૫૦

કડવું ૭ મું.

એકતાલ.

રામ કહેછે હવે હણું રે, વેરી વાનર વાળ રે;
એક બાણ મેં મૂકવું રે, તાણીને તતકાળ રે. ૧

પ્રશંસીને પ્રેરિયો રે, બળિયો બીજી વાર રે;
હૈડા સાથે ચાંપિયો રે, પ્રેમતણો નહિ પાર રે. ૨

વીરા વેહેલો આવજે રે, જીતીને નિજ ભ્રાત રે;
તને દેખીશ હારતો રે, તારે મૂકીશ ઘાત રે. ૩

સુગ્રીવ ત્યારે સાંચર્યો રે, વળી વઢવા જાય રે;
કિષ્કિંધાએ આવિયો રે, ઉદ્યમ અંગ ન માય રે. ૪

સાદ કરતો વાળીને રે, ત્રાડીને તતકાળ રે;
સાદ સાંભળીને ધસ્યો રે, વઢવાને તે વાળ રે. ૫

તારા ત્યાં તો ટળવળે રે, વળી વાળીની નાર રે;
આગળ આવી ઉભી રહી રે, મુજને મારો ઠાર રે. ૬

નહિ જાવા દેઉં નાથને રે, પિયુડો પ્રાણાધાર રે;
વા'લા વછોઈ વલવલું રે, કોણ કરે મારી સાર રે. ૭

એકવાર વાગ્યા એહને રે, વજ્ર સરિખા હાથ રે;
વળી વઢવા આવિયો રે, તમ સંગાતે નાથ રે. ૮

---

૪૬. શંખાઉલીનો–શંખાવળીનો. 'શંખાણા નહી ઉલીનો' પ્ર. ૪. થી.

ઉપર મોટા એહને રે, રક્ષા કરશે રામ રે;
બેશી રહો ઘેર આપણે રે, જાવાનું કોણ કામ રે. ૯
વઢવા તેડે મને રે, સુગ્રીવિયો તો દુષ્ટ રે;
હું ઘરમાં બેશી રહું રે, નહિ શૂરને શ્રેષ્ઠ રે. ૧૦
પરાણે તે પ્રેરિયો રે, સમીપ દેછે સાદ રે;
વાર્યો ન રહે વાલમોરે, પામી પરમ વિષાદ રે. ૧૧
વાળી વહીને આવિયો રે, સુગ્રીવ કેરી પાસ રે;
હવે ન મેલું જીવતો રે, નિશ્ચે કરવો નાશ રે. ૧૨
સુગ્રીવ કહે એ શું લવે રે, મિથ્યા આળપંપાળ રે;
મરણ આવ્યું ઢૂંકડું રે, ખૂટયો તારો કાળ રે. ૧૩
એમ કહી બે બાથે મળ્યા રે, હૈયા સાથે ભીડે રે;
હાડકાં તે કડકડે રે, પરમ પામ્યા પીડે રે. ૧૪
માંહોમાંહે મહા યુદ્ધ માંડિયું રે, જેમ દૈત્ય ને દેવ રે;
એકે જણ નવ ઓસરે, સાંઢવાની ટેવ રે. ૧૫
સુગ્રીવ તો સામું જુએ રે, હજી નથી મેલતો બાણ રે;
પછે ક્યારે મારશે રે, એ લેશે મારા પ્રાણ રે. ૧૬
હજી હરિ નથી મૂકતા રે, અરિને હણવા કાજ રે;
કંઇએ મુને આપશે રે, વાળી વધીને રાજ રે. ૧૭
રામે જાણ્યું ક્યમ હણું રે, કાંઇ વેર નહિ એ સાથેરે;
આકર્ષી ઊભા રહ્યા રે, ધનુષ બાણ ગ્રહી હાથે રે. ૧૮
ઓજાળા માંહે જાણજો રે, ઓ લપાવીને અંગ રે;
છળે શુ છાના રહ્યા રે, કરવા કપિનો ભંગ રે. ૧૯
મારવાને મેલિયું રે, તાણીને તે તીર રે;
વેગે કરી વિડારિયુ રે, વાળી તણું શરીર રે. ૨૦
સાક્ષાત્ મૃગ સૂતો સહી રે, હદે કમળ શર સહિત રે;
પર્વતની પેરે પડયો રે, જેમ દેવે માર્યો દેત રે. ૨૧
ચરણે આવી ઉભો રહ્યો રે, જેમ કર્યો હોય અપરાધ રે;

---

૧૫. સાંઢવાની–શત્રુ સામે ચાલી નીસરવાની. 'સાડવાની' પ્ર. ૧ લી. ૧૯. ઓજાળા માંહે–'ઉજાળા માંહે' પ્ર. ૧. લી. ૨૧. સાક્ષાત્ ઇ૦–જેમ સાક્ષાત્ મૃગ સૂતો હોય, તેને કોઇ પારધી છાનોમાંનો મારે, તેમ વાળીનું હૃદય રામે શર સહિત કર્યું–માર્યો.

મર્મસ્થાનક મારિયો રે, જેમ દેખી દોષ અગાધ રે. ૨૨
વાળી વાણી ઉચર્યો રે, હું હણ્યો તે શા માટ રે;
વૈર કહો કંઇ આપણે રે, તે વાત ધાલવી ઘાટ રે. ૨૩
જો મને મારનાર હતા રે, પે'લું કરતા જાણુ રે;
સાવધાન થાજે સહી રે, હું મે'લુછું આ બાણ રે. ૨૪
પરાક્રમ મારૂં પેખતા રે, જાણત કો છે યોધ રે;
વકારીને વેધતા રે, ક્રૂર કરીને ક્રોધ રે. ૨૫
વ્યાધતણી પેરે હું હણ્યો રે, ઓચિંતો કર્યો ઘાત રે;
હું તમને જાણું નહિ રે, કપટી છો બે ભ્રાત રે. ૨૬
વિણઅપરાધે હું હણ્યો રે, કાંઈ કાઢત મારો વાંક રે;
મૃગની પેરે મારિયો રે, જેમ કો બીજો રાંક રે. ૨૭
ક્ષત્રી એમ કો નવ કરે રે, વ્યાધતણું એ કર્મ રે;
કુળને કલંક લગાડિયું રે, મારીને મને મર્મ રે. ૨૮
સૂર્યવંશ વિષે ધર્યો રે, તમો તો અવતાર રે;
કાંઇ કહેવા હતું નહિ રે, નિર્મળ જે નિરધાર રે. ૨૯
ક્ષત્રીમાં અધમ એક તું રે, એવો કુળમાં નહિ કોય રે;
આગે મોટા મહીપતિ હવા રે, સૂર્યવંશી સોય રે. ૩૦
તારે બાપે તું તો ઓળખ્યો રે, રાજ્યયોગ્ય નહિ એહ રે;
તો તને વનમાં કાઢિયો રે, દુઃખ પામવા દેહ રે. ૩૧
જો તું કહીશ મેં મારિયો રે, પશુ જાણી પ્રૌઢ રે;
મૃગયાને મિષે કરીને રે, મરણ પમાડ્યો મૂઢ રે. ૩૨
મૃગયા મિષે મારિયો રે, અમો પશુ નહિ જેહ રે;
નરવાનર નિષેધ છે રે, સાન માનુષ્ય દેહ રે. ૩૩
પંચનખ પાંચે નહિ રે, પાકશાળામાં પાપ રે;
મનુષ્ય કો મારે નહિ રે, અભક્ષ્ય જાણી આપ રે. ૩૪
તું કહીશ મેં મારિયો રે, અપરાધી જાણી આજ રે;

---

૨૫. વકારીને–વિકારીને પ્ર. ૧–૨. ૨૬. વ્યાધ–પારધિ. ૨૭. કાઢત–કાઢવો તો. ૩૩. નરવાનર ઇ૦–નર અને વાનરનો શિકાર કરવો શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ છે, માટે અમને પણ મનુષ્યદેહ જેવા માન. ૩૪. પંચનખ ઇ૦–પાંચ નખવાળાં પાંચ પ્રાણી ખાવાં નહિ એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે.

ભોજાઇને ભોગવી રે, કરે કૂડું કાજ રે. ૩૫
અમો રાજા પૂછું નહિ રે, તો લોક કરે અન્યાય રે;
દંડ તો દેવો સહી રે, જો નામ ધરાવું રાય રે. ૩૬
વણ વાંકે માર્યો નથી રે, જો તમે કહેશો રામ રે;
ભરત ભલે પૂછે સહી રે, જેને સોપ્યું કામ રે. ૩૭
તું રાજ્યભ્રષ્ટ વન રડવડે રે, એને નહિ અધિકાર રે;
માથે મારી કાઢિયો રે, ભરતતણે શિર ભાર રે. ૩૮
જો કહીશ રાજા હું રાનનો રે, ભરત નગરનો નાથ રે;
અમારે પશુને બાધા નહિ રે, રમતાં સહુની સાથ રે. ૩૯
જો કહીશ જાનકીતણી રે, સુગ્રીવ લાવશે શોધ રે;
ઉપરાળું મેં એનું કર્યું રે, બોલીશ તું તો બોધ રે. ૪૦
સુગ્રીવિયાને શું મળ્યો રે, એણે અકર્મીએ શું થાય રે;
જો ખપ હતો સીતા તણો રે, મને મળત રાઘવરાય રે. ૪૧
ચરણે લાગત તાહરે રે, સીતાના હરનાર રે;
મને મળ્યો' સાંભળી રે, સીતાને સોંપત સાર રે. ૪૨
તેનો તેવો દીકરો રે, જેનો જેવો બાપ રે;
સ્ત્રીજીત તમો બે જણા રે, ન ગણો પુણ્ય ને પાપ રે. ૪૩
કૈકેયીને ભલું મનાવવા રે, તું વન વશ્યો રામ રે;
જનકસુતાને પામવા રે, તે કૂડું કીધું કામ રે. ૪૪
હું હવે મુઓ નથી રે, જીવુંછું તો જાણ રે;
કપટ કરીને મારિયો રે, ઓચિંતો એક બાણ રે. ૪૫
તારે બીજી કરવી પડશે હવે રે, મનોહરતા મુક્ત રે;
રાક્ષસને રહેવા સહી રે, જાણીને તો જુક્ત રે. ૪૬
જે માર્યો મુને જાણશે રે, સીતાનો હરનાર રે;
તે આવી શકે નહિ રે, મુજથી બીતો અપાર રે. ૪૭
હવે ક્ષમા કરજો રામજી રે, જે મેં કહ્યાં કઠણ વચન રે;

---

૪૦. ઉપરાળું–ઉપર પ્ર. ૪થી. ૪૬. તારે ઇ૦–હે રામ ! તેં મને માર્યો માટે મારે માટે તારે મુક્તિનું સ્થળ બીજું કરવું પડશે; અને રાક્ષસ (રાવણ)ને માટે બીજું મુક્તિનું સ્થળ કરવું પડશે, કેમકે હું જ્યાં હોઉં ત્યાં મારાથી ભય પામેલો રાવણ રહી શકે નહિ.

નિંદા સ્તુતિ તો મેં કરી રે, જય જય જગજીવન રે. ૪૮
તને પાપ પુણ્ય લાગે નહિ રે, નહિ તાત ને માત રે;
આદ્યપુરૂષ તો એક તું રે, વેદ ન જાણે વાત રે. ૪૯
તમો અનુગ્રહ મને કર્યો રે, જે દીધું દર્શન રે;
સનકાદિક પામે નહિ રે, મોટા જે મુનિજન રે. ૫૦
હવે મારે કાંઇ કરવું નથી રે, તપ તીર્થ વ્રત દાન રે;
અંતકાળે અહીં આવિયા રે, ભક્તવત્સળ ભગવાન રે. ૫૧

કડવું ૮ મું.

રાગ વેરાડી.

વાળીતણાં વચન સાંભળી, સીતાપતિ એમ બોલ્યા વળી;
જેની ગત નવ જાએ કળી, નામે હત્યા તાતની ટળી. ૧
માગ્ય માગ્ય રે વાળી વરદાન, હું તુજ ઉપર થયો તુષ્ટમાન;
વણ અપરાધે મેં તો હણ્યો, સુગ્રીવ માટે મેં અવગણ્યો. ૨
તોએ તું મારી સ્તુતિ કરે, મનમાંહે રીસ નવ ધરે;
તું એમજ મુજને મારજે, વ્યાધ થઇને વિડારજે. ૩
જન્મ બીજે વેર વાળજે, સંશય સઘળો એ ટાળજે;
હું ચરણે આવી ઉભો જેહ, તુજને દર્શન દેવા નેહ. ૪
અવતરજે ત્યાં તું એક વાર, બીજે જન્મ તારો ઉદ્ધાર;
હવે તારે ઇચ્છિત હોય, માગ્ય મુજકને તો સોય. ૫
હવે હું શું માગું રામ, દર્શન તારે સર્યાં સર્વે કામ;
વાળી વાણી એણી પેરે વદે, યુગ્મચરણ ધારો મુજ હૃદે. ૬
તાણીને તો કાઢો તીર, જેમ મુજ પ્રાણ તજે શરીર;
અંગદને રખે મારતા, સુગ્રીવતણી સુણી વારતા. ૭
લોચન ધરીને પીધું રૂપ, હૃદે રાખ્યા અકળસ્વરૂપ;
બાણ તે ત્યમ કાઢયું બા'ર, વાળીએ (પણ) પરહરિયા પ્રાણ. ૮
આવી એકાંતે બેઠા રામ, સુગ્રીવતણું કરીને કામ;
વાનર દોહો દશે નાઠા જાય, જ્યારે ધરણી ઢળિયો રાય. ૯
અહીંઆં રહ્યાનું કોણ કામ, હવે આપણને હણશે રામ;
સ્વામી વિના શું કીજીએ, વેર પૂરૂં શે દીજીએ? ૧૦

---

૧૦. વેર ઈ૦—'વેર પૂરશે ન દીજીએ' પ્ર–૧. લી.

તારાને અપશુકન થાય, વા'લા વિણ તે રહ્યું ન જાય;
કોએક કપિએ કીધું જાણ, વાળીના પરહરિયા પ્રાણ. ૧૧
સાંભળતાં તે અવનિ પડી, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય કરી ગાઢે રડી;
જેમ કાપીને નાંખી કેળ, વૃક્ષથકી વછોઈ વેલ. ૧૨
વાળીતણી સંભારી વાત, ઊભી થાયે અવનિપાત;
વાળી વાળી મુખ વાણી વદે, ફાટે નહિ કઠણ મુજ હૃદે. ૧૩
કોકેરી ને હું કોતણી, હાંહા! હવે હું દૈવે હણી;
વિધવાપણું વેઠયું નહિ જાય, હવે હું કરૂં કવણ ઉપાય. ૧૪
કર્વત મારી કાપે કાય, અંગ અંગીઠી લાગી લાહ્ય;
વાળીતણો અવગુણ નહિ એક, ગુણ ગણી ન શકું અનેક. ૧૫
હાથે કરીને હૈયું હણે, પ્રાણ નવ જાયે દુઃખ ઘણે;
એવે અનેક આવી વાનરી, અંગ પછાડે આક્રંદ કરી. ૧૬
વાળી ભણી વેગે પરવરી, અંગદને અંચોળે ધરી;
ગુફાથી ત્યારે નિસરી, અંગતણી ત્યાં ગતિ વીસરી. ૧૭
વાનર વાટે સામે મળ્યા, વાળી વધ્યો દેખીને રડયા;
ક્યાં માતા જાઓછો તમો, જે ભાગા નાસુંછું અમો. ૧૮
અંગદને મારશે રામ, સુગ્રીવનું સારવા કામ;
પાછાં વળો ગઢ રૂડો કરો, રાજભાર અંગદશિર ધરો. ૧૯
ગુફાતણું દઇને દ્વાર, નાસી રહેવું છે નિરધાર;
તારા તારાધિપાનના, વાળીતણી વડી અંગના. ૨૦
વાનર પ્રત્યે બોલી એ વાણ, વાળીતણી હવે થઈ હાણ;
તે દુઃખ તો કેમ ટાળિયે, અંગદે કરી ક્યમ વાળિયે. ૨૧
નથી મારે અંગદનું કામ, હું કહીશ મને મારો રામ;
જીવિતને વાંછે છે કોય, વાળીવિના અંગદે શું હોય? ૨૨
જો હું હવે આવું સદન, વાળી ઉપરથી ઉતારી મન;
અખિલ રાજ્ય જો અંગદ કરે, વાળી તોય તો ન વીસરે. ૨૩
મૂઓ મૂકીને તો વાળ, તમો નાસો છો તતકાળ;
જેતું આપ્યું કરતા આહાર, વારૂ વીસાર્યો ઉપકાર? ૨૪

---

૧૭. અંચોળો-(અંચળ-છેડો) સાથે (?) 'ઉચેલે' પ્ર. ૧ લી. ૨૦. તારાધિપાનના-ચંદ્ર સમાન મુખવાળી.

વાળી જ્યારે હતો આરોગ્ય, ત્યારે તમો તજવા યોગ્ય;
પડચો પેખી મેહેલી જાય, કૃતઘ્ની તો તે કહેવાય. ૨૫
આ અવસર છે તજવાતણો, જો અવગુણ હોયે અતિ ઘણો?
વાનર કહેછે સુણિયે માય, રામ અમો કંઈ જીત્યો જાય. ૨૬
રામતણું છે તીક્ષણ તીર, વાળીતણું વેધ્યું શરીર;
અમો એ આગળ કેઈ માત્ર, ચૂરણ કરે અમારાં ગાત્ર. ૨૭
શિર સ્વામી હોય તો યુદ્ધ કીજીએ, ગુફામાંહે પેસવા નવ દીજીએ;
અંગદને આપી અધિકાર, અમો સેવા કીજે સાર. ૨૮
તે માટે તમો પાછાં વળો, વચન અમારૂં સાંભળો;
તારા કહેછે તમને તમારી પડી, રાજ્ય ભોગવવું જે ભડી. ૨૯
મારે તો અહીં માંટી મુઓ, પડવાને પૂછુંછું કૂઓ;
એમ કહીને આથી ગઇ, વિરહે કરીને વ્યાકુળ થઇ. ૩૦
સ્વામી સૂતો દીઠો સહી, હવે હું તો ન શકું રહી;
કાનમાંહે કરેછે સાદ, નાથ નાથ કહીને નાદ. ૩૧
રીસાવી સૂતા શા ભણી, નિદ્રા તમને આવી ઘણી;
કે તમો કીધું છે પાન, કે તમે ધર્યું છે ધ્યાન. ૩૨
શામાટે ટળી છે સાન, સૂતા છો મેલીને માન;
એકવાર મુજ સામું જુઓ, ઉભા થઇને આંસુ લૂઓ. ૩૩
મુને રોતી રાખો નાથ, કૂટતાં શે ન સાહો હાથ;
ઉઠી આલિંગન ઘો આપ, ટાળો તનતણો સહુ તાપ. ૩૪
એમ કહીને કરે વિલાપ, મારે પૂર્વજન્મનું પાપ;
વિસારો ક્યાં પે'લી પ્રીત, ઉતારો ક્યાં એવડી ચિત્ત. ૩૫
પરલોક કયમ પહેલા જશો, મારે વિરહે વ્યાકુળ થશો;
તમો કહેતા મુજને વા'લી ઘણું, સાચું સગપણ સ્વામીતણું. ૩૬
ઉભા રહો હું આવું આજ, મારે તમ સંઘાતે કાજ;
અબળા તો કયમ આવી મળે, મારે પાગે લોલા વળે. ૩૭
હું માનીતી હતી નાથ, હવે તો કાં મે'લો હાથ;
અભાગણી હું અકર્મણી, ઉત્તર ન આપે મારો ધણી. ૩૮

---

૨૫. ત્યારે ઇ૦—ત્યારે કદાચિત્ તમો અમને તજીને જાઓ તો તે યોગ્ય હતું. ૨૯. તારા કહે છે ઇ૦—તારા કહે છે તમને પડી. પ્ર. ૧. ૩૫. ચિત્ત—ચિત્તમાંથી. ૩૭. લોલા— (?)

એમ કહીને ઉપર સૂએ, મોં જોઇને ઉપર રૂએ;
સાચી શોક્ય એ મારે સહી, વારો મુને આપે નહિ. ૩૯
આલિંગન એ દેઇ રહી, હું થાકી હવે ઘણુંએ કહી;
ટીટોડીની પેરે ટળવળે, હૈયામાંહે બળતું બળે. ૪૦
બપૈયાની પેરે બકે, ગદગદ કંઠે કહી નવ શકે;
અંગીઠી માંહે ઓઢવી, આ આપદા અતિ અભિનવી. ૪૧
સાંભળ રે સીતાપતિ રામ, મારો સ્વામી સૂતો આમ;
હું પડચો દેખુંછું જેમ, તુંને સીતા જોજો તેમ. ૪૨
બળ્યો રે વૈરાંનો અધિકાર, જોબનપણે માર્યો ભરતાર;
જેમ સિંહે હાથી હણ્યો હોય, હાથણી રહી રહી તે રોય. ૪૩
તેમ તારા કરે આક્રંદ, દીન દામણી દીસે મંદ;
સઘળી સાથે કરે વિલાપ, ઉભી થઇ અંગ આછેટે આપ. ૪૪
વાળીતણું લેઇ તે નામ, ગાઢે તે કરે ગુણગ્રામ;
વા'લા મેં ઘણું વાર્યા તમે, કોનું કહ્યું કર્યું નહિ કયમે. ૪૫
સુગ્રીવને કહે શ્રીરામ, તારાને કહો જે જાએ ધામ;
અંગદને તું અહીંઆં તેડ, તાતતણો તું વિરહ ફેડ. ૪૬
સુગ્રીવે ત્યાં કીધો સાદ, અંગદને આણી ઉલ્લાદ;
તને તેડેછે રઘુવીર, આવી મળ તું ધરીને ધીર. ૪૭
અંગદ આવ્યો રઘુપતિની પાસ, આદર કરી તેડચો અવિનાશ;
આદરશુ આપ્યું યૌવરાજ્ય, રાજ્યતણું સોંપ્યું સર્વ કાજ. ૪૮
અંગદે તો કર્યો પ્રણામ, જયજય રાજીવલોચન રામ;
વેર વીસાર્યું વાળીતણું. પિતાથકી તે અધિકા ગણું. ૪૯
સર્વસ્વ સોંપ્યું રામને ચર્ણ, સેવક થઇને આવ્યો શર્ણ;
રામ કહે સુગ્રીવ સુણ વાત, અંગદને કરીશ મા ઘાત. ૫૦
પુત્રતણી પેરે પાળે પ્રીતે, રહેજો બેઉએ રૂડી રીતે;
અંગદ બેસાડી ઉચ્છંગ, રામે હ્રદે ચાંપ્યો રંગ. ૫૧
વિનતાને તો વારો જઇ, હું વિરહવચન શકું નહિ સહી;
વડી વારની કરે વિલાપ, સુણતાં હું પામું સંતાપ. ૫૨
સુગ્રીવ કહેછે તમો જાઓ ઘેર, રૂદન કરો તમો કેયી પેર;

---

૩૯. શોક્ય—(પૃથ્વીરૂપી). ૪૮. યૌવરાજ્ય–યુવરાજપણું.

રામને ચઢે છે રીસ, એમ શું પાડોછો ચીસ. ૫૩
એમ કહ્યે અણબોલ્યાં રહ્યાં, નદીએ નાવાને ગયાં;
તારાને કરાવ્યું સ્નાન, બીજી વાનરીએ અવગાન. ૫૪
સઘળી સાથે રોતી જાય, ગાઢે વાળીતણા ગુણ ગાય;
મુખદર્શન કીધાં મંદિર જઇ, વિરહે કરીને વ્યાકુળ થઇ. ૫૫
એ કથા એટલેથી રહી, સીતાપતિ એમ બોલ્યા સહી. ૫૬

કડવું ૯ મું.

રાગ દોહરી.

રામ કહેછે સુગ્રીવને તું, વાળીને વેગે બાળ જી;
સંસ્કાર કરીને સઘળા, અવગતિ એની ટાળ જી. ૧
કહેશે જે રાજા પાણી ન પામ્યો, યજ્ઞ ન પામ્યો એહ જી;
કૂતરે કાગડે કરડચો, વાળીતણો તો દેહ જી. ૨
શાખામૃગ સઘળાનો રાજા, મેં માર્યો વણ અપરાધ જી;
શું કરૂં જો તને બોલજ દીધો, વેધે જેમ કો વ્યાધ જી. ૩
દેન તું દે જઇ વાળીને, જેમ હોય તમારી રીત જી;
ભાઇ ઉપર ભાવ ધરીને, પરમ કરીને પ્રીત જી. ૪
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી મારા, એ શી કહોછો વાત જી;
દેન હું દેઉં શા માટે, વેરી મુજ વિખ્યાત જી. ૫
એણે જે મુજને માર્યો છે, તે જાણે છે મારો વાંસો જી;
તે માટે દેન દેવાનો, સહી કરૂં છું સાંસો જી. ૬
આ ઘડી એને અવગતિ થાઓ, નરક પડો નિર્ધાર જી;
પશુ બાપડાં પ્રસન્નજ થાશે, એને કરીને આહાર જી. ૭
રામ કહેછે ફટ રે ભૂંડા, એ શું બોલ્યો અજાણ જી;
શું કરૂં જે મળ્યો મુને, નહિતર લેઉં પ્રાણ જી. ૮
મોટો ભાઈ મરાવી મૂરખ, વળી વેર સંભારે જી;
પાટુ હજી ઉભી રહી છે, વળી નથી તે તારે જી ? ૯

---

૫૪. અવગાન-(અવગાહન) સ્નાન. 'અવિધાન' પ્ર. ૪ થી. ૯. પાટુ-લાત. શું હજી તને પાટું માર્યાનો બદલો વળ્યો નથી ?

મૂઓ એટલે વેર વળ્યું રે, આગેનું અપાર જી;
સંભારે તે તો મહામૂરખ, કરીને સંહાર જી. ૧૦
વડો વીર તે પિતા સરખો, (જ્યારે) ન હોય માથે બાપ જી;
તેને તું દેન નથી દેતો, પ્રૌઢ કરે છે પાપ જી. ૧૧
મારો માર્યો મુક્તિજ પામે, અવગતિ તો નવ હોય જી;
લોક તણો વહેવાર રાખવો, નિંદા ન કરે કોય જી. ૧૨
પ્રહાર એના સંભારે છે, વીસારી ઉપકાર જી ?
ઉછેરીને કર્યો આવડો, પ્રેમતણો નહિ પાર જી. ૧૩
જા હવે હું મસ્તક છેદીશ, જો તું કહીશ નકાર જી;
અંગદને આગળ કરી સુગ્રીવ, ગયો તેણે ઠાર જી. ૧૪
ઇંધણાં ત્યાં એકઠાં કરીને, મુખ મેલ્યો અંગાર જી;
સ્નાન કરીને શ્રાદ્ધજ સાર્યું, સાથે સર્વ પરિવાર જી. ૧૫
દેન દઈને સહુકો આવ્યું, રામતણે તો પાસ જી;
સ્વામીજી છું સેવક તારો, આજ દીધી એ આશ જી. ૧૬
સુગ્રીવ કહેછે કિષ્કિંધાએ, તમો પધારો રામ જી;
આપોપે અધિકારજ પામી, અમને દો કાંઇ કામ જી. ૧૭
તમો વન ભોગવો વહાલા જી, અમો ભોગવું રાજ જી;
અઘટતું એ દીસે અતિશે, કરતાં કૂડું કાજ જી. ૧૮
રઘુપતિ કહે ભાઈ તમારૂં, રાજ કરૂં શા માટ જી;
રોમાને તું ભોગવે ભાઈ, જોતી હોશે વાટ જી. ૧૯
ચોમાસાના ચાર મસવાડા, સુખ ભોગવજે સાચું જી;
વિરહવેદના વીસારીને, કામ કરીશ મા કાચું જી. ૨૦
તારૂં કર્મ વળ્યું જો વેહેલું, મારૂં કંઈએ વળશે જી;
જનકનંદિની જહીંએ મળશે, તહીંએ તાપજ ટળશે જી. ૨૧
ચોમાસું વિત્યે નહિ આવે, તો તો ખૂટ્યો કાળ જી;
જેણે બાણે વાળી વધ્યો છે, તેણે હણીશ તત્કાળ જી. ૨૨
જાણીશ મા તે બૂહું થયું છે, તીનું છે તે તીર જી;
તેમાં રૂંધાણો માનીશ મા, જેણે ગયો છે વીર જી. ૨૩

૧૯. રાજ કરૂં—હું કરૂં. પ્ર. ૧. ૨૩. જે મારગે તારો વીર ગયો છે તે મારગે જતાં તું રૂંધાણો (અટક્યો) છે એ માનીશ નહિ અર્થાત્ તેજ માર્ગે તું પણ જઈશ.

એમ કહીને આજ્ઞા આપી, સુગ્રીવે નામ્યું શીશ જી;
અંગદ આવી ચરણે લાગ્યો, જયજય શ્રી જગદીશ જી. ૨૪
આગળથી વાનર મોકલિયા, કિષ્કિંધા શણગારો જી;
જે કો મારી આણ ન માને, તેને મોકમ મારો જી. ૨૫
તરિયા ને તોરણ બંધાવો, માનિની મંગળ ગાઓ જી;
પટ્ટાભિષેક અમો આજ પામશું, તમો તત્પર થાઓ જી. ૨૬
સુગ્રીવે ત્યાં શીખજ દીધી, જેને કીધું જાણ જી;
નગરમાં પડો વજડાવો, વરતાવી ત્યાં આણ જી. ૨૭
સહુકો જન સામા આવે, મનમાં હરખજ થાય જી;
પંચ શબ્દ વાજિત્ર વાજે, મધુરાં મંગળ ગાય જી. ૨૮
ચંદને તો ભૂમિ છંટાવી, ઉપર પાથર્યાં ફૂલ જી;
વધાવાને વિનતા આવી, પે'રીને પટકૂળ જી. ૨૯
વાનર સઘળા સામા આવ્યા, વરત્યો જયજયકાર જી;
સુગ્રીવને પધરાવ્યો પ્રેમે, નગરમાં નિરધાર જી. ૩૦
વાનરીઓ વાટે ઉભી છે, સારી સર્વે શણગાર જી;
વધાવે છે વહાલાજીને, પ્રેમતણો નહિ પાર જી. ૩૧
મહારાજા તો મંદિર આવ્યા, આવ્યા યુવરાજાન જી;
આગળ બહુ અપ્સરા નાચે, ગંધર્વ કરેછે ગાન જી. ૩૨
આચાર્ય આદિ આવીને, અણાવ્યો ઉપહાર જી;
મંડપ તો મોટા મંડાવ્યા, તેડાવ્યા સૂત્રધારજી. ૩૩
સિંહાસન સોનાનું આણ્યું, મૂક્યું મંડપ મધ્ય જી;
અષ્ટમા' સિદ્ધિ આગળ ઉભી, નાચે છે નવનિધ જી. ૩૪
છત્ર ચામર ને સૂર્યસ્થંભો, તે આગળ આણી રાખ્યાં જી;
જે જોઇએ તે તત્પર કીધાં, જે વચન વિપ્રે ભાખ્યાં જી. ૩૫
સર્વતોભદ્ર ત્યાં મંડળ કીધું, સિંહાસન તો હેઠ જી;
ચાર સાગરનું જળ લાવ્યા, જાણી જેણે ઠેઠ જી. ૩૬
વેદીને તો કુંડ કરાવી, સ્થાપ્યો હુતાશન જી;

---

૨૮. સહુકો જન ઇ૦ આવ્યા સહુકો સામા જાયે પ્ર. ૧–૩. ૩૩. સૂત્રધાર–સુથાર. ૩૫. સૂર્યસ્થંભો–અબદાગિરિ (?) ૩૬. સર્વતોભદ્ર મંડળ–એ નામની આકૃતિ.

હોમ ત્યારે હોવા લાગ્યો, વદી વેદવચન જી. ૩૭
સોળ કન્યા શણગારીને, આગળ ઉભી રાખી જી;
મુક્તાફળની ધરી થાળી, જયજય વાણી ભાખીજી. ૩૮
ગ્રહસ્થાપના ત્યારે કીધી, રૂદ્રકળશ ત્યાં સ્થાપ્યો જી;
બ્રહ્માસનને માતૃસ્થાપન, જયજય શબ્દ ત્યાં વ્યાપ્યો જી. ૩૯
સોળ ગાડાં આભૂષણ કેરાં, આગળ આણી રાખ્યાં જી;
આચાર્યે જે અક્ષત આદિ, ચોદશે ત્યાં નાખ્યાં જી. ૪૦
કનકતણા તો ચાર કુંભ રે, રત્ન ભરીને સ્થાપ્યા જી;
આચાર્યને આધે કહ્યું છે, એ તો તમને આપ્યા જી. ૪૧
ચાર સૌભાગ્યવતી સુંદરી, વધાવાને આવી જી;
રોમાસહસ્ર સખીએ પરવરી, મંડપમાં પધરાવી જી. ૪૨
સુગ્રીવ તો સિંહાસન બેઠો, છત્ર ધરાવી શીશ જી;
વાડવ વેદ ભણીને દે છે, આનંદે આશિષ જી. ૪૩
ઘરડા ઘરડા વાનર કહેછે, વચન તેણીવાર જી;
સુગ્રીવ તું તો નથી શોભતો, તારા વિણ લગાર જી. ૪૪
સિંહાસનની એ રાણી છે, અદ્ભુત તો અધિકાર જી;
અર્ધાંગે જો આવી બેસે, તો કીજે નમસ્કાર જી. ૪૫
અતિ ઘરડી વાનરી પ્રેરી, જે ચતુર છે સાચે જી;
શીખામણ દેવા શ્યામાને, રંગે કરીને રાચે જી. ૪૬
ઉઠ બાઇ એમ શું બેઠી, રોતી તું ન રાજે જી;
આભ્રણ અંબર ઓઢો ઓપતાં, જે છબીલી છાજે જી. ૪૭
હવે વિધવાપણું નહિ પામે, રામે આપ્યું રાજ જી;
અવિચળ એ વાત તો તારે, સરિયાં સઘળાં કાજ જી. ૪૮
પરાણે પ્રેરી પદ્મિની, નવરાવી ત્યાં નેહ જી;
સર્વ શણગાર કરી સુંદરી, દિવ્ય દીપતી દેહ જી. ૪૯
વધાવી વા'લાને વેગે, બેઠી છે ઉચ્છંગ જી;
પટ્ટાભિષેક થયો પરિપૂરણ, સઘળાં સુખ રસરંગ જી. ૫૦

---

૩૯. બ્રહ્માસન-યજ્ઞકર્મમાં મુકરર કરેલું બ્રહ્માનું સ્થાન. માતૃસ્થાપન-સોળ માતૃકાઓનું સ્થાપન. ૪૦. આભૂષણ-આભ્રણમય પ્ર. ૨. ૪૬. સાચેજી-સાચીજી પ્ર. ૧-૨.

કડવું ૧૦ મું

રાગ મલાર.

પૃષ્ઠવાન ને માલ્યવાન, પર્વત સામસામા સંનિધાન;
પૃષ્ઠવાન સ્ફાટિક મણિતણો, તેજે તરણિ થકી અતિ ઘણો. ૧
અકીકનો છે માલ્યવાન, જાસુ જેમ ફૂલ્યાં મધ્યાન;
પૃષ્ઠવાન ગુફા અતિ ગૂઢ, તેમાં રામ રહ્યા ગતિગૂઢ. ૨
આષાઢે આભલાં ચઢયાં, અંબરે અતિ ઉચાં અડ્યાં;
વા વાય ને ઉડે રેણુ, અતિ આકળાં થાયે એણુ. ૩
તરૂવરતણાં ખરે અતિ પાન, કોકિલા કરે મધુરાં ગાન;
શુડાના સોહે શરૂવા સાદ, માંહેમાંહે માંડે છે વાદ. ૪
માળાને મેલે છે તર્ણ, પાંખતણા શોભે શુભ વર્ણ;
પાંખ પસારી નાચે મોર, પર્વત ચઢી સબળા કરે સોર. ૫
પથિકકેરી પત્ની જેહ, નીસાસા મે'લેછે નેહ;
ચોમાસું વીત્યે આવશે, સ્વામી દીઠે સોહલું થશે. ૬
અંધારી આવેછે મેહ, અનાહૂત ગાજેછે જેહ;
લક્ષ્મણને કહે રઘુવીર, વિરહ વેદના વ્યાપે શરીર. ૭
સીતા વિણ મેં રહ્યું ન જાય, હવે કરીશ કોણ ઉપાય ?
મેહ વરસે છે મૂશળધાર, ઉંકાંટા ચઢેછે અપાર. ૮
વીજળી કરેછે ઝાતકાર, મેઘ મળી સોહેછે સાર;
પ્રગટ થયાં છે પ્રૌઢાં પૂર, આવેછે અતિ ઉરાઉર. ૯
નદી નાનીનાં જે નીર, મોટી માંહે મળે ગંભીર;
દાદુરના નાનાવિધ નાદ, માંહોમાંહે માંડીને વાદ. ૧૦
પિયુ પિયુ બપૈયા કરે, તે તો મારા મનને હરે;
ઉન્મત નદી આરાને ખણે, લેખામાં કોને નવગણે. ૧૧
ભરજોબન વેગેશું વહે, વિરહ વધારે મનને લહે;
વૃક્ષ સમૂળાં કાઢી સહી, સાગરમાંહે જાયે વહી. ૧૨

---

૧. સન્નિધાન—પાસે. તરણિ—સૂર્ય. ૨. જાસુ—જાસવંદનાં ફૂલ. ૩. રેણુ—રેણુ—ધૂળ, એણુ—હરણ. ૬. પથિક—મુસાફર. (વર્ષાઋતુમાં વિયોગ હોવાથી). ૭. અનાહૂત—અમથો—વરસ્યા વગર.

જો લક્ષ્મણ આવે જાનકી, ઉતરે છે એ પર્વત થકી;
રાક્ષસ ગ્રહી રાખેછે કેશ, નિલાંબર પેહેર્યાં છે નિવેશ. ૧૩
ફ્રણ ફ્રણ ફ્રણ ફ્રણ ફેરાં પડે, ઉકાંટા અતિ અંગે ચઢે;
જાણે સીતાને આંસુ ઝરે, મારે વિરહે રૂદનજ કરે. ૧૪
આ ગિરિ ઉપર ગાજેછે મેહ, રાક્ષસ નાદ કરેછે એહ;
લઘુ લઘુ ઉગ્યાં છે તર્ણ, નિર્મળ દીસે નીલે વર્ણ. ૧૫
મેઘનું મોહોવાને મન, મહીએ સાડી પે'રી તન;
કઈ જીવ જે રાતે રંગ, અવનિ આભર્ણ પહેર્યાં અંગ. ૧૬
સ્વામીએ સીંચી છે એહ, અતિ ફૂલી છે યૌવન જેહ;
એમ સીતા આવે એકવાર, મુજ ભણી કરી શણગાર. ૧૭
નદીએ નાનાં ગામડાં, તણાંણાં જાયે ઝૂંપડાં;
છાપરાં ઉપર છોકરાં, કરાંપરાં કરે ડોકરાં. ૧૮
નગરના વાસીને એમ કહે, કો કાઢો અતિ પૂરજ વહે;
ફ્રીણાટા મોટા વહે સાર, કાષ્ટ કાઢે નરને નાર. ૧૯
જેમ નદીઓ જાયછે સાગરભણી, એમ સીતા આવે છે સોહામણી;
આંખડિયે અતિ આંસુ ઝરે, સીતા સીતા મુખ ઓચરે. ૨૦
અચેત થઇને અવનિ પડે, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય કરી ગાઢે રડે;
વારી રાખે લક્ષ્મણ વીર, વા'લાજી તમો ધારો ધીર. ૨૧
ઝરમર ઝરમર વરસે મેહ, શ્રાવણનાં શરવડાં એહ;
ઝીણી આવેછે કુશકી, ઉઠે છે અંગ ઉધડકી. ૨૨
વાદળે કરી ભાસે નહિ ભાણ, મદનદેવ મૂકેછે બાણ;
કરવતે કરી વપુ વહેરાય, લક્ષ્મણ મેં તો રહ્યું ન જાય. ૨૩
પૃષ્ઠવાન થકી ઉચલ્યા, માલ્યવાન ભણી તે પળ્યા;
અકીકગિરિની શિલા શ્રીકાર, તે ઉપર બેઠા જગદાધાર. ૨૪
લક્ષ્મણ રામ અવર નહિ કોય, સીતાને વિરહે અતિ રોય;
ભલો ભાદરવો પંચરૂપ, વૃક્ષે વીંટયાં જાળાં જેમ જૂપ. ૨૫

---

૧૩. નિવેશ—અલંકાર (મેઘને જોઇને કરેલી ઉત્પ્રેક્ષા). ૧૬. કઈ—ઈંદ્રગોપ. ૧૮. કરાંપરાં–(કારાપારા). ગરબડ–ધાંધળ. ૨૨. ઝીણી ઇ૦–"ઝીણી આવેછે કુકશી, ઉઠેછે અંગ અધ્રશી". પ્ર. ૧લી. "ઊઠે છે અંગ અદૃષ્ટિ" પ્ર. ૪ થી. ૨૫. પંચરૂપ–જૂદા જૂદા પ્રકારની શોભાના મિશ્રણવાળો. જૂપ (યૂપ) યજ્ઞસ્તંભ (વૃક્ષનું ઉપમાન).

વેલી વીંટાણી છે ઘણી, શિખા દીસે સોહામણી;
રામચંદ્ર રોતા એમ કહે, એમ સીતા મને વળગી રહે. ૨૬
પર્વતથી અતિ પાણી ઝરે, નાદ તે તો નિર્મળ કરે;
નદી માંહે આવી ભળે, એમ જનકનંદિની મુજને મળે. ૨૭
વર તરણી ટસર નીસરે, વળી મેઘ મનોહર ઝરે;
કંઇ તડકો કંઇ વરસે મેહ, વિરહે વપુ પડેછે વેહ. ૨૮
આસો આવે ફૂલી મહી, નદી નિર્મળ થઇને વહી;
આગે ઉખેડયાં છે તરૂનાં મૂળ, કાંઠાથી કાઢયાં છે કુલ. ૨૯
યૌવનપણે જાણ્યું નહિ જેહ, વસમા વેરી વઢશે એહ;
પાડોશી શું નહિ તે મળી, તેણે નદી થઈ દૂબળી. ૩૦
મંદ મેલ વિના ઉજળી, મારાથી અતિ અલગી ટળી;
જાણેછે વેરી વઢશે, પહેલું પ્રીછ્યું નહિ કારજ પડશે. ૩૧
તરૂવર નમી રહ્યાં ફળભાર, જાણે એ શું કરે નમસ્કાર;
શરદે સોહે વેલી વન, તેણે મારૂં મોહે મન. ૩૨
પથિક વધૂ પેખે છે પંથ, હજી ઘેર ન આવ્યો કંથ;
સંભારી સંભારી સીતાનું નામ, મુર્ચ્છા ખાઇ પડિયા રામ. ૩૩
લક્ષ્મણ કહેછે શ્યામળવાન, શું તમને ટળી છે સાન;
જુઓ વિચારી આત્મજ્ઞાન, તમોછો ભક્તવત્સળ ભગવાન. ૩૪
માનુષી ચેષ્ટા પરહરો, મોહ તજીને ધીરજ ધરો;
મને શું વાહો છો નાથ, જાણી હું આવ્યો છું સાથ. ૩૫
આદિપુરૂષ ધરિયો અવતાર, હરવા ભૂમિતણો તો ભાર;
નિત્ય નિરંજન નિર્મળ સહી, વ્યાપક પૂરણ લેખે નહિ. ૩૬
અવિદ્યા રહિત નિર્વિકાર, ધ્યાયે તે છૂટે સંસાર;
માયાએ ધરિયુ માનુષ્યરૂપ, એમ ઘટે નહિ અકળસ્વરૂપ. ૩૭
જનકનંદિની જગન્માત, તમો જગજીવન જગતાત;
થોડે દિવસે સીતા પામશો, વિરહતણી વેદના વામશો. ૩૮

---

૨૮. વર ઇ૦–વર(શ્રેષ્ઠ) તરણિ (સૂર્ય)ની ટસર (કિરણ પ્રકાશ) નીસરે છે. "તાવડતણી ટસર નીસરે" પ્ર. ૩ જી. "તાવર તરણી ટસર નીસરે" પ્ર. ૪ થી. ૩૦. નદી 'નથી' પ્ર. ૩–૪. ૩૧. કારજ–પ્ર. ૩–૪ માં આ શબ્દ નથી. ૩૭. ધ્યાયે–ધ્યાન કરે.

એમ કહી ઉઠાડયા રામ, પામ્યા પ્રભુજી અતિ વિશ્રામ;
રામ કહે સુણ લક્ષ્મણ વીર, ચોમાસાનાં નિવર્ત્યાં નીર. ૩૯
સુગ્રીવિયે તો ના'વ્યો દુષ્ટ, ઘેર જઇ પાપી થયો પુષ્ટ;
રાજમદે એણે હું વીસર્યો, પે'લો મેં ઉપકારજ કર્યો. ૪૦
હવે શાને આવે વન, મોહ પામિયું એનું મન;
તું તેને તેડવા જાય, સુણી વચન સૌમિત્રિ ધાય. ૪૧
આવે નહિ તો એણે બાણ, લક્ષ્મણ તેનો લેજે પ્રાણ;
વે'લો આવે મ લગાડીશ વાર, હું એકલોછું આણે ઠાર. ૪૨
વચન સુણીને લક્ષ્મણ ધસ્યો, મનમાંહે અતિ ક્રોધજ વસ્યો;
આવ્યો કિષ્કિંધાને દ્વાર, ધનુષ્યતણો કીધો ટંકાર. ૪૩
વાનરે સાંભળી વાત, આવ્યો રામતણો લઘુ ભ્રાત;
સુગ્રીવનું છેદશે શીશ, એવી એને ચઢી છે રીસ. ૪૪
આગે રામે માર્યો વાળ, એકે બાણે કરી તત્કાળ;
આવો રે આપણ મારીએ, અહીં આવતો એને વારીએ. ૪૫
વાળીતણું વેર' વાળીએ, શરીરતણો શોક ટાળીએ;
કો કાષ્ટ લેઇ પાષાણ, ઉંચા ચઢિયા અતિ અજાણ. ૪૬
ઉગામીને ઉભા રહ્યા, જે કોણે નવ જાયે સહ્યા;
હાહાકાર તે મુખથી ઊચરે, મારમાર તે હાકી કરે. ૪૭
અંગદને થયું ત્યાં જાણ, આવ્યો લક્ષ્મણ સાધી બાણ;
વાનરને પૂછે છે વાત, કોને કરવા હીંડોછો ઘાત. ૪૮
કોણ ઉપર કરોછો ક્રોધ, સઘળાએ મળ્યા છે યોધ;
આવે છે સૌમિત્રિ શૂર, મારી અમો કરશું ચકચૂર. ૪૯
આગળ વાળી વધ્યો એને ભ્રાત, એ આવ્યો સુગ્રીવનો કરવા ઘાત;
તે માટે અમો યુદ્ધ કીજીએ, આઘો આવવા નવ દીજીએ. ૫૦

કડવું ૧૧ મું.

રાગ દોહરી.

અંગદ કહેછે ઘે'લા થયાછો, ક્યાં ખૂટયોછે કાળ જી;
કોને તમે હણવા હીંડોછો, ભારે ભરોછો ફાળ જી. ૧
વિષ હળાહળ પ્રીતે પીઓછો, મરવા થયુંછે મન જી;

સાપણને પૂછડે ચાંપોછો, જાવા જમસદન જી. ૨
વાળી સરખાને જેણે વધ્યો, તે આગળ તમો કયી માત્ર જી;
બાણે વિડારીને કરશે, જુજવાં સહુનાં ગાત્ર જી. ૩
નાસો રે નાસો નહિતર, મૂઢો ! આવ્યું મરણ જી;
લક્ષ્મણ કોપ્યે કો નથી જાણ્યો, જે રાખી શકે શરણ જી. ૪
અંગદ કુમુદ મયંદ કેસરી, ઋષભ શરભને તાર જી;
ગંધમાદન ને શતબળી, વિનત વીરજ સાર જી. ૫
ગજ ગવાક્ષ ને ગવય, દ્વિવિદ ને હનુમાન જી;
પનસ સુષેણ ને દધિમુખ રે, યોધા જાંબુવાન જી. ૬
નળ નીલ આદે લઇને, જે પ્રૌઢા પ્રધાન જી;
સહુકોય સામા સંચરિયા, કરતા તે ગુણ ગાન જી. ૭
આવીને તે ચરણે લાગ્યા, દીનદામણા દાસ જી;
સ્વામી અમોછું આજ્ઞાકારી, આણી અતિ વિશ્વાસ જી. ૮
એવડો કોપ ઘટે નહિ તમને, રાંક ઉપર શી રીસ જી;
અમો પામર પશુ બાપડા, તમો છો જગદીશ જી. ૯
વિનય કરીને કરી વિનતિ, પુરમાંહે પધરાવ્યા જી;
દશોદિશે તે વાનર નાઠા, લક્ષ્મણ જેટલે આવ્યા જી. ૧૦
એટલું જો લક્ષ્મણ જાણે તો, સહુનો આણે અંત જી;
ઊગામીને ઉભા છે રે, વાનર બહુ બળવંત જી. ૧૧
સુમિત્રાસુત ઉજાતો, ક્રોધભેર તે આવે જી;
સુગ્રીવિયો શે નથી દિસતો, વારે વારે વહાવે જી. ૧૨
મંત્રી સઘળાને મન ચિંતા, કરશું કશો ઉપાય જી;
મેહેલમાંહે રમેછે રાજા, દેખી અતિ દુઃખ થાય જી. ૧૩
તે એમ નથી જાણતો જે, કોએક છે રામ જી;
રાજ્યમદે થયો છે ઘેલો, ગયો વીસરી નામ જી. ૧૪
જમણે ઉચ્છંગે તારા, રોમા વામ ઉચ્છંગ જી;
અનંગે આકળો કર્યો છે, ઉન્મત્ત અતિ અંગ જી. ૧૫
સિંહાસન સોનાને બેઠો, ગાદીને તો મૂડો જી;
આલિંગન અબળાને દેછે, જાણેછે હું રૂડો જી. ૧૬

કુંભ કનકતણા મહામોટા, વારૂ વારૂણીએ ભરિયા જી;
એક વાંકા વાળી મેલ્યા છે, એક અધૂરા કરિયા જી. ૧૭
એક અભુક્ત આણી મૂક્યો, ઉપર કરી ઇધાણ જી;
એક ઢાલવી રોલી મૂક્યા છે, પાન કરી પ્રમાણ જી. ૧૮
તારા પાન કરીને પોતે, સુગ્રીવના મોંમાં નામે જી;
અધરે અધર કરી એકઠા, પીતાં અતિ સુખ પામે જી. ૧૯
પાન પાત્ર છે કનકનાં, મણિતણાં મહારમ્ય જી;
શીસા સુંદર ભરી મૂક્યા છે, અમર ને અગમ્ય જી. ૨૦
એક વિનતા વીણા વાયેછે, એક ધરેછે તાલ જી;
એક ઊભી આલાપ કરેછે, એક ગાયે ગીત રસાળ જી. ૨૧
એક વિનતા વાંસળી વાયેછે, એક વાયેછે મુખ ચંગ જી;
એક મધુરૂ મૃદંગ વજાડે, એક નાચેછે નવરંગ જી. ૨૨
એક ગાથા કવિત કહેછે, માઠ પ્રમાઠા છંદ જી;
એક ઊભી અવલોકન કરેછે, આણી અતિ આનંદ જી. ૨૩
ગલીચા ચંદ્રવા ચાકરા, દિવ્ય દીપતા દીસે જી;
સાંગામાચીઓ સોનાની, દેખી હૈયું હીસે જી. ૨૪
એક બીડી કરીને બાળા, ખવરાવે છે પાન જી;
નાનાવિધનાં ભક્ષ કરાવે, માગે મહિલા માન જી. ૨૫
ઉન્મત્તપણે ઉછળે પોતે, નગ્ન થઇને નાચે જી;
વિનતાને વળગી પડેછે, રંગે તેતો રાચે જી. ૨૬
એકને આભ્રણ આપેછે, એકનાં લે ઉતારી જી;
હંમોડા હમચી ખૂંદે છે, તારૂણી દે તાળી જી. ૨૭
જેમ ઘણી હાથણીએ પરવર્યો, મદભર્યો માતંગ જી;
વિધવિધ પેરે વિનોદ કરેછે, કામે કરી આતુર અંગ જી. ૨૮
જે દહાડાનો રાજ્ય પામ્યો છે, તે દહાડાનો તેહ જી;
કૌતુક કરતાં કાળ નિર્ગમે, આનંદભેર ત્યાં એહ જી. ૨૯
રાજ્યભાર અંગદને માથે, પોતે રમવું રંગ જી;

---

૧૬. મૂડો—મૂઢ (?) ૧૮. અભુક્ત—નહિ વાવરેલો. રેલી મૂક્યા છે—ઢોળી નાખ્યા છે, "રોલ મૂક્યા છે" પ્ર. ૪ થી. "એક ઢાલી રોલ મૂક્યા છે" પ્ર. ૩ જી. 'રોડવી મૂક્યા' પ્ર. ૧ લી. ૨૩. માઠ પ્રમાઠા—એ નામના છંદ અથવા મંઠ અને પ્રતિમંઠ તાલવડે છંદ ગાય છે (?)

આલિંગન દેઇને રહેવું, કે અબળા ઓચ્છંગ જી. ૩૦
એમ રમતો જો લક્ષ્મણ દેખે, તતક્ષણ લેતો પ્રાણ જી;
અંગે કોપ કરી આવેછે, સ્કંધે શર સંધાણ જી. ૩૧
ઉલટે ઉજાતો આવ્યો, ગિરિતણાં જે શૃંગ જી;
પદ પ્રહારે કડકા કરતો, અતિશે આતુર અંગ જી. ૩૨
રામને રોતા મે'લીને, અહીં આવ્યોછે આજ જી;
સુગ્રીવ કંઇએ નથી જાણતો, થાશે કૂડું કાજ જી. ૩૩
કોણ કહેવા જાશે રાજાને, નારીમાંહે નગ્ન જી;
મણિમય મેહેલ મનોહર માંહે, મહિલાશુ મહામગ્ન જી. ૩૪
લક્ષ્મણજી ઉજાતો આવે, નગરમાં નિરધાર જી;
વિલંબ કરવા વાટે વાનર, વળી વળી કરે નમસ્કાર જી. ૩૫
અંગદને દીધી આજ્ઞા, તું મેહેલમાં જાય જી;
તુંને જાતાં નહિ કંઇ બાધ, તારા તારી માય જી. ૩૬
અંગદે આવીને કીધી, માતાને તો સાન જી;
લક્ષ્મણજી કોપે આવેછે, કહો કાકાને કાન જી. ૩૭
તારાએ સાન કરી અંગદને, વાનરને તેડાવ જી;
જગતમાં હોય જેટલા, અર્થ એટલે આવ્ય જી. ૩૮
શાખામૃગના સમૂહ મોકલો, તેડાવાને તેહ જી;
સુગ્રીવ આવી મળે ત્યાર પહેલાં, આણવા ત્યાં એહ જી. ૩૯
સુગ્રીવના કાનમાંહે કહ્યું, તારાએ તેણીવાર જી;
કોપ કરી લક્ષ્મણ આવેછે, સાંભળીએ ભરતાર જી. ૪૦
વચન સુણીને સાંભર્યું સુગ્રીવને, પડી પેટમાં ફાળ જી;
ચોમાસું જાતું નવ જાણ્યું, હવે ખૂટ્યો કાળ જી. ૪૧
રહો રંડા રોતી હાવે, તાંતતુંમડાં તોડો જી;
મદ્ય તણા માણિયા મોટા, તેહ ચાચરે ફોડો જી! ૪૨
મોં લુએ ને આંખો ચોળે, હવે હું ખરો વગુતો જી;
તે દહાડા સંભારૂં સઘળા, જે રડવડતો હુતો જી. ૪૩
તારાને કહેછે ત્યા તું જા, આગળ થા તું આજ જી;
લક્ષ્મણજીની કર પ્રશંસા, એ તો તારૂં કાજ જી. ૪૪

---

૩૨. ઉલટે—ઉવટે. પ્ર. ૧–૩. ૪૨. તાંતતુમડાં ૯૦–તાંત અને તુમડાં-નો તંબુરો કરીને ભીખ માગતાં ફરો. ચાચરે—આંગણાંમાં.

કોમળ વચન સાંભળી કામિનીનાં, દયા ઉપજે મન જી;
આભરણ ઉતારીને જાજે, કહેતી કૃપણ વચન જી. ૪૫
તારા ત્યારે ત્યાંથી ચાલી, આવી લક્ષ્મણની પાસ જી;
દીનવચન કરીને બોલી, વાણી ત્યાં પ્રકાશ જી. ૪૬
આભરણ ઉતારીને મૂક્યાં, લક્ષ્મણજીને ચરણ જી;
હેવાતન આપો મારા વહાલા, આવી તમારે શરણ જી. ૪૭
એ તો સદાનો અપરાધી, પશુ પામર પ્રાણ જી;
આવડો કોપ ન ઘટે એ ઉપર, તમો છો ચતુરસુજાણ જી. ૪૮
એને માર્યા માટે મોટમ, તમારી નહિ હોય જી;
કહેશે એક વાનર માર્યો, કીર્ત્તિ ન કરે કોય જી. ૪૯
તમો એને રાજ્ય આપિયું, અને કર્યો અધિકારી જી;
નહિતર એ તો અહિંયાં ક્યાંથો, હું ક્યાંથી એની નારી જી. ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ સામેરી.

મેં જાણ્યું હવે વિધવાપણું, નહિ પામું નિરધાર;
રામજીએ હાથ સાહ્યો તો, મેં કર્યો ભરતાર. ૧
હવે કો એવું નથી, જેને હું કરૂં તો નાથ;
હવે મારો પ્રાણ તજાવો, પ્રભુ એની સાથ. ૨
શર સાંધ્યું છે તે મુજને મારો, મેં વિધવાપણું ન વેઠાય;
આમે મારે એ વિના, જનમારો ક્યમ જાય. ૩
જેમ તરૂવર સિંચી કર્યો પ્રૌઢો, પોતે છેદે પાણ;
પુરૂષાર્થ કો કહે નહિ, કેવી કીધી હાણ. ૪
આગે તમારા ભાઇએ, એક વાર કીધી રાંડ;
હેવાતન તો ઉધારે, એમ કર્યું છે માંડ. ૫
કરજોડીને કરગરે, દીનસતી અતિ દીન;
થર થર થર થર ધ્રૂજતી, જેમ પાણી વણ મીન. ૬
દીન વચન સુણી તારાનાં, ઉતરી ત્યાં રીસ;
એટલે સુગ્રીવે આવી, સ્વામીને નામ્યું શીશ. ૭

અરે દુષ્ટ સુગ્રીવિયા, રોતા મેલ્યા રામ;
ચોમાસું વિત્યા પછી, ઉતાવળો આવ્યો આમ. ૮
સુગ્રીવ કહેછે અણુપ્રીછે, પ્રભુ કયાં કરોછો કોપ;
પાછળ વાળી જુઓ વા'લા, ચતુરની જે ચોપ. ૯
જુએ તો એ વાનરા, આવ્યા છે અસંખ્યાત;
એટલા કીધા એકઠા, તમો જુઓ વિમાસી વાત. ૧૦
લક્ષ્મણ રળિયાત થયા, સુગ્રીવનો સાહી પાણ;
રીસ સઘળી ઊતરી, ઉચર્યા અમૃત વાણ. ૧૧
પછી બાહેર આવિયા, સભા માંહે સાર;
મોટે મોટે વાનરે, આવી કર્યો નમસ્કાર. ૧૨
લક્ષ્મણને દેખાડિયા, પોતાના અવાસ;
કૈલાસ કોટિકથી અધિક, જાણે તેજ પ્રકાશ. ૧૩
વિનોદ કરેછે વાનરી, હીંચે હીંડોળા ખાટ;
મણિમય મેહેલ મનોહર માળિયાં, કુસુમ વેર્યાં વાટ. ૧૪
આ મંદિર અંગદતણું, નળ નીલનાં આ ધામ;
આ ગજ ગવાક્ષનું, ગંધમાદનનું અભિરામ. ૧૫
ગવયનું આ કેસરીનું, આ કુમુદનું કહેવાય;
મંદિર દેખી મણિમય, લક્ષ્મણ વિસ્મય થાય. ૧૬
હીંચે છે બહુ વાનરી, કૈતુક કરેછે કોડ;
કામવરણી કામિની, ગજગતિમાં નહિ જોડ. ૧૭
આ મંદિર દધિમુખનું, અહીં રહેછે તાર;
અહીંઆં ઋષભ રીંછ રહેછે, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૧૮
જાંબુવાન રહેછે અહીં, જાણિયે ઈંદ્રસદન;
શતબળીનું મંદિર જોતાં, મોહ પામે મન. ૧૯
વાનરી ગાઢે ગાયછે, રઘુનાથના ગુણગ્રામ;
લક્ષ્મણજીને દેખાડ્યાં, સમસ્ત કપિનાં ધામ. ૨૦
ગુફામાંથી બહાર આવ્યા, ત્યારે લક્ષ્મણ વીર;
સાથે છે સહુ વાનરા, ગાજતા ઘન ગંભીર. ૨૧
સુગ્રીવ તું શીઘ્ર થા, એકલા છે શ્રીરામ;

---

૯. ચોપ–ઉતાવળ–તાકીદ.

સુજન વિના તો રહી શકે નહિ, લાગ્યુ તેણે લાગ. ૨૨

પડતાં હુંતો પ્રાણ સાહું, પ્રશંસુ તારી પ્રીત;
એટલા અગોત થાશે, વાત અતિ વિપરીત. ૨૩

એટલે આવ્યા વાનરા, લક્ષકોટિ અસંખ્યાન;
બીજું કાંઈ દીસે નહિ, વિસ્મય સરખી વાત. ૨૪

વૃક્ષ ન દીસે ગિરિ ન દીસે, ન દીસે આકાશ;
પૃથ્વી ન દીસે પાણી ન દીસે, પંથ ન દીસે પ્રકાશ. ૨૫

નદી ન દીસે નદ ન દીસે, દિશા ન દીસે દેશ;
અર્ક ન દીસે અટવી ન દીસે, ન દીસે નરેશ. ૨૬

વન ન દીસે ઘન ન દીસે, જન ન દીસે કોય;
કેવળ દીસે વાનરા, સર્વ ઠાંસ્યું સોય. ૨૭

પંચાશ ક્રોડ જોજન પૃથ્વીની, રેણુ ગણી જાય;
સાગરજળ છે આટલું, મર્યાદા ત્યાં થાય. ૨૮

તારા ગણે જળજંતુ ગણે, ગણે તરૂવર પાન;
વાનરા છે વિશેષે, કો કાઢી ન શકે માન. ૨૯

સુગ્રીવના કર ઉપર છે, લક્ષ્મણજીનો હાથ;
જગતમાં જે વાનરા, તે સઘળા એ છે સાથ. ૩૦

કવિ કોએક મૂરખે, કાઢ્યું છે તો માન;
અઢાર પદ્મ વાનરા, કહ્યા છે નિદાન. ૩૧

અડસટ શંકુ રીંછ કહ્યાછે, તે સર્વ મિથ્યા વાત;
વાલ્મીકે તો ગ્રંથ માંહે, કહ્યા છે અસંખ્યાત. ૩૨

સઘળા વાનર આવેછે, જુગ્મ જોડી પાણ;
વદનથી તે બોલે છે, જય જય જય જય વાણ. ૩૩

જાણીએ વાનર રૂપિયો, સમુદ્ર છે તો સાર;
કર જોડયા છે તે કમળના, ડોડા એહ અપાર. ૩૪

રામજીએ દીઠાં આવતાં, વાનરકેરાં વૃંદ;
અંતર આનંદ પામિયા, પૂરણ પરમાનંદ. ૩૫

સુગ્રીવે આવી શીશ નામ્યું, રઘુનાથજીને પાય;
લક્ષ્મણજી આવી મળ્યા, રીઝયા રાઘવરાય. ૩૬

---

૨૬. અટવી-જંગલ. ૨૯. માન-માપ. ૩૧. પદ્મ અને શંકુ-અબજ ઉપરાંતની સંખ્યાઓ.

મુખ્ય મુખ્ય વાનરને, રામે દીધાં માન;
સુગ્રીવે સર્વે દેખાડ્યા, પ્રૌઢા જેહ પ્રધાન. ૩૭
જે પર્વતનો જે વાનર, લેઈ તેનાં નામ;
આ આટલા કપિનો ધણી, સાંભળો શ્રીરામ. ૩૮
સુગ્રીવ ઉપર સ્વામીજી, થયા પરમ પ્રસન્ન;
કર ગૃહીને આઘો તાણી, દીધું આલિંગન. ૩૯
ભલો ભલો સુગ્રીવ તું, શાખા મૃગનો સ્વામ;
આવ આઘો બેશ બળિયા, આજ આણે ઠામ. ૪૦
લક્ષ્મણ બેઠો જમણી પખા, સુગ્રીવ ડાબી પાસ;
સુગ્રીવ પેલી પાસ બેઠો, અંગદ અતિ ઉલ્લાસ. ૪૧
અંગદની પેલી પાસ બેઠો, યોધ જાંબુવાન;
તે પાછળ નીલ બેઠો, નળ બેઠો મતિમાન. ૪૨
અનુક્રમે એમ ત્યાં વાનર બેઠા, આપ આપણે અધિકાર;
જથાજોગ્ય તે આદર કીધો, રામે તેણીવાર. ૪૩
કરજોડીને આગળ ઊભો, હાથીઓ હનુમાન;
ગાઢે ગાઢે કરેછે, રઘુનાથના ગુણગાન. ૪૪
રામ કહેછે સુગ્રીવને, મેં કર્યું તારૂં કાજ;
વાળી વધીને આપિયું, મેં કિષ્કિંધાનું રાજ. ૪૫
હવે તે તો પરઠ્યું છે, તે તો તું પાળ;
સીતાની શોધ આણી, વિરહવેદના ટાળ. ૪૬
તારો અર્થ પહેલો સર્યો, હવે મારો તો સાર;
રોમા તું તો પામિયો, હું પામું સીતા નાર. ૪૭
સુગ્રીવ કહેછે રામજી, હું શીઘ્ર આણું શુધ;
દશોદિશ વાનરા, પ્રેરૂં પરમ પ્રસિદ્ધ. ૪૮
વિનત નામે વાનરો, તેડિયો તેણી વાર;
આગળ આવી રહ્યો ઉભો, કરીને નમસ્કાર. ૪૯

કડવું ૧૩ મું.

રાગ જીતમાન તાળ.

સુગ્રીવ કહે સાંભળ ભાઇ, કર તું શીઘ્ર સજાઈ;
ઉત્તર સાગર પર્યંત, તે જોવા જાવું બળવંત. ૧
એક મસવાડે આવે, શોધ શોધી તું લાવે;
તું શોધે પર્વત પ્રૌઢ, ગુફા ગહવર ગૂઢ. ૨
નદી નિર્મળ તરજે, ગિરિ પાછળ પ્રદક્ષિણા કરજે;
જોજે વાડી વન, આકર અટવી ઘન. ૩
ધરા પર્વત ખોળે, વાનરને વાટે રોળે;
સો કોટિ વાનર સાથ, તું તો તેનો નાથ. ૪
એકમના થઈ જોજો, સાવધાન સહુ હોજો;
પોતાનું સર્વસ્વ જેમ, નિર્ગમ્યું હોય તેમ. ૫
જો મસવાડે નહિ આવ્યો, શોધ શોધી નહિ લાવ્યો;
વળતી લાધશે ભાળ, તો ખૂટયો તમારો કાળ. ૬
હણીશ હું સહુને સાથ, હું તો આ મારે હાથ;
ગંગા નદી ઉતરજો, નિશ્ચય તે તો કરજો. ૭
બદરિકાશ્રમ તો જાજો, જોવા તત્પર થાજો;
ગંધમાદન ગિરિ જોજો, પેખી પાવન હોજો. ૮
ત્યાં બ્રહ્માએ યજ્યા છે યજ્ઞ, કહીંએ હોલાએ નહિ અગ્ન;
એક સોનાતું છે શૃંગ, ચઢી જોજો આણી રંગ. ૯
ત્યાંથકી હેઠા ઉતરજો, શૃંગવહ્નગિરિ પર્વત જોજો;
આગળ ઉશિનબીજગિરિ એક, તે જોજો કરી વિવેક. ૧૦
જ્યાં મરૂત્તે યજ્યા છે યાગ, અમરે આવી લીધા છે ભાગ;
ત્યાં એક શિલા આવશે પ્રૌઢ, જોજન માત્ર તે ગૂઢ. ૧૧
રૂપાની તો છે તેહ, તે જોજો આણીને નેહ;
આગળ આવશે ઇલાવન, ત્યાં રમતા પંચવદન. ૧૨

---

૩. આકર—ખાણ. ૭. આ મારે હાથ—તે મારે હાથ. પ્ર. ૧. ૮. અગ્ન—અગ્નિ. ૧૧. મરૂત્તે—એ નામના રાજાએ. અમરે—દેવે. ૧૨. પંચવદન—મહાદેવ.

આગળ નદી યોજન એહ, તમો તો તરજો તેહ. ૧૩

રાગ આશાવરી.

આગળ જાતાં આવશે, ગુફા ગૂઢ અપાર;
ભમરા તેમાં ભમે ઘણા, અનેક કરે ગુંજાર. ૧૪
ભમર થઇને પેસજો, જેમ જાણે નહિ કોય;
સીતાને તો શોધજો, જદ્યપિ ત્યાંયજ હોય. ૧૫
એક વૃક્ષ વહોણું અરણ્ય આવશે, એક નિર્જળ આવશે દેશ;
પાણી પાખે તમે તો, પામશો અતિ ક્લેશ. ૧૬
માન સરોવર સમીપે, નિરખજો ધરી નેહ;
જાંબુનદ જોજો જઈ, કનકજળ છે જેહ. ૧૭
અલકાવાડી શિવતણી, કૈલાસ કેરે પાસ;
ધનદની નગરી નિરખજો, જે આપી છે અવિનાશ. ૧૮
હિમકૂટગિરિ નિરખજો, જજો ઉત્તર સાગરતીર;
અનેક સ્થાન જઇ જોજો, ધરીને તો ધીર. ૧૯
પાછાં વળતા પેખજો, જોયા જેટલા ઠામ;
એકમના અવલોકજો, રઘુનાથજીનું કામ. ૨૦
પત્રે પત્રે પેખજો, જોજો ડાળે ડાળ;
પર્વત વેગે નિરખજો, પૂછજો પણ ભાળ. ૨૧
વળતું ત્યાંથી લાવજો, વનગિરિતણું ઇંધાણ;
જોતાં તે મળશે નહિ તો, લઇશ તારા પ્રાણ. ૨૨
હાજી કહીને હીંડિયો, સાથે કપિ સો ક્રોડ;
તમે કહોછો તેમ સ્વામી, નહિ તેમાં ખોડ. ૨૩
દ્વિવિદ વાનર તેડિયો, સુગ્રીવ કહેછે ભ્રાત;
પૂર્વસાગર પેખવાને, વિરા જા વિખ્યાત. ૨૪
ત્રીશમે દિન આવજે, લાવજે શોધી શુદ્ધ;
વન અટવી ગિરિ નિરખજે, જોજે વિચારી બુદ્ધ. ૨૫
શતશૃંગ પર્વત પેખજો, સિંજાચળ ગિરિ જ્યાંય;
મેરૂ મંદર મધ્ય ભાગે, જઇને જોજો ત્યાંય. ૨૬
એક પર્વત આવશે ગિરિવ્રજ, ગોમંત નામે એક;
રૂપાનો પર્વત આવશે, જ્યાં ઇંદ્રે કર્યા જગ્ન અનેક. ૨૭

શૃંગ તો સોનાતણાં, એવા ગિરિ અસંખ્યાત;
માર્ગમાંહે આવશે, જોજો જઇને ભ્રાત. ૨૮
ઉપર ચઢવાનું આળસ મ કરશો, શૃંગ પાછળ જોજો પ્રીત;
ગુફા માંહે પેસતાં, થાશો મા ભયભીત. ૨૯
એક ગુફામાંહે સર્પ ઘણા છે, તેમ તમે થાજો સર્પ;
શોધજો સઘળે જઈ, મન મ ધરશો દર્પ. ૩૦
ઉદયાચળ અવલોકજો, જ્યાં ઉદય પામે ભાણ;
પૂર્વ સાગર લગે જોજો, ને લાવજો ઇધાણ. ૩૧
એ પાસાની કોણ જોજો, દેશ વિદેશની વાટ;
શૃંગ સઘળાં શોધજો, ચઢી ઊંચા ઘાટ. ૩૨
એકત્રીશમે દહાડે આવશો, તો આણીશ તમારો અંત;
એંશીકોટિ વાનર લેઈ, સાથે ચાલ તું બળવંત. ૩૩
સુષેણ નામે સુંદર તેડ્યો, તારાતણો જે તાત;
સસરા માટે સાંખીશ નહિ, તું સાંભળ સાચી વાત. ૩૪
પશ્ચિમ સાગર પળો પ્રેમે, રૈવતાચળ ગિરિ જ્યાંય;
સરસ્વતીતીરે જઇ જોજો, સોમ કૂપ છે ત્યાંય. ૩૫
અસ્તાચળ પર્વત જાજો, રવિ અસ્ત જ્યાં હોય;
સમુદ્રતીરે શોધજો, પશ્ચિમ સાગર સોય. ૩૬
વનગુફા ગિરિ અર્ણવ જોજો, ત્રીશમે તો દિન;
ઇંધાણ જોઇ આવજો, સુગ્રીવ વદે વચન. ૩૭
દેશવિદેશ જે વિષમ સ્થાપક, નિરખજો નિરધાર;
પોતાનું જેમ પડચું હોયે, સરવસ્વ જાણો સાર. ૩૮
આજ્ઞા માગી સુષેણ ચાલ્યો, સો લક્ષ વાનર સાથ;
સેનામાંથી કાઢિયા, સુગ્રીવ સેના નાથ. ૩૯
અંગદ ત્યારે તેડિયો, વાળીસુત યુવરાજ;
દક્ષિણસાગર લગે જાજો, રઘુનાથજીનું કાજ. ૪૦
વિંધ્યાચળની પેલી પાસા, પર્વત છે એક પ્રૌઢ;
ત્યાં ઇંદ્રની હત્યા ગઇ, તપ કરતાં અતિ ગૂઢ. ૪૧
તે પર્વત ઉપર યજ્ઞ યજ્યો છે, ઇંદ્રે ત્યાં એકવાર;
સ્તંભ વેદી કુંડ સુંદર, હજી ઉપર જળે અંગાર. ૪૨

એક ગુફા માંહે રાક્ષસ રહેછે, ત્યાં ધરી રાક્ષસ દેહ;
એક વનમાંહે વ્યાઘ્ર રહેછે, વ્યાઘ્ર થઇ જોજો તેહ. ૪૩
એક મસવાડે અહીં, વેહેલા આવજો વીર;
દક્ષિણ સાગર લગે જોજો, ધરીને તો ધીર. ૪૪
શોધ શોધી લાવજો, વળી કેટલે કાળ;
તે દેશથી કહીએ કદાચિત્, લાવશે જો ભાળ. ૪૫
તો તમે તો માહરે, મ કાઢશો પછી વાંક;
રામ દેખતાં પીલાવીશ, હું એ આડોઆંક. ૪૬
સાંખીશ નહિ હું સમ ખાઉછું, સહી કરીશ સંહાર;
રામજીનું કામ છે, એકમને કરો આવાર. ૪૭
હું યદ્યપિ કરૂં સાંસો, તો હણે રઘુનાથ;
જેણે બાણે વાળી માર્યો, તે હજી છે હાથ. ૪૮
વીરા વહેલા આવજો, લાવજો શોધી ભાળ;
મહેંદ્ર પર્વત લગે જાજો, ગોકર્ણ લગે વિશાળ. ૪૯
એમ નહિ જે આ ન જોયું, લાવજો એંધાણ;
એંશી લાખ વાનર લેઇ સાથે, ચાલ્ય ચતુરસુજાણ. ૫૦

કડવું ૧૪ મું.

રાગ મારૂ.

સુગ્રીવ કહેછે સહુએ સાંભળો, પ્રૌઢા જે પ્રધાન;
શોધ જોવાને સીતાજીની, જાઓ યુવરાજાન. ૧
નળ નીલ ગજ ગવાક્ષ ગવય, તાર પનસ હનુમાન;
ઋષભ અંગદ ને કુમુદ કેસરી, યોધા જાંબુવાન. ૨
શતબળ આદિ દેઇ સઘળા, મુખ્ય મુખ્યનાં નામ;
સુગ્રીવને પૂછે છે પ્રેમે, રાજીવલોચન રામ. ૩
પ્લવંગમપતિ તું શું જાણે, વીરા એવડાં વન;
સુણતાં હું વિસ્મય પામુંછું, મોહે મારૂં મન. ૪
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી સર્વે, અવલોક્યાં છે એહ;

૪૭. આવાર—કરે અપાર. પ્ર. ૧. ૪. પ્લવંગમપતિ—વાનરપતિ.

વાળીતણા ભયથી ભાગ્યા, એમાં નહિ સંદેહ. ૫
એટલે હામે હું રડવડી, ઋષ્યમૂક ગિરિ આવ્યો;
ત્યાં તમારૂં દર્શન પામ્યો, તેણે કરીને ફાવ્યો. ૬
રઘુનંદન પૂછે છે સુગ્રીવ, એક મારે મન સંદેહ;
તે ટાળ્યો ટળે નહિ કોણે, આશ્ચર્ય સરખું એહ. ૭
જો વાળીના ભયથી ભમતા, હીંડયા રાને રાન;
કંઇએ તો રહેવું નવ પામ્યો, કયમ આવ્યો આણે સ્થાન. ૮
કિષ્કિંધા સમીપે અહીંથી, જોજન જાણો ચાર;
એકે ફાળે આવે અહીંઆં, ક્ષણ નવ લાગે વાર. ૯
તો તે કહેતું આણે પર્વત, નિર્ભય થઇ કયમ રહેછે;
જોતાં કાંઇ કહ્યું ન જાયે, તું તો એવું કહેછે. ૧૦
વાળીને શું વાર લાગતી હતી, અહીં આવતાં આજ;
સુગ્રીવ કહેછે સ્વામી સાંભળો, તે તમને કહું મહારાજ. ૧૧
કિષ્કિંધાથી નાઠા પાંચે, કોઇ રહેવા ન મળ્યો ભાગ;
ક્યાં જઇને કેમ કીજિયે, મહીમંડળ નહિ લાગ. ૧૨
હનુમંતે કહ્યું ત્યાં મને, ઋષમૂક જઈ રહિયે;
વાળી ત્યાં આવી શકે નહિ, તો શા માંટે દુઃખ સહિયે. ૧૩
દુંદુભિ ઉપાડી નાખ્યો, પડિયો પંપાતીર;
માતંગઋષિ ત્યાં તપ કરતા, ધ્યાન ધરીને ધીર. ૧૪
રૂધિર વમ્યું જે વદન થકી, ઋષિને લાગ્યા છાંટા;
અકસ્માત ઉધડકી ઉઠયા, જાણે ભાગ્યા કાંટા. ૧૫
આ અસુર અહીં કોણે નાંખ્યો, ઉચ્છિષ્ટ કર્યો આશ્રમ;
દુંદુભિ વધ્યો એ વાળીએ, મુનિએ જાણ્યો મર્મ. ૧૬
જ્યારે વાળી આવે આણે વન, ત્યારે પામે મર્ણ;
શાપ દીધો તે કોપ કરીને, અપવિત્ર કીધી ધર્ણ. ૧૭
તે માટે વાળી અહીં ન આવે, સુગ્રીવે કહ્યો સંબંધ;
તો અમો અહીં રહી શક્યા છું, પૂરણ એ પદબંધ. ૧૮
રઘુનંદને પ્રેમે સાહ્યો, હનુમંતકેરો હાથ;
એકાંતે લઇને બેઠા, સ્વામી શ્રી રઘુનાથ. ૧૯

---

૧૨. કોઇ રહેવા ઈ૦—કંઈ રહેવા ન મળે ભાગ. પ્ર. ૧–૩.૧૪.
પંપા—એ નામનું સરોવર.

હનુમંત તું છે મિત્ર મારો, પ્રાણથકી અતિ પ્રીત;
સેવક સઘળા માંહે શિરોમણિ, જાણેછે સહુ રીત. ૨૦
સીતાને જોવા જોગ તું, માને મારૂં મન;
બીજા સૌ ભૂલ્યા ભમે ભૂમાં, તું પામીશ દર્શન. ૨૧
આત્મસમર્પણ તેં કીધું છે, અનન્ય છે તું દાસ;
સ્ત્રીભણી તો તો મોકલીએ, જો હોય દૃઢ વિશ્વાસ. ૨૨
રાજપુત્રી ને રાજપત્ની, સતી શિરોમણિ નારી;
તે કને મોકલવા વીરા, તું એક અધિકારી. ૨૩
જનકસુતાને માતા માને, મુજને માને તાત;
હું પુત્રથકી અધિક માનું, સાંભળ હનુમંત વાત. ૨૪
સ્ત્રી માત્રને માતા માને, સદા તું બ્રહ્મચારી;
વજ્રકછોટો દૃઢ છે તારો, વારૂં છે વનચારી. ૨૫
સીતાને સંદેશો કહેજે, કહાવ્યું છે એમ રામ;
ક્ષણમાત્ર હું નથી મૂકતો, મુખથી તારૂં નામ. ૨૬
આંખેથી આંસુની ધારા, પરમ વહેછે પૂર;
અતિશે થયોછું આકળો, જે તું જઇ બેઠી દૂર. ૨૭
વિરહ રૂપિયું કર્વત વે'રે, કોમળ મારી કાય;
અંગીઠી માંહે ઓઢવુંછું, તુજવિણ રહ્યું ન જાય. ૨૮
પંચબાણ પીડેછે મૂજને, તુજવિણ કોણ ઉગારે;
એક પત્નીવ્રત્ત અખિલ પાળવું, જો તું જીવન મારે. ૨૯
ટચલી આંગળીએ મુદ્રિકા, ન આવતી તે જાણ;
તારે વિરહે કરીને સીતા, કંકણ થઇ છે પાણ. ૩૦
હૈયું મારૂં નથી ફાટતું, થયું છે પાષાણ;
ઘણુંએ કર્યું કાઢવાને, તોએ ન ગયા પ્રાણ. ૩૧
હૃદયકમળ માંહે પાવકજ્વાળા, પ્રકટ થઇછે પ્રૌઢ;
આંસુએ કરી હોલાએ તે, મરણ ન પામું મૂઢ. ૩૨
સૂતાં બેઠાં હીંડતાં ચાલતાં, સ્મરણ કરૂંછું તારૂં;
ઝૂરી ઝૂરી પંજર થયોછું, મન મોહ્યું છે મારૂં. ૩૩
આવે તો તું ઓળખે નહિ, એવું થયુંછે અંગ;
તુજ સાથે સર્વ ગયાં છે, રૂપ રસ ને રંગ. ૩૪

---

૨૯. પંચબાણ–કામ.

તું કહીશ પ્રીત મેં પ્રીછી, કહાવ્યું દીનદયાળ;
પ્રેમ શો જો તારે વિરહે, નથી થાતો કાળ. ૩૫
જીવુંછું તે જાણજે, તુજ નામતણો આધાર;
એકે સ્થાનક બેશી ન શકું, પડુંછું વારોવાર. ૩૬
નયણે મારે નિદ્રા ન આવે, ક્ષુધા તૃષા ન લાગે;
હૃદે માંહે રૂપ નિરખું, જેવું દીઠું આગે. ૩૭
તારાં ગુણ ગાઉ કેટલા, જો રસના મુખ એક;
શેષનાગની પેરે ન સરજી, મારે તો અનેક. ૩૮
હા સીતા! હા સીતા! કહેતાં, કરતા અતિ આક્રંદ;
ઉભા થઇને અંગ આછટયું, પડયા પ્રેમને ફંદ. ૩૯
આ જન્મે મેં કોઇ નથી કીધું, પેલા ભવનું પાપ;
માએ મારી વનમાં કાઢયો, મરણ પામ્યો બાપ. ૪૦
પડતે પડે ને ચઢતે ચઢે, તેમાં તારૂં હરણ;
વિરહ રૂપી વેરી વઢે, જાઉં કોને શરણ. ૪૧
વેલી વિના જેમ વૃક્ષ ન શોભે, નિશા વિના જેમ ચંદ્ર;
તેમ હું તુજ વિના નવ શોભું, દીસુંછું મહામંદ. ૪૨
ત્રાણ ત્રાણ રે જનકનંદિની, મેં તો રહ્યું ન જાય;
તુજ વિના જે અધક્ષણ તે, કોટિ કલ્પ સમ થાય. ૪૩
હનુમંત મુદ્રિકા મારી, જનકસુતાને આપે;
એણે ઈંધાણે સીતાનાં, દુઃખ સઘળાં કાપે. ૪૪
તેવો પ્રેમ કયાં થકી મુજને, જેવો હોશે એને;
વૈદેહીની પ્રીતની પાસે, કહો કીજીએ કોને. ૪૫
વળતો સંદેશો જે કહાવે, તે તું સંભારી રાખે;
મનને ધીર ધરાવવા વીરા, મુજ આગળ તું ભાખે. ૪૬
શા માટે રીસાવી સીતા, શો મારો અપરાધ;
વિનય વચને વિનતિ કરજે, સેવક છે તું સાધ. ૪૭

---

૪૧. પડતે ૪૦—પડતી અવસ્થામાં દુઃખપડે છે, અને શોકનો વેગ ચઢતાંમાં ચઢે છે. "પડે તે પડે ને ચઢે તે ચઢે" પ્ર. ૩—૪.૪૫. કહે ૪૦—અર્થાત્ એની પ્રીતને શાની ઉપમા આપીએ? ૫૧. તે—વચન રૂપી નિશાની.

તારા ગુણનો ઓશિંકળ થાવા, સમર્થ નહિ હું શૂર;
જો તું શોધ લાવે સીતાની, સુખસાગરનું પૂર. ૪૮
સીતાનું તું દર્શન પામીશ, જીવિત તારૂં ધન્ય;
જનકનંદિની જોવાનું, મારૂં થયું છે મન. ૪૯
એમ કહી આલિંગન દીધું, હરિએ આણી હેજ;
જાણે કૃપા કરીને આપ્યું, હનુમંતને નિજ તેજ. ૫૦
તું જાણે કે હું જાણું, અવર ન જાણે કોય;
તે તું જનકસુતાને કહેજે, સાંભળતાં સુખ હોય. ૫૧
વૈદેહી કનેથી વળતું, લઇ આવે ઇંધાણ;
જે હું નિરખીને પામું, પાછો નૌતમ પ્રાણ. ૫૨
વિધાતાએ વે'રો કીધો, મને ન આપી પાંખ;
જાનકીને જોવા મારા, મનમાં મોટી ધાંખ. ૫૩
એમ કહીને મૂર્ચ્છા પામ્યા, કમળદળલોચન રામ;
હનુમંતે હાથ સહીને, ઉઠાડ્યા સ્વામી સુંદરશ્યામ. ૫૪
એમ કહીને બેઉ આવ્યા, સુગ્રીવ કેરે પાસ;
અંગદ કહેછે આજ્ઞા આપો, આદિપુરૂષ અવિનાશ. ૫૫
અંગદે આવીને નામ્યું, રામને ચરણે શીશ;
વીરા તને વિઘ્ન હશો મા, કૃપા કરી જગદીશ. ૫૬
અંગદે આજ્ઞા માગી, ચરણે લાગી ચાલ્યો;
હવે કો થકી હારૂં નહિ, રામે કર મૂછ ઘાલ્યો. ૫૭
એંશીલાખ વાનરને લેઇ સાથે, જોતા જોતા જાય;
હા સીતા! હા સીતા! કરતા, વાટે શ્વાસ ન ખાય. ૫૮
એ કથા રહી એટલે, વિનત વેગે આવ્યો;
ઉત્તર દિશ આખી અવલોકી, શોધ શોધી નવ લાવ્યો. ૫૯
દેશ વિદેશ શોધી વળિયો, આકર અટવી વન;
પર્વત સઘળા કહી દેખાડ્યા, મનાવ્યું ત્યાં મન. ૬૦
એવું કહેતો દ્વિવિદ આવ્યો, જોઈ પૂર્વ દીશ પાવન;
એણી દિશે નિર્ધાર નથી, જાણો જગજીવન. ૬૧
સુષેણ સમાચાર લેઇ આવ્યો, પશ્ચિમ દેશથી પ્રીત;
પશ્ચિમ દેશ નથી જાનકી, એ તો રૂડી રીત. ૬૨

---

૬૦. દેશવિદેશ ઇ૦—દેશવિદેશ ને સધસ સઘળી એ પ્ર. ૧.

કડવું ૧૫ મું.

રાગ પરજીઓ.

દક્ષિણ દિશે વાનરા તે, જોતા જોતા જાય રે;
નદી તરી ગિરિ ઓળંગે, પૂછતા પળાય; વાનર ચાલિયા રે. ૧
ગુફા માંહે પેશી નીસરે, અહીં નથી સીતા માત રે;
માર્ગ માંહે પથિકને પૂછે, કહો તમો શુદ્ધ વાત; શોધ કંઈ પામિયે રે. ૨
તરૂવર ઉપર ચઢીને જુએ, કંઇ શોધી ભાળ રે;
હા હા હવે ખરા વગુતા, સ્વામી દીનદયાળ; હવે શું કીજિયે રે. ૩
એમ કરતાં એક ગુફા આવી, માંહે ભમર કરેછે ગુંજાર રે;
ભમર થઇને માંહે પેઠા, નથી આણે ઠાર; કોને પૂછીએ રે. ૪
જેમ સર્વસ્વ હાર્યું હોય, એમ આતુર થઈ જુએ રે;
ભક્ષણ કરે નહિ, પાણી ન પીએ, સુખે ક્ષણ ન સૂએ; કહોને ક્યમ કીજિયે રે. ૫
કો કહેછે પેલા પર્વત ઉપર, ધૂમાડો તો દીસે રે;
સઘળા ચઢે સાથે જોવા, હરખે હૈડું હીસે; અહીં તો છે નહિ રે. ૬
પૂર પવન ને આકર અટવી, વન ઉપવન ઉદ્યાન રે;
નાનાવિધના દેશ નિરખે, જોયા સ્થાને સ્થાન; ગિરિ એક આવિયો રે. ૭
ર્વત ઉપર ચઢીને જુએ, યજ્ઞસ્થંભ છે જ્યાંય રે;
વેદી કુંડને પ્રબળ પાવક, જૂપ ચિન્હ છે જ્યાંય; હેઠા ઉતરી રે. ૮
કો વૃક્ષે વૃક્ષે ચાલે છે, પર્વત પર્વત કોય રે;
કો પગે પાળા પળે છે, એમ સીતાને જોય; હવે શી પેર થશે રે. ૯
એમ કરતાં તે જોતા જોતા, આવ્યા સાગરતીર રે;
નિસાસો મૂકીને બેઠા, નયણે ઢાળે નીર; સઘળા શણમણ્યા રે. ૧૦
ક્યાં જાશું ને હવે કેમ કરશું, ઉપજે નહિ ઉપાય રે;
ટળટળવા લાગ્યા તે ત્યારે, થર થર કાંપે કાય; ક્યાં જાશું હવે રે. ૧૧
સાગર લગે શોધ્યું સઘળુંએ, એકમના થઈ આપ રે;
સીતાનું દર્શન નવ પામ્યા, પૂર્વ જન્મનું પાપ; તો ક્યમ પામીએ રે. ૧૨
અંગદ સમસ્ત કપિને કહેછે, કાંઈ નહિ આપણો વાંક રે;
જોયા વિણ મૂક્યું નથી કંઇએ, આપણો દૈવ દીસે રાંક; કહો ક્યમ કીજિયે રે. ૧૩

---

૮. જૂપ-(યૂપ) યજ્ઞસ્તંભ.

અરે વીરા વાનરો, તમે જાઓ સુગ્રીવની પાસ રે;
હું તો અનશન લેઇ બેશીશ, નિશ્ચે મારો નાશ. બીજું ન ઉપજે રે. ૧૪
સુગ્રીવ શત્રુ સ્વભાવે મારે, જેણે મરાવ્યો મુજ બાપ રે;
તે મને ક્યમ મેલે જીવતો, જુઓ વિચારી વાત; એને મિષ થયું રે. ૧૫
આગળનું વેર છે એહને, મિષ વિના ક્યમ મારે રે;
રામચંદ્રનું કામ ન કીધું, તો શા માટે વારે? હવે અહીં રહું રે. ૧૬
કહેશે એ અસૂરો આવ્યો, લાવ્યો નહિ તો ભાળ રે;
અપરાધી અંગદ અણગમતો, સ્વામી દીનદયાળ; એને મારિયે રે. ૧૭
મનુષ્ય હોયે આપસ્વાર્થી, અર્થ આપણો સારે રે;
કહેશે કાજ ન કીધું એણે, સામું પોતે મારે; પશુશુ પ્રીત શી રે. ૧૮
જે રામે વાળી વધ્યો છે, પત્ની પામવા કાજ રે;
તે મને શા માટે રોકે, રાખે કોની લાજ; એને મારશે રે. ૧૯
સુગ્રીવ તમને નહિ હણે, વેર નથી તમ સાથ રે;
મુજ માટે એ મિષ કર્યુંછે, હળવા કરવા હાથ; વેર ન વીસરે રે. ૨૦
રામચંદ્ર જ્યારે મુને પૂછે, કહો સીતાની શુદ્ધ રે;
ત્યારે હું ઉત્તર શો આપું, બોલોને સૂઝે બુદ્ધ; ઉત્તર શો દઉંરે? ૨૧
આવો વાળીનંદન યુવરાજા! મોટાં દેઇ દેઇ માન રે;
શું મોહુ લેઇ ત્યાં જાઉં, રામચંદ્રસંનિધાન; હલ્યો! હળવો પડું રે. ૨૨
શોધ લીધા પાખે શું જાઉં, વાળીતણો હું તન રે;
એકવીર જે અવનિ ઉપર, જાણે ત્રિભોવન; હવે ક્યમ જઈ શકું રે. ૨૩
કે સીતાની શોધ પામું, કે કાઢું અહીં પ્રાણ રે;
મરજાદા મારી એ માનું, શ્રી રામચંદ્રની આણ; સહુકો સાંભળો રે. ૨૪
વેરીનું હૈયું ટાઢું કરૂં, કહો હું શા માટ રે?
સીતાપતિની પ્રીત પ્રીછી છે, નેહ ધરે નહિ નાટ; મેં નવ આવતું રે. ૨૫
જાંબુવાન વળતો વદે, સાંભળીએ યુવરાય રે;
તને અહીં એકલો મેલી, કેમ જાઉં અમો આજ? કહો એમ ક્યમ ઘટે રે. ૨૬
જે તારા બાપનું આપ્યું, અમો કરૂં તો આહાર રે;
ઓશિંકળી થાવા નહિ સમર્થ, વાળીતણો ઉપકાર; ગુણ ક્યમ વીસરે રે. ૨૭

---

૧૪. અનશન-ઉપવાસ કરીને-મરવાનું વ્રત. ૧૫. મિષ થયું (બાહાનું જડ્યું). ૧૬. વારે—(રામ). ૧૯. રોકે—ટોકે પ્ર. ૧. ૨૨. સન્નિધાન-પાસે.

ભલી વસ્તુ અમને આપી, આપોપે કરતા ભક્ષ રે;
પ્રાણ લગે પોતે પાથરતો, પુરી કરતો પક્ષ; જીભ એકે શું કહું રે. ૨૮
આ સઘળા સેવક છે તારા, પિતાતણા પ્રધાન રે;
જેને પ્રાસાદે અપ્સરા નાચતી, ગંધર્વ કરતા ગાન; ગુણનાં ગાડલાં રે. ૨૯
કૃતઘ્ની કહેશે સહુ અમને, ચઢે રામને રીશ રે;
અપરાધી જાણીને અમને, શ્રીપતિ છેદે શીશ; કહો ક્યમ જીવિયે રે. ૩૦
જેનાથી કાંઈ નવ ઉપજે, તે ભળાવે કર્મ રે;
કાયર તે સરજ્યાને પડખે, મૂઢ ન જાણે મર્મ; તું તેવો નહિ રે. ૩૧
અંગદ તું પણ અમારો સ્વામી, પ્રાણ લગે પણ પાળ રે;
પિતાના મોંના માનીતા, તજતાં લાગે ગાળ; તો ક્યમ મેલિયે રે. ૩૨
સમર્થ હોય ત્યારે સહુ મળે, સગાં સંબંધી સાથરે;
વેળા પડચે બેઠા નહિ વા'લા, મિત્રનો મેલે હાથ; લ્યો વળી નિર્ખિયે રે. ૩૩
જે ગતિ તારી વાળીતણા સૂત, તે અમારી આજ રે;
એક નાવડે આપણ બેઠા, એકજ કરવું કાજ; અહીંથી ઉઠિયે રે. ૩૪
ઉધમ કરતાં ઓસરિયે નહિ, વળી જોઇએ સઘળાં ઠામ રે;
શોધ જોતાં રડવડતા મરિયે, તો રૂડું માને રામ; મુક્તિ પામિયે રે. ૩૫
અનશન લીધે અવગતિ થાયે, દુઃખે જાય પ્રાણ રે;
કહેશે ભુંડો ભૂખે મૂઓ, એવો મૂઢ અજાણ; સહુ નિંદા કરે રે. ૩૬
સીતાની શોધ જોતાં મરીએ, તો તેને લાગે લાજ રે;
કહેશે સ્વામીએ સાર ન કીધી, કરતા હતા કાજ; પ્રભુ પણું પ્રીછિયે રે. ૩૭
ચૌદલોક માંહે ન સમાયે, રામચંદ્રના ચોર રે;
એમના થઇ અહીં બેશી રહીએ, તો વાજે બાણ કઠોર; ઉગામી રહ્યા રે. ૩૮
મનતણો મર્મ સહુ જાણે, તે પ્રાણતણો આધાર રે;
જેટલાં સ્થાનક આગે નિરખ્યાં, તે જોઇએ બીજીવાર; શોધી પામિયે રે. ૩૯
ઉધમ કરતાં જો જડે નહિ, તો કાઢે કર્મનો વાંક રે.
બાપડા કહીને બોલાવે, જો થઈ રહીએ રાંક. દૂષણ દે નહિ રે. ૪૦

---

૨૯. પ્રાસાદે–મેહેલમાં. ૩૧. તે ઈ–તે કર્મના સામું જોવરાવે–પ્રારબ્ધ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બેસી રહે, તે કાયર જાણવા; તે મૂઢજન્મ પામ્યા પછી બીજો કાંઈ મર્મ જાણતા નથી. 'જેને કોઈ ન ઉપજે" પ્ર.૪ થી.
૩૩. બેઠા–બેઠા બેઠા. ૩૬. મૂઢ–ગૂઢ. પ્ર. ૩ જી.

વૃદ્ધ પ્રધાનનાં વચન સાંભળી, પ્રસન્ન થયો યુવરાય રે;
વચન તેનું શીશ ચઢાવી, પુનરપિ જોવા જાય; ત્યાંથી ઉછળ્યા રે. ૪૧
વળી જોતા જોતા જાયે, જે જોયાં છે વન રે;
પર્વત સઘળા પેખિયા, આકર અટવી વન; શોધ ન પામિયા રે. ૪૨
જોજન એક જાણીને સેના, જાણ્યું થાશે જાણ રે;
સુગ્રીવ જો સાંભળશે આવ્યા, તો તો લેશે પ્રાણ; વળી પાછા વળ્યા રે. ૪૩
ત્રીજી વાર તે સ્થાનક જોતા, આવ્યા સ્થળ નિધિતીર રે;
હવે આપણે અનશન લેઈ, તજિયે સહુ શરીર; જીવી શું કીજિયે રે. ૪૪
ડાભ પાથરી સઘળા સૂતા, મરવા કીધાં મન રે;
જનકનંદિની જોવા જાણું, લીધાં છે અનશન; દર્શન દીજિયે રે. ૪૫
ભૂખ્યા તરશ્યા થાકયા ભાગ્યા, નયણે નિદ્રા આવે રે;
સીતા શો અપરાધ કર્યો છે, દર્શન શે ન કરાવે; કોપ્યાં શા ભણી રે! ૪૬
સતી છું અમો સેવક તારા, સોંપ્યા પિંડ ને પ્રાણ રે;
એમના થઇ બીજે કંઈ જઇએ, તો લાગે રામનું બાણ; તુજથી જીવિયે રે.૪૭
હા સીતા ! હા સીતા કરતા, અતિ કરે આક્રંદ રે;
અમને તો કંઇએ નવ સૂઝે, દીન દામણા મંદ; પ્રાણ ન નિસરે રે! ૪૮
એટલે એક ગહ્વરમાંથી, હંસ નીસર્યા ચાર રે;
પાણીએ પાંખ ભીની છે, સોનાની છે સાર; આવ્યા કયાં થકી રે.૪૯
છાંટા અંગે ઉડતાં લાગ્યા, જાણે દીધા અભિષેક રે;
આપણે ગુફા ગહ્વર જોયાં, નથી જોયું એ એક; એમાં ઊતરો રે. ૫૦

કડવું ૧૬ મું.

રાગ સોરઠ.

એ પંખી આવ્યાં હેઠેથી, ત્યાં દીસે છે નીર;
આવો આપણ જોવા જઇએ, સજી જાઓ સર્વ વીર;
અંગદ બોલ્યો રે બોલ્યો રે, આળસનું નહિ કામ. ૧
એક એકને પૂછડે વળગ્યા, હીંડે હારાદોર;

---

૪૪. સ્થળ ૫૦—નિધિતીર (સમુદ્રકાંઠા)ને સ્થળ આવ્યા. ૪૯ ગહ્વર—ઊંડી ખો. પાંખ—'આંખ, પ્ર. ૩—૪.

આગળ જોતાં થયા આકળા, આવ્યું અંધારૂ ઘોર;
ભાઇઓ ભીખ્યા રે ભીખ્યા રે, એને ન સૂઝે પેર. ૨
ઉતરતાં ઉતરતાં ઊંડાં, ક્યમે ન આવે પાર;
હા હા હવે તો ખરા વગુતા, સીતાપતિ કરો સાર;
સેવક સુધા રે સુધા રે, સ્વામી રાખો શરણ. ૩
મનસા વાચા કર્મણા, એક અમારે રામ;
ભક્તવત્સળ બિરદ તમારૂં, નિર્મળ કીજે નામ;
સ્વામી તમો રે તમો રે, સેવક જન સુખધામ. ૪
જતરડા માંહે જેમ કાઢે, તેમ છોલાએ તન;
પાછા ફરી વળાએ નહિ, ઉતરવું અનુદિન;
હવે શું કરવું રે કરવું રે, ઉપજે નહિ ઉપાય. ૫
પાણી પાખે હોઠ સૂકે, સૂકે સુખ નિશ્વાસ;
સઘળા સાથે રોવા લાગ્યા, નહિ જીવવા આશ;
અહીં ક્યાં આવ્યા રે આવ્યા રે, સાથે ખૂટયો કાળ. ૬
એકે ગતિ સૂઝે નહિ, પાપતણો નહિ પાર;
પેલા ભવનું પ્રકટ થયુંછે, આપણને આ વાર;
આણે ન કીધું રે કીધું રે, પૂર્વજન્મનું પાપ. ૭
સીતાપતિ તને શું થયું રે, શે કરે નહિ સાર;
શું સોડો ઘાલી સૂતો છે, ઉંઘ્યો છે અપાર;
શે નવ જાગો રે જાગો રે, જગજીવન જગદાધાર. ૮
મુઆ મુઆ મોઢે કહેછે, પણ ન જાયે પ્રાણ;
મારવાનું જો મનમાં હતું, તો કાં ન મૂક્યું બાણ;
અમો શું ચાલે રે ચાલે રે, પશુ પામર જાત. ૯
એમ ઉંડાં ઉતરતાં, દિવસ વીત્યા બાર;
કર્મતણી કા'ણી મોટી, કોએ ન પામે પાર;
અમો અતિ દુખિયા રે દુખિયા રે, કોને કહ્યું ન જાય. ૧૦

રાગ ધનાશ્રી.

વાનર અતિ દુઃખ પામિયા હો જી, હજી ન આવે છેહ;
અતિશે થયા તે આકળા રે હો જી, દુર્બળ દીસે દેહ. ૧૧

---

૨. ભીખ્યારે–'ભિક્ષા ભીખ્યારે' પ્ર. ૧–૩. ૪. સુખધામ—આધાર. પ્ર. ૧. ૭. આણે–આ જન્મે. પૂર્વ જન્મનું—પેલા ભવનું પ્ર. ૧.

ઢાળ.

દેહ તેના દુર્બળ દીસે, આક્રંદ કરે અપાર;
ત્રાહ ત્રાહ રઘુનાથજી, સ્વામી કરોને સાર. ૧૨
એમ કરતાં એક ગુફા આવી, નહિ કો માનવ માત્ર;
દેખી વિસ્મય પામિયા, થર થર ધ્રુજે ગાત્ર. ૧૩
નૌતમ બાંધ્યા છે ચંદ્રવા, ગલેચા જાજમ;
સાંગામાચી સોહામણી, સિંહાસન અતિ રમ્ય. ૧૪
હિંદોળાખાટ હીરે જડી રે, ઘુઘરી ઘમકાર;
સાંકળ તો સોનાતણી, ઝુમતું સહાવા સાર. ૧૫
ધ્વજા પતાકા ફરહરે, કનકકળશ અનેક;
મણિજડિત સ્થંભ સોહામણા, દિનકર દીવ્ય વિવેક. ૧૬
પરજંક ત્યાં બહુ પાથર્યા, તળાઇઓ તેહ;
ઓશીસાં ને ગાલમશુરિયાં, તકિયા મૂકયા એહ. ૧૭
ઓરડા ને ઓસરી, રસોડાં ગોઝાર;
પીટણી પગથાલિયાં, મણિ જડ્યાં ઠારોઠાર. ૧૮
શુક પિક સારસ મોર મધુકર, કરે મધુરા નાદ;
વનસ્પતિ તે ભાર અઢારે, ફળી ફૂલી અતિ ઉલ્લાદ. ૧૯
ઊતરે સરોવર સોહામણા, કનકકેરી પાળ;
જળે આવી આવી બેસે, તરૂવરતણી ત્યાં ડાળ. ૨૦
માંહે કમળ કનકનાં વિકસિત, ભ્રમર કરે ગુંજાર;
આરે હંસ હીંડે ઘણા, મુક્તા કરીને આહાર. ૨૧
પાદપ બહુ નમી રહ્યાં છે, વીંટાણી છે વેલ;
કુસુમ દળ ફળ મુદિત ખગ મૃગ, રંગના ત્યાં રેલ. ૨૨
સાથિયા સુંદર કર્યા છે, ભીંતે ભલાં ચિત્રામ;
ગોખ છજાં મણિમય માળિયાં, અટારી અભિરામ. ૨૩
બાજઠ બહુ બેસવાના, દીપતા અતિ હીંડોળ;
બેજણા બેશીને હીંચે, કરે છાકમછોળ. ૨૪
રત્ન હીરા મણિ માણેક, કરી રહ્યાં ઝળકાર;

---

૧૭. પરજંક-(પર્યંક) પલંક. ૧૮. પીટણી-પીરીઆં પ્ર. ૨. ઊતરે-'અત્તરે' એવો પાઠ છે. ૨૧. મુક્તા-વીપ. પ્ર. ૨-૩.

અજવાળું ત્યાં અતિ ઘણું, જાણે ઉગ્યા આદિત્ય બાર. ૨૫

બીજું કોઇ ત્યાં નવ દીસે, બેઠી છે ત્યાં ડોશી;
તપને તેજે એવી દીસે, જાણિયે પૂનમ પોશી. ૨૬
આવીને તે તો ડોશીને, કપિએ કર્યો પ્રણામ;
કર જોડીને આગળ ઊભા, જપતા જય જય રામ. ૨૭
માતાજી જો આપો આજ્ઞા, તો પીજે પાવન પાણી;
અતિ તરસ્યા ને થાક્યા ભાગ્યા, કહો કરૂણા અંતર આણી. ૨૮
પછી જે પૂછવું હશે, તે પૂછીશું વાત;
કારણ તો કહીશું સઘળુંએ, સ્વસ્થ થઇ સાક્ષાત. ૨૯
તાપસીએ આજ્ઞા આપી, પ્રેમે કરી જળપાન;
ફળ મનોહર ખાઈ ખાંતે, પછે આવો આણે સ્થાન. ૩૦
નિશ્ચિંતપણે રમો તમો રંગે, વારે નહિ કો વીર;
વચન સુણી ઉછળ્યા ત્યાંથી, રવે પાડતા રીર. ૩૧
વનફળ ખાઈ પડ્યા પાણીમાં, છાંટે વઢવા લાગ્યા;
આક્રંદ કરેછે આરે આવી, નાચે છે તે નાગા. ૩૨
કમળતણાં નાળ ઉખાડી, માંહોમાંહે મારે;
પાણી પીતાં તૃપ્તિ ન પામે, હઠે ચઢ્યા નવ હારે. ૩૩
સરોવર સઘળું ડોળ્યું એવું, જાણે પેઠા હાથી;
બળિયા બાથે વઢવા લાગ્યા, સુંઢ્યા સઘળા સાથી. ૩૪
વનફળે તે વઢવા લાગ્યા, દિવ્ય ડાળી ભાંજે;
વેલીઓ વેરી તે નાંખે, મેઘતણી પેરે ગાજે. ૩૫
ખંડોકળીની ખાળમાંહે, પરાણે પણ પેસે;
છજે જ્યાં છાંટા આવે ત્યાં, બેહર બળિયા બેસે. ૩૬
સમૂળા તરૂવર કાઢીને, સામસામાં નાખે;
ઊગામીને ઉપર આવે, માર માર મુખ ભાખે. ૩૭
સ્વસ્થ થઇને સઘળા આવ્યા, તાપસી કેરે પાસ;
માતા કહીને મોઢા આગળ, બેઠા અતિ ઉલ્લાસ. ૩૮
આઇજી તમે એકલાં રહોછો, શું તમારૂં નામ;

---

૨૬. પૂનમપોશી–પુણ્ય પેશી. પ્ર. ૧. ૩૨. આક્રંદ કરેછે.–અર્થાત્ બૂમારોળ કરેછે. ૩૬. ખંડોકળી–કુંડ—કુંડી. બેહર—બેશરમા. 'બાહારા' પ્ર. ૪ થી.

આ રચના કોણે કરીછે, દીસે પરિમળ ધામ. ૩૯

આ વૃક્ષ કોણે વાવ્યાં છે, સીંચે છે કોણ વેલી;
સભાતણી શોભા છે સુંદર, કોણ ગયું છે મેલી. ૪૦

સરોવર ખણ્યું છે કોણે, ક્યાંથી કોકિલ કીર;
મલયાચળનો મનોહર અહીં, વહે છે કેમ સમીર ? ૪૧

અહીં હીંચોળા કોણે બાંધ્યા, કોણે શય્યા ઢાળી;
ક્યારા એ કોણે ઘડયા છે, નથી દીસતો માળી. ૪૨

અમરાપુરીથી અધિક શોભા, કોણે અહીંઆં કીધી;
બસંતને વાસો વસવાની, કોણે આજ્ઞા દીધી. ૪૩

દિનકર વિણ દીસે અજવાળું, સોમ વહોણું શીત;
દેખીને દિગ્મૂઢ થયાછું, કહો મન આણી હિત. ૪૪

જો અમને સંભળાવા સરખા, જાણો મારી માત;
અંગદ પૂછેછે આનંદે, વિસ્તારી કહો વાત. ૪૫

તાપસી કહેછે ત્યારે, સ્વસ્થ થઇ સહુ કોય;
ચંચળતા મે'લીને સાંભળો, તો સંભળાવું સોય. ૪૬

સ્વયંપ્રભા તો નામજ મારૂં, તપું મારે તેજ;
બીજા તેજે જોઉં નહિ, હૈયે આણી હેજ. ૪૭

હેમા નામે એક અપ્સરા, સ્વર્ગ વિષે તેનો વાસ;
રૂપે લાવણ્યે ગુણે કરી, તેજતણો પ્રકાશ. ૪૮

ઉપમા દેવાને કો બીજી, સરજી નહિ સંસાર;
ઉર્વશી આદે લઇને, પોસાએ નહિ નાર. ૪૯

હું આગે સ્વર્ગમાં વસતી, હેમા સાથે પ્રીત;
મુજ આગળ આવીને કહેતી, જે રમતી રસ રીત. ૫૦

એમ કરતાં હેમા દેખી, મયનું માન્યું મન;
છળે કરીને છાનોછપનો, ઘેર આવે અનુદિન. ૫૧

---

૪૧. સમીર—વાયુ. ૪૮. લાવણ્યે—સુંદરતાએ. ૫૧. મયનું ઇ૦—"એનું મોહ્યું મન" પ્ર. ૪ થી.

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ધોળ પેરજીકાર.

મયદાનવને હેમાએ તો, એમ કહ્યું એક વાર જી;
નિત્ય પ્રત્યે તું અહીં આવેછે, કરે વિવિધ વિચાર જી. ૧
ઇંદ્ર જો એટલું જાણશે જે, આવેછે આણે દ્વાર જી;
તો મુજ ઉપર કોપ કરીને, સહી કરે સંહાર જી. ૨
મારે માથે સુરપતિ સરખો, સમરથ દીસે સ્વામીજી;
હું તેની આજ્ઞાકારી, દાસીપણું તો પામી જી. ૩
તું નિત્યે રમવા આવે છે, કપટપણે થઇ કામી જી;
ચિત્રસેન જો જાણશે, એવું અંતરજામી જી. ૪
તો તો મારો જીવજ લેશે, સ્વર્ગતણાં સુખ વામી જી;
એટલામાટે હું તુજને, કહુંછું તો શિર નામી જી. ૫
જો તુજમાં કંઇ ગતિ હોય તો, તું મુજને લઇ જાય જી;
એકાંતે જેમ કો જાણે નહિ, તેમ માટી મારો થાય જી. ૬
વચન સુણીને મયદાનવ, પૃથ્વી વિષે પળાય જી;
મહી મંડળના પડમાં પેઠો, માયાને મહિમાય જી. ૭
નવું એક પાતાળજ નિર્મ્યું, કરી કોટિ ઉપાય જી;
રચી આ એક રચના સઘળી, કોણે કળી ન જાય જી. ૮
હેમાને તેડવા આવ્યો, હૈયે આણી હેત જી;
મણિમય રચના રચી છે, સંભળાવું સંકેત જી. ૯
હવે તું તો આપે આજ્ઞા, આપણ રંગે રમિયે જી;
એકાંતે આનંદ કીજિયે, માંહે બેશી જમિયે જી. ૧૦
હેમા મને તેડવા આવી, તું તો સાથે આવ્ય જી;
વાત વિગત કીજિયે આપણ, સેહેજે સુખ ઉપજાવ્ય જી. ૧૧
એકલાં મુજને સોહે નહિ, તુજ પાખે ક્ષણમાત્ર જી;
રાત્ર દિવસ હું એકલી રહું તો, દુર્બળ થાયે ગાત્ર જી. ૧૨
ત્યાં બેઠી તું દેહ દમજે, આસન વાળી આપ જી;
મારે તું માતાથી અધિકી, હું તન પામીશ તાપ જી. ૧૩

---

૪. ચિત્રસેન—ઇ૦ અપ્સરાઓનો નાયક હોવાથી તે જો જાણશે તો મારો જીવ લેશે. ૧૨.' એકલી રહુતો—"હું એ ઠરૂં, દુર્બળ ન થાયે ગાત્રજી" પ્ર. ૧. હું ઇ૦—નહિ તો હું તનમાં તાપ પામીશ.

હું હેમા ને મયદાનવ, અમો ત્રણ અહીંઆં આવ્યાં જી;
દિવસ કેટલા સુખ ભોગવ્યું, બહુએ રૂડાં ભાવ્યાં જી. ૧૪
હું તો અહીંઆં ત્યારની બેઠી, ધરીને તો ધ્યાન જી;
મારે સુખ દુઃખ બેહુએ સરખાં, એવું અંતર જ્ઞાન જી. ૧૫
એ બેહુ હીંડોળાખાટે હીંચતાં, વાડી માંહે ભમતાં જી;
કુંડ કરી માંહે ઝીલતાં, રંગભેર તો રમતાં જી. ૧૬
મુજ આગળ તે સર્વે કરતી, સુખ દુઃખની તો વાત જી;
હું સાચી શીખામણ કહેતી, જેવી દેતાં માત જી. ૧૭
બે પુત્ર પ્રસવ્યા તેણીએ, કન્યા કોમળ એક જી;
માયાવી ને દુંદુભિ, જાણીએ વિનય વિવેક જી. ૧૮
મંદોદરી નામે દિવ્ય દીકરી, જેની તુલના ન કીજે કોય જી;
એવી હવી નથી હવે, બીજી બાળા ન હોય જી. ૧૯
ઈંદ્ર સર્વ સભા પૂરીને બેઠો, સર્વ આપ્સરા આવી જી;
રંભા ધૃતાચી મેનકા, અલંબુષા અતિ ભાવી જી. ૨૦
તિલોત્તમા ને સુકેશી રે, મંજુઘોષા મનમાની જી;
પુંજિકસ્થળી ને ઉર્વશી રે, જેણે મોહાવ્યા મહાજ્ઞાની જી. ૨૧
એ આદિ અપ્સરા બીજી, આવી અસંખ્યાત જી;
સુરપતિ પ્રેમે પૂછેછે, ચિત્રસેનને વાત જી. ૨૨
હમણાં હેમા નથી દિસતી, થયા કેટલા દિન જી;
અભિમાને શું નથી આવતી, કરવાને દર્શન જી. ૨૩
ચિત્રસેન કહેછે સ્વામીજી, મયશુ મોહ્યું મન જી;
ઘણા દિવસ થયા મેં દીઠાં, સુણીએ સહસ્ત્રલોચન જી. ૨૪
શકે તો હરણ હેમાનું, મયદાનવે કીધું જી;
માયાએ તો મોહ પમાડી, મન હરીને લીધું જી. ૨૫
સુણી વચન તે ચિત્રસેનનાં, ચઢી ઈંદ્રને રીસ જી;
એ કોણ માત્ર જે હરે અપ્સરા, હું હમણાં છેદું શીશ જી. ૨૬
ઐરાવત ચઢી વજ્ર ગ્રહીને, ધાયો તે સુરપત્ય જી;
સઘળે તે શોધતો ફરે, ક્રોધ ચઢયો છે અત્ય જી. ૨૭

---

૧૫. ત્યારની—તહીંની પ્ર. ૧. ૧૬. કુંડ કરી—ખંડોખલી. પ્ર. ૧–૩. ૨૪. સહસ્ત્રલોચન—ઈંદ્ર.

કોપ કરીને વજ્ર મૂક્યું, થયું ત્યાં એક દ્વાર જી;
સુરપતિ ત્યાં પ્રવેશ પામ્યો, ને આવ્યો આણે દ્વાર જી. ૨૮
મયદાનવ તો ગયો નાશી, લેઈ તનયાને તન જી;
હેમા હરિએ હાથ સહી, કહીને કઠિણ કથન જી. ૨૯
સુરપતિ શ્યામાને લઇને, સ્વર્ગ તો સંચરિયો જી;
હું અહીંઆ રહી એકલી, આ આશ્રમ સૂનો કરિયો જી. ૩૦
તે દહાડાથી હું અહીં બેઠી, મેં મારો કહ્યો મર્મ જી;
તમો કોણ ને ક્યાંથી આવ્યા, ભૂલા પડિયા ભર્મ જી. ૩૧
એ મારગ તો ઇંદ્રે કીધો, વજ્રતણો તો પ્રહાર જી;
જેણીવાટે તમો આવ્યા, અણજાણે અપાર જી. ૩૨
કારણ તમારૂં કહો વિસ્તારી, માને મારૂં મન જી;
સ્વયંપ્રભા રહી અણબોલી, અંગદ વદે વચન જી. ૩૩
એક સરયૂતીરે નગર અયોધ્યા, દશરથ તેનો સ્વામી જી;
પ્રજા પુત્રતણી પેરે પાળે, રાજ્ય અખિલ તો પામી જી. ૩૪
તે રાજાને ચાર દીકરા, જયેષ્ઠ તેમાં રામ જી;
આદિ પુરૂષ અવતાર ધર્યો છે, કરવા સુરનાં કામ જી. ૩૫
ભરત લક્ષ્મણ શત્રુઘ્ન ત્રણ ભ્રાતા, કરે રામની સેવ જી;
માયાએ મનુષ્ય સરખા પણ, દિવ્ય દીપતા દેવ જી. ૩૬
કૌશિકે આવીને જાચ્યા, રામ લક્ષ્મણ વીર જી;
એકે બાણે કરી વિડાર્યું, તાટકાતણું શરીર જી. ૩૭
મખરક્ષા કીધી રાક્ષસથી, સુબાહુને વિદારી જી;
ચરણરેણુથી શિલા શુદ્ધ, તે કીધી ગૌતમનારી જી. ૩૮
શંકર કેરૂં ચાપ ચઢાવી, પામ્યા જનકકુમારી જી;
ભાઈ ચારે પરણી આવ્યા, ભૃગુપતિ નાદ ઉતારી જી. ૩૯
પિતાવચન પાળવા રઘુપતિ, વેગે વસિયા વન જી;
સેવા કરવા સીતા સાથે, સુમિત્રાનો તન જી. ૪૦
અનેક આશ્રમ અવલોકી, પ્રભુ પંચવટીએ આવ્યા જી;
ગોદાવરીને કાંઠે રહેતાં, ભૂધરજી ભલે ભાવ્યા જી. ૪૧
શૂર્પણખાના સ્વામીએ, છેદ્યાં નાક ને કાન જી;

---

૨૯. હરિએ–ઇંદ્રે. ૩૮. મખરક્ષા–યજ્ઞનું રક્ષણ.

ખરદૂષણ ને ત્રિશિરા માર્યા, ચૌદસહસ્ત્ર તેણે સ્થાન જી. ૪૨
કનકકુરંગ દેખીને મોહ્યાં, ત્યારે સીતા માત જી;
મૃગ મારવાને તે ધાયા, કોપે ત્યાં બે ભ્રાત જી. ૪૩
કોએક રાક્ષસે આવીને, કર્યું સીતાનું હરણ જી;
સુગ્રીવ સાથે સ્નેહ ધરીને, વાળી પમાડચો મરણ જી. ૪૪
સીતાની શોધ જોતા આવ્યા, સહુકો સાગરતીર જી;
આ ગુફામાં અમો ઉતર્યા, સ્વસ્થ થયાં શરીર જી. ૪૫
માતાજી તમો જાણતાં હો તો, કહો સીતાની ભાળ જી;
જીવિતદાન તમો દો એટલું, ત્યાં જઇએ તત્કાળ જી. ૪૬
તાપસી કહે હું નથી જાણતી, શું રામે ધર્યો અવતાર જી!
હરણ હવું સીતાનું શું જાણું, હું બેઠી આણે ઠાર જી. ૪૭
અંગદ કહેછે અહીંથી કાઢો, અમો નથી જાણતા વાટ જી;
એકે ગતિ નથી સૂઝતી, અંતર્ગત ઉચાટ જી. ૪૮
તાપસી કહેછે અહીં આવે તે, નીસરી ન શકે નાટ જી;
આનંદશુ તમો અહીં રહો, શોધ કરો શા માટે જી? ૪૯
અંગદ કહે અમો ન રહેવાયે, અહીં આવે રામનું બાણ જી;
પાતાળે પેઠા નવ છૂટું, લે અમારા પ્રાણ જી. ૫૦

કડવું ૧૮ મું.

રાગ દેશાખ.

અંગદ કહે અમે ન રહેવાય, અહીંથી અમને કાઢો માય;
આજ એટલું માગું માન, જાણિયે દીધું જીવતદાન. ૧
તાપસી એમ વાણી ઉચરે, અહીં આવ્યું તે નવ નિસરે;
અહીં રહેતાં વૃદ્ધ ન થાય; અહીં રહેતાં જોબન ન જાય. ૨
નિશ્ચિંતપણે કરો ફળઆહાર, ખાતાં ખૂટે નહિ નિરધાર;
પાવન પાણી પ્રેમે કરો પાન, આનંદ પામો આણે સ્થાન. ૩
મને તમારી માયા ચઢી, તમ વિણ રહી શકું નહિ ઘડી;
અંગદ કરજોડી કરગરે, રઘુપતિ પ્રાણ અમારા હરે. ૪
તાપસી કહે મીંચો લોચન, જો કો કરશો અવલોકન;

સત્ય વચન સાંભળજો સહી, તેણે તો નીસરાશે નહિ. ૫
વચન સુણીને મીંચી ચક્ષ, ઉઘાડો એમ કહ્યું સમક્ષ;
લોચન ઉઘાડયાં ધરી ધીર, જુએ તો સહુ સાગરતીર. ૬
આરેના આરે આણિયા, તાપસીકેરા ગુણ જાણિયા;
કુશતણા સાથરા કરી, સૂતા સઘળા ધીરજ ધરી. ૭
અણશન લઇને તો આપ, જપે રામ સીતાના જાપ;
તજ્યા આહાર નીદ્રા ને નીર, અતિશે પામ્યા કષ્ટ શરીર. ૮
ભૂખ્યા તરસ્યા સૂઈ રહ્યા, માંહોમાંહે બોલ એમ કહ્યા;
ભાઇઓ નથી આવતાં મરણ, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય હો અશરણશરણ. ૯
માંહોમાંહે પૂછે તું મુઓ, સૂતો છે જઇને જુજવો;
ઉત્તર આપ કહેછે કથી, મુજને મરણ આવતું નથી. ૧૦
માંહોમાંહે માંડે છે વાદ, પામેછે તે પરમ વિષાદ;
એક કહે આપણ ત્યાં નવ રહ્યા, આ પ્રભાવ ક્યમ જાયે સહ્યા. ૧૧
ત્યાં નિર્મળ પીતા'તા નીર, વન ફળ ખાતા સુખ શરીર;
તાપસી ધરતી'તી પ્રીત, રહેતા હુતા રૂડી રીત. ૧૨
અંગદ કહે શું બોલો વીર, ત્યાં આવે રામચંદ્રનું તીર;
જેણે બાણે વેધ્યો વાળ, તે આપણને હણે તતકાળ. ૧૩
ચૌદ લોકમાં ન શકિયે રહી, રામતણા અપરાધી થઇ;
એવાં વચન કહ્યાં જેટલે, એ કથા રહી એટલે. ૧૪
મહેંદ્ર નામે પર્વત પ્રૌઢ, તેતણી ગુફા અતિ ગૂઢ;
તે પર્વત છે સાગરતીર, આવી અથડાએ છે નીર. ૧૫
ગુફાતણું છે મોટું દ્વાર, પંખી એક બેઠો તેણે ઠાર;
તે મનમાંહે કરે વિચાર, આદિ પુરૂષે આપ્યો આહાર. ૧૬
વાનર મરતા જાશે જેમ, ભાવે ભક્ષ કરીશુ તેમ;
પ્રૌઢા છે એ પર્વતપ્રાય, ખાંતે ખાતાં ખપી નહિ જાય. ૧૭
વહાલા જે વિશ્વંભર નામ, સત્ય થયું તે આણે ઠામ;
પાંખ વિના ઉડયું ક્યમ જાય, અપંગ ત્યાં આવું કો થાય? ૧૮

---

૫. તેણે ઇ૦—જો કોઇ અવલોકન કરશો (જોશો) તો તેનાથી બાહાર નહિ નીસરાય. ૧૦. મુજને–મારે. પ્ર. ૨. ૧૮. વહાલા ઇ૦–વાહાલા (હરિ)નું નામ જે વિશ્વંભર છે તે આ ઠેકાણે સાચું થયું. કેમકે જો એમ ન હોય તો હું અપંગ (પાંખ વિનાનો હોવાથી) છું ત્યાં આવું ભક્ષ ક્યાંથી આવી મળે?

આગળ આણી કર્યો અંધાર, પ્લવંગમતણો નહિ પાર;
વાનરે સર્વે સાંભળી વાત, પંખીતણાં વચન વિખ્યાત. ૧૯
આપણનો કરશે આહાર, ભૂખે તો મરે નિરધાર;
આપણા ઉપર કોપ્યા રામ, એકે સિદ્ધ ન પામ્યું કામ. ૨૦
ભલો ભલો રે જટાયુધ, તેં સુકૃત શાં કીધાં શુદ્ધ;
સતીતણી વા'રે ચઢ્યો, સંગ્રામે સામે પાગે પડ્યો. ૨૧
શ્રીરામે આવી દીધું છે દેન, એમ ઉચર્યા અંબુજનેન;
દશરથથી અધિક તું આજ, જો તેં કીધું રૂડું કાજ. ૨૨
સીતા અર્થે તજિયા પ્રાણ, તારૂં કીજે શું વખાણ;
સીતાપતિ કહે સાચી યુક્તિ, મનોહર તું પામ્યો મુક્તિ. ૨૩
પીતાતણી પેરે સાર્યું શ્રાદ્ધ, ટાળી ત્રણ ઋણની બાધ;
આપણ અવગતિયા આજ, વણ કીધે સીતાનું કાજ. ૨૪
તે સીતાની આગળ મુઓ, મોક્ષતણો અધિકારી હુઓ;
આપણને આ કરશે આહાર, નરકતણો હોશે અધિકાર. ૨૫
પંખીએ વાત સર્વ સાંભળી, વાનર પ્રત્યે બોલ્યો વળી;
જટાયુ તે કોણે હણ્યો, શા માટે તે તો અવગણ્યો. ૨૬
વિસ્તારી કહો સુજને વાત, તે મારો થાયે લઘુ ભ્રાત;
સાઠ સહસ્ત્ર વર્ષનું બાળ, વય વિના ક્યમ કીધો કાળ. ૨૭
સંભળાવો મને ઊભા થઈ, વિરહ હું શકું નહિ સહી;
અંગદ ઉભો થઇને કહે, રામચરિત્ર તે રંગે લહે. ૨૮
એક સૂર્યવંશી સમર્થ રામ, ઈંદિવરઘન સુંદરશ્યામ;
જે તણું છે નિર્મળ નામ, નામે આપે વૈકુંઠઠામ. ૨૯
પિતાવચન પાળવા કાજ, ચાલ્યા વન તજીને રાજ;
પંચવટી કરવા પાવન, અવતરિયા પ્રભુ જગજીવન. ૩૦
એવે હવું સીતાનું હરણ, યુદ્ધ કરીને પામ્યો મરણ;
રામે આવીને દેનજ કર્યું, પંખીકેરૂં કારજ સર્યું. ૩૧
તે સીતાકેરી જોવા શુદ્ધ, અહીં અમો આવ્યા સુણ બુધ;
વિહંગમ એમ બોલ્યો વાણી, ભ્રાતશોક અંતર અતિ આણી. ૩૨

---

૨૪. ત્રણ ઋણ–દેવઋણ, મનુષ્યઋણ, અને પિતૃઋણ. ૩૦. તજીને રાજ—તજી નિશ રાજં પ્ર. ૧. ૩૨. બુધ—હે ડાહ્યા (પક્ષી)!

વિસ્તારી વાત કહો મુને, ઉપાડી લેઈ જાઓ તમ કને;
વાનર કહે કોણ સમીપે જાય, એ આપણને મારી ખાય. ૩૩
અતિ દારૂણ દીસેછે દેહ, માંડ મિષ કરેછે એહ;
અંગદ કહે હું જાઉં પાસ, આમે હું ઇચ્છુછું નાશ. ૩૪
ભૂખે કેમ ન જાયે પ્રાણ, પંખી સુખી થાય નિર્વાણ;
ત્યારે બોલ્યો જાંબુવાન, તમે શું જાઓછો યુવરાજાન. ૩૫
સેવકજનને દીજે કાજ, એને અહીં આણીએ આજ;
અંગદે આજ્ઞા દીધી જદા, ઉપાડીને આણ્યો તદા. ૩૬
વચ્ચે બેસારીને વાત, સંભળાવી સર્વ સાક્ષાત;
સંક્ષેપે સર્વ રામચરિત્ર, સુણતાં પાપી થાય પવિત્ર. ૩૭
સુણી જટાયુનું મરણ, વિહંગમ તો ઢળિયો ધરણ;
આક્રંદ કરે પછાડે અંગ, હા હા હું હુઓ નહિ ભંગ. ૩૮
જ્યેષ્ઠ જીવે ને લઘુ મરે, વિધાતા વિવેક નવ કરે;
કાળતણી એ અવળી રીત, વિચારી જોતાં વિપરીત. ૩૯
વારી રાખે વાનર વીર, ભાઇ તું તો ધરને ધીર;
એને એમ રોવું નવ ઘાટે, આક્રંદ કરે તું શામાટે. ૪૦
મોટા મુનિજન વાંચ્છે મરણ, એ પામ્યો પુરૂષોત્તમના ચરણ;
સીતાતણી તો વારે ચડી, દારૂણ દેહ યુદ્ધે પડી. ૪૧
એનો કાંઇ મ કરશો શોક, ભાઇ રૂદન કરે તે ફોક;
પંખી કહે મને કરાવો સ્નાન, સૂતા છો સાગર સન્નિધાન. ૪૨
પાણીમાંહે બોળ્યો દેહ, બ્હાર આણી બેસાડયો તેહ;
વાનર સઘળા વીંટી વળ્યા, ઠામ ઠામથી ટોળે મળ્યા. ૪૩
પંખીને પૂછેછે વાત, જો સીતાશોધ જાણોછો ભ્રાત;
તો અમને માંડી કહો મર્મ, અમો ભૂલ્યા પડયાછું ભર્મ. ૪૪
સુગ્રીવે શોધ લેવા કાજ, મોકલિયા સાંભળ ખગરાજ;
મસવાડાની અવધજ કરી, શોધ લઇને આવજો ખરી. ૪૫
તે ઉપર બહુ વીત્યા દિન, અમો મોહ પામ્યાછું મન;
અમને કાંઈ ઉપજે તુંથી, તું કાંઇ કહે કારણ કથી. ૪૬
તું સાથે તો મૈત્રી થઇ, અંગદે એવી વાણી કહી;
પંખી કહે પેખુંછું પ્રીત, સીતાને હું રૂડી રીત. ૪૭
એ અહિંયાંથી શતજોજન, અશોકવાટિકા નામે વન;

આસોપાલવ તરૂ હેઠ, સીતાને મેં જાણી ઠેઠ. ૪૮
આશપાશ અનેક રાક્ષસી, કાળરાત્ર તે કૃત્યાજશી;
જંધાએ ઢાંકીને સ્તન, બેઠી બાળા અધોવદન. ૪૯
નિશાસા મે'લે છે નેહ, આંખે આંસુ મેલે મેહ;
થર થર થર ધ્રુજેછે દેહ, વિરહે વપુ પડેછે વેહ. ૫૦

કડવું ૧૯ મું

રાગ આશાવરી.

અદ્ભુત થઇછે આકળી, દામણી તે દીન;
છારી છેહ દેહ વળી છે, અતિશે થઈ છે મલિન. ૧
અહીંથી શત જોજન છે પર્વત, ત્રિકૂટાચળ નામે એક;
સોનાનો શત જોજન છે, શોભાએ છે છેક. ૨
ત્રણ શૃંગ છે મણિતણાં, તેણે ત્રિકૂટાચળ નામ;
રાજ્ય ત્યાં રાવણતણું, નિર્મળ લંકા ગામ. ૩
ત્રીશ જોજન નગરનો ચોક, ફેરે છે વિસ્તાર;
વસે રાક્ષસ અસંખ્યાત, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૪
ઓ સામી દીસે જાનકી, રાવણે કીધું છે હરણ;
મૂર્તિવંતુ માથે ચઢાવી, લેઇ ગયો છે મરણ. ૫
અંગદ કહેછે અસંભવ એ, માન્યું તે કેમ જાય;
શત જોજનથી સામી દીસે, મન વિસ્મય થાય. ૬
પંખી કહેછે સત્ય માનો, હું મિથ્યા ન બોલું વાણી;
સંદેહ તારો સર્વ ટાળું, જેમ તું જાયે જાણી. ૭
અંગદ કહેછે એટલો, મારે મન સંદેહ;
તે તું ટાળ ભાઈ, મન આણી નેહ. ૮
પહેલું એકે પાંખ ક્યાં ગઈ તારી, તેં ઉડી ન શકાય;
માંસનો તો પિંડ જાણે, દુર્બળ દીસે કાય. ૯

---

૪૮. વાટિકા–વનિકા પ્ર. ૧. ૧. છારી ઇ૦.—છારી છેહ્ય વળી છેય. પ્ર. ૩ જી.
૭. જેમ તું જાયે જાણી–જેમ તું તો જાણ પ્ર. ૧. ૯. પહેલું ઇ૦–પહેલું તો પાંખ તારી શું થઇ પ્ર. ૧.

બીજું આટલા દહાડા તું, શું કરતો (અહીંઆં બેઠો) આહાર;
અમને ખાવાને મન જે, માંડયો હતો વિચાર. ૧૦
ત્રીજું તું શું જાણે જે, રાવણે કર્યું સીતાનું હરણ;
પાંખ વિહોણો કેમ ઉડે, ચાલી શકે ચરણ. ૧૧
ચોથું જે જાનકી અહીંથકી, છે અતિ દૂર;
પેખે છે કેમ અહીં બેઠો, આડું અર્ણવ પૂર. ૧૨
પાંચમું તું કહે ભાઇ, તારૂં શું છે નામ;
એ સંદેહ સઘળો ટાળો, પછી બીજું કામ. ૧૩
પંખી કહેછે એકમના, સાંભળો સહુ કોય;
ચંચળતા પરિ પરહરો, તો સર્વ કહું હું સોય. ૧૪
સંપાતિ એવું નામ મારૂં, જયેષ્ઠ જટાયુનો ભ્રાત;
અરૂણપંખી પિતા મારો, જગત જાણે વાત. ૧૫
સીતાની જે શોધ જાણુંછું, તેહનું એ ઇધાણ;
પાંખ મારે નવી આવે, કહેતાં વચન પ્રમાણ. ૧૬
અંકુર જુઓ આ ઉદય પામ્યા, સતીની કહેતાં શુધ;
અંગદ પૂછે છે પંખીને, એ તો બહોળી બુધ. ૧૭
પાંખ તું કયમ પામેછે, કહેતાં સીતાની ભાળ;
કારણ તેનું કહે વિસ્તારી, વચન પરમ વિશાળ. ૧૮
પંખી કહેછે પ્લવંગમને, નયણે અમારે તેજ;
સહુનાથી અતિ ઉગ્ર હોયે, જાણજો તે સે'જ. ૧૯
જ્યારે અમો ઉડું આકાશે, પર્વત પ્રૌઢા જેહ;
તે કાંકરા સરખા અમો દેખું, અદ્ભુત ઊંચા જેહ. ૨૦
ગંગાદિક જે નદી મોટી, તે તંતુને આકાર;
પૃથ્વી પેખું ચક્ર સરખી, જે ફેરવે કુંભાર. ૨૧
તલમાત્ર આમિષ પડયું દેખું, એવી અમારી દૃષ્ટ;
તે માટે દેખુંછું જાનકી, સર્વ જાણે સ્પષ્ટ. ૨૨
એક વાર અમો ઊડતા, બળવંતા બે ભ્રાત;
બ્રહ્મલોક ઉડતા ગયા, જ્યાં જગતનો તાત. ૨૩
બ્રહ્મસભામાં જઇને બેઠા, જાણજો ક્ષણમાત્ર;

---

૧૪. પરિ–દૂર. ૨૨. આમિષ–માંસ.

આજ્ઞા માગી ઊડિયા, અતિ ચપળ અમારાં ગાત્ર. ૨૪
દિવાકરના રથ સાથે, ઉડવા લાગ્યા એહ;
અરૂણ જેનો સારથી, એમાં નહિ સંદેહ. ૨૫
જટાયુની પાંખ કોમળ, અનુજ મારો ભ્રાત;
મેં પાંખ મારી અડાડીને, થઇ વારૂ વાત. ૨૬
રવિની રશ્મિએ કરી, ઉપન્યો બહુ તાપ;
જન્મસ્થાનકેં જઇ પડયો, જટાયુ તે આપ. ૨૭
મને તો લાગ્યાં ખરાં, દિવાકરનાં રશ્મ;
પાંખ મારી પ્રૌઢી હતી, તે બળીને થઇ ભસ્મ. ૨૮
મહેંદ્ર ગિરિની ગુફામાંહે, નિશાકર ઋષિજન;
આનંદે રહેતો અહીં, સુણો સત્ય વચન. ૨૯
તે નિત્ય કરવા નીસરતો, ત્યારે સાવજો સહુકોય;
સેવા તો કરતા સહી, સેનાની પેરે સોય. ૩૦
નિત્ય કરી ઘેર આવતા, પશુ પામર માત્ર;
કો કોને વિઘ્ન ન કરે, ભક્ષ્ય જેનાં ગાત્ર.' ૩૧
શત્રુ સઘળા મિત્રની પેરે, સાથે થકી તો જાય;
આશ્રમ કેરે આંગણે, આવી રહે ઋષિરાય. ૩૨
સિંહને આપે આગન્યા, હસ્તીને કરી હાથ;
સેવકની પેરે શીખ આપે, સાંચરો સહુ સાથ. ૩૩
હું પડયો પેખું બારણે, માંસનો જેમ પિંડ;
આ અહીંઆં કોણે નાંખ્યો છે, દૈવે દીધો દંડ. ૩૪
ઉચ્છિષ્ટ નાંખી આશ્રમ મારો, અપવિત્ર કર્યો અપાર;
ત્યારે હું તો રોવા લાગ્યો, આંખે આંસુધાર. ૩૫
તાપસ કહેછે મુને કે' તું, કાં કરેછે રૂદન;
ત્યારે મેં મહામુનિ પ્રત્યે, વળતું કહ્યું વચન. ૩૬
'આજ મારૂં અભાગ્ય છે, ને દૈવ થયોછે રાંક;
તમો ઓળખતા નથી તો, કોનો કાઢું વાંક? ૩૭
શું જાણું તું કોણ છે, મને પૂછયો મર્મ;

---

૨૭. રશ્મિ-કિરણ. ૨૮. રશ્મ-રશ્મિ(કિરણ). ૩૦. નિત્ય-સંધ્યા વંદનાદિ નિત્યકર્મ. સાવજો-વનચર પ્રાણીઓ.

નિસાસો મેં મોટો મૂકીને, કર દીધો કર્મ. ૩૮
ઓળખતા તમે શે નથી, સંપાતિ જટાયુધ;
નિત્ય પ્રત્યે અહીં આવતા, સેવક તમારો શુદ્ધ. ૩૯
સૂરજને કિરણે કરી, બળી મારી પક્ષ;
જટાયુ ગયો જન્મસ્થાનક, સર્વ કહ્યું સમક્ષ. ૪૦
વચન સુણીને નિશાકરે, સબળ માંડયો શોક;
અજાણે મેં અવગણ્યો, નિભ્રંછયો તું ફોક. ૪૧
રે'રે' ભાઈ રૂદન કરતો, ત્રેતાયુગમાં જાણ;
અવતાર ધરશે અવનિ ઉપર, સમર્થ શારંગપાણ. ૪૨
પિતાવચને પંચવટીએ, આવશે શ્રીરામ;
રાવણ હરણ કરશે જાનકીનું, મરણ કેરૂં કામ. ૪૩
જાનકીનો શોધ લેવા, આવશે વાનર વીર;
સાથરો પાથરી શયન કરશે, સાગરકેરી તીર. ૪૪
ત્યાં તું તો સર્વ કહેજે, સીતાકેરી શુધ;
પાંખ તારી પ્રકટ થાશે, શીખવી સર્વ બુધ. ૪૫
સો વર્ષ તે ઋષિ રહ્યા, ગયે થયાં શત વર્ષ;
તેટલે તો તમે આવ્યા, હવે હૈયે હર્ષ. ૪૬
તમે મને પૂછયું'તું જે, શું કરતો આહાર;
રાવણે હરી જાનકી, તે સર્વ સમાચાર. ૪૭
પુત્ર મારો પ્રૌઢ છે, સુપાર્શ્વ તેનું નામ;
નિત્ય પ્રત્યે આણી આપે, આહાર આણે ઠામ. ૪૮
એક દહાડો આવ્યો અસુરો, મેં પૂછયો તેને મર્મ;
વાર એવડી કયાં લાગી, કર્યું કશું પરાક્રમ. ૪૯
મને કહ્યું મારા બાપજી, જ ઘણી લાગી વાર;
એકમના થઇ સાંભળો, એ કથાનો વિસ્તાર. ૫૦

કડવું ૨૦ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

સુપાર્શ્વ કહે સાંભળો તાત, એક અદ્દભુત થઈ છે વાત;

૪૧. નિભ્રંછયો (નિર્ભર્ત્સ્યો) નિંદ્યો.

તમારે અર્થે લેવા ભક્ષ, મેં પસારી પહોળી પક્ષ. ૧
પૂર્વસાગર છેડો એક, બીજે સિંધુ પશ્ચિમ વિવેક;
આડો આવે તેને લઇ જાઉં, પિતાનો ઓશિંકળ થાઉં. ૨
રથ બેસી એવે રાક્ષસ કોય, સાથે એક સુંદરી સોય;
મેં જાણ્યો એ આવ્યો અહાર, અંગે જાડો છે અપાર. ૩
દશ મસ્તક ને ભુજ વીશ, દેખી મને ચઢી અતિ રીસ;
મેં મારવા કીધું મન, રાક્ષસ બોલ્યો લલિત વચન. ૪
જેને સાથે હોયે નાર, તેને તુંયે ન મારે ઠાર;
સ્ત્રીહત્યાનું લાગે પાપ, નિરાધાર એ થાયે આપ. ૫
કાલાવાલા કીધા ક્રોડ, વિવિધ વિનતિ કરી કર જોડ;
દયા ઉપની દેખી દીન, મેં પણ વચન કહ્યું લેલીન. ૬
વામ પાંખ હેઠળ થઇ જાય, તેમ જાતો હુઓ તે રાય;
દેહ દમતા હતા ઋષિજન, તેણે કહ્યું એ દશવદન. ૭
એ તો તને કરત કદન, મારી મોકલત જમસદન;
સીતાનું કરી જાયછે હરણ, તેણે તું ન પમાડ્યો મરણ. ૮
પછે હું પામ્યો પશ્ચાત્તાપ, અણજાણે ગયો એ આપ;
સીતા હરણ કરી જાતો જાણત, અંત એનો તો હું આણત. ૯
તે માટે હુંને લાગી વાર, અસુરે આણ્યો આહાર;
કહેતાં પોહોળી તો થઇ પાંખ, હવે કરૂં ઉડવાની ધાંખ. ૧૦
અંગદતણું મનાવ્યું મન, સુણી વચન થયો પ્રસન્ન;
એટલે દારૂણ વાયો વાય, પડછંદા અતિ પ્રૌઢા થાય. ૧૧
પડે કાંકરા ને રેણુ, અરણ્ય આકળાં થાયે એણ;
ગિરિતણાં તો ઉડે શૃંગ, શિલા સામટી થઇને ભંગ. ૧૨
જાણે પ્રલયતણો પવન, શતખંડ થાયે ત્રિભોવન;
વાનર સઘળે માંડ્યો સોર, જાણ્યું રાક્ષસ આવ્યો ઘોર. ૧૩
શિલા શિખર વૃક્ષ ગ્રહી પાણ, માર માર મુખ બોલે વાણ;
ઊગામીને ઊભા વીર, રવે ચઢી પાડેછે રીર. ૧૪
સંપતિ કહેછે સુણો મર્મ, શાને કાજે કરોછો શ્રમ;
નહિ રાક્ષસ એ મારો તન, મળવા આવે મુજશું મન. ૧૫

---

૮. તને–તારૂં. કદન–નાશ. ૧૨. એણ—હરણ.

તેની પાંખતણો જે વાય, તેણે વૃક્ષ સમૂળાં ઉડી જાય;
શિખર શિલા સામટી સાર, ઉડે પાંખ પવનને પ્રહાર. ૧૬
સુપાર્શ્વ નામે સુત જેહ, પર્વતપ્રાયે પ્રૌઢો દેહ;
આવી પિતાને કર્યો પ્રણામ, પૂછ્યું કપિ આવ્યા કોણ કામ? ૧૭
સંપાતિ કહેછે તેણીવાર, વાનરને તું કર નમસ્કાર;
સંભળાવ્યો સર્વ સમાચાર, સીતાની શોધ કહેતાં સાર. ૧૮
પાંખ પામ્યો હું નિરધાર, એણે મને કર્યો ઉપકાર;
પ્રણામ કરીને કહે પંખીરાજ, કપિ કાંઈ દ્યો મુજને કાજ. ૧૯
હું પાંખ પહોળી કરૂં પ્રૌઢ, એંશી લાખ થાઓ આરૂઢ;
લંકાએ ઉપાડી મેલું, રવિ અસ્તાંગત થાતા પહેલું. ૨૦
કહો તો ત્રિકૂટાચળ ઉખેડું, કહો તો પાંખ પ્રહારે કરી ફેડું;
કહો તો રાક્ષસ સઘળા વેડું, જાણે જમનું આવ્યું તેડું. ૨૧
કહો તો પાછા પાતાળે ચાંપું, પરાક્રમ કરતો કાંઇ ન કાંપું;
આકાશે અતિ ઉંચા નાખું, ત્રિકૂટાચળ નામ ન રાખું. ૨૨
કહો તો નખતે અગ્રે તોળું, કહો તો સાગરમાં ઉંધો બોળું;
કહો તો રાક્ષસ હણી કરૂં સૂનો, કહો તો બાળીને કરૂં ચૂનો. ૨૩
કહો તો નખશિખર કરી કોરૂં, મૂઠીમાં ઘાલીને મોરૂં;
કહો તો રાવણને મારૂં, સીતાંકેરો શોક નિવારૂં. ૨૪
કહો તો સાગર સાતે શોષું, જેમ તેમ કરી તમને સંતોષું;
કહો તો પૃથ્વી આખી ઉથાપું, કહો તો સોમ સૂર્ય આણી આપું. ૨૫
કહો તો આકાશ આખો ઉતરડું, કહો તો મેરૂને મહીએ મરડું;
કહો તો સીતાને અહીં લાવું, શ્રીરામચંદ્રને ભલું મનાવું. ૨૬
વાનરે મળીને કર્યો વિચાર, એ આપણ આગળ કરે અહંકાર;
એને આપણ શીખજ દીજે, આપોપે કારજ સર્વ કીજે. ૨૭
અંગદ કહે કહ્યું તે કીધું, જીવતદાન તમોએ દીધું;
અમારામાં ઘણા છે એવા, સર્વ કારજ કરવા તમ જેવા. ૨૮
શોધ માત્ર જવાનું કામ, અમને એમ કહ્યું છે રામ;
સીતાની લઇ આવો ભાળ, રાક્ષસ હું હણીશ તત્કાળ. ૨૯
વણ આજ્ઞા કેમ કીજે કર્મ, નહિ એ સેવકનો ધર્મ;

---

૨૪. નખશિખર કરી—નખના અગ્ર ભાગથી.

પિતા પુત્ર તમો સુખે સધાવો, અર્થ પડે ત્યારે વળી આવો. ૩૦
અમારામાં છે એવા અનેક, તમે કહ્યું તે કરી વિવેક;
આજ્ઞા માગી ઉડ્યા આકાશ, પ્રેમ ધરીને પરમ પ્રકાશ. ૩૧
વાનર મળી વિચારે વાત, કહો કોણ ક્યમ જાશું ભ્રાત;
એકે ફાળે શત જોજન, જે જાતાં મોહ ન પામે મન. ૩૨
લંકાને આખી જઇ જોય, રાક્ષસ ભેદ ન જાણે કોય;
સીતાને સર્વ સંભળાવે વાત, વળતી શોધ સુણો સાક્ષાત. ૩૩
લેઈ આવે ત્યાંથી ઈંધાણ, આપણને તે આપે પ્રાણ;
જેમાં હોય જેટલી શક્ત, વિસ્તારી વેગે કહો વક્ત્ર. ૩૪
ગજ કહે જાઉં દશ જોજન, એકે ફાળે તો ત્યાં ધન્ય;
ગવાક્ષ કહે જાઉં વીશ, ગવયે કહ્યું હું ટપું ત્રીશ. ૩૫
ગંધમાદન કહેછે ચાળીશ, એકે ફાળે જાઉં ઇશ;
શતબળી કહે પંચાશ, પછે હું તો ખાઉં શ્વાસ. ૩૬
કુમુદ કહે જાઉં સાઠ, એટલો વાનરનો પરિપાઠ;
મયંદ કહે હું શીત્તેર સાર, એકે ફાળે જાઉં અપાર. ૩૭
નળ કહે હું એંશી ઉડું, આઘો જાઉં તો જળમાં બૂડું;
નીલ કહે હું તો જાઉં નેવું, અહીંથી એક ફાળ એવી દેઉં. ૩૮
ત્યારે બોલ્યો જાંબુવાન, વાળીતણો જે વૃદ્ધ પ્રધાન;
સત્તાણું જોજન હું જાઉં, વળતો વીરા શ્વાસે ભરાઉં. ૩૯
આગે શત જોજન સેહેજે જાતો, જ્યારે ભરજોબન મદમાતો;
ઘરડાપણમાં ગયું ન જાય, મોઢે મારે શ્વાસ ન માય. ૪૦
તેમાં થયો એક ખોડો પાગ, હવે નહિ ઉછળ્યાનો લાગ;
અંગદ પૂછે છે વાત, મારે મન સંદેહ સાક્ષાત. ૪૧
ક્યમ તમારો થયો ખોડો ચર્ણ, એવાં શાં કીધાં આચર્ણ;
વળતો વદે મુખ જાંબુવાન, સાંભળ રે તું ચતુરસુજાણ. ૪૨
કુંજર નામે રાક્ષસ કોય, સહુ કોને સંહારે સોય;
જ્યાં દેખે તાપસનાં વૃંદ, ત્યાં મારવા આવે મંદ. ૪૩
ઉપર પર્વત પ્રૌઢો નાખે, માર માર મુખ વાણી ભાખે;
કાયાને તે કાઢી ખાય, એમ રાક્ષસનું ઉદર ભરાય. ૪૪

---

૩૭. પરિપાઠ—અભ્યાસ. 'એટલે વાનર પૂરી પાંઠ' પ્ર. ૩ ૭.

બીજો નવ જાણે વ્યાપાર, એસ કરી કરવો આહાર;
એક સમે બેઠા ઋષિજન, દારૂણ દેહ દમતા'તા વન. ૪૫
એવે અંતરિક્ષ મારગ આવ્યો, પર્વત પ્રૌઢો ગ્રહીને લાવ્યો;
તાપસને હણવાને કાજ, ગાઢે કરવા લાગ્યો ગાજ. ૪૬
હું બેઠો'તો એક ગિરિને શૃંગ, મેં જાણ્યું ઋષિનો થાશે ભંગ;
મહાનુભાવ દમેછે દેહ, ઉપર પર્વત નાંખે એહ. ૪૭
નાંખ્યો પર્વત આણીને રીસ, કોપ કરી પાડે અતિ ચીસ;
મેં આડું ત્યાં ઢીંચણ ધરિયું, પર્વતપ્રહારે કડકા કરિયું. ૪૮
પર્વત ભાંજીને થયો ભૂકો, રાક્ષસ તે નાખતો ચૂક્યો;
ત્યારનો પગ થયો અતિ ખોડો, તેણે પંથ ક્રમું હું થોડો. ૪૯
જઇ શકું સત્તાણું જોજન, એટલા ઉપર ન ચાલે મન;
અંગદ એણીપેરે બોલ્યો વાણ, હું કાંઇ કરી શકું નહિ કાણ.૫૦

કડવું ૨૧ મું.

રાગ જીતમાન.

અંગદ એણીપેરે ઉચરે રે, સાંભળો વાનર વાત રે;
તમો તમારાં બળ કહ્યાં રે, ભેદ લહ્યો મેં ભ્રાત રે. ૧
જો મારે માથે મૂકિયો રે, સુગ્રીવિયે ભાર રે;
તો તો મેં વહી છૂટવું રે, આપ્યો જે અધિકાર રે. ૨
શોધ લીધા પાખે જો જાઉં રે, પોસાઉં નહિ લગાર રે;
રઘુનંદન વારી નવ રાખે, સુગ્રીવ કરે સંહાર રે. ૩
વેરીનાં વાંચ્છ્યાં ફળે રે, પહોંચે મનની આશ રે;
મને મારવાનો મતો રચ્યો છે, જે મોકલિયો વનવાસ રે. ૪
જદ્યપિ હું તો ગયો નથી, કહીએ શત જોજન રે;
તોએ મેં જાવું સહી રે, મનાવું રામનું મન રે. ૫

---

૪૬. ગાજ–ગર્જના. ૪૯. ક્રમું–ઉલ્લંઘું. કાણ–મોકાણ. અર્થાત્ હુંતો કાંઇએ કરી શકું એમ નથી. અથવા કા'ણ–પ્રતિજ્ઞા. ૧. રાગ જીતમાન–તાલ જીતમાન પ્ર.૨.

પિતા માથે મોટા માટે, કાંઇ ન પડચું કામ રે;
જાણું નહિ જે જાવું પડશે, અપરાધી થઈ આમ રે. ૬
સમસ્ત વાનરમાંહે મોટો, વાળી વડો રાજાન રે;
લાડકવાયો એક દીકરો, મને હુતાં માન રે. ૭
પિતાનું બળ જ્યારે મનમાં, જોઉંછું વિચારી રે;
ત્યારે જાણુંછું જાવાનો, હઇશ હું અધિકારી રે. ૮
લક્ષ જોજન લીલાએ જાતો, ખાતો નહિ તે શ્વાસ રે;
પર્વત બેઉ ઉછાળતો, અંતર નહિ તે આયાસ રે. ૯
તો તેનો હું વડો દીકરો, શત જોજન શી માત્ર રે;
તેના અંગથકી ઉપન્યો, ગૌર અમારૂં ગાત્ર રે. ૧૦
જવાશે નહિ તોયે રૂડું, જદ્યપિ પડું જળમાંય રે;
સુગ્રીવ મને આમે મારે, જો જાઉં હું ત્યાંય રે. ૧૧
વેરીને હાથે મુઆ પાખે, જેમ તેમ મરવું રૂડું રે;
કે સીતાની શોધ લઈ આવું, કે સાગરમાંહે બૂડું રે. ૧૨
તમો સહુ છૂટી પડો રે, પણ હું છેડો કયમ છોડું રે;
રામે મને આજ્ઞા આપી, કાજ નહિ એ થોડું રે. ૧૩
એટલું તો દેખું નહિ તમને, જેટલી મને પીડ રે;
લોક ઉખાણો એમ કહેછે, "ભાડુતે ન ભાજે ભીડ રે." ૧૪
જાંબુવાન કહેછે યુવરાજા, એ શાં કહ્યાં કથન રે;
અરે આવડા સેવક આગળ ઊભા, જાનારા જે જન રે. ૧૫
એંશી લાખમાંહે દશ બોલ્યા, હવે કેટલા થાકે રે;
જાનારા તે જોદ્ધા છે, તે તલપ ભરવા તાકે રે. ૧૬
સઘળા બોલી રહ્યા પૂઠું, તેં બોલવું વીર રે;
ત્યાર લગે કાંઇ નવ કહેવું, ધરી રહેવું ધીર રે. ૧૭
ઠાલા ઘડા તે છલક છલે રે, ભારે ભર્યા ન બોલે રે;
જાનારો તે જેહ છે, નહિ કો તેને તોલે રે. ૧૮
અરે અણબોલ્યા બેઠા શા માટે, ઉત્તર શે ન આપે રે?
બીજા સઘળા બોલી રહ્યા, તું રાખ્યો છે થાપે રે. ૧૯

---

૧૪. એટલું તો ઇ૦—જેટલી મારા મનમાં પીડા છે, એટલી પીડા તમારા મનમાં હોય, એમ હું દેખતો નથી. ૧૯. થાપે—થાપણ રૂપે.

અરે રામચંદ્રને રોતા મેલી, અહીં આવ્યો છે આપ રે;
નિશ્ચિંત થઈને બેઠો શામાટે, પ્રકટ ન કરે પ્રતાપ રે! ૨૦
કોણ અવસર આળસ આણ્યાનો, જોને વિચારી વીર રે;
સહુ પાછળ તું શું બેઠો છે, શે ધરી રહ્યો છે ધીર રે. ૨૧
અરે અણબોલે ને ઉંધે મસ્તકે, શું બેશી રહ્યો છે બુદ્ધિહીન રે;
કાયરની પેઠે કાં કાયા, દીસે દામણી દીન રે. ૨૨
ઉત્પત્તિ તારી જોને વિચારી, કોણ છે તારો તાત રે;
પવનથકી તું પ્રકટ થયો છે, અંજની તારી માત રે. ૨૩
એકમના થઈ સહુ સાંભળો, જેની કહું ઉત્પત્ય રે;
જે ઉપમા દીજે તે છાજે, સર્વ કહું તે સત્ય રે. ૨૪
બ્રહ્માજી સભા પૂરીને, બેઠા છે એકવાર રે;
અમર સમસ્ત પરવર્યા, સ્વાહા સ્વધા વષટ્કાર રે. ૨૫
ત્યાં પુંજીકસ્થલી નામે અપ્સરા, નાચે છે નિરધાર રે;
તાન તરંગ ને રાગ રાગણી, ઘોર મધુરસ્વરતાર રે. ૨૬
ગ્રામ મૂર્ચ્છના સંગીત સાહિત્ય, કરે થેઇ થેઈકાર રે;
તે સભામાં સામો બેઠો છે, પવન પ્રેમ અપાર રે. ૨૭
વારે વારે વદન અવલોકે, શ્યામા સુંદર રૂપ રે;
પવને પાલવ પાછો કીધો, જોવા અંગ અનુપ રે. ૨૮
બ્રહ્માએ જાણ્યું તે સર્વે, ચેષ્ટા કરેછે એહ રે;
માંહોમાંહે મોહ પામેછે, ચંચળગતિ અતિ નેહ રે. ૨૯
બ્રહ્માને તો ક્રોધ ચઢયો અતિ, શ્યામાને દીધો શાપ રે;
પવનને સાથેથી શાપ્યો, પામીને અતિ તાપ રે. ૩૦
મારી સભામાં મનસાએ, કર્યો છે વ્યભિચાર રે;
પાપીને આવવાનો અહીંઆં, નહિ [કશો] અધિકાર રે. ૩૧
સભામાં બેઠા નવ કીજે, કહીએ જેટલાં વાનાં રે;
પ્રસિદ્ધ તો નવ કીજે, જે સરજ્યાં છે છાનાં રે. ૩૨
સભામાં સ્ત્રી સામું જોઇ, કીજે નહિ કટાક્ષ રે;
ઉલસવાલસ ઘણું ન થઇએ, રહીએ ધીરજ રાક્ષ રે. ૩૩

---

૩૩. ઉલસવાલસ—(उल्लसनं विलसनं) હરખઘેલા. 'ઉલસવાલસ ઘણું ન કીજે' પ્ર. ૨ ૭.રાક્ષ–(રાખ) રાખી.–'રાખી' પ્ર. ૪ થી.

ડોકું તો ડોલાવિયે નહિ, કીજે નહિ તો હાસ રે;
મોટાની નિંદા નવ કીજે, નક્કી જે ગુંજ પ્રકાશ રે. ૩૪
આપોપાની સ્તુતિ ન કીજે, ઉખાંખીએ નહિ અપાર રે;
થુંકીએ નહિ સભામાં બેઠાં, ઉંઘીએ નહિ લગાર રે. ૩૫
જો તેં નારી સામું નિરખ્યું, તો તું તિર્યક્ પામે તન રે;
એથકી તો તું ઉપજજે, પુત્રરૂપે થઇ પવન રે. ૩૬
અપ્સરા તું વાનરી થાજે, ચંચળતા કીધી માટ રે;
તુજ વિષે ત્યાં એ અવતરજે, નેહ ધરીને નાટ રે. ૩૭
કુંજર નામે કો એક વાનર, અંજનાચળ તેનો વાસ રે;
અંજન જેવો આખો પર્વત, ત્યાં અવતરજે ઉલ્લાસ રે. ૩૮
કુંજરને એક કન્યા આવી, અંજની તેનું નામ રે;
અંજનાચળ ઉપની માટે, સુંદરતાનું ધામ રે. ૩૯
દિવસે દિવસ તે વૃદ્ધિજ પામે, મનોહર તે મૃગનયણી રે;
સકળગુણ સંપૂરણ સોહે, સકળ કળા શશિવરણી રે. ૪૦
વાનરી પણ કામચારિણી, ઇચ્છાએ ધરે રૂપ રે;
અંગ અંજની મધુરી તે, દીસે અતિ અનુપ રે. ૪૧
એમ કરતાં મોટી થઇ બાલા, મુગ્ધા મનોહર વેષ રે;
જોબનના અંકુર ઉદય થયા, પણ પુરૂષ નહિ પ્રવેશ રે. ૪૨
કુંજરે ચિંતા મન માંડી, કોને કન્યા દેશું રે;
કન્યાદાનતણું ફળ મોટું, સુકૃત શી પેરે લેશું રે. ૪૩
એટલાને દેવી નહિ કન્યા, જો તે બેસે વા'ણ રે;
રોગી અથવા દુર્બળને જે, પ્રદેશ કરે પ્રયાણ રે. ૪૪
અતિ નાનાને ન દેવી, નિર્ધનને નહિં નાટ રે;
શ્રોત્રિયને તો ન દેવી, જે જોવરાવે વાટ રે. ૪૫
વેરાગીને ન દેવી, અતિ મોટાને ન દેવી રે;
આપણ સરખાને તો દેવી, કોડીએ પણ ન લેવી રે. ૪૬
અનાચારીને ન દીજે, અતિ પાસે નહિ અતિ દૂર રે;

---

૩૪. ગુંજ-(ગુહ્ય) ગુપ્ત. ૩૫. આપોપાની-પોતાની. ઉખાંખીએ-ખુંખારા કરીયે. ૩૬. તિર્યક્-પશુ. એથકી-એ અપ્સરા થકી. ૪૧. મધુરી-સુંદર. ૪૫. શ્રોત્રિય—'સાત્રી' પ્ર. ૩ જી.

અતિ ઉંચાને દીજે નહિ, ભયંકર જે ભૂર રે. ૪૭
સરખા સંઘાતે કીજિયે, મૈત્રી વિવાહ વિવાદ રે;
વિષમ સંઘાતે તો કીજે, પામિયે પરમ વિષાદ રે. ૪૮
કેસરી વાનરને દેઉ કન્યા, જે વાળીતણો પ્રધાન રે;
વિવાહ તો વારૂ કરશે, લેઇ આવશે જાન રે. ૪૯
કેસરી વાનરને કહાવ્યું, વે'લા વરવા આવે રે;
વાળી વાનરને તો તેડી, ભલો થઇને ભાવે રે. ૫૦

કડવું ૨૨ મું.

રાગ દેશાખ એકતાલી.

વાળીએ તે તો વાત સાંભળી, વિવાહનો વિસ્તાર;
જાને જાવાની કરી સજાઇ, પરવરિયો પરિવાર. ૧
વાનરીઓ ગાઢે ગાય છે, પરમ ધરીને પ્રીત;
કિન્નરીઓ કાંઇએ ન પોસાયે, જોતી રૂડી રીત. ૨
બાંદરણી છે જોવા સરખી, નયને નેહ જણાવે;
કેસરીને કરી આગળ, વાળી વાનર આવે. ૩
કુમુદ મયંદ ને ગંધમાદન, શતબળી ને શૂર;
વિનત વીરજ ઋષભ સાથે, આવે ઉરાઉર. ૪
ગજ ગવાક્ષ ને ઋષભ વાનર, જોધા જાંબુવાન;
એ આદિ લેઇ સાથે, સઘળા એ પ્રધાન. ૫
કુંજરે જાનીવાસો આપ્યો, વારૂં જોઇ વન;
શીતળ મંદ સુગંધ યુક્ત તો, વાયે ત્રિગુણ પવન. ૬
ફળ ભારે તરૂ નમ્યાં છે, જાણે કરેછે નમસ્કાર;
વાનરને તે વન સમર્પ્યું, આનંદે કરો આહાર. ૭
કુંજરે કેસરીને દીધું, ત્યારે કન્યાદાન;
વાનરીઓ સઘળી સંતોષી, મનાવીને માન. ૮
વાળીને વિવિધ પેરે આપ્યો, શોભતો શૃંગાર;
પે'રામણી ત્યાં પૂરી કીધી, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૯
અંજનીને પરણીને, કેસરી કપિ પરવરિયો;

---

૬. વન–ઉપવન—બાગ.

કિષ્કિંધાએ આવ્યો આનંદે, વિવાહ વારૂ કરિયો. ૧૦
અંજની તો પિયર આવી, આનંદે એકવાર;
જોબનમદે અતિ માતી, નમી રહી સ્તનભાર. ૧૧
એક સમે તે અંજની, થઇ ઋતુસ્નાત;
માનસરોવર ગઇ ઝીલવા, જેમ ન જાણે તાત. ૧૨
સરોવર કેવું સુંદર, આ તો અતિ અનુપ;
પાળ્યે પાદપ પરમ મનોહર, જાણ્યું જાય શું જૂપ. ૧૩
અપ્સરાતું અંગ ધરીને, ઉભી છે એક વાર;
વેણી તો વારૂ વિસ્તારી, સૂકવવાને અપાર. ૧૪
મોર બે પડ્યા મોહ પામીને, નાચે છે નિરધાર;
વેણી દેખી વહે આંસુ, એવી નહિ અપાર. ૧૫
એવામાં પવને આવી, દીધું આલિંગન;
અંજની કહેછે કોણ અધમ છે, મોહ્યું જેનું મન. ૧૬
દીસે નહિ ને સ્પર્શ કરેછે, દેવ દૈત્ય કે જક્ષ;
હમણાં શાપ દેઇશ હું તુંને, સાચું કહે સમક્ષ. ૧૭
હું સતી સાધવી સમ્યક્ છું, તું કો એક છે જાર;
આભડવા જોગ નહિ અમને, ઘટે નહિ વ્યભિચાર. ૧૮
તું સરખી લંપટ કો બીજી, જોઇને તું જાય;
તું સરખો જેને જોઇતો હોય, તો તેનો તું પતિ થાય. ૧૯
શાપીશમા રે શ્યામા સુજને, હું તો છું વાય;
બ્રહ્માનો શાપ છે આગે, ધરવાને કપિકાય. ૨૦
પેહેલે જન્મે તું અપ્સરા, પુંજિકસ્થલી તારૂં નામ;
તુજ દેખીને થયો વિહ્વળ, વાપ્યો મુજને કામ. ૨૧
તુજથકી જે વિરહ વાપ્યો, તે બીજી કોણ ટાળે;
શરણાગત આવ્યો જાણીને, પ્રીત પાછલી પાળે. ૨૨
પંચબાણ પૂરા પીડે છે, આતુર થયું છે અંગ;
તે માટે હું અહીં આવ્યોછું, કરવા તો તુજ સંગ. ૨૩
અંજની કહેછે અલ્પમતિ, તજી સતીનો ધર્મ;
એવી હું તો અધમ નથી જે, કરૂં કૂડું કર્મ. ૨૪

---

૧૩. પાળ્યે—પાળ ઉપર.

સ્વભાવે તું તો અતિ ચંચળ, નહિ લોકની લાજ;
એક સ્થાનક રહેવું હોય તો, ન કર એવાં કાજ. ૨૫
પિયરમાંહે કેમ પેસાઉં, મારી કાઢે બાપ;
સાસરે શી પેરે સમાઉં, કહેશે કીધું પાપ. ૨૬
નિંદા લોક કરે તે મારી, કલંક કૂળને લાગે;
અમારા કુળમાં તો એવું, નથી કર્યું તો આગે. ૨૭
સતીવ્રત તારૂં નહિ જાયે, વળતું બોલ્યા વાય;
તત્કાળ તું પુત્ર જણીશ, ગર્ભવતી નહિ થાય. ૨૮
મારો આત્મા તુંજ ટાળી, ધરી શકે નહિ કોય;
તે માટે મળવા દે મને, દૂષણ કશું ન હોય. ૨૯
સાઠ તોલા સોનાના પાત્ર વિણ, ન રહે સિંહણનું દૂધ;
તેમ તું ટાળી અંશ મારો, ધરી શકે કોણ શુદ્ધ. ૩૦
કામવાસનાએ કાંઇ તુજને, નથી કરતો સંગ;
આપોપે અવતરવા તુંથી, ધરવા વાનર અંગ. ૩૧
અંજની કહેછે અર્ભક લેઈ, સાસરે શી પેરે જાઉં;
કહેશે કોનો કુંવર લાવી, હેલાં હળવી થાઉં. ૩૨
એવું તું જણીશ નહિ બાળક, જે નિંદે તુજને કોય;
મુજ સરખો ઉત્કૃષ્ટ ઉપજશે, જે દેખી વિસ્મય હોય. ૩૩
એમ કહીને અંજનીને, દીધું આલિંગન;
આપોપાનો આત્મા મેલ્યો, પ્રવર્ત્યો પવન. ૩૪
અંતર્ધાન થયો આનંદે, અંજનીએ જણિયો તન;
જાણે જજ્ઞ કુંડમાં થકી, કાઢિયો હુતાશન. ૩૫
ઉદધિથી જેમ ઈંદુ પ્રકટ થયો, પ્રાચી દિશાથી ભાણ;
ગુફામાંથી જેમ સિંહ નિસર્યો, પરાક્રમ પ્રૌઢ પ્રમાણ. ૩૬
અંજની ખોળે બેસારી, કરાવે પયપાન;
હરખે હેરીને હાલરૂં, મધુરે સ્વરે કરે ગાન. ૩૭
જાણે શું જાસુ પૂલ્યો છે, એવો દેહનો રંગ;
તત્કાળનો જણ્યો અતિ કોમળ, આવું છે અતિ અંગ. ૩૮

---

૩૦. સાઠ તોલા–"સાઠ સોલા" પ્ર. ૩–૪. ૩૬. ઉદધિ—સમુદ્ર. પ્રાચી–પૂર્વ. ૩૭. હેરીને–જોઇને.

આદિત્ય ઉગ્યો અવલોકીને, ફળ માનીને માગે;
કે કમળ રાતું જાણીને, બાળક રાઢે લાગે. ૩૯
સાન કરી દેખાડે બાળક, માતા મુજને આપ;
મોઢે બોલી શકે નહિ કાંઇ, વાણીએ નહિ વ્યાપ. ૪૦
માતા કહેછે આદિત્ય ઉગ્યો, આ તો આપ્યો ન જાય;
દીશા સઘળી દીપાવે છે, અતિ અજવાળું થાય. ૪૧
ઉચ્છંગેથી ઉછળ્યો એવો, દિનકરને જઇ વળગ્યો;
ઉખેડવા લાગ્યો આદિત્યને, કેમે ન થાયે અળગો. ૪૨
સૂરજે જાણ્યું એ બીજો રાહુ, પ્રકટ થયો કો પ્રૌઢ;
એ તો ઉદરમાં ઉતારે, પાપ પ્રકટ થયું ગૂઢ. ૪૩
આદિત્ય આક્રંદ કરવા લાગ્યો, કો મને મેલાવો;
હા હા હવે હું ખરો વગુત્યો, વેગે વા'રે આવો. ૪૪
ઐરાવત ચઢી ઈંદ્ર આવ્યો, વજ્ર ગૃહીને પાણ;
દિનકર ઉપર દયા કરીને, માર માર મુખ વાણ. ૪૫
વાનરને તો મસ્તકે માર્યો, વજ્રકેરો પ્રહાર;
મૂર્છા ખાઇને પડ્યો મેદિની, બાળક તેણીવાર. ૪૬
પ્રૌઢ પર્વત ઉપર પોતે, પણ થયો ત્યાં પાત;
હડપચી પ્રત્યે હરિ પડયો, અદ્ભુત થઇ આઘ્રાત. ૪૭
હડપચી અતિ ઉંડી ગઇને, પડી પર્વતે ખાડ;
પવને આવી ઉંચલી લીધો, જાણે કરાવે લાડ. ૪૮
વાયે રોધ કીધો તે ત્યારે, દુઃખી થયા સર્વ દેવ;
પાગે પવનને આવી લાગ્યા, સુરપતિ કરે સેવ. ૪૯
ઈંદ્ર કહે અણજાણે કીધો, વજ્રતણો તો ઘાત;
દિનકરને દેખતો હતો, અમો ન જાણું વાત. ૫૦

---

૪૭. હડપચી ૪૦–હડપચી પ્રત્યે અતિ અદ્ભુત, આઘ્રાત (પ્રહાર) થઇ ને હરિ (વાનર) પડ્યો. ૫૦. દિનકર=સૂર્ય.

ઉક્કેલીને મોરો મૂકિયે, તેમ પ્રેર્યો પ્રકટે પ્રજ્ઞ. ૨૮.
સુગ્રીવ શું જાણે ગુણ એનો, જે વિકાર્યો વાધે;
સ્તુતિ એની તો જેમ કીજે, પરાક્રમ પાર ન લાધે. ૨૯
જાંબુવાનનાં વચન સાંભળી, વૃદ્ધિ પામિયો વીર;
પર્વત પાખે પ્રૌઢ થયું રે, હનુમંતનું શરીર. ૩૦
ઉછળીને આવી બેઠો, સભા મધ્યે શૂર;
મેઘતણી પેરે ગાજ્યો, જાણે પ્રલયનું પૂર. ૩૧
જાંબુવાન કહી તેં સારી, જે મારી ઉતપત્ય;
માતાતણો દોષ હું ટાળું, સંભળાવીને સત્ય. ૩૨
કેસરી આગે તપ કીધું, પ્રસન્ન થયો પવન;
કહ્યું મારે તુજસરખો, એક બળિયો આવે તન. ૩૩
હું સરખો તો હું છું ભાઈ, બીજો નહિ તો કોય;
તો તારે પુત્રજ એવો, મુજસરખો ક્યમ હોય. ૩૪
પ્રવૃત્તિ પત્ની તારી છે, હું પામીશ અવતાર;
તે થકી વંશ નહિ વાધે, એકજ અંજનીકુમાર. ૩૫
મારે બાપે વર માગ્યો હતો, માતાનો નહિ વાંક;
નિર્દોષ થઇ બેઠો નાતમાં, એ પણ આડો આંક. ૩૬
હવે જે આજ્ઞા આપો તે, કરી આવું કામ;
મારે માથે સમર્થ સ્વામી, રાજીવલોચન રામ. ૩૭
અંગદ કહેછે અંજનીનંદન, તું છે ચતુરસુજાણ;
અનશન લેઇ સહુ સૂતું છે, આપ અમને પ્રાણ. ૩૮
આટલા દહાડા નહોતો જાણતો, તારાં જે પરાક્રમ;
જાંબુવાને જણાવ્યો રે, અમને એ તો મર્મ. ૩૯
હનુમંત કહેછે હમણાં હું જાઉં, સીતાની શોધ લાવું;
સહુ કોને સંતોષ થાયે, ભાવે ભલું મનાવું. ૪૦
ત્રિકૂટાચળ આખો ઉખેડું, ઉપાડી અહીં આણું;
કહો તો ભાગીને કરૂં ભૂકો, અતિશે આપ વખાણું. ૪૧
પદપ્રહારે પાતાળે ચાંપુ, ઘાસતણી પેરે તોળું;

---

૨૮. મોરો–મોરવું. ૩૩. કહ્યું ઇ૦—'કહ્યું તારે મુજ સરખો' પ્ર. ૩–૪.
૩૮. અનશન–ઉપવાસ.

કહો તો આખોએ કરી ઉંધો, સાગરમાંહે બોળું. ૪૨
કહો તો રાક્ષસમાત્રને મારી, રાવણની કરૂં રાંડ;
મસ્તક દશે ઉખાડી નાખું, જાંણે માંડામાંડ. ૪૩
કહો તો સાગર સઘળો શોષું, બીજે સ્થાનક નામું;
પાષાણ પ્રૌઢા નાખી પૂરૂં, શ્રમ લગારે ન પામું. ૪૪
કહો તો અવનિ ઉથાપું, મેરૂ મંદરને મોરૂં;
આકાશ આખો ઉતરડી નાખું, સોમ સૂરજને દોરૂં. ૪૫
વાંસા ઉપર બેસો સઘળા, લંકાએ લેઇ જાઉં;
એકે ફાળે અહીંઆંથો રે, કંઇ શ્વાસ ન ખાઉં. ૪૬
કહો તો સીતાને લેઈ આવું, વળી જે આજ્ઞા આપો;
હું છું તમો સહુનો સેવક, કર મુજ મસ્તક થાપો. ૪૭
કહેશો કીધા પાખે પોતે, આણે છે અભિમાન;
આપોપાની સ્તુતિ કરેછે, એ અતિશે અજ્ઞાન. ૪૮
તમને ધીરજ ધરવા, મેં કીધું આપ વખાણ;
તમારી કૃપાએ થાશે, હું છું અલ્પ અજાણ. ૪૯
પ્રદક્ષિણા દેઇને પ્રેમે, સહુને કર્યો પ્રણામ;
આનંદે ઉછળવા લાગ્યો, જપીને જય જય રામ. ૫૦

રાગ ધોળ.

વાનર કરે વખાણ, ભલો ભલો હનુમંત હાથીઓ રે;
અમરાપુર થયું જાણ, સુરકન્યા કરે સાથીઓ રે. ૫૧
પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાં હોય, દેવ વજાડે ત્યાં દુંદુભિ રે;
આનંદ્યું સહુ કોય, દૂધે સીંચી સુરભિ રે. ૫૨
વર્ત્યો જયજયકાર, આનંદ હોય અતિ ઘણા રે;
રીઝયા વાનર તેણીવાર, પહોતી મનતણી મણા રે. ૫૩
સહુને કરીને નમસ્કાર, હનુમંત ગિરિ ઉપર ચઢયો રે;
આનંદ કરી નિરધાર, પડછંદો પ્રૌઢો કર્યો રે. ૫૪
વાનરે વધાવ્યો વીર, વાલા વે'લા આવજો રે;
તું છે ગતિ ગંભીર, શોધ સીતાની લાવજો રે. ૫૫
પર્વત ઉપર ભાર, ઉછાળવા દેઇ હાથનો રે;

---

૪૨. શ્વાસ–ભાસ. પ્ર. ૧. ૫૧. રાગ ધોળ–રાગ પ્ર. ૨.

નાદ કરી નિરધાર, સેવક શ્રીરઘુનાથનો રે. ૫૬
પર્વત ગયો પાતાળ, ભાર સહી શક્યો નહિ રે;
કપિ ઉતરિયો તત્કાળ, વાનર કને આવ્યો વહી રે. ૫૭
વળી બેઠો બીજે ઠાર, ત્યાંહે ગિરિ ઉંડો ગયો રે;
કો સહી શકે નહિ ભાર, ચતુર ચિંતાતુર થયો રે. ૫૮
પ્રૌઢો પર્વત પ્રાય, મહેંદ્રગિરિ ઉપર ચઢી રે;
હનુમાન જોયો નવ જાય, ઉછળવા ગતિ ચડવડી રે. ૫૯
ભુજનો દેઇ ભાર, શબ્દ અતિ ગાઢે કરી રે;
સીતાપતિ કરે સાર, તો કાર્ય સાગર આવું તરી રે. ૬૦
પૂછડું પાછું વાળી, મસ્તક આગળ આણિયું રે;
જેમ પ્રલયકાળે પશુપાળ, જગત એવું જાણિયું રે. ૬૧
ઉછળવાને અંગ, આક્રમી એકઠું કર્યું રે;
જાણે ગિરિ ઉપર ગિરિશૃંગ, ઉછળબા એવું ધર્યું રે. ૬૨
ભરી ભારે ફાળ, ગાઢે ગાજે વાનરા રે;
જઈ આવે તત્કાળ, સમાચાર લાવે ખરા રે. ૬૩
હુત હુત કરી હાંક, આકાશે તે ઉછળ્યો રે;
પડે કાનમાં ધાક, કોણે નવ જાયે કળ્યો રે. ૬૪
ઉખેડિયાં સર્વ વૃક્ષ, સાથેથી સર્વ સાંચર્યા રે;
જાણે ધનદ સાથે જક્ષ, પૂઠેથી સર્વ પરવર્યા રે. ૬૫
પડછંદો થયો પ્રૌઢ, દિશા સઘળી દારુણ થઇ રે;
દેવ થયા દિગ્મૂઢ, જુએ છે અંતરિક્ષ જઇ રે. ૬૬
કિષ્કિંધાકાંડ પરિપૂર્ણ, સંક્ષેપે સઘળું સહી રે;
દુઃખ દારિદ્ર થાયે ચૂર્ણ, સાંભળતાં સંદે’ નહિ રે. ૬૭
ભાલણ સુત ઉદ્ધવદાસ, આશ એક રઘુનાથની રે;
મનસા પૂરો મહારાજ, સેવકજન સાથની રે. ૬૮

કિષ્કિંધા કાંડ
સમાપ્ત.

---

૬૧. પશુપાળ—રુદ્ર. ૬૨. આક્રમી—સંકોડીને.

સુંદરકાંડ.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

શ્રી ગુરૂને ચરણે લાગું, કૃપા કરો હું મતિ માગું;
મન લાગ્યું રામને ચરણે નિશ્ચલ થઇ રે. ૧

ઢાળ.

શ્રી રામચરણે નિશ્ચલ મન મારૂં, પ્રાણથકી અતિ પ્રીત;
મુખથકી તો નામ ન મેલું, એ તો રૂડી રીત. ૨
રામકથારસ પાવન પીતાં, કળિમળ કાળ ન વ્યાપે;
નામ માત્રથી મહા પાપીને, મુક્તિ પદારથ આપે. ૩
રામકથા જેને નહિ વલ્લભ, તે નર શાને જણિયો;
માતાનું જોબન હરવાને, તેહ જાણજો રણિયો. ૪
કિષ્કિંધાકાંડ કહ્યું બુદ્ધિમાને, સુંદર કહેવું સત્ય;
ઉદ્ધવજન અતિ અલ્પમતિ છે, શીખવજો સીતાપત્ય. ૫
સુંદરમાંહે શું સુંદર નહિ, સુંદરવર શ્રીરામ;
કથા સુંદરી ને સીતા સુંદરી, સુંદરતાનું ધામ. ૬
અંજનીસુત આકાશ ઉત્પત્યો, પવનવેગ પળાય;
અમરગણ અવલોકે અંતર, કોણે કળ્યો ન જાય. ૭
પાણીમાંહે પડ્યા પાદપ, તે પણ પૂઠે પળિયા;
પવનપુત્ર પળે અતિ આગળ, તેહ જઇને મળિયા. ૮
કો કહેછે એ આદિત્ય બીજો, કો કહેછે એ સોમ;
કો કહેછે એ પાવક પ્રકટ્યો, હવિ ગ્રહીને હોમ. ૯
કો કહેછે એ ગરૂડ ઉડિયો, અમૃત લેવા કાજ;
કો કહેછે એ સહી આવેછે, નંદનવન કરવા રાજ. ૧૦
કો કહેછે એ કામદેવ છે, કો કહેછે વસંત;

---

૪. રણિયો—દેવાદાર. ૮. પાદપ—વૃક્ષ. ૯. હવિ [ઇ૦]—હોમનું હવિ (હુતદ્રવ્ય—બલિદાન) ગ્રહીને (લેઇને).

(પણ) કોણે કળ્યો જાએ નહિ, ઉપમા દેછે અનંત. ૧૧
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે અંતરથી, દેખીને તેનું તેજ;
અમરગણ ત્યાં સ્તુતિ કરેછે, હૈયે આણી હેજ. ૧૨
એમ કરતાં તે અર્ધ આવિયો, જાણે પોતે પવન;
દિશા સઘળીને દીપાવે છે, જાણે સોહે મન. ૧૩
અર્ણવે મન એમ ચિંતવ્યું, હવે હનુમંત થાક તો ખાશે;
અર્ધ પંથ હજી જાવું છે, એકે તલપે ક્યમ કરી જાશે. ૧૪
મૈનાક માંહી રહેછે ક્યારનો, કશે ન આવે કાજ;
તે માટે હું કહુંછું એને, ઉંચો થાને આજ. ૧૫
સીતાની શોધ લેવા ચાલ્યો, જે વા'લો હનુમાન;
એને આપણે આધાર દીજે, તો ભલું માને ભગવાન. ૧૬
એના બાપે મને આગે, કીધો છે ઉપકાર;
તેની સ્ત્રીની શોધ લેવાને, ચાલ્યો અંજનીકુમાર. ૧૭
દશરથને મારે અતિ મૈત્રી, પ્રાણથકી અતિ પ્રીત;
તેમાટે એ ઉપકાર કીજે, આપણ રૂડી રીત. ૧૮
દેવ દૈત્યને મહા મંડાણો, આગે તો સંગ્રામ;
ઇંદ્રિશરણ ગયો દશરથને, (કહ્યું) કરો અમારૂં કામ. ૧૯
યુક્ત રથ સેના લેઇને, ચાલ્યો સુરપતિ સાથ;
દારૂણ યુદ્ધ કીધું દાનવશું, ધનુષ્ય બાણ ગ્રહી હાથ. ૨૦
હું યુદ્ધ કરતો ત્યારે, દિવ્ય ધરીને દેહ;
દૈત્યે મારો રથ ભાંજ્યો, ભૂકો કીધો તેહ. ૨૧
હું પાળો ને આયુધ વિહોણો, નિશ્ચય નાઠો જાઉં;
પૂઠે અસુર મારવા આવે, કહીંએ શ્વાસ ન ખાઉં. ૨૨
દશરથે હું દુખિયો દીઠો, પ્રેમે સાહ્યો પાણિ;
ઉપાડીને રથ બેસાર્યો, કરૂણા અંતર આણી. ૨૩
એકરથે બેશી યુદ્ધ કીધું, મને દીધું જીવતદાન;
તેની વહુની શોધ લેવાને, જાયછે હનુમાન. ૨૪
તે માટે ઓશીંકળ થાવા, હું કરૂં ઉપકાર;
તું શૃંગ તો પ્રકટ કરે રે, એને દે આધાર. ૨૫

---

૧૫. મૈનાક–એ નામનો પર્વત–હિમાલયનો પુત્ર. ૨૪. વહુ–વધૂ–દીકરાની પત્ની. ૨૫. શૃંગ–શિખર.

મુજમાંહે વસ્યા સંબંધે, મેં કાંઇ' નથી દીધું કામ;
જો એ ત્યાં સુખે જાય તો, રૂડું માને રામ. ૨૬
મૈનાક કહેછે હુંછું રણિયો, એના પિતાનો શિર ભાર;
તેમાટે ઓશીંકળ થાવા, શૃંગ પ્રકટું સાર. ૨૭
જદ્યપિ તું મને પૂછીશ સાગર, તું તો શાનો રણિયો;
શા ગુણ કીધા છે તને એણે, જે ઉપકારજ ગણિયો. ૨૮
આગે પાંખ હતી પર્વતને, ઉડતા [તે] આકાશ;
જે ઉપર જઇને પડતા, તેનો થાતો નાશ. ૨૯
લોક સહુ થયા અતિ દુખિયા, ગયા સુરપતિને શરણ;
પર્વતે પરભવ્યા સ્વામી, હવે પામિયા મરણ. ૩૦
ઈંદ્રિને અતિ ક્રોધ ચઢયો, વજ્ર ગ્રહીને પાણ;
ઐરાવત ચઢીને ધાયો, માર માર મુખ વાણ. ૩૧
આગળથી અદ્રિ ઉજાયે, પાછળથી સુર નાથ;
વજ્રવડે પાંખ તો છેદી, ભલા વાવરે હાથ. ૩૨
પર્વત તે પડ્યા પૃથ્વીએ, અચળ ધરાંણું નામ;
જેની જ્યાં પાંખ છેદી, તે પડ્યા તેણે ઠામ. ૩૩
મુજ પૂઠે સુરપતિ ઉજાણો, પાંખો છેદવા પ્રૌઢ;
હું હાલી શકું નહિને, થયો અતિ દિગ્મૂઢ. ૩૪
ઉગામી આવે ઉજાતો, મારે મોઢે ન માયે શ્વાસ;
આ માર્યો આ માર્યો ઈંદ્રે, હું પામિયો ત્રાસ. ૩૫
એવે વા વાયો પાધરો, હું તુજમાં લઈ ધાલ્યો;
પછી ઈંદ્રે આશા મે'લી, સ્વર્ગભણી તે ચાલ્યો. ૩૬
તે માટે પવને મુજને, એ કીધો ઉપકાર;
હું એને ઓશીંકળ થાવા, આજ દેઉં આધાર. ૩૭
તને પણ ઓશીંકળ થાઉં, દાસતણો તો દાસ;
પવને પ્રાણ આપ્યા છે મને, આણી અતિ ઉલ્લાસ. ૩૮
મૈનાક આખો મણિતણો છે, મેનાનો જે તન;
હિમાચળથકી ઉત્પત્તિ એની, દેખી મોહે મન. ૩૯
પાર્વતીનો સગો ભાઈ, શંકરજીનો સાળો;

---

૩૨. અદ્રિ-પર્વત. ઉજાયે-ઉત્સાહથી જાય. ૩૯ મેના-હિમાલયની પત્ની.

પાણીમાં પ્રકટ થયો પોતે, કીધો નૌતમ ટાળો. ૪૦
હનુમંતે જાણ્યું કો રાક્ષસ, વચ્ચે વિઘ્ન કરવા આવ્યો;
કોપ કરીને પદપ્રહારે, ઠેસુએ ઠેલી ચલાવ્યો. ૪૧
મૈનાકને મારી મોકલ્યો, પોતે પૂઠ પળાય;
અલૌકિક પરાક્રમ અવલોકે, અમર અચરજ થાય. ૪૨
મારી ઘણે ચલાવ્યો પર્વત, જેમ કો નાનું બાળ;
કાંકરે એમ મારતો હીંડે, હળવે કરતો આળ. ૪૩
અતિશે ત્યારે થયો આકળો, મણિનો જે મૈનાક;
અંજનીસુત પ્રત્યે ઉચર્યો, મનોહર મનુષ્ય વાક્ય. ૪૪
સ્તુતિ કરવા લાગ્યો હનુમંતની, ધન્ય ધન્ય અંજનીકુમાર;
શામાટે તું કોપ કરીને, કરે છે પદપ્રહાર. ૪૫
તું જાણેછે એછે રાક્ષસ, હું નહિતો તેહ;
મૈનાક પર્વત મને માને, આવ્યોછું આણી નેહ. ૪૬
દશરથને ને સમુદ્રને, પહેલી પૂરી પ્રીત;
તેણે મને પાડ ચઢાવી, મોકલિયો રસ રીત. ૪૭
તારે બાપે આગે મને, કીધો છે ઉપકાર;
સાગરમાંહે ઠેલી નાખ્યો, સુરપતિ કરતો પ્રહાર. ૪૮
તે માટે તું મુજ ઉપર ચઢી, વિસામો ખા વીર;
એ વારે કરીને બળિયા, જા તું પેલી તીર. ૪૯
જેમ તું થાક્યો ન થાયે, સુખે જાયે શૂર;
અગાધબોધ આગળ ઉંડું છે, સાગરનું જે પૂર; ૫૦

કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી.

વળતો વચન વદે હનુમાન, શું તને ટળી છે સાન;
કોણ સમો વિસામાતણો, શ્રીરામચંદ્રને વિરહ અતિ ઘણો. ૧
ક્યમ પામે મુજ મન વિશ્રામ, ટળવળતા તજી આવ્યો રામ;

---

૪૧. ઠેસુએ–'ઠેઉએ મારી ચલાવ્યો' પ્ર. ૨–૩–૪. ૪૩. કાંકરે એ-મ–કાંકરાની પેઠે. હળવે–'આળવે' પ્ર. ૩ ૭. ૫૦. અગાધબોધ–જેની ઉંડાઇ જાણવી કઠણ એવું.

જોતા હશે મારી વાટ, કરતા હોશે અતિ ઉચાટ. ૨
સાગરતટ સૂતા છે કપિ, મારૂં નામ રહ્યા છે જપી;
મારે માથે સીતાપતિ, મને થાક ન લાગે રતિ. ૩
વાયુપુત્ર કંઇ થાક્યો થાયં, સીતાની શોધ જોવા જાય;
જનકનંદિની કરે વિલાપ, વિરહવેદના અતિ તન તાપ. ૪
જો પર્વત ઉપર ધરૂં હું પાગ, પરાક્રમમાં થાયે તુંજ ભાગ;
કહેશે શોધ લાવ્યા બે મળી, વીસામો ખાઉં જો વળી. ૫
પરો રહે કરીશ પદપ્રહાર, મારે ઉતાવળ છે અપાર;
ઉભો રહું તો લાગે લાજ, એકમના કરવું કાજ. ૬
વચ્ચેથી વેગળો રહે વીર, ખોટી ક્યાં કરે છે ધીર;
તું નથી જાણતો રામની રીસ, કપટી કેરૂં છેદે શીશ. ૭
વળતો વચન વદે મૈનાક, પવનપુત્ર તુજને શો થાક;
વીરા વૃથા ન કીજે પાક, થોડુંએ પણ જમિયે શાક. ૮
વૃથા ન કીજે આસન, મોટા માટે મનાવવું મન;
લગારેક તું મુજને માન, તારે કંઇ ન હોયે હાન. ૯
ક્ષણમાત્ર વિસામો ખાય, સુખે તું લંકામાં જાય;
એટલું હું માગુંછું માન, જાણે દીધું જીવતદાન. ૧૦
હનુમંત ત્યાંથી ચાલ્યો રળી, અડાડી ટચલી આંગળી;
મૈનાકમાર્ગથી પાછો વળ્યો, અંજનીસુત આનંદે પળ્યો. ૧૧
માર્ગમાં એક મળી રાક્ષસી, જાણે એ લેશે ગ્રસી;
વાટ રૂંધીને આડી રહી, હનુમંતે એવી વાણી કહી. ૧૨
રાક્ષસી માર્ગ દે તું મને, નહિતો હું હણીશ તને;
કહે રે તું કપિ છે કોય, મુજથી બીએ નહિ સોય. ૧૩
હુંતો છું રામનો દાસ, શોધ લેવા પ્રેર્યો વિશ્વાસ;

---

૮. વીરા ઇ૦–હે વીરા ! અનાયાસે મળી આવેલો પાક (ભોજન) વૃથા ન કીજે (તીરસ્કારથી તજવું નહિ). પણ જો જરૂર ન હોય તો તેને માન આપવાની ખાતર થોડું પણ શાક જમવું. તેજ પ્રમાણે તારે મારો આશ્રય કરીને જવું યોગ્ય છે. ૯. આસન-(મૈનાકરૂપી). મોટા ઇ૦—કેમકે નાનાનું મન મનાવવું એ મોટાની રીત છે. 'માટ' પ્ર. ૨ જી. 'મોટા' પ્ર. ૩-૪. ઇ૦ હાન—હાનિ.

હનુમંત થયો જોજન પચાસ, જોજન સાઠ થઇ ઉલ્લાસ;
શીત્તેર જોજન થયો હનુમાન, તે એંશી થઈ તેણે સ્થાન. ૨૯
નેવું જોજન થયો તે નાટ, શત જોજન સુરસા મુખવાટ;
પછી પેઠો સૂક્ષ્મ થઇ, નિસરીયો કાળજ ગ્રહી. ૩૦
મહા પાપિણી પામી મરણ, ચાલ્યો મસ્તક દેઈ ચરણ;
સાગરમાંહે સુરસા પડી, ચંચળ તે ચાલ્યો ચડવડી. ૩૧
સુવિલાચળ પર્વત છે પ્રૌઢ, શત જોજન ઉંચો અતિ ગૂઢ;
લંકા સામો સાગરતીર, તે ઉપર ચઢી બેઠો વીર. ૩૨
પ્રાતઃકાળે કર્યું પ્રયાણ, પહોંચ્યો પણ આથમતે ભાણ;
લંકામાંહે રાક્ષસ ઘણા, દીસેછે અતિ બીહામણા. ૩૩
માંહોમાંહે કરેછે વાદ, અતિ દારૂણ કાઢે નાદ;
ઉઘાડે શિર ઉજાતા જાય, ભયંકર ભાસે છે કાય. ૩૪
હનુમંત દેખી થયો દિગ્મૂઢ, ત્રાહ ત્રાહ ગરૂડારૂઢ;
લંકામાં ક્યમ કરીશ પ્રવેશ, અંતરગત અતિ પામ્યો ક્લેશ. ૩૫
રાક્ષસ મુજને મારી ખાય, સીતા સમીપે કેમ જવાય;
જો થાય રાવણને જાણ, મારીને લે મારા પ્રાણ. ૩૬
એ દુઃખ કોને કહું, સેનાની સંખ્યા નવ લહું;
ત્રાહ ત્રાહ રે સીતાપત્ય, મને નથી સૂઝતી મત્ય. ૩૭
ક્યાં જાઉં ને ક્યમ કરૂં, માંહે પેસું તોયે મરૂં;
એવો મનમાં કરે વિચાર, પ્રવેશ કરવાને તેણીવાર. ૩૮
ત્યારે ભ્રમરતણું ધર્યું શરીર, લંકામાંહે પેઠો વીર;
મોઢે કરે તે ગાયન, જોયું મહોદરતણું ભુવન. ૩૯
મણિમય મેહેલ માળિયાં ગોખ, જોતાં જેમાં નહિ દોષ;
મહાપાર્શ્વને મંદિર ગયો, દેખી અતિ અચરજ થયો. ૪૦
હીરા માણેક જડ્યાં જતન, ઠામ ઠામ ઝળકે રતન;
લંબકર્ણના જોયા અવાસ, જાણે એ શું ગિરિકૈલાસ. ૪૧
ભુવન ગયો ભાસ્કરતણે, નિરખતો હવો નેહ ઘણે;
ધસ પ્રધસના જોયા મહોલ, રચના રંગ અતિ રાતાચોળ. ૪૨
ધસ પ્રધસતણાં જે ધામ, અવલોક્યાં અતિ અભિરામ;
વજ્રદંષ્ટ્રનાં મેહેલ માળિયાં, જેમાં જે જડિત જાળિયાં. ૪૩

વિદ્યુજ્જિહ્વતણું સદન, નિર્ખતાં મોહ પામ્યો મન;
શુકસારણને મંદિર ગયો, દેખીને તે અચરજ થયો. ૪૪
જાંબુમાલિનું જોતાં ગેહ, અંતરગત ઉપજે નેહ;
વિદ્યુન્માલિનું ઘર જોય, તેની તુલના કીજે કોય. ૪૫
મણિમય મંદિર માલિતણું, અવલોક્યું સોહામણું;
સુમાલિનું સુંદર ધામ, જોતાં પહોંચે હૈયાની હામ. ૪૬
માલ્યવાનનું મંદિર જેહ, નિરખ્યું મન આણીને નેહ;
જ્યાં રહેતા સુકેશ વિદ્યુત્કેશ, તે જોવાને કર્યો પ્રવેશ. ૪૭
પ્રહસ્તતણી છે પ્રૌઢી પોળ, કનક કાંગરા ઓળાઓળ;
બિડાલાક્ષ અને મકરાક્ષ, વિરૂપાક્ષ અને કરૂપાક્ષ. ૪૮
વક્રાક્ષ અને યૂપાક્ષ, જેનાં ઘર જોતાં મન દે સાક્ષ;
યજ્ઞકોપ અને યજ્ઞકેત, વજ્રમુષ્ટિનું ઘર જોયું હેત. ૪૯
અતિકાયનું અતિ અભિરામ, નિરખ્યું નેહ ધરીને ધામ;
દેવાંતક નરાંતકનાં જેહ; માંહે પેસીને જોયાં ગ્રેહ. ૫૦

કડવું ૩ જું.

રાગ દોહરી.

અક્ષયકુંવરને મંદિર આવ્યો, ઉંચો અતિ અવાસ જી;
મણિમય મંદિર જડ્યાં છે, સૂર્ય કોટિ પ્રકાશ જી. ૧
ત્રિશિરતણું તો ભુવન જોયું, દેખી મોહે મન જી;
પછી ચતુર ચાલી આવ્યો, ઇંદ્રજિતને સદન જી. ૨
સુલોચના સુંદરી સંઘાતે, કરે વિવિધ વિનોદ જી;
હરિણનયની હાસ્ય કરેછે, મન ધરીને મોદ જી. ૩
મંદિર કુંભકર્ણને આવ્યો, શ્વાસે પરો ઠેલાય જી;
આઘો આકર્ષીને અતિશે, તાણ્યા વિના તણાય જી. ૪
પરાણે તે પવનમાંથી, નીસરિયો નિર્ધાર જી;
મસ્તકની શાખા ફરી આવ્યો, જોવાને તેણી વાર જી. ૫

---

૪૯. હેત—હેતથી. ૪. શ્વાસે—(કેમકે તે ઉંઘતો હતો, તેથી તેનો શ્વાસોચ્છ્વાસ લાંબો ચાલતો હતો). ૫. મસ્તકની ૭૦—'મુસ્તકનાં પાસાં ફરી આવ્યો' પ્ર. ૨ જી.

જનકનંદિની ત્યાં નવ દીઠી, સબળ પામિયો શોક જી;
સીતાજીને જોયા પાખે, જાણે જીવિત ફોક જી. ૬
વિભીષણને ઘેર ચાલી આવ્યો, સીતાને જોવા કાજ જી;
સરમા સ્ત્રી આગળ ઉભી છે, જાણે મૂર્તિવંતી લાજ જી. ૭
સુંદરી તું શાને કરે છે, હાવભાવ બહુ ભેદ જી;
મારૂં મન રાઘવને ચરણે, રહ્યું છે નિર્વેદ જી. ૮
રાઘવજી છે કમળલોચન, ઈંદિવર ઘનસ્યામજી;
મને અતિશે વલ્લભ છે, સીતાપતિનું નામ જી. ૯
રામચંદ્રજી અહીં આવશે, તો હું જાઇશ શરણ જી;
મરણ લગે મૂકીશ નહિ, શ્રી રામચંદ્રના ચરણ જી. ૧૦
ભક્ત જોઇને વિભીષણને, હનુમંત થયો પ્રસન્ન જી;
ભલે આજ હું અહીં આવ્યો, જીવિત મારૂં ધન્ય જી. ૧૧
આટલે ઘર મેં અટન કર્યું ત્યાં, પામ્યો અતિ પરિતાપ જી;
જાણ્યું અહીં હું ક્યાંથી આવ્યો, મારે પોતે પાપ જી. ૧૨
અહીં આવે હોલાણી રે, દાઝ મારા મનની જી;
ત્રણ તાપને ટાળે તતક્ષણ, સંગત હરિનાજનની જી. ૧૩
ત્યાંથકી તે ચાલીને આવ્યો, જ્યાં છે પુષ્પકવિમાન જી;
દેખીને દિગ્મૂઢ થયો રે, આ તો પરમનિદાન જી. ૧૪
સિંહાસન ચઢીને બેઠો, રંગભેર તે રાચી જી;
સૂતો ને લોટયો તે માંહે, નેહ ધરીને નાચી જી. ૧૫
ભલે રાજા તેં કીધું; જનકસુતાનું હરણ જી;
શોધ જોવા હું ભલે મોકલ્યો, સ્વામી અશરણશરણ જી. ૧૬
નહિતર હું આવું ક્યાં દેખત, દેવને દુર્લભ જેહ જી;
વાનરવપુ પામીને પામ્યો, અતિ અનુપમ એહ જી. ૧૭
ક્ષણમાત્ર ત્યાં રહી ચાલ્યો, જોવા રાવણધામ જી;
જાણે શું સાચા સાવજ છે, જે કીધાં છે ચિત્રામ જી. ૧૮
સપ્તપોળ સુંદર આગળ છે, ત્યાં ઉભા છે પ્રતિહાર જી;
પ્રવાળીની પાણ લાકડી, જાણે રાજકુમાર જી. ૧૯

---

૧૮. જાણે ઇ૦—જે સાવજ (પ્રાણી) ચિત્રામણમાં કીધાં છે તે જાણે સાચાં હોય તેવાં દેખાય છે. ૧૯. પાણ—પાણિમાં—હાથમાં.

દાણા ભરડીને ભરી છે, કનકતણી તો કોઠી જી. ૩૩
અનેક આગળ આખા ઉભા, સામસામા કરી શૃંગ જી;
પાડાનો પણ પાર ન આવે, અંજન સરખાં અંગ જી. ૩૪
મહિષી બહુ બાંધી છે દૂઝણી, અને દૂઝણી ગાય જી;
વાછરડાં નાચે છે નાનાં, પાડાં ધાવવા ધાય જી. ૩૫
સોનાની સાંકળે બાંધ્યા, વઢવાના જે ઘેટા જી;
પતીરી છે પરમ મનોહર, જાણે તે તો ટેટા જી. ૩૬
વેસર ને રોઝ બાંધ્યાં છે, ખડ્ગને તો હરણ જી;
ચિતરા કૂતરા વાઘ બાંધ્યાં છે, જેના વારૂ વરણ જી. ૩૭
હંસ મોર ને કાબર કોયલ, શકરાને તો શૂડા જી;
કુહી ને બુલબુલ બોલે છે, જેના રાગ અતિ રૂડા જી. ૩૮
પાકશાળા પાસે આવ્યો, જ્યાં અસ્થિતણા અંબાર જી;
શૃંગતણા પર્વત પ્રૌઢા છે, ચર્મતણો નહિ પાર જી. ૩૯
શોણિતની સરિતા ચાલેછે, પરમ વહે છે પૂર જી;
પશુબંધ બાંધ્યા છે પાસે, વિડાર્યાં છે ઉર જી. ૪૦
એક વાટે છે એક ખાંડે છે, કેસર ને કપૂર જી;
એક પાસે રહી મેળાવે છે, નાનાવિધનાં ચૂર જી. ૪૧
ઘૃત પકવાન નાનાવિધનાં, સાકરમય શ્રીકાર જી;
અન્ન અનેકપેરનાં રાંધ્યાં, અનુપમ અપાર જી. ૪૨
શાક નાના વિધનાં નીપન્યાં, કઢી પાપડ પૂરણ જી;
રાયતાં વડાં વેઢમી, અને સુંદર સૂરણ જી. ૪૩
પાકશાળા માંહે સુંદર, કણતણા કોઠાર જી;
આગળ જાતાં અતિ અનુપમ, ભર્યા છે ભંડાર જી. ૪૪
ઓરડા ઓસરી ઓપે અનુપમ, રસોડાં ગોખાર જી;
આડી અવળી શણગારી સુંદર, દીઠે નાની નાર જી. ૪૫
મણિનો એક કોરી કાઢ્યો છે, ઓરડો અનૂપ જી;
મહામોટા મનોહર છે, જાણિયે શું રૂપ જી. ૪૬
હાથીના દંતુસળનાં, ઉપળાં છે [illegible] જી;

---

૩૪. અંજન-કાજળ ૩૬. પતીરી-(?) ૩૭. વેસર-ખચ્ચર. ખડ્ગ-ગેંડો. ૩૮. કુહી-કૂકડો(?) ૪૧. ચૂર-ચૂર્ણ (લોટ, વેસણ વગેરે).

વિશ્વકર્માએ કરે કોરી ઘડ્યાં છે, નાગીને તો શીશ જી. ૪૭
સોનાની પાટે ગડ્યો છે, જડ્યો છે તે જતન જી;
પાયા પ્રૌઢા પરમ મનોહર, ઝળકે છે બહુ રત્ન જી. ૪૮
છત્રીના દાંડા દીપે છે, પરવાળાંના ગર્ભ જી;
છત્રી ઉપર કનકકળશ છે, મણિજડ્યા ભલા ગર્ભ જી. ૪૯
હીરદોરીએ ઢોલિયો, ભલીપેરે બાંધિયા જી;
તળાઇ હાસરના રૂની, પેરેશું પાથરિયા જી. ૫૦

કડવું ૪ થું

જીનસાત.

ઉજળી પછેડી ઉપર પાથરી, જાણે દૂધનું ફીણુ જી;
ઓશીસાં ને ગાલમશરિયાં, ગાદળાં જાણે જીણુ જી. ૧
અંજનાચળ પર્વત જેવો, રતો છે શ્યામળવાન જી;
દશે મસ્તકે મૂકુટ ધર્યા છે, કુંડળ ઝળકે કાન જી. ૨
વીશે ભુજ ભોગળ સરખા છે, બાજુબંધ બેરખા પાણુ જી;
પોંચી ફૂમતાં મુદ્રિકા મનોહર, સોહે આંગળિયે જાણુ જી. ૩
ફૂલ પાથર્યાં છે શય્યાએ, કંઠ કુસુમની માળ જી;
ગવાક્ષ ગવાક્ષ જે રત્ન જડ્યાં છે, થઈ રહ્યાં છે ઝાકઝમાળ જી. ૪
સહસ્ત્ર સુંદરી સેવા કરેછે, દેવકન્યા છે કોય જી;
જક્ષકન્યા કિન્નરિયો, શિરોમણિ છે સોય જી. ૫
વિદ્યાધરની કન્યા સુંદર, દૈત્યરાજની અનેક જી;
અપ્સરા આગળ નાચે છે, જાણે વિવિધ વિવેક જી. ૬
એક વીણા એક તાલ ધરેછે, એક આલાપે છે રાગ જી;
ચંગ મૃદંગ ઉપંગ વાંસળી, સુણી મોહે શુક પિક નાગ જી. ૭
એક ઉભી ગાથા ગાય છે, એક કહે કવિત જી;
દુહા માહા પ્રમાહા, સંગીત સાહિત્ય સહિત જી. ૮
એક પાન બીડી ધરી રહી છે, પાનપાત્ર એકને પાણ જી;

---

૫૦. ભલીપેરે–'વારૂ પેરે' પ્ર. ૪ થી. હાસરૂ–શીમળો (?) ૧. જીણુ (?)
૪. ગવાક્ષ–જાળિયું. 'શાખ શાખે' પ્ર. ૧–૨.

એક સીસો સાહી રહી છે, કનકકુંભ એક પાણ જી. ૯
સોનાના શોણિતે ભર્યા છે, તે ધર્યા છે ટાઢે જી;
એક આલિંગન દેઇ સૂતી છે, ભુજપટ ભીંડી ગાઢે જી. ૧૦
બે પાસા બે ચમર કરેછે, વીંજણે ઉભી વાય જી;
રતને કરી તળાંસે છે, એક પદ્મિની પાયજી. ૧૧
એક પડી પડી પાગ પ્રેમે દે છે, એક કરેછે ચુંબન જી;
એક કર કામિનીને કુચે છે, એકનાં ચુંબે લોચન જી. ૧૨
એક માળા ગુંથી લાવી છે, એક ચંદન ચરચે અંગ જી;
એક માદક વસ્તુ લેઇ ઉભી છે, રમતાં લાગે રંગ જી. ૧૩
વસ્ત્ર લેઈ ઉભી છે કો એક, કો એક ગ્રહી શૃંગાર જી;
કો કટાક્ષ કરી રહી છે સામી, કો કરાવેછે આહાર જી. ૧૪
ભક્ષ ભોજન લેઇજ ઓસરે, ખટરસ જે પકવાન જી;
અથાણાં ને શાક સઘળાં, માંસ વિવિધ પેરે ધાન્ય જી. ૧૫
એક મોઢે ઉંઘે છે ને, એક કરેછે હાસ્ય જી;
એક મોઢે અપરાધીનો, કરાવે છે નાશ જી. ૧૬
એક મોઢે ગાન કરેછે, એક મોઢે કરે વાત જી;
એક મોઢે હુંકારો દે છે, સુંદરીને સાક્ષાત જી. ૧૭
એક કૌતુક કરેછે કોટિક, જેમ ઘણી હાથણી શુ હાથી જી;
કામદેવ કરજોડી કરગરે, જે વશ કીધા છે નાથી જી. ૧૮
વસંતવાસ્યો છે વાડીમાં, મળિયાચળનો વાય જી;
કુસુમને લીધે આવેછે, જાણે વધાવેછે રાય જી. ૧૯
વર્ણન કરી શકે નહિ કવિ કો, જો શેષ સરખો હોય જી;
વરૂણ તો વારિ સિંચેછે, ઈંદુ અમૃત સિંચે સોય જી. ૨૦
નવ પલ્લવ વાડી સામી છે, વનસ્પતિ ભાર અઢાર જી;
શુકપિક સારસ મોર મધુકર, નાદ કરે નિરધાર જી. ૨૧
શ્યામા સઘળી સેવા કરેછે, એને ઉપમા અનેક જી;
તુલના કીજે તે કો છે નહિ, વિવિધ પેર વિવેક જી. ૨૨
હર્યું મન હોયે તેમ હનુમંત, દેખી થયો દિગ્મૂઢ જી;

---

૯. પાનપાત્ર–મદ્ય પીવાનો પ્યાલો. ૧૩. માદક–મદ કરે એવી. ૧૫. ઓસરે–ચાસરે પ્ર. ૧ લી. ૨૦. વારિ–'ઝારા' પ્ર. ૪ થી.

ધન્યધન્ય રે રાવણ રાણા, પોઢ્યો છે અતિ પ્રૌઢ જી. ૨૩

આવું મેં કાંઈ નયને ન નિરખ્યું, ને સુણ્યું નહિ કાન જી;
હવો નથી ને હશે નહિ આગળ, રાજા તુજ સમાન જી. ૨૪

વૈભવ કોટિ ઇંદ્રથી અધિકો, કશો ન દીસે વાંક જી;
સઘળે ગુણે સંપુરણ તે, વાળીને આંડો આંક જી. ૨૫

તું જેવો વેરી ઘટે રામને, તારે ત્યાં ત્યમ રામ જી;
તેની તો તુલના નવ કીજે, નિર્મળ જેનું નામ જી. ૨૬

હું ધન્ય જે આવ્યો અહીંઆં, આવું દેખત ક્યાંય જી;
ધન્ય રામ જે શોધ લેવાને, મોકલિયો હું આંય જી. ૨૭

ધન્ય સીતા જે તારૂં કીધું, રાવણે તે હરણ જી;
ધન્ય રાવણ જે રામને હાથે, તું તો પામીશ મરણ જી. ૨૮

પણ એક ચિંતા છે મોટી, દાઝે મારૂં મન જી;
હવણાં પ્રાણ તજું હું મારા, કરૂં આત્મ કદન જી. ૨૯

જદ્યપિ જો એ સીતા હોયે, જે દેઈ સૂતી આલિંગન જી;
જેટલા ગુણ કહ્યાતા રામે, જેવું કહ્યું તન જી. ૩૦

આટલાથી કો અધિક નથી રે, રૂપે રંગે તેજે જી;
વયે વપુએ વિનય વિવેકે, હૈયા માંહે હેજે જી. ૩૧

સીતાના સરખા ગુણ એમાં, રખે સીતા હોય જી;
સીતા એમ કરે નહિ કહિયાં, વળી વિમાસી જોય જી. ૩૨

હા હા એમ સીતા હોશો મા, સતીતણો નહિ ધર્મ જી;
પ્રાણ તજે પણ કહીંએ ન કરે, સીતા કૂડું કર્મ જી. ૩૩

જદ્યપિ આદિત્ય ટાઢો થાયે, ઈંદુ ઊનો થાય જી;
પવન તો ચંચળતા મેલે, હિમાચળ હીંડી જાય જી. ૩૪

તોયે સીતા સત્ય ન ચૂકે, જો મૂકે મર્યાદા સિંધુ જી;
તેને ચિત્તે બીજો ક્યમ આવે, જેને વા'લા શ્રી દીનબંધુ જી. ૩૫

ચિંતામણિનો ત્યાગ કરી કો, કાચ કોટે બાંધે જી;
પંચામૃતને પરહરી કો, કાંગ કોદરા રાંધે જી. ૩૬

સિંહણી કદી શિયાળ સંઘાતે, કરવા હીંડે સંગ જી;
બીજો રંગ ચઢે નહિ ઉપર, જ્યાં લાગ્યો રામનો રંગ જી. ૩૭

---

૨૩. હર્યું-હેર્યું. પ્ર. ૩ જી. હરૂં પ્ર. ૧-૪.

શકે તો મંદોદરી રે, રાવણની જે નાર જી;
જનકનંદિની ન હોય કંઇએ, એ મન વાત વિચાર જી. ૩૮
તે તો દેહ દુર્બળી છે, છારી વળી છે ખેહ જી;
દીન દામણી બંધ પડી છે, આંખે આંસુ મેહ જી. ૩૯
વિરહે કરીને વેધાણી છે, કરમાણી છે કાય જી;
જેમ હિમે કરી કમળિની, વિના રાઘવરાય જી. ૪૦
આ તો આલિંગન ભીડીને, સૂતી છે સુખ સેજ જી;
એ તો જનકનંદિની ન હોયે, મંદોદરી એ એજ જી. ૪૧
ત્યાં થકી વળ્યો તે પાછો જોઇ ત્રણે શૃંગ જી;
મંદિર મેહેલ માળિયાં જોયાં, જેણે જડિયાં નંગ જી. ૪૨
પછે વાડી વન અવલોક્યાં, ઉપવન ને ઉદ્યાન જી;
અશોક વનમાં એવે આવ્યો, જોતો ફરી હનુમાન જી. ૪૩
શિંશપાના વૃક્ષ ઉપર, બેઠો જઇને બળવાન જી;
સીતાની શોધ લેવાને આવ્યો, એવું મન અભિમાન જી. ૪૪
ઉંચું સામું અવલોકેછે, દીસેછે અતિ દૂર જી;
અહંકાર રૂપી ખીલો જે માથે, ચઢયો તે જઇ અડયો ઉર જી. ૪૫
ત્યાં લગે કો સાધુ ન દીસે, જ્યાં લગે ન નામે શીશ જી;
હું મારૂં મે'લે નહિ રે, આપોપું માને ઇશ જી. ૪૬
પછે ત્યાં પસ્તાણો પોતે, જનકનંદિની જેહ જી;
શા માટે દર્શન દે મુજને, અધિકારી નહિ એહ જી. ૪૭
હું વાનરો અલ્પ બાપડો, જનકસુતા જગતની માત જી;
તેની શોધ હું લેવા આવ્યો, એ અતિ મોટી વાત જી. ૪૮
નાનો કો એક મોટું માંડે, તે ચઢે નહિ શરાડે જી;
પછે લોકમાં થાય હસારત, ભુંડો ઘાલે ભાડે જી. ૪૯
દેવતણું કારજ કરવાને, પ્રકટયા પરમાનંદ જી;
હું ભૂર ભૂલ્યો ભાગ્યમાં, જેમ અંધ ન દેખે ચંદ જી. ૫૦

---

૪૦. કમળિની–કમળનો છોડ. ૪૪. શિંશપાના–શીશમના. 'સીસોળિના' પ્ર. ૩–૪. ૪૯. ભુંડો ઇ૦–૫૦. ભૂલ્યો–'ભલું' પ્ર. ૪ થી.

કડવું ૫ મું

રાગ રામગ્રી.

વળી વળી વાનર કરે વિચાર જી, હું મિથ્યા મનમાં ધરૂં અહંકાર જી. ૧

ઢાળ.

હું મિથ્યા મન અહંકાર કરૂં, ને અહીં ક્યમ આવ્યું જાય;
કૃપા કરે રઘુનાથ જી તો, કારજ સિદ્ધજ થાય. ૨
જાનકી જો દર્શન દે, ધરી કરૂણા મન;
તો શ્રમ મારો સાચો થાયે, જો કરૂં અવલોકન. ૩
અભિમાન સઘળું ગયું, હનુમાન થયો નિશ્વાસ;
અવલોકવું કાંઇ રહ્યું નથી, તો કરૂં મિથ્યા આશ. ૪
એમ કહી નીચું નિરખિયું, બેઠાં દીઠાં સીતા માત;
આગળ પાછળ રાક્ષસી, બેઠી છે અસંખ્યાત. ૫
એક જટાને દ્વિજટા, ત્રિજટા તો ત્યાંહે;
પંચ જટા એક પાપિણી, દારૂણ દીસે દેહે. ૬
ધસા પ્રધસા ને લંબકરણી, તેના એવા કાન;
એક પાથરે એક ઓઢી સૂએ, વસ્ત્ર વિહોણી નિદાન. ૭
તુંડા મુંડા જભા વજા, સરમા નામે સાર;
કરાળી વિકાળી વિરૂપાક્ષી, સહી કરે સંહાર. ૮
કાળી આળી ને સુંઢાળી, કંકાળી છે કોય;
કર્કશ સરખી કારમી, કઠણ કાયા હોય. ૯
દંત લાંબા ને મુખ મોકળાં, જાણે જમસદનની વાટ;
કાતી ખપ્પર ગ્રહી જાણે, વાળવા રહી દાટ. ૧૦
ઉંચી એક આકાશ આંબે, કબંધ દીસે ક્રૂર;
વાંસે મોઢું તેહને, કરડીને કરે ચૂર. ૧૧
માંજારી કો કૂતરી, આમિષ કરવા આહાર;
સીંચાણી કો સારસી, વ્યાઘ્રી વપુ વિસ્તાર. ૧૨
પેટ મોટું પગ ટુંકા, અત્યંત લાંબા હાથ;

૪. નિશ્વાસ-'નિરાશ' જોઇએ. ૮. તુંડા ઇ૦-તુંડા ભુંડા રંભા-પ્ર. ૩ જી. ૯. કર્કશ સરખી-કટક સરખી. પ્ર. ૩ જી. ૧૧. કબંધ-ધડ.

ખાઉં ખાઉં ખાંતે કહેતી, ભરવા આવે બાથ. ૧૩
એવી અસંખ્યાત રાક્ષસી, બી'વરાવવા કાજ;
રાવણે તે મૂકી છે, કો રાખશો મા લાજ. ૧૪
ફરડીને કરો કડકા, જો રામનું લે નામ;
મનુષ્યને તો નિભ્રંછી, મારા ગાઓ ગુણગ્રામ. ૧૫
એક સરમા ને ત્રિજટા, બે પાસા બેઠી બેઉ;
સીતાને તો ધીરજ દેવા, રખે છાંડે દેહ. ૧૬
કાપો કરડો છીનો છોલો, એવાં કઠણ કહે કથન;
જાનકી અતિ ત્રાસ પામીને, કરે છે રૂદન. ૧૭
દેહ છે અતિ દુર્બળી, બેઠી નીચું જોય;
જંઘાએ સ્તન ઢાંકીને બેઠી છે, જેમ ન દેખે કોય. ૧૮
અંગુઠે કરી ભૂ ખણેછે, મૂકે છે નિશ્વાસ;
મલિન હીન અને ક્ષીણ થઈ છે, પામી છે તન ત્રાસ. ૧૯
એવી દીઠી જાનકી, હનુમાન કરે આક્રંદ;
હા! હા! હું અહીં શીદ આવ્યો, અભાગિયો મૂહામંદ! ૨૦
હૈયું તો ફાટે નહિ ને, થયું છે પાષાણ;
નીસરી શે નથી જાતો, પાપી મારો પ્રાણ. ૨૧
બોલી શકાયે નહિ, રહી નવ શકાય;
હા! હા! હવે હું મંદભાગી, કષ્ટ કહ્યું ન જાય! ૨૨
જે સ્વામીની નિંદા કરેછે, હુ સાંભળુંછું કાન;
હણી હું શકતો નથી, તો કોણ મૂર્ખ મુજસમાન. ૨૩
આપોપું અંગ લપાવીને, પાંદડામાં વચલી ડાળ;
છાનોમાનો છપી રહ્યો છે, હનુમાન તે તતકાળ. ૨૪
એ કથા રહી એટલે, જાગિયો રાવણ રાય;
સીતા તેને સાંભરી, નિરખવાને જાય. ૨૫
મોડેશુ મંદોદરી, જાગે નહિ તો જેમ;
પેર કરીને પરવર્યો, આતુર અતિશે તેમ. ૨૬
સહસ્ત્ર સાથે સુંદરી, સજે સર્વે શણગાર;
દીવી કર સોનાતણી, તે નીસર્યો નિરધાર. ૨૭
ઉઘાડો ને અતિ આકળો, ભયંકર મહારૂપ;

૧૫. નિભ્રંછી—નિંદી. 'નિભ્રં છો' પ્ર. ૪. થી. ૨૬. મોડે—'મોઢે' પ્ર. ૨-૩.

નાદ કરતો પરમ દારૂણ, કાળપ્રાયે એકરૂપ. ૨૮

સીતાએ તો સાંભળ્યો, મહાદુષ્ટ કેરો સાદ;
હવે હું તો મરણ પામીશ, ધરીને વિખવાદ. ૨૯

રૂદન કરતી રહે નહિ, થર થર કાંપે કાય;
કમલિની જેમ પાણી પાખે, અને આઝે વાય. ૩૦

ઈમ કરતો આગળ આવ્યો, બોલતો લલિત વચન;
કામિની તું કહે તે કરૂં, જો માને તારૂં મન. ૩૧

મૂઢપણે તું મનુષ્યને, સંભારે કોણ કાજ?
મુજ ઉપર તું માયા કરે તો, સર્વે સોંપું રાજ. ૩૨

તું સર્વસ્વ છે માહરૂં, પ્રાણપ્રાયે પ્રીત;
સનમુખ થઇ સામું જો, એક વાર રૂડી રીત. ૩૩

રાજ્યભ્રષ્ટ રામ તે, અહીં આવી શકે કેમ?
શતજોજન સિંધુ આડો, ખણી ખાઇ જેમ. ૩૪

વિષમ ગઢ લંકાતણો, પેશી ન શકે પવન;
આજ્ઞાવિણ કિરણ ના આવે, દિવાકરના દિન. ૩૫

મે'લ આશા મનુષ્યની, મુજ સાથે મેળવ મોહ;
નહિતર એક આ રાક્ષસી, કરશે તારો દ્રોહ. ૩૬

હું ક્યાં ને રામ ક્યાં, મારે તો દશ શીશ;
તરૂવરની ડાળ સરખા, ભુજ ભલા મારે વીશ. ૩૭

કોણથી નહિ મરણ મારે, દેવ દાનવ યક્ષ;
મનુષ્યનું શું મારવું, જે સ્વભાવે મુજ ભક્ષ. ૩૮

ઉઠીને દે આલિંગન, બેશ આ ઉચ્છંગ;
તું શોક શાને ધરેછે, આણ્ય અતિશે રંગ. ૩૯

શૂર્પણખાએ જે દહાડાનું, લીધું તારૂં નામ;
તહીંનો હું પરવશ થયોછું, કઠે છે અતિ કામ. ૪૦

હું તો તારો સેવક છું, આજ્ઞાકારી દાસ;
આવ મણિમય મંદિરમાંહે, કીજિયે વિવિધ વિલાસ. ૪૧

શે ગુણે તું સંભારે છે, રામ સાથે રંગ;

---

૨૮. કાળપ્રાયે—કાલ સમાન. ૩૩. પ્રાણપ્રાયે—પ્રાણ સમાન. ૪૦ કઠે છે–કષ્ટે છે–દુઃખ દે છે.

રાજ્યભ્રષ્ટ હીંડે રડવડતો, વિરહે વ્યાકુળ અંગ. ૪૨
અજગરે ગળ્યો હશે, પી પીમે નીઝરણ;
જળોદર વાધ્યું હશે, પામ્યો હશે ત્યાં મરણ. ૪૩
વચન એવાં ઘણાં કહ્યાં, સીતાએ સહ્યાં ન જાય;
હવે હું તો શું કરૂં, ઉપજે નહિ ઉપાય. ૪૪
હૃદય કઠણ કરીને, સીતા વદે વચને;
આમે મારે મરવું છે, તો સાંખું હું શેને ? ૪૫
અરે ભુંડા મંદમતિ, શું કરે આપ વખાણ ?
મૂઢ તારૂં મરણ આવ્યું, રે રે પામર પ્રાણ. ૪૬
સન્નિપાત થયો છે તને, જે લવે છે આળપંપાળ;
વડી વારની સાંખું છું, જે તું દે છે ગાળ. ૪૭
બાળીને હું ભસ્મ કરૂં, જો દેઉં તુંને શાપ;
આમે તારો ઘડો ભરાણો, એકઠું થયું છે પાપ. ૪૮
હું છું વિષની વેલડી, રાક્ષસકુળની કાળરાત્ર;
જુએ છે તે નથી અહીંઆં, ઘરસરખી નહિ યાત્ર. ૪૯
વિષ હળાહળ ભર્યું કચોલું, કરે પ્રેમે પાન;
જાણે રહું હું જીવતો, એવો તું અજ્ઞાન. ૫૦

કડવું ૬૬ હું.

રાગ જીતમાન.

સીતા કહે તને શું થયું છે, વળગ્યું છે ભૂત;
અઘટતું કાં ઉચરે, એ છે અનાહૂત. ૧
કામ તારી કેડે પડયો છે, લેવાને પ્રાણ;
તેણે તું વિહ્વળ થયો છે, રે રે મૂઢ અજાણ. ૨
ફટ રે ભુંડા પાપીઆ, ક્યાં ખોળે કાળ;
સિંહણી સાથે શાભણી, આરંભે આળ. ૩

---

૪૩. નીઝરણ—પાણીનાં ઝરણ (નિર્ઝરણ). ૪૫. વચને—'વચન' પ્ર. ૪ થી. શેને—'શન' પ્ર. ૩–૪. ૪૯. જુએ છે ૪૦—જેને તું જુએ છે તે તારા ઘરના સરખી યાત્રા અહીં નથી. ૩. શાભણી—શાના ઉપર—શાથી ?

મૂરખ હોયે તે કરે, અતિ આપ વખાણ;
ફૂલે ફોકટ આગિયો, જ્યાં ઉગે ભાણ. ૪
સાગરમાંહે સાંચર્યો, વચ્ચે રાખ્યું વા'ણ;
ઝંપાપાત જે કો કરે, કોટે બાંધે પા'ણ. ૫
સિંહણી શિયાળશુ, કહીંએ કરે કેલ;
થોરને વળગે નહિ, વિદ્રુમની વેલ. ૬
ઘરમાં ઘાલી ઢોલિયો, દેવરાવે બાર;
માંહે તરણ ભરી પાસે, સૂવે મે'લી અંગાર. ૭
કાં વિષધર ચાંપે પૂછડે, સિંહને ચોંકે પરાણે;
પલકમાંહી જઈ પડે, મૂઢ મરણ ન જાણે! ૮
મેરૂ પર્વત ઉપર ચઢી, કરે ઝંપાપાત;
હીંડે હિમાચળ જઇ, મન મરવા વાત. ૯
એ કોણ કુમતિ તને ઉપની, મારૂં કર્યું હરણ;
માથે ચઢાવી આણિયું, મૂર્ત્તિવંતુ મરણ. ૧૦
અરે હું તો શુદ્ધ સાધવી, મારૂં ન ચળે મન;
જો કોટિ ઉપાયજ તું કરે, એ સત્ય વચન. ૧૧
જે રામને ચરણે દૃઢ રહ્યું, વારિ ને જેમ મીન;
અળગું થાતાં તન તજે, તેમ મુજ મન લે'લીન. ૧૨
તેં રામબાણ નથી સાંભળ્યું, તીક્ષણ છે ધાર;
તારાં દશે મસ્તક છેદશે, તે તો એકે વાર. ૧૩
ધનુષ્યે ગેડીદડા દોડાવશે, રામજી તુજ શીશ;
મૂઢપણે નથી જાણતો, રામજીની રીસ. ૧૪
પૂછ રે તું નિજ બેનને, છેદ્યાં નાક ને કાન;
તેણીએ તું પ્રેરિયો, તોએ ન વળી સાન. ૧૫
હું ચૂકી કહેવું રામને, તેનું મુસ્તક છેદત;
જીવત નહિ જો પાપિણી, તને કોણવચને વેધત. ૧૬
પાપી એક તું મુએ નહિ સરે, થાશે કુળ સંહાર;
તે સૂકા તૃણવત જાણજે, તુંજ ત્યાં અંગાર. ૧૭

---

૬. કેલ (કેલિ)-રમત. ૮. સિંહને ઇ૦-સિંહને પરાણાવતી આર ઘોચે. ૧૪. ધનુષ્યે ઇ૦-'ધનુષ્યે દડા દોટાવશે'. પ્ર. ૪ થી.

અરે રામના અવગુણ તું કહે; અતિશે અજ્ઞાન;
હાથી જાએ મલપતો, કેડે ભશે શ્વાન. ૧૮
જો તું તો બળિયો હતો, જ્યારે હુતા રામ;
ત્યારે તું આવ્યો નહિ, તારો કેડત હામ. ૧૯
અરે લક્ષ્મણ છતાં આવ્યો નહિ, જે મારત તુંને;
જે જોગી થઇને આવિયો, હરવાને મુને. ૨૦
શૂર્પણખા નકટી સામી મળી, અપશુકન કરવા;
તું હરવા આવ્યો મને, સામે પગે મરવા. ૨૧
કો રામ વિના બીજો નથી, માને નહિ મંદ;
જેમ અંધ ઉગ્યો જાણે નહિ, કેવો છે ચંદ. ૨૨
અરે આત્મહત્યા ભાગી બીહું, નહિતર તજું પ્રાણ;
આશાએ હું જીવતી, પ્રભુ પુરૂષપુરાણ. ૨૩
હું કાયર નહિ કામિની, છું બળિયાની બાળા;
જો જગત જીત્યું મેં જાણીયું, કંઠ આરોપી માળા. ૨૪
એમ કહીને જાનકી, પાડે છે ચીસ;
લક્ષ્મણજી વારે ચઢો, ઉતારો રીસ ! ૨૫
રોતી રહે મૃગલોચની, તારો નહિ વાંક;
સામું જોરે સુંદરી, તારો છું શંક. ૨૬
મનુષ્ય શું મને હણે, બોલે શા બોલ;
મારે કો બીજું નથી, તારી સમતોલ. ૨૭
આવ્ય મંદિર તું માહરે, પૂર એટલી આશ;
આજો જાણી આવિયો, મુજને વિશ્વાસ. ૨૮
મયા કરે રે મને, જો હું આવ્યો શરણ;
જો તુજને પામીશ નહિ, તો પામીશ મરણ. ૨૯
સીતા કહે સાચું કહું, મરણનું એ મૂળ;
પેટ મસળીને પાપીઆ, તેંજ ઉઘાડયું શૂળ. ૩૦
હું સોનાની પાળી સરખી, તેં ઘાલી પેટ;
તું બીજે ઉપાયે મુઓ નહિ, મરવું જો નેટ. ૩૧
તારાં મસ્તકને કાગડા, શૂકર ને શ્વાન;

૨૬. રોતી રહે ઈ.—(રાવણ વાક્ય). ૨૮. આજો—આંઝો પ્ર. ૨ જી.

ચાંચે કરી ચંચોળશે, મિથ્યા કરે માન. ૩૨
કેશે સાહી કામિની, કરતી કલ્પાંત;
વશ ના'વું હું કોઇને, જો આવે અંત. ૩૩
અલગો રહે રે પાપિયા, હમણાં હું બાળું;
સત્ય જાય જો માહરૂં, તાહરૂં મોં કાળું. ૩૪
હા હા કિંકરી હું કોતણી, હવે ખરી વગુતી;
વાંચ્છુંછું મરણ આવે નહિ, સ્મશાને સૂતી. ૩૫
ત્યારે હનુમંતે જાણિયું, મારી મેલાવું;
રૂડું માને જો રામજી, અર્થ એટલે આવું. ૩૬
શોધ લેવા જો મોકલ્યો, તો તો કયમ મારૂં ?
અલુરાઇ જો એ કરે, તો તો સંહારૂં. ૩૭
એવે જાગી મંદોદરી, સ્વામી નવ દીઠો;
કપટી તે તો ક્યાં ગયો, ચિત્ત વંઠયું સુખ મીઠો. ૩૮
ઉજાતી ધાઇ ધસમસી, સીતા મે'લાવી;
રંડાપણ પામીશ હવે, એમ કહેતી આવી. ૩૯
રોતી રહે રે દીકરી, બાળીશ મા બાઇ;
એ મૂર્ખ નથી જાણતો, તું જગતની આઇ. ૪૦
આડી આવી ઉભી રહી, જેમ દુષ્ટ ન દેખે;
અરે નિર્લજ તને શું થયું, એ વાત એ લેખે. ૪૧
વાંક તારો છે સ્ત્રીતણો નહિ, જે ગયો એને હરવા;
બીજું કંઈ કારણ નહિ, આપોપે મરવા. ૪૨
દેવકન્યા તેં બહુ હરી, જક્ષકેરી કુમારી;
નાગકન્યા ને કિન્નરી, શ્યામા સુખકારી. ૪૩
અનેક આવે અપ્સરા, તે રંગે રમવા;
તોએ તું ધરાયો નહિ, ગયો વનમાં ભમવા. ૪૪
અવગુણ કાઢ તું મુજમાં, મારો દિવ્ય દેહ;
યૌવન કંઇ જાએ નહિ, અખંડિત એહ. ૪૫
માળા એ કરમાએ નહિ, તન ન વળે સ્વેદ;
દેહ દુર્ગંધાએ નહિ, પામું નહિ હું ખેદ. ૪૬

૩૭. અલુરાઇ—ઉતાવળ—મૂર્ખતા.

શું લાવ્યો એ માનુષી, અતિ જરજર કાય;
એક બાળક જણે જેટલે, તેનું યૌવન જાય. ૪૭
તેમાં તુજ ઉપર નહિ, એનું મન લગાર;
એ તો સૂધી સાધવી, જેને રામ ભરતાર. ૪૮
તારે વશ આવે નહિ, કરે કોટિ ઉપાય;
મિથ્યા મરણજ પામવું, કાં નવ ચેતે રાય! ૪૯

કડવું ૭ મું.

રાગ એકતાળી.

સાહો સઘળી સુંદરી રે, તાણો તેણીવાર;
મંદોદરીએ સમસ્યા કરી રે, એને આકર્ષો અપાર. ૧
એ બંધ પડી છે બાપડી રે, આક્રંદ કરેછે અપાર;
એને શું શકે સહી રે, એમ કહી સાહ્યો ભરતાર. ૨
તાણીને તે તારૂણી રે, રાવણને લેઈ જાય;
એ કથા રહી એટલે, નિજ ભુવન ગયો રાય. ૩
રાક્ષસી સર્વે સૂતી રહી રે, એકલી સીતા આપ;
વિરહે કરી વ્યાકુળ થઇ રે, વળી વળી કરે વિલાપ. ૪
હનુમંત હેઠે ઉતર્યો રે, નીચેરી તે ડાળ;
વેષ ધરી વાનરતણો રે, બોલ્યો તે તતકાળ. ૫
સરયૂતીરે સુંદર સહી રે, એક અયોધ્યા ગામ;
દશરથના ચાર દીકરા, જયેષ્ઠ તેમાં રામ. ૬
કૌશિક કેડે સાંચર્યા રે, સાથે લક્ષ્મણ વીર;
એકે બાણે વિડારિયું રે, તાટકાનું શરીર. ૭
યજ્ઞ રાખ્યો ઋષિતણો રે, સુબાહુનો કરી અંત;
મારીચ અધમુઓ કર્યો રે, ભક્તવત્સળ ભગવંત. ૮
પછે અહલ્યા ઉદ્ધારી રે, ઢીમર મોકલ્યો યુક્તિ;
શિવનું ચાપ કડકા કર્યું રે, સીતાને પરણ્યા યુક્તિ. ૯
તેજ હર્યું પરશુરામનું રે, ભાંજી સ્વર્ગની વાટ;

---

૯. પછે-'ચરણે' પ્ર. ૪ થી.

અયોધ્યા આવી રહ્યા રે, બાર વર્ષ તેહ નાટ. ૧૦

પછે વનમાં નીસર્યા રે, દશરથ પામ્યા મરણ;
ભરત તો આવી મળ્યો રે, કીધાં સર્વ આચરણ. ૧૧

આશ્રમ અવલોકી ઘણાં રે, કરી પંચવટી પાવન;
નાક કાન શૂર્પણખાતણાં રે, છેદ્યાં જગજીવન. ૧૨

ખર દૂષણ ત્રિશિરા મારિયા રે, મેલી એકજ બાણ;
ચૌદ સહસ્ર સંહારિયા રે, જીત્યા પુરૂષપુરાણ. ૧૩

નિરખ્યો મૃગ સોનાતણો રે, મોહ્યું સીતાનું મન;
મારવાને મોકલ્યા રે, કમળદળલોચન. ૧૪

લક્ષ્મણ પૂઠે પ્રેરિયા રે, હવું સીતાનું હરણ;
તેને શોધવા સાંચર્યા રે, સ્વામી અશરણશરણ. ૧૫

દેન દેઇ જટાયુને રે, કબંધનો કરી નાશ;
પંપાસર પધારિયા રે, શબરીકેરે પાસ. ૧૬

ઋષ્યમૂક ગિરિ આવિયા રે, જ્યાં વાનર વસતા પંચ;
હનુમંત શ્રી રામને મળ્યો રે, સંભળાવ્યો સર્વ સંચ. ૧૭

વાળી વધીને આપિયું રે, કિષ્કિંધાનું રાજ;
પછે વાનર મોકલ્યા રે, શોધ લેવાને કાજ. ૧૮

એંશીલાખ કપિ આવિયા રે, દક્ષિણ સાગરતીર;
હું સેવક રઘુનાથનો રે, મોકલિયો રઘુવીર. ૧૯

શત જોજન સાગર ટપી રે, નિરખી લંકાગામ;
દર્શન પામ્યો સીતાતણું રે, સરિયાં સઘળાં કામ. ૨૦

એટલે ઉંચું જોયું જાનકી રે, વાનર દીઠો વિકાળ;
જાણ્યું રાવણ આવિયો રે, હવે કોપ્યો કાળ. ૨૧

અદ્દભુત થઇ તે આકળી રે, નયને ઢાળે નીર;
એટલે અતિ ઉંચો ચઢ્યો રે, જેહ હનુમંત વીર. ૨૨

વળી નીચી ડાળે આવિયો રે, પુનરપિ ગાયું ગુણગ્રામ;
માતા મારી જાનકી રે, પિતા પ્રત્યક્ષ રામ. ૨૩

હું શોધ લેવાને મોકલ્યો રે, આવ્યો તમારી પાસ;
મેં સર્વસ્વ સોંપ્યું રામને રે, મને દૃઢ વિશ્વાસ. ૨૪

વાણી સુણતાં જાનકી રે, ઉંચું સામું જોય;

શું ભાઇ રામે મોકલ્યો રે, શોધ લેવા કપિ કોય. ૨૫
એટલે નાખી મુદ્રિકા રે, સીતાને ઉચ્છંગ;
પ્રેમે કરી પાણે ગ્રહી રે, પૂછે આણી રંગ. ૨૬
કહે સાચું મને મુદ્રિકા રે, ક્યમ આવી વાનર સાથ;
કુશળ ક્ષેમ છે બેહુ જણા રે, લક્ષ્મણ ને રઘુનાથ. ૨૭
કે મારા વિરહે કરી રે, ઉતાર્યા સર્વ શૃંગાર;
કે આંગળિયે ઢીલી પડી રે, નીસરી પડી નિરધાર. ૨૮
કે મળી આવી મને રે, કહેવા સમાચાર;
રીસાવી છે શાભણી રે, ઉત્તર દે એક વાર. ૨૯
કે અચેત થઇ અવનિ પડ્યા રે, મારે વિરહે રામ;
વાનરની મીટે પડી રે, જે લાવ્યો આણે ઠામ. ૩૦
હૈયાશુ ચાંપી પછે રે, કરીને ચુંબન;
પ્રાણ થકી વા’લી ઘણું રે, માન્યું મારૂં મન. ૩૧
એવે હનુમંત હેઠે ઉતર્યો રે, આવી લાગ્યો પાય;
માતાજી હું મોકલ્યો રે, શોધ લેવા રાઘવરાય. ૩૨
કિષ્કિંધાએ છે રામજી રે, લક્ષ્મણજીની જોડ;
સુગ્રીવ છે સેનાપતિ રે, સાથે કપિ ક્રોડાક્રોડ. ૩૩
એંશીલક્ષ તે વાનરા રે, સૂતા સાગરતીર;
હું અહીં આવ્યો છું એકલો રે, માતા મન ધરજો ધીર. ૩૪
કહો તો રાવણને હણું રે, રાક્ષસ સઘળા સાથ;
ત્રિકૂટાચળ કાઢું મૂળથી રે, ગ્રહીને એકે બાથ. ૩૫
કહો તો બોળું સિંધુમાં રે, ભાગીને કરૂં ભૂક;
આકાશ ઉડાડું સહી રે, એ માંહે નહીં ચૂક. ૩૬
કહો તો ઉથાપું મેદિની રે, શોષું સાગર સાત;
મેરૂ પર્વત કડકા કરૂં રે, જો આજ્ઞા દો માત. ૩૭
વાંસે બેસો માહરે રે, હું જાઇશ એકે ફાળ;
ઉચ્છંગ શ્રી રઘુનાથને રે, બેસારૂં તતકાળ. ૩૮
તમારે વિરહે કરી રે, રૂદન કરે છે રામ;
મોઢાથી મૂકે નહિ રે, આઇજી તમારૂં નામ. ૩૯

---

૨૫. વાણી ઇ૦—આ કડી પ્ર. ૪ થીમાં નથી. ૩૦ મીટે—નજરે.

અચેત થઈ અવનિ પડે રે, વહે છે નયને નીર;
ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા તજી રે, થરથર ધ્રુજે શરીર. ૪૦
મુજ સાથે એ મુદ્રિકા રે, આપ્યું છે ઇંધાણ;
સીતા તું સર્વસ્વ રામને રે, કાયાને પણ પ્રાણ. ૪૧
સુખવચન કહાવ્યું એટલું રે, ચિત્રકૂટગિરિ એકાંત;
લક્ષ્મણને દીધી આગન્યા રે, સુને રમવા ખાંત. ૪૨
માળા ગુંથી ફૂલની રે, આરોપી ઉર હાર;
પછે પેઠાં ઝીલવા રે, કીધા વિવિધ વિહાર. ૪૩
પછે બાહેર નીસર્યાં રે, બેસારી ઉચ્છંગ;
વેણી ગુંથીને ચરચિયા રે, ધાતુતણા બહુ રંગ. ૪૪
વચન સુણી હનુમાનનાં રે, માતાનું માન્યું મન;
વિરહે કરી વ્યાકૂળ થઇ રે, કરતી હવી રૂદન. ૪૫
હનુમંત દે આશ્વાસના રે, રોતી રહેને માત;
એકમની થઇને કહે રે, તારા મનની વાત. ૪૬
પરાણે બેઠી થઇ રે, મુખ મે'લી નિઃશ્વાસ;
હનુમંત હવે હું શું કરૂં રે, શ્રી રામચંદ્રની આશ. ૪૭
જો મેં મૂરખાઇ કરી રે, પે'લો મારો વાંક;
દૈવ થયો અતિ દુર્બળો રે, એ પણ આડો આંક. ૪૮
જો મેં મૃગ મારવા મોકલ્યા રે, આણીને અતિ રંગ;
મારૂં મન મોહ પામિયું રે, દેખી સોનાનો સારંગ. ૪૯
તેણે રીસાવ્યા રામજી રે, કઠણ કર્યું અતિ મન;
તો હું અપરાધણ શાભણી રે, વાહાલાજી દે દર્શન. ૫૦

કડવું ૯ મું

રાગ વેરાડી.

સીતા કહે સુણ્ય હનુમંત વીર, અતિ દુ'વાણા શ્યામશરીર;
રામચરણથી મુજ મન ચળ્યું, મૃગ દેખી મારૂં ચિત્ત વળ્યું. ૧
લક્ષ્મણને મેં કઠણજ કહ્યાં, તે તણાં ફળ સઘળાં લહ્યાં;

---

૫૦. અપરાધણ—અપરાધણને.

ત્યારે મને થઇતી અશુદ્ધ, વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધ. ૨
ઘણુંએ કહ્યું પાનીએ મત્ય, ત્યારે હું આતુર થઇ અત્ય;
હનાર પદાર્થ એણીપેરે હોય, ભવિષ્ય કળી શકે નહિ કોય. ૩
મોટા મહંતતણી મતિ ફરે, જ્યારે દેવ કાંઇ અવળું કરે;
કાળતણે વશ છે કર્મ, તેનો કોઇએ ન જાણે મર્મ. ૪
નહિતર રામનાં મૂકી ચરણ, મને વલ્લભ લાગે હરણ ?
એ અતિશે મેં કર્યો અપરાધ, જે લક્ષ્મણ દૂભ્યો સાધ. ૫
તેણે મારી સેવા કરી, માતાબુદ્ધિ મનમાંહી ધરી;
સરજ્યું કો છૂટે નહીં, જો સિંધુ ઓળંગી જાયે કહીં. ૬
સાગર આડો શતજોજન, કયમ આવે અહીં જગજીવન !
અતિ વિષમ ગઢ લંકાતણો, દૂર જે અમરને ઘણો. ૭
આવી ન શકે રવિનાં કિરણ, પવન પ્રવેશ કરે નહિ મરણ;
ધન હોય તો ઘડાવે નાવ, ઉતરવા ઉપજે નહિ ભાવ. ૮
નહિ સેના સબળ નાથને સંગ, રણ આંગણે વસે કો રંગ?
શું થયું બહુ વાનર મળ્યા, તેં કહ્યા તે મેં સાંભળ્યા. ૯
તાળિયે જે નાઠા જાય, પળ્યાં પાકાં કેરાં ખાય;
અયોધ્યાથી નીસર્યા રામ, કને કોડીએ નહિ દામ. ૧૦
રાવણ સાથે રે રાક્ષસ ઘણા, બળિયા ને બહુ બીહામણા;
વીરા ! હું છું અભાગણી, વિરહવેદનાએ અતિ ઘણી. ૧૧
રાક્ષસીઓનાં સુણી કઠણ વચન, અતિ દાઝે છે મારૂં મન;
મને કઠણ કહ્યે નવ સરે, મારા વા'લાજીની નિંદા કરે. ૧૨
એનું બોલ્યું મુજને નવ ગમે, મારૂં મન રામજીશુ રમે;
રામ વિના રહ્યું મેં ન જાય, ક્ષણ એક કોટિ કલ્પસમ થાય. ૧૩
મુજ જેવી કો મંદભાગણી, જગતમાંહે જનની નવ જણી;
કોઇક પૂર્વજન્મનું પાપ, ઉદય પામ્યું છે એ આપ. ૧૪
આણે જન્મે કંઇએ નથી કર્યું. તો શા માટે દેવે સુખ હર્યું;
અંગીઠીમાંહે ઓઢવી, એ અંગે આપદા અભિનવી. ૧૫
રાક્ષસ સામે કયમ રહેવાય? કઠણ વચન તે સહ્યાં ન જાય;
કષ્ટે કયમે ન જાયે પ્રાણ, ફાટે નહિ હૈયું નિરવાણ. ૧૬

---

૨. અશુદ્ધ–શુદ્ધ વિનાની સ્થિતિ. ૫. લક્ષ્મણ–'લક્ષ્મણને' પ્ર. ૨–૩. ૬. સરજ્યું–(પ્રારબ્ધે). ૯. કો રંગ–કયા રંગથી?

કરવત મારી કાપે કાય, હ્રદે પાવક લાગી લાહ્ય;
આત્મહત્યા ભાગી બીહું, વીરા દુઃખ વિચારીશ કિયું. ૧૭
રામે ભલે ઉતારી પ્રીત, દિવસ કેટલા કીધી રીત;
હું અબળાનું કોણ ગજું, પ્રાણને કેઇ પેરે તજું. ૧૮
વિષ ખાઉં પાવકમાં પડું, હિમાચળ હીંડીને ચઢું;
સિંહણીને ભરૂં જઇ બાથ, સાપણને મુખ ઘાલું હાથ. ૧૯
જઇ બૂડું ઉંડું જ્યાં નીર, જ્યમ ત્યમ કરીને તજું શરીર;
મુજ વિણ ક્ષણ રહેતા નહિ રામ, તે ટળવળતી મે'લી આમ. ૨૦
હ્રદે રામને જો હતી રીસ, તો ખડ્ગે શે છેધું નહિ શીશ;
પોતાની પત્નીને કોય, સહી શકે પરવશ રહી રોય ? ૨૧
શંકથકો રાખે નિજ નાર, જો લેઇ નીસરે વનમોઝાર;
સૂર્યવંશીને લાગે લાજ, બીજા કોએકનું કરે કાજ. ૨૨
સમર્થથકા સાંખેછે એહ, મને દુઃખ લાગે છે તેહ;
પડી જડી નથી હું જાણ, ધનુષ્ય ધરી ગ્રહી છું પાણ. ૨૩
એમ કહીને કરે આક્રંદ, દીન દામણી દીસે મંદ;
જીવું નામ તણે આધાર, બીજી કો નવ જીવે નાર. ૨૪
રામ વિમુખ જીવિત એ બળ્યું, કોણે કષ્ટ ન જાયે કળ્યું;
હનુમંત કહે રોતી રહે માત, સાંભળ હું કહું તે વાત. ૨૫
રાવણને મારી શ્રીરામ, નહિ રાખે રાક્ષસનું નામ;
તમને બેસારી ઉચ્છંગ, અયોધ્યા લેઈ જાશે રંગ. ૨૬
હું જઇ કહીશ એટલે ભાળ, અહીં રામ આવશે તતકાળ;
સાથે સુગ્રીવ સેનાપતિ, અંગદ નીલ નળ મહામતિ. ૨૭
કુમુદ મયંદ ને જાંબુવાન, એ આદિ પ્રૌઢા પ્રધાન;
રામે મને દીધું હોત કાજ, તમને તો લેઇ જાતો આજ. ૨૮
કહો તો રાક્ષસકુળનો સંહાર, કરતાં ક્ષણ ન લાગે વાર;
પણ લેવા મોકલિયો ભાળ, અહીં આવ્યોછું એકે ફાળ. ૨૯
મુજથી બળિયા બીજા બહુ વાનરા, રામ કામ કરવાને ખરા;
હું છું દીન દામણો દૂત, બીજા બળિયા બહુ અદ્ભુત. ૩૦
માતા મન ધરો મા દુઃખ, થોડે દિવસે પામશો સુખ;

---

૧૮. રીત–ચિત પ્ર. ૩જી.

તમો પ્રકૃતિ પુરૂષ છો એહ, માંડ મનુષ્ય ધર્યો છે દેહ. ૩૧
હરવા ભૂમિતણો તો ભાર, કરવા રાક્ષસકુળ સંહાર;
માંડ મારવા કરાવ્યું હરણ, મિષ વિણ કયમ પમાડે મરણ? ૩૨
અપરાધ વિણ રામ ક્યમ હણે, જદ્યપિ મહાપાપી મન ગણે;
જે સરજે પાળે ને સંહરે, લીલાએ બહુ કારજ કરે. ૩૩
રોમકૂપ વિષે બ્રહ્માંડ, વસે અસંખ્યાતાં અંડ;
રાવણ બાપડો કેઇ ગાત્ર, રામ એક બાણે ચૂરે ગાત્ર. ૩૪
અણલે'તો હું કહુંછું કથી, તમારૂં કાંઈ અજાણ્યું નથી;
મને શું વાહોછો માત, જેહ કરોછો આંસુપાત. ૩૫
જ્યારે અહીં વાનર આવશે, રામચંદ્ર સેના લાવશે;
લંકાનો કાંગરો એક, ભાગ નહિ આવે વિવેક. ૩૬
એટલા છે તે વાનર વીર, શોષે સર્વ સાગરનું નીર;
જદ્યપિ મહીની રેણુ ગણાય, સાગરજળની સંખ્યા થાય. ૩૭
તરૂવર માત્રતણાં ગણે પાન, વાનરનું નવ નીસરે માન;
મુજથી તે ઘણા બળવાન, જે વાળીતણા પ્રૌઢા પ્રધાન. ૩૮
મારૂં કો નવ જાણે નામ, મને એક ઓળખે રામ;
એ રામ કરવા હીંડે છે કામ, નહિતર હું હવડાં કેડું ઠામ. ૩૯
જો અહીં આવે શ્રીરામનું તીર, વેધે રાક્ષસતણાં શરીર;
અતિ કોપ્યાછે લક્ષ્મણ વીર, દોહ્યલે ધરી રહ્યા છે ધીર. ૪૦
જેણે બાણે માર્યો વાળ, તેણે તો હણશે તતકાળ;
રામતણાં પ્રૌઢાં પરાક્રમ, તમો સર્વ જાણો છો મર્મ. ૪૧
સીતા કહે સર્વ સાચી વાત, જે તેં ભેદ કહ્યો હો ભ્રાત;
મારૂં કર્મ અવળું છે આજ, કોણે તો નવ સીધે કાજ. ૪૨
તુજ સાથે કયમ આવું વીર, સ્વામી સમર્થ શ્યામશરીર;
પરાક્રમ કરીને મૂકાવશે, અયોધ્યાએ લેઇ જશે. ૪૩
આશાએ રહ્યો છે પ્રાણ, નહિતર પ્રાણ કરે પ્રયાણ;
માતાજી (મને) લાગીછે ભૂખ, એટલા ઉપર છે નહિ દુઃખ. ૪૪
તમારૂં વણ કીધે દર્શન, કાંઇએ નવ કરવું પ્રાશન;
લંકા આખી શોધી સહી, ગાઢે કષ્ટે આવ્યો અહીં. ૪૫

૩૫. અણલે'તો—ન જાણતો છતાં પણ. ૩૮. માન—પ્રમાણ. ૪૪. પ્રયાણ—ગમન.

આઇ કહો તો કરૂં ફળઆહાર, અમૃત સરખાં એ છે સાર;
સીતા કહેછે સાચી વાત, પડચાં પડચાં ફળ ખાજે ભ્રાત. ૪૬
એ દેવે વાવ્યાં છે વીર, વરૂણે સીંચ્યાં અમૃત નીર;
છએ ઋતુ ત્યાં વાસો વસે, કરમાણા દેખે તો કસે. ૪૭
રાવણને છે વહાલાં ઘણું, શું વર્ણન કીજે તરૂવરતણું;
પુત્રના પ્રાયે અતિ પ્રીત, પાદપ ઉછેર્યા રસરીત. ૪૮
પારિજાતકકેરા છે છોડ, ઇંદ્રે વાવ્યા છે અતિ કોડ;
વીંટાણી છે વારૂ વેલ, વૃક્ષ સાથે છે રંગની રેલ. ૪૯
નમી રહ્યાં છે ફળને ભાર, જાણે શું કરે નમસ્કાર. ૫૦

કડવું ૯ મું.

રાગ સામેરી.

શુકપિક સારસ મોર મધુકર, કરે સરૂવા સાદ રે;
ત્રિગુણ સમીર ત્યાં સઘળા વાયે, અતિ ઉપજે ઉલ્લાદરે. ૧

ઢાળ.

કુસુમ નાનાવિધતણાં, પસરે તેના ગંધ;
સર વાપીને કૂપ વેહેતાં, દિવ્ય દીર્ઘિકા સંબંધ. ૨
અસંખ્યાત રહે રાક્ષસ, વાડીના રખવાળ;
એકલે તે કેમ ચાલે, નિશાચર મહાકાળ. ૩
તે માટે તું રહેજે છાનો, રખે જાણે કોય;
રામજી રક્ષા કરજો, સમીપે ત્યાં હોય. ૪
મેં અબળા કાંઇ બળ ન ચાલે, મંદભાગણી મહામૂઢ;
તે માટે હું બંધ પડી છું, તજી ગરૂડારૂઢ. ૫
તને વિઘ્ન કાંઇ હોયે નહિ, રક્ષા કરે શ્રીરામ;
કાંઇક હોયે તેટલા માટે, મારૂં કરવા આવ્યો કામ. ૬
હનુમંત કહેછે એશું બોલ્યાં, જાનકીજી જગતમાત;

---

૪૭. કસે—કસેભરાય. ૪૮. પાદપ—વૃક્ષ. ૧. ત્રિગુણ—શીતળ, મંદ, સુગંધી, એવા ત્રણ પ્રકારનો. ૨. ઢાળ—પ્ર. ૧-૪ થીમાં નથી. સર—સરોવર. વાપી—વાવ. દીર્ઘિકા-બાંધેલું તલાવ. ૫. બંધ-બંધનમાં. ૬. કાંઇક ૯૦ -તું મારૂં કામ કરવા આવ્યો તે માટે તને કાંઇક (વિઘ્ન) થાય-થવાનો સંભવ છે. "કાંઇ એકહું" પ્ર. ૪ થી

આદિ પ્રકૃતિ તમો મૂળ માયા, વેદ ન લહે વાત. ૭
વિઘ્ન મને કોણ કરે જો, તમે મારે શીશ;
તમથકી જો ઉપન્યા છે, બ્રહ્મા હર જગદીશ. ૮
પણ પડચાં પડચાં પ્રાશન કરીશ, માનીશ તમારો બોલ;
આઇજી એમ કાં ઉચરો, કો નહિ તમ સમતોલ. ૯
એમ કહીને ઉછળ્યો, એક હતો શંકરનો પ્રાસાદ;
તેના શિખર ઉપર ચઢીને, ગાઢે કીધો નાદ. ૧૦
પ્રૌઢ કીધું પૂછડું, ફેરવ્યું ચો ફેર;
આંટા વાળે અતિ ઘણા, જેમ શેષે વીંટચો મેર. ૧૧
આકર્ષી કરે એકઠાં, વીંટિયાં સઘળાં ઝાડ;
પ્રૌઢ ત્યાં પૂજા કર્યા, રંગે રમતાં લાડ. ૧૨
સુતા'તા જે સેવક સઘળા, વાડીના રખવાળ;
તે ખાંતે લાગ્યો ખાંડવા, હળવે માંડી આળ. ૧૩
માળી સઘળા મરણ પામ્યા, ચૂર કીધા ચોકિયાત;
નાશી કો શકે નહિ ને, કરે હનુમંત ઘાત. ૧૪
ત્રટક ત્રટક મૂળ તૂટે, વછૂટે ત્યાં વેલ;
પછાડીને પાંદડાંની, કરી ત્યહાં રે રેલ. ૧૫
હુત હુત કરીને હાક પાડે, બળિયો વાહે બાકરી;
વૃક્ષવો'ણી વાડી કીધી, એવી ગતિ અતિ આકરી. ૧૬
બૂમ પાડતાં તે બાહારથી, રાક્ષસ નાઠા જાય;
શાખામૃગ એક રામનો, આવ્યો રાવણરાય ! ૧૭
શત જોજનની એક એણે, ભરી ભારે ફાળ;
શોધ લેવા જાનકીની, એ આવ્યો તતકાળ. ૧૮
એ કહેછે એવા અસંખ્યાત, સૂતા સાગરતીર;
વળી રામ પાસે ઘણા, વાનર ગુણ ગંભીર. ૧૯
રખવાળ સઘળા મારિયા, માળી પમાડ્યા મરણ;
વાડી આખી ઉભેળી છે, નથી ઉભું તરણ. ૨૦
પૂછડું પાછળ ફેરવી, બેઠો ચઢી પ્રાસાદ;

---

૯. પડચાં પડચાં-(ફળ). ૧૬. એવી ગતિ-'અવિગતિ, પ્ર. ૪થી. ૧૭. શાખામૃગ-વાનર.

ત્રિલોક કીધો કાટકો, એવો એનો સાદ. ૨૧
પર્વતપ્રાયે પ્રૌઢ વાનર, કોણે કળ્યો ન જાય;
ત્રિલોકને એ એકલો, કાળની પેરે ખાય. ૨૨
કહેછે રાવણને હણું, સબળ કરૂં સંગ્રામ;
શું કરૂં જો આજ્ઞા મને, નથી દીધી રામ. ૨૩
તે માટે તમો શીશ નામો, જઇ સોંપો જાનકી;
જીવવું નથી દીસતું રે, આજ જાણો એ થકી. ૨૪
વચન સુણીને સેવકનાં, રાવણને ચઢી રીસ;
જાઓ રે મારા મોં આગળથી, નહિતર છેદું શીશ. ૨૫
વાડી ઉભેળી અને, સબળ પામ્યો શોક;
વાનરે વિપરીત કીધું, એ વાત થઇ ત્રિલોક. ૨૬
જે વૃક્ષ વહાલાં પ્રાણ પ્રાયે, ઉભેળ્યાં તરૂવર તેહ;
સેવક મારા મારિયા, અદ્ભુત કીધું એહ. ૨૭
હવે જાય જો જીવતો, મારૂં મિથ્યા જીવ્યું જાણજો;
તે માટે સર્વ શૂર મળીને, અંત એનો આણજો. ૨૮
એંશી લક્ષ યોદ્ધા મળ્યા, રાક્ષસ જે રણધીર;
આયુધ ષોડશ વીશ લીધે, ગાજતા ગંભીર. ૨૯
વારૂ પેરે વેધજો, મોહોકમ કરીને માર;
વિડારી એ વાનરાને, સહી કરો સંહાર. ૩૦
અપરાધ એણે કર્યો છે, એ ઉભેળ્યું છે વન;
સેવક મારા માર્યા છે, સૂતા જોઈ જન. ૩૧
નાઠા તમો ના આવશો, શીખામણ દેઉંછું સાર;
મરાવાને મોકલ્યો, વાનરો આણી દાર. ૩૨
એમ કહીને આગના તે, દીધી રાવણરાજ;
દારૂણ દીઠા આવતા, ગાઢે કરતા ગાજ. ૩૩
વિનોદી છે વાનરો, તે કરે છે અતિ ગાન;
આવતા દેખી આનંદે છે, હાથિઓ હનુમાન. ૩૪
આવો રે ઉતાવળા, તમે શે લગાડો વાર;
હાથ મારા સળવળી, રહ્યા છે અપાર. ૩૫

---

૨૯. ષોડશવીશ–છત્રીશ.

ઉખેડી આગળ કર્યો છે, વૃક્ષનો અંબાર;
મારવાને મર્મસ્થાનક, પરમ પ્રૌઢા પ્રહાર. ૩૬

કક્ષાપુટ ફૂટે સહી, દેખાડે પશ્ચિમદ્વાર;
ઉન્મત્તપણે ઉછળે છે, નાચે છે નિરધાર. ૩૭

આવો રે આવો રે જોવા, જાઓ જમસદન;
આગળ જે મેં મોકલ્યા છે, મળવા તેનું મન. ૩૮

રાક્ષસ રીસે આવિયા, જાણિયે કાળ કૃતાંત;
આયુધ ષોડશવીશ લીધે, આણવાને અંત. ૩૯

વચમાં ધાલ્યો વાનરો, વીંટી વળ્યા તે વીર;
આયુધ મૂકે અતિ ઘણાં, ને રવે પાડે રીર. ૪૦

મારો મારો મર્મસ્થાનક, શતખંડ કરો શરીર;
વિડારો એ વાનરાને, મેલી તીનાં તીર. ૪૧

સાંગ તોમર મુશળ ફરશી, પરિઘ પાશ ને પ્રાસ;
આયુધ મૂકે અતિઘણાં, નિરધાર કરવા નાશ. ૪૨

દશો દિશથી પ્રહાર પ્રૌઢા, આવેછે તે ઘોર;
કળાહળ તો શબ્દ હોયે, ત્યાં સબળ થાયે સોર. ૪૩

આખરે એ આચ્છાદિયો, જેમ આભલે કરી ભાણ;
એક ઉપર અસંખ્યાત, એમ મેલે બાણ. ૪૪

હનુમંતે ત્યાં હાક પાડી, વિડારીને વીર;
બળિયો બહાર નિસર્યો, તે ગાજતો ગંભીર ૪૫

આયુધ ભાંજે આવતાં, ગ્રહીને [illegible]
કરે કરીને કરે કડકા, તે હાથિ[illegible] ૪૬

સાંગ સામી આવતી, પોતે ગ્રહે[illegible]ણ;
તોમર ઝાલે આવતાં, ને વદે [illegible] જય વાણ. ૪૭

નખે કરીને વલૂરે, દાંતે કરડે દેહ;
પછાડે પાષાણ સાથે, નાશ કરવા નેહ. ૪૮

વૃક્ષ શિખર શિલાના તો, પ્રૌઢ પાડે પ્રહાર;
વક્ષસ્થળ વિડારિયું, તે વહે શોણિતધાર. ૪૯

---

૩૭. કક્ષાપુટ–કાખ–બગલ. પશ્ચિમદ્વાર–ગુદદ્વાર. ૪૦. રવે–શબ્દ વડે–હોકારા કરીને.

શરી મારે સાંમટી, મુષ્ઠિના મહામાર;
ફૂણીએ કરે કટકા, પાટુના કરે પ્રહાર. ૫૦

કડવું ૧૦ મું.

રાગ જીતસાન.

રથ ઉપર રથ નાખે, મારમાર મુખે ભાખે;
હાથી ઉપર હાથી, ને સાથી ઉપર સાથી. ૧
એમ કરેછે કચરઘાણ, એમ પાપીના લે પ્રાણ;
મીટે પડચાને મારે, હઠે ચડચો નવ હારે. ૨
એમ ઉગામીને આવે, માંડ માહાલાં ચાવે;
મેઘતણી પેરે ગાજે, રણાંગણે અતિ રાજે. ૩
વળી માંડ મુઓ થઇ સૂએ, રવભેર રણમાં રૂએ;
વરૂતણી પેરે વળગ્યો, કેમે ન થાએ અળગો. ૪
રથ ભાંજ્યા હાથી હણિયા, તે કોણે ન જાયે કળિયા;
કળાહળ અતિ હોય, કળી શકે નહિ કોય. ૫
વહે સરિત શોણિતપૂર, સર્વ શૂર કર્યા ચકચૂર;
મસ્તક મીન અલક શેવાળ, અસ્થિતણી થઈ પાળ. ૬
માંસતણા કર્દમ કૂર, વીર વિડારે ઉર;
કોના કાઢચા પ્રાણ, એમ કીધા કચરઘાણ. ૭
કોનાં કરડચાં નાક ને કાન, તેનાં વિપરીત દીસે વાન;
કો ઉતરડચા ગ્રહી પાગ, જેમ ગરૂડે માર્યા નાગ. ૮
કો સાગરમાં લેઈ નાખ્યા, કો કક્ષાપુટમાં રાખ્યા;
કો હૈયા સાથે ભીડ્યા, કો પાટુ પ્રહારે પીડ્યા. ૯
માર્યા સઘળા ઘોડા, રહ્યા જીવતા થોડા;
કો કાણા કો બૂચા, એમ કરી નાખ્યા કૂચા. ૧૦
એમ સઘળા સૂવાર્યા, વૃક્ષ વડે બહુ માર્યા;

---

૫૦. શરી મારે—હડી કાઢે. ૩. માહાલાં—માલાં. અર્થાત્ અમથો અમથો મોં હલાવે છે. ૬. અલક—કેશ. ૭. કર્દમ—કાદવ.

એમ કરતાં જે નાઠા, જેમ સિંહ ભાગા મૃગ ત્રાઠા. ૧૧
જાતાં જાણી યોધ, કેડે ધાયો કરી ક્રોધ;
નાઠા તમો નહિ છૂટો, હવે કાળ તમારો ખૂટયો. ૧૨
થોડાશા જાવા દીધા, તે ખોડા લૂલા કીધા;
જઈ રાવણને કરજો જાણ, હું લેઈશ તારા પ્રાણ. ૧૩
તે રાજસભામાં આવ્યા, રાવણે બોલાવ્યા;
તે નકટા બૂચા કાણા, જે સદા હતા સપરાણા. ૧૪
આવીને આગળ પડિયા, રાંકતણી પેરે રડિયા;
આગળ મુવા થઇને સૂતા, હા હા હવે ખરા વગુતા. ૧૫
તમે સીતાને આપો, કાં કુળવનને કાપો;
અમને તો અતિ સાલે, એ કપિપ્રત્યે નહિ ચાલે. ૧૬
હજી ઘણાંનાં ઘર ઘાલે, જાણે જમરાને કર આલે;
સુણી રાવણને ચઢી રીસ, ઉધડકી ઉઠયો ઇશ. ૧૭
વાનરે સર્વ સંહાર્યા, એકલે એવડા માર્યા;
એ અતિ અનાહૂત, આવ્યો દીન દામણો દૂત. ૧૮
સ્વભાવે જે આપણું ભક્ષ, તે સંહારે સમક્ષ;
એ વનચર કેથી માત્ર, જેનું જરજર ગાત્ર. ૧૯
તાળિયે જે ત્રાસે, તે આવ્યો આપણી પાસે;
માર્યા એંશી લક્ષ, સબળા અમારી સમક્ષ. ૨૦
હવે કો એવું જે જાય, વાનરને મારી ખાય;
સોંઢાડયા સાત પ્રધાન, તેને મહીપતિએ દીધાં માન. ૨૧
ભલા ભલા રે ભાઈ, તમો જાઓ ઉજાઇ;
એણે કીધો છે અપરાધ, અતિશે દોષ અગાધ. ૨૨
એને વણ માર્યે રખે આવો, રાક્ષસકુળમાં રૂડા ભાવો;
સઘળા સજ થઇ સંચરજો, સાવધાનથકા યુદ્ધ કરજો. ૨૩
આજ્ઞા દેઈ ચલાવ્યા, મંત્રિ નિજ મંદિર આવ્યા;
ધરી હથરોટા સહના ટોપ, ચઢિયા કરીને કોપ. ૨૪

---

૧૧. વડે—'વજે' પ્ર. ૨ જી. ભાગા—'ભોએ' પ્ર. ૩ જી. ત્રાઠા—(त्रस्ताः ?) ત્રાસ પામ્યા. ૧૫. હા હા—(પ્ર ૪ થીમાં નથી). ૧૮. અના-હૂત—અર્થાત્ અન્યાય. આવ્યો ઈ૦—'આવો દીઠો દામણો દૂત' પ્ર ૪થી. ૨૪. હથરોટા—હાથને પંજે પહેરવાનું કવચ. સહના—બખતર.

ગજ રથ ને બહુ ઘોડા, સંચરિયા થઇ સજોડા;
પાળાનો નહિ પાર, વળી વેસર થઇ અસ્વાર. ૨૫
કો પાડા ઉપર ચઢિયા, ધા નિશાને પડિયા;
વાજે શરણાઇ નફેરી, સેના વહે રાક્ષસકેરી. ૨૬
મહોદર આગળથો જાય, પૂઠે મહાપાર્શ્વ પળાય;
તે પૂઠે લંબકરણ, જાણે મૂર્ત્તિવંતુ મરણ. ૨૭
ધસ પ્રધસ એ પંચ, જે જાણે યુદ્ધના સંચ;
દુર્મુખ ને ભાસ્કરણ, જેને ભારે ધ્રુજે ધરણ. ૨૮
એ આદિ બહુ બળિયા, રણાંગણે એકઠા મળિયા;
વેરી વાનરને વાઢો, કાળજ એનું કાઢો. ૨૯
કરડો એને કાચો, ભક્ષ કરી રંગે રાચો;
કો કહે એને બાંધો, કરી કકડા રાંધો. ૩૦
એમ કહેતાં રાક્ષસ આવે, ગણતાં પાર ન આવે;
ઓ શિખર ઉપર સૂતો, હવે એ ખરો વગુતો. ૩૧
ભિષ મડો થઇ રાંક, જો જો કેડનાં લાંક;
ભાઇ મારમાર મુખ ભાખો, એ ઉપર આયુધ નાખો. ૩૨
ભાઈ રહેજો તાકી, હઠે ઉઠજો હાંકી;
આડી ફરીવળી તેની નારી, સ્વામી જાઓ અમને મારી. ૩૩
રંડાપણ નહિ વેઠાય, દોહલે દાઢા જાય;
એ વાનર વસમો વેરી, કો કારણ છે એ હેરી. ૩૪
એને માથે સમર્થ રામ, તે સંગે શો સંગ્રામ?
એની રક્ષા કરશે સીતા, જે સાધવી વેદવદિતા. ૩૫
પરાણે પરવરિયા, જેમ કાળે કરી ઘેરિયા;
ઉઠયો વાનર રાક્ષસ ખણતો, રામ નામ મુખ ભણતો. ૩૬
પૂછડું પાછળ વાળી, ઉછળિયો દે તાળી;
કક્ષાપુટ તે કૂટે, આ મરવા આવ્યા વણખૂટે. ૩૭
સામો સુંઢી આવે, મોઢે માલાં ચાવે;
મહોદર આયુધ મૂકે, સામું ફુંફવાડા કરી ફૂંકે. ૩૮

---

૨૫. વેસર-ખચ્ચર. ૨૮. દુર્મુખ-'દુખર' પ્ર. ૪ થી. ૩૨. મડો-મડા જેવો. ૩૪. કો ઇ૦.-'કારણ છે કોક હેરી' પ્ર. ૩ ૭. એ હેર (દૂત) કોઈ કારણરૂપ છે.

શર આવતાં સાણ, માંડે વાગ્યાં કહીને વાણ;
વેગળેથી વૃક્ષ નાખે, તે કરી પાંદડાં પાખે. ૩૯
આવતાં આયુધ દાંતે ઝાલે, એ પ્રત્યે કોણે ન ચાલે;
મીટ પડયાને મારે, હઠે ચઢયો નવ હારે. ૪૦
કરે શિલા શિખરના પ્રહાર, મોકમ મુષ્ટિમાર;
આવતાં આયુધ ભાંજે, મેઘની પેરે ગાજે. ૪૧
રણાંગણે અતિ રાજે, બળિયો જે કરે તે છાજે;
સાંગ તોમર પરિઘ ને પાશ, મૂશળ મૂકે કરવા નાશ. ૪૨
આયુધ ષોડશવીશ, રાક્ષસ મૂકે કરીને રીસ;
જાણે પ્રલયકાળનો મેહ, એમ આચ્છાદ્યો દેહ. ૪૩
વિડારી વાન વીર, તેનાં શિથિલ કર્યાં શરીર;
મહોદરના માથામાં માર્યું, ગિરિશૃંગ વડે વિડાર્યું. ૪૪
આયુધ ભાંજી નાખ્યાં, સહુના ટોપ ન રાખ્યાં;
સેના સઘળી મારી, રાક્ષસ સઘળા રાખ્યા વારી. ૪૫
હય માર્યા ભાંજ્યા રથ, હાથી હણ્યા સમરથ;
દાંતે કરડે નખે વલૂરે, પગ પ્રહારે ચકચૂરે. ૪૬
મહોદર પામ્યો મરણ, પર્વત પડયો જેમ ધરણ;
મહાપાર્શ્વ મારે મર્મ, સબળ કરીને શ્રમ. ૪૭
બાણે કરીને ઢાંકયો, જેમ પર્વત વજ્રે ટાંકયો;
મદભર્યા મહા માંકે, હઠે ચઢયા તે હાંકે. ૪૮
બાણ તણી કરે વૃષ્ટ, અતિ આવરિયું અરિષ્ટ;
હોયે છે હાહાકાર, વાનરના વસમા માર. ૪૯
ઉછાળી ઉંચા નાંખે, કાયામાં પ્રાણ ન રાખે. ૫૦

—*—

૩૯. તે ૪૦—તે વૃક્ષને પાંદડાં વગરનું કરીને નાંખે. ૪૩. આચ્છાદ્યો —ઢાંકયો. ૪૮. મદ. ૪૯—મહામદ ભર્યા તે રાક્ષસો માંકે-હનુમાન સામે જાય છે. (मंक्-जवुं).

કડવું ૧૧ મું.

રાગ આશાવરી.

મોં સાહીને મરડે રે, ભીડીને ભચરડે રે;
વિતરડે વાનર, નિશાચરને રે. ૧

ઢાળ.

વિતરડે વાનર નિશાચરને, દો દશે નાઠા જાય;
મહાપાર્શ્વ મરણ પમાડચો, કડકા કીધી કાય. ૨
રથ ભાંજ્યો હણ્યો સારથી, મારિયા માતંગ;
દંતુશળ ત્યાં કાઢિયા, જાણિયે ગિરિનાં શૃંગ. ૩
લંબકરણ ધસી આવિયો, જેના લાંબા કાન;
એક ઓઢે એક પાથરે, વિપરીત દીસે વાન. ૪
હઠે હણવા હનુમંતને, હૈયે ઘાલી હામ;
આયુધ મૂકે અતિઘણાં, ને સબળ કરે સંગ્રામ. ૫
વાનરો પણ વાજ ન આવે, પ્રૌઢ પેખી પ્રહાર;
આવતાં ઝાલે સહી, ભાંજી નાખે તતકાળ. ૬
અહીંનો અહીં ને અહીંનો અહીં, ઉદકે અપાર;
અર્ધક્ષણ ઉભો નવ રહે, અંજનીસુત એક ઠાર. ૭
ચતુર ચપળ પવન પ્રાયે, હાથીઓ હનુમાન;
સમૂળ તે કાઢિયા, લંબકરણના કાન. ૮
લંબકરણ કોપે કરી, પરિઘનો કરે પ્રહાર;
હનુમંતે હાથ સાહી, આવતી તે અપાર. ૯
વળી સામી સાંગ નાખી; આવતી તો ગ્રહી;
હૃદે પાડુ પ્રહાર કીધા, મહાપાપી પડિયો મહી. ૧૦
લંબકર્ણ પડચા પૂઠે, આવ્યા ધસ પ્રધસ બે વીર;
બાણવૃષ્ટિ કરતા હવા, પ્રલયનું જેમ નીર. ૧૧
અંજનીસુત અતિ આચ્છાદ્યો, જેમ ગિરિ ઉપર મેહ;
વિડારીને વીર નિસર્યો, બહાર બળિયો તેહ. ૧૨
ધસ પ્રધસ ઉપર કર્યા, વૃક્ષ કેરા પ્રહાર;

---

૧. વિતરડે–વતરડા ભરે–વલૂરે. ૭. ઉદકે–કૂદીતે જાય.

શૈલશિખર નાખી સામટાં, આકળો કર્યો અપાર. ૧૩
સેના સઘળી સંહારી, પ્રહાર કરી પ્રચંડ;
પૂછડું મારે માથા ઉપર, જાણિયે જમદંડ. ૧૪
ધસ પ્રધસ એ પડ્યા પૃથ્વી, દુર્મુખ આવ્યો દુષ્ટ;
હનુમાનને ઢાંકતો હવો, પ્રહાર કરી પાપીષ્ટ. ૧૫
હનુમાન ભાંજે આવતાં, ગ્રહી તેનાં આયુધ;
સામાં શિખર ને શિલા નાખે, વજ્ર સરખાં શુદ્ધ. ૧૬
દુર્મુખનું તે ધનુષ્ય ભાંજ્યું, રથ તેનો કડકા કર્યો;
સાંગ લેઇને સામો આવ્યો, પાળો થઇને પરવર્યો. ૧૭
સાંગ સાહી આવતી, કટકા કરી ત્યાં એહ;
હ્રદે પાટુ મારી પાડ્યો, મરણ પામ્યો તેહ. ૧૮
સેના લાગી નાસવા, ભાસ્કર આવ્યો યોધ;
મ નાસો રે મ નાસો, કે'તો હવો કરી ક્રોધ. ૧૯
હનુમંતને હું હણું હવડાં, શાખામૃગનું શું ગજું?
જેણે મંત્રી મારા મારિયા, વેર તેનું કેમ તજું? ૨૦
પવનપુત્ર ઉપર કરૂંરે, બાણવૃષ્ટિ અતિ ઘોર;
ચંચળપણે અતિ ચૂકવું, પ્રહાર પરમ કઠોર. ૨૧
આયુધ સઘળાં કર્યાં કડકા, વલૂરે તે દેહ;
ઉપર જાણે દવ લગ્યો, ને લાખનો ગિરિ એહ. ૨૨
શોણિતની ધારા વહે, જાણિયે ગિરિ નીઝરણ;
પંશુમારે મારિયો તે, મૂઢ પામ્યો મરણ. ૨૩
રાક્ષસ રણમાં પડ્યા પ્રૌઢા, વહે શોણિતની ધાર;
હ્રદે ભાંજી કર્યો ભૂકો, હોએ હાહાકાર. ૨૪
નાસતા દેખી નિશાચરને, આડો આવી ફરી વળે;
મર્મસ્થાનક મારિયા, મુવાને તે જઇ મળે. ૨૫
જાતા મે'લ્યા કેટલાએક, તે કહેવા સમાચાર;
નકટા બૂચા કાણા ખોડા કર, લૂલા મૂગા અપાર. ૨૬

---

૧૩. શૈલશિખર–પર્વતનાં શિખર. 'શિલા શિખર' પ્ર. ૪ થી. 'શિખર' પ્ર. ૩ જી. ૧૯. ભાસ્કર–એ નામનો દૈત્ય. ૨૨. લોહીથી રાતા થયેલા પર્વતને ઉત્પ્રેક્ષે છે; ઉપર ઇ૦. લાખનો–(રક્તથી રાતો થઇ ગયેલો હોવાથી). ૨૩. પશુમારે—જેમ પશુને મારે તેમ.

અંગ આખે બચરકાં, નખે વલૂરે દેહ;
જાણીને તે જાતા મૂક્યા, અધમુઆ કરીને તેહ. ૨૭
અરે કહેજો રાવણને, રે મૂઢ અજાણ;
જો નહિ આપે જાનકી, તો રઘુનાથ લેશે પ્રાણ. ૨૮
આપોપે તે આવી બેઠો, શિવતણે પ્રાસાદ;
શિખર ઉપર આવી કીધો, મેઘની પેરે નાદ. ૨૯
રણાંગણે દીસે ભયંકર, જોયુંએ નવ જાય;
રાક્ષસ પડ્યા છે પૃથ્વીએ, પ્રૌઢા પર્વતપ્રાય. ૩૦
રાજસભામાં રોતા આવ્યા, આગળ આવીને પડ્યા;
પ્રાણ રહિત જેમ હોએ, તેમ આવી અડવડ્યા. ૩૧
મુહૂર્ત્ત માત્રે વળી મૂર્ચ્છા, રાવણ પૂછે વાત;
અચેત થઇ એમ કાં પડ્યા છો, કોણે કીધા ઘાત. ૩૨
સઘળાએ તે શું થયા, મેં મોકલ્યા પ્રધાન?
ઉત્તર કાં દેતા નથી, શે ટળી છે સાન? ૩૩
વળતા અનુચર ઉચરે, શું પૂછોછો મહારાજ;
જાણી પ્રીછીને કર્યું, અત્યંત કૂડું કાજ. ૩૪
તમો લાવ્યા જાનકી, એ અતિ કર્યો અપરાધ;
સિંહણી જેમ શિયાળને ઘેર, થઇને રહે સાધ! ૩૫
પ્રધાન સાથે સંહાર્યા, સહિત સઘળા યોધ;
લગારે નથી ઉતર્યો, વાનરાનો ક્રોધ. ૩૬
રાક્ષસમાત્રને મારીશ કહેછે, કોણમાત્ર રાવણ રાંક;
બીજા બાપડા મરે છે, એક તમારે વાંક. ૩૭
તે તમને તેડે છે, કરવાને સંગ્રામ;
ઘરમાં બેશી શું રહ્યા છો, કરી કૂડું કામ. ૩૮
અંગ અમારાં જાણે છે, જે ભાગી કર્યાં છે ચૂર;
અમો નયને ન નિરખિયો, હનુમંત સરખો શૂર. ૩૯
અમો મૂક્યા છે જીવતા જે, તે કહેવા સમાચાર;
માર્યા પ્રાયે માહું કીધું, જે શરીરે સાલે પ્રહાર. ૪૦
તમો શે ન સોંપો જાનકી, રઘુનાથજીની નાર;

---

૩૩. સઘળા ઇ૦—એ સઘળાનું શું થયું. ૩૫. સાધ—સાધ્ય-વશવર્ત્તિની.

રાક્ષસીમાત્ર તે રંડા કરવા, શું લાવ્યા આણે દાર? ૪૧
દક્ષ રૂદ્ર આગે જીત્યા, એ એકાદશમો નહિ જીતાય;
એને માથા ઉપર મોટા, સ્વામી રાઘવરાય. ૪૨
(રાક્ષસ) કુળ નિકંદન કરવા, એ પ્રકટ્યો અંગાર;
રામકોપે રાક્ષસ માત્રનો, સહી કરે સંહાર. ૪૩
વચન સુણી સેવકનાં, રાવણને ચઢ્યો કોપ;
વંડી વારના કઠણ કહોછો, મર્યાદા કરી લોપ. ૪૪
મૂર્ખ મનુષ્યનું મુજ આગળ, કરો શું વખાણ;
રાજ્યભ્રષ્ટ કપટી કાપડી, સાથે પશુ અજાણ! ૪૫
લાજતા નથી મૂરખો, જે સ્વાભાવે આહાર;
તેના માર્યા રૂઓ છો, ગુણ ગાઓ છો અપાર. ૪૬
જાઓ રે મારા મોં આગળથી, નહિતર ખૂટ્યો કાળ;
કાયર એવા ક્યાં થયા જે, ચાંપી બેસતા ચાળ? ૪૭
માર્યા સાતે સાંભળ્યા, પ્રૌઢા જે પ્રધાન;
દૈવ જેનો દુબળો જે, ગયું નસંતાન. ૪૮
હવે કોય છે મારામાં, જે વીર વઢવા જાય;
એ વાનરને વિડારી, કડકા કરીને ખાય. ૪૯
એણે મારા મંત્રી માર્યા, અને ઉભેળ્યું વન;
એંશી લક્ષ નિશાચરનું, એણે કર્યું કદન. ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ મારૂણી જીતમાન.

એણીપેરે બોલ્યો રાવણરાય, ભાઇઓ કો લઢવા રણ જાય;
વાનરને કો રાખે વારી; મારી મોકમ નાદ ઉતારી. ૧
આખે અણીએ અહીં આવે, ભાઈ મને ભલું મનાવે;
સાહીને નિગમે લાજ, કાયરનું નહિ અહીં કાજ. ૨

---

૪૭. ચાંપી ઇ૦–જે મારા અંગરખાની ચાળ દબાવીને બેસતા તે તમો એવા કાયર કેમ થયા? ૫૦. કદન–વિનાશ. ૧. નાદ—ગર્વ. ૨. સાહીને ઇ૦—એ વાનરને પકડીને જે તેની લાજ નિગમે (ગુમાવે).

નાઠો આવે તેને હું પીડું, જીતી શકો તો છબજો બીડું;
કોનું હૈયું નવ ચાલે, રણ જાવા કો મન ન ઘાલે. ૩
જે ગયા તે વળતા ન આવ્યા, મારીને જમલોકે ચલાવ્યા;
વાનર કેરી પેરજ પરખી, રાક્ષસ રહ્યા સર્વ નીચું નિરખી. ૪
રાવણને ચઢયો અતિ ક્રોધ, શું મારામાં નથી કો યોધ;
જો વાનરશુ વઢવા ન જવાય, અમર સંઘાતે શું જુધ થાય. ૫
જે વનચર તાળિયે ત્રાસે, મદભર્યો ગાજે છે પાસે;
રાક્ષસકુળનો હોય તે લાજે, આપણ આગળ એમ ન છાજે. ૬
એમ રાવણ કેરી વાણી વ્યાપે, વળતો ઉત્તર કોય ન આપે;
અતિશે કોપ્યો અક્ષકુમાર, મદભર્યો આણી અહંકાર. ૭
જેમ પૂછડે ચાંપ્યો સાપ, સિંહ પરોણે ચોંકવ્યો આપ;
જઇ પિતાને કર્યો પ્રણામ, સ્વામીજી કાંઇ દીજે કામ. ૮
કરૂં વસુધા વાનર વિહોણી, પેખો પરાક્રમ પહેલી બોણી;
મનુષ્યમાત્રને હું મારૂં, કાજ તમારાં સઘળાં સારૂં. ૯
જેને અમર સરખા બાળક બળવંતા, તેનો પિતા કરે કાં ચિંતા;
તમો સીતાનું મન મનાવો, શાને કાજે સભામાં આવો. ૧૦
હવે જાણજો કારજ સીધ્યું, એમ કહીને બીડું લીધું;
અક્ષકુંવરનાં સુણી વચન, રાવણ થયો મન પરમ પ્રસન્ન. ૧૧
આતા તુંથી સોહલા થઇએ, એમ કહીને ચાંપ્યો હૈયે;
મસ્તકનું કીધું આઘ્રાણ, કુંવર તું છે મારા પ્રાણ. ૧૨
ભલે આવ્યો તું મારે પેટ, બળિયા તું બૂડતાં બેટ;
આતા તેં હું કર્યો નિશ્ચિંત, હવે તેં હણ્યો હનુમંત. ૧૩
બાળક બેસાર્યો ઉચ્છંગ, અતિ અનુપમ ઓપે અંગ;
સેનાપતિ તેડાવ્યા શૂર, સેના સજ કરી અતિ ક્રૂર. ૧૪
આયુધના કીધા અંબાર, સહના ટોપ હથરોટા સાર;
હય હાથી ને રથપાળા, જે યોધા યુદ્ધતણા તે ટાળ્યા. ૧૫
અક્ષકુંવર અતિશે શણગાર્યો, વઢતાં વીર ન જાયે વાર્યો;

---

૩. છબજો—ઝડપજો. ૭. અક્ષકુમાર—રાવણનો પુત્ર. ૮. પરોણે—પરોણાની આરથી. ૧૨. આઘ્રાણ—વાસ. અર્થાત્ મસ્તક સુંઘ્યું. ૧૫. ટાળ્યા—ટાળી કાઢ્યા-વીણી વીણીને પસંદ કર્યા.

આઠ વાઘ જોતરિયા રથ, જે ત્રણુલોક જાવા સમરથ. ૧૬
સોનાનો રથ રમણિય જડિયો, વિશ્વકર્માએ કરે ઘડિયો;
શશિ સૂર્યનાથી અતિ તેજ, આગળ આણી રાખ્યો હેજ. ૧૭
એવો નહિ કો કવિ સુજાણ, જે રથ કેરૂં કરે વખાણ;
ઉંચો છે અતિ ધ્વજદંડ, જાણે ભરિયું એ બ્રહ્માંડ. ૧૮
સઘળા સરખા શણગાર, અતિ ઓપે અક્ષકુમાર;
સહના ટોપ હથરોટા પાણ, બળિયો બોલે અમૃત વાણ. ૧૯
જાણે મૂર્ત્તિવંતો કામ, અંગ અનંગ અતિ અભિરામ;
વિશાળસ્કંધ ને આજાનબાહુ, સુરશત્રુ વિષે જેમ રાહુ. ૨૦
પંચશબ્દ વાજે નિશાણ, અમરલોક પડ્યાં ભંગાણ;
બંદી બોલે જયજયકાર, તેને બહુ આપ્યા ભંડાર. ૪૧
વિપ્રવૃંદ ત્યાં દે આશિષ, કુંવર જીવો કોડ બત્રીશ;
જળે કરી દેછે અભિષેક, જગત વિષે યોદ્ધા તું એક. ૨૨
ઓવારણાં કરેછે નારી, વહેલો આવે તું વાનર મારી;
સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રી સામી આવે, જળહળ કરી મોતીએ વધાવે. ૨૩
ઉપર ઉતારી આભ્રણ આપે, જાચકજનનાં દારિદ્ર કાપે;
નરનારી સહુ જોવા આવે, ડચકાં ખાય ને કોટ હલાવે. ૨૪
કુંવર કોમળ છે અતિ કાળો, પ્રાણીમાત્રને જે વહાલો;
મંદોદરી વારી નવ રાખે, કયમ જીવશે કુંવર પાખે ! ૨૫
વાનર હમણાં કરશે નાશ, જેમ સૂકે તૃણ ધર્યો હુતાશ;
રામા એની થાશે રાંડ, મરવા મોકલે છે માંડ. ૨૬
પ્રાણીમાત્ર આવી જે જુએ, મોઢે હસે ને મનમાં રૂએ;
રાવણ કનેથી આજ્ઞા માગી, ચાલ્યો ચંચળ ચરણે લાગી. ૨૭
રાવણ બોલાવાને જાય, હૈડામાંહે હરખ ન માય;
ભાઇઓ આ સોણું કે સાચું, લોકલાજ ભાગો નવ નાચું ! ૨૮
સેનાતણો નવ આવે પાર, જાણે મહી નમશે શું ભાર !
સાથે રાક્ષસ અસંખ્યાત, માંહોમાંહે કરેછે વાત. ૨૯
જીવતા આવ્યાની નહિ આશ, વાનરના બળનો વિશ્વાસ;

---

૨૦. અનંગ–અનંગ (કામદેવ) સરખું. આજાન–ઘુંટણ સુધી લાંબા.
૨૨. વિપ્રવૃંદ–'વૃક્ષવૃંદ' પ્ર. ૨ જી નો પાઠ અશુદ્ધ લાગે છે.

આવી પીંજણીએ પરઠ્યો પાય, અમરગણુ અતિ નાઠા જાય. ૩૦
ગુફા ગહવર માંહે પેઠા, ઉંડા જઈને અગોચર બેઠા;
રથ ઉપર ચઢિયો રણધીર, નાદ કરીને અતિ ગંભીર. ૩૧
જાણે શું સાગર સાત, એકઠા થઈ ગાજે ઉત્પાત;
જાણે મેઘ મળીને બાર, પ્રલયકાળે ગાજે છે અપાર. ૩૨
જાણે સિંહ કોપે કરી નાદ, ત્રણલોક સંભળાવે સાદ;
આગળ યોધા અસંખ્યાત, વાનરનો વેગે કરે ઘાત. ૩૩
સાંગ તોમર મૂશળના માર, બાણુતણી વરસે ઘનધાર;
પરિઘ પ્રાસ પાશના પ્રહાર, હોવા લાગ્યો હાહાકાર. ૩૪
વાનર વીર જુએછે વાટ, વઢ્યા વિના અંતર ઉચ્ચાટ;
ખડધાયો ને ખસે ખાધો, રૂવે ગાઢે જાણે દાધો. ૩૫
ઉઘાડો ને દુર્બળ દેહ, દીન હીન મલિન અતિ છેહ;
પડી રહ્યો છે થાક્યો ભાગ્યો, આતુર ઉચાટો ને નાગો. ૩૬
જો જો આશ્ચર્યકારી એહ, સમોવડ યુધ શોભશે તેહ;
શરણાઇ ને ફેરી દદામા, વાજાં બહુ વાજેછે સામાં. ૩૭
વાનર પડ્યો અહીં કરણે, નયણે નીર વહે નીઝરણે;
વાજતાં શ્રવણે સુણી નિશાન, દશે દિશાથી આવે બાણુ. ૩૮
ઉભો રહીને આળસ મોડે, સેના દેખી મોં મચકોડે;
પગ વચ્ચે મોં ઘાલી જુવે, આંખ ચોળીને ગાઢે રૂવે. ૩૯
દશોદિશથી આયુધ આવે, જાણે ગરૂડને અમર વધાવે;
કક્ષાપુટ કૂટે ને નાચે, રાઢ કરવા રંગે રાચે. ૪૦
આયુધ આવતાં સાહી ભાંજે, હુત હુત કરીને ગાજે;
વૃક્ષ શિખર ને શિલા નાખે, માર માર મુખ વાણી ભાખે. ૪૧
પર્વત પ્રાયે પ્રૌઢો દીસે, વઢતાં ફૂલે ને મન હીસે;
તુમુલ યુદ્ધ મંડાણું ત્યારે, સેના મધ્ય જઇ પડ્યો જ્યારે. ૪૨
એમ આખો આચ્છાદ્યો બાણુ, જેમ આભલે ઢાંક્યો ભાણુ;
વીર વિડારી આવ્યો બહાર, જેમ પડિયામાંથી કાઢી તરવાર. ૪૩

---

૩૫. હનુમાને રાક્ષસોને કેવું રૂપ બતાવ્યું તે વર્ણેછે; ખડધાયો ૪૦—ખડધાયલો—ખરખચડી ત્વચાવાળો. ખસેખાધો—ખસના વ્યાધિથી ખવાઇ ગયેલો. ૩૬. ઉઘાડો—'ઉઘર' પ્ર. ૩—૨ જી. આતુર—માંદો. ઉચાટો—ઉદાસ જેવો. ૩૮. કરણે—ઉંહકારા કરેછે. ૪૩. પડિયામાંથી—મ્યાનમાંથી.

દાંતે કરડે ને નખે વલૂરે, મોકમ મુષ્ટિ મારે ચૂરે;
પાટુ ગડદા શરી ને કોણી, કરી કાયા નાખે જીવવો'ણી. ૪૪
આકાશ ઉછાળે પાષાણ પછાડે, મરમે મરડી મહીંએ પાડે;
પ્રહાર કરીને પૂરા પીડે, હાડ ભાંજવા હૈયે ભીડે. ૪૫
ખુંદે ગુંદે ચાંપે ચોળે, સહી સાગરમાંહે બોળે;
રથ ભાંજ્યા ને ઘોડા માર્યા, મારી રાક્ષસ વઢતા વાર્યા. ૪૬
દંતુશળ કાઢી હણિયા હાથી, પર્વત જેમ વેરાએ વાથી;
જાળવે આવતાં આયુધ, કોપ્યો કાળતણી પેરે શુદ્ધ. ૪૭
જય જય જય સીતારામ, નાદ કરી ગાઢે લે નામ;
ફૂએ ઝુંએ ખુંદે ગુંદે, ચીલે પીલે છોલે છુંદે. ૪૮
ભરડે કરડે મરડે ભચરડે, વચ્ચેથી વે'ર પેરે તરડે.
પગ ચાંપે ને વળી ચીરે, કાળપશુ આગળ લેઇ નીરે. ૪૯
એમ સેના સઘળી સંહારે, હનુમંત હઠે ચઢયો નવ હારે;
એક સ્થાનક ક્ષણ ન થોભે, અંજનીસુત વઢતો અતિ શોભે. ૫૦

કડવું ૧૩ મું.

રાગ શ્રીરામજીનો.

રાક્ષસ મારી કર્યા આકળા, હોય હાહાકાર;
દશોદિશે નાસવા લાગ્યા, સહ્યો ન જાયે માર. ૧
આડો ફરીવળે અળવે શુ, ઉગામીને આવે;
માલાં ચાવે દાંત દેખાડે, બળિયાને બીહાવે. ૨
આયુધ અંગ એક ન વાજે, રાક્ષસ મનમાં લાજે;
દાંતે ઝાલે કોણે ન ચાલે, મેઘતણી પેરે ગાજે. ૩
પૂંછપ્રહારે મોકમ મારે, વારે નહિ કો વીર;
ગોટીમડાં ખાયે સામો થાયે, ધાયે ધરીને ધીર. ૪
શોણિતની તો સરિતા ચાલે, કેશતણો સેવાળ;

---

૪૪. શરી ઇ૦—અર્થાત્ દોટ મૂકીને મારે. ૪૮. ચીલે ઇ૦—રથના ચીલામાં નાંખીને પીલી નાંખે. ૪૯. વચ્ચેથી ઇ૦—"વચ્ચેથી વેહેરીને ધસરડે" પ્ર. ૩ જી.

માંસતણા કર્દમ કીધા છે, અસ્થિતણી થઇ પાળ. ૫

પશુમાર મારેછે રાક્ષસ, માંહે મોટા બેટ;

પાંચ ફેણના ભુજંગમ, મહીં પડ્યા છે નેટ. ૬

મસ્તક મીન મહા મોટાં છે, હૃદે કચ્છપ ક્રૂર;

કુંભસ્થળ કટકા કીધાં છે, પાટુએ ચકચૂર. ૭

રથ ભાગ્યા તણાણા જાયે, જાણે કટકા કીધા વહાણ;

રાક્ષસ આયુધ વિહોણા કીધા, ભારે પડે ભંગાણ. ૮

આયુધના અંબાર પડ્યા છે, કર સહિત કટકા એહ;

નીરઝર્ણું ગિરિગુફાથી ચાલે, તેમ શોણિત વહે છે દેહ. ૯

ભયંકર ભાસે રણ આંગણે, જોયું એ નવ જાય;

રાક્ષસને ભૂત પ્રેત પિશાચ, ખાંતે કરીને ખાય. ૧૦

અક્ષકુંવર રહ્યો એકલો, સેના સર્વ સંહારી;

ભાગ્યું વહાણને કૂવો બૂડ્યો, જેમ ઝૂરે વ્યાપારી. ૧૧

એકે ગતિ સૂઝે નહિ તેને, જેમ વેરાણાં વસાણાં;

જમસદન જાવાને સહુને, જાણે આવ્યાં આણાં. ૧૨

વાનરો વ્યાપી રહ્યોછે સઘળે, દિનકરની પેરે દીપે;

નિશાચરનો નાશ કરેછે, હઠે ચડ્યો રણજીપે. ૧૩

અક્ષકુંવર તો એવો કોપ્યો, જાણે કાળ કૃતાંત;

રહેજે રે તું વનચર ઉભો, હમણાં આણું અંત. ૧૪

એમ કહીને બાણવૃષ્ટિ, આરંભી અતિ ઘોર;

પવનપુત્ર જાણીએ જાળવે, પ્રહાર પરમ કઠોર. ૧૫

આચ્છાદન આખોએ કીધો, બહુ મૂકી બાણ;

એક વારે અસંખ્યાતાં, સબળ કરી સંધાણ. ૧૬

આવતાં ઝાલી ભાંજી નાખે, વદે જય જય વાણ;

પૈડાંના રાખનારા માર્યા, હેલામાં કરી હાણ. ૧૭

દેરાના સ્થંભ ઉખેડી, માથા માંહે મારે;

શૃંગ ઉખેડી નાખે ગિરિનાં, નાદે નાદ ઉતારે. ૧૮

મીનના પ્રાયે ચંચળતા, પવન પ્રાયે પર્મ;

આવતાં આયુધ જાળવે, પાછાં મારે મર્મ. ૧૯

---

૯. રાક્ષસના કપાયલા હાથને રૂપકથી વર્ણે છે. પાંચ ફેણના ઇ૦
૧૧. કૂવો–વાહાણનો વચલો ડોલ. ૧૨. આણાં–તેડાં.

વૃક્ષે કરી હૈયામાં મારે, શિલા નાખી ચાંપે;
નાદ સાંભળી રાક્ષસ નાસે, કાયર થર થર કાંપે. ૨૦
અક્ષકુંવરતું ધનુષ્ય ભાંજ્યું, ભાથામાં જે તીર;
પાછળ બેશી કર્યાં કડકા, ગાજે ઘન ગંભીર. ૨૧
આગળ આવીને અતિ નાચે, છંદેયાં અતિ પાડે;
કાનમાંહે મોં ઘાલીને, ગાઢે ગાઢે ત્રાડે. ૨૨
ગલગલિયાં કરે આવીને, મોઢે લૂએ પશ્ચિમદ્વાર;
લઘુશંકાની સેર ચલાવે, અંતરિક્ષ રહી અપાર! ૨૩
અક્ષકુંવરને ક્રોધ અતિ ચઢચો, શક્તિ ગ્રહીને ધાયો;
વડીવારનો વઢે વાનરો, વેરી વડો વસાયો. ૨૪
સાંગ આવતી સાહી સેહેજે, જેમ ગરૂડે સાપણ ઝાલી;
કકડાં કરી નાંખ્યા મહીમંડળ, સમીપે ગયો ચાલી. ૨૫
અક્ષકુંવરે એક ગદા મારી, હનુમંતને હૈયે વાગી;
અથડાઇને અળગી પડી જે, તેહતણી ગત ભાગી. ૨૬
ક્ષણમાત્ર મૂર્ચ્છા થઇ તેને, વળી તતક્ષણ સાન;
ગિરિશૃંગ ઉપાડી આવે, આણીને અભિમાન. ૨૭
સારથીને મારી મહી પાડચા, વિહ્વળ કીધા વાઘ;
અંજનીસુત જેયો નહિ જાયે, દીસતો અતિ ડાઘ. ૨૮
રથતણી નિસણી ભાગી, કાગમુ કડકા કીધું;
આઠે વાઘ વિડારી નાખ્યા, વેર પૂરૂં લીધું. ૨૯
ધ્વજદંડને શતખંડ કીધો, ભાગ્યાં સાંગીનાં સાલ;
રથ ભૂકો ભાંજી કીધો, વાવા લાગ્યો ગાલ. ૩૦
અક્ષકુંવર તો કીધો પાળો, સેના નહિ કો સાથ;
ખડ્ગ લેઇને ધસ્યો હણવાને, હવે ચઢચો તું હાથ. ૩૧
કર સાહી કરૂં કડકા, તોમર લેઇને ધશિયો;
તોમર ભાંજી ભૂકો કીધો, ખડ ખડ તે તો હશિયો ૩૨
મુષ્ટિ મોકમ ઉગામી આવ્યો, હનુમંતે કર ગ્રહી ગર્વ ટાળ્યો;
ઘસડીને તાણ્યો તેને, જાણિયે ગરૂડે સર્પ ઝાલ્યો. ૩૩

---

૨૯. નીસણી–ઉધનો આગલો અણિદાર ભાગ. કાગમુ–પીંજણી (?)
૩૦. વાવા લાગ્યો–વગાડવા લાગ્યો.

માંહોમાંહે બાથે વળગ્યા, અળગા કયમ ન થાય;
ઢીંકો પાટુ ઢીંચણીઆં, કોણીએ કરી કાય. ૩૪
અન્યો અન્યે કરડે બેઉએ, શરી સામટી મારે;
જાણે એ જમને અંતક છે, વઢતાં કોય ન વારે. ૩૫
શોણિતતણી તો વહે છે ધારા, નખે વલૂરે દેહ;
સેના વિના શોભે એવું, વણ કંચુકી અહિ એહ. ૩૬
લાંગૂલ અગે વીંટે આપે, કરે કરી ગ્રહ્યો કંઠ;
પશુમાર માર્યો તે મોકમ, મોકલવા વૈકુંઠ. ૩૭
નીચોવી નિઃસત્વ કરીને, અક્ષકુંવર મહીએ નાખ્યો;
જુજવો કરીને જાણે, એકઠો અંશ ન રાખ્યો. ૩૮
પુષ્પવૃષ્ટિ કીધી સુર અંતર, કરે દુંદુભિ નાદ;
શાખા સહિત સ્તુતિ આરંભી, સંભળાવીને સાદ. ૩૯
કરજોડી કરગરવા લાગ્યા, દીન દામણા દેવ;
સ્વામી ભવ ભવ રણિયા તારા, શી કીજીએ સેવ. ૪૦
એણે અક્ષકુંવરે અતિ પીડયા, તે પીડા તમો ટાળી;
રાંકતણી પેરે રોળ્યો, વેર અમારૂં વાળી. ૪૧
શરીરે શોણિત છાંટા લાગ્યા, રોમ રોમ અતિ રાજે;
જાણે સિંહ વિડારી મહાગજને, મેઘતણી પેરે ગાજે. ૪૨
અક્ષકુંવરને પડયો પેખી, રાક્ષસ દોદશ નાસે;
આણે ફરી વળ્યો અંજનીસુત, જાણે હૂતો પાસે. ૪૩
નહિ નાશી દેઉ તમને જાવા, અમને વઢવા કોડ;
વિનય કરીને કરે છે, વિનતડી કરજોડ. ૪૪
તોયે નાક કાન કર કાઢયા, કહેવા કારણ પેર;
સમાચાર સંભળાવી સુધો, મરશે જઇને ઘેર. ૪૫
રાવણ આગળ આવી પડિયા, મોકમ મૂકતા પોક;
સ્વામી એણે અક્ષકુંવર માર્યો, પરવરિયો પરલોક. ૪૬
સુણતાં રાવણ પડયો પૃથ્વી, શરીર રહી નહિ સાન;
હા હા પુત્ર હું ખરો વગુતો, ઉતરિયું અભિમાન. ૪૭
હનુમંત પાછો વળીને આવ્યો, શંકરને પ્રાસાદ;

---

૩૬. અહિ–સાપ. ૩૯. અંતર–અંતરિક્ષમાં. શાખા સહિત.–(?)

શિખર ઉપર જઇને સૂતો, નિશાચરનો ઉતારી નાદ. ૪૮
નગરના વાશી નાશી બેઠા, હનુમંતની સુણી હાક,
આ જુઓ રે, અનુચરનાં, કાઢ્યાં કર કાન ને નાક. ૪૯

કડવું ૧૪ મું.

રાગ વેરાડી. દોહરી જીતમાન.

સેવક કહેછે સ્વામી મારા, સુણોને સાચી વાત;
જનકનંદિની શાને લાવ્યા, જે જગતની માત. ૧
એવા અસંખ્યાત છે વાનર, શ્રીરામચંદ્રની પાસ;
હેલામાં અહીં આવશે તો, નિશ્ચે કરશે નાશ. ૨
અમો જીવતા મૂક્યા છે, તે કહેવા સમાચાર;
મરણ પ્રાયે માઠું લાગે, સબળા સાલે પ્રહાર. ૩
કારણ કપિ કો આવ્યો છે, કોણે કળ્યો ન જાય;
એકાદશમો રૂદ્ર મનાવો, તો કારજ સિદ્ધ થાય. ૪
એમ કહીને રહ્યા અણબોલ્યા, રાવણ પાડે ચીસ;
હણે હૈયું હાથે કરીને, અને કૂટે શીશ. ૫
ઉભો થઇને અંગ આછેટે, પડે પા'ણની રીત;
પુત્ર વિરહે પ્રાણ ન તજે, તો તો શાની પ્રીત? ૬

ધ્રુપદ.

મારા કુંવર રે, ઉત્તર દ્યો એક વાર; મારા૦
મારી શે ન કરે સાર ? મા૦ ૭
તમો તો પ્રાણ આધાર, મા. તમારા પરાક્રમનો નહિ પાર; મારા૦
આવી બેસો ઉચ્છંગ, મા. અતિ કોમળ તારૂં અંગ. મા. ૮
તારૂં મુખ જોવા મુજ મન, મા. ચંદ્ર ચકોર લોચન; મા.
આવી દ્યો આલિંગન, મા. તારે ગાલે કરૂં ચુંબન. મા. ૯
મરશે તારી માત, મા. સુણતાં સાચી વાત; મા.
તને કેમ કપિએ કીધો ઘાત, મા. એ મોટો ઉત્પાત. મા. ૧૦
હૃદય ફાટે નહિ પાષાણ, મા. નિસરી ન શકે પ્રાણ; મા.
એવા મૂઢ અજાણ, મા. તારૂં કીજે કશું વખાણ. મા. ૧૦

વાલા મેં કીધો અપરાધ, મા. સહુકો કહેછે દોષ અગાધ; મા.
બીજાને દેઉં બાધ, મા. તું શે મરાણો સાધ. મા. ૧૨
અરે દૈવ દુબળો જાણ, મા. તારી બુધ હેલામાં હાણ; મા.
હું બોલી ન શકું વાણ, મા. કરૂં કેઈ પેરે કાણ. મા. ૧૩
અનુક્રમ નહિ એહ, મા. હું પ્હેલો તું મરે એહ; મા.
તારે વિરહે પડેછે વેહ, મા. વિધાતા અવળું એહ. મા. ૧૪
કોને કહું મનની દાઝ, મા. બળું નહિ જો બાઝ; મા.
જો પ્રાણ ન થાયે તાજ, મા. કોણ કરશે મારી સાજ. મા. ૧૫
એમ આક્રંદ કરેછે રાવણ, મા. નયને વહે નીરઝરણ; મા.
વિષ ખાઈ પડું ધર્ણ, મા. કેઇ પેરે પામું મર્ણ. મા. ૧૬
અંગીઠીમાં અંગ ઓઠવું, જેમ કરવત કાપે કાય;
અચેત થઇ અવનિ સૂતો છે, પૂરા પ્રાણ ન જાય. ૧૭
મંદોદરીએ મૂઓ સાંભળ્યો, લાડકડો અક્ષકુમાર;
કલ્પાંત કરે તે આવી અબળા, પડયો પેખ્યો ભરતાર. ૧૮
પાપી પ્રતિ એમ શું સૂતો છે, મિષ કરીને માંડ;
આપોપે જાણી પ્રીછીને, વધૂ કરાવી રાંડ. ૧૯
જનકનંદિની શાને લાવ્યો, કયાં ઉપની કુમત્ય;
અમર તને પડયો દેખીને, આનંદે છે અત્ય. ૨૦
પુત્રતણે વિરહે અતિ પીડી, હૃદે ભીડી પતિનો પ્રાણ;
હા હા હું તો હવે વગુતી, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય કરી વાણ. ૨૧
એવે ઇંદ્રજિત ત્યાં આવ્યો, પડયો પેખ્યો બાપ;
માના મોઢા આગળ જઇ, માંડયો વિવિધ વિલાપ. ૨૨
અરે પિતા તું શું પડયો છે, જેમ કો રૂવે રાંક;
દૈવને દૂષણ શું દે છે, જો પોતાનો વાંક. ૨૩
વેરીનાં હૈયાં કાં ઠારે, અવનિએ થઈ પાત;
દેવ સહુકો દે દુંદુભિ, શ્રવણે સુણીએ વાત. ૨૪
પરનારી તે વિષવેલડી, તે તેં વાવી દ્વાર;
ભૂરપણે ભક્ષ કરવા પોતે, પડવા નરક મોઝાર. ૨૫
આણે બળે હરી તેં સીતા, કરવા કુળનો નાશ;

---

૧૨. બાધ દેઉં–પીડા કરૂં. ૧૫. બાઝ–(બાહ્ય) બાહારથી. સાજ–સાહ્ય.

રાક્ષસકુળ વન સહી સૂકાણું, હનુમંત હવે હુતાશ. ૨૬
એકલડો વાનર અહીં આવ્યો, તેણે રાક્ષસ હણ્યા અનેક;
તોયે તમો દિગ્મૂઢ થયા, કાં લે'તા નથી વિવેક! ૨૭
એ તો અર્થ તમારે આવ્યો, ઓશીંકળ થયો અમાપ;
જે તમથી એ જન્મ પામિયો, ટળિયો સઘળો તાપ. ૨૮
સંગ્રામે મૃત્યુ જે પામ્યો, તેનો ન ઘટે શોક;
એહ લોક તો કીર્ત્તિ હોશે, સ્વર્ગ હોશે પરલોક. ૨૯
શસ્ત્રધારી માત્રને રે, શોભા એણી વાતે;
માંદો થઇને મરે નહિ રે, પડે પરને ઘાતે. ૩૦
પછે પડે પસ્તાવું, તે પ્રથમ ન કીજે કામ;
તે તુજને દેખી ક્યમ રીઝે, જેને વા'લા રામ. ૩૧
એકે અર્થ સર્યો નહિ એણે, સીતા આણે ઠામ;
એકે હાથે તાળી ન પડે, મિથ્યા મોહ મન પામ. ૩૨
શૂર્પણખાનાં સેહેજે છેદ્યાં, જો રે નાક ને કાન;
ભૂરપણે ચેત્યા નહિ ત્યારે, શું ટળી'તી સાન. ૩૩
ચૌદસહસ્ત્ર રાક્ષસ જેણ માર્યા, મે'લી એકજ બાણ;
ખર દૂષણ ત્રિશિરા માર્યા, ઉતાર્યો ત્યહાં ઘાણ. ૩૪
જાણી હરણ કર્યું સીતાનું, મરણતણું એ મૂળ;
પેટ મસળીને પોતે ઉપાવ્યું, શાને માટે શૂળ. ૩૫
જો જાણે જીવતા રહીએ, તો જનકસુતા સમર્પો;
રામચંદ્રને ચરણે લાગો, આપોપું જઇ અર્પો. ૩૬
જો જાણે સીતા કેમ આપું, જે મેં કીધું હરણ;
મરણ ભાગા જો ભય ન પામો, તો શું સૂતા ધરણ. ૩૭
બેઠા થઇ બોલાવો મુજને, અને આજ્ઞા આપો;
નમાનુષી મહી કરી દેખાડું, જો મુજ મસ્તક કર થાપો. ૩૮
વાનર વિહોણી વસુધા કરીને, તે તમને દેખાડું;
વીરતણું વેર વાળવા, સુતર સઘળું પાડું. ૩૯
આકાશ ઉતરડી નાખું, શોષું સાગર સાત;
મેરૂ પર્વતને મારી ભાંજું, કરે કરી કરૂં ઘાત. ૪૦

---

૨૬. હુતાશ–અગ્નિ. ૨૯. હોશે–પામશે. ૩૦. પરને–શત્રુને.

કહો તો આખી અવનિ ઉથાપું, ભાંજું ચૌદે લોક;
સુજસરખા પુત્રને પામી, ન ઘટે તમને શોક. ૪૧
સામા સાવધાન થઈ બેસો, સહુકોને દ્યો શીખ;
અમે આયુધ વડે જીવવું, નથી માગવી ભીખ. ૪૨
જન્મ તેને મરણ ખરૂં છે, તો શે થઇ રહીએ રાંક;
જો શત્રુને સાહ્યા વિણ આવું, તો કાઢજો વાંક. ૪૩
બાંધી મોઢા આગળ આંણું, તો તમારો તન;
શાખામૃગનું શું હણવું છે, કાં મોહ પામો મન. ૪૪
એમ કહીને ઉભો કીધો, વળતો રાવણરાણો;
વડી વારનો વાનર વઢતો, હવે ઘડો ભરાણો. ૪૫
ઇંદ્રજિતનાં વચન સાંભળી, રાવણ થયો રળિયાત;
સિંહાસન બેશી સુંદર, બોલ્યો સુત સંઘાત. ૪૬
આતા એમ ઘટે તને, મને થયો સંતોષ;
જે તેં સ્વસ્થ કર્યું મારૂં મન, મનરિપુ ઉપર કરી રોષ. ૪૭
તારે બળે કરી હું માણું, તું ભલે આવ્યો પેટ;
જયેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ વલ્લભ મુજને, બૂડતાં થા બેટ. ૪૮
ઇંદ્રજિત કહેછે એ તમને, કોણ કરાવે વાત;
જેમ તેમ સીતાનું મન મનાવો, ત્યાં જઈ તમો તાત. ૪૯
જેણે અર્થે એ આણી છે, તે સારો સર્વ કાજ;
નિઃકંટક ત્રૈલોક્યતણું તમે, સુખે ભોગવો રાજ. ૫૦

કડવું ૧૫ મું.

રાગ મલાર.

ઇંદ્રજિતને આલિંગન, દેવા લાગ્યો દશવદન;
તું છે મારે પ્રાણજીવન, હવે મારૂં માન્યું મન. ૧
વીરા વહેલો થઇને જાય, કરે કટકા વાનરની કાય;
વા'લા તું તો વા'રે ધાય, પુત્ર શોક મેં ક્યમ ખમાય? ૨
વણજીતે આવીશ મા વીર, રણાંગણે રહે ધરી ધીર;

૪૮. માણું—ભોગવું (રાજ્યપદ). 'બાંકુ' પ્ર. ૩ જી.

વેધે વાનરતણું શરીર, તીણાં તીણાં મેલ્લી તીર. ૩
વેર વાળજે વીરાતણું, બીજું દુઃખ દીધું છે ઘણું;
અધિક શત્રુ હું એને ગણું, ગ્રહી લાવે તો હાથે હણું. ૪
પિતાતણી પ્રશંસા કરી, ઇંદ્રજિત ક્રોધ મન ધરી;
ઘેર વળાવી મંદોદરી, હવે હઠે હણું હરિ. ૫
સેનાપતિને કીધી સાન, ચઢયો રણ આણી અભિમાન;
જઈ વીંટયો વાનર બળવાન, શૂર સહુ થાયે સાવધાન. ૬
વાગ્યાં પંચશબ્દ નિઃશાણ, હીસારવ કીધા કેકાણ;
જગત આખે થયું જાણ, ઈંદ્રજિત ઉગ્યો ભૂભાણ. ૭
સજ કર્યો રથ સોનાતણો, વેગે પવન પ્રાયે ઘણો;
તેજ સૂરજનાથી અતિ ઘણું, બેસે ઈંદ્રજિત એક જાણું. ૮
સોળ સિંહ જોતરિયા સહી, પંથે પળતા થાકે નહિ;
ગજનાં જૂથ વિડારે વહી, ક્ષણમાત્ર ન શકે કંઇએ રહી. ૯
રથ એ વિશ્વકર્માએ ઘડયો, હીરા માણેક રત્ને જડયો;
ધ્વજાદંડ આકાશે અડયો, સુરપતિ સિંહાસનથી પડયો. ૧૦
સળકયો શેષ સુણી સિંહનાદ, દિગપતિ પામ્યા અતિ વિખાદ;
ઇંદ્રજિત મન અતિ ઉન્માદ, વાનર સાથે કરવા વાદ. ૧૧
હસ્તી રથ પાળા તોખાર, સૈન્ય તણો નવ આવે પાર;
ધરા નમે સૈન્યને ભાર, હોઇ રહ્યો છે હાહાકાર. ૧૨
સહના ટોપ હથરોટા પા'ણ, માર માર મુખ બોલે વાણ;
આયુધ ષોડશવીશ વખાણ, ચઢિયો ક્રોધ મન આણ. ૧૩
બેઠો વીર મન આણી રીસ, વિપ્રવૃંદ દે છે આશિષ;
વહેલો જીતી આવે ઇશ, વન વાનર પાડેછે ચીસ. ૧૪
વધાવે સન્મુખ સુંદરી, અખ્યાણાં તે આગળ ધરી;
મુક્તાફળની થાળી ભરી, ગાય ગુણ સુંદર સ્વર કરી. ૧૫
નગરથકી નિસરિયા બા'ર, ચાલો કપિ છે જેણે ઠાર;
હવે હનુમંત ખાશે હાર, રાક્ષસને મન વાનર ચાર. ૧૬
રેણે આચ્છાદ્યું આકાશ, લગારે ત્યાં નહિ અજુવાશ;

---

૫. હરિ—વાનર. ૧૧. દિગપતિ—દિશાઓના દેવતા. વિખાદ (વિ-
ષાદ)—ખેદ. 'દિનપતિ પામ્યા અતિ વિખવાદ' પ્ર. ૨ જી. ૧૬. ચાર—ઘાસ.

દિનકરકેરો નહિ પ્રતિ ભાસ, અમરગણ અતિ પામ્યા ત્રાસ. ૧૭
હનુમંત પોઢયો છે પ્રાસાદ, જાણે જોગતણી સમાધ;
સાંભળી ઉઠે નહિ આણી પ્રમાદ, દેખી રાક્ષસમન ઉલ્હાદ. ૧૮
ખસે ખાધો ને દુર્બળ દેહ, ઉછાંછળો ઉઠયો અતિ તેહ;
બાણતણા વરસે છે મેહ, વપુ વસમાં પડેછે વેહ. ૧૯
સાંગ તોમર ત્રિશૂળના પ્રહાર, રાક્ષસ વરસે વસમી ધાર;
વાનર આચ્છાદ્યો અપાર, તોએ તજે નહિ અહંકાર. ૨૦
રાક્ષસ આયુધે કરી હણે, વાનર તે મનમાં નવ ગણે;
રામ રામ મુખવાણી ભણે, જે જીવન છે હનુમંત તણે. ૨૧
આવતો આયુધ ભાંજી પાણ, સહીને નાખે નિર્વાણ;
જય જય વદન બોલે વાણ, ધાયો વીર ક્રોધ મન આણ. ૨૨
પૂછ મુષ્ટિ પાદુના પ્રહાર, નખે વલૂરે નિરધાર;
દાંતે કરી કરડે અપાર, કોપ્યો ક્રૂર કરે સંહાર. ૨૩
વિડાર્યા રાક્ષસનાં વૃંદ, નાઠા કરતા આક્રંદ;
માર્યા મહીએ પાડ્યા મહામંદ, રાક્ષસ નિદાઘવિડારણ ચંદ. ૨૪
ઈંદ્રજિતને થયું તવ જાણ, વાનર વેરી લે છે પ્રાણ;
આખે કટક પડ્યું ભંગાણ, જાણે જમે ફેરવી આણ. ૨૫
ક્યાં નાસો છો કાયર થઈ, શું સુખ ભોગવશો ત્યાં જઈ;
બુદ્ધિ તમારી તે ક્યાં ગઇ, પરાક્રમ તમારૂં શું થયું ભઇ. ૨૬
લોહ મુશળ ભોગળ ગજદંત, ભાંજી ભડ નાખે હનુમંત;
રાક્ષસમાત્રનો આણે અંત, મદ ભર્યો ગાજે મહંત. ૨૭
હણ્યા હાથી ભાંજ્યા રથ, પાળા પ્રાજે થયા સમરથ;
જાણે મહાદેવને મન્મથ, અદ્‌ભુત યુદ્ધ થાયે અકથ. ૨૮
ઈંદ્રજિત કોપ્યો અતિ ઘણું, દેખી પરાક્રમ વાનરતણું;
શાખામૃગને હવે હું હણું, કરી પ્રહાર ને અવગણું. ૨૯
બાણવૃષ્ટિ આરંભી ઘોર, કરવા લાગ્યા કર્મ કઠોર;
સબળ થાતો હવો ત્યાં શોર, જાણે પર્વત ઉપર મોર. ૩૦

---

૧૭. રેણે—રેણુએ. અજુવાસ—ઉજેશ. ‘હજુઆશ’ પ્ર. ૪. થી. ૨૪. રાક્ષસ ઇ૦—રાક્ષસરૂપી નિદાઘ (તાપ)ને વિડારણ (નાશ કરનારા) ચંદ્ર જેવો. ૨૬. ભઈ—હે ભાઇ! ૨૮. મન્મથ—કામદેવ. ૨૯. શાખામૃગ—વાનર.

આચ્છાદ્યો આખો હનુમાન, જાણે મેઘ મળીને ઢાંકયો ભાણ;
વળી બહાર આવ્યો બુદ્ધિમાન, જેમ માંહે અંધકાર નિવારે જ્ઞાન. ૩૧
ગિરિશિખર શિલાના પ્રઘાત, વૃક્ષતણા વરસે વરસાત;
વપુ વિડારે વિખ્યાત, જેમ પ્રલયકાળ હોય ઉલ્કાપાત. ૩૨
ઈંદ્રજિત કોપ્યો અતિ તદા, હનુમંતને એક મારી ગદા;
આવતી જાળવી જદા, જેને સાહ્ય સ્વામી સમર્થ તદા. ૩૩
સીતાપતિનું સ્મરી રે નામ, શૂર કરે સબળ સંગ્રામ;
વઢતો વીર ન મે'લે મામ, કાળને હણવા હૈયે હામ. ૩૪
આગે જેમ અંધ કને ઈશ, કાળનેમિ ને જગદીશ;
પર્વત પ્રહારે પડેછે શીશ, અંજનીસુતે અતિ આણી રીસ. ૩૫
ક્ષણ રહે નહિ એકે ઠાર, પ્રકટયું જેમ પ્રલયનું વાર;
હનુમંત કેમે ન ખાયે હાર, રાક્ષસ મહી સૂવાડયા ચાર. ૩૬
આવતાં મુખ ગ્રહી ભાંજે બાણ, કરવા દે નહિ શર સંધાંણ;
પ્રૌઢો પોતે પર્વત પાણ, જાણે પ્રલયકાળનો ભાણ. ૩૭
સામુએ જોયું નવ જાય, તે તો યુદ્ધ કહો કોણે થાય;
ઈંદ્રજિત કોપ્યો રણરાય, બાણે કરી આચ્છાદે કાય. ૩૮
શક્તિ એક મૂકી મેઘનાદ, આવતી ભાંજી ઉલ્લાદ;
વાનરે વસમો માંડચો વાદ, રાક્ષસ પામે પરમ વિષાદ. ૩૯
કો સાગરમાંહે નાખ્યા સહી, પછાડચા કો પાગે ગ્રહી;
પાડે છનિયાં સામો રહી, કો ભાગો તો બીએ નહિ. ૪૦
લઘુશંકાની ચલાવે શેડ, માર્યા વિના ન મે'લે કેડ;
જેમ શશુ ધોળિયાં નાખે ફેડ, હણતાં હરિને ન લાગે જેડ. ૪૧
ઈંદ્રજિતનાં આયુધ જેહ, ભાંજી ભૂકો કીધો તેહ;
નખે કરી વલૂરે દેહ, પરાક્રમતણું ન આવે છેહ. ૪૨
સેના સઘળી કટકા કરી, જેમ ગજ ઉપર કોપ્યો કેસરી;
પાડે હાક હઠીલો હરિ, કરે પ્રહાર ગિરિશૃંગ ધરી. ૪૩

---

૩૧. જેમ ઇ૦-જેમ માંહે (અંતરમાં) જ્ઞાન પ્રવેશીને અજ્ઞાન રૂપી-અંધકારને નિવારે છે તેમ. ૩૨. પ્રઘાત—પ્રહાર. 'પ્રહાર' પ્ર. ૪થી. ૩૫. અંધક—એ નામનો દૈત્ય. ઇશ-મહાદેવ. ૪૦. છનિયાં પાડે-છંદાયાં કે ચાળા પાડે. ૪૧. જેમ ઇ૦- ૪૨. છેહ-અંત.

ભાંજ્યો રથ માર્યો સારથી, સિંહ સોળ મરણ પમાડ્યા મથી;
ધ્વજ દંડ જાણે નાખ્યો નથી, ઇંદ્રજિત કોપ્યો મહારથી. ૪૪
બીજે રથ બેઠો મહાયોધ, અંતરગત આણીને ક્રોધ;
હવે કરૂં રિપુનો રોધ, રાખું જેમ લાધે નહિ શોધ. ૪૫
સાહી શિવદેરાનો સ્થંભ, પુનરપિ યુદ્ધ માંડયું આરંભ;
જેમ જગને બોકડાને બંભ, જાણે વિવેકી જીત્યો દંભ. ૪૬
પ્રાસાદનું શિખર ગૃહી સાર, મોકમ કરવા લાગ્યો માર;
વસમો વીર ખરો છે ખાર, ભલે ભૂનો ઉતાર્યો ભાર. ૪૭
આયુધના આગળ અંબાર, મસ્તકતણા ન આવે પાર;
ગજ પડ્યા જાણી ગિરિધાર, શોણિતસરિતા વહે તેણી વાર; ૪૮
અંજનીસુત કોપ્યો અતિ કાળ, ભારે ભરવા લાગ્યો ફાળ;
અંતકે જેમ માંડી આળ, મરણ મોકલ્યું મૂક્યું જાળ. ૪૯
પુષ્પવૃષ્ટિ આરંભી દેવ, સહુકો કરવા લાગ્યું સેવ;
અંજનીસુતની અવશ્યમેવ, ખે ખે કરવાની ટેવ. ૫૦

કડવું ૧૬ મું.

રાગ દોહરી.

ઇંદ્રજિતે મન વિમાસ્યું, વાનર વશ ન આવે જી;
માયાયુદ્ધ માંડયું મહાબળીએ, મનને મોહ ઉપજાવે જી. ૧
આચ્છાદન આખોએ કીધો, કરી બાણની વૃષ્ટ જી;
પ્રલયકાળનો પાવસ જાણે, સહી રેલશે સૃષ્ટ જી. ૨
લોહતણી મોગર મહા મોટી, આવી અસંખ્યાત જી;
હનુમંતને હૈયામાં વાગી, વજ્રસરીખી ઘાત જી. ૩
પવનપુત્ર ઉત્પતિયો ત્યારે, ઉંચો અતિ આકાશ જી;
ઇંદ્રજિતે અંતર રથ રાખ્યો, આવ્યો તેની પાસ જી. ૪
નિરાધાર બે યુદ્ધ કરે છે, અન્યો અન્યે આપ જી;
ઇંદ્રજિત આકળો કીધો, પ્રગટ કરી પ્રતાપ જી. ૫
વઢતા બે અવનિ ઉતરિયા, બાહુયુદ્ધ કરે બળિયા જી;

---

૫૦. ખે ખે—ક્ષય ક્ષય. ૨. પાવસ (પ્રાવૃષ)-વરસાદ. ૪. અંતર-અંતરિક્ષ.

પડછંદા પ્રૌઢા વાજે છે, કોણે ન જાયે કળિયા જી. ૬
મુષ્ટિ પાટું ને ઢીંચણિયાં, મલ્લયુદ્ધ મહા માંડે જી;
શરી સામટી મારે મોંમાં, પાછો પાગ ન છાંડે જી. ૭
ઇંદ્રજિત વલૂર્યો આખો, વાનર વઢતો વાધે જી;
અતિ ચંચળ ચતુર ચૂકવે, પરાક્રમ પાર ન લાધે જી. ૮
ઇંદ્રજિત થયો આયુધ વો'ણો, સેના વિના શરીર જી;
સેના સમીપે ના દીસે, મન વિમાસ્યું વીર જી. ૯
ઉપાસન કરીને આવું, ઉતારૂં એનો નાદ જી;
આમે વશ કેમ ન આવે, અતિ કરે ઉન્માદ જી. ૧૦
એવું વિમાસી ઇંદ્રજિત તે, થયો અંતરધ્યાન જી;
શિવપ્રાસાદ શિખર જઇ બેઠો, હઠીલો હનુમાન જી. ૧૧
નિકુંભિલા નામે એવું, હેમમય હોમશાળા જી;
ઠામ ઠામ રાક્ષસ મૂક્યા છે, તે તણા રખવાળા જી. ૧૨
વચમાં એક વડવૃક્ષ રે, તે તો છે વિશાળ જી;
જોજનમાત્ર તે ભૂમિ આચ્છાદે, એવી તેની ડાળ જી. ૧૩
વડવાઇ વાધી છે લાંબી, કૂપળ રાતી રાજે જી;
પંખી સોર કરે છે ઉપર, જાણે શું ઘન ગાજે જી. ૧૪
આપોપે આવીને કીધું, બાજઠે બેશી સ્નાન જી;
શુદ્ધ થઇ રક્તાંબર [પોતે], પ્રેમે કર્યો પરિધાન જી. ૧૫
વેદી ઉપર આવી બેઠો, કનકતણી છે તેહ જી;
કુંડ એક સમીપે સુંદર, જેમાં પાવક રહે દિવ્ય દેહ જી. ૧૬
વ્યાઘ્રચર્મ ઉપર બેઠો છે, આસન વાળી આપ જી;
પ્રાણાયામ કરીને પ્રેમે, જપવા લાગ્યો જાપ જી. ૧૭
ઇષ્ટ કેરૂં ઉપાસન માંડ્યું, હોમ વિવિધ પેરે હોય જી;
વિપ્રવૃંદ ત્યાં વેદ ભણે છે, અથર્વણી સહુ કોય જી. ૧૮
અભિપ્રાય આગમના જાણે, મંત્રતણા જે મર્મ જી;
હુતદ્રવ્યના આણ્યાં છે આગળ, કરવા કારણ કર્મ જી. ૧૯
અજ એક ઉભો રાખ્યો છે, કંઠ કર્યો છે છેદ જી;

---

૧૫. પરિધાન કર્યો—પેહેર્યો. ૧૮. અથર્વણી ઇ૦—શત્રુ મારણ વગેરે અભિચાર કર્મ અથર્વ વેદમાં બહુધા કહ્યાં છે માટે. ૧૯. આગમ—શાસ્ત્ર. હુતદ્રવ્ય—હોમવાના પદાર્થ.

સગારેક શોણિતને અર્થે, પૂર્ણ નહિ તે ભેદ જી. ૨૦
શરવો લોઢાનો સોહે છે, પ્રતાપી જમણે પાણિ જી;
ભરી ભરી રૂધિર હોમે છે, પ્રેમ અંતરગત આણી જી. ૨૧
સેવક સહુ સાવધાન રહેજો, વિઘ્ન કરશે દેવ જી;
સ્વભાવે વૈર આપણ શું, દેવ ને અવશ્ય મેવ જી. ૨૨
હોમ કરતાં કરતાં પ્રકટ્યો, કુંડ થકી એક રથ જી;
વેસર સોળ જોતર્યા તેણે, સારથી સમરથ જી. ૨૩
સહુના ટોપ હથરોટા ઉપર, આયુધ ષોડશવીશ જી;
આભૂષણ અંબર પહેરવાનાં, આવ્યા જાણે ઇશ જી. ૨૪
દિવ્ય રથ દેખીને રીઝ્યો, રાવણ કેરો તનં જી;
સજ થઇ રથ બેસવાનું, બળિયે કીધું મન જી. ૨૫
જય જયકાર વદે બંદીજન, વાજે વિવિધ નિશાન જી;
અમરગણ ઉચાળે ભરિયા, પડિયું ભય ભંગાણ જી. ૨૬
ઇંદ્રજિતે રથ ચઢવાને, પીંજણીએ ધરિયો પાય જી;
ઇંદ્ર વરૂણ ને વાયુ વૈશ્વાનર, દોદશ નાઠા જાય જી. ૨૭
આગે ઇંદ્રજિત ને (વળી) કર્યું ઉપાસન, ભાંજશે ત્રૈલોક જી;
જક્ષ કિન્નર વિદ્યાધર નાઠા, સબળ પામી શોક જી. ૨૮
હાહાકાર થયો તેણીવેળા, ઇંદ્રજિત રથ બેઠો જી;
ન જાણીએ કાંઇ કરશે, સંશય મનમાં પેઠો જી. ૨૯
અંતરિક્ષમાર્ગથી ચલાવ્યો, જ્યાં હતો હનુમાન જી;
અંજનીસુત! ઉભો રહેજે, ઉતારૂં અભિમાન જી. ૩૦
પવનપુત્ર અતિ આનંદ પામ્યો, યુદ્ધ કરવાના કોડ જી;
ઇંદ્રજિત સાથી સબળો છે, જોવા સરખી જોડ જી. ૩૧
આભલાં આડાં કરીને, અમર જોવા આવ્યા જી;
ઇંદ્રજિત ભાગા બીહે છે, મારી માન મગાવ્યાં જી. ૩૨
વાનરા શું વઢવા આવે, વિસ્મય સરખી વાત જી;
જે ભાગું જગત બીએ, કો સહી શકે નહિ ઘાત જી. ૩૩
શેષનાગ સરખો સજોડે છે, ધરા ધરી નવ જાય જી;

---

૨૧. શરવો-(હોમવા માટે). ૨૩. વેસર-ખચ્ચર ઘોડા. ૨૪. અંબર-વસ્ત્ર. ૨૮. આગે ઇં૦-પ્રથમથી એ ઇંદ્રને જીતનારો તો છેજ, અને વળી ઉપાસન કર્યું, તેથી અત્યંત બળવાન્ થયો છે.

પર્વત સઘળાએ ધ્રુજે છે, દારૂણ વાયે વાય જી. ૩૪

ઇંદ્રજિત આવ્યો જાણીને, હનુમંત ઉઠી નાચે જી;
કક્ષાપટ દેખાડી ને તે, રંગ ભેર તો રાચે જી. ૩૫

રાક્ષસને મોઢે જઈ લૂવે, પ્રેમે પશ્ચિમદ્વાર જી;
વચ્ચે મો ઘાલીને હેરે, ચેષ્ટા કરે અપાર જી. ૩૬

છંદઈયાં પાડે ને ત્રાડે, મોઢે માલાં ચાવે જી;
પાછે પગે પળે પાછો, વળી સામો આવે જી. ૩૭

મન માંહે ગણે નહિ કોને, ઉન્મતપણે અપાર જી;
શિલા શિખર ને તરૂવર નાખે, નાદ કરે નિરધાર જી. ૩૮

ઇંદ્રજિત એવો કોપ્યો છે, જાણે કાળ કૃતાંત જી;
બાણવૃષ્ટિ ત્યાં કરે ભૈરવી, આચ્છાદ્યો હનુમંત જી. ૩૯

વિડારીને બાહેર નિસર્યો, ગુફામાંથી સિંહ જેમ જી;
આભલામાંથી આદિત્ય નિસરે, પ્રકટ થયો ભડ તેમ જી. ૪૦

જેમ તરણે ઢાંકયો પ્રકટે, હેલામાં હુતાશન જી;
ગિરિશૃંગ લેઇને ધાયો, પ્રૌઢો પુત્ર પવન જી. ૪૧

તુમુલ યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે, કોળાહળ શબ્દ હોય જી;
નથી દીઠા નથી કાને સાંભળ્યા, એવા વઢતા કોય જી. ૪૨

આયુધ આવતાં ભાંજી નાંખે, પ્રહાર પોતે મૂકે જી;
મીટે પડયાને મારી નાખે, ચતુરપણે નવ ચૂકે જી. ૪૩

અહીંનો તહીં તહીંનો અહીં, એક સ્થાનક નવ થોભે જી;
પવન પ્રાયે ચંચળતા, યુદ્ધ કરતો અતિ શોભે જી. ૪૪

દેખીને દિગ્મૂઢ થયા રે, વિસ્મય પામ્યા દેવ જી;
અંજનીસુતની સ્તુતિ કરે છે, શુદ્ધ મને કરે સેવ જી. ૪૫

ઇંદ્રજિત મન વિમાસે, કરૂં કવણ ઉપાય જી;
શાખામૃગ શું એ દીસે છે, વશ ક્યમે ન થાય જી. ૪૬

જય જય રામ જપે છે ગાઢે, સીતાનું કરે સ્મર્ણ જી;
આયુધ અંગે એક ન વાજે, વજ્ર થાયે તર્ણ જી. ૪૭

મનમાંહે તે નથી આણતો, આવરિયો અહંકાર જી;
આયુધ સઘળાં એ લેઈ જાયે, એકે ન વાજે તેણીવાર જી. ૪૮

---

૩૬. વચ્ચે-પગ વચ્ચે. હેરે-જુએ. ૪૦. વિડારીને-(બાણ વૃષ્ટિનો) નાશ કરીને.

સીતાજી ત્યાં બેઠાં બેઠાં, દે છે અતિ આશિષ જી;
એ મારા બળિયા બાંધવને, રાખજો શ્રી જગદીશ જી. ૪૯

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ગોડી ઠુમરી.

ઇંદ્રજિત મન કરે વિચાર, વાનર મદ ભર્યો કરે માર;
જીત્યો ક્યમે જાયે નહિય. ૧

જીત્યા વિણ જો ઘેર જાઉં, તો તો હેલાં હળવો થાઉં;
કો અમર મને માને નહિય. ૨

બ્રહ્માસ્ત્ર હવે મેલુ બાણ, પણ એના લેવા નહિ પ્રાણ;
જીવતો એને ઝાલવોય. ૩

આચમન લેઇ કર્યું પ્રાણાયામ, હ્રદે ધ્યાન ધરીને વામ;
બ્રહ્માસ્ત્ર તે સાધવાય. ૪

બ્રહ્માશિરા નામે તે અસ્ત્ર, સાધ્યું બળ કરીને શસ્ત્ર;
બળવંતને તે બાંધવાય. ૫

આકર્ષીને મેલ્યું બાણ, સાથે નાગપાશ નિરવાણ;
બળભેર બળિયે મેલિયુંય. ૬

પાછળ પ્રદક્ષિણા દે પ્રીત, બળિયાને બાંધવા રીત;
સ્પર્શ કરી શકે નહિય. ૭

ઇંદ્રજિતને મન ઉચાટ, અસ્ત્ર અફળ થયું શા માટ ?
અમોઘ જાણી મેં મેલિયુંય. ૮

જો બંધાણો નહિ વાનર એક, તો ક્યમ જીતે અમર અનેક;
એ અસ્ત્ર અર્થે આવ્યું નહિય. ૯

બ્રહ્માસદન ચાલ્યો ઇંદ્રિજિત, બ્રહ્માને પૂછવા પ્રીત;
અસ્ત્ર અફળ કાં થયુંય. ૧૦

વિધાતાએ જાણી વાત, થાવા લાગ્યો અતિ ઉત્પાત;
ઇંદ્રિજિત ત્યાં આવિયોય. ૧૧

સહુકો ભય પામ્યું અતિ મન, ઓ આવે રાવણનો તન;
તે જાણે શુંય માગશેય. ૧૨

---

૮. અમોઘ-મિથ્યા ન થાય એવું-સફળ.

બ્રહ્માએ આપ્યું આસન, માન મહોત દેઈ મધુર વચન;
કહો ક્યમ પધારિયાય. ૧૩
કાંઇક અમને દીજે કામ, હું અણતેડ્યો આણે ઠામ;
વશવરતી છું તમ તણોય. ૧૪
ઇંદ્રજિત કહેછે અતિ કોપ, અસ્ત્ર તમારાનો થયો લોપ;
હનુમંત બંધાણો નહિય. ૧૫
તમારે બળે હું મારૂં, એક લાકડિયે સહુ હાંકું;
કોને લેખામાં નવ ગણુંય. ૧૬
તેહ તમારૂં થયું ફોક, જેણે કરી જીતું ત્રણ લોક;
શોક કહીં પામું નહિય. ૧૭
હવે કરો કંઇ રહેવા ઠાર, આપણુ મેળ નહિ લગાર;
જો વાનર બંધાયે નહિય. ૧૮
વિરંચિએ વિમાસી વાત, એ ઉદે પામ્યો અતિ ઉત્પાત;
ઉત્તર શો એને આપિયેય. ૧૯
અંજનીસુત ક્યમ બાંધ્યો જાય, જો કીજિયે ક્રોડ ઉપાય;
જેને રાખે જાનકીયં. ૨૦
સાંભળ હો રાવણના તન, તને કહું એક સત્ય વચન;
એને બાંધી કો નવ શકેય. ૨૧
એને માથે સમર્થ રામ, જેહ તણું અતિ નિર્મળ નામ;
જે જન્મકોટિનાં અઘ હણેય. ૨૨
આદિપુરૂષ લીધો અવતાર, હરવા ભૂમિતણો તો ભાર;
માયા મનુષ્ય દેહ ધર્યોય. ૨૩
અભેદ્ય અછેદ્ય અને અકલેદ્ય, જેની વાત ન જાણે વેદ;
સરજે પાળે સંહારેય. ૨૪
અચ્યુત વ્યાપક સત્ય સ્વરૂપ, આત્મારામ એ અનંત અરૂપ;
ભૂપ એ ત્રિભુવન તણોય. ૨૫
આત્મારામ અગણિત બ્રહ્માંડ, ફરતાં હું દેખુંછું અંડ;
એક અનેકને નવ અડેય. ૨૬

---

૧૩. મહોત–મહત્તા (?) ૧૬. મારૂં–જાઉં. ૧૯. વિરંચિ–બ્રહ્મા. ૨૪. અકલેદ્ય–કોહી ન જાય એવો. ૨૫. અચ્યુત–પડે (નાશ પામે) નહિ એવો. ૨૬. અંડ–ગોળાકાર બ્રહ્માંડ.

આદ્યશક્તિ અવતરિયા એહ, મહા માયા માતુપીદેહ;
જગત જનેતા જનકનંદિનીય. ૨૭
એથકી મારી ઉત્પત્ય, પણ હું એની ન લહું ગત્ય;
મતિ મારી તેવી નહિય. ૨૮
એ છે રામચંદ્રનો દૂત, પવનપુત્ર બળિયો હનુમંત;
મેં એને બંધાયે નહિય. ૨૯
અસ્ત્રતણો કંઇ નહિ વાંક, એ આગળ હુંએ છું રાંક;
મને એ મન નવ ગણેય. ૩૦
રામભક્ત પ્રત્યે તે નવ ચાલે, એ અસ્ત્ર બીજાનું ઘર ઘાલે;
જે અન્યદેવના ઉપાસનીય. ૩૧
ઇંદ્રજિત કોપ્યો જેમ કાળ, ક્રોધે લોચન ચઢાવ્યાં ભાળ;
અધર ડશી એમ ઉચરેય. ૩૨
હવે હું ફેડીશ તમારો ઠામ, એટલું જો નિપજે નહિ કામ;
શાખામૃગનું શું ગજુય ? ૩૩
બ્રહ્મા બેઠા હંસવિમાન, આવ્યા હનુમંત જેણે સ્થાન;
વિનય વચન કરી વિનતિય. ૩૪
અરે અંજનીસુત ! તું બંધાવ, વીરા અર્થે એટલે આવ;
આ અસ્ત્ર સફળ કર મારૂંય. ૩૫
એ અસ્ત્ર અફળ કંઇએ નવ થાય, તું કોણે નવ બંધાય;
પણ ઇંદ્રજિત મુજને દમેય. ૩૬
તે આવ્યો છે મારે ઘેર, જીવવાની નવ દીસે પેર;
બળિયા તેં બંધાવવુંય. ૩૭
હાથ જોડી કહેછે હનુમંત, ભજી ભક્તવત્સળ ભગવંત;
વિધાતા સુણ વિનતિય. ૩૮
હમણાં હું બંધાઉં આપ, તમ માટે તન પામું તાપ;
મરણ પમાડે મુજનેય. ૩૯
મરવા માટે હું નવ બીહું, એવું દુઃખ સંભારીશ કીયું;
જન્મ તેને મરણ સહિય. ૪૦
કૃત કૃત્ય થયો છું આજ, મારે કાંઇ નથી કરવું કાજ;
તે તમો આવ્યા બચવાય. ૪૧
કોણમાત્ર હું પામર પ્રાણ, પશુમાત્ર અતિશે અજાણ;

તમ સરખા આગળ કરગરેય. ૪૨

મારા પ્રાણ ઉતારી નાખું, તમથી કોણ વડું જે રાખું;
પ્રાણનો મને ખપ નથીય. ૪૩

પણ મને મોટી ચિન્તા એહ, મેં રામને સમર્પ્યાં છે પ્રાણ ને દેહ;
તો તમને કેમ આપીએય. ૪૪

પણ થાયે જાચના ભંગ, કોણમાત્ર આ વાનર અંગ;
ના તમને હું નહિ કહુંય. ૪૫

પ્રાણ અમર એ પડશે દેહ, નવું તન વળી પામશે તેહ;
તો તેનો શો ખરખરોય. ૪૬

પણ મને વિમાસણ એક, તે તમ પ્રત્યે કહું વિવેક;
મરણ ભાગો બીતો નથીય. ૪૭

સીતાની જઇ કોણ કહે ભાળ, રામચંદ્રને ત્યાં તત્કાળ;
તે માટે બંધાઇશ નહિય. ૪૮

મુજ મરતે મરે શ્રી રામ, તો તો કૂડું થાયે કામ;
લક્ષ્મણ ક્ષણ રહે નહિય. ૪૯

સુગ્રીવ મરે અંગદ તજે પ્રાણ, વાનરમાત્ર મરે નિર્વાણ;
રામ વિના નવ રહી શકેય. ૫૦

કડવું ૧૮ મું.

રાગ ધનાશરી.

અંજનીસુત એમ ઉચરે રે, બ્રહ્મા પ્રત્યે વચન;
લોક અયોધ્યાના મરે રે, જેને રામ જીવન. ૧

ઢાળ.

જીવન જેને રામજી, મરે ભરત શત્રુઘન;
કૌશલ્યા ને કૈકેયી, તજે સુમિત્રા તન. ૨
સાગર તટે સૂતા છે, વાનરા એંશી લક્ષ;
મરણ મારૂં સાંભળીને, તજે પ્રાણ પ્રત્યક્ષ. ૩

---

૪૫. પણ ઇ૦—પણ તમો મારી પાસે યાચવા આવ્યા તે તમારૂં યાચવું ભંગ થાય છે તેની મને ચિંતા છે.

મુજ મરતે એટલા જણ, તજે તતક્ષણ દેહ;
બંધાવામાં બીજું નહિ કાંઇ, એટલો મન સંદેહ. ૪
જગતકર્ત્તા વદે વળતા, સુણ હાથીઆ હનુમાન;
તને કોણ બાંધી શકે, કોણ ઉતારે અભિમાન. ૫
સમર્થ સ્વામી અંતરજામી, હૃદે તારે રામ;
વિશ્વ વ્યાપી હણ્યા પાપી, નહિ ઠાલો ઠામ. ૬
અભેદ તું અછેદ તું, અક્લેદ્ય તું આપ;
વજ્ર છેદી શકે નહિ, તને બાળી ન શકે તાપ. ૭
વિષ વશિયર તણું તને, ચઢે નહિ લગાર;
પાણી બૂડાડે નહિ તને, જ્યાં ત્યાં રાખે જગદાધાર. ૮
જાનકી ત્યાંથી તને, દે છે આશિર્વાદ;
તેણે કરી તું ઉગરે છે, ઉપજે ઉલ્લાદ. ૯
ભય ભારે છે મને, ઇંદ્રજિતનો આજ;
સફળ મારૂં અસ્ત્ર કરે, એટલું છે કાજ. ૧૦
સદા એ અમોઘ છે, તુજ વિષે નહિ તેહ;
માન એટલું મને દે, મન આણીને નેહ. ૧૧
મરણ તું પામીશ નહિ, હું દેઉં છું આશિષ;
પ્રહાર તને નહિ વાજે, ચિંતા કરી મ કરીશ. ૧૨
એમ કહીને વિધાતા તે, થયા અંતરધાન;
આપોપે બંધાવિયું તે, હઠીલે હનુમાન. ૧૩
ધાઈ રાક્ષસ મળ્યા સઘળા, ઇંદ્રજિત ત્યાં આવિયો;
પોતે પાસે રહીને, દ્દઢ કરી બંધ બંધાવિયો. ૧૪
દશ દશ સહસ્ત્ર યોધા એકેકી પાસા, રહ્યા સાહી પાણ;
દામણો દીસે વાનરો, તે વદી ન શકે વાણ. ૧૫
વધામણીઆ ગયા વેગે, રાયને કર્યું જાણ;
વશ કરી બાંધ્યો વાનરો, જથા પામરપ્રાણ. ૧૬
સુણી રાવણ મન રીઝયો, ભલો ભલો મારો તન;
વધામણી આપી તેને, થઇ પરમ પ્રસન્ન. ૧૭
લોક ધાયા મારવા, સાંભળી શ્રવણે વાત;
રાક્ષસ ને રાક્ષસી, તે કરવા લાગ્યાં ઘાત. ૧૮

---

૮. વશિયર–સાપ.

લોહ ભોગળ ને મોગરી, મૂશળ કેરા માર;
દાંતે કરડે નખે વલૂરે, પ્રૌઢા પાટુપ્રહાર. ૧૯
કો કહે માર્યો તાત મારો, કો કહે માર્યો ભ્રાત;
કો કહે મારો માંટી માર્યો, કો કહે જામાત્ર. ૨૦
કો કહે મારો મામો માર્યો, માસો માર્યો મર્મ;
સાળો માર્યો સસરો માર્યો, ક્રૂર કીધું કર્મ. ૨૧
મંત્રી માર્યા મનના માન્યા, અપરાધી છે એહ;
રાક્ષસ ને રાક્ષસી, વેર વાળે એહ. ૨૨
વાનરો દીસે દૂબળો, દામણો ને દીન;
ઉત્તર કોને કશો ન આપે, થઇ રહ્યો છે લીન. ૨૩
રાજસભાભણી ચલાવ્યો, ઈંદ્રજિત છે સાથ;
રાવણે દીઠો આવતો, ખડ્ગ લીધું હાથ. ૨૪
સભામાંથી ઉજાણો, અધર ડસતો દંત;
પુત્ર કેરૂં વેર વાળું, આજ આણું અંત. ૨૫
એણે વાડી મારી ઉભેળી, મારિયા પ્રધાન;
એંશી લક્ષ રાક્ષસતણું, ઘાલ્યું નસંતાન. ૨૬
રોમાંગમ ને ક્રોધપૂરિત, પાડતો અતિ ચીસ;
વિકટ ભૃકુટી ભાલ દીસે, શોકપૂરિત રીસ. ૨૭
કાળકન્યા કર ગૃહીને, મારવાને ધસમસ્યો;
પુત્ર શોકે પરમ પીડિત, ક્રોધ અંતર અતિ વસ્યો. ૨૮
માંડ મીચી યુગ્મ લોચન, વાનરો ધ્રુજે ઘણું;
મરશે શું ભાઇ માર્યા પહેલો, શરીર દીસે શણમણું. ૨૯
લોક કહેછે આણે વાનરે, નિશાચર બળિયા ગ્રહ્યા;
રાક્ષસી સઘળી રાંડ કીધી, ન જાયે કોણે ગણ્યા. ૩૦
આયુધ વિહોણો ને એકલો, ઉઘાડું અતિ અંગ;
સ્વામી એનો સમીપ નહિ, કયમ કરે રાક્ષસ ભંગ. ૩૧
સ્વભાવે જે ભક્ષ વનચર, એણે કોણ કીધું કાજ;

---

૨૭. રોમાંગમ—રૂવાં ઊભાં થવાં—રોમાંચ. ક્રોધપૂરિત—ક્રોધથી ભરેલો. (પૂરિત—પૂરેલો—ભરેલો). વિકટ—બિહામણી. ૨૮. કાળકન્યા—તરવાર. ૩૧. કયમ ઇ૦—એવો એ રાક્ષસોનો ભંગ શી રીતે કરી શકે.

મંત્રી મારા મારિયા, રહી નહિ મુજ લાજ. ૩૨
રાવણ ઊભો ઊગામીને, સહી કરૂં સંહાર;
અરે પાપી પ્લવંગમ, કોણ કરે તારી સાર. ૩૩
રેહે રે અધમ ઉછળતો, માનુષ માંહે મંદ;
નાશ કીધો નિશાચરનો, પડ્યો કેવો ફંદ. ૩૪
તેડ તારા રામને, રાખે તુંને રાંક;
ન મેલું તને જીવતો, ઘણો તારો વાંક. ૩૫
પ્રાણ પ્રાયે વાડી વા'લી, તે તેં ઉભેળ્યા છોડ;
અમૃત સીંચી ઉછેર્યાતા, આણી અંતર કોડ. ૩૬
મંત્રી મારા મારિયા, તેં હણ્યો અક્ષકુમાર;
દાઝે છે મુજ દેહડી, ક્યમ ઓલવું અંગાર. ૩૭
એમ કહીને અસિએ કરી, કરવા લાગ્યો પ્રહાર;
પ્રહસ્તે આવી પાણ સાહ્યો, એ નહિ અધિકાર. ૩૮
દૂતને વળી દામણો, બાંધિયો વળી બંધ;
હાથે કરી હણવો ન ઘટે, સાંભળો કહ્યો સંબંધ. ૩૯
વાનરો એક વધ્યો કહેશે, એવા અસંખ્યાત;
હેરૂ હણ્યા જોગ નથી રે, જુવો વિચારી વાત. ૪૦
અક્ષકુંવર વળે એણે, મારતાં મહારાજ?
કોટિ એવા હણ્યા હોયે, તો એ ન સરે કાજ. ૪૧
રામ તમને જાણશે જે, રાંક રાવણ રાય;
પરાક્રમ તમારૂં પ્રીછાશે, એણી વાતે જશ જાય. ૪૨
અમર સહુને જાણ થાશે, પેખશે પરાક્રમ;
વાનરો એક વાહી બાંધ્યો, મારવાને મર્મ. ૪૩
જો છૂટો મે'લી વધો એને, તો તમો બળવાન;
એણે એકલે બહુ હણ્યા રાક્ષસ, ઉતાર્યું અભિમાન. ૪૪
વચન સુણી પ્રધાનનાં, રાવણે દીધી ગાળ;
રાંક માટે બીહું છું, નહિતર હણું તતકાળ. ૪૫
ઘેરાઇ રહ્યો છે વાનરો, કાંઇ લેખવે નહિ મન;

---

૩૩. પ્લવંગમ–વાનર. ૪૦. વધ્યો–માર્યો. ૪૧. એણે ઇ૦–એણે (એ મારવા રૂપ કર્મથી) અક્ષકુંવરનો બદલો કાંઈ વળે છે? "એને" પ્ર. ૨.

પ્રભુના પ્રતાપથી, આપોપું જાણે ધન્ય. ૪૬
તું જાણેછે બાંધ્યા માટે, એને મન છે બીક;
પણ એક મુષ્ટિ એવી મારૂં, જે હૈયે આવે હીક. ૪૭
શું કરૂં જો રામજીએ, નથી દીધી શીખ;
દશે મસ્તક ખૂંટી નાખું, નાર તારી માગે ભીખ. ૪૮
વીશે કર કાઢું થડ થકી, કડકા કરૂં કાય;
કાગડાને કૂતરા, આમિષ તારૂં ખાય. ૪૯
રાક્ષસ માત્રને મારૂં, રાક્ષસી કરૂં રાંડ;
મરણ પામવા મૂરખ તું, જાનકી લાવ્યો માંડ. ૫૦

કડવું ૧૯ મું.

રાગ ધનાશરી એકતાળી.

કોણ કુમતિ ઉપની તને, જે જનકનંદિની લાવ્યો;
ભીખારી થઇ તસ્કરની પેઠે, એમ ભલું નવ ભાવ્યો. ૧
જો તું રાવણ બળિયો હતો, જ્યારે હતા લક્ષ્મણ રામ;
ત્યારે તું તો હરત સીતાને, સબળ કરી સંગ્રામ. ૨
રામે આવતાં કહ્યું મને, લેઈ આવજો ભાળ;
કહ્યું નહિ જે સીતાને અહીં, લેઇ આવે તતકાળ. ૩
રાક્ષસ માત્રને મારીને, ઉતારી ભૂભાર;
એટલી જો આજ્ઞા આપી નહિ, સ્વામી જગદાધાર. ૪
ત્રિકૂટાચળ ઉખેડી આખો, સાગરમાંહે નાખું;
ઉંધો કરી બોળું પાણીમાં, નામ માત્ર નવ રાખું. ૫
ભાજીને ભૂકો કરૂં પર્વત, કોપ કરી દઉં દોટ;
મુષ્ટિ મારે ઉડાડું અંતરિક્ષ, જેમ પવન ઝીણો લોટ. ૬
સાગર સાતે શોષું સાથે, કે પર્વત નાખી પૂરૂં;
મેરૂ મંદર સરખા મહીધર, પાટુ પ્રહારે ચૂરૂં. ૭
આકાશ ઉતરડી નાખું, રવિચંદ્ર સંતાડું;

---

૪૬. ઘેરાઇ– "ઘોરાઇ". પ્ર. ૩–૪. ૪૭. બાંધ્યા માટે–બંધન સંબંધી.
૭. સાગર ઇ૦–'આકાશ ઉતરડી નાખું,' પ્ર. ૧ લી.

તારાગણ ઉખેડી હળવે, અમરને અવનિ પાડું. ૮
શેષશીશથી ધરા ઉથાપું, વ્યાપું ચૌદે લોક;
પ્રાણી માત્રને પ્રલય કરૂં, ને સહુને પમાડું શોક. ૯
બળે કરી નથી બાંધ્યો મુજને, ઇચ્છાએ બંધાણો;
વિરંચિએ કરી વિનતિ, સદા છું સપરાણો. ૧૦
મારા માથા ઉપર મોટા, રામચંદ્ર રણધીર;
જનકનંદિની માતા મારી, રાખે લક્ષ્મણ વીર. ૧૧
વીશે આંખે થયો આંધળો, તો હૈયાની કાં ફૂટી !
દૈવ તારો થયો દૂબળો, હવે દોરડી તૂટી. ૧૨
મહાનુભાવની મતિ પલટાએ, જ્યારે ભુંડું હોનાર;
વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ થાય, તેમાં નહિ પ્રતીકાર. ૧૩
પરનારી તે વિષવેલડી, બીજી એ અબળા કોય;
તેમાં જનકસુતા ને જગતમાતા, મૂઢ વિમાસી જોય. ૧૪
આપોપે હણવા હીંડેછે, કરે કરી શ્રી રામ;
ખરી ખાંત થઇ છે મનમાં, તુજશુ કરવા સંગ્રામ. ૧૫
ગર્ભે તું આડો આવ્યો નહિ, કે કાઢયો નહિ કાપી;
માતા તારી મરણ પામી નહિ, જે તું જન્મ્યો પાપી. ૧૬
ઉગતો ઉખેડી નવ નાખ્યો, કાં તું કુળઅંગાર;
રાક્ષસકુળ વન વૃદ્ધિ પામિયું, તું છે કઠણ કુઠાર. ૧૭
તારે સહુએ વેરી મળ્યું છે, જે બોલેછે ગમતું;
કામે તારો કેડો લીધો છે, મન હીંડેછે ભમતું. ૧૮
કડવો ઘુંટડો ભરાવે, પથ્ય ઉપર નહિ પ્રીત;
કાળે તું કોળિયો કીધો છે, ભરવા રૂડી રીત. ૧૯
રામ દુહવાણે કો રાખી શકે નહિ, જે કાળતણો મહાકાળ;
મિષ કરી મારવા હીંડેછે, સ્વામી દીનદયાળ. ૨૦
અપરાધ વિના હણે નહિ કોને, સીતાપતિ છે સાધ;
હણવા હરણ કરાવ્યું એણે, એ મોટો અપરાધ. ૨૧
મનુષ્ય તું માનેછે મૂરખ, માયા માનુષ દેહ;

---

૯. શેષશીશથી ઇ૦–'શેશ સરખા ધરા ઉથાપે' પ્ર. ૨. ૧૨. દોરડી–(આયુષ્ય રૂપી.) ૧૩. પ્રતીકાર–ઉપાય. ૧૫. હણવા–(તને).

તને હણવાને હીંડેછે, આદિપુરૂષ તો એહ. ૨૨
કોપ કરી જો રાઘવ મૂકે, ત્યાંથી તીનું તીર;
લંકાં આખી ભસ્મ કરે રે, સહિત તુજ શરીર. ૨૩
સીતા સહુકોને તો બાળે, જો ક્ષણ કરે તો કોપ;
સતી ધર્મ સાચવે સાચો, ન કરે માતા લોપ. ૨૪
હજીએ કાંઈ નથી વંઠ્યું તારૂં, અર્થ સર્યો છે આજ;
કિષ્કિંધાએ સમીપે છે, સ્વામી શ્રી મહારાજ. ૨૪
સીતા સોંપી ચરણે લાગી, માગી જીવિતદાન;
રઘુપતિને કંઇ રીસ રહે નહિ, ભકતવત્સળ ભગવાન. ૨૬
અવિચળ પદ આપશે તને, ઉથાપી ન શકે કોય;
બીજાનું રામ ઉથાપે, રામનું આપ્યું અવિચળ હોય. ૨૭
મરીને તું શાં સુખ પામીશ, તાણશે શ્વાન શિયાળ;
સિંચાણા લોચન કાઢશે, જે કમળપત્ર વિશાળ. ૨૮
ભૂત પ્રેત પિશાચ ખેચર, આમિષ કરશે આહાર;
જો રામચંદ્રને સીતા સોંપી, નહિ કરે નમસ્કાર. ૨૯
વચન સુણીને વાનરકેરાં, રાવણને ચઢી રીસ;
પ્રહસ્ત તું વારીશ મા મને, હવે છેદું શીશ. ૩૦
અરે મૂરખ મનુષ્યનું, મુજ આગળ શું વખાણ;
સ્વભાવે જે ભક્ષ અમારે, પ્રત્યક્ષ લીજે પ્રાણ. ૩૧
રાંડીપુત્ર રાજ્યભ્રષ્ટ થયે, રાન થઇ રહે રાંક;
મુજ બેનનાં નાક કાન એણે વાઢયાં, પહેલો એનો વાંક. ૩૨
દુર્બળને જે દૈવે દીધું, સીતા રૂપિયું રત્ન;
તે હું હરખે હરી લાવ્યો, કરી શકયો નહિ જત્ન. ૩૩
પ્રાણ થકી સીતા વા’લી છે, તેને તજી ન જાય;
કોટિ રામ મળી જો આવે, કરે કોટિ ઉપાય. ૩૪
આગે મનુષ ને મળ્યા વાનર, તાળીએ જે ત્રાસે;
ન છેલું નાશ કરે સઘળાનું, નાદ સુણી જે નાસે. ૩૫
અરે ! વનચર તું કાંઈ ન જાણે, રાજ્યસભાની રીત;

---

૨૮. કમળપત્ર–કમળપત્રસમ. ૩૨. રાંડીપુત્ર–(દશરથ મરી ગયા હતા [illegible]ટે). ૩૩. જત્ન કરી શકયો નહિ–(હામ). ૩૫. ન છેલું–?

રાજ્યભ્રષ્ટ મળ્યું માનુષ ને, પીડાણો છું પ્રીત. ૩૬
કાંઇએ ગુણ હોય જો એમાં, તો કાં કાઢે તાત ?
કૈકેયીએ કઠણુ કહી, વન વાસ્યા જે ભ્રાત. ૩૭
હીન ક્ષીણ અતિ દુર્બળા, વિરહે ખરા વગુત્યા;
નીઝર્ણુ પી પી થયા દૂબળા, હીંડે હાહા હુતા. ૩૮
શતજોજન આડો સાગર છે, વિષમ ગઢ લંકાતણો;
મનુષ્ય બાપડા માત્રજ કેઈ, અહાર અમારે એ ગણ્યો. ૩૯
દેવ દૈત્ય મેં રાક્ષસ જીત્યા, મારે મન કેઈ માત્ર;
સ્વભાવે જે ભક્ષ અમારે, જર્જર જેનાં ગાત્ર. ૪૦
મનુષ્ય વો'ણી કરૂં મેદિની, વાનરને વેંચી આપું;
રાક્ષસ તૃપ્ત કરૂં તેણે, સકળ લોક સંતાપું. ૪૧
એમ કહી રહ્યો અણુ બોલ્યો, હૃદે ભર્યો છે ક્રોધ;
ઘણુંએ હણવા હીંડે છે, પણ પ્રહસ્ત દે પ્રતિબોધ. ૪૨
હવે કહો એને શું કરૂં, પૂછ્યા સર્વે પ્રધાન;
અપરાધીને દંડ દેવો, યથાયોગ્ય કહો નિદાન. ૪૩
મનુષ્ય હોય તો છેદિયે, નાક ને વળી કાન;
વાનરને તો પૂછડું હોયે, જાણો તેને સ્થાન. ૪૪
પૂંછ પ્રજાળી એને, ફેરવો આખે ગામ;
બળીને ભસ્મ એ થાયે, ન કરે એવાં કામ. ૪૫
લોક માંહે અપકીર્તિ થઇ, વાનરે રાક્ષસ માર્યા;
એક પ્રત્યે એવડે નવ ચાલ્યું, મહા બળિયા રણુ હાર્યા. ૪૬
ગામમાંથી ગોદડાં અણાવો, તેલે ચોપડો તેહ;
પૂંછડે આખે એને વીંટો, આકળો થાશે એહ. ૪૭
તેલતણાં કૂડલાં મોટાં, આણ્યાં અસંખ્યાત;
ગોદડાંના અંબારજ કીધા, સેવકે સુણતાં વાત. ૪૮
પૂંછ પાછળ વીંટવા માંડયાં, તેણે ચોપડી તેહ;
લાંગૂલ તે વાધતું જાયે, વાધે અતિશે દેહ. ૪૯
ગામ આખાનાં આણ્યાં, પણ પૂંછડું પ્રૌઢ;
વીંટે તેમ વાધતું જાયે, દેખી થયા દિગ્મૂઢ. ૫૦

---

૩૮. નીઝર્ણુ-પરવતનાં ઝરણ. હાહા ઇ૦-હા! હા! કરતા કરતા હીંડે છે. ૪૧. વાનરમે વેંચી આપું-(રાક્ષસોને ખાવા માટે).

કડવું ૨૦ મું.

રાગ દેશાખ.

લાંગૂલ લગાડ્યું તેણીવાર, પાવક પ્રકટ થયો અપાર;
પૂંછ ઉંચું કીધું સહી, જ્વાળા તે આકાશે ગઇ. ૧
વાનર તે મનમાં નવ ગણે, (જે) પ્રહાર પડે તન હનુમંત તણે;
રોવા સરખો દીસે રાંક, સહુકો કપિનો કાઢે વાંક. ૨
મળિયા નગરનિવાશી લોક, જોવા ટોળે થોકે થોક;
કો હસે કો આણે શોક, કો કહે છે એનું જીવિત ફોક. ૩
દશ દશ સહસ્ત્ર એક પાસા યોધ, ગ્રહી રહ્યા મન આણી ક્રોધ;
વાનર પાસે કહેવરાવે વચન, ઉગામી ઉભા છે જન. ૪
જેણે જેવું કર્યું તેવું પામિયો, પૂંછતણું સુખ સર્વ વામિયો;
વાનર વળતો વાણી વદે, કોનો ભય ધરે નહિ હદે. ૫
શું પામ્યા જે હવે પામશે, શું થયું જે હવે થશે;
જે જેવું કરે તે તેવું લહે, એમ વાનરો ગાઢે કહે. ૬
ગામ આખે કપિને ફેરવે, ચોરે ને ચૌટે નવ નવે;
કૌતુક સરખું દીસે સહી, વાનરને ગ્રહી જાયે વહી. ૭
એવે આવ્યા રાવણ તણા અવાસ, દીસે દિનકર કોટિ પ્રકાશ;
મણિમય રંગ મેહેલ છે જ્યાંય, ભમતા ભમતા આવ્યા ત્યાંય. ૮
જાણ્યું અહીં છે મારો લાગ, મારીને દેવરાવ્યો માગ;
જમણી પાસા જમણે પાણ, દશ સહસ્ત્ર માર્યા નિર્વાણ. ૯
ડાબી પાસા એ હાથ, દશ સહસ્ત્ર સંહાર્યા સાથ;
ત્રટક ત્રટક તે તોડ્યા બંધ, જે નાગપાશ બાંધ્યો હતો સંબંધ. ૧૦
ઉછળિયો ઉંચો આકાશ, રાક્ષસ સર્વતણો કરી નાશ;
રંગ મેહેલ જઇ બેઠો રંગ, પર્વત પ્રાયે પ્રૌઢું અંગ. ૧૧
પૂંછ પાછું વાળિયું પેર, ફેરવિયું રાવણને ઘેર;
જ્યાં સૂતી હતી સુંદર નાર, પૂંછ પછાડ્યું તેણે ઠાર. ૧૨
રંગ મેહેલ લગાડ્યા ખેવ, બળતાં લાગ્યાં અવશ્યમેવ;
નાઠી નાગી નાર રાવણતણી, હાહા હવે હું દૈવે હણી. ૧૩
લાગ્યાં મંદિર મેહેલ માળિયાં, લાગ્યાં ગોખ જડ્યાં જાળિયાં;

---

૪. પાસે–'પાએ' પ્ર. ૩ જી.

લાગ્યા મંડપ જે મણિએ જડ્યા, વિશ્વકર્માએ કરે કરી ઘડ્યા. ૧૪
ભારવટ લાગી લાગી બળી, ઓરડા ઓસરી ને ખડકી બળી;
અર્ધબળી નાઠી બહુ નાર, રોતી આવી સભામોઝાર. ૧૫
ફટ પાપી ભૂંડા ભરતાર, તું ઉપન્યો કુળઅંગાર;
જાનકી લાવ્યો કોણ કાજ, નિર્લજ તુંને નહિ કાંઇ લાજ. ૧૬
દેવકન્યા જક્ષકન્યા હરી, રાક્ષસી લાવ્યો કિન્નરી;
એટલીએ અર્થ નવ સર્યો, એને લાવી અનરથ કર્યો. ૧૭
વાનર તેં દુહવ્યો શા માટ, આવડો વાળવાને દાટ;
ભારે ભડકા આંબે આકાશ, પ્રકટ્યો પ્રલયતણો હુતાશ. ૧૮
ઉઘાડાં અહીં આવ્યાં અમો, વાનરને મનાવો તમો;
સીતા સોંપી સંતોખો રામ, નહિતર બાળશે આખું ગામ. ૧૯
રાવણને ચઢ્યો અતિ કોપ, રંડાઓ કરો મર્યાદા લોપ;
હાંકી કાઢી સર્વ સુંદરી, ક્રોધ કરી વાણી ઉચરી. ૨૦
યોધ મોકલ્યા અસંખ્યાત, જઈ કરો વાનરનો ઘાત;
ગોફણ ગોળા ને મોગરી, હેઠો ઉતારો હઠ કરી. ૨૧
બાણતણા વરસે વરસાત, સાંગ તોમર મૂશળના ઘાત;
વાનર ઉપર તેણીવાર, કરવા લાગ્યા પ્રૌઢ પ્રહાર. ૨૨
હુતહુત કરી પાડે હાક, પડે જેમ કાનમાં ધાક;
ગાઢે ત્રાડીને લે નામ, જય જય જાનકી જીવનરામ. ૨૩
બીજે ભુવન ઉછળી ગયો, ત્યાં ભડકો ભારે થયો;
નેવાં ઉપર બેઠો જઇ, પૂંછ ફેરવે પ્રૌઢો થઇ. ૨૪
જ્યાં લૂગડાં હોયે ઘણાં, રાવણ કેરી રાણી તણાં;
ત્યાં નાખે ગોદડાંના ખંડ, એટલે ત્યાં લાગે બ્રહ્માંડ. ૨૫

ઢોહરી.

શય્યાએ કો સૂતાં છે અતિ, ઉંઘ્યાં છે સ્ત્રી ભરતાર જી;
પૂછડું હેઠળ ફેરવી વાળ્યું, ત્યાં બળતું થયું અપાર જી. ૨૬
અર્ધ બળ્યાં ઉજાતાં જાએ, કરતાં બુંબાપાત જી;
હાહા ! હવે ખરાં વગુત્યાં, જઈ રાવણને કહે વાત જી. ૨૭
જેમ જેમ રાક્ષસ મારે તેમ તેમ, ઘણાનાં ઘર બાળે જી;

---

૧૮. દુહવ્યો—દૂભવ્યો. ૨૫. ખંડ—કકડા.

આખે ગામ કૂદતો હીંડે, કોનું ભુવન નવ ટાળે જી. ૨૮
કહીં કહીં હોકારા હોયે, દશે દિશા સહુ નાસે જી;
ઘર ઉદ્ધસ્ત કરીને સહુએ, આવ્યું રાવણ પાસે જી. ૨૯
કો કળકળ્યા કો શાપ દેછે, કો રાવણને રોય જી;
ઉઘાડે અંગે ઉભા છે, વસ્ત્ર વિના સહુ કોય જી. ૩૦
વનિતાની વેણી લાગી છે, કંચુકી કસ લાગે જી;
ઉતાવળી ઉતારી ન શકે, જે કઠણ કસી છે આગે જી. ૩૧
ઉચ્છૃંખલ ઉછળતો હીંડે, ક્ષણ કંઇ નવ થોભે જી;
પૂંછ ઉપર ભડભડ ભડકા, તેણે કરીને શોભે જી. ૩૨
લંકા આખીએ લાંગૂલ ફેરવ્યું, સઘળે કીધાં બળતાં જી;
જો એકે ઘર અમથુ રહેશે, તો કોણ બાળશે વળતાં જી. ૩૩
જ્યાં લાકડાં નોહે ત્યાં નાખે, મેહેલ માળિયાં પાડી જી;
આખી લંકા બાળીને, પછે ગયો બાળવા વાડી જી. ૩૪
મેહેલ માળિયાં મહા મનોહર, તે પૂંછડે લગાડી જી;
રાજ્યસભામાં ધાઇ આવ્યો; બોલે ગાઢે ત્રાડી જી. ૩૫
રાવણ સામો છજે જઇ બેઠો, પૂંછ ઉફેરૂં રાખી જી;
અર્ધ બળ્યા કડકા ગોદડાંના, રાજ્યસભામાં નાખી જી. ૩૬
કાં રાવણ કેવી દીસે છે, લંકા નગરી તારી જી;
તું કહેતો હતો વાનર તે શું, કેવી ગત છે મારી જી. ૩૭
રખે જાણતો સુગ્રીવ સાથે, આવો વાનર એક જી;
મારૂં નામ કોએ ન જાણે, બીજા બળિયા અનેક જી. ૩૮
હું કાગળિયો છાગળિયો હેરૂં, દીન દામણો દૂત જી;
મુજથી બળિયા છે બહુ બીજા, પરાક્રમ કરે અદ્દભુત જી. ૩૯
તે આવશે ત્યારે જાણીશ, વાનર વસમા વીર જી;
મૂરખ તેં શું નથી સાંભળ્યું, રામચંદ્રનું તીર જી. ૪૦
જનકસુતાને સોંપીને તું, નિશ્ચય નિર્મળ થાય જી;
ચેત ચેત રે ચતુર કાં ચૂકે, લાગ્ય રામને પાય જી. ૪૧
રાક્ષસમાત્રને મારીને, હમણાં સીતાને લેઇ જાઉં જી;

---

૩૨. ઉચ્છૃંખલ–બંધન વગરનો. ૩૯. હું ઇ૦–હું તો કાગળ લેઇ જ-નાર હેર (જાસૂસ)છું.–છાગળિયો–(?)

પણ પ્રભુની આજ્ઞા ઓલંઘું, તો હેલાં હળવો થાઉં જી. ૪૨
શીખામણ દેઉં છું સાચી, તને કડવો ઘુંટડો પાઉં જી;
તુંએ ગુણ ગા રાઘવજીના, જેમ હું ગાઢે ગાઉં જી. ૪૩
રામ વિના નથી કો બીજું, તુંને રાખણહાર જી;
શા માટે તું સહુકોનો, કરાવે કુળસંહાર જી. ૪૪
એવું કો નથી જગતમાં, જે જીવતો રાખે જી;
ઉગારવા સમર્થ નહિ બીજો, જનકસુતાપતિ પાખે જી. ૪૫
કોણ પુણ્ય પ્રકટ થયું છે તારૂં, જે સમીપ આવ્યા રામ જી;
બ્રહ્માદિકને સ્વપ્ને ના આવે, નિર્મળ જેનું નામ જી. ૪૬
રાવણ કહે મારો મૂરખને, લવે આળ પંપાળ જી;
મનુષ્યને હું મુસ્તક નામું, જે મેં જીત્યો કાળ જી. ૪૭
બાણે કરી મારવા માંડ્યો, પૂંછ ફેરવ્યું પ્રૌઢ જી;
છજાં જાળિયાં મેહેલ પાડિયા, ઝઝૂમી ગત ગૂઢ જી. ૪૮
રાજ્યસભામાં લાગી તે ત્યારે, સહુ કોય નાગું નાઠું જી;
લોક કહે છે સીતા લાવ્યો, કામ કર્યું અતિ માઠું જી. ૪૯
રાવણ ત્યાં નાશીને આવ્યો, સાગર કેરી તીર જી;
બળતા ભાગા બીને પેઠા, સહુકો ઉંડે નીર જી. ૫૦

કડવું ૨૧ સું.

રાગ તાલ આડો.

આખે નગર હીંડે ઉછળતો, મણિમય મેહેલ અવાસ;
લગાડ્યાં તે પૂંછડે, અજવાળું કર્યું પ્રકાશ. ૧
પ્રધાન સઘળાનાં ઘર બાળ્યાં, કુંવરનાં જે ધામ;
અંતઉરીના અવાસ બાળ્યા, જે અનુપમ અભિરામ. ૨
ભુવન બાળ્યું ભૂપતું, રાજ્ય મેહેલ જે રંગ;
હયશાળા ગજશાળા બાળી, તૂટી નાઠા તુરંગ. ૩
બાળ્યાં ચૌટાં ચોવટાં, બાળી પોળ પગાર;
કોશીસાં પાડી માંહે નાખે, નાખે ઇંધણભાર. ૪

---

૪૮. ઝઝૂમી–'ઝઝૂંબી' પ્ર. ૩. ૪૯. માઠું–'કાઠું' પ્ર. ૩ જી. ૨. અંતઉરીના–અંતઃપુરના. ૪. પગાર–શાળા.

સઘળાં બળતાં કીધાં એકઠાં, જે ભડકા હતા અસંખ્યાત;
તે એકઠાં થઇ લાગવા લાગ્યાં, એહ અદ્ભુત વાત. ૫
શિખા ગઇ આકાશે આંબી, સૂર્ય કોટિ પ્રકાશ;
જાણે જગતમાં છે જેટલા, તે એકઠા થયા હુતાશ. ૬
જાણે લંકા હોમી હુતાશનમાં, હનુમાને માંડ્યો જાગ;
અમર આનંદ પામિયા, રૂડો થયો એ લાગ. ૭
આનંદ પામ્યો નિર્ખતો, શેકતો પશ્ચિમદ્વાર;
રામના ગુણ ગાવા લાગ્યો, આનંદે અપાર. ૮
સાગરતીર છે સહુકો, રાક્ષસી રાક્ષસ જાણ;
આગળ પાછળ ઢાંક્યા છે, પોતાના પણ પાણ. ૯
ગળી સોનાનું પુર રચાવ્યું, કનકગિરિનાં ઝર્ણ;
ધૂમાડા વાટે ઘણા, સાગર માંહે સુવર્ણ. ૧૦
લોક લાગ્યા નાસવા, વેહેકળા વહે જેમ પૂર;
માંહે રત્ન હીરા માંછલાં, વહે ઉરાઉર. ૧૧
જાણે સાગરને દંડીને, લીધું હતું જે ધન;
તેહ પાછું અપાવ્યું, અંજની કેરે તન. ૧૨
સાગરમાંહે સહુ પેઠા, અગ્નિથી બળતા એવ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા હવા, દુંદુભિ વાહે દેવ. ૧૩
કોટનાં કોશીસાં ઉપર, આવી બેઠો હનુમંત;
પૂછડું બોળ્યું પાણીમાં, જે લાંબુ હતું અનંત. ૧૪
લંકા લાગી નિર્ખતા, સઘળે પાવક જ્વાળ;
વાડી વન સર્વ બાળ્યાં દેખી, પેટમાં પડી ફાળ. ૧૫
સીતાજી વિરહે કરી, જર જર થઇ છે કાય;
બળતાં ક્ષણ એકવાર ન લાગે, મરણ પામે માય. ૧૬
માતાને માર્યાનું મને, અતિશે લાગે પાપ;
હા હા સીતા બળ્યાં હશે, વળી વળી કરે વિલાપ. ૧૭
રામજીને જઈ શી કહીશ, સીતાજીની ભાળ;
કમળ પ્રાયે કાયા કોમળ, ભસ્મ થઈ તતકાળ. ૧૮
અકર્મી કો આરંભે, અત્યંત મોટું કાજ;
સરાડે ચઢે નહિ, સામું લાગે લાજ. ૧૯

---

૮. પશ્ચિમદ્વાર–ગુદ. ૯. પાણ–હાથ (ન વસ્ત્રાં હોવાથી). ૧૧. વેહેકળા–વેહેળા

સીતા મોઇ સાંભળી, રઘુનાથ પામશે મરણ;
લક્ષ્મણ ક્ષણ જીવે નહિ, તે વિના અશરણ શરણ. ૨૦
વાનરા સઘળા મરણ પામે, અયોધ્યાના લોક;
વિરહે પ્રાણ તજે સહી, સબળ પામે શોક. ૨૧
એક મને એટલાની, હત્યા બેસે શીશ;
રખે સીતા દાઝયાં હોય, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય જગદીશ. ૨૨
વન ઉપવન સર્વે લાગ્યાં, તો ત્યાં શો સંદેહ;
ધણું એ પણ મહા મૂરખ, પશુ પામર દેહ. ૨૩
હવે હું માંહે પડું, તજું મારૂં અંગ;
આમે જીવી શું કરૂં, થઇ રહ્યો માન ભંગ. ૨૪
વાડી વન લગાડતાં, મેં વિચારી નહિ વાત;
અશોકવાટિકા લાગશે, જ્યાં વસે મારી માત. ૨૫
એ કથા રહી એટલે, જાનકી છે જ્યાંય;
દાસી આવી ઉજાતી, કાંઇ એક કહેવા ત્યાંય. ૨૬
બાઇ તમારે બાંધવે, ઉભેળ્યું આખું વન;
રખવાળ સૂતા હતા, તેનું કરી કદન. ૨૭
સાત મંત્રિ મારિયા, પછે ઉપર એંશી લક્ષ;
અક્ષકુંવર મારિયો, જાણે કાળે દીધો ભક્ષ. ૨૮
ઈંદ્રજિત પછે આવિયો, અધર દેતો દંત;
માતાપિતાને રોતાં રાખી, આણવાને અંત. ૨૯
અસંખ્યાત અસ્ત્ર મૂક્યાં, સીતાજી તમારે વીર;
બળે બાંધ્યો ન જાયે, જાણિયે શું સમીર. ૩૦
પછે બ્રહ્માએ કીધી વિનતિ, નિજ અસ્ત્ર કરવા સત્ય;
બળિયે બંધાવ્યું આપોપું, મહાનુભાવ મહંત. ૩૧
પછે પૂંછડે બાંધ્યાં ગોદડાં, ચોપડીને તેલ;
લંકાના તો લોક રીજ્યા, રંગ કેરી રેલ. ૩૨
લગાડયું પછે પાવકે, બાંધિયા બે પાણ;
જેણે જેવું કર્યું તેવું પામ્યો, એવી કહેવરાવે વાણ. ૩૩
સીતાજી અતિ શોક પામ્યાં, કરતાં હવાં રૂદન;

---

૨૩. ધણુંએ ઇ૦–ધણું કરે, તોપણ આખર પામર દેહવાળો પશુ તે મહા મૂરખજ!

હા હા હૈયું ન ફાટે, મંદ મારૂં મન. ૩૪
આતા! તું અહીં શાને આવ્યો, જોવા મારી શોધ ?
જાણ્યું નહિ જે અભાગણી છે, કયાં ગઇ તુજ બુદ્ધ. ૩૫
દૈવ હોયે દૂબળો, અવળે અવળું થાય;
આવતે આવે સહી, જાતે સર્વે જાય. ૩૬
તને જે થાયે તે થોડું, જો તું આવે મારે કાજ;
નહિતર તને બંધન શાનું, રક્ષા કરે માહારાજ. ૩૭
મુજ ઉપર જો દુહવાણા છે, હવુ મારૂં હરણ;
તો તે તારી રક્ષા ક્યમ કરે, રઘુનાથ અશરણશરણ. ૩૮
રામ રીસાયે કોણ રાખે, જો જગત કોપ્યું હોય;
રામજી રક્ષા કરે, પીડી ન શકે કોય. ૩૯
મુજ અબળામાં કાંઇ બળ નહિ, તેમાં વળી છું બંધ;
રામજીએ તજી છું, ભાગ્ય મારૂં મંદ. ૪૦
રામચરણ ક્ષણ એક અળગું, થયું ન હોય જો મારૂં મન;
તો તો તું તતક્ષણ છૂટે, અંજની કેરો તન. ૪૧
એમ કહી અવનિ પડી, જાણિયે તજશે પ્રાણ;
ઉત્તર કાંઈ આપે નહિ, જાણિયે પાષાણ. ૪૨
એવે એક આવી ઉજાતી, બાઈ તું બેઠી થાય;
સાન વિહોણી શું સૂતી છે, સાવધાન થા રે માય. ૪૩
બાંધવ તારો બંધન તોડી, હણી રાક્ષસ અસંખ્યાત;
રંગ મેહેલ શિખર ચઢી બેઠો, લંકામાં અતિ ઉત્પાત. ૪૪
ફેરવ્યું સઘળે પૂછડું, બાળ્યું લંકા ગામ;
ઉન્મત હીંડેછે ઉછળતો, તે જપેછે જયજય રામ. ૪૫
સીતાજી મન મોદ પામ્યાં, વીરની જુએ વાટ;
ઉગર્યો હશે જો જાનકી તો, મિથ્યા કરૂં ઉચાટ. ૪૬.
સીતાજીને જઇ જોઉં, શીદ કરૂં સાહસ કર્મ;
પાવકમાંહે શીદ પડું, વિના પૂછે મર્મ. ૪૭
ઉછળીને આવિયો, જાનકી કેરે પાસ;
રાક્ષસી સર્વ નાંશી ગઈ, જાણ્યું એ કરશે નાશ. ૪૮
જ્યાં લગી ફરી વળે, જનકસુતાની દૃષ્ટ;

તેટલામાં ત્યાં નવપલ્લવ, નહિ પાવક વૃષ્ટ. ૪૯
સીતાજીને હનુમંતે, આવી કર્યો નમસ્કાર;
આશિષ દીધી જાનકીએ, ચિરંજીવી પવનકુમાર. ૫૦

કડવું ૨૨ મું.

રાગ ગોડી.

ગીરજાદેવીની ધાત.

હનુમંત માગેછે આજ્ઞા રે, કાંઇ આઇજી દેજો કાજ;
વાંસા ઉપર બેસો તમો રે, શ્રીરામજી પમાડું આજ. ૧
કહોતો હમણાં હું હણું રે, દશમસ્તકને માત;
રાક્ષસ માત્રને રોળવું રે, અવનિએ કરી પાત. ૨
રાક્ષસી સઘળી રંડા કરૂં રે, ઉતારૂં ભૂભાર;
રામને શ્રમ કરવો ટળે રે, ક્ષણ ન લાગે વાર. ૩
આજ્ઞા મને દીધી નથી રે, અહીં આવતાં નાથ;
નહિતર તમને પૂછું નહિ રે, વેગે વાવરૂં હાથ. ૪
મુજ પાખે બળિયા બીજા ઘણા રે, રહેછે રામની પાસ;
રાવણ કોટિકનો કરેછે, હેલા માંહે નાશ. ૫
નબળો જાણીને મને રે, કરી મોકલ્યો દૂત;
બીજા બળિયા છે ઘણા રે, મુજ પાખે અદભુત. ૬
મોટાને કેમ મોકલે રે, હેરૂં કરવા કાજ;
તેને આપત આજ્ઞા રે, લેવું હત જો રાજ. ૭
રખે તમો એમ જાણતાં રે, ત્યાં કાંઈ છે વાંક;
સેના મધ્યે એક છું રે, રામભક્ત હું રાંક. ૮
ત્રણ લોકને હમણાં હણું રે, પૂંછતણો કરી પ્રહાર;
મને કો મારી શકે નહિ, તમે રાખણહાર. ૯
જેને માથે જાનકી રે, રાજીવલોચન રામ;
એવું શું છે જે નવ કરે રે, તે મનવાંચ્છિત કામ. ૧૦

---

૪૯. નવપલ્લવ—નવાં પાંદડાંવાળી વનસ્પતિ. ૫. રાવણ કોટિકનો—કોટિરાવણનો—રાવણ જેવા કોટિકનો. ૮. વાંક—અર્થાત્ ખોડ—ખામી. મધ્યે—'સંબંધે' પ્ર. ૩.

માતા દુ:ખ કરતાં રખે રે, જેમ હું આવ્યો એકે ફાળ;
તેમ વાનર સઘળા આવશે રે, રામ સહિત તતકાળ. ૧૧
રાક્ષસમાત્રને મારશે રે, દશ છેદશે શીશ;
તમને ઉચ્છંગ બેસારશે રે, ઘેર જાશે જગદીશ. ૧૨
હું જાતાં ખેવ તેહને રે, તેડી આવીશ આમ;
રામના મોઢા આગળ રે, હું સબળ કરીશ સંગ્રામ. ૧૩
રાક્ષસ વિહોણી વસુધા કરૂં રે, તો હું તમારો દાસ;
હવે આપો આજ્ઞા રે, એટલી પૂરી આશ. ૧૪
રામજીએ આવતાં મને રે, મુદ્રિકા આપી ઇધાણ;
તેણે કરી મન માનિયું રે, તમો પામિયાં પ્રાણ. ૧૫
રામ મને પૂછશે રે, વળતું ન લાવ્યો વીર;
મન માને કેમ માહરૂં રે, ધરી શકું કેમ ધીર ? ૧૬
સીતા કહાવે સંદેશડો રે, મારે પ્રાણજીવન શ્રીરામ;
તે વણ ક્ષણ રહી નવ શકું રે, વલ્લભ મુજને નામ. ૧૭
જળવિના જેમ માંછલી રે, ચંદ્રવિના જેમ રાત;
તેલ વિના જેમ દીવડો રે, તેમ રામ વિના મુજ જાત. ૧૮
મેઘ વિના જેમ દામની રે, ઋતુ વિનો કશો વસંત;
રામ વિના મારે અધક્ષણ રે, જાયે જુગ અનંત. ૧૯
બપૈયા પિયુ પિયુ કરી ઉચરે રે, મેઘતણે નહિ મન;
ટોળા વછોઈ મૃગલી રે, થરથર ધ્રુજે તન. ૨૦
રાત્રે જેમ ચક્રવાકણી રે, કરતી ન રહે નાદ,
ટીટોડી તેમ ટળવળે રે, પિયુને સુણાવે સાદ. ૨૧
હોલી હોયે જેમ એકલી રે, અંગ પછાડે આપ;
તેમ હું પિયુ વિના ટળવળું રે, મારે પોતે પાપ. ૨૨
હૈડું કેમ ફાટે નહિ રે, થયું છે પાષાણ;
તેણે નિસરી નવ શકે રે, પામર મારા પ્રાણ. ૨૩
આતમહત્યા ભાગી બીહું રે, નહિતર કરૂં ઝંપાપાત;
વિષ ખાઉં પડું અગ્નિમાં રે, અસ્ત્રવડે કરૂં ઘાત. ૨૪
રાક્ષસ દુ:ખ દે છે મને, તુંય દેખતાં વીર;

---

૧૯. દામની–વિજળી. ૨૨. મારે૦–મારા પોતાના પાપથી,

મુજ અબળાનું શું ગજું રે, ધરી શકું કેમ ધીર? ૨૫
ભૂખ તરસ નિદ્રા ગઇ રે, વિરહે નવ વેઠાય;
અંગીઠી માંહે ઓઢવી રે, કરવત કાપે કાય. ૨૬
લજ્જા પામુંછું મન ઘણી રે, રામ વિના ક્ષણ એક;
જે રહુંછું હું જીવતી રે, વિનયે કરી વિવેક. ૨૭
જો મુર્ખપણું માહરૂં રે, તો કોનો કાઢું વાંક;
કનકકુરંગ મોહી ઘણું રે, દુઃખે આડો આંક. ૨૮
રામચરણથી અલગું થયું રે, એટલું મારૂં મન;
મૃગ મારવા મોકલ્યા રે, સ્વામી જગજીવન. ૨૯
ઉપાયું મને એ ભૈયે રે, કરવાને હરણ;
આશાએ હું જીવતી રે, નહિતર પામું મરણ. ૩૦
આધાર મને એક નામનો રે, મુખથી ન મે'લું તેહ;
હું તો સતીધર્મ સાચવું રે, નાથ સંઘાથે નેહ. ૩૧
મનસા વાચા કર્મણા રે, વલ્લભ મારે રામ;
સર્વસ્વ મારે રામજી રે, અવર શુ નહિ કામ. ૩૨
વીરા કરજે તું વિનતિ રે, જોડીને બે પાણ;
કહેજે તું તો કરગરી રે, કહેજે દીન દાસની જાણ. ૩૩
બિર્દ તમારૂં તે ક્યાં ગયું રે, જે કહાવોછો દીનાનાથ;
દુઃખસાગરમાં બૂડતાં રે, વહાલાજી દ્યો હાથ. ૩૪
હવે કો કેરી ને કો તણી રે, દુર્બળછું હું દાસ;
અભાગણી હું અકર્મીણી રે, ન હોય મારો નાશ! ૩૫
વનમાં મને પેખતા રે, પગલું રહેતી પાછું એક;
તે કેમ મૂકી એકલી રે, વીત્યા દિન અનેક. ૩૬
એવા કઠણ કહીંએ નહિ રે, નિર્દય થયા એ નિરધાર;
ચિત્રકૂટ રમતાં કહ્યું રે, તે સંભારો ભરતાર. ૩૭
આપણે બેહુએ એકલાં રે, જ્યારે કરતાં કેલ;
વહાલા વળગી દેખાડતા રે, જ્યમ વૃક્ષ સંઘાતે વેલ. ૩૮

---

૨૭. વિનયે ઇ૦–વિનયથી વિવેક ધરીને જીવતી રહુંછું. 'વિનોદ કરે વિવેક' પ્ર. ૪ થી. ૩૦. ઉપાયું ઇ૦–એ ભૈયે (રામે) હરણ કરાવાને મને ઉપાયું–મારા મનમાં એવી પ્રેરણા કરી.

તમો વૃક્ષને હું વેલડી રે, નવ જીવવા આધાર;
તમો વિસારો જો મને રે, કોણ કરે મારી સાર. ૩૯

આપણે મંદાકિનીમાં ઝીલિયાં રે, છાંટે વઢતાં બેહ;
મને કરે કરી કાઢતા રે, હું ડૂબકી ખાતી દેહ. ૪૦

શિલા એક સોહામણી રે, તમો જઇ બેઠા રંગ;
હું બેસાડી કર ગ્રહી રે, પોતાને ઉચ્છંગ. ૪૧

વેણી ગુંથી માહરી રે, દેખી ભૂલે ભુજંગ;
કૌતુક કોટિ તમે કર્યાં રે, હું આનંદ પામી અંગ. ૪૨

ધાતુ લીધી તમો ગિરિતણી રે, તિલક કર્યું મુજ ભાળ;
ચિત્ર કીધાં નાના રંગનાં રે, તમો તે મારે ગાલ. ૪૩

ત્યારે તમો મને કહ્યું રે, તારી તુલ ન કોય;
વા'લી તું મને ઘણી રે, હવું નથી એવું કોય. ૪૪

ચાપ ચઢાવીને શિવતણું રે, હું તમો સાહી હાથ;
પ્રદક્ષિણા પાવક પાછળ કરી રે, સદા રાખવી સાથ. ૪૫

લજ્જા તમને લાગશે રે, સૂર્યવંશી શૂર;
પુરૂષાર્થ પ્રકટ કરીને, મૂકાવો ઉરાઉર. ૪૬

કઠિણ વચન હું કેમ સહું રે, જે રાવણ દે છે ગાળ;
નિંદા કરે છે તમતણી રે, તે કેમ છારૂં રાલ. ૪૭

નીચું નિરખી હું રહી રે, ઢાંકું બેહુએ કાન;
તમ પાખે રૂડા રામજી, નગર મારે રાન. ૪૮

એક આપે તું રાખડી રે, કૌસલ્યાની એહ;
આરોપી મસ્તક માહરે રે, પટરાણી કહી તેહ. ૪૯

તમો જેમ આપી મુદ્રિકા રે, તેમ મેં આપ્યું ઈંધાણ;
થોડા માંહે ઘણું કહ્યું રે, તું છે ચતુર સુજાણ. ૫૦

---

૪૭. છારૂં રાલ—રાળના ભડકા જેવી તે નિંદાને હું કેમ છારૂં (છાર-થી દાટું)? 'છાંડું' પ્ર. ૨ જી. ૪૯. હવે નિશાનમાં રાખડી આપે છે: એક ૪૦.

કડવું ૨૩ મું.

રાગ આડો તાલ.

તેદન ધનની ધાત.

હનુમંત માગે છે આજ્ઞા રે, સીતાજીને કરી પ્રણામ;
વીરા તું કુશળે પહોંચજો રે, રક્ષા કરજો શ્રીરામ. ૧
સમય વિના કહે તો રખે રે, જ્યારે હોય રે સચંત;
ત્યારે કરજે તું વિનતિ રે, બેસારીને એકાંત. ૨
સીતા કહાવે સંદેશડો રે, હનુમંત કેરી સાથ;
મસ્તકકેરી રાખડી રે, આપી હરિને હાથ. ૩
હનુમંત કહે સુણો જાનકી રે, બીતાં રખે લગાર;
દિવસ થોડે થશે સહી રે, રાવણનો સંહાર. ૪
રામ તેડી જાશે તમને રે, બેસારી ઉચ્છંગ;
અમર સહુ આનંદ પામશે રે, ઉપજશે અતિ રંગ. ૫
વાટ મારી જોતા હશે રે, રાજીવલોચન રામ;
વીરા વહેલો તું આવજે રે, કરી તે સૂધું કામ. ૬
એમ કહીને ઉછળ્યો રે, સીતા જાતો જોય;
ઉંચી ઉંચેરી થઇ રે, વાટે વિઘ્ન ન હોય. ૭
સુવિલાચળ ગિરિ આવિયો રે, સાગર કેરી તીર;
ઉછળવાનું મન કર્યું રે, સમરે તાત સમીર. ૮
બળ સહુ બાહુ વિષે ધરી રે, ભારે મૂકી ભાર;
અંગ આખું આક્રમીને, નાદ કરે નિરધાર. ૯
અંજનીસુત ત્યાંથી ઉછળ્યો રે, ઉંચો અતિ આકાશ;
દિનકર પ્રાયે દીપતો રે, સમરીને શ્રી અવિનાશ. ૧૦
અમર સહુ આશ્ચર્ય પામિયા રે, દેવ દૈત્ય ને જક્ષ;
ગરૂડ અમૃત લેવા આવિયો રે, કરી નાગનો ભક્ષ. ૧૧
કે શશિ બીજો ઉગિયો રે, કે એ પાવકજ્વાળ;
કોણે કળ્યો જાયે નહિ રે, એમ ભરી અતિ ફાળ. ૧૨
વાનર જુએ છે વાટડી રે, ચઢિને ગિરિને શૃંગ;

---

૨. સચંત–સ્થિર ચિત્તવાળા. ૩. હરિને–વાનરને.

આ આવેછે કો વાનરો રે, દિવ્ય દીપતો અંગ. ૧૩
કેસરનું આભલું રે, દીસે છે અતિ પીત;
કે રાક્ષસ અહીં આવિયો રે, દેખી થયા ભયભીત. ૧૪
એટલે આવ્યો ઢુંકડો રે, હોયે એ હનુમાન;
સઘળા લાગ્યા નાચવા રે, ગાઢે કરવા ગાન. ૧૫
સામા સહુકો સાંચરે રે, એ હનુમંત હાથીઓ હોય;
મહેંદ્રગિરિ આવી રહ્યા રે, સાથે કપિ સહુ કોય. ૧૬
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે દેવતારે, ભલો ભલો પવનકુમાર;
શોધ લાવ્યો સીતાતણી રે, સહુની કીધી સાર. ૧૭
ઘરડાને પાગે પડચો રે, દે છે તે આશિષ;
નાના તે આવી મળ્યા રે, ચરણે મેલી શીશ. ૧૮
સરખે સરખાને મળ્યા રે, દીધાં આલિંગન;
પ્રાણ તેં સહુકોને આપિયા રે, માન્યાં અમારાં મન. ૧૯
કુસુમે કરી વધાવિયો રે, બેસારીને મધ્ય;
શોધ લાવ્યો સીતાતણી રે, પુરૂષાતન રે પ્રસિદ્ધ. ૨૦
ફ્રૂળ ઘણાં રે આગળ ધર્યાં રે, અંગદ પૂછે વાત;
વીરા તેં નયને નિર્ખિયાં રે, સુંદર સીતા માત. ૨૧
હા મેં દીઠાં જાનકી રે, શોધી કાઢી ભાળ;
અહીં થકી હું ઉછળ્યો રે, પોહોતો એકે ફાળ. ૨૨
સુવેલાચળગિરિ જઈ રહ્યો રે, ત્રિકૂટાચળગિરિ જ્યાંય;
સોનાનું સોહામણું રે, લંકા નગર તે ત્યાંય. ૨૩
ભુવન જોયાં રાક્ષસતણાં રે, સૂક્ષ્મ ધરીને શરીર;
હું કોણે જાણ્યો નહિ રે, હ્રદયકમળ રઘુવીર. ૨૪
રાવણ નયને મેં નિરખિયો રે, દશ મસ્તક ભુજ વીશ;
અંજનાચળગિરિ જાણિયે રે, મૂર્ત્તિવંતી રીસ. ૨૫
લંકા આખી જોઇ વળ્યો રે, જોવા લાગ્યો વન;
ત્યાં મેં સીતા નિર્ખિયાં રે, અતિશે દુર્બળ તન. ૨૬
રાવણ કઠણ કહે ઘણાં રે, સહી શકે નહિ માત;
થર થર લાગ્યાં ધ્રુજવા રે, આંખે આંસુપાત. ૨૭

---

૨૫. અંજનાચળગિરિ–કાજળનો પર્વત.

મેં જાણ્યું હમણાં હણું રે, પણ દુહુવાયે રામ;
શોધ લેવાને મોકલ્યો રે, કાં કીધો સંગ્રામ? ૨૮
જેમ વ્યાઘ્ર તણે વશ મૃગલી રે, સિંહણી હરિ શિયાળ;
આશાએ દિન અતિક્રમે રે, નહિતર મરે તતકાળ. ૨૯
એવાં દીઠાં મેં જાનકી રે, સર્વ સંભળાવી વાત;
અંગદ આનંદ પામિયો રે, ભલું કર્યું તેં ભ્રાત. ૩૦
તેં વાનર રાખ્યા જીવતા રે, રાખ્યા લક્ષ્મણ રામ;
શોધ લાવ્યો સીતાતણી રે, મોટું કીધું કામ. ૩૧
શું તને આપીને સંતોષીએ રે, શાં તને દીજે માન;
જો તેં કીધું સહુને રે, જાણિયે જીવતદાન. ૩૨
અંગદ એણીપેરે ઉચરે રે, સાંભળજો સહુ કોય;
હું વાળીતણો વડો દીકરો રે, બળ કાંઇ અધિકેરૂં હોય. ૩૩
એ લંકા જઇ આવિયો રે, કેસરીતણો કુમાર;
તો હું શું જઈ નવ શકું રે, કરોને મન વિચાર. ૩૪
પરાક્રમ મારા તાતનું રે, મુજમાં હોશે રે શેષ;
તો તો હુંમાં એના થકી રે, અધિકો હોશે રે તેષ. ૩૫
એ જોઇ આવ્યો જાનકી રે, ભલી પેરે ભાળ;
હું લેઇ આવું જાનકી રે, રાવણ હણી તતકાળ. ૩૬
મહિમા વાધે માહરો રે, મારી રાક્ષસમાત્ર;
શ્રમ કરવો ટળે રામને રે, અતિશે કોમળ ગાત્ર. ૩૭
ઉચ્છંગ આરોપું જઇ જાનકી રે, રીઝે રામનું મન;
અયોધ્યા જાયે પછે રે, બેહુ દશરથના તન. ૩૮
શતજોજનનું શું ગજું રે, જાઉં એકે તલપ;
રાવણનું શું મારવું રે, મારે મન એ અલ્પ. ૩૯
મને પૂછે રામજી રે, શું કરી આવ્યો કાજ;
'કયમ દેખાડું એહને રે, આને પૂછો આજ. ૪૦
મને રામે દીધી આગન્યા રે, આપીને યૌવરાજ્ય;
સીતા લેવા વિણ શું મળ્યો રે, રહે નહિ મુજ લાજ. ૪૧

---

૨૯. અતિક્રમે–ગાળે. ૩૫. તેપ (ત્વિપ)–તેજ. ૪૧. આપીને ૪૦–
'"આપી વર યુવરાજ" પ્ર. ૨ જી.

એંશી લક્ષ આપણ થઇ રે, લેઇ જઇએ શુધ;
તે આ લાવ્યો એકલો રે, જુઓ વિમાસી બુધ. ૪૨
આપણે અવધ ઉપર બહુ દિન ગયા રે, સીતા વણ જવાય;
વાળીનો વડો દીકરો રે, અપકીર્ત્તિ અતિ થાય. ૪૩
ભૂંડો ઉદર આવિયો રે, પિતાતણાં પરાક્રમ;
આચ્છાદન આગળ રહી કરે રે, મૂઢ ન જાણે મર્મ. ૪૪
રૂડો હોયે દીકરો રે, કહે એનો એવો હોય;
ભાઇઓ સહુ પૂછશે રે, સજ થઈ સહુ કોય. ૪૫
જાંબુવાન વળતો વદે રે, એમ ધરે યુવરાજ;
વાલિપુત્ર તું અતિ પરાક્રમી રે, તું એ કરે સર્વે કાજ. ૪૬
રાવણનું તો શું ગજું રે, પૂર્વે તારે તાત;
કક્ષાપટ માંહે રાખિયો રે, ખટ માસ દિન રાત. ૪૭
લઈ આવે તું જાનકી રે, રીસ કરે રઘુવીર;
મેં રાવણને મારવા રે, ધરિયુ મનુષ્યશરીર. ૪૮
કેવળ લેવાને મોકલ્યા રે, જનકસુતાની ભાળ;
કહ્યા વિના કેમ કીજિયે રે, અણ પ્રીછે એ આળ. ૪૯
કરવા હીંડતા હોયે સહી રે, સ્વામી પોતાને પાણ;
તે આપણ નવ કીજિયે રે, લોપી ભૂપની આણ. ૫૦

કડવું ૨૪ મું.

રાગ ધનાશરી.

સેવક જે કાજ કરી આવે તે, સ્વામીએ કર્યો કહેવાય જી;
સ્વામી ઘેર બેઠાં સર્વે જાણે, સેવક જોવા જાય જી. ૧
ગાય તે ગંધે કરી દેખે, જ્ઞાની જાણે જ્ઞાન જી;
વાડવ વેદ વિદ્યાએ જાણે, જોગી જાણે ધ્યાન જી. ૨
બીજા લોક તે જોઇ જાણે, રાજા ચરે જાણે જી;
તેમ એ સમાચાર સંભળાવ્યો, તુજને તો ચર આણે જી. ૩

---

૪૫. કહે ઇ૦—લોક કહેશે કે, એનો દીકરો તે એવોજ હોય! ૫૦. કરવા ઈ૦—સ્વામી જે પોતાને હાથે કરવા માંડતા હોય તે સેવકે ન કરવું.

રાજમહેલમાં રહે સૂઈ, સેના વઢવા જાય જી;
જય પામે તો રાજા જીત્યો, એવો જશ બોલાય જી. ૪

રાજા કામ કરે નહિ કહીંએ, સેવક પાસે કરાવે જી;
રાજાએ કર્યું કહેવાયે, ભૂપ ભલો થઇ ભાવે જી. ૫

હું કેસરી બીજા વાનર, વાળીતણા પ્રધાન જી;
વાળીતણે સ્થાનક તું છે, જાણો યુવરાજાન જી. ૬

શોધ કહેવા મોકલશું એને, એ આગળથી જાશે જી;
કાણુંપુત્ર ખટાઉ ભલો રે, રામ રળિયાત થાશે જી. ૭

જનકસુતાની શોધ પામ્યા, હવે અહીં નહિ રહિયે જી;
શીઘ્ર થઇ સીતાપતિને, સમાચાર સર્વ કહિયે જી. ૮

પ્રભુજીના મોઢા આગળ, જો કીજે પરાક્રમ જી;
રળિયાત થાયે નિજ નાયક, લેખે લાગે શ્રમ જી. ૯

રાવણ મારી સીતા લેવી, એ છે મોટું કામ જી;
દશશિરને જીતવા યોગ્ય છે, રાજીવલોચન રામ જી. ૧૦

પ્રભુએ જાણી કરાવ્યું છે, વૈદેહીનું હરણ જી;
એણે મિષે કરી નિર્મ્યું છે, દશમસ્તકનું મરણ જી. ૧૧

અંગદ કહે હું હનુમંત ઉપર, થયો છું પરમ પ્રસન્ન જી;
પ્રાણ લગે માગે તે આપું, માને મારૂં મન જી. ૧૨

માગ માગ રે હું તૂઠયો છું, સહુને કહું છું આજ જી;
સહુ મળી મનવાંછિત માગો, જેહ તમારે કાજ જી. ૧૩

હનુમંત કહેછે જો અમને આપો, પ્રેમ ધરી યુવરાય જી;
મધુવન અમો માગુંછું, વાનર વનફળ ખાય જી. ૧૪

મધુ સઘળું પીજિયે પરાણે, ભાંજિયે તરૂવર ડાળ જી;
મનગમે તેમ કૌતુક કીજે, આનંદેશું આળ જી. ૧૫

વરાંસે કોઇ અમને વારે, તેનો આણિયે અંત જી;
મધુવન માગીને લીધું, હાથીએ હનુમંત જી. ૧૬

---

૭. કાણુંપુત્ર ઇ૦—(?) ૧૧. વૈદેહીનું—સીતાનું. ૧૪. યુવરાય જી—'યુવરાજાન જી' પ્ર. ૨ જી. મધુવન ઇ૦—'મધુવન માગીને લીધું, હાથીએ હનુમાન જી.' પ્ર. ૨ જી.

અંગદ કહે મધુવન મેં આપ્યું, કરવી નહિ કાંઇ કાણ જી;
એવું કહોછો જે તમને ખાતાં, દેઇ શકે કો આણ જી? ૧૭
એમ કહીને ગાઢે ગાજે, જપતા જયજય રામ જી;
મોઢેથી ક્ષણએ નવ મૂકે, સીતાપતિનું નામ જી. ૧૮
સઘળાએ સાથે ઉછળિયા, બળિયા અતિ આકાશ જી;
પર્વત પર્વત પગ મૂકે કો, વૃક્ષ વૃક્ષ અવાસ જી. ૧૯
કો 'અંતરિક્ષ એવા ઉત્પતિયા, જઇ પડયા મધુવન જી;
મંત્રી મોટા મોટા સાથે, જાણ્યું યુવરાજન જી. ૨૦
જે વાડીમાં પવન ન પેસે, દિનકરકેરાં કિરણ જી;
વિણ આજ્ઞા પ્રવેશ ન પામે, એવાં છે આચરણ જી. ૨૧
વાનર કો પેશી ન શકે, અંગદ આદે દેઈ જી;
કુસુમ અથવા વનફળ એકે, કો શકે નહિ લેઇ જી. ૨૨
વહાલી વાડી સુગ્રીવની છે, જ્યાં મધુ નિપજે ઝાઝું જી;
સુગ્રીવે છોડ રોપ્યા છે, જોઇ જગતમાં તાજું જી. ૨૩
પુત્રની પેરે ઉછેરી, અમૃતજળે સિંચી જી;
આકાશ આંબે છે ઉંચાં, ડાળ નમી અતિ નીચી જી. ૨૪
મહુડાનાં વૃક્ષ છે ઝાઝાં, તેણે તો મધુવન જી;
મધુ ત્યાં મીઠું લાગે છે, મોહે રાજાનું મન જી. ૨૫
વાનરે કોણે નથી દીઠી, વાડી કેરી વાટ જી;
એકેવારે આવી પડિયા, વાળવાને ડાટ જી. ૨૬
રખવાળા વાનર ઉભા છે, તે પણ વારી રાખે જી;
આણ દેછે આડા આવી, તેને મારી નાખે જી. ૨૭
ઠામ ઠામથી ધાઈ આવે, દધિમુખના દાસ જી;
વણ પૂછે વાડીમાં પેસો, નથી જીવવા આશ જી. ૨૮
મધુવન વા'લું રાજાને, પ્રાણ પ્રાયે અતિ પ્રીત જી;
દધિમુખ મામો મૂકયો છે, રાખવા રૂડી રીત જી. ૨૯
અવધ વીત્યે આવો છો, ને ભાગ્યા છે બહુ દિન જી;
અધિક એ અપરાધ કરોછો, લેલોછો મધુવન જી. ૩૦

---

૧૭. કાણ કરવી નહિ—અર્થાત્ એમાં આપણને કાંઇ હાનિ નથી.
૨૮. દધિમુખ—વાડીનો મુખ્ય રખવાળ.

ભાઇ તમો નથી જાણતા, રાજાની જે રીસ જી;
રામબાણ વડે છેદાવે, સઘળાઓનાં શીશ જી. ૩૧
શાખામૃગ સઘળાએ સોંઢયા, સુગ્રીવને દે ગાળ જી;
દધિમુખ જો અહીંઆં આવે, તો હણીએ તતકાળ જી. ૩૨
વારેતાં વાડીમાં પેઠા, મધુતણું કર્યું પાન જી;
ઉન્મત્ત થઇ ઉછળતા હીંડે, માંડયાં ગાઢે ગાન જી. ૩૩
વૃક્ષ ઉખેડી માર્યા મોકમ, જે હતા રખવાળ જી;
દધિમુખ કને ગયા નાશી, રોતા તે તતકાળ જી. ૩૪
વનફળ સઘળાં વેડી ખાધાં, વધતાં નાખ્યાં વેરી જી;
માંહોમાંહે વઢવા લાગ્યા, એક એકને પ્રેરી જી. ૩૫
મંડપકેરા સ્થંભ ઉખેડી, હૈડાં નાખ્યાં ભાંજી જી;
તરૂવર સર્વ સમૂળા કાઢયા, મેઘતણી પેરે ગાજી જી. ૩૬
વૃક્ષથકી વેલી ઉખેડી, બાંટુઆં નાખ્યાં ચૂંટી જી;
સમૂળી તે સર્વે કાઢી, જે જડી ને બૂટી જી. ૩૭
દધિમુખને (પાસે) જઇને, સેવકે કીધું જાણ જી;
દક્ષિણ દેશથી વાનર આવ્યા, લે છે સહુના પ્રાણ જી. ૩૮
અંગદને ઉપરે કરી, સુગ્રીવને નવ માને જી;
અનાહૂત કરે છે એવું, નહિ પોથે ને પાને જી. ૩૯
દધિમુખ સેના મેળીને, વઢવા વેગે આવ્યો જી;
અંગદ તને એવું ન ઘટે, એમ ભલો ન ભાવ્યો જી. ૪૦
સુગ્રીવની જે વા'લી વાડી, તે તમે ઉભેળી જી;
વાનર સઘળા માંહે ધાવ્યા, ભૂર ગયા તે ભેલી જી. ૪૧
નથી જાણતો પ્રાણ થકેછે, સુગ્રીવને અતિ પ્રીત જી;
સર્વસ્વ સોંપીને રાખે, તરૂવર રૂડી રીત જી. ૪૨
અમૃત સઘળે સિંચ્યાં છે, સુરસદનથી આણ્યાં જી;
વસંતે પોતે વાવ્યાં છે, અમરે અતિ વખાણ્યાં જી. ૪૩
આદિત્યનાં કિરણ આવે નહિ, અણ જોઇતાં અપાર જી;
હિમ કહીંએ પડે નહિ, નાગવેલીએ નિરધાર જી. ૪૪
અંગદ તું તો નથી જાણતો, સુગ્રીવની તો રીસ જી;

---

૩૯. ઉપરે કરી-મુખ્ય કરીને.

જહાવ્યું વડા ભાઇનું, રઘુપતિ પાસે શીશ જી. ૪૫
આગે અવધ વીસા પછી આવ્યા, વળી ઉભેળા વાડી જી;
એકેકાને લાખ લગાડશે, અને ઉંધા પાડી જી. ૪૬
વાનરા કક્ષાપટ દેખાડે, કરે કરી કરે સાન જી;
સુગ્રીવને શામાં ગણે છે, આશ્ચરિયું અભિમાન જી. ૪૭
આમો મારવાને ધાયો, પર્વત લેઈ પાણ જી;
નાસો રે સઘળા સંહારીશ, માર માર મુખ વાણ જી. ૪૮
અંગદ અદ્રિ આવતો દેખી, મેઘતણી પેરે ગાજ્યો જી;
સામો તેથી મોટો મેલી, પર્વત પર્વતે ભાંજ્યો જી. ૪૯
વાનરા વૃક્ષ વરસાવા લાગ્યા, મામાને તો મારે જી;
મધુપીને ઉન્મત થયા છે, કોને કશામાં નવ સારે જી. ૫૦

કડવું ૨૫ મું.

રાગ ધનાશરી જીતમાન.

વાનર તે વાધવા લાગ્યા, પ્રહાર કરે પ્રચંડ જી;
શિલા શિખર ને વૃક્ષ વરસે, જાણે શું જમદંડ જી. ૧
માંહોમાંહે બાથે વળગ્યા, તે અળગા કયમ ન થાય જી;
અન્યોઅન્યે કરે કડકા, કરડે કોમળ કાય જી. ૨
વનફળ સઘળાં વેરી નાખ્યાં, નિઃપત્ર કરીને વૃક્ષ જી;
સામાં તે સુસુઆતાં નાખે, શ્વાસ ન ખાય સમક્ષ જી. ૩
અસંખ્યાત વાનર છે સાથે, આમો મર્મ મારે જી;
હનુમંતને હાકીને કહે છે, તું હઠ કર તો નવ હારે જી. ૪
હનુમંત ગિરિશૃંગ લેઇ આવ્યો, તે દધિમુખ ઉપર નાંખ્યું જી;
એણે એ તો મરણ પામશે, વચનસહુએ ભાખ્યું જી. ૫
ગડદા પાટુ ઢીંચણિયાં, ઠેસુઆં મુષ્ટિ કુણી જી;
માંહો માંહે મરડી નાંખે, મલ્લતણી પેરે બહુણી જી. ૬
ઘોર યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે, એક ન દે ઓસાર જી;

---

૪૬. લાખ લગાડશે—એકે એકને લાખ ચોટાડશે. ૫૦. સારે—અર્થાત્ માને. ૩. સુસુઆતાં—સુસવાટા કરતાં. ૬. બહુણી—'બોહીણી' પ્ર. ૩ જી

કીકીયાડો કરેછે ગાઢે, મોકમ કરીને માર જી. ૭
કુમુદ અંગદ ને કેસરી કોપ્યા, યોધા જાંબુવાન જી;
નલનીલને શરભ અતિ સોંઢ્યા, સોંઢ્યો હાથીઓ હનુમાન જી. ૮
મામો મરવા સરખો કીધો, શરીર નહિ કંઇ સાન જી;
અંગદ હઠ ચઢ્યો અતિ મારે, ઊતારે અભિમાન જી. ૯
દધિમુખના સઘળા સેવક, માથા પાછળ ફેરવી નાખ્યા જી;
વાડીથી વેગળા કહીંએક, લગારે શ્વાસ ન રાખ્યા જી. ૧૦
પછે માંહોમાંહે વઢવા લાગ્યા, ઉન્મત્તપણે અપાર જી;
પછે પાણીમાંહે પડિયા, જ્યાં સરોવર છે સાર જી. ૧૧
કમળનાળ ઉખેડી સઘળાં, માંહો માંહે માંડ્યો વાદ જી;
ભમરા ત્યાંથી ઉડે છે, ગાઢે કરેછે નાદ જી. ૧૨
કમળપત્ર પડ્યાં છે ઝાઝાં, સરોવર કેરી તીર જી;
કેટલાએક પીએ છે પાણી, કેટલા સામા નાખે નીર જી. ૧૩
કેટલાએક તો ડૂબકી ખાયે, પાગ ગ્રહીને તાણે જી;
કેટલાએક તો ઉંડા બૂડે, આરે કો એક આણે જી. ૧૪
બે પગ વચ્ચે માથું ઘાલી, કો એકને કો નાખે જી;
ઉંચા ચઢીને ખાયે ભૂશકા, ભીનો ભીનો ભાખે જી. ૧૫
મલ્લયુદ્ધ કરે માંહોમાંહે, ત્રોડી નાંખે શેવાળ જી;
મચ્છ કચ્છ ત્યાં કર્યા આકળા, ઉડિયા ત્યાંહી મરાળ જી. ૧૬
સરોવર આખુંએ ડોલ્યું, જેમ પેઠા હોયે હાથી જી;
વનફળે ત્યાં વઢવા લાગ્યા, બહાર નિસર્યા સાથી જી. ૧૭
હુત હુત કરીને હાંકે, બુંબારવ બહુ હોય જી;
વઢતાં વાજ ન આવે વાનર, કાઢ્યો ન જાયે કોય જી. ૧૮
ઉપરા ઉપર ચઢે અન્યો અન્ય, આખાની પેરે ઉખાંખે જી;
કોનીએ મર્યાદા ન માને, કો કોને નવ સાંખે જી. ૧૯
કો વૃક્ષ બથાવી ઊંઘ્યા, કો ડાળી દેઇ દંત જી;
રટળતા તે એમજ ઊંઘ્યા, જાણીએ આવ્યો અંત જી. ૨૦
કોનું પૂછડું ને કોનું મોઢું, વળગી એમજ સૂતા જી;
કો પાગ બથાવી પૂછ બથાવી, વનચર ખરા વગુત્યા જી. ૨૧

---

૧૯. આખાની પેરે—આખલાની પેઠે.

મંડપની મદરે વળગીને; કો વળગીને સ્થંભ જી;
કો વેલે વીંટાઇ સૂતા, કો વળગીને રંભ જી. ૨૨
એમ સઘળા વાનર સૂતા, ઉંઘ્યા છે અપાર જી;
જગાડચો જાગે નહિ એકે, શુદ્ધ નથી લગાર જી. ૨૩
દધિમુખના સેવક નાઠા, મળ્યા એકઠા તેહ જી;
સ્વામીની શોધ લેવા આવ્યા, મન આણીને નેહ જી. ૨૪
કોને હાથ પાગ મુખ માથે, વાગ્યા છે પણ પ્રહાર જી;
એમ સઘળા શોધવા ચાલ્યા, તન વહે શોણિતધાર જી. ૨૫
જુએ તો મામો મારીને, નાંખ્યો છે પરવાડે જી;
ગુંદ્યો છે ખુંદ્યો છે મોકમ, જાણે વાનરે જાડે જી. ૨૬
ઉપાડી આઘા લેઇ ચાલ્યા, ઝાલી વાનર ચાર જી;
બીજા બૂમ પાડતા આવે, હોયે હાહાકાર જી. ૨૭
સભા પુરી સુગ્રીવ જ્યાં બેઠો, સમીપે શ્રીરામ જી;
લક્ષ્મણજી પાસે બેઠા છે, મુખ ન મેલે નામ જી. ૨૮
એવે ઉપાડીને આણ્યો, દધિમુખ જે મામો જી;
મૃતકની પેરે તે મૂક્યો, સુગ્રીવના મુખ સામો જી. ૨૯
સુગ્રીવ કહેછે કોણ છે એ, કહો કોણે માર્યો જી;
શા માટે રોતા આવ્યા છો, એ કાં આવળ ભાર્યો જી. ૩૦
બીજા વાનર વાણી બોલ્યા, જે છે સેવક સાથ જી;
એ દધિમુખ મામો તમારો, નથી ઓળખતા નાથ જી. ૩૧
મધુવનની રક્ષા કરવાને, મૂક્યો કરી દરોગો જી;
જે વાડીનાં વનફળ મીઠાં, અહરનિશ તમો આરોગો જી. ૩૨
મધુપાન કરોછો પ્રેમે, જે સાકરપ્રાયે મીઠું જી;
ઈંદ્રાદિક સરખા ઇચ્છે છે, પણ સ્વપ્ને નવ દીઠું જી. ૩૩
તે વાડીની રક્ષા કરવા, દધિમુખ મેહેલ્યો જાણ જી;
આજ લગે કો લોંપી ન શકયો, પ્રભુ તમારી આણ જી. ૩૪
દક્ષિણ દેશથી વાનર આવ્યા, અવધ વીત્યે આજ જી;
એંશી લક્ષ સાથે મોકલિયો, અંગદ તે યુવરાજ જી. ૩૫
એ આવી વાડીમાં પડિયા, મધુ સઘળું પીધું જી;

---

૨૨. રંભ (રંભા)–કેળ.

વાડી આખી ઉલેળી નાંખી, દુઃખ અમને અતિ દીધું જી. ૩૬
માણિયા મોટા સોનાના, જે રાખ્યા હતા રોધી જી;
ઉપર આચ્છાદન કરી તમારાં, તે સર્વે કાઢયાં શોધી જી. ૩૭
કોણે માણિયા મોઢે માંડયા, કોણે પડિયા કીધ જી;
કેટલેક પાષાણુ પછાડયા, જે પાત્ર પરમ પ્રસિદ્ધ જી. ૩૮
વારંતાં મામોજી માર્યો, સાથે બળિયા બહુએ જી;
સહુ સજ થઈ વઢવા ચાલ્યા, અમ આદિ લેઈ સહુએ જી. ૩૯
વૃક્ષ શિખર ને શિલાએ કરી, અમને મોકમ માર્યા જી;
મામાજીને મેલી નાઠા, ન રહ્યા કોના વાર્યા જી. ૪૦
દધિમુખ મોકમ માર્યો છે, પાટુએ કરી પ્રહાર જી;
માથા પાછળ ફેરવી નાખ્યો, પડિયો વાડી બહાર જી. ૪૧
સરોવર સઘળાંએ ડો'ળ્યાં, ગોણાં જે અતિ ઊંડાં જી;
કમળનાળ કાઢીને નાખ્યાં, દીસેછે અતિ ભૂંડાં જી. ૪૨
ચોખંડીની ચોકી પાડી, ભાંજ્યાં ઉપલાં ઇંડાં જી;
વાડી સઘળી વેડી નાંખી, ઠામ ઠામ કરી છીંડાં જી. ૪૩
તરુવરની હાર ઉખેડી, વાઢી નાખી વેલી જી;
વનફળ સઘળાં વેરી નાંખ્યાં, એક ડાળ આખી ન મેલી જી. ૪૪
પ્રાણપ્રાયે વલ્લભ જે હતા, તે ઉખેડયા છોડ જી;
અમૃત આણીને સિંચ્યાં'તાં, તમો કરીને કોડ જી. ૪૫
પુત્રપ્રાયે ને પ્રાણપ્રાયે, વહાલું હતું વન જી;
તે આખું ઉખેડી નાંખ્યું, રખવાળનું કરી કદન જી. ૪૬
જેમ જેમ નામ તમારૂં લીજે, તેમ તેમ અધિકી રીસ જી;
જાણીએ સહુનો છે સ્વામી, નહિ કો એને શીશ જી. ૪૭
રામથકી પણ ભય ન પામે, લક્ષ્મણની નહિ બીક જી;
કોને કશામાં નવ માને, સબળપણે સાહસિક જી. ૪૮
સુગ્રીવે મામો બોલાવ્યો, મુઆ છો તમે મામા જી;
વનફળ કાં ખાવા નવ દીધાં, શીદ થયા તમો સામા જી. ૪૯
જીવતા મૂક્યા જે તમને, અમને ન ગમ્યું એહ જી;
હૃષ્ટપુષ્ટાંગ દીસેછે આખો, દિવ્ય તમારો દેહ જી. ૫૦

---

૩૮. પડિયા-'પડીલા' પ્ર. ૪થી. ૪૨. ગોણાં-પાણી ભરાઇ રહેવાની જગે

કડવું ૨૬ મું.

રાગ પરજીઓ.

સુગ્રીવ બોલિયો રે, સાંભળ મામા મર્મ;
જે તું જીવતો મેલિયો, તે તો તારૂં કર્મ. * * * ૧

પાવક આણીઓ રે, બળતું કીધું હેઠ રે;
મામો મુઓ જીવતો જણાએ, ઠગતણી એ હેઠ. * * * ૨

દધિમુખં ઉધડકી ઉઠયો, પ્રગટી પાવકજવાળ રે;
અંગદે અધમુઓ કીધો, ઉપરતું દે ગાળ.
તને શું થયું રે. ૩

મામા મૂરખ તેં નવ જાણ્યું, જ્યારે આજ્ઞા લોપી રે;
રખવાળને મારી પેઠા, તું કાં ઉઠયો કોપી.
તેં નવ જાણિયો રે. ૪

તને માર્યો સાંભળી મનમાં, અતિ ઉપન્યો આનંદ રે;
વારૂ થયું વધામણી લાવ્યો, ના આવ્યો થઇ મંદ.
મનડું માનિયું રે. ૫

કાજ કર્યા વિના જો આવે, તો વાડી કયમ ભાંજે રે;
અપરાધી થઇને જો આવે, તો ગાઢે કયમ ગાજે.
તેંનવ ઓળખ્યો રે. ૬

તે વાનર શું નથી જાણતા, મુજ મુખીના માર રે;
રીસ મારી રૂડી પેરે જાણો, ખરો મુજમાં ખાર.
રીસ ન ઉતરે રે. ૭

તેમાં રૂડી પેરે જાણે, રામચંદ્રનું બાણ રે;
કામ કર્યા વિણ જો આવે તો, કાઢી લે મુજ પ્રાણ.
એકે નવ ઉગરે રે. ૮

શકે તો લઇ આવ્યા હશે, જનકસુતાની ભાળ રે;
પગે લાગીને તેડી આવો, રામ કને તતકાળ.
ઉભા કયાં રહ્યા રે. ૯

સીતાપતિ પૂછે છે સુગ્રીવ, શી કરોછો વાત રે;

---

૧. જે ઇ૦–'જે તું એણે અવસરતો મેલ્યો' પ્ર. ૩ ૭. ૫. મનડું ઇ૦–'મન મારૂં માનિયું રે' પ્ર. ૪ થી.

દક્ષિણદેશથી કો વાનર આવ્યો હોય, તો મેળવ મને બ્રાત.
તેને પૂછીએ રે. ૧૦

સુગ્રીવ કહેછે હા સ્વામીજી, અંગદ આવ્યો આજ રે;
વાડી ઉભેળી મામો માર્યો, સર્વ સીધ્યું કાજ.
મને તે ઓળખે રે. ૧૧

રામ કહેછે તેડો તેને, મળવાનું મને મન રે;
સીતાજીનાં કહ્યાં સાંભળું, જે અતિ લલિત વચન.
મુજને તે ગમે રે. ૧૨

સુગ્રીવ કહેછે શીઘ્ર તેડી, તેને અહીં લેઇ આવો રે;
સંદેશો જે સીતાજીનો, કહીએ સર્વ સંભળાવો.
જાઓ તેડવા રે. ૧૩

દધિમુખ મામો ઉજાણ્યો, પવનતણી પેરે પળતો રે;
જેણે મને મોકમ માર્યો, ભૂંડો દીસીશ બળતો.
હવે હું શું કરૂં રે. ૧૪

ઉધીને ઉઠ્યા સર્વ વાનર, મદમાતા તે ટળિયા રે;
વિમાસણ કરવા તે લાગ્યા, અંગદ આદે બળિયા.
આપણે શું કર્યું રે. ૧૫

મામોજી તો મોકમ માર્યો, વાડી સર્વે વેડી રે;
મધુવનની જે રચના હુતી, તે આપણે ફેડી.
દીસે બીહામણું રે. ૧૬

સુગ્રીવની આણ નવ માની, મદભેર મધુ પીધું રે;
સુગ્રીવને સંભળાવ્યું મામે, વેર પૂરૂં કીધું.
મુને કાકો મારશે રે. ૧૭

આગેનું વેર અમારે, કાકાને મને કૂડ રે;
સૂકું નીલું નહિ ગણે, એ કરશે સૂડાસૂડ.
વેર ન વીસરે રે. ૧૮

એમ કરતાં મામો દીઠો, જઇને ચરણે લાગ્યો રે;
કાલાવાલા કરી કરગરે, બીહે સુગ્રીવ ભાગો.
અમારૂં શું ગજું રે. ૧૯

---

૧૮. સૂડાસૂડ–કાપાકાપ (?)

સ્વામી અણજાણે અમો તમને, પ્રૌઢા કીધા પ્રહાર રે;
જેમ બાળક પિતાને પાટું મારે, ચઢે નહિ રીસ લગાર.
એવું જાણવું રે. ૨૦

વણ પૂછે વાડીમાં પેઠા, કીધું કૂડું કામ રે;
સુગ્રીવ જો પોતે નહિ મારે, તો મારશે શ્રી રામ.
તમથી જીવીએ રે. ૨૧

દધિમુખ કહેછે શું બીહોછો, તમે આવો ત્યાંય રે;
સીતાપતિ તમને જોયાનું, કોડ કરે મનમાંય.
અહીંઆં શું રહ્યા રે. ૨૨

સુગ્રીવ સામો થયો રળિયાત, સુણી મને માર્યો રે;
મધુ સઘળું પીવા ન દીધું, તેં કાં અંગદ વાર્યો.
અવગુણ મન વશ્યો રે. ૨૩

સામી તમારી સ્તુતિ કરૂં હું, વહેલા થઇને આવો રે;
સીતાજીએ જે કહ્યું હોય તે, રઘુપતિને સંભળાવો.
એટલી વિનતિ રે. ૨૪

વાનર સઘળા આનંદ પામ્યા, ભલો થયો એ ભેદ રે;
વાડી ભાંજી વારૂં માન્યું, સુગ્રીવ નવ પામ્યો ખેદ.
એ તો અતિ ભલું રે. ૨૫

સઘળાએ સાથે ઉછળિયા, આવી સુગ્રીવ ચરણે લાગ્યા રે;
અંગદને આલિંગન દીધું, ભરમ સઘળા ભાગ્યા.
મન અતિ ઉલશું રે. ૨૬

અંગદ કહેછે અંજનીનંદન, સીતાની શોધ લાવ્યો રે;
એક ફાળે અર્ણવ ઓળંગી, જેમ ગયો તેમ આવ્યો.
એને પૂછીએ રે. ૨૭

રામચંદ્ર કહેછે સુગ્રીવ, કોણ લેઈ આવ્યો શોધ રે;
તે મને દેખાડો વાનર, તેની નિર્મળ બુદ્ધ.
મન અતિ ઉલટશું રે. ૨૮

સુગ્રીવે દેખાડી દીધો, હાથિયો હનુમાન રે;

---

૨૮. ઉલટશું–'ઉલ્લસિયું' પ્ર. ૩ જી.

એને સમાચાર સર્વે પૂછ્યો, ભક્તવત્સળ ભગવાન.
એ શોધ લાવિયો રે. ૨૯

હનુમંત આવી ચરણે લાગ્યો, પડતો પાણે ઝાલ્યો રે;
હરી ગયો મન મારૂં હનુમંત, જહીંઆં તું તો ચાલ્યો.
મને નવ વીસરે રે. ૩૦

એમ કહીને આઘો લીધો, હૈયા સાથે ભીંડયો રે;
વીરા હું સીતાને વિરહે, અંતરગત અતિ પીડયો.
વિરહ એ કયમ સહુ રે. ૩૧

આઘા લેઈ ચાલ્યા એકાંતે, પ્રેમે પૂછવા વાત રે;
ભ્રાતા ! તેં સીતા ક્યાં દીઠાં, ભેદ કહે તું ભ્રાત.
વિરહે ટળવળે રે. ૩૨

હાથ જોડી હનુમંત કહેછે, સીતાજીની ભાળ રે;
એકમના થઇ સાંભળજો, સ્વામી દીનદયાળ.
તમને શું કહું રે. ૩૩

અહીં થકી અમો ઉછળ્યા, જઈ સૂતા સાગરતીર રે;
ગતિ અમને સૂઝે નહિ એકે, કષ્ટ પામ્યા શરીર.
કાંઈ ન ઉપજે રે. ૩૪

સંપાતે સંભળાવ્યો અમને, સઘળો સમાચાર રે;
સીતાને હરી ગયો રાવણ, કરતી રૂદન અપાર.
અંગદને કહ્યું રે. ૩૫

અશોકવાટિકામાં બેઠી છે, સુંદર સીતા માત રે;
રાક્ષસી સઘળી સંભળાવે, આંખે આંસુપાત.
દેહે દુર્બળી રે. ૩૬

સીતાની શોધ કહેતાં કહેતાં, પામ્યો પૂરી પાંખ રે;
શતજોજન લંકાએ જાવા, મન અમારે ઘાંખ.
કહો ભાઇ કોણ જશે રે. ૩૭

શતજોજન સાગર આડો છે, લે'રી ગેહેરી ગંભીર રે;
હરિ કોનું હૈયું નવ ચાલે, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય રઘુવીર.
શી પેર કીજીએ રે. ૩૮

સહુએ મળીને હું સોંઢાડયો, મેં ભરી ભારે ફાળ રે;

---

૩૨. ટળવળે–ટળવળું પ્ર. ૩ જી. ૩૫. સંપાતે–સંપાતિએ. ૩૬. સઘળી–'સર્વે' પ્ર. ૩ જી.

શતજોજન સામો સુવેલાચળ, જઈ બેઠો તતકાળ.
કૃપા તમતણી રે. ૩૯

લંકા આખીએ અવલોકી, મોહ્યું મારૂં મન રે;
શોભા શી કહું રાવણુની, જો રસના એક વદન.
સાવજ શું લવે રે. ૪૦

નગર આખે ભમી વળ્યો, ચાલ્યો વાડી જોવા રે;
માતા માંરી રોતી દીઠી, હું લાગ્યો મનમાં રોવા.
દુ:ખ કોને કહું રે. ૪૧

અસંખ્યાત રાક્ષસી, સીતાને બીવરાવે રે;
અસિ પાશ લેઇને સામી, માંડ મારવા આવે.
તે હું કેમ સહું રે. ૪૨

રાવણુ આવી કરે વિનતિ, ગુણ પોતાના ભાખે રે;
સીતાજી સામું નવ જુએ, નિભ્રંછીને નાખે.
તે કાંઈ નવ ગમે રે. ૪૩

સહુ ગયા પછી મેં મુદ્રિકા, ખોળામાંહે નાખી રે;.
હેઠેરી ડાળીએ બેશી, ગુણ તમારા ભાખી.
સેવક રામનો રે. ૪૪

સીતાજીએ સામું જોયું, રહ્યાં મનમાં લાજી રે;
મેં કહ્યું હું પુત્ર તમારો, શોક મ ધરશો માજી.
હું રામે મોકલ્યો રે. ૪૫

સમાચાર સઘળો સંભળાવ્યો, જે તમે કહાવ્યો હુતો રે;
માતાજી તો રોવા લાગ્યાં, હું પણ ખરો વગુત્યો.
રોતો રહું નહિ રે. ૪૬

મુદ્રિકા હ્રદેશુ ચાંપી, આંસુએ અંઘોળાવી રે;
સ્વામીનો તું કહે સંદેશો, સમાચાર શો લાવી!
ત્યારે મેં કહ્યું રે. ૪૭

કુશળક્ષેમ છે કિષ્કિંધાપુર, લક્ષ્મણને શ્રીરામ રે;
મન માન્યા માટે મને દીધું, શોધ જોવાનું કામ.
હું અહીં આવિયો રે. ૪૮

---

૪૦. સાવજ ઇ૦-હું પશુ તે શું લવું-શું વર્ણવું ? ૪૭. આંસુએ ઇ૦-"દેહ આંસુએ અંઘોળાવ્યો." પ્ર. ૪ થી. લાવી—"લાવ્યો" પ્ર. ૪થી.

મસ્તકની રાખડી આપી, કહ્યું એ ઈંધાણુ રે;
વા'લાજીને વિરહે કરીને, નથી નિસરતા પ્રાણ.
તો હું શું કરૂં રે. ૪૯

હૈયું પણ ફાટે નહિ મારૂં, થયું છે પાષાણુ રે;
મેં અબળાએ કાંઇ બળ નવ ચાલે, તમો છો ચતુરસુજાણ.
મને મૂકાવિયે રે. ૫૦

કડવું ૨૭ મું.

રાગ કાલેરો.

રામચંદ્રે રાખડી લીધી, ચાંપી હૈયા બાર રે;
આખીએ તે અંઘોળાવી, આંસુરૂપી એવાર રે. ૧
હા સીતા ! હા સીતા ! કહીને, રામ કરે રૂદન રે;
જનકસુતા વિણ રહી શકે નહિ, હનુમંત મારૂં મન રે. ૨
વીરા તને શું આપું હું, જો તેં આપ્યા પ્રાણ રે;
જન્મોજન્મ હું ઋણીઓ તારો, દશરથરાયની આણ રે. ૩
કોટિ વાર હું તારે કાજે, જો ધરૂં અવતાર રે;
તોયે હું તારો રહું ઋણીઓ, મારે માથે ભાર રે. ૪
હનુમંત મને એક નથી જીવાડચો, રાખ્યો લક્ષ્મણ વીર રે;
મુજ વિના ક્ષણ એક રહે નહિ, તતક્ષણ તજે શરીર રે. ૫
અયોધ્યા આખી જીવાડી, જીવાડ્યા વાનર માત્ર રે;
જે મુજને સઘળે સમર્પ્યા, મન પ્રાણ ને ગાત્ર રે. ૬
એટલાને પ્રાણ જો આપ્યા, તારે પ્રાણુતણો નહિ પાર રે;
પ્રાણ આપીને શું સંતોખું, જો તું પ્રાણતણો દાતાર રે. ૭
સીતા તારી રહી ઋણીઅણુ, ઋણીઓ લક્ષ્મણ વીર રે;
ઓશિંકળ થાવા નહિ સમરથ, જો સોંપે પ્રાણ શરીર રે. ૮
ચૌદલોકનું રાજ્ય અખિલ જે, તે હું તને આપું રે;
તોયે હું અનૃણી ન થાઉં, ઋણ કાંઇ નવ કાપું રે. ૯
બંદીજન થઇને ગુણ તારા, જો હું અહરનિશ ગાઉં રે;
તોંએ ભાર ભર્યો મુજ મસ્તક, હળવો ક્યમે ન થાઉં રે. ૧૦

---

૧૦. આંસુરૂપી એવાર—આંસુરૂપી વારિવડે.

તો તને હું હનુમંત શું આપું, મોહે મારૂં મન રે;
આવ તને આનંદેશું, એક દેઉં આલિંગન રે. ૧૧
હૃદે સાથે ભીડી ચાંપુ, વળતો કહીંએ નવ કાઢું રે;
વિરહાનળ વાધ્યો અંતરગત, મારૂં હૈયું થાયે ટાઢું રે. ૧૨
અંગીઠીમાંહે ઓઠવિયો, પાવકમાંહે પડિયો રે;
કરવત શિર કાપે વિરહે કરી, ત્યાં તું વા'રે ચઢિયો રે. ૧૩
દુઃખસાગરમાં મગ્ન થયો હું, તે તેં કરગ્રહી કાઢ્યો રે;
વિરહરૂપીએ બંધન બાંધ્યો, તેં દોર દૈવનો વાઢ્યો રે. ૧૪
વિરહ વિષે આખું ઘેરાણું, તે તેં અહી ઉતાર્યું રે;
પ્રાણ પ્રસ્થાને બેઠો જાવા, વિનય કરીને વાર્યું રે. ૧૫
એમ કહી હનુમંત હૈયે ચાંપ્યો, જાણીએ માંહે માશે રે;
બે ટળીને એકજ હોશે; જેમ યેળ ભમરી થાશે રે. ૧૬
આંસુએ કરી આખું અંઘોળાવ્યું, કરી મસ્તકનું આઘ્રાણ રે;
તો તને હું શું વખાણું, જો તું મારા પ્રાણ રે. ૧૭
વાનર તું વા'લો છે મુજને, સીતાથી અતિ આજ રે;
લક્ષ્મણથી વલ્લભ છે મુજને, જે તેં કીધું કાજ રે. ૧૮
સીતાની તો શોધ સંભળાવી; દીધું જીવિતદાન રે;
કહે હનુમંત હવાં શું આપું, તુંને કાંઈ વરદાન રે. ૧૯
હનુમંત કહે મારે છે સર્વે; નહિ કાંઇએ વાંક રે;
જે તમે મને મારો કહોછો, કોણ માત્ર હું રાંક રે. ૨૦
જાતનો ત્યાં હું વાનરો, સુગ્રીવનો છું દાસ રે;
શોધ લેવાને હું મોકલિયો, તમને દૃઢ વિશ્વાસ રે. ૨૧
મારૂં શું ગજું જગજીવન, જે હું જાઉં એકે કાળ રે;
તમારી કૃપાએ રાઘવ, જઇ આવું તતકાળ રે. ૨૨

---

૧૫. વિરહ૦ઇ૦—વિરહ રૂપી વિષવડે આ આખું શરીર ઘેરાણું. અ-
થવા 'આખું' ને ઠામે 'આયખું' હોય તો 'આયુષ્ય ઘેરાયું' એવો અર્થ થાય.
વિરહ વષે આખું ધરેણું' પ્ર. ૩ જી. પ્રસ્થાને—મુસાફરીએ. અર્થાત્ પ્રાણ
બાહાર જવા તૈયાર હતા, તેમનું જવું તેં વિનય કરીને વારી રાખ્યું. ૧૬.
જેમ ઇ૦—જેમ યેળ ભમરીના સંગથી ભમરી થઈ જાય છે તેમ હનુમાન
પણું જાણે રામરૂપ થશે કે શું ? ૨૦. વાંક—ખામી—ખોટ.

કહે હનુમંત મને સાચું, કેવું લંકા ગામ રે;
દશમસ્તક છે રાવણ કેવો, જેણે કીધું કૂડું કામ રે. ૨૩
સીતાએ તો શું કહાવ્યું છે, મુજને મુખવચન રે;
સંદેશો સંભળાવો સૂધો, માને મારૂં મન રે. ૨૪
જનકનંદિની શું કરતાં હતાં, જ્યારે તું ત્યાં ગયો વીર રે;
કર જોડીને કહે અંજનીસુત, સુણીએ શ્યામશરીર રે. ૨૫
સ્વામીજી સર્વે સંભળાવું, જે વરતી હતી વાત રે;
સંદેશો જે તમને કહાવ્યો, શ્રીમુખ સીતા માત રે. ૨૬
સાગર શતજોજન છે આડો, હું એક તલપે ગયો ત્યાંય રે;
સુવેલાચળ પર્વત ઉપર ચઢી, વિમાસ્યું મન માંય રે. ૨૭
ત્રિકૂટાચળ પર્વત શત જોજન, સામો સોનાનો શ્રીકાર રે;
ત્રણ શૃંગ માટે ત્રિકૂટાચળ, નામ ધર્યું નિરધાર રે. ૨૮
લંકા કોરી કાઢી તેમાંથી, પહોળી જોજન ત્રીશ રે;
વિશ્વકર્માએ પોતે નિર્મી, પાસે બ્રહ્મા ઈશ રે. ૨૯
કનકતણાં કોશીસાં સુંદર, ઓપે ઓળાઓળ રે;
ચારે દિશતણી મહામોટી, નિર્મી ચારે પોળ ર. ૩૦
માંહે રાક્ષસ રહે બહુ બળિયા, પ્રૌઢા જે પ્રધાન રે;
તેના મેહેલ મનોહર મણિમય, જાણે અમર વિમાન રે. ૩૧
અમરાપુરથકી અતિ અધિકું, રૂડું લંકા ગામ રે;
બ્રહ્મલોક વૈકુંઠથકી તો, અતિશે તે અભિરામ રે. ૩૨
તે લંકા આખી અવલોકી, રાવણતણા અવાસ રે;
જે જે શોભા લંકામાંહે, તે ક્યાંથી કૈલાસ રે. ૩૩
ત્રૈલોક્યકંટક રાણો રાવણ, પ્રૌઢો પર્વતપ્રાય રે;
અંજનાચળ પર્વતથી અદ્‌ભુત, અતિશે કાળી કાય રે. ૩૪
દશમસ્તક ગિરિશૃંગ સરખાં, ભુજ ભોગળ સરખા વીશ રે;
દેખી દિગ્મૂઢ થઇએ સ્વામી જી, શું મૂર્તિવંતી રીસ રે. ૩૫
અસંખ્યાત નારી છે એને, પુત્ર કલત્ર પરિવાર રે;
ભાઈ ભત્રીજા ને મામા, સ્વજનતણો નહિ પાર રે. ૩૬
ઇંદ્રનાથી વૈભવ અધિકો, ધનદનાથી ધન્ય રે;
પ્રતાપે પાવકથી અધિકો, દીસે દશવદન રે. ૩૭

૩૬. કલત્ર–સ્ત્રી.

તેજે સૂર્યપ્રાય અધિકો, જમથી અધિક પરાક્રમ રે;
વિદ્યાએ બૃહસ્પતિથી અધિકો, બ્રહ્માથી અધિકો ધર્મ રે. ૩૮
સ્થિરપણે અવનિથી અધિકો, સાગરથી ગંભીર રે;
દેશ સઘળે વ્યાપી વરતે, અવનિએ એકજ વીર રે. ૩૯
મેં તે રાવણનો વૈભવ નિરખ્યો, આણીને [મન] નેહ રે;
હવે જોવું મારે રહ્યું નથી કંઇએ, લોચનખામી એહ રે. ૪૦
મેં જાણ્યું હું મારી આવું, લાવું સીતામાત રે;
પણ આજ્ઞા ઉલ્લંઘી થાશે, દુ'વાશે જગતાત રે. ૪૧
વાડીમાંહે સીતા દીઠાં, આસોપલ્લવ હેઠ રે;
ઘણી રાક્ષસીએ પરવર્યાં, ઠામ રહ્યું મેં ઠેઠ રે. ૪૨
જંઘાએ સ્તન ઢાંકી બેઠાં, પાગભણી વણપ્રીત રે;
આંખે આંસુની વહે ધારા, શિવલિંગ ગળતી રીત રે. ૪૩
શરીર અતિશે દુર્બળ દીસે, મંદપણે મલિન રે;
ઘણે પવને કમળની ડાળી, ત્યમ ઝૂરે અનુદિન રે. ૪૪
મુજ સાથે કહાવ્યું સીતાએ, અતિશે કરી રૂદન રે;
મુજવિણ અધક્ષણ નવ રહેતા, તે કઠિન થયું કેમ મન રે. ૪૫
એક અવગુણ મારો રઘુનંદન, જે મેં માગ્યો કમકકુરંગ રે;
ચરણ તમારા વીસારી વા'લા, લાગ્યો તેશુ રંગ રે. ૪૬
તેનું ફળ હું પામી પૂરૂં, હવે મેં રહ્યું નવ જાય રે;
રાવણ નિંદા કરે તમારી, પોતાના ગુણ ગાય રે. ૪૭
રાક્ષસીઓ બીહાવે મને, હણવા ઘાલે હામ રે;
મનમાંહે સંભારૂ તમને, ન લેવાદે નામ રે. ૪૮
અવગુણ ક્રોડ મારા વીસારી, સંભારો ગુણ એક રે;
જેણે તમને સર્વસ્વ સોંપ્યું, કરીને મન વિવેક રે. ૪૯
તમવિણ કો બીજું નહિ મારે, એક રાખણહારો રામ રે;
સ્વામી તમને લાજ લાગશે, તો શું કીધું કામ રે. ૫૦

---

૪૧. થાશે–કહેવાશે. દુ'વાશે–દુભાશે. ૪૨. પરવર્યાં–અર્થાત્ વીંટાયલાં.
૪૩. પાગભણી દ૦–પગ ભણી દૃષ્ટિ રાખીને.

કડવું ૨૮ મું.

રાગ અંદુલ.

સ્વામીએ સાંભળો સત્યવચન એ, મન માને રે જેમ તમતણું રે;
સીતાજીએ કહાવ્યો એક સંદે'શ એ, રામનરેશ સુણો વિનતિ રે. ૧

ઢાળ.

વિનતિ વા'લા સાંભળો, મેં વિરહ નવ વેઠાય;
તમવિના જે અધક્ષણ તે, કલ્પ કોટિક થાય. ૨
અદ્ભુત થઈ છે આકળી, વારિ વિના જેમ મીન;
ટોળા વછોઈ મૃગલી, તમવિણ તમ આધીન. ૩
સંભારો તમો શે નહિ, ચિત્રકૂટ રહેતા જેહ;
લક્ષ્મણકનેથી શીખ માગી, ગયાં રમવા એહ. ૪
ત્યાં તમો મને દેખાડી, વૃક્ષે વીંટાણી વેલી;
તે દહાડા તમને વીસર્યા, કેમ રહ્યા મુજને મે'લી. ૫
વનફળ વીંણી આપતા, ગુંથી કુસુમના હાર;
મારી કોટે ઘાલતા ને, મુખ નિરખતા ભરતાર. ૬
કંઠ મારે કર તુમારો, મારો તમારે કંઠ;
તે સુખ નહિ સ્વર્ગમાં, નહિ જ્યાં વૈકુંઠ. ૭
આપણે બેઠાં ઝીલવા, હું તમો સાહી હાથ;
છાંટે બહુ વઢતાં હતાં તે, વિસર્યું ક્યાં નાથ? ૮
એક શિલા ઉપર તમો બેઠા, મને બેસારી ઉરછંગ;
વેણી મારી તમો ગુંથી, દેખી ભૂલે ભુજંગ. ૯
તમે લીધી નાના ગિરિની, રંગ રૂડી ધાત;
તિલક મારે ભાલ કીધું, તે વિસર્યા કેમ વાત. ૧૦
આપણ બેઉ ત્યાં એકલાં, અવર નહિ ત્યાં કોય;
એકલાં સુખ અનુભવ્યું, તે સંભારોજી સોય. ૧૧
પગલું એક પાછળ પડતી, ત્યારે ઉભા રહેતા રામ;
વિરહ સહી શકતા નહિ, તે તજી કાં આમ. ૧૨
જન્મોજન્મે હું તમારી, પ્રભુજી છું દાસ;
મને વિસરતા નથી, જે હળવે કરતા હાસ. ૧૩

---

૧. સંદેશ–સંદેશો. ૧૦. ધાત–ધાતુ (ગેરૂ, મનશિળ, વગેરે).

મુજ વિના તમે એકલા, ક્યમ શોભશો રઘુનાથ;
સાસુ મારી પૂછશે, સીતા હૂતી સાથ. ૧૪
લક્ષ્મણજીને વિનતિ, તું કરે મારા વીર;
કઠણ કહીને કાઢિયા તો, કષ્ટ પામી શરીર. ૧૫
અપરાધ મારા ક્ષમા કરજો, હું સેવકી છું શરણ;
તમો જો મૂકાવશો નહિ, તો હું પામીશ મરણ. ૧૬
એક વાર અહીં પધારો, ઉતરી સાગરતીર;
વાનરાના વૃંદ સાથે, સાથે શ્યામશરીર. ૧૭
રાક્ષસમાત્રને હણી, મુને બેસારી ઉચ્છંગ;
અયોધ્યાએ પધારોજી, મન આણી રંગ. ૧૮
એમ કહીને જાનકીએ, આરંભ્યું આક્રંદ;
હુંએ લાગ્યો વારવા, દામણો દીસુ મંદ. ૧૯
પછે પ્રશંસ્યાં જાનકી, અહીં આવશે શ્રીરામ;
ભૂનો ભાર ઉતારશે, સારશે સુરનાં કામ. ૨૦
રામ કહેછે અંજનીસુત, તારૂં જીવિત ધન્ય;
જે તેં ત્યાં જઇને કર્યું, સીતાનું દરશન. ૨૧
પાંખ હું પામ્યો નહિ, ને ભરી ન શકું ફાળ;
જાનકીને જોવાને, હું તો જાઉં તતકાળ. ૨૨
હૃદે મારે પ્રકટ થઇ છે, વિરહે પાવકજ્વાળ;
આંસુએ કરી હોલાય છે, અતિક્રમું એમ કાળ. ૨૩
પ્રાણપ્રાયે જાનકી મુને, વલ્લભ છે અપાર;
જોવાને અલજો ઘણો, નયને વહે નીરધાર. ૨૪
એમ કહીને રામ આવ્યા, સુગ્રીવ કેરે પાસ;
હવે આપણે લંકા જઇએ, એમ ઉચર્યા અવિનાશ. ૨૫
સેના સઘળી સજ કરો, શૂરને કરી સાદ;
સીતાની શોધ સાંભળીને, ઉપન્યો ઉલ્લાદ. ૨૬
લંકાએ છે જાનકી, ભલી લાધી ભાળ;
હવે સહુકો સાગરતીરે, જઇ ઉતરીએ તતકાળ. ૨૭

---

૨૩. પાવક—અગ્નિ. અતિક્રમું—ઉલ્લંઘન કરૂં. અર્થાત્ એવી રીતે રડતાં રડતાં કાળ નિર્ગમન કરૂંછું. ૨૪. અલજો—ઉત્કંઠા. નીરધાર—પાણીની ધારા.

સુગ્રીવે તો સાદ કીધો, તેડચો જાંબુવાન;
ઋષભ રીંછ તેડાવિયો, પ્રૌઢ જે પ્રધાન. ૨૮
શરભ ને તો શતબળી, કુમુદ કેસરી ને તાર;
ગંધમાદન તેડિયો, જેને અધિક છે અધિકાર. ૨૯
દધિમુખને મયંદ તેડચો, ગજ ગવય ને ગવાક્ષ;
નલ નીલ ને દ્વિવિદ તેડચો, જે સાથે મન દે સાક્ષ. ૩૦
વિનત ને વીરજ તેડચા, યજ્ઞકોપને યજ્ઞકેતુ;
વજ્રમુષ્ટિ તેડિયો, જે જાણે યુદ્ધના હેતુ. ૩૧
અંગદ ને હનુમંતને, સુગ્રીવે કીધી સાન;
શૂર સહુકો સજ થાઓ, પરાક્રમી પ્રધાન. ૩૨
નીલ સેનાપતિ કરો, આગળ જે દળભાર;
ઉપર રહીને ચલાવે, કો ન નાસે નિરધાર. ૩૩
પાછલી પાસા રાખિયો, સુષેણ સસરો શૂર;
સબળ સેનને ચલાવે, પ્રલયનું જેમ પૂર. ૩૪
જમણી પાસા દધિમુખ, ડાબી પાસા તાર;
નાશી જાવા ન દેવું, ચલાવો દળભાર. ૩૫
અંગદ ઉપર રામજી, થયા છે આરૂઢ;
હનુમાન ઉપર લક્ષ્મણજી, જેની ગત છે ગૂઢ. ૩૬
સેન સઘળુ સાંચર્યું, જાણીએ સાગર સાત;
એકઠા થઈ ઉલટચા, ઉપજશે ઉતપાત. ૩૭
રામસેના રાજે ઘણું, મુખ્ય મંત્રી જેહ;
સમીપેથી સાંચરે, નિકટવરતી તેહ. ૩૮
થર ઉપર થર વળ્યા છે, ભારે થઇ છે ભીડ;
જાણે લંકા ઉપર ચાલ્યાં, ગુફામાંથી તીડ. ૩૯
આકાશ લગે આંબ્યા છે, મહીથકી માંડી જાણ;
દો દશે વ્યાપી વરત્યા છે, ઉલટી જેમ ખાણ. ૪૦
પાર કો પામે નહિ, સંખ્યા કહી ન જાય;
મર્યાદા મૂકીને વરતે, કોણે કેટલા કહેવાય. ૪૧
હાર દીસે હરિતણી, આગળ અસંખ્યાત;

---

૩૮. નિકટવરતી–પાસે રહેનારા. ૪૦. આંબ્યા છે–ઊંચા ગયા છે.

પાછળ છે પણ તેટલા, વચ્ચેતણી શી કહું વાત. ૪૨

બે પાસા પણ તેટલા, જપતા જય જય રામ;
મુખથકી મૂકે નહિ, રઘુનાથજીનું નામ. ૪૩

ગાજે છે પણ સઘળા સાથે, પ્રલયનો જેમ ઘન;
જાણ્યું પણ જાયે નહિ, નિશા છે કે દિન. ૪૪

કો વજાડે નફેરી, શરણાઇના નાદ;
નિશાન નાના વિધનાં ગડગડે, કો કરે કોને સાદ. ૪૫

કેટલા પર્વત પર્વતે હીંડે, કેટલા વૃક્ષે વૃક્ષ;
અંતરિક્ષ મારગ કેટલા, ઉડે જેમ હોય પક્ષ. ૪૬

કેટલાએક ગાઢે ગાજે, હુત હુત કરીને હાક;
કેટલાએક ઉછળે, કોને ચઢે નહિ થાક. ૪૭

રામ આગળ રમત કરતા, વાનરા સર્વે જાય;
નૃત્ય આગળ કરે કો એક, રઘુનાથના ગુણ ગાય. ૪૮

વજાડે કો બાકરી, માંહોમાંહે માંડે વાદ;
બળ દેખાડે રામને, અત્યંત જે ઉન્માદ. ૪૯

વાજાં સર્વ મોઢે વજાડે, ગાજતા ગંભીર;
એમ કરતાં આવિયા, સાગરકેરી તીર. ૫૦

કડવું ૨૯ મું.

રાગ મારૂણી.

રામચંદ્ર હેઠે ઉતરિયા, અંગદ આજ્ઞાકારી જી;
કરજોડીને આગળ ઉભા, જેને વા'લા દેવસુરારિ જી. ૧

લક્ષ્મણજી આદિ ઉતરિયા, આગળ ઉભો હનુમાન હાથી જી;
સુગ્રીવ સામો આવી ઉભો, સાથે સઘળા સાથી જી. ૨

સઘળે આરે વાનર વ્યાપ્યા, પર્વત ઉપર ચઢિયા જી;
વૃક્ષ ઉપર ને ડાળે ડાળે, અન્યો અન્યે અડિયા જી. ૩

જ્યાં જોઇએ ત્યાં વાનર દીસે, એક એકથી બળિયા જી;
શૂરાતને કો સાહી ન શકે, કોણે ન જાયે કળિયા જી. ૪

સાગર સામો ગડગડ ગાજે, વાજે બહુ કલ્લોલ જી;

---

૪૯. વજાડે ઇ૦—બાકરી બાંધીને લડવા તૈયાર થાય.

ઉપર ઉપર લેહેરી વાજે, છાયે છૂટી છોળ જી. ૫
મદભર્યો ગાજે મેહેરામણ, વહી શકે નહિ વા'ણ જી;
માંહે મગરમચ્છ છે મોટા, શીપ શંખ બહુ પાણ જી. ૬
કાચબા જ્યાં ક્રૂર વસે છે, જાદોગણ બહુ જાત જી;
વરૂણતણા સેવક છે સઘળા, સદા રહે સંઘાત જી. ૭
વડવાનળ ગાજે છે માંહે, બળિયો બહાર ન આવે જી;
નદી સઘળીનો જે નાયક, પ્રલયકાળે પ્લાવે જી. ૮
રામચંદ્ર કહેછે સુણ સુગ્રીવ, સાગર શતજોજન જી;
ઓળંગી જાશુ શી પેરે, મોહે મારૂં મન જી. ૯
સાગરને મારા પિતાને, પેહેલી હતી પ્રીત જી;
હવે વિનતિ કરી જોઇએ, ધરે યદ્યપિ ચિત્ત જી. ૧૦
જો આપણને એ દે મારગ, સહુકો સોહ્યલે જઇએ જી;
રાવણ સાથે યુદ્ધ કરવા, તત્ક્ષણ તત્પર થઇએ જી. ૧૧
પેહેલી પ્રશંસા કીજીએ, પૂરો આણી પ્રેમ જી;
ઓસરીને રહે એ અળગો, રઘુપતિ બોલ્યા એમ જી. ૧૨
કુશ અણાવીને પાથર્યો, આસન કરવા કાજ જી;
સ્નાન કરી બેઠા રઘુનંદન, સેવાવિધિ કરી સમાજ જી. ૧૩
અર્ણવની તો સ્તુતિ આરંભી, ભાવ ધરી ભજન જી;
પ્રાણાયામ કરીને રઘુપતિ, પ્રણવે લલિતવચન જી. ૧૪
તું સુરજ ને તું ચંદ્રમા, તું પવન ને પાણી જી;
અવની ને આકાશ એક તું, તું વિદ્યા અવિચળ વાણી જી. ૧૫
દેશ વિદેશ ને કાળ કર્મ તું, તું યજ્ઞ ને યજમાન જી;
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય તે તુજથી, તારૂં કો ન લહે માન જી. ૧૬
પૃથ્વી પાછળ તુંએ મેખળા, તેં પૂર્યો છે બ્રહ્માંડ જી;
અસંખ્યાત ઉપજે છે તુજથી, લય પામે છે ઈંડ જી. ૧૭
વડવાનળ રાખ્યો છે માંહે, જદ્યપિ શોષે વાર જી;
અંગીકાર કર્યા માટે, કાઢી નાંખે નવ બહાર જી. ૧૮
રત્ને તું સંપૂર્ણ ભર્યો છે, રત્નાકર તુજ નામ જી;

---

૫. કલ્લોલ–તરંગ. છાયે—છવાઈ જાય. ૭. જાદોગણ–જળજંતુઓના સમુદાય. ૮. બહાર ન આવે–મર્યાદા ન મૂકે. પ્લાવે–ડૂબાડે. ૧૦. ધરે–'કરે' પ્ર. ૩–૪.

લક્ષ્મીતણો તો તું તાત છે, પૂરે પૂરણકામ જી. ૧૯
સઘળી નદીતણો તું નાયક, ન વહે તુજમાંહે વે'ણ જી;
અગાધ બોધ અતિ ઉંડો છે, કો પ્રીછે નહિ પ્રમાણ જી. ૨૦
મારા પિતાને ને તારે, પ્રેમતણો નહિ પાર જી;
એકેરથ બેશી યુદ્ધ કીધું, અસુરશુ એકવાર જી. ૨૧
અમારા પૂર્વજે ખણ્યું હતું, સગરસુતે સાક્ષાત જી;
સાગર નામ ધરાણું તેણે, વેદ પુરાણે વાત જી. ૨૨
ભગીરથે ભર્યો આણીને, સુરસરિતા એ ગંગ જી;
જન્મકોટિનાં પાતિક બાળે, ના'તાં નિર્મળ અંગ જી. ૨૩
તારી ઉપમા તુંને દીજે, તુલના કીજે કોય જી ?
કહેવાજોગ બીજો કો છે નહિ, શું કરીએ તો સોય જી. ૨૪
અમને જો માર્ગ દે સાગર, પંથ પાધરે પળિયે જી;
રાવણ મારી સીતા પામી, પ્રેમે પાછા વળિયે જી. ૨૫
ત્રણ રાત્રી તે એકે આસન બેશી રહ્યા શ્રીરામ જી;
સાગર આગળ કરી વિનતિ, અવર ન કીધું કામ જી. ૨૬
લક્ષ્મણ પ્રત્યે કહે રઘુનંદન, સાંભળ રે તું વીર જી;
જેમ જેમ હું સ્તવું સાગરને, તેમ તેમ વાધે નીર જી. ૨૭
રૂડા માટે મેં એમ જાણ્યું, સામ કહી રીઝવિયે જી;
જેમ એ આપણને માર્ગ આપે, મહા મોટો કહી સ્તવિયે જી. ૨૮
પછી કાંઇએક દાન દીજીએ, સામા રહીને રંગીએ જી;
પછે ભેદ ભલી પેર કીજીએ, ઠગ જાણીને ઠગીએ જી. ૨૯
તોએ વશ ન આવે દુર્જન, તેનું બોલ્યું ખંડિયે જી;
પછે તેને પૂરો પીડિયે, દીનતણી પેરે દંડિયે જી. ૩૦
મૂર્ખને જેમ જેમ માનીએ, તેમ તેમ થાય વાંકો જી;
જાણે જે મુજ ભાગો બીહે છે, તો તો એ અતિ રાંકો જી. ૩૧
તે માટે પૂરો પીડીને, મનાવીને મન જી;
સરવસ્વ તેનું સાંભરી લીજે, કીજે તો નિર્ધન જી. ૩૨
દારિદ્ર રૂપિયું અંજન આંજે, તો તે સહુને દેખે જી;
શ્રીમદે અત્યંત આંધળા, કોને કાંઈ નવ લેખે જી. ૩૩

---

૨૦. વે'ણ-વહન-પ્રવાહ. ૨૮. સામ-સામ વચન. ૨૯. રંગીએ-રંજન કરીએ. ૩૩. શ્રીમદે-લક્ષ્મીના મદથી.

જોજે લક્ષ્મણ હું તે હમણાં, એનો ફેડું ઠામ જી;
પંથિક આવે તે એમ પૂછે, સિંધુ હતો આણે ઠામ જી! ૩૪
નિર્જળ દેશ કરૂં હું હમણાં, એકજ મે'લી બાણ જી;
નાખું તે નિષ્ફળ નહિ જાયે, સબળ કરી સંધાણ જી. ૩૫
એમ કહી ધનુષ્ય તે લીધું, કીધો ત્યાં ટંકાર જી;
પડછંદો પ્રગટ્યો અતિ પ્રૌઢો, નાદ થયો નિર્ધાર જી. ૩૬
રામે પાવક તણી પ્રશંસા કીધી, સાધ્યું ત્યાં અગ્ન્યાસ્ત્ર જી;
કહે હવે હું બાળુંછું એને, પામે [જેથી] પ્રજ્ઞાસ્ત્ર જી. ૩૭
આકર્ષીને અતિ કોપે કરી, તાણી તીનું તીર જી;
સાગર સામું મૂકયું રામે, બળે બાંધવા નીર જી. ૩૮
કલકલ કલકલ થાવા લાગ્યું, અતિ ઉકળ્યું પાણી જી;
જળચર સઘળાં દાઝે દેહે, કરે ત્રાહ ત્રાહ વાણી જી. ૩૯
મચ્છ કચ્છપને શીપ શંખરે, બીજા જે જળજંત જી;
તે સઘળા દાઝવા લાગ્યા, હવે આવ્યો અંત જી. ૪૦
આકાશે તનખા ઉડે છે, પ્રગટી પાવકજ્વાળ જી;
પાણી તે અતિ બળવા લાગ્યું, પડી પૂરી ફાળ જી. ૪૧
ધુંબારવ થાયછે બો'ળાં, દીસે દામણા દેહ જી;
ઉપદ્રવ ઉદય શો પામ્યો, આજ અવસ્યમેવ જી. ૪૨
કાંઈ કાન પડ્યું ન સુણાએ, બળતાં પ્રાણી બોલે જી;
આ ઉત્પાત ઉદય શો પામ્યો, દાઝતાં દેહે ડોલે જી. ૪૩
તોયે સાગર વાજ ન આવે, દેવા નહિ દે માગ જી;
પાણી પાછું ક્યમે ન થાયે, જુએ તે નહિ લાગ જી. ૪૪
અગ્ન્યાસ્ત્ર સંહર્યું પાછું, વળી કર્યો વિચાર જી;
હવે હું શોષાસ્ત્ર નાખું, રાખું નહિ લગાર જી. ૪૫
એમ કહી આકર્ષ્યું અતિશે, કર્યું શોષવા મન જી;
આગે અગસ્ત્યે જેમ શોષ્યો, ઠાલો રહ્યો બહુ દન જી. ૪૬
પ્રીછ્યું નહિ પડે જેમ કોને, અહીં કંઈ સાગર હુતો જી;
એવું એકે બાણે શોષું, સાગર ખરો વગુત્યો જી. ૪૭
એમ કહીને અતિ આકર્ષ્યું, બળે કરીને બાણ જી;

---

૩૭. પ્રજ્ઞાસ્ત્ર–જ્ઞાનરૂપી હથિયાર.

ત્રણલોકને ત્રાસ ઉપન્યો, પીડાણા સર્વ પ્રાણ જી. ૪૮
સાગરે જાણ્યું શોષાણો, મિથ્યા કીધું માન જી;
અજ્ઞાને કરી ઓળખ્યા નહિ, ભક્તવત્સળ ભગવાન જી. ૪૯
દિવ્ય દેહ ધરીને આવ્યો, રામચંદ્રને શરણ જી;
મેં બાણ તમારૂં સહ્યું ન જાયે, મૂકો તો પામું મરણ જી. ૫૦

કડવું ૩૦ મું.

રાગ વેરાડી.

મને રાખો રૂડા રામજી રે, તું છે દીનાનાથ રે;
હવે હું તો જોડુંછું હાથ રે, બળિયાશુ શી બાથ.
રાખો રૂડા રામજી રે. ૧
મારો એ અપરાધ રે, અવગુણ એ અગાધ રે;
હવે સેવકછું હું સાધ, રાખો રૂડા રામજી રે. ૨
પ્રભુ તું કોણે જાણ્યો નવ જાય રે, કરતાં કોટિ ઉપાય રે;
બ્રહ્માદિક ગુણ ગાય, રાખો૦. ૩
હું છું દીન દામણો દાસ રે, અતિ પામું તમથી ત્રાસ રે;
મને આપો વસવા વાસ, રાખો૦. ૪
તમો છો જગજીવન રે, મોહે મારૂં મન રે;
દુર્લભ તુજ દર્શન, રાખો રૂડા૦. ૫
તમારી માયા અતિ અગાધ રે, તારો સેવક છું સાધ રે;
જે ભજે તજી ઉપાધ, રાખો૦. ૬
હું પાપી પામર પ્રાણ રે, હું અલ્પમતિ અજાણ રે;
હવે સંહર સ્વામી બાણ, રાખો૦. ૭
માયા માનુષ રૂપ રે, તું છે ત્રિભુવન ભૂપ રે;
તું અંગ ધરે અનુપ, રાખો૦. ૮
હું જાણું નહિ તારી યુક્તિ રે, એવી નહિ હુંમાં ઉક્તિ રે;
તમારે નામે પામું મુક્તિ, રાખો૦. ૯
તારૂં શર ભાંજે ત્રૈલોક્ય રે, હું સેહેજે પામું શોક રે;
મારૂં જીવિત થાયે ફોક, રાખો૦. ૧૦
મારો તો બહુ વાંક રે, અજ્ઞાને આડો આંક રે;
રાખો જાણી રાંક, રાખો૦. ૧૧

જો હું દેઉં તમને માગ રે, સહુ પળે પરઠી પાગ રે;
સૂર્યવંશીનો થાયે લાગ, રાખો૦. ૧૨
તેં ઉંડો સર્જ્યો શા માટ રે, તેં ત્યારે ન કીધી વાટ રે;
કાં નીચો નિર્મો નાટ, રાખો૦. ૧૩
તારૂં કર્યું મિથ્યા કેમ થાય રે, જો કો પાય પળીને જાય રે;
તો અગાધ કેમ કહેવાય, રાખો૦. ૧૪
તમો મોટા છો મહારાજ રે, જો બળે જાશો આજ રે;
પણ વણસશે મારૂં કાજ, રાખો૦. ૧૫
વળી બીજો આવે રાય રે, તે પળી એમજ જાય રે;
પછે મારગ મુજમાં થાય, રાખો૦. ૧૬
મને માર્યે મોટમ નહોય રે, તમને ભલા કહે નહિ કોય રે;
સરજી સંહારો સોય, રાખો૦. ૧૭
આદિ પુરૂષ તું એક રે, તું રૂપ ધરે અનેક રે;
હું શું જાણું વિવેક, રાખો૦. ૧૮
તું નિરંજન નિરાકાર રે, તારો કોય ન પામે પાર રે;
મારે એકજ તું આધાર, રાખો૦. ૧૯
વળતા વાણી બોલ્યા રામ રે, શર સાંધ્યું શોષવા કામ રે;
તે હું મેલું કીએ ઠામ, સાગર સાંભળો રે. ૨૦
મારૂં સાંધ્યું સફળ થાય રે, નાખ્યું નિષ્ફળ ન જાય રે;
તું આવી લાગ્યો પાય, તુજને કેમ હણું રે. ૨૧
સ્વામી સાંભળ વાત રે, અમો છું સાગર સાત રે;
એક મીઠો જગતાત, તેને શોષીએ રે. ૨૨
ત્યાં રહેછે પાપી જન રે, કહીંએ પખાળે નહિ તન રે;
ઉચ્છિષ્ટ રહે અનુદિન, તેને શોષીએ રે. ૨૩
રામે તાણી મેલ્યું તીર રે, શોષ્યું સઘળું નીર રે;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય રઘુવીર, જન કયમ જીવશે રે. ૨૪
મીઠો સમુદ્ર હતો જ્યાંય રે, સ્થળ સાગર કીધો ત્યાંય રે;
ક્રોધ ધરી મનમાંય, પ્રાણી કેમ રહે રે. ૨૫
રામ કહે સુણો શુદ્ધ રે, ત્યાં ઘણું નિપજશે દૂધ રે;

---

૧૨. પરઠી—અર્થાત્ મૂકીને.

ચારો ખેવડ યુદ્ધ, જળને શું કરે રે. ૨૬

સાગર કરે સ્તવન રે, જય જય જગજીવન રે;
કમળદળલોચન, હું હવે ઉગર્યો રે. ૨૭

સુખ પામ્યો ત્યાંકણ સોય રે, જળચર પ્રાણી કોય રે;
સ્થળ સાગર તે હોય, જળ જઇ સૂકવ્યું રે. ૨૮

એક આંબલડાનું ફળ રે, કો લાવ્યા કપિ મહાબળ રે;
જ્યાં વાનરનું દળ, તેને દેખાડિયું રે. ૨૯

મુખમાં મેલો એમ રે, આવી સુગ્રીવ વળગ્યો તેમ રે;
તું એકલડો ખાઇશ કેમ, ફળ એ માહરૂં રે. ૩૦

કંઠ ગ્રહીને ચાંપ્યો પાણ રે, તે બોલી ન શકે વાણ રે;
મોઢામાંથી બાહેર આણ, સુગ્રીવે ગળ્યું રે. ૩૧

આવી બળિયા વળગ્યા એહ રે, દારૂણ દીસે દેહ રે;
કંઠે સાહ્યો તેહ, સુગ્રીવ શું કરે રે. ૩૨

કાઢી કીધું આહાર રે, અન્યોઅન્યે કરી પ્રહાર રે;
આવી વળગ્યા દશ બાર, કંઠથી કાઢિયું રે. ૩૩

ઉડ્યો અંજનીકુમાર રે, અંગદ ઉઠ્યો અપાર રે;
એ હું કરીશ ફળ આહાર, બીજો ક્યમ ગ્રહે રે. ૩૪

નલ નીલ કુમુદ ને તાર રે, ઉલટિયું દળભાર રે;
મોકમ મારે માર, કો નવ ઓસરે રે. ૩૫

મુષ્ટિ પાટુ કોણી પાણ રે, માર માર મુખવાણ રે;
કોય ન કરે કા'ણ, યુદ્ધ મહા માંડિયું રે. ૩૬

આવી વળગ્યા વીર રે, રવે પાડે રીર રે;
કોપે ન ધરે ધીર, ફળ એ તમતણું રે. ૩૭

માંડ્યો મહા સંગ્રામ રે, રોવા લાગ્યા રામ રે;
એ શું કરશે કામ, ચંચળ વાનરા રે. ૩૮

એક એક ઉપર આરૂઢ રે, ગાજે ઘન અતિ ગૂઢ રે;
દેખી દેવ થયા દિગ્મૂઢ, વિસ્મય પામિયા રે. ૩૯

કરડે મરડે મારે મૂઢ રે, એકએક ને કહે ઉઠ રે;
કોપે કરડે પૂઠ, કોને નવ ગણે રે. ૪૦

---

૨૮. ત્યાં કણ–ત્યાં. ૩૬. કા'ણ—કહેણ, અર્થાત્ કોઇ કહ્યું માને નહિ.

અધર ડસે ને આણે રીસ રે, વઢતાં પાડે ચીસ રે;
જપે શ્રીજગદીશ, આશ્ચર્ય પામિયા રે. ૪૧
હુત હુત કરે હાક રે, એક એકનું કરડે નાક રે;
મારે મન તું શાક; તારૂં શું ગજું રે. ૪૨
રામને નયને ચાલે નીર રે, વારે લક્ષ્મણ વીર રે;
શું રૂઓછો શ્યામશરીર, એ સારૂં નહિ રે. ૪૩
વઢી વઢી આવ્યા વાજ રે, સુગ્રીવે વિચાર્યું મનમાંજ રે;
હવે ફળ કીજિયે તાજ, જળમાં નાખિયું રે. ૪૪
સુગ્રીવ આવ્યો રામની પાસ રે, હળવે હળવે કરતો હાસ રે;
કાં રૂદન કરો અવિનાશ, દેખી અમને રે. ૪૫
એ અમારી ટેવ રે, જાણે સઘળા દેવ રે;
અમો સાચી કરશું સેવ, દુઃખ તમો કાં ધરો રે. ૪૬
અમો પ્રકૃતિ ન મૂકીએ નાથ રે, જે સદાની છે સાથ રે;
જન્મ ધરે ધરી હાથ, એ અમને નવ તજે રે. ૪૭
એક કો એવો શૂર રે, શોષે સાગરપૂર રે;
રાવણને કરે ચૂર, ક્ષણ લાગે નહિ રે. ૪૮
ત્રિલોક પમાડે ત્રાસ રે, તમો કાં મૂકો નિશ્વાસ રે;
મને દૃઢ વિશ્વાસ, રૂડા રામજી રે. ૪૯
રામ થયા રળિઆત રે, વારૂ કહી તેં વાત રે;
ભેદ જણાવ્યો ભ્રાત, હૃદે શું ચાંપિયો રે. ૫૦

કડવું ૩૧ મું.

આડોતાલ.

એ કથા રહી એટલે, સુગ્રીવશુ કરી વાત;
વિભીષણ તેડાવિયો રે, કહેવા કૈકસી[1] માત. ૧
સાંભળ વીરા વિનતિ, ભૂર[2] થયો તુજ ભ્રાત;
જે લઇ આવ્યો જાનકી, જગતજનની સાક્ષાત. ૨
જઇને વારો વીરને, કોણ કર્યું એ કામ;
જગતપિતા જે દુહવિયો, રાજીવલોચન રામ. ૩

---

૧. કૈકસી માત–રાવણની માતા. ૨. ભૂર–સાધારણ–હલકો.

ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, આવે વાનર વીર;
સાગર ઉલ્લંઘી કરી, ફાળે આણી તીર. ૪
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, વાનર માંડે વાદ;
કોશીસે ઉંચા ચઢી, કરે ગાઢે નાદ. ૫
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, આવે રાઘવરાય;
મંત્રીને મારે સહી, વનિતા વિધવા થાય. ૬
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, છેદે દશે શીશ;
રામજી રમે ગેડીદડે, આણી અતિ રીસ. ૭
ત્યાર પેહેલી આપો જાનકી, રાક્ષસમાત્રનો અંત;
આણે એ કોપે કરી, ભકતવત્સળ ભગવંત. ૮
કુમતિ કાં તને ઉપની, કે કોપ્યો છે કાળ;
સિંહ સંઘાતે શાભણી, અળવે કીધી આળ. ૯
શે ન સોંપે જાનકી, લાગી રામને પાય;
અભયપદ આપી કરી, જેમ અયોધ્યાએ જાય. ૧૦
તારે શું નથી તારૂણી, જે તેં કીધું હરણ;
મસ્તક ચઢાવીને શાભણી, ઘેર આણ્યું મરણ. ૧૧
તં એ ભોગવવી નથી, સતી શિરોમણિ નાર;
મન રમે જેનું રામશુ રે, જેને વા'લા દેવસુરાર. ૧૨
શું અદકું છે એ વિષે, જે અતિ મોહ્યું મન;
દેવકન્યા બહુ કિન્નરી, ભામિની ઘણીએ ભુવન. ૧૩
કાં વાવી વિષની વેલડી, ખાવા થઇ છે ખાંત;
શીખામણ દેજે ઘણી, વારે જઇ એકાંત. ૧૪
જો તારૂં કહ્યું એ કરે નહિ, તો તું જાજે રામની પાસ;
અવિચળપદ તને આપશે, કરી રાવણનો નાશ. ૧૫
એકમનો તું આલિંગે, રામચંદ્રનાં ચરણ;
સરસ્વ સોંપીને રહે, સીતાપતિને શરણ. ૧૬
એથી કો અધિકો નથી, જોતાં ચૌદભુવન;
પુરૂષોત્તમજી પ્રગટ થયા, માયા માનુષ તન. ૧૭
સરજે પાળે સંહારે, અવિનાશી એ એક;

---

૯. અળવે-અળવીતરૂં કરતાં.

જોતાં કો બીજો નથી, નારાયણ વત્રેક. ૧૮
વીરા વેહેલો આવજે, શીખામણ દેઈ સાર;
જો તારૂં કહ્યું ન કરે તો, એ થયો મરનાર. ૧૯
આજ્ઞા માગી ઉઠિયો, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ;
રાવણભણી તે સંચર્યો, હૃદયકમળ શ્રીરામ. ૨૦
રાજસભામાં આવિયો, રાવણે દીધાં માન;
આસન આદર આપિયું, બેસાર્યો સંનિધાન. ૨૧
શે દીસેછે શણમણો, વીરા કહેને વાત;
કહે તું કોણે દૂભિયો, ભૂરપણે મુજ ભ્રાત. ૨૨
દુર્બળ દીસે શાભણી, નયને વહેછે નીર;
અતિશે થયુંછે આકળું, થર થર ધ્રુજે શરીર. ૨૩
કહે કોણે કહ્યું કર્યું નહિ, કે કોણે દીધી ગાળ;
એમ કાં દીસે અણમણો, ઉત્તર દે એક વાર. ૨૪
વળતો વિભીષણ બોલિયો, ભાઈ સાંભળ ભેદ;
તે દહાડાનું સહુકો, પામેછે અતિ ખેદ. ૨૫
અપશુકન થાયછે ઘણા, અદ્ભુત ઉલ્કાપાત;
ધ્વજાદંડ અવનિ પડે, વાય છે વસમા વાત. ૨૬
ભૂએ કંપ થાયે ઘણી, શોણિતનો વરસાત;
આફણિયે અતિ ઉપજે, અવનિએ આઘાત. ૨૭
ઉત્રેવડો અતિ ઉછળે, પાણીઆરૂં કરે અતિ વાદ;
મુઆં મુઆં મુખથી કહે, સહુ સંભળાવે નાદ. ૨૮
આફણિયે ઉતરી પડે, નારીના શણગાર;
ફેલાયેછે ચાંદલો, પીયળ ન રહે લગાર. ૨૯
ચૂડાચૂડી ઉતરે, નરના સરખા હાથ;
અચેત થઇ અવનિ પડે, નથી રે દીસતો નાથ. ૩૦
દર્પણમાંહે દેખે નહિ, રાક્ષસ કાયનાં રે શીશ;
ઉકાંટા અંગે ચઢે, ગાઢે પાડે ચીસ. ૩૧

---

૨૧. સંનિધાન–પાસે. ૨૨. ભૂરપણે–અધમતાથી–મૂર્ખતાથી. ૨૭. આફણિયે–એની મેળે. ૨૮. ઉત્રેવડો–ઉતરેડો. ૨૯. ફેલાયેછે–'ફેસાએ છે' પ્ર. ૩ જી.

એક ઉદરથી ઉપન્યા, સહુકો જાણે સાધ રે. ૯
વેરીને પ્રીછ્યું પડે, ભુંડે માર્યો ભ્રાત રે;
બીજા કો પ્રત્યે ચાલતું નહિ, વારૂ નહિ એ વાત રે. ૧૦
રામચંદ્ર એ જાણશે, રાવણ તો છે રાંક રે;
કુટુંબમાં કળો કરે, અધમે આડો આંક રે. ૧૧
અકર્મી સુત અવતર્યો, માતા ઉપર રીસ રે;
બીજાં કો પ્રત્યે ચાલે નહિ, પોતાનું કૂટે શીશ રે. ૧૨
એમ કહીને વારિયો, બેસાર્યો બળવાન રે;
બીજી બહુ આસનાવાસના, દેઈને પ્રહસ્ત પ્રધાન રે. ૧૩
રાવણ કહે રીસે કરી, મારી મિટ આગળથી જાય રે;
હું સહી શકતો નથી, જે માનુષના ગુણ ગાય રે. ૧૪
જેવો અકર્મી તું અવતર્યો, તેવો નહિ કો દીન રે;
માનુષને જઇ કેમ મળું, લય પામિયે લીન રે. ૧૫
મહાનુભાવ તે નવ તજે, જે કીધો અંગીકાર રે;
રૂડું અથવા પાડવું રે, સર્વે માને સાર રે. ૧૬
મહાદેવજી જો વિષ તજે, સાગર વડવાનળ રે;
તો હું મેલું જાનકી, મીન તજે જો જળ રે. ૧૭
પ્રાણથકી અધિકી ઘણી, જીવતણું જીવન રે;
મરૂં પણ મેલું નહિ, મોહ્યું મારૂં મન રે. ૧૮
જે વિના જીવું નહિ, વિરહે જાયે પ્રાણ રે;
તેને હું તો ક્યમ તજું, અરે મૂઢ અજાણ રે. ૧૯
દેવ દૈત્ય મેં જીતિયા, જક્ષ કિન્નર વિદ્યાધર વીર રે;
એ મનુષ્યનું શું મારવું, વિરહે શિથિલ શરીર રે. ૨૦
શાખામૃગનું શું ગજું, તાળિયે ત્રાસે તેહ રે;
બળ પ્રીછ્યું મેં રામનું, વાનર સાથે નેહ રે. ૨૧
ભક્ષ સ્વભાવે આપણું, તેને કરૂં પ્રણામ રે;
જીવીને હું શું કરૂં, નિર્ગમીને નિજ મામ રે. ૨૨
કલંક લાગે કુળને, જો હું નામું શીશ રે;

---

૧૧. 'કળો–કલહ. ૧૪. મીટ–નજર. ૧૬. પાડવું–ભુંડું (?) ૧૮. ઘણી–'અધિકે ઘણે.' પ્ર. ૩ જી.

એ અવગુણ એક તમતણો, સહુનો ખૂટ્યો કાળ;
રાક્ષસ વોણી મેદિની, કરશે દીનદયાળ. ૪૬
જોગી જનને આવે નહિ, સ્વપ્નાંતર શ્રીરામ;
તે આફણિયે આવિયા, સીતાપતિ પૂરણકામ. ૪૭
જો જાણે રહું જીવતો, સહુ કુટુંબ સહિત પરિવાર;
સોંપો સીતા સુંદરી, ચરણે કરી નમસ્કાર. ૪૮
બીજું કાંઇ માગે નહિ, પ્રભુજી છે પૂરણકામ;
જોઇએછીએ એક જાનકી, જેને વલ્લભરામ. ૪૯
જો રહેશો તમે જીવતા તો, ઘણી ભોગવશો નાર;
મરવામાં છે શું ભલું, દૂહવીને દેવ મોરાર. ૫૦

કડવું ૩૨ મું.

એકતાળ.

વચન સુણી વીરનાં, રાવણને ચઢી રીસ રે;
ખડગ કાઢી ઉભો રહ્યો, હું છેદું તારૂં શીશ રે. ૧
ફટરે ભુંડા પાપિયા રે, તું મહામૂઢ અજાણ રે;
મારા ગુણ વીસારિયા રે, કરે મનુષ્યતણું વખાણ રે. ૨
અમારા વંશમાં ઉપન્યો, તું તો કુળઅંગાર રે;
મનુષ્યતું શું મારવું, જે આપણો આહાર રે. ૩
અછતા ગુણ એના કહે, રાજ્યભ્રષ્ટ જે રામ રે;
બાપે મારી કાઢિયો, કશે ન આવે કામ રે. ૪
સ્ત્રીરત્ન એક એહને હતું, તે મેં કીધું હરણ રે;
હવે જો અહીં આવશે, તો પમાડીશ મરણ રે. ૫
મારા કુળમાં કો એવો નહિ, તુજસરખો તો રાંક રે;
ગુણ ગાયે મનુષ્યના, કાઢી મારો વાંક રે. ૬
એમ કહી ઉભો થયો, ખડગ ઉઘાડું પાણ રે;
રોમ થયાંછે ઉફરાં, હવે કરીશ હું હાણ રે. ૭
જેટલે માંડ્યો મારવા, બોલ્યો પ્રહસ્ત પ્રધાન રે;
આડો આવી ઉભો રહ્યો, શું ટળી છે સાન રે. ૮
મારે કો નિજ ભ્રાતને, જો કોટિ કરે અપરાધ રે;

મારે મન તું તો મુઓ, જાણે જણ્યા હતા એહ રે;
તુજવિના મારે ચાલશે, જો તુંને વલ્લભ તેહ રે. ૩૯
મને શીખામણ કહેવી કશી, હું ચૌદવિદ્યા ગુણ જાણુ રે;
ચૌદલોક વશ માહરે, મારી સઘળે વર્તે આણુ રે. ૪૦
હું કોથી બીહું નહિ, મુજથી બીહે કાળ રે;
રીસે થયોછે રાતડો, ભૃકુટી ચઢાવી ભાળ રે. ૪૧
વિભીષણ માર્યો ઘણું, અહીંથકો તું જાય રે;
મારે તારો ખપ નથી, જે મનુષ્યના ગુણ ગાય રે. ૪૨
વિભીષણ વળતો વદે, મારો નહિ કાંઈ વાંક રે;
મૃત્યુ તારૂં આવિયું, દેવ થયો તુજ રાંક રે. ૪૩
મારૂં કહ્યું નથી માનતો, પથ્ય ઉપર નહિ પ્રીત રે;
મહારોગ તને વ્યાપિયો, દીસે છે વિપરીત રે. ૪૪
તારે કો વહાલું નથી, જે કડવો ઘૂંટડો પાય રે;
મહારોગ મનથી ટળે, કામજ્વર જે જાય રે. ૪૫
મીઠાબોલા મળે ઘણા, વેરી તારા તેહ રે;
મરાવે આગળ રહી, મિથ્યા માંડી નેહ રે. ૪૬
ત્યારે તું જાણીશ સહી, સંભારીશ મુજવચન રે;
જ્યારે બાણ વાજશે રામનાં, છેદશે દશે વદન રે. ૪૭
મને માર્યા માટે બાધ નહિ, ચેતે જો તું ચંત રે;
સીતા સોંપે રામને, તો કૃપા કરે ભગવંત રે. ૪૮
જો તું ત્યાં જાયે નહિ, મુજ સાથે મોકલ માત રે;
હું જઈ સમરપું જાનકી, સંતોખું જગતાત રે. ૪૯
રામને મળ્યા માટે તને, ભુંડો નહિ કહે કોય રે;
સામું અમર તુંને માનશે, કીર્તિ સઘળે હોય રે. ૫૦

૪૮, મને ઇ૦–તેં મને માર્યો. માટે રામ પાસે જઇને સીતા આપવામાં કાંઇ બાધ (અડચણ) નથી. અર્થાત્ તે રીસ હું નહિ રાખું.

કડવું ૩૩ સું.

રાગ સોરઠી.

રાવણ કોપે કરવા લાગ્યો, પુનરપિ પાટુ પ્રહાર;
મારા મોઢા આગળથી જા મૂરખ, નહિતો કરીશ સંહાર. ૧
કો એને વારો રે વારો, નહિતર ખૂટયો કાળ;
મૂરખને જેમ જેમ મોઢે ચઢાવ્યો, હળુવે શું દેઈ ગાળ. ૨
તારે જે કરવું હોય તે, મળી રામને કરજે;
રાંક થઇને પાસે રહેજે, અનુચર થઇ ઉગરજે. ૩
મરૂં તો હું માન ન મેલું, હવે સીતાને ન આપું;
ભાઇ માટે નથી મારતો, નહિતર મસ્તક કાપું. ૪
ત્યારે પ્રહસ્ત કહેછે વિભીષણને, તારે શું છે કામ?
દૂભણુ મનાવો શામાટે, જો એ વારે આમ;
મંત્રી બોલે રે બોલે, સુણ વિભીષણ વાત. ૫
સરજ્યું કો કયમે નવ છૂટે, જો કરે કોટિ ઉપાય;
તારે કહ્યે કાંઇએ નવ હોયે, જો કોટી કરે ઉપાય;
તો શું ચાલે રે ચાલે, સરજ્યું તે સહી થાય. ૬
આટલા દહાડાનું ઉપાર્જ્યું, મને કરીને માન;
તે મનુષ્યને મસ્તક કેમ નામે, જે મોટો રાજાન;
વીરા વારૂં રે વારૂં, એ વિના કીજે વાત. ૭
સંપાતિ કહેછે રે કહેછે, સાંભળ પ્રહસ્ત પ્રધાન;
ગમતું બોલી ગુણ કરેછે, પણ લંકા થાશે રાન;
પ્રભુને પ્રેરો રે પ્રેરો, લાગે રામને પાય. ૮
જેના જેવા સ્વામી હોય, મંત્રી તેના તેવા;
પાસે રહીને પાપ કરાવે, સાચી માને સેવા;
તમો એના વેરી રે વેરી, સહી છેદાવો શીશ. ૯
અંતરિક્ષ માર્ગે ઉભો રહીને, બોલ્યો વિભીષણ વાણ;
હજી લગે હું હાકી કહુંછું, જોડીને બે પાણ;
વીરા મારા માનો રે માનો, માનો મારો બોલ. ૧૦
રાઘવને મનુષ્ય માનો છો, મોટી એ મૂરખાઇ;

---

૫. દૂભણુ ઇ૦–દૂભણુ અને મનાવો શામાટે કરવો? એક દૂભાય તેને બીજાએ શા માટે મનાવવો? ૮. સંપાતિ–વિભીષણના પ્રધાન.

પુરૂષોત્તમજી પ્રગટ થયા છે, સેવકજન સુખદાઇ;
વીરા તું વાળો રે વાળો, મરણ માને માંડ. ૧૧
જનકનંદિની તે મહાલક્ષ્મી, લક્ષ્મણ તે શેષ;
માયાએ મારવા મૂરખ, માંડ મનુષ્ય વેષ;
વીરા તને વારૂં રે વારૂં, માનો સત્ય વચન. ૧૨
રામ કને હવે હું જાઉંછું, કહી સઘળો ભેદ;
રાક્ષસમાત્રને મરાવીશ, કરાવીશ શિરચ્છેદ;
હવાં જોજો રે જોજો, મારો નહિ કાંઇ વાંક. ૧૩
સુઆમાં શું મોદ કરેછે, ખાવા થઇછે ખાંત;
મસ્તક દશ દડા દોડાવશે, ભૂરપણે થઇ ભ્રાંત;
મિથ્યા મરશો રે મરશો, કોપ્યો તમારો કાળ. ૧૪
મને અખિલ રાજ્ય આપશે, લંકાનું શ્રીરામ;
સેવક થઇને શરણે હું જાઇશ, પ્રેમે કરીને પ્રણામ;
મને અતિ વા'લું રે વા'લું, સીતાપતિનું નામ. ૧૫
તમારી નાતમાંથી હવે હું નીસર્યો, રામનાતમાં ભળિયો;
મૃત્યુથકી હવે હું ઉગર્યો, આનંદે અનુસરિયો;
મનડું મોહ્યું રે મોહ્યું, રૂડા મારે રામ.
નિર્મળ જેનું નામ, મારે કો સાથે નહિ કામ. ૧૬
રામ પિતાને રામ માતા, ત્રાતા ભ્રાતા રામ;
રામ વિધાતા ને રામ ધાતા, દાતા ભુક્તા રામ;
હવે હું જાઉં રે જાઉં, રામચંદ્રની પાસ.
આગળ રહીને હું કરાવું, નિશાચરનો નાશ. ૧૭
કહેશો કુટુંબ કદન કરાવ્યું, ઉપન્યો રે કુળ અંગાર;
મારૂં કહ્યું જો નથી માનતો, સહુનો થયો સંહાર;
મેં શું ચાલે રે ચાલે, રૂઠયા તુને રામ. ૧૮
રાવણ કહેછે જારે પાપી, જે ચાલે તે કરજે;
તાળિયે ત્રાસે તે બીજા, સહુનું સરવસ્વ હરજે;
અહીંથી જારે જા, કરતો મિથ્યા વાદ;
વડી વારનું મોટું બોલે છે, હું ઉતારીશ નાદ. ૧૯

---

૧૨. મારવા—(તને):

એમ કહીને આજ્ઞા માગી, ચાલ્યો વિભીષણ ભ્રાત;
કૈકસીની કને તે આવ્યો, કહેવા સઘળી વાત;
મારી માતા રે માતા, શી દોછો શીખ. ૨૦
જનની કહેછે જારે કુંવર, રામચંદ્રને પાસ;
આમે હું જાણુંછું એનો, નિશ્ચે થાશે નાશ;
તો શું કીજે રે કીજે, ખૂટયો એનો કાળ. ૨૧
એકમનો થઇ ઓળગે, રામચંદ્રના ચરણ;
બ્રહ્માદિક સરખા વાંચ્છે છે, જે ચરણનું શરણ;
તે તું સેવે રે સેવે, સેવે સુધે મન. ૨૨
આપણા આખા કુળમાં, તું ઉગીશ એક;
જો કપટ વિના ભજીશ ભૂધરને, કરીને મન વિવેક;
વીરા તું ચેતે રે ચેતે, ચિતમાં ચિંતવે ચરણ. ૨૩
એકવાર આસનવાળીને, બેઠો તારો બાપ;
આસનવાળીને ઉપાસન, જપતો હુતો જાપ;
તાળી લાગી રે લાગી, દમતાં દારૂણ દેહ. ૨૪
ત્યારે તમો રમતા હતા, ત્રેવડે તેડયા ભ્રાત;
ઉછળતા ઉન્મત્ત ત્યાં અતિશે (અનુપમ), અનેક કરતા ઘાત;
હું દુઃખ પામી રે પામી, આવી પિયુડા પાસ. ૨૫
મેં પૂછયું વા'લાજીને, પ્રેમે કહો મુજ પ્રાણાધાર;
કુંવર આગળ કેવા નિપજશે, ઉચ્છૃંખલ દીસે અપાર;
મારા સ્વામી રે સ્વામી, ઉચ્છૃંખલ દીસે અપાર. ૨૬
વળી વિશ્રવા વાણી એમ બોલ્યા, સાંભળ સાચુ નાર;
સંધ્યાકાળે આવી કામાતુર, તું તો આણે ઠાર;
તે ફળ પામી રે પામી, પાપી પ્રગટયા પુત્ર. ૨૭
આ જ્યેષ્ઠતણે અપરાધે કરીને, થાશે સર્વે સંહાર;
ત્રિલોકકંટક એ અવતર્યાં, કપટી કુળ અંગાર;
સાંભળ શ્યામા રે શ્યામા, મિથ્યા નહિ મુજ બોલ. ૨૮
દેવ દૈત્ય સર્વેને દુઃખ દેશે, લેશે તેના દંડ;
એને પ્રભાવે પીડાશે, ભયભીત બ્રહ્માંડ;

---

૨૨. ઓળગે—ઓળગ કરે.

એ અતિ રે ઉન્મત ઉન્મત, જીત્યો કોણે ન જાય; ૨૯
પછે દેવ મળીને જાશે, સઘળા બ્રહ્મા પાસ;
રાવણ આગળ રહ્યું ન જાયે, ક્યમ થાય એનો નાશ;
મારા સ્વામી રે સ્વામી, એ દુઃખ સહ્યું ન જાય. ૩૦
બ્રહ્મા સર્વ દેવને તેડી, આવશે સાગર ક્ષીર;
આસનવાળી કરે ઉપાસન, સમર્થ્યા શ્યામશરીર;
સ્વામી રાખો રે રાખો, સહુ આવ્યા શરણ. ૩૧
અવનિ ધેનુરૂપ ધરી આવી, દુર્બળ દીસે દેહ;
આંખેથી આંસુ ચાલે, જાણે વરસે મેહ;
શી પેરે સહીએ રે સહીએ, દુષ્ટતણો જે ભાર. ૩૨
એવે આદ્યવિષ્ણુ ત્યાં આવ્યા, ગરૂડે થઈ આરૂઢ;
બ્રહ્માને પૂછે પુરૂષોત્તમ, કાં દીસો દિગ્મૂઢ;
કોણે દુહવ્યા રે દુહવ્યા, પીડાણાછો પર્મ. ૩૩
બ્રહ્મા કહેછે રાવણ ભાગા, કોણે રહ્યું ન જાય;
આદ્ય પુરૂષ કહેછે હું મારીશ, સહુકોને સુખ થાય;
તમો જાઓ રે જાઓ, ઉતારીશ ભૂભાર. ૩૪
તે માટે ત્યાં એ બે કુંવર, હરિના માર્યા મરશે;
લઘુ કુંવર વિભીષણ ત્રીજો, એકલડો ઉગરશે;
હું દુઃખ પામી રે પામી, કરતી હવી રૂદન. ૩૫
મેં મારૂં મન વળી વાર્યું, વારૂં થાશે વાત;
પુત્રને પુરૂષોત્તમ પોતે, કોપે કરશે ઘાત;
તે અતિ રૂડું રે રૂડું, હરિને હાથે મરણ. ૩૬
તે માટે તું જારે ભાઈ, ઉગરવાને આપ;
તે સર્વ સાચું થાતું દીસે, જે બોલ્યો તારો બાપ;
રાવણ મરશે રે મરશે, ખૂટ્યો એનો કાળ. ૩૭
આજ્ઞા માગીને ઉતપત્યો, સાથે ચાર પ્રધાન;
અનલ સંપાતિ પનસ પ્રમતિ, એવાં છે અભિધાન;
સાથે ચાલ્યા રે ચાલ્યા, ચતુર મંત્રી ચાર. ૩૮
આકાશમાર્ગે આવે છે, પર્વત સરખા પાંચ;
વાનર દેખી વિસ્મય પામ્યા, થઇ રહ્યા રોમાંચ.

એ શું આવે રે આવે, અભ્રતણો આકાર. ૩૯

આઘા આવ્યા એટલે દીઠાં, રાક્ષસકેરાં રૂપ;
શિખર શિલા લેઇને ધાયા, વઢવા વાનર ભૂપ;
એને હણીએ રે હણીએ, કપટી દીસે કોય. ૪૦

માર માર કરતાં તે ધાયા, વઢવા વાનર વીર;
વિભીષણે જાણ્યું એ વધશે, દીસેછે રણધીર;
ત્યારે બોલ્યો રે બોલ્યો, ત્યાં રે વિભીષણ દાસ;
હું તો રામતણો છું સેવક, આણો દૃઢ વિશ્વાસ. ૪૧

રાવણનો છું લઘુભ્રાતા, વિભીષણ મુજ નામ;
રાવણથી રીસાવી આવ્યો, કરવા પ્રેમે પ્રણામ;
મુજને વહાલા રે વા'લા, રાજીવલોચન રામ;
કુટુંબ પરિવાર સહુને મે'લી, આવ્યો આણે ઠામ. ૪૨

લંકાનો ભેદ સર્વ આપીશ, સ્થાપીશ ચરણે મન;
પાસે રહીને રાક્ષસકુળનું, કરાવીશ કદન;
મને રાખો રે રાખો, સેવક આવ્યો શરણ;
રામચંદ્રને સરસ્વ સોંપી, સેવીશ પ્રભુના ચરણ. ૪૩

વાનર ઉજાઇને આવ્યા, સીતાપતિની પાસ;
વિભિષણ મળવા આવેછે, કહો તો કીજે નાશ;
પ્રભુને પૂછે રે પૂછે, વાનર વેગે વાત;
મળવાને આવેછે રાક્ષસ, રાવણનો લઘુભ્રાત. ૪૪

કડવું ૩૪ મું.

રાગ કેદારો.

વાનરનાં સુણી વચન, એણીપેરે બોલ્યા જગજીવન;
સાંભળ રે સુગ્રીવ વાત, તને વચન કહું સાક્ષાત. ૧

એ રાવણનો લઘુભ્રાત, સેવક થઇને સાક્ષાત;
એ મુજને મળવા આવે, જો તારે મન ભાવે. ૨

તો તો એને મળિયે, એકભાવ થઇ ભળિયે;

---

૩૯. અભ્ર-વાદળું. ૪૧. વધશે-મારશે.

તું મોટો છે રાજાન, તને રાજ્યનીતિનું જ્ઞાન. ૩
એ વેરીનો છે વીર, અહીં આવે ધરીને ધીર;
કહેછે લંકાનો કહું ભેદ, એ વાણી માનો વેદ. ૪
એને ગમે સાધુનો સંગ, એને નહિ રાક્ષસશુ રંગ;
તું કહે તો એને તેડું, નહિતર એને ફેડું. ૫
શામ દામ ભેદ ને દંડ, તેં જોયું છે એ બ્રહ્માંડ;
તું સંધિ વિગ્રહ સર્વ જાણ, તારૂં કશું કીજે વખાણ. ૬
તું ભાઇ કહે રે ભેદ, તારી છે વાણી વેદ;
સુગ્રીવ કહે રે સાચું, હું તારે બોલે રાચું. ૭
વળતો સુગ્રીવ બોલે, જે વાણી અમૃત તોલે;
એ રાવણનો લઘુભ્રાત, કૈકસી જેની માત. ૮
આપણને આવે મળવા, કોણ જાણે કાંઇ કળવા;
એનું કપટ કળ્યું ન જાય, એ રાક્ષસ રૂપે થાય. ૯
ભલે આવ્યો છે તો મળિય, પણ એક ભાવ નવ ભળિયે;
જ્યારે કીજે મંત્રવિચાર, ત્યારે અલગો રાખિયે અપાર. ૧૦
ભેદ એનો લીજે, પણ વાત આપણે ન કીજે;
બા'ર એશુ વળગ્યા, પણ મનમાંહે અતિ અલગા. ૧૧
કાયરપણું ન કહિયે, નિઃશંકપણે નહિ રહિયે;
આવ્યો તો ભલે આવ્યો, મારે મન એ ભાવ્યો. ૧૨
અંગદને પૂછે શ્રીરામ, શું કરવું હાવે કામ;
ભાઇ તારી જેવી બુદ્ધિ, કહે રે સુધી શુદ્ધિ. ૧૩
એ વેરીનો છે ભાઇ, એ માંડે નથી સગાઈ;
એ સ્વજન સહુને મે'લી, તજે પ્રીત જે પે'લી. ૧૪
તું કહેતો એને મળિયે, નહિતર અલગા ટળિયે;
તું યુવરાજ છે બળિયો, કોણે ન જાયે કળિયો. ૧૫.
કપટ રહિત તું મળિયો, પિતાનો શોક ટળિયો;
અંગદ કહેછે એમ, અંતર આણી પ્રેમ. ૧૬
શર્ણાગતવત્સલ રામ, સ્વામી પાવન તારૂં નામ;

---

૭. સુગ્રીવ હ૦–હે સુગ્રીવ! તું સાચું કહે. ૧૦. એકભાવ હ૦–એક પણે થઇને એની સાથે ભળી જવું નહિ.

નિજ ભ્રાતાનો નવ હુઓ, જેથી પડિયો જુઓ. ૧૭
તે આપણો શું થાશે, ભેદ જોઇને જાશે;
વેરીનો જે વા'લો, તેશું મળીને શું મા'લો. ૧૮
એનો કરવાનો નહિ વિશ્વાસ, દુષ્ટનો એ દાસ;
પછે તમો છો ચતુરસુજાણ, અમો કીજે કશું વખાણ. ૧૯
આધો તેડચો જાંબવાન, જે છે વૃદ્ધ પ્રધાન;
પ્રધાન દેઇ બહુ માન, બેસાડચો સંનિધાન. ૨૦
કહો કેમ કરવું હાવે, જે મન તમારે ભાવે;
રાવણનો લઘુભ્રાત, તે મળવાની કરે વાત. ૨૧
તેડીશું ક્યમ તેને? અતિ પ્રેમ છે એને;
વળતો બોલ્યો મંત્રિ મર્મ, એહ તમારો ધર્મ. ૨૨
શર્ણાગત સહુને રાખો, ભલું કહીને ભાખો;
એક ઉપર મે'લું દૂત, ગતિ જોવા અદ્ભુત. ૨૩
અહીંથી અલગો એને રાખી, જ્યાર લગે મન દે સાખી;
કપટ એનું કળિયે, આકસ્માત એને નવ મળિયે. ૨૪
ત્યારે હનુમંતને કર્યો સાદ, આણીને અતિ ઉલ્લાદ;
તું લંકા ગયો હતો વીર, ઉલ્લંઘી સાગરતીર. ૨૫
તું સહુને લાગે છે મીઠો, તેં વિભીષણને દીઠો;
એ રૂડો છે કે ભુંડો, છે છળછળિયો કે રૂડો. ૨૬
કે કપટી છે કે કૂડો, કે રંગે છે રૂડો;
તું કહે તો એને રાખું, નીકર નિભ્રંછી નાખું. ૨૭
એમ બોલ્યો હનુમંત હાથી, એ છે સુધો સાથી;
એને અખિલ આપો રાજ, એ ઘણે આવશે કાજ. ૨૮
હું (જેવાર) લંકા ગયો હુતો, ત્યાં હું ખરો વગુત્યો;
હું બોલે લોકને બળિયો, જ્યમ કો કાદવ કળિયો. ૨૯
જ્યાં નિંદા તમારી થાય, તે મેં સુણી ન જાય;
પછે હું આવ્યો એને ઘેર, જોતો રૂડી પેર. ૩૦
જપતો હતો નામ, જયજય રાજીવલોચન રામ;
એ ગાતો હતો ગુણગ્રામ, અવર તજીને કામ. ૩૧

---

૩૧. રાજીવ–કમળ.

એ મને અતિ ગમિયો, તાપ તનનો સમિયો;
એ ભલે મને મળિયો, દીઠે શોક સઘળો ટળિયો. ૩૨
હું સુણતાં સફળ ફળિયો, ઉપર અમૃત કૂપો ઢળિયો;
એ એક તમારો દાસ, મને દૃઢ વિશ્વાસ. ૩૩
જો કપટ એમાં જાણીશ, તો તો અંત એનો આણીશ;
રાંક હુએ તે રૂએ, પેહેલી પરીક્ષા એની જુએ. ૩૪
જે બળિયા બાવનવીર, જેના મને અતિ ધીર;
તે માટે તેડાવો, કહીએ એને આવો. ૩૫
લક્ષ્મણને પૂછે પ્રીત, ભાઇ તું સર્વ જાણે રીત;
કહીશ મને પૂછ્યા પાખે, જેને તેને ભાઈ રાખે. ૩૬
તું દુહવાઇશ ભાઇ, તું સાથે સાચી સગાઇ;
લક્ષ્મણ કહે સુણો રઘુનાથ, તમારો કોણે નથી સાહ્યો હાથ. ૩૭
જો રાવણ મળવા આવે, જો ચરણે શીશ નમાવે;
તમો તેને રાખો શરણ, તે કંઇએ ન પામે મરણ. ૩૮
ભક્તવત્સળ તમારૂં નામ, રાજીવલોચન રામ;
સુણી લક્ષ્મણતણાં વચન, પ્રભુજી થયા પ્રસન્ન. ૩૯
ભલો ભલો તું વીર, છે વીરા હૈયાનું હીર;
વાનર જ્યારે પ્રેર્યા, જાણે જવદાણા વેર્યા. ૪૦
તમો તેડી આવો તેને, અતિ આદરશુ એને;
વાનર અતિ ઉજાણા, સઘળા છે સપરાણા. ૪૧
આવ આવ ઉજાઇ, ભાવ ધરીને ભાઈ;
તને તેડે અશરણશરણ, આવી લાગ રામને ચરણ. ૪૨
તને રાજ્ય લંકાનું આપે, સ્થિર કરીને સ્થાપે;
આવ કરતો પ્રેમે પ્રણામ, જપતો જય જય રામ. ૪૩
રાઘવજીએ દીધાં માન, આવો લંકાના રાજાન;
સારે સુવર્ણ ગાંઠડી બાંધી, સેવકજન શર સાંધી. ૪૪
આવીને લાગ્યો પાય, જય જય રાઘવરાય;
પ્રભુએ સાહ્યો પાણ, હૈયાશુ ચાંપ્યો ઉમંગે આણ. ૪૫
કરી મસ્તકનું આઘ્રાણ, ભાઈ તું છે મારા પ્રાણ;

---

૪૫. આણ–આણીને.

મને સહુથી વા'લો લાગે, એવો નહિ કો આગે. ૪૬
તું મારો પ્રાણજીવન, તુજ ઉપર માન્યું મન;
અખિલ લંકાનું રાજ, મેં તુજને આપ્યું આજ. ૪૭
જ્યાં લગે મારૂં નામ, દ્વિ અક્ષર રહે રામ;
જ્યાં લગી તપે સૂર્ય ને ચંદ્ર, તું અવનિ રહે આનંદ. ૪૮
અવિચળપદ તને આપું, વીરા સ્થિર કરી સ્થાપું;
પ્રભુજીએ મસ્તક મેલ્યો પાણ, અંતર આનંદ આણ. ૪૯
આવી પગે લાગ્યા પ્રધાન, તેને રામે દીધાં માન;
અંતર પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાં હોય, તારી તુલા ન કીજે કોય. ૫૦

કડવું ૩૫ મું.

આડોતાલ.

સુનો મેરી સજનીની ચાલ.

રામજી બોલ્યા એણીપેરે વાણી રે, સેવક ઉપર કરૂણા આણી રે;
કલ્પી કીધું સિંહાસન રે, છત્ર ચામર બે દીધાં ધન્ય રે.
સૂર્ય સ્થંભ્યો ત્યારે કીધો રે, અભિષેક કરવા પરમ પ્રસિધ્યો રે;
મંત્રી ચારે રહ્યા તે ઝાલી રે, કીર્ત્તિ તેની નવખંડ ચાલી રે.
લીધું સાગર કેરૂં પાણી રે, ધાતુ ગિરિની બહુ વિધિ આણી રે;
તિલક કર્યું તે પ્રભુજીએ પાણ રે, વાનર બોલે જયજય વાણ રે. ૩
વાજે વિવિધ પેરે ત્યાં નિઃશાણ રે, સહુકો કરતા હવા વખાણ રે;
અક્ષત ચોઢી દે આશિષ રે, અવિચળપદ આપ્યું જગદીશ રે. ૪
વાનર પ્રત્યે કહેછે રામ રે, કહેશો રૂડું કીધું કામ રે;
સાગર શતજોજન હજી તરવો રે, રાવણ કેરો નાશજ કરવો રે. ૫
આગળથુ એને આપ્યું રાજ રે, કીધા પાખે સુરનાં કાજ રે;
રાવણ કોણે જીત્યો ન જાય રે, ત્રૈલોક્ય જો ટોળે થાય રે. ૬
માર્યો માનજો રાવણ પાપી રે, મેં એને પદવી અવિચળ આપી રે;
મારૂં બોલ્યું મિથ્યા ન હોય રે, ડગમગ કરશો મા વાનર કોય રે. ૭

---

૪૬. આઘ્રાણ–સુંઘવું. ૫૦. અંતર–અંતરિક્ષમાં. ૨. સ્થંભ્યો–અટક્યો–અર્થાત્ મધ્યાન્હ કાળે. પ્રસિધ્યો–પ્રસિદ્ધિવાળો.

આપું તેને એકજ વાર રે, જાચવું ન પડે બીજી વાર રે;
મારૂં તેને એકજ મારૂં રે, જન્મમરણનો ફેરો નિવારૂં રે. ૮
એક વાર બોલું વચન પ્રમાણ રે, હું તો મૂકું એકજ બાણ રે;
ભાંજવું હોય જો ત્રૈલોક રે, મારી વાણી ન હોયે ફોક રે. ૯
વચન માનજો અતિ સાચું રે, હું કામ કંઇ ન કરૂં કાચું રે;
જ્યાં લગે કથા મારી રહેશે રે, રાજ્ય વિભીષણનું સહુ કહેશે રે. ૧૦
એમ કહી દીધો પટાભિષેક રે, આશિર્વચન વદી અનેક રે;
વાનર સઘળા કરે વિનોદ રે, અંતર્ગત અતિ પામ્યા મોદ રે. ૧૧
દાસ વિભીષણ બોલ્યો વાણ રે, સાંભળો સ્વામી શારંગપાણ રે;
લંકાનો આપું સહુ ભેદ રે, જે બોલીશ વાણી વેદ રે. ૧૨
રાવણને તમો પાસે મરાવું રે, રાક્ષસમાત્રનો નાશ કરાવું રે;
જેમ તમો સીતા પામો સ્વામી રે, આનંદ ઉપજશે અંતરજામી રે. ૧૩
કોલ બંધ ત્યાં બહુ દેઈ રે, મિત્ર કીધો હૃદે ચાંપ્યો લેઇ રે;
હવે વીરા કહે મુજને વાત રે, કેવો છે તો તારો ભ્રાત રે. ૧૪
કેવું છે લંકા ગામ રે, તેને પૂછે છે શ્રીરામ રે;
કેવાં છે તે પોળ પગાર રે, કેવો પ્રૌઢો છે પ્રાકાર રે. ૧૫
હનુમંતે કર્યાં શાં શાં પરાક્રમ રે, માંડીને કહે મુજને મર્મ રે;
વળતાં વિભીષણ વદે વચન રે, સાંભળો સ્વામી જગજીવન રે. ૧૬
અંજનગિરિ ઓપે જેવો રે, ભ્રાત મારો છે ત્યાં તેવો રે;
દશ મસ્તક ને ભુજ છે વીશ રે, જાણે મૂર્તિવંતી રીસ રે. ૧૭
લંકા નગરી જોજન ત્રીશ રે, જીતી ન શકે બ્રહ્મા ઇશ રે;
અહીંથી લંકા શત જોજન રે, આડો સાગર ગાજે ઘન રે. ૧૮
ત્રિકૂટાચળ ગિરિ ઉંચો અપાર રે, શત જોજનની સંખ્યા સાર રે;
મણિતણાં છે ત્રણજ શૃંગ રે, કનકતણો ગિરિ રૂડે રંગ રે. ૧૯
ચાર દિશની ચારે પોળ રે, કનક કોશીસાં ઓળાઓળ રે;
છજ્જાં જાળિયાં મણિમય જાળી રે, વિશ્વકર્માએ રચિયાં વાળી રે. ૨૦
હનુમંતે આખું ઉભેળ્યું વન રે, રખવાળાનું કરી કદન રે;
રાક્ષસ માર્યા એંશી લક્ષ રે, આયુધ ધારી શૂર સમક્ષ રે. ૨૧
પછી સંહાર્યા સાત પ્રધાન રે, અક્ષકુંવર માર્યો મતિમાન રે;

---

૧૫. પગાર–રસ્તો. પ્રાકાર–કોટ–કિલ્લો.

ઇંદ્રજિતે કીધું પછે યુદ્ધ રે, કોપ્યો કાળ સરીખો શુદ્ધ રે. ૨૨
એણે આપોપું બંધાવ્યું રે, બ્રહ્માએ કહ્યું તે મનમાં આવ્યું રે;
લંકા આખી એણે બાળી રે, નગરતણી સર્વ શોભા ટાળી રે. ૨૩
રાવણે ક્ષણમાં નવી રચાવી રે, વિશ્વકર્માએ તતક્ષણ આવી રે;
હનુમંતે સહુ હાર મનાવ્યું રે, વચન કહ્યું તે મનડે ભાવ્યું રે. ૨૪
હનુમંતનો હરિએ સાહ્યો હાથ રે, દીધું આલિંગન ભીડી બાથ રે;
ભલો ભલો તું હનુમંત હાથી રે, સાહ્ય કરે તું સબળો સાથી રે. ૨૫

કડવું ૩૬ મું.

રાગ રામગ્રી.

રામજી કહેછે હુંતો શું કરૂં, વીરા મારા તારૂં વખાણ રે;
પોતાના ગુણ તેંતો કહ્યા નહિ, એવો તું તો ચતુરસુજાણ રે. ૧
એ કથા રહી એટલે, સાગરને કહે શ્રીરામ રે;
માગ મને દેવો નહિ, કાંઇ તેં તો કરવું નહિ કામ રે. ૨
કરજોડીને મિથ્યા તું કરગરે, કપટ કળ્યુ ન જાય રે;
કટક તે કેઈપેરે ઉતરે, કીજિયે કવણ ઉપાય રે. ૩
સાગર કરે ત્યારે વિનતિ, જો હું તમને દેઇશ માગ રે;
પરાક્રમ તો શું પ્રભુજી તમતણું, જુઓ વિચારીને લાગ રે. ૪
જો કોઇ કરી ન શકે તે, તમે કરો શ્રીરામ રે;
લોક તો તમને જાણે સહી, એ કર્યું અલૌકિક કામ રે. ૫
રામજી કહેછે હું શું કરૂં, તે તું કહે મને વાત રે;
કિયે પ્રપંચે હું ઉતરૂં, સાયર જે સાક્ષાત રે. ૬
વળતો સાગર ઉચરે, હું એક કહું ઉપાય રે;
જે કો કરી નવ શકે, તે તમો એકજ થાય રે. ૭
પાજ બાંધો રે પાષાણની, તે તરશે તમારે નામ રે;
વાનર જે જે નાખશે, રસનાએ રટી નામ રે. ૮
રઘુપતિ પુછે છે સુગ્રીવને, સાગર કહેછે સત્ય રે;
પાજ બંધાશે પાષાણની, તારી કહે તું મત્ય રે. ૯
વળતો સુગ્રીવ એમ ઉચરે, માનેછે મારૂં મન રે;

પા'ણ પાણીમાં તારિયે, માનજો સત્ય વચન રે. ૧૦
નળ વાનર આ અવતર્યો, વિશ્વકર્માતણું તેજ રે;
સૌભરે વર એને આપિયો, હૈડે આણી હેજ રે. ૧૧
જમુનાની તીરે નિત્ય કરે ને, પૂજે શાલગ્રામ રે;
સ્નાન કરવાને જાય સહી, નળ તે આવ્યો તેણે ઠામ રે. ૧૨
પાટલો ઊંધો એણે વાળિયો, નીર મધ્યે નિરધાર રે;
શાલગ્રામ સઘળા તે બુડિયા, સૌભર આવ્યો તેણીવાર રે. ૧૩
સૌભર કહે તેં શું કર્યું, કયાં ગયા મારા દેવ રે;
હમણાં હું કરતો હતો, સુધેમને સેવ રે. ૧૪
ડુબકી ખાઇને કાઢિયા, વળી નાખ્યા બીજી વાર રે;
વારે વારે પડેછે કાઢવા, સૌભર કહેછે સાર રે. ૧૫
નળ વાનર તને શું કરૂં, શી પેર દેઊં તને શાપ રે;
આશ્રમ આણે સદા રહે, વલ્લભ લાગેછે આપ રે. ૧૬
તારે હાથે તરશે સહી, પાણીમાં પાષાણ રે;
તે માટે એને આપો આજ્ઞા, એછે ચતુરસુજાણ રે. ૧૭
પાણ ધરશે રે પોતાતણો, પાધરા થાશે પા'ણ રે;
પ્રતાપ તમારે તરશે સહી, જેમ જળે મેલિયાં વા'ણ રે. ૧૮
રામજી કહેછે અતિ ભલું, નળને ત્યારે કર્યો સાદ રે;
પાજ પ્રૌઢી પણ બાંધવી, તેં કંઇ કરવો નહિ પ્રમાદ રે. ૧૯
સાગરને આપી આગન્યા, તું તારે સ્થાનક જાય રે;
પગે લાગીને પરવર્યો, હૈડે હરખ ન માય રે. ૨૦
રામ કહેછે સુગ્રીવને, બાંધવા માંડો પાજ રે;
ઉતાવળ અધિકી કરો, આરંભ કરવો આજ રે. ૨૧
સુગ્રીવે વાનર તેડિયા, હવે વેહેલા થાઓ વીર રે;
શત જોજન જળે બાંધવી, પાજ તે પરમ ગંભીર રે. ૨૨
ચાળીશ જોજન પ્રૌઢી સહી, શીઘ્ર થઇ તમો કરવું કામ રે;
સહુને આપી છે આજ્ઞા, રાજીવલોચન રામ રે. ૨૩
એવાં વચન સુણી ઉછળ્યા, પર્વતે કર્યાં પ્રયાણ રે;
આળસુ થઇને ઉભો રહે,તેના લેઇશ પ્રાણ રે. ૨૪

---

૧૨. નિત્ય–નિત્ય કર્મ–સંધ્યાવંદનાદિ. ૧૮. પાણ (પાણિ)–હાથ. પા'ણ (પાષાણ)–પથરા.

શિલા ને શિખર સામટાં, નાખિયાં નીર મોઝાર રે;
વળી વાનર લેવા ગયા, જાણિયાં જેણે ઠાર રે. ૨૫
હનુમંત લાવે રે સામટા, ઉપરા ઉપર હાર રે;
અંતરિક્ષ રહી નાખે સહી, સઘળાએ સિંધુ મોઝાર રે. ૨૬
માંહોમાંહે એમ ઉચરી, વીરા લેવા ધાય રે;
નાંખીને પર્વત નીરમાં, વળી તેમ લવાય રે. ૨૭
પાછે પાગેરે પરવરે, શ્વાસ લગારે ન ખાય રે;
એકએક પે ઉતાવળા, રામ કહીને ધાય રે. ૨૮
કાઢિયા પર્વત મૂળથી, કકડા કરીને એહ રે;
વેંચી લેછે બે જણા, આણીને નાંખે તેહ રે. ૨૯
સુગ્રીવ કહેછે શીઘ્ર થઈ, પર્વત નાખો પ્રૌઢ રે;
દિવસ થોડામાં બાંધવો, સાગર જે અતિ ગૂઢ રે. ૩૦
મોઢે શ્વાસ સમાયે નહિ, શરીર વળે છે સ્વેદ રે;
અતિશે થાયછે આકળા, પરમ પામેછે ખેદ રે. ૩૧
શિલા નાખેછે સામટી, શૃંગતણો નહિ પાર રે;
ઉખેડીને કરેછે એકઠા, નાખવા નિરધાર રે. ૩૨
અમારો ગિરિ કો લેતું રખે, કાઢી મૂક્યોછે મેં કોડે રે;
મેં ખોટચો રે મેં ખોટિયો, આ પેલા ગિરિની જોડે રે. ૩૩
માંહેમાંહે વઢેછે વાનરા, મારો કાઢચો છે એહ રે;
પાછો મૂક રે ત્યાં જઇ, નહિતર કરીશ છેહ રે. ૩૪
હનુમંત લાવેછે અતિઘણા, ને ખભા ઉપર ધર્યા છે બેહ રે;
બે રે લીધા સહી હાથમાં, ત્રણ મસ્તકે ધર્યા તેહ રે. ૩૫
સાત પર્વત લેઈ સામટા, નાંખેછે આણી નેહ રે;
સુગ્રીવ કહેછે શૂરને, ભલો ભલો પરાક્રમી એહ રે. ૩૬
રામજી રીઝે છે અતિઘણું, પરાક્રમ પેખીને પર્મ રે;
ભલો ભલો હનુમંત હાથિયો, કૂર કરેછે કર્મ રે. ૩૭
દશમને દહાડે કર્યો, પાજતણો પ્રારંભ રે;
એક દહાડે થઇ એટલી, ચૌદ જોજન અવલંબ રે. ૩૮

---

૨૭. વળી ઇ૦.–'વળી તે મલાઓ વાર રે.' પ્ર. ૩ ૭. ૩૮. અવલંબ–અર્થાત્ લાંબી.

ચાળીશ જોજન પોંળી ખરી, વળી તે બીજે દિન રે;
વળી માંડી તે બાંધવા, ઉતાવળી અતિ ધન રે. ૩૯
રાત્રે તે જઈ વાસો રહ્યા, કાઢિયા અદ્રિ અનેક રે;
ઈંધાણુ તે ઉપર કર્યાં, કરી તે મન વિવેક રે. ૪૦
અધવચ કોરે આવી રહ્યા, વાંણુામાં વેહેલા જવાય રે;
શૃંગ ઉપર સૂતા સહી, રખે કો લઇને જાય રે. ૪૧
કોણે કો ઉપર કર ધર્યા, જાગતા રહ્યા કો રાત રે;
કેટલાએક કાઢે છે કર ધરી, અતિ શ્રમ કરીને જાત રે. ૪૨
અંતરિક્ષ રહી નાખે સહી, નળ તે ઉપર દેછે હાથ રે;
અહીં નાંખો રે અહીં નાંખો, સઘળા વાનર સાથ રે. ૪૩
પાજ થાય રે પાધરી, પેહેલો ચઢિયો છે પો'ર રે;
નાખેછે હનુમંત હઠે ચઢયો, સહુથી માંડીને મોર રે. ૪૪
પર્વત ઉપર પાદપ ઘણાં, તેણે વળગી છે વેલ રે;
કુસુમ ઉપર ભમરા ભમે છે, ગુણ ગાય કરે ગેલ રે. ૪૫
વાદે નાંખે છે વાનરા, એવે સમે થયા છે મધ્યાન રે;
તડકે દાઝે છે દેહડી, રડવડવું વન વન રે. ૪૬
પર્વત મોટા માથે ચડયો, આકળા થાય છે કોય રે;
મેં રે એવડો નવ ઉપડે, રીર કરીને રોય રે. ૪૭
હનુમંત અતિ કરૂણા કરી, તેના શીશનો ભાર રે;
આપોપે અંતરિક્ષ રહી, ગ્રહે છે તેણીવાર રે. ૪૮
જેવડો જેણે રે ઉપડે, તેવડો મેલે છે શીશ રે;
ખોટાઇ જો કો કરે, તે ઉપર ચઢે રીસ રે. ૪૯

કડવું ૩૭ મું.

રાગ દેશાખ.

કો કાઢીને કરે એકઠા, કો લેઇને જાય રે;
નાખીને પાછા વળે રે, મોઢે શ્વાસ ન માય રે. ૧
ત્રીજો પહોર તે તો થયો રે, આકુળવ્યાકુળ અપાર;

૩૯. ધન–કઠણ. ૪૫. પાદપ–વૃક્ષ.

વાદે નાખે પા'ણિયા રે, વહે સ્વેદની ધાર. ૨
જય રામ જય રામ જય રામજી રે, જય જય જય જય રામ,
ગાઢે કરેછે ગર્જના રે, રઘુપતિનું લેતા નામ. ૩
સાયંકાળનો સમો થયો રે, થકિત થયાં સર્વ ગાત્ર;
શાખામૃગ તો શું કરે રે, શ્રમ કરવો દિન રાત્ર. ૪
રાઘવજી રીઝે ઘણું રે, રીઝે લક્ષ્મણ વીર;
અદ્રિ નાંખે ઊંચેથકી રે, અતિ ઉછળે નીર. ૫
હારે હારે વાનરા રે, ચાળીસ જોજન જાણ;
નાખે અતિ ઉતાવળા રે, ઉપરા ઉપર પાણ. ૬
બીજે દહાડે પૂરી કરી રે, લાંબી છત્રીશ જોજન;
ચાળીશ પણ પહોળી થઇ રે, ચાળીશ લાંબી ધન. ૭
વાનર જઇ વાસો રહ્યા રે, પર્વત પ્રૌઢા જ્યાંય;
રાતે માંડે કાઢવા રે, કરે એકઠા ત્યાંય. ૮
કાઢી આપે કો એકને રે, હાથીઓ જે હનુમાન;
તે આવડો ઉપડે રે, પૂછે પણ બળવાન. ૯
વા'ણે નાંખે અતિઘણા રે, પાણીમાં પાષાણ;
અંગદ આદિ લેઇ વાનરા રે, પ્રૌઢા પર્વત પ્રમાણ. ૧૦
હનુમંત દીસે નાંખતો રે, કાઢતો ન દીસે કોય;
આણતો દીસે નહિ રે, શું કરેછે એ સોય. ૧૧
નાંખો રે નાંખો અહીં રે, કાં લગાડો વાર;
નળ વાનર એમ ઉચરે રે, શીઘ્ર થાઓ સાર. ૧૨
નાખતાં ત્રાડે ઘણું રે, આક્રંદ કરે અપાર;
માથાં આવે દુઃખવા રે, ભારે વહેતાં ભાર. ૧૩
એક કહે કાં સરજ્યા વાનરા રે, વિધાતાનો વાંક;
ઉપડે ક્યમ આ પા'ણીઆ રે, અમો અતિશય રાંક. ૧૪
એક કહે એમ કાં કહે રે, સાંભળશે શ્રીરામ;
સુગ્રીવ સાંભળશે સહી રે, તો ફેડશે ઠામ. ૧૫
માંહોમાંહે વઢતા હવા રે, મારા કાઢ્યા એહ;
અહીંઆં કોણે આણિયા રે, મેં ઓળખ્યા તેહ. ૧૬

---

૪. થકિત—અર્થાત્ થાકેલા. ૭. ચાળીશ લાંબી—(બે દિવસની થઇને).

અંગદ નાખે અતિઘણા રે, નાદે પડિયો વીર;
લાવેછે કો હાથે કરી રે, ધરે નહિ કો ધીર. ૧૭
પહોર દિવસ પૂરો થયો રે, આકળા થયા અપાર;
સીતાપતિ કરજો તમે રે, સેવકજનની સાર. ૧૮
શ્વાસ ખાઇ શકે નહિ રે, ઉભા નવ રહેવાય;
ભૂખ્યા તરશ્યા થાકચા ઘણું રે, થર થર કાંપે કાય. ૧૯
ઉજાગરા છે રાતના રે, દહાડે કરવું કામ;
રહે લગારે સાંસતા રે, તો દુહવાયે રામ. ૨૦
મધ્યાને અતિ આકળા રે, માથે આવ્યો ભાણ;
પરશેવા પાયે ઉતરે રે, પીડા પામે પ્રાણ. ૨૧
હનુમંત નાખે સામટા રે, કુમુદ મયંદને તાર;
આરે આણીને કરે રે, પા'ણતણા અંબાર. ૨૨
નળ કહે અહીં નાખવો રે, પ્રૌઢો એક પાષાણ;
અસંખ્યાત આણિયા રે, નાંખ્યા તે નિરવાણ. ૨૩
ત્રીજે દહાડે પૂરી કરી રે, જોજન તે પંચાશ;
નેવું જોજનની ગણતી થઇ રે, સર્વે મળી સમાસ. ૨૪
દશ જોજન પૂરી રહી રે, વા'ણામાંહે વાત;
પર્વત કર્યા એકઠા રે, આણી અસંખ્યાત. ૨૫
વળી માંડચા નાખવા રે, વાનર ભરાણા વાય;
વકાર્યા યોધે ઘણું રે, વળી લેવા જાય. ૨૬
પહોર માંહે પૂરી કરી રે, જે રહી દશ જોજન;
સઘળી એ સમી કરો રે, સુગ્રીવ વદે વચન. ૨૭
નળ વાનર એમ ઉચરે રે, અહીંઆં નાંખો એક;
અહીંથી આ પાછા કરો રે, મળીને વાનર અનેક. ૨૮
અહીં પાટુ પ્રહારે કરી રે, ઉંડું કરો અપાર;
આ ટીંબો ટાળો સહી રે, ભારે મૂકી ભાર. ૨૯
એમ પાજ કીધી પાધરી રે, સમી શત જોજન;
ચાલી સેના પહોળી સહી રે, જોતાં મોહે મન. ૩૦
અમર આવ્યા નિર્ખવા રે, બેશીને વિમાન;

---

૨૪. ગણુતી-'રતી' પ્ર. ૪ થી.

એ અલૌકિક પરાક્રમ કર્યું રે, ભલા શ્રી ભગવાન. ૩૧

જ્યાં તરે નહિ તુમડાં રે, ત્યાં તાર્યા પા'ણ;
બૂડે બૂડાડે સહી રે, એવા પ્રૌઢા પા'ણ. ૩૨

કો કહે ગુણ સુગ્રીવને રે, સાગરને કહે કોય;
કો કહે વાનરતણો રે, સર્વ મિથ્યા સોય. ૩૩

પ્રતાપ દશરથનંદનતણો રે, નામે કીધા નાવ;
જે પર્વત પ્રૌઢા નાખિયા રે, ભલો જણાવ્યો ભાવ. ૩૪

જાણે શું કો સુંદરી રે, માથે ઘાલી તેલ;
મનોહર વાળી મીડલી રે, તે માંહે નહિ મેલ. ૩૫

કાળી અતિશે તન તપે રે, વચ્ચે સેંથો જેમ;
પાજ પાણીમાં સહી રે, અતિશે રાજે એમ. ૩૬

પરિપૂર્ણ પૂરી કરી રે, સામી સમી દોર;
અનુપમ ઓપે સહી રે, નવી ને નકોર. ૩૭

સુગ્રીવ કેરી સંજ્ઞા રે, લંકા કરો પ્રયાણ;
વાજિત્ર માંડ્યું વાજવા રે, નફેરી નિશાણ. ૩૮

શરણાઇ તો સામટી રે, ઢમ ઢમ વાજે ઢોલ;
નાદ કરતાં નીસર્યા રે, બળિયો બોલે બોલ. ૩૯

જય જય વાણી ઓચરે રે, કરતા અતિ કલોલ;
નાચે ને ગાયે ઘણું રે, હોય છાકમછોળ. ૪૦

હનુમંત ઉપર રઘુપતિ ચઢ્યા રે, નીલ ઉપર રઘુવીર;
વાજે ગાજે વાનરા રે, રવે પાડે રીર. ૪૧

પાજ પૂરી વાનરે ભરી રે રહ્યો નહિ કાંઇ ભાગ;
આણે આરે તેટલાં રે, રૂંધ્યો સર્વ ભૂભાગ. ૪૨

કેટલા પાણીમાં તરે રે, ભરે કેટલા ફાળ;
કેટલાએક સામા મળે રે, જઇ આવે તતકાળ. ૪૩

એમ ફોકટ સહુએ કર્યો રે, પ્રૌઢી બાંધી પાજ;
અમો લંકાએ જઇ આવિયા રે, એકે ફાળે આજ. ૪૪

થર ઉપર તો થર વળ્યા રે, આંબ્યા જઇ આકાશ;
અંધારૂં તો અતિ થયું રે, દીસે નહિ અજુઆશ. ૪૫

---

૩૪ નામે ૪૦—જે પ્રૌઢા પર્વત નાખ્યા હતા તેને પોતાના નામ માત્રે કરીને નાવ જેવા કરી દીધા—તાર્યા. ૩૫ કો–'ભાઇ' પ્ર. ૪ થી. ૩૬ તન–'તપ' પ્ર. ૩ જી. ૪૫ દીસે–'સૂઝે' પ્ર. ૩ જી.

જ્યાં જોઇએ ત્યાં વાનરા રે, જપતા જયજય રામ;
મેઘની પેરે ગાજતા રે, ગાઢે તે લે નામ.
રાઘવજીને રીઝવે રે, કૌતુક કરતા કોડ;
રામચંદ્ર રળિયામણા રે, લક્ષ્મણજીની જોડ. ૪૭
પાજ ઉપર પરવરે રે, કૌતુક જુએ દેવ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે ઘણી રે, આનંદે અશ્વમેવ. ૪૮
કો લંકાએ જઇ આવિયા રે, દેખાડે ઇધાણ;
કોશીસાં તે કોટનાં રે, કર્યું રામને જાણ. ૪૯
સુવેલાચળ પર્વત જઈ રે, ઉતરિયા શ્રી રામ;
નયન ભરીને નિર્ખિયું રે, સુંદર લંકા ગામ. ૫૦

કડવું ૩૮ મું.

રાગ રામગ્રી.

રાઘવ લંકા સમીપે આવ્યા જી; વિનોદ કરતા વાનર ફાવ્યા જી. ૧

ઢાળ.

વિનોદ કરતા વાનર ફાવ્યા, લાવ્યા વસ્તુ અનેક;
લંકામાંથી લુંટીને, કરે કરીને અનેક. ૨
કોટ આખે વેરાણા છે, કોશીશે કોડા કોડ;
માંહોમાંહે કરે ચેષ્ટા, નહિ તેને ખોડ. ૩
કેટલાએક પર્વત ઉપર, મહીમંડળ અસંખ્યાત;
પાજપૂરી ભરી છે, વાનરે કરી વિખ્યાત. ૪
પેલી પાસા કેટલા, કેટલા તરૂવર ડાળ;
પર્વત ઉપર તેટલા, અન્યો અન્ય કરેછે આળ. ૫
રામજી આવી રહ્યા ઉભા, સુવેલાચળ છે હેઠ;
વરૂણ ચાલી આવિયા, જાણીને તો ઠેઠ; ૬
સાથે સમુદ્રને તેડીને, ઉતારવાને રીસ;
માગ સમુદ્રે દીધો નહિ, તે દુહવાણા જગદીશ. ૭
વરૂણે આવી વિનય કર્યું, પ્રદક્ષિણા કરી પ્રણામ;
સ્તુતિ કરવા માંડી ઘણી, તે જપી જય જય રામ. ૮
સ્વામીજી કરૂં વિનતિ, જો કરો નહિ કાંઇ કોપ;

પુછ્યા માટે પ્રભુને, જાણુશો મા લોપ. ૯
જથા'લા મારા માંગુછું, તમ કને હું માન;
વચન માનો જો માહરૂ, જાણીએ દીધું જીવિતદાન. ૧૦
આ સિંહાસન છે સોનાનું, મણિ જડ્યું છે જાણ;
ગાદી મુડા મૂક્યા છે, એ ઉપર બેસો સારંગપાણ. ૧૧
મનોહર તે માંડિયું, બેઠા શ્રી રઘુનાથ;
વરૂણ આગળ રહ્યો ઉભો, જુગમ જોડી હાથ. ૧૨
લક્ષ્મણજીને કાજે માંડ્યું, સુંદર સિંહાસન;
જમણી પાસા જઇ બેઠો, જે સુમિત્રાનો તન. ૧૩
તે પેલી પાસા સુગ્રીવ બેઠો, તે પેલી પાસ યુવરાજ;
તે પેલી પાસ જાંબુવાન બેઠો, ઓળા ઓળે આજ. ૧૪
તે પૂઠે નળનીલ બેઠા, કેસરી કુમુદ ને તાર;
ગજ ગવાક્ષ બે બેઠા, અનુક્રમે અપાર. ૧૫
ડાબી પાસા વિભીષણ, કાનમાં કરે વાત;
ભેદ કહે લંકાતણો, ભ્રાતને કરવા ઘાત. ૧૬
વાનર સઘળા બેઠાછે, આપ આપણે અધિકાર;
કરજોડી આગળ ઉભોછે, અંજનીનો કુમાર. ૧૭
વળી વરૂણ કરેછે વિનતિ, સાંભળો શ્યામળવાન;
આજ્ઞા હોય તો કહું કાંઇએક, ભક્ત વત્સળ ભગવાન. ૧૮
સ્વામી આભ્રણ આપું ઓપતાં, તમો કરો જો અંગીકાર;
મણિ જડ્યાં મહા મનોહર, સોનાનાં શ્રીકાર. ૧૯
રાવણ સાથે રાઢ કરતાં, શોભો નહિ શ્રીરામ;
તેણે સર્વ શૃંગાર કીધા, તમો અમથા આમ. ૨૦
જટા વનફૂળ ધર્યાં તમો, કરતા ન શોભો યુદ્ધ;
આયુધ આભ્રણ ધરી ચઢો, સેના પ્રેરો શુદ્ધ. ૨૧
રાવણ સાથે યુદ્ધ કરવું, એ નથી નાની વાત;
કોણે વઢાએ તમ ટાળી, સ્વામી શ્રી જગતાત. ૨૨
વરૂણે આભ્રણ આપિયાં, રામે કર્યાં પરિધાન;

---

૯. પુછ્યા માટે ઇ૦–હું તમને પૂછુંછું માટે મેં મર્યાદાનો લોપ કર્યો એમ જાણુશો નહિ.

હવે મારૂં મન માન્યું, વારૂં દીસે વાન. ૨૩
અંગે તમે એવાછો જે, સ્વભાવે શૃંગાર;
આભ્રણ તમને શું ઓપાવે, સ્વામી જગદાધાર. ૨૪
વરૂણ કહેછે વા'લા મારા, આ સમુદ્ર છે અતિ દીન;
સ્વામી શરણ તમો રાખવો, અત્યંત છે આધીન. ૨૫
માગન દીધા માટે સ્વામી, હૃદે મ રાખશો રોષ;
બ્રહ્માદિક જો તમને ન જાણે, તો એનો શો દોષ. ૨૬
એમ કહીને સમુદ્રને, લગાડચો ત્યાં ચરણ;
સેવક જાણી સાધુને, તમો રાખવોજી શરણ. ૨૭
વરૂણે માગી આગન્યા, રામને કરી રળિયાત;
રામ કહે મારે રીસ નહિ, સમુદ્રની સંઘાત. ૨૮
એ કથા રહી એટલે, વાનર કરે છે વિનોદ;
રામજી આગળ રમેછે, તે મન પામી મોદ. ૨૯
લંકામાં જઇ એ વાનરા, સબળ કરેછે સોર;
રાક્ષસને મારી આવેછે, કરી કર્મ કઠોર. ૩૦
રાક્ષસીને વાનરડે, નગ્ન કરી નિર્ધાર;
કાયા કરડે ને કરે કડકા, વિવિધ કરે વિહાર. ૩૧
રાવણ કને રોતા આવ્યા, નગરના વાસી લોક;
વાનરે અમો વાજ અણાવ્યા, સબળ પામ્યા શોક. ૩૨
કોશીસે કાટકા કરેછે, જાણીએ ધન બાર;
નગરમાં પ્રવેશ પામે, હોય હાહાકાર. ૩૩
સ્વામી તમો સીતા હરી, તે અદ્ભુત કર્યો અન્યાય;
સીતા આપી સંતોખો, સ્વામી રાઘવરાય. ૩૪
અપરાધ સઘળા ક્ષમા કરશે, જ્યારે નામશો જઈ શીશ;
વચન સુણીને પ્રજાનાં, રાવણને ચઢી રીશ. ૩૫
મારી કાઢો રે મંદને, કરે મનુષ્યનું વખાણ;
સ્વભાવે જે ભક્ષમારે, લેઉં તેના પ્રાણ. ૩૬
પછે રાયે તેડાવ્યા તે, શુક સારણ પ્રધાન;
એકાંત જઇને કાંઇએક કહેછે, નિશાચર રાજાન. ૩૭

---

૩૩. કોશીસે ૯૦—જાણે બારે ધન (મેઘ) ચઢીને આવ્યા હોય તેમ વાનરો કોસીસાં ઉપર કાટકા કરે છે. ૩૭. નિશાચર—રાક્ષસ.

ભાઇ જોવા જાઓ કટકમાં, વાનરનો ધરી વેષ;
જેમ તમને જાણે નહિ, તેમ જોવા રેષે રેષ. ૩૮
વાર્તા સર્વ સાંભળજો, જે વાનર કરતા હોય;
ઉતાવળા અહીં આવજો, રખે જાણે કોય. ૩૯
મંત્રી વળતા ઉચરે, એ સર્વ કાચું કામ;
આપણે જીતાએ નહિ, રાજીવલોચન રામ. ૪૦
શા માટે સહુકોનો, કરાવોછો સંહાર;
અપરાધ કરીને એવડો, કાં કહાવો છો કુળઅંગાર. ૪૧
એક આણી સુંદરી, મરણ પામવા માંડ;
રાક્ષસી માત્રને શા ભણી, તમો કરાવોછો રાંડ. ૪૨
સ્ત્રી તમારે છે ઘણી, ભોગવવાનો ભોગ;
કુપથ્ય કરીને કાં ઉપજાવ્યો, શરીરે સૂધો રોગ. ૪૩
વિભીષણ ત્યાં જઈ મળ્યો, અવિચળ આપ્યું રાજ;
રામ નામ રહે જ્યાં લગે, ત્યાં લગે સરિયું કાજ. ૪૪
તમને કુમતિ કાં ઉપની જે કર્યું સીતાનું હરણ;
અપરાધ સઘળા ક્ષમા કરશે, જો જાશો શરણ. ૪૫
વચન સુણી પ્રધાનનાં, રાવણને ચઢી રીસ;
અણબોલ્યા તમો જોવા જાઓ, નહિતર છેદું શીશ. ૪૬
હરિ થઇને હેરવા તે, પરવર્યા પ્રધાન;
કટકમાં જઇ સાંભળે, રઘુનાથના ગુણગાન. ૪૭
કાયર નહિ કો વાનરામાં, દામણો નહિ દીન;
આળસુ કો એકજ નહિ, કો નહિ અધમને આધીન. ૪૮
માંહોમાંહ કહેછે રામજી, ક્યારે વઢવાની દેશે શીખ;
રાક્ષસ માત્રને મારીએ, રાક્ષસી માગે ભીખ. ૪૯
માંહો માંહે માર મારેછે, ઉન્મતપણે અપાર;
વચન સહી શકે નહિ, અતિ આવર્યો અહંકાર. ૫૦

કડવું ૩૯ મું.

રાગ ધનાશરી.

---

૪૭. હરિ—વાનર.

સેના સર્વ અવલોકતા રે, આવ્યા સુગ્રીવ પાસ;
થરથર લાગ્યા ધ્રુજવા રે, હવે એ કરશે નાશ. ૧

ઢાળ.

હવે નિશ્ચય નાશ કરશે, ભયભીત થયા ત્યાં એહ;
વિભીષણ પાસે બેઠો છે, ટાળશે સંદેહ. ૨
આગળ થઇને ગયા ઉજાઈ, જેમ જાણે નહિ કોય;
વિભીષણ કહે સુગ્રીવને સુણ સેનાપતિ સોય. ૩
તું શાખામૃગ સઘળાને જાણે, નાત જાત ને ભાત;
તું તો ઓળખે છે આવડાને જેહ છે સંગાત. ૪
સુગ્રીવ કહે હું સર્વ જાણું, કુળ ગોત્ર ને ગામ;
ગુફા પર્વત સર્વ જાણું, જે રહે જેણે ઠામ. ૫
આ પેલા બે વાનરા, મોં આગળ થઈ જાય;
તેને તું તો ઓળખે છે, ત્યારે બોલિયો કપિરાય. ૬
એ તો કો નૌતમ દીસે છે, નથી ઓળખતો નિરધાર;
સુગ્રીવે તો સાદ કર્યો, તેને તેણીવાર. ૭
તેને લાગ્યો પૂછવા, શાં તમારાં નામ;
કુળગોત્ર કહોજી તમતણાં, તમો રહો કીએ ઠામ. ૮
ઉતાવળું નવ ઉપજે, કહેતાં તે ગમકાં ખાય;
વિભીષણ કહે શું પૂછે છે, નથી જાણતો કપિરાય. ૯
મારા વડા ભાઇના, એહ બે પ્રધાન;
શુક સારણ એવે નામે, મોકલ્યા રાજાન. ૧૦
હેરૂં કરવા હરિ થઇને, એ આવિયા અહીં આજ;
વચન સુણીને વિભીષણનાં, કોપીઓ કપિરાજ. ૧૧
શીખ દીધી શાખામૃગને, મારો મોકમ માર;
જે રાવણે મોકલ્યા, એહ આણે ઠાર. ૧૨
વળગ્યા જઇને વાનરા, મોકમ માંડયો માર;
ઢીક પાટુ કોણી ઢીચણિયાં, પ્રહારના નહિ પાર. ૧૩
ખુંદ્યા ગુંદ્યા ચાંપ્યા ચોળ્યા, મસળ્યા કસણ્યા કાય;
ચુંથ્યા ચગદ્યા ભીંડયા શીડયા, મોઢે શ્વાસ ન માય. ૧૪
અદ્ભુત કીધા આકળા, શોણિતને વમતા હવા;

મારવાને મોકલેછે, વાનરા તે નવ નવા. ૧૫
પછે મંત્રીએ મન વિમાસ્યું, હવે જીવવાની નહિ આશ;
મ મારીશ સુગ્રીવ અમને, અમો છું રામના દાસ. ૧૬
પેટને કાજે મોકલ્યા, અમો જાઉં ત્યાંય;
તુને કહાવ્યું છે કાંઇએક રાવણે, અમો કહેવા આવ્યા આંય. ૧૭
સુગ્રીવે કહ્યું રહો મારતા, સાંભળીએ એની વાત;
કહ્યામાં કાંઇ કૂડુ પડે તો, તમો કરજો ઘાત. ૧૮
પ્રધાન કહે છે સાંભળો, રાવણે કહાવ્યું જેહ;
વાળીને મારે હતી મૈત્રી, પ્રાણ પ્રાયે નેહ. ૧૯
અણવેંચી મીરાત અમારે, ભાઇપણાં ભલાં હતાં;
માંહોમાંહે પ્રીત પૂરી, મેં ઘણાં કીધાં વતાં. ૨૦
તે માટે તું આવ અહીંઆં, ભ્રાત મારોછે ભલો;
જેમ વાળી અહીં આવતો, મળવાને મને એકલો. ૨૧
તું આજ આવી મળ મને, રામશું ધરી રીસ;
ઘટે નહિ એ રાજાને, રાંકને નામે શીશ. ૨૨
અરે અખિલ પદવી આપું તને, પરમ પાળું પ્રીત;
તને સરવસ્વ સોંપી સીતાશું, રમું હું રૂડી રીત. ૨૩
એ મનુષ્યને શું મળ્યો છે, રાજ્યભ્રષ્ટ ને રાંક;
બાપે મારી કાઢિયો, જાણીએ આડો આંક. ૨૪
એને એક સ્ત્રી રૂપિયું, રામા હતું રત્ન;
તેને હું હરી લાવ્યો, એ કરી શક્યો નહિ જત્ન. ૨૫
ન બાપો ને ન બૈરો, નબળ નિર્ધન નાટ;
તું મહારાજા એહને, મળ્યો છે શા માટ. ૨૬
મળ્ય આવી મને, તુજને અખિલ આપું રાજ;
સર્વે તને સમરપી, મારે શેર અન્નનું કાજ. ૨૭
વચન સુણીને શુક સારણનાં, સુગ્રીવને ચઢ્યો ક્રોધ;
મારવાને મોકલ્યા, બળવંત બીજા યોધ. ૨૮
વળી મોકમ માંડ્યા મારવા, પછાડિયા પાષાણ;

---

૨૦. મીરાત–અધિકાર. અમારો અધિકાર અને સંપત્તિ એકઠાં હતાં. વતાં–અર્થાત્ એની વતીનાં કામ.

ત્યારે લાગ્યા ત્રાડવા, હવે જાશે પ્રાણ. ૨૯
મંત્રીએ મન વિમાસ્યું, હવે કો નથી રાખણહાર;
રામ ટાળી આપણને કો, નથી કરવી સાર. ૩૦
રાખો રાખો રામજી, અમે પ્રહાર સહ્યા ન જાય;
અમો તમારે શરણ આવ્યા, રક્ષા કરો રાઘવરાય. ૩૧
રામે શ્રવણે સાંભળ્યો, આર્ત્ત શબ્દે સાદ;
કોણ મારૂં નામ લે છે, કરી ગાઢે નાદ. ૩૨
મેલાવી મુજકને લાવો, આવો આણે ઠાર;
કપિ લેવા મોકલ્યા, મ કરશો કો માર. ૩૩
રામકને ગ્રહી આણિયા, પૂછી પ્રેમે વાત;
કહોરે તમો ક્યાંથી આવ્યા, ભય પામશો મા ભ્રાત. ૩૪
સ્વામી સેવક રાવણના છું, પરવશ ભરવું પેટ;
આજ્ઞાકારી રાવણના, મોકલે ત્યાં જાવું નેટ. ૩૫
રામ કહેછે રૂડી પેરે, સેન જોયું સર્વ;
રાવણને તો જઇ કહેજો, જે કરેછે ગર્વ. ૩૬
જોયું ના હોય તો જઇ જુઓ, કાંઇ રહી હોયે જો ખાંત;
વિષમ દીઠા વાનરા, જે મળ્યા અહીં એકાંત. ૩૭
રાવણને કહેજો જઇ, શું થયું છે મરવા મન;
જે આપતો નથી જાનકી, જોવા જાઇશ જમસદન. ૩૮
મસ્તક તારાં સર્વે છેદીશ, મારીશ રાક્ષસ માત્ર;
કાગડા કૂતરા કરડશે, કુમતિ તારૂં ગાત્ર. ૩૯
જેવું દીઠું હોયે તેવું કહેજો, રાખશો મા લાજ;
જેવા હાથ તમને અડ્યા હોયે, વાનરાના આજ. ૪૦
પ્રધાન કહેછે પ્રભુ મારા, સર્વે કરશું વાત;
જીવશું ત્યાં લગે વીસરશે નહિ, જે કર્યા છે ઘાત. ૪૧
સ્તુતિ કરવા શ્રીરામની, પછે લાગ્યા પ્રધાન;
સ્વામી તમે રાખ્યા જીવતા, અમને આપ્યું જીવિતદાન. ૪૨
રામે દીધી આગન્યા, એને મારશો મા કોય;
જાવાદ્યો એહને જીવતા, જાણ કરે જઇ સોય. ૪૩
જાતાં કહેછે સુગ્રીવને, કાંઇ ઉત્તર પાછો આપ;
રાવણને જઇ કહું અમો, તું વચન કહીને વ્યાપ. ૪૪

સુગ્રીવ ઉત્તર પાછો આપે, રાવણ વાળી પ્રત્યે વિશેષ;
પ્રીત પૂરી પરસ્પરે, રોષ નહિ ત્યાં રેશ. ૪૫
તે માટે કાંઇ એક અધિક કરવું, ભ્રાત માટે ભેદ;
વાળી પ્રત્યે વિશેષ મારે, એહવાણી વેદ. ૪૬
તે મેં મરાવ્યો એકલો, તું સહકુટુંબ પરિવાર;
આગળ રહીને રામ પાસે, કરાવીશ સંહાર. ૪૭
આજ્ઞા માગી આવિયા, શુક સારણ બે પ્રધાન;
સભામાં આવી પડ્યા, જ્યાં બેઠાછે રાજાન. ૪૮
બોલાવ્યો બોલે નહિ, શરીરે નહિ સાન;
આંખથી આંસુ ઝરે, વિપરીત દીસે વાન. ૪૯
ઉત્તર કાં નથી આપતા, કોની કરોછો લાજ;
હેરૂં કરવા મોકલ્યા'તા, શું કરી આવ્યા કાજ. ૫૦

કડવું ૪૦ મું.

રાગ

સ્વામીજી હવે શું પૂછોછો, આ મોટું ઘધાણ જી;
મરણ લગે અમો માર્યા છું, નથી નીસરતા પ્રાણ જી. ૧
વાનરતણી વાત શી કહીએ, તમો જાણોછો તેહ જી;
અહીં એકલે અનેક મારિયા, વણ આયુધ ઉઘાડે દેહ જી. ૨
અમારૂં મન જાણેછે, જે કીધાછે પ્રહાર જી;
હૈયું ટોટું ભારી ભાજ્યું, મોકમ મુષ્ટિ માર જી. ૩
રામ મૂકાવત નહિતો, નો'તી જીવવાની આશ જી;
નામ સાંભળી વાનરનું અમો, અતિ પામિએ ત્રાસ જી. ૪
તમો તો એક કૂડું કીધું, કર્યું સીતાનું હરણ જી;
માથે ચઢાવી મૂર્ત્તિવંતુ, લેઇ આવ્યા મરણ જી. ૫
મૂઢપણે માનવ માનોછો, તેતો અશરણ શરણ જી;
બ્રહ્માદિક સરખા વાંચ્છેછે, રામચંદ્રના ચરણ જી. ૬
માયાકરી માનુષ્ય થયાછે, એ તો અકળ સ્વરૂપ જી;
અજ્ઞાને અવલોકતા નથી, તરણે ઢાંકયો કૂપ જી. ૭

---

૧. રાગ-(કોઇ પ્રતમાં લખેલો નથી). ૩. હૈયું ઇ૦-"હૈયાટોટું" પ્ર. ૩ જી.

તે માટે તમે ચરણે લાગો, જઇને માગો માન જી;
કૃપા કરીને તમને દેશે, જાણો જીવિતદાન જી. ૮
અમસાથે રામે કહાવ્યો છે, તમને તો સંદેશ જી;
જો તું જનકસુતા નહિ આપે, તો તુજ પ્રાણ હરેશ જી. ૯
કાગડા કૂતરા ને સિંચાણા, કરડશે તારી કાય જી;
મિથ્યા હઠ કરેછે મૂરખ, પાપી પ્રેરો પાય જી. ૧૦
વિભીષણ પાસે બેઠો છે, સર્વ શીખવે ભેદ જી;
રામે રાજ્ય આપ્યું છે અવિચળ, એ તો વાણી વેદ જી. ૧૧
આપણે એ પ્રત્યે નહિ ચાલે, જો સાહ્ય કરે ત્રિલોક જી;
શામાટે સહુકોને સ્વામી, સબળ પમાડો શોક જી. ૧૨
વાનરવેરી વસમા દીસે, કોણે કળ્યા ન જાય જી;
એ સાથે ક્યાં વેર વસાવ્યું, અણપૂછે અભિપ્રાય જી. ૧૩
રાવણ કહેછે અરે મૂરખો, થયાછો અતિ અજાણ જી;
મુજ આગળ માણસતણું, વળી વળી કરો વખાણ જી. ૧૪
દેખાડો તે સેના સઘળી, કેવો છે તે રામ જી;
ઉંચા ચઢીને જોવા લાગ્યા, તતક્ષણ તેણે ઠામ જી. ૧૫
મંત્રી કહેછે મહારાજાને, આ ઇંદિવર ઘનશ્યામ જી;
સિંહાસન સોનાને બેઠા, દેખી મોહે કોટિકામ જી. ૧૬
ચાપ બાણ ચઢાવી બે બાંધવ, તમ ઉપર અતિ રીસ જી;
કહેછે આણે એકે બાણે, દશે છેદીશ શીશ જી. ૧૭
લક્ષ્મણજીની જમણી પાસા, બેઠો સુગ્રીવ શૂર જી;
ત્રણલોકને ત્રાસ પમાડે, કર્મ કરીને ક્રૂર જી. ૧૮
તેની પેલી પાસા બેઠો, અંગદ જે યુવરાજ જી;
એમ કરી અનુક્રમે દેખાડ્યો, સઘળો સભાસમાજ જી. ૧૯
ડાબી પાસા ભંભેરે છે, વિભીષણ તુજ ભ્રાત જી;
મર્મ કહીને અમો મરાવ્યા, વાનર પાસે વિખ્યાત જી. ૨૦
આગળ કરજોડી ઉભો છે, અંજનીતણો કુમાર જી;
વાડી ઉભેળી લંકા બાળી, પ્રૌઢ હણ્યા પ્રધાન જી. ૨૧
એક એક પ્રાયે અધિકા છે, પરાક્રમનો નહિ પાર જી;
વઢવાને વિહવળ થયા છે, મોકમ કરવા માર જી. ૨૨

---

૧૦. પાપી ઇ૦–એ પાપી રાવણને અમારા ચરણને વિષે પ્રેરો–મોકલો.

સુગ્રીવ ઉત્તર પાછો આપે, રાવણુ વાળી પ્રત્યે વિશેષ;
પ્રીત પૂરી પરસ્પરે, રોષ નહિ ત્યાં રેશ. ૪૫
તે માટે કાંઇ એક અધિક કરવું, ભાત માટે ભેદ;
વાળી પ્રત્યે વિશેષ મારે, એહવાણી વેદ. ૪૬
તે મેં મરાવ્યો એકલો, તું સહકુટુંબ પરિવાર;
આગળ રહીને રામ પાસે, કરાવીશ સંહાર. ૪૭
આજ્ઞા માગી આવિયા, શુક સારણુ બે પ્રધાન;
સભામાં આવી પડ્યા, જ્યાં બેઠાછે રાજાન. ૪૮
બોલાવ્યો બોલે નહિ, શરીરે નહિ સાન;
આંખથી આંસુ ઝરે, વિપરીત દીસે વાન. ૪૯
ઉત્તર કાં નથી આપતા, કોની કરોછો લાજ;
હેરૂં કરવા મોકલ્યા'તા, શું કરી આવ્યા કાજ. ૫૦

કડવું ૪૦ મું.

રાગ

સ્વામીજી હવે શું પૂછોછો, આ મોટું ઇધાણુ જી;
મરણુ લગે અમો માર્યા છું, નથી નીસરતા પ્રાણુ જી. ૧
વાનરતણી વાત શી કહીએ, તમો જાણોછો તેહ જી;
અહીં એકલે અનેક મારિયા, વણુ આયુધ ઉઘાડે દેહ જી. ૨
અમારૂં મન જાણેછે, જે કીધાછે પ્રહાર જી;
હૈયું ટોટું ભારી ભાજ્યું, મોકમ મુષ્ટિ માર જી. ૩
રામ મૂકાવત નહિતો, નો'તી જીવવાની આશ જી;
નામ સાંભળી વાનરનું અમો, અતિ પામિએ ત્રાસ જી. ૪
તમો તો એક કૂડુ કીધું, કર્યું સીતાનું હરણુ જી;
માથે ચઢાવી મૂર્ત્તિવંતુ, લેઇ આવ્યા મરણુ જી. ૫
મૂઢપણે માનવ માનોછો, તેતો અશરણુ શરણુ જી;
બ્રહ્માદિક સરખા વાંચ્છેછે, રામચંદ્રના ચરણુ જી. ૬
માયાકરી માનુષ્ય થયાછે, એ તો અકળ સ્વરૂપ જી;
અજ્ઞાને અવલોકતા નથી, તરણે ઢાંક્યો કૂપ જી. ૭

---

૧. રાગ-(કોઇ પ્રતમાં લખેલો નથી). ૩. હૈયું ઇ૦—"હૈયાટોટું" પ્ર. ૨ જી

તે માટે તમે ચરણે લાગો, જઇને માગો માન જી;
કૃપા કરીને તમને દેશે, જાણો જીવિતદાન જી. ૮
અમસાથે રામે કહાવ્યો છે, તમને તો સંદેશ જી;
જો તું જનકસુતા નહિ આપે, તો તુજ પ્રાણ હરેશ જી. ૯
કાગડા કૂતરા ને સિંચાણા, કરડશે તારી કાય જી;
મિથ્યા હઠ કરેછે મૂરખ, પાપી પ્રેરો પાય જી. ૧૦
વિભીષણ પાસે બેઠો છે, સર્વ શીખવે ભેદ જી;
રામે રાજ્ય આપ્યું છે અવિચળ, એ તો વાણી વેદ જી. ૧૧
આપણું એ પ્રત્યે નહિ ચાલે, જો સાહ્ય કરે ત્રિલોક જી;
શામાટે સહુકોને સ્વામી, સબળ પમાડો શોક જી. ૧૨
વાનરવેરી વસમા દીસે, કોણે કળ્યા ન જાય જી;
એ સાથે ક્યાં વેર વસાવ્યું, અણપૂછે અભિપ્રાય જી. ૧૩
રાવણ કહેછે અરે મૂરખો, થયાછો અતિ અજાણ જી;
મુજ આગળ માણસતણું, વળી વળી કરો વખાણ જી. ૧૪
દેખાડો તે સેના સઘળી, કેવો છે તે રામ જી;
ઉંચા ચઢીને જોવા લાગ્યા, તતક્ષણ તેણે ઠામ જી. ૧૫
મંત્રી કહેછે મહારાજાને, આ ઇંદિવર ઘનશ્યામ જી;
સિંહાસન સોનાને બેઠા, દેખી મોહે કોટિકામ જી. ૧૬
ચાપ બાણ ચઢાવી બે બાંધવ, તમ ઉપર અતિ રીસ જી;
કહેછે આણે એકે બાણે, દશે છેદીશ શીશ જી. ૧૭
લક્ષ્મણજીની જમણી પાસા, બેઠો સુગ્રીવ શૂર જી;
ત્રણલોકને ત્રાસ પમાડે, કર્મ કરીને ક્રૂર જી. ૧૮
તેની પેલી પાસા બેઠો, અંગદ જે યુવરાજ જી;
એમ કરી અનુક્રમે દેખાડ્યો, સઘળો સભાસમાજ જી. ૧૯
ડાબી પાસા ભંભેરે છે, વિભીષણ તુજ ભ્રાત જી;
મર્મ કહીને અમો મરાવ્યા, વાનર પાસે વિખ્યાત જી. ૨૦
આગળ કરજોડી ઉભો છે, અંજનીતણો કુમાર જી;
વાડી ઉભેળી લંકા બાળી, પ્રૌઢ હણ્યા પ્રધાન જી. ૨૧
એક એક પ્રાયે અધિકા છે, પરાક્રમનો નહિ પાર જી;
વઢવાને વિહવળ થયા છે, મોકમ કરવા માર જી. ૨૨

---

૧૦. પાપી ઇ૦—એ પાપી રાવણને અમારા ચરણને વિષે પ્રેરો-મોકલો.

નો'યે મેઘ એ મેઘાડંબર, છત્ર ધર્યું મુજ ભ્રાત જી;
અંધકાર તેણે દીસે છે, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત જી. ૩૮
સ્વામીજી રાક્ષસ ગાજેછે, નોહે મેઘનો નાદ જી;
અન્યોઅન્યે ઉંચે સ્વરે કરી, સબળ કરેછે સાદ જી. ૩૯
કાનતણાં કુંડળ ઝળકે છે, વિધુત્ નહિતો એહ જી;
ફોરાં તે બાણુ આવેછે, રખે જાણો મેહ જી. ૪૦
રામચંદ્રને લંકા સઘળી, વિભીષણ દેખાડે જી;
ઓ રાવણ સામો દીસે છે, બેઠો છે તન જાડે જી. ૪૧
જમણી પાસા જે બેઠા છે, તે પ્રહસ્ત પ્રધાન જી;
શુક સારણ ને, જાંબુમાલિ, સુમાલિ માલ્યવાન જી. ૪૨
લંકા આખીએ દેખાડી, મણીમય મેહેલ અવાસ જી;
તે આગળ કાંઇએ ન પોસાએ, સ્વર્ગ ને કૈલાસ જી. ૪૩
દેખીને દિગ્મૂઢ થયા છે, ત્યારે રાઘવરાય જી;
વૈભવ રાવણનો સર્વ જોયો, શોભા કહી ન જાય જી. ૪૪
રાવણ જેવો દીઠો નહિ, બીજો તો ત્રૈલોક જી;
આ વૈભવ મૂકીને મૂરખ, મરવા હીંડે ફોક જી. ૪૫
ધન્ય ધન્ય રે દશશિર તું, વૈભવનો નહિ આંક જી;
ત્રણ લોકની શોભા સઘળી, અહીં છે આડો આંક જી. ૪૬
સર્વે મૂકીને એ મરશે, મને દુઃખ અતિ થાય જી;
શીખામણ દેવાને એને, અહીં થકો કો જાય જી. ૪૭
જનકનંદિની મને આપે, તો અહીંથી પાછા વળીએ જી;
વેર સઘળું વીસારીને, ભાઈની પેરે ભળીએ જી. ૪૮
એમ કહીને હેઠા ઉતરિયા, જોઇ પર્વત આખો જી;
સીતા આપે તો મેળ કીજીએ, વાત વઢવાની રાખો જી. ૪૯
વિષ્ટિ કરવાને મોકલીએ, જોઇને વાનર ડાહ્યો જી;
સુગ્રીવને કહેછે શોધી કાઢો, સેના સઘળી ગાહો જી. ૫૦

---

૩૮. રાવણના મેઘાડંબર છત્રને તથા બીજા સાહિત્યને જોઇને રામે કરેલા તર્કનો છેકાપન્હુતિથી વિભીષણ ખુલાસો કરેછે. નો'યે ઈ૦. ૫૦. ગાહો–પ્રવેશ કરો, અર્થાત્ સઘળી શેનામાં ફરીને જુઓ.

કડવું ૪૧ મું.

એકતાળી.

એટલા ગુણુતો તેમાં જોઇએ, કુલિન હોયે કોય;
સદાચારી ને સત્યવાદી, ઉભયપક્ષ સુધી હોય. ૧
વળતો તેને ઉત્તર ઉપજે, ગાંજ્યો કોનો ન જાય;
આપણ ઉપર એકમન હોયે, પ્રાજે ક્યમે ન થાય. ૨
ધન દેખીને પલટાએ નહિ, લાલચ કશી ન લાગે;
બળિયા દેખી ભય નવ પામે, કો આગળ માન ન માગે. ૩
દીન દામણો દીસે નહિ, ને સભામાં બેઠો સોય;
ઇંદ્રિ સઘળીએ વશ હોયે, મન તેનું ન મો'ય. ૪
આપણો હિતકારી હોયે, જેશું માને મન;
ત્યાં આગળ મોકલવો તેને, જે બોલે જુગતું વચન. ૫
પ્રધાનવટી પૂરી આવડે, જે હોય રાજકુમાર;
મોટાને મોઢે બોલતાં, ઓસરે નહિ લગાર. ૬
એટલા તો ગુણ અંગદમાં છે, સુગ્રીવ વાણી બોલે;
વાલિનંદન પરમ પરાક્રમી, નહિ કો તેને તોલે. ૭
જેને બાપે રાવણ રાખ્યો, કક્ષાપટ ખટમાસ;
તે અંગદ તો ઉત્તર આપતાં, પામે નહિ મન ત્રાસ. ૮
રામે સાદ કર્યો અંગદને, અરે વાલિકુમાર;
પિતાતણું તો વેર વીસાર્યું, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૯
વેગે જાતું વિષ્ટિ કરવા, કર રાવણ ને જાણ;
જનકનંદિનિ જો નહિ આપે, તો તો લેશે પ્રાણ. ૧૦
રાક્ષસ માત્રને મારશે, સારશે સુરના કાજ;
વિભીષણને અખિલ આપશે, લંકાકેરૂં કાજ. ૧૧
આજ્ઞા માગી અંગદ ચાલ્યો, ઉત્પતિયો આકાશ;
દેખી રાક્ષસ દોદશ નાઠા, નિશ્ચે કરશે નાશ. ૧૨
લંકામાંહે પ્રવેશ પામ્યો, હવો હાહાકાર;
વળી વાનરો બીજો આવ્યો, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૧૩

---

૧. ઉભયપક્ષ સુધી—માના તથા બાપના બન્ને પક્ષ સુધી કુળવાન વગેરે ગુણવાળો હોય. ૨. વળતો ઇ૦—પ્રશ્નનો જવાબ ઘટે તેવો જેને સૂઝી આવે એવા.

એક આગે આવ્યો હતો એવો, તેણે લંકા બાળી;
વાડી ઉભેળી મંત્રી માર્યો, શોભા સઘળી ટાળી. ૧૪
પોળે આવી રહ્યો ઉભો, જઇ કર્યું રાવણને જાણ;
રાવણ કે' એને આવવા મ દેશો, લેજો એના પ્રાણ. ૧૫
રાક્ષસ કહેછે રહેરે ઉભો, એ મોટો રાજદ્વાર;
વનચરને પ્રવેશ પામવા, અહીં નહિ અધિકાર. ૧૬
પરાણે પોળમાં પેઠો, લોપી રાયની આણ;
દ્વારપાળ સઘળા સંહાર્યા, ઉતાર્યો પણ ઘાણ. ૧૭
રાજા આગળ ઠાલે હાથે, ન જઇએ નિરધાર;
નાળિકેર મસ્તક મહા મોટાં, આગળ કર્યો અંબાર; ૧૮
રાવણે રચી છે માયા, જેમ જાણ્યું ન જાય;
દશ મસ્તક વીશવીશ ભુજા, સઘળે રાવણ રાય. ૧૯
સભામાં સહુ સરખું દીસે, કરે કો કોશુ વાત;
અંગદ ત્યારે વિસ્મય પામ્યો, આ મોટો ઉત્પાત. ૨૦
અંગદ કહેછે આવડા રાવણ, ક્યાંથી અસંખ્યાત;
ભૂંડી ભૂંડણી હતી કે કૂતરી, આ રાંક રાવણની માત. ૨૧
માંજારી હતી કે શિયાળણી, જે આવડા રાવણ જણિયા;
કુળને કલંક લગાડવા, તેહ જાણજો રણિયા. ૨૨
ધન્ય ધન્ય સિંહણી કૌસલ્યા, જેણે એક જણ્યો સિંહરામ;
સઘળાં કારજ કરવા સમર્થ, નિર્મળ જેનું નામ. ૨૩
મેં તો રાવણ ત્રણ સાંભળ્યા, એક મારે બાપે;
છ મસવાડા કક્ષાપટમાં, રાખ્યો પ્રગટ પ્રતાપે. ૨૪
બીજો રાવણ બાંધી મૂક્યો, શૂર સહસ્ત્રાર્જુન;
ત્રીજો ચોર સીતાનો સુણિયો, જેને હણશે જગજીવન. ૨૫
ત્યારે રાવણ લજ્જા પામ્યો, કીધું એક સ્વરૂપ;
અંગદ આગળ આવી ઉભો, દીઠો દશશીશ ભૂપ; ૨૬
અરે વનચર અતિશે ઉન્મત્ત, બોલે આળપંપાળ;
મને તુંતો નથી જાણતો, જે હું કોપ્યો કાળ. ૨૭
સભામાંહે રહેવું શું જાણે, જેને રહેવું રાન;

---

૧૮. નાળિકેર ઇ૦–દ્વારપાળનાં મસ્તક રૂપી મહામોટાં નાલિયેરનો રાવણના આગળ ઢગલો કર્યો. ૨૨. માંજારી. ઇ૦–"સુઅી હુતી કે શિયાલણી હુતી" પ્ર. ૩૭.

પશુજાતિ ઉછળતો હીંડે, જેને સહુ સમાન. ૨૮
કહેરે તું ક્યાંથી આવ્યો, શું તારૂં છે નામ;
કોણે તને અહીં મોકલ્યો, કરવાને શું કામ. ૨૯
વાળીનો સુત હું છું અંગદ, રામચંદ્રનો દાસ;
વિષ્ટિ કરવાને મોકલિયો, આણી દૃઢ વિશ્વાસ. ૩૦
કહાવ્યું છે જે સીતા સોંપી, જો તું લાગેં પાય;
તો તને અખિલ લંકાનું રાજ્ય સોંપી; રામજી અયોધ્યા જાય. ૩૧
નહિતર તારાં દશ મસ્તક, ભુજ ભોગળ સરખા વીશ;
એકે બાણે રામ છેદશે, હૃદે ધરીને રીસ. ૩૨
કાળરાત્રી છે જનકનંદિની, રાક્ષસકુળની જાણ;
એણે મિષે કરી મારશે, સમર્થ શારંગપાણ. ૩૩
આ જોરે રાવણ અગ્નિહોત્રી છે, શ્રી રામચંદ્રનું તીર;
તાટકારૂપી સુંદર સરિતામાં, સ્નાન કર્યું શરીર. ૩૪
શૂર્પણખાનું નાક છેદિયું, તે કીધું પ્રાણાયામ;
ચૌદ સહસ્ત્ર જે રાક્ષસ માર્યા, હોમ કર્યો તે હોમ. ૩૫
બળે કીધું મારિચ મારીને, ઉદધિમાં આચમન;
મધ્યાન સમે પ્રાણ તારાને, કરશે પણ પ્રાશન. ૩૬
રાવણ કહેછે રે મૂરખા, મનુષ્ય કેઈ માત્ર;
સ્વભાવે અમો ભક્ષ કીજિયે, મનુષ્યતણાં તો ગાત્ર. ૩૭
રાજ્યભ્રષ્ટ એ રામ રાંકડો, મારી કાઢયો તાત;
સીતારત્ન ન છાજે એને, સુંદરી જે સાક્ષાત. ૩૮
ફટ રે મૂરખ મુજ આગળ કરે, મનુષ્યનું વખાણ;
વનચર માટે વિમાસું છું, નહિતર લેઉં પ્રાણ. ૩૯
દેવ દૈત્ય ને યક્ષ કિન્નર, ભૂત પ્રેત પિશાચ;
વૈતાળ વિદ્યાધર રાક્ષસ, જીત્યા મેં રણ રાચ. ૪૦
પુરૂષાર્થ પ્રીછ્યું મેં તારૂં, જેણે માર્યો બાપ;
તે તેણી કરી તેં સેવા, તારે પોતે પાપ. ૪૧
પિતાતણો રણો તું રણિયો, જો તેં વેર ન વાળ્યું;
નરકતણો અધિકારી થાશે, તે તેં કલંક ન ટાળ્યું. ૪૨
સામો દૂત થઈ તું આવ્યો, વાનરને શી લાજ;

---

૪૦. રણરાચ—રણમાં રાચીને.

રાજ્યભ્રષ્ટનો સેવક થઇને, તું આવ્યો છે આજ. ૪૩
મારે દશ મસ્તક ને વીશ ભુજ, મનુષ્યને ભુજ બેહ;
મારે સેના રાક્ષસની, અંતર મોટો એહ. ૪૪
ઇંદ્રિ વરૂણ વાયુ વિશ્વાનર, ધનદ રૂદ્ર દિગ્પાળ;
તે સેવા કરે સહુ મારી, મને માની કાળ. ૪૫
એકે વારે વાનર સઘળાનો, સહેજે કરૂં સંહાર;
ઘણા દિવસના રાક્ષસ ભૂખ્યા, હળવે કરશે આહાર. ૪૬
મનુષ્યમાત્રને મરણ પમાડું, તો હું રાવણરાય;
ત્રૈલોક કંટક જગત જાણે, કોણે કળ્યો ન જાય. ૪૭
જનકનંદિનીને કયમ આપું, જે મેં કીધું હરણ;
જેહતણે વિરહે કરીને, ક્ષણમાં પામું મરણ. ૪૮
મહાનુભાવ મૂકે નહિ કંઇએ, જે કીધા અંગીકાર;
પ્રાણ તજે પણ પ્રીત તજે નહિ, વીરતણો વહેવાર. ૪૯
રાંકતણે ઘેર રત્નજ છાજે? જે રાજે રાજદ્વાર;
અમ સરખાને એવી જોઇએ, સીતા સરખી નાર. ૫૦

કડવું ૪૨ મું.

રાગ મારૂ.

અંગદ કહેછે રે રે મૂરખ, શું વખાણેછે આપ;
દરે દરે દેડકાં ન હોયે, કંઇએક હોયે સાપ. ૧
સીતાને શું સ્ત્રી માને છે, જે જગતની માત;
રામને શું મનુષ્ય માને છે, જે જગજીવન જગતાત. ૨
ઐરાવત હસ્તી માનેછે, ઉચ્ચૈઃશ્રવા તોખાર ?
ગંગાને નદી માનેછે, કલ્પતરૂ વૃક્ષ ડાળ ? ૩
વીશે આંખે થયો આંધળો, હૈયાની કાં ફૂટી?
તારો વાંક નહિ મહામૂરખ, દોરડી તુજ તૂટી. ૪
મહાનુભાવની મતિ પલટાએ, જ્યારે હોય ભુંડુ હોનાર;
સિંહ સાથે શા માટે મંદમતિ, આળ કરે નિરધાર. ૫
પિતા મારો મારી એણે, કીધો છે ઉપકાર;
નરકતણો અધિકારી હુતો, મુક્તિ મોકલ્યો સાર. ૬
તને પણ તે તો મોકલશે, જ્યાં છે મારો બાપ;

ઘણા દિવસનો ઘડો ભરાણો, એકઠું કીધું પાપ. ૭
હમણાં હું તને હણું હેલામાં, ક્ષણ ન લાગે વાર;
રામચંદ્ર હણવા હીંડે છે, તને તો નિરધાર. ૮
તોએ તેવા ઉપર મારે, મન વિમાસું વાત;
તું છે ત્યાર લગે જીવતો, વાળી મારો તાત. ૯
તુંને જાતો દેખી દે છે, વાળીતણું ત્યાં નામ;
તું મુએ તેને શું સંભારે, થાય કૂડું કામ. ૧૦
કક્ષાપટ રાખ્યાની તને, કીર્ત્તિ છે સંસાર;
તે માટે હું નથી મારતો, મૂરખ તને આ ઠાર; ૧૧
રાક્ષસમાત્રને મરણ પમાડું, લંકા જળનિધિમાં બોળું;
તારાં દશે મસ્તક છેદી, પાગે કરી મહી રોળું. ૧૨
સુણતાં રીસ ચઢી રાવણને, અધર ડશીને દંત;
ખડ્ગ કાઢીને રહ્યો ઉભો, હમણાં આણું અંત. ૧૩
પ્રહસ્ત પ્રધાને રાખ્યો વારી, દૂત ઉપર શી રીશ?
તમો કરે કરીને એવું, છેદવું નહિ શીશ. ૧૪
સ્વસ્થ થઈ બેઠો સિંહાસન, ધીરજ ધરીને મન;
અંગદ પ્રત્યે એણીપેર બોલ્યો, રાવણ વળી વચન. ૧૫
વાળી મારો મિત્ર હતો, પ્રાણ પ્રાયે પ્રીત;
ભત્રીજો તું મારો થાએ, રહે તું રૂડી રીત. ૧૬
અખિલ રાજ્ય આપું લંકાનું, સોંપી તુજને ભાર;
હું સીતા સાથે અહરનિશ, કરૂં વિવિધ વિહાર. ૧૭
સુગ્રીવને મારી સોંપું તને, કિષ્કિંધાનું રાજ;
મારી પાસે જો તું આવે, સરે સઘળું કાજ. ૧૮
રાજ્યભ્રષ્ટની સેવા કરતાં, સામું દૂષણ લાગે;
તારો પિતા મહારાજા હતો, કપિ માત્રને આગે. ૧૯
મનુષ્યને તું શું મળ્યો છે, જે સુગ્રીવનો મહા મિત્ર;
જેણે તારો પિતા મરાવ્યો, કહીને વચન વિચિત્ર. ૨૦
આવ બેશ સિંહાસન આણે, પાળ તું ત્રિલોક;
મૂઢપણે મળી મનુષ્યને, શો પામે છે શોક. ૨૧

---

૯. તોએ ઇ—તું એવો છે તોય તને જોઇને હું મારા મનમાં વાત વિમાસું છું કે તું છે ત્યાં લગી મારો બાપ જીવતો છે. મારે—'મારૂં' પ્ર.૩ જી.

વચન સુણીને રાવણનાં, અંગદને ચઢચો ક્રોધ;
ફટ રે મૂરખ એ શું બોલ્યો, વચન વિષે વિરોધ. ૨૨
રામચરણ તજીને તુને, મળું ક્યમ મંદ;
તારો તો અંત આવ્યો છે, કોપ્યા શ્રી ગોવિંદ. ૨૨
મરતાં મૂરખ જેમ તેમ બોલેછે, થયો છે સન્નિપાત;
તારે કણે કાંઇએ નવ હોયે, જનકસુતા મુજ માત. ૨૪
કરી દીવો તું કૂપે પડેછે, જાણી પ્રીછી જેમ;
પતંગિયો પડે દીવામાં, તું મરવા ઇચ્છે છે તેમ. ૨૫
રાક્ષસમેધ માંડચો છે રામે, તું વડો પશુ મા'મૂઢ;
પૂર્ણાહુતી તારી તો કરશે, સ્વામી ગરૂડારૂઢ. ૨૬
પથ્યનો પાનારો તારે, વાલો નહિ તો કોય;
જે તુંને દે સાચી શીખામણ, સહુકોને સુખ હોય. ૨૭
કામ તારી કેડે પડચો છે, વળગ્યો છે થઇ ભૂત;
તને મરાવવાને મતિ ફેરવે, પાપ કરે અદ્ભુત. ૨૮
પેલા ભવનું પુણ્ય પ્રગટચું છે, જે ઘેર બેઠાં આવ્યા રામ;
બ્રહ્માદિક સરખા સમરે છે, સીતાપતિનું નામ. ૨૯
વૈદનું બોલ્યું વિષ લાગે, જેને આવ્યું મરણ;
રૂડા માટે કહુંછું તને, તું આવે રામને શરણ. ૩૦
તે તને વા'લું લાગેછે, જે બોલે છે ગમતું;
તેણે કરીને તન તારૂં, હીંડે દોદશ ભમતું. ૩૧
રાક્ષસકુળ વન વૃદ્ધિ પામિયું, ત્યાં તું ક્રૂર કુઠાર;
અપરાધ એક તો તેં કીધો, ને સહુનો થાશે સંહાર. ૩૨
આગે એક વાનર આવ્યો હતો, તેનું કો ન જાણે નામ;
હુતકારીને મેં મોકલ્યો હતો, તેણે કેવાં કીધાં કામ. ૩૩
એથી અસંખ્ય આવશે અધિકા, કટકો નહિ આવે ભાગ;
તું મૂઢપણે મોહે પડચો છે, લગાડીને આગ. ૩૪
રીસ ચઢી રાવણને ત્યારે, સેવકને કરે સાન;
બળે કરીને બાંધો એને, આણે છે અભિમાન. ૩૫
દશ સહસ્ર રાક્ષસ ત્યારે ઉઠચા, ક્રૂર કરીને ક્રોધ;
વડીવારનો કરે વડાઇ, મારે સઘળા જોધ. ૩૬
સાથે સઘળા આવી વળગ્યા, વરૂતણી પેરે વીર;

કટકા કરીને વેહેંચી ખાઇએ, વાનરતણું શરીર. ૩૭
વળગવા દીધા સઘળાને, પ્રૌઢ કરીને પાણ;
એકે વારે સર્વ બથાવ્યા, બોલો જય જય વાણ. ૩૮
મંડપ ફોડીને થયો સોટો, ઉત્પતિયો આકાશ;
રાક્ષસ જે કો વળગ્યા હતા, તેનો કીધો નાશ. ૩૯
રાઘવજી તો સુજને કહેશે, નગરથકી તું આવ્યો;
મારે કાજે વસ્તુ અનુપમ, ભેટ ભલી કાંઇ લાવ્યો. ૪૦
શરીર સઘળાં મળી ગયાં રે, રહ્યાં કર ઉપર શીશ;
નાળિયેર સરખાં સઘળાંએ, જાણે કમળ ચઢાવ્યાં ઇશ. ૪૧
જય જય રામ જય રામ જપીને, ચંચળ ચાલ્યો જાય;
રામચંદ્રને ચરણે લાગ્યો, હૈયે હરખ ન માય. ૪૨
આગળ ત્યાં આણીને કીધો, મસ્તકનો અંબાર;
સ્વામીજી એ મેળ થયાનો, સૂધો સમાચાર. ૪૩
કોનું કહ્યું ન માને મૂરખ, મરવા થયું છે મન;
જેમ રોગીને રૂચતું ન આવે, વૈદ્ય જમાડે અન. ૪૪
વૃદ્ધતણું તો બોલ્યું ન ગમે, નફ્ટ નાની નાર;
પંડિતનું બોલ્યું મૂરખને ન ગમે, ભગ્ન ઘડે જેમ વાર. ૪૫
રામ કહે આપણ શું કીજે, મેં રૂડા માટે કહાવ્યું;
એનો વૈભવ એ ભોગવે, મારા મનમાં આવ્યું. ૪૬
સુંદરકાંડ થયું પરિપૂરણ, સુણતાં પહોચે આશ;
સુખ સંપત્તિ ધન ધાન્યજ પામે, અંતે વૈકુંઠ વાસ. ૪૭
જન્મકોટિનાં પાતિક બાળે, ટાળે જમનો ત્રાસ;
એકમનો થઈ સાંભળે, આણી દૃઢ વિશ્વાસ. ૪૮
રામકથા રસ પાવન પીતાં, ઉપજે અતિ ઉલ્લાસ;
કર જોડીને વિનવે, ભાલણસુત ઉદ્ધવદાસ. ૪૯

સુંદરકાંડ સમાપ્ત.

---

૪૩. સ્વાંમીજી ઇ૦—હે સ્વામીજી! રાવણ સાથે મેળ થયાનો સુધો (પ્રત્યક્ષ) સમાચાર એ (આ મસ્તક) છે. અર્થાત્ આ રીતે તેમને માર્યા વિના કાર્ય થવાનું નથી. ૪૫. ભગ્ન ઇ૦—ભગ્ન (ભાગેલે) ઘડે જેમ વાર (પાણી) ને નગમે તેમ.

युद्धकांड.

કડવું ૧ લું.

રાગ કેદારો.

જનકસુતાપતિ ચરણકમળને, પ્રેમે કરૂં પ્રણામ;
શ્રીગુરૂ ગણપતિ સરસ્વતી સમરી, ગાવા હરિગુણ ગ્રામ. ૧
સુંદરકાંડ થયું પરિપૂરણ, યુદ્ધ કહેવા મુજ મન;
વાલ્મિકિને વંદી પહેલાં, કહું કથા પાવન. ૨
અંગદ વિષ્ટિ કરીને આવ્યો, લાવ્યો એ એંધાણ;
રાવણ કાંઈ કહ્યું ન માને, પાપી પામર પ્રાણ. ૩
મસ્તકનો આણીને કીધો, આગળ એક અંબાર;
શ્રીફળ મેલીને શ્રીહરિને, જાણે કર્યો નમસ્કાર. ૪
માર્યા વિણ મૈથિલી ન આપે, એ તો વાણી વેદ;
તે માટે દશે શિર એનાં, પ્રભુજી કીજે છેદ. ૫
જેમ વૃદ્ધ પુરૂષનું બોલ્યું ન ગમે, નાની હોયે નાર;
રોગીને જેમ વચન વૈદ્યનું, અંબુજપત્રે વાર. ૬
પંડિતનું બોલ્યું મૂરખને, સતીનું વ્યભિચારિણીને જેમ;
કાણે ઘડે પાણી થોભે નહિ, દુષ્ટને શીખામણ તેમ. ૭
એ અધમ હિતવચને નવ રાચે, મરવા થયું છે મન;
યુદ્ધતણી કરો સામગ્રી, સ્વામી જગજીવન. ૮
અંગદ ગયા પછી દશમસ્તકે, તેડાવ્યા સર્વ પ્રધાન;
હવે શું કરવું ઘટે, કહો મંત્રી મતિમાન. ૯
પ્રહસ્તને તો પહેલું પૂછે, પરમ ધરીને પ્રીત;
મેં હરણ કીધું સીતાનું, એ વાત થઈ વિપરીત. ૧૦

---

૧. ગ્રામ—સમૂહ. ૨. સુંદરકાંડ ઇ૦.—સુંદરકાંડ થયું સંપૂરણ પ્ર. ૪ થી. પહેલાં—પહેલી પ્ર. ૪. પાવન—સંબંધ. પ્ર. ૧. ૩. રાવણ કાંઇ ઇ૦—રાવણ કાંઇ કહ્યું નવ માને પ્ર. ૪ થી. ૫. માર્યા ઇ૦.—રાવણ મૈથિલી નવ આપે પ્ર. ૪ થી. ૬. અંબુજ—કમળ. વાર—પાણી.

મનુષ્ય મેળી વાનરદળને, આવ્યો આણી તીર;
યુદ્ધ કરવું એ સાથે પડશે, ધારીને મન ધીર. ૧૧
પ્રહસ્ત કહેછે સ્વામીજી, તમે શે ધરોછો શોક;
શાખામૃગનું શું હણવું છે, જો જીત્યું છે ત્રૈલોક. ૧૨
સીતાનું તમે મન મનાવો, શ્રમ સફળ જો થાય;
પછે માનવ માત્રને હણશું, શે શોક ધરોછો રાય. ૧૩
સ્વભાવે જે આહાર આપણો, તેનું તો શું હણવું;
તાળિયે જે નાહા જાયે, તેને મન નવ ગણવું. ૧૪
એવું કહીને રહ્યો અણબોલ્યો, પછે પૂછ્યું જાંબુમાલી;
આતા! તેં શીખામણ દેવી, ઉત્તર મુજને વાળી. ૧૫
વાનરે સહુ વાજ અણાવ્યા, દૈવ દુર્બળ જાણી;
જનકનંદિની મેં ન આપવી, સત્ય સત્ય એ વાણી. ૧૬
જાંબુમાલી કહેછે જો તમો, જનકનંદિની ના'લો;
તો તો શો સંદેહ વઢવાનો, યુદ્ધ કરવાને ચાલો. ૧૭
ધૈર્ય ધરીને રહો રાજાજી, સીતાને સંતોષો;
વાનરશુ વઢે સ્વજન સહુકો, પ્રેમ ધરીને પોષો. ૧૮
વિદ્યુતમાલી પ્રત્યે વળતું, વદે વસુધાધીશ;
વાનરને ગાજતાં સાંભળીને, શું નથી ચઢતી રીસ? ૧૯
શાખામૃગ તો સાદ કરેછે, કરવાને સંગ્રામ;
રાક્ષસકુળ અવતાર ધરીને, શે નિગમશો નામ! ૨૦
તમસારૂં મેં અમર સંઘાતે, ખાંત કરીને ખોલ્યું;
રાક્ષસતણું રાજ્ય સોંપીને, ધન સઘળું એ ફોલ્યું. ૨૧
એક દિવસને કાજે સેવક, સઘળા સાથે રાખ્યા;
તે અવસર આજ આવ્યો છે, બોલ એવા ભાખ્યા. ૨૨
વળતો વિદ્યુતમાલી બોલ્યો, રાય કરો કાં રીસ?
કોણ આજ્ઞા ઉલંઘે તમારી, સહુકો નામે શીશ. ૨૩

---

૧૨. શાખામૃગ-વાનર. જો જીત્યું છે-જો જીતો. પ્ર.૪ થી. ૧૪. આહાર-ભક્ષ પ્ર. ૪ થી. નાહા-ત્રાહા. પ્ર. ૪ થી. ૧૫.વાળી-આલી. પ્ર.૪ થી. ૧૭. ના'લો-ન આલો. ૧૮. ધૈર્ય-ધીરજ પ્ર. ૧-૨. સંતોષો-સંતોખો. પોષો-પોખો. પ્ર. ૧ ૧૯. વસુધાધીશ-પૃથ્વીપતિ-રાવણ. ૨૦. નિગમશો-ખોશો. ૨૧. ખોલ્યું-(યુદ્ધ). ૨૨. એવા-સઘળા.

વાનરમાત્રને વેંચી આપો, અમો કરીશું આહાર;
મનુષ્યતણું છે શું એ મારવું, સે'જે કરૂં સંહાર. ૨૪
શુક સારણને પૂછે પ્રેમે, વીરા કહોને વાત;
મનુષ્ય સંઘાતે વૈર આપણે, વાનરશુ વિખ્યાત. ૨૫
શુક સારણ કહેછે સ્વામીજી, કાં કરો છો કાંણ્ય;
જનમ તેને મરણ સૂધું, સત્ય સત્ય એ વાણ્ય. ૨૬
જાણીને જો જાનકીનું, હરખે કીધું હરણ;
મોઢા આગળ મારીચ મામો, મૃગ પણ પમાડ્યો મરણ. ૨૭
સૂર્પણખાનાં સહેજે છેધાં, એકે બાણે નાક ને કાન;
તેણે આવી તમો ભંભેર્યા, તોયે ન વળી સાન. ૨૮
આગે અમો ઘણુંએ કહ્યું છે, ત્યારે તમો કરી છે રીસ;
હવે કાંઇએ જો કહીએ તો, મોત ચઢે અમારે શીશ. ૨૯
ધીરજ રાખીને યુદ્ધ કરવું, સરજ્યું કોયે ન છૂટે;
નિમિત્ત માત્ર તે મનુષ્ય માનો, મરવું છે વણખૂટે. ૩૦
એમ અનુક્રમે સઘળાને પૂછી, પેરે પેર પ્રધાન;
બુદ્ધિ આપ આપણી અનુસારે, પ્રીછવિયો રાજાન. ૩૧
પછે વૃદ્ધ પ્રધાનને પૂછ્યું, માનો કાકો માલ્યવાન;
આઘો તેડી આદર કરીને, બેસાડી સન્નિધાન. ૩૨
કહોજી ક્યમ કરવું હાવે, દૈવ દુબળો જાણી;
વાનર સાથે વૈર આપણે, જે પણ પામર પ્રાણી. ૩૩
આહાર આપણો આપણ સાથે, સબળ કરે સંગ્રામ;
એ અમને આશ્ચર્ય લાગે છે, કાયર સાથે કામ. ૩૪
સાગર ઉતરી આપણે કાંઠે, કપટ કરી અહીં આવ્યાં;
કોશીસે બેઠા ગાજે છે, મારે મન નવ ભાવ્યા. ૩૫
બુદ્ધિવંત જાણીને તમને, પૂછુછું પણ પ્રીત;
વિચારીને ઉત્તર આપો, જાણો જેવી રીત. ૩૬
માલ્યવાન્ કહેછે સુણ્ય રાવણ, શું પૂછે છે ભૂપ;
ચોપાસેથી ભુવન લાગ્યું, ખણવા બેસે કૂપ. ૩૭

---

૨૭. મામો–માર્યો. મૃગપણ–મૃગ પ્ર. ૪ થી. ૨૯. મોત ૯૦–ચઢે અમારે શીશ. પ્ર. ૪ થી. ૩૨. માનો–માતાનો. સન્નિધાન–પાસે.

પહેલું કાં પૂછ્યું નહિ અમને, જ્યારે કીધું હરણ;
મૂર્તિવંતું માથે ચઢાવી, મૂરખ લાવ્યો મરણ. ૩૮
દૂધ દીઠું પણ ડાંગ ન દીઠી, લોચનવીશ થયો અંધ;
કર દીવો ને કૂપે પડે છે, મિથ્યા માંડયો ધંધ. ૩૯
ભુવન તારે નાર નથી શું, પ્રથમ થયો જે યોગી;
અપશુકન તારે મરવાના, પથ્ય વિના જેમ રોગી. ૪૦
નકટી બૂચી તને મળી સામી, જ્યારે ચાલ્યો હરવા;
બીજાને પૂછી શું કરશો, જો મન થયું છે મરવા. ૪૧
વિષ સ્ત્રી ને જળ તે અગ્નિ, મરણ સમાગમે હોય;
પરનારી તે કુળ આખાને, નાશ કરે પણ સોય. ૪૨
એક માનુષી માટે સઘળી, રાક્ષસી થાશે રાંડ;
વેર એવડું સહુ સંધાતે, જે મરણ પમાડે માંડ. ૪૩
હજી કાંઇ વંઠયું નથી વીરા, સીતા સોંપી સંતોખો રામ;
વરાંસો પડયો કહી વા'લા, પ્રભુને કરો પ્રણામ. ૪૪
અમર કાજ અવતાર ધર્યો છે, આપણને દેવા દંડ;
જેને રોમકૂપ વસેછે, કોટિ કોટિ બ્રહ્માંડ. ૪૫
આગે અમશું એણે યુદ્ધ કર્યું છે, ચક્રે કરી માર્યો માલી;
તને હણવા માયામાનુષ્ય, વેષ ધર્યો છે વાળી. ૪૬
કામ તારે વેરી વસમો, મારવા વસિયો મન;
તેને જો જીતે તો તારો, પ્રાણ અચળ રહે તન. ૪૭
કાળરાત્ર તે રાક્ષસકેરી, સીતા સાચી શક્તિ;
તેને માતા કરીને માનો, ભાવેશું કરી ભક્તિ. ૪૮
વૃદ્ધતણું કહ્યું નહિ માને, પછે પસ્તાઇશ તું આપ;
જાણજે જે ઘડો ભરાણો, થયું એકઠું પાપ. ૪૯
દડા કરીને દશે મસ્તક, દોડાવશે દીનબંધુ;
જો તું જઈ ચરણે નહિ લાગે, તો પ્રગટયો પ્રલયસિંધુ. ૫૦

---

૩૯. માંડ્યો–માને પ્ર. ૧–૩. ૪૦. યોગી– (સીતાને હરતી વખતે). ૪૨. સમાગમે–સ્પર્શે. પ્ર. ૩ જી. ૪૩. જે ઇ૦ –સહેજે. પ્ર. ૧. ૪૪. વરાંસો–ભૂલ. ૪૫. રોમકૂપ–રૂવાંટાંનાં છિદ્ર. ૪૬. વાળી–(વળી–ફરીને). ૫૦. દોટાવશે–પ્ર. ૧–૨.

કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી.

વચન સુણીને મંત્રીતણાં, જે અર્થયુક્ત શોભે અતિ ઘણાં;
રાવણને ચઢી અતિ રીસ, કાઢયું ખડ્ગ છેદવા શીશ. ૧
રે મૂઢ મનુષ્યનું કરે વખાણ, મારા બળનો થઇ અજાણ;
હમણાં તારા લેઉ પ્રાણ, મારી અમર ન લોપે આણ. ૨
ક્રોધ લોભ મોહમાં મત્ય, રહે નહિ સાત્વિક ને સત્ય;
એવા કુળમાં થયો ઉત્પત્ય, તામસગુણી હોયે જે અત્ય. ૩
અમર થઇ લીધો અવતાર, કરવા રાક્ષસકુળ સંહાર;
તેને ક્યમ કરૂં નમસ્કાર, તજું ક્યમ અતિ અહંકાર. ૪
જનકનંદિની મુજ મન વશી, ઉત્તર હજી ન આપે હશી;
જાણે જુએ છે કસોટે કશી, હું થઈ ચકોર મુખ ઉગે શશિ. ૫
રામ માનુષ્યનું છે કોણ ગજું, કોટિ ઉપાય કરે નવ તજું;
અમરને અમો નહિ ભજું, તેને યજ્ઞમાં નહિ યજું. ૬
છેદ્યાં મસ્તક પાછાં પડે, કોને ચરણે નવ અડે;
એવા કોણ છે જે ભીરૂભડે, માન્યા માનુષ્ય માથે ચડે. ૭
જા તું મૂરખ તેને પાસ, નહિતર તારો કરીશ હું નાશ;
વસીશ મા તું મારે વાસ, અમને તું દેઇશ મા આશ. ૮
વિભીષણ જેમ આગે ગયો, આજ્ઞાકારી અનુચર થયો;
તેને ચરણે નિશ્ચળ થયો, મેં પણ બોલ ન જાયે સહ્યો. ૯
રાક્ષસકુળમાં નહિ કો રાંક, તેં પણ વાળ્યો આડો આંક;
તારી જનનીનો કાંઇ વાંક, હું પણ ક્રોધ તજું નહિ ટાંક. ૧૦
શિવે વિષ હળાહળ ધર્યું, અંગથકી અલગું નવ કર્યું;
તેમ એણીએ મુજમન હર્યું, એના ગુણ સુણતાં ચિત્ત ઠર્યું. ૧૧
વડવાનળ વારિનિધિમાં વસે, અરો પરો અતિ ઉન્મત ધસે;
શોષે જળ કાયાને કસે, સાગર સામું મનમાં હસે. ૧૨

---

૧. શોભે–કહ્યાં પ્ર. ૨. ૭. ૩. સાત્વિક–સત્વ ગુણ. પ્રત ચોથીમાં ત્રીજી કડીની લીટીઓ ઉલટ સુલટ છે. ૭. પડે–પાછાં ચોટે. ૯. બોલ–તોલ. પ્ર. ૨. ૧૧. એણીએ–એ સીતાએ.

મહા પુરૂષ જે અંગીકરે, પ્રાણ લગે તે નવ પરહરે;
તેને મૂકે નહિ જો મરે, મહાનુભાવ તે ધીરજ ધરે. ૧૩
મૂરખ મુખ આગળથી જાય, તું તો તેનો સેવક થાય;
મિથ્યા ગુણ માનુષના ગાય, મરતાં કાકા ખીચડી ખાય. ૧૪
મારી કાઢયો મા ને બાપ, અપરાધી એકલડો આપ;
અનુભવે પૂર્વભવનાં પાપ, જઇ તું તેને ચરણે શિર થાપ. ૧૫
રાજ્યભ્રષ્ટ અતિ દુર્બળ દેહ, શ્રીવો'ણો એકવચની એહ;
વાનર સાથે વાધ્યો નેહ, અતિ મલિન છે છારી છેહ. ૧૬
સીતા સરખી ન ધટે નાર, તેણે આણી આણે હાર;
કોથી હું નવ ખાઉં હાર, મનુષ્ય તે મારે મન ચાર. ૧૭
તુજને જે આપ્યા ભંડાર, મંત્રીપણાતણો અધિકાર;
ગજ રથ સેન તીક્ષ્ણ તોખાર, ઉર્ણ થયો નહિ શિરભાર. ૧૮
વળતી બોલ્યો માલ્યવાન, તુને આવરિયું અજ્ઞાન;
તું ધરેછે જેનું ધ્યાન, તે રામ આગળ માગે છે માન. ૧૯
હું તો કહુંછું રૂડા માટ, કાં રાક્ષસકુળ વળાવે ડાટ;
વિભીષણ બેસશે પટા, એ વાત ધાલી છે ધાટ. ૨૦
ગુણ કે'તાં અવગુણ થાય, મૂરખ પોતાના ગુણ ગાય;
બીજો નથી જીવ્યાનો ઉપાય, સીતા અણઆપે રઘુરાય. ૨૧
જો તું લાગે રામને ચરણ, તો તો તું ન પામે મરણ;
દીનપણે મુખ લેઈ તરણ, 'મેં માતા માની કીધું હરણ.' ૨૨
વાનર નહિ એ સઘળા દેવ, પુરૂષોત્તમની કરેછે સેવ;
તુંને હણશે અવશ્યમેવ, જો ચરણે નહિ લાગે ખેવ. ૨૩
જળમાં કંઇ તરે પાષાણ ? જે વાટે વહી ન શકે વા'ણ;
જેમ અંધ ન દેખે ઉગ્યો ભાણ, બધિર આગળ વાજે નિઃસાણ.૨૪
ખડ્ગ ધરીને રાવણ ધસ્યો, મનમાંહે અતિ ક્રોધજ વસ્યો;
બોલાવ્યો જાણી ભુંડો ભસ્યો, રાક્ષસકુળમાં કાયર કશો. ૨૫

---

૧૩. અંગીકરે—અંગીકાર કરે. ૧૫. અનુભવે—'પરભવે' પ્ર. ૪ થી. ૧૬. શ્રીવો'ણો ઇ૦—સ્ત્રી વોણો એકજ છે એહ. પ્ર. ૪. ૨૦. બેસશે—બેસાર્યો. પ્ર. ૪. ૨૨. મેં ઇ૦—(એ પ્રમાણે કહે.) ૨૪. જે વાટે ઇ૦—નહિ વહી શકે પ્ર. ૧. ૨૫. બોલાવ્યો ઇ૦—આચરણ પ્ર. ૧ લીમાં નથી, જસ્યો—વસ્યો પ્ર. ૧–૨ બોલાવ્યા ભણી ભુંડો ભસ્યો—જેણે તને બોલાવ્યો તેના તરફ તું ભુંડો ભસવા લાગ્યો.

કાં ઉપન્યો કુળ અંગાર, મિથ્યા ભૂમિ કરેછે ભાર;
હવે હું કરૂં તારો સંહાર, હણતાં ક્ષણું ન લાગે વાર. ૨૬
પ્રહસ્ત કહે પ્રૌઢો પ્રધાન, હણવા જોગ નહિ રાજાન;
ઉચરિયો અતિશે અજ્ઞાન, કાઢો દેઇને અપમાન. ૨૭
મારે મહીપતિ મહિમા જાય, જદ્યપિ જાણુ રામને થાય;
માંહોમાંહે વઢે સમવાય, હવે હઠે હણાશે રાય. ૨૮
કુછ. મૂછ ઉપાડી કરી, કઢાવો કર કંઠે ધરી;
વૃદ્ધપણે મૂઢ મત ફરી, બુદ્ધ તારી દૈવે હણી. ૨૯
પ્રધાન પોતાને ઘેર ગયો, અતિ ક્રોધે આકુળ વ્યાકુળ થયો;
અંતર શોક ન જાયે સહ્યો, રાવણુવચને મનમાં દહ્યો. ૩૦
મંત્રીને પૂછે છે મર્મ, હવે કશું કો' કરવું કર્મ;
સાચવવો શૂરનો ધર્મ, સજ થઇ વપુ પહેરો વર્મ. ૩૧
વાઓ વઢવાનાં વાજીંત્ર, ધરો આયુધ વિધવિધ વિચિત્ર;
અવસર ખપ આવે તે મિત્ર, ભક્ષ કરો કપિ પરમ પવિત્ર. ૩૨
ઈંદ્રજત્ તેડચો નિજ તન, બેસાર્યો આગળ આસન;
આતા પાળો સત્ય વચન, વાનરકુળતું કરો કદન. ૩૩
તેં મને જે આગે કહ્યું, વચન જે નવ જાયે સહ્યું;
જે મેં વાનરકુળ વન દહ્યું, અણબોલે એ અમથું કહ્યું. ૩૪
કોશીસે ચઢી ગાજે કપિ, રામે યજ્ઞ માંડચો જ્યમ જપી;
મારૂં મન રહ્યું છે તપી, ભક્ષ કરવાને હવે થાઓ ખપી. ૩૫
માનુષ્ય વિહોણી મેદિની કરો, કાયરપણું પરૂં પરહરો;
અંતરગત અતિ ક્રોધજ ધરો, સેનાપતિ થઈ રણુ સંચરો. ૩૬
દક્ષિણુપોળે જઇને વસો, રખે ત્યાંથી પાછા ખસો;
રામના દળ ઉપર જઇ ધસો, હાથીને જેમ મારે સસો. ૩૭
સાવધાન થઇ રહેજો શૂર, કર્મ અતિશે કરજો ક્રૂર;
મારીને કરજો ચકચૂર, પ્રગટ કરો પ્રલયનું પૂર. ૩૮
દક્ષિણુ પોળે ધર્યો દીકરો, ક્ષય કરવા ક્ષયંકર ખરો;
વાનર સાથે યુદ્ધ આદરો, રખે પગ કો પાછો ધરો. ૩૯
સેન સહિત ઈંદ્રજિત આવિયો, પ્રહસ્ત પછે બોલાવિયો;

---

૨૮. જદ્યપિ–જદિપ પ્ર. ૧લી. સમવાય–સમુદાય. ૨૯. કુછ–કૂર્ચ (પછી). ૩૧. વર્મ–કવચ. ૩૫. ખપી–ખપવાળા. ૩૯. ક્ષયંકર–કપિનો પ્ર. ૪. થી.

ભાઇ તું મુજ મન ભાવિયો, માન દઇને મનાવિયો. ૪૦
ઉત્તરપોળે જઇ ઉતરો, વાનર સંઘાતે યુદ્ધ કરો;
કપિકેરા પ્રાણજ હરો, યમસદન તે પૂરૂં ભરો. ૪૧
સેન સહિત પ્રહસ્ત પ્રધાન, મોકલિયો મહીપતે દઈ માન;
આવ્યો ઉત્તરપોળ શુભસ્થાન, મહાબળિયો ભર્યો અભિમાન. ૪૨
વિદ્યુન્માલી તેડાવ્યો વીર, પૂર્વપોળે પધારો ધીર;
તું છે બળિયો ગુણ ગંભીર, વેધો વાનરતણી તીર. ૪૩
પૂર્વપોળે કર્યું પ્રયાણ, જ્યાં વઢવાનાં નિશાણ;
લેવા વાનર કેરા પ્રાણ, અંધકારે જેમ ઉગે ભાણ. ૪૪
શુક સારણ તે મોકલિયા એહ, પશ્ચિમપોળ ભણી તો તેહ;
વપુ વાનરને પાડો વેહ, વેંચી ખાઓ મેં આપિયા એહ. ૪૫
શુક સારણ સેના સહિત સાંચર્યા, વઢવા તેણે વાનર વર્યા;
પશ્ચિમપોળે જઇ ઉતર્યા, સેનાપતિ સઘળા સજ કર્યા. ૪૬
વિરૂપાક્ષ નામે એક યોધ, જાણે મૂર્તિવંતો ક્રોધ;
તેને તો દીધો પ્રતિબોધ, વાનર વધો ચઢાવી ક્રોધ. ૪૭
નગર મધ્યે રાખ્યો'તો તેહ, અતિશે દારૂણ દીસે દેહ;
સેનાતણો ન આવે છેહ, બાણવૃષ્ટિ કરે જેમ મેહ. ૪૮
કોશીસે મોકલિયા ક્રોડ, જગતમાં નહિ જેની જોડ;
જીતી જીવતા આવિયે હોડ, વઢતાં વીર ન લાગે ખોડ. ૪૯
એમ સઘળે મોકલિયા સહી, વઢજો રણઆંગણ દૃઢ રહી;
પાછા વળી આવવું નહિ, રાવણે એવી વાણી કહી. ૫૦

કડવું ૩ જું.

રાગ દોહરી.

માઘમાસમાં દ્વિતીયાને દિને, આરંભ્યું ત્યાં યુદ્ધ જી;
એમ કરતાં અષ્ટમી આવી, સાત દિવસમાં શુદ્ધ જી. ૧

---

૪૨. આવ્યો ઇ૦—અરધું ચરણ પ્ર. ૧ લીમાં નથી. ભર્યો—ધર્યો પ્ર. ૪થી. ૪૭. વધો—મારો. કડવું ૩ જું—(પછી) યુદ્ધકૃત પૂર્ણ. પ્ર. ૨. (એવું મથાળું છે).

સંકુલિત સંગ્રામ હોયછે, એવે રાવણના જે દાસ જી;
આવી તે ઊભા રહ્યા આગળ, એક વિનતિકેરી આશ જી. ૨
વાનરે તો નગર વીંટયું, રહેવાને નહિ ઠામ જી;
રીસ ચઢી સુણતાં રાવણને, ન રાખું કપિનું નામ જી. ૩
એક આજ આશ્ચર્ય ઉપન્યું મુજને, વળી દ્વિગુણ મોકલ્યા દાસ જી;
શાખામૃગનો શો આશરો, અલવે કરજો નાશ જી. ૪
રાક્ષસ પ્રાકાર ચઢી અવલોકે, ઠામ ઠામ કપિ દીઠા જી;
પર્વત વૃક્ષે અસંખ્યાત છે, ખાતાં લાગશે મીઠા જી. ૫
શાખામૃગ સઘળા અવલોકયા, ચિંતા પામ્યો ભૂપ જી;
વળી ધીરજ ધરી ચઢયો ઉંચો, નિરખ્યા અકળ સ્વરૂપ જી. ૬
રામતણે અર્થે યુદ્ધ કરવા, એકમના છે સર્વ જી;
ત્રાંબા જેવાં મુખ છે હેમવર્ણે, લેવા સીતા ગર્વ જી. ૭
આયુધ ગ્રહીને વાનર આવ્યા, શાલ તાલ તમાલ જી;
પાષાણ ભારે પાણ ગ્રહીને, કરવા લાગ્યા આળ જી. ૮
તોરણ તોડયાં કોશીસાં પાડયાં, અલવે આવે જાય જી;
હૂત હૂત કરીને બોલે, અને વળી ઉજાય જી. ૯
એણીપેરે નગરમાં આવ્યા, જાણીએ જે હાથી જી;
ગોખ અટારી અલવે પાડે, શોભતા સર્વ સાથી જી. ૧૦
મનોહર ખાઈ છે ઉંડી, વૃક્ષ નાંખે તે માંહે જી;
રેણુ પર્વત તૃણ ત્યાં તેણે, પૂરી આણી ત્યાંહે જી. ૧૧
પછે ચઢયા કોશીસે ઉંચા, બોલ્યા લલિતવચન જી;
જય લક્ષ્મણ જય સુગ્રીવ રાજા, જય જય જગજીવન જી. ૧૨
સુગ્રીવે સાંભળિયું જ્યારે, રાક્ષસ આવ્યા દ્વાર જી;
વીરબાહુ સુબાહુ નલ પનસ, પરાક્રમનો નહિ પાર જી. ૧૩
અનેક યોધ સહિત મોકલિયા, પૂર્વ પોળે એહ જી;
કુમુદ મોકલ્યો પશ્ચિમ પોળે, દશક્રોડ દારૂણ દેહ જી. ૧૪

---

૩. સંકુલિત—બન્ને પક્ષના વીરો ભેગા થઇ જઇને યુદ્ધ કરે એવો. ૪. આજ ઇ૦—એક આટલું આજ મને આશ્ચર્ય ઉપન્યું કે જેથી તમે વાનરના પરાક્રમની ખબર કહેવા આવો છો અલવે—સેહેજ—ગમન કરતાં કરતાં. ૫. પ્રાકાર—કિલ્લો. ૮. શાલ ઇ૦—શાલ, તાડ અને તમાલનાં ઝાડ હાથમાં લેઇને. ૧૩. પનસ—વનગોચર પ્ર. ૪ થી.

સુગ્રીવે શતબલી સામું, જોઈ કીધી સાન જી;
સાતકોટિ વાનર લેઇ જાઓ, દક્ષિણપોળે મતિમાન જી. ૧૫
શતબલી ગયો દક્ષિણપોળે, ત્રણ રૂંધિયાં દ્વાર જી;
ઉત્તર દેશે આવ્યા ત્યારે, સ્વામી જગદાધાર જી. ૧૬
સાથે સૌમિત્રિ ને સુગ્રીવ, અંગદ ને હનુમાન જી;
ગવાક્ષ ક્રોડ એક લેઇ રહ્યા, મોટું લાંગૂલ ધરી અભિમાન જી. ૧૭
સહના પેહેરી ઉભા રહ્યા છે, વિભીષણ તે ભ્રાત જી;
જાણે છે યુદ્ધ કરૂં હમણાં, જો કહે જગતનો તાત જી. ૧૮
દધિમુખ પનસ કેસરી સરખા, ગજ ગવાક્ષ બળવંત જી;
ગંધમાદન શરભ દ્વિવિદ, અરિનો આણે અંત જી. ૧૯
એમ રાઘવની સેના જોઇને, કોપ્યો રાવણરાજ જી;
દશક્રોડ સહિત ધૂમ્રાક્ષ, મોકલિયો સજીને સાજ જી. ૨૦
ધૂમ્રાક્ષના રાક્ષસ લઢે છે, રાવણે મોકલ્યા જેહ જી;
જાણે સાગર વેળ સંઘાતે, એકજ થાશે એહ જી. ૨૧
વાનર બળિયા છે તે ઉપર, રાક્ષસ આયુધ મૂકે જી;
ત્રિશૂળ સાંગ ફરશી ને તોમર, નિશાચર નવ ચૂકે જી. ૨૨
કોપ કરીને વાનર ધાયા, હૂત હૂત કહી વાણી જી;
મુષ્ટિ મારે પર્વત નાખે, નાખે નગ બહુ આણી જી. ૨૩
નખે કરીને નિશાચરને, કોપે કરી વલૂરે જી;
પ્રાકાર ઉપર રહ્યા હતા રાક્ષસ, તેને ખાઇમાં પૂરે જી. ૨૪
તુમુલ યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે, સરિતા શોણિતની ચાલે જી;
મેઘતણી પેરે વાનર ગાજે, રાક્ષસદળમાં મા'લે જી. ૨૫
હસ્તી ઘોડા રથ ને પાળા, રાક્ષસનો નહિ પાર જી;
વાનર કહેછે રામ પ્રતાપે; સહી કરીશું સંહાર જી. ૨૬
દ્વંદ્વ યુદ્ધ મંડાણું ત્યારે, વાળીતણો જે તન જી;
ઇંદ્રજિત્ છે આણીમેરાં, કહે કરૂં કદન જી. ૨૭
વીર ને દુર્મુખ બે વળગ્યા, જાંબુમાલી ને હનુમાન જી;

---

૧૭. ગવાક્ષ—એ નામનો વાનરવીર. ૧૮. સહના ઇ૦—સેના પેરી પ્ર. ૪થી. ૧૯. દ્વિવિદ—મયંદ પ્ર. ૪ થી. ૨૧. વેળ—(વેળા—ભરતી). ૨૩. હૂત હૂત—હુક હુક પ્ર. ૩–૪. ૨૬. વાનર ઇ૦—રામ કહેછે પ્ર. ૨ જી.

મિત્રઘ્ન વિભીષણ વળગ્યા બેહુએ, પરાક્રમ કરે બળવાન જી. ૨૮
તપન નલ નિકુંભ ને નીલ, સુગ્રીવ વાનર ભૂપ જી;
પ્રહસ્ત જે પ્રધાન તે સાથે, મહા ભયંકર રૂપ જી. ૨૯
વિરૂપાક્ષ ને લક્ષ્મણ સાથે, મંડાણો સંગ્રામ જી;
અગ્નિકેતુ દુર્ધર્ષ સંઘાતે, રહ્યા એકલા રામ જી. ૩૦
તે ઉપર ધાઇને આવ્યો, રશ્મિકેતુ એક વીર જી;
યજ્ઞ કોપ ત્યાં બીજો આવ્યો, જો જો શ્યામશરીર જી. ૩૧
વજ્રમુષ્ટિ મૈંદ વળગ્યા, દ્વિવિદ અશનિ સોય જી;
ઈંદ્રિ નમૂચિ જાણે વઢે છે, શિવ ત્રિપુર શું હોય જી. ૩૨
મકરાક્ષ ને જાંબુવાનર, ધૂમ્ર કુંભ વઢે મર્મ જી;
નરાંતક ને પનસ લાગ્યા, દેવાંતક ગવાક્ષ કરે શર્મ જી. ૩૩
ત્રિશીર્ષ શરભ બે આથડ્યા, ઋષભ સારણ પ્રધાન જી;
વિનત ને રંભ રણઆંગણ, યુદ્ધ કરે મતિમાન જી. ૩૪
ધૂમ્રાક્ષ સામો કેસરી ધાયો, હનુમંતનો જે તાત જી;
વેગદર્શી શુક સંઘાતે, આરંભે ઉત્પાત જી. ૩૫
મહાપાર્શ્વ ને ગંધમાદન, શતબલી ને વિદ્યુત્ આપ જી;
અનેક રાક્ષસ વાનર સાથે વઢે, કહું કેટલા આપ જી. ૩૬
દ્વંદ્વયુદ્ધ હોયે માંહોમાંહે, એક રાક્ષસ કપિ એક જી;
અસંખ્યાત અન્યોઅન્યે, કહેતાં ન આવે વિવેક જી. ૩૭
શોણિતની ત્યાં સરિતા ચાલી, અસ્થિતણી થઇ પાળ જી;
માંસ તણો કચરો દારૂણ છે, ત્યાં ભરી વાનરે ફાળ જી. ૩૮
મસ્તક મત્સ્ય સરીખાં દીસે, રથ ભાગ્યા જાણે વહાણ જી;
કર જાણે સર્પ મણિધર, પંચફણિના પ્રમાણ જી. ૩૯
ગદા ગ્રહીને અંગદે પડ્યો, ઇંદ્રજિત્ તે ઠામ જી;
ઈંદ્રે જાણે પર્વતનું, વજ્રે ન રાખ્યું નામ જી. ૪૦
સૈન્ય વિડારવા અંગદ ત્યારે, અતિ થયો સાવધાન જી;
રથ ભાંજ્યો સારથી માર્યો, ઊતાર્યું અભિમાન જી. ૪૧
શિલા શિખર ને પર્વતના, કપિ વરસાવે વરસાત જી;
પ્રલયકાળનો પાવક જાણે, ઉપજાવ્યો ઉતપાત જી. ૪૨
મહોદરને તો રીસ ચઢી અતિ, પાંચ મે'લિયાં બાણ જી;

---

૨૮. મિત્રઘ્ન—'નેત્રઘ્ન' પ્ર. ૩ જી. ૩૩. શર્મ—શ્રમ. ૩૯. મત્સ્ય—કચ્છ પ્ર. ૪થી.

સુષેણને તે ત્રણ લલાટે, બે માર્યાં ઉર લેવા પ્રાણ જી. ૪૩
સુષેણ ત્યારે કોપે મેલે, શિલા શિખર નગ નાંખે જી;
રંડા કરૂં સર્વ રાક્ષસી, એક તે નવ સાંખે જી. ૪૪
રથ ભાંજ્યો શિલાએ તેણે, હય મારિયા ચાર જી;
સારથી તો મારી નાખ્યો, જેવાં છે તેણે ઠાર જી. ૪૫
જાંબવાને મકરાક્ષને, મો'કમ દીધો માર જી;
શિલા નગ વૃક્ષ આવતા છેદ્યા, બાણે તેણે અપાર જી. ૪૬
મકરાક્ષને રીસ ચઢીને, બો'તેર મેલ્યાં બાણ જી;
શિલાએ તે સર્વે ભાંજ્યાં, સારથીના લીધા પ્રાણ જી. ૪૭
રથતણા તો કર્યા કડકા, જાંબુવંત નવ રાજે જી;
ભલો ભલો રીંછનો રાજા, એહ ઉપમા છાજે જી. ૪૮
વિદ્યુજ્જિહ્વે શતબલી બાંધ્યો, વળી હદે કર્યો (તેણે) પ્રહાર જી;
ગજને તપને માર્યો, ત્રિશૂળે તેણે ઠાર જી. ૪૯
ગજને કોપ ચઢ્યો તે અતિશે, રાક્ષસ ગાજ્યો જ્યારે જી;
કેસરીને જેમ 'ગજ મારે, તેમ તેણે હણ્યો ત્યારે જી. ૫૦
કુંભકર્ણકુંવર કુંભ રે, ગ્રહી આવ્યો કર દંડ જી;
કુંભકર્ણ એ જાણે આવ્યો, ગ્રસશે શું બ્રહ્માંડ જી ! ૫૧

કડવું ૪ થુ.

રાગ જીતમાન.

ધૂમ્ર વાનર આવ્યો ત્યારે, કુંભ સામો બળવાન જી;
પર્વત તણાં શિખર બહુ નાખી, હવે થાયે સાવધાન જી. ૧
ધૂમ્ર સાથે વાનર વસમા, જાણે ઉમટી ખાણિ જી;
વૃક્ષ નિશાચર ઉપર નાખે, ક્રોધ અતિ મન આણી જી. ૨
કુંભતણા રાક્ષસ તવ કોપ્યા, વાનર કેઇ માત્ર જી;
કહે રાક્ષસ કરી કડકા, ખાશું તમારાં ગાત્ર જી. ૩
દેવાંતક દારુણ તે કોપ્યો, ગવાક્ષના લેઉં પ્રાણ જી;
પાંચ બાણ મેલ્યાં તેણે, આશીવિષ પ્રમાણ જી. ૪

---

૪૯. તપને–પ્રત્યને. પ્ર. ૧ લી. ૪. આશીવિષ–આશીવર્ષ. પ્ર. ૧–૨. આશીવિષ—સર્પ.

ગવાક્ષે એક શિલા મે'લી, કડકા કીધી તીર જી;
સાત બાણ સુસવતાં મેલ્યાં, શિલા મે'લી ભાંજ્યા ગંભીર જી. ૫
નવ બાણ મે'લીને વેધ્યું, ગવાક્ષતણું શરીર જી;
વેગે તેણે સહ્યાચળનું શિખર, મારી ઉતાર્યું નીર જી. ૬
દેવાન્તકે સૈન્ય માર્યું, કીધું ચૂરાચૂર જી;
સારણને ને ઋષભ વાનરને, યુદ્ધ હોયે ઉરાઉર જી. ૭
વૃક્ષ સારણને હૃદે માર્યું, થયો મેદિનીપાત જી;
વળી તે ઉભો રહ્યો રીસે, હાથ ધનુષ્ય ગ્રહી કહે વાત જી. ૮
આઠ બાણ મે'લ્યાં તે તેણે, એમ વઢે છે બેહ જી;
ગજ ચઢી ત્રિશીર્ષ આવ્યો, જાણે એવું મેહ જી. ૯
શરભના શીશમાં તોમર માર્યું, પામ્યો તે તો ખેદ જી;
સાદડકેરૂં વૃક્ષ ગ્રહીને, તેણે કીધો ભેદ જી. ૧૦
સાત પ્રહાર પરાક્રમે કીધા, માર્યો તેણે હાથી જી;
નરાંતક મારે પનસને, દેવાંતકનો સાથી જી. ૧૧
પનસે પ્રૌઢા પર્વત માર્યા, કીધો તેનો નાશ જી;
અકંપને કુંભને માર્યો જંઘામાં, સમર્થ શ્રીઅવિનાશ જી. ૧૨
ઘડીએકે સાન વળી રે, મહોકમ મારે મૂઠી જી;
અકંપન થયો આકળો, શક્યો નહિ તે ઉઠી જી. ૧૩
ધૂમ્રાક્ષે કેસરી સામાં, તીનાં મૂક્યાં તીર જી;
જાણે પર્વતથી ગેરૂ ચાલે, એમ ઓપે શરીર જી. ૧૪
શિલા શિખર સામટાં માર્યાં, સૈન્ય સર્વ સંહારે જી;
મહાપાર્શ્વ ને ગંધમાદન, હઠે ચઢ્યા નવ હારે જી. ૧૫
મહાપાર્શ્વ મેદિનીએ પડ્યો, મૂર્ખ મહા મતિમંદ જી;
અતિશે તે થયો આકળો, ઉપાયો પણ દૃઢ જી. ૧૬
શુકે વેગદર્શી વાનરને, બાણ મારિયાં મર્મ જી;
વેગદર્શીએ શિખર મારી, પ્રૌઢ કર્યું પરાક્રમ જી. ૧૭
તપન નલ કપિને મારે, બળે બાણ ત્યાં બહુ જી;
નળે તેનું નેત્ર નીગમ્યું, જોવા લાગ્યું સહુ જી. ૧૮

૬. સહ્યાચળનું ઇ૦–સહિયાચળનું શીપેરે પ્ર. ૧ લી. ૧૦. સાદડકેરૂં–સાદોડીએ પ્ર. ૪ થી. ૧૪. ગેરૂ–એ નામની રાતી ધાતુ અર્થાત્ શરીરમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું. ૧૮. નીગમ્યું–ખોયું.

નળે તપનને પ્રાજે કીધો, ગાજ્યો એવે હનુમંત જી;
જાંબુમાલી રથ બેશી આવ્યો, હમણાં આણું અંત જી. ૧૯
કોપે સાંગ મારી તેણે, હનુમંત ઉપર પ્રૌઢ જી;
ઉછળીને તેને રથ બેઠો, તે થઈ રહ્યો દિગ્મૂઢ જી. ૨૦
પવનપુત્રે પ્રાજે કીધો, વેગે જાંબુમાલી જી;
મિત્રઘ્ન ને વિભીષણ વઢિયા, આયુધ કવચ સંભાળી જી. ૨૧
મિત્રઘ્ને વિભીષણને, બે સહસ્ર માર્યા બાણ જી;
આચ્છાદન આખોએ કીધો, જેમ આભલે ભાણ જી. ૨૨
તે ભાંજીને પ્રગટ્યો વિભીષણ, જાણે ઉગ્યો સૂર જી;
ગદા ગ્રહીને મિત્રઘ્નનું, ભેદે ભાંજ્યું ઉર જી. ૨૩
પ્રહસ્ત પોતે આવ્યો વઢવા, ત્યારે સુગ્રીવ રાય જી;
વૃક્ષ લેઇને તાલ કેરૂં, કોપેશું ઉજાય જી; ૨૪
સાદડિયો મેલ્યો સુગ્રીવે, મારી કીધો નાદ જી;
કીલકીલાટ શબ્દ કરે છે, જાણે માંડ્યો વાદ જી. ૨૫
લક્ષ્મણજી કરેછે ત્યારે, વિરૂપાક્ષશુ યુદ્ધ જી;
અનેક તેણે અસ્ત્રજ મૂક્યાં, નાનાવિધ આયુધ જી. ૨૬
એક બાણે પાડ્યો અવનિ, ભલો ભલો કહે શેષનાગ જી;
તમવિના કુણ મારે એને, એના બળનો ના'વે તાગ જી. ૨૭
અગ્નિકેતુ દુર્ધર્ષ આવ્યો, રશ્મિકેતુ તેણીવાર જી;
શત્રુઘ્ન જગન કોપ બંને, વીંટ્યા શ્યામશરીર જી. ૨૮
એકેએકે બાણે માર્યા, રામે રાક્ષસ પંચ જી;
વાનર સઘળા ગાજ્યા ત્યારે, જોઇને તે સંચ જી. ૨૯
વજ્રમુષ્ટિ મૈંદ માર્યો, મારીને ત્યાં મુષ્ટ જી;
દ્વિવિદે અશનિપ્રભને માર્યો, ગિરિશૃંગે તે દુષ્ટ જી. ૩૦
નિકુંભે નીલને માર્યો, જેમ સૂર્યે કિરણ જી;
મેધને ભેદે છે ગાજી, ગયો રામને શરણ જી. ૩૧
રામે નીલને શરીરે, સઘળે ફેરવ્યો હાથ જી;
બાણ મે'લ્યાં નિકુંભે, જો જેરે રઘુનાથ જી. ૩૨
રથતણે ત્યાં પૈડે માર્યો, નળે કુંભ તેણે ઠાર જી;
એમ અન્યોઅન્યે કરે વાનરા, રાક્ષસને ત્યાં પ્રહાર જી. ૩૩

ગાજી વાનર શિલા શિખરનો, સંચે મારે માર જી;
રાક્ષસ કે'છે શું ગાજો છો, હમણાં કરશું પ્રહાર જી. ૩૪
ગદા તોમર ત્રિશૂળ ભોગળ, સાંગ સંચે મૂકે જી;
વૃક્ષે વાનર કરે કડકા, શિલાએ નવ ચૂકે જી. ૩૫
રથ ભાંજ્યા તુરિ માર્યા, હસ્તિનો આણ્યો અંત જી;
પછે તે ત્યાં ગાજીઓ રે, હાથી જે હનુમંત જી. ૩૬
તુમુલ યુદ્ધ હોય છે દારુણ, વાનર વસુધા પડિયા જી;
રાક્ષસ અસંખ્યાત ત્યારે, અવનિએ અડવડિયા જી. ૩૭
સાયંકાળ થયો તેણી વેળા, હવે રહ્યું દિવસનું યુદ્ધ જી;
ક્ષણું એક રહ્યા તે ત્યારે, વળી સજ્યાં આયુધ જી. ૩૮
રાત્રીતણું યુદ્ધ આરંભ્યું, વાનર રાક્ષસ બેહુએ જી;
સાવધાન થઇને આવ્યા, સ્વસ્થ થઇને સહુએ જી. ૩૯
વાનરને રાક્ષસ કરે, કોપે કરીને ભક્ષ જી;
માંસ મેદને ળીઠી વલૂરે, જે હોયે શૂર સમક્ષ જી. ૪૦
રાત્રે રાક્ષસ શ્યામ દીસે છે, સુવર્ણનાં છે વર્મ જી;
જ્યારે ઉજાય છે અતિશે, મારીને તે મર્મ જી. ૪૧
ભયંકર ભાસે નિશાએ, સૂઝે નહિ પણ પા'ણ જી;
વાનર ત્યારે વસમા બોલે, હૂત હૂત તે વાણ જી. ૪૨
રાક્ષસ ભયંકર કરે વાણી, હલ હલાટ તે ઘોર જી;
રીસ ચઢી રામ લક્ષ્મણને, સુણીને શબ્દ કઠોર જી. ૪૩
રામ રાક્ષસ સામાં મે'લે, કોપ કરીને બાણ જી;
સુસવતાં તે સાપણ સરખાં, આશીવિષ પ્રમાણ જી. ૪૪
રાક્ષસને કહે તમો સાચવજો, હું મે'લું છું અસ્ત્ર જી;
તમો તમારા બળ સારૂ, સામાં મે'લો શસ્ત્ર જી. ૪૫
લક્ષ્મણ બાણ બે'લે બો'ળાં, ઉરાઉર તે અત્ય જી;
રેણ ઉડી આકાશ પ્રમાણે, વિપરીત થઇ ત્યારે ગત્ય જી. ૪૬
હય હણ્યા ને હાથી માર્યા, રથ કર્યા શતખંડ જી;
ખડ્ગે ક્ષય કર્યા રાઘવે, રાક્ષસ કેરા પંડ જી. ૪૭
પિશિતાશનને પાડ્યા પ્રૌઢા, ધડ તેનાં ધાય જી;
વાનર સર્વને વઢતા જોઇ, રીઝ્યા રાઘવરાય જી. ૪૮

---

૩૭. વસુધા–પૃથ્વી. અવનિ–પૃથ્વી. ૪૦. માંસમેદને–મસમાંડા પ્ર. ૨ જી.
૪૮. પિશિતાશન–માંસભક્ષક–રાક્ષસ.

રામે તીરે માર્યા મોટા, રાવણના પ્રધાન જી;
દુર્ધર્ષ મહોદર પાડયો, શુક સારણ બળવાન જી. ૪૯
વજ્ર મુષ્ટિ મહાપાર્શ્વ પડિયા, રામે માર્યા મર્મ જી;
તીર તેના શરીરે વાગ્યાં, વિડારીને વર્મ જી. ૫૦

કડવું ૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

રાક્ષસ પામ્યા ત્યારે ત્રાસ જી, સહી કરશે એ સહુનો નાશ જી. ૧

ઢાળ.

નાશ કરશે સહુનો હવે, જઇએ કોને શર્ણ;
એક ભાગના નાશી ગયા, ત્રણ ભાગ પડિયા ધર્ણ. ૨
ન જાઓરે ન જાઓ રે, વઢવા વળી આવો અહીં;
વકાર્યા ને વળ્યા પાછા, હવે જીત્યા વણ વળવું નહીં. ૩
રામે રોષે રાક્ષસ ઉપર, મહા મેલ્યાં અસ્ત્ર;
નિશાચર નાંખે ઘણાં, સુસવતાં તે શસ્ત્ર. ૪
બાણ સામાં જઇ અથડાયે, તેણે અજવાળું અતિ થાય;
તણખા સરખાં ભાસે ભોમે, જાણે આગિયા ઊજાય. ૫
તેણે વાનર ગાજે રણમાંહે, પડછંદા થાયે પ્રૌઢ;
ત્રિકૂટાચળની ગુફાએ તે, દેખિયે દિગ્મૂઢ. ૬
રાક્ષસ તે કીલકીલ કરી, શબ્દ કરે હલહલાટ;
અંગદને અતિ કોપ ચઢયો, હવે વાળું દાટ. ૭
રથ કડકા કરી નાખ્યા, ઇંદ્રજિત્ નાશી ગયો;
મંદિર જઇ મજ્જન કરે, હોમ દેવા તત્પર થયો. ૮
સમિધનો સર્વ સાજ કર્યો, બહુ અજા હણ્યા સહી;
રક્ત વસ્ત્ર પહેર્યાં પોતે, મનસાપૂર્વક દૃઢ રહી. ૯
દક્ષિણાવત વન્હિ વહે, રળિયાત થઇને સાર;
વેદ પાઠક બ્રાહ્મણ પાસે, વિવિધ કરે પ્રકાર. ૧૦
રથ એક પ્રગટ થયો, સુવર્ણનો શ્રીકાર;

---

૧૦. દક્ષિણાવત–દક્ષિણાગ્નિ.

હય હેમે શણગાર્યા, મહા મનોહર ચાર. ૧૧
રાક્ષસ સર્વ સંતોષ્યા, વાડવને આપ્યાં દાન;
રથ ઉપર ચઢી બેઠો, વેગે યુવરાજાન. ૧૨
હસ્તિ ધ્વજાએ છે સહી, જાણે એ તો ભાણ;
હવે જીતી આવશે, એમ વદે સહુકો વાણ. ૧૩
સ્ત્રીઓ આવી પગે લાગે, મ કરશો સંગ્રામ;
રીસભેર તે ઉચર્યો, કોણ લક્ષ્મણ રામ. ૧૪
સંગ્રામની વાર્ત્તા શું જાણે, સેજે કરૂં સંહાર;
શાખામૃગ તે માત્ર કેથી, મારે મન એ ચાર. ૧૫
સુગ્રીવ વિહોણી કરૂં વસુધા, પછે પિતા સીતાશુ રમે;
રાનમાંહે રામડો, દિવસ દોહ્યલે નિર્ગમે. ૧૬
એમ કહીને આકાશમારગ, ઉત્પતી આવ્યો રણભોમ;
આકાશથી તે અસ્ત્ર મૂકે, વરસે જાણે વ્યોમ. ૧૭
અસ્ત્ર મેલ્યાં અવિનાશ ઉપર, આચ્છાદન કીધા હરિ;
રામે રોષે બાણ મે'લ્યાં, ક્રોધ મનમાંહે ધરી. ૧૮
ગગનથી ગડગડતાં મેલે, તોમર ત્રિશૂળ તીર;
આકાશથી રાક્ષસીમાયાએ, નવ દેખે શ્યામશરીર. ૧૯
પછે આકાશ છાયો આખો, નવ વાજે રાક્ષસને અંગ;
રામ લક્ષ્મણ ભર્યા બાણે, જે કા'વે અભંગ. ૨૦
શિશોળિયા યુત સોહે જાણે, વળી વપુથી વહે રૂધિર;
પર્વતથી જાણે ઝરે, વર્ષાકાળે નીર. ૨૧
સુવર્ણ પીછયુત બાણ મૂકે, કોપ્યા ક્રોધે વાનરા;
આકાશે અસંખ્યાતા, પર્વત નગ નાખ્યા ખરા. ૨૨
રામ વિરથી થયા ત્યારે, બક્ષોરિયા જાણે એહ;
સૈન્ય આખું અવગાહ્યું, પડ્યા વાનરદેહ. ૨૩
લક્ષ્મણ ત્યારે કોપ્યો અતિશે, હવે આણું સહુનો અંત;
તમ દેખતાં બ્રહ્માસ્ત્ર મેલું, સ્વામી શ્રીભગવંત. ૨૪
રામ કહેછે લક્ષ્મણને, અન્યાય કરે એ એક;

---

૧૭. ઉત્પતી–ઉડીને–કૂદીને. વ્યોમ–અર્થાત્ મેઘ. ૨૩. બક્ષોરિયા–ક્રૂ
અવગાહ્યું–પ્રવેશ્યું.

તો સહુને કેમ મારીએ, વીર જુઓ વિવેક. ૨૫
નાસતા ને સૂતાને, છાનો રહે જે જન;
તેહનું કરવું નહિ કદી, અહો ભ્રાતજી કદન. ૨૬
વાનરને આપો આગન્યા, આણુશે એનો કાળ;
હરિ હારે ત્યારે તમો, કરજોજી સંભાળ. ૨૭
રામજીએ વચન કહી, વારીઓ ત્યાં વીર;
અકર્મી એ અનાચારી, તું છે ગુણગંભીર. ૨૮
એવે રામે મોકલ્યા, મહા બળિયા પ્લવંગ;
જાઓ રે તમે નિશાચરનો, કરોને જઇ ભંગ. ૨૯
સુષેણકેરા પુત્ર મોકલ્યા, નલ ને વળી નીલ;
વાલીસુતને આજ્ઞા આપી, મૈંદ શૂર દારુણ દીલ. ૩૦
ઋષભ દ્વિવિદ ગજ સાથે, હાથિયો હનુમાન;
એટલાને આજ્ઞા આપી, જઇ મારો યુવરાજાન. ૩૧
તે તો ત્યારે રીઝિયા, આનંદ અતિ પામ્યા કપિ;
શિલા શિખર સામટાં ગ્રહી, આકાશે ખોળે ખપી. ૩૨
રાક્ષસે વાનર માર્યા, પૃથ્વીએ પોઢ્યા પર્મ;
રીસભર્યો તે આવિયો, લક્ષ્મણને મારે મર્મ. ૩૩
રાક્ષસે રોષે માર્યાં, મહા મોટાં અસ્ત્ર;
યૂથપતિને પાડે છે, મેલી મહા તે શસ્ત્ર. ૩૪
રામ કહેછે રાક્ષસને, હું નહિ પામું ખેદ;
વનદેવતાને તમારાં, તન કરૂં નૈવેદ. ૩૫
અંધકાર તે થયો અતિશે, જાણે મેઘે છાયો સૂર;
નિશાચરે મહી પાડ્યા, કરી કપિ ચકચૂર. ૩૬
રામજી રોષે ભરાણા, લક્ષ્મણ મેલે તીર;
રાવણી ત્યાં રામને કહે, હવે રહેજો બે ધીર. ૩૭
ઓગળે બાણે રામને, ધારાં પાડ્યાં તન;
જાણે કેશુ ફૂલ્યો છે, વળી વદે વીર વચન. ૩૮
રામને ને લક્ષ્મણને, મોકલું જમસદન;

---

૨૭. હરિ–વાનર. ૨૯. પ્લવંગ–વાનર. ૩૨. ખપી–ખપવાળા. ૩૪. પાડે છે–મારે છે. પ્ર. ૧. ૩૭. રાવણી–રાવણનો પુત્ર–ઈંદ્રજિત્.

માયાએ પેખે નહિ, શું કરે જગજીવન. ૩૯
રામને શરીરમાંહે, સઘળે ભેદ્યાં શસ્ત્ર;
સ્વામીને સૂઝે નિશાએ, નહિ એકે અસ્ત્ર. ૪૦
ધરા ધ્રૂજે ગિરિ ડોલે, સાગર મેલે મરજાદ;
દેવ સરવે પામિયા, ત્રેહે કરી વિષાદ. ૪૧
એ માનવનો શો આશરો, એમ કહે મેઘનાદ;
રામકેરા સૈન્યમાંહે, સબળ પડિયો સાદ. ૪૨
નાગપાશ બાણ મેલ્યાં, બાંધિયા ભગવાન;
લક્ષ્મણને શરીરે, રહી નહિ કાંઇ સાન. ૪૩
હાથ ન હાલે પગ ન ચાલે, શિથિલ થઇ અવનિ પડ્યા;
રાક્ષસ કહે છે એ ભલા, ઇંદ્રજિતે એ નડ્યા. ૪૪
વાનરા ત્યારે વિસ્મય પામ્યા, દામણા દીસે દેહ;
રામ લક્ષ્મણ શું સૂતા છો, તજીને તો નેહ. ૪૫
માઘ માસ ને શુકલપક્ષ, નવમી કેરે દિન;
નાગપાશ રામ લક્ષ્મણને બાંધ્યા, રાવણ કેરે તન. ૪૬
બાણ સબળાં આવે છે, વાનર કરે વિલાપ;
આકાશ સઘળું અવલોકી, કહે કંઠ ઘાલશું કાપ. ૪૭
એવે અવનિએ અવલોક્યા, બાણ સેજાએ બાંધવ બેય;
સાન શરીરે નથી, આચ્છાદ્યો અતિ દેહ. ૪૮
પાસે આવ્યા સઘળા કપિ, સુગ્રીવ જાંબુવાન;
ગજ ગવય ગવાક્ષ ગંધમાદન, હાથિયો હનુમાન. ૪૯
સુષેણ શરભ ને કેસરી, દુઃખ ધરે અપાર;
સાન વો'ણા કાં સૂતા, એમ શ્રીજગદાધાર. ૫૦

કડવું ૬ ઠું.

રાગ જીતમાન.

અંગદ આલાપે અતિ ઘણું, દ્વિવિદ અતિ રૂએ;
નાગપાશ પ્રભુ પોઢિયા, સામું કુણ જુએ. ૧

---

૪૨. સબળ–સઘળે પ્ર. ૧ લી. ૪૪. ઇંદ્રજિતતે ૭૦–ઇંદ્રજિતત એમને નડ્યો. ૪૭. કાપ—અર્થાત્ ફાંસો ખાઇને મરીશું.

ઉઠો રૂડા રામજી, એમ ઘટે નહિ તાત;
મારણહારો ક્યાં ગયો, કરીને ભૂપાત. ૨
વાનર તે પેખે નહિ, એવે વિભીષણ આવ્યો;
પડયા દેખી પ્રભુને, દુઃખસાગર ઝંપાવ્યો. ૩
વાનર કહે કો પાડી ગયો, જોઇ જોઈ થાકયા;
રાક્ષસની માયા રચી, તમો છો પાકા. ૪
માયા માંડીને જોયું, વિભીષણ વીર;
ભત્રીજો દીઠો સહી, ગાજતો ગંભીર. ૫
બીજા રાક્ષસ બહુ પ્રત્યે, ઇંદ્રજિત એમ બોલે;
બળિયો બીજો છે નહિ, કો મારે તોલે. ૬
ખર દૂષણ જેને મારિયા, તે સૂતા આમ;
લક્ષ્મણ પેલો પેખજો, પડયો પાસે રામ. ૭
હવે કો એવું નથી, ગણ ગંધર્વ દેવ;
જક્ષ કિન્નર કો નથી, એને ઉઠાડે એવ. ૮
સાલ સે'જે ગયું તાતનું, એ વેરી વ્યાધ;
પિતાપસાયે' કરી, ટળ્યું દુઃખ અગાધ. ૯
હવે હું જો જે વળી, કરૂં પરાક્રમ;
રાક્ષસને આપું અતિઘણા, વાનર જે નરમ. ૧૦
એમ કહીને પાડિયા, ત્રાડિયા પ્લવંગ;
હવે કહિયે કોને, જો પડયા શ્રીરંગ. ૧૧
વળી તે તો બોલિયો, મેં માર્યા એહ;
રાક્ષસ આનંદ પામે છે, ધરીને નેહ. ૧૨
પૂજ્યો ત્યારે અતિ ઘણું, રાવણનો તન;
માને માંહોમાંહી એ, પામ્યા જમસદન. ૧૩
એ બાંધવ માર્યા સહી, રહિત થયા પ્રાણ;
લંકામાં પછે આવિયો, વાહી સુસ્વર નિઃસાણ. ૧૪
રાક્ષસ રીઝયા અતિઘણું, ઘનની પેરે ગાજે;

---

૮. ગણ—દેવોના સમૂહ. ૯. વેરી વ્યાધ—વેરી રૂપી વ્યાધિ અથવા વેરી રૂપી પારધિ. ૧૦. નરમ—સુકોમળ (ખાવાને). ૧૩. પૂજ્યો—(રાક્ષસોએ); એ—રામ લક્ષ્મણ.

પરાભવ સુગ્રીવ પામિયો, એ એમ ન છાજે. ૧૫
વિસાર્યો અમો શાભણી, તમો માર્યો વાળ;
તમે ઉઠી અવિનાશ જી, આણો એનો કાળ. ૧૬
વિભીષણ એમ ઓચર્યો, સુણ સુણ રાજાન;
દુ:ખ એવડું કાં ધરો, શું ટળી છે સાન. ૧૭
વહાણે જય થાશે આપણો, જાશે રામનો મોહ;
પછે કરીશું કોપશુ, પાપીકેરો દ્રોહ. ૧૮
હીન દીન થઇ કાં રહ્યો, આપણું છે ભાગ્ય;
આપણ જય અતિ પામશું, મેં જોયો છે લાગ. ૧૯
આપમેળે કાં અલ્પધિ, રામને છે સત્ય;
સર્વ સિદ્ધ તેને હોયે, જેની નિર્મળ મત્ય. ૨૦
દાતાને તૃણ લક્ષ્મી, બ્રહ્મચારીને નાર;
જ્ઞાનીને જગત્ તે તણખલું, ત્યમ શૂરને મર્ણ સાર. ૨૧
ધીર ધરો તમો કપિપતિ, શોક સર્વે મૂકો;
તમદેખતાં એના સાથને, કરીશું આપણ ભૂકો. ૨૨
નેત્ર લોહ્યાં સુગ્રીવનાં, એકાકી વિકળતા ના'ણો;
રક્ષા કરો શ્રીરામની, તમો સર્વે જાણો. ૨૩
ઊઠશે અવિનાશજી, લક્ષ્મણજીની જોડ;
તમો જો પ્રીછવો નહિ, તો લાગે મોટી ખોડ. ૨૪
આજ્ઞા આપો મુજને, વિભીષણ કહેછે;
વિનયવચન વાનરપતિ, શ્રવણે સર્વે ગ્રહે છે. ૨૫
વાનર પાસે આવિયા, જ્યાં સુગ્રીવ ભૂપ;
મૂર્છા ખાઈ લક્ષ્મણ પડ્યા, અને અકળસ્વરૂપ. ૨૬
ઈંદ્રજિત્ ગામમાં આવિયો, લંકા અતિ ઓપી;
રાજા રાવણ ત્યાં સહી, રહ્યો છે કોપી. ૨૭
કુંવર પાસે આવિયો, દીધું આલિંગન;
શીશ સુંઘે સુતતણું, બોલ્યો લલિતવચન. ૨૮

---

૧૫. એ એમ ઇ૦–તમે આમ મૂર્છા પામી પડ્યા છો તે છાજતું નથી. ૧૮. કોપશુ–કોપ સહિત. ૨૦. આપમેળે ઈ૦ આપમેળે–(વસ્તુત:) મૂર્છા રામને ક્યારે સત્ય છે?–૨૩. એકાકી–એકાલી. પ્ર. ૧–૨. વિકળતા–ગાંડપણ.

કુંવર કયમ કીધો તમો, રામજીનો નાશ;
કુંવર કહેછે તાતજી, હું વધામણી ખાશ. ૨૯
લક્ષ્મણ બાણે મારિયો, પાડચો પણ રામ;
પ્રાણ રહ્યો નહિ કાયમાં, તમારૂં સાંભળી નામ. ૩૦
વાનર વલખાં કરે ઘણું, જાણે જેમ તેમ જાગે;
સુણી રાક્ષસ રીઝિયા, તેને પાગે લાગે. ૩૧
ઈંદ્રજિત્ અધિકો સહી, સહુ નામે શીશ;
ઈંદ્ર સામે જીતિયો, અને પડાવી ચીસ. ૩૨
વળી આ અદ્ભૂત કર્યું, રામ લક્ષ્મણ માર્યા;
રાંક જાણે એણે સહી, વાનર ન વિડાર્યા. ૩૩
આજ ભાગ્ય રાવણતણું, જે આવો કુમાર;
દશરથસુત પ્રાજે કર્યો, વાર લાગી નહિ લગાર. ૩૪
મહારથિ પુત્ર માહરો, અતિ રીઝયો રાય;
વાનર રક્ષા કરે ઉપરે, જ્યાં પડ્યા બે ભાય. ૩૫
સુષેણ શરભ ને કેસરી, અંગદ બલવાન;
નલ નીલ ને ગજ ગવય, હાથિયો હનુમાન. ૩૬
સાનુપ્રસ્થ પનસ ને, વળી જાંબવાન;
પૃથુ ઋષભ ને શતબલી, વળી વળી ધરી અભિમાન. ૩૭
રાક્ષસને નવ લેખવે, રાક્ષસ કેઈ માત્ર;
એકવાર ઊઠે એ બે, આપું પૂજા પાત્ર. ૩૮
એ રામની રક્ષા કરે, શિલા શિખર ગ્રહી પાણ;
રાવણ રળિયાતજ થયો, પુત્રનું પરાક્રમ જાણ. ૩૯
અતિશે તે આનંદિયો, મન પામ્યો મોદ;
પરાક્રમ જુઓ પુત્રનું, એણે કર્યો વિનોદ. ૪૦
એવે સીતાએ સાંભળી, સંગ્રામની વાત;
ઈંદ્રજિતે મારિયા, રણમાંહે બે ભ્રાત. ૪૧
જો સીતા સાચી હશે, તો તજશે શરીર;
નહિ તો વશ થાશે માહરે, મૂકીને તે ધીર. ૪૨
એક વાતું થાશે હવે, વારૂ થઇ પેર;
પાસે છે જે રાક્ષસી, તે તેડાવું ઘેર. ૪૩

---

૨૯. ખાશ–ખાઇશ.

રાક્ષસી તેડી તે પછે, વૃદ્ધ ને વળી ડાહી;
ત્રિજટા ત્યારે ઊચરી, સુને શું વાહી? ૪૪
રામ લક્ષ્મણ સાચે પડ્યા, સાંભળો સહુ દાસી;
રાવણ કહે રાક્ષસીને, ગયા વાનર નાશી. ૪૫
હવે ત્રિજટા તું સાંભળે, લેઇ પુષ્પકવિમાન;
સીતાને બેસારે તેમાં, કરીને સાવધાન. ૪૬
રામ લક્ષ્મણ સાચે પડ્યા, હવે કાંઇ (નથી) આશ;
એકમની કરી લાવજો, એને અહિંયાં દાસ. ૪૭
કહેતાં ખેવ તે ત્યાં ગઇ, જ્યાં પુષ્પકવિમાન;
સીતા બેસારી પછે, તેણે તે સ્થાન. ૪૮
અંતરિક્ષ તે આવિયાં, ત્રિજટાને સંગ;
સીતાએ અવલોકિયા, સ્વામી શ્રીરંગ. ૪૯
બાણશય્યાએ પોઢિયા, દીઠા અવિનાશ;
શરીર તો સૂઝે નહિ, ત્યારે થઈ નિરાશ. ૫૦

કડવું ૭ મું.

રાગ એકતાલી.

હા ! હા ! હવે હું શું કરૂં રે, રામજી પ્રાણજીવન;
સાદ હવે કરશો નહિ રે, વૈદેહી કહી વચન. ૧
ગુણ કહું હું કેટલા રે, જો રસના મુખ એક;
ત્ર્યંબક ચાપ ચઢાવિયું રે, જીત્યા રાય અનેક. ૨
બોલ પાળિયો બાપનો રે, વન વસ્યા બે વીર;
ચિત્રકૂટ પર્વત આવિયા રે, મંદાકિની તીર. ૩
અનુદિન આનંદિયા રે, ત્યાં બેસારી ઉચ્છંગ;
કૌતુક કોડ કર્યાં તમો રે, વેણી ગુંથી શ્રીરંગ. ૪
પંચવટીમાં પરવર્યાં રે, રહ્યા કેટલા દિન;
સોનાનો મૃગ આવિયો રે, કપટી કીધું તન. ૫

---

૪૪. સુને,ઇ૦–શું રામ લક્ષ્મણ પડ્યા એમ કહીને મને છેતરી કે? ૪૭. હવે ઇ૦–હવે તેમની આશા છોડો. કડવું ૭ મું રાગ એકતાલી–દરેક લીટીને છેડે પ્ર. ૨–૩ માં 'રે' મૂકેલો છે.

મૃગ મારવા મોકલ્યા રે, માન્યો મારો બોલ;
સારપૂઠે આજ પેખિયા રે, હું ભૂંડી નિઠુર નિટોલ. ૬
મારે કાજે મહારાજજી રે, વાનર કીધા મિત્ર;
વાલી વાનરો મારિયો રે, કહું કેટલાં ચરિત્ર. ૭
સાગર પાજ બાંધી કરી રે, આવ્યા આણી તીર;
જનકસુતા કહી મુને રે, સાદ કર્યો રઘુવીર. ૮
પ્રાણતો જાતા નથી રે, હૃદે થયું પાષાણ;
પિયુજી સાથે તેડિયે રે, તમો છો ચતુરસુજાણ. ૯
વાંક મારો એટલો રે, જે મારવા મોકલ્યા કુરંગ;
કનકતણો તે કારમો રે, કરવા ગયા ભંગ. ૧૦
વા'લા વા'રે આવજો રે, રામ રામ કહી રોય;
પછે પીડાણી ઘણું રે, લક્ષ્મણ સામું જોય. ૧૧
ઉઠો દિયર મારા રે, રામ કરેછે સાદ;
મેં કહી કઠણને મોકલ્યા [illegible] થઇ વિખવાદ. ૧૨
વનફળ વીણી આવતા રે [illegible]
ભાભી કહીને મને રે, [illegible] ૧૩
નાર તજીને આવિયા રે, [illegible]
તે આજ પામી હું પાપ[illegible] ૧૪
પાક કરીને પીરસતા રે, [illegible]
તે પડયો દેખી આમ ત[illegible] વૈદેહી જાયે પ્રાણ. ૧૫
ટીટોડીની પેરે ટળવળું રે, [illegible]
રોતી રાખો રામજી રે, મોટા છો રે, [illegible] ૧૬
શ્યામસુંદર હરિ શોભતા રે, [illegible] હરનાર;
મુખ દેખી મોહ પામતા રે, આપનો રે, [illegible]રાર. ૧૭
મુને કહેતાં નાથજી રે, તુજ ઉપર [illegible] પ્રીત;
તે વીસારી શામળી રે, વાત થઇ વિપરીત. ૧૮
સરખાસરખી મળી હતી રે, આપણ બેહુએ જોડ;
સર્વ સ્ત્રીમાં હું શોભતી રે, નહિ લગારે ખોડ. ૧૯
વેણીએ વાસુકી વશ કર્યો રે, મુખઈંદુ થયો મંદ.

---

૬. નિઠુર–નિષ્ઠુર–નિર્દય. નિટોલ–નક્કી. ૧૧. વા'લા વા'રે–વાલા આંણે. પ્ર. ૨ ૭.

શરીર સમરપું શ્યામજી રે, ઊઠો કુળના ચંદ. ૨૦

આલિંગન ઘો રામજી રે, હરખેશુ હરિ આપ;
સાન રહિત સીતા થઇ રે, પરમ પામી તાપ. ૨૧

વળી સાન વૈદેહીને રે, બોલી એમ વચન;
સતી સાધવી ધર્મ રહ્યો નહિ રે, પ્રાણ રહ્યા જો તન. ૨૨

સુઆનું મુને દુઃખ નથી રે, સતી તે હું ફોક;
રાવણ મુને રાખશે રે, હસશે સઘળા લોક. ૨૩

રામ વિના ચળ્યું નથી રે, મારૂં કહીં મન;
કૌશલ્યા જાણતાં હશે રે, જે આવશે એ તન. ૨૪

તેનું દુઃખ છે મુને રે, શી વધામણી જાશે ઘેર;
ત્રિજટા ત્યારે ઉચરી રે, શી કરેછે પેર. ૨૫

જીવે છે ત્યાં રામજી રે, લક્ષ્મણને છે પ્રાણ;
રોતી રહે મૃગલોચની રે, કાં થઈ અજાણ. ૨૬

શામાટે થઈ શણમણી રે, યોધ નથી ભયભીત;
તે માટે રોઇએ નહિ રે, મ કરીશ ચિંતા ચિત્ત. ૨૭

એ વિમાન તુંને રાખે નહિ રે, વિધવા થઇ જો હોય;
પતિ પ્રાજે પામ્યા નથી રે, એના મુખ સામું જોય. ૨૮

હરિ હસે છે જાણીએ રે, નથી શબ આકાર;
દશન હીરા તગતગે રે, વળી કહું તે વિચાર. ૨૯

યોધા સર્વે શોભે સહી રે, હર્ષિત છે વદન;
વિમાન તુંને નથી નાખતું રે, તો ઊઠશે દશરથ તન. ૩૦

સીતા કહેછે તમતણી રે, સાચી થાજો વાત;
જૂઠું તમો બોલો નહિ રે, ધન ધન મારી માત. ૩૧

સુવર્ણગાંઠ વાળી સહી રે, સીતાએ તે ઠામ;
વિમાન તે તો વળ્યું રે, વદે વિનતા સ્વામ. ૩૨

આગે જ્યાં હતું સહી રે, ત્યાં મેલ્યું પુષ્પકવિમાન;
સીતા કહેછે ઊઠજો રે, લક્ષ્મણ ને ભગવાન. ૩૩

તે સમે કાંઇક જાગિયા રે, સ્વામી શ્રીજગદીશ;
વાનર પાસે જેહ છે રે, (હવે) છેદશે રાવણનાં શીશ. ૩૪

---

૨૭. યોધ–સુગ્રીવ વગેરે યોદ્ધા ભયભીત નથી, માટે અનુમાન થાય છે રામ લક્ષ્મણ મુઆ નથી.

ઘોર જે બાંધ્યા હતા રે, નાગકેસ પાશ;
દુ:ખે પીડાણા ઘણું રે, સ્વામી શ્રીઅવિનાશ. ૩૫
વાનર વીંટીને વળ્યા રે, સુગ્રીવ આદે સર્વ;
વે'લા એ ઘણા જાગિયા રે, આણે તેણે ગર્વ. ૩૬
સાનવળી જુએ સહી રે, પોતાનું શરીર;
બાણ વાગ્યાં અતિ ઘણાં રે, અત્યંત વહે રૂધિર. ૩૭
દીનબંધુ નામ જેહતું રે, તે બોલ્યા બોલ દીન;
મહાનુભાવ દુ:ખ કરે ઘણું રે, તે થાશે આધીન. ૩૮
લક્ષ્મણને પેખીને રે, રૂએ છે મંદમંદ;
પ્રવાહ ચાલે આંસુતણો રે, સીતા માટે થયો દ્વંદ્વ. ૩૯
હવે વૈદેહીનો છે નહિ રે, મારે તો કાંઇ અર્થ;
લક્ષ્મણ વિના જીવિત કશું રે, જો એ પડ્યો સમર્થ. ૪૦
ધને નારી પામિએ રે, નારીએ તો પુત્ર;
કહીં ભાઇ નવ પામિયે રે, કોટિ કીજે જો સૂત્ર. ૪૧
વર્ષાએ અન્ન નિપજે રે, એમ ઉચરે વેદ;
કહીં ભ્રાતા મળે નહિ રે, જો અનેક કીજે ભેદ. ૪૨
સુમિત્રાશુ માહરે રે, કૌશલ્યા જે માત;
અંતર મારે છે નહિ રે, તેને શી કહું વાત. ૪૩
ઉત્તર અપાશે નહિ રે, અનેક જે છે માય;
લક્ષ્મણ મરાવી આવિયા રે, તે કેમ વચન સહેવાય. ૪૪
કામધેનુ ક્યમ જીવે વત્સ વિના રે, જાણે કરગરે કિંકરી એહ;
કેમ પ્રીછવું માતને રે, ત્યારે લક્ષ્મણની ગત એહ; ૪૫
સૌમિત્રિ મુઓ કહેતાં રે, પડશે ત્યારે સૂર;
સાગર તે ત્યાં સૂકશે રે, વન્હિ શીત થાશે ઊરાઊર. ૪૬
કે વાયુ સ્તંભશે સહી રે, [illegible] પ્રાણ;
મુઓ મારો દીકરો રે, [illegible]ી વાણ. ૪૭
સુમિત્રાસુત સોહામણો રે, [illegible]નનો નહિ પાર;
શોધ સીતાની શોધતા રે, ભારે ભયંકર ઠાર. ૪૮
હવે હું તો શું કરૂં રે, પામું નહિ પતન;
તો સ્નેહ શો માહરો રે, એમ કહે જગજીવન. ૪૯

---

૩૬. વે'લા એ–વેળાએ. પ્ર. ૧ લી. ૩૯. દ્વંદ્વ–દ્વંદ્વ યુદ્ધ–અર્થાત્ સંગ્રામ.

શત્રુઘ્નને શું કહું રે, કેમ કહું ભરતને મર્મ;
સાથે બેઉએ સાંચર્યા રે, સત્ય ને જાણે ધર્મ. ૫૦

કડવું ૮ મું.

રાગ વેરાડી.

રામચંદ્ર રૂએ અતિઘણું, કેમ સહુ દુઃખ એ તણું;
ગુણ કેટલા એના ભણું, એને અતિશે અધિકો ગણું. ૧
સુમિત્રા પૂછશે વાત, કહાં ગયો રામ તારો ભ્રાત;
ત્યારે શું કહીશ વિખ્યાત, એમ કહી કરે આંસુપાત. ૨
અપરાધ એ કર્યો સહી, રામે એવી વાણી કહી;
હવે પ્રાણ હું ધરીશ નહિ, જ્યારે લક્ષ્મણ પડિયો અહીં. ૩
હું જ્યારે પામતો ખેદ, ભલો ભાઇ ભાંજતો ભેદ;
તેહતણો થયોછે છેદ, જે કરતો મુને નવ નૈવેદ. ૪
જેને હમણાં રાક્ષસ હણ્યા, મોટા મોટા તો અવગણ્યા;
તે કાં સૂતો મારા વીર, શરીરથી સ્રવે રૂધિર. ૫
ક્યમ હું પ્રાણ ધરૂં શરીર, રાક્ષસનાં વાગ્યાં છે તીર;
ચૂંટી નાખ્યો જાણે ચંદ, ભાસ્કર અસ્ત થયો થઇ મંદ. ૬
જાણે ઈંદ્રજીત ગાજ્યો ઘન, મુઓ કેસરીકેરો તન;
પરમ પીડાણા છે અંગ, પાપીએ કીધો છે ભંગ. ૭
સદા હીંડતો એતો સાથ, ધનુષ્ય બાણ ધરીને હાથ;
હું પ્રાણ તજું કહે રઘુનાથ, મોટી મારી ગઇ એ આથ. ૮
મુજમાટે મુઓ મા'રથિ, કોને હું દેખાડું કથી;
હવે તો જીવવું નથી, રાવણતન મળ્યો અનરથી. ૯
જેહ મારે તો હતો ઇષ્ટ, તે ગયો હું રહ્યો પાપિષ્ટ;
જે જીવતો જોઇએ ભાય, સ્નેહ તજીને તે તો જાય. ૧૦
કોએક તો મૂકતો બાણ, બે હાથ પણ સહસ્ત્ર પ્રમાણ;

---

૨. સુમિત્રા—સૌમંત્ર. પ્ર. ૧—૨. ૫. તે કાં સૂતો ઇ૦—તે કાં સૂતો મારા વીર, ક્યમ હું પ્રાણ ધરૂં શરીર પ્ર. ૧ લી. ૬. ક્યમ હું ઇ૦—રાક્ષસનાં વાગ્યાં છે તીર, શરીરથી સ્રવે રૂધિર. પ્ર. ૧ લી. ૮. આથ—અર્થાત્ ઓથ. ૧૦. ભાય—અર્થાત્ ભાઇ.

સહસ્ત્ર હાથે કરે જે સહસ્ત્રાર્જુન, તે બે હાથે કરતો કદન. ૧૧
ઇંદ્રનાથી અધિક પરાક્રમ, તે ભાઈ આમ પડ્યો છે ભ્રમ;
હું મિથ્યા કરૂંછું વિલાપ, લાગ્યું પેલા ભવનું પાપ. ૧૨
મિથ્યા કરૂં સીતાની આશ, રાવણનો કરીશ હું નાશ;
વિભીષણને આપીશ હું રાજ, એહ આશથી ફોકટ કાજ. ૧૩
જો લક્ષ્મણ પામ્યો પતન, સાંભળો સુગ્રીવરાજન;
જો થઇ એવી એની પેર, તો પાછા પરવરો ઘેર. ૧૪
આજે વળો પાધરા સહી, હવે અહીં રહેવાએ નહિ;
લક્ષ્મણને લેઇને સ્કંધ, જાઓ નહિ તો થાશે ધંધ. ૧૫
લક્ષ્મણસરખો પામ્યો નાશ, હવે જીતતણી શી આશ;
નળ નીલ ને જાંબવંત, રાક્ષસ બહુનો આણ્યો અંત. ૧૬
ગજ ગવય સંપાતિ સત્ય, ઘણું વઢ્યા હાથી હનુમંત;
સુગ્રીવે મારે કાજે કર્યો અનર્થ, તોએ જીતાયો નહિ સમર્થ. ૧૭
સુગ્રીવ તારો છે નહિ વાંક, નથી ઓસર્યો તું તો ટાંક;
તમો પરાક્રમ ઘણુંએક કર્યું, કેટલા ગુણ મનમાંહે ધરૂં. ૧૮
જે કરે સહોદર સહાય, તે ગુણ તો ન વીસરી જવાય;
એટલા માટે જાઓ તમો, રૂડા માટે કહુંછું અમો. ૧૯
નહિ તો રાવણ કરશે અંત, એણીપેરે બોલ્યા ભગવંત;
વાનર સરવે અતિશે રૂએ, સાન વિહોણા થઇને સૂએ. ૨૦
અરાંપરા થાય વાનરા, કરે સા'ય પણ દુઃખે ભર્યા;
એવે વિભીષણ આવ્યો ત્યાંય, ગદા ગ્રહી રાઘવ છે જ્યાંય. ૨૧
શ્યામશરીર જાણે યુવરાજાન, વાનર નાઠા તજી અભિમાન;
બાણસજ્યાએ પડ્યા દીઠા બેય, છારી અતિ વળી છે દે'ય. ૨૨
કાયાએ પામ્યો ક્લેશ, આમ પડ્યા કાંય નરેશ;
વ્યથા પામ્યો વિભીષણ દેહ, (પણ) સુગ્રીવનો બોલ્યો આણી નેહ. ૨૩
કાં કપિ પામોછો વ્યથા, માંડીને કહો મુને કથા;
જાણે પૂરે ભાગ્યું વહાણ, વસાણાં વેરાણાં થઇ હાણ. ૨૪
તમ સેના વેરાણી જાય, કાં મુજને નવ કહો ઉપાય;
અંગદ એણીપેરે કહે કથન, ભોમ પડ્યાછે જગજીવન. ૨૫

---

૧૨. ભ્રમ–ભ્રમમાં–મૂર્છામાં ૧૫. ધંધ–દ્વંદ્ર પ્ર. ૧ લી. ૧૭. ઘણું વઢ્યા ઇ૦–ઘણું વર્જીત નહિ. સમર્થ. પ્ર. ૨ જી.

જે રાખતા આપણું માન, તે થઇ સૂતા અવસાન;
વળી ચપળ કપિની કાય, સ્વભાવે સહજે વેરાય. ૨૬
ત્યારે સુગ્રીવ ધૂમ્રાક્ષ પ્રત્યે વદે, વીરા દુઃખ મ ધરશો હૃદે;
વાનર મોટા નાઠા આજ, જાણેછે આવ્યો જે રાજ. ૨૭
રહો રે ન નાસો પ્લવંગ, એ નહિ ઇંદ્રજીત્ કાં થાઓ ભંગ;
એ હોય વિભીષણ વીર, ત્યારે કપિએ રાખી ધીર. ૨૮
વિભીષણ નિરખ્યા શ્રીરામ, સ્વામી તારૂં નિર્મળ નામ;
લૂએ રૂધિર ને ખેહ, સ્વામીજી તજો કાં નેહ? ૨૯
મને લંકાનો આપ્યો અધિકાર, તે વચન જાશે જગદાધાર;
એમ કહી વિભીષણ રડે, રામ રામ કહી અવનિ પડે. ૩૦
સુગ્રીવ આવી શીખામણ કહે, વિભીષણ તે શ્રવણ ગ્રહે;
રામ લક્ષ્મણ ઉઠશે બેહ, વીરા કાં દુઃખ આણે દેહ. ૩૧
રાવણ કુંભકર્ણને હણી, કરશે તુંને લંકાધણી;
સીતાને સ્વામી પામશે, વેદના સર્વ ત્યાં વામશે. ૩૨
એમ વિભીષણ સ્વસ્થજ કર્યો, વિનય વચન સુગ્રીવ ઊચર્યો;
પછે અંગદને કીધો સાદ, સુષેણ સસરાને ઉલ્હાદ. ૩૩
તમો કિષ્કંધા જાઓ સહી, રામ લક્ષ્મણને તે ગ્રહી;
હું રહીશ ને હનૂમંત વીર, રાવણનું ઉતારશું નીર. ૩૪
કુટુંબ સહિત કરીને કદન, સીતાને પમાડીશ જગજીવન;
તો તો હું આવીશ સદન, નહિતો ત્યાં પામીશ પતન. ૩૫
મને રામે આપ્યું રાજ, મારાં કીધાં કઠણ બહુ કાજ;
તેને હું જો ન આવું કામ, તો રૈ રૈ નર્કમાં ન હોયે ઠામ. ૩૬
એમ અનેક વચન ઊચરે, સુષેણ સસરો મનમાં ધરે;
રાવણ મારીશ કહે સુગ્રીવ, ઇંદ્રજીત્ કુંભકર્ણ વિદ્યુજ્જિહ્વ. ૩૭
રામ ઊઠશે સુણીને વાત, થઇ રાવણ કેરી ઘાત;
આવી અહીંયાં સીતામાત, સાંભળી જાગશે લક્ષ્મણ ભ્રાત. ૩૮
કોસીસાં કોટતણાં અનેક, તેમાંનું નહિ રાખું એક;
સાંભળશો સર્વે વિવેક, જે રાક્ષસની ચૂકાવી ટેક. ૩૯

---

૨૬. સ્વભાવે સેહજે–વસાણાં સહજે. પ્ર. ૧લી. ૨૭. વીરા દુઃખ ઇ૦– પીનીકાર્ય નખમણી શરદે. પ્ર. ૨જી. જાણે છે ઇ૦– જાણે છે આવ્યો કપિરાજ. પ્ર. ૨ જી.

લંકામાંહે રાક્ષસ ઘણા, અતિ કાળા ને બિહામણા;
અંજનાચળ જેવા અસંખ્યાત, તેને પૃથ્વી પમાડીશ પાત. ૪૦
ઇંદ્રિ વરૂણ ને કુબેર વાય, તેણે જે કારજ નવ થાય;
એવું કામ કરીશું અમો, અતિ આનંદ પામશો તમો. ૪૧
એ ઘણાં શું કરશે કામ, અનેક મળ્યાંછે આણે ઠામ;
એ સહુને તેડી જાઓ ઘેર, પછે લંકાની કરીશું પેર. ૪૨
નિષ્કંટક કરી આપશું, વિભીષણ સ્થિર કરી સ્થાપશું;
અનેક એવા કરીશ ઉપાય, તોએ ગુણ રામના વિસર્યા ન જાય. ૪૩
ત્યારે સુષેણ વદે વચન, સાંભળશો સુગ્રીવ રાજન;
એ કહી તેં સૂધી વાણ, તમો એવા છો સુજાણ. ૪૪
ઊઠયા જોઇએ બે બળવંત, તે કથા કહું હું તંત;
એક સમે દૈત્ય ને દેવ, યુદ્ધ કરેછે તે ત્યાં ખેવ. ૪૫
દેવ ત્યારે થયા ત્યાં દીન, પડયા ભય પામી થઇ હીન;
ત્યારે ગયા બૃહસ્પતિ સાગરક્ષીર, ઔષધિ લાવી ઉઠાડયા વીર. ૪૬
તેમ તમે મોકલો ત્યાં બેય, પનસ સંપાતિ જાણેછે તેય;
વૃદ્ધને વન વિષે રહ્યા, સર્વ ઓળખે સાચા સહ્યા. ૪૭
વિશલ્યા નિરમી દેવતા, ચંદ્ર દ્રોણ ગિરિ પર્વતા;
એ બે પ્રત્યક્ષ ઔષધી જેહ, શલ્ય વિશલ્યા સાચી તેહ. ૪૮

કડવું ૯ મું.

રાગ સામેરી.

દેવે તે ત્યાં નિર્મિયો છે, દ્રોણાગિરિ પર્વત ચંદ્ર રે;
આશ જેની કરેછે, અનુદિન તે ત્યાં ઇંદ્ર રે. ૧
ત્યાં અંજનીનંદન મોકલો, ઔષધી લાવે આજ;
સુષેણ એવું કહી રહ્યા, એમ સરે સહુનાં કાજ. ૨
કોને કાંઇ નવ ઉપજે, દુઃખી દીસે સર્વ કપિ;
બાણે બાંધવ બે બંધાણા, રામ રામ રહ્યા જપી. ૩

---

૪૮. વિશલ્યા–શલ્ય (શાસ્ત્ર વગેરેનો કાંટો) શરીરમાં કાઢી નાખનારી વનસ્પતિ. બે–શલ્યા અને વિશલ્યા. એખોધર અને મીંઢળ, એ ત્રણેનું નામ શલ્યા છે; અને ગળો, બધુદંભ, ત્રિપુટા, વગેરેનું નામ વિશલ્યા છે. ૩. ઉપજે–સૂઝે.

કોટિ કોટિ સહસ્ર રહ્યા છે, રામને વીંટી હરિ;
તેણે સમે શબ્દ થયો, વાણી બોહોળી વિસ્તરી. ૪
રામને ઉઠયાતણો, ઉપજે નહિ ઉપાય;
અંગદ હનુમંત વિભીષણ, વિમાસે સુગ્રીવ રાય. ૫
દયા આણી આવિયા વેગે, નારદ તેણેઠાર;
પ્રદક્ષિણા દઈ રામને, પ્રેમે કર્યો નમસ્કાર. ૬
દુઃખીં દીઠા અતિઘણું, નારદ વદે વચન;
વિકળતા શી આવડી, સ્વામી જગજીવન. ૭
ધર્મધરતા જગ્તકર્ત્તા, સીતાભર્તા રામ;
તું ધાતા વિધાતા ત્રાતા, તે પડયા કાં આમ. ૮
સરજો પાળો સંહરો, સ્વામી શ્રીજગદીશ;
પરમાત્મા પૂરણ પુરૂષ, અખિલ તું અધીશ. ૯
તારે પિતામાતા કો ? કરો, સેવકની સંભાળ;
અજ્ઞાનની પેરે શું સૂતા, સ્વામી દીનદયાળ. ૧૦
ગરૂડાગામી અંતરજામી, પામી રહ્યા કાં બંધ;
નાગઅરિ ધ્વજા તમારે, સંભારો શે ન સંબંધ ? ૧૧
વૈકુંઠવાશી શ્રીઅવિનાશી, કાકુત્સ ને કોસલેંદ્ર;
બ્રહ્મા શંકરથી અપરમપર, આશ કરે તારી ઈંદ્ર. ૧૨
પદ્મનાભ પરમાનંદસ્વામી, તમો શ્રીહૃષિકેશ;
કૌસ્તુભમણિ હૃદે ધર્યો, પાર ન પામે શેષ. ૧૩
વરાહરૂપે વસુધા રાખી, હિરણ્યાક્ષને તમો હણ્યો;
પ્રલ્હાદપિતાને નૃસિંહ રૂપે, અતિ બળિયો તે નવ ગણ્યો. ૧૪
ઈંદ્રઅર્થે અદિતિસુત, વામન ધરિયું રૂપ;
છળ પાડી પાતાળચાંપ્યો, બલિ બળિયો ભૂપ. ૧૫
મધુકૈટભ મારિયા, બ્રહ્માને ઉગારિયા;

---

૯. પરમાત્મા ઇ૦-માંતે પૂરાણપૂરણ પ્ર. ૧. ૧૦. કરો-'કરે' પ્ર. ૪ થી. ૧૧. બંધ-બંધન (નાગપાશનું). નાગઅરિ-ગરૂડ. તમારી ધ્વજા ઉપર ગરૂડ છે, તે સંબંધ કેમ સંભારતા નથી કે જેથી ગરૂડને દેખીને નાગ એની મેળે નાશી જશે. ૧૨. કાકુત્સ-કકુત્સના વંશના. ૧૩. પદ્મનાભ-જેની નાભિમાંથી કમળ ઉગ્યું છે એવા. હૃષીકેશ-ઇંદ્રિયોના સ્વામી. ૧૪. પ્રલ્હાદ-પિતાને-હિરણ્યકશિપુને.

પરશુરામ પરશીધરી, ક્ષત્રી બહુ સંહારિયા. ૧૬
કાર્ત્તવીર્યનું કદન કીધું, કશ્યપને આપી ધરા;
સાગર મથન કરાવિયું, કર્મરૂપ થયા ખરા. ૧૭
બદ્રિકાશ્રમ તપ કીધું, તમો દેવાધિદેવ;
કૃષ્ણ કૃપાળ કેશવ, કરે સુરીનર સેવ. ૧૮
મહેંદ્ર તે તું આઠમો, વસુ પાંચમો તે તું વાય;
વૃષભાનંદ તમો રૂદ્રમાં, કપાલી કહેવાય. ૧૯
અશ્વનિકુમાર કાન તમારા, ચક્ષ ચંદ્ર ને સૂર;
લલાટે તો પ્રજાપતિ, ધર્મ તમારૂં ઉર. ૨૦
આકાશ મસ્તક તાહરૂં, પાતાળે તો ચરણ;
ઉદર સાગર અનુપમ, વાહન પ્રાણ તે શરણ. ૨૧
દિશા કર્ણ રૂપ તારે, વાસવકટિએ વાસ;
જંઘા મિત્રાવરૂણ છે, ઋષિબળ તારૂં ઉલ્લાસ. ૨૨
પિંડીએ અશ્વિનીકુમાર સ્વામી, વનસ્પતિ રોમરાય;
દેવતા કંઠે વસે, હૃદે ગાયત્રી કહેવાય. ૨૩
સ્વર્ગ ગ્રીવા તાહરી, જીહ્વા તે તો સરસ્વતી;
સનાતન સમર્થ શ્રીધર, અનુદિન આરાધે જતિ. ૨૪
સ્વયં ધરતા સર્વ તમો, ભૂત ભવિષ્ય વર્ત્તમાન;
યુગને અંતે એક રહે, સમર્થ શ્રીભગવાન. ૨૫
આદિત્ય વાસવ રૂદ્રને વળી, મરૂત્‌ગણ લોકપાળ;
વિશ્વદેવા ઈંદ્રિ બ્રહ્મા, દિક્‌પાળ તું દયાળ. ૨૬
દેવઋષિ બ્રહ્મઋષિ તુને, બ્રહ્મા આદિ દેવ;
અંતરિક્ષ વિમાન બેશી, અવલોકે અવશ્યમેવ. ૨૭
જય તમારો વાંચ્છે છે, હવે તમો શ્રીરામ;
સરજો પાળો સંહરો, તુંવણ ન ઠાલો ઠામ. ૨૮
માનુષ્ય તો તમો થયાછો, સારવા સુરનાં કાજ;
રાક્ષસમાત્ર રાવણ આદે, મારવા મહારાજ. ૨૯

---

૧૯. રામને વિશ્વરૂપ રૂપે કહીને સ્તુતિ કરે છે: મહેંદ્ર ૪૦—આઠમો ઈંદ્ર જે મહેંદ્ર તે તું છે; પાંચમો વસુ જે વાયુ તે તું છે. "मारिचिर्मरुतामस्मि देवानामस्मि वासवः"—ભગવદ્‌ગીતા. ૨૨. મિત્રાવરૂણ—મિત્ર અને વરૂણ નામે બે દેવો. ૨૩. રોમરાય—રોમરાજી—રૂવાંટાંની પંક્તિ.

જાણતાં અજાણ થયા, સહિત લક્ષ્મણ ભ્રાત;
સ્મરણકરે ગરૂડનું, જે વાહન વિખ્યાત. ૩૦
વિનતાસુત સખા એ સાચો, સાંભળો સ્વામી શુદ્ધ;
ગરૂડ વિના નથી કોમાં, મૂકાવાની બુદ્ધ. ૩૧
મહાબળિયો પરાક્રમી, મૂકાવશે નાગપાશ;
એમ કહી નારદ ચાલ્યા, દેઇ રામને આશ. ૩૨
નારદ વાણી હ્રદે આણી, સાવધાન થયા શ્રીરામ;
નાગપાશ તોએ નવ છૂટે, શરીર આવ્યું તે ઠામ. ૩૩
વાયુ કહેછે વિશ્વંભર, અવિગત ગત અપાર;
ગરૂડને સંભારે સ્વામી, નારદે કહ્યું તે સાર. ૩૪
રામજીએ સમર્યો ખગપતિ, એવે વાયો ઘોર પવન;
વૃક્ષ સમૂળાં પડે, દામણા કપિજન. ૩૫
લવણ સાગર લે'ર જાયે, જળ અરૂપરૂ થાય;
વાનર વિસ્મય પામિયા, અરાપરા ઉજાય. ૩૬
મુહૂર્ત્તમાત્રમાં અવલોકયો, ગરૂડ ગતિ ગંભીર;
આગે અમૃત લાવ્યો'તો, હવે શું કરશે વીર. ૩૭
આકાશ રખે ઉતરડે, શોષે સાગર સાત;
અવનિ ઉંધી મારશે, કે મેરૂને મહીપાત. ૩૮
એટલે આવ્યો ઢુંકડો, દશરથસુત છે જ્યાંય;

---

૩૧. વિનતાસુત-ગરૂડ. ૩૭. આગે ઇ૦-એ આગળ (પૂર્વે) ઈંદ્રને જીતીને અમૃતલાવ્યો હતો, તે છે. અમૃત લાવવાની કથા આ પ્રમાણે છે. વિનતા અને કદ્રુ બન્ને કશ્યપની પત્નીઓ હતી. વિનતાનો પુત્ર ગરૂડ અને કદ્રુના પુત્ર બધા સર્પ. કદ્રુએ કપટથી સરત બકીને વિનતાને દાસી કરી હતી; તેમાંથી છૂટવાનો ઉપાય ગરૂડે સર્પોને પૂછ્યો, ત્યારે તેમણે પોતાની માતાની અનુમતિથી કહ્યું કે અમને અમૃત આણી આપે, તો તારી માતા દાસીપણામાંથી છૂટે. ગરૂડે દેવોની સાથે મોટું યુદ્ધ કરી અમૃત આણ્યું. એને સર્પોને સોંપ્યું તથા માતાને દાસીપણામાંથી છૂટી કરી, નાહી ધોઈ અમૃત પીવાના વિચારથી સર્પો નાહાવા ધોવા ગયા, એટલામાં તાકી રહેલો ઈંદ્ર તે લેઈ ગયો, અને સર્પો અમૃત વગરના રહ્યા. ગરૂડનું આ પરાક્રમ જોઇ વિષ્ણુએ તેને વગર અમૃત પીધે અમર કર્યો ત્યારે ગરૂડે તેના વાહન રૂપ થવાનો અંગીકાર કર્યો-મહાભારત.

નાગ સર્વે નાશી ગયા, ભય આણી મનમાંય. ૩૯
વાનર મધ્યે આવિયો, રામને નામ્યું શીશ;
નાગપાશથી મૂકાણા, અયોધ્યાના અધીશ. ૪૦
શરીર રામ લક્ષ્મણને, ગરૂડે ફેરવ્યો પાણ;
દિવ્યદેહ થઇ છિદ્ર પૂરાણાં, બોલ્યા મધુરી વાણ. ૪૧
ધન્ય ખગપતિ ભલે આવ્યો, કરવા સૂધી સાર;
એવું કહીને આલિંગન, દીધું જગદાધાર. ૪૨
પિતાનું પિતામહનું, પામિયે દર્શન;
તેમ તુજને દીઠે વીરા, થયો પરમ પ્રસન્ન. ૪૩
તેજ બમણું બળ બમણું, અને બમણી બુદ્ધ;
તેં પાણ ફેરવ્યો અંગ મારે; તેણે થઈ અતિ શુદ્ધ. ૪૪
ઇંદ્રજિતે પીડચો હતો, નાગપાશ મે'લી વીર;
સુંદર ને સોહામણો, કેમ આવ્યો તું ધીર. ૪૫
ગરૂડ કહેછે રામજી, મેં જાણ્યું થઈ સત્ય ધાત;
કોએ સમર્થ ન બીજો, ઉઠાડે બે ભ્રાત. ૪૬
દેવ થઇ રહ્યા દામણા, નવ જીતાએ સૂઝે ઉપાય;
રાવણીએ નાગપાશે, બાંધિયા બે ભાય. ૪૭
ઇંદ્રજિત્ નવ જીતાએ, હું આવ્યો જોઇ લાગ;
સુખ તમને થયું સ્વામી, નાશી ગયા સર્વ નાગ. ૪૮
આગળથી શું કહું આતા, જાશે ઇંદ્રજિત્‌ના પ્રાણ;
સાચું સખાપણ ત્યારે, જાણશો પુરૂષપુરાણ. ૪૯
હવે યુદ્ધ કરો જગજીવન, તજીને પ્રમાદ;
રાક્ષસ વો'ણી કરો વસુધા, જે કરેછે ઉન્માદ. ૫૦

કડવું ૧૦ મું.

રાગ આશાવરી.

ગરૂડ કહેછે વાત જી, સાંભળોને જગતાત જી;

---

૪૩. પ્રસન્ન—પવિત્ર. પ્ર. ૨ જી.

અસંખ્યાત કપટી રાક્ષસ, અહીં આવશે રે. ૧

ઢાળ.

અસંખ્યાત રાક્ષસ અહીં વસે, કપટ કરશે એહ;
તે માટે જેમ તેમ એનો, પાડજો પ્રભુ દેહ. ૨
માયાએ નાગપાશ મેલ્યે, તેમ કપટ કરશે પ્રૌઢ;
રાવણ હણાણા વિના સીતા, ન આપે ગરૂડારૂઢ. ૩
આજ્ઞા આપો હરિ મુને, તવ દીધું આલિંગન;
શીશ નામી સાંચર્યો, કહીને વિવિધ વચન. ૪
રામ લક્ષ્મણ દીઠા જ્યારે, તેવાને તેવા તન;
વાનરા આનંદિયા, ગાજ્યા જાણે ઘન. ૫
વાજીંત્ર વજાડે બહુ, નફેરી નિઃસાણ;
શરણાઇ રણતૂર ઝાલરે, વાહી વદે જય જય વાણ. ૬
કપિ કહે સોણું કે સાચું, આશ્ચર્ય પામ્યા અતિ;
અસંખ્યાત આયુધ લીધાં, યુદ્ધ કરવા મહામતિ. ૭
કુલાહલ તે કરે અતિશે, સબળ પાડે સોર;
રાવણ સાંભળતો હવો, જે શબ્દ કર્યો કઠોર. ૮
પ્રધાન રાવણને કહે, આવડો શો નાદ;
શોક એનો ક્યાં ગયો, જે પામ્યા છે વિષાદ. ૯
રાવણ કહેછે જઇ જૂઓ, એવડો શો આનંદ;
નાગપાશ બાંધ્યા બે જણા, પાડિયા પણ ફંદ. ૧૦
પ્રધાન ચઢયા કોશીસે, મંદિર ઉપર જોય;
રણાંગણે રામ લક્ષ્મણ, ઊઠયા દીઠા સોય. ૧૧
શોભે સિંહસરખા સુંદર, પેખિયા પૂરણકામ;
રાવણને તે જાણ કીધું, શું બેઠા છો સ્વામ. ૧૨
ભાઇ એ બે નાગપાશથી, મૂકાણા ત્યાં આપ;
એવું કહેતાં ધ્રૂજીઓ, લંકેશ પામ્યો તાપ. ૧૩
વદે વલખે વદન વાણી, બેઠા'તા નિશ્ચંત;
નાગપાશથી ક્યમ મૂકાણા, બાંધ્યા'તા બળવંત. ૧૪

---

૧. ગરૂડ કહેછે–'ગરૂડ કહેછે વિનતિ જી, સાંભળોને વિશ્વાપતિ જી'. પ્ર. ૨ જી. આવશે રે–વસે રે. પ્ર. ૨ જી. ૭. સોણું–શમણું. ૮. રાવણ ૪૦–રાવણે સાંભળ્યો હુઓ પ્ર. ૨ જી. ૧૪. વલખે–વિલક્ષ થયેલે–ખીસીઆણે મોઢે.

શોકે સામું જોઇને, બોલાવ્યો ધૂમ્રાક્ષ;
વીરા ચઢ વેગે કરી, વચન મારૂં રાખ. ૧૫
વાનરમાત્રનો નાશ કરજે, મારે લક્ષ્મણ રામ;
અપાર ભૂપતિ કાં નહિ, બોલિયો કરી પ્રણામ. ૧૬
ધૂમ્રાક્ષે કહ્યું બલાધ્યક્ષને, જે બળતણો લઘુ ભ્રાત;
કટક કરતું એકઠું, રાવણે કહ્યું વિખ્યાત. ૧૭
અપાર કરીને એકઠા, આગળ કીધા જોધ;
આવીને ઊભા રહ્યા, ક્રૂર કરીને ક્રોધ. ૧૮
ધ્વજા રથ ત્યાં ફરહરે, હય ગજનો નહિ પાર;
ગર્ધવ ને મહિષે ચઢયા છે, બોલે મારોમાર. ૧૯
દદામાં તે દરદડે, ભુંગળ વાજે જોર;
ધૂમ્રાક્ષ સાથે પરવર્યો, જઇ રામને તું ઘેર. ૨૦
અનેક પાળા પળે રાક્ષસ, આયુધ ધરી અનેક;
પશ્ચિમપોળે પરવર્યો, ધૂમ્રાક્ષ ધરીને ટેક. ૨૧
સહનાટોપ હથરોટા પે'રે, ખડ્ગ તોમર હાથ;
હનુમાન સામો રહ્યો, અનેક કપિ છે સાથ. ૨૨
અપશુકન થાયે રાક્ષસને, બોલે ગર્ધવ પંખી કાગ;
સૂર્ય તેજહીણુ દીસે, ઊતરે આડે નાગ. ૨૩
કંક પંખી ઉચરે, વાયે ઘોર પવન;
ધરા ધ્રૂજે યોધ દીસે, દામણા સહુ તન. ૨૪
સેના દીઠી રામની, ધૂમ્રાક્ષ થયો અતિમંદ;
વાનર દેખી રાક્ષસોને, પામ્યા અતિ આનંદ. ૨૫
હરિ મૂશળ ગ્રહીને, વરસાવે વરસાત;
રાક્ષસે તવ સામાં તેને, માર્યાં અસંખ્યાત. ૨૬
ચકચૂર કીધા નિશાચર, વાનર વાધ્યા અત્ય;
શિલા શિખરના માર મારે, ભાજી સઘળી ગત્ય. ૨૭
પિશિતાશન થઇ સાંસતો, ગ્રહી આયુધ હાથ;

---

૧૫. રાખ–દાખ. પ્ર. ૨ જી. ૧૬. બોલિયો–ચાલિયો. પ્ર. ૧ લી. અપાર ઇ૦–ભલેતે રામ જેવા અપાર ભૂપતિ કાં નથી ચઢી આવતા! ૧૭. બલાધ્યક્ષ–સેનાપતિ. ૨૪. કંક પંખી–એ નામનાં પક્ષી. ૨૬. હરિ—વાનર.

ખડ્ગ તોમર પરશુ પટ્ટિશ ગ્રહી, આવ્યો અસુરનો નાથ. ૨૮
બાણુનો વરસાત વરસે, વાનર માર્યા વીર;
પ્રલયકાળનો મેહ વરસે, એમ મેલ્યા તીર. ૨૯
પડ્યા વાનર વિડાર્યા, તવ કોપિયા બીજા બહુ;
અરે પ્લવંગમ શું સૂતાછો, વકાર્યા બળિયા સહુ. ૩૦
શાળકેરાં દ્રુમ લેઈ, પરમ પ્રૌઢાં પાણ;
વાનરા વાધ્યા અતિ, મુખ મારમાર કહે વાણ. ૩૧
રાક્ષસ તે કીધા સહી, હરિએ ચૂરાચૂર;
પડ્યા પૃથ્વી પર્વત સરખા, ધૂમ્રાક્ષ પેખે શૂર. ૩૨
સેનાપતિએ સાથ સઘળો, પડ્યો દીઠો સર્વ;
વઢવા લાગ્યો એકલો, ધરીને ત્યાં ગર્વ. ૩૩
ભાલાના ને ભુંગળના, વરસાવ્યા ત્યાં મેહ;
સેના વાનરતણી પાડી, કહેતાં ન આવે છેહ. ૩૪
હનુમાને તે પડતા દીઠા, પ્રૌઢા પ્રૌઢા પ્લવંગ;
ઉછળીને આવિયો, થયો રીસે રક્તરંગ. ૩૫
વૃક્ષ માર્યો હનુમાને, ધૂમ્રાક્ષ પામ્યો શોક;
આવા વાનર ન જાણું, અહીં આવ્યો તે હું ફોક. ૩૬
એવું કહીને ગદા લીધી, ક્રૂર કરીને કોપ;
હનુમંતને હઠે મારી, અને કીધો લોપ. ૩૭
હનુમાન આકુળવ્યાકળો, નહિ શરીરે સાન;
વાનરે વકારિયો, વળી ઊઠિયો બળવાન. ૩૮
શિખર નાંખ્યાં સામટાં, મહા મંડાણું યુદ્ધ;
ગાંજ્યો કો જાયે નહિ, ઘટે નહિ બળયુદ્ધ. ૩૯
અંજનીનંદન અતિ કોપ્યો, શલ્યા ઉખેડી એક;
મહા મોટી રાક્ષસ ઉપર, મારી કરી વિવેક. ૪૦
પર્વતનીપેરે પડ્યો પૃથ્વી, પ્રાણ રહિત તે યોધ;
રૂધિરની તે નદી ચાલી, માર્યા શોધે શોધ. ૪૧
અધમુઆ ને અદસસ્તા, લંકામાં નાશી ગયા;

---

૨૮. પિશિતાશન–રાક્ષસ ધૂમ્રાક્ષ. ૩૦. પ્લવંગમ–વાનર. ૩૧. શાળ–શાળવૃક્ષ. ૪૦. અંજનીનંદન–અંજનીનો નંદન (પુત્ર).

પ્રધાન ધૂમ્રાક્ષ મર્ણ પામ્યો, શિથિલ સર્વ ગાત્રે થયા. ૪૨
રાવણે તે સાંભળ્યું, ધૂમ્રાક્ષ પામ્યો પતન;
બળાધ્યક્ષને કહે રાજા, યુદ્ધે જા તું ધન્ય. ૪૩
અકંપનને તેડીને, દુર્ધર્ષ લેઇ સંગ;
વાનરને કરડજો કાયા, રામનો કરજો ભંગ. ૪૪
હાંજી કહીને હીંડિયા, શણગાર્યા બહુ રથ;
પાળા પણ બહુ પરવર્યા, અશ્વ ગજ રથ ચઢી સમર્થ. ૪૫
નીસરતાં તેને નગરમાંથી, અપશુકન અતિ હોય;
આજ જાયે તે મર્ણ પામે, એવું કહેછે કોય. ૪૬
મંઝાર આડે ઊતરે, મળે વિધવા નાર;
અશ્વ તે આખડિયા, વિમાસે તે ઠાર. ૪૭
ક્ષણુંએક રહીને ચાલિયા, શુકનને માન્યા નહિ;
એ ઉપર શા શુકન કરો, મારીને આવશું અહીં. ૪૮
ઢોલના ઢમકા વજાડે, નફેરી નગારાં વાજે;
વાનર ચકિત થઇ રહ્યા, શું ભાઇ એ ઘન ગાજે. ૪૯
સૈન્ય દેખી આવતું, વાનર થયા દિગ્મૂઢ;
અર્ણવ આખો શોષશે, એવા વાનરે દીઠા પ્રૌઢ. ૫૦

કડવું ૧૧ મું.

રાગ મારૂણી.

રાક્ષસ અવલોકિયા આવતા, વાનર સાંઢ્યા સોય જી;
પાણે પર્વત પ્રૌઢ ગ્રહીને, અજમાવી તે જોય જી. ૧
સામા સર્વે રહ્યા ઊભા, માર માર મુખ બોલે જી;
આવ્યા અલ્પમતિ અહીં મરવા, નહિ કો રામને તોલે જી. ૨
રાક્ષસ બળાધ્યક્ષને સૈન્યે, દીસે નહિ સૂર્ય દેવ જી;
રેણુ ઉડે આકાશ પ્રમાણે, ગાજે કપિ અવશ્યમેવ જી. ૩
રાવણ નિમિત્ત સઘળે શૂરે, સંકલ્પ્યા છે પ્રાણ જી;
કુલાહલ થયો યુદ્ધ મંડાણું, ઉતરશે શું ઘાણ જી. ૪

---

૪૨. અદસસ્તા–(અર્ધશસ્ત્ર)–અરધા મારેલા. ૪૯. ચકિત–ચાકત પ્ર. ૧–૩. ૫૦. અર્ણવ–સમુદ્ર. શોષશે–શોકશે. પ્ર. ૧ લી.

હાથે હાથ સૂઝે નહિ ને, મૂકે અસ્ત્ર અનેક જી;
વૃક્ષ શિખર શિલા મૂકે છે, મહા કપિ માંહોમાંહે ટેક જી. ૫
માંહોમાંહે એકએકશુ, અતિ હોય સંગ્રામ જી;
મયંદ નલ વાનર ત્યાં આવ્યો, કુમુદ તેણેઠામ જી. ૬
શિલાતણા વરસાદજ વરસે, વાનર વાધ્યો અત્ય જી;
અકંપન કહેછે ત્યારે, સાંભળ સારથી સત્ય જી. ૭
એ પશુ પમાડશે પ્રાજે, તો તો જીવ્યું ફોક જી;
સારથીએ ફરી રથ ચલાવ્યો, વાનરનો જ્યાં થોક જી. ૮
અનેક આયુધ ઊર ભર્યાં, મે'લ્યાં તે બળવંત જી;
વાનર સર્વે ગયા નાશી, તવ આવ્યો હનુમંત જી. ૯
પર્વત સરખા સર્વે શોભે, વાનર બળિયા વીર જી;
અકંપને અવિલોક્યો કપિપતિ, પર્વત પ્રાય શરીર જી. ૧૦
શિલા વૃક્ષ હનુમંત લેઇ, ફેરવે અપાર જી;
અકંપનને માથે માર્યાં, ક્રોધ કરી તે ઠાર જી. ૧૧
અકંપને આયુધ મે'લી, ઢાંક્યો અંજનીનંદન જી;
શિખર એક મે'લી તેનું, ક્રૂર કર્યું કદન જી. ૧૨
અસ્ત્ર મે'લી શિખર ભાંજ્યું, કર્યા કટકા તેહ જી;
વૃક્ષ મેલી મહીએ પાડ્યો, થરથર ધ્રુજ્યો દેહ જી. ૧૩
પડતાં પડછંદો થયો પ્રૌઢો, દેવ થયા રળિયાત જી;
ફૂલોતણી વૃષ્ટિ ત્યાં કીધી, ભલો કહીને ભ્રાત જી. ૧૪
વાનરે અતિ અરચ્યા કીધી, શોણિત ચાલે શરીર જી;
રામ કહે તુજ વિના એનું, કોણ ઉતારે નીર જી. ૧૫
વળી વાનરે રણમાંહે, રાક્ષસ ખોળી માર્યા જી;
ઉગર્યા તે જઇ કહે રાજાને, સ્વામીજી [સહુ] હાર્યા જી. ૧૬
રાવણ તે મેહેલ માંહેલી, અવલોકે છે વાડી જી;
અકંપન વાનરે માર્યો, સર્વ કહેછે ત્રાડી જી. ૧૭
સુણી શોક ધરે મનમાંહે, મુખ આંગળી ઘાલે જી;
પ્રહસ્ત પ્રધાનને તે પૂછે, એ પ્રત્યે નહિ ચાલે જી. ૧૮
જો રે સચિવ! વાનરે વીંટચો, કોશીસાં પ્રાકાર જી;

---

૫. ટેક–ટેક ધરીને. ૬. મયંદ–મૈંદ વાનર. ૯. ઊરભર્યાં–છાતીના બળથી બળવાન કરેલાં. ૧૨. અંજનીનંદન–પ્રત ૧–૩ માં અંજનીકુમાર એવો પાઠ છે. ૧૬. રાજાને–રાજ્યમાં પ્ર. ૨ જી.

નગરમાં કરે અલુરાઇ, નહિ હીંડવા ઠાર જી. ૧૯
હવે તો હું પોતે જાઉં, કે જગાડું કુંભકર્ણ જી;
ઈંદ્રજિત કે નિકુંભ મોકલું, પમાડવા એને મર્ણ જી. ૨૦
અથવા તું જાઇશ યુદ્ધ કરવા, અન્ય કોણે નવ ચાલે જી;
વાનર વસમા વેરી વાધ્યા, લંકામાંહે મા'લે જી. ૨૧
પ્રહસ્તને રાવણ કહે, હવે જા તું શૂર જી;
અમરને આછેટે એકલો, તો કેઇમાત્ર એ ભૂર જી. ૨૨
શુક્ર અસુરને દે શીખામણ, તેમ પ્રહસ્ત વાણી બોલે જી;
આગે મેં તમને કહ્યું છે, તણખલાને તોલે જી. ૨૩
સીતા આપી રામ મનાવો, યુદ્ધતણું કુણ કાજ જી;
કહેતાં જીહ્વા ઘટી સ્વામી, શું કહું હું આજ જી. ૨૪
તમો કહો તો જાઉં સ્વામી, કરવાને સંગ્રામ જી;
તમઅરથે પ્રાણ સંકલ્પ્યા, પડવું તેણે ઠામ જી. ૨૫
રૂડીપેરે મારૂં બળ જોજો, તમ સારૂં રે'નાર જી;
વાનરનાં આમિષ કરાવું, કાગ શ્વાન પાસે આહાર જી. ૨૬
એવું કહીને બહાર આવ્યો, હવે જો જો લંકેશ જી;
પરાક્રમ કરૂં કટકમાંહે, કપિ પામશે કલેશ જી. ૨૭
સેના કરો સૌ એકઠી, રખે લાગે વાર જી;
એવું સુણી ઉજાણા, રાક્ષસ ઠારોઠાર જી. ૨૮
આપઆપણે મંદિર આવી, હોમ કરેછે જગ્ન જી;
વાડવને કહે વિશેષે, કપિ તો થાશે ભગ્ન જી. ૨૯
વાડવ કહે કલ્યાણ પામશો, વળી દેછે આશિર્વાદ જી;
સજ થઇ સેનાપતિમંદિર, આવે અતિ ઉલ્લાદ જી. ૩૦
પ્રહસ્ત તે પરવર્યો પોતે, સુંદર આણ્યો રથ જી;
સહુ નારી વધાવે છે, જીતી આવજો સમર્થ જી. ૩૧
પૂર્વપોળે પળિયો પ્રેમે, સૈન્ય બહુ સંઘાત જી;

---

૧૯. સચિવ–હે પ્રધાન ! અલુરાઇ–(?) ૨૩. શુક્ર–દૈત્યના ગુરૂ. તણખળાને ઇ૦–તે મારૂં કેહેવું તમે તણખલાને તોલે–તુચ્છ ગણ્યું છે. ૨૪. ઘટી–ઘસાઇ ગઇ. ૨૬. રે'નાર જી છે નારજી પ્ર. ૧–૨. આમિષ–માંસ. ૨૯. કપિ તો ઇ૦—કપિ થાશે ભંગ જી. પ્ર. ૨૭. ૩૦. વાડવ ઈ.–તેમને બ્રાહ્મણો કહેછે કે તમે કલ્યાણ પામશો–પરલોકમાં જશો.

લોક સહુ કહેછે કપિ મરશે, પશુ પામર જાત જી. ૩૨
નિશાન વાજે જાણે ઘન ગાજે, હથિયાર અનેક જી;
બીજું કાંઇ દૃષ્ટે ન આવે, નિશાચર વત્રેક જી. ૩૩
જાણે ઈંદ્ર ચઢયો અવગણવા, તેમ ઓપે પ્રધાન જી;
ભયંકર રાક્ષસ ભાસે છે, મોટા મહા બળવાન જી. ૩૪
અપશુકન અતિ હોવા લાગ્યા, શોણિતની હોય વૃષ્ટ જી;
તારા પડે પશુ અતિ બોલે, આવરિયુ અરિષ્ટ જી. ૩૫
યોધદૃષ્ટિ ભયભીત દીસેછે, અશ્વ ન ચાલે પાગ જી;
શિયાળ સામાં બહુ બોલે, પતાકાએ કાગ જી. ૩૬
એવું અવલોકીને ઉચર્યો, પ્રહસ્ત જે પ્રધાન જી;
આમે અમો મરણ આગમ્યું, સુણો સહુ બળવાન જી. ૩૭
તે માટે રાવણ નિમિત્તે, સાવધાન થઇ વઢજો જી;
એકને મારતાં દેખો તેવે, તેની વહારે ચઢજો જી. ૩૮
એવું કહી અપશુકન લોપ્યા, સાથે ચાલે સહુએ જી;
ગજ રથ અશ્વ બહુ દીસે, પળે પાળા બહુએ જી. ૩૯
કુલાહલ ત્યાં અતિ હોયે, યોધ મહા વિક્રાળ જી;
વાનરે આવતા દેખી, ગ્રહ્યાં તાલતમાલ જી. ૪૦
શિલા ને શિખર બહુ લીધાં, ગ્રહી પર્વત પાણ જી;
ઉચ્છૃંખલ ઉછળતા હીંડે, હૂક હૂક સુખ વાણ જી. ૪૧
પ્રહસ્ત પેખી પ્લવંગમ પ્રૌઢા, પર્વતપ્રાય શરીર જી;
રાક્ષસો જુએ યોધ નરખે, નવ ધરે ત્યાં ધીર જી. ૪૨
સજ કર્યાં હથિયાર શૂરે, સબળે કીધા હાથ જી;
તુમુલ યુદ્ધ મંડાણું ત્યારે, રાક્ષસને હરિ સાથ જી. ૪૩
ખડ્ગે મારે હઠે ન ત્યારે, મેલ્લે તીક્ષણ તીર જી;
ભાલા ને ભોગળ ભયંકર, મથાયાં કપિ શરીર જી. ૪૪
હઠી હરિએ વૃક્ષ લીધાં, ફૂળ ફૂલ સહિત જી;
વારે વારે વાનર મારે, ક્રૂર કર્યાં ભયભીત જી. ૪૫
કોએકનું ત્યાં મુસ્તક પાડે, કોના હાથ ને ચરણ જી;
કોઇના કાન કોઈનાં નેત્ર નીસર્યાં, કોએક પામ્યા મરણ જી. ૪૬

---

૪૧. ઉચ્છૃંખલ–બંધન વગરના–મરજીમાં આવે તેમ વર્તનારા. ૪૪. મથાયાં–અટવાયાં.

કોએક થંભી રહ્યા સ્થિર થઈ, શિલા નગે દાટયા કોય જી;
વાનરનું પરાક્રમ પેખી, વિમાસીને જોય જી. ૪૭

વિમાસીને મોકમ માર્યા, ભાલા ફરશી મારે જી;
રીસ ચઢી રાક્ષસ થયા રાતા, સામટા સહુ સંહારે જી. ૪૮

ગદાએ તે મારી પાડયા, બળહીન થઇ નાઠા જી;
ફરશીએ ને ખડ્ગે હણિયા, લાંગૂલ યુદ્ધ કરી ત્રાઠા જી. ૪૯

થરથર ધ્રુજે કાંઇ ન સૂઝે, રાક્ષસ થયા પ્રસન્ન જી;
હરિ કહે રામને અરથે, નિવેદ્યાં છે તન જી. ૫૦

કડવું ૧૨ મું.

રાગ દેશી ફેર.

વાનર તે તો કોપ્યા અતિ, વૃક્ષ લેઇ મારે મહામતિ;
રીશ અમારે સીતાપતિ, તમો આવ્યા રાવણની વતી. ૧

આવ્યો’તો તું અંજનીતન, અક્ષયકુમાર પામ્યો પતન;
હવે કુટુંબ સહિત થાશે કદન, એમ કહી મારે કપિજન. ૨

પ્રહાર પ્લવંગ કરેછે જદા, પ્રહસ્ત પ્રધાન મોકલ્યો તદા;
નરાંતક કુંભહનુ બલવાન, મહાનાદ બળે સમાન. ૩

સમુન્નત આદે એ પંચ, હરિને હણવા કીધો સંચ;
પ્રહાર કરી પ્રૌઢા પ્રચંડ, ભાંજશે જાણે બ્રહ્માંડ. ૪

દ્વિવિદને ચઢયો અતિ ક્રોધ, પર્વતે નરાંતક માર્યો યોધ;
દુર્મુખે સમુન્નત હણ્યો, તૃણમાત્ર તેને નવ ગણ્યો. ૫

શિલા ગ્રહીને જાંબવાન, મહાનાદ હદે માર્યો બળવાન;
તારે કુંભહનુને હણ્યો, વૃક્ષે મારીને અવગણ્યો. ૬

પ્રહસ્ત જ્યાં બેઠો રથ, એક પરાક્રમ દીઠું સમર્થ;
ત્યારે ચઢી તેને રીસ, વાનર ત્યાં માર્યા દશ વીશ. ૭

અનેક વાનર પાડયા ભોમ, ઊકાંટો ચઢયો અતિ રોમ;
આચ્છાદન થઇ આખી મહી, રાક્ષસ વાનર બહુ પડિયા સહી. ૮

કેસુડેરી પેરે સોય, જાણુ વસંત માસ શું નો’ય;

---

૪૯. લાંગૂલ–પૂંછડું. અર્થાત્ પુંછડાવાળા–વાનર. ૨. કદનં–નાશ. ૩. મહાનાદ–એ નામનો રાક્ષસ. ૬. તારે–તાર નામે વાનરે.

પ્રહસ્તે પરાક્રમ કીધું જ્યાંહાં, નીલ વાનર આવિયો ત્યાંહાં. ૯
રૂધિરની નદી તે તર્યો, લેઇ વૃક્ષને પરવર્યો;
જાણે મદોન્મત્ત બેય, સાંઢ સરીખા દીસે તેય. ૧૦
પ્રહસ્ત નાખી રહ્યો બહુ બાણ, નીલ કહે હું લેઉં પ્રાણ;
વૃક્ષે ભાંજી રથ કર્યો બહુ ચૂર, હેઠો ઉતરી ધાયો શૂર. ૧૧
ખપ્યાં બાણ ભોગળ લેઇ પડયો, જાણે વૃત્રાસુર હરિ મળ્યો;
શું જાણે સિંહને વાઘ, દીસંતા તે એવા ડાઘ. ૧૨
માંહોમાંહે મારે પાડે રીર, એક વાનર વૃક્ષે મારે વીર;
ભોગળ મારે રાક્ષસ રોષ, એકેકને ન દેવાયે દોષ. ૧૩
એક રાવણકેરો દાસ, બીજાને વાહાલા શ્રીઅવિનાશ;
સ્વામીને સંકલ્પ્યા પ્રાણ, મારમાર મુખ બોલે વાણ. ૧૪
પ્રહસ્ત તોમર મારતો હવો, ભોગળે મારીને તે લવ્યો;
નીલતણું ભાંજ્યું લલાટ, વાનર અતિ પામ્યો ઉચાટ. ૧૫
આવતું તે મૂશળ ગ્રહ્યું, શિલા લેઇને વાયક કહ્યું;
ઉગામી મારી અતિ રીસ, પ્રહસ્તતણું ભાંજ્યું શીશ. ૧૬
પ્રાણ ગયા તે પડિયો મહી, તોએ શિલા ઊંડી જઇ રહી;
પછે સેના રાક્ષસની વળી, એકએકને ન શકે મળી. ૧૭
નીલ વળી કરી પ્રરાક્રમ, આવિયો જ્યાં સ્વામી પરબ્રહ્મ;
ચતુર્દશીએ પ્રહસ્ત આવિયો, પડવે એ મહી રવડાવિયો. ૧૮
સેના તે તો નાઠી જાય, એકએકને તો શ્વાસ ન માય;
રાવણને કહે પ્રહસ્ત પડયો, નીલ સંઘાતે આથડયો. ૧૯
ત્રણ દિવસ તે ત્યાં આથડયો, સિંહ સરીખો મહીએ પડયો;
રાવણ વાણી સુણીને ઢળ્યો, મા'રો વા'લો પાછો ન વળ્યો. ૨૦
રાવણે એમ વાણી કથી, મોકલવા સરખા કો નથી;
ગયા વિના મારે નવસરે, રાવણ એવી ચિંતા કરે. ૨૧
હવે સજ કરાવો મારો રથ, ધનુષ્ય લાવો મોટું પડીઓ અર્થ;
કરૂં વિના વાનર મેદિની, ન જાણે વાત તે યુદ્ધ ભેદની. ૨૨
મારૂં લક્ષ્મણને વળી રામ, હું આગળ શું કરે સંગ્રામ;

---

૧૧. રથ—'વૃક્ષ' પ્ર. ૪ થી. ૧૫. લવ્યો—લવારો કર્યો—હોંકારો કર્યો. ૧૬. મારી—(શિલા). ૧૮. ચતુર્દશીએ ઇ૦—ચૌદશને દિવસે પ્રહસ્ત યુદ્ધ કરવા આવ્યો તેને પડવાને દિવસે ભૂમિપર પાડ્યો—માર્યો.

વાનરને રૂધિરે કરી મહી, આજ હવે હું રંગુ સંહી. ૨૩
અવર કોણ ઘાલીશકે હામ, હવે હું જોઉં તે ઠામ;
મંદોદરીએ શ્રવણે સુણ્યું, ત્યારે દુઃખ કર્યું અતિ ઘણું. ૨૪
ઊઠી નારી તે ઉધડકી, અનેક સાથે લીધી સખી;
માલ્યવાન યૂપાક્ષ પ્રધાન, મંદોદરીએ તેડાવ્યા દઇ માન. ૨૫
અતિ ઉમંગથી તે જાય, વારી રાખવા રાવણ રાય;
જેષ્ટિકા લેઇ કામિની, લડથડતી ચાલે ભામિની. ૨૬
નુપૂરનો પાયે ધમકાર, કટિ મેખળા સોહે સાર;
નાકે નથ છબી અદ્ભુત સોય, શ્રવણે ઝાલ દેખી મનમોય. ૨૭
કંઠ નગોદર કાઢી હાર, કંકણ કિંકિણી અતિ શ્રીકાર;
ચરણાં ચોળી નૌતમ ચીર, સુગંધ બહુ બે'કે શરીર. ૨૮
ચંદ્રવદની મૃગલોચની, આવી રાયભણી એકમની;
જાણે ઇંદ્રભણી ઇંદ્રાણી જાય, સ્તને નમી રહીછે કાય. ૨૯
મયદાનવની તનયા ગઇ, રાવણને ચંચળગત થઇ;
ઊઠીને આલિંગન દિયું, ભુજપટ ભીંડીને હઇયું. ૩૦
પ્રેમે બેસારી પર્યંક, પોતે પણ પાસે નિઃશંક;
નેત્રે નેત્ર નિમિષ નવકરે, મંદોદરી પ્રત્યે ઊચરે. ૩૧
"કહે કારણ ક્યમ આવી આંય, કાંઇક કહેવું છે મનમાંય;
એવી વાણી બોલ્યા નાથ, મંદોદરીએ જોડ્યા હાથ. ૩૨
કહેતાં કાંઇ મ કરશો રોષ, શાને તમો કરો દિલ શોષ;
પ્રહસ્ત સરખા માર્યા શૂર, ધૂમ્રાક્ષ અકંપન કીધા ચૂર. ૩૩
બળિયા છે ત્યાં વાનર ગૂઢ, ગઢ કોશિસાં રૂંધ્યાં પ્રૌઢ;
લંકા આખી રૂંધી રહ્યા, શૂરાતને નવ જાયે સહ્યા. ૩૪
સીતા સોંપી સંતોષો સ્વામ, સુખ કરો તમો આણે ઠામ;
આમે નહિ જીતો સંગ્રામ, તે માટે જઇ કરો પ્રણામ. ૩૫
ત્રણલોકે જો ટોળે થાય, તોએ રામ જીત્યા નવ જાય;
જુઓને એનું પરાક્રમ, શૂર્પણખા મારી પે'લું મર્મ. ૩૬
કાન નાક વેં'ણી તે કરી, સુબાહુના પ્રાણ લીધા હરી;
તાડિકા મારી એકે બાણ, વિરાધ કબંધના લીધા પ્રાણ. ૩૭

---

૨૮. નગોદર—એ નામનો કંઠનો અલંકાર. કિંકિણી—ઘુઘરી. ૩૦. દિયું —'દીધું'ના અર્થમાં.

ચૌદ સહસ્ત્ર જે મોટા યોધ, ખર દૂષણ ત્રિશિરા માર્યા રણરોધ;
એક મૂકી તીક્ષણ તીર, ચૌદ સહસ્ત્ર માર્યા મહાવીર. ૩૮
એક શરે માર્યો વાળ, જાણે એશું કીધી આળ;
એવાં કંઇ કીધાં પરાક્રમ, તોએ તમને આવે ભ્રમ. ૩૯
રાક્ષસે કો વાનર નવ હણ્યો, કોએ એક સોહ્યામણો;
તેવાને તેવા છે કપિ, તમો બળિયા છો યદ્યપિ. ૪૦
પણ તે પ્રત્યે ચાલે નહિ, તે માટે રહો પ્રભુ અહીં;
વાનર પડ્યા નથી ભોમ, સઘળાએ જાણીએ સોમ. ૪૧
શાખામૃગના માર્યા જશો, નિશ્ચે નાથ તમો હારશો;
તે માટે આપો જાનકી, સુખ પામશો એ શીખામણથકી. ૪૨
રામને નમો રૂડું નહિ થાય, નિગમ ચતુર્મુખ એને ગાય;
ભેળ્યું નગર રૂંધિયો કોટ, ગઢ કોશિસાં પાડ્યાં દેઇ દોટ. ૪૩
નહિ માનો બોલ મુજતણો, તો હેલામાં મુજને હણો;
પુત્રક્ષય ધનક્ષય થાશે નાથ, સખા બાંધવ સર્વ પડશે સાથ. ૪૪
જઇને મનાવો જગદીશ, નહિતર દશે પાડશે શીશ;
કારણ પુરૂષ છે એ રૂપ, તે માટે દૂભી કહું તમને ભૂપ. ૪૫
ઘણુંએ કહ્યું મુજ ગાઢ્યા દંત, હવે કરો જે આવે ચંત;
વળતો બોલ્યો રાવણરાજ, નીસાસો મૂકી કહે કાજ. ૪૬
તેં કહ્યું તે સૂધું આજ, એને પ્રણમ્યે જાએ મુજ લાજ;
દેવને સ્વપ્ને નવ નમું, તો એને ચરણે કેમ ભમું? ૪૭
તેં કહી તે ન કરૂં પેર, તે માટે જા નારી ઘેર;
સાગરકેરી બાંધી પાજ, આણી પાસા આવ્યો આજ. ૪૮
મોટા પણ માર્યા પ્રધાન, તેને જઇ દેઉં હું માન;
ઇંદ્રજિતને એ મારશે, કુંભકર્ણ એથી હારશે. ૪૯
જીવતાં એવું નવ કરૂં, અથવા જીવું અથવા મરૂં;
જેની હું હરી આવ્યો નાર, તેને જઇ કરૂં નમસ્કાર. ૫૦

---

૩૮. રણરોધ–રણ જે રોધનારા અથવા રણમાં રોંધીને (અટકાવીને). ૪૦. કોએ–કોઇએ. ૪૧. સોમ–ચંદ્ર સરખા, અથવા સૌમ્ય આકારના, અથવા અમૃતપાન કરેલા. ૪૩. નિગમ ઇ૦.–ચતુર્મુખ (બ્રહ્મા) અને નિગમ (વેદ), એને ગાય છે–એની સ્તુતિ કરે છે.–અર્થાત્ એ પરમેશ્વર છે. ૪૪. તો ઇ૦–'લો હેલામાં તુજને હણ્યો' પ્ર. ૪થી. ૪૫. દૂભી–દૂભવીને–ખોટું લગાડીને.

વાનરને મારીશ તો ઠાર, રામ લક્ષ્મણ તે મારી ચાર. ૫૧

કડવું ૧૩ મું.

રાગ મેવાડા. આડોતાલ.

રાવણ એણી પેર ઉચર્યો રે, સુણ મંદોદરી નાર;
એને હું નમું નહિ રે, એ મારો વિચાર. ૧

ઢાળ.

મારો એ વિચાર મોટો, સાંભળ સાચું કામની;
લંકામાંહેનું સહુ મરે તોએ, ન આપું સીતા ભામની. ૨
તેં કહ્યું રામ મારશે, તેણે ચઢી મુજને રીસ;
સ્ત્રી માટે સાંખું છું, નહિતો છેદું શીશ. ૩
વિભીષણ મળ્યો રામને, તમે જાઓ ખપ હોય તેહ,
મંદોદરી ગઈ મંદિરમાંહે, અતિ ઊચાટે જ્યાં ગેહ. ૪
પરમ પામી આપદા, હવે ન જીવે નાથ;
શીખામણ માની નહિ મારી, એમ કહી ઘસે હાથ. ૫
પછે રાવણે કહ્યું સભામાંહે, ઇચ્છિત આવ્યો સંગ્રામ;
અંબુજ અડયે જેમ ગજ બીહે, તેમ બાણે લક્ષ્મણ રામ. ૬
મુને એ નથી જાણતો, અણપ્રીછ્યે આવ્યો આ ઠાર;
પરોણાગત કરૂં પૂરી, અનેક લઇ હથિયાર. ૭
રથ ઉત્તમ અણાવ્યો, જોતર્યા બહુ તોખાર;
પવનવેગે પરવર્યો, સાથે સૈન્ય અપાર. ૮
સાથે રાક્ષસ પર્વતસરખા, પળે છે અનેક;
વાજિત્ર વાજે ઘન ગાજે, શોભાએ છે છેક. ૯
જાણે રૂદ્રરણમાં પરવર્યા, પ્રેત યક્ષ પિશાચ;
એવા સાથે રાક્ષસ દીસે, મહા મોટા ભયંકર વાચ. ૧૦

---

૪. મંદિરમાંહે–મંદિર મોટે પ્ર. ૩ ૭. ઉચાટે–ઉર પ્ર. ૪ થી. ૬. અંબુજ ઈ૦–જેમ અંબુજ (કમળ) અડકયે ગજ બીહે અર્થાત્ ન બીહે, તેમ લક્ષ્મણ અને રામના બાણે હું પણ ન બીહું.

જાણે સાગર રાક્ષસનો, આવે ઊરાઊર;
એટલે વાનર નિરખિયા, મહા મોટા શૂર. ૧૧
સૈન્ય આવ્યું સમીપે, દીઠું દળ વાદળ;
રામ પૂછે વિભીષણને, આ અદ્ભુત અનળ! ૧૨
ધ્વજાદંડ આકાશ છાયો, રાક્ષસ જાણે ઘન;
અસ્ત્ર જાણે વીજળી, એ ઓળખાવ તું ધન્ય! ૧૩
વિભીષણ શુક્ર સમાન બુધ્યે, સુણો રાઘવરાય;
હસ્તી ઉપર ચઢયો છે એ, અકંપન યોધાય. ૧૪
ધ્વજાદંડે સિંહ છે, ધનુષ્ય ફેરવે પાણ;
હસ્તી સરખા દંત લાંબા, એણે ઈંદ્રનું મૂકાવ્યું માન. ૧૫
ઈંદ્રજિત એ રાવણનંદન, ગર્ધવ થયો અસ્વાર;
મહોદર પ્રધાન એ તો, અત્યંત છે ઝુંઝાર. ૧૬
અશ્વ ઉપર ચઢયો છે, દેવાન્તક તો એહ;
હાથ ભાલો વીજ દીસે, ડીલ જાણે મેહ. ૧૭
ત્રિશૂળ મણિ હેમે જડયું, ગજે થયો આરૂઢ;
ત્રિશિર એ તો અવલોકો, પરાક્રમ એનાં પ્રૌઢ. ૧૮
ધ્વજાએ પન્નગ રાજેછે, ધનુષ્ય કરી ટંકાર;
કુંભ મેષ સરીખડો, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૧૯
ભોગળ ગ્રહી છે હાથમાં, નિકુંભ એનું નામ;
પર્વતસરખો વિદ્યુત્પ્રભ, આવ્યો છે સંગ્રામ. ૨૦
પર્વતસરખો પેખિયો, ગજ ચઢયો મકરાક્ષ;
કુમતિ કૂડું કાજ કરતાં, પાપી એ દે સાક્ષ. ૨૧
છત્ર ઉજવળ દળ મધ્યે, જાણે પૂરણ ચંદ્ર;
એહ રાવણ અવલોકો, રાક્ષસનો જે ઈંદ્ર. ૨૨
નાનાવિધની સજ્જાઇ, દીઠી દશરથતન;
રાવણ આજે ઓળખો, જાણે કશ્યપનંદન. ૨૩
દિનકર સરખો દીસે છે, દેહ દેદીપ્યમાન;
રાક્ષસ ભયંકર બીજા, આ તો સુર સમાન. ૨૪

---

૧૨. આ ઇ૦–આ અદ્ભુત અનળ (અગ્નિ) જેવું શું આવે છે? ૧૪. યોધાય–અર્થાત્ યોધ. ૧૯. પન્નગ–સર્પ. કુંભ ઇ૦–એ કુંભ નામે અસુર મેષ (ઘેટા) સરખો પરાક્રમી છે. ૨૦. વિદ્યુત્પ્રભ–વિજળી જેવી કાંતિવાળો. ૨૩. કશ્યપનંદન–સૂર્ય.

એમ કહીને આનંદ્યા, સ્વામી શ્રીરઘુનાથ;
ધનુષ્ય તે ત્યાં ચઢાવિયું, લક્ષ્મણે પણ સાથ. ૨૫
સાંઢયા સિંહ સરીખા, રામ લક્ષ્મણ બેય;
રાવણે ત્યાં ધનુષ્ય ચઢાવ્યું, વચન બોલ્યો તેય. ૨૬
ગોખ અટારિયે બેઠા રાક્ષસ, તેને કહેછે રાય;
નિશ્ચિંત બેશી રહો અહિંયાં, ન બીંશો સખાય. ૨૭
એવું કહીને રાવણે, મેલ્યાં બાણ અનેક;
જાણે સાગર ઉલટયો, જળચર વહ્યું ધરી ટેક. ૨૮
સેનાપતિ સુગ્રીવ તે સાંઢયો, દેખીને પરાક્રમ;
શૃંગ ઉખેડતો હવો, કરી અતિશે શ્રમ. ૨૯
વૃક્ષ અનેક વળગ્યાં છે, એવું નાખ્યું શૃંગ;
આવતું રાવણરાયે, બાણે કીધું ભંગ. ૩૦
વજ્ર સરખું બાણ નાખ્યું, સુગ્રીવ સામું શૂર;
શિલા નાખી કર્યું કટકા, ગાજ્યો ભરાભર. ૩૧
પછે રાક્ષસરાજ કોપ્યો, માર્યું મર્મે તીર;
સુગ્રીવ ભમર ખાઈ પડયો, શિથિલ થયું શરીર. ૩૨
રાક્ષસ ગાઢે ગાજિયા ત્યારે, ધાયા વાનર વીર;
ગવાક્ષ ગવય સુદંષ્ટ્ર મયંદ, નલ પરનાં ઉતારે નીર. ૩૩
જ્યોતિર્મુખ આદે ધાયા, શિલા ગ્રહીને મારતા;
એક બાણે પાંચ પાડયા, એ અસંભવ વારતા. ૩૪
બીજા બહુ નાશી ગયા, જ્યારે પ્રહાર કર્યા પ્રચંડ;
રામજીને શરણ આવ્યા, શરીરે થયા અતિખંડ. ૩૫
રોષે રાઘવ રાવણ સામા, સાંચરે જેણી વાર;
સૌમિત્રી કહે હું છતાં જતાં, શોભો નહિ લગાર. ૩૬
વિનય કરીને વીરને, રામ કહેછે ભેદ;
માયા મોટી માંડશે, તું રખે પામે ખેદ. ૩૭
જેમ તેમ તું જાળવજે, એ કરશે કપટ અનેક;
શીખ માગી ચરણે લાગી, ચાલ્યો કરી વિવેક. ૩૮

---

૨૮. જાણે ઈ૦—જાણે સમુદ્ર ઉલટયો હોય અને તેના પ્રવાહની સાથે અનેક જળચર વહેતાં હોય, તેમ રાવણનાં બાણ વેહેવા લાગ્યાં. વહ્યું—'યું' પ્ર. ૪ થી. ૨૯. શૃંગ—શિખર. ૩૩. પરનાં—શત્રુનાં.

ઊજાતો ઉતાવળો, આવ્યો સુમિત્રાપુત્ર;
ધનુષ્ય ગ્રહ્યું છે રાવણે, હરિનાં ભાજ્યાં સૂત્ર. ૩૯
લક્ષ્મણ જોઇ વિસ્મય પામ્યા, એવે આવ્યો અંજનીતન;
બાણ ભાંજે રાવણનાં, ક્રૂર કરી કદન. ૪૦
રાશ તોડે જોતર છોડે, ફોડે કોની ચક્ષ;
રાવણ પ્રત્યે બોલિયો, હનુમાન શૂર સમક્ષ. ૪૧
અરે રાવણ તારો હવણાં, થાશે નિશ્ચે નાશ;
દેવ યક્ષ ઋષિ પણ ગાંધર્વ, પામશે મન હાસ. ૪૨
પ્લવંગ પાડશે પાપિયા, દશમસ્તક ભુજ વીશ;
મારે હાથે પાંચ આંગળાં, દૂત સહી નશકે રીસ. ૪૩
નેત્ર તરડાવ્યાં રાવણે, વે'લો થા તું વીર;
મુને મારે મહાબળિયા, ક્યાં રહ્યો છે સ્થિર. ૪૪
મુને માર્યા પૂઠે હનુમંત, રહેશે તારી ખ્યાત;
પછે તારા પ્રાણ લેઇશ, મળ્યો છે એકાંત. ૪૫
હનુમંત કહેછે આગે માર્યો, મેં તારો અક્ષયકુમાર;
લંકા બાળી ભસ્મ કરી, તે હવે ફેડું હાર. ૪૬
રાવણ કોપ્યો વાત સુણી, કર્યો મુષ્ટિ પ્રહાર;
મુહૂર્ત્તમાત્ર મૂર્ચ્છા સરખો થયો, હનુમંત તેણે ઠાર. ૪૭
મૂર્ચ્છા વળી હનુમંતને, રાવણને મારી મુષ્ટ;
દેવ દેવી મોદ પામ્યાં, મૂર્ચ્છા પામ્યો દુષ્ટ. ૪૮
રાવણ થયો સાંસતો, બોલ્યો હનુમંત પ્રત્યે વાણ;
મુજ સામો શત્રુ સોહે, તુજ ચતુરસુજાણ. ૪૯
હનુમંત કહે વાત રાખ્ય, તવ રાવણ માર્યો હદે;
મુષ્ટિ મારી વજ્ર સરખી, ગાજીને ગાઢે વદે. ૫૦

---

૩૯. હરિનાં ઈ૦—વાનરનાં સૂત્ર (આયુધ જાળ) ભાગી નાંખ્યાં. ૪૩ મી કડી. પ્ર. ૨૭ માં નથી. મારે ઈ૦—મારે હાથે આંગળાં તો પાંચ છે, પણ જ્યારે રીસ ચઢે ત્યારે હું રામનો દૂત સહન કરી શકતો નથી. અર્થાત્ પાંચ આંગળાં વિના બીજું હથિયાર મારી પાસે નથી. પણ તે વડે તને મારીશ. ૪૪. મારે—અર્થાત્ માર—પ્રથમ ઘા કર. ૫૦. વાત રાખ્ય—એ વાત ખરી કર—આવ, પ્રહાર કર અથવા વાત રાખ્ય—છાનો રહે.

કડવું ૧૪ મું.

રાગ દેશાખ આડોતાલ.

મૂર્છા પામ્યો રે અંજનીકુમાર;
એ હાર ખાઇને હરિ પડચો એ. ૧

ઢાળ.

હાર ખાઇને હરિ પડચો, તવ આવ્યો વાનર નીલ;
વૃક્ષ લેઇ રહ્યો સામો, પર્વતપ્રાય છે ડીલ. ૨
રાવણે બહુ બાણ માર્યાં, પર્વત કીધા છેદ;
રાવણે ગિરિ શરે ભાંજ્યા, ભલા પાડે ભેદ. ૩
નીલે શિખર માર્યો મોટો, રાવણે કીધો ચૂર;
હનુમંત સુગ્રીવ મૂર્છાથી, ઊઠચા ત્યારે શૂર. ૪
હનુમંતે નીલનું યુદ્ધ દીઠું, અવરનું નહિ કામ;
રાવણ એકલો અમો બે, કયમ કરૂં સંગ્રામ. ૫
એવું વિમાશી જુએ હનુમંત, નીલે વૃક્ષ લીધો પ્રૌઢ;
શિખર મારૂં ભાંજિયું, અરે રાવણ મૂઢ. ૬
ધવનાં શાલ તાલનાં ફળ, સહિત વૃક્ષ અનેક;
રાવણને માર્યાં આવતાં, ઉડાડયાં અસ્ત્ર એકેએક. ૭
અન્ય આયુધ અસંખ્ય માર્યાં, જાણીએ ધનધાર;
નીલે પાવકનંદને, માયા રચી તે ઠાર. ૮
નાનું રૂપ કરીને બેઠો, ધ્વજા દંડે તેહ;
ત્યાં જુએ રાવણ રાય, વળી દીઠો આગળ દેહ. ૯
ધનુષ્ય બાણને અગ્રે દીસે, ઘોડા ઉપર એકરૂપ;
રથ ઉપર પાસે દીસે, અનેક વેશ અનુપ. ૧૦
રામ દેખી મોદ પામ્યા, અને આનંદ્યા પ્લવંગ;
નીલે નાનું રૂપ કરી, રાવણ કર્યો મનભંગ. ૧૧
રાવણે સાંધ્યું સુસવતું, અગ્ન્યાસ્ત્ર ત્યાં બાણ;
હવે નીલના લેશે રોષે, નિશાચર તો પ્રાણ. ૧૨
નીલને માર્યું મરમે, હૃદે વાગ્યું તીર;
મૂર્છા ખાઇ પડચો ઢીંચણભર, શિથિલ થયું શરીર. ૧૩

---

૫. અવરનું ઇ૦–નીલ યુદ્ધ કરેછે, તે વખતે બીજાએ એને મદદ કરવા જવું એ ઠીક નહિ. 'અપત્યનું' પ્ર. ૨૭. ૭. ધવનાં–ધાવડાનાં.

પછે રાવણ ગાજિયો, દીઠો લક્ષ્મણ વીર;
હવે તુંને હુંજ મારૂં, ઉતારૂં પણ નીર. ૧૪
લક્ષ્મણ કહે તુજબળ ન ચાલે, લેઉં તારા પ્રાણ;
અસ્ત્રે કરી કરૂં આકળો, રહે રે મૂઢ અજાણ. ૧૫
રાવણ કહે તારે એક મસ્તક, મારે દશ માથાં ભૂજ વીશ;
ઘણે દહાડે હાથ આવ્યો, આજ છેદું શીશ. ૧૬
લક્ષ્મણ કહેછે મોટે બોલે, મોટા તો ન થવાય;
હુંએ સજ થઇ રહ્યો, વઢવા વહેલો થાય. ૧૭
જાનકીનું હરણ કીધું, માથે ચઢાવ્યું મરણ;
તે માટે તું માર્ય પહેલું, પછે પાડું ધરણ. ૧૮
એવું કહેતાં રાવણે, સાઠ મેલ્યાં બાણ;
એક શરે ઉડાડયાં, લક્ષ્મણ કરે પ્રમાણ. ૧૯
અનેક બાણના બેય બળિયા, વરસાવે ત્યાં મેહ;
સિસોળિયાંવત સોહે જાણે, બેઉના એવા દેહ. ૨૦
પછે રાવણે કીધો આકળો, સુમિત્રાનો તન;
ક્ષણું એક સંભોલ્યો, હવે કરૂં કદન. ૨૧
એમ કહીને ધનુષ્ય છેધું, રાવણનું તેણીવાર;
ત્રણ બાણ માર્યા રે, તવ ખાધી રાવણે હાર. ૨૨
પછે સાંગ કાઢી કુમતિએ, બ્રહ્માએ આપી છે ભેટ;
ધૂમ્રયુત જાણે પાવક પૂરો, પાણ તે લીધી નેટ. ૨૩
લક્ષ્મણને તે હદે મારી, પડયા દશરથપુત્ર;
રામ રામ જપતો હવો, હવે રાખું સૂત્ર. ૨૪
લેઈ ભાઇને શરીરમાં, રાઘવે સમર્પ્યું તેજ;
પછે લક્ષ્મણને મૂર્છા વળી, ઉઠયો આણી હેજ. ૨૫
રાવણના હદેમાંહે, મોકમ મારી મુષ્ટ;
મૂર્છા ખાઇ ઢીંચણભેર પડયો, દીન થયો અતિ દુષ્ટ. ૨૬
અમર આનંદ પામિયા, ઉલળ્યો હનુમંત;
લક્ષ્મણને ઉપાડી લાવ્યો, જ્યાં છે શ્રીભગવંત. ૨૭
રામે લેઇ ભ્રાતને, દીધું આલિંગન;

૧૫. લક્ષ્મણ ઈ૦–'લક્ષ્મણ કહેછે મૂઢ મુજને ચાલે બળ પ્રાણ.' પ્ર, ૧ લી, ૨૨. તવ ખાધી–સે ખાધી પ્ર. ૧ લી.

સુગ્રીવ આદે સ્તુતિ કીધી, સૌમિત્રીને ધન્ય. ૨૮
પરાક્રમ જોઇ તારૂં, હું રળિયાત થયો ભાય;
એમ કરેછે વારતા, પછે જાગ્યો રાવણરાય. ૨૯
રાક્ષસ સર્વ રોતા હતા, તેને વાર્યા લંકેશ;
આજ એને ઓળખ્યો, જે સિંહ હોશે શેર. ૩૦
રાક્ષસને કહી રથ અણાવ્યો, બેઠો ત્યાં રણધીર;
મોટું ધનુષ્ય ને મોટા ભાથા, લેઇ ગાજ્યો ઘન ગંભીર. ૩૧
રામ કહે હવે હું જાઉં, ત્યારે બોલ્યો હનુમંત વીર;
મુજ ઉપર અસવાર થઈ, સંચરો શ્યામશરીર. ૩૨
એ રથ બેઠો રાવણો, પાળા તમો મહારાજ;
ઐરાવત સરખો એમ કહી, થયો કરવા કાજ. ૩૩
ઉપર ચઢીને આવિયા, સામો અવલોક્યો દશસ્કંધ;
એણીપેરે ઉચર્યા, સ્વામી અનાથ કેરા બંધ. ૩૪
આજ મારે હાથ ચઢ્યો, કર્યો અતિશે ધંધ;
દશે દિશ વેંચાઇશ, મૂઢ મારે સ્કંધ. ૩૫
ભૂત પ્રેત પિશાચ તારૂં, આમિષ કરશે આહાર;
પછે રાક્ષસ તું મુઓ, કે નાશી જાશે નિરધાર. ૩૬
એવું સુણી રાક્ષસ કોપ્યો, બાણના કરી પ્રહાર;
મોકમ માર્યાં મર્મસ્થાનક, અંજનીનો કુમાર. ૩૭
રામ ત્યારે કોપિયા, મારૂં વાહન હણે એહ;
એવું કહી શરધાર છોડી, જાણે બાર આવે મેહ. ૩૮
રથ ભાંજ્યો સારથી હણ્યો, ધનુષ્ય કર્યું શતખંડ;
હૃદે બાણ માર્યાં ઘણાં; પ્રાડ્યો ધ્વજાનો દંડ. ૩૯
તોયે માન મૂકે નહિ, પછે ખાધી હાર;
તેહુ સમે ઉચર્યા, સ્વામી જગદાધાર. ૪૦
હો હો રાવણ મારે અસ્ત્રે, આજ પામ્યો ખેદ;
નાશી જા હું નહિ મારૂં, એ તો વાણી વેદ. ૪૧

---

૨૮. ધન્ય–ધન પ્ર. ૧–૨ ૩૪. બંધ–બંધુ. ૩૫. મૂઢ ૪૦–હે મૂઢ મારે કરીને તું દશસ્કંધ (ખભા) વડે દશે દિશાએ વહેંચાઈશ–તારાં દશ માથાં દશ દિશામાં ઉડી જશે.

તું રાંક થયો મુજ આગળ, આજ ન લેઉએ પ્રાણ;
તોયે બોલી શકે નહિ, રાક્ષસદળ પડયું ભંગાણ. ૪૨
પછે રાવણ નાશી ગયો, લંકાનગરી મોઝાર;
માનુષે હું મારિયો, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૪૩
વાનર આનંદ પામિયા, હરિએ જીવાડચા હરિ;
ઊઠીને બેઠા થયા, આનંદે જય જય કરી. ૪૪
પુષ્પની તો અમરગણે, અત્યંત કીધી વૃષ્ટિ;
રાવણ તો નાશી ગયો, તેણે આનંદ પામી સૃષ્ટિ. ૪૫
માધવદ દ્વિતીયા થકી, ચતુર્થી પર્યંત;
ત્રણ દિવસ યુદ્ધ કરી નાઠો, જાણ્યું આણુશે અંત. ૪૬
આવી આસન બેઠો રાવણ, સુવર્ણનું છે જ્યાંય;
નિશ્વાસા મૂકે ઘણા, દુઃખ ધરી મનમાંય. ૪૭
ગરૂડ મારે સર્પને, બગ મારે જ્યમ મીન;
ત્યમ રામે રાવણ માર્યો, ચંચળ બોલ્યો દીન. ૪૮
અરે પ્રધાનો બ્રહ્માનો, સાચો થયો આજ બોલ;
કો થકી બીવું નહિ મારે, કો નહિ મુજ સમતોલ. ૪૯
બ્રહ્મા કહેછે વર માગ્ય રાવણ, ત્યારે બોલ્યો હું વાણ;
કોયથી જાયે નહિ, સ્વામી મારા પ્રાણ. ૫૦

કડવું ૧૫ મું.

રાગ એકતાલી.

બ્રહ્મા કહેછે સુણ રાવણ વાત, દેવ દાનવથી ભય નહિ ભ્રાત;
વિદ્યાધર કિન્નર ને યક્ષ, સાગર પૃથ્વી પર્વત વૃક્ષ. ૧
ગુણી ગંધર્વથી બીહુ નહિ, માનવનો ભય તુંને સહી;
ત્યારે હું સુખ પામ્યો ગાત્ર, મારે મન માનુષ્ય કિંચિતમાત્ર. ૨
લેખામાંહે તો નવ ગણું, સે'જે મારીને તો હણું;
તેણે રામે પમાડયો હાર, બ્રહ્માનો બોલ આવ્યો આહાર. ૩
એવડી જો હું જાણત પેર, તો માગત બ્રહ્માકને ઘેર;

---

૪૪. વાનર-રાક્ષસ પ્ર. ૧લી. ૪૫. વૃષ્ટિ-વૃષ્ટ. સૃષ્ટિ-સૃષ્ટ. પ્ર. ૧-૨.
૪૯. કો ૪૦-કો નહિ તમ સમતોલ. પ્ર. ૧લી.

જે માનવથી બીઊં નહિ, તે મૂરખ એ આવ્યો અહીં. ૪
નંદી જે મહાદેવનો દાસ, તેણે કહ્યું માનવથી થાશે નાશ;
તે સમય તો આવ્યો આજ, એણી પેરે ઉચર્યો રાવણરાજ. ૫
જેમ સિંહે હસ્તી હણ્યો હોય, રાવણ એવો દિસે સોય;
હવે કોને મોકલશું ત્યાંય, હું હારીને આવ્યો આંય. ૬
નગર રાખી રહો રે શૂર, વાનર વસમા વાધે પુર;
કોઇ તો હવે ન મોકલાય, હવે હારી આવ્યો રાય. ૭
પોઢ્યો છે કુંભકર્ણ ભાય, તેને જગાડવાનો કરો ઉપાય;
આગળ જો થાયે તે વીર, આપબળે મારે રણધીર. ૮
અતિ નિદ્રા કરે સુખ શરીર, માસ તેત્રીશ સૂએ થઇ સ્થિર;
પછે કામ શે આવશે ભ્રાત, જગાડો જઇને વિખ્યાત. ૯
ચંદન પુષ્પ ને ભક્ષ અનેક, લઇ જાઓ ત્યાં કરી વિવેક;
શીખ માગી સેવક જાય, જ્યાં પોઢ્યો કુંભકર્ણ ભાય. ૧૦
જોજન એકતણું ભુવન, ઠામ ઠામ બહુ જડ્યાં રતન;
નસકોરામાં વાય પવન, તેણે તણાય રાક્ષસજન. ૧૧
આઘા આવી પાછા વળે, નિદ્રામાંહે કો નવ ગણે;
દોહલે બળ કરીને તેહ, ગાઢે દોહલે પામ્યા ગેહ. ૧૨
વિંધ્યાચળ પડ્યો જાણે એહ, મહા ભયંકર દીસે તેહ;
મુખ તે જાણે પાતાળ, (ત્યાં) રાક્ષસ જગાડે તે કાળ. ૧૩
આગળ જંતુ રાખ્યા અપાર, જાણે ઉઠી કરે આહાર;
શૂકર પાડા ને કુરંગ, અજા પંખી આમિષ બહુ રંગ. ૧૪
રૂધિરતણા કુંભ આણ્યા અનેક, મદ્યનો કે'તાં ન આવે વિવેક;
ચંદને કરે લેપન, અનેક ગંધે ચરચે તન. ૧૫
આરોપી પુષ્પની માળ, વસ્ત્ર ઓઢાડ્યાં અતિ વિશાળ;
પછે સ્તુતિ કરે તેતણી, જાગો રે લંકાના ધણી. ૧૬
નિદ્રા સદાએ છે અતિ ઘણી, આજ આવો ઊઠી રામને હણી;
એમ કહી ધંધૂણ્યો અપાર, તેના મનમાં નહિ લગાર. ૧૭
પછે ગાથા ગાઇ જાણે ધન, તોયે જાગે નહિ રાજન;
એ કાનમાં શંખના કીધા નાદ, તોયે ન જાગ્યો કર્યો પ્રમાદ. ૧૮
તાળી પાડે વાહવા કરી, તોયે નિદ્રા ન થાયે પરી;

---

૧૭. ધંધૂણ્યો–ઢંઢોળ્યો.

ઉંટ વૃષભ અજા બહુ ત્યાંય, વેગે હાંકયાં નાસિકામાંય; ૧૯
મોગરી મૂસલના માર, ચઢી ખુંદે હદે મોઝાર;
પર્વત પ્રૌઢાં માર્યા વક્ષ, વાંસ લઇ કો ઉધાડે ચક્ષ. ૨૦
કો રાક્ષસ પોહોળા કરેછે શ્રવણ, તોયે જાગે નહિ કુંભકર્ણ;
પછે મળ્યા દશ સહસ્ર યોધ, મારે સ્નેહે ધર્યો તન ક્રોધ. ૨૧
પર્વત સરખાં પ્રૌઢાં અસ્ત્ર, રાવણ ભ્રાતને મારે શસ્ત્ર;
ત્યમ ત્યમ નિદ્રા ઘણેરી થાય, જાણે બાળક થાબડે હાલરૂં ગાય.૨૨
પછે વજાડયાં વાજિત્ર, અમરનાં જે લીધાં વિચિત્ર;
દુંદુભિ શરણાઇ કાંશી સાર, રવ ઘણા પણવના ન આવે પાર.૨૩
સાથે જાનકી સહસ્ર ભેર, રણતૂર વજાડે સાથે તેર;
વીણા વંશ અને મૃદંગ, કંઠ તાલ ને ઉપંગ ચંગ. ૨૪
લોક લંકામાં એનો સાંભળે સોર, તોય જાગે નહિ કઠોર;
પછે ઉપર યોધ ઉજાય, મોકમ મરડે ભાંજે કાય. ૨૫
સર્વને ધાક પડિયા કાન, તોય જાગે નહિ તે સ્થાન;
કાનમાં કહે કુંભકર્ણ મુઆ, દેહથકી પ્રાણ થયા જુઆ. ૨૬
હસ્તિ ગાજે રાક્ષસ કરે સિંહનાદ, જાગ્યો નહિ પામ્યા વિષાદ;
કીજે રાવણને જઈ જાણ, નવ જાગ્યો ઘણું કીધું પ્રાણ. ૨૭
વળી વિચારી તેડી કિન્નરી, રાક્ષસી માનુષી ઘણી ખરી;
ગંધર્વી આદે પાસે ગાન, કરાવે તે તેણે સ્થાન. ૨૮
મૃદંગ રબાબ તાલ ઘુઘરા, કરે અલાપ ને સ્વરધારા;
થેઈ થેઈ કરે અપાર, કટિ મેખળાએ ધમકાર. ૨૯
નાદે તેને મોહ્યો નાગ, કોકિલાપ્રાયે શરવા સાદ;
રૂપ જોઇ મોહ્યા રાક્ષસા; મનમાંહે મોહ્યો અતિવશા. ૩૦
ચંદ્રવદની મૃગલોચની, ચંપકવરણી ગાય એકમની;
નમીરહી છે કુચ અતિ સ્થૂળ, મોટે સ્વરે ગાયે અનુકૂળ. ૩૧
સ્ત્રીનાં ગાન સુણ્યાં મહામોહ, નિદ્રાનો તવ થયો વિછોહ;
આળસ મોડી ઊઠયો વીર, સ્ત્રીના નાદ સુણી ગંભીર. ૩૨

---

૨૧. મારે ઇ૦—મનમાં સ્નેહ રાખીને અને તનમાં ક્રોધ આણીને મારે.૨૩.રવ ઇ૦—સવણા ગાવણવના પ્ર.૧લી. ૨૪.જાનકી—(?) ૨૭.પ્રાણ—બળ(?) ૨૮. ગંધર્વી ઇ૦—ગંધર્વી આદે મેળાય ગાન પ્ર. ૧. ૩૦. અતિવશા—અર્થાત્ અત્યંત. ૩૧. ચંપકવરણી—ચંપકકેરણી પ્ર. ૧. સ્થૂળ—મોટા.

ફુંફુવાડા નાખે બહુ મુખ, જાણે જગતનો કરશે ભક્ષ;
જૃંભા ખાઇ ઉંચા કર્યા હાથ, જાણે તક્ષક વાસુકિ ઉઠયા સાથ. ૩૩
દંત જાણે પર્વતનાં શૃંગ, ગુફા જેવું મુખ શ્યામ અતિ રંગ;
મુખમાંથી મૂકે નિશ્વાસ, જાણે પ્રલયકાળનો હુતાશ. ૩૪
જીવ્હા મુખમાંથી જાણે ભાણ, અધર જાણે વિજળી પ્રમાણ;
બીહામણાં દીસે લોચન, અને ઓપે ઉંચુ અતિ તન. ૩૫
બેઠો જહાં રાવણ રાજન, ત્યાં વધામણી ખાધી ધન;
કુંભકર્ણ જાગિયો ભ્રાત, અહીં તેડો એમ કહ્યું વિખ્યાત. ૩૬
પાછા વળ્યા જ્યાંહાં કુંભકર્ણ, પ્રેમે પાસે પડિયા પણ ઘર્ણ;
સ્વામી તેડે રાવણરાય, વાક્ય સુણીને ઉઠી નહાય. ૩૭
અનેક કુંભે કીધું સ્નાન, આભૂપણ પેહેર્યાં મતિમાન;
જે મુક્યાં'તાં અનેક ભક્ષ, આમિપ મદ્ય આરોગ્યાં સમક્ષ. ૩૮
મનમાંહે અતિ થયો પ્રસન્ન, મનગમતાં પામ્યો ભોજન;
ત્યારે વળી કહેછે દાસ, ભાઇ તેડેછે જી પાસ. ૩૯
મારૂં તો શું અડિયું કાજ, જે નિદ્રામાંથી જગાડયો આજ;
કુશળ છે સ્વજન સહુ કોય, ઉત્તમ કારજ કહેવાં હોય. ૪૦
થોડે કામે જગાડવું નહિ, મેં પરઠયું છે સૂતો તહીં;
શે કારણ જગાડયા અમો, તેનો અર્થ કહોને તમો. ૪૧
અથવા ભય ઉપન્યો કોથકી, ઊઠાડયો જે હું હબકી;
કાંક કષ્ટ પડયું હોશે વીર, તો મુજને ઊઠાડયો ધીર. ૪૨
કહોતો સાગર શોષું સાત, પાવક પૂરો ગળું વિખ્યાત;
કહોતો ભક્ષ કરૂં ત્રિલોક, તે માટે તમને શાને શોક? ૪૩
યૂપાક્ષ કહે સુણો મહામતિ, કરજોડીને કરૂં વિનતિ;
દેવ યક્ષ રાક્ષસથકી ભય નથી, કિન્નર વિદ્યાધર મહારથી. ૪૪
વ્યાઘ્ર સિંહથી ભય નહિ આપ, માનવથી ઉપન્યો પરિતાપ;
વાનર પર્વતસરખા પ્રૌઢ, મેળી આવ્યો રામ ગતિગૂઢ. ૪૫
લંકા આખી રૂંધી રહ્યા, સીતાને વિરહે અતિ દહ્યા;
રાવણ લાવ્યો રામની નાર, સીતા પંચવટીથી સાર. ૪૬

---

૩૩. જૃંભા—બગાસું. ૩૪. હુતાશ—અગ્નિ. ૩૭. પ્રેમે ઇ૦—તેમની પાસે જઇને પ્રેમથી ભૂમિપર પડી પગે લાગ્યા. ૪૪. વિદ્યાધર—એક જાતના દેવ. ૪૫. ગતિગૂઢ—જેની ગતિ સમજવામાં ન આવે એવો.

તેણે માર્યો અક્ષયકુમાર, આવ્યો'તો એક વાનર ઝુઝાર;
લંકા બાળી પાડયો પ્રાકાર, પછે પાજ બાંધી આવ્યો આ ઠાર. ૪૭
પ્રૌઢા પણ માર્યા પ્રધાન, લક્ષ્મણ બળિયા ને ભગવાન;
રાવણ પડતો'તો તે સ્થાન, અતિશે ઉતરિયું અભિમાન. ૪૮
રામનાં પરાક્રમ કહ્યાં યૂપાક્ષ, કુંભકર્ણ કહે વિનતિ દાખ;
વાનર સર્વેનો આણીશ અંત, કોણમાત્ર લક્ષ્મણ બળવંત. ૪૯

કડવું ૧૬ મું.

રાગ સોરઠી.

રામને હું હણીશ હમણાં, રાક્ષસ કરશે આહાર;
માનવનું શું મારવું મૂર્ખા, વાનર તે વળી ચાર. ૧
રાવણ હાર્યા રે હાર્યા રે, લગાડી અતિ લાજ;
ચાલો જઈ મારીએ હમણાં, દશરથતનુ મહારાજ. ૨

ધ્રુપદ.

રાવણ પાસે પછે આવશું, કુંભકર્ણ એમ બોલે;
મહોદરકેરી પાસે આવ્યો, નહિ કોઇ તમારે તોલે. ૩
એવે ઉઠયો રે ઉઠયો રે, સુણી વાયક કુંભકર્ણ;
મસ્તક મુકુટ જાણે કોટિ સૂરજ, પદપ્રહારે ધ્રુજે ધર્ણ. ૪
પીધા પ્રેમે રે પ્રેમે રે, સહસ્ર કુંભ મદ્યપાન;
આઠસેં પશુ એકવીશ પુરૂષ રે, આરોગી બળવાન. ૫
એને આવ્યો રે આવ્યો રે, મારૂતવેગે ત્યાંય;
વાનરે દીઠો ગયા નાશી, રામચંદ્ર છે જ્યાંય. ૬
સ્વામી રાખો રે રાખો રે, આજ આવિયા શર્ણ;
કોએક રાક્ષસ ઊઠયો ગિરિસરખો, ભારે ધ્રુજે ધર્ણ. ૭
કેટલા વાનર મૂર્છા પામી, દેખી પડિયા ભોમ;
ચારે દહાડે દોહ્યલે જાગ્યો, નાદ સંભળાણો વ્યોમ. ૮
પાંચમ થકી રે થકી રે, આઠમે ઊઠયો શૂર;
રામચંદ્રે અવલોકયો ત્યારે, કુંભકર્ણ જે ક્રૂર. ૯

---

૩. મહોદર ઇ૦—મહોદર કહે એ પાસે આવો. પ્ર. ૨૭. ૬. મારૂતવેગે—પવનવેગે.

અંગ એરખા બાંધે સોહે, મસ્તક મુકુટ આકાશ;
જાણે બળી છળવા ભોમ ભરવા, રૂપ ધર્યું અવિનાશ. ૧૦
રામ વિમાસે રે વિમાસે રે, આ તો અદ્ભુત અંગ;
રાક્ષસ એને પ્રતાપે દીપે, ઝાંખા થયા પ્લવંગ. ૧૧
તો શું કરવું રે કરવું રે, એ આવ્યો કુણ આજ;
વિભીષણને પૂછે પોતે, સ્વામી શ્રીમહારાજ. ૧૨
મેઘસરીખું શરીર દીસે, વિદ્યુત્ સરખી ચક્ષ;
એ કોણ લંકામાંહે ઊઠ્યો, દેવ દાનવ કે યક્ષ. ૧૩
વાનર સરખા પેખી પડિયા, મેં દીઠો નથી એવો;
મુખ કર્ણ જાણે દ્વાર ગુફાનાં, અંજનાચળ ગિરિ જેવો. ૧૪
કારણ કે'વું રે કે'વું રે, બોલ્યા વિભીષણ વીર;
વિશ્વશ્રવાપુત્ર કુંભકર્ણ જાણો, પ્રાક્રમ એમાં ગંભીર. ૧૫
એક સમે આવ્યો રે આવ્યો રે, જમની વા'રે સુરરાજ;
એણે ઇંદ્રને હરાવ્યો અતિશે, કેટલાં કીધાં કાજ. ૧૬
દેવ દાનવ યક્ષ કિંનર, રાક્ષસ ને ભુજંગ;
ગંધર્વ વિદ્યાધર આદે, એણે અનેક કીધા ભંગ. ૧૭
હાથે ત્રિશૂળ ધરેછે કોપે, અમરે એશુ નવ ચાલે;
મારી મો'કમ મહા મોટાને, અંતકને કર આલે. ૧૮
રામ કહેછે એવડી નિદ્રા, કયમ પામિયો ગાત્ર;
વિભીષણ કહે સદે' પૂછો, સર્વ પૂજાપાત્ર. ૧૯
તો મેં કહેવું રે કહેવું રે, પૂછ્યો માટે મર્મ;
જ્યારે એ જન્મ્યો માતાએ, પ્રૌઢ કર્યું પરાક્રમ. ૨૦
ભૂખ્યો ભારે રે ભારે રે, સહસ્ર ખાધા જંત;
પ્રજા સૌ ઈંદ્રિકને જઇ કહે, એહ આણશે અંત. ૨૧
બાળક બળિયો રે બળિયો રે, પરાક્રમ એનાં પ્રૌઢ;
ઈંદ્ર તે ત્યાંકણે આવ્યો, થઇ ઐરાવત આરૂઢ. ૨૨
ઇંદ્ર વજ્રવડે તે કીધો, બાળકને તો પ્રહાર;
ત્યારે આક્રંદ કર્યું એણે, રીસ ચઢી અપાર. ૨૩
ત્રણલોકને ત્રાસ ઉપન્યો, હવે શું કરશે એહ;

---

૧૬. સુરરાજ—ઈંદ્ર. ૨૨. ત્યાંકણે—તે તરફ.

હસ્તિના દંતુશળ કાઢી, ભાંજ્યો ઈંદ્રિનો દેહ. ૨૪
દુ:ખ તે પામ્યો રે પામ્યો રે, સુરનાયક તે ઠામ;
દેવ સહુ ઈંદ્રિ આદિ ચાલી, આવ્યા બ્રહ્માધામ. ૨૫
કારણ માંડી કહ્યું સઘળું, એ બાળકનું વૃત્તાંત;
સહસ્ર બાળક એણે ખાધાં, બ્રહ્મા પામ્યા ભ્રાન્ત. ૨૬
તેડચો વેગે રે વેગે રે, કુંભકર્ણ જાણે કાળ;
પૌલસ્ત્યે ખાવા ઉપાયો? એ શી કરેછે આળ. ૨૭
જો તેં જન્મતાંમાત્ર એમ કીધું, (તો) નિદ્રા પામો નિરધાર;
તપોવનમાં પડચો ત્યારે, જાણે શ્વાસ નથી લગાર. ૨૮
રાવણ ભાઇ પડચો જોઇ, બોલ્યો એવી વાણ;
વૃક્ષ વાવી સોનાનો સુંદર, ફળકાળે છેદે પાણ. ૨૯
એ નહિ રૂડું રે રૂડું રે, કૂડું થયું બ્રહ્માભૂપ;
અવધ એહની પરઠો, આટલે દહાડે જાગે અનુપ. ૩૦
બ્રહ્મા રાવણ પ્રત્યે બોલ્યા, એતો તારો ભાય;
એ જો જાગતો રહે સદા તો, સમસ્ત જંતુને ખાય. ૩૧
તે માટે તેં કહ્યું તો, ઊઠશે છઠ્ઠે માસ;
ભક્ષને સામગ્રી ઘણી કરજો, નહિતર કરશે નાશ. ૩૨
એટલા માટે રે માટે રે, એવડી નિદ્રા પ્રૌઢ;
તે એ રાવણકને જાયે, વાનર થયા દિગ્મૂઢ. ૩૩
દીઠે વાનર મૂર્ચ્છા પામ્યા, કેટલાએક ગયા નાશી;
તે એ આગળ કેમ યુદ્ધ કરશે, પૂછો સહુને પ્રકાશી. ૩૪
રામસુણી વાચેક તેનું એ, કહે નીલને મર્મ;
જઇ દ્વાર રૂંધો લંકાનું, ક્રૂર કરી પરાક્રમ. ૩૫
એ છે બળિયો રે બળિયો રે, જોયો એ નવ જાય;
શિલા શિખર વૃક્ષ લઇને, ભય પામશો નહિ કાય. ૩૬
એવું સુણી નીલ એમ બોલ્યો, કરશું એનું કદન;
એમ કહી સોંઢયા શાખામૃગ, જોતાં જગજીવન. ૩૭
એવા ઓપે રે ઓપે રે, જાણે સોંઢયા દેવ;
ઋષભ શરભ ને નીલ અંગદ, નળ ચાલ્યા તે તત્ખેવ. ૩૮
હનુમંત એ આદિ અનેક રે, આવી રૂંધે દ્વાર;

---

૨૭. પૌલસ્ત્યે–પૌલસ્ત્ય ઋષિએ.

શિલા વૃક્ષ ફળયુત લેઇ, યોદ્ધા નાદ કરે અપાર. ૩૯
રાવણની સભામાં જાયે, કુંભકર્ણ જે વીર;
ડોલંતો ડોલંતો જાયે, નિદ્રાભર્યું શરીર. ૪૦
સહુ વધાવે રે વધાવે રે, પ્રેમે કરે જુહાર;
વધાવે મોતી લાજાએ, તરિયા તોરણ દ્વાર. ૪૧
સહુએ બાંધ્યાં રે બાંધ્યાં રે, જાગ્યા કુંભકર્ણ યોધ;
રામને મારશે વાનર ટાળશે, પાળશે ભાઇ પ્રતિબોધ. ૪૨
સહુએ શણગાર્યું રે શણગાર્યું રે, છાંટ્યાં શે'રે શે'ર;
ઊંચો અતિ જોયો નવ જાયે, જાણે બીજો મેર. ૪૩
એવે આવ્યો રે આવ્યો રે, રાવણની સભા મોઝાર;
દેવ પરવર્યો ઇંદ્ર જાણે, પુષ્પવિમાન બેઠો સાર. ૪૪
દિનકર જેવો રે જેવો રે, દીઠો તે નિજ ભ્રાત;
ઊઠવા ઉદ્યમ કરતો, ઘટે નહિ વિખ્યાત. ૪૫
નાજી ! એમ ઘટે નહિ રે, તમો જ્યેષ્ઠ છો વીર;
પ્રણામ કરવા પડે પડે, તવ દશસ્કંધ ગ્રહ્યું શરીર. ૪૬
આસન આપ્યું રે આપ્યું રે, બેઠો ત્યાં કુંભકર્ણ;
બીજા યોધા તેણે સહુ આવી, લાગ્યા તેને ચર્ણ. ૪૭
રાવણો હર્ખ્યો રે હર્ખ્યો રે, નિર્ખ્યો જ્યારે ભાય;
કુંભકર્ણ અદગોખા બોલ્યો, સાંભળ સાચું રાય. ૪૮
શાને કાજે હું ઉઠાડ્યો, શું છે મારૂં કામ?
કહેતો આકાશ ઉતરડું, સુર સહુ મારૂં ઠામ. ૪૯
તમને આપું રે આપું રે, ચૌદલોકનું રાજ;
પાતાળનું ને વરૂણનું, સહુનું તુંને તે કાજ. ૫૦
દેખી દેવ મુને મૂઢ થાયે, જક્ષ કિન્નર વિદ્યાધર રક્ષ;
ગણ ગાંધર્વ ભૂત પ્રેત પિશાચ રે, માનવ મારૂં ભક્ષ. ૫૧
તો ભય કોથી રે કોથી રે, તુને ઉપન્યો આપ;
રાવણ કહેછે કહુંજી તમને, સર્વ ટાળી શોક સંતાપ. ૫૨
દશકંધ કહેછે રે કહેછે રે, અનુજ પ્રત્યે વચન. ૫૩

---

૪૧. લાજા-ડાંગરની ધાણી. ૪૩. છાંટ્યાં-છાંટ્યાં શેરશેર. પ્ર. ૨. જાણે બી૦-જાણે વાજી બેર. પ્ર. ૨. ૪૮. અદગોખા-(?). ૫૩. આ લીટી પ્ર. ૨ જીમાં નથી.

કડવું ૧૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

રાવણ કહેછે કુંભકર્ણને, દશરથ નામે રાય; ૧
તેના પુત્રથી ભય ઉપન્યો, માનવ કળ્યો નવ જાય.
દેવ સહુનો નાશ કરે, અવર કેઇ માત્ર; ૨
રામ લક્ષ્મણ ને સુગ્રીવ વાનર, વઢવા આવ્યા ગાત્ર.
શતયોજનનો સાગર બાંધ્યો, આણી પાસે આવ્યો; ૩
તું કહીશ વેર શું તેશુ, તેની તારુણી લાવ્યો.
શૂર્પણખા ભગિની આપણી, છેદ્યાં નાક ને કાન; ૪
સીતા નામે તેની સુંદરી, હું લાવ્યો તે માટે આ સ્થાન.
અક્ષકુમાર એક વાનરે માર્યો, વળી બીજા યોધ; ૫
નિદ્રામાં તેં કાંઇ નવ જાણ્યું, તો શો પામે ક્રોધ?
પ્રહસ્ત સરખો પ્રધાન પડિયો, મર્ણ પામ્યો ધૂમ્રાક્ષ; ૬
એ આદે અનેક બળિયા પાડયા, ઘણું શું કહું ભાખ.
માનવથી ભય મુને ઉપન્યો, જુઓ કોશીસાં ગઢ સોય; ૭
વાનર તરવરી રહ્યા છે, હો હો વાણી હોય.
અનેક યોધ આપણા પડિયા, વાનર ન મૂઓ એક; ૮
ધન સર્વે ખરચ્યું ભાઈ, કશો કહું વિવેક.
મૂંને પીડ્યો અતિશે એણે, ઉપાયો અનર્થ; ૯
તે માટે તુને જગાડ્યો, સારવાને અર્થ.
તે માટે તું ત્રિશૂળ લેઇ, જાને તેણેઠાર; ૧૦
મારે રામ લક્ષ્મણ એ મૂરખ, વાનર કરજે આહાર.
આગે અનેક તેં તો જીત્યા, કહેતાં ના'વે પાર; ૧૧
આજથી હું દીન ગણો જે, મુઓ જીવાડ્યો કરી સાર.

---

૨. ગાત્ર–અંગ. અર્થાત્ પોતાના અંગ સાથે વઢવા આવ્યા છે;–પોતાની જાતે વઢવા આવ્યા છે. ૧૧. આજથી હું૦–આજથી હું દીન છું એમ ગણો; કેમકે તમે સાર (સહાય) કરીને મને મુઓ–છતાં જીવાડ્યો –મરતાં બચાવ્યો. અથવા આજથી હું નવે અવતાર આવ્યો, માટે મારા આયુષ્યના આજથી નવે નામે દિવસ ગણવા.

રામ લક્ષ્મણનાં દેખી હૃદે ફાટશે, વાનર પડશે ઘણું;
ભાવે તેટલા ભક્ષ કરી, પમાડજોજી મર્ણ. ૧૨
તુંટાળી નથી કહ્યું કોને, કરો મારી સંભાળ;
માન મૂકી દીન ન ભાખ્યું, માનિતાંગ ભૂપાળ. ૧૩
તુજશું મારે પ્રીત પૂરી, તે માટે રાખો વીર;
આજ પાખે એમ કો આગળ, ઉચર્યો નથી તજી ધીર. ૧૪
તારો વિશ્વાસ મને આવે, જે પરાક્રમે છે પૂરો;
મહા મોટાને મન ન આણે, મારીને કરે ચૂરો. ૧૫
વચન સુણીને અગ્રજ કેરાં, કુંભકર્ણ એમ બોલે;
તમે કહ્યું તે સર્વ પ્રીછ્યું, મારે નહિ કો તમતોલે. ૧૬
પણ વાંક તમારો વીરા, મંત્રણ કીધું કુડું;
પરનારી હરવા ગયો તે, કારજ ન થયું રૂડું. ૧૭
પ્રધાને પ્રતિબોધ ન દીધો, સરજ્યું તે થયું આપ;
દુષ્કર્મ આપણે કીધું, મોટું કીધું પાપ. ૧૮
પરનારીનું હરણ કર્યું તે, નરક પડયાની પેર;
પ્રધાને ન વાર્યો પોતે, ન સંભાળ્યું બળે કરીને ઘેર. ૧૯
વણ વિચારે કાંઈ નવ કરવું, હોય બળવંત ધનવંત;
સહસા કાંઇ કાજ ન કરવું, જેવું ઉપજે ચંત. ૨૦
દેહ રાખવો સમય પેખવો, જોવો કાળ ને દેશ;
વણ વિચારે પેહેલું કીજે, કાયે પામશે ક્લેશ. ૨૧
સામ દાનવિધિ ભેદ ને નિગ્રહ, સમય ન્યાય અન્યાય;
ધર્મ અર્થ જુએ ન મંત્રી, તેનું દુઃખ રાયને થાય. ૨૨
સચિવ સાચો અર્થ વિચારે, ઉત્તમ કર્મ કરાવે;

---

૧૩. માનિતાંગ–માન પામેલા અંગવાળો. 'માનતંગ' પ્ર. ૧ લી. ૧૪. પાખે–'પાછું' પ્ર–૧ લી. ૧૬. અગ્રજ–મોટો ભાઇ. ૧૭. મંત્રણ–વિચાર. ૨૨. સામ–સલાહથી કાર્ય કરવું તે. દાનાવિધિ–કાંઈ આપીને કાંઇ કરવું તે. ભેદ–શત્રુ પક્ષમાંના વીરને ફોડવા તે. નિગ્રહ–શત્રુને કબજે કરવો તે. સમય ઇ૦–અમુક કાર્ય કરવાને આ સમય અનુકૂળ છે કે નહિ તે પણ વિચારવું, અને તેજ રીતે આ કાર્ય ન્યાય ભરેલું છે કે અન્યાય–વાળું છે તે પણ જોવું. ધર્મ ઇ૦–આ કાર્ય કરવાનો મારો ધર્મ છે કે નહિ અને તેમાંથી કોઈ અર્થ સિદ્ધિ છે કે નહિ, તે પણ જોવું.

૨૩

કાર્ય અકાર્ય અવળું સવળું, જોઈએ રાય બોલાવે.

હેતવંત જે દુહવી મનાવે, ઉત્તમ કહે પ્રધાન; ૨૪
નહિતર તે તો પશુ જાણવો, જે નવ કહે રાયને જ્ઞાન.

ન્યાય ન જાણે તે શત્રુ સરખો, એવા મળ્યા પ્રધાન; ૨૫
લૂગડામાં અગન ઘલાવી, દુઃખી કર્યો રાજાન.

પંડિતે અશાસ્ત્ર અકાર્ય, અને અહિત વચન; ૨૬
એટલાં વાનાં અણવિચારે, કરવાં નહિ મહાજન.

વણ વિચારે ઉત્તમ ફીટી, થાય મધ્યમ કામ; ૨૭
અગ્રેશુ વિચારે ભૂંડું, ઉત્તમ હોયે નામ.

શત્રુ જાણે વિચારે નહિ, આપે ન કરે જતન; ૨૮
સાગર બાંધી અહિંયાં આવ્યા, તો તો પામ્યા પતન.

આજ પાખે નહોતું સાંભળ્યું, જે બંધાયે અર્ણવપૂર; ૨૯
એવું થયું તો તમો અમો, નિશ્ચે થયા ચૂરાચૂર.

ભમર ચઢાવી ઊંચી અતિશે, સુણી વીરની વાણી; ૩૦
એણીપેરે ઉચર્યો અગ્રજ, રોષ હ્રદેમાં આણી.

મુજને તું તો મતિ શીખવે, પણ હું ભાઇ જયેષ્ઠ; ૩૧
મિથ્યા માથું શું ચઢાવે, જા જુદ્ધ કરજે શ્રેષ્ઠ.

હવાં તું મુજને મૂર્ખ કહેછે, સમય જોયા પાખે; ૩૨
મેં જાણ્યું તું સ્વજન છે સાચો, તો કહણ કાં ભાખે.

વિચારે અણવિચારે લાવ્યો, રામચંદ્રની નારી; ૩૩
ભાવે કભાવે દુઃખે સુખે, કષ્ટ પડયું એ ભારી.

પણ તુજ આગળ હું તો હેતે, વચન બોલ્યો દીન; ૩૪
શામાટે શરણે આવ્યાને, કરી નાખેછે હીન.

વિભીષણ જઇ મળ્યો રામને, હવે તારી આશ;

---

૨૩. સચિવ–પ્રધાન. જોઇએ ઇ૦–જેમ જોઇએ તેમ–ઘટે તેમ રાયની પાસે બોલાવે. ૨૪. દૂહવી–દૂભવીને. 'કહવ' પ્ર. ૧ લી. ૨૬. અશાસ્ત્ર–શાસ્ત્રમાં ન કહ્યું હોય તેવું. અકાર્ય–ન કરવા જેવું. ૨૭. અગ્રે ઇ૦–જે આગળથી ભૂંડું કામ કરતાં વિચારે, તેનું નામ ઉત્તમ થાય. 'યુગ્રેશુ વિચારે ભૂંડું' પ્ર–૧ લી ૨૮. શત્રુ ઇ૦–જે શત્રુ છે એમ જાણે, તે છતાં પોતે જતન (રક્ષણને યત્ન) ન કરે, તેની આ દશા થાય. કેવી ? સાગર ઇ૦.

તું એ સમે સારૂં નવબોલે, બે વીરા ન વિમાશ. ૩૫
ધાડું મેં અતિ કર્યું કુડું, તોયે કરવી વા'ર;
વડો વીર તે પિતા સ્થાનક, કષ્ટે કરવી સાર. ૩૬
પ્રધાન ભૂંડા હું એ ભૂંડો, તું છે બળવંત ભ્રાતા;
હનાર હવું તે શું સંભારે, મારયા નર મદમાતા. ૩૭
ક્રોધે કુંભકર્ણને રાવણે, વચન કહ્યાં ભૂપાળ;
અરે ભાઇ એ શું બોલ્યો, મન ઓળખ્યું તતકાળ. ૩૮
શામાટે તમો શોક ધરોછો, કુંભકર્ણ કહે વાણ;
મોઢે શું તે રાવણ પ્રત્યે, કાંઈ મ કરશો કાણ. ૩૯
તાપ ન પામ્યો વેદના વામ્યો, આનંદ આણી મન;
મુજ જીવતે હીણાં ન કહીએ, એવાં આતુર વચન. ૪૦
જેથી તમો દુઃખ પામોછો, આણીશ તેનો નાશ;
તે માટે એમ ઓછું ન કહીએ, નવ થાવું નિરાશ. ૪૧
અહર્નિશે ઉત્તમ ઉચરવું, જો જો કરૂં કલ્પાંત;
રામ લક્ષ્મણ વાનર સર્વે મારૂં, રાજકરો સુખ શાંત. ૪૨
તમો આનંદ પામો રાજા, જે મૃત્યુ પામ્યાછે વીર;
વેર તેનું વાળું વેગે, છેદું એનાં શિર. ૪૩
સીતા અતિશે દુઃખણી થાશે, રણે એકલો જાઉં;
સુગ્રીવ ભાણ પરવ મેઘ સરખો, તે પણ હેલામાં ખાઉં. ૪૪
મુજવિના કો જઈ નવ આવે, શત્રુ તારા ને જીતું;
રાક્ષસ દુઃખ પામ્યા નિદ્રામાં, હનાર હતું તે વીત્યું. ૪૫
વાયુ યમ અગ્નિ કુબેર, બીહે મુજથી ઈંદ્ર;
સહુ મહામોટા મુજને માને, એત્તું એહજ છિદ્ર. ૪૬
ગાઢ નાદ કરૂં જવ કોપે, પ્રાણ જાયે પડે એ અસ્ત્ર;

૩૫ઃસમે—સમય આવ્યે.બે ઇ૦—હવે આપણે બે વીરા (ભાઇ) રહ્યા છીએ, માટે વિમાશણ કરીશ નહિ—વિમાશણનો આ વખત નથી. ૩૬. કર્યું—'કહ્યું' પ્ર. ૨ જી. ૩૯. મોઢે ઇ૦—ઉપલી કડી સાથે અન્વય. કાણ—ખરખરો. ૪૨. કલ્પાંત—કલ્પને અંતે જેવો પ્રલય થાયછે તેવું કર્મ. ૪૪. સુગ્રીવ ઇ૦—સુગ્રીવરૂપી ભાણ (ભાનુ—સૂર્ય) પર્વના મેઘ સરખો છે. પર્વ ઉપર મેઘ વિશેષ વરસે છે એ સહુ જાણે છે.પરવ—'પાવક'પ્ર. ૪થી. ૪૬.છિદ્ર—'અલિંદ્ર.' પ્ર. ૧લી.

નમુને શસ્ત્ર. ૪૭

સાંગ ગદા વજ્ર બાણે ન મરૂં, વાજે નમુને શસ્ત્ર.
દાંત દીઠે દેવ દુઃખ પામે, મારીશ રામ હનુમાન;
પછે સીતા વશ આવશે, સુખ ભોગવો આ સ્થાન. ૪૮

એકલો અવગણું વાનરને, બીજાનું નહિ કામ;
મહોદર કહે કયમ હણે તું એકલો, મહાબળિયો છે રામ. ૪૯

મોટમ બોલે મોટા ન થઇએ, તું બળિયો છે કુંભકર્ણ;
તોયે હણે એકલો કયમ, તેના ભાગ્યા હાથ ને શું ચર્ણ. ૫૦

એક બાણે ચૌદ સહસ્ત્ર, રામે રાક્ષસ માર્યા;
અનેક અહીંથી મોકલિયા પણ, હેલામાત્રે હાર્યા. ૫૧

કડવું ૧૮ મું.

દેશી ફેર.

રામને મનુષ્ય માનેછે, એનનાં છેદ્યાં કાન ને નાક જી;
ક્રૂર કુઠાર કાં છંછેડે, અકર્મી તું આંક જી. ૧

રામબાણ મૂકશે મોટાં, પડશે તુંને ધાક જી;
શરીર તારૂં ફરશે પ્રહારે, જાણે પ્રજાપતિનું ચાક જી. ૨

કુંભકર્ણે મંત્રી ઉવેખ્યો, કર્યું આપ વખાણ જી;
પણ મુજને સાથે મોકલો, રાવણ ચતુરસુજાણ જી. ૩

કુંભકર્ણ સાથે ત્યાં જાઇશ, બોલ્યો બાળકતણી પેરે વાણ જી;
હું જઇ આગળ કરી એને, અતિ ઉતારીશ ઘાણ જી. ૪

પછે રામ લક્ષ્મણ મારીશ, રાક્ષસ કરશે આહાર જી;
અહીં બેઠાં તમો સાંભળશો, શત્રુનો થયો સંહાર જી. ૫

પછે તમને આવી કસ્શું, અમો તો નમસ્કાર જી;
પછે તમો હસ્તિએ ચઢી, વિચરજો નગરમોઝાર જી. ૬

રામ લક્ષ્મણ મૂઆ વાનર પડિયા, અનેક આપજો આહાર જી;
ભૂષણ વસ્ત્ર સુગંધ શોભિત, આપજો અપાર જી. ૭

પછે સીતાને જઇ કહેજો, મુઓ તુજ ભરતાર જી;
હવે મુજને ભજ માનિતી, વિવિધ કર વિહાર જી. ૮

---

૧. કુઠાર–કોહોવાડો. ૩. કર્યું–'કર્શું' પ્ર. ૩ જી. ૪. બોલ્યો ઇ૦–અતિ ઉતારીશ ઘાણ જી પ્ર. ૧ લી.

ત્યારે તેતો દુઃખ પામશે, વધ સાંભળી નાથ જી;
ત્યારે તમો રોતી રાખી કહેજો, ગ્રહે મારો હાથ જી. ૯
દીન હીન નારી દુઃખ પામી, રમશે તમારે સાથ જી;
પછે મુજને આલિંગન દેજો, ભુજ ભીડી બાથ જી. ૧૦
તે માટે હું સાથે જાઉં, એકલાનું નહિ કામ જી;
એકએકને હું સાથેથી, સાહ્ય કરૂં સંગ્રામ જી. ૧૧
મહોદરને નિભ્રંછી બોલ્યો, કુંભકર્ણ તે ઠામ જી;
ત્રિશૂળ ગ્રહીને ભૃકુટી ચઢાવી, જેની પ્રકૃતિ તામ જી. ૧૨
સર્વનો હું કાળ કહાવું, સૂર્ય જેવું શૂળતેજ જી;
સુવર્ણતણાં આભૂષણ તેણે, જાણે ઇંદ્રશું એજ જી. ૧૩
દેવ યક્ષ હણે રક્તવસ્ત્ર વીંટચું, રક્ત પુષ્પ વીંટી ગ્રહ્યું હેજ જી;
રૂધિરે રંગ્યું પાવક જેવું, રણે દિસે શત્રુને સેજ જી. ૧૪
એવું ગૃહે રાવણને કહે, ભાઈ તે કુંભકર્ણ જી;
કટક તારૂં રહેવા દે અહીં, હું એકલો પમાડીશ મર્ણ જી. ૧૫
પછે તું ઉલ્લાસ પામીશ, પડશે પ્લવંગ રામ ધર્ણ જી;
જળવો'ણો જ્યમ મેઘગાજે,ત્યમ(ગાજ્યોપણ)આવશેઆપેશર્ણ જી.૧૬
એ મૂરખ આગળથો બોલ્યો, કર્યો અતિ અગાજ જી,
પણ ત્યાંથી હું જીતી ગાજીશ, તે સાંભળશો અવાજ જી. ૧૭
તુજસરખો મહોદર આગળથી, કહી દેખાડે કાજ જી;
લંકા પીડાણી રાજા દુઃખ પામ્યો, હવે હું જઇ રાખું લાજ જી. ૧૮
એવાં વચન સુણી રાવણ રીઝયો, હશી કહે કથન જી;
મહોદરને ગયું નથી ગમતું, હું કરીશ એકલો કદન જી. ૧૯
ઊઠી માથે મણિ બાંધ્યો કુંભકર્ણને, મનોહર દશવદન જી;
અંગદ બેરખા બાંહે પહેરાવ્યા, દીવ્ય દીપે તન જી. ૨૦
વીંટી હાથે હૃદે હાર રે, કુંડળ સુંદર કાન જી;
મસ્તકે મુકુટ ને પટા કટિએ, જાણે જગતનો રાજાન જી. ૨૧
શોભ્યો હુતાશન જાણે હોયે, સંધ્યાકાળના પર્વત સમાન જી;
ચંદરવા ધન સર્વ સાથે, ચલાવે તે સ્થાન જી. ૨૨

---

૧૨. તામ–ક્રોધ–તમો ગુણવાળી. ૧૪. હણે–(ત્રિશૂળ). ૧૭. અગાજ–ખોટી ગર્જના. ૧૯. ગયું નથી ગમતું–જવું નથી ગમતું. ૨૦. દશવદન–દશવદને–રાવણે. અંગદ–બાજુબંધ.

સહસ્ત્રના ટોપ હથરોટા પેહેર્યાં, જાણે જગત કરશે પ્રાજે જી;
સર્વ શણગાર શોભતા પહેર્યા, હાથ ત્રિશૂળ વિરાજે જી. ૨૩
નારાયણ સરખો નહિ ત્રિશૂળે કરી, રૂદ્ર ઉપમા છાજે જી;
રાવણને આલિંગન દીધું, આજ દુ:ખ હવે ભાજે જી. ૨૪
પ્રદક્ષિણા દેઇ અગ્રજને, પ્રેમે કર્યો પ્રણામ જી;
આઠ પૈડાં સહસ્ર ખર જોતરી, રથ આણ્યો તે ઠામ જી. ૨૫
ધ્વજાદંડ ઓપે અતિ ઉંચો, શત્રુભંજન રથ નામ જી;
જય જયકાર કરે સહુ કોયે, વેધી આવજો રામ જી. ૨૬
રાવણ રીઝયો રણ જાતો જોઈ, એ હવે લેશે પ્રાણ જી;
શંખ મૃદંગ ઉપગ ઝાલરી, નાનાવિધ નિ:શાણ જી. ૨૭
સાથે વ્યાઘ્ર સિંહ ચિતરા, ગજ રથ કેકાણ જી;
અનેક વિધિની અનેક સજાઇ, બંદી કરે વખાણ જી. ૨૮
મુક્તાફળે વધાવે માનિની, મધુરાં મંગળ ગાય જી;
મેઘ સરખો નાદ તેનો, સુણી રહ્યું નવ જાય જી. ૨૯
અનેક મોટા રાક્ષસ સાથે, આગળથી પળાય જી;
રામ લક્ષ્મણને શાખામૃગને, સહી સઘળાને એ ખાય જી. ૩૦
સો ધનુષ્ય રથ લાંબો તેનો, ઊંચો છસો વામ જી;
પૈડાં પાખણાં અતિ અનુપમ, સુંદરતાનું ધામ જી. ૩૧
જાણે પર્વત રથ ઉપર બેઠો, શૃંગ એક એ ઠામ જી;
નગર બાહેર જઇ ઉતર્યો, કહે ક્યાં ગયો રામ જી. ૩૨
વાનરરૂપિયાં વનફળ ફૂલ્યાં, હું શુક થઇ કરૂં આહાર જી:
પંતગ જેમ પાવકમાં શોભે, (તેમ) મારે મન દશરથકુમાર જી. ૩૩
બીજા રાક્ષસ આવી કરે, પ્રેમે રાજાને નમસ્કાર જી;
ગર્ધવમુખા ઉષ્ટ્રમુખા, ત્યાં નાદ કરે નિરધાર જી. ૩૪
જાણે એ શું જગત લેશે, એવો કર્યો રાયે નાદ જી;
તેણે સમે અપશુકન હોયે, અદ્ભુત સુણિયો સાદ જી. ૩૫
પૂર્વ દિશે સાવજ બોલે, પામ્યા અતિ વિષાદ જી;

---

૨૭. ઉપંગ—એ નામનું વાદ્ય. ઝાલરી—ઝાલર—વાદ્ય. ૨૯. તેનો—'મેઘનો' પ્ર. ૧ લી. ૩૧. પાખણાં—(?) ૩૨. શૃંગ ઇ૦—માથું એ એક પર્વતનું શૃંગ (શિખર) જાણવું. એક—'એ' પ્ર. ૧ લી. ૩૩. મારે ઇ૦—હું પાવકરૂપી અને દશરથકુમાર એ પતંગરૂપી.

પંખી સર્વ અવળાં ઉતરે, મનથી ગયો ઉલ્લાદ જી. ૩૬
ગૃધ્રપંખી રથે બેઠો, ફરક્યું વામલોચન જી;
અંગ ધ્રુજે ને વાન ન સૂઝે, કાંપ્યું અતિશે તન જી. ૩૭
ઉલ્કાપાત હોયે વિપરીત આદિત્ય, અવળો વાય પવન જી;
વાનર એવા વસમા દીઠા, જપતા જગજીવન જી. ૩૮
કોએક કહેછે આજ જાયે, તે જીવતો નવ આવે જી;
અપશુકન માન્યા નહિ જાણે, દૈવ દૌટ ચલાવે જી. ૩૯
મનમાંહે અભિમાન આવર્યો, કોય લેખે કપિ ના'વે જી;
વાનરે દીઠો જવ રાક્ષસ, એ તો સિંહ હરાવે જી. ૪૦
ઉંચાં પૂછ ઉજાતા નાઠા, સઘળા વાનરયોધ જી;
હાથ ભોગળ કુંભકર્ણને, જાણે મુર્ત્તિવંતો ક્રોધ જી. ૪૧
પ્રલયકાળે શંકર જાણે, કરશે એ સર્વ શોધ જી;
નવ નાસો નવ નાસો વાનર, એમ દે પ્રતિબોધ જી. ૪૨
ધનની પેરે હરખો ગાજ્યો, નાઠા દીઠા પ્લવંગ જી;
મૂળમાંથી વાઢિયો વૃક્ષ, એમ થયા કપિ ભંગ જી. ૪૩
તેણે સમે અંગદ બોલ્યો, શું બી'ના દેખી અંગ જી;
પાષાણ પ્રૌઢો શા કારજનો એ, તમો છો નાનાં અંગ જી. ૪૪
નલ નીલ કુમુદ ગવાક્ષ ને, કહે વાળીસૂત શૂર જી;
નાશીને કાં જાઓ કુમતિ, ઊજાઈ ઊરાઊર જી. ૪૫
પાછા વળો પ્રાણ શું રાખો, ભૂમિ પડચો એ ભૂર જી;
ગાઢે દોણલે થોભ્યા તે, અંગદે રાખ્યું નીર જી. ૪૬
પછે શિલા શિખર લેઇને, સામા સોંઢચા વીર જી;
કેટલાએક ધેસુએ છાંટે, નાદ કરે ગંભીર જી. ૪૭
શાલે તાલે શિખરે છેદે, કુંભકરણનાં શરીર જી;
તોયે કાંઇ મન નવ આણે, ધરી રહ્યા મન ધીર જી. ૪૮
દ્વિવિદે પર્વત પ્રૌઢાં લેઇ, કુંભકરણને માર્યો જી;
શરીર ભાંજે ભૂકો થાયે, (પણ) લગારે ન વિડાર્યો જી. ૪૯
વાનરને તે પ્રહાર કરેછે, નવ જાયે તે વાર્યો જી;
જાણે વન્હિ તૃણવન બાળે, એકે નવ ઉગાર્યો જી. ૫૦

---

૩૬. સાવજ–'શાહા' પ્ર. ૧ લી. 'સસા' પ્ર. ૨ જી. ૩૮. વિપરીત આદિત્ય–પશ્ચિમમાં સૂર્ય દેખાયો. ૪૬. ભૂમિ ૯૦–એ ભૂર ભૂમિ પડચો એમ જાણો. ૪૭. ધેસુ–ધૂળ.

કડવું ૧૯ મું.

રાગ આંદોલ.

વાનર કોપ્યા એ, મારેછે પ્રહાર એ;
હાર ખાએ નહિ રે, રાક્ષસા એ. ૧

ઢાળ.

હાર ખાએ નહિ રાક્ષસા, પ્રહાર કરે પ્રચંડ;
અસ્ત્રે કરી માર્યા અતિ, જાણીએં જમદંડ. ૨
અસંખ્યાત રાક્ષસ માર્યા, કોપ્યા વાનર વીર;
વજ્રે જેમ પર્વત ભાજે, તેમ નિશાચરનાં શરીર. ૩
રાક્ષસે વાનરનાં, છેદિયાં બહુ ત્યાં શીશ;
દ્રુમની પેરે પડ્યા પૃથ્વી, ત્રાહ ત્રાહ જગદીશ. ૪
નાઠા સઘળા સામટા, અને ખાધી હાર;
કેટલા વૃક્ષે કેટલા ગિરિએ, કેટલા અર્ણવવાર. ૫
કેટલા મોહ પામી રહ્યા, રહ્યો ન ઊભો એક;
તેણે સમે અંગદ બોલ્યો, કરી મન વિવેક. ૬
ન નાસો રે ન નાસો રે, રામનું છે કામ;
નાઠે નહિ છૂટો તમો, સુખી નહિ થાઓ ધામ. ૭
હાર્યે હાર ન દેખીએ, જીત્યે જીત ન હોય;
નાઠે નિશાચર સાથે આવે, રહીએ ક્યાં જઇ જોય. ૮
મોટે કુળે ઉપન્યા, આપણ એ ભાગા નાશિયે;
કેહેણુ ચાલશે રાક્ષસ ભોએ હાર્યા, વીરા વાત વિમાશિયે. ૯
ધીર ધરી રાવણનો ભ્રાતા, આવી રહ્યો છે આંય;
તે માટે રહો શૂર સાચા, વિમાશી મનમાંય. ૧૦
રામને કામે પડીશુ તો, પામીશું સ્વર્ગલોક;
એ હરજી આગળ નહિ ઉગરે, હમણા પામશે શોક. ૧૧
જીત્યે રામ પ્રસન્ન થાશે, મુએ પામીશુ મુક્ત;
તે માટે નાસવું નહિ, ભલી કહી એ યુક્ત. ૧૨
સ્વામી હવે રહ્યું ન જાયે, કરે કદન એ ક્રૂર;
જીવ્યાની ઇચ્છા છે અમારે, એમ કહી ઉજાણા શૂર. ૧૩

---

૬. પામી–'ટાળી' પ્ર. ૪ થી.

ગાઢે દોઘલે થોભાડયા, અંગદે તે કાળ;
એને હમણાં હું હણીશ, જાણે હળવે કીધી આળ. ૧૪
વિકાર્યા તે વળ્યા પાછા, વૃક્ષની કરે વૃષ્ટ;
કુંભકર્ણને મન નહિ, વદન છે અતિ અરિષ્ટ. ૧૫
પછે મો'કમ માર્યા વાનર, જાણ્યું કરૂં આહાર;
સેનાપતિ દશવાનરશુ આવ્યો, અંગદ અતુલ અપાર. ૧૬
એક અંગદ કુમુદ બીજો, ત્રીજો તે ગવાક્ષ;
નલ ચોથો નીલ પાંચમો, ચંદ્ર મયંદ બળિયા ઋક્ષ. ૧૭
વિનત જાંબવાન વેગે, પર્વત મારે પ્રૌઢ;
કુંભકર્ણનું હૈયું ભાંજ્યું, ભાગી ન શકે ગૂઢ. ૧૮
સહસ્ર ખર મારિયા રથના, પૈડાં કીધાં ભંગ;
ધ્વજાદંડ ભાંજ્યો અંગદ ગાજ્યો, રીઝયા અતિ પ્લવંગ. ૧૯
રથ ભાગ્યો જાણી હેઠો, ઉતર્યો કુંભકર્ણ;
જાણીએ પર્વત પંખાળો, આવિયો એ ધર્ણ. ૨૦
હાથમાંહે ગદા' મોટી, ઘોર ગ્રહ્યું ત્રિશૂળ;
વાનરને હું એમ ઉરાડું, અર્કનાં જેમ તૂર. ૨૧
ગદાએ માર્યા વાનર વસમા, આઠ સહસ્ર સેં સાત;
પરાક્રમ પ્રૌઢું કર્યું કોપે, માન્યાની નહિ વાત. ૨૨
ચોરાસી વાનર બાથે ભીડયા, પીડિયા તે પર્મ;
વાનરને વલખા થયા, મોટો માંડયો મર્મ. ૨૩
રથ મારો ભાંજ્યો ભૂરો, તેણે રોષે મારિયા;
ઉછળતા અતિ ઘણું, હવે હરિ સર્વ હારિયા. ૨૪
તે સમે હનુમાને જાણ્યું, સહુએ ખાધી હાર;
પર્વતનાં તે શૃંગ નાખે, ક્રૂર અંજનીકુમાર. ૨૫
ત્રિશૂળે આવતાં ભાંજ્યાં, શૃંગને બળવાન;
ત્રિશૂળે કરી હ્રદે મધ્યે, મારિયો હનુમાન. ૨૬
જેમ પર્વતમાંહે વજ્ર માર્યું, જાણે જાયે ઘાત;

---

૧૫. વિકાર્યા–શૂરત્વ નામના વિકારથી યુક્ત કર્યા–ઉશ્કેર્યા. અરિષ્ટ-અરિષ્ટ૩૫. ૧૭. ઋક્ષ–રીંછ. ૨૩. વલખા–વિલક્ષ–ખીસીઆણા.

તેમ શોણિત ચાલ્યું હદેમાંથી, મુખથી વમ્યું વિખ્યાત. ૨૭

રામ રામ રામ કહી, હનુમંતે પાડી ચીસ;
રાક્ષસ ગાજ્યા અતિ ઘણું, મોટો આપણો અધીશ. ૨૮

વાનર શોક પામ્યા ઘણું, પડિયો પવનતન;
વાનર નાઠા દશો દિશે; તવ નીલ ધાયો ધન્ય. ૨૯

નાખ્યું નીલે શૃંગ મોટું, મુઠિયે ભાંગ્યું રાવણવીર;
ઋષભ શરભ ગવાક્ષ ગંધમાદન, ધાયા પાડી રીર. ૩૦

શૈલે શૃંગે નખે વૃક્ષે, વિદારી તેની કાય;
કુંભકર્ણ મન ગણે નહિ, દેહે દુખિત થાય. ૩૧

વળી વાનર વસમા વાધ્યા, જઇ વળગ્યા ડીલ;
ગજ ગવાક્ષ ને વિનત ઋષભ શરભ, જઇ વળગ્યો નીલ. ૩૨

જાણે વૃક્ષ બાંટુઆં, ઉગ્યાં છે અપાર;
મો'કમ માથે સ્કંધે હાથે, કરે વાનર પ્રહાર. ૩૩

મનમાંહે તે નવગણ્યા, રીસ ચઢી તેણીવાર;
કરડી મરડી ભચરડી, વાનર કીધા આહાર. ૩૪

આનંદ પામ્યો આરોગી, રૂધિર કીધું પાન;
ઉતાર્યા આખા અદકચરા, વાનર ઘણા બળવાન. ૩૫

માંસના કચરા કર્યા, અરો પરો પળાય;
હાથ ત્રિશૂળ વજ્ર સરખું, જાણે સુરનો રાય. ૩૬

પાશ હસ્ત જમરા જાણે, એવો દીસે રાવણ ભાય;
સૂકા વનને પાવક પીડે, તેમ કર્યો કપિનો ઉપાય. ૩૭

મુઆરે મુઆ કહેતા વાનર, આવ્યા રામને શર્ણ;
સુગ્રીવે દીઠો પૂઠે, આવ્યો જે કુંભકર્ણ. ૩૮

વાલિઅનુજે ઉપાડયો, વૃક્ષ ત્યાં એક શાલ;
કુંભકર્ણને ધ્રોડાવ્યો, ભરી ભાંરે ફાળ. ૩૯

વાનરને રૂધિરે રંગ્યો, પ્રૌઢો પર્વતપ્રાય;
કેટલા વાનર ખાધા છે, બિહામણી અતિ કાય. ૪૦

---

૨૭. ધાત–ગેરૂ વગેરે ધાતુ. ૩૩. કુંભકર્ણને શરીરે વાનરો વળગ્યા હતા તેને કવિ ઉત્પ્રેક્ષે છે. ૩૩. જાણે ઇ૦–બાંટુઆં–નાનાં ઝાડ. ૩૫. ઉતાર્યા–(પેટમાં.) ૩૯. વાલિઅનુજે–વાલિના નાના ભાઇ સુગ્રીવે.

તે પ્રત્યે સુગ્રીવ બોલ્યો, તેં માર્યા મારા પ્લવંગ;
હવે માર સહે મારો, કરૂં તારો ભંગ. ૪૧
તુંને બળિયો સાંભળ્યો છે, શું કરેછે સો'ર,
પ્રહાર કર રે ખાંત રહેશે, જવ હું હણીશ કઠોર. ૪૨
રીસ ચઢી સુગ્રીવને, સાલે ભાંજ્યું ઊર;
અરધો હૃદેમાં રહ્યો પેશી, પરાક્રમ કીધું ક્રૂર. ૪૩
ધરી ક્રોધને ત્રિશૂળ મૂક્યું, કર્યો ગાઢે નાદ;
ઉછળી કટકા કર્યું સુગ્રીવ, ને શાલે પામ્યો ઉલ્લાદ. ૪૪
સહસ્ત્રભાર સુવર્ણનું, મણિએ મનોહર જડયું;
સુગ્રીવે મરડી ભાંજીયું, જાણે અર્કતૂર આડવડયું. ૪૫
કુંભકર્ણને કોપ ચઢયો, ભાંજીયું હથિયાર;
પર્વત શૃંગ ઉખાડી, માર્યો મો'કમ માર. ૪૬
હૃદેમાંહિ મારિયો, મો'કમ વાનરરાય;
વાનર પડયો રાક્ષસ ગાજ્યા, પ્લવંગ પરા ઉજાય. ૪૭
કુંભકર્ણે પાસે આવી, ઉપાડયો સુગ્રીવ;
ઉજાણો જાયે અતિ આઘો, જઇ કાઢું જીવ. ૪૮
રાક્ષસ કહેછે ભલો રાજા, એ ઘટે તમ શૂર;
નાદ સુણી હનુમાન જાગ્યો, સુગ્રીવ ગ્રહ્યો એ ક્રૂર. ૪૯
હવે હું જઇ મુષ્ટિ મારી, મૂકાવું રાજાન;
વાનરને કહેતો હવો, હાથિયો હનુમાન. ૫૦

કડવું ૨૦ મું.

રાગ ગોડી. ચાલ ઠામણી.

સુગ્રીવ છે આપણો ભૂપ, ઉપાડી ગયો એહ કરૂપ;
મૂકાવિયે વેગે હણીય. ૧
તો લાગે સુગ્રીવને ખોડ, જગતમાં નહિ જેની જોડ;
કહેશે હનુમાને મૂકાવિયોય. ૨
મૂર્છા હમણાં એની જાય, બળે કરી મૂકાવે રાય;
તે માટે થોભું સહીય. ૩

---

૪૪. શાલે–સાલ વૃક્ષવડે.

એમ હનુમંત રહ્યો તે ઠાર, વાંનર સર્વેને રાખ્યા વાર;
હમણાં હણી આવશે અહીંય. ૪
દુઃખધરતા વાર્યા હનુમાન, આવશે એ અહીંયાં બળવાન;
મૂર્છા વળશે જેટલેય. ૫
લંકામાં સુગ્રીવને લેઇ જાય, કુંભકર્ણ જે રાક્ષસરાય;
ગાયે ગીત તે માનનીય. ૬
એક માનિની મોતી વધાવે, તમટાળી કુણ એ અહીં લાવે;
પુષ્પવૃષ્ટ કરે ધણીય. ૭
એવે વળી સુગ્રીવને સાન, કુંભકર્ણ ઉપાડયો રાજાન;
આ લંકામાં હું ક્યાં થકોય. ૮
શું ભાઇ મને સોણું લાધ્યું, મનમાંહે રાઘવ આરાધ્યું;
એ મૂર્છામાં મુને લાવિયોય. ૯
હવે હું કરૂં પરાક્રમ પ્રૌઢ, આશ્ચર્ય પામે ગરૂડારૂઢ;
મૂઢ પડે એ મેદિનીય. ૧૦
હાથથી વછુટચો કરી પ્રપંચ, હવે કરૂં એક સાચો સંચ;
નાક કરડી નકટો કર્યોય. ૧૧
કોપે કટકા કીધા બે કાન, કુંભકર્ણ પામ્યો અપમાન;
જે સૂર્પણખાને રામે કર્યુંય. ૧૨
ભાઇ ભગિની સરખાં બેય, નાક કાન વિણ થયા દેય;
વળી સુગ્રીવે વલૂરિયોય. ૧૩
(પાછું) આડા નખે ચીર્યું આખું અંગ, રૂધિર ચાલ્યું રંગાણો રંગ;
ભંગ થયો વાટ વચ્ચેય. ૧૪
સુગ્રીવ ગયો રામને પાસ, કરી કુંભકર્ણનો નાશ;
ચીસ ગાઢે પાડતો હવોય. ૧૫
ભોમ પડયો રાવણનો ભાય, લોક હસારત કરતા જાય;
સાન વળી ઊઠયા સહીય. ૧૬
હવે વીર કને નં જવાય, માનભંગ છું ગયો મહિમાય;
રણ વિમાશી આવિયોય. ૧૭
વાનરનો કરવા લાગ્યો આહાર, ભક્ષ કરતાં ન લાગે વાર;
રામે તે દીઠો સહીય. ૧૮

નાક કાન છેદ્યાં છે એહ, રૂધિરે રાતો રાજેછે દેહ;
વાનર ગ્રહી ખાયે ઘણાય. ૧૯

રામે કર્યો ધનુષ્યટંકાર, ઉજાણા મારૂં નિરધાર;
મારા માર્યા વાનરાય. ૨૦

ત્યારે લક્ષ્મણને ચઢયો ક્રોધ, ધનુષ્ય ચઢાવી ઊઠયો યોધ;
સાત બાણ માર્યા સહીય. ૨૧

વળી બીજાં કાઢ્યાં તીર, સામાં માર્યા રાવણવીર;
રામ લક્ષ્મણ દ્રવાડિયાય. ૨૨

નાદ કર્યો ત્યારે કુંભકર્ણ, જાણે વૈશ્વાનર વાયે આવર્ણ;
રામ બોલ્યા બળિયા પ્રત્યેય. ૨૩

સાંભળ રાક્ષસરાજ વચન, હવે હું કરૂં તારૂં કદન;
પાણ ધનુષ્ય મેં સાધિયુંય. ૨૪

હમણા મૃત પામી થાઇશ પ્રેત, હું આવ્યો બાંધિને સેત;
ચેત ચેત રે પાપીયાય. ૨૫

ત્યારે સુણી રામની વાણ, અદ્ભુત ઇહાં શું કરૂં નિરવાણ;
જાણે મેઘ શું ગાજિયોય. ૨૬

રામ રાંક નહિ હું તેહ, આગે માર્યા મૂરખ જેહ;
માનવ મારે મને નહિય. ૨૭

નહિ વિરાધ કબંધ પ્રવાલ, જે માર્યા તેં તો તતકાળ;
મારીચની પેરે અહીં ન થાય. ૨૮

હુંતે કુંભકર્ણ હો રામ, જોયો તેં નહિ આ ઠામ;
હામ ધાલી હણવા તણીય. ૨૯

મારે મુદ્ગળ જોને હાથ, સુર અસુર જીતું સુરનાથ;
બ્રહ્માના કુળમાં અમોય. ૩૦

કાન નાસિકા છેદ્યાં માટ, હું નથી જાણતો ઉચાટ;
મન બી'ક નહિ મારેય. ૩૧

હવે પરાક્રમ કરો રઘુવીર, મેલી અસ્ત્ર છેદો શરીર;
પછે ખાંત રહેશે ખરીય. ૩૨

---

૨૦. ઉજાણા–ઉત્સુક થયેલા (રાક્ષસો)ને. ૨૨. દ્રવાડિયાય–(શરીરમાં-થી લોહી) ઝરતા કર્યા (?)

હમણાં હઠે કરૂં હરિ આહાર, માર્યો જાઇશ દશરથકુમાર;
ત્યારે કોપે રામજીય. ૩૩

બાણવૃષ્ટ આરંભી ઘોર, ક્રૂરકાય કુંભકર્ણ કઠોર;
ક્ષોભના તે પામ્યો નહિય. ૩૪

જેણે બાણ મારી વેધ્યો વાલ, સાત તાલસમા કીધા દયાળ;
તે તેણે મન ગણ્યા નથીય. ૩૫

તીર તીક્ષ્ણ માર્યા રઘુવીર, તોયે ધરી રહ્યો મન ધીર;
નીરની પેરે પીધાં સહીય. ૩૬

પછે રામે આચ્છાદ્યું અંગ, કીધા મુદ્‌ગર મો'કમ ભંગ;
રંગ રંગ્યો જાણે ચોળનેય. ૩૭

આખો રૂધિરમાં ખરડ્યો દેહ, બીહે દેખી વિશ્વ સહુ તેહ;
એવે જીતવો નથીય. ૩૮

રૌદ્ર રામે કાઢિયું અસ્ત્ર, કુંભકર્ણ હદે તે શસ્ત્ર;
સામો આવ્યો અતિ બળેય. ૩૯

હદેમાંહે સામટાં વાગ્યાં, જાણે બાંટુઆં પર્વતે લાગ્યાં;
પીડાણો તે પાપીયોય. ૪૦

પછે પર્જંત પેઠાં ઉરમાંય, પીડાણો ધ્રુજ્યો તે ત્યાંય;
હાથથકી આયુધ પડયાંય. ૪૧

પછે બાથે વળગ્યા એ યોધ, મનમાં જાણે કરૂં નિરોધ;
ક્રૂર ક્રોધ કરી અતિય. ૪૨

વળગ્યા તે મારે મહામાર, કુ'ણી પાટુના પણ પ્રહાર;
ઢીચણીઆં મુષ્ટિ બહુય. ૪૩

રામે ચૂરણ કીધો દેહ, ઉઠયો હળવે અળગો તેહ.
છેહ લઉં હવે એહ તણોય. ૪૪

વાનર વસમા ખાધા જ્યાંય, સુમિત્રાસુત બોલ્યો ત્યાંય;
રે રે હણશે સહુનેય. ૪૫

---

૩૪. ક્ષોભના–ક્ષોભ. ૩૭. મુદ્‌ગર–'મોગર' પ્ર. ૧લી. ૩૮. એવે–એવે પ્રકારે–સાધારણ બાણના પ્રહાર કર્યે. ૪૧. પર્જંત–પર્યંત–સુધી. ઉર સુધી શરીરની માંય પેઠાં. ૪૨. નિરોધ–અટકાવ. જાણે યુદ્ધ કરતાં મારીને અટકાવું. 'નિષેધ' પ્ર. ૪થી.

ભરતાં થયો એને સન્નિપાત, આપણો અન્યાયે કરેછે ઘાત;
વાત કંઈ જાણતો નથીય. ૪૬
રક્ષા કરો વાનર કેરી, મારો એને દહોદશ ઘેરી;
મુખ્ય મુખ્ય મળી તે પ્રત્યેય. ૪૮
લક્ષ્મણકેરાં સુણી વચન, આનંદ પામ્યા કપિ અતિ મન;
આનંદભેર તે ઉઠિયાય. ૪૯
ગજ ગવાક્ષ ગંધમાદન, શરભ નીલ વાલીનો તન;
જાંબવત કુમુદ વળીય. ૪૯
કુંભકર્ણ ઉપર તે ચઢ્યા, મદમાતા તે મો'કમ વઢ્યા;
ધુંધુણીને પડિયાય. ૫૦

કડવું ૨૧ મું.

રાગ પરજીયો.

જેમ હસ્તિ મા'વતને મારીને પાડે, ધ્રુજાડીને અંગ;
તેમ વાનર પાડ્યા કુંભકર્ણે, કપિ કાયે થયા ભંગ; રામે નિરખિયો રે. ૧
રામે નિરખિયો કુંભકર્ણ, તે મારે મારા યોધ;
વાયવાસ્ત્ર સાધ્યું વિશ્વંભર ક્રૂર કરીને ક્રોધ; કોપે મારિયું રે. ૨
મુદ્‌ગર મોટો હાથમાં હુતો, તે સહિત કર કાપ્યો રે;
વાનર ઉપર આવી પડિયો, જાણે પર્વત થાપ્યો; ચંપાયા ઘણું રે. ૩
કોનો હાથ ભાગ્યો હ્રદે કોનું, નેત્ર નાસિકા કર્ણ રે;
કોની કટિ કટકા થઇ અતિશે, કોના કચરાણા ચર્ણ; ભાઇઓ શું પડ્યું રે. ૪
કો આકાશ કે મેરૂ મંદરાચળ, (એવો) પડ્યો મોગરા સહિત પાણ રે;
વાનર ચંપાણા રાક્ષસ પીડાણા, ગાઢે બોલ્યો વાણ; એવે ત્રાડિયો રે. ૫
એવે ત્રાડ્યો રે ત્રાડ્યો રે, જાણે ગાજ્યો મેહ;
બીજે હાથે વૃક્ષ લેઇને, માર્યો રામને દેહ; ત્યારે કોપીને રે. ૬
ત્યારે કોપી રે કોપી રે, રામે માર્યાં તીર;
બીજે હાથે ઉરાડી નાખ્યાં, સ્વામી શ્યામશરીર; અતિશય ગાજીને રે. ૭
અતિશે ગાજી રે ગાજી રે, વાનર દેખી રૂપ;
હાથવિના વળી વઢવા લાગ્યો, રાક્ષસકાય કરૂપ; કાંઈ ન ઊપજે રે. ૮

કાંઈ ન ઉપજે રે ઉપજે રે, કરે પગે પાદુપ્રહાર;
અર્ધચંદ્રબાણ તે કાઢ્યું, વેગે તેણીવાર; પાગ તે છેદવા રે. ૯
આકર્ષિ મેલ્યું અવિનાશી, છેદ્યા તેના પાગ રે;
મુખ વાંકુ કીધું મહાપાપી, અદ્ભુત વિકાસ્યું લાગ; સર્વ એ ગળે રે. ૧૦
સૂર્ય ચંદ્રને ગ્રસવા આવે, મુખ મોકળું કરે રાહુ રે;
તેમ રામ લક્ષ્મણની પાસે, કુંભકર્ણ આવેછે મહાબાહુ; વાનર ધ્રુજિયારે. ૧૧
રામે મુખ ભર્યું બાણે કરી, તેણે નવ બોલાય રે;
કષ્ટે કરી કંઇણવા લાગ્યો, કોપ્યા રાઘવરાય. હઠયે હણું સહી રે. ૧૨
રામે બ્રહ્માંડ કાળદંડ સમુ, કાઢ્યું તીનું તીર રે;
મણિજડિત હેમમય અદ્ભુત, વેગે જાણે સમીર; વેગે મેલિયું રે. ૧૩
અરિ હણે માત્ર જે આપે, આકર્ષીને માર્યું રે;
ઇંદ્રે આગે આપ્યું હતું, ઉરવેધી પાતાળ પધાર્યું; પીડાણો ઘણું રે. ૧૪
બીજું બાણ કાઢ્યું રઘુનંદન, રત્નહીરા બહુ રાજે રે;
ઇંદ્ર વજ્રસમું તેજે તરણિ, તેણે થયો અતિ પ્રાજે; જ્યારે મારિયું રે. ૧૫
રામપાણિથી જ્યારે છૂટયુ, શબ્દ થયો અતિ ક્રૂર રે;
તેજે સૂર્ય હુતાશન કોટિક, પ્રલયનું જાણે પૂર; કંઠે જઇ અડયું રે. ૧૬
મસ્તક પાડ્યું મહા બળિયાનું, જેમ ઇંદ્રે વૃત્રાસુર માર્યો રે;
તેમ રાઘવે કોપે તેને, હેલામાંહે વિડાર્યો; સૂતો શબ થઇ રે. ૧૭
બે સહસ્ર વાનર પડતાં પીલ્યા, ને અરધું લંકા ગામ રે;
ગઢતણાં કોશિસાં પાડ્યાં, અનેક જનનાં ધામ; જાણે ગિરિ પડ્યો રે. ૧૮
કોની ખીટણી અભરાઇ અટાલી, કોનાં બાળક નાર રે;
મૂઓ સાંભળી શોક ધરે, જાણો ઠારોઠાર; દુઃખ અતિ ઉપન્યું રે. ૧૯
સમુદ્ર અતિશે વલોવાણો, જળજંત ચાંપ્યા ચર્ણ રે;
ધડે પૃષ્ઠે લંકાને, વાનર પામ્યા મર્ણ; દેવ આનંદિયા રે. ૨૦
રામચંદ્રની સ્તુતિ કરે, સહુ પ્રેમે તેત્રીસ ક્રોડ રે;
વાનરનાં થયાં મુખ વિકાસિત, સ્તવે રહ્યા કરજોડ; દુઃખ સર્વ ટાળિયાં રે. ૨૧
એણીપેરે વાણી સર્વ બોલ્યા, ધન્ય ધન્ય રઘુવીર રે;

---

૧૪. અરિ ઇ૦–"અરે હણે મિત્ર જે આપે" પ્ર. ૧ લી. ૧૫. તરણિ—સૂર્ય. ૧૯. ખીટણી–ખીંટી. અભરાઇ–છાજલી. ૨૦. વલોવાણો–ડોહોળાયો. ધડવડે અને પીઠવડે લંકાને ચાંપી નાંખી.

તમ વિના કોણ એને મારે, પર્વતપ્રાય શરીર; તે આમ મહી પડ્યો રે. ૨૨
રાક્ષસ ગાઢે ગાઢે રોતા, ગામમાંહે તે જાય રે;
લોક કહે મારતો ગયો, પર્વતપ્રૌઢી કાય; મંદિર પાડિયાં રે. ૨૩
કો કહે પડતાં પિતા ચાંપ્યો, પુત્ર કલત્ર પરિવાર રે;
એમ સાંભળ્યું મારગમાંહે, આવ્યા સભાને દ્વાર; ગાઢે આરડ્યા રે. ૨૪
ભારે ભારે સહુ પોક મૂકે, લઈ કુંભકર્ણનું નામ રે;
ભાઇ રણમાં માર્યો રામે, શું બેઠાછો આમ; બાંધવ પાડિયો રે. ૨૫
નવમીથી કુંભકર્ણ વઢિયો, ચતુર્દશી પર્યંત રે;
છ દહાડા યુદ્ધ દારૂણ કીધું, તોયે આણ્યો અંત; રાવણ ઘ્રુજિયો રે. ૨૬
પૃથ્વીએ પાષાણતણી પેરે, સુણતાં ખેવ એ સૂતો રે;
હા હા બાંધવ હા હા બાંધવ, હવે હું ખરો વગૂતો; જાણે શું મુઓ રે. ૨૭
દેવાંતક નરાંતક ત્રિશિરા, અતિકાય અતિ રૂએ રે;
મહોદર મહાપાર્શ્વ અતિ કષ્ટિ, રાવણરાયને જુએ; દુઃખ અતિ ઉપન્યું રે. ૨૮
રાવણ મૂર્ચ્છામાંથી જાગ્યો, ગાઢે કરે વિલાપ રે;
હવાં મુને મેલી જાશો, પરમ પામીશ તાપ; રહી ક્યમ શકું રે. ૨૯
તું માટે હું અતિ, ગાજતો, મારી જમણી બાંય રે;
તે આજ છેદાણા માટે, શોક ધરૂં મનમાંય; ગુણ કહું કેટલા રે. ૩૦
દેવ સહુ ત્રાસ પામતા, ગણ ગંધર્વ ને નાગ રે;
તે આજ માર્યો કેમ માનુ, કુંભકર્ણ મહાભાગ; કેમ જાયે કળ્યો રે. ૩૧
હવે જો રામે એ માર્યો, તો મારે નહિ આશ રે;
વાનર મોદ પામશે મનમાં, થાશે મારો નાશ; હવે નથી જીવવું રે. ૩૨
સુર સહુ મેં જીતિયા, તે તારા બળ સારૂં રે;
હવે સહુ મને હાસ્ય કરશે, પાસું નિવાર્યું તારૂં; એકલો હું પડ્યો રે. ૩૩
વિભીષણનું વાર્યું ન કર્યું, મરીશ સહિત પરિવાર રે;
તે બોલ આજ મારે ભાઈ, આવ્યો એ તો ઠાર; કોને પૂછિયે રે. ૩૪
જો પોતે અધર્મ કરૂં તો, કાહું કોનો વાંક રે;
સીતાનો ને લંકાનો, અર્થ નથી મારે ટાંક; વિરહે વલવલે રે. ૩૫
અંગિઠીમાંહે અંગ ઓઢવ્યું, પાવક વિરહ લાગ્યો રે;
વીરવિરહે હૃદેમાંહે, પીડા પામી ભાગ્યો; ત્યારે ઉચર્યો રે. ૩૬

---

૩૨. મારે ૪૦–તો મારે પણ જીવવાની આશા નથી. ૩૬. ઉચર્યો–ત્રિશિરા ઉચર્યો.

રાવણની પાસે આવીને, ત્રિશિરા તેહ વચન રે;
રાંકની પેરે રોવું ન ઘટે, તમો તો રાજન. એમ ઘટે નહિ રે. ૩૭
વિભીષણે કહ્યું જઈ મળિયે, લાગો રામને ચર્ણ રે;
તે માટે દીન ન ભાખો તમો, રાખો સહુને શર્ણ. બીહો શા ભણી રે. ૩૮
આગે યુદ્ધ કર્યું દેવશુ, રથે બેશી રણધીર રે;
ત્યાં આયુધ એકે નવ હતું, સહના નહિ શરીર. તોયે જીતિયા રે. ૩૯
ત્યાર પૂઠે તમો પામિયા, સાંગ ગદા ને શૂળ રે;
રથે બેશી તમો સાંચરશો, જાશે વાનર જાણે તૂળ. વાનર શું વઢે રે. ૪૦
રામ લક્ષ્મણ તે માત્રજ કેઇ, તમ આગળ મહારાજ રે;
તે માટે ભાઈ મૂએ એમ, શું લવોછો આજ. એનું શું ગજું રે. ૪૧
સહસ્ર ગંધર્વ રથ તમારે, મેઘતણી પેરે ગાજે રે;
તમ આગળ દેવ સર્વ નાસે, તો માનવ શું રાજે. તમ અસ્ત્ર આગળે રે. ૪૨
આજ્ઞા આપો અથવા મુજને, રણમાં હું જાઉં રે;
ગરૂડ સર્વ હણે બગ મીન મારે, તેમ વાનર સર્વને ખાઊં. આજ્ઞા આપિયે રે. ૪૩
જેમ મહાદેવે ત્રિપુર માર્યો, તેમ દશરથસુત મારૂં રે;
રાવણ સુતનાં વચન સુણી કહે, કુંવર કારજ સારૂં. તું ભલે જન્મીઓ રે. ૪૪
ત્યારે દેવાન્તક નરાન્તક, અતિકાય કહે સ્વામી રે;
ત્રિશિરા સાથે અમો જાઊં યુદ્ધે, આજ્ઞા દ્યો અંતરજામી. ગાંજ્યા જાઊં નહિ રે. ૪૫
કોએથી ત્રાસ ન પામે, રાવણના સુત ચાર રે;
સ્વામી રણમાં જઇ કપિ માનવને, કરશું અમો આહાર. વાર લાગે નહિ રે. ૪૬
ઈંદ્રનાથી અતિશે પરાક્રમી, અંતરિક્ષ મારગ ચાલે રે;
માંડે માયા મોટી કાયા, ઘણાનાં ઘર ઘાલે. કોણ કળી શકે રે. ૪૭
એવા સુત રાવણ રાજાના, રાજે અતિશે ભૂપ રે;
જાણે કિરણે દિનકર બીજો, પાવક સુર ઈંદ્ર અનુપ. એવા ઓપિયા રે. ૪૮
રાવણે તે કુંવરને, દીધું આલિંગન રે;
આયુધ આભરણ આપ્યાં અદ્ભુત, ચલાવ્યા તે તન. આશિષ દઈ ઘણી રે. ૪૯
જીતી યુદ્ધે વહેલા આવજો, મદોન્મત ચઢયા હસ્તી રે;
જાણે પર્વત ઉપર દિનકર, સહુ કહેછે સ્વસ્તિ. વઢવા ચાલિયા રે. ૫૦

---

૩૭. "રાવણની પાસે આવીને" આ વાક્ય પ્ર. ૧લી તથા પ્ર. ૩જી-માં નથી. ૩૮. તે માટે-વિભીષણે કહ્યું માટે. ૫૦. સ્વસ્તિ-કલ્યાણ થાઓ.

કડવું ૨૨ મું.

રાગ મારૂ.

ત્રિશિરા તે ત્યાં અશ્વ ચઢીને, ચાલ્યો ચતુરસુજાણ;
મેઘસરિખો ઓપે અદ્ભુત, ધરી ધનુષ્યને બાણ. ૧
ત્રણશિરે ત્રણ મુકુટ રે, ત્રણ શૃંગ જાણે જેમ;
રાવણસુત અશ્વથી ઉતરી, રથ બેઠો હેમ. ૨
બે પાસે બે યોધ ચાલેછે, ચંચળ ચઢી તોખાર;
ઉચ્ચૈઃશ્રવાથી અતિ અનુપમ, ઓપે છે અપાર. ૩
મનવેગી મારૂતસમ અદ્ભુત, ભોગળ ભાલા હાથ;
દિનકરથી અતિ દીપતો, ચાલે અસુરનો સાથ. ૪
માંહોમાંહે એમ કહેછે, રાક્ષસ રણમાં જાતા;
વાનર માનુષ્ય માત્ર કેઇ, એવા અતુલ મદમાતા. ૫
ગદા સાંગ હથરોટા સહના, પરિઘ પ્રાસ ને પાશ;
એમ આયુધ લેઇ વનમાં આવ્યા, કરવા કપિનો નાશ. ૬
બાંધે બાકરી બળ દેખાડે, વાયે બહુ વાજિંત્ર;
એવે સમે સર્વ સેના દીઠી, રાઘવની વિચિત્ર. ૭
વાનર રૂપિયો સાગર જાણે, ઉલટિયો અતિપૂર;
દેખી રાક્ષસ સૌએ લીધાં, આયુધ ઊરાઊર. ૮
રથ ઘોડે હસ્તીએ બેઠા, કોએક આવે પાળા;
અંજનાચળ પર્વતથી અતિશે, દીસે રાક્ષસ કાળા. ૯
વાનરની સમીપે આવ્યા, મંડાણો સંગ્રામ;
વૃક્ષ પર્વત વાનર વરસાવે, હણવા ઘાલે હામ. ૧૦
ભોક્રમ મારે હઠે નહિ રે, કોપ્યા વાનર વીર;
શિલા આવતી રાક્ષસ ભાંજે, મેલી તીનાં તીર. ૧૧
વાનર વઢતા વાધ્યા વારૂ, પાડયા રાક્ષસ અનેક;
સેના ભાગતી જોઇ નરાંતક, આવ્યો કરી વિવેક. ૧૨
રીસે ભાલો લઈ હાથમાં, સત્તર વેધ્યા પ્લવંગ;
મૂર્ચ્છા ખાઇ પડયા મેદિની, કપિ કીધા બહુ ભંગ. ૧૩
આરોપરો ઉછળતો હીંડે, ક્ષણું રહે નહિ ઠાર;
નરાંતકે નાશજ કીધો, વાનરનો અપાર. ૧૪

દિનકરથી દીપે નિશાચર, જાણે જગતનો નાથ;
જાણે વીજળી ભાલો તેનો, એવો ઓપે હાથ. ૧૫
વાનર માર્યા મહા મનોહર, ભણ્યા એ નવ જાય;
એક ઠામ રહે નહિ રે, પવનવેગે પળાય. ૧૬
કુંભકર્ણે વાનર હણિયા, તે ઉઠ્યા બળવાન;
સુગ્રીવની પાસે જઇ ઉભા, સ્તુતિ કરે મતિમાન. ૧૭
એવે અસંખ્યાત વાનર આવ્યા, નરાંતકે જે માર્યા;
સુગ્રીવને આવી સંભળાવે, એ આગળ અમો હાર્યા. ૧૮
ત્યારે અવલોકે નરાંતક, સુગ્રીવ વાનરનાથ;
જેમ ગોવાળ ગાયને હાંકે, ગ્રહી જેષ્ટિકા હાથ. ૧૯
અતિશે વાનર બી'તા આવે, પૂઠે બળિયો ધાય;
તેણે સમે અંગદને પ્રેમે, સુગ્રીવ જે કપિરાય. ૨૦
એણે આપણા વાનર વેધ્યા, હવે તમે જઇ હાકો;
અંગદ એવું કહેતાં ઊઠ્યો, જ્યારે બોલ્યો કાકો. ૨૧
મારે મન એ માત્ર કેઇ, વાળીપુત્ર કહેવાઉં;
તેમાં તમો આજ્ઞા આપી, તેણે હમણા જાઉં. ૨૨
એવું કહી ઉજાતો આવ્યો, નરાંતક છે જ્યાંય;
રે'જે રે રાક્ષસ તું ઉભો, હવે જાઇશ ક્યાંય. ૨૩
એવું કહેતાં નરાંતકે, ભાલો હૃદેમાં માર્યો;
વાળીસુત વસુધાએ પડિયો, મનમાં જાણ્યું હાર્યો. ૨૪
અર્ધ ભાલો ભાંજ્યો કાઢતાં, એક મુષ્ટિ તેને મારી;
શીશ ફૂટ્યું રસના બા'ર કાઢી, પડ્યો અશ્વ મહીમોઝારી. ૨૫
અશ્વ પડ્યો પાળો થયો પાપી, અંગદને ગડદા મારે;
વળી વસુધા ઉપર પડિયો, સાન વળી તેને ત્યારે. ૨૬
રીસે મુક્કી મો'કમ મારી, નરાંતકને ઉર;
હૈયું ફાટ્યું શોણિત ચાલ્યું, પ્રાણરહિત થયો ભૂર. ૨૭
પડ્યો પર્વતપ્રાયે પ્રૌઢો, દેવ થયા રળિયાત;
વાનર સૌ આનંદ પામિયા, ભલું કર્યું તેં ભ્રાત. ૨૮
રામચંદ્ર રીઝ્યા અતિ મનમાં, પણ આશ્ચર્ય નહિ એહ;
વાળીપુત્ર એને તો મારે, એમાં શો સંદેહ. ૨૯
તેણે સમે દેવાંતક ત્રિશિરા, મહોદર ત્યાં શૂર;

આપણો વીરો એણે માર્યો, હવે કીજિયે ચૂર. ૩૦
હસ્તીએ તો દેવાંતક રે, થયો છે આરૂઢ;
ત્રિશિરા તો રથ ઉપર બેઠો, પરાક્રમી જે પ્રૌઢ. ૩૧
ત્રણે મળીને કર્યો આકળો, વાલીતણો તો તન;
અંગદે એક શિલા લીધી, વિમાશીને મન. ૩૨
મર્મસ્થાનક મારી તેણે, નરાંતકને તેહ;
વીર તારો વાટ જુએ છે, મળવા જા તું નેહ. ૩૩
પર્વત માર્યો ત્રિશિરા ઉપરી, આવતો બાણે છેદ્યો;
પછે અતિ અંગદને માર્યો, અનેક અસ્ત્રે ભેદ્યો. ૩૪
પછે પાડચો પ્લવંગ પૃથ્વી, સૂતે મુષ્ટિ મારી;
હસ્તીનું કુંભસ્થળ ભાંજ્યું, દેવાંતક રહ્યો હારી. ૩૫
ઉઠીને હસ્તીના કાઢચા, દંતુશળ તો બેહ;
તેણે રાક્ષસ માર્યો મો'કમ, કર્યો કડકા દેહ. ૩૬
પછે ત્રિશિરા કોપ્યો કુમતિ, હવે હું છેદું શીશ;
અસ્ત્ર વડે વિડારી વસુધા, પાડચો અંગદઈશ. ૩૭
ઢીંચણ ભેર પડચો વીરને, નહિ શરીરે સાન;
તે નિરખીને વેગે આવ્યા, નીલ અને હનુમાન. ૩૮
આવીને વેગે વરસાવ્યા, વૃક્ષતણા વરસાત;
માંહોમાંહે યુદ્ધ કરે રે, એક એકને ઉપઘાત. ૩૯
શોણિત કેરી સરિતા ચાલે, ઘોર પ્રવર્ત્યું યુદ્ધ;
શિલા શિખરે હડે હણે હરિ, નિશાચર નાખે આયુધ. ૪૦
નીલને એક ભોગળ મારી, નાશ કરવા પ્રૌઢ;
નીલ તે નિઃશ્વાસ થયો, દેવાંતકે માર્યો ગતિ ગૂઢ. ૪૧
હનુમાનને કર્યા આકળ, ત્રણે રાક્ષસ બળિયા;
હનુમાનને હાર મનાવ્યા, અકળ ન જાયે કળિયા. ૪૨
નીલ મૂર્ચ્છા પામ્યો જાણી, કોપ્યો હનુમંત હાથી;
માથામાંહે ગડદો માર્યો, દેવાન્તક જે સાથી. ૪૩
મુકુટ મસ્તકમાંહે પેઠો, જીહ્વા નીસરી બા'ર;
દંત પાડચા પ્રાણ રહિત થઇ, પડિયો મહી મોઝાર. ૪૪
દેવ જીત્યા માટે દેવાંતક, રાવણ કેરો તન;

---

૪૧. નિઃશ્વાસ=શ્વાસ રહિત=મૂર્છિત.

હેલા માત્રે હનુમાને રે, તેહનું કર્યું કદન. ૪૫
નીલ સંજ્ઞા પામ્યો એવે, ત્રિશિરા કરેછે યુદ્ધ;
સુસવતાં બાણ તો મારે, કાળ સરિખાં શુદ્ધ. ૪૬
પછે નીલને તેણે માર્યો, મર્મસ્થાનકે માર;
મહોદરને માર્યો મોટો, પરમ પ્રૌઢો પ્રા'ર. ૪૭
માથે પર્વત મોટો માર્યો, મહોદર પામ્યો મર્ણ;
ઉપાડી પાટુ મારીને, ઢાળ્યો તેને ધર્ણ. ૪૮
પડ્યો પેખી દેવાન્તક મહોદર, ત્રિશિરાને ચઢ્યો ક્રોધ;
હામ હણ્યાની ધાલી તેણે, મારૂં શોધે શોધ. ૪૯
અંજનીસુતને અસ્ત્ર મારિયાં, ઉછળિયો આકાશ;
નખે આવી વલૂર્યો, જાણે કરશે નાશ. ૫૦

કડવું ૨૩ મું.

રાગ રાસથી.

ત્રિશિરે લીધી સાંગ એક હાથ જી, આવતી ભાંજે વાનરનાથ જી. ૧

ઢાળ.

વાનરનાથે આવતી ભાંજી, તવ ખડ્ગ લીધું પાણ;
આવતું ઉડાડી નાંખ્યું, બોલી ન શકે વાણ. ૨
વળી મુષ્ટિ મારી મો'કમ, પ્રાણ રહિત પડિયો દેહ;
વૃત્રાસુરને ઈંદ્રે માર્યો, તેમ હનુમંતે એહ. ૩
વાનર આનંદ પામિયા, રિપુદળ પડ્યું ભંગાણ;
મહાપાર્શ્વ વિસ્મય પામ્યો, અને થયો અજાણ. ૪
દેવાન્તક નરાન્તક મહોદર, વળી માર્યો ત્રિશિરા;
હવે હું તો યુદ્ધ કરૂં પણ, વાનર બળિયા ખરા. ૫
ગદા લેઇ ચાલિયો, હેમમય અમૂલ્ય;
પરશુરામની પરશી જાણે, શંકરનું ત્રિશૂળ. ૬
શત્રુ સર્વને ત્રાસ પમાડે, હેમના શત ચાપડા;
દેવ ઋષિ ને ગંધર્વ ગુહ્યક, તે ગદાએ બહુ નડ્યા. ૭
તે મહાપાર્શ્વ મહાબળિયો, ગદાએ માર્યા પ્લવંગ;
ઋષભ વાનર સામો આવ્યો, પર્વત સરખું અંગ. ૮

તે દેખીને ગદા મારી, વાગી હૈયા બા'ર;
મૂર્છા ખાઇને પડ્યો, રે તે મેદિની મોઝાર. ૯
ઊઠીને ઉભો થયો, રીસ ચઢી અપાર;
ગદા લઇ તેની ને, તેને કીધો પ્રહાર. ૧૦
ઉગામી ઋષભ કપિએ, મહાપાર્શ્વ માર્યો ઠાર;
રાક્ષસ નાશીને ગયા, કરતા હાહાકાર. ૧૧
ફાગણ સુદ પડવાથકી, ચતુર્થીનો દિન;
ચાર દિવસ પાંચ રાક્ષસ–તણું થયું કદન. ૧૨
બીજા રહ્યા તે રાવણરાયને, જઈ સંભળાવે વાત;
દેવાન્તક નરાન્તક ત્રિશિરા, થયા ત્યાં મહીપાત. ૧૩
મહોદર ને મહાપાર્શ્વ માર્યા, પરહર્યા પાંચે પ્રાણ;
બીજા રાક્ષસ હણ્યા ઘણા, વાનરે ઉતાર્યો ઘાણ. ૧૪
એવું સુણતાં રાવણને, પડી પેટમાં ફાળ;
અતિકાય સામું જોઇ કહે, તેણે સમે ભૂપાળ. ૧૫
હવે કુંવર તમો જાઓ, રામ રૂપિયો વૃક્ષ જેહ;
સીતા મૂળ ને ફળ સુગ્રીવ, પત્ર પ્લવંગમ દેહ. ૧૬
કર્મે કૂંડું કરી વાવ્યો, વૃક્ષ એ તો ગૂઢ;
તું વિના તો કુણ છેદશે, રામ લક્ષ્મણ મૂઢ. ૧૭
એવું કહેતાં કુંવર રીઝ્યો, હમણાં જાઉં તાત;
મહોદર મહાપાર્શ્વ માર્યા, તેહ મારા ભ્રાત. ૧૮
વળી બાંધવ મારા હણિયા, તેનો મુજને ક્રોધ;
સેના સજ કરી વાજાં વાઇ, આવ્યો રણમાં યોધ. ૧૯
અતિ અનુપમ રથ બેઠો, અંગ પર્વત પ્રાય;
વાનર દેખી બી'વા લાગ્યા, એ તો સૌને ખાય. ૨૦
ત્યારે રામ પૂછે વિભીષણને, એ કોણ આવ્યો આજ;
નિશાન વાજિત્ર બહુ વાજે, ઘણો દીસે સાજ. ૨૧
રથે ઘોડા સહસ્ર જોતર્યા, મુકુટ કુંડળ કાન;
દીપતો દિનકરથી અતિ એ, કોણ આવ્યો આ સ્થાન. ૨૨
ચાપ બાણ ગદા એ શી! રાક્ષસ કરે બહુ સેવ;
એવો એ કુણ આવેછે, જાણે ભૂર ભૂત સહિત મહાદેવ. ૨૩
બેઉ પાસા બે ખડ્ગ શોભે, ધનુષ ધર્યા બહુ ઇશ;

સોનાને રથે વળગાડ્યા છે, ભાથા તો બત્રીશ. ૨૪
સર્વ દિશને દીપાવે છે, કોટે કરેણાની માળ;
વાનર બિયે છે ઘણું, જાણ્યે કાળનો કાળ. ૨૫
ત્યારે વિભીષણ બોલિયો, જે રાવણરાજન;
માલિની નારી તેહની, તે થકી ઉત્પન્ન. ૨૬
મહાકાય સુત એ રાવણનો, બળે રાવણ સમતોલ;
સુર સર્વ એણે હરાવી, વશ કર્યા નિટોલ. ૨૭
બળ બુદ્ધિમંત્ર વિચારે, વિદ્યાવયે નહિ કોય;
રૂપે રંગે રાજકાજે, નથી હવો નહિ હોય. ૨૮
કર્મ અકર્મ ને ધર્મ જાણે, અને સઘળા મર્મ;
બ્રહ્માને એણે ઉપાશીને, કીધા છે બહુ શર્મ. ૨૯
ઇંદ્રવરૂણ ને વાયુ વન્હિ, એણે જીત્યા સંગ્રામ;
તે માટે સાવધાન થાઓ, અતિકાય એવું નામ. ૩૦
એવી કહેછે વારતા, વિભીષણને રઘુનાથ;
વાનરા સામા સાંચર્યા, મળીને સર્વ સાથ. ૩૧
દ્વિવિદ કુમુદ શરભ નીલ ને, પાંચમો મયંદ;
નગ લઇને સામો ધાયો, ઉપજાવ્યો દ્વંદ્વ. ૩૨
શિલા શિખરને પર્વત માર્યાં, તવ કોપિયો મહાકાય;
વાનર બાણે અતિશે માર્યા, નાઠા દો'દિશ જાય. ૩૩
મારતો મારતો વાનરને, આવ્યો રામની પાસ;
આવ્ય આવ્ય રે દશરથકુંવર, કરૂં તારો નાશ. ૩૪
વાનર મેલી માનવ આવ્યો, તે નહિ અમારે મન;
એવી વાણી સાંભળી, કોપ્યો સુમિત્રાતન. ૩૫
અમઆગળ અધિક બોલે, કોપે લક્ષ્મણ વીર;
પહેલો વઢ મુજ સંઘાતે, પછે સ્યામશરીર. ૩૬
ધનુષ્ય લેઇ તાણિયું, કીધો નાદ અપાર;
પર્વત દીસે સાગરમાંહે, પડછંદા વાગ્યા તે ઠાર. ૩૭
ત્યારે રાવણનો સુત બોલ્યો, લક્ષ્મણ તું છે બાળ;

૨૭. વશ કર્યા–'કર્યા છે રે નિટોળ.' પ્ર. ૧ લી. ૨૯. શર્મ–શ્રમ–યત્ન. ૩૨. નગ–પર્વત. દ્વંદ્વ–અર્થાત્ યુદ્ધ.

મુજ સાથે આથડીને, ક્યાં રે આણે કાળ. ૩૮
તેં કાંઇ દીઠું નથી, કર્યું નથી પરાક્રમ;
તું બાળકને મારતાં, નહિ રહે મારો ધર્મ. ૩૯
તારા બાપને એક મસ્તક, દશમસ્તક મારો તાત;
તને માર્યા માટે મારો, જશ નહિ વિખ્યાત. ૪૦
મારાં બાણ મણિ જડયાં, સાપણ સરખાં જેહ;
રૂધિર પીશે તાહરૂં, વિડારીને દેહ. ૪૧
રૂડા માટે વારૂછું, કાં ચઢાવે ચાપ; .
મુજઆગળ રહીશ તો મર્ણ પામીશ, જો વિમાસી વાત. ૪૨
યુદ્ધ કરીશ તો સહી મરીશ, ત્યારે લક્ષ્મણ બોલ્યો વાણ;
તેં કહ્યું તે સર્વ સાચું, તારાં એવાં બાણ. ૪૩
પણ બાણ તારાં આવતાં, કરીશ નિશ્ચે ભંગ;
મોઢે બોલ્યે મોટા ન થઇએ, ક્યારે મળે કો સંગ. ૪૪
નાનો અથવા હું તો મોટો, લેઇશ તારા પ્રાણ;
તારૂં પરાક્રમ દેખાડ ભાઇ, મેલ્ય પહેલાં બાણ. ૪૫
એવું વચન સાંભળી, કોપ્યો રાવણકુમાર;
બાણ એક તો નાંખિયું, લક્ષ્મણને કીધો પ્રહાર. ૪૬
આવતું લક્ષ્મણે ભાંજી, કર્યું કટકા ત્રણ;
સાંઠાની પેરે નાખિયું, તે ધનુષ્યધારી ધર્ણ. ૪૭
ત્યારે બાણ કેરી વૃષ્ટિ કીધી, રામ લક્ષ્મણ ઉપર અત્ય;
વાનર તે વ્યાકુળ કીધા, લક્ષ્મણે વિમાસી મત્ય. ૪૮
બાણ માર્યાં મહાકાયને, ન આવે કે'તાં પાર;
અત્યંત કીધો આકળો, રાવણનો કુમાર. ૪૯
પછે પાંચ શર તેણે મારિયાં, સૌમિત્રિ માર્યું અર્ધચંદ્ર;
આવતાં ઉરાડી નાખ્યાં, ત્યારે કોપિયો રાક્ષસેંદ્ર. ૫૦

કડવું ૨૪ મું.

રાગ જીતસાન.

અતિકાયે મારિયાં, લક્ષ્મણને તે તીર;

---

૫૦. રાક્ષસેંદ્ર—રાક્ષસનો રાજા—મોટો રાક્ષસ.

બીએ નહિ કાંઇ મનમાં, સુમિત્રાસુત ધીર. ૧
લક્ષ્મણને તેણે મારિયું, એક તીનું શૂળ;
એકે બાણે ભાંજિયું, જેમ અર્કનું તૂલ. ૨
માંહોમાંહે વઢે ઘણું, બાણુ બેઉએ મારે;
ભાગે નહિ કો યુદ્ધથી, એકે ત્યાં નવ હારે. ૩
ત્યારે બાણુ એક સૂર્યસમુ, કાઢયું દશરથતન;
રીસે માર્યું મહાકાયને, જાણ્યું પામ્યો પતન. ૪
નિલવટમાં વાગ્યું ઘણું, અતિતીનું તીર;
ત્યારે તે ત્યાં બોલિયો, ભલો રામનો વીર. ૫
બાણુ ભલું મુજને હણ્યું, હવે જોજે મારૂં;
નિશ્ચે તો વેધું સહી, હૃદે હમણાં તારૂં. ૬
એવું શર એક મારિયું, ભેદ્યું હૈયું તેનું;
લક્ષ્મણુ આકળો અતિ થયો, મોટું પરાક્રમ એનું. ૭
સાવધાન થઇ ઉઠિયો, સૌમિત્રિ જે શૂર;
આગ્ન્યાસ્ત્ર ત્યાં મેલિયું, કરવાને ચકચૂર. ૮
સામું તેણે સૂર્યાસ્ત્ર માર્યું, વઢયાં બાણેબાણુ;
જાણે દિનકર ઉગિયો, આકાશ વઢે નિર્વાણુ. ૯
બાણે બાણુ તે આથડી, પડયાં પણુ તે ભોમ;
બાણુવિના બેઉએ થયા, ચઢયા ઉકાંટા રોમ. ૧૦
અતિકાયે ઐષીકાસ્ત્ર મેલ્યું, ત્યારે લક્ષ્મણુ ભ્રાત;
ઇંદ્રાસ્ત્રે મારી અને, કર્યો તેનો ઘાત. ૧૧
ત્યારે વાયવાસ્ત્ર મારિયું, મોટો અતિ મહાકાય;
વાયવાસ્ત્ર ત્યારે સાંધિયું, લક્ષ્મણુ લઘુ ભાય. ૧૨
તેણે તો આકળો અતિ થયો, વાયવાસ્ત્ર મારે;
દશ સહસ્ત્ર બાણુ માર્યાં, વળી લઈ લક્ષ્મણુને ત્યારે. ૧૩
એકે તેને વાગ્યું નહિ, એવી સેના સારી;
લક્ષ્મણુને કાંઇ ન સૂઝે, રહ્યો હૃદે વિચારી. ૧૪
આર્ત્તનાદ અંતર કરી અતિ, આવ્યો અંજનીતન;
ચિંતા અતિશે કાં ધરો, લક્ષ્મણુજી મન. ૧૫

---

૫. નિલવાટમાં—લલાટમાં. ૧૨. વાયવાસ્ત્ર—'વાયાસ્ત્ર' પ્ર. ૪ થી. ૧૫. આર્ત્તનાદ–પીડાનો શબ્દ.

સેના એની ભેદાશે નહિ, કહેછે હનુમાન;
બ્રહ્માએ આપિયું એવું, વર એને વરદાન. ૧૬
બીજે આયુધે નહિ મરે, મેલો બ્રહ્માસ્ત્ર;
વચન સુણી તેહનું, તેહ સાંધ્યું શસ્ત્ર. ૧૭
જમદંડ બ્રહ્મદંડ સહી, હેમમય અતિ સોય;
તેજે સૂરજ અગ્નિથકી, અતિશે મન મોય. ૧૮
મહાકાય ઉપર મેલિયું, સૂસવતું સાપણ સરખું;
રાવણસુત તે સાંઢિયો, આવતું તે નિરખ્યું. ૧૯
સામાં બાણ માર્યાં ઘણાં, વળી ભોગળ ભાલા;
વાનર ઉછળે અતિઘણું, ન રહે તે ઝાલ્યા. ૨૦
સાંગ ને ઈંટ આવે ઘણી, બ્રહ્માસ્ત્ર તે જ્યાં માર્યું;
મસ્તક મહીએ પાડિયું, કંઠથી વિડાર્યું. ૨૧
પડિયો પૃથ્વી વિષે, મહાકાય મરાણો;
દેવ ગંધર્વ જક્ષ વાનરા, કહે ઘડો ભરાણો. ૨૨
લક્ષ્મણ વણ કોણ હણે, વાનરા અતિ ગાજે;
પાંચમથી સાતમ લગે વઢ્યો, ત્રણ દહાડે થયો પ્રાજે. ૨૩
કેટલાએક જીવતા રહ્યા, તેહ નાઠા જાય;
સભા મધ્યે તે આવિયા, જયહાં રાવણરાય. ૨૪
સ્વામી સાચું સાંભળો, મહાકાયને માર્યો;
રામથકી લક્ષ્મણ લઘુ, તેણે રે વિડાર્યો. ૨૫
રાવણ ત્યારે ધ્રુજિયો, ભાગી તો ગત્ય;
મહાકાય કુંવર મારિયો, એહ વાણી સત્ય. ૨૬
હાય હાય હવે શું કરૂં, કયમ સહું એ શોક;
લોક હસે હમણાં સહી, જો મૂકું પોક. ૨૭
મારા યોધા મારિયા, કુંભકર્ણ મહોદર ભ્રાત;
મહાપાર્શ્વ વીર મારો, તેની કીધી ઘાત. ૨૮
દેવાન્તક નરાન્તક ત્રિશિરા, આદ્યે અતિકાય;
ચાર પુત્ર ત્રણ વીર હણ્યા, જીતિયો મહિમાય. ૨૯
ક્યાં જાઉં કોને કહું, કોણ વા'રે ધાશે;

---

૧૬. વર.–ઉત્તમ. એને–'મને' પ્ર. ૨ ૭.

માન મૂકાશે માહરૂં, જો સીતા લેઇ જાશે. ૩૦
પ્રાણ તજું તોયે આપું નહિ, સીતા હું એને;
એક આરત મુને ઉપની, હવે મોકલું કેને. ૩૧
ત્યારે ઇંદ્રજિત એમ ઓચર્યો, અમ સરખા તન;
તો ચિંતા તમને શી વાતની, સુણો દશવદન. ૩૨
રામ રાંકનું શું ગજું, લક્ષ્મણ કેઇ માત્ર;
વાનર તે વળી શું વઢે, પશુ પામર ગાત્ર. ૩૩
અમર યક્ષ રક્ષ અવલોકશે, ગણ ગાંધર્વ નાગ;
એ ભાગા તમો શું બીઓ, છો તમો મહાભાગ. ૩૪
એવું કહીને આવિયો, તે ત્યારે બહાર;
રથે ખર જોતરાવિયા, ઉજ્વળ અશ્વથી સાર. ૩૫
ઉપર બેઠો તે સહી, છત્ર રૂપાનું શીશ;
આભણ પેર્યાં ઓપતાં, આયુદ્ધ ત્યાં છત્રીશ. ૩૬
હસ્તી અશ્વ ઉપર થયા, રાક્ષસ અસવાર;
આગળ પાછળ ચાલિયા, આપ આપણા અધિકાર. ૩૭
પાડા ઉપર કો ચઢયા, પરશુ લઈ પાણ;
શૂળ ગદા ભાલા ગ્રહી, ચાલે ચતુરસુજાણ. ૩૮
શંખ મૃદંગ ભેરી ઘંટા, નિશાનના નાદ;
રાવણસુત રણ સાંચરે, વેગે મેઘનાદ. ૩૯
રાવણ કહે તેં જીત્યો સહી, કુંવર સુરરાજ;
તે માટે માનવનું શું ગજું, કરી આવીશ કાજ. ૪૦
વા'લા વે'લો આવજે, બહુ દીધી આશિષ;
શુકન શીશ ચઢાવિયા, ચાલ્યો બુદ્ધિ અધીશ. ૪૧
નિકુંભ નામે સહી એક, હેમમયી હોમશાળ;
ત્યાં સેના રાખી અને, ચાલ્યો તત્કાળ. ૪૨.
હોમ કરે હરખે સહી, એક અજાકંઠે છેદ;
શરવે શોણિત હોમે ઘણું, મંત્રે બહુ વેદ. ૪૩

---

૩૧ આરત–ગરજ. ૩૪. રક્ષ–રાક્ષસ. ગણ–દેવોના ગણ. ૩૭. અપણા અધિકાર–પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે. ૪૧. બુદ્ધિ અધીશ–મોટો બુદ્ધિમાન.–બુદ્ધિવિમાશી પ્ર. ૪ થી. ૪૨. હેમમયી–સુવર્ણમય–સોનાની, ૪૩. મંત્રે ઈ૦–બહુ વેદ મંત્રથી.

સમિધ લાજા હોમિયાં, ને અનેક ઉપહાર;
બ્રહ્માસ્ત્ર અરાધિયું, રાવણતણે કુમાર. ૪૪
સમરતાં આવ્યું સહી બ્રહ્માસ્ત્ર તો હાથ;
હવે કો ભાગો બીઉં નહિ, મારૂં શ્રીરઘુનાથ. ૪૫
ધૂપ સઘળે આયુધે દેઇ, અતિ જાગ તો કીધો;
સુરીનર સહુ બીન્યા ત્યારે, જ્યારે અસ્ત્રજ લીધો. ૪૬
રથ સુત લેઇ ઉત્પત્યો, એકલો આકાશ;
બાહુ બળે બાણ મેલે, હરિ પમાડયા ત્રાસ. ૪૭
દશો દિશથી છૂટે ઘણાં, અતિ તીનાં તીર;
દીસે નહિ યોધ કહીંએ, જાણે મેહનાં નીર. ૪૮
હું હું હરિ હુત હુત કરે, નાસેછે નિરધાર;
તોયે તે પેખે નહિ, જે વાગે છે પ્રહાર. ૪૯
ઉંચું અવલોક્યું વાનરે, બાણે ભરાણી ચક્ષ;
મહીએ પડયા મૂર્છા ખઇ, વળી શૂર સમક્ષ. ૫૦

કડવું ૨૫ મું.

રાગ ગોડી. ગીરજાદેવીની ધાત.

સુગ્રીવને માર્યો ઘણું રે, અંગદ જે બળવાન;
મયંદ ગંધમાદન હણ્યા રે, જાંબવાન હનુમાન. ૧
સુષેણ વેગવંત પ્રાજે કર્યો રે, દ્વિવિદ ને મયંદ;
નીલ ગજ હણ્યા અતિ રે, અસ્ત્રે પાડયા ફંદ. ૨
ગવય ગવાક્ષ કેસરી ભલો રે, વિનત વાનર ને તાર;
હરિલોમા સૂર્યાનન સહી રે, સહુને માર્યા માર. ૩
દધિમુખ જ્યોતિમુખ તો હણ્યા રે, પાવકાક્ષ અસંગ;
હર પનસ ઉલ્કામુખ રે, તે સર્વ કીધા ભંગ. ૪
એ આદે માર્યા વાનરા રે, ના'વે તેનો પાર;

---

૪૪. સમિધ—હોમવાનાં કાષ્ટ—ખાખર વગેરેનાં લાકડાં. લાજા—ડાંગરની ધાણી. ઉપહાર—બલિદાન. ૪૭. રથ સૂત—રથ અને સારથી. અથવા સારથી રથ લેઇ—આકાશમાં ઉડયો. ૨. ફંદ—ફાંદામાં.

સઘળાને પહોચ્યે એકલો રે, રાવણતણો કુમાર. ૫
બાણે બોહોળા બળિયા હણ્યા રે, ખડ્ગ ખેટક ત્રિશૂળ;
ગોફણ ગોળે હરિ હાકિયા રે, નાઠા જાણે અર્કનાં તૂલ. ૬
એક એક પૂઠે પળિયા સહી રે, નાઠા વાનર વીર;
ઉભો એકે નવ રહ્યો રે, ઉગારો શ્યામશરીર. ૭
રણમાં હણતો હણતો હરિ રે, રાવણ કેરો તન;
બાણ મારતો આવી રહ્યો રે, જ્યાંકણે જગજીવન. ૮
લક્ષ્મણ બાણે વેધિયો રે, હણ્યા અતિ અવિનાશ;
સૌમિત્રિ પ્રત્યે ઉચર્યા રે, વીર વિનતિ ધરી આશ. ૯
પામ્યો છે બ્રહ્માસ્ત્ર એ રે, વિરંચી વરદાન;
માયા યુદ્ધ માંડે ઘણું રે, થોભે નહિ કંઇ સ્થાન. ૧૦
અગ્ન્યાસ્ત્ર એને ઓપતું રે, ક્ષણમાત્રમાં વ્યોમ;
ક્ષણમાં અલોપ થાયે સહી રે, ક્ષણમાં આવે ભોમ. ૧૧
વાનર માર્યા સઘળા ખરા રે, એશુ કેમ વઢાય ?
દેવ દાનવ જીત્યા ઘણું રે, એ તો કળ્યો ન જાય. ૧૨
એક ઠામે ઉભો જો રહે તો રે, એ તમથી જીતાય;
વાનર વાજ અણાવિયા રે, જે હુતા રણરાય. ૧૩
ચિંતા મોટી છે એહની રે, સુણ સુમિત્રાતન;
દુઃખ કરે વઢવા તણું રે, લક્ષ્મણ જગજીવન. ૧૪
ઇંદ્રજિતે વાનર હણ્યા રે, જેમ ગૌધન હાંકે ગોવાળ;
પૂછ ઉંચાં કરી હરિ ગયા રે, એહ આણશે કાળ. ૧૫
શોણિત ચાલે શરીરથી રે, વાનર થયા તે ભંગ;
વેગે રામલક્ષ્મણ પેખિયા રે, દુઃખે આતુર અંગ. ૧૬
હવે એને શું હણું રે, સેના મારી સર્વ;
ત્યાંથી પાછો પરવર્યો રે, મનમાંહે અતિ ગર્વ. ૧૭
લંકામાંહે આવિયો રે, વાયી વાજિત્ર વીર;
રાજસભામાં સંચર્યો રે, ગાજતો ગંભીર. ૧૮
જન સહુ બેઠા થયા રે, રાવણે દીધાં માન;

---

૬. ખેટક–એક જાતનું હથિયાર. ૮. જ્યાંકણે–જ્યાં આગળ. ૧૮. વાયી–વગાડીને.

કહોજી કેમ કરી આવિયા રે, કહે બેસારી સન્નિધાન. ૧૯
સુત કહે સાંભળો તાતજી રે, ગયો એકલો ત્યાંય;
વાનર વાધ્યા બળે બહુ રે, ગણે નહિ મનમાંય. ૨૦
ત્યારે મેં માર્યા ઘણા રે, નાખ્યા મરડી યોધ;
નાશીને ગયા ગુફાએ કેટલા રે, હણ્યા કેટલા શોધ. ૨૧
રામ રોવા સરખા થયા રે, લક્ષ્મણ તેનો ભ્રાત;
પૂરૂં કોનું નવ કીજિયે રે, મેં વિમાસ્યું તાત. ૨૨
જીવતાએ મુઆ સહી રે, એહ વિમાશી મન;
જીતીને અહીં આવિયો રે, તમ પાસે રાજન. ૨૩
અતિ આનંદ લંકા વિષે રે, ભલો કર્યો એણે ભેદ;
પેરે વાનર વિકળ થયા રે, પરમ પામ્યા ખેદ. ૨૪
ફાગણ વદ દ્વિતીયા દિને રે, ઈંદ્રજિત જે વીર;
વિડારી મારી વળ્યો રે, વાનર જે રણધીર. ૨૫
ગતમત શુદ્ધબુદ્ધ ટળી ગઈ રે, વાનરની ટળી છે સાન;
વિભીષણ કરે સાંસતા રે, કહી કહીને જ્ઞાન. ૨૬
એ અતિ તમને પીડી ગયો રે, બ્રહ્માના વરમાટ;
રામજી વિકળ થયા નથી રે, કરશો મા ઉચાટ. ૨૭
વર બ્રહ્માનો સાચો કર્યો રે, જીતાડયો એને રામ;
તે માટે તમને પાડિયા રે, ગયો જીતીને ગામ. ૨૮
એમ કહી વાનર પ્રીછવ્યા રે, વિભીષણ બળવંત;
શોક સહુના ટાળિયા રે, તવ બોલ્યો હનુમંત. ૨૯
સાચી કહી ભ્રાતા તમો રે, વિભીષણ એ વાણ;
એને આપણ ઊઠાડિયે રે, ઉંબાડિયાં લ્યો પ્રાણ. ૩૦
એવું કહીને ઉઠિયા રે, વિભીષણ હનુમંત;
ઉંબાડિયાં કરી નિરખતા રે, નિશાએ બળવંત. ૩૧
પડયા દીઠા અતિ ઓપતા રે, શરીર નહિ સાવધાન;
હાથ પગ પડયા નાસિકા રે, નેત્ર ને કોના કાન. ૩૨
કોને બાણ કોને ભાલા ભલા રે, કોને ખડ્ગ કોને શૃંગ;

૧૯. સન્નિધાન-પાસે. ૩૦. ઉંબાડિયાં-બળતાં લાકડાં. "અણુઆ-ડાં." પ્ર. ૨ જી.

એમ પડયાં પેખ્યા બે જણા રે, ઠામ ઠામ પ્લવંગ. ૩૩
સુગ્રીવ સૂતો દીઠો સહી રે, નહિ શરીરે સાન;
ગજ ગવય ગવાક્ષ અવલોકિયા રે, બળિયો પડયો જાંબવાન. ૩૪
વિનત વીર દધિમુખ રે, પડયો પેખ્યો ધૂમ્રાક્ષ;
અંગદ આદિ અતિ ઘણા રે, શકે નહિ કાંઇ ભાખ. ૩૫
એ આદિ બીજા બહુ રે, માર્યા અડસઠ ક્રોડ;
એટલા પડયા પેખિયા રે, વિભીષણ હનુમંત જોડ. ૩૬
રાતે ઉંબાડિયાં લઇને રે, જાણે સાગર સામું સોય;
એમ જોતા આવી રહ્યા રે, જાંબવાન વજ જોય. ૩૭
બાણ ઓ'ળે વાગ્યે પડયો રે, જાંબવાન જે ઠાર;
ત્યાંકણે આવી ઉભા રહ્યા રે, વિભીષણ અંજનીકુમાર. ૩૮
વિભીષણે બોલાવિયો રે, યોધો જાંબુવંત;
તમો રહ્યા છો જીવતા રે, પૂછે છે બુદ્ધિવંત. ૩૯
ગાઢે કષ્ટે બોલિયો રે, કરાંઝીને અપાર;
બાણે કરી દીઠો નહિ રે, તું આવ્યો આ ઠાર. ૪૦
તીનાં વાગ્યાં અતિ ઘણાં રે, નેત્ર માંહે પણ તીર;
સાદે કરી મેં ઓળખ્યો રે, જે તું રાવણનો વીર. ૪૧
રામ માટે બાણ વાગે વળી રે, નથી હું સાવધાન;
તે માટે તુજને પૂછું સહી રે, કુશળ છે હનુમાન. ૪૨
વિભીષણ વળતો વદે રે, અંગદ સુગ્રીવ રાજાન;
તે આદિ બહુ વાનરા રે, લક્ષ્મણને ભગવાન. ૪૩
કોનું નામ લેતો નથી રે, વહાલો અંજનીકુમાર;
શોધ પૂછે છે તેહની રે, સંદે' એહ અપાર. ૪૪
કૌતક કરવા કારણે રે, બોલે નહિ પવનપુત્ર;
વિભીષણ પ્રત્યે બોલ્યો સહી રે, કંઈ જાંબવાન સૂત્ર. ૪૫
વીરા શે જાણતો નથી રે, એણે જીવંતા રાખ્યા સર્વ;
શોધ લાવ્યો એ એકલો રે, તોયે નહિ મન ગર્વ. ૪૬
એના ગુણ કેટલા કહું રે, જો રસના મુખ એક;
વિભીષણ વળતો વદે રે, સત્ય કહો તે વિવેક. ૪૭

---

૩૫. ભાખ–ભાખી. ૩૭. વજ–(?)

એવો એ તો છે સહી રે, પરાક્રમનો નહિ પાર;
એમ કહેતાં આવી નમ્યો રે, અંજનીતણો કુમાર. ૪૮
જાંબવાન ઉઠ્યો સહી રે, લેશ આજ થયો દંન;
હું જન્મ્યો ને તું જણ્યો રે, જાણે આજ થયો ઉત્પન્ન. ૪૯
રાવણસુત મારી ગયો રે, મહાબળિયો બળવંત;
એવું કહીને પ્રેમે મળ્યા રે, જાંબવંત ને હનુમંત. ૫૦

કડવું ૨૬ મું.

રાગ દેશાખ જીતમાન.

પવનપુત્ર પ્રત્યે એમ બોલે, જાંબવાન જે વીર;
હવે કારજ કરો કહું તે, તું છે ગુણગંભીર. ૧
બ્રહ્માસ્ત્રે પીડાણા છે, લક્ષ્મણ ને રઘુરાય;
વાનર મૂર્ચ્છા પામી પડિયા, પ્રાણ રહત તે કાય. ૨
ઔષધી લઇ આવો વેગે, તો જીવશે સહુ કોય;
તુજવના નથી કો સમરથ, વીરવમાસી જોય. ૩
આગે કારજ મોટાં કીધાં, ન આવે તેનો પાર;
એમ કહીશ જે નથી જાણતો, તો તે કહું હું ઠાર. ૪
સાગર ઓળંગીને જાજે, માચળ ગર જ્યાંય;
અનેક ઔષધી છે અનુપમ, ચાર શ્રેષ્ઠ તે માંય. ૫
શખર સોનાનાં છે સુંદર, અદ્‌ભુત ઔષધી ત્યાંય;
મૃતસંજીવની વિશલ્ય કરણી, સુવર્ણસંધાની જ્યાંય. ૬
એક તારે અદ્‌ભુત થાશે, ત્યાંથી સમીપ કૈલાસ;
ત્યાંથકી દેખીશ તું અદ્‌ભુત, અતિશે તેજ પ્રકાશ. ૭
વાનર ગાજે રાઘવ જાગે, ઉઠે લક્ષ્મણ ભ્રાત;
તુજવિના કોણે નવ થાયે, અંજનીસુત સાક્ષાત. ૮
જાંબવાનનાં વચન સાંભળી, હનુમંત થયો પ્રસન્ન;
મેં કાંઈ થાશે જેહ કહ્યું તે, પ્રતાપ જગજીવન. ૯
એવું કહીને પાષાણ એકઠા, કીધા સાગર તીર;

---

૪૯. લેશ-(?) ૬. વિશલ્ય કરણી-બાણ વગેરેનાં શલ્યને દૂર કરનારી. સુવર્ણસંધાની-સુવર્ણ (સારાવર્ણ)નું સંધાન કરનારી.

પર્વત પ્રૌઢો પ્રેમે કીધો, સમર્થ શ્યામશરીર. ૧૦
તે ઉપર ચઢયો આનંદે, જાણે ગિરિ ઉપર ગિરિ એહ;
પર્વત ચંપાણો પડયા પાણિયા, નગથી મોટો દેહ. ૧૧
નગ ચંપાણા વૃક્ષ બહુ ભાગ્યાં, પ્રૌઢ થયો ઢુમઢુમાટ;
લંકામાંહે ખડભડ પડી અતિ, સહુ પામ્યું ઉચ્ચાટ. ૧૨
પોળ પડી મોટાં કોશીશાં, પડછંદો થયો પ્રૌઢ;
ભૂ કંપી ગિરિ ચળ્યા અતિ, દેવ થયા દિગમૂઢ. ૧૩
ભુજ વિષે ભાર ધરીને, ચાલ્યો ચતુરસુજાણ;
અંગ આકર્ષી કર્યું એકઠું, મારમાર મુખવાણ. ૧૪
જાણે એ તો ગરૂડ ઉત્પત્યો, જાણે એ તો રાહુ;
જાણે એ તો સિંહ સંચર્યો, અંજનીસુત આજાનબાહુ. ૧૫
અનેક દેશ અવલોકયા અતિશે, વાટ ઘાટ બહુ શે'ર;
હિમાચળ આવ્યો અતળિબળ, શીશ પૂછડું ફેર. ૧૬
તપોવન દીઠાં ઘણાં, અમરના બહુ ઠાર;
ઈંદ્રિનું સ્થાનક અવલોકયું, પ્રેમતણો નહિ પાર. ૧૭
ઈંદ્રિલોક યમલોક તે ઉપર, ઓપે અજલોક રમ્ય;
તરૂવર છે તે વિવિધ પેરનાં, ફળભારે રહ્યાં નમ્ય. ૧૮
નદી નદ સરોવર સુંદર, દીર્ઘકાય અનેક;
અનુપમ અમરનાં સ્થાનક, જોતાં ના'વે વિવેક. ૧૯
સ્ફાટિક મણિ ને ધાતુ અતિ ત્યાં, ગેરૂ મનશીલ આદે;
તે ઠામ સુત મારૂત આવ્યો, નિશ્ચે સુખેસમાદે. ૨૦
વાડી વન ઉપવન અતિ મોટાં, નગતણી બહુ હાર;
જાઇ જુઇ ને વેલ મોગરા, ચંપકના નહિ પાર. ૨૧
ઉપમા કહું કેટલી તેની, શંકરનો જે સસરો;
શીતળ મંદ સુગંધ સમીર વહે, ગંધ તેનો પ્રસર્યો. ૨૨
હિમાચળનાં હનુમંતે રે, શોધ્યાં સઘળાં શૃંગ;

---

૧૨. નગ–પર્વત. ૧૫. આજાનબાહુ–ઢીંચણ સુધી લાંબા હાથવાળો. ૧૬. અતળીબળ–અતુલ બળવાળો. ફેર–ફેરવીને. ૧૮. અજલોક–બ્રહ્મલોક. રમ્ય–રમણિક. નમ્ય–અર્થાત્ નમીને. ૨૦. સુખેસમાદે–સુખથી અને સમાધિ (એકાગ્રતા)થી–વિઘ્ન વગર.

સહસ્ર જોજન અવલોકયો આખો, એવો અતિ અભંગ. ૨૩
પછે પસ્તાણો પવનપુત્ર, ભૂર ક્રૂર તું હેમ;
ઔષધી અલોપ કરી, નથી ઇચ્છતો રામને ક્ષેમ. ૨૪
લીધા વિના નથી જાવું, હું કરી આવ્યોછું નેમ;
તારે મન કપટ છે કૂડા, મારે રામશુ પ્રેમ. ૨૫
પછે મનમાં મતિ વિમાસી, નથી બોલતો ગિરિ વાણુ;
નથી ઓળખતો તે ઔષધી, દુખિયા શારંગપાણુ. ૨૬
તો હવે હું ઉખેડીને, શૃંગ લેઇને જાઉં;
પરભવું પર્વતને પૂરો, જઇ ઓશિંકળ થાઉં. ૨૭
હાક પાડી હઠે હનુમંતે, લેઇ રામનું નામ;
પૂછ વિંટીને શૃંગ ઉખેડે, બળતણું એ કામ. ૨૮
હળવે ઉપાડી ઉંચો, ચાલ્યો તે આકાશ;
આફ્રણિયે ઓળખશે વિભીષણુ, જાઉં તેની પાસ. ૨૯
સહુ આશ્ચર્ય પામીને કહેછે, જાણે બીજો સૂર;
પર્વત હેમ ને,હનુમંત હેમવર્ણુ, આવ્યો ઉરાઉર. ૩૦
વાટ જુએ છે વાનર તેની, પેખ્યો પરમ પવિત્ર;
એ આવ્યો શૃંગ લેઇ હનુમંત, એ અદ્ભુત ચરિત્ર. ૩૧
નાદ કરે તે વાનર સામા, લેઇ નામ રઘુનાથ;
સીતાપતિ કહી આવ્યો હનુમંત, પર્વત લેઇને હાથ. ૩૨
વિભીષણુ કહે હર્ષે ભરી, ઔષધી મેં નવ નીરખી;
શૃંગ ઉખાડી તે માટે લાવ્યો, હવે લ્યો તમે પરખી. ૩૩
ભ્રાત રાવણુનો આનંદ પામ્યો, ભલો ભલો હનુમંત હાથી;
વિશલ્યા એક લેઇ ઔષધી, જીવાડયા સહુ સાથી. ૩૪
મૃત સંજીવની વિશલ્યા, સુવર્ણસંધાની જ્યેષ્ઠ;
નાસિકાએ સુગંધ કરાવી, ઉઠાડયા કપિ શ્રેષ્ઠ. ૩૫
સુગ્રીવ અંગદ કુમુદ કેસરી, ગવય ગજ ગવાક્ષ ગંધમાદન;
નાસિકાએ અડાડી ઉઠડયા, લક્ષ્મણ જગજીવન. ૩૬
એ આદિ નાકે સુગંધ દઇ ઉઠયા, અડસઠ કોટિ બળવંત;
વળી શૃંગ હેમનો ઠામ મે'લીને, આવ્યો ત્યાં હનુમંત. ૩૭

---

૨૪. હેમ–હે હિમાચળ । ૩૫. સુવર્ણસંધાની–'સુવર્ણ ચતુર્થી સંધાની' પ્ર. ૨ ૭.

સુગ્રીવ રામ બેઠા બેહુ મળી, બીજા બહુ બળવાન;
આજ આપણ તો ઉગર્યા, જો હતો હનુમાન. ૩૮
તૃતીયા ફાલ્ગુન વદીથી, સપ્તમી લગે દિન પંચ;
વિકળ રહ્યા ઔષધી આણી, વળી વિમાસે સંચ. ૩૯
રાવણ કેરો ભ્રાતા માર્યો, વિડાર્યો કુંભકર્ણ;
પ્રધાન માર્યા સુત સંહાર્યો, મહોદર પમાડયો મર્ણ. ૪૦
સુગ્રીવ કે' ઇંદ્રિજિત મા' યોધો, ઢળશે નહિ ત્યાં ધરણ;
મુજ સરખા લક્ષ્મણ સરખા, બ્રહ્માસ્ત્રે પાડયા અશરણશરણ. ૪૧
હવે વે'લા થાઓ જાઓ, લંકામાં તતકાળ;
રાત્રી છે માટે ઉંબાડિયાં લેઇ, અનેક કરજો આળ. ૪૨
પ્રણામ કરી પ્લવંગમ પળિયા, કર્યો લંકામાં પ્રવેશ;
રાક્ષસીને પીડે મો'કમ, સુગ્રીવનો ઉપદેશ. ૪૩
રાક્ષસ મારે હઠે ન હારે, ઉતારે પણ નાદ;
હુત હુત કરી વાણી બોલે, સંભળાવે તો સાદ. ૪૪
બાળક માર્યાં સુતાં હુતાં, જે માતાની પાસે;
વાનર વસમા વેરી દેખી, જોતાં રોતાં નાસે. ૪૫
કો નારીના ચૂડા ભાંજી, નાંખે ઊરાઊર;
શોણિત ચાલે પ્રહાર સાલે, ઝાલે વાનર શૂર. ૪૬
મંદિર પાડે નારી ઉપાડે, ત્રાડે તે વાનર વીર;
ચઢી આડે સર્વ વણસાડે, રમાડે નારીશરીર. ૪૭
નાગા નકટા રાક્ષસ રાતે, ધાયા કરવા યુદ્ધ;
નિદ્રામાંહે મંદિર બાળ્યા, પશુ પામરની બુદ્ધ. ૪૮
રાક્ષસે વાનર પછે માર્યા, સંહાર્યા અસંખ્યાત;
કપટ કરી નિશાએ આવ્યા તો, હવે જો જો અમારી વાત. ૪૯

કડવું ૨૭ મું.

રાગ મલ્હાર.

સુણી રાક્ષસકેરાં વચન, વાનર કહે કરશુ કદન;
વળી પ્રેર્યો હુતાશન, બાળ્યાં મહા મોટાં ભવન.

ચઢ્યા અતિ ઉંચા અવાસ, શ્રમે કરી ભરાયે શ્વાસ;
ઉંબાડિયાંયે પ્રેર્યો હુતાશ, અતિશે આવ્યો અગ્નિ આકાશ. ૨
સૂતાં હુતાં સ્ત્રી ભરતાર, અગ્નિ આવ્યો અદ્ભુત તેઠાર;
પતિ બળ્યો ને નાઠી નારય, થઇ રહ્યો ત્યાં હાહાકાર. ૩
વસ્ત્ર વિના તે નાઠી જાય, માંટી મુઓ ને લાગી લા'ય;
બાળક બળિયાં બળતા માંય, બળ્યો રે એ રાવણરાય. ૪
બળિયાં કો નારી ને નાથ, સૂતાં'તાં ભીડીને બાથ;
એણી ગતે મૂઆ બહુ લોક, વિરહે વગુત્યા મેલે પોક. ૫
બાળો રે રાવણનું રાજ, સીતા લાવ્યાનું કુણ કાજ;
સહુ એને બાળે છે આજ, (જે) મરણ પમાડ્યો સાજસમાજ. ૬
વળતાં લાગ્યાં ધામેધામ, નાસવા નહિ એકે ઠામ;
શાને દુભવ્યા લક્ષ્મણ રામ, બીજી વાર થઇ અગ્નિ ગામ. ૭
ઓ'ળા થાયે બુંબાપાત, વ્યાપ્યા હરિ અરિ અસંખ્યાત;
કોઇ કે'વા રે' નહિ વાત, નાઠું સૌ જાયે વિખ્યાત. ૮
ભડકો ગગને આંબ્યો જઈ, સાગરતીરે રાક્ષસી ગઈ;
ઓછાંહિયો દીઠો તે માંય, જાણું પાવક આવ્યો આંય. ૯
નાઠું નગરનિવાસી સહુ, જ્યારે બળતું લાગ્યું બહુ;
કળહળાટ શબ્દ બહુ થાય, વસ્ત્ર વિના તે નગન પળાય. ૧૦
એક પાણ બળ્યો એક પાગ, કોને મુખે લાગી આગ;
જાણે કપિએ માંડ્યો જાગ, રાક્ષસ બળ્યા બહુ મંદભાગ. ૧૧
ગોખ મેડી મે'લ બહુ પડ્યાં, નારી નર બહુ બળી રડ્યાં;
જવ ભડકા બહુ ભડભડ્યા, તવ રાવણના યોધ બહુ ચઢ્યા. ૧૨
સહના ટોપ હાથરોટા પાણ, માર્ય માર્ય મુખ કે'છે વાણ;
વાનર સામા કરે સંગ્રામ, નાદ કરે બહુ તેણે ઠામ. ૧૩
રાક્ષસ વઢવા આવ્યા જદા, રામે ધનુષ્ય ચઢાવ્યું તદા;
રાગ ધનુનાદ રાક્ષસ કપિસાદ, દશ જોજન સંભળાણો ઉલ્હાદ. ૧૪
વાનર રાઘવને કે'છે ભેદ, તમો શા માટે ધરો ખેદ;
શે અર્થે ચઢાવ્યું ચાપ, જીતશું અમો તમારે પ્રતાપ. ૧૫
એમ કહીને વાનર ગયા, રૂંધી દ્વાર નગરનું રહ્યા;
રાવણે બળતું દીઠું ગામ, તેડ્યો કુંભ નિકુંભ તે ઠામ. ૧૬

---

૯. ઓછાંહિયો-પડછાયો. ૧૫. ખેદ-'છેદ' પ્ર. ૧-૨.

કુંભકર્ણના કુંવર તેહ, પરાક્રમનો નવ આવે છેહ;
રથે હસ્તી જોતર્યા વીર, પોળ્યે પણ આવ્યા રણધીર. ૧૭
રાક્ષસ રાત્ર સમે આવિયા, કપિને નાદે બિહાવિયા;
કુંભ ને કુંડળ મણિજડચો, ધ્વજાદંડ આકાશે અડચો, ૧૮
વાનરતેજ પાવક પ્રકાશ, સુગ્રીવ લક્ષ્મણ રામ તેજ ઉજાસ;
કે જાણે કોટિક ઉગ્યા ભાણ, નિશા દીસે દિન સમાન. ૧૯
એક રાક્ષસ એક વાનર યોધ, સંકુલિત વળગ્યા ધરી ક્રોધ;
અકંપન અંગદ બે વીર, છેદે ભેદે રદે શરીર. ૨૦
અંગદે અકંપન હણ્યો, મહીએ પાડીને અવગણ્યો;
વાનરે રાક્ષસ માર્યા અતિ, ઊભા ન રહ્યા તે મહામતિ. ૨૧
કુંભે તે તો રાખ્યા વાર, શું એ ભાગા ખાઓ છો હાર ?
હમણાં હું કરૂં સંહાર, વાનર તે મારે મન ચાર. ૨૨
દ્વિવિદને એક માર્યું બાણ, મહી પમાડચો ચતુરસુજાણ;
મયંદ તે તો તેનો ભ્રાત, શિલા (એક) સામી મારી સાક્ષાત. ૨૩
જાણ્યું મારૂં હૃદે મોઝાર, પાંચ શરે પાડી તે ઠાર;
પછે એક તીર માર્યું મયંદ, વાળીપુત્ર આવ્યો જાણે ચંદ. ૨૪
મામા મારી પાડચા બેહ, આવ્યો અંગદ અદ્દ્ભુત દેહ;
શિલા એક નાખી સુચંગ, ત્રય બાણે તે કીધી ભંગ. ૨૫
અંગદને પાડે જેટલે, ધૂમ્ર વાનર આવ્યો તેટલે;
સુખ વેગદર્શી જાંબવાન, રાક્ષસપર પડવા ઇચ્છે બળવાન. ૨૬
બાણે વારી રાખ્યો તે વાર, જ્યમ વા વાઇ ઉતારે ઘનધાર;
(જ્યમ) સાગરવેલ સામે ન જવાય, તેમ રાખ્યા રૂંધી વાનર રણરાય. ૨૭
ત્યારે આવ્યો સુગ્રીવ ભૂપ, મહાયોધ દીસે સ્વરૂપ;
તેણે પર્વત વરસાવ્યા અતિ, પૂઠે રાખ્યો અંગદ જતી. ૨૮
વૃક્ષતણા નવ આવે પાર, મહા માર્યા રાક્ષસ રણ ઠાર;
પછે કોપ્યો કુંભ કરે સંહાર, બાણમેહ વરસાવે ધાર. ૨૯
યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે ઘોર, પ્રહારે પાડિયા પરમ કઠોર;
રાવણભ્રાતસુત વાધ્યો જોર, વાનર પાડે સબળ સો'ર. ૩૦

---

૨૦ સંકુલિત—એકઠા થઇને. રદે—દાંતથી. ૨૨. વાર—વારી. ૨૫. મામા—(અંગદના). સુચંગ—અર્થાત્ ઘણી મોટી. ૨૬. સુખ—સુષેણ (?) વેગદર્શી—એ નામનો વાનર. ૨૭. સાગરવેલ—સમુદ્રની ભરતી.

ત્યારે બોલ્યો સુગ્રીવરાય, તારૂં પરાક્રમ કળ્યું ન જાય;
ઇંદ્રજિત જેવો કહેવાય, કુંભકર્ણ સમતોલે કાય. ૩૧
ચરિત્ર ચાતુરી રાવણ સમાન, મહામોટાના તમો સંતાન;
અમો પશુ પામર અજ્ઞાન, અમારે માથે શ્રીભગવાન. ૩૨
એવું કહેતાં થયો રળિયાત, સુગ્રીવ વારૂ કહી તેં વાત;
સુગ્રીવે શિલા મારી પ્રૌઢ, ધનુષ્ય તેહનું ભાંજ્યું ગૂઢ. ૩૩
ધનુષ્ય પડ્યું કોપ્યો તે શૂર, અતિ ઉજાણો ઊરાઊર;
જઇ સુગ્રીવ ઉપર તે પડ્યો, જાણે પર્વત પર્વતપર ચઢ્યો. ૩૪
સુગ્રીવને એક મુષ્ટિ હણી, પડિયો પૃથ્વી વાનરધણી;
પ્લવંગ પીડા પામ્યા ઘણી, દીસે સેના સર્વ ક્ષામણી. ૩૫
ફાટ્યું હૃદે રાય સુગ્રીવતણું, રક્ત નીસર્યું અતિશે ઘણું;
ઊઠ્યો વીર કહે હમણાં હણું, એને લેખામાં નવ ગણું. ૩૬
માર્યો એક મુક્કીએ કરી, બો'ળુ બળ ભૂજાએ ધરી;
અવનિ ઉપર પાડ્યો અરિ, સેના શોકે નાઠી ખરી. ૩૭
કુંભ થયો અવનિએ પાત, રક્ત આકાશ જાણે ચઢ્યો વરસાત;
સૂતો રાજે રાજકુમાર, પ્રાણ રહિત થયો તે ઠાર. ૩૮
રાક્ષસ રોતા રોતા જાય, વાનર કહે છે સુગ્રીવરાય;
તમ વિના કોણે જીતાય, મનમાં રીઝ્યા મોદ ન માય. ૩૯
નિકુંભે તેની જાણી વાત, ભાઇની કીધી ત્યાં ઘાત;
કુંભકર્ણ પડ્યો મુજ તાત, હવે હું ચઢું વિખ્યાત. ૪૦
અનેક આભ્રણ ઓપે દેહ, આયુધ કેરા નાવે છેહ;
ભોગળ લેઇ ફેરવતો તેહ, હનુમંત કહે મેં વારિયો એહ. ૪૧
નિશ્ચે મારૂં એને આજ, એટલું એ આગમિયું કાજ;
એવે આવ્યો રાક્ષસ રાજ, મારૂં હમણાં સાજ સમાજ. ૪૨
પરિઘ હણી હનુમંતને હૃદે, અંજનીસુત વળતો એમ વદે;
પરિઘ તેં મારી તો જેહ, મારે ઉર વાગી ચૂર થઇ તેહ. ૪૩
જાણે તણખા અગ્નિતણા, એમ ભોગળના ઉડ્યા ઘણા;
પછે હણી હનુમંતે મુષ્ટ, હૃદેમાંહે છેદ્યો પાપિષ્ટ. ૪૪
હૈયું ફાટ્યું શોણિત નીસર્યું, વળી યુદ્ધ વીસર્યું આદર્યું;
વળી કરે હનુમંતને પ્રહાર, રાજપુત્ર હરખ્યો અપાર. ૪૫
હનુમંતે ધરિયો મનમાં ક્રોધ, વડી વારનો વઢે એ યોધ;

જાઇ જોતો હોશે વાટ, ચલાતું એને તે ઘાટ. ૪૬
એમ કહીને તે ઉછળ્યો, રાક્ષસ પાસે તે તો પળ્યો;
જઇને તે ઉપર ચઢયો, જાણે પર્વત પર્વતશુ વઢયો. ૪૭
જઇ બે હાથે ચાંપ્યો કંઠ, મોકલવા ઇચ્છે વૈકુંઠ;
કરડી મરડી ચાંપ્યો ભોમ, પડછંદો સંભળાણો વ્યોમ. ૪૮
શિથિલ શરીર થયું ગયા પ્રાણ, પૃથ્વી પડિયો હુઇ હાણ;
વાનર બોલ્યા જયજય વાણ, કુંભ નિકુંભ હણાણા જાણ. ૪૯
વદી અષ્ટમી ફાલ્ગુણતણી, બે ભાઇને નાખ્યા હણી;
દ્વાદશી લગી દિન પંચ પ્રમાણ, તે બે વઢી મુઆ નિર્વાણ. ૫૦

કડવું ૨૮ મું.

રાગ દોહોરા.

સેવક જઇને કહે રાવણને, કુંભ નિકુંભ હણ્યા બે વીર જી;
દશસ્કંધ ચિંતા અતિ પામ્યો, નયણે ચાલ્યાં નીર જી. ૧
કુંભકર્ણનું દુઃખ હતું, હણ્યા વળી સુત એના જી;
હવે હું મોકલું કોને, ભાગી સઘળી સેના જી. ૨
ખરતણો કુંવર બોલાવ્યો, મકરાક્ષ તેનું નામ જી;
વીર તેં હવે વઢવા જાવું, પરાક્રમી પ્રધાન જી. ૩
તારો બાપ એણે માર્યો’તો, તે સંભારો આજ જી;
એવું કહીને રહ્યો અણબોલ્યો, રાવણ જે મહારાજ જી. ૪
મકરાક્ષ કહે મહારાજા, કહેવાની જોતો’તો વાટ જી;
રામ લક્ષ્મણ પ્લવંગ મારવા, એનો શો ઉચ્ચાટ જી. ૫
પિતાતણું વેર હું વાળું, ટાળું દુઃખ તમારૂં જી;
તમારે પ્રતાપે રાજાજી, હઠે ચઢયો નવ હારૂં જી. ૬
એવું કે’તાં રાવણ રીઝયો, તારો છે વિશ્વાસ જી;
અતિશે તેની પૂજા કીધી, આનંદે ઉલ્હાસ જી. ૭
પુષ્પ સમર્પ્યાં આસન આપ્યાં, મકરાક્ષ ચરણે લાગે જી;
કર જોડીને આગળ ઊભો, રહ્યો આજ્ઞા માગે જી. ૮
એવે રાવણે આશિષ દીધી, વે’લો આવજે ઘેર જી;

ત્યારે બોલ્યો સુગ્રીવરાય, તારૂં પરાક્રમ કળ્યું ન જાય;
ઇંદ્રજિત જેવો કહેવાય, કુંભકર્ણ સમતોલે કાય. ૩૧
ચરિત્ર ચાતુરી રાવણ સમાન, મહામોટાના તમો સંતાન;
અમો પશુ પામર અજ્ઞાન, અમારે માથે શ્રીભગવાન. ૩૨
એવું કહેતાં થયો રળિયાત, સુગ્રીવ વારૂ કહી તેં વાત;
સુગ્રીવે શિલા મારી પ્રૌઢ, ધનુષ્ય તેહનું ભાંજ્યું ગૂઢ. ૩૩
ધનુષ્ય પડ્યું કોપ્યો તે શૂર, અતિ ઉજાણો ઊરાઊર;
જઇ સુગ્રીવ ઉપર તે પડ્યો, જાણે પર્વત પર્વતપર ચઢ્યો. ૩૪
સુગ્રીવને એક મુષ્ટિ હણી, પડિયો પૃથ્વી વાનરધણી;
પ્લવંગ પીડા પામ્યા ઘણી, દીસે સેના સર્વ દામણી. ૩૫
ફાટ્યું હૃદે રાય સુગ્રીવતણું, રક્ત નીસર્યું અતિશે ઘણું;
ઊઠ્યો વીર કહે હમણાં હણું, એને લેખામાં નવ ગણું. ૩૬
માર્યો એક મુક્કીએ કરી, બો'ળુ બળ ભૂજાએ ધરી;
અવનિ ઉપર પાડ્યો અરિ, સેના શોકે નાઠી ખરી. ૩૭
કુંભ થયો અવનિએ પાત, રક્ત આકાશ જાણે ચઢ્યો વરસાત;
સૂતો રાજે રાજકુમાર, પ્રાણ રહિત થયો તે ઠાર. ૩૮
રાક્ષસ રોતા રોતા જાય, વાનર કહે છે સુગ્રીવરાય;
તમ વિના કોણે જીતાય, મનમાં રીઝ્યા મોદ ન માય. ૩૯
નિકુંભે તેની જાણી વાત, ભાઇની કીધી ત્યાં ઘાત;
કુંભકર્ણ પડ્યો મુજ તાત, હવે હું ચઢું વિખ્યાત. ૪૦
અનેક આભ્રણ ઓપે દેહ, આયુધ કેરા નાવે છેહ;
ભોગળ લેઇ ફેરવતો તેહ, હનુમંત કહે મેં વારિયો એહ. ૪૧
નિશ્ચે મારૂં એને આજ, એટલું એ આગમિયું કાજ;
એવે આવ્યો રાક્ષસ રાજ, મારૂં હમણાં સાજ સમાજ. ૪૨
પરિઘ હણી હનુમંતને હૃદે, અંજનીસુત વળતો એમ વદે;
પરિઘ તેં મારી તો જેહ, મારે ઉર વાગી ચૂર થઇ તેહ. ૪૩
જાણે તણખા અગ્નિતણા, એમ ભોગળના ઉડ્યા ઘણા;
પછે હણી હનુમંતે મુષ્ટ, હૃદેમાંહે છેદ્યો પાપિષ્ટ. ૪૪
હૈયું ફાટ્યું શોણિત નીસર્યું, વળી યુદ્ધ વીસર્યું આદર્યું;
વળી કરે હનુમંતને પ્રહાર, રાજપુત્ર હરખ્યો અપાર. ૪૫
હનુમંતે ધરિયો મનમાં ક્રોધ, વડી વારનો વઢે એ યોધ;

ભાઇ જોતો હોશે વાટ, ચલાવું એને તે ઘાટ. ૪૬
એમ કહીને તે ઉછળ્યો, રાક્ષસ પાસે તે તો પળ્યો;
જઇને તે ઉપર ચઢ્યો, જાણે પર્વત પર્વતશુ વઢ્યો. ૪૭
જઇ બે હાથે ચાંપ્યો કંઠ, મોકલવા ઇચ્છે વૈકુંઠ;
કરડી મરડી ચાંપ્યો ભોમ, પડછંદો સંભળાણો વ્યોમ. ૪૮
શિથિલ શરીર થયું ગયા પ્રાણ, પૃથ્વી પડિયો હુઇ હાણ;
વાનર બોલ્યા જયજય વાણ, કુંભ નિકુંભ હણાણા જાણ. ૪૯
વદી અષ્ટમી ફાલ્ગુણતણી, બે ભાઇને નાખ્યા હણી;
દ્વાદશી લગી દિન પંચ પ્રમાણ, તે બે વઢી મુઆ નિર્વાણ. ૫૦

કડવું ૨૯ મું.

રાગ દોહોરા.

સેવક જઇને કહે રાવણને, કુંભ નિકુંભ હણ્યા બે વીર જી;
દશસ્કંધ ચિંતા અતિ પામ્યો, નયણે ચાલ્યાં નીર જી. ૧
કુંભકર્ણનું દુઃખ હતું, હણ્યા વળી સુત એના જી;
હવે હું મોકલું કોને, ભાગી સઘળી સેના જી. ૨
ખરતણો કુંવર બોલાવ્યો, મકરાક્ષ તેનું નામ જી;
વીર તેં હવે વઢવા જાવું, પરાક્રમી પ્રધાન જી. ૩
તારો બાપ એણે માર્યો'તો, તે સંભારો આજ જી;
એવું કહીને રહ્યો અણબોલ્યો, રાવણ જે મહારાજ જી. ૪
મકરાક્ષ કહે મહારાજા, કહેવાની જોતો'તો વાટ જી;
રામ લક્ષ્મણ પ્લવંગ મારવા, એનો શો ઉચ્ચાટ જી. ૫
પિતાતણું વેર હું વાળું, ટાળું દુઃખ તમારૂં જી;
તમારે પ્રતાપે રાજાજી, હઠે ચઢ્યો નવ હારૂં જી. ૬
એવું કે'તાં રાવણ રીઝ્યો, તારો છે વિશ્વાસ જી;
અતિશે તેની પૂજા કીધી, આનંદે ઉલ્હાસ જી. ૭
પુષ્પ સમર્પ્યાં આસન આપ્યાં, મકરાક્ષ ચરણે લાગે જી;
કર જોડીને આગળ ઊભો, રહ્યો આજ્ઞા માગે જી. ૮
એવે રાવણે આશિષ દીધી, વે'લો આવજે ઘેર જી;

બહાર આવી રથ અણાવ્યો, સેના તેડી બહુ પેર જી. ૯
અશ્વ ગજ રથ પાળા આવ્યા, ના'વે તેનો પાર જી;
સહુના ટોપ હથરોટા પે'રી, આવ્યા બહુ તે ઠાર જી. ૧૦
રાવણ બોલાવે છે તેને, આવીને તો બહાર જી;
રખે મનમાં બીક આણતો, ઈંદ્રજિત આવશે વહાર જી. ૧૧
રથ બેશીને તેને સંચરતાં, અશ્વ કરે રૂદન જી;
અપશુકન અધિકા થાયે તેને, વાયે ઘોર પવન જી. ૧૨
અપશુકન અભિમાને મૂરખ, માને નહિ લગાર જી;
વાહી નિશાન વાનરની પાસે, આવે નિશાચર જુઝાર જી. ૧૩
વાનરબાણે માર્યા નાઠા, રાક્ષસ સઘળા ઓપે જી;
વાજ આવી શાખામૃગ ભાગ્યા, ત્યારે રાઘવ કોપે જી. ૧૪
રામે બાણ મેલી નિવાર્યા, તેહતણાં તો અસ્ત્ર જી;
રાઘવ પ્રત્યે રાક્ષસ બોલ્યો, ભાજ્યાં ત્યારે શસ્ત્ર જી. ૧૫
રાક્ષસ અસંખ્યાત ભયંકર, કાળી કાયા ક્રૂર જી;
રામ લક્ષ્મણ જો પડે નેત્રે, મારીને કરૂં ચૂર જી. ૧૬
મારો પિતા જેણે માર્યો, પંચવટીએ પ્રૌઢ જી;
તે રામ ઠેર મારૂં હું જો, દેખું તે મૂઢ જી. ૧૭
તેના રૂધિરમાંહે સારૂં, પિતા કેરૂં શ્રાદ્ધ જી;
મૂરખે મારો બાપ મારિયો, એ તો દોષ અગાધ જી. ૧૮
રામે તે તો સર્વ સાંભળ્યાં, વચન ગ્રહ્યાં તે મન જી;
અનેક વાનર મધ્યે છે, તવ બોલ્યા જગજીવન જી. ૧૯
તારો તાત એકલો નથી માર્યો, ખર દૂષણ ત્રિશિરા વીર જી;
ચૌદ સહસ્ર મેં તો હણ્યા, હઠે મેલી એક તીર જી. ૨૦
કુંભકર્ણ ને હણિયા બીજા, એકેકપે બળવંત જી;
હવે અહીં આવ્યો મરવા, જઇ મળો તાતને ખંત જી. ૨૧
મંદમતિ તું આપ વખાણે, આજ આવિયો કાળ જી;
આમિષ આહાર કરશે તારૂં, સસા ને શિયાળ જી. ૨૨
રાવણ મારૂં હવે ન હારૂં, સારૂં સુરનાં કામ જી;
વિભીષણને આપું લંકા, તો અવતર્યો હું રામ જી. ૨૩
સીતા હરી ગયોછે રાવણ, નથી વિસર્યું મુજને જી;

વચને વળી ક્રોધ ચઢાવી, કેમ મેલું હવે તુજને જી. ૨૪
વાનર મનુષ્યનું શું હણવું, માયા માંડું મોટી જી;
જેને તેને પ્રકારે મારૂં, મીથ્યા થાયે ખોટી જી. ૨૫
એવું કહીને માર્યાં મો'કમ, અન્યો અન્યે તીર જી;
ગાંજ્યા જાયે નહિ કો રણમાં, બાણે ભર્યાં શરીર જી. ૨૬
રામને અતિ અસ્ત્ર મારિયાં, મકરાક્ષ મહાઘોર જી;
વાનર દેખીને મોહ પામ્યા, રવ ભર પાડે સોર જી. ૨૭
રાઘવજીએ આઠે બાણે, ધનુષ્ય નાખ્યું ભાંજી જી;
બીજી સુંદર શ્રીગણ આપી, અતિ અનુપમ તાજી જી. ૨૮
વળી એક બાણ મૂકીને, ભાંગી તે રઘુનાથ જી;
રથ ભાગ્યો સારથી માર્યો, પેખેછે સહુ સાથ જી. ૨૯
કરિયા ભાલા આડા આવી, જુએ તેત્રીશ ક્રોડ જી;
જય રામ જય રાજીવલોચન, રખે લગાડો ખોડ જી. ૩૦
ઘોર યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે, વિના રથ ખરતન જી;
શૂળ ફેરવ્યું માથા ઉપર, એહ વિમાસ્યું મન જી. ૩૧
રીસે રઘુનંદનને માર્યું, હેમરૂપમય શૂળ જી;
રામજીએ બાણે ભાગિયું, પામ્યો દુઃખનું મૂળ જી. ૩૨
ગદા તોમર ખડ્ગ મારિયું, પરિઘ પ્રાસ ને પાશ જી;
આવતાં વચમાંથી ભાગ્યાં, સ્વામી શ્રીઅવિનાશ જી. ૩૩
અસ્ત્ર વિના થયો તે પાપી, ઉલળિયો ગગન જી;
આવી ઉપર પડતો પેખી, જોયું જગજીવન જી. ૩૪
અગન્યાસ્ત્ર બાણ મેલી હૃદેમાં, પાડયો પૃથ્વી મોઝાર જી;
ઉફરાટો અતિશે દુઃખ પામ્યો, માર્યો મો'કમ માર જી. ૩૫
એક બાણે મકરાક્ષનું, રામે છેદ્યું શીશ જી;
ઈંદ્રજિત તે પડયો પેખ્યો, પૂઠે મોકલ્યો'તો અધીશ જી. ૩૬
રામસેનમાં રીસે કરીને, બાણે હણ્યાં બહુ અંગ જી;
સામાં બાણ રામે અતિ માર્યાં, અન્યોઅન્ય કરે ભંગ જી. ૩૭
રૂદ્રતણી જાણી એ ક્રીડા, પ્રલયકાળે પશુપાળ જી;

---

૨૮. બીજી ઈ૦–વળી રામને બીજી સુંદર શ્રીગણ (શકિત ?)આપી–મારી. ૩૦. કરિયા ઇ૦–ત્યારે તેણે આડા આવીને ભાલા કર્યા–ભાલા માર્યા. ૨. હેમરૂપમય–સોનાનું તથા રૂપાનું. ૩૫. ઉફરાટો–આડો–ત્રાંસો (પડીને).

એમ ઇંદ્રજિતે માર્યા, આણ્યો કપિનો કાળ જી. ૩૮
પછે હરિએ હઠે હણિયા, શિલા સામટી નાખે જી;
પ્લવંગે પ્રા'ર કર્યા પ્રૌઢા, મારય મારય મુખે ભાખે જી. ૩૯
હદે ભાંજી પૃથ્વી પૃષ્ટ ભાંજી, અત્યંત તે અવગણિયા જી;
પર્વત શિખર વૃક્ષ બહુ માર્યા, નિશાચર બહુ હણિયા જી. ૪૦
મુખમાં માર્યા રાક્ષસ હાર્યા, પ્રહાર કર્યા પ્રચંડ જી;
ઇંદ્રજિતે અડવડતા દીઠા, રાક્ષસ કાય કર્યા ખંડ જી. ૪૧
રાવણસુતે રૂપતણું, એક મણિમય કાઢયું તીર જી;
એકવીશ વાનર વેધિયા, મેલ્યું જવ ધરી ધીર જી. ૪૨
નવ બાણ તવ નળને માર્યા, પાંચ ગજને પ્રાહાર જી;
સાત બાણ નીલને માર્યા, ગંધમાદનને અઢાર જી. ૪૩
સાત શરે સાત શાખામૃગ સહી, પાડયા રાવણતન જી;
એક એક બાણે એક એક કપિ, હણ્યા કર્યું કદન જી. ૪૪
નાઠા વાનર સઘળા ચઢિયા, વૃક્ષ પર્વતે પળિયા જી;
ઇંદ્રજિતે શોભા લીધી, લંકા પાછા વળિયા જી. ૪૫
રાવણની સભામાં આવ્યો, અપાર રૂડો ભાવ્યો જી;
રીઝીને રાવણે પુત્રને, પ્રેમેશુ બોલાવ્યો જી. ૪૬
સુત શું કારજ કરી આવિયા રે, કહોને મુજને સાચું જી;
ઇંદ્રજિત તાતને કહેછે, કામ નથી કર્યું કાચું જી. ૪૭
સૌ વેધ્યા વેરી વાનરા, ભર્યા છે ભારે દેહ જી;
વળી મળવા આવ્યો તમને, મનમાં આણી નેહ જી. ૪૮
રાવણ કહેછે કુંવર કાલા, એવું ન કીજે કામ જી;
સુગ્રીવ આદે વાનર જીવે, જીવે લક્ષ્મણ રામ જી. ૪૯
વિના માર્યે આવ્યો અહિંયાં, આતા એવું ન કીજે જી;
વે'લા થાઓ વઢવા જાઓ, શોભા સુતજી લીજે જી. ૫૦

કડવું ૨૯ મું.

રાગ કેદારો. ઘટગઈ રજનીની ઘાત.

કુંવર કહેછે તાત, એકાં લઇ રહ્યા વાત;

---

૪૨. રૂપતણું-રૂપાનું.

એ મારૂં સહુ વિખ્યાત, કરી આવીશ હવણાં ઘાત. ૧
તમો સીતાને સંતોષો, એ વેરીનો શો ધોખો;
એવું કહી ઉઠયો તત્કાળ, આવ્યો નિકુંભ હોમશાળ. ૨
આવી નાહ્યો નેહે, રક્ત વસ્ત્ર ધર્યું દેહે;
એક અજને કંઠે કર્યો વેહ, સમિધ્ રક્તે ચોપડી તેહ. ૩
પછે કીધું લેપન ગોમ, સામગ્રી બહુ હોમ;
ભણી ભણી ભારે મંત્ર, આગમોક્ત જે જંત્ર. ૪
પાવક પ્રસન્ન વહેછે, પ્રીતેશુ સર્વે ગ્રહે છે;
ઉભા છે અનેક દાસ, પૂર્ણાહુતિ કરી પ્રકાશ. ૫
પછે અણાવ્યો એક રથ, બેઠો ત્યહાં સમરથ;
બ્રહ્માસ્ત્ર ગ્રહી હાથ, સર્વ આયુધ લીધાં સાથ. ૬
અશ્વ અનુપમ ચાર, જાણે ઉચ્ચૈઃશ્રવા અવતાર;
ઉત્પતિયો આકાશ, આવ્યો જ્યાં અવિનાશ. ૭
નાખે ઉંચેથી અસ્ત્ર, વાગે વાનરને શસ્ત્ર;
ઉંચાં મુખ કરી જોય, પેખે નહિ પણ કોય. ૮
રથથી અળગો વઢી તેહ, અળગો ઓલપાવી દેહ;
બાણતણા નહિ નાદ, હરિ પામ્યા અતિ વિષાદ. ૯
ત્યારે રોષે ભરાણા રામ, હવે મારૂં એહને ઠામ;
બહુ બાણ મારે રઘુનાથ, સૌ નમે સુંદર સાથ. ૧૦
બાણે છેદાણાં બાણ, છાઇ અવનિ આકાશ પ્રમાણ;
ઈંદ્રિજિતનાં આયુધ વાજે, રાવણસુત અતિ રાજે. ૧૧
રાઘવનાં વાજે તીર, તવ બોલ્યા લક્ષ્મણવીર;
કહોતો એને મારૂં, બ્રહ્માસ્ત્રવડે વિડારૂં. ૧૨
આજ્ઞા આપો રાય, તો પાડું એને આંય;
ત્યારે રાઘવ બોલે વાણી, એ પશુ પામરપ્રાણી. ૧૩
બ્રહ્માસ્ત્રે સહુને હણિયે, એને બીજે વિધિ અવગણિયે;

---

૩. એક ઇ૦-અજને (બકરાને) કંઠે (કંઠમાં) એક વેહ કર્યો. અને તેના રક્તવડે કરીને સમિધ્ (હોમ કાષ્ઠ) ચોપડી. ૪. ગોમ-ગોમય. આગમોક્ત-શાસ્ત્રમાં કહેલો. ૫. પાવક-અગ્નિ. પ્રસન્ન-નિર્મળ. વહેછે-પ્રજળે છે. ૭. ઉચ્ચૈઃશ્રવા-સૂર્યનો અશ્વ. ૯. ઓલપાવી-છુપાવી.

રામધામથી થઇ એ અળગી, તેને તું રહ્યો છે વળગી. ૨૮
બ્રહ્મઋષિથી તમ અવતાર, યોનિ રાક્ષસી સાર;
એ પાપ વિના છે નારી, દુઃખ દે છે તેને ભારી. ૨૯
તે માર્યે કંઇ નહિ પામે, કાં ભૂર ફડયો છે ભામે;
તેં પીડી નારી એહ, હવે આવ્યો તારો છેહ. ૩૦
મૂકય મૂકય રે મંદ, કયમ ઉપજાવે દૂંદ;
આ નારીવધ કરે જાણ, જો નહિ મૂકે નિરવાણ. ૩૧
તો મરીશ મારે હાથ, સહિત કુટુંબ સહુ સાથ;
જે વધ્યા જોગ નહિનાટ, તું હણે તેને શામાટ. ૩૨
સ્ત્રીહત્યારો પામે ગતિ, તે તું પામીશ રાક્ષસપતિ;
તે માટે મૂરખ તું ચેત, થઇશ પાપી પ્રેત. ૩૩
ત્યાં એવું કહી હનુમંત, સાથે બહુ વાનર બળવંત;
ઉજાણા અવગણવા, રાવણસુતને હણવા. ૩૪
હાકી મેલ્યાં બાણ, અરે પ્લવંગો અજાણ;
મરવા થયું છે મન, સાંભળ્ય પુત્ર પવન. ૩૫
તેં કહ્યું તે હું વિચારૂં, નારીને નવ મારૂં;
યોગ્ય નહિ હણવા એહ, હું જાણુંછું તેહ. ૩૬
મરણ એ માટે અસંખ્યાત, તે માટે કરૂં એને ઘાત;
પછે મારૂં લક્ષ્મણ રામ, વાનરનું ન રાખું નામ. ૩૭
સુગ્રીવને મારૂં ઠાર, હણું તને અંજનીકુમાર;
જે સીતા માટે આવ્યા યોધ, તે સહુને મારૂં શોધ. ૩૮
એવું કહી ઇંદ્રજિત વીર, માયારૂપિણી સીતાનું શરીર;
તીની ખડ્ગની ધાર, તે પાણે ગ્રહી તેઠાર. ૩૯
હવે જો જે હરિ હનુમાન, કહી એવું અતિ બળવાન;
સીતા રામ રામ કહે વાણી, મને રાખો શારંગપાણિ. ૪૦
એમ જપે છે જગદીશ, કોપ્યો કુમતિ છેદું શીશ;
સીતાનું શિર દીસે જેહ, જાણે ચંદ્રમા ચૂંટયો એહ. ૪૧
જો જે રે તું હનુમંત, સીતાનો આણ્યો અંત;
રાઘવને હુતી નારી એક, તે મારી મેં વિવેક. ૪૨
એવું કહીને સમર્થ, બેઠો સુંદર રથ;
નાદ કર્યો ત્યારે પ્રૌઢ, વાનર થયા દિગ્મૂઢ. ૪૩

તે તજી તમો વન પધાર્યા, કીધાં મોટાં કાજ રે. ૨૦
ધન વિના તે કોઈ ન માને, ધન વિના શબ સમતોલ રે;
ધન વિના હીન આધીન, ધનવિણ ધન્વી નિટોલ રે. ૨૧
ધને રાજા માને મોટા, ધને માને નાર રે;
ધને સગું થાયે સહુએ, ગોત્ર કલત્ર પરિવાર રે. ૨૨
ધને તપ તીર્થ તો થાયે, ધને વશ છે સંસાર રે;
રાજ્ય મેલ્યું ધનહીન થયા, તો મારી સીતા દાર રે. ૨૩
રાજકાજનું તાત મુઆનું, નથી દૂત્રણ ભારી રે;
ઈંદ્રજિતે અતિ આપદા આપી, જે વૈદેહી મારી રે. ૨૪
ભાઈ કહે ઊઠો ભૂધરજી, વેર સીતાનું વાળો રે;
લંકા બાળો ને ઉચાળો, શોભા સઘળી ટાળો રે. ૨૫
ઈંદ્રજિત હણું સહી, મારૂં ગજ તોખાર રે;
એમ કહે સુત સુમિત્રાનો, આંખે આંસુધાર રે. ૨૬
સીતાને વિરહે પડયા છે, રામચંદ્ર રણધીર રે;
વૃક્ષવેલી જ્યાં લાખો લતા, ત્યાં આવ્યા વિભીષણવીર રે. ૨૭
લક્ષ્મણના અંગ ઉપર છે, રામચંદ્રનું શીશ રે;
વાનર સહુ વીંટાણા પાસે, સુગ્રીવ આદિ અધીશ રે. ૨૮
શબસરખા સૂતા દેખી, વિભીષણ કરે રૂદન રે;
ગદ ગદ કંઠે પૂછે પ્રેમે, કયમ પડયા જગજીવન રે. ૨૯
કહે લક્ષ્મણ ઇંદ્રજિતે, મારી સીતા સુંદરી જાણ રે;
રામને કહ્યું હનુમંતે, તેણે પડિયા શારંગપાણ રે. ૩૦
વિભીષણ કહેછે હણી ન જાયે, સીતાનું મન ઠામ રે;
દ્રવ્યે ન ચળે ભેદે ન ચળે, વા'લા તેને રામ રે. ૩૧
સીતા માયાએ માંડ કરી હશે, હું નવ માનું એહ રે;
સાજવળી સુણી વાયક સુંદર, સ્વામી શ્યામળ દેહ રે. ૩૨
વિભીષણ કહે વિઠ્ઠલને, વૈદેહી ન મરાય રે;
તેહ જગતતણી જનેતા, એ કપટતણો ઉપાય રે. ૩૩
નિકુંભિલા નામે હોમશાલા, ઇંદ્રજિતની એક રે;
માયા માંડવા હવિદ્રવ્ય હોમે, કરીને મન વિવેક રે. ૩૪

---

૨૧. ધન્વી–ધનુષ્યધારી–ધનુષ્યધારી પણ ધન વિના હીન છે. ૩૪. હવિદ્રવ્ય–હોમવાના પદાર્થ.

તે માટે એણે માયા સીતા, પમાડી તો મરણ રે;
તમો જો માયાએ મોહ્યા, સ્વામી અશરણશરણ રે. ૩૫
તે હમણાં ગયો હોમ કરવા, રાવણસુત બળવાન રે;
અભંગ થઇ અહીંઆં આવેછે, ત્યાં જઇએ ભગવાન રે. ૩૬
હોમ કરતાં માંહે જઇને, કીજિયે તેને ઘાત રે;
તમો જો ના આવો તેઠામે, મોકલો લક્ષ્મણ ભ્રાત રે. ૩૭
રામચંદ્ર કહે નવ પ્રીછયો, જે કહ્યાં વચન રે;
વળી મુજને સંભળાવો, સાવધાન થયો તન રે. ૩૮
વળી વિભીષણ કહેવા લાગ્યો, એણે માયાસીતા મારી રે;
તેતણું તમો દુઃખ પરહરો, સ્વામી દેવસુરારિ રે. ૩૯
વાનર ઠામઠામ મોકલિયા, વહેંચી વઢવા વીર રે;
રાવણી જેજે પામે છે, કારણ તેનું ગંભીર રે. ૪૦
નિકુંભલા હોમશાલા છે, ત્યાં કરે જપતપ જાગ રે;
પછે દેવ દાનવ વિદ્યાધર પીડે, એહતણો એમ લાગ રે. ૪૧
તેણે સ્થાનક હોમ કરેછે, હમણાં આપણે જઇએ. રે;
તેનો જાગ ભાગીને આવીએ, વેગે તત્પર થઇએ રે. ૪૨
તમો ના આવો તો સાથે મોકલો, સુમિત્રાસુત શૂર રે;
મખ ભાંજિયે તો એ જીતાએ, થાયે ચૂરાચૂર રે. ૪૩
સીતા પામિયે દુઃખ વામિયે, જઇએ હોમશાલા રે;
ઈંદ્રજિત ને રાવણ બળિયો, બીજા યોધ છે ભલા રે. ૪૪
હોમ કરતાં પેહેલું જવાએ, તો એ તો મરાય રે;
વિભીષણનાં વચન સાંભળી, (રીઝયા) ઉલટ અંગ ન માય રે. ૪૫
રામ કહે તેં કહ્યું તે વારૂ, જીત્યાનો વિધિ એહ રે; ૯૨
હોમ કરે વીર વિરંચિનો, બ્રહ્માસ્ત્ર ધરતો તેહ રે. ૪
અંતર વિચરે છાનો યુદ્ધ કરે, તે પ્રત્યે કયમ ચાલે રે; ૯૩
પાપીનાં પરાક્રમ પ્રૌઢાં, મુજમનમાંહે સાલે રે.
વિભીષણ હનુમંત ને, જાંબવંત રીંછરાજ રે; ૯૪

---

૩૮. નવ પ્રીછયો—તમે જે વચન કહ્યાં તે મેં ચિત્તની નથી તેનું કા ને લીધે સાંભળ્યાં નહિ, માટે મને ફરીને કહો. ૪૦. એ રાક્ષસગુ પુત્ર ઈંદ્રજિત. ૪૫. હોમ કરે ઇ૦.—ઈંદ્રજિત વર વિરંચિ ૪ થી. પ્રસન્ન કરવાને) હોમ કરેછે.

વાનર રીંછ બહુ તેડી જાએ, આજ્ઞા આપું આજ રે. ૪૮
લક્ષ્મણજી તમો ત્યાં જાઓ, તેડી વિભીષણ સાથ રે;
સુખ પામ્યો સુણી સૌમિત્રિ, ધનુષ્ય બાણ ધર્યાં હાથ રે. ૪૯
સેના પ્રેરી પરમ મનોહર, તોમર ત્રિશૂળ પાણ રે;
સજી સાજને રાઘવ પ્રત્યે, એણી પેરે બોલ્યો વાણ રે. ૫૦

કડવું ૩૧ મું.

રાગ વેરાડી.

લક્ષ્મણ ચરણે લાગ્યો રામને, પ્રદક્ષિણા દેઈ પ્રેમે રે;
સીતાપતિ કહે કારજ કરીને, આવે કુશળક્ષેમે રે. ૧
સહસ્ર વાનર સહસ્ર રીંછ લઈ, નિકુંભલાએ આવ્યો રે;
હોમ કરી રહ્યો રાવણસુત, એવે જઈ બોલાવ્યો રે. ૨
લક્ષ્મણે બ્રહ્માસ્ત્ર લેઈને, ઈંદ્રજિત ઝૂરાવ્યો રે;
અધવચ હોમ તજી સારથી પાસે, રોષે રથ જોતરાવ્યો રે. ૩
નિશાચર નાદ કોપે કરી, સામા સોંઢયા જ્યારે રે;
અંજનીસુત અતલીબળ આગળ, વઢવા આવ્યો ત્યારે રે. ૪
શાલ તાલ સામટાં માર્યાં, હાર્યા રાક્ષસ વીર રે;
વળી વઢવા વેગે આવે, પર્વતપ્રાય શરીર રે. ૫
તોમર ત્રિશૂળ ગદા મોગરી, સાંગ સુભટ બહુ મારે રે;
અંજનીનંદન તોયે ન ભાગ્યો, નિશ્ચે નાદ ઉતારે રે. ૬
એવે ઈંદ્રજિતે અવલોકયો, વાયુપુત્ર વિખ્યાત રે;
વડી વારનો યોધા મારે, હવે કરૂં હું ઘાત રે. ૭
વિભીષણ કહે સૌમિત્રિને, આવ્યો રાવણતન રે;
હનુમાન સાથે વળી બાણે, યુદ્ધ કરેછે ઘન રે. ૮
ઈંદ્ર એણે એકલે જીત્યો, પરાક્રમે છે પૂરો રે;
તેહ'મ અધવચ રહ્યા માટે, થાશે આજ એ ચૂરો રે. ૯
નિકુંભિદ્ધે એ સાથે ત્યારે, તમો રહેજો શીશ રે;
માયા મોા પડતો મુજ દેખો, તવ એને હણજો અધીશ રે. ૧૦
ગણી હૃદેમાં આણી, જાણી સર્વે યુક્ત રે;

---

૨૧. ધન્વી—હવિદ્રવ્ય—હોમવાના પદના માથા આગળ—મારી પછવાડે.

વઢવા જાઓ વાર મ લાઓ, ધાઓ મોકલવા મુક્ત રે. ૧૧
પ્રેર્યા રઘુનાથે આવ્યા સાથે, સાથે મેં તો રહેવું રે;
એશું વઢજે અતિ આથડજે, લઢતે મુજને કહેવું રે. ૧૨
આજ્ઞા માગી ચરણે લાગી, વિભીષણ ગયો વેગે રે;
વડ વૃક્ષ વિષે રહી મારે, બોલ્યો ઇંદ્રજિત ઉદવેગે રે. ૧૩
કાકા કુમતિ કૂડું કીધું, મળ્યો માનવને મૂઢ રે;
રાક્ષસકૂળ ગયો તજી તું તો, મહામોટું જે પ્રૌઢ રે. ૧૪
રાવણ સરખો ભ્રાત સ્વજન તજી, મળ્યો શત્રુને મંદ રે;
સહોદર તજી મળ્યો અન્યને, પડચો પરને ફંદ રે. ૧૫
સગો મૂરખ તોયે વારૂ, રહેવું તેને સંગ રે;
પરજન ચતુરને નવ મળિયે, નિશ્ચે હોયે ભંગ રે. ૧૬
મારે તાતે કહ્યું કઠણ કાંઇ, તારે તે તો જ્યેષ્ઠ રે;
છાંડીને નવ જવું જોઇતું, કહાવત અતિશે શ્રેષ્ટ રે. ૧૭
વીર વિભીષણ વળતો બોલ્યો, વૃદ્ધ તે તારો તાત રે;
તેનું વચન હું શિર ચઢાવું, જો ઘટતી કહે વાત રે. ૧૮
પરધન પરનિંદા પરદારા, આદિ કરે પરદ્રોહ રે;
કાળ કૃત્યા એને પીડેછે, પામ્યો તેણે મોહ રે. ૧૯
દેવ સંઘાતે સંત સંઘાતે, સદા એને દ્વેષ રે;
રાક્ષસગુણ મુજમાંહે નથી રે, કરમે કરીએ ખેવ રે. ૨૦
લંકા બળશે રાવણ મરશે, હરશે તારા પ્રાણ રે;
લક્ષ્મણ સંગે વઢે રંગે, અંગે અસ્ત્ર પ્રમાણ રે. ૨૧
વડમાં રહેતો તો મેં લીધો, હવે હોશે નાશ રે;
જમસદન જોવાને જાશો, અમ જોતાં ઉલ્લાસ રે. ૨૨
વચન સુણીને કાકાકેરાં, બોલ્યો તે બળવંત રે;
તેં કહી કઠણ અતિ વાણી, તેનો આણું અંત રે. ૨૩
રથ મનોહર મારો જોજે, અને અનેક હથિયાર રે;
મારીને મોકલું સહુને, સૂર્યસુતને દ્વાર રે. ૨૪

---

૧૫. પરને–'પામ્યા' પ્ર. ૨–૪. ૨૦. રાક્ષસગુણ નથી તેનું કારણ કહેછે. કરમે કરી ૪૦–મારાં સત્કર્મે કરીને મારામાં એ રાક્ષસગુણ નથી. ખેવ–નિશ્ચય. ૨૪. સૂર્યસુત–યમ 'સુરથસુત' પ્ર. ૪ થી.

સૌમિત્રિ કહે શું લવે છે; બળ્યો તારો અવતાર રે;
તેં પરાક્રમ કર્યાંછે કિયાં, જે ફૂલે છે આઠાર રે. ૨૫
નાઠો વઢે જે નહિ તે યોધો, કાયરનાં એ કામ રે;
વાનર મારે વીર કહેવાશો, એમ રાખશો નામ રે. ૨૬
બળિયો હોય તે નવ બોલે, પોતાના ગુણ ગ્રામ રે;
રાવણસુત રણ વઢવા લાગ્યો, ક્રોધ ધરી તે ઠામ રે. ૨૭
બાણતણા સમૂહ મારિયા, અસ્ત્રતણા નહિ પાર રે;
રામ સહિત સુમિત્રાસુત, અહીં મારીશ ઠાર રે. ૨૮
માનવ તે તો મૂઢમતિ હોયે, અમો રાયના તન રે;
વાનર સાથે લક્ષ્મણ હાથે, હણું આંજ હું ધન્ય રે. ૨૯
લક્ષ્મણ કહેછે લવ કરતો રહે, રે રે મૂઢ અજાણ રે;
જો જીવતો તું તો જાયે, શ્રીરામચંદ્રની આણ રે. ૩૦
પોતાના કો ગુણ ન ભાખે, જે હોયે અધિકારી રે;
મરતાં સન્નિપાત થયો મૂરખ, મતિ પલટાણી તારી રે. ૩૧
અગ્નિ બાળે તે નવ બોલે, નવ દિનકર કાંઇ ભાખે રે;
સ્વભાવે જે શૂર હોય તે, આપ ક્ષમાવી રાખે રે. ૩૨
લક્ષ્મણજીએ બાણ મેલિયું, ક્રૂર કરીને કોપ રે;
રાવણીયે સામાં ત્રણ મારી, કીધો તેનો લોપ રે. ૩૩
હાહાકાર થયો છે અતિશે, ઘોર પર્વતનો નાદ રે;
રાજપુત્ર બે સિંહ સરિખા, ન પામે વિષાદ રે. ૩૪
ધરતી ધ્રૂજે કાંઇ ન સૂઝે, સરખાં છે પરાક્રમ રે;
એકે આપે નહિ ઓસારો, મારે મો'કમ મરમ રે. ૩૫
ધનુષ્ય આકર્ષીને કીધો, શેષે તે ટંકાર રે;
ખેદ મનમાં પામ્યો ત્યારે, રાવણતણો કુમાર રે. ૩૬
વિભીષણ કહે સુમિત્રાસુત, શિથિલ થઇ તેની કાય રે;
ધનુષ્યટંકાર સહી શક્યો નહિ, જીવતો એ નવ જાય રે. ૩૭
સુખ પામ્યો સુણી સૌમિત્રિ, કરી બાણની વૃષ્ટિ રે;
મુહૂર્તમાત્ર તે વિકળ થયો, આવ્યો અતિ અરિષ્ટ રે. ૩૮
તજી વિકળતા તે બોલ્યો, રાવણપુત્ર એમ વાણી રે;
શું કરેછે શા ઉપર, જો વાત મારી જાણી રે. ૩૯

---

૩૬. શેષે—લક્ષ્મણે. (લક્ષ્મણ શેષનો અવતાર છે માટે તેને શેષ કહ્યો છે).

વાનર સહિત ને રામ સહિત, તુંને બાંધ્યો તો આગે રે;
શું સામો આવ્યો વઢવાને, વૈર દીઠે જાગે રે. ૪૦
એવું ભાખી લક્ષ્મણને, સાત મારિયાં તીર રે;
વિભીષણને દશ હનુમંતને દશ, મારે દશ દશ બળિયા વીર રે. ૪૧
સેના સઘળી ત્રાસ પમાડી, ભમાડી આકાશ રે;
રાવણનંદન રોષે ભરાણો, કરે સહુનો નાશ રે. ૪૨
લક્ષ્મણ પરાક્રમ પેખી પ્રૌઢું, મન પામ્યો આનંદ રે;
ભલો રાવણસુત વીંધ્યા વારૂ, હવે રહેજે રાક્ષસ ચંદ રે. ૪૩
તારે શસ્ત્રે ને વિદ્યાએ, હું થયો રળિઆત રે;
ધરી ધનુષ્ય ઉચરે એવું, કરવા લાગ્યો ઘાત રે. ૪૪
બાણ બહુ માર્યાં સૌમિત્રિ, સેના ત્રોડી આખી રે;
તીર તીક્ષણ તેણે તેજે, અંગથી અળગી રાખી રે. ૪૫
મારે મો'કમ અતિશે તેને, દશરથતણો કુમાર રે;
માંહોમાંહે મર્મસ્થાનકે, કરે કોટિ પ્રહાર રે. ૪૬
લઘુલાઘવી વિદ્યા દેખાડે, ગાંજ્યો કોય ન જાય રે;
લક્ષ્મણ જાણે કેશુ ફૂલ્યો, એવા ભાસે કાય રે. ૪૭
શીબલ સરખો સુત રાવણનો, એવા રાક્ષસ રાજે રે;
સિંહ સરિખા શૂર શિરોમણી, રંગે રાઢે છાજે રે. ૪૮
લેઈ તીરે શરીર ઢાંકે, પરમ પ્રવર્ત્યું યુદ્ધ રે;
વિદ્યાવયે ગુણે છે પૂરા, શૂર શિરોમણિ શુદ્ધ રે. ૪૯
એમ આથડતા ભડ ત્યાં વઢતા, વીત્યો છે બહુ કાળ રે;
બેહુએ તે તો શિથિલ થયા રે, વાગ્યાં અસ્ત્ર વિશાળ રે. ૫૦
લક્ષ્મણની તે વા'રે આવ્યો, વિભીષણ બળવાન રે;
હવે હું તો હમણાં એનું, ઉતારૂં અભિમાન રે. ૫૧

કડવું ૩૨ મું.

ઢાળ.

એવું કહી વિભીષણ વઢે, લક્ષ્મણજીની વા'રે ચઢે;
ગજયૂથ મધ્યે ગજપતિ હોય, અતિશે ઓપે એવો સોય.

---

૪૩. વીંધ્યા–'વિધા' પ્ર. ૧–૨. રહેજે–સાવધ રહેજે. ૪૭. લઘુલાઘવી–ચપળતા. ૪૮. શીબલ–(?)

બાણતણા વરસાવ્યા ઘન, કોપે કીધું ક્રૂર વદન;
સેન મધ્યે બોલ્યો રે વચન, મરે આજ તો માને મન. ૨
એ મુએ મુઓ પરિવાર, રાવણ તે પણ ખાશે હાર;
એને સહુકો મારો માર, પાડો પૃથ્વીતળ મોઝાર. ૩
એનામાંહે એ જુંઝાર, બીજા બહુતો માર્યા ઠાર;
પ્રહસ્ત કુંભકર્ણ ને કુંભ, અકંપન કંપન ને નિકુંભ. ૪
દેવાન્તક નરાન્તક હણ્યા, મહોદર મહાપાર્શ્વ અવગણ્યા;
મકરાક્ષ અને લંબકર્ણ, યૂપાક્ષ વિરૂપાક્ષ પમાડ્યા મર્ણ. ૫
જાંબમાલિ ને ત્રિશિરા, યજ્ઞકેતુ યજ્ઞકોપ માર્યા ખરા;
એ આદે બહુ બળિયા હણ્યા, સેન સહિત સઘળા અવગણ્યા. ૬
ગોપદની પેરે સાયર તર્યા, પાજ બાંધી પ્રભુ ઉતર્યા;
કરનારો તરનારો રામ, તાર્યા પા'ણ રાખવા નામ. ૭
તે માટે તમો સહુ એને હણો, નામ મુખે રામનું ભણો;
હું કુંવર ભાઇનો કયમ હણું, પણ સ્નેહ રામનો મનમાં ગણું. ૮
સહોદર માર્યે લાગે પાપ, રામકામ તે કરવું આપ;
તમો સહુ વઢો એ સંગ, હુંએ ત્યાં વઢું ધરી રંગ. ૯
લક્ષ્મણ એને મારશે ઠાર, હું કહું સાચો પ્રતિકાર;
એવું કહેતાં વાનર રીંછ, શિલા વૃક્ષ લેઇ ધાયા ભીંછ. ૧૦
મારે શાલ તાલ તમાલ, રાવણસુતનો આણે કાળ;
દૂક દૂક કરેછે હરિ, મારે માર ઊંચાં પૂછ કરી. ૧૧
વિભીષણ લઇ આવ્યો ગદા, ઈંદ્રજિત ઓસરિયો તદા;
લક્ષ્મણ પાસે રાઢે ગયો, સુત સુમિત્રા તત્પર થયો. ૧૨
ધનુષ્ય સાંધિયું બળવંત યોધ, મનમાંહે પણ આવ્યો ક્રોધ;
જાણે ત્રિપુર ને ત્રિપુરાર, વૃત્રાસુર ને ઈંદ્ર અપાર. ૧૩
તેમ દશરથસુત રાવણ મન, માંહોમાંહે કરે કદન;
સામસામાં બહુ મારે બાણ, બળિયા છે તે યોધ પ્રમાણ. ૧૪
રાવણસુત વરસાવે મેહ, સુત સુમિત્રા ઢાંક્યો દેહ;
દેવ સહુ થયા દિગ્મૂઢ, હણશે લક્ષ્મણને પ્રૌઢ. ૧૫
ઈંદ્ર વરૂણ વૈશ્વાનર વાય, ઢાંક્યો દેખી દુખિયા થાય;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય રે રાઘવરાય, એને બળ આપજો કાય. ૧૬

---

૧૦. પ્રતિકાર–ઉપાય. ભીંછ–ભીછરા કેશવાળા(?) ૧૨. રાઢે–વઢવાને.

દીસે દુખિયા વાનર વીર, કૃપા કરજો શ્યામશરીર;
શરજાળનાં ભાજ્યાં તીર, લક્ષ્મણ સ્વસ્થ થયો ધરી ધીર. ૧૭
ધનુષ્ય બાણ ગ્રહીને હાથ, ચાર બાણ મારિયાં સાથ;
ચો બાણે માર્યા હય ચાર, ધડક્યો રાવણતણો કુમાર. ૧૮
લક્ષ્મણ બહુ દેખાડે ભેદ, તેણે તેતો પામે ખેદ;
વાનર સોંઢયા તે સમર્થ, પડ્યા ઉછળી ભાંજ્યા રથ. ૧૯
કરી કાનમાં નાદ અપાર, આવ્યા લક્ષ્મણ છે જે દાર;
લક્ષ્મણે એક બાણે કરી, લીધા પ્રાણ સારથિના હરી. ૨૦
પાળો ચાલ્યો પાડી ચીસ, રથ ભાંજ્યો તે મનમાં રીસ;
હવે હું એનું છેદું શીશ, પાણે રક્ત એનું હું પીશ. ૨૧
માંહેમાંહે અસ્ત્રે કરી, કરે પ્રહાર ક્રોધ મન ધરી;
બાણતણા વરસે વરસાદ, છાયો રવિ જાણે થઇ રાત. ૨૨
ઇંદ્રજિતે ત્રણ શર પ્રચંડ, હણિયો લલાટ જાણે યમદંડ;
લક્ષ્મણનું રક્ત રાજે અંગ, જાણે પ્રગટ્યાં માથે શૃંગ. ૨૩
સાવધાન સૌમિત્રિ થયો, કાઢી બાણને સામો ગયો;
બાણ મુખ માર્યાં તેને પંચ, રીઝ્યો જોઇ તેનો સંચ. ૨૪
માનવકેરૂં જોજો કાજ, માર્યાં બાણ તે લાગી લાજ;
વાનર જય જય જય ઉચરે, કૌતુક કોડે કપિજન કરે. ૨૫
મેઘનાદે ત્રણ માર્યાં તીર, આશ્ચર્ય પામ્યો લક્ષ્મણવીર;
વિભીષણને માર્યાં શર ત્રણ ક્રોધ, બાણે કીધા આકળા યોધ. ૨૬
એક એક બાણ વાનરને મુખ, જાણે સઘળા શૃંગી રૂખ;
સુમિત્રાસુતને શોણિત વહે, નીરઝરણની પેરે નવ રહે. ૨૭
માર માર મુખ વાણી કે'ય, વઢે વિભીષણ ઇંદ્રજિત બેય;
માંડે માયા અસ્ત્રે ઘણી, બીજી બહુ વિદ્યા તેતણી. ૨૮
વિહ્વળ કર્યો વિભીષણ વીર, લક્ષ્મણ સામાં મારે તીર;
લક્ષ્મણે માંડ્યો રણસંગ્રામ, હવે હું ફેડું તારો ઠામ. ૨૯
બાણતણો વરસાવે મેહ, પર્વત વૃક્ષતણી પેરે દેહ;
કુબેરે આપ્યું'તું જે બાણ, ઇંદ્રજિતે કાઢ્યું નિરવાણ. ૩૦

---

૧૭. શરજાળ–તીરનો સમૂહ. ૨૧. પાણે—પાણિએ–હાથવતી. ૨૭. શૃંગીરૂખ–શૃંગી ઋષિ–(શૃંગીને માથે એક શીંગડું હતું,) તેમ અહીં વાનરને માથે એક એક તીર છે. ૩૦. પર્વત ઇ૦–વૃક્ષ અને પર્વતની પેઠે દેહ ઉપર બાણનો વરસાદ વરસે છે.

રાક્ષસ એવાં વાયક ભસે, ઇંદ્રજિત એ બાણ તાણશે;
ત્યારે લક્ષ્મણ પ્રાણ છાંડશે, કોણ યુધ પછી માંડશે. ૩૧
મેઘનાદે ચઢાવ્યું ચાપ, લક્ષ્મણે તાણ્યું ધનુષ્ય આપ;
મારચ મારચ ભાખે નિરવાણ, સાથે મેલ્યાં બહુ બાણ. ૩૨
એકનું એકને વાગ્યું અંગ, ધરા ઢળ્યા થઇ બે ભંગ;
વાનર લક્ષ્મણને જુએ પડયો, રણમાં રાક્ષસપતિ અડવડયો. ૩૩
સેન બે રહ્યાં ખળભળી, બળિયા બેને સાનજ વળી;
ભયંકર કર્યું વળી યુદ્ધ, સરખા શૂરા સરખી બુદ્ધ. ૩૪
લક્ષ્મણ પૂઠે રહ્યા સર્વ દેવ, રક્ષા અર્થે અવશ્યમેવ;
ધન્ય ધન્ય બોલે ઋષિ સહુ, વીરા જય પામે તું બહુ. ૩૫
અમર સહુ કહે કરજોડ, રખે લક્ષ્મણ લાગે ખોડ;
સુરપ્રત્યે સુમિત્રાતન, એણીપેરે બોલ્યો વચન. ૩૬
મસ્તક એનું પાડું મહી, તો પાછો વળું સહી;
અમર અતિ પામ્યા આનંદ, ભલો ભલો લક્ષ્મણ કુળચંદ. ૩૭
તમ વિના એ કોણે મરે, જેહ દુઃખ જગતને કરે;
લક્ષ્મણજી વારેતા કરે જદા, ઇંદ્રજિતે મારી એક ગદા. ૩૮
બાણે તે તો ભાજી તદા, સુખ પામ્યા સુર ત્યારે મુદા;
ઇંદ્રજિતને અપશુકન થાય, થરથર ધ્રુજે અતિશે કાય. ૩૯
કાગ શિયાળ સિંચાણા લવે, જાણે જે હું બીખ્યો ભવે;
શુહું શુહું વાણી સુણો કાં નહિ કાન, નાકઅણી ન દેખે તે સ્થાન. ૪૦
મન માંહે મનેછે શોક, મુઓ હું મુઆ સર્વ લોક;
નિકુંભલાએ થયો નહિ હવન, તેણેકરી મારશે માનવતન. ૪૧
લક્ષ્મણજી શોભે જાણે ભાણ, સાંધી ધનુષ્ય કાઢિયું બાણ;
ઇંદ્રે જે આપ્યું હતું તીર, વેગે તે જાણે સમીર. ૪૨
અગ્નિસમું સુવર્ણમય સાર, મારે તેનો ફેડે ઠાર;
વજ્ર સરિખું છે અપાર, સુત દશરથ કોપ્યો નિરધાર. ૪૩
બાણને કહે લક્ષ્મણ ઇશ, જઈ છેદે શત્રુનું શીશ;
આટલા દહાડા રાખ્યું જેહ, આજ કાર્ય આવ્યું તેહ. ૪૪
તાણી તે મેલ્યું જેટલે, રાવણસુત હણ્યો તેટલે;
મસ્તક પડિયું મહી મોઝાર, કુંડળ કાન મુકુટ શ્રીકાર. ૪૫

---

૩૯. મુદા–હર્ષથી.

કમળ ચૂંટી નાખે જેમ, માથું તેનું પડિયું તેમ;
ચંદ્રમા ચૂંટચો જાણિયે, વળી વળી શું વખાણિયે. ૪૬
શોણિત ચાલે સેનાપતિ પડ્યા, છાંટા જઇ લક્ષ્મણને અડચા;
ધડ શિર પડચું તે ભોમ, અમર આનંદ પામ્યા વ્યોમ. ૪૭
ધન્ય ધન્ય લક્ષ્મણજી ધન્ય, અતિ આનંદ પામ્યા સુર મન;
દેવનો શબ્દ જયજય હુઓ, એ મરતે હવે રાવણ મુઓ. ૪૮
વાનર ગાજ્યા હરખ્યા અપાર, લક્ષ્મણને કર્યો નમસ્કાર;
ભલા ભલા સૌમિત્રિ તમો, આજ આનંદ પામ્યા અમો. ૪૯
વિભીષણ હનુમંત રીંછરાય, સહુ ગુણ લક્ષ્મણના ગાય;
અનુપમ એ કાર્ય કર્યું, સેં'જે સહુનું દુઃખ હર્યું. ૫૦
શેષ વિના એવું કોણ કરે, જે અવનિ ફેણ ઉપર ધરે;
ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા પરહરે, તે વિના ક્યમ એવો મરે ? ૫૧

કડવું ૩૩ મું.

રાગ જીતમાન.

રાવણસુતનું સેન વેરાણું, જાણે ભાગ્યું વા'ણ;
વસાંણું સર્વે વેરાએ, તેમ પડચું ભંગાણ. ૧
સાગરમાંહે નાઠા નિશાચર, અધમુઆ અધસસતા;
પર્વતમાંહે પેઠા નાશી, દેખે નહિ તેમ ખસતા. ૨
કુંવર કેરા રક્તતણા, લક્ષ્મણને લાગ્યા છાંટા;
વાનર કહે કેસરી ગજ હણે, તેમ તમો અહિંયાં ખાટચા. ૩
વિભીષણ કહે હવે સહુ આપણ, સીતાપતિ કને જઇએ;
સમાચાર સમર્પી સુધો, આજ ઓશિંકળ થઇએ. ૪
હનુમંત જાંબવાનને ગમિયું, લક્ષ્મણને તે વચન;
વેગે ત્યારે વહીને આવ્યા, જ્યાંકણ જગજીવન. ૫

૫૧. ક્ષુધા ૪૦—લક્ષ્મણે ક્ષુધા, તૃષા અને નિદ્રા જીતી હતી. બીજી જગોએ એમ સાંભળ્યું છે કે જેણે ચૌદ વરસ સુધી બ્રહ્મચર્ય રાખી નિદ્રા જીતી હોય તેનાથી ઇંદ્રજિત મરે. લક્ષ્મણ એવો હતો માટે તેનાથી ઇંદ્રજીત મુઓ. ૩. ખાટચા—લાભ પામ્યા. ૫. જ્યાંકણ—જ્યાં આગળ.

ગાઢે તે ગાજતા આવ્યા, જ્યાં બેઠા રઘુનાથ;
ારજાદાએ વાનર ઊભા, રહ્યા જોડી હાથ. ૬
ાક્ષ્મણ પાસે સહુએ જઇને, સામો વિભીષણ વીર;
ામ પૂછે રાવણભ્રાત કહે, સાંભળો શ્યામશરીર. ૭
ાક્ષ્મણજી સાથે ગયા અમો, નિકુંભલા હોમશાળ;
ધવચ હોમ રહ્યો એનોજી, તેણે આવ્યો કાળ. ૮
ાક્ષ્મણજીએ પછે કીધું, પરાક્રમ તેણે ઠામ.
ા કહ્યું કોણે નવ જાયે, ભયંકર સંગ્રામ. ૯
ાણે કરીને મસ્તક પાડયું, હણ્યો રાવણસુત શૂર;
ોષ વિના કોણે જીતાએ, જેણે હર્યું ઇંદ્રિનું નૂર. ૧૦
એવું કહેતાં આનંદ પામ્યા, રીઝ્યા રાઘવરાય;
ાક્ષ્મણ અંક ઉપર બેસાર્યો, ભલો ભલો કહી ભાય. ૧૧
ીશ સુંઘી સૌમિત્રિનું, દીધું આલિંગન;
ામ ઠામ તે વહે બાણનાં, શોણિત ચાલે તન. ૧૨
રાઘવજી તે જોઇને રે, શોક કરેછે મન;
વળી કહે વારૂં થયું જે, પામ્યો એ પતન. ૧૩
એ માર્યો તે મોટું કીધું, પરાક્રમ પરમ પવિત્ર;
વીરા મારા શું વખાણું, તારી વાત વિચિત્ર. ૧૪
રાવણ કેરી જોડજ ભાગી, હણ્યો પેહેલો કુંભકર્ણ;
તેં વળી એ કુંવર બળિયો, પમાડયો ત્યાં મર્ણ. ૧૫
સીતા પામશુ દુઃખ વામશુ, થાપશું વિભીષણ ઠામ;
હવે રાવણ નોધારો છે, હણું હું સંગ્રામ. ૧૬
રાવણસુતના પ્રા'ર પડ્યા છે, લક્ષ્મણતણે શરીર;
શલ્ય તેને ત્યાં પીડે છે, તવ બોલ્યા શ્રીરઘુવીર. ૧૭
સુષેણને કે' વિશલ્યા ઔષધી, લક્ષ્મણ અર્થે લાવો;
વિભીષણે સુગ્રીવ સોંઢાડયો, વેગે કરી વળાવ્યો. ૧૮
ઓળખી ઔષધિ લેઈ આવ્યો, વિશલ્ય કરણી જેહ;
સુમિત્રાસુતને ગંધાવી, દિવ્ય થઈ તવ દેહ. ૧૯
વાનર જે જે વિકળ થયા'તા, તે તેને ગંધાવી;
સહુ તે તો આનંદ પામ્યા, સેના અતિ સોહાવી. ૨૦

---

૨૦ ગંધાવી–સુંઘાડી.

હવે રાવણ પાસે રાક્ષસ રોતા, આવી કરે આક્રંદ;
ઈંદ્રજિત લક્ષ્મણે માર્યો, જે હુતો કુળચંદ. ૨૧
એવું કે'તાં થયો અણમણો, સાચે સુતને માર્યો;
સેવક કે'છે સ્વર્ગલોક તો, નિશ્ચે દેહ પધાર્યો. ૨૨
અચેત થઇ અવનિએ પડિયો, વલખું વિપરિત અંગ;
પ્રધાને જ્ઞાન કહીને ઉઠાડયો, તમો થયા કાં ભંગ. ૨૩
અધમુઓ એમ ઓચરે આતુર, કુંવર મારા આવો;
મુજને સદા ઉપજાવતો આનંદ, આજ કાં રોવરાવો. ૨૪
આંખે વીશે રીસે આંસુ, ચાલે છે તે પાણી;
સભામાં સહુ રોવા લાગ્યું, હા હા વરતી વાણી. ૨૫
મારી પે'લાં તું મૃત્યુ પામ્યો, અનુક્રમ નહિ એહ;
લક્ષ્મણ રહ્યો રામ રહ્યા સુગ્રીવ, તારો પડિયો દેહ !! ૨૬

રાગ પરજીઓ.

કુંવર આવો રે કુંવર આવો રે, મુજને કહી તાત આજ બોલાવો રે. કું
તુજ મરતે દેવ સુખ પામ્યા, આગે જીત્યો જે સુરરાય;
વા'લા મારા માનવ મંદે, તું માર્યો કેમ જાય. કુંવર૦ ૨૮
યુવરાજ પદવી કોણ પાળે, કોણ ટાળે તું વિણ શોક;
તું મરતે હવે હરખ હણાણું, હું જીવું તે ફોક. કુંવર૦ ૨૯
તારી માતા કેમ જીવશે, વારિ વિના જેમ મીન;
વધૂનું મુખ જોયું કેમ જાશે, તુજ વિના થાશે હીન કુંવર૦ ૩૦
હવે હું તો સીતા મારૂં, જે નિમિત્ત તું હણિયો;
મુજ માટે તું મરણ ગયો, હવે હું રહ્યો તારો રણિયો. કુંવર૦ ૩૧
કાલાવાલા કરે ઘણેરા, રક્ત થયાં લોચન;
ધારા ચાલે કુંવર સાલે, હાથે કૂટે તન. કુંવર૦ ૩૨
શિખામણ સદા સુત દેતો, લેતો સહુના દંડ;
કાળતણો કાળ તો હુતો, વશ કર્યું બ્રહ્માંડ. ૩૩
શોકસાગરમાંહે પડયો, ઉર અંગીઠી લાગી;

૨૬. રામ ૪૦—રામ અને સુગ્રીવ પણ જીવતા રહ્યા અને તારો દેહ પડયે એ શું આશ્ચર્ય છે! ૨૯. હણાણું—(હરખ). હરખ શબ્દ નરજાતિ છતાં કવિએ અહીં સુખ દુઃખની પેઠે નાન્યતર ગણ્યો છે.

તુજ વિના હું કેઇ પેરે જીવું, ગત્ય મત્ય સઘળી ભાગી. ૩૪
અંગ ધ્રૂજે કાંઇ ન સૂઝે, અરૂપરૂ નિહાળે;
નેત્રે અવલોકે સભામાં, દાસ જાણે રખે બાળે. ૩૫
પાવક સરખી ચક્ષુજ દીસે, લોહી આંસુડાં ખોલે;
કુંવર માર્યો તો શું કીજે, નહિ કો મારે તોલે. ૩૬
પ્રધાન પ્રત્યે રાવણ કે'છે, મેં તપ કીધું સહસ્ર વર્ષ;
બ્રહ્મા પ્રસન્ન થઇને આવ્યા, હૈડામાંહે હર્ષ. ૩૭
વ દાનવ વિદ્યાધર કિન્નર, તેથી ભય નહિ તુજને;
ળી એક સહના આપુંછું, જો આરાધ્યો મુજને. ૩૮
તે સહના પે'રીને જાઊં, મારૂં લક્ષ્મણ રામ;
અંગ છતાં આયુધ નહિ વાગે, જઇને ફેડું ઠામ. ૩૯
ધનુષ્ય વિરંચિએ આપ્યું છે, સૂરજ સમોવડ તેજે;
તે એઠું કરો વઢવા જાઊં, કુંવર કેરે હેજે. ૪૦
પે'લો જઇને સીતા મારૂં, જે માટે સુત મરાણો;
ખડ્ગ લેઇને અશોકવનમાં, રોષે રાય ઉજાણો. ૪૧
રાક્ષસ કે'છે માંહોમાંહે, રામ સીતા ઉગરશે;
નિરાધાર એ રાજા આપણો, રામને હાથે મરશે. ૪૨
સીતાએ શીશ ઉઘાડે, દીઠો રાવણરાય;
સુતશોકે મારશે મુજને, થર થર ધ્રુજે કાય. ૪૩
અભાગિણી હું અતિ પાપિણી, અનાથની પેરે હણશે;
મુજ મારચે સરશે નહિ રે, રામ લક્ષ્મણને અવગણશે. ૪૪
મરણ સુણી માતા રાઘવની, તજશે તે ત્યાં દેહ;
મંથરા દાસી અને કૈકેયી, સુખ પામશે એહ. ૪૫
અયોધ્યા આખુંએ મરશે, રામને શોકે ગામ;
કોને કહું જે મૃગ દેખીને, મન રહ્યું નહિ ઠામ. ૪૬
હનુમંતે મુજને કહ્યું માતા, તેડી રામને સમર્પું;
રાવણ મારૂં હઠે ન હારૂં, રાજ એનું અન્યને અર્પું. ૪૭
તેનું કહ્યું કર્યું નહિ તો, હવે મારશે પાપી;

---

૩૫. દાસ ઇ૦–સેવક જાણે કે રખેને ક્રોધથી સહુને બાળી નાખશે એવું રાવણ જોતો હતો. ૩૮. સહના–કવચ. ૪૦. એઠું કરો–નાખી મૂક્યું છે તેને તૈયાર કરો.

શું કરૂં જો સત્ય જાય નહિતર, ભસ્મ કરૂં એને શાપો. ૪૮
સુપાર્શ્વે રોતી દેખી, રાવણનો સાહ્યો હાથ;
નારી માર્યે લજ્જા જાશે, અઘટતું એ નાથ. ૪૯
ખોડ તમને ઉપજશે જી, એ માર્યે ઇંદ્રજિત ન આવે;
સર્વ ગુણે સંપૂરણ છો તો, એવી મતિ કાં આવે ? ૫૦

કડવું ૩૪ મું.

રાગ ધન્યાશ્રી આડાતાળ.

સુપાર્શ્વ કહે રાયજી રે, [1]અબળા અવધ્ય કહેવાય;
સહુથકી મોટા તમો રે, માર્યે મહિમા જાય. ૧

ઢાળ.

માર્યે મહિમા જાયે રાયનો, સહુકો કાઢે વાંક;
હત્યા લાગે ભરમ ભાગે, કહે રામ જે એ રાંક. ૨
રૂપવંત એ કામિની, પ્રેમે કીધું હરણ;
અંગિકાર કરીને લાવ્યા, તેને ઢાળિયે કેમ ધરણ. ૩
નીતિ ન્યાય જાણો તમો, અનેક વિધવા ધર્મ;
રણમાં રામને રીસે મારો, ક્રૂર કરીને કર્મ. ૪
વચન ગમ્યાં પ્રધાનનાં, હવે દશરથસુત હણું સહી;
વેરી મારો કેમ રહેશે, [5]ક્રૂર કરીને મારીશ તહીં. ૫
એવું કહી ખડ્ગ [6]સંવર્યું, આવ્યો સભા મોઝાર;
સુતમુઓ સુણી રણે પોતે, જાણ્યું રખે જાણે નાર. ૬
સેવકને દીધી આગન્યા, રણમાં જાઓ શૂર;
પૂઠેથી હું આવુંછું, તમો મારો માનવ ભૂર. ૭
હસ્તી રથ અશ્વ ઉંટે, રાક્ષસ થઇ આરૂઢ;
રણમાંહે તે આવિયા, જ્યાંકણ ગરૂડારૂઢ. ૮
રૂધિરની નદી વહેછે, જ્યાં વઢયો મેઘનાદ;

---

૧. અવધ્ય–નહિ મારવા યોગ્ય. ૫. ક્રૂર કરીને–ક્રૂર કર્મ કરીને. ૬. સંવર્યું–પાછું મ્યાનં કર્યું.

તુજ વિના હું કેઇ ગેરે જીવું, ગત્ય મત્ય સઘળી ભાગી. ૩૪
અંગ ધ્રૂજે કાંઇ ન સૂઝે, અરૂપરૂ નિહાળે;
નેત્રે અવલોકે સભામાં, દાસ જાણે રખે બાળે. ૩૫
પાવક સરખી ચક્ષુજ દીસે, લોહી આંસુડાં ઓલે;
કુંવર માર્યો તો શું કીજે, નહિ કો મારે તોલે. ૩૬
પ્રધાન પ્રત્યે રાવણ કે'છે, મેં તપ કીધું સહસ્ર વર્ષ;
બ્રહ્મા પ્રસન્ન થઇને આવ્યા, હૈડામાંહે હર્ષ. ૩૭
દેવ દાનવ વિદ્યાધર કિન્નર, તેથી ભય નહિ તુજને;
વળી એક સહના આપુંછું, જો આરાધ્યો મુજને. ૩૮
તે સહના પે'રીને જાઉં, મારૂં લક્ષ્મણ રામ;
અંગ છતાં આયુધ નહિ વાગે, જઇને ફેડું ઠામ. ૩૯
ધનુષ્ય વિરંચિએ આપ્યું છે, સૂરજ સમોવડ તેજે;
તે બેહું કરો વઢવા જાઉં, કુંવર કેરે હેજે. ૪૦
પે'લો જઇને સીતા મારૂં, જે માટે સુત મરાણો;
ખડ્ગ લેઇને અશોકવનમાં, રોષે રાય ઉજાણો. ૪૧
રાક્ષસ કે'છે માંહોમાંહે, રામ સીતા ઉગરશે;
નિરાધાર એ રાજા આપણો, રામને હાથે મરશે. ૪૨
સીતાએ શીશ ઉઘાડે, દીઠો રાવણરાય;
સુતશોકે મારશે મુજને, થર થર ધ્રુજે કાય. ૪૩
અભાગિણી હું અતિ પાપિણી, અનાથની પેરે હણશે;
મુજ મારચે સરશે નહિ રે, રામ લક્ષ્મણને અવગણશે. ૪૪
મરણ સુણી માતા રાઘવની, તજશે તે ત્યાં દેહ;
મંથરા દાસી અને કૈકેયી, સુખ પામશે બેહ. ૪૫
અયોધ્યા આખુંએ મરશે, રામને શોકે ગામ;
કોને કહું જે મૃગ દેખીને, મન રહ્યું નહિ ઠામ. ૪૬
હનુમંતે મુજને કહ્યું માતા, તેડી રામને સમર્પું;
રાવણ મારૂં હઠે ન હારૂં, રાજ એનું અન્યને અર્પું. ૪૭
તેનું કહ્યું કર્યું નહિ તો, હવે મારશે પાપી;

---

૩૫. દાસ ઇ૦–સેવક જાણે કે રખેને ક્રોધથી સહુને બાળી નાખશે એવું રાવણ જોતો હતો. ૩૮. સહના–કવચ. ૪૦. બેહું કરો–નાખી મૂક્યું છે તેને તૈયાર કરો.

શું કરૂં જો સત્ય જાય નહિતર, ભસ્મ કરૂં એને શાપી. ૪૮
સુપાર્શ્વે રોતી દેખી, રાવણનો સાહ્યો હાથ;
નારી માર્યે લજ્જા જાશે, અઘટતું એ નાથ. ૪૯
ખોડ તમને ઉપજશે જી, એ માર્યે ઇંદ્રજિત ન આવે;
સર્વ ગુણે સંપૂરણ છો તો, એવી મતિ કાં આવે ? ૫૦

કડવું ૩૪ મું.

રાગ ધન્યાશ્રી આડોતાળ.

સુપાર્શ્વ કહે રાયજી રે, અબળા અવધ્ય કહેવાય;
સહુથકી મોટા તમો રે, માર્યે મહિમા જાય. ૧

ઢાળ.

માર્યે મહિમા જાયે રાયનો, સહુકો કાઢે વાંક;
હત્યા લાગે ભરમ ભાગે, કહે રામ જે એ રાંક. ૨
રૂપવંત એ કામિની, પ્રેમે કીધું હરણ;
અંગિકાર કરીને લાવ્યા, તેને ઢાળિયે કેમ ધરણ. ૩
નીતિ ન્યાય જાણો તમો, અનેક વિધવા ધર્મ;
રણમાં રામને રીસે મારો, ક્રૂર કરીને કર્મ. ૪
વચન ગમ્યાં પ્રધાનનાં, હવે દશરથસુત હણું સહી;
વેરી મારો કેમ રહેશે, ક્રૂર કરીને મારીશ તહીં. ૫
એવું કહી ખડ્ગ સંવર્યું, આવ્યો સભા મોઝાર;
સુતમુઓ સુણી રહ્યો પોતે, જાણ્યું રખે જાણે નાર. ૬
સેવકને દીધી આગન્યા, રણમાં જાઓ શૂર;
પૂઠેથી હું આવુંછું, તમો મારો માનવ ભૂર. ૭
હસ્તી રથ અશ્વ ઉંટે, રાક્ષસ થઇ આરૂઢ;
રણમાંહે તે આવિયા, જ્યાંકણ ગરૂડારૂઢ. ૮
રૂધિરની નદી વહેછે, જ્યાં વઢયો મેઘનાદ;

---

૧. અવધ્ય–નહિ મારવા યોગ્ય. ૫. ક્રૂર કરીને–ક્રૂર કર્મ કરીને. ૬. સંવર્યું–પાછું મ્યાનં કર્યું.

આ માર્યો છે તેહનું, વેર વાળીએ આહ્‌લાદ. ૯
રાક્ષસ આવ્યા ઉરભર, તવ ધસ્યા રઘુનાથ;
હવે હું મારૂં સહી, સર્વને એકે હાથ. ૧૦
બાણે ઢાંકયા રામને, રાક્ષસનો નહિ પાર;
શરજાળ ભાંગી પ્રકટયા રે, સ્વામી જગદાધાર. ૧૧
હસ્તી રામે મારિયા, સહસ્ત્ર ને પંચવીશ;
બે ક્રોડ પાળા અશ્વ પાલખી, વેગે હણ્યા આણી રીસ. ૧૨
સાઠ સહસ્ત્ર જે રથ ભાગ્યા, સુત જોધ માર્યા ઠામ;
વાનર આનંદ પામિયા, જુઓ પ્રભુ કેરાં કામ. ૧૩
રૂધિર ચાલે અતિ ઘણાં, માંસના કર્દમ થયા;
અધમુઆ ને અતિશે પીડયા, રાવણની પાસે ગયા. ૧૪
સ્વામી સુતની પાસે પધાર્યા, મોકલ્યા'તા જેટલા;
અમો કહેવા કારણ મૂકયા, જીવ્યા આવ્યા એટલા. ૧૫
નીચું જોઇ રાય કહે, માનવનાં જુઓ કાજ;
કુંવર સેન પ્રધાન માર્યા, ગઇ અમારી લાજ. ૧૬
ઘરમાંહે નારીએ, સાંભળી સર્વે વાત;
કુંવર માર્યો નાદ ઉતાર્યો, જઈ મળ્યો વિભીષણ ભ્રાત. ૧૭
તેણે ભેદ કહીને ભંજાવ્યું ઘર, મળ્યો માંહે મંદ;
રામની નારી લઈ આવ્યો, મૂઢ પડવા ફંદ. ૧૮
રૂએ ને કરે વારતા, લંકામાંહે નાર;
રામને જઇ મનાવત તો, મરત નહિ પરિવાર. ૧૯
જેણે રામે તાટકા મારી, તારી અહલ્યા કામિની;
સુબાહુ માર્યો જાગ કરાવ્યો, લાવ્યો સીતા ભામિની. ૨૦
તાતવચને વન વસ્યા, વિરાધ રાક્ષસને હણ્યો;
પંચવટીએ પછે રહ્યા, મહિમા વધાર્યો તેતણો. ૨૧
રાવણની ભગિની ત્યારે કહે, રાખો મુજને રામ;
નાક કાન વાઢયાં તેનાં, ચૌદ સહસ્ત્ર માર્યા ઠામ. ૨૨
નાસિકા વિના કાન વિના, ભગિનીએ ભંભેર્યો ભ્રાત;

૯. આહ્‌લાદ–આહ્‌લાદથી–ઉમંગથી. ૧૦. ઉરભર–છાતીએ હામ રાખીને. ૨૦. જાગ–(વિશ્વામિત્રનો) લાવ્યો–(સ્વયંવરમાંથી).

સીતા હરી રાવણ આવ્યો, કીધી કૂડી વાત. ૨૩
રામ લક્ષ્મણ રોયા ઘણું, પછે મળ્યા સુગ્રીવરાય;
વાલી મારી આપી નારી, ઉલટ અંગ ન માય. ૨૪
પાજ બાંધી પધાર્યા, માર્યા રાક્ષસ અતિ ઘણા;
વાનરની સેના ઘણી પણ, રામ લક્ષ્મણ બે જણા. ૨૫
કુંભકર્ણ માર્યો ઈંદ્રજિત માર્યો, હવે મરશે રાવણરાજ;
દૈવ દીસે દૂબળો, એનું વણસશે સર્વ કાજ. ૨૬
બ્રહ્માએ ને મહાદેવે, વર આપ્યા હતા જેહ;
દસ સહસ્ર વર્ષ તપ કર્યું, રાવણે આણી નેહ. ૨૭
માગ્ય માગ્ય રે રાવણ તું તો, કહ્યું નહિ કોથી મરણ;
દેવ દૈત્ય યક્ષ રક્ષ કિન્નર સહુ, રહે મારે શરણ. ૨૮
કો તુજને જીતશે નહિ, વિરંચિ કહે સત્ય;
માનવથી મૃત્યું તાહરૂં, વિચારી જો ગત્ય. ૨૯
રાવણે કહ્યું ભલું, જીવ માનવ કેઇ માત્ર!
જેને હું તો હઠે મારૂં, શિથિલ હોયે ગાત્ર. ૩૦
તે માનવ એ રામ આવ્યા, ઈંદ્રજિતનો કર્યો નાશ;
રૂવે કૂટે એમ કહી, કો કરે રાક્ષસી હાસ. ૩૧
હવે એક રાવણ રહ્યો, તે તજશે પ્રાણ;
મંદોદરી સુત મુઆ સુણીને, નહિ જીવે નિરવાણ. ૩૨
એમ નગરમાં ઈંદ્રજિતને, શોકે નર ને નાર;
રૂવે છે તે અતિઘણું, અત્યંત વરણ અઢાર. ૩૩
રાવણે તે સભામાંહે, જોયા સઘળા જન;
નેત્ર જાણે બાળશે, એવો દીસે દશવદન. ૩૪
મહોદર ને મહાપાર્શ્વ, ત્રીજો ત્યાં વિરૂપાક્ષ;
રણમાં જાઓ વાનર ખાઓ, એ વચન મારૂં રાખ. ૩૫
અપાર કહીને ઉઠિયો, જુઓ અમારાં કાજ;
ઈંદ્રજિતનું વેર વાળી, આવશું અમો આજ. ૩૬
રાવણ મનમાં મોદ પામ્યો, તમારી તે આશ;
કહોછો તેમ સહી એ કરશો, પામશે તે ત્યાં ત્રાસ. ૩૭
હુંએ સાથે આવુંછું, સુપાર્શ્વ સુણ વાણ;

૩૬. અપાર—એવું એવું ઘણું.

આ માર્યો છે તેહનું, વેર વાળીએ આહ્‌લાદ. ૯
રાક્ષસ આવ્યા ઉરભર, તવ ધસ્યા રઘુનાથ;
હવે હું મારૂં સહી, સર્વને એકે હાથ. ૧૦
બાણે ઢાંક્યા રામને, રાક્ષસનો નહિ પાર;
શરજાળ ભાંગી પ્રકટચા રે, સ્વામી જગદાધાર. ૧૧
હસ્તી રામે મારિયા, સહસ્ર ને પંચવીશ;
બે ક્રોડ પાળા અશ્વ પાલખી, વેગે હણ્યા આણી રીસ. ૧૨
સાઠ સહસ્ર જે રથ ભાગ્યા, સુત જોઇ માર્યો ઠામ;
વાનર આનંદ પામિયા, જુઓ પ્રભુ કેરાં કામ. ૧૩
રૂધિર ચાલે અતિ ઘણાં, માંસના કર્દમ થયા;
અધમુઆ ને અતિશે પીડચા, રાવણની પાસે ગયા. ૧૪
સ્વામી સુતની પાસે પધાર્યા, મોકલ્યા'તા જેટલા;
અમો કહેવા કારણ મૂક્યા, જીવ્યા આવ્યા એટલા. ૧૫
નીચું જોઇ રાય કહે, માનવનાં જુઓ કાજ;
કુંવર સેન પ્રધાન માર્યા, ગઇ અમારી લાજ. ૧૬
ઘરમાંહે નારીએ, સાંભળી સર્વે વાત;
કુંવર માર્યો નાદ ઉતાર્યો, જઈ મળ્યો વિભીષણ ભ્રાત. ૧૭
તેણે ભેદ કહીને ભંજાવ્યું ઘર, મળ્યો માંહે મંદ;
રામની નારી લઈ આવ્યો, મૂઢ પડવા ફંદ. ૧૮
રૂએ ને કરે વારતા, લંકામાંહે નાર;
રામને જઇ મનાવત તો, મરત નહિ પરિવાર. ૧૯
જેણે રામે તાટકા મારી, તારી અહલ્યા કામિની;
સુબાહુ માર્યો જાગ કરાવ્યો, લાવ્યો સીતા ભામિની. ૨૦
તાતવચને વન વસ્યા, વિરાધ રાક્ષસને હણ્યો;
પંચવટીએ પછે રહ્યા, મહિમા વધાર્યો તેતણો. ૨૧
રાવણની ભગિની ત્યારે કહે, રાખો મુજને રામ;
નાક કાન વાઢયાં તેનાં, ચૌદ સહસ્ર માર્યા ઠામ. ૨૨
નાસિકા વિના કાન વિના, ભગિનીએ ભંભેર્યો ભ્રાત;

---

૯. આહ્‌લાદ–આહ્‌લાદથી–ઉમંગથી. ૧૦. ઉરભર–છાતીએ હામ રાખીને. ૨૦. જાગ–(વિશ્વામિત્રનો) લાવ્યો–(સ્વયંવરમાંથી).

સીતા હરી રાવણ આવ્યો, કીધી કૂડી વાત. ૨૩
રામ લક્ષ્મણ રોયા ઘણું, પછે મળ્યા સુગ્રીવરાય;
વાલી મારી આપી નારી, ઉલટ અંગ ન માય. ૨૪
પાજ બાંધી પધાર્યા, માર્યા રાક્ષસ અતિ ઘણા;
વાનરની સેના ઘણી પણ, રામ લક્ષ્મણ બે જણા. ૨૫
કુંભકર્ણ માર્યો ઇંદ્રજિત માર્યો, હવે મરશે રાવણરાજ;
દૈવ દીસે દૂબળો, એનું વણસશે સર્વ કાજ. ૨૬
બ્રહ્માએ ને મહાદેવે, વર આપ્યા હતા જેહ;
દસ સહસ્ત્ર વર્ષ તપ કર્યું, રાવણે આણી નેહ. ૨૭
માગ્ય માગ્ય રે રાવણ તું તો, કહ્યું નહિ કોથી મરણ;
દેવ દૈત્ય યક્ષ રક્ષ કિન્નર સહુ, રહે મારે શરણ. ૨૮
કો તુજને જીતશે નહિ, વિરંચિ કહે સત્ય;
માનવથી મૃત્યું તાહરૂં, વિચારી જો ગત્ય. ૨૯
રાવણે કહ્યું ભલું, જીવ માનવ કેઇ માત્ર!
જેને હું તો હઠે મારૂં, શિથિલ હોયે ગાત્ર. ૩૦
તે માનવ એ રામ આવ્યા, ઇંદ્રજિતનો કર્યો નાશ;
રૂવે કૂટે એમ કહી, કો કરે રાક્ષસી હાસ. ૩૧
હવે એક રાવણ રહ્યો, તે તજશે પ્રાણ;
મંદોદરી સુત સુઆ સુણીને, નહિ જીવે નિરવાણ. ૩૨
એમ નગરમાં ઇંદ્રજિતને, શોકે નર ને નાર;
રૂવે છે તે અતિઘણું, અત્યંત વરણ અઢાર. ૩૩
રાવણે તે સભામાંહે, જોયા સઘળા જન;
નેત્ર જાણે બાળશે, એવો દીસે દશવદન. ૩૪
મહોદર ને મહાપાર્શ્વ, ત્રીજો ત્યાં વિરૂપાક્ષ;
રણમાં જાઓ વાનર ખાઓ, એ વચન મારૂં રાખ. ૩૫
અપાર કહીને ઉઠિયો, જુઓ અમારાં કાજ;
ઇંદ્રજિતનું વેર વાળી, આવશું અમો આજ. ૩૬
રાવણ મનમાં મોદ પામ્યો, તમારી તે આશ;
કહોછો તેમ સહી એ કરશો, પામશે તે ત્યાં ત્રાસ. ૩૭
હુંએ સાથે આવુંછું, સુપાર્શ્વ સુણ વાણ;

---

૩૬. અપાર–એવું એવું ઘણું.

રાક્ષસ લંકામાંહે જીવતા હોયે, કરો તેને જાણ. ૩૮
હવે રાજા પોતે રણમાં, જાય છે નિરધાર;
સહથિયાર સહુ આવજો, નહિતર મારીશ ઠાર. ૩૯
રથ મારો સજ કરો, ઉગર્યા તે આવો સહુ;
આટલા દિનનું ઉરણ થાઓ, ધાન જે ખાધું બહુ. ૪૦
સુપાર્શ્વે નર સહુને, તેડ્યા બાળ ગોપાળ;
રથ આયુધ સજ કરી, આવિયો તે તતકાળ. ૪૧
અશ્વ આઠ તે જોતર્યા, સારથિ બેઠો શુભ લાગ;
રાય આવી પીંજણિયે, પરહિયો જવ પાગ. ૪૨
છીંક ખાધી રથે બેસતાં, અપશુકન થયા અપાર;
કોઇ કહેછે આજ જાયે, તે નિશ્ચે પામે હાર. ૪૩
સુપાર્શ્વ સર્વ સાજ સજી, રહ્યો રાયને સંગ;
મહોદર મહાપાર્શ્વ અશ્વે ચઢી, રહ્યા આણી રંગ. ૪૪
વિરૂપાક્ષ પાડે ચઢ્યો, ગર્ધવ ચઢ્યો છે કોય;
ઉંટે વેસર હસ્તી વાઘે, સિંહે ચઢિયા સોય. ૪૫
ધનુષ્ય ઉંચાં કર્યાં છે, કો રાક્ષસ રાક્ષસ ઉપર ચઢ્યા;
કાળમેઘ સરિખા ઉપરા ઉપરી, જઇ આકાશે અડ્યા. ૪૬
સહના ટોપ હથરોટા પે'ર્યા, ખડ્ગ ખેટક પાણ;
સાંગ તોમર ભાલા ભોગળ, અનેક મૂકે બાણ. ૪૭
લંકામાં જન જે હતા, તે નીસર્યા સંઘાત;
નગરમાંથી નીસરતાં, આવ્યો રૂધિરનો વરસાત. ૪૮
સૂર્ય ઝાંખો થાવા લાગ્યો, દિશ ન સૂઝે એક;
વીજળી ઝળકે નાગ સળકે, વાટમાંહે વિવેક. ૪૯
અશ્વ તે તો આખડે, મંદ દીસે રાક્ષસા;
ધ્વજાએ કાગ સિંચાણા બેસે, શિયાળ ને લવે સસા. ૫૦

---

૪૦. ઉરણ–ઋણ ફેડવાપણું. અર્થાત્ મારૂં અન્ન ખાધું છે તે ઋણમાંથી તમો આજ મારે અર્થે સંગ્રામ કરીને મુક્ત થાઓ. ૪૫. વેસર–ખચ્ચર.

કડવું ૩૫ સું.

રાગ આશાવરી.

વલખું થયું વદન જી, ફરક્યું વામ લોચન જી;
તન તે ધ્રુજ્યું અતિશે રાયનું રે. ૧

ઢાળ.

તન ધ્રુજ્યું રાયનું, નિસરતાં રણમાંય;
કાનમાં ઘુઘવાડા વાજે, ગત્ય ભાગી ત્યાંય. ૨
ઉલ્કાપાત તે થાય અતિશે, આકાશથી તારા પડે;
સામી વિધવા નાર આવે, તોય વઢવા તે ચઢે. ૩
અપશુકન માન્યા નહિ, માનવ વાનરનું શું ગજું;
મરૂં તોયે સીતા નવ આપું, કર્યો અંગીકાર તે કેમ તજું. ૪
હળાહળ વિષ મહાદેવે, કર્યું અંગીકાર;
વડવાનળ સાગરે રાખ્યો, બળે યદ્યપિ વાર. ૫
ભાઇ પુત્ર પ્રધાન માર્યા, અપશુકન મને થાય;
મુજ જીવતાં એ સીતાને, માનવ કેઇ પેરે લેઇ જાય. ૬
કાળ જાણે ઠેલી કા'હું, માંડ મરવા પરવરે;
હનાર હોય તે હોય પાછું, ઉપાય જો કોટિક કરે. ૭
નિઃશાણ નાનાવિધનાં વાજે, શરણાઈ સોહામણી;
રણતૂર ઝાલર દુંદુભિ, ભેર ભ્રુંગળ વાહે ઘણી. ૮
રબાબ નરઘા ને મૃદંગ વાજે, શંખ પણવના નાદ;
અપશુકન લોપી સંચર્યો, રાવણ ધરી આહ્લાદ. ૯
મો'રે આવી આથડિયું, પૂછે રાજન;
વાનર તે ત્યાં વઢવા લાગ્યા, મહાબળિયા મતિમાન. ૧૦
શાખામૃગ મારે સહી, વૃક્ષ ને પાષાણ;
રાક્ષસ તે ઉરાડી નાખે, સામાં મેલી બાણ. ૧૧
રાવણ તે તીર મારે, હારે નહિ ત્યાં એહ;
વાનર બાણે પીડિયા, ઠામઠામ કીધા વેહ. ૧૨
દશ માર્યાં નીલને, ગંધમાદનને અઢાર;
સાત બાણ મયંદને, પંચ ગજને પ્રહાર. ૧૩
દશ નલને હણ્યાં તીનાં, હનુમંતને ત્યાં વીશ;

---

૫. બળે છે—જેકે વડવાનળથી વાર (પાણી) બળે છે તોપણ.

ગવાક્ષને પંચવીશે પીડ્યો, આણી સુતની રીસ. ૧૪
છ દ્વિવિદને પાંચ પનસને, જાંબવાનને તે સાત;
તારને ત્રણ આઠ વિનતને, એંશી અંગદને ઘાત. ૧૫
ઋષભને ત્રણ ભાલા લલાટે, શરભને ત્યાં એક;
એમ વાનર વાજ અણાવ્યા, રાવણે ધરી ટેક. ૧૬
કો વાનરનાં મસ્તક પાડ્યાં, પાગ કોના પાણ;
કો પૃથ્વીએ ઢાળિયા, જાણિયે નાખ્યા પા'ણ. ૧૭
કોનાં પસવાડાં ફાડ્યાં, કાઢી કોની ચક્ષ;
કો એકને રૂધિર ચાલેછે, આવ્યું ઉપર વૃક્ષ. ૧૮
રૂધિર ચાલે વાનરને, કરે રાવણ હાક;
રાવણ કહેછે કરડી ખાઓ, કપિનો કરી આપિયો મેં પાક. ૧૯
ધડક્યા રાક્ષસ કટકા કરીને, વાનરને ત્યાં ખાય;
નાશીને વાનરા આવ્યા, જ્યાંછે રાઘવરાય. ૨૦
પૂઠે રાક્ષસ રાય આવ્યો, મારૂં લક્ષ્મણ રામ;
જેણે પુત્ર ભ્રાતા હણ્યા મારા, તેનું ન રાખું નામ. ૨૧
સુગ્રીવે જાણ્યું રામને, રાવણ મારશે ઘાય;
એવું વિમાશી દશક્રોડ વાનર, લેઇ સામો જાય. ૨૨
વિરૂપાક્ષે વિમાશ્યું, સુગ્રીવ રાવણ બે મળ્યા;
તેણે આડે પાસે આવી યુદ્ધ કીધું, જાણિયે અડદ ને જવ ભળ્યા. ૨૩
વાનરને ત્યાં પીડિયા રે, વિરૂપાક્ષ જે વીર;
સુગ્રીવ તે ત્યાં સોંઢિયો, હવે રહેજે ઊભો ભીર. ૨૪
એવું કહીને વરસાવ્યો તે, વૃક્ષનો વરસાત;
સાગ શીશમ સમૂળિયાં, નાખિયાં અસંખ્યાત. ૨૫
વિરૂપાક્ષે આવતાં તે, કર્યાં ત્યાં શતખંડ;
સુગ્રીવે તવ કોપ કર્યો, હવે પાડું એનો પંડ. ૨૬
ઉરભર્યો ઉજાતો આવ્યો, રથ કેરે પાસ;
પાદુ પ્રહારે રથ ભાંજ્યો, કર્યો અશ્વ સારથીનો નાશ. ૨૭
ધ્વજાદંડ મરડી નાખ્યો, નિશાચર હણ્યા અનેક;
વિરૂપાક્ષ વળગ્યો સુગ્રીવને, બાહુ યુદ્ધ કરી વિવેક. ૨૮

---

૨૩. અડદ-કાળા રાક્ષસ. જવ-જવવર્ણા વાનર. ૨૪. ભીર-ભીરૂ-સામાવાળિયો.

બાથોબાથે બહુ મારે મો'કમ, ઢીંચણ પાટુ અપાર;
કુણી મુક્કી માથે માથાં, હઠે કરે તે પ્રહાર. ૨૯
સુગ્રીવને કર્યો આકળો, રીઝયો રાવણરાજ;
વિરૂપાક્ષને હાથી ચઢાવ્યો, જોઈ તેનું કાજ. ૩૦
સુગ્રીવે તેના હસ્તીના, કાઢયા ક્રોધે દંત;
મુક્કી મારી ગજનો, આણિયો તેણે અંત. ૩૧
શિલા મારી સુગ્રીવે, કીધો કચ્ચરઘાણ;
વિરૂપાક્ષ વસુધા પડયો, પરહર્યા તેણે પ્રાણ. ૩૨
સેના સર્વ સાથે સુવારી, રીઝયા વાનર માત્ર;
રાવણ દેખી દુઃખ પામ્યો, થર થર ધ્રુજે ગાત્ર. ૩૩
કોતું કહ્યું કર્યું નહિ તે, લાગી મુજને ખોડ;
રામ લક્ષ્મણ બળિયા છે, વળી કપિ કોડા કોડ. ૩૪
મહોદરને બોલાવું, આજ અવસર એહ;
વિરૂપાક્ષનું વેર વાળું, મારૂં સુગ્રીવ તેહ. ૩૫
કહેતાં ખેવ તે ધસ્યો, સુગ્રીવ સામો સાંચરે;
વદન દેખી તેહનું, વાનર આક્રણિયે મરે. ૩૬
વાલીભ્રાતાએ પર્વત નાખ્યો, તેણે મેલ્યાં તીર;
બે મારે કો ન હારે, ચાલે શોણિત શરીર. ૩૭
મૂશળ માર્યાં મોગરા, સુગ્રીવરાયે ભાંજિયા;
એકએકને નવ લેખવે, જાય નહિ તે ગાંજિયા. ૩૮
સુગ્રીવને તે ક્રોધ ચઢિયો, કાઢયું વૃક્ષ સમૂળું એક;
મહોદરના મારિયા, રાક્ષસ બળિયા અનેક. ૩૯
પાસે આવી રથ ભાગ્યો, મહોદર પળ્યો આકાશ;
સુગ્રીવ પૂઠે ઉડિયો, ન જાણિયે હુતો પાસ. ૪૦
બાથે વળગ્યા બે જણા, પડયો તે તો ભોમ;
ગ્રહણ એવું જણાયે, રાહુ ને જાણે સોમ. ૪૧
સુગ્રીવે તે શિથિલ કીધું, પછાડયો પાષાણ;
તોયે તે મારે ઘણું, રાક્ષસ ચતુરસુજાણ. ૪૨
વાનરપતિએ વિમાસ્યું, એ મારે છે મર્મ;
ખડ્ગ તો ખાંતે લેઈ, કરૂં હું તો પરાક્રમ. ૪૩

'૪૩. ખાંતે–'ખળે' પ્ર. ૨–૪.

તેને ખડ્ગે તેહનું, મસ્તક કીધું છેદ;
સેન માર્યું સર્વે તેનું, કરીને ત્યાં ભેદ. ૪૪
સચિવ સહોદર મરણ પામ્યો, વરતિયો હાહાકાર;
રાવણસેન માર્યું ઘણું, ઓછું થયું રે અપાર. ૪૫
હસ્તી ઘોડા રથ પાળા, સુગ્રીવે માર્યા સામટા;
સુણીને તે તુંગા થયા રે, ઠામઠામ પડ્યા કટા. ૪૬
વાનર કહેછે ધન્ય સુગ્રીવ, કર્યું મોટું કામ;
તમ વિના એવડાનો, પ્રભુ કોણ ફેડે ઠામ. ૪૭
મહોદર પડ્યો જેટલે, મહાપાર્શ્વ આવ્યો શૂર;
સુગ્રીવિયા તું રહેજે ઊભો, રખે નાસે ભૂર. ૪૮
વાલીપુત્રે વિમાસ્યું, ઘણીવારનો કાકો વઢે;
અયુત દશ વાનર લેઇ, અંગદ આવી આથડે. ૪૯
મહાપાર્શ્વે સેન માર્યું, તારાસુતનું અતિ ઘણું;
ફળ પડે નગથી તેમ શીશ પડ્યાં, શું પરાક્રમ કહીએ તેતણું. ૫૦

કડવું ૩૬ મું.

રાગ મારૂણી.

અંગદે જાણ્યું એણીપેરે મનમાં, એણે સેના મારી રે;
મહિમા મારો મેં રાખવો, હું વાલીપુત્ર અધિકારી રે. ૧
એમ કહી અતિ કોપ કરીને, માર્યા પર્વત સાત રે;
આવતા તે ભાલે ભાગ્યા, અતિ હોયે ઉત્પાત રે. ૨
અંગ ગદા મારી અંગદને, પડ્યો તે મહી મોઝાર રે;
મુહૂર્તમાત્રે સાન વળી પણ, વહે શોણિતધાર રે. ૩
શિલા મારી સુતવાલીને, રથ ભાંજ્યો હય માર્યા રે;
મહાપાર્શ્વે સાત સહસ્ર, તવ વાનર વિડાર્યા રે. ૪
હૂક હૂક કરે કપિ અતિશે, અંગદ ગયો તે પાસ રે;
મુષ્ટિ મારી હૈયામાંહે, કીધો તેનો નાશ રે. ૫
પ્રાણ રહિત પૃથ્વીએ સૂતો, સેના નાઠી જાય રે;

---

૪૬. સુણીને–સૂજીને. તુંગા–જાડા–ફૂલેલા. કટા(?) ૫૦. તારાસુતનું–અંગદનું. ૪. સુતવાલીને–વાલીના સુતે.

સ્વામી સઘળા રાક્ષસ માર્યા, સાંભળ્યું રાવણરાય રે. ૬
રાવણ કહેછે એ સેનાનું, મૂળ છે રઘુનાથ રે;
લક્ષ્મણ સુગ્રીવ થડ તો એ છે, સીતા વાનર ડાળી સાક્ષાત રે. ૭
તે માટે મૂળ રામને છેદું, શત્રુવૃક્ષ સૂકાશે રે;
પછે સીતા મારી નારી, નિશ્ચે તો ત્યાં થાશે રે. ૮
એવું કહીને નાદ કરીને, ચલાવ્યો તે રથ રે;
રામસેન સમીપે આવ્યો, રાવણ જે સમરથ રે. ૯
નાનાવિધનાં વાજિંત્ર વાજે, નફેરી નિશાણ રે;
વિભીષણને પૂછે પ્રેમે, સ્વામી શારંગપાણ રે. ૧૦
દશ મસ્તક ભુજ વીશ મનોહર, પ્રૌઢો પર્વત સરખો રે;
એ તો અતિશે અદ્‌ભુત દીસે, નવ જાયે તે નરખ્યો રે. ૧૧
વિભીષણ કહે વિશ્વંભરજી, એ તે રાવણ રાણો રે;
ભ્રાત અમારો સુરનો વેરી, અધિપતિ એ વખાણો રે. ૧૨
મણિમય મુકુટ મનોહર દશશિર, રથ બેઠો રાજાન રે;
એ મરે તો કોય નહિ જે, આવે આણે સ્થાન. રે. ૧૩
રામ પ્રસન્ન થયા મનમાંહે, હવે કરૂં હું અંત રે;
ચોર સીતાનો વેરી મારો, સંતાપે છે સત્ય રે. ૧૪
એવું ભાખી રાવણ ઉપર, ચાપ ગ્રહી હણ્યું બાણ રે;
ત્રણ ભાલે રાવણે ભાંજ્યું, માર માર કહે વાણ રે. ૧૫
રામને તે કરે આકળા, આવ્યો લક્ષ્મણ યોધ રે;
હું વઢું ભાઇજી એનું, પેહેલું કરૂં નિષેધ રે. ૧૬
લક્ષ્મણ તું તો જારે જીવતો, એમ બોલ્યા લંકેશ રે;
હઠે હણશે તુને હમણા, કાય પામશો ક્લેશ રે. ૧૭
લક્ષ્મણ કહેછે રે'રે મૂરખ, મરવા મન છે તારૂં રે;
અમો રાજા અયોધ્યાના, હઠે ચઢ્યા નવ હારૂં રે. ૧૮
તું મોઢે બોલે મોટાઇ, નાદ ઉતારૂં આજ રે;
કર રે પરાક્રમ રાવણ પે'લું, જેવું તારૂં સાજ રે. ૧૯
એવું કહેતાં લક્ષ્મણને તેણે, અસંખ્ય માર્યા તીર રે;
ઢાંક્યા સુગ્રીવ હનુમંત અંગદ, જાંબવાન વિભીષણ વીર રે. ૨૦

---

૧૬. પેહેલું ઇ૦—હું એનું પ્રથમ નિષેધ કરૂં—નિષેધ કરવા રૂપ કર્મ કરૂં. અર્થાત્ એને વારૂં કે મારૂં.

અસ્ત્રે ઢાંકયા અતિશે બળિયા, ભાજ્યાં સઘળાં બાણ રે;
લક્ષ્મણે તે અતિશે હણિયા, ઇંદ્રિવજા પ્રમાણ રે. ૨૧
વાનર માર્યા લંકાપતિએ, સહસ્ત્ર ને પંચાસ રે;
ઉંચાં પૂછ કરી કપિ નાઠા, પરમ પામિયા ત્રાસ રે. ૨૨
લક્ષ્મણે એક ત્યાં સાંગજ મારી, રાવણને લલાટ રે;
સીતાતસ્કર કયમ મેલું પાપી, કાપી શિર વાળું ડાટ રે. ૨૩
વૃક્ષનાં ફળ પડે કવાયે, તેમ મસ્તક તારાં કાપું રે;
આજ હવે રહેજે ઊભો, અંતકને કર આપું રે. ૨૪
એમ કહીને બાણ મારિયાં, રાવણ સામાં સાર રે;
એકે ઓસારો નવ આપે, હઠે ચઢયા નવ હાર રે. ૨૫
રામે જાણ્યું વડીં વારનો, વઢે ત્યાં મુજ ભ્રાત રે;
આવી આયુધ માર્યો મોકમ, રાવણને વિખ્યાત રે. ૨૬
રાવણે બાણ માર્યા અતિશે, જાણે આવ્યો ઘન રે;
જાણે તારા પડેછે ત્રુટી, વિપરીત દીસે દન રે. ૨૭
રામજીએ મંત્ર ભણીને માર્યાં, અત્યંત અસ્ત્ર અનુપ રે;
આકળો કીધો અતિ પાપી, લંકાનો જે ભૂપ રે. ૨૮
વાનર કે'છે ધન્ય રામજી, તેમ તેમ તાણી મૂકે રે;
સેના ત્રોડી શોણિત ચાલ્યું, રાઢે અસ્ત્ર નવ ચૂકે રે. ૨૯
ધનુષ્ય જાણે ઉંમાડિયું તે તો, વિદ્યુત્ સરખાં તીર રે;
રાવણ રામ વઢે છે વસમા, ઢાંકે બેય શરીર રે. ૩૦
જાણે ઈંદ્ર વૃત્રાસુર વઢે છે, સરખે સરખા સાથી રે;
કે જાણે હાથણી અરથે, વળગ્યા છે બે હાથી રે. ૩૧
રાવણે ભોગળ બહુ નાખી, રામે ભાજી તેહ રે;
સામા ભાલા મારી વેધ્યો, મહાપાપીનો દેહ રે. ૩૨
રૂધિરની'તે ધારા ચાલે, વૈતરણી સરખું દીસે રે;
કાગ કૂતરા કાયા કરડે, તેહતણાં મન હીસે રે. ૩૩
રામને એક મુદ્દગર માર્યું, એવે આવ્યો લક્ષ્મણ ભાઇ રે;
સાથે સુગ્રીવ ને વિભીષણ, આવ્યા તે ઉજાઇ રે. ૩૪

---

૨૪. કવાયે–ક વખતના પવનના ઝપાટાથી. અંતક કાળ. ૨૫. હાર –હારખાય નહિ. 'હારે' એવો પાઠ છે. ૨૭. દન–દિન.

લક્ષ્મણે તે એકે તીરે, ધ્વજાદંડ ઉડાડ્યો રે;
આઠ બાણે હણ્યા આઠ ઘોડા, સાતે સારથીને પાડ્યો રે. ૩૫
દશે રથને પૂરો ભાંજ્યો, છેદ્યું પાંચે ચાપ રે;
પાળો તે ત્યાં રાવણ કીધો, ઉકાંટો ચઢ્યો આપ રે. ૩૬
સાંગ એક ત્યાં મારી મોટી, વીર વિભીષણ હણવા રે;
શરણ રહ્યું જઈ સૌમિત્રિને, લાગું રામ લક્ષ્મણ ભણવા રે. ૩૭
ત્રણ બાણે આવતી સાંગ તે, ભાંજી લક્ષ્મણ વીર રે;
વિભીષણની રક્ષા કીધી, સુમિત્રાસુત રણધીર રે. ૩૮
રાવણ કહેછે અરે લક્ષ્મણ, મારૂં નહિ હું તુંને રે;
વિભીષણનું મસ્તક છેદું, આપ્ય અળગો કરી મુને રે. ૩૯
તું તો તાત વિના વનવાસી, વેર નહિ તુજ સાથે રે;
રામચંદ્ર તો શત્રુ મારો, તુંને નહિ મારૂં હાથે રે. ૪૦
બળિયો હોયે તે સંઘાતે, હું કરૂં સંગ્રામ રે;
વિભીષણ કાઢી આપીશ તો, નહિ લેઉં તારૂં નામ રે. ૪૧
નહિતર મારીશ હમણા મો'કમ, પાડીશ પૃથ્વી મોઝાર રે;
એવું વાયેક શ્રવણે સાંભળી, બોલ્યો દશરથકુમાર રે. ૪૨
રહે રે મૂરખ રાવણ રાંક, (અમો) ન આપું વિભીષણ કાઢી રે;
લંકા એને અચળ આપશું, દશે શિર તારાં વાઢી રે. ૪૩
શરણ આવે તેની સહાય કીજિયે, મેલ્યાં અસ્ત્ર હું ભાંજુ રે;
બીહાવ્યો બીહું નહિ કોનો, કોથકી નવ ગાંજું રે. ૪૪
રાવણ રથ ઉત્તમ અણાવી, ઉપર બેઠો રાજન રે;
લક્ષ્મણ (તેં) કહ્યું નથી માન્યું, હવે જોઇશ જમસદન રે. ૪૫
એવું ભાખી સાંગ નાખી, સૂરજતેજ સમાન રે;
સૌમિત્રિએ કડકા કીધા, મા'બળિયા બળવાન રે. ૪૬
લક્ષ્મણે પ્રહાર કર્યાં તેને, અસ્ત્રતણા કઠોર રે;
માંહોમાંહે અસ્ત્ર આથડે, સર્પ અને જાણે મોર રે. ૪૭
રાવણને તન રૂધિર ચાલે, લક્ષ્મણને પણ ચાલે રે;
શસ્ત્રે તેનાં શરીર છાયાં, ચાપ એનાં હાલે રે. ૪૮
(અસ્ત્રે) અનેક વાનર અનેક રાક્ષસ, ભોમ પડ્યા થઇ ભંગ રે;
રૂધિરનદી વહે પૂરે પ્રૌઢી, તેણે તાણ્યા પ્લવંગ રે. ૪૯

---

૩૯. અળગો કરી—જૂદો કાઢીને.

ધાક પડી ધીરજ સહુ છાંડે, મારે લક્ષ્મણ માર રે;
વિભીષણ વાનર તે રીઝ્યા, સ્વામી દેવ મુરાર રે. ૫૦

કડવું ૩૭ મું.

રાગ ગોડી.

રાવણને રીસ ચઢી અતિશે, માનવ મારે અત્ય;
તેણે સમે સાંગ એક કાઢી, કોપ્યો લંકાપત્ય. ૧
મણિજડી હેમમય અદ્ભૂત, ઘંટ ઘુઘરા વાજે;
સૂરજ સરખી તેજમય, તે હાથ રાવણને છાજે. ૨
અમર સહુ તે જોવા આવ્યા, બેશી દિવ્ય વિમાન;
વાનર સઘળા વિસ્મય પામ્યા, જાણે બીજો ભાણ. ૩
મયદાનવે આપી'તી તે, બ્રહ્મદંડ જાણે એહ;
ઈંદ્રિવજ્ર સરખી ઉગામી, લક્ષ્મણ ઉપર તેહ. ૪
પાડય પૃથ્વી શત્રુ મારાને, જે મારે છે મુજ;
આજ અર્થ આવ્યું છે મારે, કહુંછું તેણે તુજ. ૫
ગડગડતી ગાજીને મારી, સૌમિત્રિને સાંગ;
અતિશે તે તો વાગી વેગે, શિથિલ થયું સર્વ અંગ. ૬
પડ્યો વૃક્ષતણી પેર વસુધા, છેદ્યું જાણે મૂળ;
રૂધિર વહે સહે નહિ કાયા, સબળ સાંગનું શૂળ. ૭
પ્રાણ રહિત પડ્યો તે જાણિયે, એવો થયો અચેત;
દંત બંધાણા ગતમત ભાગી, મુખ થયું અતિ શ્વેત. ૮
દૈત્યે જાણ્યું દેવ મારિયા, પાસે રહ્યા પ્લવંગ;
રામચંદ્ર દુઃખ ધરતા આવ્યા, સુણી ભ્રાતનું નામ ભંગ. ૯
સમીપે આવી શોક ધરેછે, વીરા બોલો વાણી;
રાવણ રોતા રાઘવ જોઇ, તીર મૂકેછે તાણી. ૧૦
રામે જાણ્યું આણે અવસર, શોક ધરૂં તે ફાંસુ;
સાંગ શરીર માંહેથી હું કાઢું, બળે કરી ઉકાંસુ. ૧૧
વાનરને કહે વિશ્વંભર, સાંગ કાઢોને ભ્રાતા;
અનેક વાનર આકર્ષે, અતિ મા'બળિયા મદમાતા. ૧૨

પૂ. રાવણ તે સાંગને કહેછે પાડય ઈ૦.

સાંગ તે ત્યાં શરીર ફ્રાડી, પેઠી મહીમાં ગાઢી;
વાનર સઘળા વાજ આવ્યા, પણ શક્યો નહિ કોઇ કાઢી. ૧૩
રામે આકર્ષવા માંડી, તવ રાવણ મારે તીર;
લક્ષ્મણને ત્યાં શોણિત ચાલે, શબ સરીખું શરીર. ૧૪
તાણીને ત્યાં બળે કરીને, કાઢી શ્રીરઘુનાથ;
લક્ષ્મણને ઉપાડી ચાલ્યા, સુગ્રીવ હનુમંત સાથ. ૧૫
એકાંતે ઉપાડી મેલ્યા, સુમિત્રાના તન;
રામે તેને હાથ ફેરવી, અતિ કર્યું રૂદન. ૧૬
સૂતો મુજમાટે તું બળિયા, વન આવ્યો સંઘાત;
એક તુજ પ્રતાપે મુજને, વીસર્યાં માત ને તાત. ૧૭
પંચવટીમાંહે રહ્યાં ત્રણે, હરી ગયો રાવણ નારી;
તુજ પ્રતાપે વાનર મળિયા, વાલી નાખ્યો મારી. ૧૮
પાજ બાંધી વાનરદળ લેઇ, આવ્યા લંકા સમીપ;
અનેક માર્યા રાક્ષસ એણે, કુળતણો એ દીપ. ૧૯
હવે શોક હું એનો પાળું, દુઃખતણો સમૂહ;
આજ હવે જોજો રે હરિઓ, રાવણનો કરૂં દ્રોહ. ૨૦
જે રામ મેં નામ ધરાવ્યું, તે આ કરવા કાજ;
રાવણ મરે કે રામ મરે રે, નવ રાખું હું લાજ. ૨૧
જેણે મૂર્છા ભાઇ પાડ્યો, સુમિત્રાસુત શૂર;
એને મારૂં મર્મસ્થાને, ચગદીને કરૂં ચૂર. ૨૨
એવું કહીને રામ આવિયા, દશમસ્તકની પાસ;
માંહોમાંહે ચાપ ચઢાવી, મેલ્યાં અસ્ત્ર પ્રકાશ. ૨૩
રામે માર્યાં તીર તીક્ષણ, રાવણ ઢાંક્યો રાય;
શોણીતની ત્યાં ધારા ચાલે, મોંઢે શ્વાસ ન માય. ૨૪
રાવણ તે તો માન ન મેલે, સામાં મારે બાણ;
લક્ષ્મણની પેરે પાડુ હમણાં, જો જે રામ સુજાણ. ૨૫
રાઘવજીએ ભંગ કર્યો રે, રાક્ષસનો રાજાન;
જર જર શરીર કીધો નિશાચર, પરાક્રમ છે સમાન. ૨૬
ધનુષ્ય પડ્યું તવ રામચંદ્રનું, થર થર ધ્રૂજે દેહ;

---

૨૦. હરિઓ–વાનરો.

રાવણનું પણ ચાપ પડ્યું રે, વિફળ થયા અતિ એહ. ૨૭
રામ કહેછે સુષેણ સુગ્રીવ, પડિયું મારૂં ચાપ;
હવે હું તો પેર કરૂં શી, મેલી મુઆ બાપ. ૨૮
જો લક્ષ્મણની ગત થઈ, એ તો જીવ્યું ફોક;
હવે જીતી જય વાંચ્છું, તે હસાવવા લોક. ૨૯
સીતાનો અર્થ નથી મારે, સહોદર જો એ મરશે;
યુદ્ધ તજ્યું મેં બળ સર્વ હાર્યું, રાવણિયો ઉગરશે. ૩૦
ભ્રાત વિના તનમન ધન મિથ્યા, નાર મિત્ર ને રાજ;
સઘળાં કાજ કરૂં હું હમણાં, જો લક્ષ્મણ ઉઠે આજ. ૩૧
રાવણ માર્યાનો ઉલટ શો, જો ભાઇ મેલી જઇએ;
અંધને મન ચંદ્ર જેવો, વીરા વણ તેવા થઇએ. ૩૨
સુતસુમિત્રા જો નહિ જીવે, તો તો મારે મરવું;
ઉઠયા વિણ મેં શત્રુ સંઘાતે, નિશ્ચે યુદ્ધ ન કરવું. ૩૩
સુષેણ કહે શોક ન કીજે, સ્વામી જગજીવન;
નિશ્ચે એ ઉઠશે સ્વામી, સુમિત્રાનો તન. ૩૪
શબ સરખું મુખ થયું નથી, એનાં લોચન પદ્મવિશાળ;
અંગ અનુપમ સઘળાં એનાં, નિરખું દીનદયાળ. ૩૫
તે માટે એ ઉઠે હમણાં, શલ્ય વિશલ્યા અણાવો;
બીજો કો છે નહિ એવો, અંજનીસુતને બોલાવો. ૩૬
રામચંદ્રે તે શૂર બોલાવ્યો, અંજનીતણો કુમાર;
વીરા કરો કારજ લક્ષ્મણનું, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૩૭
મંદરાચળને દક્ષિણ શિખરે, હાહા હુહુ ગાંધર્વ બેહ;
અપ્સરા સંગે રહેછે રંગે, મન આણી નેહ. ૩૮
વિશલ્ય કરણી રક્ષા અરથે, રહે આણી રંગ;
પીળાં પુષ્પ ફળ તે નીલાં, કમળસરખાં પત્ર સુચંગ. ૩૯
પ્રવાળી સરખી વેલડી, દીપે વિદ્યુત સરખું વાન;
બળ બુદ્ધિ કરી વિશલ્ય કરણી, લાવ્ય તું હનુમાન. ૪૦
હનુમંત કહેછે શલ્ય વિશલ્યા, લાવું તો ધરૂં પ્રાણ;
લક્ષ્મણ જીવે તો હું જીવું, સત્ય સત્ય એ વાણ. ૪૧
રામચંદ્રને ચરણે લાગ્યો, સુગ્રીવને પણ નમિયો;

---

૩૨. ઉલટ–ઉત્સાહ

દ્રોણગિરિ પર્વત પરવર્યો, સહુકોને મન ગમિયો. ૪૨
અતિશે બળ કરીને ચાલ્યો, આકાશમારગ જાય;
લંકા ઉપર થઇને જાતાં, નિરખ્યો રાવણરાય. ૪૩
આજ અંજનીસુત ઔષધી, વિશલ્યા જાયછે લેવા;
કાળનેમિને રાવણ કે'છે, સદા કરી તેં સેવા. ૪૪
ચાર મુખ ને આઠ ભુજ રે, અષ્ટ અનુપમ ચક્ષ;
એવા કાળનેમિને કહે રાવણ, ત્યારે શૂર સમક્ષ. ૪૫
જા ભાઈ તું હનુમંત પહેલો, ઉન્મારગ થઇ આજ;
ગંધમાદનની દક્ષિણ તળેટીએ, જા તું રાક્ષસરાજ. ૪૬
તાપસ થઇને ત્યાં તું બેસે, આશ્રમ કરીને અનુપ;
સરોવર એક છે ઉત્તમ ત્યાં, ફેરવજે તું રૂપ. ૪૭
તે સરોવરમાંહે મગરી રે'છે, ત્યાં પીએ જે નીર;
તેને તે તો ગ્રાહી ગ્રસીને, ભક્ષ કરે શરીર. ૪૮
જતી થઇ હનુમંતને કે'જે, પીઓ પ્લવંગમ પાણી;
પીવા જાશે મગરી સા'શે, માને મારી વાણી. ૪૯
હનુમંત મરશે કારજ સરશે, કરવું તેહ કામ;
ઔષધી વિણ લક્ષ્મણ નવ જીવે, તેને વિરહે મરશે રામ. ૫૦

કડવું ૩૮ મું.

રાગ ગોડી.

રામચંદ્રને વિરહે કરી, નિશ્ચે મરશે સુગ્રીવ હરિ;
પછે વાનર સઘળા નાશી જશે, સીતા શોકે દુઃખણી થશે. ૧
વરશે મુજને કે તજશે પ્રાણ, જે ગમે તે તું કર સુજાણ;
તે માટે ત્યાં સરશે કાજ, મારૂં કહ્યું કરોને આજ. ૨
કાળનેમિ બોલ્યો તે વચન, ગંધમાદને જઈ કરૂં વિઘન;
જળ પાઇ મારૂં હનુમંત, તમે રાજ્ય કરો નિશ્ચંત. ૩
એટલા કામતણું શું ગજું, વેષ જતીકેરો હું સજું;

૪૬. ઉન્મારગ—ઉનમારગે (વેહેલો પોહોચવા માટે). ૪૮. ગ્રાહી—મગરી. ગ્રસીને—ગળીને. ૩. જઇ કરૂં વિઘન-'જાઉં ધન' પ્ર. ૧-૨.

કાળનેમિ નમી નિસર્યો, ગંધમાદન આવ્યો ખરો. ૪
સરોવર સુંદર અપાર, નમી રહ્યાં તરૂફળ ભાર;
વેલી વીંટાણી છે અનેક, સરોવરની શોભા છે વિશેક. ૫
હંસ ચકોર કીર ને મોર, કારંડવ કોકિલા કરે છે સોર;
સદા વસંત વાસો વસે, મુનિજનને કંદર્પ જ્યાં ખસે. ૬
એવું સરોવર છે જ્યાં રમ્ય, કાળનેમિએ કીધો આશ્રમ;
બેઠો જાપ કરેછે જ્યાંય, જપમાળ ગ્રહી કરમાંય. ૭
એવે આવ્યો હરિ હનુમંત, સામો ચાલ્યો તે મહંત;
જટાજૂટ દીસે દિગંબર, દેહ, એણીપેરે બોલ્યો તેહ. ૮
આવોજી કીજે વારતા, ક્યાંથી આવ્યા ક્યાંકણુ હતા;
હનુમંત કહે કારજ છે શીઘ્ર, નહિ કહેવાય હું છું વિગ્ર. ૯
તાપસ કહે સંક્ષેપે કહો, તમો વાત સત્ય માની લહો;
હનુમાને તે ઋષિ જાણિયો, મનમાંહે તે વખાણિયો. ૧૦
પૂછે મહાનુભાવ કરગરી, એને કથા કહું હું ખરી;
પવનપુત્ર એમ કહે વચન, સુગ્રીવ વાનરનો રાજન. ૧૧
તેનો દાસ હનુમંત સુજનામ, સુગ્રીવને મિત્ર એક રામ;
તેને એક સીતા સુંદરી, લંકા રાવણ ગયો તેને હરી. ૧૨
સાગર બાંધ્યો શત યોજન, લંકા સમીપે રહ્યા પ્રભુ ધન્ય;
રાવણે રામનો ભ્રાતા હણ્યો, પાડ્યો પ્રહાર કરીને ઘણો. ૧૩
વિશલ્ય કરણી ઔષધી જેહ, હું જાઊંછું લેવા તેહ;
એવે તમારૂં થયું દરશન, આજનો મારે લેખે દન. ૧૪
હવે આજ્ઞા આપો રૂખ, બોલ્યો વાનર અસુર સન્મુખ;
અદ્ધપડિયાળી આંખે કરી, મહાનુભાવે વાણી ઓચરી. ૧૫
વચન માને વાનર મારૂં, કાજ આજ સરે તારૂં;
સરોવર સુંદર આ અતિ, અમસરિખા વસે જ્યાં જતી. ૧૬
એનું જળ પીને જો તું પરવરે, મળે ઔષધી કારજ સરે;
પછે આવજે અહીંઆં વીર, ભાવે એટલું પીજે નીર. ૧૭
સત્ય માનિયું સુતસમીર, આવ્યો સરોવર કેરે તીર;

---

૬. કારંડ્રવ–એક જાતનું જળચર પ્રાણી. કંદર્પ ખસે–કામ શરીરમાં ચલાયમાન થાય. ૯. ક્યાંકણુ–કયી તરફ. વિગ્ર–વ્યગ્ર. ૧૫. અસુર સન્મુખ–'સુર સમક્ષ' પ્ર. ૨–૪.

આવીને જવ બોળ્યો પાગ, મગરીએ ગ્રહ્યો તે લાગ. ૧૮
અંજનીસુત ઉછળ્યો અપાર, કરી પાટુકેરો પ્રહાર;
તોયે નવ છૂટયો તેહ, પછે નખે કરી વલૂરે દેહ. ૧૯
પ્રાણરહિત પડી તે ભોમ, થઈ અપ્સરા ચાલી વ્યોમ;
બેશી તે ત્યાં દિવ્ય વિમાન, બોલી સુંદરી રૂપનિધાન. ૨૦
ધન્ય ધન્ય તું હનુમંત વીર, ધન્ય ધન્ય શ્રીશ્યામશરીર;
ધન્ય ધન્ય હો લક્ષ્મણ ભાઇ, ધન્ય ધન્ય હો સુગ્રીવ રાઇ. ૨૧
હનુમંત કહેછે કામિની, કારણરૂપ તું ભામિની;
મગરી કેરૂં તજીને અંગ, કયમ થઈ નારી સુચંગ. ૨૨
કેમ ઓળખે જાણે નામ, સુણવા પ્રીત છે અભિરામ;
પૂર્વે હું અપ્સરા હતી, વિમાન બેશીને ચાલતી. ૨૩
યક્ષસેન એક બેઠો મુન્ય, જાણે મૂર્ત્તિવંતુ પુણ્ય;
તેણે દીઠી રૂપ વિશાળ, ક્રોધ ઉપજ્યો તેણેકાળ. ૨૪
માલિની કહી મુજ નામ, ઋષિ કહે આવી આ ઠામ;
આશ્રમ પાસે લાવી વિમાન, શાપ દેઊંછું આણે સ્થાન. ૨૫
આ સરોવરમાં થાજે ગ્રાહણી, જે આવે તેને નાંખે હણી;
મેં પૂછ્યું કરી નમસ્કાર, કયારે મારો થાશે ઉદ્ધાર. ૨૬
રાવણ લાવશે સીતા યદા, યુદ્ધે પડશે લક્ષ્મણ તદા;
ત્યાં ઔષધી લેવા અંજનીસુત જશે, જળમાંહે પાગ બોળશે. ૨૭
ત્યારે તું વળગજે પાય, ત્યારે ઉદ્ધાર તારો થાય;
તેમાટે જોતી'તી વાટ, તમ આવ્યે ટળ્યો ઉચ્ચાટ. ૨૮
ઋષિવચને જાણતી'તી નામ, તમો હનુમંત લક્ષ્મણ જ્યાં રામ;
તમપસાય થયો ઉદ્ધાર, એવું કહી ગઇ તે નાર. ૨૯
હનુમંત આવ્યો આશ્રમ જયહાં, તે તાપસ બેઠો છે ત્યહાં;
અતિશે તેણે દીધાં માન, કાં જી જળ પીધું હનુમાન? ૩૦
લ્યોજી હું પખાળું પાય, તમો ભલે આવ્યા કપિરાય;
ફળમૂળ કરો આ ભક્ષ, એણીપેરે કહેછે રક્ષ. ૩૧
હનુમંતને મન ધોખો વસ્યો, આદર દેખી અતિમુખ હસ્યો;
એણે મોકલ્યો પીવા વાર, ત્યાં કઠણ થયું અપાર. ૩૨

---

૩૦. કાં જી—કેમ જી !

ફળમૂળ આપેછે જેહ, કારણ સરીખું દીસે એહ;
તાપસ હોયે તે નવ નમે, એનાં લક્ષમણ તો નવ ગમે. ૩૩
હનુમંતે કાંઇ નવ ગ્રહ્યું, કોપે એવું વાયક કહ્યું;
મેં ઓળખ્યો રાક્ષસ સહી, માંડ આશ્રમ કર્યો છે અહીં. ૩૪
કાળનેમિ તવ રૂપે થયો, હનુમંત સામો કોપે ગયો;
કાળનેમિ તું મુજને જાણ, હમણા લેઇશ તારા પ્રાણ. ૩૫
માંહોમાંહી કરેછે પ્રા'ર, અતિકોપ્યો અંજનીકુમાર;
સમૂળાં વૃક્ષ મારે હનુમાન, કાળનેમિ ઢાંક્યો રાજાન. ૩૬
કાળનેમિ અસ્ત્ર નાંખી રહ્યો, વઢવા કારણ વૃક્ષજ ગ્રહ્યો;
વૃક્ષ માંહોમાંહી માર્યાં ઘણાં, બળિયા સરખા છે બે જણાં. ૩૭
જેટલાં હુતાં વૃક્ષ તે ઠામ, એકેનું નવ રાખ્યું નામ;
વૃક્ષ વિના કીધું તે વન, બેઉએનાં પણ લાગ્યાં તન. ૩૮
બાથોબાથ બળે બે વઢે, એકએકને માથે ચઢે;
ઢીકા પાટુ ફૂણી ઘણી, હનુમંત કે' હવે નાખું હણી. ૩૯
કાળનેમિ જાજરો કર્યો, કાયર થઇને તે ઓચર્યો;
મેલ મેલ મુને હનુમાન, હવે હું માગુંછું માન. ૪૦
અર્ધ આપવું પરઠયું રાજ, રાવણે કહ્યું'તું કાજ;
મેલને મુને જીવતો, રાવણ આગળ થાઉં છતો. ૪૧
તાપસ થઈ કપટ જે કર્યું, કહે હનુમંત નથી વીસર્યું;
તેં કપટ કીધું જે આપ, તારૂં તુંને લાગ્યું પાપ. ૪૨
હું જીવું તે રાઘવ નામ, તેં ઘણીએ ઘાલી'તી હામ;
કાળનેમિને ચઢી રીસ, શિલા તે મારી ચાળીસ. ૪૩
હનુમાને તે ચૂરણ કરી, પાસે ગયો ક્રોધ મન ધરી;
એક હાથે ચાંપી કંઠ, મોકલવા કારણ વૈકુંઠ. ૪૪
બીજે મુષ્ટિ મારી પ્રૌઢ, હૈયું ભાંજી પાડ્યો મૂઢ;
રૂધિર નિસર્યું દાનવ પડ્યો, છાંટે છાંટો હનુમંતને અડ્યો. ૪૫
મરણ પામિયો તે મહામંદ, અમર અંતર પામ્યા આનંદ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે સાથિયા, ભલું ભલું હનુમંતહાથિયા. ૪૬
સ્તુતિ કરી સંતોષ્યો સાર, પ્રસન્ન થયો તે પવનકુમાર;

---

૪૫. છાંટો—(રૂધિરનો). ૪૬. સાથિયા—સોબતી (દેવના) અર્થાત્ બધ દેવ સાથે આવીને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા.

પાપી પડતાં થયો જે નાદ, ગંધર્વે સાંભળિયો સાદ. ૪૭
હાહા હૂહૂના છે દાસ, ત્રણક્રોડ આવ્યા ઉલ્લાસ;
વાનરે માર્યો કાળનેમ, તે પ્રત્યે તો બોલ્યા એમ. ૪૮
ક્યાંથી આવ્યા ને શું કામ, શે અર્થે ઘાલી આ હામ?
હનુમંત નામ સુગ્રીવ સુજ નાથ, તેને મૈત્રી છે રામ સાથ. ૪૯
શીતા રામચંદ્રની નાર, રાવણ હરી ગયો છે સાર;
તે માટે રામનો લક્ષ્મણ ભાઇ, મહી પાડ્યો તેને રાવણરાઈ. ૫૦

કડવું ૩૯ મું.

આડો તાલ–તે ધન ધનની ધાત.

રાવણ મહીએ પાડી ગયો, પડ્યો પેખ્યો રઘુવીર;
વિશલ્ય કરણી લેવા મોકલ્યો, એ મુજને શ્યામશરીર. ૧
તે દેખાડો મુજને તમો, નથી ઓળખતો આજ;
ગંધર્વ કહે કો કપટી સહી, કરીએ નહિ એવું કાજ. ૨
નહિ દેખાડિયે ઔષધી, હાહા હૂહૂના અમો જન;
તારા દાસ અમો નથી, લે તો કીજે કદન. ૩
એવું કહેતાં સામો ધસ્યો, સબળ કરે સંગ્રામ;
દંતે ચીર્યા નખે વલૂર્યા, પૂઠે પાડ્યા ઠામ. ૪
પ્રાણ રહિત પૃથ્વી પડિયા, ગંધર્વ છપન ક્રોડ;
મંદરાચળ ઉપર ચડ્યો, જેની નહિ કો જોડ. ૫
વૃક્ષે નગરાજે ઘણું, પંખી કલરવ થાય;
દક્ષિણ શિખરે આવિયો, ઔષધી નવ ઓળખાય. ૬
જળ વહે છે અતિ ઘણાં, ગેરૂ મનશીલ ધાત;
વ્યાઘ્ર સિંહ ને સાબરા, નાનાવિધની જાત. ૭
વળી વૃક્ષ સોહામણાં, ફળ પત્રે અતિ સોગ્ય;
ઔષધી ત્યાં લાધી નહિ, દેખીને મન મોહ્ય. ૮
મંદરાચળનું શિખર સાહી, દક્ષિણ પાસાનો દ્રોણ નામ;
ઉપાડી જાઉં એહને, ઓળખશે શ્રીરામ. ૯
પૂછવાને જો પરવરૂં તો, થાયે અતિ કાળ;
દ્રોણશિખર ઉખેડિયું, માંહે મોટા વ્યાળ. ૧૦

---

૬. કલરવ–મધુર શબ્દ.

દશ જોજન ઉંચો અતિ, પહોળો જોજન પંચ;
આઠ જોજન લાંબો એ છે, કાઢયો કરીને સંચ. ૧૧
દ્રોણશિખર ગ્રહી સાંચર્યો, ઉડયો તે આકાશ;
આનંદ પામ્યો અતિ ઘણું, મનમાંહે ઉલ્લાસ. ૧૨
અમર આશ્ચર્ય પામિયા, ધન્ય ધન્ય હનુમંત વીર;
પરાક્રમ પ્રૌઢ કર્યું ભલું, ધરીને ધરથી ધીર. ૧૩
વાટમાંહે કાળનેમિ મારિયો, મહેંદ્ર પર્વત પાસ;
માલિની તારી ગંધર્વ મારિયા, ત્રણ ક્રોડ કર્યા નાશ. ૧૪
દ્રોણગિરિ લઇ પરવર્યો, કીજે કશું રે વખાણ;
સૌમિત્રાસુત ઊઠશે, હનુમંતે સાંભળી વાણ. ૧૫
પ્રસન્ન થઇને પરવરે, દેવનાં સુણીને વચન;
લંકા ઉપર આવિયો, વાનર થયા રે પ્રસન્ન. ૧૬

---

૧૬. આ કડીથી પંદર લીટી પ્ર. ૧ લીમાં નથી. બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે છેઃ—

"પ્રસન્ન થઇને, પરવરે, દેવનાં સુણીને વચન;
લંકા ઉપર હનુમંતે તવ ગર્વ કર્યો મનમાં.
રામચંદ્રને સેવક નહત તો, કરત કુણ આટલું કામ;
આકાશ મારગે ઉડતો દીઠો, ભરતસયે જાણિયું જે કોઇ અસુર.
પહાડ ઉપાડી જાયછે તે રામની, સેના કરશે ચૂર;
એવું જાણી એક બાણ મૂકયું, તવ લાગ્યું જંઘાસ્થળ.
તવ હનુમંત રામ રામ કરતો, પડયો ભરતને પાસ;
ભરતે જાણ્યું જે સેવક રામચંદ્રનો, હીસેછે મુખ રામ રામ તેહ.
ત્યારે ભરતે સમાચાર, પ્રીછ્યા સઘળા;
ત્યારે હનુમંત કહે છે જે, લક્ષ્મણ મૂર્છાગત થયાછે ભંગ.
(મને) રામે ઔષધિ લેવા કારણ, મોકલિયો છું હુંય;
મહારાજ મારી વાટ જોતા હશે, ત્યારે ભરત કહે વીરા ઊડો તત્પર તેહ.
હનુમંત કહેછે મહારાજ મેં, ઉડયું નવ જવાય;
હુંજ મહારાજ તમારે પાયે પડિયો, મેં ગર્વ કીધો મનમાંય.
ભરત કહેછે હનુમંત તું, બેશ બાણ ઉપર;
હનુમંત પાહાડ સહિત તવ બેઠો, ભરતે તવ બાણ સાધીઉડાડયો આકાશ." બીજી કોઇ પ્રતમાં એ ભાગ ન હોવાથી અને કવિતા અતિ અસંબદ્ધ હોવાથી અમે તે લીધો નથી,

રાવણ આદે પામિયા, રાક્ષસ સઘળા શોક;
એ લઇ આવ્યો ઔષધી, હવે ચઢતું તે ફોક. ૧૭
લક્ષ્મણ તો હવે ઉઠશે, હણશે રાક્ષસ સોય;'
હનુમંતે પર્વત મૂક્યો, જ્યાં વાનર વાટજ જોય. ૧૮
સુગ્રીવ સુષેણને જઇ નમ્યો, રાઘવને નામ્યું શીશ;
શિખર ઉખેડી આણિયો, કારણ કહ્યું જગદીશ. ૧૯
અહીંથકી હું પરવર્યો, મહેંદ્ર તળેટીવાટ;
રાવણદૂત કાળનેમિ જાણજો, તેણે રોક્યો ઘાટ. ૨૦
તાપસરૂપે મુજને કહ્યું, સરોવરનું કરે જળપાન;
પીવાને હું પરવર્યો, મગરી વળગી તે સ્થાન. ૨૧
મગરી મારી કાળનેમિ હણ્યો, તેણે થયો અતિકાળ;
ગાજતો ત્યાંથી હું ગયો, મંદરાચળ રસાળ. ૨૨
ગંધર્વ જાવા નવ દે રે, ત્રણ ક્રોડ આર્યા ઠામ;
ઔષધી ઓળખી જાયે નહિ, વિશલ્યકરણી અભિરામ. ૨૩
પાછો આવું જો પૂછવા, તો તો લાગે વાર;
દ્રોણશિખર ઉખેડિયો, આણ્યો છે આણે ઠાર. ૨૪
પસાય તે સુગ્રીવનો, રામ નામ આધાર;
હું પામરનું શું ગજું, એમ કહી કર્યો નમસ્કાર. ૨૫
રામચંદ્ર રીઝ્યા ઘણું, ભલો ભલો તું પવનકુમાર;
અમરે એ નવ નીપજે, પરાક્રમનો નહિ પાર. ૨૬
સહુએ સ્તુતે સંતોખિયો, ધન્ય ધન્ય રે હનુમાન;
સુષેણને સુગ્રીવ કહે, ઔષધી આણો આ સ્થાન. ૨૭
સુણી શૃંગ ઉપર ચઢ્યો, વૈદ્યવિદ્યાનો જાણ;
ઔષધી લેઇને ઉતર્યો, વાટી તે પાષાણ. ૨૮
લક્ષ્મણ પાસે લાવિયો, પાઇ પ્રેમે પર્મ;
ગંધાવી નાસિકા વિષે, અતિ નીલ ને નર્મ. ૨૯
શલ્ય સઘળે ચોપડી, વિશલ્ય થયું સર્વ અંગ;
શલ્ય વિશલ્યા સાચી સહી, ઊઠ્યો આણી રંગ. ૩૦
રામચંદ્ર રીઝ્યા ઘણું, ઔષધી ઉત્તમ એહ;

---

૨૭. સ્તુતે–સ્તુતિએ.

સુષેણુની પૂજા કરી, અંતર આણી નેહ.
વૈદ્ય વડો વીર ઉઠાડિયો, કારજ કર્યું અનુપ;
વાનર આનંદ પામિયા, ઉઠ્યો લક્ષ્મણ ભૂપ.
નાનાવિધ નાચે ઘણું, વાહે સુખે વાજિંત્ર;
રામ હૃદે ચાંપિયા, લક્ષ્મણ પરમ પવિત્ર.
ભ્રાતા ભલે તું ઉઠિયો, પૂર્વજ કેરે પૂણ્ય;
તુજવિણ હું થયો હતો, શબ સરિખો શૂન્ય.
આંસુએ અંઘોળાવિયો, શીશ સુંઘ્યું રે સ્વામી;
પ્રેમે પાસ બેસારિયો, સહુએ મસ્તક નામી.
વાનર દ્રોણશિખરે ચઢ્યા, પત્ર ફળ ફૂલ ખાય;
રામે રૂડુ જાણ્યું નહિ, એ વિધ યુધ ન થાય.
ખાતાં એ વઢશે નહિ, સુગ્રીવને કરી સાન;
દ્રોણશિખર હવે મોકલો, હુતો જેણે સ્થાન.
કહેતાં તતખેવ તેડિયો, સુગ્રીવે હનુમાન;
લક્ષ્મણજી વિજયી થયા, સાંભળને બળવાન.
મંદરાચળનું શિખર વડું, ઉખેડ્યો દ્રોણ નામ;
તુજ વિના સમર્થ કો નથી, થાપે જઇને ઠામ.
હરખે વચન માની કરી, શિખર ગ્રહ્યો હનુમંત;
આવ્યો'તો તેમ પરવર્યો, ઉંચો આકાશ પર્યંત.
રાવણે તે તો નિરખિયું, હનુમંતનું પરાક્રમ;
તાલજંઘ રાક્ષસ બોલાવિયો, રાવણ કહેછે મર્મ.
શોધ સીતાની લેઇ ગયો, ઔષધી લાગ્યો મેલવા જાય;
તાલજંઘ તુજને કરૂં વિનંતિ, એને હણ તું ધાય.
વાયુપુત્ર વેરી વડો, એનો આણે અંત;
રાજકાજ આપું તુંને, જો મારે હનુમંત.
સિંહમુખ સુણો સદા, તારાં પરાક્રમ પર્મ;
તાલજંઘ કહેછે કપિને હણું, મારી આનું મર્મ.
એવું કહીને ઉડિયો, આકાશ મારગમાંય;
અંજનીસુત અવલોકિયો, અદ્રિ લઇ જાતો ત્યાંય.
હાથ એકે નવરો નથી, પર્વત ગ્રહ્યો છે ગૂઢ;

૪૪. મર્મ—'સમર્મ' પ્ર: ૧ લી. ૪૫. અદ્રિ—પર્વત.

કડવું ૪૧ મું

રાગ સામેરી આડો તાળ.

રામજીએ સાંગ મેલી, ઈંદ્રે મોકલી'તી પ્રેમે;
માતલિ સારથિ સંઘાતે, જડી જુક્તે હેમે. ૧
ઘંટ ઘુઘરા ઘમઘમે, સૂરજ કોટિ સમાન;
રાવણે તે શૂળ નાખ્યું, સાંગ નાખી ભગવાન. ૨
અજવાળું અતિશે થયું, સરખાં એનાં તેજ;
ત્રિશૂળ ભાંગ્યું સાંગ ભાંગી, રામ પામ્યા હેજ. ૩
રામે બાણ તે મારિયાં, ત્રણ તે લલાટ;
ત્રણ માર્યાં હૃદે માંહે, પામ્યો તે ઉચ્ચાટ. ૪
શોણિત ચાલે અતિ ઘણું, થરથર ધ્રુજે દેહ;
પૂછડે જાણે સાપ ચાંપ્યો, એમ ક્રોધ્યો તેહ. ૫
ચાપ ગ્રહીને બાણ માર્યાં, રામને ઢાંક્યા ઘણું;
રામ બાણ મૂકે ઘણાં, અન્યો અન્ય જાણે હું હણું. ૬
પછે રાવણને ચઢીરે, મનમાંહે રીસ;
એકે બાણે હૃદયે મારી, ભેદિયા શ્રીજગદીશ. ૭
હૈયામાંહે સાલે છે, રામને તે તીર;
કાઢી કષ્ટે રાવણ સામા, ચાલ્યા પાડી રીર. ૮
રાવણકેરા અશ્વ માર્યા, ચાર મેલી બાણ;
ધ્વજા દંડ તે ભાંજિયાં ને, ઉચર્યા મુખ વાણ. ૯
આજ રાવણ તારો, નિરધાર આણું અંત;
સીતા નારી હરી મારી, વિમાસ્યું નહિ ચંત. ૧૦
પરાક્રમ તેં એ કર્યું કપટી, મૃગ મામો તું જોગી થયો;
અમો એકે આશ્રમ નો'તા, ચૌર કર્મ કરી ગયો. ૧૧
એમ છતાં આશ્રમે આવત, તો વારૂં તું યોધ;
છેતરી ગયો એકલી, થાશો તેણે નિષેધ. ૧૨
નાથ વો'ણી નાર એકલી, હરચે જશ ન હોય;
આજ અસ્ત્રે હાર મારૂં, વેર વાળું સોય. ૧૩

---

૯. ચૌર–'ચાર' પ્ર. ૧–૨. ૧૨. નિષેધ–અર્થાત્ જગતમાંથી તારો ષેધ થશે–તું જીવીશ નહિ. 'નિષોધ' પ્ર. ૧ લી.

એમ કહીને કૌશલ્યાસુતે, કરી ગાઢે હાક;
રાવણ સરવે ફરતું દેખે, જાણે પ્રજાપતિનું ચાક. ૧૪
રે રે રાવણ આજ આવ્યો, મૂઢ મરવા માંડ;
એક સીતા આણ્યે થઇ, અનેક રાક્ષસી રાંડ ! ૧૫
કુંભકર્ણ માર્યો ભાઇ તારો, ઇંદ્રજિત આદે સુત ઘણા;
પ્રધાન પ્રાણથકી જે વા'લા, મનોહર માર્યા ઘણા. ૧૬
હવે બાણે દશે મસ્તક, પાડું પૃથ્વીમાંય;
સીતા લાવ્યાતણું ફળ રે, આજ પામીશ આંય. ૧૭
એમ ભાખી ક્રોધ રાખી, નાખિયાં બહુ બાણ;
અનેકપેરે બળે બુદ્ધિએ, શર કરે સંધાણ. ૧૮
હૈયું ભરિયું માન ઉતરિયું, સરિયું સુરનું કાજ;
થરથર ધ્રુજે અતિ અમૂઝે સૂઝે નહિ કાંઈ સાજ. ૧૯
સારથિયે રાવણનું દીઠું, બાણે શિથિલ શરીર;
રથ તેણે પાછો વાળ્યો, નયણે ચાલે નીર. ૨૦
બળે બમણે મારિયું, સુંદરશ્યામ બળવાન;
નાસતે વાનર ગાજ્યા, કહ્યું ભલા શ્રીભગવાન. ૨૧
હવે રાવણ વધાશે, નાઠો થઇ નિટોલ;
નિશાચરનાથે સાંભળ્યો, તે વાનર કેરો બોલ. ૨૨
સારથી પ્રત્યે એ કહેછે, રથવાળ્યો શા માટ ?
મૂઢ સુજને વિના પુછ્યે, વાળિયો કાં ડાટ ? ૨૩
દેવ દાનવ વિદ્યાધરથી, દીધી નહોતી પૂઠ;
વાનર રીંઝે માનુષ્ય મારે, એની બેઠી મૂઠ. ૨૪
સહુ મુજથી ધ્રુજતું, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ;
મારો રથ તેં પાછો વાળ્યો, કાળનો હું કાળ. ૨૫
લજ્જા જાગે માહરી, વાળ્ય પાછો રથ;
સારથી કહે સાંભળોજી, રાય તમે સમરથ. ૨૬
મૂઢ નહિ હું સ્નેહ રહિત નહિ, નહિ હું અજાણ;
વિકળ દેખી રથ પાછો, વાળ્યો મેં નિવારણ. ૨૭

---

૧૪. પ્રજાપતિનું–કુંભારનું. ૨૪. એની મૂઠ બેઠી–એણે મને મૂઠ મારી તે લાગી. અથવા મૂઠરૂપી કલંક લાગ્યું.

સમય જોઇને મેં વિમાસ્યું, વિસામો રાય ખાય;
સારથી સમય ન ઓળખે તો, હસારત અતિ થાય. ૨૮
હવે કહો તો ઘેર જઈએ, કહો તો રામને પાસ;
આજ્ઞા આપો તે કરૂંજી, હું તમારો દાસ. ૨૯
રાવણ તેનાં સુણી વાયક, અતિ થયો રળિયાત;
રામ પાસે રથ ખેડો, હું કહું વિખ્યાત. ૩૦
કહેતાં ખેવ એ રથ ખેડચો, જ્યાંકણ જગદાધાર;
આવતો દીઠો નાથ નિશાચર, સ્વામી દેવ મુરાર. ૩૧
ઈંદ્રે રથ મોકલ્યો છે જે, સૂત માતલિ સાથ;
તે પ્રત્યે ત્યારે ઉચર્યા, સમર્થ શ્રીરઘુનાથ. ૩૨
માતલિ તું અવલોકે, આવિયો રાવણ રાય;
બળે કરીને તાહરે, આજ એ જીતાય. ૩૩
ઇંદ્રનો તું સારથી, જાણે સર્વ પ્રયોગ;
સીતાહર્ણ કર્યાતણો, પો'ચાડીએ તો ભોગ. ૩૪
આડે પાસે રથ ખેડો, એને ભાંજું આજ;
તુજથકી સરે સહી રે, વીર મારૂં કાજ. ૩૫
માતલિએ રથ હાંકયો, ગ્રહી યુક્તે રાશ;
રાવણનો રથ બાણે વેધ્યો, સમરથ શ્રીઅવિનાશ. ૩૬
રાવણને તે રીસ ચઢી, જાણે પૂઠે ચાંપ્યો સર્પ;
ધનુષ્ય લેઇને હું રામનો, આજ ઉતારૂં દર્પ. ૩૭
કાયા ધ્રુજે કાંઇ ન સૂઝે, તામ્ર થયાં લોચન;
ધનુષ્ય ફ્રાળી બાણ મૂકે, જ્યાંકણ જગજીવન. ૩૮
રામે ધનુષ્ય પાણ લીધું, ઈંદ્રે મોકલ્યું'તું જેહ;
બાણ તેણે સાંધીને, રાવણનો વેધ્યો દેહ. ૩૯
માંહોમાંહે યુદ્ધ ચાલ્યું. જાણે માતા માતંગ;
અસ્ત્રે કરી એકએકનાં, અત્યંત ભાંજે અંગ. ૪૦
દેવ ઋષિ યક્ષ મુનિ આવ્યા, વિદ્યાધર કિન્નર ઘણા;
ગંધર્વ અપ્સરા આવિયાં, આથડે છે બે જણા. ૪૧

---

૩૭. પૂઠે-પૂંછડે. ૩૮. તામ્ર-રાતાં. ફ્રાળી—અફ્રાળીને—પણછનો ટંકાર કરીને. ૪૦. માતા—મત્ત. માતંગ—હાથી. ૪૧. વિદ્યાધર-દેવની એક જાતિ. કિન્નર-દેવની એક જાતિ.

લઘુલાઘવી વિદ્યા દેખાડે, અસ્ત્રે અસ્ત્ર અથડાય;
તણખા સરખાં તેજ ઝળકે, નાદ અતિશે થાય. ૪૨
આકાશ તે તો આચ્છાદ્યું, એમ મેલ્યાં શસ્ત્ર;
પાર કહી શકે નહિ, અનેક વિધિનાં અસ્ત્ર. ૪૩
રામના તો જય અર્થે, રાવણને ઉત્પાત;
રથ ઉપર રૂધિરના વરસે, આવીને વરસાત. ૪૪
વંટોળ રથ સમીપે આવ્યો, રાહુ રથ ઉપર ભમે;
લંકા દીસે રૂધિર વરણી, રાવણ રણમાં રહી શમે! ૪૫
સંધ્યા થઇને દીસે એવાં, શબ સરખાં થયાં મુખ;
રથ સમીપે અપશુકન દેખી, રાક્ષસ પામ્યા દુઃખ. ૪૬
ધરા ધ્રુજે દિનકરકેરાં, કિરણ દેખી પ્રીત;
કંક શિયાળ અતિ બિહાવે, થઇ રહ્યું ભયભીત. ૪૭
ધ્વજાદંડે કાગ બેસે, વિપરીત વાયે પવન;
અંગ દક્ષિણ ધ્રુજિયાં, ફરકયાં તે લોચન. ૪૮
રાવણ જાણે બળી લંકા, મુઓ સર્વ પરિવાર;
હવે હું તો હણાઇશ, મારે કો નથી સંસાર. ૪૯
મનુષ મુજને મારશે, બ્રહ્માએ કહ્યું'તું જેહ;
વચન તેનું ન હોયે મિથ્યા, એનો શો સંદેહ. ૫૦

કડવું ૪૨ મું.

રાગ જીતમાન.

અકાળે ગાજે ઘન, દીસે નિશા સરખો દિન;
વીજ વસમી ઝબૂકે, અધર રાયના સૂકે. ૧
આડાં ઉતરે બિડાલ, કંકે પ્રહાર કર્યો ભાલ;
કાંકરા ઘેરુ ઉડે, તે વાયે લાગ્યાં મુંદે. ૨
એવા અપશુકન અનેક, તે કે'તાં ના'વે વિવેક;
પરમ શુકન રામને થાય, જેવા શાસ્ત્રોક્ત કહેવાય. ૩

---

૪૫. રાહુ–'ગ્રદ્ધ' પ્ર. ૨–૪. શમે–મૃત્યુ પામે। ૪૭. પ્રીત–પ્રીત ધરીને
૨. કંકે–કંક પક્ષીએ. મુંદે–મોઢે.

શુકન દીઠા રઘુનાથે, તવ બાણ સાંધિયું હાથે;
બળ થયું દીસે વિશેષ, દીસે છે વારૂ વેશ. ૪
ધનુષ્યે કરી સંધાણ, માર્યાં સહસ્ત્ર ત્રણ તે બાણ;
ધ્વજાદંડ કર્યો ચૂર્ણ, રથ ભાંજિયો પૂર્ણ. ૫
રાવણને ચઢયો રોષ, કરવા લાગ્યો દિલ શોષ;
હવે ભાંજુ એનો રથ, તો હું રાવણ સમરથ. ૬
માર્યાં મોટાં તીર, રામજીને અશ્વતણે શરીર;
તે બી'ન્યા નહિ લગાર, વાગ્યા ગાઢા પ્રહાર. ૭
જાતવંત તે એવા, જેણે કરી ઇંદ્રની સેવા;
રાજા રાવણ તે જુએ, અશ્વ દીસે એ સૂએ. ૮
રથ બીજે પછે બેઠો, રોષ મનમાં પેઠો;
ઘોડા એના હણાય, હવે વેધું રામની કાય. ૯
પછે માર્યાં તીર અપાર, એક હાથે મૂસળના માર;
એક હાથે અસ્ત્ર વરસાવે, એક મુખે ત્યાં ગાવે. ૧૦
એક મુખે ત્યાં રૂએ, એક મુખે તો સામું જુએ;
એમ એક મુખે ધ્રુજાવે, બળિયાને તે બિહાવે. ૧૧
ભોગળ ભાલા મારે, અતિશે ખડ્ગે વિડારે;
થાય બાણતણા વરસાત, તેણે અંબર છાયું વિખ્યાત. ૧૨
રામે કહ્યું એને હણીશ, તમો મારો બીજા રીસ;
બીજા લાજે જોધ, તેને વળગ્યા વાનર ક્રોધ. ૧૩
એક રાક્ષસ એક પ્લવંગ, તે વળગ્યા અંગે અંગ;
અડગ ગજ જેવા દીસે, કહે અન્યોઅન્ય વધીશે. ૧૪
મારે ત્રાડે ને પછાડે, વાનરડા રે વિડારે;
વાનરે રાક્ષસ માર્યા, કાંઈ રહ્યા હતા તે સૂવાર્યા. ૧૫
પછે રથે રથ અથડાવે, અતિ ધ્વજાદંડ અડકાવે;
અશ્વ સામા અશ્વ વઢિયા, તવ રાઘવ વા'રે ચઢિયા. ૧૬
ચાર બાણે વેધ્યા ચાર, પાછે પગે ઠેલાણા તેઠાર;
કુળા કરી બેહુએ બો'ળી, ધનુષ્ય મોટાં મહા ઝોળી. ૧૭

---

૭. રામજીને અશ્વતણે–'રામજીતણે' પ્ર. ૧ લી. ૧૦. એક હાથે અ-અ–'એક બાણે ચત્ર' પ્ર. ૧ લી. ૧૩. રીસ–રીસે. ૧૪. વધીશે–વધ કરીશું.

દેવ સિદ્ધ ઋષિ વિમાસે, પડિયા તે ત્યાં સાંસે;
સરખું પરાક્રમ જાણી, ચિંતા મનમાં આણી. ૧૮
રણે એ ન હણાય, તમો છો મોટા રાય;
પ્રેરૂં લક્ષ્મણ ભાય, સુગ્રીવ કહે ઉપાય. ૧૯
વિભીષણ હનુમંત કે'છે, લક્ષ્મણ શ્રવણે સહુ ગ્રહેછે;
રામને કહિયે જે પાડો, હવે વાર કાં સ્વામી લગાડો. ૨૦
લક્ષ્મણ આગળ કરિયો, પૂઠે સાથ સહુ પરવરિયો;
શેષે જોડયા હાથ, સાંભળો શ્રીરઘુનાથ. ૨૧
આ સાથ સહુ કહે વાણી, સાંભળો શારંગપાણિ;
હવે મારો રાવણ રાજા, તારા સાથ માંહે સહુ સાજા. ૨૨
એના ત્રણ ભાગના પડિયા, એક ભાગ રહ્યા તે મડિયા;
હવે હણો એને અવિનાશ, પછે ખાજો પરબ્રહ્મ શ્વાસ. ૨૩
લીલા ધણીએ કીધી, તમો શોભા મોટી લીધી;
હવે મારી પાડો સ્વામી, તમો છો અંતરજામી. ૨૪
રામ થયા રળિયાત, વારૂ કહ્યું તેં ભ્રાત;
મારા મનની કહી વાત, સોળ બાણ ગ્રહ્યાં વિખ્યાત. ૨૫

આડોતાલ.

એક બાણે રાવણનું રે, પણછ કીધું છેદ;
તે બાણે ધનુષ્ય ભાંજ્યું, કરી ભારે ભેદ. ૨૬
ધનુષ્ય બીજું ધર્યું દશશિર, તવ હઠયા રઘુનાથ;
ચારે તીરે અશ્વચારે, મારિયા તે સાથ. ૨૭
છઠ્ઠું બાણ તે કાઢિયું, અર્ધચંદ્ર વિશાળ;
હૃદે તેણે ભેદિયું, જાણિયે પેઠો વ્યાળ. ૨૮
સાતમે ત્યાં સાંગ ભાગી, મુકુટ કીધો ચૂર;
આઠમે અવનિ પડ્યો તે, અડવડીને દૂર. ૨૯
એક મસ્તક ઉખેડ્યું, મુકુટ કુંડળ યુક્ત;
તીર ત્રૈણે ત્રણ શિર તે, ભૂમિ પડિયાં ઉક્ત. ૩૦
પડ્ મસ્તક નિરખિયાં, ને રામને ચઢી રીસ;
પાંચ બાણ તે પરમ તીનાં, કાઢિયાં જગદીશ. ૩૧

---

૨૩. મડિયા—મડા જેવા,

કોપે કરીને મેલિયાં રે, સમો જોઇને સંચ;
મનોહર મસ્તક તેહનાં રે, પાડિયાં તે પંચ. ૩૨
શીશ પાડયું સારથીનું, મસ્તક પાડયાં ભોમ;
રથ ભાંજ્યું લોપું એને, ચઢયો ઉકાંટો રોમ. ૩૩
સાંગ લીધી હાથમાંહે, વેગે રાક્ષસ રાય;
વજ્ર સરીખી વીજ સરીખી, શોભાથી કહેવાય. ૩૪
નાખવાને આંગમી રે, રામ ઉપર સોય;
આડે પાસે લક્ષ્મણ આવ્યો, અમરગણ તે જોય. ૩૫
સરતે કરી સાંસતી, લક્ષ્મણે તેણે હાર;
દશ શર હૃદેમાં માર્યાં, સૌમિત્રે તે વાર. ૩૬
રાવણે તે સાંગ નાખી, લક્ષ્મણ ઉપર કોપ;
આવતી તે કડકા કરીને, કીધો તેનો લોપ. ૩૭
અસ્ત્ર માર્યાં અનેક વિધનાં, ક્રોધ કરીને શેષ;
શાલ તાલ તમાલ મારે, વાનરા વિશેષ. ૩૮
હંસ મધ્યે કાગ પડિયો, તેમ દીસે તેહ;
કાષ્ટ પાષાણ ઈંટ મારી, કર્યો જર્જર દેહ. ૩૯
મૂર્ચ્છા ખાઇને મહી પડયો, વાનરે માર્યો માર;
એક મુહૂર્ત્તે સાન વળી, ઉઠિયો નિરધાર. ૪૦
રામ સનમુખ રહ્યો ઊભો, રૂધિર ચાલે અંગ;
વળતી કહે રાઘવજી, હવે કરો એનો ભંગ. ૪૧
અગસ્ત્યે આવતાં આપ્યું, ધનુષ્ય જેહ પ્રચંડ;
દેહ એનો બ્રહ્માસ્ત્ર મેલી, કરોને શતખંડ. ૪૨
અવસર એનો સાચવો, અસુર થાય છે રામ;
જે અરથે તમો અવતર્યા, તે કરો વહાલા કામ. ૪૩
માતલિનાં સુણી વાયક, રામ થયા પ્રસન્ન;
રથ પાસે હકાવ્યો, કરવા કારણ કદન. ૪૪
કહે માતલિ એહ અરથે, વિધાતાએ નિર્મ્યું બાણ;
અસ્ત્ર બ્રહ્માએ આપિયું, નિર્જરકેરે પાણ. ૪૫
પીંછા વિષે પવન એને, ફળ વિષે અર્ક ને અગન;

---

૩૩. લોપું એને–'લાપું નાગુ' એવો પાઠ છે. ૪૫. નિર્જર–દેવ.

આકાશમાં શરીર શરનું, જાણે મેરૂ સરખું પ્રજ્ઞ. ૪૬
સિંધુ વિષે જેમ વરૂણ વાસે, ત્રીજું તો કુબેર;
તેજમાં જાણે કોટિ તરણિ, હેમે રચ્યું ચોફેર. ૪૭
કાળાગ્નિ જાણે ધૂમ્રમય, રથ ગજ પાડે જોધ;
દ્વાર ભોગળ પર્વત ભાંજે, દુષ્ટ મારે શોધ. ૪૮
સોહામણું શોણિત સિંચ્યું, બીહે રાક્ષસ કાગ;
યમરૂપ સરખું જાણિયે, મારે મરમે લાગ. ૪૯
રઘુવંશનો ભય નાશ કરે, વાનરને કલ્યાણ;
મેલ્યા પૂંઠે નાદ થાયે, નિશાચરની હાણ. ૫૦

કડવું ૪૩ મું.

રાગ મારૂ જીતમાન.

શત્રુતણી કરે કીર્તિ નાશ, વેદ મંત્રે (મંત્રને) કરે પ્રકાશ;
પછે રાવણનું મસ્તક પાડો, પાપી પ્રાણી નાખો આડો. ૧
તમને શીખામણ શી દીજે, વેગે એ તો કારજ કીજે;
સુણી માતલિકેરી વાણ, વેદમંત્ર ભણી સાધ્યું બાણ. ૨
અતિ તાણ્યું તે આકર્ણાંત, મેલ્યું તે તો દેવ અનંત;
નખ દંત થયા તેના કાળા, મૃત્યુ કાળકેરા જાણે બાળા. ૩
હૃદે આવીને વાગ્યું બાણ, ઉર ફાડી ગયું લીધા પ્રાણ;
પગ ઘસડીને પડિયો ત્યાંય, ગયું તીર મેદિની માંય. ૪
હાથમાંથી ધનુષ્ય પડ્યું ત્યારે, પ્રાણ નીસરી ગયા જ્યારે;
પડ્યો પેખે રાક્ષસસ્વામી, નાઠા નિશાચર ખેદ તે પામી. ૫
દશોદિશે તે નાઠા જાય, થર થર અતિશે કાંપે કાય;
ઇંદ્રે વૃત્રાસુરને માર્યો, તેમ રામે રાવણને વિડાર્યો. ૬
વાનર અતિશે થયા પ્રસન્ન, ધન્ય ધન્ય કહ્યું જગજીવન;
અમર સ્તુતિ કરે અપાર, દેવે દુંદભિ વાહ્યાં સાર. ૭

---

૪૬. ફળ વિષે—બાણના ફળમાં—ભાલોડામાં. અર્ક—સૂર્ય. અગન—અગ્નિ દેવ. પ્રજ્ઞ—જ્ઞાનવાન અથવા હે જ્ઞાની! ૪૭. ત્રીજુ ૯૦—ત્રીજું રૂપક કહું તો તે શર જાણે કુબેર સરખું બળની સમૃદ્ધિવાળું હતું. તરણિ—સૂર્ય. ૪૯. કાગ—રાક્ષસ રૂપી કાગડા. ૩. મૃત્યુ ૯૦—"મૃત્યુકાળકરાજેબાળા" પ્ર. ૧ લી.

અને કરી પુષ્પની વૃષ્ટ, સ્વામી ટાળ્યું સહુનું કષ્ટ;
તમો વિણ રાવણને કોણ મારે, જે આગળ જગત તો હારે. ૮
બ્રહ્માનો બોલ તમો થાપ્યો, માનુષ થઇ અંતક કરે આપ્યો;
અતિશે ઉત્તમ મારૂત વાય, પડી જવ રાવણની કાય. ૯
દિશા સઘળીએ ઉત્તમ દીસે, નાસે નિશાચર દંત પીસે;
લંકામાં ઉતરતા ત્રાઠા, રામતણો ભય આણી નાઠા. ૧૦
તેમ તેમ વાનર કેડો લેછે, નદી શોણિતની પૂર વે'છે;
પડ્યા ગજરથ અશ્વને પાળા, માંહે જાણે પર્વત કાળા. ૧૧
ઉંટ વેસરના ન આવે પાર, જમસદન એ જાણે ઠાર;
મસ્તક મીન અસ્થિની પાળ, ત્યાં વાનર ચાલે વિકરાળ. ૧૨
રણભૂમિ તે શોધન કીધી, રામે સહુને આશિષ દીધી;
વિભીષણ ત્યારે પસ્તાય, માર્યો મેં તો રાવણરાય. ૧૩
એમ કહી આલિંગન દીધું, હવે સહુનું કારજ સિધ્યું;
માંહોમાંહે સહુએ મળિયા, એક એકમાં વાનર બળિયા. ૧૪
સુગ્રીવ અંગદ હનુમંત હાથી, લક્ષ્મણ ને વિભીષણ સાથી;
નળ નીલ ને જાંબવાન, માંહોમાંહે મળ્યા મતિમાન. ૧૫
મહાબળિયાને પૂછે મર્મ; કહો કેવું થયું પ્રાક્રમ;
એક એકને ઉપમા આપે, એ થયું સર્વ રામપ્રતાપે. ૧૬
આદિપુરૂષ અવતર્યો એહ, બ્રહ્મા અસ્ત્રે માનુષદેહ;
સહુ રામને દેછે આશ, વિભીષણ આવ્યો રાવણ પાસ. ૧૭
પડ્યો પેખ્યો પોતાનો વીર, આવ્યાં નયણે ત્યારે નીર;
પડ્યો આમ કાં મારા ભ્રાત, ઉઠો તો કીજીએ વાત. ૧૮
મસ્તક દશ અળગાં દીસે, તારે વિરહે તો મરીશે;
સમાચાર ભાભીને જાશે, ત્યારે ત્યાં મેં કેમ ખમાશે. ૧૯
સભા માંહેલી શોભા જોતાં, આજ આમ મેલ્યાં કાં રોતાં?
તું ભાગા બી'તા સર્વે જન, આ યુક્ત રહે કેમ મારૂં મન. ૨૦
તું પોઢતો પર્યંક પ્રેમે, આજ ભૂમિ પડ્યો કાં એમે;
મારો બોલ ન માન્યો ભાઇ, તો તો સર્વ તજી સગાઈ. ૨૧
હું ગયો રામને ચરણ, તેણે તું પમાડ્યો મરણ;
કેટલું વખાણ કીજે તારૂં, કહ્યું કર્યું નહિ તેં મારૂં. ૨૨
તું વૈશ્વાનર પાણી રામ, તેણે તું ઓલવિયો સ્વામ;

વૃક્ષ રાવણરૂપી પડચો વિશાળ, ધીરજ તે તેના પ્રવાળ. ૨૩
ફળ[?]તપ હઠ તે ફૂલ, સુરમૂળ તે અતિ અમૂલ;
એવો વૃક્ષ અનુપમ રાય, પાડચો રામઋષિએ વા'ય. ૨૪
રામસિંહે તું માર્યો નાગ, રામ કો'ડી ને તું સાગ;
શો એ યોધતણો તેં રાખ્યો ધર્મ, ભાઇ માર્યો ભૂંડાં કર્મ. ૨૫

કડવું ૪૪ મું.

રાગ વેરાડી.

વીર વિભીષણ પડિયો મહી, રાવણ રાવણ વાણી કહી;
શકચો નહિ વિરહ તે સહી, રામચંદ્ર ત્યાં આવ્યા વહી. ૧
વિભીષણને ચાંપ્યો હૃદે, રાઘવજી તે વાણી વદે;
તું રૂદન કરે શે મદે, એ મુઓ તે સહુને સદે. ૨
જક્તકેરો કંટક એહ, સનમુખ વઢચો ન નાઠો જેહ;
ક્ષત્રીથી તો અધિકો તેહ, નવ એણે નસાડચો દેહ. ૩
કાયર થયો નહિં રે લગાર, અંત લગે આથડચો નિરધાર;
એણે ભોગવ્યા ભોગ અપાર, એવો હુઓ ન હોશે ઝુંઝાર. ૪
રામવચને મન આવ્યું ઠાર, વિભીષણનું તેણીવાર;
ધન્ય ધન્ય પ્રભુ પ્રાણ આધાર, તમો કહ્યું તે સૂધું સાર. ૫
એવો સનમુખ કો નવ રહે, તીર તમારાં એહજ સહે;
(એ) ભાઇ માટે મુજને દહે, વિભીષણ રામને કહે. ૬
ઘણું ઘણું શું કહીએ કથી, કોથી કંઇએ ભાગ્યો નથી;
તમો આજ માર્યો મદ મથી, રથિ માંહે હુતો મા'રથિ. ૭
અમર માત્ર નાસતા ઘણું, ચઢતું જદા કટક એતણું;
જાણતો, જે (હું) જગતને હણું, શા શા ગુણ એના હું ભણું. ૮
જો આજ્ઞા આપો રામ, કરૂં દહનકેરૂં હું કામ;
મસ્તક ધડ કીજે એમ ઠામ, તજી પ્રેતગત ત્યાં રહે નામ. ૯
રાઘવ કહે તું વહેલો થાય, વીરા બાળને તારો ભાય;
એ વાતની કયમ ના કહેવાય, પડચા પૂઠે તો વણસે કાય. ૧૦

---

૨૩. વૈશ્વાનર—અગ્નિ. ૨. સદે—માફક આવે—અનુકૂળ છે. ૪. ઝુંઝાર—રણમાં ઝૂઝનારો.

હોય કુળ તમારે રીત, તે સર્વ કરો દહનની નીત;
શબ જાણી રામે કરી ચિત, પૂરવની સંભારી પ્રીત. ૧૧
લંકામાં રાક્ષસ પરવર્યા, નાઠા બી'તા રૂધિરે ભર્યા;
રાવણને ઘેર જઇ ઉચર્યા, સકુટુંબ રામે માર્યા ખરા. ૧૨

દોહરા.

સેવકકેરાં વચન સાંભળી, મળી એકઠી નાર રે;
એમ કહેછે રાજા રાવણ, ખાય નહિ ત્યાં હાર રે. ૧૩
કૈકસી માતા રાવણની, શૂર્પણખા તે ભગિની રે;
સઉએ તે તો રૂએ કૂટે, ચતુરા તે ચંદ્રવદની રે. ૧૪
મંદોદરીએ સ્વપ્નમાંહે, પડતા દીઠા શણગાર રે;
તે ઝૂરણ કરતામાં જઈ કહ્યું, મુઓ તુજ ભરતાર રે. ૧૫
કહેતાં ખેવ તે પડી મેદિની, જાણે વાઢી વેલી રે;
પ્રીત તજી પિયુજી પધાર્યા, આજ એકલી મેલી રે. ૧૬
એક કહે એ મરે નહિ રે, માન્યાની નથી વાત રે;
વારૂ ત્યાં જોવાને જઇએ, કેમ થયા ભૂપાત રે. ૧૭
કો કહે ન મરે કો કહે મુઓ, જોવા ચાલી નારી સાથ રે;
કોટે વળગીને કરગરતી'તી, હૈયાં કૂટે હાથ રે. ૧૮
મંદોદરી આદે સુંદરી, અવર નાર બહુ ટોળે રે;
નગર તજીને રણમાં આવ્યાં, પોતાનો પતિ ખોળે રે. ૧૯
ઠામ ઠામ તે યોધ પડ્યા છે, કુંવર ને પરધાન રે;
રોતાં જોતાં આવ્યાં સહુએ, પડિયો જ્યાં રાજાન રે. ૨૦
અંજનાચળપર્વત શો પડિયો, અવલોકયો તે રાય રે;
મસ્તક અળગાં અંગ ન વળગ્યાં, ઠામ ઠામ બહુ ઘાય રે. ૨૧
સ્વામીજી શામાટે સૂતા, ઉત્તર આપો આજ રે;
નખ કોયે નવ દેખતું તે, અહીં આવ્યાં લોપી લાજ રે. ૨૨
શણગાર સોનાના આપો, અમો પે'રીએ અંગે રે;
ઉઠી આલિંગન દ્યો અંગે, રમાડોને રંગે રે. ૨૩
જઇને કોએક કંઠે વળગી, અળગી તે નવ થાય રે;
કોએક સ્તને તળાંસે છે, પેહેલી પ્રીતે પાય રે. ૨૪
કોએક મસ્તક ગ્રહી હાથમાં, ગાલ કરે ચુંબન રે;
કોએક નારી ચરણે લાગી, ઉઠોજી રાજન રે.

એક કેહે આવો ઘેર મારે, આજ વારો હુતો રે;
ઘણે દિવસે આશા પો'ચત, તે આમ ક્યાં સૂતો રે. ૨૬
સર્વ રિદ્ધિસ્વામી અંતરજામી, પામ્યા ગત કાં આવી રે;
શોકસિંધુ માંહે બૂડતાં, તમોજ બાંહે સા'વી રે. ૨૭
કામિની કાલાવાલા કરતી, ઉપર પડતી અનેક રે;
માતા ભગિની સખી સાહેલી, આશપાશ પડી અનેક રે. ૨૮
મંદોદરી આદે બહુ નારી, કે'તાં ન આવે પાર રે;
શોકે સર્વ ઉપર સર્વ સૂતાં, વસ્ત્ર ભૂષણ નહિ ઠાર રે. ૨૯
વિભીષણ દે આશ્વાસના, ભાભીને ઊઠાડે રે;
હનાર હોય તે ન હોય પાછું, એમ કાં ચઢ્યાં આડે રે. ૩૦
વૃક્ષવિના જેમ લતા ન શોભે, ચંદ્રવિના તો રાત રે;
તેમ રાવણવિણ વરવી દીસે, નારી અસંખ્યાત રે. ૩૧
એક કહે સીતાને બાળો, રાવણની સંઘાત રે;
એ નિમિત એનો દેહ પડિયો, રાક્ષસની કાળરાત રે. ૩૨

શોક સોહાગણી ઢાલ.

મંદોદરી કહે નાથજી રે, ઉઠોને એક વાર રે;
વિરહિણી હું તો વલવલું રે, સાદ કરો કહી નાર રે. ૩૩
ઊઠો મારા નાથજી રે, હું અકરમણ અનાથ રે;
ઊભા રહો આવું સહી રે, પિયુડા તારી સાથ રે. ઊઠો૦ ધ્રુવપદ. ૩૪
કહેતા જે વા'લી ઘણું રે, તે તો મેલી આમ રે;
આવો આપણ પોઢિયે રે, આગે તે તો ઠામ રે. ઊઠો. ૩૫
ધનદ કનેથી લાવિયા રે, પુષ્પક એહ વિમાન રે;
તપ તીવ્ર તમો કર્યું રે, જીત્યા સુરરાજાન રે. ઊઠો. ૩૬
શત્રુ સહુને મારતા રે, કોણે સનમુખ નવ રહેવાય રે;
મિત્રજનને પાળતા રે, કરીને બહુ પસાય રે. ઊઠો. ૩૭
પણ કેહ્યું કરતા સર્વ માહરૂં રે, કર્યું નહિ તો એક રે;
સીતા લાવ્યા રામની રે, એહ કર્યું અવિવેક રે. ઊઠો. ૩૮
મસ્તક મુકુટ હીરે જડ્યો રે, નિલાંજનશી કાય રે;
એવો કો જોડો નહિ રે, રાણો ને વળી રાય રે. ઊઠો. ૩૯
બીજી બૈરી ઉચરી રે, મળ્યો માંહ્યલો મંદ રે;

૨૯-૩૦. એમ કાં૦—આડાપણું શું કરોછો ? ૩૯. નીલાંજન—કાળું કાજળ

વિભીપણે મરાવિયો રે, મળી ઉપજાવ્યો દૂંદ રે. ઉઠો. ૪૦
ભેદ કહી ભંજાવિયું રે, સુંદર લંકા ગામ રે;
કપટી કો તેવો મળ્યો રે, રડવડતો રામ રે. ઉઠો. ૪૧
સરજ્યું તે તો એ થયું રે, આપણા કર્મનો વાંક રે;
કોણે છેકાયે નહિ રે, એ વિધાતાનો ટાંકરે. ઉઠો. ૪૨
વિભીપણ કહે મેં કહ્યું રે, જે આપો રામને સીત રે;
સગાં સંબંધી પુત્ર ત્રિયા રે, જીવે એણી રીત રે. ઉઠો. ૪૩
દેવકન્યા ને નાગણી રે, અનેક અપ્સરા નાર રે;
મંદોદરી તારે સુંદરી રે, તેથી નહિ માનુપી સાર રે. ઉઠો. ૪૪
મંદોદરી એમ ઉચરી રે, નહિ દિયરનો અપરાધ રે;
એણે એનો ધર્મ સાચવ્યો રે, સૌ થકી એ સાધ રે. ઉઠો. ૪૫
એને ઉપર મારિયો રે, દીધા માટે બુદ્ધ રે;
પછે રામ પાસે ગયો રે, જાણું છું હું શુદ્ધ રે. ઉઠો. ૪૬
સુજથી સીતા સુંદર નહિ રે, જર્જર માનુપી દેહ રે;
હું ખેદ કહીંએ પામું નહિ રે, રંગે રમતી નેહ રે. ઉઠો. ૪૭
દૂપણ તો દેવું નથી રે, લાગ્યાં પેલા ભવનાં પાપ રે;
સદા જાણે આવી હતી રે, શમે નહિ સંતાપ રે. ઉઠો. ૪૮
સુંદર મુખ દશ દીપતાં રે, સોનાની સહના સાર રે;
વીશે ભુજ ગ્રહેતા સદા રે, અનેક તો હથિયાર રે. ઉઠો. ૪૯
કહીંએ તો નવ દેખિયે રે, બળ્યો મારો અવતાર રે;
ટીટોડીની પેરે ટળવળે રે, આંખે આંસુ ધાર રે. ઉઠો. ૫૦
થર થર ધ્રૂજે દેહડી રે, ઢળી ધરણી મોઝાર રે;
વા'લા આણાં મોકલો રે, હું રહી ન શકું લગાર રે. ઉઠો. ૫૧
પ્રાણ જો નવ નીસરે રે, સ્નેહ તો સઘળો ફોક રે;
પડયા પેખી હૃદે ફાટે નહિ રે, એ સ્વામીજી શાનો શોક રે. ઉઠો. ૫૨

કડવું ૪૫ મું.

તાલ જીતમાન.

મયદાનવથી ઉતપત મારી, પરણ્યો રાવણરાય;
દેવ દાનવ યક્ષ વિદ્યાધર, કિન્નર જેના ગુણ ગાય. ૧
તેની નારી આજ હું હારી, અનાથણી થઇ અતિશે;
ઊભી થઇને અતિશે રામા, જટિયાં તોડે રીસે. ૨
રાવણ આવો રે રાવણ આવો, ઇંદ્રિજિતની કહી માત;
મુજને બોલાવો રે. ધ્રુવપદ. ૩
ગૌહત્યા બ્રહ્મહત્યાથી, મોટું પાપ એ લાગ્યું;
સ્વામીવિના સંસારજ સૂનો, એવાતનજ ભાગ્યું. રાવણ આવોરે રાવ૦.૪
અપુત્રીને પિયુડા પાખે, રે કો પાસે બેસું ?
વિષ ખાઉં હિમાચળ હીંડું, કે પાવકમાં પેસું. રાવણ. ૫
ઉઠી તે મુખ જોઇએ કોહોતું, સર્વ રાક્ષસી થઇ રાંડ;
એને પ્રાયે એમજ જોઇએ, સીતા હરી કાં માંડ ? રાવણ. ૬
પરનારી તે વિષ વેલડી, કહેતાં કીધું હર્ણું;
સરજ્યું ત્યારે તેહ ઉપજ્યું, લખ્યું હોયે જેમ મર્ણું. રાવણ. ૭
મંદોદરીને રૂદને રોયાં, સ્થાવર જંગમ પંખી;
ત્રાહે ત્રાહે રામ સાર કરો એની, આ વેશે કાં નાંખી. રાવણ. ૮
રામ વિભીષણને કહે ભાઇ, ઘેર મોકલો નારી;
એને દુઃખે વચને દાઝું, રૂએ ભાભી તારી. રાવણ. ૯
વળાવી વનિતાને આવો, કહીને પેરે પેર;
આશ્વાસના દેઇને વાળો, કહીએ જાઓ ઘેર. રાવણ. ૧૦
દહન દે પછે જ્યેષ્ટ ભ્રાતને, વહેલો થા રે વીર;
વદે વિભીષણ વળતો વાણી, સુણિયે શ્યામશરીર. રાવણ. ૧૧
એને તો દેન નહિ દઉં, એણે મુજને માર્યો;
મેં કહ્યું જે સીતા આપિયે, ભાઇ જાણી વાર્યો. રાવણ. ૧૨
એહ છે સંતનો દ્વેષી, સતીનો હરનાર;
તેને તો શી પેરે કીજે, સ્વામી અગ્નિસંસ્કાર. રાવણ. ૧૩
રામ કહેછે રે રે મૂરખ, એ શાં વાયક ભાખે;

---

૬. ઊઠી પ્ર૦–'ઊઠી તે જોયે કોહોની' એવો પાઠ છે.

મહાપાપી મૃત પામ્યાકેરૂં, વેર મનમાં રાખે. રાવણ. ૧૪
જ્યેષ્ઠ ભ્રાત તાતને સ્થાનક, તેને દેન નવ દીજે;
જ્ઞાત માંહે જે શત્રુ હોયે, સંસ્કાર તેને કીજે. રાવણ. ૧૫
અનાથ પ્રેતનું કારજ કીધે, હોયે અતિશે ધર્મ;
તો ભાઇને નહિ બાળો ક્યમ, જોને વિમાસી મર્મ. રાવણ. ૧૬
વિભીષણે મનમાં વિમાસ્યું, ચઢી રામને રીસ;
સ્વામીકેરાં વચન ચઢાવ્યાં, વેગે ત્યારે શીશ. રાવણ. ૧૭
આશ્વાસન દેઇને વાળી, વિભીષણે તે નારી;
ભરણપોષણ ભાઇ પેરે આપીશ, દુઃખ કરતી તેને વારી. રાવણ. ૧૮
રામચંદ્રને રીસ ચઢી છે, એવડું રુદન ન કરવું;
કેડાવેડે સહુનો વારો, નેટ નિશ્ચે મરવું. રાવણ. ૧૯
એમ ભાખી રોતી રાખી, ઇંધણ પછે આણાવી;
કાષ્ટ ધરી પાવક ધરી વેગે, રાવણને પોઢાવી. રાવણ. ૨૦
દહન દેઈ રાવણને વેગે, વિભીષણે મન જાણ્યું;
સઘળા રાક્ષસ સગા સહોદર, સાચવું અંતનું ટાણું. રાવણ. ૨૧
કુંભકર્ણ બાળ્યો ઇંદ્રજિત બાળ્યો, બીજા પુત્ર પ્રધાન;
અનુક્રમે રાક્ષસ રાક્ષસો પાસે, બળાવ્યા તેણે સ્થાન. રાવણ. ૨૨
સહુને ત્યાં સંસ્કાર કરાવ્યો, વિભીષણે કીયા સારી;
દ્વાદશાનું કારજ કર્યું પૂરણ, દાન પુણ્ય કર્યાં છે ભારી. રાવણ. ૨૩
ઉદ્ધાર્યો બાંધવને અતિશે, રામપાણે પામ્યો મરણ;
રામનામ લેતાં જે દેહ છાંડે, તેને નહિ અવતરણ. રાવણ. ૨૪
રામને હાથે મૂઓ તેને, ઉદ્ધારનું શું કહેવું;
ધરી બાણ તાર્યો ધરણીધર, પામ્યો કીધું જેવું. રાવણ. ૨૫
પછે રાઘવે અસ્ત્ર ઉતાર્યા, સહુના સર્વ હથિયાર;
મનના મનોરથ પૂરણ પામ્યા, જે રાવણ નાખ્યો માર. રાવણ. ૨૬
યૂથ ભાગ્યા સહુએ સાથે, જે જેના મૂઆ નાથ;
સ્નાન કરી લંકામાં રહ્યા, પેઠી સઘળી સાથ. રાવ[illegible] ૨૭
વિભીષણ ચાલીને આવ્યો, જ્યાં છે લક્ષ્મણ રામ;
આજ્યા સહુ ક્રિયા સારી મેં, કહ્યું તે કીધું કામ. [illegible]વણ. ૨૮

---

૨૪. અવતરણ—જન્મ. ૨૬. નાખ્યો માર—મારી નાખ્યો.

કહે રામજી રૂડું કીધું, મનમાં થયા પ્રસન્ન;
આયુધ ઉતાર્યાં રીસ ઉતરી, નિરમળ દીસે તન. રાવણ. ૨૯
દેવ ગંધર્વ જે જે દીઠા, વિદ્યાધર વૈતાળ;
અપ્સરા ઋષી યક્ષ કિન્નરી, સહુ ચાલ્યાં તે કાળ. રાવણ. ૩૦
જે જે આવ્યા તે તેમ જાયે, કો વાહન કો વિમાન;
વાતો સહુએ કરતા પળિયા, ભલું કર્યું ભગવાન. રાવણ. ૩૧
એક કહે લક્ષ્મણ ભલો યોધો, એક કહે અંજનીતન;
એક કહે રાવણ વઢયો વારૂ, ચાલ્યું નહિ તો મન. રાવણ. ૩૨
એક કહે સુગ્રીવ તો અધિકો, જેના વાનર વઢિયા;
એક કહે સીતા ભલી સાધવી, તેને સત્યે વા'રે ચઢિયા. રાવણ. ૩૩
એક કહે સર્વે ભલાપણ, રાવણકેરૂં ભાગ્ય;
જેનું મરણ રામને હાથે, એ તો મોટો લાગ. રાવણ. ૩૪
મુખે એણી પેરે વારતા કરતા, યુદ્ધ જોઇ સર્વ વળિયા;
માતલિકેરી પૂજા કીધી, શોક સર્વ હવે ટળિયા. રાવણ. ૩૫
માતલિને તો આજ્ઞા આપી, રથ અસ્ત્ર ગ્રહી પરવરિયો;
ઇંદ્રને જઇ સર્વે તે સોંપ્યું, ભારે રથ જે ભરિયો. રાવણ. ૩૬
સુગ્રીવને આલિંગન દીધું, પછે ત્યાં રઘુનાથે;
તેં તો તારૂં વચનજ પાળ્યું, આજ લગી રહ્યો સાથે. રાવણ. ૩૭
હવે તમારે સ્થાનક જાઓ, ઘણું રહ્યા મુજપાસ;
એમ કહી આલિંગન દેઇ, વળાવે અવિનાશ. રાવણ. ૩૮
વાનર સર્વ સંઘાતે લીધા, સુગ્રીવે તેણીવાર;
વેગે તે તો સ્થાનક ચાલ્યા, કરી રામને જુહાર. રાવણ. ૩૯
હનુમંત રહ્યો રામની પાસે, તવ ન ગયો સુગ્રીવનાથ;
વિભીષણ રહ્યો એક પાસે, સામો જોડી હાથ. રાવણ. ૪૦
તેનું વદન જોઈ બોલાવ્યા, લક્ષ્મણ તેતો ભાઇ;
લંકામાં એને જઇ સ્થાપો, કરીને સર્વ સજાઇ. રાવણ. ૪૧
આગે મેં તો એને આપ્યું, લંકાકેરૂં રાજ;
તે તમો આસન બેસારો, ઉત્તમ છે દિન આજ. રાવણ. ૪૨
કહેતાં બેવ લંકામાં આવ્યા, વિભીષણ લક્ષ્મણ સંગ;
પ્રધાન માન દેઇને તેડયા, તે આવ્યા આણી રંગ. રાવણ. ૪૩
હેમતણા કળશ અણાવ્યા, સિંધુ ચારનું પાણી;

જળસ્નાન કરીને બેઠા, બોલ્યા લક્ષ્મણ વાણી. રાવણ. ૪૪
મંદોદરીનો શોક મેલાવ્યો, સિંહાસનની પટરાણી;
આગે વાળી વધી તારા સુગ્રીવે લીધી, તેમ એ તો રાણી. રાવણ. ૪૫
મંદોદરી તેડી તે સ્થાનક, વિભીષણ ભૂપતિ પાસ;
રાવણ ત્યમ વિભીષણ જાણો, લક્ષ્મણે દીધી આશ. રાવણ. ૪૬
સ્ત્રીજનને તે સ્વામી પાખે, જન્મ અવસ્થા જાણ;
વળી જે સિંહાસન બેસે, તેનો સહાવો પાણ. રાવણ. ૪૭
એહ વાતમાં કૂડું છે નહિ, સહુએ કહ્યું તે ન્યાય;
પછે પ્રીત ધરી તે ઉપર, અવિચળ થાપ્યો રાય. ૪૮
લક્ષ્મણજીએ તિલક તે કીધું, વિભીષણને ભાળ;
હવે મંદોદરી સૌભાગ્યવતી કહી, પિયળ કીધી ગાલ. રાવણ. ૪૯
નિશાન વાજે નાનાવિધનાં, વિપ્રે કર્યો અભિષેક;
અતિશે દાન આપિયાં ત્યારે, કરીને મન વિવેક. રાવણ. ૫૦
મંદોદરીની આશા પો'તી, પુનરપિ પાવન સ્વામી;
સર્વ સાથ પ્રધાન પ્રસંન થયા, પ્રજા આનંદ પામી. રાવણ. ૫૧

કડવું ૪૬ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

વિભીષણ છત્ર ધરાવી બેઠો, સહુકો જોવા આવે;
મંદોદરીનું ભાગ્ય મોટું, એ પાસે ભલી ભાવે. ૧
એક કહે એણીએ કર્યું કૂડું, રાવણવિરહ ખમિયો;
રોતી'તી તે તો લોક રીતની, એ માંટી કેમ ગમિયો? ૨
જે કો બીજા જોવા આવે, વદે એમ વચન;
સિંહાસનકેરો એ અધિપતિ, તેણે માન્યું મન. ૩
સિંહાસનની એ છે રાણી, તે માટે નહિ દોષ;
રામે રાજ્ય આપ્યું છે અવિચળ, કોય ધરે નહિ રોષ. ૪
વાનર ગાજે રાક્ષસ રાજે, વરત્યો જયજયકાર;
લક્ષ્મણજીની સેવા કીધી, વિભીષણે અપાર. ૫
લક્ષ્મણ સાથે વિભીષણ આવ્યો, સહુ લંકાના લોક;
ફળ પત્ર પુષ્પ ગ્રહી હાથે, ઊભા થોકે થોક. ૬
વિવિધ ભેટ આણી ભૂધરને, વિભીષણે તેણીવાર;

લક્ષ્મણે ભાઇને સંભળાવ્યો, સઘળો સમાચાર. ૭
આસન થાપ્યો એને સ્વામી, મેં જઈ લંકા મોઝાર;
રામ કહે તેં વારૂ કીધું, સુમિત્રાના કુમાર. ૮
વિભીષણ રાજે છે રૂપે, પહેર્યા બહુ શણગાર;
તે તણી ભેટ ગ્રહી રામે, પૂજાના ઉપચાર. ૯
લંકાના લોકે વીસાર્યો, રાવણ જે રાજન;
ઊભા રહ્યા સહુ એમ ઓચરે, ધન્ય ધન્ય દશરથતન. ૧૦
કૌશલ્યાકુંવર કહે સાંભળ, હનુમંત મારી વાણી;
વેગે જોઇ આવ્ય લંકામાં, સીતા સુંદર રાણી. ૧૧
સકળ વાત સુણે સુણાવે, કુશળ લક્ષ્મણ રામ;
સમાચાર સૂધો લેઇને, આવે આણે ઠામ. ૧૨
વારૂ કહી વાયુસુત આવ્યો, વૈદેહીની પાસ;
માતાજી કુશળ ક્ષેમ છે, લક્ષ્મણ ને અવિનાશ. ૧૩
રાવણ રામે મરણ પમાડયો, કુંવર ભ્રાત સંગાત;
સુગ્રીવ મિત્ર તમઅરથે કીધો, કરી વાલીની ઘાત. ૧૪
સાગર (પાજ) બાંધી રાવણ હણ્યો, વિભીષણ આપ્યું રાજ;
થોડા દિવસમાં તમો પામશો, સમર્થ શ્રીમહારાજ. ૧૫
સીતાએ તે વચન સાંભળ્યાં, જાણે લાધે સ્વપ્ન;
લજ્જા પામી પ્રેમ ઉપન્યો, હર્ષાશ્રુ વહે લોચન. ૧૬
હનુમંત કહેછે ઉત્તર આપો, માતા મુજને કાંય;
ઉત્તમ પ્રેમ ધર્યો તમસાથે, સમરથ રાઘવરાય. ૧૭
એવું જોઈ હરિણનયણી કહે, સાંભળ હનુમંત વીર;
તુજને ઉત્તર હું શું આપું, તારા ગુણ ગંભીર. ૧૮
આગે તેં મુદ્રિકા આપી, કાપી આખી વાડી;
અક્ષકુંવર હણ્યો તેં હનુમંત! પુરી બાળી ને વણસાડી. ૧૯
પછે રામને તેડી આવ્યો, પાજ બંધાવી સિંધુ;
રાવણની વાત મૃત્યુ કેરી, સુણાવી તેં તો બંધુ. ૨૦
તો તુજને ઉત્તર શો આપું, વધામણી તેં ખાધી;
તેં તો મોટાં કારજ કીધાં, પૂર્વજન્મની બાંધી. ૨૧

---

૧૬. હર્ષાશ્રુ—હરખનાં આંસુ.

તુજને આપી ઓશિંકળ થાઉં, એવું નથી કાંઈ આજ;
હનુમંત કહે હું તન તમારો, પિતા રામ મહારાજ. ૨૨
માતા એક વરદાનજ આપો, માગું તે કહોને સત્ય;
રાક્ષસીઓ તમ પાસે છે, પીડાદાયક અત્ય. ૨૩
સાડીત્રણ ક્રોડ રાક્ષસીને, કહો તો મારૂં હાર;
જો તમને સંતાપ્યાં હોય તો, બોલ્યો પવનકુમાર. ૨૪
સીતા કહેછે એ તો સઘળી, રાક્ષસી રામની દાસ;
વાંક એનો શો તું કાઢે, વીરા વાત વિમાસ. ૨૫

આડોતાળ.

જનકસુતા એમ ઓચરે રે, સાંભળ હનુમંત વીર;
દાસ દાસીનું શું ગજું રે, પરવશ તેનાં શરીર. ૨૬

ઢાળ.

શરીર પરવશ તેહનાં, રાવણ કહે જે વાણ;
રૂડું ભૂડું કરે કારજ, બી'ક મનમાં આણ. ૨૭
આપ્યું તેનું આહાર કરવું, તો ન પીડે કેમ ?
તે વારતા મન નાણીએ રે, ભાવિ લખિયું એમ. ૨૮
વાલ્મીકિએ લખ્યું સીતા પીડાશે, રાવણ કેરે ઘેર;
તે વચન મિથ્યા ન હોયે, જોને પેરે પેર. ૨૯
દાસીને અડીશ મા તું, વાંક નથી કોઇતણો;
રાવણે કીધું તેવું પામ્યો, હરિએ હેલાં હણ્યો. ૩૦
હનુમંત કહે તમો કહ્યું વારૂ, માન્યું મારૂં મન;
તમવિના તે વેર વીસારે, કોણ બીજું ધન્ય. ૩૧
હવે કહાવો છો કંઇ રામને, તે જઇને કહું આપ;
સીતા કહે શું ઓચરૂં, જો તન પામું તાપ. ૩૨
દેહ મારી દેખે છે, છારી વળી શરીર;
રામદરશન કરવા ઇચ્છું, સુંદર લક્ષ્મણ વીર. ૩૩
બૈરાંની બુદ્ધિ પાનીએ, જે માગ્યો કનકકુરંગ;
તે માટે ઘણું સીદાણી, હવે સાર કરો શ્રીરંગ. ૩૪
જીવતી જે રહી છે, તમ નામને આધાર;

---

૩૪. સીદાણી–દુઃખ પામી.

હવે કૃપા કરી એને, દરશન દ્યો મોરાર. ૩૫
અંતરગત તે રામદરશન, વિના મારે પીડ;
તુજને બીજું શું કહું, હવે ભાંજે મારી ભીડ. ૩૬
હનુમંત કહેછે માતાજી, હમણા આવું તેડવા;
રામને કહી વળોશ વેગે, દુઃખ તમારાં ફેડવા. ૩૭
એમ કહીને શીખ માગી, ચરણે લાગી સંચર્યો;
આજ્ઞા આપી વિભીષણને, પુરીમાં તે પરવર્યો. ૩૮
રામે વિભીષણ વાળિયો, એવે વીર હનુમંત આવિયો;
એકાંતે તે રામને કહેછે, સમાચાર જે લાવિયો. ૩૯
તેં નિરખી મારી મૈથિલી, સમાચાર કહે મુજને;
જે કાંઇ કહ્યું હોયે વીરા, આવતાં અહીં તુજને. ૪૦
હરિ પ્રત્યે હરિ ઉચરે, સીતાએ કહ્યું જેહ;
હીન દીન મલીન થઇછું, તમ નામે આ દેહ. ૪૧
તમો રાવણ મારિયો, તે કહ્યું હનુમાન;
હવે મેં નથી રહેવાતું, બેસારો સન્નિધાન. ૪૨
બીજું તમને મળ્યા પૂઠે, કહીશ મારા સ્વામ;
ક્ષણ વરસો સો થાયેછે, હવે સાર કરો શ્રીરામ. ૪૩
મુજમાટે તમો કષ્ટ પામ્યા, લક્ષ્મણ ને રઘુવીર;
અનાથણીના નાથ છો, સુંદર શ્યામશરીર. ૪૪
દીન જાણી લેઇ પધારો, ક્ષમા કરજો વાંક;
અપરાધ મારા અતિઘણા, તોયે તમારી રાંક. ૪૫
એમ કહેતાં રામને, આંસુ આવ્યાં અપાર;
દીન વચન શાં કહ્યાં છે, ધન્ય ધન્ય સાધવી નાર. ૪૬
એ નારીને નિરખવા, હનુમંત મુજને ખાંત;
જાણું કહીં મેં નિરખી નથી, રમ્યો નહિ એકાંત. ૪૭
સીતાનાથી શોક મુજને, શત ઘણો હનુમંત;
ભાંજવા તુજ વિણ સમરથ, નથી કો બળવંત. ૪૮
વિભીષણને જઇ કહો, સીતા હરી તુજ ભ્રાત;
સાજ કરીને હવે વોળાવો, માનીને ભગિની માત. ૪૯

---

૪૨. સન્નિધાન-પાસે.

સુણી વાયક રામનાં, હનુમંત લંકામાં ગયો;
સભામધ્યે આવિયો, તવ વિભીષણ બેઠો થયો. ૫૦

કડવું ૪૭ મું.

રાગ રામગ્રી.

પૂજા કીધી પરમ વિશાળ જી, મનમાં હરખ્યો તે ભૂપાળ જી;
ભલે પધાર્યા પવનકુમાર જી, કારજ કહો કાંઇ એકવાર જી. ૧

ઢાળ.

કારજ કહો જી દાસને કાંઇ, રામે કહાવ્યું હોય;
હાથ જોડી હું કરૂં, સત્ય વાણી સોય. ૨
કેસરીકુંવર કહે વિભીષણ, વૈદેહી આપો આજ;
સીતાનું સર્વ દુઃખ ભાંજે, રામનું સરે કાજ. ૩
મુજ સંઘાતે કહાવ્યું છે, સીતા મળવા કોડ;
શ્યામસુંદર સીતા પાસે, સુંદર સરખી જોડ. ૪
વિભીષણ વાયક સુણી, દાસી લેઇ બહુ સંગ;
અશોકવનમાં આવિયા, હનુમાન સાથે રંગ. ૫
જઇ પાસે કહેછે, હનુમંત સીતાને વાણ;
રાવણે હરણ કર્યું તેનું, ભાઈ વોળાવે નિરવાણ. ૬
રામની આજ્ઞા છે, નાહો આણી નેહ;
સાસરવાસો કરે વિભીષણ, બોલાવે છે એહ. ૭
સીતા મનમાં મોદ પામ્યાં, દાસી બહુ સંઘાત;
એકાંત સ્થાનક હિયે કોડે, જઈ નવરાવે વિખ્યાત. ૮
પછે વેણી ગુંથી વનિતાની, માંગ ભર્યાં સિંદૂર;
વિભીષણે મોકલ્યા, શૃંગાર ઉરાઉર. ૯
ફૂલે સેંથી પદુકડી, ઝૂમણું ને ઝાલ;
વિભીષણ કહે જાનકી જી, જે માગે તે આલ. ૧૦
અંગ બેરખી કિંકિણી, મુકતાફળના હાર;
કટિમેખળા ચરણે અણવટ, [illegible] રનો ઝમકાર. ૧૧
ગેરૂ મનસીલ કેસર કંકુ, તિલક કર્યાં લલાટ;

---

૧૦. પદુકડી—'પદુકડી' નામનો [illegible]નનો અલંકાર.

અંજન નેત્રે દર્પણ જોઇ, કર્યું બેશી પાઠ. ૧૨
કુસુમકેરા હાર લેઇ, ધરે આગળ દાસ;
ચીર ચરણાં ચોળી પે'રી, પછે પુષ્પ રાખ્યાં પાસ. ૧૩
શૃંગાર સર્વ પે'ર્યા શરીરે, કહેતાં ન આવે છેહ;
જાણે એ હિમાચળતનયા, પોસાયે નહિ તેહ. ૧૪
શિબિકા સુંદર શૃંગારી, માંહે બેઠી સુંદરી;
ઉપર અંબરનું આચ્છાદન, સેવકે તે સ્કંધે ધરી. ૧૫
નાનાવિધિ વાજિત્ર વાજે, આગળ અનેક દાસ;
જેષ્ઠિકા ગ્રહી હાથમાં, ચાલે ધરી ઉલ્લાસ. ૧૬
વિભીષણ તે પાલખી, પૂઠે ચઢ્યો માતંગ;
આગળ હનુમંત વાનર લેઇ, ચાલ્યો આણી રંગ. ૧૭
લંકામાંહે સાંભળ્યું, હવે સીતા રામ પાસે પળે;
ટોળેટોળાં તારૂણી, ઠામઠામ જોવા મળે. ૧૮
એકઠી મળી માનિની એવે, આવી સીતાની પાલખી;
ઉપર વસ્ત્ર અવલોકી નહિ તવ, સાથે ચાલી સહુ સખી. ૧૯
જેને મોહે રાવણ રોળાણો, સાયર બંધાણી પાજ;
તે સીતાને રામ પાસે, જોવા જઇએ આજ. ૨૦
નગર લંકાથી આવ્યાં, વેગે સહુએ બા'ર;
હનુમાને કહ્યું રામને જે, આવ્યાં સીતા સાર. ૨૧
રામ સામા જાણિયા, પાળો વિભીષણ તવ થયો;
પ્રણામ કરતો સેન સહિત તે, વેગે તે પાસે ગયો. ૨૨
સ્વામી સીતા આવિયાં, તમો કરો મજ્જન;
વસ્ત્ર આભૂષણ ધરી અંગે, મનાવો મુજ મન. ૨૩
વિભીષણનાં સુણી વાયક, રામે કીધું સ્નાન;
વસ્ત્રાભૂષણ પે'રાવ્યાં બહુ, વિભીષણ રાજાન. ૨૪
ભોમ છંટાવી સુગંધ બેકાવ્યો, વસ્ત્રનાં મંદિર કર્યાં;
ગલીચા જાજમ શેત્રંજી, પાથરણાં ત્યાં પાથર્યાં. ૨૫
લોકકેરા થોક મળિયા, જોવા અતિ નરનાર;
વિભીષણ સુગ્રીવ જેષ્ઠિકાએ, કરેછે ઓસાર. ૨૬
રામ કહેછે જનને, અવલોકવા દ્યો વીર;
સીતાને નિરખવા આવ્યા નગરમાંથી ધીર. ૨૭

૨૩. મજ્જન—સ્નાન. ૨૬. ઓસાર કરેછે—લોકની ભીડમાં મારગ કરેછે.

એ સહુ સીતાના પુત્ર છે, મારા તો તે તન;
તેની શી મરજાદા વીરા, જો વીમાસી મન. ૨૮
શિબિકામાંથી સાંચરી, સીતા તે તો ભામિની;
રામ પાસે જઈ ઊભાં, જાણે મેઘે સહિત દામિની. ૨૯
રૂપ નિરખી સહુ થયાં, જાણે લખ્યાં ચિત્રામ;
મૂર્ચ્છા ખાઇને મોહ્યા, મહીએ પડયાં તે ઠામ. ૩૦
એક કહેછે રાવણ મોહે, રૂપે સુંદર નાર;
એક કહે આજ મેં અવલોકી, ક્ષણું રહી આ ઠાર. ૩૧
વિભીષણ આદે અવલોકે, રાક્ષસ તેનું રૂપ;
સુગ્રીવ વાનર પેખે છે, સીતા અકળ સ્વરૂપ. ૩૨
માતા માને મનશુ, સહુએ જુએ છે સાથ;
સીતા તે નિરખી રહી, સમિપે રઘુનાથ. ૩૩
રામે સનમુખ ન જોયું, મનમાં હરખ ને શોક;
સીતા મનમાં કષ્ટ પોમ્યાં, તેડી તે હું ફોક. ૩૪
સ્વામી શા માટે તજી, એમ કહી કરે રૂદન;
હવે તો સનમુખ જુઓ. વાળોને વા'લા મન. ૩૫

રામજી સામું ન જુએ, ત્યમ કરે તે આંસુપાત;
થરથર ધ્રુજે સુંદરી, સૂઝે નહિ કાંઇ વાત. ૩૬
લાજ લોપી લોકની, ધાડે પાડે રીર;
સૌ કહેછે હવે જુઓ સામું, સુંદર વર રઘુવીર. ૩૭
મૃત્યુથી એ મૂકાવી જાણે, આજ જન્મ્યાં એહ;
તે માટે તમો ક્ષેમ આણો, ધરો અતિ સનેહ. ૩૮
રામ સનમુખ જોઇ કહેછે, દુર્બળ થયું છે અંગ;
શ્રમ મારો સફળ થયો જે, મિત્ર કર્યાં પ્લવંગ. ૩૯
સુગ્રીવ હનુમંત લક્ષ્મણનાં, પરાક્રમ આવ્યાં ઠાર;
વિભીષણ જે રાજ બેસાર્યો, રાવણ નાખ્યો માર. ૪૦
વળી આવ્યાં જાનકી, એ મોટું થયું કામ;
મારે સરવે થયું સાચું, ઉચર્યા એમ રામ. ૪૧
લોકના અપવાદ જાણી, વળી બોલ્યા એમ;
સીતા મારે કાજ ન આવે, કયમ ધરીએ પ્રેમ. ૪૨
રાવણે ઓછંગે બેસારી, રહી તેણે ધામ;

કામાંધ રાક્ષસકેરડાં રે, રહે નહિ મન ઠામ. ૪૩
તો કહેશે જે કાં મૂકાવી, અર્થે વો'ણી નાર;
એમ કહેત જે રાવણભાગા, બી'ના દશરથકુમાર. ૪૪
મેં તો મારૂં પરાક્રમ રાખ્યું, મેળવી તો સુંદરી;
ગમે તેને જાઓ મંદીર, સુખ આગળથી પરી. ૪૫
લક્ષ્મણકેરે પાસ જા કે, ભરત શત્રુઘ્ન જ્યાંય;
સુગ્રીવ કેરૂં વતું કરકે, વિભીષણ છે જ્યાંય. ૪૬
એટલે ઠામે કામ કરીને, ઉદર ભરચને આપ;
ગમે ત્યાં તમે જાઓ પરહરી, જ્યાં ટળે તુજ સંતાપ. ૪૭
મારા કુળને લાજ લાગે, સૂરજવંશમાં આજ;
કોય તો મુજને નાં માને, જો કરે સીતા કાજ. ૪૮
સીતા રાવણને ઘેર રહી, તો બીજે ઠામે શી બાધ;
મન મારૂં નથી માનતું, એણીયે કર્યો હશે અપરાધ. ૪૯

ઉથલો.

અપરાધ એણિયે કર્યો હોશે, રાક્ષસ ઘેર રહી કામિની;
વણસતાં વાર ન લાગે સ્ત્રીને, રૂપ સુંદર ભામિની. ૫૦

કડવું ૪૮ મું.

રાગ જીતમાન.

સ્વામીનાં વાયક સુણી, દુઃખ પામી સીતા;
મેં જાણ્યું મૂકાવ્યે થશે ભલું, દુઃખના દહાડા વીત્યા. ૧
એવું ન કહિયે રામ જી, સીતા એમ ભાખે;
તમો તજો જો નારને, તો બીજા કોણ રાખે? એવું ન કીજે રામ જી. ૨
ધ્રૂજે થરથર દેહડી, કેળની પેરે;
જીવ્યું ફોક મારૂં થયું, પ્રભુ બોલ્યા વેરે. એવું૦ ૩
નયણે તે ચાલે ઘણી, આંસુની ધારા;
લગાર હું ચૂકી નથી, ગાયા અવગુણ મારા. એવું૦ ૪
ન્યાય નીતિ તે ક્યાં ગયાં, જે બોલ્યા કૂડું;

---

૪૬. વતું—સેવા.

વિષ ખાઉં પાવકમાં પડું, સાગરમાં બૂડું. એવું૦ ૫
સ્વામી આળ જ્યારે દેઇએ, ત્યારે કોણ માને;
લાંછન લલિતા કયમ ખમે, નહિ પોથે પાને. એવું૦ ૬
ભૂમિ પડી લાધી નથી, તાત નહિ મુજ નાનો;
પાવક સાથે પ[illegible] તો સંદેહ શાનો? એવું૦ ૭
ત્ર્યંબક ચાપ [illegible] અયોધ્યા આવ્યા;
તો તજી જાવું [illegible], જોકષ્ટે લાવ્યા. એવું૦ ૮
તાત વચને વન[illegible] પચવટીએ રહેતાં;
રાવણ મુજને હર[illegible]ગ માગ્યો અલહેતાં. એવું૦ ૯
બળે મુજને ગ્રહી ગ[illegible] અડિયા હાથ;
દૂષણ છે નહિ તેહનું, [illegible]હુ સાથ. એવું૦ ૧૦
બીજી તો કરી નથી, કંઇ[illegible] અલૂરાઇ;
મુદ્રિકા મોકલી હતી, લાવ્યો હનુમંત ભાઇ. એવું૦ ૧૧
પૂછો તેને પેરે કરી, જેણે મુજને એવી દીઠી;
રામે જે વાયક કહ્યાં, તે લાગી અંગીઠી. એવું૦ ૧૨
કૌસલ્યા જ્યારે પૂછશે, જનક મુજ તાત;
ઉત્તર શો તેને આપશો, કયમ કહેશો વાત. એવું૦ ૧૩
એમ કહી અતિશે કરે, તે તો આક્રંદ;
સહુ સાથ રોયે ઘણું, એને દેખી મંદ. એવું૦ ૧૪
વિભીષણ સુગ્રીવ બહુ રૂએ, લક્ષ્મણ જે ભ્રાતા;
રીસ ન ઉતરે રામની, થયા અતિ રાતા. એવું૦ ૧૫
ચક્ષ ત્રાંબા સરખી થઇ, ક્રોધે પણ ધ્રૂજે;
શ્વાસોશ્વાસ કરે ઘણું, અતિ અંગે અમૂઝે. એવું૦ ૧૬
તાપ સહ્યો જાયે નહિ, તો તો કોણ વારે;
કઠણ રામ અતિશે થયા, ક્રોધ કોણ ઉતારે? એવું૦ ૧૭
સીતાજી વળી ઉચર્યાં, જો રામે મૂકી;
મનસા વાચા કર્મણા, હું તો નથી ચૂકી. એવું૦ ૧૮
બળે રાવણ હરી ગયો, મારા મન પાખે;
ખોડ દીધી હું કયમ ખમું, બોલ બાળી નાખે. એવું૦ ૧૯
તેવી હોયે તે ખમે, વ્યભિચારિણી નારી;

---

૯. અલહેતાં—નાદાનીથી—અજ્ઞાનપણે.